MUSTAFA SUPHİ
TOPLU YAZILAR

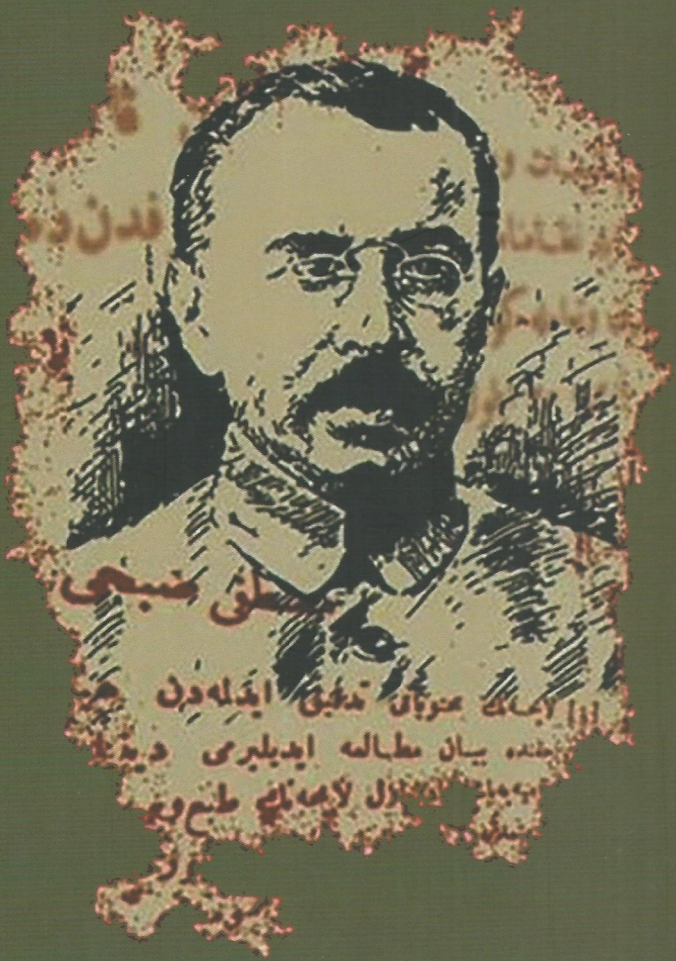

YAYINA HAZIRLAYANLAR

HAMİT ERDEM – H. BAHA COŞKUN

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

MUSTAFA SUPHİ

TOPLU YAZILAR

YAYINA HAZIRLAYANLAR

HAMİT ERDEM – H. BAHA COŞKUN

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

MUSTAFA SUPHİ TOPLU YAZILAR

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Baskıya Hazırlık ve Kapak Düzeni: Filiz Kalkan

Birinci Baskı: TÜSTAV Yayınları, İstanbul, Eylül 2025

ISBN: 978-605-4513-96-3

Sertifika No: 43438

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Meşrutiyet Mahallesi, Hacı Mansur Sokak
No: 10 A Blok Kat:3 No: 64 34363
Şişli-İstanbul
Tel: (+90) 212 237 98 92
http://www.tustav.org
e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve cilt:
Ertem Basım Yayın Dağıtım San. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 48083)

MUSTAFA SUPHİ

TOPLU YAZILAR

YAYINA HAZIRLAYANLAR

HAMİT ERDEM – H. BAHA COŞKUN

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

MUSTAFA SUPHİ - TOPLU YAZILAR ÜZERİNE NOTLAR 11
MUSTAFA SUPHİ'NİN YAŞAMI VE MÜCADELESİ ÜZERİNE 17

BİRİNCİ BÖLÜM: 1908 YILI YAZILARI 77
Asar-ı Mensure Mektuplarımdan 79
Hayır ve Saadet Kaç Kısımdır 80
Bütçe 82
Bütçe (Akşam Baskısı) 86
Bütçe -2- Bütçeyi Hazırlayan Kuvve-i İcraiye 90
Bütçe -3- Maliye Nazırı 95
Bütçe -4- Parlamentoda 100
Bütçe Parlamentoda Meclis-i Ayan 106

İKİNCİ BÖLÜM: 1909 YILI YAZILARI 111
Muvazene-i Umumiye-i Maliyemize Dair 113
Memurculuk 115
Cemiyette İstirahat Kuvvet-i Hükûmetle Tev'emdir 118
Tamim-i Maarif ve Tenvir-i Efkâr 120
Girit Meselesi (1) Mühim Mülakatlar 122
Girit Meselesi (2) 126
Girit 128
Yanya Vilayetinin Ahval-i Umumiyesi 133
Bulutlar Arasında Büyük Bir Hafta-i Havaiye (1) 140
Bulutlar Arasında Büyük Bir Hafta-i Havaiye (2) 144
Bulutlar Arasında Büyük Bir Hafta-i Havaiye (3) 147
Reims'deki Müsabaka-i Havaiye'nin Sonu 151
Genç Mısırlılar 154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1910 YILI YAZILARI 159
Memleketimizde Yeni İstatistikler İntişarı Münasebetiyle 161
Mesail-i Hazıradan: İstikraz ve Trezoreri 167
Harbiye ve Maliye Nazırları 175
Kusurlarımız ve Fransa'nın Kusurları 182
Meşrutiyet ve İtibar-ı Ahali 186
İktisad-ı İçtimaî 190

Memalik-i Osmaniye'de "Kredi-i Zirai" Osmanlı Ziraat Bankası Hakkında Mühim Bir Rapor 197
Frédéric le Play Jean-Jacques Rousseau'dan Bir Asır Sonra 203
İhtiyaç –Say ü Amel– 208
Bulgaristan'la Ticaret Mukavelesi 211
Türkiye'de Tarım Kredilerinin Organizasyonu 216

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 1911 YILI YAZILARI 233
Deniz Ticareti 235
Gümrük İşleri 239
Usul-i İstikraz Mukrizlere Temin Olunacak Menafi 244
Usul-i İstikraz 248
Mehmed Cavid Bey'in Maliye Nazırlığı 255
Tatil-i Eşgal 264
Tütünün Tarihi-1- 269
Tütünün Tarihi -2- 275
Tütünün Tarihi -3- 281
İktisad-ı içtimaî Fikr-i Teavün ve İştirak 289
Teavün ve İştirak Trade-Unionlar 295
Trablusgarp ve İtalya Müstemlekât Politikası 300
İtalya'nın Müstemlekât Felaketleri – Biraz Tarih – 306
İfade -İlm-î İçtimai (Sosyoloji) Nedir?'e Önsöz- 311
Sigortalar 313

BEŞİNCİ BÖLÜM: 1912 YILI YAZILARI 317
İcmal-i İktisadimiz 319
İcmal-i İktisadimize Dair 322
Borsalar Hakkında Mukaddemat 324
Tesai Cemiyetleri (Sociétés Coopératives) 327
Köylülerin İtibarı 333
Sosyalizm Cereyanları 336
Bütçemizin Açığı 339
1328 Bütçesi ve Yeni İstikraz 344
Yangın Yerleri Nasıl İmar Olunacak? 347
İtibar-ı Mali-i Devlet -Maliye Nezâreti Etrafında- 350
Muhitten Muhite 353
Vazife-i Temdin 355

ALTINCI BÖLÜM: 1913-1914 YAZILARI 371
Arabacıların Grevi -Nizam ve Adalet- 373
Mazi ü Hâl -Makedonya Fetreti- 376
Mustafa Suphi Bey ve Türklüğün İstikametleri 379
Mustafa Suphi'nin Tercüman Gazetesindeki Röportajı 392
Mustafa Suphi'nin, 1914'de Bakü'de Yazdığı Makaleler 395
Türkiye'nin Menfaat ve Selameti 395

YEDİNCİ BÖLÜM: 1918 YILI YAZILARI 397
Cenuptaki Türk Yoldaşlarına, Türk Kardaşlarına 399
Eski ve Yeni Rusya, Türk ve Müslüman Memleketleri 403
Rusya İnkılâbında Müslümanlar -Tarihi Bir Nazar- 407
İktisadi Revolutsia 411
Uluğ Türkistan Cumhuriyeti İlan Olundu 415
Türkiye'de İnkılâp Olacak mı? 417
Tehlike Karşısında İntihar 421
Mayıs (1) 424
Şimal Türklerinin Muhtariyeti 426
Osmanlı Sefirinin Notasına Cevap 434
Hindistan Seferi 436
Kızıl Bayrak Gazetesine Röportaj 439
Bakü Faciaları 441
Türkiye Sefirinin Yeni Bir Notası Daha 443
Osmanlı Elçisinin İkinci Notası 443
Sultan Mehmet Han-ı Hamis'in Vefatı 445
Şuraların Beşinci Umumi Kurultayı 447
Kuyaş Gazetesine Cevap: Türkiye'de İşler 449
M. Suphi'nin Türk Sosyalistleri Konferansı'nda Konuşması 458
Türkiye Etrafında Politika ve Sosyalizm 461
Facianın Son Perdesi, Teşrin-i Evvel (Oktyabr) Bayramı 465
Müslüman Komünistler Kurultayı 468
Türkiye'de Neler Oluyor? 473
(Türkler ve Ermeniler) 474
Şimâl Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese: İlmi Heyet -1- 476
Mustafa Suphi'nin Moskova Mitingindeki Konuşması 481
Mustafa Suphi'nin Petrograd Mitingindeki Konuşması 485

SEKİZİNCİ BÖLÜM: 1919 YILI YAZILARI 489
Türkiye'de Federalizm Yahut Taksim Politikası 491
Şimal Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese: İlmi Heyet -2- 494
Mustafa Suphi'nin Komünist Enternasyonal 1. Kongresi'ndeki Konuşması 501
İkinci Devir 504
Şarkta İçtimai İnkılâp ve Mağlup Milletler 506
Bütün Dünya İşçi ve Köylüsünün Müşterek Vatanı 508
Kızıl Yıldız 510
Şiarlar 512
Sosyalizm İçin Cidal 514
Yeni Ülkeye Yeni Cumhuriyet 516
Anadolu ve İstanbul 518
Medeni Canavarlar 520
Şûrâlar Hükümeti ve Onun Dostları ve Düşmanları 522
Kıssadan Hisse 529
Kırım'da Ecnebi Tebaası 531

Komünist Beyannamesi 533
Plan Bizim İşimiz 547

DOKUZUNCU BÖLÜM: 1920 YILI YAZILARI 549
Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Bürosu'na Rapor 551
Türkiye'nin Mazlum Amele ve Rençberlerine 553
Saltanattan Sonra 555
Tarihi Vazife 557
Misafir Paşalarımız 559
İkinci Kongre 561
Türkiye Zahmetkeş Ahalisine Davetname 563
Emperyalist İngiltere ve Sosyalist Rusya 565
Zulme Karşı İttifak 567
Anadolu'dan Gelen Elçiler ve Anadolu'ya Yardım 569
Türkiye Komünist Fırkası 1. Kongresi'nde Mustafa Suphi'nin Konuşmaları 571
Mustafa Suphi'nin Azerbaycan KPMK'nin Yeni Dünya İle İlgili Mektubuna Yanıtı . 597
Yaşta ve Başta Gençlik 598
Türkiye Amele ve Rençberlerine, Türkiye'nin Milli İnkılâpçı Ordusuna 599
Büyük Millet Meclisi ve Komünist Fırkası 602
Mustafa Suphi, Mustafa Kemal Paşa Mektuplaşmaları 604
Mustafa Suphi'den Bakü'deki İsmail Hakkı'ya Mektuplar 612

ONUNCU BÖLÜM: YENİ DÜNYA GAZETELERİ KAYNAKÇASI 621

DİZİN 663

MUSTAFA SUPHİ - TOPLU YAZILAR ÜZERİNE NOTLAR

1908 Meşrutiyet döneminin en önemli aydınlarından; hukuk ve siyaset bilimi okumuş, iktisat hep ilgi alanında olmuş; gazeteci, öğretmen, politik göçmen, siyasetçi ve komünist sıfatlarıyla anılmış Mustafa Suphi'nin yazıları söz konusu olunca; günümüzden geriye doğru yüz yıldan fazla bir zaman dilimi içindeki tarihin gölgeli sayfalarıyla baş başa kalıyoruz.

Bütün bu süreçte; Mustafa Suphi'nin yaşamı ile politik mücadelesini konu alan pek çok araştırmacı ve yazar, onun yazıları ve makalelerinden bazılarını -kısmen veya tamamen- kendi çalışmaları içinde yayınlamışlar, kimi zaman da bunları günümüz Türkçesine çevirerek bağımsız makaleler olarak farklı yayın organlarında gün ışığına çıkarmışlardır.

Mustafa Suphi'nin "Toplu Yazıları"nın derlenmesi biçimindeki ilk çalışma, 1989 yılında Dilek A. Kanat tarafından yapılmıştır. Dilek A. Kanat bu derlemede Mustafa Suphi'nin farklı gazetelerde yer alan 28 makalesini günümüz Türkçesine çevirip (sadeleştirerek) *"Mustafa Suphi İlk Yazılar, 1. Cilt 1908-1910"* başlığı altında yayınlamıştır.[1]

2021 yılında bizim hazırladığımız derleme ise, Mustafa Suphi'nin; *İrtika, Servet-i Fünûn, Tanin, Donanma ve Hak* gazetelerinin çeşitli sayılarında bulunan toplam 38 makalesinden oluşmaktadır. Bu makalelerin çevrimyazısı yapılarak "*Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1913*" başlığı altında Sosyal Tarih Yayınları tarafından yayınlanmıştır.[2]

Yine bu kapsamda Mustafa Suphi'nin üç makalesinden oluşan bir seçki 2022 yılında *"Medenileştirme Vazifesi"* başlığıyla Can Yayınları tarafından yayınlanmıştır.[3]

Mustafa Suphi'nin hem 1913 yılı ve öncesi dönemleri, hem de Rusya'da 1918'den itibaren Marksist kimliğiyle faaliyette bulunduğu dönemlerini içeren yazılarının; "***Mustafa Suphi / Toplu Yazılar***" başlığı altında

---

[1] *Mustafa Suphi İlk Yazılar, 1. Cilt 1908-1910,* Dilek A. Kanat (Derleyen ve Türkçeleştiren), Amaç Yayınları, İstanbul 1989

[2] *Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1913,* Fadime Ersin, Baha Coşkun, Hamit Erdem (Transliterasyon), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021

[3] *Mustafa Suphi / Medenileştirme Vazifesi*, Çevrimyazı ve Günümüz Türkçesine Uyarlayan; Remzi Demir, Can Yayınları, İstanbul 2022

bir araya getirilmesi ve onun *yazıya dökülmüş düşüncelerinin bir bütünsellik içinde ortaya konulması* fikri, 2021 yılında yaptığımız bu çalışma sonrasında olgunlaşmıştır.

Bu tarihten sonra özellikle 1913 öncesi dönemine ait makalelerinin tarama faaliyetini aralıklı da olsa sürdürerek Mustafa Suphi'nin o yıllarda farklı gazetelerde yer almış yirmi yeni makalesine ulaştık. Bu metinler elinizdeki "Toplu Yazılar" derlemesi içinde yerini almıştır.

Yine Mustafa Suphi'nin 1910'da Roma'da, Ekonomik ve Sosyal Kurumlar Bürosu Bülteni'nde yer alan "Türkiye'de Tarım Kredilerinin Organizasyonu" başlıklı incelemesi de ilgili bölümde yer almaktadır.[4]

Mustafa Suphi'nin 1913 yılında Sinop'a sürülmesi, bir yıl sonra Sinop'tan firarı ve Bakü'ye ulaşmasından sonra burada -yaklaşık bir ay kalabilen Mustafa Suphi'nin- yazdığı makaleler konusundaki kaynak, Yavuz Aslan'ın "*Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*" başlıklı kitabıdır.[5]

1914-1918 yılları arası Mustafa Suphi'nin Rusya'da Kaluga ve Ural'daki toplama kamplarında geçtiği için bu yıllara ait şimdilik elimizde bir bilgi bulunmamaktadır.

1917'de Rusya'da Ekim Devrimi ile özgürlüğüne kavuşan Mustafa Suphi'nin bu dönemden sonraki yazılarının temel kaynağı ise 1918 yılı itibariyle yayınlamaya başladığı Yeni Dünya gazeteleridir.

Yeni Dünya gazetelerine ait toplu çevrimyazı olarak iki çalışma bulunmaktadır: Birincisi, Mete Tunçay'ın 1995 yılında yayınladığı *"Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı"* başlıklı derlemesi; diğeri de yakın zamanda sol literatürde yerini alan Emel Akal ve Mustafa Çulfaz'ın hazırladığı *"Yeni Dünya Bakü Sayıları"* başlıklı kitaptır.[6]

Mete Tunçay'ın kitabında bulunan 19 sayı Yeni Dünya (ve Bakü nüshalarından seçmelerle); Emel Akal-Mustafa Çulfaz'ın kitabındaki 7 sayı (Bakü) Yeni Dünya'sındaki Mustafa Suphi imzalı makaleler kronolojiye uygun olarak kitabımızda yer almaktadır.

Kitabın sonunda yer alan "Yeni Dünya Gazeteleri Kaynakçası" bölümünde ayrıntıları ile görüleceği gibi Mustafa Suphi'nin sağlığında basılan 67 sayılık Yeni Dünya gazetelerinin yalnızca 26 sayısını bilebilmekteyiz. Taşkent'te basılan Yeni Dünya'ların tümüne, Moskova, Kırım ve Bakü'de basılan Yeni Dünya gazetelerinin önemli bir bölümüne -toplam 41 sayısı-

[4] *Mustafa Suphi ve Yoldaşları,* Meral Bayülgen – Emel Seyhan Atasoy (Transliterasyon), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, Sf. 143 vd.

[5] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, Sf. 15 vd.

[6] (Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995) ve (Emel Akal – Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022)

na- henüz ulaşabilmiş değiliz. Bu konuda büyük bir boşluk devam etmektedir.

Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının ölümlerinin ardından Moskova'da anılarına basılan *"28 -29 Kânunusani 1921, Karadeniz Kıyılarında Parçalanan Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının İkinci Yıldönümleri"* başlıklı kitap o yıllardan kalan bir başka önemli kaynaktır. Burada yer alan ve Mustafa Suphi'ye ait makaleler ilgili bölümlerde yer almaktadır.[7]

Mustafa Suphi'nin, TKP Birinci Kongresi'ndeki; Kongre açılışı, TKT Merkezî Heyeti faaliyetleri, Kongre program müzakereleri, farklı oturumlarda görüşülen hurafeler, federasyon, şeriye mahkemeleri vb. gibi konular üzerine yaptığı konuşmalar ve Kongre'nin kapanış konuşması ilgili bölümde yer almaktadır.[8]

Mustafa Suphi'nin Mustafa Kemal Paşa ile mektuplaşmaları ve Kars'ta bulunduğu sırada Bakü'de bulunan Dış Büro'nın yöneticisi İsmail Hakkı'ya gönderdiği mektuplar da son bölümde yer almaktadır.

Bunların dışında farklı kaynaklarda bulunan metinler örneğin; Mete Tunçay'ın Tarih ve Toplum'da yer alan Kırım Tercüman gazetesi röportajı[9], yarım kalan Komünist Manifesto çevirisi[10] ve Mustafa Suphi'nin Komünist Enternasyonal 1. Kongresi'ndeki konuşması[11], Bilal Şen'in yayınladığı Plan Bizim İşimiz başlıklı yazısı[12], Ahmet Kardam'ın Almancadan çevirdiği Petrograd mitingi konuşması[13], Halit Kakınç ve Özgür Erdem'in kitaplarında yer alan 1918'de Kızıl Bayrak gazetesinde yer alan röportajı[14] vb. gibi yazılar da kronolojiye uygun olarak yer almaktadır.

[7] 1923'de Moskova Kızıl Şark Matbaası'nda basılan bu kitap kapsamı genişletilerek Sosyal Tarih Yayınları tarafından yeniden yayınlanmıştır. (Meral Bayülgen-Emel Seyhan Atasoy (Transliterasyon), *Mustafa Suphi ve Yoldaşları,* Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021)

[8] Emel Seyhan Atasoy – Meral Bayülgen (Derleyenler), *Türkiye İştirakiyûn Teşkilâtlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi) Tutanaklar – Belgeler Bakü 10-16 Eylül 1920*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2018

[9] Mete Tunçay, Tarih ve Toplum, Sayı 102, Haziran 1992, Sf. 329 vd.

[10] MeteTunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Sf. 326 vd.

[11] MeteTunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Sf. 484 vd.

[12] Bilal Şen, Arşiv Çalışmaları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2019, Sf. 93

[13] Ahmet Kardam (Almanca'dan çeviren), Mustafa Suphi. "Rede des turkischen Kommunisten Gen. Subhi". *Sowjet-Russland und Die Völker der Welt (Reden auf der Internationalen Versammlung in Petrograd am 19. Dezezember 1918)* içinde, 28–33. Petrograd: Verlag der "Kommunistischen Internationale", 1920.

[14] (Özgür Erdem, *Galiyev Yaşamı ve Mücadelesi*, İleri Yayınları, İstanbul 2009, S. 54 vd.) ve (Halit Kakınç, *Sultangaliyev ve Milli Komünizm*, Bulut Yayınları, İstanbul 2003, Sf. 214 vd.)

Bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan birisi; Mustafa Suphi'nin *kendi yazılarına dayanarak*; Paris'ten başlayıp, İstanbul, Moskova, Kırım ve Bakü'ye uzanan ve liberal-demokrat bir Osmanlı aydını iken, tarihsel ve toplumsal olayların gelişimiyle Türkiye Komünist Fırkası kuruculuğuna varan yaşam çizgisinin yazınsal özetidir.

Mustafa Suphi 1908 yılında 26 yaşındayken başladığı yazın hayatına, katledildiği 1921 yılı başına kadar devam etmiştir. Biz bu süreci; Birinci Bölüm (1908 yılı yazıları), İkinci Bölüm (1909 yılı yazıları), Üçüncü Bölüm (1910 yılı yazıları), Dördüncü Bölüm (1911 yılı yazıları), Beşinci Bölüm (1912 yılı yazıları), Altıncı Bölüm (1913-1914 yılı yazıları), Yedinci Bölüm (1918 yılı yazıları), Sekizinci Bölüm (1919 yılı yazıları), Dokuzuncu Bölüm (1920 yılı yazıları) başlıkları altında topladık.

Bu derleme üzerinde çalışırken Mustafa Suphi'nin gerek 1914 ve öncesi, gerekse 1918 ve sonrası dönemlerine ait -burada toplayabildiğimiz- makalelerinin dışında pek çok yazısının daha olduğunu biliyor ve bir gün bunların da gün ışığına çıkmasını diliyoruz.

Bu çalışmanın ilk altı bölümünde yer alan ve Mustafa Suphi'nin 1914 öncesi dönemi makalelerinin arama-tarama ve çevrimyazı çalışmaları; Fadime Ersin, Züleyha Kılıç, Baha Coşkun, Hamit Erdem'den oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiş, metinlerin son okumaları Züleyha Kılıç ve Baha Coşkun tarafından yapılmıştır.

Teşekkür...

Bu uzun çalışma sırasında farklı açılardan desteğini gördüğümüz dost ve arkadaşlarımız; Mehmet Başkurt'a, Ahmet Kardam'a, Tufan Şişli'ye, Mustafa Başarslan'a, Semra Erdem'e, Erden Akbulut'a içtenlikle teşekkür ederiz.

İzmir / Eylül 2025

H. Erdem – B. Coşkun

-----o-----

ONBEŞLER İÇİN

YANGINLARA FAZLA BAKAN GÖZLER YAŞARMAZ,
ALNI KIZIL YILDIZLI BAŞ SECDEYE VARMAZ,
DÖĞÜŞENLER ÖLENLERİN TUTMAZ YASINI.

YİNE FAKAT BİR YILDIRIM ZULMETİ YIRTSA,
SAĞIR GÖĞÜN KOYNUNDAKİ ÇANI HAYKIRTSA,
ANIYORUZ GÖĞSÜNÜZÜN SON SAYHASINI.

ESKİ CİHAN, YENİ CİHAN ÖNÜNDE EĞİL!
ARAMIZDAN BİRKAÇ YOLDAŞ AYIRMAK DEĞİL,
HER NE YAPSAN VARACAĞIZ EMELİMİZE!

KARADENİZ…BUNU DUYSUN DERİNLİKLERİN,
O ATEŞLİ GÖĞÜSLERİ DELEN HANÇERİN,
KABZASINI ALACAĞIZ BİZ ELİMİZE.

NÂZIM HİKMET – VÂLÂ NURETTİN
BATUM-1922

-----o-----

MUSTAFA SUPHİ'NİN YAŞAMI VE MÜCADELESİ ÜZERİNE

Kişiliği, yaşamı, mücadelesi ve kader birliği yaptığı yoldaşlarıyla birlikte katledilmeleri üzerinden yüzyılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen Mustafa Suphi ve Türkiye'nin ilk kuşak komünistleri; o günlerden beri -bugün de- tarihin gündeminde kalmaya devam etmektedir.

Bunun pek çok nedeni sayılsa da: "Türkiye solu"nun, Mustafa Suphi'nin Türkiye komünist hareketi üzerindeki etkileri konusunda genel olarak birleşmesi; Türkiye Komünist Partisi kurucu heyetinin topyekûn katledilmesi ve o katliamdaki karanlık noktalar en önemli etkenlerdendir.

Diğer yandan Mustafa Suphi'nin gerek 1914 öncesi Türkiye'de, gerekse 1918 sonrası Rusya'daki yaşam çizgisinin ayrıntılarına, ortaya çıkan yeni bilgi ve belgelerle tanık olunması, tarihin gündeminden düşmeyen bu sorunun tartışılmaya devam edeceğini göstermektedir.

Onun yaşadığı dönem, 1800'lü yılların sonu ile 1900'lerin ilk çeyreği; Türkiye'nin toplumsal ve siyasal olarak en çalkantılı yıllarıdır. Osmanlı İmparatorluğunun çözüldüğü ve Anadolu'da Türk unsuruna dayalı bir ulus devletin kurulma aşamasındaki bu yıllar; Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısının alt-üst olduğu, modern anlamda sınıfsal bölünmenin ve sınıf mücadelesinin başladığı, siyasal yaşamda emekçi sınıfların bilinçli temsilcilerinin ön plana çıktığı, emperyalizme karşı ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelesinin iç içe girdiği bir dönemdir.

Mustafa Suphi'nin bu dönemde; liberal-demokrat düşünceleri olan bir Osmanlı aydınından, Türkiye Komünist Partisi'nin kuruculuğuna uzanan öyküsü; o tarihsel kesitte birçok aydın ve emekçinin de değişim ve dönüşüm sürecinin özeti gibidir. Öldürüldüğünde henüz 39 yaşında olan Mustafa Suphi'nin yaşamını ve mücadelesini şu başlıklar altında özetleyebiliriz:

1. Mustafa Suphi'nin 1908-1913 Dönemi ve Siyasi Mücadelesi
2. Rusya'daki Bolşevik Devrim ve Mustafa Suphi
3. Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve TKF 1. Kongresi
4. Türkiye'ye Dönüş Süreci

1. MUSTAFA SUPHİ'NİN 1908-1913 DÖNEMİ VE SİYASİ MÜCADELESİ

Mustafa Suphi'nin yaşamına, ailesine, eğitimine ve o yıllardaki faaliyetlerine dair bildiklerimiz; sağlığında yayımlanan *Nevsâl-i Millî* adlı bir yıllıkta yer alan bilgilere; Sosyal Tarih Yayınları'nca basılan *Mustafa Suphiler (Değerlendirmeler-Anmalar-Şahsi Dosyası)* kitabına; Suphilerin katlinin ikinci yılında Moskova'da basılan ve Sosyal Tarih Yayınları tarafından genişletilmiş bir baskısı olan *"Mustafa Suphi ve Yoldaşları"* adlı kitaba; Ali Birinci'nin farklı zaman ve yerlerde yayınladığı üç makaleye dayanmaktadır.[15]

Bu bilgilere göre Mustafa Suphi 4 Ağustos 1882'de Giresun'da doğmuştur. Babası Mevlevi zade Ali Rıza Bey'dir. Ali Rıza Bey Osmanlı'da üst düzey bir memur olması sebebiyle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev yapmış, Mustafa Suphi'nin de çocukluk ve ilk gençlik yılları Giresun, Samsun, Kudüs, Şam ve Erzurum'da geçmiş; ilk, orta ve lise eğitimini sırasıyla bu kentlerde sürdürmüştür. Mustafa Suphi Üniversiteyi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamış, o tarihte Hakkâri mutasarrıfı olan babası Ali Rıza Bey'i -Hakkâri'de- ziyaret etmiştir.[16]

---

[15] *Nevsâl-i Millî* adlı yıllıkta bulunan bu biyografik metin "Mustafa Suphi Bey" başlığı ile kitabın ilerleyen sayfalarında yer almaktadır; *Mustafa Suphi'ler (Değerlendirmeler-Anmalar-Şahsi Dosyası)*, Banu İşlet ve Cemile Moralıoğlu Kesim -Transliterasyon ve Derleyen-, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2020; *Mustafa Suphi ve Yoldaşları,* Meral Bayülgen ve Emel Seyhan Atasoy -Transliterasyon-, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021; Ali Birinci, Bolşevik İhtilâli Arifesinde Mustafa Suphi, Vesikalar ve Bilgiler, *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*, Editörler Yunus Koç-Mikail Cengiz, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2018, Sf. 211 vd.; Ali Birinci, Mustafa Suphi'nin Babası Ali Rıza Bey'in Hikayesi; Mehmet Ö. Alkan-Tanıl Bora-Murat Koraltürk -Derleyenler-, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yayınları, Sf. 453 vd.; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001, Sf. 373 vd.

[16] Mustafa Suphi'nin babası Ali Rıza Bey (1853-1953), Hoca Şükrü Efendi'nin oğludur ve 1853 tarihinde Tokat'ta doğmuştur. Çeşitli memurluklar yapmış, Osmanlı bürokrasisinde yükselmiş, örneğin 1890'lı yıllarda Erzurum Mektupçu'su olmuş, Van, Kastamonu, Konya ve Yanya vilayetlerinde Vali olarak görev yapmıştır. 1928'de emekli olmuş, uzun yaşamı boyunca; öldürülen tek oğlu Mustafa Suphi'nin ve genç yaşında intihar eden kızı Jale İsmet'in acısını uzun ömrü boyunca yüreğinde yaşamıştır. (Ali Birinci, Mustafa Suphi'nin Babası Ali Rıza Bey'in Hikayesi; *Mete Tunçay'a Armağan*, Sf. 453 vd.)
Bu vesile ile bu konuda doğru bilinen iki genel yanlışı (ve yanlışımı) Ali Birinci'nin yayınladığı ve yukarıda andığım bilgilerle düzeltmiş olayım. Önce; Dr. Samih Çoruhlu adıyla Mustafa Suphi üzerine yazan Hint Tarihi Ordinaryüs Profesörü Akdes Nimet Kurat'tan başlayarak farklı araştırmalarda tekrarlanan ve bize kadar gelen: "Mustafa Suphi'nin Galatasaray Lisesi'nde okuduğu bilgisinin" doğru olmadığıdır. Mustafa Suphi, Erzurum İdadisinden sonra İstanbul'da Hukuk Fakültesi'nde okumuş, buradan mezun olduktan sonra eğitimine Paris'te devam etmiştir.

Mustafa Suphi'nin annesi Memnune Hanım ise Samsun eşrafından Belediye Reisi Halil Hilmi Efendi'nin kızıdır. Ailece asıl memleketleri Samsun'dur. Mustafa Suphi'nin, İstanbul'daki öğrenciliği sırasında Babıâli Evrak Odası'yla başlayan, Şura-yı Devlet Sicil-i Ahval şubesinde devam eden bir memurluk dönemi de bulunmaktadır.[17]

Mustafa Suphi, Erzurum'daki lise eğitiminden sonra İstanbul'da *Mekteb-i Hukuk-i* Şahane'de hukuk okumuş, buradan mezun olduktan sonra da Paris'te Siyasal Bilimler Okulu'nu (*L'École Libre des Sciences Politiques*) bitirerek öğrenim yıllarını tamamlamıştır.

Paris'teki öğrencilik yıllarında Mustafa Suphi, İstanbul'da yayınlanan Tanin ve Servet-i Fünûn gazetelerine dönemin gündemiyle ilgili konularda makaleler yazmış ve gazeteciliğe de adım atmıştır. Paris'teki *L'École Libre des Sciences Politiques*'den mezun olurken "*Memalik-i Osmaniye'de İtibar-i Zirai Teşkilatının Hal ve İstikbali*" başlıklı bir tez hazırlamıştır. Bu tez, 1911 yılında Fransa'nın Cenup İtibar-i Zirai Kongresi'nce ve sonrada Roma Beynelmilel Ziraat Enstitüsü'nce başarılı bulunmuş, Fransız ekonomi çevrelerinin dikkatini çekmiştir. Osmanlı Devleti'nde "Tarımsal krediler ve köylülerin bu kredilerden yararlandırılmaları" konulu bu tez, Mustafa Suphi'nin bundan sonra çokça üzerinde duracağı konular arasına girecektir.[18]

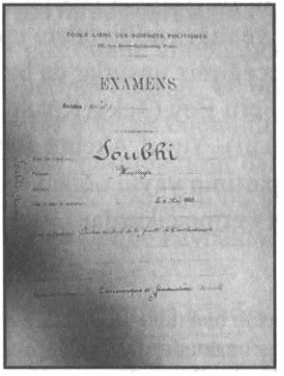
EXAMENS

Mustafa Suphi'nin Paris'te eğitim gördüğü kurumdaki öğrenci belgesi.

Sonra; Suphi ailesinden (Suphi'nin kız kardeşi Fitnat Hanım'ın kızı Leyla Hanım ile evli olan) gazeteci Önay Yılmaz 2 Mayıs 1995 tarihli Milliyet gazetesinde Mustafa Suphi ve aile hakkında -içeriden- bilgi verirken; "baba Ali Rıza Bey'in 1935 yılında Samsun Valisi olduğunu" söylemiştir. Bu bilgi de doğru değildir. Ali Rıza Bey 1928'de emekli olduktan sonra herhangi bir kamu görevinde bulunmamıştır.

[17] Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde*, Sf. 375 vd.)

[18] Bu makale "Türkiye'de Tarım Kredilerinin Organizasyonu" başlığıyla Üçüncü Bölüm'de yer almaktadır.

Mustafa Suphi 1910 yılında 28 yaşında Türkiye'ye dönmüş, bu tarihten sonra hem gazetecilik hem öğretmenlik yapmaya başlamıştır. *Tanin*, *Servet-i Fünûn*, *Hak, Donanma ve* İçtihat adındaki gazete ve dergilerde makaleler yazmayı sürdürmüş, Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde Malûmat-ı Hukukiye, Darülmuallimin-i Âli ve Mekteb-i Sultani'de İktisat dersleri vermiştir.

Mustafa Suphi bu dönemde siyasetle ilgisini sürdürmüş, İttihat ve Terakki içinde özellikle liberal eğilimliyle bilinen Mehmet Cavid Bey'e yakın olmuş, adı geçen gazetelerde ekonomik ve sosyal ağırlıklı makaleler yazmıştır. Dönemin önemli gazetecilerinden Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin*'de yayımladığı "*Tarihi Mektuplar*"da –bir başka İttihatçı– Dr. Nâzım'ın bir mektubuna dayanarak İttihat ve Terakki'nin 1911'de Selanik'te toplanan son gizli kongresinde Mustafa Suphi'nin Anadolu delegesi olduğunu yazmıştır. Bunu doğrulayan herhangi bir belgeye şimdiye kadar rastlanmamıştır.[19]

Ancak Mustafa Suphi'nin İttihat ve Terakki Partisi ile ilişkisi uzun sürmemiş –muhtemelen– bu kongreden sonra İttihatçılara muhalif bir söylem içine girmiştir. Bundan sonra, hayatı boyunca mücadele edeceği İttihat ve Terakki Partisi ile bir kopuş yaşamış ve 5 Temmuz 1912'de kurulan Millî Meşrutiyet Fırkası'na katılmıştır. Genel yapısı *'Türkçü-liberal-reformcu'* bir parti olan, Millî Meşrutiyet Fırkası'nın programı; Osmanlı toplumunda genel toplumsal refahı gözeten ve bu konuda devlete düzenleyici sorumluluklar yükleyen, yerel meclislere ve diğer milliyetlere inisiyatif tanıyan, hatta kimi açıdan özgürlükçü diyebileceğimiz unsurlar da barındırmaktadır.[20]

Yöneticileri arasında Ferit Bey (Tek) (Kütahya Milletvekili), Câmi Bey (Baykurt) (Fizan Milletvekili), Yusuf Akçura Bey gibi aydınlar da bulunmaktadır. Mustafa Suphi, partinin yayın organı konumundaki İfham (Uyarı) ile (*İfham* kapatılınca onun yerine çıkarılan) *Vazife* gazetelerinin yönetimini üstlenmiştir.[21]

---

[19] Dr. Nazım'ın 5 Nisan 1921 tarihli mektubu "Azizim Cavid Bey" hitabıyla başladığından -Cavid Bey'e- gönderildiği anlaşılmaktadır. Dr. Nazım, mektubunda katledilen komünistlerden; "*Mustafa Suphi, Arap Hakkı, Ethem Nejat ve Nedim*"in adını saymakta, kafilenin Anadolu'da hüsnü kabul görmediklerini, Rusya'ya geri dönerken *fırtınaya yakalanarak*, 13 kişi cümlesinin boğularak öldüğünü yazmıştır. Suphilerin *"fırtınaya yakalanarak ölmeleri"* o dönem Türk devlet sözcülerinin de ilk açıklamalarında ilginç bir şekilde yer bulmaktadır. (Osman Selim Kocahanoğlu – Hüseyin Cahit Yalçın, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, Pankuş Yayınları, Ankara 2023, Sf. 174 vd.)

[20] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt 1*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, Sf. 351 vd.

[21] Millî Meşrutiyet Fırkası kuruluşunda adı geçen Ferit (Tek) Bey İttihatçı bir milletvekili iken muhalif bir tutum alınca 1912 seçimlerinde liste dışı bırakılmıştır. Câmi (Baykurt) Bey'in ismi sonraki yıllarda sol hareket içinde yeniden karşımıza çıkacaktır. Yusuf Akçura ise Rusya'da Çarlığa karşı mücadele eden "Ceditci" yani yenilikçi ve reformcu Tatar milli-

Millî Meşrutiyet Fırkası programının *'Yedinci Fasıl, Siyaset-i İktisadiye'* bölümü Mustafa Suphi tarafından kaleme alınmıştır. Partinin iktisadi programında; "Köylülerin, küçük üreticilerin ve zanaatkârların çeşitli imkânlarla devletçe desteklenmesi, sanayinin ve ticaretin gelişmesi için toplumun bu en geniş kesiminin çıkarlarına uygun sosyal içerikli yasal düzenlemeler yapılması, yabancı sermayenin bu amaçla teşviki ve köylerde ziraat kooperatiflerinin ivedilikle kurulması" düşünceleri öne çıkmaktadır.

1913'de Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazam olmasından sonra Millî Meşrutiyet Fırkası üzerinde hükümetin baskısı artmış, yayın organı İfham gazetesi sıkıyönetim komutanlığınca kapatılmış, bir süre sonra yayınına izin verilen gazete bu defa İstanbul Merkez Kumandanı Cemal Paşa tarafından süresiz kapatılmıştır. İfham'dan sonra çıkarılan, *Vazife* gazetesi de hükümetin hışmına uğrayarak ilk sayısında kapatılmıştır.

Mustafa Suphi 1908-1913 Dönemi Yazılarını Hangi Atmosferde Yazdı?

Türkiye sol hareketi, Mustafa Suphi'yi Marksist bir siyasetçi ve Türkiye Komünist Fırkası'nın ilk başkanı olarak tanımış ve ağırlıklı olarak onun yaşamının bu dönemi ile ilgilenmiştir.

Ancak Mustafa Suphi'nin birde Marksizm öncesi hayatı bulunmaktadır. Bir insan ömrünün bütünü göz önüne alındığında onun siyasal tutumunun ve dünyaya bakışının temellerinin atıldığı, biçimlendiği ve kültürel olarak beslendiği ilk dönemleri de bir o kadar önemlidir. Bu açıdan Mustafa Suphi'nin hem bu kitapta yer alan makalelerinin daha iyi anlaşılması, hem de bu makalelerin yazıldığı dönemde Osmanlı'da ve Batı'da –Mustafa Suphi ve kuşağının– kültürel olarak beslenme kaynaklarının neler olduğuna ilişkin kısa bir bilgi aktarımı yararlı olacaktır.

Mustafa Suphi'nin 1908-1913 yılları içindeki yazıları ve siyasal eylemleri, kendisini en iyi anlatan unsurlardır.

---

yetçi hareketinin önemli temsilcilerinden biridir.

Millî Meşrutiyet Fırkası ve Ferit Tek üzerine bir kitabı bulunan Yenal Ünal, kaynak belirtmeden Parti'nin yayın organı İfham yazarları arasında Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal'in adlarını da saymaktadır. (Yenal Ünal, *Ahmet Ferit Tek'in Siyasi Hayatı ve Faaliyetleri*, -pdf- sf. 27)

Bu bilgiye göre Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, -biri Rusya'da, öteki Almanya'da komünist olup- Bakü'de Türkiye Komünist Fırkası Kongresi'nde buluşmadan önce aynı gazetede kalem arkadaşlığı yapmış oluyorlar. Ancak TKF belgelerinde bu tanışıklığa dair bir iz bulunmamaktadır. Ethem Nejat ve Sadrettin Celal'in İfham'da yazıları varsa bunlar, Mustafa Suphi'nin Sinop'a sürülmesinden sonraki döneme ait olmalıdır.

Biz, Mustafa Suphi'nin bu dönemine ait yazılarını orijinaline sadık kalarak; 2021 yılında Sosyal Tarih Yayınları tarafından basılan *"Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1913"* adlı kitabımızla başlatmıştık. Şimdi ise aynı döneme ait daha önce yayınlanmayan yirmi makaleyi "**Toplu Yazılar**" dosyasıyla yayınlıyoruz.[22]

Mustafa Suphi'nin dönemin basın ve yayın organlarında yer alan ve henüz ulaşamadığımız diğer yazılarının ve gazetelerde "Yazı İşleri Sorumlusu" olarak çalıştığı İfham ve *Vazife* dönemindeki makalelerinin de zaman içinde gün ışığına çıkmasını umuyoruz.

Mustafa Suphi'nin bütün eğitim yaşamının sürdüğü, dolayısıyla kültürel ve siyasi havasına tanık olduğu 1890-1910 yıllarında Osmanlı toplumunun ve Avrupa'nın genel toplumsal yapısı özetle şöyledir:

Osmanlı İmparatorluğu 1876 yılından beri Padişah Abdülhamit'in muhaliflere göz açtırmayan baskı ve sansür rejimiyle yönetilmektedir. Osmanlı aydınları Abdülhamit tarafından İstanbul'dan uzak yerlere sürülmüş, padişah despotizmine karşı gelişen özgürlük mücadelesi Avrupa başkentlerine ve Makedonya şehirlerine kaymıştır.

Avrupa emperyalist devletlerinin şiddetli rekabeti ve tahakkümü altındaki Osmanlı topraklarında sanayi nicel ve nitel olarak zayıf ve bazı kıyı şehirlerinde toplanmış haldedir. Osmanlı işçi sınıfı ağır sömürü altında bir varlık göstermekten henüz uzak ve milliyetlerine bölünmüş durumdadır. Ağırlıklı olarak bir tarım toplumu olan Osmanlı toplumunda köylülük, yoksul ve atadan kalma yöntemlerle toprağa bağlı bir durumda; eşraf, ağa ve bey gibi feodal unsurların baskısı altındadır.

İmparatorluk, savaşlar ve ayaklanmalarla yorgun ve çaresiz kalmıştır.

Bazı Osmanlı aydınları bu karanlıktan çıkış ve "devleti kurtarmanın" yolunu aramaya başlamış, 1900 yılı başlarında bu amaçla bir araya gelen

---

[22] Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu konudaki ilk çalışma Dilek Kanat'ın "*Mustafa Suphi, İlk Yazılar, 1. Cilt, 1908-1910*, Amaç Yayınları, İstanbul 1989" adlı kitabıdır. Bu kitabın ikinci cildinin de yayımlanacağı duyurulmuş, ancak bu gerçekleştirilememiştir. Bunun dışında Mete Tunçay, Vazife-i Temdin adlı yıllıkta yer alan Mustafa Suphi'nin biyografisi ve Türklüğün İstikametleri adlı makalesini *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de Aralık 1968 Sayı 2'de yayımlamıştır. Bu belgeler daha sonra Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1978, Sf. 192-196'da da yer almıştır. Türklüğün İstikametleri başlıklı makale, *Yeni Ufuklar* dergisi tarafından Kasım 1974 Sayı 254'de tekrar yayımlanmıştır. Nuri Özden de *Türkiye Defteri* Aylık Edebiyat Dergisi, Haziran 1975 Sayı 20'de Mustafa Suphi'nin Vazife-i Temdin başlıklı makalesini yayımlamıştır.

Rasih Nuri İleri, *Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik* adını taşıyan kitabında Mustafa Suphi'nin *Hak* gazetesinde (*Hak*, Sayı 65, 17 Mayıs 1912) "*Malî Siyasetimiz 1912 Bütçesi ve Yeni İstikraz*" başlıklı makalesini çevirerek yayımlamıştır. (*Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1976, Sf. 66 vd.)

bir grup aydın İttihat ve Terakki Partisi'ni kurmuştur. İstanbul bu tür faaliyetlere kapatıldığından İttihat ve Terakki Makedonya ve bazı Avrupa başkentlerinde "özgürlük, adalet ve eşitlik" için mücadele etmeye başlamıştır. Makedonya'daki Bulgar, Sırp, Yunan, Arnavut vb. millî hareketleri ve çete savaşları İttihatçılara ilham vermiş, 1908 Meşrutiyeti bu mücadelenin sonunda gelmiştir. İttihat ve Terakki bu yıllarda; sultanın diktatörlüğünü meşrutiyet ile kısıtlamak isteyen devrimcilerin, anayasacı demokratların, çeşitli mason örgütlerinin, demokrasi ve eşitlik vaatlerini önemseyen Ermeni sosyalistlerinin, âdem-i merkeziyet taraftarlarının, farklı milliyetlerden işçi ve emekçi örgütlerinin, Türkçü, Turancı ve milliyetçi çevrelerin, bazı sol ve sosyalist kesimlerin; grup, örgüt ve kişilerince büyük ölçüde desteklenmiştir.

Ne var ki, 1908 Meşrutiyeti sonrası İttihat ve Terakki, hızla ve yeni bir düzen partisi olmaya başladıktan sonra, "özgürlük, adalet ve eşitlik" mücadelesi veren bir örgütten, özgürlükleri ortadan kaldıran ve bunu zor kullanarak yapan bir örgüt haline gelmesinin tarihi çok kısa olmuştur.

Aynı yıllarda Avrupa'daki durum ise şöyle özetlenebilir:

Avrupa kıtasındaki bütün burjuva partiler ve çevreler, -henüz izleri çok taze olan- Paris Komünü'nün intikamını almak istercesine büyük bir gericilik yarışı içindedirler.

Paris Komünü, 18 Mart 1871'de Paris halkının, Paris'in yönetimine el koymasıyla başlamış, Komün Hükümeti yönetimi 72 gün sürmüştür. Komün, kendisinden sayıca ve silahça üstün olan Versailles birliklerinin saldırısına bir hafta dayanabilmiş, mahalle mahalle, ev ev yürütülen savunma savaşı sona erdiğinde, yirmi beş bini aşkın Komüncü barikatlarda ya da ayaküstü kurulan idam mangalarınca öldürülmüştür. Komün'den geriye ölülerinin dışında, yıkıntılar içindeki Paris ve bütün Avrupa'da burjuva sınıfını ürküten "Ya başarılı olsalardı !" korkusu kalmıştır.

Mustafa Suphi'nin çağdaşları ve ondan bir önceki nesil Osmanlı aydınları; kendi toplumunun ihtiyaçlarını belirlemek, Osmanlı'nın gerilemesine çare bulmak ve giderek bunu "devletin kurtuluşuna" çevirmek için mücadele ederken, Avrupa'da yaşadıkları toplumsal atmosfer, neredeyse bütün Avrupa ülkelerine hâkim olan ve oldukça geniş bir yelpazede; sosyal liberalizmden, ırkçılığa kadar uzanan bir düzlemde zikzaklar çizen ve Paris Komünü ile de hesaplaşmayı aklına koyan burjuva ideolojisini bulmuştur.[23]

O dönem Avrupa'da büyük toplumsal değişimlere neden olan Marksizm ve Anarşizm gibi "yıkıcı" ideolojiler –Avrupa'da bulunan– Osmanlı aydınlarının ilgi alanlarına doğrudan girmemiştir.

---

[23] Paris Komünü üzerine; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 2. Cilt 1871-1920*, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, Sf. 346 vd.

Siyaset bilimci Şerif Mardin bu durum üzerine şöyle yazmıştır: Avrupa'daki Osmanlı aydınlarının amaçları ve en büyük kaygıları, düşüncelerinin başlangıcı ve sonu, hâlâ çok sayıda milliyetin yaşadığı –imparatorluğu– yani *"Osmanlı Devleti'ni kurtarmak"* noktasına düğümlenmiştir. Hürriyet ise, ancak; dolayısıyla kendilerini ilgilendirmektedir.[24]

Çünkü hürriyetin egemen olduğu bir rejimde imparatorluğun parçalanması çok kolay olacaktır.

Dolayısıyla Marksizm gibi sınıf mücadelesini, sınıfların karşılıklı çatışmasını esas alan ideolojilerle *"kurtarılması düşünülen devletin"* tez zamanda parçalanabileceği kaygısı, Osmanlı aydınlarını o tarihsel koşullarda ve genel olarak sol ideolojilere mesafeli tutmuştur.

19. yüzyılın ortasından itibaren, Avrupa'da yaygınlaşan ve *"genel ve popülerleştirilmiş anlamıyla maddî olguları önemseme"* şeklinde anlaşılan *"Pozitivizm ve Sosyal Darvinizm"* düşünce akımları burjuva sınıfının gözde ideolojisi olmuştur. Avrupa'da bulunan Osmanlı aydınlarının; kendi sınıfsal köken, yetişme tarzı, entelektüel arayış ve kendilerini Avrupalara savuran "devleti kurtarma" hedefleri bakımından Pozitivizm ve Sosyal Darvinizm en çok ilgilendikleri düşünce akımı olmuştur.[25]

Diğer taraftan liberal Osmanlı aydınları; Osmanlı geleneğinde bireyin devlete bağımlı kılındığını ve "kişilik" kazanamadığını, Tanzimat ertesi "istibdat" dönemi baskıcı yöntemlerinin ise Osmanlı bireyinin girişimci niteliğini iyice köreltiğini savunmuş, meşrutiyet yönetimiyle birlikte "özel sermaye girişimciği" için her türlü olanağın sağlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdi.

---

[24] Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, Sf. 16 ve 305.

[25] Öncelikle Auguste Comte (1798-1857) ismiyle birlikte anılan pozitivizm, daha sonraları burjuva felsefesinin, bir dizi birbirine yakın felsefî ve sosyolojik teorilerle temsil edilen çok kollu bir akımı haline geldi. Fransa'da 1830 devrimi, kapitalistler sınıfının karşısına Fransız proletaryasıyla yeni bir gücün ortaya çıktığını gösteriyordu. Burjuva ve burjuvalaşmış soyluluk arasında halka karşı bir ittifak oluştu. Fransa'da burjuvazinin feodalizmin kalıntılarıyla kurduğu ittifak, Comte'un pozitivizmini doğurdu... Comte'un sosyal ideali, kapitalistler ile işçiler arasında 'uyum'du. Hedefi, işçilere 'mütevazılık ve tâbi olma' fikrini aşılamaktı.' (Paul Langevin, *Pozitivizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, Sf. 57-65)
Sosyal Darvinizm: Kapitalizmin düşünsel alanını temellendirmek için, toplumsal yasaları biyolojik yasalara indirgemek demektir. Doğada yürürlükte olan doğal ayıklama yasası, toplumda da yürürlüktedir. Nasıl doğada güçsüzler süpürülüp gider de, güçlüler yaşamaya hak kazanırsa toplumda da böyledir. Öyleyse doğanın bu zorunlu yasasına boyun eğmek gerekir. Kapitalizmin yasaları doğal yasalardır değiştirilmesi imkânsızdır. Sosyal Darvincilik, insanın bilincini ve iradesini yadsır. Mekanik ve metafizik bir anlayışla insanı hayvanlığa indirger. (Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, Sf. 391)

Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında Paris'te bulunan Mustafa Suphi, "içeride ve dışarıda" genel çerçevesi bu şekilde özetlenebilecek bir ideolojik atmosferde başta *Servet-i Fünûn* ve *Tanin* gazetesi olmak üzere birçok gazete ve dergide makaleler yazmaya başlayarak Türkiye'deki düşünce dünyasına da adım atmıştır.

Mustafa Suphi'nin bu dönemdeki makalelerinin genel konuları "iktisat ve iktisadi faaliyetler" olmakla beraber: Bütçe kavramı, doğuşu ve devletin bütçesi; Bütçenin hazine ve parlamento ile olan ilişkisi; Osmanlı'da bütçe ; Devletin eğitim politikaları; Meşrutiyet yönetimi ve halkın beklentileri; Köylülüğün durumu –onlara sağlanacak krediler– ve tarım politikası; Türk milliyetçiliği ve geleceği; Hava taşıtları ve havacılık alanındaki gelişmeler; Batı'nın sömürgecilik politikalarında İtalya ve Trablusgarp örneği; Osmanlının Girit Sorunu, Avrupa'nın uygar devletlerinin dünyaya dayattığı medeniyet-sömürgecilik ikilemi; Yanya vilayetinin durumu ve Yanya'yı kalkındıracak reformlar; Grev-işçi hakları-örgütlenme-sosyalizm; Kooperatifçilik ve toplumsal yararları; Tütün ve tütünün tarihi; Mısır'da siyaset ve siyasi partiler vb. gibi çok geniş bir yelpazede yazılar yazmıştır.

Liberalizme İlk İtirazlar; İktisad-i İçtimaî ve "Meşrutiyet Halkçılığı"

Mustafa Suphi'nin düşünce dünyasının aydınlatılması açısından (Marksist olmadan önceki) ilk dönemine ait yazılarının tamamının toplanması ve onların analizi başlı başına bir çalışma konusu olmaya devam ederken biz burada bazı makalelerine kısaca değineceğiz.

Mustafa Suphi, 1908 yılının Ağustos'unda peş peşe kaleme aldığı *Bütçe* başlıklı bu ilk yazıları hem kuramsal hem toplumsal içeriklidir: *Maliye politikası - Mali denge - Avrupa parlamentolarında bütçenin işleyişi - Osmanlı'da Meclis-i Mebusan'da* bütçe sorunu - *Bütçe ve halkın ihtiyaçları*- gibi başlıklarla o zamana kadar hiç gündem dahi olmamış sorunları tartışmaktadır. Bütçe makaleleri, 1908 Meşrutiyet ilanının hemen ertesinde, Türkiye'de devlet yönetiminin merkezinde -artık- "Meclis"in olduğu yeni bir dönemin heyecanıyla yazılmıştır.

Mustafa Suphi'nin kaleme aldığı "*Bütçe-Mali Siyasetimiz*" başlıklı bir yazısını 1976'da kitabında yayımlayan Rasih Nuri İleri, "*siyaset adamlarının 'Bütçe' konulu yazıları onların eğilimlerinin mihenk taşıdır*" diyerek, onların toplumsal sorunlara yaklaşımlarının ölçülmesi açısından bu makalelerin önemine dikkat çekmiştir.[26]

---

[26] Rasih Nuri İleri, *Türkiye Komünist Partisi ve Bilimsellik*, Sf. 66 vd.

Örneğin 4 Eylül 1908'de Londra'dan *Servet-i Fünûn* gazetesine gönderdiği ilk yazılarından biri olan "*Bütçeyi Hazırlayan Yürütme Gücü*" başlıklı yazısında parlamentolu bir hayata başlayan Türkiye'de, Meclis'in işlevini sorgulayarak şöyle yazmıştır:

> *"Yıllardan beri sıkıntıdan sıkıntıya düşen milletin yoksulluk ve yokluğu tarif edilemez bir durumda. Bu zaman içinde sahipsiz kalan hükümet gemisi ise yıkık ve perişan. Millet geçinecek ekmeği zor buluyor. Oysa evi demek olan bu geminin; fırtınalara uğraya uğraya, hasta ve ağır bedenini sığdan sığa, kayadan kayaya çarpa çarpa kırılan kaburgalarını tazelemek, yırtılan yelkenlerini yamamak gerek. Birkaç haftaya kadar parlamentomuz toplanacak, özgürlüğe susamış, vatanına hizmet edebilmek için çoktandır fırsat aramış olan birçok insan bir araya gelecek..."* [27]

Mustafa Suphi "Bütçe" makalelerinde özetle; Meşrutiyet idaresiyle yeni bir devir başlamıştır, devletin bütçesi artık padişahın kesesi değil bütün milletin malıdır, bütçe halkın vergileriyle oluşur, vergilerinin nasıl harcandığını öğrenmek, onların halkın yararına kullanılmasını istemek meşrutiyet vatandaşının hakkıdır, diyerek "bütçe hakkı"nı savunan yazılar yazmıştır.

Osmanlı aydınları üzerine önemli çalışmaları olan sosyolog Şerif Mardin, bir gözlemini yazarken; o dönem siyaset yapan ve toplumsal hayatın içinde olan bütün Osmanlı aydınlarının en az bildikleri ve en az ilgilendikleri konunun "*iktisadi faaliyetler*" olduğunu yazmıştır.[28]

Mustafa Suphi –Osmanlı aydınları içinde– bu konuda istisna sayılanlardan olmalıdır. İktisadın her alanına ilişkin bilgisi ve merakı; aydın duyarlılığının yanında –özellikle bu niteliği–, başından beri toplumsal mücadelelerde sınıf gerçeğini hissetmesiyle diğer Osmanlı aydınlarından farklı olmasını sağlamıştır.

Mustafa Suphi Paris'te öğrenciliğini noktaladığı yıllardaki *"Türkiye'de Tarım Kredilerinin Organizasyonu"*, başlıklı tezinden başlayarak; "İktisad-ı *İçtimaî"*, yani *"Toplumsal İktisat"* kavramının benimsenmesi üzerinde önemle durmuş, İktisat'ın; bütün sosyal ilişkilerin merkezinde yer alan bir kavram ve bilim alanı olduğunun görmüştür.[29]

---

[27] Mustafa Suphi'nin "Bütçe" konusunu merkeze aldığı 6 makalesi Birinci Bölüm'dedir.

[28] Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, Sf. 252.

[29] Mustafa Suphi'nin, "Türkiye'de Tarım Kredilerinin Organizasyonu" başlıklı uzun makalesi Üçüncü Bölüm'dedir.

Zafer Toprak ise 1908 Meşrutiyetiyle birlikte iktisadi düşün alanında yaygınlaşan özel sermaye girişimciliğine karşı ilk eleştirilerin "Meşrutiyet Kooperatistleri" olarak adlandırdığı kişilerden (Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Ahmet Cevat Emre'den) geldiğini yazmıştır.

"Teşebbüs-i şahsi" görüşünü ilk eleştiren düşünürlerden biri Mustafa Suphi'ydi. Toplumbilim ya da o günkü adıyla "içtimaiyyatla" ilgilenen, bu arada C. Bougle'den "İlm-i İçtimai Nedir?" başlığı altında bir çeviri yapan Mustafa Suphi, Fransız Solidarizminden (dayanışmacılığı) etkilenmiş Charles Gide'in kooperatifçilik üzerine görüşlerini benimsemişti.

Mustafa Suphi bu bağlamda geçmiş dönemlerin yalnız şahsi teşebbüsleri değil, toplumsal girişimcilik faaliyetlerini körelttiğini, ancak özellikle son zamanların şahsi sermaye tazyiki altında olan toplumsal girişimciliğin harap olduğunu yazmıştır.

Yine Mustafa Suphi'ye göre bir toplumda sermaye sınıfının, küçük tasarruf sahiplerinin paralarını "teşebbüs-i şahsi" adı altında işletmeleri sonucu toplumsal denge bozulur. Osmanlı toplumunda ancak çalışanların ve küçük üreticilerin birlikte karar alarak oluşturacakları "kooperatifler", yani "Tesai Cemiyetleri" servet ve gelir bölüşümünden kaynaklanan çarpıklıkları giderebilirdi. Üretim Kooperatifleri (Tesai-i istihsal), Kredi Kooperatifleri (Tesai-i itibar), Tüketim Kooperatifleri (Tesai-i istihlak) toplumsal düzenin dengeli bir şekilde gelişimi için zorunlu olan iktisadi örgütlerdir.[30]

Mustafa Suphi'nin o yıllarda yazılarından çeviriler yaptığı Célestin Bouglé, Durkheim'ci bir sosyolog, makalelerinde göndermeler yaptığı Frédéric Le Play ve Charles Gide gibi iktisatçı ve sosyal bilimciler ise; liberal, Hristiyan sosyalist, cumhuriyetçi aktivist ve Fransız Solidarizmi (tesanütçülük-dayanışmacılık) savunucusu aydınlardır.

Zafer Toprak, bu düşüncelerin Türkiye'deki karşılığının, skolastik İslam felsefesine karşı 1908 Devrimiyle ortaya çıkan ve toplum felsefesini "ilm-i içtimâ" yörüngesine oturtan "Meşrutiyet Halkçılığı" olarak tanımlanabileceğini yazmaktadır. İlm-i içtimâ savunucuları; liberalizmin temel felsefesinin rekabete dayandığını, bunun toplumlar için yegâne ilerleme unsuru olduğunu ancak toplumsal adaleti sağlayamadığını; kolektivistlerin ise maddi göstergelere arka çıkarak adaleti sağladıkları ancak kişisel özgürlüğü yadsıyarak

[30] Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat" 1908-1918,* Yurt Yayınları, Ankara 1982, Sf. 215 vd. (Mustafa Suphi'nin "Tesai Cemiyetleri" başlıklı makalesi Beşinci Bölüm'dedir.

otoriter yöntemlere yöneldiklerini; adalet ve özgürlük çelişkisinin ilm-i içtimâ ile uzlaştırılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Meşrutiyet Halkçılığı veya İlm-i içtimâ bir tür liberal-sosyalizm olmaktadır.[31]

Burada Mustafa Suphi'nin, izlediği ve kimi yazılarıyla okurlarına tanıttığı ve Avrupa'nın yakından bildiği sosyolog ve iktisatçılara eleştirel bir gözle baktığını da ayrıca kaydetmek gerekir.

Örneğin başarılarını övdüğü Frédéric Le Play için; *"Frederic Le Play'in* kıymeti, cemiyetin esasları hakkındaki nazariyatından ziyade hayat-ı *içtimaiyeyi tahkik ve hâl-i hâzırda mağdur olanlara muavenet yolunda vaz ettiği usul ve müessesatta taayyün eder. Yoksa felsefede denilebilir ki, Le Play bir mistiktir"* diye yazmıştır.

Yine Sosyal-Darvinizm taraftarı burjuva sosyologların Batı'nın "üstün", sömürge halkların "aşağı ırklar" değerlendirmelerini kabul edilemez bulmuş; *"Gariptir ki Darvinizm* nüfuzuyla ortaya bir kanun demeyelim fakat bir şibh-*i kanun* (kanun benzeri) çıkarılmıştır: Hallerinden daha yüksek bir terbiye kabiliyetinde olmayanlar izmihlale (yok olma) *mahkûmdurlar... Fakat Amerika otoktonlarının ve Afrika siyahîlerinin daha yüksek bir terbiyeye müsait olmadıkları neden sabit oldu?"* diye yazarak bu tür ırkçı yaklaşımları reddetmiştir.[32]

Mustafa Suphi 1908 Devrimi ile yeni bir toplumsal yaşamın kapısının aralandığını, "Meşrutiyeti" halkın günlük yaşamında hissetmesi gerektiğini, bunun için devletin öncü olması gerektiğinin altını çizmiştir.

Sanayi toplumu yörüngesinden uzağa düşmüş bir tarım ülkesinde Mustafa Suphi; tarımın iyileştirilmesinin yollarını, köylünün araç-gereç ve makine sağlanarak desteklenmesi konusunu, tarım kredilerinin yaygınlaştırılması ve bunun sağlayacağı refah çizgisinde köylünün bir "*meşrutiyet yurttaşı tipi*" olarak ortaya çıkması meselesine önem vermiş ve şöyle yazmıştır:

---

[31] Zafer Toprak, II. Meşrutiyette Solidarist Düşünce: Halkçılık, *Toplum ve Bilim Üç Aylık Dergi, Sayı 1,* Bahar 1977, Sf. 92 vd. (Zafer Toprak uzun makalesindeki bir dipnotunda, Ziya Gökalp'ın (aynı zamanda Ziya Gökalp'ın da hocası olan) Azerbaycanlı aydın Hüseyinzade Ali Turan'ı (1864 Bakü-1940 İstanbul) "Türkçülüğün ve Halkçılığın mürşidi" olarak gördüğünü; Hüseyinzade Ali Turan'ın Petersburg Darülfünununda okurken Panslavizm ve Sosyalizm tesiri altında kaldığını; Panslavizm'den Türkçülüğü, Sosyalizmden halkçılığı aldığını yazmıştır. Aynı yerde Niyazi Berkes ise Türkiye'deki "halkçılığın" kaynağı için Rus Narodrik hareketini göstermektedir. Rus Narodrik hareketinin serpintileri Türkiye'ye; Balkan aydınları, Rusya'da okuyan ve Türkiye'ye gelen Türk-Azeri-Tatar aydınları ve Ermeni Taşnak-Hınçak partileri mensuplarınca taşındığını söylemektedir.

[32] Mustafa Suphi'nin "Frédéric Le Play" makalesi Üçüncü Bölüm'de; Darvinizm üzerine yorumu: Vazife-i Temdin" Beşinci Bölüm'dedir.

"Tedbirli ve ileriyi gören bir insan olarak Mithat (Paşa), *yerinde incelemeler yaptıktan sonra önce ülkeyi korku içinde bırakan eşkıya ile ilgilendi. Sonra da tefecilerin köylü kanını emen bu sahici sülüklerin uğursuz ticaretine son vermeye çağırdı. Zaten fakir olan köylü, aşırı faizlerin ağırlığı altında eziliyordu. Tefeciliğin kaldırılması geciktirilemezdi. Yurdumuzun refahının ve güvenliğini geliştirmenin en barışçı vasıtasının zirai kredi olduğunu bir defa daha söylemek isteriz. Türkiye'de bugün yeni rejime sağlam temeller yaratılmasına çalışılıyorsa, bu kurumu asla ihmal etmemek gerekir.*

Amacımız bu verimli ve işlenmemiş toprakları, makineler, tohumlar ve Türk çiftçileri gibi yorulmak bilmez emekçilerin emrine vermek, onların refahını sağlamak ve onları meşrutiyet rejimine sadık iyi vatandaşlar yapmaktır."[33]

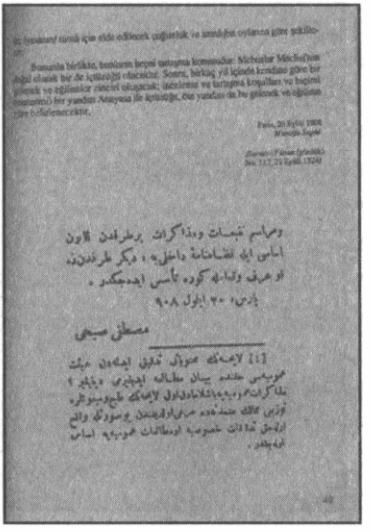

Mustafa Suphi'nin Servet-i Fünûn'daki bir makalesi ve o günlerde çekilmiş bir fotoğrafı.

Mustafa Suphi, 20 Ocak 1910 tarihinde "Sây ü Amel" dergisine yazdığı "*İhtiyaç; Emek ve İş*" başlıklı makalede, "emek" kavramı üzerinde durmuş; ihtiyaç ve emek kavramlarının etkileşimini irdeleyerek, toplumsal ilerlemenin yürütücüsünün bunlar olduğunu belirtmiş özetle şöyle yazmıştır:

---

[33] "Tarım Kredilerinin Organizasyonu" başlığı altındaki makaleden. Makale Üçüncü Bölüm'dedir.

"İnsanları harekete geçiren ve hayata sevk eden unsurlar maddi ve manevi ihtiyaçlardır...Devrimler ise insanî ihtiyaçların yavaş yavaş birikmesiyle meydana gelir. Fransız Devrimi 17. asrın sonu ile 18. asrın başındaki felsefe cereyanlarının uyandırdığı ihtiyaçla vuku buldu. Fakat bu cereyana feyz veren hiç şüphesiz Fransız köylü ve işçileridir. Krala vergiyi, ruhbana öşrü, soyluya cizyeyi verdikleri halde zavallı köylüler tarlalarını serbestçe işleyecek bir emniyete malik değillerdi...İşte Fransızlar bu hâlet-i ruhiye ile Montesquieu ve Rousseau'nun adalet ve cemiyet fikirleriyle buluştular. 1789 Büyük Fransız Devrimi bunun sonucudur...

Bizim de Meşrutiyet devrimimiz tetkik olunursa görülür ki, 10 Temmuz vakası, yine milletin arzu ettiği maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanmaması sonucu olmuştur..." sonucuna varmıştır.[34]

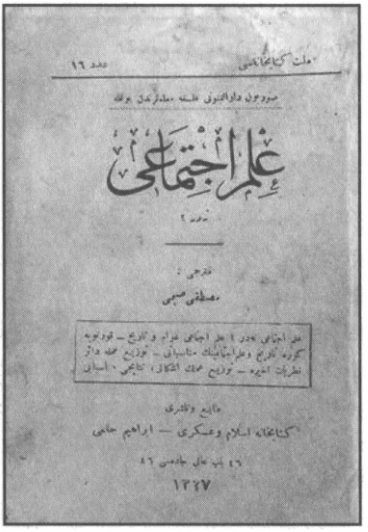

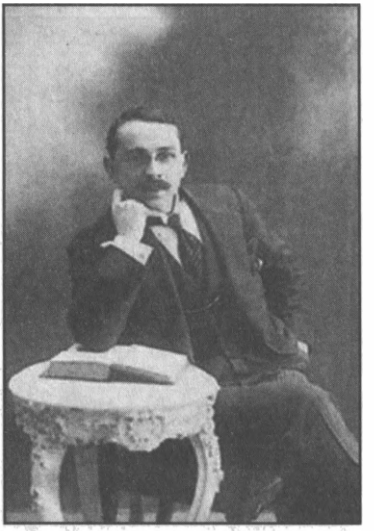

Mustafa Suphi'nin 1911'de Fransızcadan çevirdiği Sosyoloji Nedir? kitabının kapağı ve O günlerde çekilmiş bir fotoğrafı.

[34] Osmanlı'da "Emek" kavramı ve emek kavramı tartışmalarının sosyal ve iktisadi zemini, Osmanlı modernleşmesinde emeğin; bilimsel, rasyonel, seküler ve insan merkezli düşünüş tarzı üzerine Mustafa Suphi'nin de içinde olduğu Osmanlı aydınlarının yaklaşımları için bakınız: (Haci Sarı, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde Emek Düşüncesi, 1862-1922 Arası Osmanlı Süreli Yayınları,* İktisat Yayınları, İstanbul 2021, Sf. 102 vd.)
Mustafa Suphi'nin "Sây ü Amel" makalesi, Üçüncü Bölüm'dedir.

Mustafa Suphi bir başka makalesi; "Yanya Vilayetinin Ahval-i Umumiyesi" başlıklı yazısında, -ki bu makaleyi 1909'da Yanya Vilayeti'ne gazeteci kimliğiyle yaptığı bir ziyaretten sonra kaleme almıştır- Yanya ile ilgili çarpıcı bir tablo çizdikten sonra; Yanya'yı esir alan politik anarşi, kaos, sefalet ve yoksulluk girdabından; bütün bunlardan kurtulması için alınacak önlemleri sıralamış; bunlar arasında yoksul ve topraksız köylülerin, toprağa bağlanmaları, üretime katılmaları, geçimlerini bu yolla sağlamaları, meşrutiyet yönetimiyle refahlarının arttığını görmeleri için, onlara toprak dağıtılması, bu işler için köylülere devletçe kredi sağlanmasını önermiş, bir nevi "toprak reformu" yapılması gerektiğini yazmıştır.[35]

Bütün bu süreçte Osmanlı aydınları imparatorlukların "dağılışı çağında" bir başka sürecin de tanığı olmuştur. Batı Emperyalizmi ve Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ndeki etnik sorunlara her fırsatta müdahalesi ve Osmanlı'yı parçalama programları karşısında –bazı Osmanlı aydınlarının– bu bütünlüğü koruma çabası ve çarelerine Mustafa Suphi de katılmıştır.

Mustafa Suphi, -yukarıda sözünü ettiğimiz gibi- ülkesinde etkili bir Fransız sosyoloğu olan Célestin Bouglé'nin yazdığı bir sosyoloji kitabını Fransızcadan Osmanlıcaya çevirmiştir. Célestin Bouglé'nin kitabı 1907 yılında Fransa'da basılmış, Mustafa Suphi bu kitabı, yayımlanışından dört yıl sonra 1911'de çevirerek İstanbul'da, ***İlm-i İctimaî** Nedir?* adıyla yayımlamıştır.[36] Türkiye'de sosyoloji biliminin yerleşmesinde emeği olan Mustafa Suphi, çevirdiği eser kadar "İlm-i İçtimaî Nedir?" kitabına yazdığı bir önsöz yazısıyla bir başka konuyu gündeme taşımıştır.[37]

Mustafa Suphi "**İfade**" başlıklı önsözünde; 1910'lu yıllarda siyasi ve toplumsal pek çok meselenin çözümsüz hale geldiği ***çok milletli*** Osmanlı İmparatorluğu'nda en önemli iç sorun -etnik sorun- nasıl çözülecektir? Bu

---

[35] Mustafa Suphi'nin "Yanya Vilayetinin Ahval-ü Umumiyesi" başlıklı makalesi İkinci Bölüm'dedir.

[36] Célestin Bouglé (1870-1940), Fransız sosyoloğu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Comte'un sosyoloji anlayışını başta Durkheim olmak üzere, bir dizi sosyologla birlikte sürdürmüştür. Sosyolojide Demografya Okulu'nun ve Toplumsal Biçimler Okulu'nun başlıca temsilcilerindendir. Hilmi Ziya Ülken, Mustafa Suphi'nin C. Bouglé çevirisi için: "Mustafa Suphi, Durkheim'ın adının bile işitilmediği bir sırada -C. Bouglé'nin- eserini Türkçeye çevirmişti" diye yazmıştır. (Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1966, Sf. 296.)
Célestin Bouglé'den Mustafa Suphi'nin çevirdiği "İlm-i İçtimaî Nedir?" adlı kitap, Sosyal Tarih Yayınları tarafından 2022 tarihinde yayınlanmıştır. (Célestin Bouglé, *İlm-i İçtimaî Nedir?*, Fransızcadan Osmanlıcaya Çeviren Mustafa Suphi, Transliterasyon ve Derleyen Hamit Erdem, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022

[37] Mustafa Suphi'nin Osmanlı'da etnik sorun ve çözümü üzerine görüşlerinin yer aldığı ve İlm-i İçtimaî Nedir? kitabına yazdığı "İfade" başlıklı önsöz Dördüncü Bölüm'dedir.

soruna çare aramaktadır. Onun saptamasıyla bu büyük memleketteki *"Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi ... ilâh..."* milletler nasıl birlikte yaşayacaktır?

Mustafa Suphi, yazdığı önsözde; "Asya, Avrupa ve Afrika'da toprakları olan Osmanlı İmparatorluğu *"Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi vb."* gibi milletlerden meydana gelmektedir. Bu milletler farklı ırklara ve iklimsel yaşayış şartlarına sahiptir. Aynı dine sahip olanlar bile kendilerine özgü yaşama biçimleriyle birbirlerine benzemezler. Bu farklı milletlerin ortaklaşa yaşama koşullarını ve öncelikli gereksinimlerini araştırmak ve saptamak mümkün ve imkân dahilindedir. Her milletin yaşam koşulları bu şekilde ortaya konulursa, İmparatorluk içindeki konumları da bu tespitlerle ortaya çıkar. O zaman hükümet, programını bunları göz önünde tutarak oluşturur. Hatta ülkenin altyapısının -yollarının- bile bu genel toplumsal koşullara ve etnografyaya göre yapılması lazımdır..." diyerek, bir çeşit *federasyon* ile çözmeyi önermiştir.

Burada konuyla ilgili bir çakışmayı anmak ilginç olacaktır. Mustafa Suphi, bu dönemki yazılarında işlediği; Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak için, kendi etnik unsurlarına dayanarak varlığını devam ettirme düşüncesinde yalnız değildir.

Stalin hakkında bir biyografi yazan İmam Raguza'nın aktardığına göre; 1906'da İttihatçı liderlerden Ahmet Rıza ile Paris'te görüşen Stalin; *"Prensip olarak, Türk İmparatorluğu'nun ya da Rus İmparatorluğu'nun bütünlüğüne karşı çıkan her türlü davranış, benim gözümde gerici bir davranıştır. Milliyetçilik, düşüncelerimizin başarısını geciktirir."* diyerek ünlü İttihatçı Ahmet Rıza'yı ikna etmeye çalışırken, (henüz Marksist olmayan) Mustafa Suphi de Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik unsurlarına dayalı (federatif) bir yönetim imkânını sorgulamaktadır.[38]

Ancak emperyalist müdahaleler, Balkanlarda yükselen millî hareketler ve –Balkanlarda– Osmanlı'dan kopan devletler çoğaldıkça, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü de, kurtuluşu da giderek gündemden çıkmaya başlamış, "Türklük" unsuru daha önemli hale gelmiştir.

Mustafa Suphi'nin bu "ilk dönem" yazılarına bir bütün olarak ve yakından bakılırsa; Avrupa'daki siyasal gericiliğin ve Türkiye'de giderek vahim bir şekilde yükselen İttihatçılığa dayalı Türk milliyetçiliğinin öne çıkardığı

---

[38] İmam Raguza, Ahmet Rıza ve Stalin, (Çeviren Vedat Günyol), *Yeni Ufuklar Dergisi, Cilt 16, Sayı 188*, İstanbul 1968, Sf, 4. (Burada adı geçen İmam Raguza'nın, asıl adı Surne Erzinkjan (1881-1963) olan Tiflis doğumlu bir Sovyet diplomatıdır. 1930 yılında Finlandiya'ya iltica etmiştir. Stalin hakkında bir biyografisi bulunan Raguza'nın eserleri Fince yayımlanmıştır.

ideolojik yönelimlerle kendi düşünceleri arasına belirgin bir mesafe koymaya başladığı görülecektir.

Bu eğilim, olayların seyri hız kazandıkça -1908'den 1913'e doğru- daha belirgin hale gelecek, dışarıdan emperyalist müdahaleler arttıkça ve içeriden hükümetin baskı politikası sertleştikçe değişecek ve "yurtsever-demokrat" bir eksene oturacaktır.

Bu dönemde Mustafa Suphi'nin makale ve kitaplarına gönderme yaptığı dönemin iktisatçılarının çözümleri: Arz ve talebin (sermaye ve emeğin) piyasada buluştuğu liberal bir ekonomi; emekçilerin ücret ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için bir sosyal güvence sisteminin geliştirilmesi; özellikle tarımsal alanda çiftçinin güçlendirilmesi için devletin düzenleyici olarak rol alması ve her tür kooperatifçiliğin teşvik edilmesi biçiminde, daha "insancıl" bir kapitalizmi tarif etmektedir.

Mustafa Suphi; çerçevesini çizmeye çalıştığı "toplumsal modeli", yazdığı bazı makalelerle bir adım daha ileri taşımış, vahşi kapitalizmin neden olduğu toplumsal adaletsizliğin giderilmesinin çareleri üzerinde dururken, tek çarenin kötü sistemin "sosyal açıdan tadil edilmesi" olduğunu savunmuştur.

Gerek 19 Mayıs 1911 tarihinde *Servet-i Fünûn* gazetesinde yazdığı *"Tatil-i Eşgal"* (Grev) makalesinde, gerekse 2 Mayıs 1912 tarihinde *Hak* gazetesinde yazdığı *"Sosyalizm Akımları"* başlıklı makalesinde; kapitalizm koşullarında patronların üretimden gelen güçlerinin karşısında işçilerin ezilmemeleri, daha insanca bir yaşam için örgütlenmeleri ve grev dâhil bütün mücadele yöntemlerini kullanmalarını desteklediğini belirtmiş, ancak bu mücadelenin –sosyalistlerin savunduğu gibi– "yıkıcı" ve mevcut düzeni tehdit edici boyuta gelmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.[39]

Bu dönemde Mustafa Suphi, emekçilerin sorunlarının iktisad-ı içtimaî yani toplumsal iktisat enstrümanlarıyla çözüleceği kanaatindedir.

1912 yılı hem siyasal, hem düşünsel planda Mustafa Suphi için kendi yaşam çizgisinde etkili bir dönemeç olmuştur. İttihat ve Terakki'den ayrılıp -1912'de- Millî Meşrutiyet Fırkası'nda siyasete başlarken önemli bir broşürle adını duyurmuştur. İtalya'nın bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a asker çıkarmasına ve o bölgeyi işgaline Mustafa Suphi tepki göstermiş ve "*Vazife-i Temdin*" –Uygarlaştırma Görevi– başlıklı broşürü kaleme almıştır.[40]

---

[39] Mustafa Suphi'nin "Tatil-i Eşgal" makalesi Dördüncü Bölüm, "Sosyalizm Cereyanları" makalesi Beşinci Bölüm'dedir.

[40] "Vazife-i Temdin" başlıklı broşür metni Beşinci Bölüm'dedir.

Milli Meşrutiyet Fırkası'nın yayın organı konumundaki ve Mustafa Suphi'nin Sorumlu Müdür olduğu İfham (Uyarı) gazetesi.

Mustafa Suphi, bu broşürle Batı kapitalizminin, diğer ulusları kendi çıkarlarına uygun bir şekilde sömürgeleştirme politikasına "sömürgeci misyonuyla" verdiği isme gönderme yapmaktadır.

Mustafa Suphi, *Vazife-i Temdin*'e uzun bir giriş yazısı yazmış: İnsanlık tarihinde insanların önce bir avcılık dönemi geçirdiğini; nüfuslarının çoğalması, hayvan varlıklarının artması, toprağı ekmeyi biçmeyi öğrendikten sonra ziraatın ilerlediğini, bunun sonunda da yerleşik topluma geçme ihtiyacı duyduklarını; zamanla mal değiş-tokuşunun ve ticaretin ortaya çıktığını; önemli ticaret merkezlerinin doğduğunu ve Finike, Kartaca ve Yunanlıların büyük ve bakımlı şehirlerle bölgesel etkileri olan devletler kurduklarını; 16. yüzyılda Amerika'nın keşfiyle Yenidünya'ya muazzam bir akın olduğunu, büyük göçlerin ve sömürgeleştirme hareketinin bundan sonra hızla arttığını anlatmıştır.

Mustafa Suphi broşürünü; *Göç Fikri ve Sömürgeleştirmek, Göç ve Sömürgeciliğin Sebepleri, Sömürgecilik Düşüncesinin Esası, Sömürgeciliğin Felsefesi; "Uygarlaştırma Görevi", Sömürgeciliğin Yöntemi* gibi beş alt başlıkta ele almıştır.

Mustafa Suphi, Trablusgarp işgalinin ardında yatan gerçekleri henüz sosyalist değilken, yurtsever bir aydın kafasıyla sömürgeciliğin en kaba ve en kötü örneklerinden biri olduğuna işaret etmiştir. Yalnızca İtalyan işgaliyle ilgili olarak değil, dünyadaki Afrika-Asya-Amerika'daki sömürgeleştirme ve

işgallerin yerli halk için acı ve kölelik, sömürgeci yönetimler için 'zalim bir refah' olduğunu belirtmiştir.

Broşürün geneline hâkim olan anlayış, liberal-demokrat bir öz taşımakla birlikte sömürgecilik sistemine kararlı bir karşı duruşu sergilemektedir ve Mustafa Suphi'nin o dönemki siyasal düşüncesiyle de uyum içindedir. Bu politik çıkışının yanında, sömürge savaşlarına neden olan temel olguyu; görünen çatışmaların, kıran kırana savaşın ve diplomasinin gerisinde sömürgeci ulusların dev üretim potansiyeline bağlayarak dönemine göre ileri bir bilinç yapısını ortaya koymaktadır.

Mustafa Suphi sömürgeci devletlerin kurduğu sistemin; yalnız ucuz hammadde alımı, pahalı mamul mal satışı ve emeğin köleleştirilmesi sirkülasyonundan ibaret olmadığını, malî sermayenin de devreye girdiğini belirtmiş ve İngiltere örneğini vermiştir:

> *"İngiltere şu anda eğer az bir zaman için bile olsa ürettiği mallarını satacak yer bulamazsa; demirler altında ezilir, iplik yumakları içinde boğulur... Sonra bu ticaretten sağladığı büyük altın yığınlarını hazinelerde saklamak asrın geldiği bu noktada uygun bir usul değildir. Onları da kullanmak, onları da ticari sirkülâsyona sokmak zorundadır. Bu suretle yalnız mal değil, para ticareti için yeni yerler bularak, yeni sömürge topraklarına ihtiyaç duyacaktır..."* [41]

1914'te İstanbul'da yayımlanan ve *Ulusal Yıllık* anlamına gelen *Nevsâl-i Millî*, o yıl için seçilen isimlerden; çok sayıda gazeteci, sanatçı, edebiyatçı, yazar ve düşünürün yaşam öyküsü ile birlikte eserlerinden kısa bir bölümün yayımlandığı bir "Yıllık"tır. Nevsâl-i Millî'de Mustafa Suphi'nin resmi, yaşamına dair bilgiler ve "*Türklüğün İstikametleri*" başlıklı bir makalesi yayımlanmıştır.[42]

Mustafa Suphi bu makalesinde "Türklük" kavramı üzerinde durmuş ve bundan ne "anlaşılması" ve ne "anlaşılmaması" gerektiği üzerine düşüncelerini açıklamıştır. Mustafa Suphi'nin o dönemde oldukça nazik bir konuda düşüncelerini yazarken, kendisine çizdiği "yurtsever-demokrat" hattı korumaya özen gösterdiğini görüyoruz.

---

[41] Vazife-i Temdin: "Muhaceret ve İsti'mârın Sebepleri" bölümü.

[42] Mustafa Suphi'nin "Türklüğün İstikametleri" başlıklı makalesi Beşinci Bölüm'dedir.

Solda Nevsal-i Millî'nin kapağı, Sağda Mustafa Suphi'nin Nevsal-i Millî'deki resmi, imzası ve resim altı yazısı:

En ebed-nişan maabid-i aşkı ilim ve irfanın ikâd ettiğini unutmayalım; En muzlim ve kühenkâr husumetleri cehaletin tesis ve bünyâd ettiği gibi.

(En sonsuz aşk mabedini bilim ve kültürün tutuşturduğunu unutmayalım; En karanlık ve yozlaşmış düşmanlıkları cahilliğin kurup temellendirdiği gibi.)

Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan diğer milletlerin büyük bir bölümü; Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Sırplar vb. gibi milletler Türklerden çok önce "millet/ulus" bilincine varıp kendi gelecekleri için mücadele ederken –tarihsel nedenlerle– Türkler bu konuda geride kalmıştır.

Diğer taraftan –özellikle (1912) Balkan Savaşı'ndan sonra– İmparatorluk'tan kopan ve ayrılan ulusların sayısı arttıkça, İttihat ve Terakki'nin savunduğu Türk milliyetçiliği; ırka dayalı bir milliyetçilik halini almaya başlamış, İttihat ve Terakki; başka milletlerin yok oluşlarını, kendi varlık nedenleri haline getiren bir siyasal tutumu hızla benimsemeye başlamıştır.

Türklüğün İstikametleri makalesinde Mustafa Suphi, Türkçülük ve ulusçuluk anlayışını özenle ayırmakta; ezilen Osmanlı kimliği altındaki Türk ulusunun yeni bir kimlikle ortaya çıkmasını desteklemekte, ancak yeni ve millî bir kimlikle ortaya çıkan "Türk"ün diğer milletlerle bir düşmanlık içinde olmaması, barışçı ve kucaklayıcı bir tutum içinde bulunması gereğinin altını çizmektedir. Nitekim yoksa "*Turan*'mı" diye sorarken, İttihatçıların tehcir felâketleri ile başlayan ve Orta Asya'ya, *Turan*'a varan emperyal hayallerine katılmadığını açıkça belirtmektedir.

1914 yılı öncesi Mustafa Suphi'nin sosyalistliği üzerine

Mustafa Suphi'nin bu dönemini inceleyen kimi kaynaklar onun sosyalist olduğu veya Osmanlı Sosyalist Fırkası üyesi olduğunu yazmıştır. Onu yakından tanıyan Ahmet Cevat Emre anılarında, "*Satı Bey'in organize ettiği öğretmenler okulunda, benim gibi hoca idi. Sosyoloji konferansları verirdi, sosyalist olduğu söylenirdi, o zamandan beri tanışırdık*" diye yazmış; A. Cerrahoğlu'nun aktardığı bir Fransızca kaynakta '*Türk Komünist Fırkasının kurucusu Mustafa Suphi'nin 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkasına girdiği*' ileri sürülmüş; Bulgar araştırmacı Dimitr Şişmanov ile birlikte bazı Sovyet kaynakları da Mustafa Suphi'nin 1913 ve öncesi için sosyalist olduğunu iddia etmiştir.[43]

Mustafa Suphi'nin 1913'te Sinop'a sürgün edildiği tarihten önce sosyalist olduğu veya Osmanlı Sosyalist Fırkası'na girdiğine dair bir kayıt yoktur. Yine bu döneme ait yazılarında kendisini "sosyalist" değil, "liberal" siyasal ve iktisadi dünyaya yakın görmektedir.

Ancak burada "liberalizm" kavramını bizim bugün kullandığımız anlamdan biraz farklı kullandıklarını ve düşündüklerini de özellikle belirtmek yerinde olacaktır.

Aynı yıllarda siyaset yapan Osmanlı/Türkiye Sosyalist Fırkası yöneticileri gibi Osmanlı sosyalistleri de; *"liberalizmi sosyalizmin bir öncülü ve alt biçimi"* olarak görmüşlerdir. Özellikle Osmanlı gibi despotik yönetimler altında yaşayan aydınlar, liberalizme daha hayırhah yaklaşmışlar; liberalizm-sosyalizm ilişkisinde; sosyalizmi, sosyal düzenin kökten reformunu sağlayan "*liberalizmin daha üst bir türevi"* ya da onun düzeltimcisi olarak yorumlamışlardır.

Mustafa Suphi ile aynı yıllarda Paris'te karşılaşan Şefik Hüsnü de bir 15'leri anma toplantısı için hazırladığı notlarda; Mustafa Suphi ile Paris'te 1907-1909 yılları arasında aralıklı olarak görüştüğünü, Mustafa Suphi'nin Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında İttihatçıları desteklediğini, kısa bir süre sonra ise İttihat ve Terakki'nin kendi reformlarına sadakatsizliğine ve parti içindeki entrikalara tanık olarak onlardan ayrıldığını, Ekim Devrimi sürecinde Mustafa Suphi'nin Bolşeviklerin içinde çalışarak 4 yıl boyunca sosyalizme paha biçilmez hizmetler sunduğunu yazmıştır.[44]

Gerek Paris'te kaldığı süre içinde gerekse döndükten sonra sosyalist düşüncelerin Mustafa Suphi'yi etkilediği de kuvvetle muhtemeldir. Öğrencilik ve gazetecilik yıllarının geçtiği Paris'teki canlı siyasal yaşam ve o dönem

---

[43] Ahmet Cevat Emre, *1920 Moskova'sında Türk Komünistler*, Tarih Dünyası, Sayı 1, 1 Aralık 1964, Sf. 91; A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, Sf. 548; Dimitr Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Tarihi*, Belge Yayınları, İstanbul 1990, Sf. 49; B. Ömerov R. Şakirbeyov, *Ateşli Devrimci*, Ant Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi, sayı 9, Ocak 1971, Sf. 55.

[44] *Mustafa Suphi ve Yoldaşları,* İstanbul 2021, Sf.17 vd.

Fransız sosyalist liderlerden Jean Jaurès'in Fransa'dan taşan yüksek popülaritesi bu etkilenmede dikkate alınması gereken etkenlerden sayılmalıdır.[45]

Mustafa Suphi'nin Yayın Müdürü olduğu İfham gazetesinde (İfham, 21 Ocak 1913 tarih, Sayı 120) ilginç bir yazı yayımlanmıştır. Bu yazı Jean Jaurès imzalı ve *"Şerefli Temaşa"* başlığını taşımaktadır. Bu makalede J. Jaurès özetle; Balkan Savaşı'nda güçlü ve kapitalist Avrupa devletlerinin, meşrutiyet yönetimiyle bir atılım yaşayan Osmanlı'yı nasıl aldattıklarını ve Osmanlı devletinin yenilgisinde nasıl işbirliği yaptıklarını anlatmış ve Balkanlara huzur ile kalıcı barışın *"Bütün Balkan halklarını içine alacak bir Demokratik Federasyonla gelebileceğini"* yazmıştır.[46]

Mustafa Suphi, (bu tarihten yedi yıl sonra) Bakü'de çıkardığı *Yeni Dünya* gazetesindeki (*Yeni Dünya*, 8 Temmuz 1920) *Tarihî Vazife* başlıklı makalesinde tam da o günlere değinmiş; *"liberalizm-milliyetçilik-sosyalizm"* arasında zikzaklar çizen ve bir çıkış yolu arayan düşünsel yapısını ve J. Jaurès'in yazısındaki *"Umum Balkan İttifakı"* fikrini o yıllarda da desteklediklerini belirterek şöyle yazmıştır:

> *"Bundan hemen on yıl önce bizler; devletçi veya köylü sosyalistler, minimalist (asgari) milliyetçiler, federalistler, kısaca Türk gençliğinin; saldırgan şoven İttihat ve Terakki siyasetine karşı ayaklanan kısmı, bir taraftan memleketi ve rençber halkı felâketten felâkete sürükleyecek savaşlara son vermeye çalışırken, diğer taraftan da Anadolu'ya hayat verecek medenî, inkılâbî gelişmelere zemin ve yol arıyorduk."* [47]

Mustafa Suphi ile Jaurès'in doğrudan bir tanışıklık ve teması olduğuna dair bir iz yoktur. Ama Mustafa Suphi'nin, Batı'daki düşünce dünyasını ve oradaki tartışmaları izlediğini ve L'Humanité'nin başyazarının makalesini, yönettiği gazetede yayımladığını görüyoruz.

Mustafa Suphi'nin 1910'da Türkiye'ye döndükten sonra siyasal mücadele sürecinde karşılaştığı tablo, özellikle de 1912 ve sonrasında; İttihat ve Terakki'nin diktatörce yönetiminden kaynaklanan endişeleri, alttan alta beslenen anti-emperyalist duyarlılığı; "iktisatçı" Mustafa Suphi'nin ufkuna –sosyalist olmadığı halde– sosyalizmi ve sosyalistleri yaklaştırmış olmalıdır.

---

[45] Jean Jaurès; (1859-1914) Fransız sosyalist lider. Çeşitli sosyalist grupları bir araya getiren İşçi Enternasyonali Fransa Bölümü adlı partinin, Fransız Sosyalist Partisi'nin ve L'Humanité gazetesinin kurucularından, siyasal örgütlenme yeteneklerinin yanında usta bir hatip, yetkin bir araştırmacı. 1914'te Paris'te öldürüldü. Mustafa Suphi yıllar sonra (Kırım'da) Paris'teyken Jaurès'i coşku içinde dinlediğini anlatacaktır.

[46] Şerefli Temaşa metni için; Hamit Erdem, "İfham *gazetesi, Mustafa Suphi ve Jean Jaurès*", Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Sayı 356, Aralık 2018, Sf. 91-94.

[47] Tarihi Vazife makalesi Dokuzuncu Bölüm'dedir.

2. RUSYA'DAKİ BOLŞEVİK DEVRİM VE MUSTAFA SUPHİ

18 Haziran 1913'de İstanbul'da Mahmut Şevket Paşa'ya düzenlenen suikast Mustafa Suphi'nin yaşamında yeni bir devir başlatmıştır. İttihatçıların bu fırsattan yararlanarak bütün muhalefeti susturma politikası sonucu, liberal-sosyalist bütün muhalifler İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Mustafa Suphi'de *"Payitaht'ın selâmet-i umumiyesi"* için Bahr-i Cedit vapuruyla Sinop'a gönderilen muhalifler arasındadır. Mustafa Suphi Sinop'a 1913 yılı ortalarında sürülmüş, 1914 yılı mayıs ayına kadar yaklaşık bir yıl Sinop'ta kalmış, 1914 yılı Mayıs'ında on sürgün arkadaşıyla Karadeniz'i dikine geçerek Sivastopol'e kaçmıştır.[48]

Sinop sürgününden kaçarak kurtulan Mustafa Suphi Kırım'a geldiğinde kendisine bir yol haritası çizmiştir. Aslında ondan beklenen; dilini, kültürünü bildiği, yıllarca yaşadığı, –Batı'ya– Paris'e gitmesiydi. O bildiği Paris'e değil, dilini, yaşamını, adetlerini bilmediği, hiç tanımadığı Bakü'ye gelmiştir. Onu Bakü'ye sürükleyen duygularını tam bilemesek de daha özgür bir Türkiye için mücadele eden aydın idealizmini anlayabiliriz.

Nitekim Kırım'da reformcu görüşleriyle tanınan Kırım Tatarı Gaspıralı İsmail Bey, Mustafa Suphi'nin işbirliği yaptığı dönemin önemli aydınlarındandır. İstanbul'un aydın çevrelerinde saygın bir kişilik olarak bilinen Gaspıralı İsmail Bey -ki Mustafa Suphi'nin İstanbul'dan yakın çalışma arkadaşı Yusuf Akçura'nın kız kardeşiyle evlidir- ve Bakü'de yayınlanan İkbal gazetesinin sahibi Mehmet Emin Resulzade Mustafa Suphi'ye kucak açan aydınlardandır.

Gaspıralı İsmail Bey, Kırım-Bahçesaray'da 1883'de Tercüman gazetesini çıkararak Kırım Tatarları arasında reformcu düşünceleri savunmaya başlamış, ölümüne (1914) kadar Tercüman'ı çıkarmayı sürdürmüştür. Tatar araştırmacı Niyazi Subayev, Tercüman gazetesinde yer alan bir yazıda; Mustafa Suphi ile Gaspıralı İsmail Bey'in karşılaşmasının aktarıldığını ve burada Mustafa Suphi'yle bir röportaj yapıldığını yazmıştır. Mustafa Suphi bu röportajında politik mülteci olarak durumunu sorgularken, ülkesindeki 1908 Jön Türk devriminin halka yaramadığını, yönetimi elinde tutan partinin devrimi durdurduğunu, yarı sömürge Osmanlı ülkesinin durumunun daha da kötüleştiğini anlatmaktadır.[49]

---

[48] Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul 1956, Sf. 545 vd.

[49] Mustafa Suphi'nin, Kırım Bahçesaray'da Yayınlanan Tercüman gazetesindeki Röportajı Altıncı Bölüm'dedir.

Mustafa Suphi Bahçesaray'dan sonra Bakü'ye gelmiş ve bir ay kadar kalabildiği bu zaman diliminde Bakü'de yayınlanan İkbal ve Basiret gazetelerinde şu makaleleri yayınlanmıştır.

27 Temmuz 1914 tarihli İkbal gazetesinde *'Türkiye'nin Menfaat ve Selameti'*

29 Temmuz 1914 tarihli İkbal gazetesinde *'Türklerle Bulgarlar Üçüncü Balkan Harbine Sebep Olacaklar mı?*

1 Ağustos 1914 tarihli İkbal gazetesinde *'Türkiye'nin Maliyesi, Harp ve İflas Karşısında'*

9 Ağustos 1914 tarihli Basiret gazetesinde *'Türkiye'nin Dâhili İşleri'*

10 Ağustos 1914 tarihli İkbal gazetesinde H. R. imzası ve *'Türkiye ve Avrupa Muharebesi'*

14 Ağustos tarihli İkbal gazetesinde *'H. R. imzalı bir önceki yazıda yer alan sorulara yanıtlar'* içerikli mektubu,

16 Ağustos 1914 tarihli Basiret gazetesinde *'Balkanlarda Romanya'nın Vaziyeti'* başlıklı yedi makalesi yayımlanmıştır.[50]

Mustafa Suphi bu makalesinde; Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda büyük sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu, iktidardaki İttihat ve Terakki partisinin sorumsuzca ülkeyi yeni ve tehlikeli maceralara sürükleyeceğini ve ufukta görünen büyük bir savaşın Türkiye'nin tüm sorunlarını misliyle ağırlaştıracağını, bu nedenle de barış halinin mümkün olduğunca korunması gerektiği şeklindedir.

Birinci Dünya Savaşı, Mustafa Suphi'yi Kafkasya'da yakalamıştır. Bu tarihten sonra ikinci kez sürgünlüğü yaşayacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rus Hükümeti *"yabancı ve düşman unsurları tedbir olarak"* toplama kamplarına göndermeye başlamıştır. Tatar araştırmacı Niyazi Subayev'e göre Mustafa Suphi Kasım 1914'te Kaluga kentine sürgün edilen kafilenin içindedir. Kaluga'da bir yıl kalan Mustafa Suphi savaşın seyri Rusya aleyhine değişmeye başlayınca, daha içerideki bölgeye, Ural'a sürülmüştür.[51]

Birinci Dünya Savaşı yıllarını –yaklaşık üç buçuk yıl– sürgünde geçiren Mustafa Suphi, bu dönem Rusya'da kendini derinden derine hissettiren sol

---

[50] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, Sf. 16 vd. (Mustafa Suphi'nin Bakü'de kaldığı zaman zarfında burada yazdığı makalelerden "Türkiye'nin Menfaat ve Selameti" başlıklı olanın geniş özeti Altıncı Bölüm'dedir.)

51 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925 Cilt 1*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Sf. 329.

muhalefeti yakından tanımış, Bolşeviklerin, Sosyalist Devrimcilerin, Müslüman Komünistlerin tezlerini yakından izlemiş, Marksizm'i öğrenme imkânı bulmuştur.

Mustafa Suphi'nin bu sürgün dönemiyle ilgili elimizde yeterli bilgi yoktur.

1917'de Uralsk'ta Bolşevik Abid Alimov'la ilişki kuran Mustafa Suphi, 1918 yılı başlarında Moskova'ya gelerek Merkez Müslüman Komiserliği'ne Türkçe-devrimci bir gazete çıkarmak için başvurmuştur.[52]

Mustafa Suphi, Merkez Müslüman Komiserliği'nin yöneticileri Mollanur Vahidov, Mirseyit Sultangaliyev ve Şerif Manatov ile de yakın ilişki içinde olmuştur. Daha Türkiye'deyken, sonra da kaçtığı Kırım'da kendine yakın bulduğu Tatar Ceditçiliği, Moskova'da bambaşka bir boyutta -devrimci bir kurum olarak- Müslüman Komiserliği adıyla karşısına çıkmıştır.

Mustafa Suphi'nin Merkez Müslüman Komiserliği'ne geldiği günlerin hemen öncesinde Moskova'da Kazan Sosyalist Komitesi olarak örgütlenmiş Müslüman komünistlerin oldukça önemli bir toplantısı yapılmıştır. *Rusya Müslüman Emekçiler Konferansı*'nı düzenleyen komiteye Mollanur Vahidov ve Mirseyit Sultangaliyev başkanlık yapmıştır. Konferansın önemli gündem maddelerinden birisi özerk bir *Müslüman Komünist Partisi* kurulmasını tartışmaktır. Konferans, bu konuyu görüştükten sonra partinin kurulmasına prensip olarak karar vermiştir. Kazan Sosyalist Komitesi ikinci toplantısını birkaç ay sonra Kazan'da yapmıştır. Prensip kararı alınan özerk parti kurulmuş, adına da *Rusya Müslüman Bolşevik Komünistler Partisi* adı verilmiştir. Bu parti, Rusya Bolşevik Partisi programı paralelinde faaliyet gösterecek, ancak örgütsel özerkliğe sahip olacaktır.

---

[52] Mustafa Suphi'nin 1918'de Moskova'ya gelişi ve sonrasında o dönem karşılaştığı kişiler ve kurduğu ilişkiler; Müslüman Komünistler, Bolşevikler ve İttihatçıların kurduğu Komünist Fırkası üyeleri ile mücadele için bakınız: Emel Akal, *TKP 1918-1920 Kim Hakiki Komünist? Portreler-Polemikler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2024, Sf. 31 vd.

Fotoğrafta, Doğu Halkları Komünist Örgütlerinin Birinci Tüm Rusya Kongresi Delegeleri görülmektedir;

1.Dadaş Bünyadzade 2. Gazi Yalımov, 3. Kadir Abdurrahmanov, 4. Şamil Usmanov, 5. Husain İbragimov, 6. Miktad Brundukov, 7. Nurullah Yarullin, 8. Hasan Rızvan, 9. Haris Yumagulov, 10. Gizzelnisa Tazettinova, 11. Hasan Urmanov, 12. Mingaz Konov, 13. Mahmut-bek 14. Dulat-Ali, 15. Buniat Sardanov, 16. Fatima Salikova, 17. Hüseyin Mavyutov, 18. Mustafa Suphi, 19. İsmail Firdevs, 20. Mirseyit Sultangaliyev, 21 Ahmet Alimbekov, 22. Kâmil Yakubov.

(Moskova, 4-12 Kasım 1918)[53]

Mollanur Vahidov, Şerif Manatov ve Alimcan İbrahimov aynı zamanda Rusya'daki Müslüman Komünist hareketin önemli liderleri arasındadır. Mustafa Suphi Moskova, Kazan, Taşkent ve Bakû'da, Müslüman Komünist Hareketi'nin bütün Müslüman coğrafyasını altüst ettiği bu dönemde kendini bu çalışmaların içinde bulmuş, onlardan büyük destek görmüştür.[54]

Mollanur Vahidov, Mustafa Suphi'yi Müslüman Komiserliği propaganda bölümü başına getirmiş, bu kurul Türkçe, Tatarca, Arapça, Farsça broşür vb. yayınlamış, yine o günlerde -Müslüman Komiserliği'nin yayın organı- *Kızıl Bayrak* gazetesinde Mustafa Suphi'nin önemli bir röportajı yayımlanmıştır.[55]

---

[53] Fotoğraf, Salavat İshakov arşivi.

[54] Mustafa Suphi'nin ve Rusya'daki Müslüman Komünist Hareket ile 1918'de başlayan ilişkileri; Rusya'daki iç savaş süreci, bu dönemde yapılan çalışmalar, kurultaylar, alınan kararlar, Müslüman halkların kendi geleceklerini belirleme mücadelesi ve işçi sınıfının uluslararası birliği çalışmaları gibi iç içe geçen süreçler; diğer yandan sosyalist rejimin inşa sürecinde önemli dönemeçler için bakınız: Emel Akal, *Müslüman Komünistler Petrograd-Kazan, 1917-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

[55] Kızıl Bayrak gazetesinde Mustafa Suphi'nin önemli bir röportajı Yedinci Bölüm'dedir.

Rusya'daki Müslüman Komünist Hareket de, Mustafa Suphi'nin onlara katılmasıyla onun birikiminden; entelektüel kapasitesinden, Türkiye ve Batı dünyasına yönelik gözlem ve deneyiminden, gazetecilik ve örgütçülük yeteneğinden yararlanmış olmalıdır.

Mustafa Suphi'nin bir örgütlenme aracı olarak düşündüğü *Yeni Dünya* gazetesi bu günlerde doğmuştur ve kendisini "*Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Nâşir-i Efkârı*" olarak tanımlamıştır.

İlk sayısı 27 Nisan 1918'de basılan *Yeni Dünya* gazetesini, Mustafa Suphi gittiği her yerde çıkarmayı kararlı bir şekilde sürdürmüş, basılan son sayısı 17 Şubat 1921'e kadar geçen üç yıl içinde Mustafa Suphi yönetiminde toplam 67 sayı yayımlanmıştır.

Dönemin olağanüstü koşullarında *Yeni Dünya* gazetesi sırasıyla Moskova, Kırım, Taşkent ve Bakü'ye taşınarak yayın hayatını sürdürebilmiştir. Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden sonra ise Bakü'de kalan Türkiye Komünist Partisi Dış Büro'su, *Yeni Dünya*'yı 1 Aralık 1921 ve 15 Ocak 1922 tarihlerinde iki sayı olarak çıkarmışlardır.[56]

Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyeti'nin fikirlerini neşreden "Yeni Dünya" gazetesinin birinci sayfası ve Mustafa Suphi'nin o dönem çekilmiş bir fotoğrafı.

Bu süreçte 22 Temmuz 1918'de Moskova'da yapılan Türk Sosyalistleri Konferansı ve 4 Kasım 1918'de yapılan Müslüman Komünistler Kurultayı Mustafa Suphi'nin de içinde olduğu önemli politik faaliyetlerdendir.

Mustafa Suphi örgütlenme yolundaki ilk adımını da bu günlerde atmıştır. Türk Sosyalistleri Konferansı'na Rusya'nın farklı yerlerinden gelen Türkler katılmıştır. Moskova'da toplanan Konferans, Mustafa Suphi'nin ifadesiyle *"Türkiyeli sosyalistlerin sosyalizmi, ütopyadan örgüte dönüştürme*

[56] Yeni Dünya gazetesi ile ilgili bilgiler ve "Yeni Dünya Kaynakçası" Onuncu Bölüm'dedir.

yolundaki" ilk adımıdır. Konferans; bir "Parti Programı" oluşturulmasını ve örgütlenme sorununu önüne koymuş ve Türkiye'de yaşayan dinleri, dilleri, milliyetleri ayrı muhtelif unsurlar için özerk yönetim yapısı ve federasyon esasını öngörmüştür.

Türk Sosyalistleri Konferansında alınan karardan birisi de Türkiye'de 1915 de yaşanan Ermeni tehciri felaketi sonuçlarının araştırılmasıyla ilgilidir. Konferans; *"Türk emperyalizmi ve Ermeni burjuvaziyası tarafından fakir Müslüman ve Ermeni halkları arasında ikâ edilmekte olan mezalime dair vesikaların toplanarak bir yerde olmak üzere Türk-Tatar, Ermeni, Rus ve mümkün olsa İngiliz, Alman, Macar dillerinde neşrine"* karar vermiştir.[57]

4 Kasım 1918'de yapılan Müslüman Komünistler Kurultayı'nda ise Kazan'lı bazı delegeler Mustafa Suphi'yi "ayrı teşkilat" kurmakla ve "sosyal şovenlik"le suçlamış, Kurultay'a katılmasının önlenmesini istemiştir.

Mustafa Suphi kendisi ve Türk komünistleri hakkındaki suçlamaları uzun bir konuşma ile yanıtlayarak reddetmiş, sonuçta Kurultay Başkanlığı, Türk Komünist Heyeti'nin Kurultay'a iştirakini kabul etmiştir.

1919 yılı başlarında Türkiye Komünist Teşkilatı, Anadolu'ya daha yakın olabilmek için Kırım'a taşınmış, yayın ve örgütlenme faaliyetlerine burada devam etmiş, Mustafa Suphi *Komünist Manifesto*'yu Türkçeye çevirmeye başlamış, Beyaz Ordu'nun Kırım'a saldırısı ve Kırım'ın işgali üzerine, Türkiye Komünist Teşkilatı ve Mustafa Suphi yeniden Moskova'ya dönmek zorunda kalmıştır.

Kırım'daki çalışmaları sırasında Mustafa Suphi, İngiliz Gizli Servisi kayıtlarına da geçmiştir. Onun Kırım'da yaşadığını tahmin eden Gizli Servis, Kırım'ı işgal eden Beyaz Ordu'nun Mustafa Suphi'yi ele geçirdiğini ve idam ettiğini açıklamıştır. Diğer Azerbaycan gazetelerinde de çıkan haberi, Bakü'de çıkan Hürriyet Gazetesi *"...namdar Türk komünisti Mustafa Suphi yoldaşın sefer-i yolda gaddar Denikinciler tarafından vahşiyane bir surette idam edildiğini haber veriyor..."* şeklinde manşetten vermiştir.[58]

İç savaşın bütün şiddetiyle sürdüğü o günlerde Mustafa Suphi'nin öldürüldüğü haberi İstanbul basınında da çıkmıştır. Mustafa Suphi'nin altı yıl önce sorumlu müdürlüğünü yaptığı -ve hâlâ Ahmet Ferit'in sahibi olduğu- **İfham** gazetesi 10 Eylül 1919 tarihli nüshasında *"Mustafa Suphi Bey'in Kırım'da kurşuna dizildiğini Rus gazeteleri haber veriyor... Aile-i muhteremesine samimi taziyelerimizi arz ederiz"* diyerek haberleştirmiştir.[59]

---

[57] Yeni Dünya, Sayı 6, 3 Ağustos 1918

[58] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, S f. 73.

[59] Emel Akal, *TKP 1918-1920 Kim Hakiki Komünist? Portreler-Polemikler*, S. 41.

Solda Mustafa Suphi'nin Rusya Çağdaş Tarih Müzesi arşivinde bulunan bir fotoğrafı, sağda Azerbaycan'da çıkan ve Mustafa Suphi'nin İngiliz Gizli Servisi tarafından yakalanıp asıldığı haberini kapak yapan Zanbur (Arı) dergisi.[60]

Bu dönem Mustafa Suphi katıldığı önemli forumlardan birisi Moskova'da, 2-6 Mart 1919 tarihlerinde toplanan Komünist Enternasyonal çalışmalarıdır. Mustafa Suphi, Komünist Enternasyonal Birinci Kongresine Türkiye Komünist Teşkilatı'nı temsilen katılmış ve bir konuşma yapmıştır.[61]

Bu dönemde, Bolşevik Partisi ve Komünist Enternasyonal içinde; gelecek devrimlerin *"Batı'daki kapitalist metropol ülkelerde mi, yoksa Doğu'daki sömürge ve bağımlı ülkelerde mi"* olacağına ilişkin büyük bir tartışma devam etmektedir. Mirseyit Sultangaliyev ve M. Nath Roy gibi komünistler "*Batı'daki devrimlerin kaderi Doğu'daki devrimlere bağlıdır*" görüşündeydiler.

Mustafa Suphi bu dönemde yaptığı konuşmalarda, *"Batı ülkelerinin proleter hareketleri ve devrim potansiyeli ile Doğu'daki sömürge ve bağımlı ülkelerdeki halkların devrimci mücadeleleri arasındaki zorunlu ilişkiye"* dikkat çekmiş ve Komünist Enternasyonal'i bir "Doğu Programı" oluşturmaya çağırmış, Doğu emekçilerine daha fazla yardım edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Mustafa Suphi'nin Komintern'e; Doğu emekçilerinin örgütlenme ve devrim mücadelesine daha aktif katılımında gecikmeksizin her türlü desteği vermesi uyarı –ve eleştirileri– yanında, Avrupa işçi sınıfının örgütlülüğüne ve mücadelesine Paris'teyken tanık olan Mustafa Suphi'nin; Dünya Devrimi'nin kaderi, öncülüğü ve stratejisi tartışılırken –Doğu'lu Komünistleri

[60] Kaynak; Mehmet Perinçek, Aydınlık gazetesi. (Erden Akbulut'a haberdar olmamızı sağladığı için teşekkür ederiz.)

[61] Mustafa Suphi'nin Komünist Enternasyonal'de yaptığı konuşma Dokuzuncu Bölüm'dedir.

desteklemekle beraber– Doğu komünistlerinin "Doğu Devrimlerini" bütün mücadelenin önüne koymalarına ihtiyatla yaklaştığı görülmektedir..

Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulacağı 1920 yılının Eylül ayına kadar Mustafa Suphi ve teşkilatının, faaliyetlerine katıldığı iki önemli toplantı vardır. Bunlar; Temmuz ayı ortalarında Petrograd'da toplanan Komünist Enternasyonal İkinci Kongresi ve Eylül başında Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'dır.

Komünist Enternasyonal İkinci Kongresi, İtalyan komünist G. M. Serrati'nin, *"Avrupa devrimlerini tamamlamadan Asya'nın kaderinin değişmeyeceği";* Hindistan komünisti Roy'un ise, *"Batı devrimlerinin kaderi bütünüyle Doğu devrimlerine bağlıdır"* tezlerinin hararetle tartışıldığı forumlara sahne olmuştur.

Lenin ise, *"Sömürge ve bağımlı ülkelerde, ulusal demokratik kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi gerektiğini savunmuş, bu desteğin, millî burjuvazinin; komünistlerin, köylü ve işçilerin örgütlenmelerine olanak tanıyıp tanımamaları şartına bağlanmasını"* önermiştir.[62]

Mustafa Suphi Komintern'in (1920 de yapılan) II. Kongresi'ne katılmamıştır. Bunun muhtemel sebepleri arasında İttihatçılardan arındırmaya ve yeniden kurmaya çalıştığı teşkilatının ertelenemez çalışmaları olabilir. Türkiye Komünist Teşkilatı'nı Komünist Enternasyonal İkinci Kongresi'nde İsmail Hakkı temsil etmiştir.

Mustafa Suphi *Yeni Dünya*'nın 8 Temmuz tarihli (51. sayısında) yazdığı *"Tarihî Vazife"* başlıklı makalesinde, İkinci Kongre tartışmalarını değerlendirmekte, Türkiye komünistlerinin Anadolu'daki Millî Mücadele'ye olan temel yaklaşımını ortaya koymakta ve –Anadolu'da– komünist teşkilatın örgütlenebilmesinin "aynı derecede önemli bir mesele" olarak altını çizmektedir.

> Tarihî Vazife'de; *"Biz Türkiye'de millî müdafaa şeklinde baş gösteren ayaklanmaya, müşterek düşman emperyalizm tarafından bu hareketin söndürülmesine yol vermemek için her türlü yardımı, bu yardım mutaassıp milliyetçilere bile olsa, tarihin bize yüklediği bir vazife olarak biliyoruz. ... Hayat ve mücadele ruhunu mağdur halk kitlelerinde derinleştirmeye çalışan* İştirakiyun *Teşkilatının memleket içinde açılıp yayılmasına gelince, bunun da Kuva-yı Milliye yönetiminin karşısında duran yine o ehemmiyette tarihsel bir mesele olduğunu zannediyoruz"* diye yazacaktır.[63]

[62] Komünist Enternasyonal ve Asya'da Devrimler, *Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Ansiklopedisi, 2. Cilt*, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, Sf. 642 vd.

[63] Mustafa Suphi'nin "Tarihi Vazife" makalesi Onuncu Bölüm'dedir.

İkinci Kongre'de tartışılan "sömürge ve yarı sömürge" ülkelerdeki devrim koşulları, ittifaklar sorunu, Türkiye komünistlerini özel olarak ilgilendirmekteydi.

Mustafa Suphi, Yeni Dünya'daki "İkinci Kongre" makalesinde;

- Üçüncü Enternasyonal'in Avrupa, Amerika ve Asya'nın komünist ve işçi partilerini bir devrimci örgüt halinde bir araya getirmeyi başardığını,
- Üçüncü Enternasyonalin şu anda karşısındaki en mühim meselenin Şark'ın derin karanlığını aralayacak devrimci ve somut bir program hazırlamak olduğunu,
- Doğu'da devrim sorununun, bizzat Doğu'lu komünistlerin kendi işleri olduğunu ve Doğu'nun kendine özgü sorunlarının ancak onlarca çözülebileceği,
- Batı'nın gelişmiş ülkeler proletaryasının ve komünistlerinin dünya devrimindeki rollerinin asla küçümsenmemesi gerektiği, Doğu'nun ve Batı'nın "birini diğeri namına feda etmenin büyük ve tarihi bir hata olacağını" yazmıştır.

1919 yılının ilk yarısında Türk komünist Teşkilatı ve Mustafa Suphi'nin Odesa'da Anadolu'ya dönüş için yaptıkları hazırlıklar, Beyaz Ordu'nun Kırım'a saldırısı ve Karadeniz'deki İngiliz-Fransız donanması ablukası nedeniyle gerçekleşmemiştir.

Odesa'dan çekilen ve Moskova'ya dönen Mustafa Suphi Anadolu'ya, Türkistan-Azerbaycan üzerinden geçmeyi denemek üzere 1920 yılı başlarında Taşkent'e gelmiştir.

Taşkent'te Rusya Komünist Partisi Türkistan Bölge Komitesinin organı olan İzvestiya gazetesindeki demecinde Türkistan'da yapacağı çalışmalar hakkında şu mesajı vermiştir:

> *"Biz Türkiye komünistleri yalnız Türkiye'nin müstakilliği uğrunda değil, aynı zamanda bütün Şark'ın istismar olunan halklarının azatlığı uğrunda mücadele ediyoruz. Biz Rusya proletaryatı ile el ele verip, Avrupa'nın kinci emperyalizmine karşı çıkıyoruz."*

Taşkent'te kaldığı üç aylık dönemde Mustafa Suphi, Bolşeviklerin Müslüman Cumhuriyetlerindeki örgütlenme faaliyetlerine aktif katkıda bulunmuş, dağınık ve bağımsız devrimci grupları bir araya toplamayı hedefleyen, yeni devrimci örgütler kuran ve farklı dillerde yayın yapma faaliyetlerini hedef olarak belirleyen "Beynelmilel Şark Tebligat Şurası"nı kurmuştur.[64]

---

[64] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Sf. 76.

Komünist Enternasyonal'e katılan delegeler toplu halde.
(Mustafa Suphi Troçki'nin arkasında)

Mustafa Suphi Taşkent'te. Yanındaki kadın, Kazan Sosyalist Komitesi Başkan Yardımcısı Emine Muhiddinova'dır. (1920)

Mustafa Suphi, Türk Komünist Teşkilatları Birinci Kongresinde Türkistan günlerini şöyle anlatmaktadır:

"Bizim için Türkiye'ye yaklaşmak lazım olduğu halde, cenup hududu kara kuvvetlerle tamamen kapanmış olduğundan, Türkistan, İran ve Kafkasya yoluyla uzun bir seyahate mecburiyet hâsıl oldu. Türkistan'a ve solumuzda Bahr-i Hazer sevahilinde ahvalin seyahate müsait olmaması ve Türkistan İşleri Komisyonu Reisi İlyava Yoldaş tarafından lüzum gösterilmesi üzerine birkaç arkadaş Kafkasya tarikiyle Türkiye'ye gitmek üzere memur edilmiş olmakla beraber, Taşkent'te üç ay kadar kalmaya mecburiyet hâsıl olmuştur.

Bu sırada Türkistan Komünist Teşkilatının Üçüncü Kongresi ile burada seçilen Merkezi Komite'nin faaliyetlerine iştirak edilmiş, bir taraftan Müslüman zahmetkeşleri arasında beynelmilel inkılâp yolunda fedakârlık hislerinin arttırılmasına, diğer yandan ise mülkiyet ve şeriat meseleleri etrafında halkın mukadderatıyla oynayan irtica kuvvetlerine ve özellikle öteden beri memleket soymaya alışıp, nihayet komünist örtüsü altına gizlenerek işine devam eden kolonizatörlere karşı mücadeleye kuvvet verilmiştir.

Şarkta inkılâp yollarını açacak ve şark inkılâpçı ve komünist teşkilatlarını bir yerde toplayabilecek bir müesseseye ihtiyaç öteden beri hissedilmekte olduğundan Taşkent'te 'Beynelmilel Şark Tebligat Şurası' namıyla bir müessesenin vücuda getirilmesine karar verildi."[65]

Mustafa Suphi'nin başkanı olduğu Beynelmilel Şark Tebligat Şurası; Çin, Kaşgar, Buhara, Hive, İran ve Türkiye gibi geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır ve Rusya Komünist Partisi Türkistan Komisyonu'nun bir şubesi olarak çalışmaya başlamıştır. Nizamnamesinde teşkilatın vazifeleri arasında: Doğu'nun bütün ihtilalci teşkilatlarıyla temasta bulunmak, onlara maddi ve manevi yardımda bulunmak, faaliyetlerini birleştirerek yönetmek, örgütlerin bulunmadığı yerlerde bunları teşkil etmek ve kuvvetlendirmek bulunmaktadır.[66]

Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'yı Türkistan'da da çıkarmayı sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak Yeni Dünya'nın Taşkent sayılarına henüz ulaşılamamıştır.

Diğer taraftan Mustafa Suphi'nin 1918'in Temmuz'unda Moskova'da esir düşen Türklerle başlayan Türk Komünist Teşkilatı meydana getirme girişimleri, geçen zaman içinde olgunlaşmış, Türkistan'da bulunduğu sürede de Türk Komünist Teşkilatına üye olanlar sayıca artmış, Azerbaycan'da Bolşe-

---

[65] Mustafa Suphi'nin konuşması Dokuzuncu Bölüm'dedir.

[66] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925 Cilt 1*, Sf. 331.

viklerin iktidarı kazanmasından hemen sonra 1920'nin mayıs ayında Mustafa Suphi ve arkadaşları, faaliyete Bakü'de devam etmeye karar vermişlerdir.

Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Teşkilatı'nın Bakü'de bulundukları dönemde katıldıkları önemli bir organizasyon 1-8 Eylül 1920 tarihlerinde yoğun bir çalışma temposuyla yürütülen Birinci Doğu Halkları Kurultayı'dır. Kurultayı, Elena Stasova, Grigori Ordjonikidze, Neriman Nerimanov, Sait Gabiyev ve Anastas Mikoyan organize etmiş, hazırlık çalışmalarının bazı toplantılarına Mustafa Suphi de katılmıştır.[67]

Kurultay'ın hedefi; Doğu'da yalnızca komünist ve sol siyaset içinde bulunan grup ve partileri değil, tarafsız veya İslamcı; emperyalizme veya kendi egemenlerine karşı mücadele eden bütün halklarının katılımını sağlamaktı. Kurultayın tüm Doğu ülkeleri için çağrısı "hükümetlere değil" doğrudan doğruya halklara yapılmıştır. Kurultay, Türkiye, İran ve Ermenistan halklarına özel bir çağrı yapmıştır.

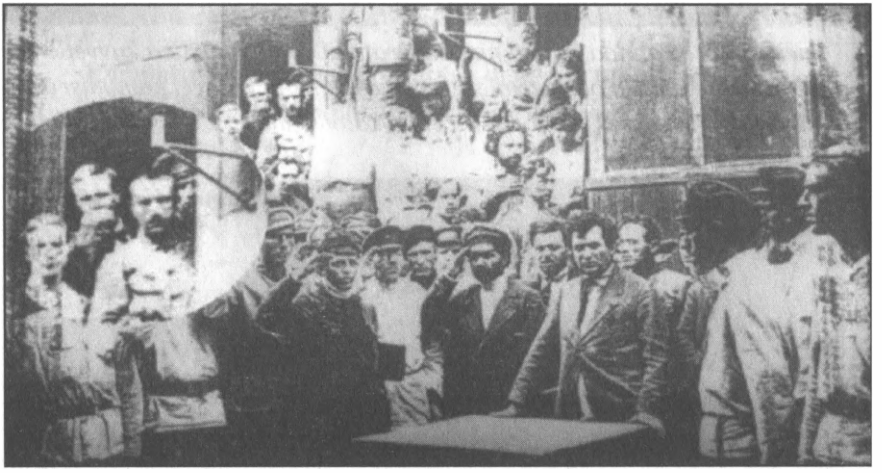

1920'de Bakü'de yapılan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na delegeleri götüren tren. Masanın başındaki kravatlı kişi Komintern Başkanı Zinovyev.

Bu tarihlerde Bakü'de ki Türkiye Komünist Teşkilatı, hem Bakü Kurultayı'nı halka duyurmak ve katılımı sağlamak, hem de Kurultay'dan hemen sonra toplamayı düşündüğü Kuruluş Kongresi için bağımsız gruplar ve sol partilerle ilişkiler kurmak üzere birçok temsilcisini Anadolu'ya göndermiştir.

Ancak Anadolu'daki İngiliz, Fransız ve Yunan işgali, Ankara hükümetinin bu süreci baltalamak için her türlü tedbire başvurması, maddi imkansızlıklar ve Kazım Karabekir'in kendi adamlarını göndermesi katılım düzeyini etkilemiştir.

---

[67] Yavuz Aslan, *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, Sf. 32.

Kurultay 1 Eylül 1920'de 1891 delegenin katılımıyla açılmış, Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezî Heyeti, Mustafa Suphi'yi Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na temsilci olarak yetkilendirmiştir.[68]

Kurultaya katılan uluslar arasında en kalabalık olanı 235 kişi ile Türk delegasyonu olmuş, Kurultay Başkanlık Kurulu 18 komünist, 14 partisizlerden toplam 32 kişiden oluşmuş, Mustafa Suphi Türkiye komünistleri adına, Tahsin Bahri ve Mehmet Hafız Partisizler adına Başkanlık Kurulu'nda görev yapmıştır. Konuşmalar Rusça, Türkçe, Azerice, Özbekçe ve Farsça yapılmıştır.

7 gün ve 7 oturum olarak süren Kurultay'da, yaşlı Doğu'nun sessiz milyonlarını temsil eden 1891 delege, büyük bir coşku ve heyecan içinde, çökertilen emperyalist sömürge sistemi karşısında kazanılan zaferi ve yeni durumu tartışmıştır. Kurultay'ın gündemi aşağıdaki maddelerden meydana gelmiştir:

- Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın Amacı ve Hedefleri (Raportör Zinovyev)
- Uluslararası Durum ve Doğu Halklarına Düşen Görevler (Raportör Radek)
- Milli Mesele ve Sömürgeler Sorunu (Raportör Pavloviç)
- Doğu'da Sovyetlerin Yaratıcı Çalışması (Raportör Bela Kun)
- Toprak Sorunu (Raportör Staçko)
- Propaganda ve Eylem Konseyi'nin oluşturulması ve organlarının seçimi.

Kurultay'ın 4 Eylül tarihli oturumunda Enver Paşa'nın bildirisi okunmuştur. Enver Paşa Kurultay'a Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp inkılâpçılarını temsilen katılmıştır. Anadolu'da varsayılan gücü ile İslam ülkeleri üzerindeki etkisi gerekçesiyle Komintern tarafından desteklenen Enver Paşa'nın bildirisi Kurultay Sekreteri Ostrovski tarafından (Rusça) okunmuş ve Mehmet Emin Türkçeye çevirmiştir. Enver Paşa'nın Kurultay'a katılmasını Mustafa Suphi yönetimindeki Türkiye Komünist Teşkilatı açıkça protesto etmiş, Dağıstan temsilcisi Celal Korkmazov, Millî Mesele ve Sömürgeler Sorunu Raportörü Pavloviç, Mutuşev ve Dadaş Bünyadzade Osmanlının emperyalist emellerinin uygulayıcısı bu eski paşayı kınamışlardır. Mustafa Suphi'nin yakın çalışma arkadaşlarından Mirseyit Sultangaliyev'in Kurultay'a katılması ise Komintern yönetimi tarafından engellenmiştir.

Mustafa Suphi'nin Kurultay'a katıldığı halde konuşma yapmaması, (Türkiye adına İsmail Hakkı konuşmuştur) ve Kurultay sonrası oluşturulan "Propaganda ve Hareket Sovyeti"nde Mustafa Suphi'ye yer verilmemesi; Mustafa Suphi ile Komintern Şark Şurası arasında Enver Paşa üzerinden oluşan bir anlaşmazlık ve bunun devamında bir soğukluk olduğunu düşündürmektedir.

---

[68] (*Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü 1920*, Koral Yayınları, İstanbul 1990, Sf. 9) ve (Yavuz Aslan, *Birinci Doğu Halkları Kurultayı*, Sf. 45 vd.)

3. TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI'NIN KURULUŞU VE TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI 1. KONGRESİ

Mustafa Suphi 1920 yılı ilkbaharında Taşkent'ten Bakü'ye geldiğinde ittihatçıların yönetiminde oldukları "Türk Komünist Fırkası" adında bir örgütle karşılaşmıştır.[69]

Türk Komünist Fırkası, 1920 yılı Nisan başlarında Bakü'deki İttihatçılar tarafından kurulmuştur ve İttihatçı politikaların Kafkasya-Türkiye ekseninde gerçekleştirilmesinde o dönemin yükselen değeri "komünizmin" desteğini alma hedeflidir. Fırkanın kuruluşu ile ilgili ilk bilgiler, -İttihatçıların Anadolu'da bulunan yöneticiler eliyle- Dr. Fuat Sabit ve Baha Sait gibi Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarının Kazım Karabekir'e yazdıkları mektup ve raporlarda görülmektedir. Partinin görünürdeki lideri Halil Paşa, asıl organizatörü Dr. Fuat Sabit'tir.[70]

Mustafa Kemal 11 Nisan 1920'de Kazım Karabekir'e: *"Bolşeviklerle bir an evvel fiilen tesis-i münasebet lüzumu malumdur"* diye yazmış, Kazım Karabekir'de 13 Nisan'da uzun bir karşılıkla durumu değerlendirmiş ve *"Bakü'de artık muhatabımız Türk Komünist Fırkasıdır"* diye yanıtlamıştır.[71]

Bakü'de Kurulan Türk Komünist Fırkası, İttihat ve Terakki partisinin büyük ölçüde ve imkânsızlıklar içinde varlığını koruma stratejisinden doğmuşsa da, Rusya'daki Bolşevik devrimin yaydığı büyük coşku, kitlelerin ruhunu derinden derine sardığı özgürlük-adalet duygusu, özellikle partinin alt kademelerine doğru inildikçe İttihatçı kadroları heyecanlandırdığı ve sola doğru yaklaştırdığı bir gerçektir.

İttihat ve Terakki'nin sosyalizmi keşfederken ve sosyalizme yaklaşırken; Rusya'daki çarlık döneminde baskı altında yaşayan Türk ve Müslüman halkların uyanışından, ezilen Müslüman kimliğinin komünist ideolojiyle bu-

---

[69] Türk Komünist Fırkası üzerine; İttihatçıların Rusya'daki temasları, kurdukları örgütler, Kemalist hareketin Azerbaycan'a bakışı, İttihatçılara karşı Kemalist-Bolşevik ittifakı, bu süreçte her kılığa girmekte sınır tanımayan İttihatçı önderlerin faaliyetleri üzerine geniş bir özet için bakınız: 1920 Başlarında Kafkasya'da İttihatçı Sol ve Türk Komünist Fırkası; (Hamit Erdem, *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*, 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul 2019, Sf. 33 vd.)

[70] Dr. Fuat Sabit Ağacık (1887 Kemah-1957 İstanbul), Askeri Tıbbiye'den mezun, Türk Ocağı kurucularından, İttihatçı, Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli isimleriyle birlikte Erzurum'da faaliyetlerde bulunmuş; Ermeni Tehciri'nin Erzurum ayağının düzenleyicisi Dr. Bahattin Şakir'in yanında tabip olarak yer almış, Ardahan Kongresi, Erzurum Kongresi gibi önemli örgütlenmelerin içinde olmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Erzurum Numune Hastanesi baştabibi iken Kazım Karabekir tarafından Bolşeviklerle ilişki kurmak üzere Bakü-Moskova'ya gönderilmiştir. Fuat Sabit'in hayatı ve faaliyetleri için bakınız: (Emel Akal, Türkiye Komünist Partisi'nde Dr. Fuat Sabit Fraksiyonu ve Süleyman Nuri Faktörü, *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'leri Dönüşü,* Tüstav Yayınları, İstanbul 2005, Sf. 131 vd.)

[71] Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yüce Yayınları, İstanbul 1990, Sf. 595 vd.

luşmasından, Müslüman halkların kendilerini bu devrimci dönüşümle yeniden tanımlama mücadelesinden; bütün bunlardan İttihat Terakki kadrolarının da etkilendiği kuşku götürmez. Buradaki İslami-Komünizm, İttihat ve Terakki'nin örgütlenmek ve büyümek amacıyla sarıldığı etkili bir ideoloji olmuştur. Bazı durumda buna samimiyetle inanılmış, komünizmin savunduğu ilkelerde İslam dininin kimi özelliklerinin örtüştüğünü görmüşlerdir.

Bu durum genel bir politika boyutuna yükselip, Kafkasya'daki İttihatçı önderlerce benimsenince, bunun etkileri derece derece Anadolu'ya da yansımış, Anadolu'daki İttihatçı çevrelerde kabul görmüştür.

Bütün bunlara rağmen kurulan "Türk Komünist Fırkası"nın ittihatçı kimliği değişemeyecek kadar baskındır. Enver Paşa'nın yakın çevresinden; Halil Paşa (Enver Paşa'nın iki yaş küçük amcası), Nuri Paşa (Enver Paşa'nın üvey kardeşi), Dr. Bahattin Şakir (İttihat ve Terakki yöneticisi), Bedri Bey (İttihatçıların Polis Müdürü), Küçük Talat (İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi Üyesi), Karakol Cemiyetinden Baha Sait ve Anadolu'da artık (İttihat ve Terakki'den) açıkça farklı bir oluşum ve güç olmaya başlayan Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'in Azerbaycan'a gönderdiği Dr. Fuat Sabit bu partinin önderleri durumundadır.[72]

Bunlara İttihat ve Terakki ile şu ya da bu şekilde bağlantılı, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşmüş Türk harp esirleri ve Türkiye'den Rusya'ya kaçmak zorunda kalan; Salih Zeki, Süleyman Nuri, Hilmi, Yüzbaşı Yakup gibi milliyetçi-ittihatçı kadrolar da eklenmiştir.[73]

Mustafa Suphi 27 Mayıs 1920'de Taşkent'den Bakü'ye geldiğinde karşılaştığı Türk Komünist Fırkası için TKP 1. Kongresi'nde şunları söylemiştir:

> *"Bakü'ye gelir gelmez teşkilâtımız ilk defa olarak Türkiye'ye yaklaştığını ve kendi kitlesi içinde çalışmak imkânına malik olduğunu hissetmiştir... Mesleğimize mutekit (bağlanmış) bazı arkadaşlar da teşkilâta ilhak olunarak Merkezî Büro yeniden faaliyete girdiği gibi Bakü'de evvelden teşkiline teşebbüs olunan Türk Komite veya Fırkası lağv ve yeni esaslarla tesis olundu. Bu hususta biraz tevakkufa (üzerinde durmak) ihtiyaç var... Bir müddetten beri Anadolu kıyam hareketini inkılâpçı Rusya ile birleştirmek ve Azerbaycan Şûrâlar Hükûmetini tesis etmek maksadıyla Kafkas Ülkesi Bolşevik Komitesi ile beraber çalışan arkadaşlar evvelâ bir komünist grubu, son vakitlerde ise Türk Komünist Fırkası vücuda getirerek*

---

[72] Taylan Sorgun, *Halil Paşa –İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş*- Kamer Yayınları, İstanbul 1997, Sf. 121 vd.

[73] Emel Akal, Türkiye Komünist Partisi'nde Dr. Fuat Sabit Fraksiyonu ve Süleyman Nuri Faktörü, Sf. 139 vd.

Merkez Komitelerini intihap etmişler ve buraya İttihat Terakki hükûmeti ve harp zamanında büyük roller oynamış bazı kimseler ithal edilmişti... Yakın mazileri memleketin son harp felâketleriyle alâkadar olan bu zatlarla amele ve rençber fırkasını tesis ve temsil gayr-i tabii idi. Onun için bu teşkilâtın ilgasında tereddüt olunmayarak eskiden beri Azerbaycan komünistleriyle beraber çalışmış olan bazı komünist arkadaşların Rusya ve Türkistan'dan gelenlere ilâvesiyle vücuda gelen grup Bakü teşkilâtına esas olarak kabul edilip bu gruptan Türkiye teşkilâtının Bakü Şubesi vücuda getirildi ve şube Azerbaycan Bakü Komitesi'ne ilhak olundu... "[74]

Mustafa Suphi bir başka yerde de İttihatçıların kurdukları partinin 'komünist' olamayacağını kaydettikten sonra bu parti içinde çalışan geçmişte "ittihatçı sorumluluklar" almamış ancak bu parti içinde bulunan kişilerin kazanılması gerektiğini söylemiştir. *"Fakat Türk Komünist Fırkası yani amele ve rençber fırkasının Merkez-i Umumi azası sabık İstanbul muhafızı gibi Halil Paşa, Talat Bey'den mürekkep bir heyetle temsil edilmesi bizi hayretler içinde bıraktı... Ben gelir gelmez bu teşkilatın caiz olmadığını söyledim... Diğer taraftan Yakup ve Süleyman yoldaşlar teşkilata kabul olundu."*[75]

İttihatçılardan kısmen arındırılarak yeniden meydana getirilen Bakü'deki ilk örgütlenme "Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi" bu süreçte oluşturulmuş ve yapılan seçimlerde: "Suphi yoldaş, Mehmet Emin yoldaş, Abid Alimov yoldaş, Salih Zeki yoldaş, Fahri yoldaş, Süleyman Sami yoldaş, Yakup yoldaş" Bakü Teşkilatı Heyet-i İdaresi'ne seçilmişlerdir.[76]

Mustafa Suphi "Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Heyeti'nin Faaliyetleri" başlıklı raporunda, Merkezi Heyet ile Bakü'de bulunan Türkiyeli komünistlerin katılmasıyla meydana gelen Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi'nin bundan sonra örgütlenme çalışmalarına başladığını, bu amaçla; İstanbul'a gönderilmiş olan Mithat ve Alâattin isimlerindeki temsilcilere ilave olarak; Abdurrahman ve Ahmet yoldaşların Zonguldak ve Ereğli, Yusuf Kemal yoldaşın Trabzon ve Rize, Salih Zeki yoldaşın Erzurum, Sivas,

---

[74] Bu bölümdeki Kongre ile ilgili bilgiler: "Emel Seyhan Atasoy-Meral Bayülgen (Derleyenler), *Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi (10-16 Eylül 1920) 2. Baskı*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2018"den derlenmiştir.

[75] Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı,* Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, Sf. 103

[76] Bakü Teşkilatı Heyeti İdaresi'ne 15 olumlu, 3 çekimser oyla seçilen Salih Zeki'nin, seçimin üzerinden 15 gün geçtikten sonra 16 Haziran'daki Merkezi Heyet toplantısında; "*geçmişteki siyasi faaliyetleri*" yani Ermeni Tehciri sırasındaki faaliyetleri dikkate alınarak 'Bakü Bürosu azalığından istifa etmesine karar verildi' denilmiştir. Salih Zeki Bakü'de İttihatçıların kurdukları 'Türk Komünist Fırkası' kanadından gelmiş ve seçimin yapıldığı

Ankara, Trabzon ve havalisine gönderildiğini; Nahçıvan'da Anadolu ile irtibatı sağlamak ve şube açmak amacıyla Cemal, Salih Zeki, Hilmi, Hakkı ve Nurettin yoldaşların görevlendirildiğini; İran'a Sadık yoldaş, Kuban ve Rostov havalisindeki Türk esirleri arasında örgütlenme yapmak üzere Naki zade Selâhattin, Yurş ve Çinof yoldaşların gönderildiğini anlatmıştır.

Mustafa Suphi, örgütlenmenin temeli olarak baktığı ve nereye giderse orada yayımlamayı başardığı "Yeni Dünya" gazetesini bu genel hedef çerçevesinde Bakü'de yeniden çıkarmaya başlamıştır. Yeni Dünya; "*Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Heyeti'nin ve Bakü Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder*" alt başlığı ile Bakü'de yayına başlamıştır.

1920 yılının haziranı ile eylülü arasında Mustafa Suphi ve ekibi Bakü'de partileşme sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçte Türkiye Komünist Teşkilatı'nın adı: "Türkiye İştirakiyûn Teşkilâtı"dır. "İştirakiyûn", "Komünizm" sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Mustafa Suphi Türkiye İştirakiyun (Komünist) Teşkilatı'nın kongresinin toplanması arifesinde Şark Şurası ve Azerbaycan Komünist Partisi ile işbirliği içinde olmuş; kongrenin örgütlenmesi sürecinde onların desteğini almıştır.[77]

8 Eylül'de biten Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın ardından, 10 Eylül 1920'de Bakü'de tam adı "Türkiye Komünist Teşkilâtları Birinci Kongresi" olan TKP kongresi toplanmıştır. Bu kongre, farklı komünist teşkilatları birleştirirken aynı zamanda "Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi" olarak da anılacaktır.[78]

Bakü'deki Kızıl Ordu Kulübü, Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulmasına ev sahipliği yapmış, Mustafa Suphi; *"Türkiye* İştirakiyûn *Teşkilâtı'nın Birinci Kongresi'ni açmakla kendimizi bahtiyar addediyoruz"* diyerek ilk oturumu açmıştır.

Kongre'ye Azerbaycan İnkılâp Komitesi Reisi Neriman Nerimanov, Harbi Komiseri Ali Haydar Karayev, Maarif Komiseri Dadaş Bünyadzade, Komünist Enternasyonal adına Elena Stasova ve Mihail Pavloviç, Dağıstan

---

gün İttihatçı Komünist Fırkası'nın kuruluşu ve faaliyeti hakkında yeni kurulan Merkezi Heyeti bilgilendirmiştir. (Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı*, Sf.15 ve 22.)

[77] Yavuz Aslan'ın aktardığına göre 28 Ağustos 1920 tarihinde Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi yaptığı toplantıda TKP kongre sürecinin ayrıntılarını görüşmüş; Bu toplantıya Nerimanov, Hüseyinov, Stasova, Eliava, Nanayşvili, Karayev, Leminadze, Mikoyan katılmış ve "Stasova, Nerimanov ve Karayev" özel olarak görevlendirilmiştir. (Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Sf. 213)

[78] Emel Seyhan Atasoy – Meral Bayülgen (Derleyen), *Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2018, Sf. 11

komünistleri adına Celal Korkmazov, Tatar komünistleri adına Maksud katılmıştır.

Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluşu sürecinde ve özellikle Anadolu'dan fırkaya katılım konusunda, Ankara Hükümeti ve Kazım Karabekir'in komünistleri sıkı takibi, kısıtlama ve engellemeleri nedeniyle; Bakü Komitesi'nin istediği düzeyde gerçekleşmemiştir.

Hükümet'in o sırada denetleyemediği İstanbul'da ise durum daha farklıdır. İstanbul'dan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ve (İstanbul Komünist Grubu) temsilcileri olan Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı Enternasyonal İkinci Kongresi'ne katılmak üzere yola çıkmışlar, Moskova'ya yetişemeyerek Bakü'ye gelmişlerdir. Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı'nın görev almasıyla Mustafa Suphi'nin partide çok ihtiyaç duyduğu entelektüel boşluk, Marksist formasyonları yüksek İstanbul Komünist Grubu temsilcilerinin katılımıyla karşılanmıştır.

Kongre, Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Teşkilatı'nın kuruluş süreci ve faaliyetlerini anlattığı İkinci Oturumdan sonra gündemine devam etmiş; Üçüncü Oturumunda Hilmioğlu Hakkı'nın "Sömürgeler ve Milliyetler Meselesi" görüşülmüş, Nazmi Yoldaş Türkiye'de "Milliyetler Meselesi" başlıklı konuşmasıyla görüşlerini açıklamış ve özetle: "Şark'ta uzun bir zamandan beri fukara halkın kanını akıtmaya sebep olan milliyet meseleleri hep kapitalist devletlerin sömürgecilik politikalarıyla açıklanmalıdır...

Ermeni meselesi birinci defa olarak Berlin antlaşmasına konan bir madde ile ortaya çıkmıştır. İngiltere Rusya'ya karşı Hindistan yolu üzerinde güçlü bir Ermenistan teşkilini istiyordu...

Ermeni patrikhanesi bir ihtilal ocağı halini almıştı...

Türklere gelince: Türk hükümetini idare eden zengin sınıflar ile emekçi halkı birbirine karıştırmamak lazımdır. Türk varlıklı sınıfları şüphesiz İslamiyet ve milliyetçilik perdesi altında şahsi menfaatlerini müdafaa için uğursuz roller oynadılar...

Türk ve Ermeni halk arasına husumet sokmaktan çekinmediler. Her yerde ve her zaman ölen hayat hakkından mahrum biçare fakir halktı...

Avrupa emperyalizminin bir neticesi olan Harb-i Umumi esnasında zavallı fakir Ermeni köylüsü İngiliz yayılmacılığına alet oldu. Van ve Bitlis taraflarında Müslüman fakir halkı kesmeye, evlerini yakmaya, mallarını yağmaya başladı. Buna karşı İttihat ve Terakki hükümeti amansız davrandı. Ermeniler tehcir edildi. Malları alındı, gizli emirlerle büyük bir kısmı öldürüldü.

Taşnaklar ve Ermeni papazları milliyet ve mezhep davasında İngiliz siyasetine, İttihatçılar ve Türk devletçileri de yine milliyet ve mezhep bayrağı altında Alman siyasetine hizmet etmişlerdir. Neticede milyonlarca fukara Ermeni ve Türk imha edilmiştir.

Kürt, Arap ve sair milletler emperyalizm siyasetine kurban olmuşlardır. Yerli zorbalar, şıhlar ve reisler elinde mazlum ve mağdur milletler birbirlerine kırdırılmıştır. İşte siyasette meşhur "Şark Meselesi" budur...

Şark meselesini burjuvazi halletmez ve halletmek istemez. Bunun ancak bir suret-i halli vardır. Bu meseleyi çıkaran burjuvazinin yıkılması, sınıfi ve siyasi tahakkümünün ortadan kaldırılması, Türkiye'de içtimaî inkılâb ve şûrâ hükümetinin kurulmasıdır..." şeklinde konuşmuştur.

Kongre, "Müstemlekât ve Milliyetler" meselesi, "Kooperatifler" ve "Türkiye'de İşçi Dernek ve Birliklerinin Geliştirilmesi" sorunlarını görüşmüş ve bu konularda kararlar alarak oturum kapanmıştır.

Dördüncü, Beşinci ve Altıncı oturumlarda; İsmail Hakkı ve Celal Korkmazov "Köylüler Arasında Çalışma" üzerine görüşlerini açıklamışlar, Kongre bu konunun en önemli gündemleri olduğunda fikir birliğine varmış ve alınan kararlar kayda geçirilmiş ve Türkiye Komünist Fırkası; Programı ve Teşkilat Nizamnamesi görüşmelerine geçilmiş ve bunlar karara bağlanmıştır.

Kongrenin Altıncı Oturumunda İstanbul delegeleri Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı; "*Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen komünistler, İstanbul Komünist Grubu ve Bakü'de bulunan Türkiye Komünist Teşkilatı'nın*" birleşmesi için bir önerge vermişler, bütün dağınık durumdaki kişi, grup ve teşkilatların birleşmesini teklif etmişlerdir. Bu teklif oybirliği ile kabul edilmiş ve şu satırlarla ifade edilmiştir:

> *"Biz sahib-i salahiyet delege olmak sıfatıyla İstanbul Komünist Grubu'nun Türkiye Komünist Fırkası ile birleşmeye* âmâde *olduğunu ilan ve diğer teşkilâtlarında aynı veçhile hareket eylemelerini büyük gayemiz namına teklif ve rica ederiz."*

Kongre bu oturumunda Kadın Yoldaş Naciye Hanım'ın konuşmasını dinlemiş ve Türkiye'de Kadın Hareketi hakkında aldığı kararları kayda geçirmiştir.

Kongre çalışmalarını 16 Eylül'de tamamlamış; Yedinci Oturumda, Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyeti seçimi yapılmıştır. Yapılan seçimde Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyeti şöyle oluşmuştur: Mustafa Suphi, Mehmet Emin, Nazmi, Hilmioğlu İsmail Hakkı, (Kayserili) İsmail Hakkı, Ethem Nejat, Süleyman Nuri.

Merkezî Heyet Reisliğine Mustafa Suphi, Kâtipliğine de Ethem Nejat getirilmiştir. Merkezî Heyet aday üyeliğine: Hüseyin Sait, Asım Necati ve Selim Mehmetoğlu seçilmişlerdir. Kongre Hesap Müfettişliğine: Süleyman Sami, Lütfi Necdet, İsmail Çitoğlu seçilmişlerdir.

**Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyet üyeleri:
Üstte soldan sağa; Mustafa Suphi (Başkan), Ethem Nejat (Genel Sekreter), İsmail Hakkı (Kayserili, Bakü'de kalan);
Altta üyeler Solda Süleyman Nuri, Sağda Hilmioğlu İsmail Hakkı (Arap lakaplı). Nazmi'nin resmi bulunmamaktadır.**

Türkiye Komünist Fırkası'nın 10 Eylül'de başlayıp 16 Eylül'de (1920) tamamlanan kongresi, yaklaşık iki yıl önce atılmış olan bir adımı tamamlamış olmaktadır.

Kongre günleri, o zamana dek Türkiye'nin sorunlarının bu boyutuyla görüşüldüğü ilk komünist meclistir.

1918 yılı temmuz ayında Moskova'da yapılan "Türk Sosyalistleri Konferansı", bir "sosyalist fırka" kurulması, kurulacak fırkada "hem Türkiye'de bulunan ve Türkiye'den kaçmaya mecbur olmuş hemfikir arkadaşların" bulunmasını öngörmekteydi.

Rusya ve Türkiye'de o yıllarda meydana gelen büyük toplumsal olaylar; Anadolu'nun Emperyalist devletlerce işgali, Rusya'da iç savaş ve ayaklanmalar ile milliyetçi burjuva yönetimler, Türkiye'deki ve Rusya'daki Türklerin birbirleriyle yeteri kadar ilişki içerisinde bulunmalarını engellemiştir.

Bu zor koşullarda Anadolu ve İstanbul'dan gelebilen komünist delegeler ile Mustafa Suphi'nin Bakü'de başında olduğu Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi; yukarıda aktarılan sürecin sonunda örgütlerini "teşkilattan", "parti"ye dönüştürmüşlerdir.

Kongre -artık- Türkiye Komünist Fırkası başkanı sıfatıyla Mustafa Suphi'nin ve Komünist Enternasyonal adına Pavloviç'in konuşmalarıyla sona ermiştir.

Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi'nin tamamlanmasıyla Mustafa Suphi önderliğindeki Türkiyeli komünistler: Bütün olumsuz koşullara rağmen dağınık durumdaki komünist hareketin birleştirilmesini sağlamışlardır.

Kongre, Türkiye'de devam etmekte olan mücadeleyi "milli inkılâp" olarak kabul etmiş, emperyalizme karşı verilmekte olan bu mücadeleye tam desteğini açıklamış, bu millî hareketin memleket dâhilinde gelişerek derinleşmesiyle emekçi sınıfların bilinçleneceğini, onlarda "sınıf şuurunun" meydana geleceğini, böylece yarınki 'içtimaî inkılâba' uygun bir zemin yaratacağını kaydetmiştir.

Kongre, Türkiye'deki millî harekete yardım edeceğini, ancak nihai amacının Türkiye'de yaşayan çeşitli milletlere mensup "amele ve rençper" sınıfının hâkim olacağı bir düzen kurulmasını öngörmektedir.

Kongre, Türkiye'nin yönetim şekli olarak, "*federatif*" biçiminde örgütlenmiş bir "*Sosyalist Şura*'lar *Cumhuriyeti*"ni öngörmektedir.[79]

Diğer yandan, Anadolu'daki etnik yapıyı dikkate alarak, "Türk-Ermeni-Kürt-Rum" milletlerinin geçmişteki kanlı çatışmalarına gönderme yapmakta, tüm bu çatışmaların kaynağının emperyalizm-kapitalizm ve bunların dolaysız sonucu olan "*her milletin kendi burjuva cumhuriyeti*"ne kalkışması sonucuna varmaktadır.

Şuralar cumhuriyetinin ise, bütün milletlerin emekçi köylü ve işçilerini içine alacağını, her milletin dil ve kültürünü özgürce geliştirebileceğini ve bu konudaki bütün ayrıcalıkların kaldırılacağını, "federasyonun, hür milletlerin hür ittihadı" (birliği) esasını temel aldığını, eğer bir milletin "amele ve rençper sınıfı da" bağımsız yaşamak istiyorsa, sorunun çözümünün "halk oylamasıyla" olacağını öngörmektedir. Mustafa Suphi bu konuda şöyle yazmıştır:

> *"Fırkamız Türk amele ve rençperlerini mutaassıp İttihat ve İtilafçılar veya hain sosyalistler tesiri altından kurtarmaya ne derece mecbur ise, Türkiye'de yaşayan Rum, Ermeni, Kürt milletlerinin mağdur sınıflarını da; Etniki Eterya, Taşnak ve Bedirhan teşkilatlarından ayırarak menfaat ve maksadı müttehid* (birleşmiş) *bir sınıf halinde hem dâhili tufeylilere* (asalak), *hem de istilâcı haricî kuvvetlere karşı birleştirip ayaklandırmak vazifesiyle mahmûldür* (yüklü)... *"Fırkamız her ne nam altında yaşarsa yaşasın, bu idrake mahzar olmadıkça, beynelmilel mübareze cephesinde iş görmeye ve 'Enternasyonal' muhitinde kuvvetli müteneffiz* (nüfuzlu) *bir mevki tutmaya liyâkat kazanamaz..."*

[79] Mustafa Suphi ve 1920 TKP programında; Nasıl Bir Cumhuriyet?, Türkiye'de Sosyal

Kongre, bütün "ruhani müesseselerin" hükümet ve yönetimden ayrılarak cemaatlerin kendi içlerinde örgütlenebileceklerini önermektedir, bu şekilde gerçek anlamda vicdan özgürlüğü ve laisizmden yanadır.

Bütün bu sürecin sonunda TKP Merkezi Heyeti faaliyetin Anadolu'ya nakledilmesine karar vermiştir.

Mustafa Suphi ve yoldaşları, TKP 1. Kongresi'nin yapıldığı günlerde -ayrıntıları bir sonraki bölümde ele alınacak olan- Anadolu'daki paşalar ve sivillerden oluşan milliyetçi burjuva önderlikle geliştirmeye çalıştığı ilişkilerden sonra şu sonuca varmış olmalıdır: Anadolu'da burjuva çıkarlarını temsil eden ve burjuva demokrasisini hedefleyen hükümetler ve bir "kapitalist düzen" kurulacaktır. Bütün risklerine rağmen komünist hareket, bu "burjuva düzen" içerisinde Türkiye Komünist Fırkası adı altında yasal bir parti olarak siyaset yapabilir.

Ankara yönetiminin Sovyetlere -ve Sovyetlerin Ankara'ya- olan stratejik ihtiyacı, Komünist Enternasyonal'in olağanüstü popülaritesi ve Türkiye Komünist Fırkası'nın 1. Kongre'den beri Komintern nezdindeki ilişkileri, Türkiye'de soldan esen siyasi hava ve paşaları dâhi etkileyen Bolşevizm taraftarlığı; faaliyeti Türkiye'ye taşımayı güçlü bir şekilde arzu eden TKF yöneticileri ve Mustafa Suphi'ye, partinin yasal ve legal bir parti olarak siyaset yapabileceğini düşündürmüştür.

Mustafa Suphi, Türkiye'de komünist partinin siyasi çalışma yapabilmesini ve yasallığı konusunu farklı vesileler ile dile getirmiş ve bunun sağlanması için dönemin Bolşevik liderlerine de yazdığı mektupta etkilerini kullanmalarını istemiştir.

> *"Her ne pahasına olursa olsun, Türkiye'de Türk Komünistlerinin gelecekteki çalışmalarını legal bir şekilde yapabilmesi için Türkiye'nin yetkili hükümetinin garantisinin sağlanması gereklidir. Bundan dolayı TKT Merkezi Bürosu, RRSFSR Merkez liderleri tarafından asıl adımın bu yönde atılmasını bekliyor"* diye yazmıştır.[80]

Kongre bu gelişmelerden sonra faaliyetin Anadolu'ya nakledilmesine karar vermiş, çalışmalar bu yönde yoğunlaşmıştır.

Devrim ve *Türkiye Sosyalist Federatif Cumhuriyeti* kavramları ve tartışmalar üzerine bakınız: (Ahmet Kardam, *Mustafa Suphi -Karanlıktan Aydınlığa-*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, Sf. 233 vd.)

[80] Yavuz Aslan, *Yeni Belgeler ve Bilgiler Işığında 'Mustafa Suphiler'in Türkiye'ye Dönüşü, Sempozyum 1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü,* Türkiye Sosyal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, Sf. 105.

4. TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ SÜRECİ

Mustafa Suphi'nin ve Türkiye Komünist Teşkilatı'nın Anadolu'ya dönme, siyasi faaliyeti Anadolu'ya taşıma konusundaki ilk girişimleri 1919 yılı başında, Kırım'dayken gündeme gelmiş Karadeniz'deki İngiliz ablukası, Kırım'daki iç savaş, Beyaz Ordu'nun Kırım'ı işgali bu girişimi yarım bırakmıştır.

Aynı dönemde Kafkasya'daki İngiliz yanlısı milliyetçi hükümetler Kafkasya yolunu da kapatmışlardı.

Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya yeniden dönmeyi tasarladığı tarih Azerbaycan'da yönetimin Bolşevikler tarafından ele alındığı 1920 yılı bahar aylarıdır.

Bakü'de örgütlenmesini bir adım daha ileri taşıyan 'Türkiye İştirakiyun Teşkilatı', bir taraftan Türkiye'deki burjuva devrimin asker ve sivil önderleriyle iletişim kurmaya çalışırken, diğer yandan Anadolu'ya gönderdiği temsilcilerle halkın içinde ilk defa komünist örgütler oluşturmayı ve mevcut-dağınık teşkilatları bir merkezde toplamayı hedeflemekteydi.

Mustafa Suphi Bakü'ye geldikten sonra Türkiye'deki yönetim kademesiyle kurulan ilişkinin sonucunda; Mustafa Suphi'nin Mustafa Kemal'e yazdığı 15 Haziran 1920 ve Kasım 1920'deki mektuplarına karşılık, Mustafa Kemal'in 13 Eylül 1920 tarihli ve Süleyman Sami'nin Ankara dönüşü 'getirdim', Süleyman Nuri'nin Merkezî Heyet toplantısında 'dinledim' dediği, mektup; Salih Zeki'nin Kazım Karabekir'i ziyaretinde faaliyetin Anadolu'ya nakline olumlu yaklaşması; Ankara hükümetinin Azerbaycan temsilcisi Memduh Şevket'in de bu karara açık desteği, yönetim düzeyinde ilişkileri belli bir aşamaya taşımıştır.

Bu süreçte yapılan bütün temasların içeriği; Türkiye Komünist Fırkası'nın faaliyetini Türkiye'de sürdürebilmesi ve bunun esaslarının belirlenmesi amacıyla Büyük Millet Meclisi Başkanlığıyla tam yetkili bir heyetin Ankara'ya gelerek görüşmesi oluşturmaktaydı.

Mustafa Suphi, Anadolu'ya dönüş sürecinde faaliyetin ağırlığını –Anadolu'da– fiili iktidarı elinde tutan Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir paşalar ve Anadolu burjuvazisinin temsilcisi durumundaki Büyük Millet Meclisi ile bir zemin oluşturmaya verirken diğer taraftan, Türkiye Komünist Fırkası'nın bağlı bulunduğu Komintern'in Şark Şurası ile dönüşle ilgili görüşmelerini sürdürmüştür.

Mustafa Suphi, aynı zamanda Türkiye ve Sovyetler arasında devletten devlete kurulan ilişkiden yararlanmak istemiş, Türkiye Komünist Fırkası'nın Türkiye'de parti faaliyetini "açık ve yasal" imkânlarla sürdürebilmesi için Rusya Komünist Partisi'nden bu konu üzerine nüfuzunu kullanmasını istemiştir.

Parti faaliyetinin Türkiye'ye nakli meselesi merkez komitesinde müzakere sürecinde iken, Süleyman Nuri'nin Türkiye'ye parti vazifesiyle gönderilen Mustafa Maksut ve Yusuf Kemal'in dâhil bulunduğu bazı arkadaşların Anadolu'ya nüfuz etmelerine imkân bırakılmayarak Kars'ta yok edildikleri misali öne sürerek hareketin tehir etmesi teklif etmiştir. Yine Süleyman Nuri'nin anılarından, Şark Şurası'nın da Türkiye komünistlerinin faaliyetlerini Anadolu'ya kaydırmaları konusunda acele etmemeleri uyarısı aldıklarını öğrenmekteyiz.[81]

Dönüş kararının alınmasının arifesindeki günlerde Türkiye'den komünist propaganda yaptığı için sınır dışı edilen Şerif Manatov, Bakü'de Mustafa Suphi ile görüşerek muhtemel tehlikeler karşısında Mustafa Suphi'yi uyardığını, "tereddütlerine karşı onun gitme eğiliminde" olduğunu" yazmıştır.[82]

Yine Arsen Avagyan, *"Karanlıkta Kalmış Bir Eylemci; İttihatçı Komünist Salih Zeki (Kuşarkov)* adlı çalışmasında" Salih Zeki'nin Anadolu'ya dönüşü tehlikeli bularak karşı çıktığını yazmıştır.[83]

Nitekim Anadolu'dan farklı yollarla gelen; komünistlere yönelik baskı ve suikast haberleri, Şerif Manatov ve Salih Zeki'nin dönüşü tehlikeli bulmaları, Şark Şurası'nın Türkiye'ye gidişi zamansız bulması ve bekleme tavsiyesini; bu faktörlerin tümünü, Merkezî Heyet'te "dönüş"ü tartışan Mustafa Suphi ve diğer parti yöneticilerinin değerlendirmediği düşünülemez.

---

[81] Süleyman Nuri'nin anılarını ihtiyatla okumak gerekmektedir. Süleyman Nuri, Mustafa Suphi'nin Bakü'ye geldiğinde dağıttığı İttihatçı Türk Komünist Partisi'nden gelmiştir. Kazım Karabekir'in adamı görünümündeki Dr. Fuat Sabit ile yakın ilişkileri, Fuat Sabit partiden uzaklaştırıldıktan sonra da sürmüştür. Fuat Sabit Ankara'da burjuva sosyalizmini savunan –Resmi– Türkiye Komünist Fırkası ile ideolojik birlik içindedir ve ilişkileri sürmektedir. Süleyman Nuri bu karmaşık ilişkiler içinde Fuat Sabit'in yönlendirmesiyle, Mustafa Suphi ve TKF aleyhine önüne gelen her fırsatı kullanmış, önceden karşı olmadığı 'Anadolu'ya dönüş' fikrine, Şark Şurası'nda 'dönüş'ün ertelenmesi görüşü ağır basınca bunu sahiplenmiş, dönüş fikrine doğrudan doğruya karşı çıkamamış, dönüş şekline muhalefet eden bir tavır sergilemiştir. (Süleyman Nuri, *Uyanan Esirler*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2002, Sf. 337 vd.)
Süleyman Nuri'nin politik faaliyetleri için kaynak; (Emel Akal, Türkiye Komünist Partisi'nde Dr. Fuat Sabit Fraksiyonu ve Süleyman Nuri Faktörü, *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü*, 131-155)

[82] *"28-29 Ocak 1921'i Unutma!' Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, İnfo-Türk Ajansı, Brüksel 1975, Sf. 25

[83] Arsen Avagyan, *"Karanlıkta Kalmış Bir Eylemci; İttihatçı Komünist Salih Zeki (Kuşarkov),* Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2020, Sf. 68.

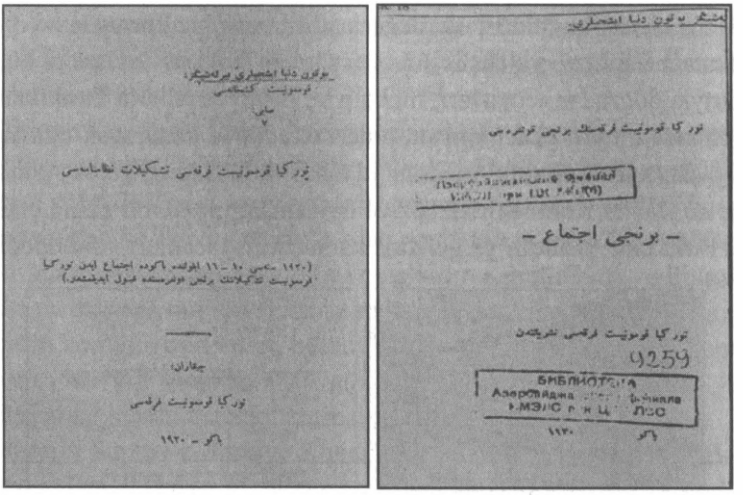

Türkiye Komünist Fırkası Nizamnamesi ve Birinci Kongre Kitabı kapakları.

Ancak; Mustafa Suphi, Anadolu'da devam etmekte olan milli mücadele komünist partisiz yol alır ve başarıya ulaşırsa; mücadelenin fiili kuvvetini elinde tutan eski Osmanlı paşaları ve iktidarını adım adım kuran Türk burjuvazisi, bu yeni kurulan düzende Türk komünistlerini sistemin dışına atmak, meşruiyetini hep tartışmalı tutmak ve giderek yok etmek politikasını "siyasetlerinin belkemiği" yapacaklarını görmüş olmalıdır.

Bu durumda Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri; Anadolu'da büyük bir mücadele varken; ya paşaların tehditlerine boyun eğip -Bakü'de- mücadele gücünü tüketmiş, kitlesiz, etkisiz, sürgünde bir komünist partisine sahip olmak; ya da görünür görünmez tehditlere karşı koyup, paşaların ve elçilerin güvencelerine karşın yine de risk almak –ve mücadeleyi Anadolu'ya taşımak– seçenekleriyle karşı karşıyaydılar.

Dönüş kararının alındığı oturumda Mustafa Suphi, "siyasi havanın Kafkaslar'da kalmaya müsait olmadığını" belirterek farklı bir noktaya dikkat çekmektedir.

Artık Kafkaslar'da yeni dengeler kurulmuş, devrimler tamamlanmış ya da tamamlanmak üzeredir. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan'da devrimci hükümetler iktidar sorununu çözmüş ve kendi içlerine dönmeye başlamışlardır.

Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulmaya, elçiler gidip gelmeye, devletler düzeyinde ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Bu yeni konjonktür, varlık nedenini Türkiye'ye gitmek, Türkiye'de örgütlenmek ve ülkeyi bir sosyal devrime hazırlamak hedefine bağlayan bir parti için hareket alanlarının kaybolacağı yolun başlangıcı demektir.

Dönüş kararı, bu faktörlerin değerlendirilmesiyle alınmıştır.

Mustafa Suphi ve yoldaşlarında, bu süreçte Ankara ve Kars'ta hükümet unsurlarıyla doğrudan temasları, mektup ve diğer kanallarla kurdukları ilişkiler sonunda oluşan genel kanaat; onları tereddüde düşürecek olumsuz örnekler yaşansa da "fırkanın Anadolu'ya nakli" konusunda, gerek Ankara'nın gerekse de Kazım Karabekir'in söz ve davranışlarından, bir engel çıkmayacağı ve Fırka'nın Anadolu'ya gelişine karşı çıkmayacakları yönündedir.

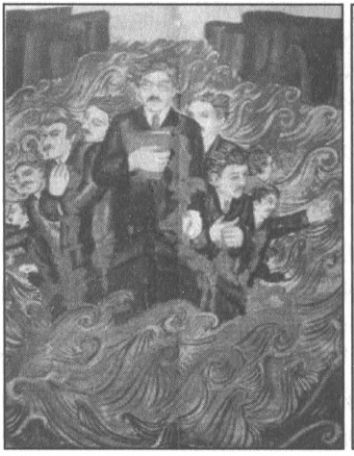

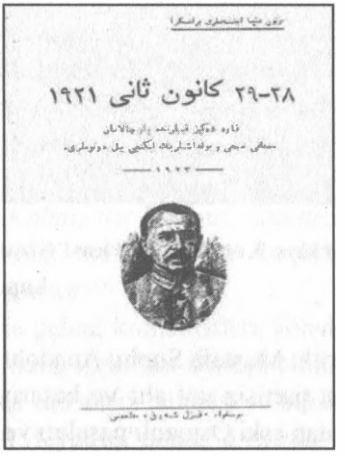

**Solda, Gülsüm Karamustafa'nın,
Mustafa Suphi'nin tekne yolculuğunu tasvir eden tablosu,
Sağda "28-29 Kânunusani 1921" başlıklı
Moskova Kızıl Şark Matbaası'nda basılan kitabın kapağı.**

Diğer taraftan Anadolu'da gelişen olaylar, 1920 yılının ortalarından itibaren Türkiye'de politik iklimdeki temel parametreleri değiştirmeğe başlamıştır. Rusya'da Bolşevik devrimin gerçekleşmesinden sonra Türk aydın ve bürokratlarının komünizm hayranlığı, başka etmenlerin de araya girmesiyle 1920 yılı ortalarına kadar sürmüştür. Özellikle Büyük Millet Meclisi, Türkiye'nin dört bir yanından ve İstanbul'dan gelen milletvekilleriyle çalışmaya başladıktan sonra yeni devletin hem tercihleri hem sınıfsal yapısı ortaya çıkmıştır. Yüksek rütbeli kumandan, üst bürokrat, eşraf, tüccar, ağa, büyük toprak sahibi ve Müslüman din adamlarından meydana gelen Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluk mebusların tartışılmayan tercihi "Batılı-Kapitalist-Burjuva" ideolojinin gereklerinin yerine getirilmesi yönündeydi.

Komünizmle olan romantik beraberlik, 1920 yılının ortalarından itibaren ayrılığa dönüşen bir süreç olmuştur. "Burjuva devrimine" soyunan varlıklı sınıflar, kendilerinin "burjuva" olduklarını hatırladıkları; komünizmin

de aşağıdaki "avam" sınıfının ideolojisi olduğu ve onların düzenlerini savunduğunun ayrımına vardılar. Komünizm köylü ve işçilerin iktidarı demekti, ancak iktidarda kendileri vardı.

Türkiye Komünist Fırkası'nın raporlarındaki değerlendirmelerde bu durum bütün açıklığıyla yer almaktadır: *"Ordudaki büyük zabitan, Bolşevizm'i ve sosyal inkılâbı kendi menfaatlerini gözeten bir idare değişikliği olarak görmektedirler, halkın Bolşevizm'e olan sevgisini Anadolu'da yalancı komünizmler tesisiyle aldattıklarını..."* yazmışlardır. Komünizme ve Bolşevizm'e düzülen methiyeler, milletvekillerinin, kumandanların, siyasetçilerin ve gazetecilerin komünizm sevdası, bütün bir yıl tüm basında yer alan komünizm edebiyatı 1920 yılı sonunda bıçak gibi kesilmiştir.

Burjuvazi kendi düzenini kurmaktaydı.[84]

Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyet'i Bakü'de, (Kayserili) İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri'den oluşan bir "Dış Büro" bıraktıktan sonra 19 Aralık ile 25 Aralık tarihleri arasında Kars'a doğru hareket etmişlerdir.[85]

Aynı kafilede Ankara'ya gelmekte olan Sovyet Sefiri Budu Mdivani'de bulunmaktaydı.

Mustafa Suphi ve arkadaşları Bakü'den yola çıkıp, Karakilis'e vardıklarında, Kazım Karabekir Paşa 25.12.1920 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti'ne bir şifre telgraf çekmiş *(ve o ana kadar geçerli olan hükümet kararına da gönderme yaparak)* Mustafa Suphi ve dört arkadaşının Gümrü'ye varmak üzere olduklarını, geldiklerinde Büyük Millet Meclisi ile temas için uygun bir refakatle Ankara'ya göndereceğini bildirmiştir. Bu telgraf ertesi gün Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir tezkere ile gönderilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir'in bu telgrafını, *"Ankara'daki komünist hareketler arzu edilmeyen bir durumdadır, Mustafa Suphi bunları körükleyebilir, siz görüştükten sonra sonucun bildirilmesi"* diye 29 Aralık'ta cevaplamıştır.[86]

Bu sırada Ankara'da arzu edilmeyen komünist hareketler olarak adlandırılan durum; (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'na katılmayan ve Kâtib-i Umumisinin Nazım Bey olduğu, 7 Aralık'ta kurulmuş olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve faaliyetleridir.

29 Aralık 1920 tarihli bu telgrafa Kazım Karabekir Paşa'nın ne cevap verdiğini ve bu cevabı karşılığında da hareket tarzının ne olması gerektiği

---

[84] Ankara'da 1920 yılı siyasi durum ve değişmekte olan politik ikliminin bir özeti için: Hamit Erdem, *Mustafa Suphi,* Sel Yayıncılık, İstanbul 2020, Sf. 202 vd.

[85] Yücel Demirel (Çeviren) *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1*, Tüstav Yayınları İstanbul 2004, Sf. 271 vd.

[86] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Sf. 299 vd.

yolundaki Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmesi bu -telgraflara ulaşılamadığı için- bilinmemektedir.

Ancak, 2 Ocak tarihinden itibaren Kazım Karabekir ile Erzurum Valisi Hamit Bey arasında başlayacak olan telgraf trafiğinden hükümetin, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ankara'ya gelişlerinin *engellenmesini* istediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Mustafa Suphi, Kars'ta yaklaşık üç hafta kalmıştır. Bu sırada Moskova'ya gitmekte olan Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa ile yine Sovyetlere gitmekte olan İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Maarif Vekili Dr. Rıza Nur ile karşılaşmış ve görüşmüşlerdir.

28 Aralık 1920 günü Kars'a gelen Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası heyetinin, Kars'ta bu kadar uzun süre kalmasını doğrudan açıklayacak bir neden bulunmamaktadır.

Ancak Kazım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal'e çektiği 25 Aralık telgrafı ve Mustafa Kemal'in buna cevabı olan 29 Aralıktaki telgrafından sonra bir 'boşluk' bulunmaktadır. Kars'a 'boşluk' olarak yansıyan zaman; Ankara'da ise "bütün sol ve komünist örgütlenmelerin" bastırılmasına yönelik harekâtın yürütülmesine tanık olmaktaydı.

Ankara'da 27 Aralık'ta Çerkes Ethem ve Kuva-yı Seyyare kuvvetlerine karşı harekât başlatılmış, Ocak (1921) ayında Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, parti yöneticileri tutuklanmaya başlamış, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası yayın organı Emek gazetesi kapatılmış, yine Ocak ayı başlarında (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası kapatılmış, yayın organı Yeni Dünya gazetesinin matbaası hükümet tarafından tahrip ettirilmiştir.

Kars'tan sonra dönüş yolu, Türkiye Komünist Fırkası heyetinin gıyabında tam bir ölüm yoluna dönüşecektir. Bir tarafta hâlâ Anadolu'da iktidar düşü kuran kıyıcı bir İttihatçı mekanizma yaşamakta, diğer yanda Anadolu'da fiilen iktidar olan; burjuva devrimin yönetimini İttihatçıların elinden alan, Meclis'te, askerî ve sivil bürokraside, basında vb. bu iktidar yapısını giderek güçlendiren Kemalistler bulunmaktadır. Eski İttihatçılar ve Teşkilât-ı Mahsusa elemanları, yeni iktidar profiline uygun olarak Kuva-yı Milliye kumandanlarına dönüşmüşlerdir.

1920 yılı sonuna doğru Ankara'da Hükümet, komünistlerin –Ankara'ya– gelmesi düşüncesinden caymış Bakü'den yola çıkan Türkiye Komünist Fırkası heyetinin Ankara'ya sokulmaması için karar almıştır. Kemalist tarihçi Cemal Kutay'ın deyişiyle, *"Onları Ankara'ya sokmamak, Yunan'ı denize dökmek kadar önemlidir*!"[87]

Doğu'nun Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Valisi Ha-

[87] Cemal Kutay, *Tarih Sohbetleri 8; Mustafa Suphi Hadisesi*, Son Telgraf Matbaası, İstanbul

mit Bey ve Mustafa Kemal Paşa arasında gidip gelen telgraflar; (25 Aralık 1920'de Kazım Karabekir Paşa'nın Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderdiği telgrafla başlayan ve 29 Ocak 1921'de Erzurum Valisi Hamit Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla tamamlandığını –bildiğimiz– haberleşme trafiği) Mustafa Suphi ve yoldaşlarının 28 Kânunusani 1921'deki korkunç akıbetini belirlemiştir.

Bu haftalarda Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın mektuplarına yansıyanlarla, Meclis'teki gizli oturumlarda hâkim olan 'sol' düşmanlığını da birlikte okumak gerekmektedir. Devlete hâkim olan Kemalistlerin tehdit algılamasında 'sol' en üst sıraya alınmışken, –Kemalistler– Meclis'teki burjuva-eşraf-ağa bloğunun hararetli desteğini arkalarına alarak sol hareketi yok etmeye karar vermiştir.[88]

Kars'tan Erzurum'a gelen ve Erzurum'dan; Bayburt-Gümüşhane-Torul-Maçka-Trabzon güzergahında devletin en üst düzeyde sahneye koyduğu mizansenle terör altında götürülen Heyet, 28 Ocak 1921'de gece yarısı Trabzon iskelesine varmıştır.

Orada yine askeri ve mülki erkanın örgütlediği, kışkırtılmış kabadayıların ve zorbaların taciz ve hakaretleriyle bir motora bindirilmiştir.

Motor Sürmene açıklarındayken; içinde başı-bozuk elbisesi giydirilmiş jandarmaların ve Kâhya Yahya'nın adamlarını taşıyan büyük bir tekne -Suphileri taşıyan tekneye yetişmiş- ve Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri süngülenerek öldürülmüş, denize atılmıştır.

15'ler kafilesi içinde bulunan tek kadın -Mustafa Suphi'nin eşi- Maria Hanım Trabzon'da kafileden alıkonulmuş, Kâhya Yahya'lar eliyle feodal erkek gaddarlığının en korkuncunu yaşamış, sonunda bu güruhun elinde can vermiştir.

Katliamdan sonra Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Erzurum Valisi Hamit Bey arasında gerçekleşen hiçbir yazışma açıklanmamıştır. Hiçbir soruşturma yapılmamıştır.

Buradaki tabloyu tamamlamak için Sovyet cephesindeki şu bilgileri de aktarmak gerekmektedir. Mustafa Suphi ve TKF heyeti Bakü'den ayrılmadan bir hafta önce Komünist Enternasyonal'in Şark Şurası Sekreteri Elena Stasova, ilgili birimlere bir genelge göndererek TKF heyetinin Türkiye'ye dönmekte olduğunu, onlara bütün yol boyunca gerekli desteğin verilmesi direktifini vermiştir.[89]

Bu genelgeyle TKF heyeti Komünist Enternasyonal'in izni ve inisiyati-

1968, Sf. 200 vd.

[88] Meclis'te Gizli Celsede Komünizm Tartışması; Hamit Erdem, *Mustafa Suphi*, Sf. 252 vd.

[89] Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, İletişim Yayınları, İstanbul

fiyle yola çıkmıştır. TKF heyeti Kars'ta üç hafta geçirdikten sonra bir Azerbaycan gazetesinde *"Kars'ta bulanan Komünist Enternasyonal temsilcilerinin Ankara'ya gidemedikleri"* şeklinde bir haber yayımlanmıştır. Ancak Şark Şurası bu haberi 21 Ocak'ta tekzip etmiştir. Azerbaycan Komünist Partisi'nin yayın organı Azerbaycan Fukarası gazetesi "*Komünist Enternasyonal'in Ankara'ya hiçbir temsilci göndermediğini*" duyurmuştur.[90]

Muhtemelen Rusya Sovyet Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında devletten devlete yürütülen "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması"nın hazırlığının sürdüğü günlerde iki ülke arasında pürüz yaratacak "Komünist Enternasyonal Heyeti" sorunu sessizce geçiştirilmiş ve TKF heyeti Komünist Enternasyonal'in korumasından çıkarılmıştır.

Ankara'da Komünizmin ezilmesi için genel mutabakat

Doğu Cephesinde yukarıdaki gelişmeler olurken (Ankara'da) Meclis'te de önemli görüşmeler yapılmıştır. Büyük Millet Meclisi'nde yapılan tartışmalarda, Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası'nın; "Müslümanlığın ve Komünizmin" birbirini tamamlayan ideolojiler olduğu şeklindeki; dünyaya *aşağıdakilerin* penceresinden bakan, din ulularının yoksul ve ezilenlerin yanında olduğunu iddia eden, *inancın* ancak ezilenlerin insanca yaşaması için gösterilecek çabada yattığını söyleyen düşünceleri, Meclis'te çoğunluk olan varlıklı-Müslüman milletvekilleri tarafından "zındıklık" olarak ilan edilmiştir. Milletvekilleri İslam'da, mülkiyetin ve mirasın (ve iktidarın) kutsallığı ve dokunulmazlığı konusunda birleşmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa ise Meclis'teki konuşmasında; Anadolu'da, Kazım Karabekir Paşa, Vali Hamit Bey ve Kuva-yı Milliye teşkilatları eliyle komünistlere karşı hazırlanan tuzağı, "Erzurumluların hassasiyeti" olarak anlatmış, Kazım Karabekir Paşa'nın icraatlarına sahip çıkmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın gizli Meclis oturumunda Kazım Karabekir Paşa'ya uzun uzun övgüler düzmesi, Bakü'den gelen parti heyetinin ne pahasına olursa olsun Ankara'ya gönderilmemesi ve bu konuda tüm tedbirleri almada Kazım Karabekir Paşa'nın tamamen serbest olduğunu ilan etmesi planın bir parçasıdır.

Aynı günlerde, Ankara'da hükümetin bizzat kurdurduğu ve paşalarla Kemalist milletvekillerinin yönetiminde olduğu, asıl önemlisi de Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel olarak güvendiği İttihatçıların içinde yer aldığı –Resmî– Türkiye Komünist Fırkası ile "komünist hareket" hükümetin tekeline alınmış ve bunun dışındaki faaliyetlerin tamamı yasa dışı ilan edilmiştir.

2013, Sf. 340.

[90] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Sf. 334 vd.

Komünist parti ve çevrelerinin birleşmesi ihtimali, bütün paşaların ortak korkusu olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya Eylül (1920) ayında gönderdiği mektupta şöyle yazmıştır:

"...İzahatımdan anlaşılmıştır ki, bilâ kayd-ü şart Rus tabiiyeti demek olan dâhildeki komünizm teşkilatı gaye itibariyle tamamıyla bizim aleyhimizdedir. Gizli komünizm teşkilatlarını her surette tevkif ve teb'it (uzaklaştırma) etmek mecburiyetindeyiz..." [91]

Mustafa Kemal Paşa o dönem Sovyetlerin elçilik görevlisi Upmal Angarski ile 1 Ocak ve 24 Ocak (1921) tarihleri arasında bir dizi görüşmelerde bulunmuştur. Bu temaslarda, Mustafa Kemal Paşa –Angarski'ye– değişik konularda görüşlerini açıklarken; Mustafa Suphi hakkında şunları söylemiştir:

"Bolşevizm'e karşı hareketlerin kuvvetlenmekte olduğu bu son günlerde, her gün onlarca telgraf alıyorum, benim görüşümü soruyorlar. Mustafa Suphi Erzurum'a gelmişti. Suphi bir zamanlar Erzurum'da yaşamış ve orada ahlâksızlığıyla nam salmıştır. Erzurumlular gelişini haber alınca, onu tehdit etmeye başlamışlar ve protestolarını hükümete ilettiler. Suphi'yi koruma altına almak zorunda kaldık ve yarın kendisi Rusya'ya gönderilecektir..." [92]

24 Ocak tarihindeki bu görüşmeden dört gün sonra Mustafa Suphi ve beraberindeki komünistler sınır dışı etme görüntüsü altında öldürülmüştür. Mustafa Kemal'in –Mustafa Suphi hakkındaki– bilgilerinin ise temelsiz olduğu açıktır. Mustafa Suphi, Erzurum'da yalnızca babasının üst düzeyde bir bürokrat olarak "Mektupçu" göreviyle bulunduğu dönemde, "Erzurum İdadisi"nde öğrenciyken yaşamıştır. Erzurum'daki ayaktakımının ve hocaların kışkırttığı barbarlığa varan protestoları ise, bizzat Erzurum valisinin örgütlediğini, valinin –Hamit Bey– kendisi açıklayacaktır.

Mustafa Suphi ve TKF heyetinin katledildiği gün Mustafa Kemal Paşa'nın bir konuğu daha bulunmaktadır. Komünist Enternasyonal Şark Şurası'nın özel temsilcisi Yefrim Eşba birkaç ay önce Trabzon üzerinden geldiği Anadolu'da Samsun, Sivas, Eskişehir, Konya'dan sonra Ankara'ya gelmiştir. Mustafa Kemal ve Yefrim Eşba arasında iki ülkeyi ilgilendiren pek çok sorun

[91] Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, Sf. 4

[92] Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri,* Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, Sf. 271

konuşulduğu halde o gün Trabzon açıklarında öldürülen TKF heyetinin ne gelişi, ne bulunduğu durum, ne de akıbeti konusunda taraflar herhangi bir beyanda bulunmuşlardır.

İstenmeyen kişi ilan edilen Sovyet diplomatı Upmal Angarski, yeni atanan Büyükelçi Budu Mdivani ve Komintern özel temsilcisi Yefrim Eşba TKF heyetinin öldürüldüğü günlerde Türkiye'de bulundukları halde olaya müdahale edip etmedikleri, ya da nasıl bir tavır aldıkları bilinmemekle beraber, Mustafa Suphi ve yoldaşlarını uyarıcı veya koruyucu bir eylemde bulunduklarına dair bir belirti yoktur.

Mustafa Suphi'nin katlinin 50. Yılında Yeni Çağ dergisinin kapağı.

15'ler Katliamından Sonra Bakü

Bakü'deki Türkiye Komünist Fırkası mensupları, önderlerinin öldürüldüğünü katliam gününden 33 gün sonra öğrenebilmiştir. 3 Mart 1921'de "Anadolu'da acı vaka" gündemiyle toplanan TKF toplantısına İsmail Hakkı Tiflis'te bulunduğu için Ahmet Cevat başkanlık etmiştir. 4 Mart'ta Harici

Büro büyük bir anma töreni düzenlemiştir. Türkiye Komünist Fırkası, öldürülen yöneticilerinin karşı karşıya kaldığı olayları Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti'ne (muhtemelen) 5 Mart'ta bildirmiştir. Ancak merkezi Bakü'de bulunan Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti herhangi bir tepkide bulunmamış, Azerbaycan gazeteleri olaydan bahsetmemiştir.[93]

Ahmet Cevat, 2 Nisan'da Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti Başkanlık Kurulu üyesi Pavloviç'e yazdığı uzun mektupta olayları anlatmış ve: '*Korkunç ve kanlı darbe yoldaşlarımıza 28 Ocak'ta indirildi'* diye başlayan mektubu yazmıştır. 21 Mayıs 1921 tarihinde ise bu defa Dış Büro Şefi İsmail Hakkı, Pavloviç'e, (Pavloviç'in ona Nisan ve Mayıs'ta yazdığı mektuplarına karşı) bir mektup yazmıştır. Ahmet Cevat'ın mektubundan sonra Pavloviç'in neler yaptığı bilinmemektedir. İsmail Hakkı'nın mektubunda Pavloviç'e "*partimizin savunulması konusunda göstermiş olduğunuz desteğe teşekkür ediyorum*" demesinden bu konuda duyarsız kalmadığı, ancak Komintern'in kamuoyuna yönelik bir açıklama veya tepkisine rastlanmamıştır.[94]

İsmail Hakkı mektubunda Suphi'lerin öldürülmelerinde hükümetin rolü konusunda düşüncelerini ve (muhtemelen o sırada yayımlanan) Doğu Şurası sekreterlerinden Skaçko'nun *"Türk komünistlerini maceracılıkla"* suçlayan bir broşür karşısında, hayal kırıklığına uğradığını yazmıştır.

İsmail Hakkı mektubunun sonunu şöyle bitirmiştir:

> *"Sadece bir şeye çok üzülüyorum, benim için çok beklenmedik bir şey oldu, Partimiz karşıtları tarafından kandırıldığı belli olan Skaçko yoldaş bir broşür yazarak burada TKP'nin* tüm üyelerinin maceracı olduğunu belirtti. Ancak *Skaçko, yoldaşlarımızın komünist idealler için öldüklerini, üst düzey örgütçülerin ve ajitatörlerin her zaman tehlike altında olduklarını bilmiyor. Ama biz ileri yürümekten vazgeçmiyoruz ve komünist düşüncelerimizi bir kenara bırakmadan yürüyoruz ve hiçbir tehlike bizi korkutmuyor. Komünist selamlarımı ve en iyi dileklerimi yolluyorum."*

Sadece Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin, radyogram (telgraf) ile Mustafa Suphi'nin sağlıyla ilgili Ankara'dan bilgi istemiş, Ankara Hükümeti buna, "*Mustafa Suphilerin hareketi sırasında Karadeniz fırtınalı olduğundan bir kazaya kurban gitmeleri muhtemeldir"* şeklinde yanıt vermiştir.

15'ler katliamına Sovyetler ve Komintern kayda değer bir tepki göstermemiş, bu durum Bakü'de kalan parti üyeleri arasında büyük hayal kırıklığı

---

[93] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Sf. 336 vd.

[94] Yücel Demirel (Çev.), *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV Yayınları İstanbul 2004, Sf. 153 vd.

yaratmıştır. O sıralarda Sovyet Hükümeti; İngiltere ve Türkiye ile ayrı ayrı imzalayacakları Ticari Antlaşmaların bir an önce sonuçlanması peşindedir. Bu Antlaşmaların her ikisi de 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmıştır. Yine o aylarda Sovyetler, üç yıldan fazla süren iç savaşın ve emperyalist devletlerin ablukasının neredeyse yok ettiği ekonomik yaşamın ve büyük bir kuraklıkla gelen kıtlığın pençesindedir.

Bu şartlar altında, Onbeşler katliamı, 1921 yılının o büyük sıkıntıları içinde; -burjuva- Türkiye Cumhuriyeti ile -komünist- Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasında *devletten devlete* olan ilişkilerin rasyonalitesine, mecburiyetine, karanlığına boğulmuştur.

15'ler katliamından hemen sonra hazırlıkları beş-altı aydır süren Türkiye ile Sovyetler arasında "Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması" 16 Mart 1921'de imzalanmıştır. Bu Anlaşmanın 8. maddesi Rusya ve Türkiye'nin kendi topraklarında, karşı ülke aleyhine olacak örgütlenmelere yasak getirmektedir. TKP Dış Bürosu ise bu tarihten sonra işlevini büsbütün yitirmiş, Gürcistan Komünist Partisi içinde bir seksiyon haline gelmiştir. İlginç bir çakışma olarak İngiliz-Rus Ticaret anlaşması da aynı gün, 16 Mart 1921'de imzalanmıştır. Bu anlaşmada da bizdeki 8. maddeyi hatırlatan bir hüküm bulunmaktadır.[95]

15'ler Katliamından Sonra Ankara

15'ler trajedisindeki sorulardan biri, katliamda "son halka" olarak görünen -Trabzon kayıkçılar kâhyası- Kâhya Yahya'ya öldür emrinin kimin tarafından verildiğidir.

Ancak katliam giderek büyük bir karanlık içinde kalmış, öldürmeye bizzat karışan katillerde bir süre sonra ortadan kaldırılmıştır. 3 Temmuz'da (1922) Mustafa Suphi'lerin katlinden bir buçuk yıl sonra, Kâhya Yahya Trabzon'da arabasının içinde vurularak öldürülmüştür. Yahya'nın (uluorta, üzerime gelmeyin her şeyi açıklarım) tehditleri onun da sonu olmuş ve Yahya sırlarıyla gitmiştir.

Yahya'nın öldürülmesi üzerine Büyük Millet Meclisi, milletvekillerinden oluşan bir soruşturma heyeti kurmuştur. Soruşturma Heyeti'ne sonradan Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'de dâhil olmuştur. Kurulun Trabzon'daki incelemelerinden sonra raporun sonucunu Kazım Karabekir Paşa şöyle duyurmuştur:

"Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey başkanlığındaki komisyon esrar perdesini kaldırdı. Katiller Ankara'dan gitmiş. (Topal) Osman Ağa'nın

---

[95] Baskın Oran (Editör), *Türk Dış Politikası Cilt:1 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, Sf.166 vd.

adamları imiş. Perde kalktı. Cinayetin nereden geldiğini anlayan Trabzon Mebusları ellerimi öptüler." [96]

Devlet, Suphiler katliamında kılını kıpırdatmazken, Yahya suikastının Ankara'dan gelen Topal Osman'ın adamlarınca işlendiğini Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey heyetince tespit etmiştir.

Topal Osman Ağa, 1923 yılı başında Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın koruması görevine getirilmiş bir çetecidir. Topal Osman Ağa, 26 Mart 1923'te hemşerisi -ve Yahya suikastını soruşturma heyeti başkanı- Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'i kahve içme bahanesiyle çağırdığı evinde boğarak öldürttükten sonra Çankaya yakınlarında gömdürmüştür. Cinayetin duyulmasından sonra Topal Osman teslim olmamış ve onu da Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Tabur Kumandanı (sonradan General) İsmail Hakkı Tekçe emrindeki askerler tarafından öldürülmüştür.[97]

Böylece Kâhya Yahya ve Topal Osman'ın öldürülmesiyle Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının katliamı için "emri kim verdi" sorusunun yanıtını verebilecek aşağıdaki halkalar tamamen ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Bu konudaki son not: Mete Tunçay, "*Türkiye'de Sol Akımlar*" kitabını 1967 yılında yayınladıktan sonra Kâhya Yahya'nın oğlu Osman Kâhya'dan 15 Aralık 1967'de bir mektup aldığını, bu mektupta Osman Bey, babası için: "*Kâhya Yahya'nın o zamanki faktörlere göre vatani vazifesini yaptığını, asıl katilin bugün tapılan biri olduğunu zaman gösterecektir*" diye yazdığını açıklamıştır.[98]

---

[96] Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yüce Yayınları, İstanbul 1990, Sf. 1090 vd.

[97] İsmail Hakkı (Tekçe), "Atatürk'ün Özel Muhafızı Mülâzım İsmail Hakkı Efendi'nin (Daha sonra Muhafız Alay Komutanı General) anlattıkları, Günaydın Gazetesi tefrikaları, Aralık 1977)

[98] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1, 1908-1925 Belgeler 2*, BDS Yayınları İstanbul 1991, Sf. 352.

BİRLEŞİNİZ BÜTÜN DÜNYA İŞÇİLERİ! YAŞASIN MAZLUM ŞARKIN AZATLIĞI!

YENİ DÜNYA

Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyeti'nin Fikirlerini Neşreder ve Haftada İki Defa çıkar

Sayı: 19-67, 17 Şubat 1921 Perşembe, Tek Nüshası 5 Manat

İdarehane: Nabrizna'da Haçinski'nin Evi, Telefon 14-13

Mesleğimize Faideli Yazılara Sayfalarımız Açıktır

SONSÖZ

Dünyanın ve Türkiye'nin toplumsal olarak büyük değişimler geçirdiği 20. yüzyılın başında; bu tarihi dönemde yaşayan ve insanlığın önemli meselelerini Türkiye'de ilk defa; soyluların, burjuva aydınlarının, paşaların meclislerinden; emekçilerin ve yoksulların katına indiren bir hareketin temsilcisi olarak; aydın ve komünist Mustafa Suphi'nin yaşamının ayrıntıları, o dönemin nesnel koşulları içinde değerlendirildiğinde bugün de önemli ve öğretici olmaktadır.

Mustafa Suphi çocukluk ve gençlik yıllarını Giresun, Samsun, Kudüs, Şam, Erzurum ve İstanbul'da geçirerek Anadolu sosyolojisini tanımış, eğitimini Paris'te tamamlamış, 1908'de Türk burjuva devriminin tanığı olmuş, öğretmen ve gazeteci olarak çalışmış, Meşrutiyet'le gelen özgürlük ortamındaki toplumsal mücadelelerin içinde yer almış, bu dönemdeki birikim, gözlem ve analizlerini gazetelere yazdığı makalelerle ortaya koymuştur.

Bu kitabın ilk altı bölümünde yer alan ve bazıları ilk defa yayımlanan bu makaleler; Mustafa Suphi'nin 1908-1914 yıllarındaki siyasal arayışının ipuçlarını vermekte ve onun Marksizm öncesi dönemindeki ilgi, merak ve eğilimlerini ortaya koyarak, yurtsever-demokrat bir Suphi portresi çizmektedir.

Mustafa Suphi 1914'de Sinop'tan kaçtıktan sonra, Rusya'daki -ikinci- sürgününde, yeraltındaki Rus muhalefetinin çeşitli kanatlarıyla tanışmış; Bolşevik, Müslüman-Komünist ve Sosyalist-Devrimci örgütlenmeleri yakından tanımıştır. Rusya'daki sürgün yılları ve Ekim Devrimi, Mustafa Suphi'yi Marksizm'in kararlı ve militan savunucularından birisi yapmıştır.

Yedi, Sekiz ve Dokuzuncu bölüm; Mustafa Suphi'nin bu -Marksizm- dönemindeki yazılarıdır.

Böylece yurtsever-demokrat Mustafa Suphi'den, komünizm ve enternasyonalizm düşüncesiyle yoğrulmuş Mustafa Suphi'ye uzanan bir devrimcinin yaşam öyküsünün izleri, kendi yazılarıyla bir araya getirilmiş olmaktadır.

Birinci ve ikinci dönem yazıları o dönemlerin tarihsel arka planıyla ve birlikte okunduğunda; onun düşüncelerinin iki dönem arasında bir "kopuşu"

değil, bir üst aşamayla zenginleşen bir "sürekliliği" izlediği görülmektedir.

Bir Osmanlı aydını olan Mustafa Suphi; Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçeye hâkim olarak; Doğu'dan Ömer Hayyam'ı, Sadi Şirazi'yi, Şeyh Bedreddin'i, Batı'dan ise önce liberal iktisatçıları ve ütopik sosyalistleri, sonra da Karl Marx'ı okumuştur.

Müslüman bir toplum içinden çıkıp, o toplumu sosyal bir devrime hazırlama misyonu yüklenen Mustafa Suphi için Rusya yılları büyük bir tecrübe olmuştur. Orada Müslüman-Komünist hareketin mücadelesine omuz vermiş, bu özgün deneyim, Mustafa Suphi'yi, İslam'la barışık Marksist bir lider olarak karşımıza çıkarmıştır.

Mustafa Suphi, 1920'li yıllarda; milliyetçi, dinî, mezhepsel çatışmaların ve savaşın kan gölüne çevirdiği Anadolu'da; milliyetçi ve sosyalist ideolojilerin iç içe geçtiği o günlerde; Anadolu'da yaşayan ulusların *"hür ve gönüllü birliğini"*; her ulusun dil ve kültürünü özgürce geliştirebileceği bu konudaki bütün ayrıcalıkların kaldırılacağı *"Sosyalist Federatif Cumhuriyet"* ; ve *"ulusların kendi geleceklerini belirleme hakkını"* kararlılıkla savunmuş, mücadelesiyle bunları belgelerine geçirmiş bir önder olarak tanınmıştır.

Denilebilir ki, yaşamının ilk dönemlerini de artık yakından bildiğimiz Mustafa Suphi ile beraber o komünist kuşağın yok edilmesiyle; yalnızca Türkiye sol ve komünist hareketi değil genel olarak Türkiye kaybetmiştir.

----------o----------

İzmir / Eylül 2025
Hamit Erdem

BİRİNCİ BÖLÜM

1908 YILI YAZILARI

-----o-----

"Bütçe"yi tarife, yalnız maliyeciler ve iktisatçılar çalışmamıştır. Bir takım büyük edebiyatçılar da buna yeltenmiş: Victor Hugo bütçeyi, üzerine her taraftan olta atılan fevkalade büyük, garip ve latif bir balığa benzetiyor...

Yıllardan beri musibetten musibete düşen milletin fakr ü zarureti tasvir olunamaz bir hâlde.

Bu zaman zarfında sahipsiz kalan hükûmet gemisi ise harap ve perişan. Millet geçinecek ekmeği güç buluyor...

Halbuki evi demek olan bu geminin fırtınalara uğraya uğraya, ağır ve hasta vücudunu sığdan sığa, kayadan kayaya çarpa çarpa kırılan kaburgalarını tazelemek, yırtılan yelkenlerini yamalamak lazım.

Birkaç haftaya kadar Parlamentomuz toplanacak, hürriyete susamış, vatanına hizmet edebilmek için çoktan beri fırsat aramış birçok hürriyet sever bir araya gelecek.

Şüphesiz ki: İlk yapacakları şey bu hükûmet gemisinin refahına çalışmak olacak...

Mustafa Suphi, Servet-i Fünûn, Bütçe,
10 Ağustos 1908

-----o-----

İrtika
Numara 108-8
26 Nisan 1901

Asar-ı Mensure[1]
Mektuplarımdan

Müfarakatımızdan sonra ancak üç saat mürûr etti. Şimdi bendehanede yazı masasının yanında oturuyorken birlikte bulunduğumuz sırada mevzubahis olan münakaşat bütün tafsilat ve muhakematıyla piş-i enzar-ı tahayyülümde tecessüm etmektedir. Bu babdaki tasavvuratımı -diğerleri gibi- nisyana mahkûm etmek arzusunda olmadığım için müsaadenizle birkaç satır karalayacağım.

Bizi birkaç saat düşündüren, dimağımızı yoran şeylerin ruhu iki kelime ile hülasa olunabilir: Uhuvvet, vezaif-i mütekabile-i uhuvvet!

Uhuvvet, samimiyetle ifade olunabilir... Samimiyet şevaib-i riyakâriden, ağraz-ı şahsiye ve menfaatten azâde bir rabıta-i kalbiyenin netice-i müstahsenesinden ibarettir.

Samimiyet birçok mehâsin ve mezâya-yı fıtriye ve muktesebeyi muhtevi olduğu için tecelligâhı olan insanlar hakkında bir hiss-i ihtiram ile mütehassis olmamak mümkünsüzdür. İşte iki kimse beyninde uhuvvetin teessüs etmesi, onların yekdiğerine karşı samimâne izhar-ı his ve harekât eylemeleriyle kâim olabilir ki, bunlar da vezâif-i mütekabile-i uhuvveti teşkil ederler. Fakat ihtisasat ve muzmerat-ı kalbiyeyi tetkik etmek insanlar için kolayca anlaşılır ahvalden olmadığından vücud-ı samimiyeti anlamak pek müşküldür. Bunun için akd-i uhuvvet hususunda gayet ihtiyatkârane davranmak levazım-ı zaruriyedendir, dersem muvafık bir söz söylemiş olurum.

Baki...

Mevlevizâde
Mustafa Suphi

---

[1] Mustafa Suphi'nin gazete yazılarını ararken 1901 yılında "İrtika" (yükselme) gazetesinde "Mevlevizâde Mustafa Suphi" imzalı iki yazısına rastladık. Mustafa Suphi'nin 19 yaşındayken yazdığı anlaşılan *Asar-ı Mensure* ve *Hayır ve Saadet Kaç Kısımdır* başlıklı makalelerini de 1908 bölümünün başına koyduk. Mustafa Suphi gazetelerde o günlerin gündemini oluşturan konularla ilgili yazılarına 1908 yılında, Paris'te Siyasal Bilimler Okulu'nda (L'Ecole Libre des Sciences Politiques) öğrenciyken başlamıştır. 1910 yılında döndüğü İstanbul'a gelinceye kadar Paris'ten yazmayı sürdürmüştür. İstanbul'daki ilk yazısı 30 Eylül 1910 tarihlidir. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından başladığı yazılarında "Meşrutiyet'e" ulaşmanın coşkusu hissedilmektedir.

İrtika
Numara 117
28 Haziran 1901

Hayır ve Saadet Kaç Kısımdır

Hayır ve saadetin aksamını beyan etmeden evvel aralarındaki farktan bahsetsek münasip olur.

Hayır ve saadetin vehle-i ula [da] yekdiğerine münasebeti olamayacağı görülürse de öyle değildir. Çünkü, hayır haklı olup da herkese nafi olan şey demektir. Saadet ise kezalik hayırlı ve haklı bir iş ise de menfaat-i amme mevcut değildir. Çünkü, saadet ferd-i vahide şamildir.

Her ne kadar bazıları saadet, umumiyetle nail-i arzu ve meram olarak bu suretle telezzüz etmek, demektir demişlerse de bu tarif sadık olamaz. Zira: Her arzu olunan şey bir hak dairesinde olamadığı gibi; her telezzüz olunan şey de muvafik-ı akıl ve hikmet ve daire-i ahlak ve terbiyette bulunamaz.

Hükema-yı Yunaniye'den Ferforyos Aristotalis'ten naklen der ki: Hayır, ya şerife olur ki o şerafet zatında ve o amel-i şerifi işleyendedir; akıl ve hikmet gibi. Veya memduha olur ki: Fazail ve efal-i cemile-i iradiyeyi işlemek gibi veyahut da nafia olur ki bu da lezzatı matlup olmayıp ancak tarik-i hayra gidilebilecek eşyadır.

Keza Aristotalis'in kavline göre saadet ya sıhhat-i beden ile olur, mesela: İnsanın itizal mizacı bulunması, ceyyidü's-sem'i ve'l-basari ve'ş-şemmi ve'z-zevki ve'l-lemsi olması gibi.

(2) Veya servet ile olur. Servetinin mevziinde ve mesela: Umur-ı maarif ve beledi ve tekaya ve cevami gibi evamir-i hayriyede sarf edilmesi gibi.

(3) Veya hüsn-i nam ile olur. Mesela: Beyne'l-fuzala memduh ve bu suretle maruf olmak gibi.

(4) Veya azm-i metin ile olur. Mesela: Her şeyde azim ve sebat ile kesb-i muvaffakiyet gibi.

(5) Veya sıhhat ve ciyadet-i efkâr ile olur. Mesela itikadat-ı diniye ve gayrısında ceyyidü'l-rey ve sahih fikrü's-selim olması gibi.

Hükema-yı meşhureden Sokrat, Eflatun ve Pisagor şu surette sarf-ı efkâr ederler. Şöyle ki: Saadeti dört şey tekmil eder. Onlar da akıl ve hikmet, şecaat, iffet-i adalettir ki: Yukarıda sayılan beş nevi saadet burada dâhildir.

Zira:

(1) Sıhhat-i beden olmazsa ahval-i erbaadan hiçbiri olamaz.

(2) Bu fazailden hiçbirini haiz olmayan bir adamın serveti de mucib-i hayır ve saadet olamadığından Aristotales'in akval-i hamsesi, Eflatun ve rüfekası ve bunu tasdik edenlerin kavlinde dâhil olup kavl-i ahirin daha muhakkıkane ve hâkimane olduğu tezahür eder.

(3) Ve iffet olmazsa hüsn-i nam da bulunamaz.

(4) Şecaat olmazsa azim olamaz.

(5) İstikamet olmazsa sıhhat ve ciyadet-i efkâr dahi olamaz.

[*Bir satır okunamıyor*]

"Ahlak-ı Alai"de "halk"tan bahsolunduğu sırada der ki: Nefs-i insani iki kuvveti havidir. Biri kuvve-i müdrike, diğeri ise kuvve-i muharrike olup bunların birincisi kuvve-i nazariye, kuvve-i ameliye, ikincisi de kuvve-i muharrike-i şehvani, kuvve-i muharrike-i seb'î namıyla ikişer kısma taksim olunur ki: Mecmuu dörttür. Bu dört fiil kuvvet-i itidal üzere sudur ederse evvel halk müstahsin olur.

Ve bu surette "nazariyeden" akıl ve hikmet "ameliyeden" adalet, "muharrike-i şehvani"den iffet, "muharrike-i seb'î"den şecaat hasıl olur.

Ebû Hâmid Muhammed el-Gazali Hazretleri dahi "İhya-yı Ulum" nam kitabında bâlâda mesrud fazaili ba'de't-tadad der ki: Bu faziletlerin ifrat ve tefriti rezilettir.

Nitekim: Kuvve-i nazariyenin ifratı cerbeze ve tefriti belâdettir.[2] Ve kuvve-i ameliyenin ifratı mevcut değildir. Çünkü: Adalette ne kadar ifrat ve tefrit edilse efal-i samimiyedendir. Kuvve-i şehvaninin ifratı fücur; tefriti ise humuddur[3]; kuvve-i seb'înin de ifratı tehevvür, tefriti ise cübndür.

Cenab-ı Hak muvaffakiyet-i kâmile ihsan buyurursa, şimdiye kadar tercüme ve tadat etmiş olduğumuz fazilet ve rezilet-i ahlakiye ve saadet-i insaniyeyi ayrıca tercüme ederek yazarız.

Mevlevizâde
Mustafa Suphi

----------o----------

[2] Beladet- Kalın kafalık, zorla anlamak veya hiç anlamamak manasınadır.

[3] Humud-Koru geçmemiş ateş demektir. Burada bir ıstılahtır.

Servet-i Fünûn
Numara 35
17 Ağustos 1908

Bütçe

Son zamanlara kadar Mekteb-i Mülkiye'nin usul-i maliye programında bütçeye dair de bir kısım vardı. Beş altı sene evvel hükûmet-i salife-i marifetkârani bilmem hangi fikr-i sadakata kapılarak ruh-ı memlekete karabet-i samimiyesi olan bu kıymettar ve şüphesiz ki memur olacak evlâd-ı vatanın lüzumundan vareste kalamayacakları bahsi tedkikat-ı nazariye ve sathiyelerinden bile esirgediler, bütçe programdan çıkınca usul-i maliyede de tabii ehemmiyet kalmadı. Darü'l-hukuktan çıkan hükkâmın mahakimde mabihi't-tatbik olan kapitülasyonları bilmemeleri kabîlinden Mülkiye'den mezun memurlar da umur-ı maliyeden, bütçeden layıkıyla behredar olamadılar.

Zavallı bütçeye karşı hissedilen kin ve nefret gittikçe o kadar arttı ki: İsmi bile ne Maarif'in Heyet-i Teftiş ve Muayene'sinden, ne Dâhiliye'nin Daire-i Matbuatından geçebilir oldu! Seneden seneye o zamanın evrak-ı matbuat denilen okunmuş üflenmiş koca yapraklı nüshalarında "Maliye Komisyon-ı Alisi'nde Bütçe" başlı birkaç satır görülürdü. Maliye Komisyonu (!?) bin türlü müdahenelerle İzzet melununun mürevvic-i efkârı olmaktan, bütçenin sine-i iftikarını insafsız makaslarla delip yamalamaktan başka bir şeye yaramayan bu komisyonun kendisine nâzım ve müdavi oluşu intizamı, sıhhati hakkında bir fikir verir. Bütçemiz İzzet ve hempaları gibi vuhuş-ı ümmetin imansız ellerinde senelerden beri çizile çizile nihayet mecruh ve zayıf düştü. Evliya-yı vatanın akdes vezaifinden biri de onu düştüğü yerden kaldırmak, bu hastayı beslemek, kuvvetlendirmek olacaktır.

***

1893 sene-i hicrisinde vazolunan Kanun-ı Esasi'mizin tamamı-i itibarına mâni olan şeylerden biri de Meclis-i Mebusan'ın para işine karışması, hükûmet-i müstebide taraftarânının çolak ellerini hazineden çekip bağlaması idi. Meclis-i Mebusan'ın tertip edeceği bütçe parayı nisab-ı makul ve mevzun ile sarf ettirdiği için tamahkâr, müsrif ve sefih erbab-ı istibdadın hiçbir vakit, hiçbir yerde hoşuna gitmez, işine elvermez; onun için değil midir ki tarih-i beşerde bu para, bütçe münazaaları, muharebeleri sahifeler dolduruyor. İngilizler on beşinci asr-ı miladiden beri bütçeyi tanıyorlar, Sories ve Tigs gibi müellifleri "Tarh-ı teklif milletin rızasıyla mukayettir" diye bağırıyor. Böyle olduğu hâlde Kral Sekizinci Henry, Kraliçe Elizabeth umur-ı maliyeye müdahaleden çekinmiyor. Birinci Jack bu taarruzat-ı istibdatkâraneye bir şekl-i

meşru verebilmek üzere vekâlet-i ilahiyeden[4] bahsederek "Hakk-ı hâkimiyet kanunun mafevkindedir" diyor, doğrudan doğruya vergi tarhına girişiyor.

İngiliz tarihi[5] tetkik edilirse görülür ki: İstibdat aleyhindeki kıyam ve ihtilal Birinci Jack zamanında başlar. Oğlu Charles devr-i hükûmetinde şiddetlenir:

Birinci Charles makam-ı hükümdariye gelir gelmez komünleri (millet meclisi) toplayarak kral muhassasatının azlığından, ihtiyacatından, babasının bıraktığı borçlardan bahsetti. Tahsisatın fazlalaştırılmasını istedi. Bu iltimasata ehemmiyet verilmediğini görünce sesini yükseltti: "Bütün Hristiyan hükûmetleri vaktiyle usul-i meşverete tabi idiler. Hukukunu, vezaifini bilir hükümdarlar yetişmeye başlayınca mecalis-i meşveretin gürültülü mevcudiyetlerini ortadan kaldırdılar. Şimdi bu meclisler yalnız bizim İngiliz toprağında hükümferma!" tehditleriyle halkı korkutmak fikrine düştü, millet bu beyanatı çocukça bularak sükût etti. Bu sükûtu korkuya hamleden Birinci Charles ise vergi şeklinde umumi ve dâhilî bir istikraz emrini vererek devre-i felakete girmiş oldu. Komünler bu istikraza bittabi razı olmayınca dağıldılar, 1631 tarihine kadar dört defa toplandılar, fakat millet hukukundan hiçbirini krala terk etmek istemiyordu. Nihayet bunu anlayan kral gittikçe artan israfat-ı sefihanesini karşılamak üzere ârâ-yı ümmete müracaat etmeden sabun, tuz, bakır, demir, kömür, şarap gibi eşya-yı mübreme üzerine inhisarlar vazetti. Vükelasından Strouffard ve Buchighan'ın ve karısı Henriette de France'in telkinatıyla istibdadını artırdı, on sene meclis-i milleti içtimaya davet etmedi. Ahval tesir-i istibdat ile pek fenalaştı, esas-ı hürriyeti unutmayan, meşrutiyeti, meclis-i meşvereti bilen efkâr-ı millet galeyan etti, bir Hampden çıktı ki: Hayatını hürriyete feda ile idamına hükmeden hâkimiyet-i müstebideye lanetler yağdırdı. Komünler beşinci, altıncı içtimalarında kralın hazineden elini çekmesi lüzumundan başka bir şeye karar vermediler.

1648'de de milli muharebe başlamıştı. Hürriyet ve istibdat orduları birbirine girişti. Ortalığı kan aldı, analar ağladı, fakat Korsika'ya kaçan Charles da dest-i ahenin-i adaletten kurtulamadı:

1649 sene-i miladisi Teşrinisanisinin gamnak bir gününde Londra'da Whitehall Sarayı'nın vâsi meydanında temevvüc eden liva-yı hürriyetin saye-i mehabetinde safbeste-i mehabet olan ordu, pür sükûn ve ihtişam-ı heyet-i hâkimenin Charles hakkındaki karar-ı adaletini dinliyordu. İngiltere kralı Birinci Charles fikir, inat ve istibdadının kurbanı olmuştu.[6]

---

[4] La vice- gérence divine.

[5] L, Historied'Angleterr par: 2 Lord Macaulay

[6] İngiltere'de bütçe münazaatı Üçüncü Guillaume d'Orange, kayınpederi İkinci Jack'ın taht-ı verasetine geçip kendisine (Liste Civile) sabit bir tahsisat tayin edilinceye kadar devam etmiştir.

Fransa'da bütçe, İnkilab-ı Kebire kadar bin türlü taarruzata uğradı. 1655'te içtima eden parlamento kralın bir pul ve meskûkât işine dair teklifatına muhalefet etmek isteyince On dördüncü Louis'in atla Vensen'den gelerek çizmelerini çıkarmadan parlamanın inikat ettiği salonda "Sizin içtimanızın memlekete iras ettiği mazarratı herkes biliyor. Teklifatıma karşı başladığınız dedikoduları kesmenizi emrediyorum" diye bağırdığı meşhurdur. Bunun üzerine milletvekillerinin kemal-i inkıyat ile bir şey söylemeden çekildiklerini Voltaire, Histoire du parlement de Paris ismindeki eserinde yazıyor. 1789 tarihinden itibaren parlaman içtimaatı daha ziyade intizam almış, bütçenin mahiyeti halkça daha iyi anlaşılmış olduğu hâlde imparatorluk devrinde kanun şeklini almadan bir tahrirat-ı umumiye ile (27 Mart 1806) tuz üzerine ve birkaç sene sonra da tütüne vergiler tarh edildi.

Napolyon Bonapart Leipzig marekesinden avdetinde paraya olan şiddet-i ihtiyaçtan, zamanın darlığından dolayı bilatekellüf tarh-ı teklife başlamıştı. O zaman mevki-i iktidarda bulunan Meclis-i Ayan'ın tanzim ettiği 13 Nisan 1814 tarihli mazbata-i iştikâiye pek mühimdir: "Napolyon makam-ı hükümdariye kuudunda ettiği ahd ü peymana ve şekl-i malum-ı kanuniye muhalif olarak sellemehü's-selam tarh-ı rüsum ve tekalif ettiği için Fransızlara verdiği ahitnameyi yırtmış oluyor. Heyet-i kanuniyenin içtima ettiği bir sırada hukuk-ı ahaliye vaki olan bu taarruz ve suikast..." yolunda Napolyon gibi muktedir ve kahhar bir hükümdara karşı vaki olan şiddet-i beyanat o Meclis-i Ayan'ın vezaifi ve hukuku hakkındaki itminan-ı vicdanisini, mesleğindeki metanet-i selime-i hürriyetkâraneyi gösterir.

Prusya'da 31 Teşrinisani 1850 tarihli kanun-ı meşrutiyetten beri varidat ve masarifin vekiller mecalisi tarafından ne suretle tanzim olunacağı vazıhan anlaşılmıştı.

Ancak 1862'den 1866'ya kadar bütçeye, tarihin hayat-ı siyasiyelerini hutut-ı zerrin ile tescil ettiği iki büyük adam tarafından vaki olan taarruzat pek merakâver, ehemmiyetli ve istifadeli safahat alır.

1862'de Prusya Meclis-i Mebusan'ı (Landtag) hükûmet tarafından tensikat-ı askeriye için teklif edilen masarifi katiyen reddetmişti. O vakit Meclis-i Vükela reisi olan Prens de Bismarck, bütçe layihasını Meclis-i Mebusan'dan istirdat ile doğruca Meclis-i Ayan'a tevdie ve hükûmetin teklifatını kabul ettirmeye muvaffak oldu. Bütçenin Meclis-i Mebusan'dan geçmeden hükûmet tarafından müntahab Meclis-i Ayan'ın tedkikatıyla mevki-i icraya vazı hukuk-ı esasiyeye büyük bir darbe idi. Meclis-i Mebusan Heyeti'nin şikâyatına rağmen bu haksızlık üç sene, 1866'ya kadar devam etti, dört bütçe mebuslara gösterilmedi.

Her işini bir felsefe-i kanuniyeye temas ettirmek isteyen koca Bismarck bu pek aşikâre haksızlığının vech-i tevilini de buluyor ve Meclis-i Mebusan, diyordu, bütçenin mevcudiyetini ortadan kaldıramaz.1850 Kanun-ı Esasi'sinin 62'inci maddesinde bütçenin kral ve iki meclis tarafından tanzim olunacağı söyleniyor. İhtilaf olursa kimin diğerine ittiba edeceği belli değil. Bütçenin kanuna tamami-i mutabakatı müyesser olmuyor. Bunun için kanun bir yol göstermiyor. Şu hâlde uyuşmak icap ediyor. Uyuşmak mümkün olmayınca itilaf çıkıyor. Hükûmet yaşadıkça bu itilafat da önü alınamadığı için iş kuvvete biniyor. Elinde kuvvet olan ise işi fikrine göre görür.

7 Teşrinisani sene 1863

1866 senesinde Prusya ile Avusturya arasında parlayan ateş-i harp Sadova'da Prusya ordusunun ufk-ı muzafferiyetinde intifa-pezir olunca tensikat-ı askeriyenin hayat-ı siyasiyelerini tazeleyen takdir olunamaz faidelerini anlamış olan millet, teslim-i silaha itiraz etmişti. İşte burada Büyük Guillaume'la Bismarck'ın ve heyet-i hükûmetin millete ve vekillerine karşı, onların izhar ettikleri mahcubiyet-i teslimiyetkâraneye karşı gösterdikleri tevazu-i müteaaliyaneyi tasavvur eyledikçe insan müteessir oluyor.

(Mabadı akşamki nüshamızda)

Paris 17 Ağustos sene 1908

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 16
10 Ağustos 1324 / 1908 (Akşam baskısı)

Bütçe

(Bu sabahki nüshadan mabad)

Tarz-ı istibdadında ne İngiliz Charles'a, ne Fransız kralı On dördüncü Louis'ye benzeyen Giyom, galip ve numune-nüma-yı şevket ve iktidar bir hükümdar, o vaz-ı mütevazı ile millete hitaben: Bu son senelerde bütçe Meclis-i Mebusan'la müttehiden tanzim ve tespit edilemediği için şekl-i kanuniyi haiz değil, diyor (13 Ağustos 1866) ve bu dört bütçedeki masarifin mecra-yı kanunisine sokulması için kendisine yardım olunmasını (Landtag) Meclis-i Mebusan'dan rica ve nihayet artık Kanun-ı Esasi'ye bu suretle bile taarruz edilmeyeceği cihetle itilafatın da ortadan kalkacağını ilave ediyor.

Muzafferiyeti velyeden bu samimi itiraflar Almanların Kanun-ı Esasi'ye şiddet-i hürmetlerine ve hükümdarlarının derece-i hamiyetlerine miyardır.

***

Bütçe denildiği zaman fikre eşkâl-i rakamiyeden mürekkep bir deste-i safahat hücum eder. Bütçe bir defter hesabatı mıdır, nedir? Tarif-i alisini vücuda getirmek için erbab-ı iktisat epeyce uğraşmış, bu yolda münazaalar, münakaşalar olmuş. Marquis d'Audifret'nin Systeme financier de la France ismindeki altı ciltlik eserinin bütçeye ait kısm-ı mühimminde vazıh bir tarife rast gelinmiyor. Mösyö Jozef Garine Traite de finance Marki'yi taliden sükût ediyor. Bir kısım müellifat da birbirinden başka tarifler meydana atıyor.

Fransızların eski lügat-ı iktisadı "Bütçe varidat ve masarif-i umumiyenin hesabat-ı resmiyesidir." diyerek bütçeyi hesap ile karıştırmış oluyor, halbuki: Bütçe ve hesap birbirine mütekabil iki şeydir, birbirine mezci hata.

Yeni lügat-ı iktisat Mr. Dubois de 'l Estang'ın himmet-i kalbiyesiyle bu hatadan kurtuluyor: "Bütçe efradın menafi-i umumiyeye sarf olunmak üzere umumen tesviyeye mecbur oldukları mebaliği tayin ve bu mebaliğin suret-i istimalini tanzim eder."

Academie française kamusunda: "Bütçe kelimesi İngilizceden alınmıştır. Lisan-ı hükûmette varidat-ı muhammene ile tekabül eden masarif-i umumiyenin heyet-i seneviyesidir."

Jean Baptiste Say: "Bütçe hükûmetin mizan-ı ihtiyacat ve menabiidir. Mösyö P. Leroy Beaulieu'nün Traitéde la science des finances ismindeki eserinde şu tarife rast gelinir: "Bütçe bir müddet-i muayyeneye ait varidat ve masarifin heyet-i muhammenesidir. O müddet zarfında tahakkuk edecek varidatı ve sarf edilecek makadiri kıyas ve tahmin dairesinde gösterir bir levhadır."

Paris Ulum-i Siyasiye Mektebi bütçe muallim-i muhteremi Fransa Enstitüsü azasından Mösyö Stourm, bu gibi tarifatı irattan sonra diyor ki: Bu tariflerin yanlış kısımlarını çıkaralım, noksanını ilave edelim, muntazam ve ilmî bir tarif vücuda getirmek mümkün olur.

Mesela: Genel olarak bütçeden bahsedeceğimize bir hükûmetin bütçesi mevzubahsimiz olsun. Muayyen fikir daha iyi tarif edilir, bir de bütçeyi ne akademiciler gibi heyet, ne de Mösyö Paul Leroy Beaulieu'ya imtisalen levha ile tavsif edelim, bütçeye akit diyelim. Filvaki Fransa'nın direktuar ve konsoladorlarında bütçe toptan bir yekûn adedi idi. Ne heyet, ne levha. Akit kelimesindeki vüsuk ve kuvvet başkadır. Diğer taraftan bütçe, hükûmet memurları vasıtasıyla tanzim edilen layihanın milletvekilleri tarafından tetkik ve lede'l-icap tadil ve ıslahıyla tasdiki neticesinde şekl-i kanuniyi iktisap ediyor ve tamami-i infazı o memurların cümle-i taahhüdatından bulunduğu için bütçeye bu iki sınıf erkân cemiyet beyninde bir akd-i kanuniyi irae eder denilir.

Mösyö Stourm Fransa hükûmetinin 31 Mayıs1862 tarihli kararnamesinin beşinci maddesindeki bütçe tarifini esas tutarak: "5 inci Madde - Bütçe hükûmetin varidat ve masarif-i seneviyesini veyahut kanunun aynı kavaide raptettiği masarif-i saireyi tahmin ve infaz eden akittir" devam ediyor. Bir kere varidatla masarifi sadece tahmin-i bütçe taslağından başka bir şey hazırlamaz. Onun için takdir kelimesini kullanmak daha muvafıktır. Çünkü bütçedeki kuvvet ve fazilet-i kanuniyeyi ancak bu kelime ifade eder. Zaten Beşinci Madde de bu kuvveti infazda arıyor. Fakat bu son kelimede, o vuzuh-ı mana yok. Bir de seneviye tabirini kaldırmak umumi bir tarif vücuda getirmek için zaruridir.

Almanya'da Harbiye bütçesi yedi, Bahriye'ninki altı seneye mahsus olmak üzere tanzim olunur. Takdire mütekaddim kelimesinin de ilavesi pek lazım. Çünkü bu takdirat, varidat ve masarifin tahakkukundan mukaddem vuku buluyor. Madde-i tarifiyedeki ve "yahut kanunun aynı kavaide raptettiği masarif-i saireyi" ibaresi de hazfedildiği vakit şöylece muhtasar ve mukayyet bir tarif vücuda gelmiş olur: "Hükûmetin bütçesi varidat ve masarif-i umumiyesinin takdirat-ı mütekaddimesini mutazammın akittir."

Mösyö Stourm'un bu tarifi Kanun-ı Esasi'mizin umur-ı maliye faslındaki tarifine pek yakındır: "97'nci Madde - Devletin bütçesi varidat ve masarif-i takribiyesini mübeyyin kanundur. Tekâlif-i devletin vaz ve tevzi ve tahsili emrinde müstenit olacağı kanun budur."

Bu maddenin birinci fıkrası bütçeyi tarif, ikincisi birinciyi tefsir ediyor, vaz ve tevzi ve tahsil kelimeleri birbirine atfen irat olunuyor. Tekâlifin vaz ve tevzi ile tahsili arasındaki farkın büyüklüğü burada bir hata-i ifade olduğuna şüphe bırakmaz. Çünkü bütçe vaz-ı teklife ve vech-i tevzie esas olduğu hâlde teferruat-ı tahsiliyeye dair talimat vermez. Tahsil ile münasebeti yoktur.

Buna tahsilât nizamnamesi karışır. Ancak bütçe bu nizamnameye tevfikan meydana gelecek varidatın vech-i sarfına da esas olur. Bu hâlde ikinci fıkra şöyle olmalıdır: "Tekâlif-i devletin vaz ve tevzi ve varidat-ı hasılanın vech-i sarfı emrinde müstenit olacağı kanun budur."

Bütçe kelimesi ilm-i elsine mütehassıslarına göre İngilizce Bougette kelimesinden (ki: Fransızların cepcik manasına olan 'pochette'lerine muadildir) alınmıştır.

J. B. Say diyor ki: Bütçe fikri taammüm etmeye başlar başlamaz buna kısa ve sade bir isim bulmak zarureti hasıl oldu. İngilizler her şeyde olduğu gibi çevik davranarak bir icad-ı lafzi ile bu zarurete de çare-sâz oldular. Bedbaht Fransa bu kelimeyi istiarede bile teehhür etti, eski usul siyasetinin son devrelerine kadar lisan-ı avam bütçeye istinas edememişti.

Fransa maliyunundan Necker'in Administration des Finances isminde 1784'te intişar eden üç ciltlik eserinde bütçe kelimesine tesadüf olunamaz denilirse belki ihtiyatsızlık edilmiş olur. Ancak şu muhakkaktır ki: Bu kelime o büyük eserde kolaylıkla bulunamaz. Eski maliye nazırlarından Ramel'in Les finances de la France ismindeki eserinde bütçe tabiri hiç kullanılmamıştır.

Fransızlar bütçe kelimesini muamelat-ı resmiyelerinde on dokuzuncu asrın iptidalarında kullanmaya başladılar.

Bütçeyi tarife yalnız maliyun, iktisadiyun çalışmamış. Bir takım eazım-ı üdeba da buna yeltenmiş: Victor Hugo bütçeyi, üzerine her taraftan olta atılan fevkalade büyük, garip ve latif bir balığa benzetiyor:

La budjet, monstre, enorme, admirable poisson
A qui de toutes parts, on jette l'hameçon.
V. H.

Barthélemy bir senelik bütçe ile halkın birçok terini (Netayic-i mesai demek istiyor) emen bir sülük arasında müşabehet buluyor:

Le budjet annuel, aspirante sangsue,
A sucé, des longtemps ce que le peuple sue.
Barthélemy

***

"Bütçeyi mecra-yı kanuniye sokacak, tabir-i aherle varidat ve masarif-i umumiyeyi takdir edecek milletvekilleridir" deniliyor. Asr-ı hazır-ı medeni için bu nazariye hiçbir suretle itiraza hedef olamayacak derecede kuvvetlidir. Bunu bugün her millet-i mütemeddine kabul ediyor. Ancak bu hakk-ı takdir niçin milletin oluyor? Tekâlifi ifa eden millet, buna esas olan servet-i milliye olduğu için mi? Birdenbire denilir ki: Tarh-ı tekalife onları eda edeceklerin rızası muvafık-ı adalettir.

Biraz teemmül edelim: Napolyon Bonapart Lena'dan sonra 1807-1808'de Hesse, Westphalia, Hanover ve Prusya'yı Ceneral Clarke ve Comte Darue marifetleriyle idare ve istediği kadar vergiler tarh ettiği zaman bu ilâ-nihaye vermek ızdırabatı altında müteelim Almanlar teklifi takdir hakkının kendilerine rücuundan bahsedemediler. Sebebi ne idi? Mahkûmiyetleri, saltanatın Napolyon'un yed-i iktidarında bulunuşu.

Siyaset-i meşrutanın varidat ve masarif-i umumiyeyi milletin takdiratına bırakması efrad-ı milletin o masarife mütehammil oluşundan değil. Bunun daha kudsi bir sebebi, daha ulvi bir istinatgâhı var: Hâkimiyet-i milliye.

İşte sebep: Bütçe milletvekillerinin takdiratıyla kanun şekline giriyor. Çünkü: Bugün millet Napolyonlardan tahallus-i giriban ederek hâkimiyeti, saltanatı yed-i iktidar-ı içtimaisine alıyor.

On dokuzuncu, yirminci asırlar yalnız terakkiyat-ı sınaiye ve havarık-ı fenniyesiyle değil sanat-ı tefekkürün başka bir saha-i tekemmül almış olmasıyla da süslenecek.

Bugün dünkü gibi düşünülmüyor. Daha birkaç sene evvel Osmanlı Milleti, Osmanlı Hükûmeti'nin akla hiras veren mezalim ve istibdadı altında her türlü hukuk-ı medeniye ve içtimaiyeden mahrum ezilmekte iken İngilizler milyarlar sarf ederek, kanlarını dökerek teshîr ettikleri Transvallıların hâkimiyet-i dâhiliyelerini bahş ve tasdik ediyordu, işte yalnız bu misal dimağ-ı beşerin bugün hâkimiyeti dünkünden pek farklı surette muhakeme ettiğini gösteriyor, bugün Napolyonluk etmek isteyenler telin ediliyor. Bugün ortada bir şahsiyet-i milliye var. Öyle bir şahsiyet ki efradını birbirinden ayırmak imkânı yok. Her fert aynı derece-i hukukta yaşıyor, her ferdin cemiyette bir kuvveti var, o şahsiyet-i milliyenin bir asabı, hâkimiyet-i milliyeden bir cüzüne malik.

Bunlar böylece düşünülürse anlaşılır ki: Millet varidat ve masarifi hâkimiyeti cihetiyle takdirata girişiyor. Şu hâlde bugün millet dünkü Napolyon'dan başka bir şey yapmıyor. Yalnız Napolyon'un maneviyet-i şahsiyesi, milletin ise şahsiyet-i maneviyesi var. Napolyon'un rehber-i muhakemat ve icraatı kendi kafası, dimağı; millette ise, bu rehber, dimağ-ı içtimaî.

Paris 17 Ağustos 1908
Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 71
28 Ağustos 1324

Bütçe -2-

Bütçeyi Hazırlayan Kuvve-i İcraiye
Bütçeyi niçin kuvve-i icraiye hazırlıyor?
İngiltere ve Fransa'da kuvve-i icraiye ve Parlaman.
Bizde nasıl olacak?

Memleketin her tarafında bulunan şubeleri, müteselsil memurları vasıtasıyla her sınıf halkın, bahusus köylülerin bin türlü havadis-i içtimaiyelerine vâkıf olacak, bu suretle ihtiyacat ve metalib-i umumiyeyi anlayarak ona göre devletin varidat ve masarif-i seneviyesini derece-i evvelada tevzin edebilecek kuvve-i icraiyedir. Bu vazifeyi yalnız kuvve-i icraiye ikmal edebilir. Çünkü: Ahval-i umumiye-i içtimaiyeye ve safahat-ı mütevaliye-i tahavvülüne umumi bir nazar-ı ihtisas atfedecek başka bir kuvvet, başka bir şube-i hükûmet yoktur. Bundan başka bu varidat ve masarif-i seneviyeyi mutazammın muvazene-i umumiye layihası ki: Kısaca bütçe layihası diyelim, parlamentonun mazhar-ı takdir ve tasvibi olduktan sonra da kuvve-i icraiye tarafından mevki-i icraya konulacağından ileride müşkülata uğramamak üzere bu layihayı bütün itinalarını sarf ederek en muvafık şerait ile hazırlayacak o kuvvettir ve nihayet bir sanat ve maharet-i fenniye bir bütçecilik vardır. Bütçe layihasını hazırlayacakların bütçeciliğe vukufları lazımdır. Bu vukufu haiz olabilecek yine o kuvve-i icraiyedir.

Restorasyon hutebasından biri bu yoldaki fikirlerini şöyle tasvir ediyor: "Gemiyi sevke memur kılavuz, yelkenlerine vereceği vaziyeti, vüsati tayine salahiyettar yegâne hâkim. Çünkü: Orada hareketi işkâl ve tahkim edebilecek rüzgârın, cereyanın kuvvet-i istikametini en iyi bilen o."

Paris Ulum-ı Siyasiye Mektebi Usul-i Maliye Muallimi Mösyö Storm daha sade bir teşbihe girişiyor: "Bir bina yaptıran adam, mimardan evvelemirde bir harita, keşifname ister. Bina sahibinin bu harita ile keşifnameyi tetkike, ihtiyacına göre ıslah veya reddetmeye hakkı vardır."

İşte burada mimar haritayı, keşifnameyi nasıl bina sahibinin hesabına yapıyorsa hükûmet-i icraiye de sene-i müstakbeleye ait varidat ve masarif-i umumiye programını (bütçe layihasını) öylece parlamanın taktiratına arz edilmek üzere onun hesabına hazırlar.

Bütçe layihasının kuvve-i icraiye tarafından ihzarı nazariyesi esasen kabul edilmekle beraber kuvve-i icraiyeye muhtelif memleketlerde verilen nüfuz ve iktidar mütehaliftir.

İngiltere'de kuvve-i icraiyenin bütçeye ait mevad-ı ihzariyedeki iktidarı 1706 tarihinden başlar. Parlamentonun bu tarihli bir zabıtnamesinde: "Heyetimiz hidemat-ı umumiyeye müteallik para için hiçbir istida kabul etmeyecektir. Varidat-ı umumiyeyi kabartacak bir karara netice verebilecek metalib hakeza... Bunlara meğer ki: Hükûmet delalet etmiş olsun." denildiği görülüyor.

20 Mart 1866 tarihinde bu nazariye başka bir ifade ile tekrar ediliyor: "Her ne için olursa olsun tahsisat talep eden teklifat kabul edilmeyecek ve Hükûmetin tertibat-ı resmiyesi haricinde, varidat-ı devletten tesviyesi istenilen masarife dair sözlere meydan verilmeyecektir."

İngiliz Parlamentosu şu hâlde her şeye muktedir ve hiçbir şeye muktedir değil. Çünkü: Bir taraftan tezyit veya tenkis-i varidata dair teklifleri kabul etmiyor. Bu babda Hükûmete bir salahiyet-i vâsia veriyor, diğer taraftan görülüyor ki Hükûmetin vazifesi teklife inhisar ediyor. Parlamentonun tasdiki ise o teklifata itibar veriyor. Hazine Birinci Lordlarından Sir Staffort bir makalesinde: "Kuvve-i icraiye Parlamentonun tasvibine arz etmeden hiçbir masrafa girişemez. Fakat Parlamento da Kabine teklif etmeden varidat ve masarif-ı umumiyeyi hiçbir suretle azaltıp çoğaltamaz." diyor.

Bütün bu kavaid-i mevzua ve beyanat-ı müebbedeye rağmen İngiltere Parlamentosu Hükûmete para işlerinde de tahakküm etmekten kendini alamıyor. Gelecek sene Harbiye veya Nafıa bütçesinden şu kadarın tenzili veyahut muvazene-i siyasiye-i umumiyeyi muhafaza için iki büyük zırhlının daha inşası zaruri olduğundan Bahriye bütçesine şu kadar milyonun zammı çaresine bakılmalıdır, diye Parlamentoda edilen gürültülere karşı ekseriya eser-i zaaf gösteren Kabine o sene layihasında Harbiye veya Nafıa tenkihatını, bütçe fazlasını teklif ediyor.

Şu kadar var ki: Parlamento istediklerini bütçe layihasını almadan evvel dermeyan eder. Yoksa layiha tetkiki esnasında yukarıda zikrolunan kavaid-i mevzuaya riayet olunur. Her nasıl ve ne suretle olursa olsun Parlamentonun bütçe işlerinde hükûmete tahakkümü bu kavaidin maksad-ı refine nazaran haksızlıktır. Parlamento gayr-i mesul, mesul olan hükûmet de parlamentoya karşı zaif olunca bütçenin yekûnu gittikçe büyüyor, bu terfii men için konulmuş o kavaidi yıkmasa bile aşıp geçiyor. Bu hâlden Maliye Nazırı demek olan Chensellor Exchequer her vesile ile şikâyet ediyorlar.

1883'te Mr. Childer: "Masarif-i umumiyenin terakkisi Maliye Nazırlarını iki katlı meşgul etmelidir. Çünkü: Vaktiyle bu bapta pek müteyakkız bulunan Parlamento bir vakitten beri daha az mütekayyid görünüyor.

Üç seneden beri tezyit veya taklil-i masarifi mutazammın 576 teklif vaki olmuş, fakat 20'den fazla taklil taraftarı yok. 556'sı ise tezyid-i masarifi talip. 5 Nisan 1883 içtimaı.

1893'te Sir V. Harcourt "Parlaman mesleğinde serbest ve sahî. Çünkü: Mesuliyeti pek mahdut yahut hiç yok bir mücadele-i ilmiye kopar. Bir de bir gün gelir mücadelenin halli devlete bir kalemde on milyona oturmuş olur. Masarif-i umumiyenin yükselmesinin sebebi işte bu."

1875 sene-i miladiyesinde 1.625.000.000 franktan ibaret masarif-i umumiyenin 1905-1906'da 3.552.000.000 Frank'ı bulduğu (otuz senede yüzde yüzden ziyade terakki) nazarı dikkate alınırsa İngiliz maliyununun şikâyetleri reva görülür.

Bütçe işlerinde parlamanın müdahalatını takyit eden kavaidin büsbütün ortadan kalkmamasının faidesi masarifin pek ziyade terakkisi ve efkâr-ı umumiyenin iktisadi iltizamı hâlinde meydana çıkar. Efkâr-ı umumiye tekalifin şiddetinden bizar olarak hükûmeti iktisada mahkûm ettikçe parlaman zaten mevcut o kavaide mürane ve Galadston'un dediği gibi bu bütçe hırsızları parlaman çalılıkları arasında ihtifaya mecbur olurlar. Fransa'da mebusanın şu son zamanlara kadar umur-ı maliyede de salahiyet-i vâsia ve mutlakaları vardı, tezyit veya tenkih-i masarifi fikirlerine göre istedikleri zaman iddia edebilirlerdi. Bundan ne çıkıyordu? Temayülat-ı muhtelifeye açık bir kapı, muvazene-i maliyenin harabiyeti; biri diğerini itmam eder iki şey. Doğrudan doğruya yahut dolayısıyla menfaattar oldukları bütçe zamaiminin kararını istihsal edebilmek üzere mebuslar tarafından sarf olunan ikdamat-ı fiiliye ve nutkiye Fransa'da meşhurdur.

Hele tahsisatı lüzumundan cidden dûn birkaç memuriyete, birkaç memura, bir eski hükûmet adamına, bir mütekaide zamm-ı tahsisat için ayrı ayrı idare edilen hücumlar kabil-i tasvir değildir. Bu sırada saha-yı vatan, kalb-i vatan-perveran, hissiyat-ı vatan-perverane hutebaya birer tîğ-ı zafer, siper-i ahenin kesilir. Bu hâlde muvaffakiyetin önüne geçmek mümtenidir. Meclis-i Mebusan azasından hitabetiyle meşhur Mösyö Ribo 16 Mart 1900 içtimaında diyor ki: "Beliğ ve hararetli ifadelerle bizi düşünmeye bile vakit bırakmadan bir rey ve karar istedikleri zaman... Bazı öyle bir kuvvetin sarfını istemiş oluyorlar ki: Bu içimizden bir kısmının iktidarı fevkinde. O hâlde bir takım tedabire tevessül lazım. Meclis-i Mebusanın hukukunu izaa için değil, o hukukun makul ve daha az zararlı surette istimalini temin için."

Mösyö Ribo'nun bu tarizatından daha epeyce evvel bütçe nâkılları (les rapporteurs du Budget) bu teklifat-ı müteferrikanın kabulünden mütevellit açığı anlatacak surette tanzim ettikleri hülasat-ı hesabiyede yüzlerce milyon mütenakıs varidatı ve o nispette mütezayit masarifi gösteriyorlar, muhtelif

mebuslar bu hesabata isnad-ı mütalaat ile arkadaşlarını para işine bu derece müdahaleden feragate davet ediyorlar. Bir nutukta: "Ah efendiler Parlamentonun kuvve-i teşebbüsiyesi hakkında fena bir şey söylemek istemem madem ki neticelerini tetkik etmedeyiz, neye yaradığını bilmiş oluruz. Eğer bu kuvve-i teşebbüsiye hükûmete halef oluyorsa hilafeti en ziyade oynak ve gürültücü olanlar ifa edecekler, sehavetinizden istifade edecekler ona layık olanlar olmayacak." deniliyor bir taraftan da Parlamento'daki bu kuvve-i teşebbüsiyeyi tadile çalışmak üzere muhtelif cemiyetler, bilhassa Vergi Verenler Cemiyet-i İtilafı, La ligue des contribuables teşekkül ediyor, fikirler hazırlanıyor.

Mösyö Ribo 1900'de nutkunu irat ettiği zaman mesele zaten epeyce taraftar kazanmış olur, mebuslardan sabık Maliye Nazırı Mösyö Ruviye'nin de bu baptaki teklifatı meydan alınca Parlamento İçtimaatı Nizamname-i Dâhiliyesi'ne şu iki madde ilhak ediliyor: Elli birinci madde- Bütçe kanununa temas eden masarifi taklil ve tezyit edecek surette bir cihetin tadil ve ıslahı veya bir maddenin ilavesi bu mevada dair raporların tevziini müteakip inikat edecek üç içtimadan sonra teklif edilemez.

Elli birinci madde, mükerrer – Zamm-ı maaş ve tazminat ve tahsisata veya yeniden bir hizmet ve memuriyet ve maaş tesisine veyahut derece-i şümullerinin henüz mukayyet olan kanundaki hudud-ı muayyeneleri haricinde tevsiine dair vaki olacak teklifler bütçeye taleb-i tadilat şeklinde veya bir madde-i munzamma suretinde ilhak olunamazlar.

Fransa'da da Meclis-i Mebusanın bütçeye müteallik müdahalatı bu suretle ve intizam altına alınmış oluyor.

***

Yıllardan beri musibetten musibete düşen milletin fakr u zarureti tasvir olunamaz bir hâlde. Bu zaman zarfında sahipsiz kalan sefine-i hükûmet ise harap ve perişan. Millet geçinecek ekmeği güç buluyor. Halbuki evi demek olan bu sefinenin fırtınalara uğraya uğraya, ağır ve hasta vücudunu sığdan sığa, kayadan kayaya çarpa çarpa kırılan kaburgalarını tazelemek, yırtılan yelkenlerini yamalamak lazım.

Birkaç haftaya kadar Parlamentomuz toplanacak, hürriyete susamış, vatanına hizmet edebilmek için çoktan beri fırsat aramış birçok ahrar-ı ümmet bir yere gelecek. Şüphesiz ki: İlk yapacakları şey bu sefine-i hükûmetin ümranına çalışmak olacak. Heyet-i nuzzarın şimdiden hazırladıkları tensikat programlarını aşağı yukarı kabul edecekler, orduyu, donanmayı şeref-i millimize layık hâle getirmek isteyecekler, şimendiferler, köprüler, rıhtımlar, doklar...birçok teklifat. Fakat bunlar hep para ile olur. Bütçenin masarif-i

yekûnu yükselecek, eldeki ekmeğin ne güç hâl ile meydana geldiği, halkımızın (Anadolu, Arabistan'ı bilenlerin takdir edecekleri) derece-i sefalet ve zarureti sonradan hatıra gelecek, yeniden tetkik, yeniden müzakere...

Hükûmetin ihtiyacat-ı mübremesini, halkın iktidarını takdir edebilecek kuvve-i icraiyenin bu ilk Parlamana karşı mevkii pek mühim ve naziktir. Kanun-i Esasi'nin doksan dokuzuncu maddesi icabınca içtima-i umumiye tevdi lazım gelen bütçe layihasını hazırlayacak, tabiatıyla şedit ve mütearrız bu genç Parlamana karşı fevkalade ihtiyatkâr ve ahval-i umumiye-i iktisadiyeye tamamıyla vâkıf ve ona göre muktesit olması, bütçe layihasındaki her şekl-i rakamiyi tersim ederken hikmet-i teşekkülünü bilmesi, hülasa: Parlamana karşı malumat ve ihtisas ile silahlanması lazım gelecektir. Böyle olmayacak, Parlamanın para işlerine, en ufak teferruatına varıncaya kadar müdahalatı artacak olursa işin içinden çıkmak, ekseriya aynı zamanda varidatın tenzilini ve masarifin tezyidini istedikleri en mütemeddin memleketlerde görülen parlamentocularla bu bütçe mesail-i fennîyesini halletmek güçleşecektir.

Şu hâlde kuvve-i icraiyenin Parlamanın para işlerinde makbul olmayan müdahalat-ı müfritesinden tahaffuzu temin eder çarelerin kısm-ı azamı kendi elindedir: İşinde malumatlı, mütehassıs, ihtiyat ve iktisatkâr olmak. Parlamana düşen vazife de bütçeyi sû-i tefehhümata meydan vermemek üzere iptidaen azası meyanında bulunacak erbab-ı ihtisastan mürekkep bir heyete tevdi ve müzakerat-ı umumiyeyi bu heyetin netice-i tetebbuatına isnat, temkin ve teemmül ve fakat bir kuvve-i müessire ile hareket etmek olacaktır.

Londra, 4 Eylül 1908
Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 94
9 Eylül, sene 1324

Bütçe -3-

Maliye Nazırı

"Ooh! O ne âli ve heybetâver makam ki: Orada bu kavme hissiyat-ı kalbiye, harekât-ı fikriyem, hayatımın her saniyesi bu yirmi milyonluk halk[7] için mesut veyahut muzır olacak, ahlafa ikbal veyahut harabî hazırlayacak denilebilir. İşte zeka-yı beşere emniyet edilecek belki en büyük vazife."

Fransız kütüphane-i iktisadına bıraktığı kıymettar eserleriyle yâd ve tebcil olunan Neker daha 1773'de bu sözlerle makam-ı müstakbelenin, Maliye Nezareti'nin azamet ve ehemmiyetine vecd ü tehalük gösteriyor. Bu makamı işgal edebilmek için edinilmesi lazım mezayayı kendinde var zu'm-ı mazuranesiyle ilanihaye sayıyor: Fikr-i selim, namus, sadegi-i hayat, muhabbet-i say, ihata-i nazar, cüst u cû-yı teferruat, tanzim ve taksim-i zaman, ilim, itidal...

1784'te Maliye Nazırlığından infisal ettikten sonra telif ettiği eserin[8] mukaddimesinde, "Maliye Nazırı hasisa-i zatiyesiyle hareket eder bir idare memuru. En büyük şeyleri düşünmeye mecbur olduğu sırada ekseriya bir zıddiyet-i müzice ile en amelî ve yorucu mesaiye girişmeli, ehemmiyetlerini takdir ettiği teferruatı tetkik ve tamik etmeli. Bu tarz-ı mesaiye müradif kelale galip gelmek lazımdır. Çünkü, pek iyi bilirim ki: Bu işler içinde zevkyab olabilmek o suret-i hareketle mümkündür. Yalnız umumi fikirler takibiyle değil. Ve çok geçmeden anlaşılır ki: Teferruatı ihata edilmeyen umumi fikirler bîhudegi-i mücerrededen başka şey değiller" diyor.

Mösyö M. Thiers Meclis-i Mebusanın (6 Mayıs 1864'te) içtimaında Maliye Nazırı Mösyö M. Magne'yi sena ederken: "Hafif bir serzenişte bulunacağım, fakat pek hafif. Mösyö Magne'de bir hasletin yokluğundan değil, bir kusurun yokluğundan şikâyet edeceğim. (Bir tabir arıyorum, fakat af buyursanız) Mösyö Mangne'de eksik olan bu kusur -yırtıcılık-. Bu öyle bir kusur ki: Maliye Nazırı için azıcık lazım. Yırtıcılık diyorum. Çünkü aynı zamanda hem herkesin hem hiç kimsenin malı hazinenin müdafaası için..."

---

[7] "Neker" Fransa halkını o zaman yirmi milyon tahmin ediyor!

[8] L, Administration des Finances de la France.

Bu suretle Mösyö Thiers, Neker'in uzun uzadı saydığı evsafa bir sıfat-ı farika ilave etmiş oluyor. Bir takımları da Maliye Nazırı'nı bir kasa üstünde yatan Dük'e benzetiyorlar. Bu da aynı fikir.

Gladston, "Maliye Nazırı elinde hâl-i muvazenette bulunan terazi ile tuzaklar kurulu çalılık bir yolda ilerlemeye mecbur adam." Ve nihayet Mister M. Robert Law "Maliye Nazırı fazla-i varidat bulmak için yaratılmış bir mahluk." diyorlar.

İşte Fransız ve İngiliz ekâbirinin maliye nazırı hakkındaki sözleri. Şayan-ı dikkattir ki: Efkâr-ı muhtelifenin tevcihi olan bu evsafı maliye nazırı cem ve telif edebilmelidir. Mesela Thiers'in dediği yırtıcılığı esas meslek ittihaz etmek isteyen fıtrat-ı şedide ashabı yanılmış olurlar. Diğer taraftan hilm ve halavetde ifrat kadar fikrimce muzır bir şey olamaz; bu hâlde maliye nazırı için, her taraftan başlayacak hücumat-ı mütezayideye mukabele imkânı yoktur. Filvaki Tiyer'in bahsettiği Mösyö Magne hiç de şiddet göstermeden muvaffak oldu. Fakat Mösyö Magne gibi ilm ü iktidar, selamet-i ahlak ve ifade sahibi olmak, herkes tarafından sevilmek de pek kolay müyesser olmaz.

Kanun-i Esasi'nin mazhar-ı imtiyazı olmadıkça maliye nazırının ne kadar âli olursa olsun hasais-i zatiyesinden istifade edilemez. Muvazene-i umumiye-i maliyenin muhafızı olan maliye nazırı sarfa mezun diğer nüzzarın israfatına karşı bu muvazeneyi müdafaaya mecburdur. Umur-ı maliyede intizam ve iktisadı temine ait her türlü müdafaat maliye nazırının vazifesidir. Fakat, bu vazifeyi, nüzzar-ı saireye karşı bir imtiyaz ve tefevvuk-ı fii'lîyi, muamelat-ı maliyelerini teftiş ve tanzim hakkını haiz olmadıkça ikmal edemez. Şu hâlde hasais ve mezaya-yı şahsiyesi de muattal kalmış olur.

Bütçe hazırlanırken: Kuvve-i icraiyenin başında maliye nazırı, her şube-i idarenin nevahiden başlayarak elviye ve vilayat devair-i merkeziyesinden geçtikçe taazzuv ve nihayet merbut oldukları nezaretlerde tekemmül eden bütçe layihaları maliye nazırına tevdi olunur. Maliye nazırı muhtelif şuabat-ı idareye, Ticaret ve Nafıaya, Harbiye ve Bahriyeye, Orman ve Maadine... mensup bu layihalardan Hükûmetin umumi muvazene-i maliyesini tanzim edecektir, bu müteferrik layihaları tabii tetkik ve cem ve tasnif edecek, fakat esasları ile mukabele, itiraz hakkını haiz olacak mıdır? Meselenin ehemmiyeti işte buradadır.

Fransa'da maliye nazırı nüzzar-ı sairenin kendi daire-i memurelerine ait müstakilen tanzim ettikleri bütçe layihalarını Kanun-i Esasi'nin tabiriyle imtihan ve cem eder. Bunlara varidat kısmını da ilave etmesiyle Hükûmetin muvazene-i umumiye-i maliye (bütçe) layihasını meydana getirmiş olur.

Varidat kısmını tanzim ve ilave, bütçenin Parlamana tevdiinde hükûmetin usul-i maliye ve muvazene-i hâliyesi hakkındaki nutk-ı iftitahiyi irat et-

mesi maliye nazırı için birer nişane-i imtiyaz ve tefavvuk sayılırsa da bunlar gayr-i kâfidir. Maliye nazırının diğer arkadaşlarına hiçbir suretle hakk-ı tefavvuku olmadığını kanun sarahaten söylüyor, bunun için diğer nüzzara karşı bir nüfuz-ı kanuni ile hareketi mümkün olmuyor. Ancak Fransa Maliye Nazırı mütecessis. En ufak bir fırsattan istifade ile fikirlerini, itirazlarını meydana koyuyor. Tahrirat-ı umumiye ile arkadaşlarına (şiddetle) iktisadı tavsiye eden nazırlar var. Bir de her sene bütçe hazırlıkları esnasında Meclis-i Vükela'nın aşağı yukarı şu mealde bir zabıtnamesinin "Maliye Nazırı kabinede hâlihazır-ı maliyi tasvir ile tezayüd-i masarifi müntic ahvale mümanaat ihtiyacından bahis ve arkadaşlarının 1896 masarif yekûnunu 1890 senesi bütçesindeki miktara yaklaştırmak üzere hükûmete vaki olan tekliflerini birer kere daha gözden geçirmeye davet etti." -1896 bütçesine dair Meclis-i Vükela zabitnamesi- gazetelerle intişarı görülür. Maliye nazırı bu suretle kendinde olmayan bir kuvveti Meclis-i Vükela'dan istiare ediyor. Bu hâl makamının nüzzar-ı saireye karşı derece-i zaafını gösterir.

İngiltere'de ise bizim bildiğimiz tarzda maliye nezareti yoktur. Burada maliye nezareti bir Board heyet, bir şahsa intisap etmediği için daha kuvvetli, hükûmetin en büyük memurlarından mürekkep olduğu için daha müteneffiz bir nezaret. Riyasetinde Hazine Birinci Lordu (ki hemen daima başvekildir) olduğu hâlde muamelat-ı umumiye-i maliyeye bir nizam ve istikamet veren Hazine Vekili'nden ve üç Lord-ı Junyor'la [9] iki Hazine Kâtibi'nden terekküp eden bu heyet-i mufahhamanın şu tarz-ı teşekkülü bile diğer nezaretlere karşı tefavvuku hakkında bir fikir verir.

Başvekilin İngiltere ki nüfuzu pek büyüktür, "Başvekil saltanat değilse hükûmet ediyor" böyle bir reise malik olan hazine heyetinin vüsat-ı iktidarı da tabiidir. Bu Heyet-i Maliye Fransa Maliye Nezareti gibi etraftan gelen bütçe layihalarını cem ve telif ile iktifa etmez, diğer nezaretlerden vürut edecek bütçe layihalarını istediği gibi tetkike ve esaslarıyla mukabeleye ve icap ettikçe fazla ve faidesiz gördüğü masarifi çizip çıkarmaya hakkı vardır. Şu suretle Hazine Heyeti nezaret-i sairenin masarif yekûnlarını kat' ve takdir etmiş oluyor. Yalnız bu hususta Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinin imtiyazları vardır.

Bu iki Nezaret ile Hazine Heyeti arasında tahaddüs eden itilafat üzerine 1870 tarihinde yeni bir usul meydana çıktı: Harbiye ve Bahriye Nezaretleri bütçe layihalarını Meclis-i Millete merbut Heyet-i Muavine-i Tetkikiyenin içtimaından üç hafta evvel Heyet-i Hazineye tevdi ve ita-yı malumattan sonra umumi bütçe tetkikat ve müzakeratı esnasında layihalarını kendileri doğruca Parlamana takdime salahiyettar olacaklar. Mamafih: İlk gösterilen

---

[9] Junior: Yaş bakımından küçük veya kıdem bakımından altta olan.

layihadaki tahsisatın sınıf ve miktarları Heyet-i Hazinenin reyi lahik olmadıkça değiştirilemeyecek.

Bu tafsilattan anlaşılıyor ki: İngiltere umur-ı maliyesini tedvir eden bu Hazine Heyetinin vüsat-ı iktidarı Fransa Maliye Nezaretininkiyle kabil-i kıyas değildir. Memleketin kudret ve azamet-i maliyesi de nazar- ı dikkate alınınca denir ki: Bu iki hadise arasında bir münasebet-i samimiyye vardır.

"İngilizler emindirler ki: Bir milletin azameti, tabir-i aherle yabancılara karşı istiklalini ve şeref-i millisini muhafaza için sarf edebileceği kuvveti hükûmetin menabi-i maliyesi, milletin ehemmiyeti bundan aşağı olmayan fezail-i ahlakiyesiyle mütenasiptir. Umur-ı maliye ve hatta icraiye İngiltere'de şu örf-i marufa râci'dir: Memleketi idare eden hükûmet adamı Hazine Birinci Lordu'dur. Bu zat memleketin, hükümdarın karşısında varidatı masarif seviyesinde tutmak vazifesiyle mükelleftir."[10]

Fransa'nın umur-ı maliyede İngiltere derece-i tekemmülüne varamaması İngiliz Hazine Heyeti gibi pek muktedir ve müteneffiz, o nispette de mesul bir maliye heyetine malik olmayışından başka bir sebebe isnat edilemez. Fransa'da eserleriyle, iktidar ve istidatlarıyla iştihar etmiş maliyun eksik değil, fakat bunların istidat ve iktidarlarından istifade edilecek bir zemin yok. Maliye nazırı diğer nazırlara karışamaz, her daire bildiğini yapar, işlerde de tabiatıyla İngiltere'de olduğu kadar metanet ve ahenk-i vifak görülemez.

Bize gelince: Şu son zamanlara kadar bir mesele çıkmasın diye memurine senede altı maaş verebilmek, ahval-i maliyemiz pek harap iken sebeb-i merak olmasın mülahazasıyla yolundadır diyebilmek, bununla beraber hazineye uzatılan yabancı ellere ilişmemek ve bunlara ortak olmayacak derece-i iffetde bulunmak gibi hasais-i garibeden başka ne ehliyet ve kiyaseti ne mütalaa ve mümaresesi aranan maliye nazırlarının mazisi pek karanlık. Nüzzar-ı saireye karşı mevkini ve bütçe hazırlıklarında derece-i nüfuz ve salahiyetini tayin edecek. Yalnız denilebilir ki: Her nazırın daire-i idaresine ait bütçe layihasını maliye nazırının tetkik ve taarruzuna uğramadan Parlamana sevke çalışacağı pek muhtemeldir. Şu suretle bizde de hâdis olacak müşkülat-ı muamele Fransa'dakine tamamıyla benzeyecek, bu derece-i tetkikatı esnasında Parlamanda aynı fikirde olmayan heyet-i nüzzar ile, heyet-i mebusan ve ayan arasında meydan alacak münakaşa ve münazaalar ayyuka çıkacaktır. Halbuki: Kanun-i Esasi'mizin 29 maddesi icabınca mehamm-ı umurda merci-i vükela olan Makam-ı Sadaretin hayat-ı hükûmete mensup (maliye) işlerinde alaka-i mühimmesi derkardır ve bu alakadan fiilen istifade ile iktihamı müş-

[10] *Réforme sociale,* Le Play

kül olan bu müşkülata, nazırlar arasında mücadelata meydan vermemek pek mümkündür.

Bütçe hazırlıkları esnasında sadrazamın nüfuz-ı riyaseti altında maliye nazırı ile erbab-ı ihtisasın içinden intihap olunacak zevat-ı mahdudeden mürekkep bir bütçe heyeti teşkil olunması, ve şuabat-ı muhtelife-i hükûmetten vürut edecek layihaların bu heyete tevdi ile tetkik ve esaslarıyla mukabele ve devair-i muhtelifeden teklif olunan masarifi servet-i umumiye-i içtimaiyemize tevfik ve varidatı maliye nazırının delaletiyle ilaveden sonra hükûmetin umumi bütçe layihasının şekl ü nizam-ı mahsusuna tatbikan telif ettirilmesi yukarıda bahsettiğim mahzurları dafi olsa gerektir. Diğer taraftan nüfuz-ı maliyi böylece bir heyetle cem etmekle İngiltere siyaset-i maliyesine temas edilmiş olur ki: Fransa'daki müşkülata karşı bu memleketteki selamet-i idareyi ve netayic-i meşkûresini nazarı dikkate alırsak herhâlde pek sağlam ve emniyetli bir teşebbüse girilmiş olacağını anlamış oluruz.

10 Eylül 1908 / Londra
Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 112
20 Eylül 1908

Bütçe -4-

Parlamentoda

Bundan evvelki makalelerimizde bütçe layihasının kuvve-i icraiye tarafından niçin ve nasıl hazırlandığını tarife çalışmıştık. Şimdi kuvve-i icraiyece hazırlanmış, bu hükûmetin bir senelik muvazene-i maliyesini temin edecek layihayı parlamana sevk ediyor, en buhranlı bir devreye giriyoruz. Hükûmet-i icraiyenin kuvve-i teşebbüsiyesinden ve parlamanın müdahelat-ı müfritesinin mahazirinden bahsettiğimiz sırada müzakerat-ı umumiyeye girişilmeden lüzum-ı teşkilini söylediğimiz bütçe komisyonunun mahiyetini, memalik-i ecnebiyede bu bapta ne yapıldığını anlamak lazım. Ancak şu cihet şayanı dikkattir. Son "Bütçe - Maliye Nazırı" makalemizde Maliye Nezareti ile Nezarat-ı saire arasında itilafata meydan vermemek (ve mahasini her tarafça takdir olunan İngiliz usul-i maliyesine temas etmek) üzere maliye nazırı ile zevat-ı mütehassısadan mürekkep ve Sadrazam'ın nüfuz-ı riyaseti altında kavait teşkilinden bahsettiğimiz bütçe heyeti ile bu bütçe komisyonu beynindeki fark mühimdir. Bunlardan birincisi kuvve-i icraiyeye ikincisi ise kuvve-i kanuniyeye mensuptur.

Bütçe komisyonu müzakerat-ı umumiyeden evvel bütçe layihasını tetkik ve o bapta istihsal-i netayic etmek üzere bir kısım mebusandan mürekkep heyettir. İngiltere'de 'Common'lar Meclisi'nde (Meclis-i Mebusan) azadan umur-ı maliyede rüsuh ve ihtisası olan ve tetkikat ve münakaşat-ı maliyeden zevk alanlardan her biri bu komisyona dâhil olur. İntihap ve tayin yoktur. Komisyona ait ve cereyan eden tedkikat-ı iptidaiye esnasında 'Common'lar reisi Speaker koltuğunu terk eder. Aza arasında intihap olunuveren zat Chairman ismiyle yerine geçer; bu, bütçe komisyonunun reisi demektir. Müzakeratta herkes fikrini istediği gibi ve istediği vakit hiçbir merasime tabi olmadan söyler, yine söyler. Hususi bir mecliste bulunuyormuşça teati-i efkâr edilir, reisin tebdili de bu hususiyeti temin içindir. Komisyonun tetkikatı hitam bulunca Chairman istihsal olunan neticeleri 'Common'lar Meclisi'nin yine Speaker'in riyaseti altında içtima eden heyet-i umumiyesine karşı hülasa eder, müzakerat-ı umumiye de başlar.

Amerika'da kongre (Meclis-i Milli) küşat olunur olunmaz bir sene zarfında şuabat-ı muhtelife-i idareye müteallik muamelatı tetkik etmek üzere daimî

komiteler teşkil ve azası reis Speaker tarafından tayin edilir. Bu komitelerden biri bütçe tetkik heyetidir. Maliye nazırı demek olan hazine kâtibi bütçe layihasını iptidaen tanzim ile kuvve-i teşebbüsiyeyi muhafaza etmiş olur. Fakat layiha komiteye gitti mi her türlü tebeddülata uğrayabilir, baştan nihayetine kadar gözden geçirilir, muhteviyatı, sunuf ve tertibatı istenildiği gibi değiştirilir. İcabına göre hazine kâtibi devair-i saire rüesasını komite huzuruna celp ile istizahatta bulunur, nihayet diğer komite rüesasının reyleri de alınarak o sene-i maliye varidat ve masarif yekûnu tayin ve bu suretle yeniden vücuda gelen layiha kongreye teslim olunur. Hazine kâtibi vesair vükelanın kongrede mevkileri olmadığından bu layihayı müdafaa edecek bütçe komitesi azasıdır.

Bütün sene-i maliye içinde hâl-i iktidarda bulunan ve muamelat-ı maliyeyi tetkik ve tecessüs ve hatta mevadd-ı icraiyeden bazılarına iştirak eden bu komitenin nüfuzu tabiidir. Azasının kongre reisi tarafından intihabı da nazar-ı teemmüle alınınca denir ki: Bu usul suiistimale pek müsaittir. Nasıl ki: Fransa'da bir aralık Amerika'dakine mümasil teşekkül eden bütçe komisyonları muhafaza-i mevcudiyet edememiştir. 1789'da teşekkül eden bu komisyonlar meclis-i milletten teferru etmekle beraber nüfuz-ı murakabelerini muamelat-ı umumiyeye, teferruat-ı icraiyeye kadar vardırıyorlar. O derecede ki: Herkesin mazhar-ı emniyet ve muhabbeti olmuş, umur-ı maliyede kifayet ve ehliyeti herkes tarafından tanınmış olan Neker, bu daimî komisyonların gayr-i mahdut salahiyet-i murakabe ve müdahalesinden muazzeb ve bîmecal 1790'da maliye nezaretinden istifa ediyor ve 91'de neşrettiği bir eserde [11] "Meclis-i Millî komisyonlardan umur-ı maliyeye dair hesap istemekle bir hatada bulundu. Mukabele ve kontrol hakkını komisyonlarda bırakmak üzere bu hesapları vermeye maliye nezareti'ni memur etmeliydi" diyor.

Selamet-i Umumiye Salut Public Cemiyeti'nin teşekkülü üzerine bir kat daha kuvvet bulan bu usul-i murakabe ile hidemat-ı umumiye kuvve-i icraiyeden hemen nez olunuyor. Maliye nezareti uzunca bir müddet açık kalıyor. İşler karışıyor, 1848'de de mazarratı anlaşılan bu usul, daimî komisyonlar ilga ediliyor.

Mamafih: Hâlihazırda bile bu nevi komisyonların taraftarı eksik değil. Diyorlar ki: Bugünkü muvakkat komisyonlarda iki çekilmez şey var, intihap olunan komiserler işlerinde az mütehassıs yahut hiç değil, mütehassıs olanlar nedense zaten intihap olunmuyorlar.

Diğer bir kısım. Avukatlık için üç sene tahsil, üç sene yamaklık, bir doktor için altı sene mektep, son sınıftan bir mühendis için hakeza altı sene tahsil... lazım. Nasıl zannolunabilir ki bir mebus muvakkat bir komisyonun birkaç içtimaında hiç tetebbu ve tahsil etmediği meseleler hakkında ihtisas hasıl etsin!?

---

[11] Sur l'administration de M. Neker lui-méme.

Bu itirazlarda hakikate az çok temas eder nükteler bulunsa bile Selamet-i Umumiye Komitesi zamanında çekilen sıkıntılar düşünüldükçe daimî komisyonlara hiçbir suretle temayül hasıl olmuyor. Bugün Fransa'da Bütçe Tetkik Komisyonu layihanın kuvve-i icraiye tarafından Meclis-i Mebusan'a teslimiyle teşekkül eder. Mebusanın terekküp ettiği on bir cemiyetin beherinden üç aza intihap olunur. Şu hâlde komisyonun otuz üç azası vardır. Müzakerat ve tetkikata intihap olunan azadan maadası iştirak edemez, hatta sami sıfatıyla da kimse kabul olunmaz.[12] Komisyon lüzum gördükçe Maliye Nazırı'nı ve devair-i saire memurinini davetle bazı meseleler hakkında istizahatta bulunabilir veyahut bunları tahriren istifsar eder. O seneye ait bütçe layihası münderecatını tetkik ve verdiği kararları bir rapora, daha doğrusu raporlara rapteder. Çünkü hâlihazırda her Nezaretin, her nezaretteki sunuf-ı muhtelifenin muamelatı ayrı ayrı raporlarla karar altına alındıktan sonra heyet-i umumiyesi içinde başkaca umumi bir rapor tanzim olunur.

Verdiğimiz bu tafsilata göre bütçe komisyonları üç kısımdır. Biri İngiltere'de olduğu gibi, her içtimanın bir hüviyet-i şahsiyesi vardır. Çünkü komisyon mebusandan her isteyene açıktır. Bir içtimada bulunmayan diğerinde bulunabilir. Diğeri Amerika'da ve iptidaları Fransa'da olduğu gibi daimî komisyonlardır. Üçüncüsü de hâlihazırda Fransa ve daha bazı hükûmetlerde muteber olan muvakkat komisyonlar ki layihanın tetkik ve raporların tanzim olunmasıyla ikmal-i vazife etmiş olurlar.

Bu eşkâlden herhangisine mutabık olursa olsun bütçe komisyonlarından tetkikat ve müzakerat-ı muşikâfaneden sonra verilecek hülasalar, raporlar Meclis-i Mebusan'daki müzakerat-ı umumiyeye esas olur. Ehemmiyet bundadır, kuvve-i icraiyenin tanzim ettiği layiha erbab-ı ihtisasın tetkikat ve tenkidat-ı ilmiyeleriyle tenevvür edince yüzlerce mebusun iştirak eyleyeceği müzakerat-ı umumiyede bir intizam, bir isabet ve selametle cereyan eder.

Müzakerat-ı umumiye ekser memalik-i mütemeddinede iki devreye ayrılır. Birincide muvazene-i maliyenin heyet-i umumiyesi, ikincide ihtiva ettiği maddelerle onlara merbut cetveller hakkında tetkikat ve mütalaatta bulunulur.

Fransa Meclis-i Mebusan'ında birinci kısım müzakerat pek buhranlıdır. Üç sınıf-ı huteba iştirak eder. Biri hükûmetin esas siyaset-i maliyesine muteriz bîâmân muterizler, varidat-ı umumiyenin israf ve ihtilas olunduğundan, harabiye doğru koşulduğundan bahsedenler ki: (Mecliste) münteha-yı yemin ü yesarı, diğeri kavanin-i mevzuayı nazarı dikkate alarak ona göre tadilat ve

[12] Halbuki: İngiltere'de mebuslardan her sahib-i zevk ve ihtisas herhangi içtimada olursa olsun müzakerata dâhil olabilirdi. Şu hâlde müzakerat İngiltere'de umumi, Fransa'da hususidir.

ıslahat isteyen itidalkârân ki: Vasatı teşkil ederler. Ve nihayet huteba-yı resmiye vardır. Nazırlar, komiserler, bütçe nâkilleri... Bir bütçe layihasının heyet-i umumiyesi, hükûmetin siyaset-i maliyesi hakkında cereyan eden birinci kısım müzakerat-ı umumiyeden sonra mevadd-ı kanuniyenin tetkikatına girişilir. Ve bu maddelerden her birine mülhak cedavil-i hesabiye reisin teklifi üzerine madde-i kanuniyesinden evvel tetkik edilir. Devair-i muhtelifenin bu maddeye müteallik ne kadar hesabatı varsa ona mülhak cetvele dâhildir. Birinci maddenin kararı verildikten sonra ikinciye, üçüncüye... geçilir, bu suretle birbirinden müstakil bir silsile-i mukarrerat husule gelir. Şu kadar ki: Cedavil-i mülhakanın tetkikatına da esas olan, terekküp ettikleri fasıllardır, mesela: 1906-1907 bütçesinde birinci maddeye mülhak (A) cetveli bine yakın faslı camidir. Tetkikat bu fasıllardan başlar. Fasıllar bitince maddenin heyet-i umumiyesi hakkında müzakereler edilir. Maddelerde netice verilen kararlara halel gelmemek üzere layihanın heyet-i mecmuası hakkında teati-i mütalaat olunur.

***

Kanun-i Esasi'mizin doksan dokuzuncu maddesi: "Bütçe yani Muvazene-i Umumiye Kanunu, Meclis-i Umumi'de madde be madde tetkik ve kabul olunur. Varidat ve masarifat-ı muhammenenin müfredatını cami olmak üzere ona merbut olan cetveller nizamen tayin olunan numunesine tevfikan aksam ve fusul ve mevadd-ı müteaddideye münkasım olarak bunların müzakeresi dahi fasıl fasıl icra olunur."

Dikkatlice okununca anlaşılır ki: Bütçe tetkikatında Meclis-i Mebusan'ımızın takip edeceği meslek Fransa'daki usul-ı cariyeye hemen mutabık olacaktır. Çünkü: Tetkikata esas olan Fransa'daki gibi Muvazene-i Umumiye Kanunu ile ona merbut cetvellerdir. Cetvellerin fasıl fasıl tetkik edileceğine ve bu fasılların ihtiva ettiği maddelerin[13] tetkikata esas olmayacağına nazaran vazı-ı kanunun kuvve-i kanuniyeyi bütçenin en ufak eczasına kadar nüfuzdan men ile hükûmet-i icraiyenin kuvve-i teşebbüsiyesine riayet hususunda (Evvelki makalelerde[14] dermeyan edilen) bazı mütalaatın taht-ı tesirinde bulunduğuna hüküm verilir. Fasıl fasıl tetkik olunacak deniliyor, fasıl nedir? Cetveller bir kere kısımlara ayrılıyor, sonra fasıllar geliyor. Daha sonra da maddeler. Şu hâlde fasıl, kısım ile madde arasında bir şey, fakat ne? Fransa hükûmetinin 31 Mayıs 1862 tarihli kararnamesinde:

---

[13] Muvazene Kanunu maddeleriyle onlara merbut cedavildeki aksam ve fusulün ihtiva ettiği maddeleri birbirine karıştırmamalıdır.

[14] 10 Ağustos tarihli Sabah ve Akşam nüshalarıyla 28 Ağustos Sabah nüshasına ve son "Bütçe-Maliye Nazırı" makalesine müracaat.

"56'ıncı Madde - Her fasıl aynı cinsten ve birbirine müteallik masariften gayrısını ihtiva etmez," deniliyor. Bu muvafık bir tarif değil. Çünkü: Bir Nezaretin, bir kısmın hesabatı da aynı cinsten ve birbirine mensup adadı ihtiva eder ve diğer taraftan en aşağı dereceye mevadd-ı müteferrikaya kadar inilse bunların yine aynı cinsten olduğu görülür. Üstad-ı Mükerrem Mösyö Stourm[15] der ki: Faslı kimse tarif edemedi, kolay değildir, bunu ben de yapamayacağım. Yalnız faslın mevkiini tayin edelim:

"Fasıl madde ve fıkradan daha geniş bir parçadır ki her Nezaretin (cetvelinin) yahut her nezaretteki aksamın yekdiğerine mensup ve aynı cinsten olan hesabatını ihtiva eder." Filvaki bu tarif vazıh değildir, nezaret ve kısım gibi gayr-i maruf iki kelimenin muavenet-i beliğesine müracaat ediliyor. Fakat şimdiye kadar bundan mükemmel bir tarif meydana koyan da yok. Cetvellerin fasıl fasıl ve merbut oldukları Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun madde madde tetkik olunacaklarına nazaran haklarında ittihaz olunacak kararların ayrı ayrı verileceği tabii. Fakat bu kararlar Fransa'da olduğu gibi katî mi olacaktır, yoksa Kanun-i Esasi'nin mutlaka kanun layihalarından bahseden elli beşinci maddesinde denildiği gibi "ba'de'l-karar heyet-i mecmuası için dahi betekrar karar hasıl olmadıkça kabul edilmiş" olmayacak mıdır? Buraları şayan-ı teemmüldür. Layihanın madde be madde tetkikinden evvel siyaset-i maliyemize verilen istikamet, bütçenin kısm-ı azamını dolduran Bahriye, Harbiye ve Nafıa masrafları hakkında teati-i mütalaat ile bir fikir ve karar esası hususlünden sonra[16] tedkikat-ı taliyeyi ilerletmek sürat ve selamet-i muamele nokta-i nazarından pek muvafıktır. Bu suretle Muvazene-i Umumiye Kanunu ve maddeleri ve cedavil-i mülhaka münderecatı o esasa göre tetkik ve takrir edileceğinden tedkikat-ı mükerrereye mahal kalmaz. Şu kadar var ki: Bu hâlde verilecek kararlar katî ve bütün maddeler tetkik edilip kararları verildikten sonra muvazene-i umumiyenin heyet-i mecmuası hakkında söylenecek sözler mütalaat-ı mücerrededen ibaret olur, zabitnameye dercolunsalar da tağyir-i mukarrerata sebep olamazlar.

Böyle yapılmayıp da muvazene-i umumiyenin doğrudan doğruya madde be madde tetkikatına girişilecek olursa haklarında verilen kararlar hitam-ı müzakeratta heyet-i mecmuaları için teşekkül edecek ekseriyet ve ekalliyet-i ârâya göre tahavvül eder.

---

[15] Bütün tetkikat ve mütaalatımı kendisine borçlu olduğum bu mütebahhir adamın Budget namındaki eser-i muazzamını, tetebbularını ve fikr-i malilerini ilerletmek isteyen karilerime tekrar tekrar tavsiye ederim.

[16] Layihanın muhteviyatı tetkik edilmeden heyet-i umumiyesi hakkında beyan-ı mütalaa edilir mi denilir? Müzakerat-ı umumiyeye başlamadan evvel layihanın tab ve mebuslara tevzii memalik-i mütemeddinede meri olduğundan bu suretle vaki olacak tedkikat-ı hususiye o mütaalatı umumiyeye esas olacaktır.

Mamafih: Bunların hepsi mütalaat-ı nazariyedir: Meclis-i Mebusan'ın tabiatıyla bir de nizamname-i dâhiliyesi olacaktır, sonra birkaç sene içinde kendine göre bir silsile-i örf ve teamül vücuda gelecek, ahval ve merasim-i tetebbuat ve müzakerat bir taraftan Kanun-i Esasi ile nizamname-i dâhiliye, diğer taraftan da o örf ve teamüle göre teessüs edecektir.

Paris, 20 Eylül 908
Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 128
Paris, 9 Teşrinievvel 1908

Bütçe Parlamentoda Meclis-i Ayan

Son makalemizde bütçe layihasını parlamentoya sevk ve Meclis-i Mebusan'daki vücuh-ı tedkikiyeden bahsettik. Bir iki hükûmet müstesna olduğu hâlde memalik-i mütemeddinenin cümlesinde Meclis-i Mebusan'ın hukuk-ı teşriiyesine iştirak eden diğer bir heyet var. Fransa'da Sena, İngiltere'de Lordlar Kamarası namını alan bu heyet bizde Heyet-i Ayan'dır. Bütçe layihası evvel emirde Meclis-i Mebusan sonra Ayan tarafından tetkik edilir. Layihanın ilk defa tetkiki ile siyaset-i maliyeye verilecek şahsiyet ve istikametin ondan sonraki tetkikat ve muhakemata tesiri meydanda iken Mebusan'ın Ayan'a takaddümüne, bu rüchaniyeti ihrazına sebep ne? Bu sebebi Meclis-i Mebusan'ın mevcudiyet-i tarihiyesinde bulabiliriz. Bütçeyi tetkik ve tedvine esas hâkimiyet-i milliye, bu hâkimiyet öteden beri ahali tarafından intihap edilen mebuslarda tecelli ediyor, Ayan ise ancak son zamanlarda, o da mahiyet-i meşrutiyetin iyice taayyün ettiği yerlerde ahali tarafından tayin olunuyor. Şu hâlde umur-ı teşriiyede ve bahusus bütçe tetkikatında Ayan'ın Mebusan'dan muahhar oluşunu ahaliye ve hükmündeki teehhür-i tarihîsine hamletmek lazım gelir.

Mebusan'ın tetkikat ve müzakeratta Ayan'a takaddümü her hükûmetin safahat-ı idaresinde görülür. Ancak burada şayan-ı tefrik bir cihet var. Bir kısım hükûmetler Meclis-i Mebusan'a takaddüm hakkını vererek iktifa eder, hukuk-ı sairece Mebusan ve Ayan müsavidir:

İtalya'nın hâlâ makam-ı itibarda olan 1848 tarihli Kanuni Esasi'sinin Onuncu Maddesi'nde "Mevadd-ı teşriiyede kuvve-i teşebbüsiye krala ve iki meclisin her birine aittir. Ancak yeniden bir vergi tarhına ve hükûmete müteallik bir hesabın bittetkik tasdikine müteallik muamelat evvelemirde Meclis-i Mebusan'a arz olunacaktır" deniliyor.

1787 Kanun-ı Esasi'si icabınca Cemahir-i Müttefika-i Amerika'da "Tarh-ı tekalifi mutazammın her kanun layihası Meclis-i Mebusan'da tevellüt etmelidir fakat Meclis-i Ayan diğer layihalar gibi tadil veya tashihini talebe salahiyettardır."

Bu temhidat-ı kanuniyeye nazaran bu iki hükûmet Meclis-i Ayan'ın, Mebusan'dan geçen bütçeyi tetkik ile lede-l-icap tezyit veya tenkis-i masarife

iktidarları vardır. Halbuki bir ikinci kısım hükûmetlerde Meclis-i Mebusan'a bir hakk-ı takaddüm vermekle iktifa olunmaz. Ayan'ın salahiyeti mahduttur.

Belçika, Hollanda, Prusya ve İngiltere bu ikinci sınıfa dahil. Belçika'da bir verginin ihdas veya tezyid-i miktarı Meclis-i Ayan tarafından katiyen teklif olunamaz. Hollanda ve Prusya'da Ayan, Mebusan'dan geçen bütçe layihasını ya kabul yahut toptan reddeder, teferruatına girişerek yalnız bir maddeye taarruz edemez.

Bu kafileye dâhil İngiltere'ye gelince: Bu memlekette "Kanun kuvvetindeki kavaid-i müteamileye göre kavanin-i maliyede kuvve-i teşebbüsiye hemen Common'lar Meclisi'ne muhastır."[17] Zaten bu ihtisas kralın sene başlarındaki nutk-ı iftitahisine bir göz gezdirmekle anlaşılır. "Lordlar, efendiler"[18] diye söze başlayan kral mevadd-ı maliyeye gelince Common'lara karşı "Efendiler hidemat-ı umumiye için muktezi mebaliğin tesviyesini emreyledim" dedikten sonra yine lordlar ve efendiler hitabıyla devam eder.

Şu cihet ihtara şayandır ki: Lordlar Meclisi'nin iktidarsızlığı yalnız muvazene-i maliyeye münhasır kalır. Yoksa muvazene haricinde esham-ı umumiyeye ve "Monney Bills"e ait[19] müzakeratta kamaranın nüfuz ve iktidarı ziyadedir. 1860'da kâğıda mevzu verginin ilgasına dair bir Money Bill'in Common'larla Lordlar arasında ihdas ettiği itilafat meşhurdur. Maliyundan hemen her biri bu itilafattan bahseder.

Fransa: Bu iki sınıf hükûmetlerden hangisi arasına girecektir tayin kolay değildir. Meclis-i Mebusan ile Ayan denilebilir ki her sene münakaşata koyulur, her biri hukukunu korur. Halbuki: Münazaata vakit yoktur. Sene başı yaklaştığı için ekseriya Meclis-i Ayan müddeayat-ı nazariyesine halel gelmemek üzere Mebusan'a hak vererek bütçeyi elinden çıkarır. Bu itilafat ve münakaşata sebep Fransa Kanun-i Esasi'sinin madde-i mahsusasındaki elastikiyettir:

"Sekizinci Madde Meclis-i Ayan (Sena) vaz-ı kavaninde Mebusan ile müştereken kuva-yı teşebbüsiyeyi haizdir. Bununla beraber kavanin-i maliye evvel emirde Meclis-i Mebusan'a arz ve oraca kabul ve tasdik edilmelidir" -25 Şubat 1875 Kanun-i Esasi- Müşkilat, "ve oraca kabul ve tasdik edilmelidir" cümlesinden çıkıyor.

1884 Ayan'dan Mösyö Wallon diyor ki: Meclis-i Mebusan'ın hakk-ı takaddümü olmak üzere iki meclisin hukuk-ı sairece müsavatını bundan daha vazıh bir ifade ile tarif mümkün değildir, diğer taraftan 1875 Kanun-ı Esa-

[17] Broughem'ın Lügat-ı Siyasi'si

[18] Lordlar, Ayan azasına ki Lordlar Kamarası'dır, efendiler, Mebusan'a ki: Common'lar Meclisi'dir.

[19] Vaz-ı teklife ait kavanin.

si'sinin nâkili bu "evvel emirde Meclis-i Mebusan'a arz ve oraca kabul ve tasdik" cümlesini şöylece teşrih etmiyor mu?: "Arz ve kabul ve tasdik dedik, bu iki kelimeyi birbirine ilhak ettik, ne için? Her türlü hilebazlığa mâni olmak, eğer Mebusan müzakeratı boylu boyuna uzatır, işin içine fena bir maksat sokarsa pekâlâ, biz onu kabul ve tasdik edebilecek Meclis-i Ayan'a arz eder ve bununla Mebusan'a yükleniriz denilememek için."

Ayan'ın efkârına göre Mebusan'ın kavanin-i maliyeyi tetkikte hakk-ı takaddümünden başka tefevvuku olmayacak. Halbuki: Mebuslar bu maddeye büsbütün başka mana veriyorlar: Bir kere Meclis-i Milli bu Sekizinci Madde'yi 1875'te bilamünakaşa kabul etti. Kanunu daha sonra nâkil olan zat (vazı-ı kanunun) Mebusan'ın artık maziye taalluk eden efkâr ve makasıdını tahmin ve teşrihe mezun değildir. O hâlde zat-ı maddeyi tetkikten başka çare yoktur. "Ya bu kelimelerin manası yoktur yahut Kanun-ı Esasi'nin Sekizinci Maddesi şunu demek istiyor: Umur-ı maliyeye ait bir kanun layihası derece-i ûlâda Meclis-i Mebusan'ca bittetkik kabul ve tasdik olunmadıkça Ayan'ca bir karara esas olamaz. Meclis-i Ayan'ın bir istikraz yahut vergi işini müzakereden sonra Mebusan'ın iltihakı kabul olunsa sarahat-ı kanuniyeye muhalefet edilmiş olur, bu pek aşikâr"[20] Mebuslar bu kadarla da kalmıyorlar, umur-ı maliyede takaddüm-i tetkik haklarından, ilk sözü söylemekten başka son sözün de kendilerine aidiyetinden bahsediyorlar:

Gambetta "Umur-ı maliyeye ait işlerde ilk ve son söz Meclis-i Mebusan'ındır."[21] diyor, Ayan buna karşı feveran ediyor. Filvaki son sözün Mebusan'a aidiyetine dair bir sarahat-ı kanuniyeye rast gelinmiyor. Fakat itilafatın, müddeiyatın da arkası geliyor mu? İşler layık olduğu sürati görüyor mu?" Meclis-i Mebusan bir masrafı reddediyor, Ayan alıp kabul ediyor, bütçe tekrar Mebusan'a gidiyor, 31 Kânunuevveline de varıldı mı, öyle bir saate gelinmiş oluyor ki itilafın biraz daha devamı her şeyi, varidatı, tahsisat-ı askeriyeyi memurin maaşatını geriletecek, o vakit iyi, fena acele ediliyor"[22] "1884'te Versay'da inikat eden kongrede bu iki meclisin muamelat-ı maliyedeki derece-i salahiyetlerini gösteren Sekizinci Madde tetkik edilerek itilafata bir çare-i tesviye bulunmak istenildiyse de muvaffak olunamadı. 1885'te hükûmet Sekizinci Maddeye dokunmayarak ilk ve son söz hakkında şöyle bir çare-i tesviye buldu: "Mükellefiyete müsait kararı hangi meclis verirse son söz onundur." Daha riyaset-i cumhuriyete geçmeyen Jules Ferri 9 Mart 1885'te ne güzel söylüyor "Son söz yerine göre Meclis-i Mebusan ve Ayan'dan her birinin olabilir. Ayan'a derim ki: Masarif-i cedidenin meni

---

[20] Mebusan'dan Mösyö Jules Roche'un 1883'te bir nutkundan.

[21] Discours du 28 Dec. 1876

[22] 1882 reis-i vükelanın beyanatı.

hususunda son söz sizindir, bunun gibi Mebusan'ın da Ayan'ın hükmettiği masarifin mevki-i icraya vazına mâni olmak için son sözleri olmalıdır."

Bunlar, bu mütalaalar, çare-i itilaflar pek güzel, pek nükte-pervazane ise de bir esas-ı kanuniye müstenit olmadıklarından ihtirasat-ı siyasiyeye mukavemet edemiyorlar, bunlarla itilafat azalmıyor. Zaten bu itilafatın halline bir çare-i katiye bulunması aleyhinde birtakım efkâr-ı felsefiyede "İhtilafatı meydan aldıkça hal ve tahliye edelim... pek katî eşkâlden çekinelim." demiyor mu?

Hülasa: Fransa Meclis-i Mebusan ve Ayan'ın umur-ı maliyedeki derece-i nüfuz ve salahiyetleri tayin olunamıyor.

İki meclis arasında her vakit itilaf, her vakit münakaşalar var. Ve bunun için değil midir ki: Fransa'nın yukarıda bahsedilen kavafil-i hükûmattan hangisine ithali lazım geldiği kestirilemiyor.[23]

***

Kanun-ı Esasi'mizin Elli Beşinci maddesinde umumi olarak "Bir kanun layihası evvela Heyet-i Mebusan'da badehu Heyet-i Ayan'da... ekseriyetle karar hasıl olmadıkça kabul olunmuş olmaz." deniliyor. Bu hükm-i mutlak; umur-ı adliye ve mülkiyeye yahut maliye ve nafiaya ait olsun her kanun layihası Mebusan'dan geçmedikçe Ayan'da tetkik olunamıyor. Diğer taraftan Meclis-i Ayan faslındaki altmış dördüncü maddenin ilk fıkrasında "Heyet-i Ayan, Heyet-i Mebusan'dan verilen muvazene layihalarını tetkik..." denilerek Meclis-i Mebusan'ın muvazene-i maliye tetkikatındaki mukaddemiyeti ayrıca takyit olunuyor. Fransa'da itilafata sebep olan son söz meselesini ise bizim kanun vazıhan hallediyor: Yine Altmış Dördüncü Madde'nin ikinci fıkrası: "Eğer bunlar da esasen umur-ı diniyeye ve....me halel verir bir şey görür ise mütalaasının ilavesiyle ya katiyen veyahut tadil ve tashih olunmak üzere Heyet-i Mebusan'a iade eder."

Anlaşılıyor ki: Meclis-i Ayan, Mebusan'dan geçen muvazene layihalarını istediği gibi tadil ve ıslah edemiyor, yalnız mütalaasını vererek işi yine Mebusan'a gönderiyor. Şu hâlde son söz Ayan'da değil Mebusan'da.

Bu sarahat-ı kanuniyeye göre memleketimiz Mebusan'a hakk-ı takaddüm vermekle beraber Ayan'ın salahiyetini tahdit eden Belçika, Hollanda, İngiltere'nin bulunduğu ikinci kafile-i hükûmata dâhil olur. Altmış Dördüncü Madde'den bahsetmişken dikkate şayan şu ciheti de unutmayalım. Bu maddenin ikinci fıkrasında "görür ise"nin lahik olduğu esbab-ı muallaka pek yerinde zikrolunmamıştır dersem duçar-ı tariz olmam itikadındayım. Çünkü:

---

[23] Bu bapta daha ziyade tafsilat isteyenler mehazımız olan Mösyö Stourm'un Budget eser-i muhteremine müracaat buyursunlar.

Bir kere muvazene layihaları hükûmetin ihtiyacat-ı maddiye-i maliyesine taalluk eder maneviyata ve mesela: Umur-ı diniyeye, adab-ı umumiyeye müdahalesi yoktur, diğer taraftan, zat-ı hazret-i padişahinin hukuk-ı seniyesine, hürriyete, devletin tamamiyet-i mülkiyesine... halel veren her şeyin ve mesela: Hürriyeti muhal bir matbuat kanununun, adab-ı umumiyeye münafi bir şeyi tecviz eder diğer bir nizamnamenin Heyet-i Ayan'ca reddi emr-i tabiidir. Bu böyle iken "Esasen umur-ı diniyeye ve... adab-ı umumiyeye" kuyud-ı müteselsilesinin yalnız muvazene-i maliye layihaları tetkikatında esas ittihazı Kanun-i Esasi'mizin tanzim edildiği o buhranlı zamanlara ait bir eser-i istical sayılsa gerektir.

Yoksa pek tabiidir ki: Bu ikinci fıkradaki aynı ahvale halel veren her şey Ayan'ca sebeb-i red olur diye ayrıca bir madde (ki: muvazene-i maliyeye de şamil olacaktı) vazından sonra muvazene layihalarından bahsederken "Heyet-i Ayan, Heyet-i Mebusan'dan verilen muvazene layihalarını tetkik ile eğer bunlarda -ayrıca vazını söylediğim maddeye işaretle- ...ncı maddede gösterilen ahvale mugayir bir şey görürse..." demek şümul ve vuzuh-ı mana nokta-i nazarından evlâ olurdu. Meclis-i Ayan'daki usul-i müzakerat Mebusan'dakinin aynıdır. Muvazenenin muhteviyatı madde madde, bu maddelere mülhak cetvellerde fasıl fasıl tetkik olunur.

Meclis-i Ayan da kararını verdikten sonra bütçe yahut muvazene-i maliye şahsiyet-i katiye-i kanuniyesini almış olur, bundan sonra artık tariz ve itiraz yoktur. İş tatbiktedir, bu da kuvve-i icraiyeye ait.

Paris, 9 Teşrinievvel 908
Mustafa Suphi

----------o----------

İKİNCİ BÖLÜM

1909 YILI YAZILARI

-----o-----

1789 yılı bütün azametiyle insanlık tarihi için bir başlangıç oldu. Versay sarayının zapt edilmesi ve Bastil kalesindeki siyasi mahkumların salıverilmesinden sonra 14 Temmuz'a rastlayan aydınlık bir günde Fransa Milli Meclisi, yıkılan baskı rejimi yerine yeni bir hükümet için Paris'te toplandı...

Montesquieu'lerin, Jean-Jacques Rousseau'ların yıllarca süren fikir mücadelesinin değerli meyvesi olan şu hak ve hakikat meydana konuldu.
"İnsan özgür doğar ve hukuken eşit yaşar" denildi...

Mustafa Suphi, Servet-i Fünûn,
Tamim-i Maarif ve Tenvir-i Efkâr
(Eğitimin Genelleştirilmesi ve Düşüncenin Aydınlatılması),
6 Mayıs 1909

-----o-----

Servet-i Fünûn
Numara 238
24 Şubat 1909

Muvazene-i Umumiye-i Maliyemize Dair

20 Şubat 1909 Paris

Bu akşamki Tan gazetesi, Maliye Nazır-ı Sabıkı Ziya Paşa tarafından tanzim olunan Muvazene-i Umumiye Layihasının Meclis-i Mahsus-ı Vükelâca tetkik ve dört milyon liraya bâliğ açığın istiksâr edildiğini haber verdikten sonra bu lâyihayı esasen görmemiş olan Müşavir Mösyö Loran'ın şikayâtı nazar-ı dikkate alınarak Mâliye Nâzır-ı Lâhık'ına yeniden bir muvazene tanziminde muaveneti kararlaştırıldığını ve sair nezaretlerce teklif edilecek masarifi tetkik ve bir karara rabt etmek üzere *Bâbıâlî'de* bir komisyonun teşkil olunacağını, bu komisyonda Nâzır ve Müşavirin de hazır bulunacağını yazıyor.

Bu münasebetle Servet-i Fünûn'un tâ altı ay evvel mâliye memurlarımıza bir hizmet-i mahsusa olmak üzere vaki olan bazı ihtârâtını hatırlatmak isteriz. İnkılâb-ı âhiri müteakip ruh-ı memlekete münasebet-i samimiyesi der-kâr bu pek ince mâliye işleri hakkındaki bazı neşriyatımızda Hükûmet-i Hâzıra-i Meşrutamıza nasıl bir muvazene-i mâliye lâyihasının beğendirilebileceğini ve Meclis-i Mebusanın fâtiha-i faaliyetinde arayacağı bu lâyihayı vücuda getirebilmek için neler yapmak, nasıl çalışmak lâzım geldiğini izah etmiştik.

Otuz seneden beri tanzim olunmamış, bütün bir Mâliye Heyet-i Nezaretinin, diğer nezaretlerin alışamadığı, fikirlerin, kalemlerin tanışamadığı bu muvazene-i mâliye muamelatını ikdâm akdem-i vezâifinden olmakla beraber hâdis olacak müşkülâttan, Mâliye Nezaretinin sair nezaretlere ve muvazene-i umumiyeye karşı vaziyet ve iktidarından bahsettiğimiz sırada:

"Sadrazamın nüfûz-ı riyaseti altında Mâliye Nâzırı ile erbâb-ı ihtisastan mürekkeb bir bütçe heyeti teşkil olunması ve şuabât-ı muhtelife-i hükûmetten vürud edecek lâyihaların bu heyete tevdi ile tetkik ve esaslarıyla mukabele ve devâir-i muhtelifeden teklif olunan masarifi, servet-i umumiye-i içtimaiyemize tevfik ve varidatı Mâliye Nazırı'nın delaleti ile ilaveden sonra Hükûmetin umumi bütçe lâyihasının şekil ve nizam-ı mahsusuna tatbikan telif olunması suhûlet ve selâmet-i muameleyi temin eder..." demiştik. (Servet-i Fünûn, 9 Eylül 324, Numara 94)

Bizi bu mütalaaya sevk eden umur-ı mâliyede Mâliye Nâzırı ile nâzır-ı sâire arasındaki münasebâtın muayyen olmamasıydı. Bütçe lâyihasının tanzimi esnâda Mâliye Nâzırının diğer nezaretlere bir imtiyaz ve tefevvuku var mıydı? Ve bu nezaretlerden varit olacak masraf lâyihalarını esaslarıyla mukabele, itiraz ve icabında fazla gördüğü masrafları tayy ve ihraç hakkını haiz miydi? Bunlar mühim meselelerdi.

Mâliye Nâzırımız ya Fransa'da olduğu gibi nezârât-ı sâireden verilecek masraf lâyihalarını cem ve telif ve varidatı ilâve ile meydana gelecek muvazene-i umumiye-i mâliye lâyihasını Parlamâna tevdi edecek ve bu takdirde sadece bir âlet, bir vâsıta-i telif olacaktır ki: Bunun mahzurları bâhusûs yeni bir hayata, bir hayat-ı şevk ve galeyana giren hükûmetimiz için pek aşikârdı.

Yahut da gösterdiğimiz usule tevessül edilecekti. Nüfuz ve iktidar-ı mali bir heyette, bir komisyonda, ne nâm verirseniz veriniz, bir şahısta değil, bir cemiyette toplanacak ve o suretle nâzırlar arasındaki ihtilâflara, imtiyaz ve tefevvuk davalarına hacet kalmadan işler yolunda, menfaat ve ihtiyac-ı millimize muvafık surette gidecekti.

Zaten bu ikinci usulün en bedî bir tecellîgâh-ı zafer-pîrâsı İngiliz Hazine-i Mâliyesi değil midir? Hemen her vakit başvekil olan Hazine Birinci Lord'u ile Mâliye Nâzırı demek olan Hazine Vekilinden ve üç Lord jeviturla iki hazine kâtibinden mürekkep Board of Treasury Hazine Heyetinin siyaset-i mâliyesiyle, her şube-i idarenin tâbi' ve münkâd olduğu bu siyasette mahsus şiddet ve katiyetle değil midir ki, İngiliz Milleti ve hazinesi bugünkü feyz ü servete, şükûh ve azamete nail bulunuyordu.

Şu halde denilebilir ki: Bu defa *Bâbıâlî'de* bir komisyon teşkiliyle nezârât-ı muhtelifenin metâlibine merci-i tetkik, tayin olunması ve bu tetkikatın bütçemize esas olması bi'l-vücûh memnuniyetlerle telakki olunacak haberlerdendir. Çünkü: Nüfûz-ı maliyi böylece bir heyette cem etmekle İngiliz siyaset-i maliyesine takarrüb ve temas etmiş oluyoruz ki, diğer hükûmetlerdeki müşkülâta karşı bu zengin memleketteki selâmet-i idareyi ve netâyic-i meşkûresini nazar-ı iman ve intibaha alırsak ne sağlam ve emniyetli bir yola girdiğimizi anlar ve işimizden emin oluruz.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 248
8 Mart 1909

Memurculuk

Şu son birkaç ay zarfında hayat-ı siyasiye ve içtimaiyemizde büyük bir faaliyet görüldü. Şuabât-ı muhtelife-i hükûmetten her biri, her nezaret bir türlü tensikat ile mihanikiyet-i siyasiyemize sinen cürûf-ı ataleti silip temizlemek istedi. Birçok memurlar çıkarıldı, yine yerleştirildi. Memuriyetler ihdâs, yine lağv edildi. İnkılâbımızın, çok şeyler istenen, âni terakkîler, tekemmüller beklenen ilk devre-i galeyânında yapılan bu tensîkler, tanzimler birer nümayişten ve fakat veche-i azmimizi gösteren birer nümâyiş-i ıslâh perverîden başka mahiyeti hâiz değillerdi.

Şimdi ise millet sükûn-ı tabiisini buldu. Şekl-i meşrûtiyeti, hem de kendisine bir örf ve teâmül-i siyasi icâd ederek, İngiltere ve Fransa gibi bir şekl-i hakiki-i meşrûtiyeti haiz olan hükûmetimiz asıl devre-i ıslahat ve tensikata girmiş demektir. Onun içindir ki, bundan sonra devâir-i hükûmetce ittihaz edilecek tedâbir-i ıslâhiyye matbuatça yakından ve o ilk günlerden daha itidâlkârâne ve vâkıfâne takib ve icabında tenkide şayandır.

Beni bu mukaddime ile îrâd-ı mütâlaâta sevk eden Mâliye Nâzır-ı Lâhikî Rıfat Beyefendi'nin Nezâretce bazı tensikata ve bâhusûs epeyce kalabalık olan erkân-ı memurinin tenkîh-i efradına tevessül etmeleri havadisinin şüyûu oldu.

Şüphe yok ki: Memurîn-i hâzıranın taklîl-i miktarı değil, havâdisinin bu şüyûu bile epeyce kiyl ü kâlî, şimdiden Nâzır Beyefendi'ye bazı müracaatlar vukûunu istilzâm eylemiştir. Halbuki: Devr-i İstibdada ait o kâbuslu zamanlarda Mâliye Nezareti, yalnız Mâliye Nezareti değil bütün muhît-i ictimaimizi zahmdâr eden şeyin bu lüzumsuz memuriyetler, fazla maaşlar olduğu düşünülmüş müdür?

Evet, o yâd etmek bile istemediğim meş'um günlerde bütün dikkat ve itinalarımızla kemâle erdirdiğimiz evlâdımızı, kardaşlarımızı bin türlü tekâpûlar, tezellüller neticesinde bir memuriyete "çirağ" ettirmek, onları müstakbele karşı ancak bu, "vazife-i çirağkâri-i ictima !" yı ifâ edecek şerâite temas ettirmek belîsi, bu memurculuk illeti değil midir ki: Bizi o istibdat boyunduruğuna otuz sene mahkum etti. Öyle bir otuz sene ki: Terakkiyat-ı medeniye-i garbîyeye göre bir asırda telâfisi müşkül.

O netice-i elime değil midir ki: Her türlü hukuk-ı insâniyeyi haiz olduğumuz bugün bile bütün servet ve istidâdını, bekâret-i fıtrıyyesini muhafaza etmiş olan bir toprağa, bir hazine-i tabiata malik iken elimiz boş, karnımız aç, gözümüz hâlâ o bizden aç sanduka-i hükûmette, za'if bir hayat, bir memurcu hayatı arkasını, böyle bir talî'i zebun maişeti takipten vazgeçmiyoruz. Hâlâ mâliyede bir mümeyyizlik, defterhânede bir mukayyidlik hırs-ı âmiyânesiyle sokaklar dolaşıp, kapılar çalıyoruz.

Vatana hizmet etmek, fedâkârlık etmek, hatta âkilâne olmak şartıyla kurban gitmek şüphesiz ki, her asırda, her cemiyet tarafından tebcîl edilmiş ve edilecektir. Fakat kâbil-i iddiâ mıdır ki: Bu hizmet, bu fedakârlık yalnız memuriyetle kâimdir. Hayır, bugün selâmet-i vataniyemizi temin edecek refah ve saadet-i iktisadiyemizdir. Buna en büyük hizmet de efrâdda itimâd-ı nefs, teşebbüs-i şahsîyi tenmiyeye çalışarak vatan ve milliyete bir şahsiyet-i teşebbüsiye ve faaliye vermek olacak, fedakârlık memuriyette değil memuriyeti, memurculuğu fedada aranacaktır.

***

Fransa Avrupa'da memurculuğun- fonction narisme- terakki ettiği memleketlerden biridir. Mösyö Ballon'un1886'da Meclis-i Mebusana verdiği bir layihaya merbut bir istatistikte (200) bin küsuru Dâhiliye ve (65436) sı Mâliye Nezaretlerine ait olmak üzere Fransa memurîn-i mülkiyesi yekûnunun (460, 962) e baliğ olduğu görülüyor. Memurların aileleri efrâdı da nazar-ı dikkate alınırsa hükûmetin millî bütçesinden geçinen halkın milyonlara vardığı anlaşılır ki: Bu pek mühimdir. Yine o istatistike göre (549, 031, 000) franga çıkan memurîn maâşâtının ufak aile bütçelerinde birer mevkî-i nisbîsi olduğu için mühimdir. Diğer bir mülâhaza, servet-i ictimaiyeye münasebeti olan bir mülâhaza-i iktisâdiye de o ehemmiyeti artırır.

Memurları kudemâ-yı iktisâdiyyûn cemiyette bir unsur-ı mahsuldar olarak kabul etmişler, onlara bir fabrikanın kuvâ-yı mihânikiyyesini temin eden buhar gibi bir mevki-i ehemmiyet vermişlerse de bu mevki mütezelzil olmuş, ehemmiyet azalmıştır. Bugün denilir ki: Memur, memur olmasa, bütün kâbiliyet-i şahsiyesini mahdut bir daireye hasr ve icâr etmese idi başka türlü çalışacak, başka mahsuller verecekti. Tabii iktisâdiyûn bunu servet-i ictimaiye nokta-i nazarından böyle görüyorlar. Her bir meslekte cemiyete bahş edilecek mahsul-i mesainin memuriyettekine tefavvuku esasını kabulden sonra memurların hiç olmazsa mahdûdiyetini temenni ediyorlar

İşte Fransızlar bu hakâik-i bedîhiyyeye karşı feverân ile intihâbât esnâsında mebuslarına ihtâratta bulunuyorlar. Sene geçmiyor, Meclis-i Mebusanda bu bâbda mübâhaseler, münâkaşalar oluyor.

Fransızlar, ziraatça, sanayi ve ticaretçe, pek ilerlemiş, tâdil-i esbâbı aranacak derecede şiddetli bir faaliyet-i hayâtiye içinde, parlak bir maarife, epeyce eski bir hükûmet-i milliyeye mazhar, zengin ve mesûd bir kavim, yalnız şu mülâhazât-ı iktisâdiyeye istinâden memurculuk aleyhinde tedbirler ararlarsa, biz ki: O kâbus-ı zulm ve esâretten yeni kurtulmuş, ne zevk-i sâydan, ne ziraattan, ne sanayi ve ticaretten hakkıyla behreyâbız, birçok levâzım-ı ictimaiyeden mahrumuz, neler yapmalıyız..?

***

Mâliye Nezareti yahut diğer bir nezaret tensikata kalkışıyor, bazı memurları açığa çıkarıyor, hayat-ı memuriyetleri birkaç seneye inhisar eden gençlerimiz için bu bir ganîmettir, her bir mesleğe, ticarete, ziraata, sanayi ve sanayi-i nefîseye rağbet, bu cihete sevk-i mesai etmeleri için bir fırsattır. Hem öyle bir fırsat ki: Kendileri için parlak istikballer hazırlayacak, memlekete büyük feyzler verecektir. Şunu da bilmelidir ki:

Ticaret ve sanayi gibi teşebbüsât-ı hususiye bazı âmâl ve ihtirâsât-ı siyasiyeye mâni değildir. Avrupa parlamentolarında nice meşâhîr sanatkârân, ressamlar, heykeltraşlar, doktorlar ve bankerler büyük hizmetler ifâ etmişlerdir.

Diğer taraftan memurculuğun inhitâtı yalnız gençlerimizin teşebbüsât-ı husûsiyeye meyllerinden beklemek doğru olamaz. Hükûmetce ittihaz edilecek birtakım tedâbir-i mühimme de vardır.

Bir kere memuriyetleri tasnif ettikten sonra şerâit-i terakkiyi tayin, usul-i mülâzemeti lağv ile memuriyete kabulü müsâbakada ihrâz-ı liyâkatle takyîd, maâşatının mütavassıt refah ile geçinilecek ve hafif bir ihtiyat akçesi edinilebilecek nispeti tecavüz etmemesine itina etmelidir. Bunlardan başka pek mühim, belki en esaslı bir tedbir de mekteplerimizdeki terbiyeyi, usul-i tedrisi kasdımıza tevfik ve istikbâle başka bir unsur yetiştirmektir.

Hülasa: Mehâzîr-i ictimaiye ve iktisadiyesi meydanda olan bu memurculuk ibtilâsını tâdil ve teşebbüsât-ı şahsiyeyi tenmiye edecek çareler ne ise onlara tevessül efrâd ve hükûmetten her biri için bir lâzıme-i vatanperverî ve vazîfe-şinâsîdir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 278
30 Nisan 1909

Cemiyette İstirahat Kuvvet-i Hükûmetle Tev'emdir

El- cennetü tahte zılâli's-süyuf [24]

Hâdisât-ı ahîre münasebetiyle halkımızda terbiye-i siyasiyenin noksânîsinden, ele geçen nimet-i hürriyetin kadri bilinmeyerek edilen tenkitler, tarîzlerden bahs olundu. Bu neticelerledir ki: Biz bu kazayı geçirdik denildi.

Ben aksini iddiaya kalkışmamakla beraber hayat-ı siyasiyemize pek münasebeti olan böyle bir meseleyi sâde bir "evet" le geçirmek istemem.

Terbiye-i siyasiyemiz noksan, doğrudur, belki de hiç yok. Tenkitlerin de pek münasebetsizleri var. Münasebetsiz tarîzler oldu. Fakat bir memleket halkı pek esaslı bir terbiye-i siyasiyeye mazhar olsa bu tenkidât ve tarîzâtın önü alınmış mı olur? İşte burası cây-i tereddüttür.

Cemiyet-i beşeriye tetkik edilecek olursa görülür ki: İnsanlar bir silsile-i tesîrât altındadır. Bir takım anâsır-ı iktisâdiye ve etnolojiye vardır ki: Bunlar cemiyette sâbit ve muttariddir. Fakat bir de mihânikiyet-i dimağiye vardır. Her cemiyette, her ailede, hatta her ferd-i beşerde aynı tarz-ı faaliyeti göstermez.

Bir insanın efkârı yalnız yaşadığı asırda gördüğü terbiyeye tâbi değil, bu efkârın belki ensâl-i sâlife mukadderatına merbûtiyet-i samîmiyesi inkâr olunamaz, sonra teşkilât-ı uzviye-i beşeriyenin ihtilâfı da mühimdir. Ve bu neticelerledir ki bir cemiyet terbiye-i siyasiye ve içtimaiyeden ne derece hissedar olursa olsun efkâr ve mülâhazâttaki tebâyün ve ihtilâfa mâni olmak imkânı yoktur. Tebâyün-i efkâr tebâyün-i menâfî icâb edince münâkaşa, tenkit, hatta muaraza kapıları açılır. İş hükûmete taalluk edince bu taarruzât bir kat daha şiddet kesb eder. Hem hücumlar bazen o kadar şiddetlenir ki: İnsan kendini iki unsur-ı ecnebî karşısında zanneder çünkü: "Hüküm ve iktidar insanlarda tabii bir hoşnutsuzluk uyandırır."

İşte bu hakikatleri kabul ettikten sonra ahkâm-ı hürriyeti de düşünürsek deriz ki:

[24] Cennet kılıçların gölgesi altındadır.

Bu fıtratta olan insanlara hürriyet-i kelâm ve içtima verdikten sonra onları susturmak imkânı yoktur. Kimi âmâl-ı şahsiyesini tervîc için bin türlü mıntaklar arar, kimi istirahat-ı vicdani için vatanına ait gördüğü tehlikeyi söylüyorum der, kimi ...Bin türlü şeyler yapar.

Bu tûfân-ı âmâl ve teşebbüsâta âheng verecek ise terbiye-i esâsiyeden ziyâde kuvvet-i hükûmettir.

Avrupa'da zaman geçmez ki bir buhran, daha doğrusu bir buhran -ı mukaddemesi meydan almasın. Fakat bu buhran bir hükûmet-i idare, bir "seyf-i âmir-âne", ile intıfâ- pezîr oluverir.

Fransa'yı şu son zamanlarda işgal eden meseleler ve suver-i halliyesi bizim için birer misâl-i intibâhtır:

Geçen sene cenubda hâdis olan bağcılar iğtişâşâtı daha bir iki ay evvel Sorbonne'nin Talamas, postacıların tatil-i eşgâl meseleleri ne ile tesviye-pezîr oldu?

Birincisinde hükûmet bir metanet, çâlâkî göstererek birkaç tabur askerin izâmı ile, ufak bir ameliye- i cerrâhiyye ile bu işi bitirdi.

Sorbonne'de üç yüz talebe klerikallerin teşvikâtıyla hocaları Talamas'ı[25] istemeyiz (Çünkü Jeanne d'Arc'ı tahkir etmişti) deyince karşılarında Polis Nâzırı Mösyö Löpen'in[26] müteharrik gözleri arkasından iki yüz müthiş adamın irkildiğini gördüler.

Postacılar, telgrafçılar, âmirleri olan (Semiyan'ı istemeyiz) deyince hükûmet postacı ve telgrafçı askerler yetiştiriverdi, berikiler yine başlarında Semiyan kaldığı halde işe başladılar.

İşte Fransa'yı yalnız fikren rahatsız eden bu meseleler yalnız kuvvet ve metânet-i hükûmetle halledilmiş oldular.

Biz de pek muhtaç olduğumuz terbiye-i fikrîyemize bir taraftan çalışmakla beraber ilk yapılacak şey kuvvet-i hükûmetin hakkıyla tesisi ve jandarma ve polis heyetinin tanzimi olacaktır.

Bu kuvvettir ki: Namuslulara istirahat ve metânet, namussuzlara mezellet ve cebânet verecek, bu kuvvettir ki: İhtilâfât-ı rûz-merreyi âheng-dâr edecek, tabir-i diğerle tesâdüm-i efkâr için bir siper-i kaza olacaktır.

Hülâsa: Cemiyette istirahat kuvvet-i hükûmetle tev'emdir.

Mustafa Suphi

----------o----------

[25] Amédée Thalamas.

[26] Louis Lepin

Servet-i Fünûn
Numara 935
6 Mayıs 1909

Tamim-i Maarif ve Tenvir-i Efkâr

1789 sene-i miladisi bütün azamet-i vakayiiyle tarih-i beşer için bir fâl-i hayr ve intibah oldu. Versay Sarayı'nın zaptından, 14 Temmuz'da Bastille Kalesi'nin üsera-yı siyasiyeden tahliyesinden sonra aynı senenin 4 Ağustos'una müsadif münevver bir gününde Fransa Meclis-i Milli'si bu yıkılan dâr-ı istibdadın yerine başka bir hükümet tesis etmek üzere Paris'te içtima etmişti.

Düşünülüyordu, Fransa ve Fransızlar o zamana kadar ne cefalar çekmiş ve hayat-ı milliyeleri itibariyle ne büyük tehlikeler geçirmişlerdi. Bu cefalar, tehlikeler nedendi? Hep bu toprakta mütemekkin milyonlarca halkın efradından birinin diğerlerine hüküm ve istibdadından. Onun için Meclis-i Milli her şeyden evvel hukuk-ı insanı tetkik ve tedvin etti.

Montesquieuların, Jean-Jacques Rousseauların senelerce devam eden mücahedat-ı fikriyeleri semere-i meşkûresi olan şu hak ve hakikat meydana konuldu, "İnsan hür doğar ve hukuken müsavi yaşar" denildi.

İşte bir nazariye-i esasiye ki: Milel-i hazıra-i mütemeddinenin usul-i siyaseti hep bundan teferru ediyor.

On sekizinci asrın nısf-ı ahiriyle ondan sonraki bir büyük asrı işgal eden ve şüphesiz ki: Bu bulunduğumuz asrı da işgal edecek olan inkılâbât işte bu esastan, insanlar arasında hürriyet ve müsavatın takvimi esasından nebean ediyor.

Fakat şunu nazar-ı dikkate almalıdır ki: Hürriyet ve müsavat ne 1789'da Meclis-i Milli'nin beyanatıyla Fransa'da, ne de bu ibârât-ı ahrârâne ve müsâlemet-perverânenin kavânîn ve desâtire geçmesiyle diğer memleketlerde teessüs etmiş oluyor.

Fransızlar hukuk-ı insanı, hürriyeti, müsavatı 1789'da kabul ettikleri, ettirdikleri halde ancak 1875'de başlayan ve Jules Ferry'nin dediği gibi bir devr-i irfan olan Üçüncü Cumhuriyet'ten sonra itimad-ı tamm-ı vicdan ile "hürriyet ve müsavat mâbihi'l-hayat-ı millimizdir" diyebildiler. Bonapartistler, Royalistler bu itimad-ı metin ile sarsıldılar, mahzun oldular ve bugünkü ekalliyet-i katiyeye düştüler.

Niçin, çünkü: 1880'den itibaren Fransa hükümetinin veçhe-i siyaseti "tamim-i maarif ve tenvir-i efkâr ile bir meşrutiyet-i sahiha tesisi"oldu.

Reis-i Cumhur Jules Ferry gibi büyük adamların büyük hizmetleriyle az zamanda çok şeyler yapıldı.

***

Bu mukaddeme-i tarihiyeden ne neticeler çıkarabiliriz? Bir kere, cem'iyyât-ı beşeriyeyi idare eden efkârın pek batî tekemmülata tâbiiyeti; filvaki Gustave Le Bon tekemmülât-ı beşeriyeye ait bir eserinde "Nemâ-yı efkâr ne kadar batî ve tedricî ise zevâl-i efkâr da o nispette batî ve tedricidir" diyerek bu iddiamızı pek beliğ bir surette ispat ediyor.

Tarih ile de sabit olan şu hakikati bilir ve mensup olduğumuz cemiyetin otuz sene zarfında duçar olduğu felaketi tahlil edebilirsek uğradığımız müsibet-i fikriyeyi, bu uzun zaman içinde hürriyet, müsavat, vatan, hamiyet, fedakârlık... kelimelerini telaffuzu lisanımıza emr edemeyen dimağımızın ne esaslı ve emekli bir terbiyeye muhtaç olduğunu, takdir etmiş oluruz.

Ey ehl-i vatan! Bu otuz yıl zarfında edinilecek birçok mahâsinden mahrum olduk, her asırda her cemiyet tarafından tezyif olunan fena itiyatlar edindik. İşte biz, şimdi hepimizin takdir ettiği bu seyyiâttan tecrid-i nefse çalışacağız.

Hükümetin takip edeceği siyaset bu cihete, terbiye-i fikriyemize matuf olacaktır. Misal-i tarihîmizin ikinci netice-i müfidesi de işte budur:

Abdülhamit devrinde edinilen fena fikirleri silmek, edinilemeyen mahâsin-i fikriyeyi edinmek yolunda takip edilecek "tamim-i maarif ve tenvir-i efkâr" siyaseti.

Bu siyasete, terbiye-i fikriyeye ihtiyacımız birkaç gün evvel yevmî Servet-i Fünûn'da bahsettiğimiz kuvve-i zabıtaya ihtiyacımız kadar mahsûstur. Vakayi-i âhire-i müessife de esasen bu ihtiyaçların münâdî-i vefâkârı değil midir?

Yalnız burada ityân edeceğimiz bir iki söz, bir cümle daha vardır ki haiz olduğu mana itibariyle hükümetimizce daima nazar-ı dikkatten uzakta bulundurulmamalıdır.

"Yine emsal ve tecârüb-i mâziye ile sabittir ki: Bir cemiyet için nâfî olan usul-i terbiye diğerine muzır olabilir."

O halde hükümetimizce evvel emirde yapılacak şey ahvâl-i ruhiye ve içtimaiye-i milleti tetebbu ve tetkik ile ona göre bir "tamim- i maarif ve tenvir-i efkâr siyaseti" tayin etmek olacaktır.

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 280
13 Haziran 1909

Girit Meselesi (1)

Mühim Mülakatlar

Atina'da Bulunan Paris Muhabirimizden:

Buraya muvasalatımı müteakip Başvekil ile Hariciye Nazırı'nı görmeye teşebbüs ettiğimi yazmıştım. Hariciye Nazırı'ndan akşam için mülakat haberi geldikten sonra kendi hemcinsimizden birkaçını, birkaç gazeteciyi görmek istedim. O sırada Atina'ya muvasalatımı duyan bir muhabirin vürudunu haber vermeleri üzerine hüsn-i tesadüfü takdir ve delaletine müracaat ederek evvela hükûmete muarız bir meslek takip eden ve ahalice makbul ve muteber olan Atina gazetesi sermuharririni görmek istedim. Biraz sonra muhabirle bu gazetenin Üstad Caddesi üzerindeki idarehanesinde idik. Hararet santigrat yirmi sekizi bulduğu için ceketiyle yeleğini bir tarafa atarak kaleme kuvvet yazı yazan sermuharrir Mösyö Koromilas bizi görünce ceketine atılarak ilk rasime-i nezaketini ifa etti. Esmer benizli, nafiz ve siyah nazarlı olan bu zatta meşhut şiddet ve metanet emeli, ilk görüşümde kendisinden memnun olacağımı ihsas etti. Filvaki kim olduğumu anladığı zaman gözleri parladı. Makus bir vadide fakat mücahidane çalışan bir gazete adamıyla görüştüğü için onun da mütekabil bir mahzuziyet hissettiği meydanda idi. Ondan sonra mübahaseye giriştik. Tabii mütemadiyen Girit'ten bahsediyorduk.

Mösyö Koromilas, Girit'in Yunanistan'a Yunanistan'ın da Girit'e ihtiyacına kati emniyet besleyenlerdendir. Bu iki memleketin yekdiğerine iltihakı için zaruret-i iktisadiye vardır. Başka türlü yaşamak imkânı yoktur diyordu.

–Münasebat-ı beynelmilelin, heyet-i içtimaiye-i beşeriyeye büyük bir aile denecek derecede arttığını ve binaberin Yunan ve Osmanlı mukavelat-ı ticariyesinin ihtiyacata göre tadili imkânını anlattım. O yine devam ediyor; fakat ırken, medeniyeten efendim, münasebet-i kati vardır. Ve bir de Osmanlılar esaslı ve hakiki dostlar edinmek istemezler mi? Bütün Rumları kendilerinden memnun etmek isterlerse bu Girit'ten vazgeçmelidir. Bahusus ben bunu genç Türkiye'nin mülahazat-ı dakaik-i bînânesinden beklerdim.

Ben –Irk bahsi burada nasıl cay-i bahis olur ki, Şark'ımızın bir kısm-ı mühimmi aynı ırka mensuptur. Yunan medeniyeti de umumun malıdır. Hele Girit'le, Yunan hazır medeniyet-i kadimede aynı şekilde, aynı mahiyette idi de denilemez. Rumların memnun olmaları bahsine gelince; Bu Rumlar bizim vatandaşımız olan Rumlar mı, Yunanlılar mı?

–Hem onlar, hem bunlar. Bizim Rumlar Osmanlılık hissiyle mütehassistirler. Girit'in Osmanlı memleketi ecza-yı mütemmimesinden olmasını herhâlde isterler. Binaberin; Bizden Girit'i kendimizden nezetmek gibi bir fedakârlık beklemekten ise siz ihtirasatınızı biraz tadil etseniz... dedim.

Mösyö Koromilas'la münakaşamız hararetlenmekle beraber musahabe halinden çıkmadı. Mösyö Koromilas'ın ve muharriri olduğu gazetenin Girit meselesi için pek nikbin ve işin Girit'in iltihak-ı tabiisiyle neticeleneceği fikrinde olduğunu anladıktan ve gazeteciler heyeti tarafından kulüplerine vaki olan daveti kabulden sonra kendisinden ayrılarak hükûmet taraftarı olan bazı gazetecilerle görüşmeye gittim.

Bu kısım gazeteler Girit meselesinde bedbin olmamakla beraber pek ihtiyatkârane hareket ediyorlar.

Bu cümleden olarak Patris gazetesi sermuharriri Mösyö Zarvutis'in beyanatı hemen harfiyen şu vadide idi:

- Biz kendimizi bu Girit meselesine yabancı addederiz. Çünkü: Bu mesele dört büyük devletin kararıyla neticepezir olacaktır.
- Devlet-i Osmaniye'nin Girit'e alakasını nazar-ı dikkate almak icap etmez mi?
- Girit bu devletler elinde bir "depo"dur.
- Evet bir depo, bir emanettir. Fakat bu emanet Devlet-i Osmaniye'ye aittir. Kendi rızası olmadıkça bir şey yapmak muvafık olamaz. Düvel-i muazzama da bunu nazar-ı dikkate alacaklardır.
- Nihayet muharrir:
- İşte meselenin bu muğlakiyeti bizi ileri atılmadan menediyor ya, diyordu.

Bunlardan başka daha birçoklarıyla görüştüm fakat fikirleri, sözleri bu iki başlıca gazetenin nazarları arasında biraz daha mukaddem, biraz daha müteenni olduğu için bahsi zait addederim.

***

Akşam saat altıyı bulmuştu. Hariciye Nazırı Mösyö Baltazi'yi görmek icap ediyordu. Daire-i Nezaret'e gittim. Bekletilmeden kabul olundum. Na-

zır orta boylu, geniş omuzlu, açık kumral bıyıklı, kırk beş yaşlarında tahmin olunur mütebessim bir zattır.

İlk sözü bu oldu.

–Tanin muhabiriyle görüştüğüme pek memnun oldum. Gazeteniz bize çok hücum ediyor.

Atina'ya geldim geleli hemen her taraftan maruz olarak artık ünsiyet hasıl ettiğim bu tariz vesilesiyle ben de istediklerimi pervasızca söylemeye başladım:

–Tanin muhacim değil, menafi-i Osmaniye'nin müthiş bir müdafiidir. Hâlihazırda Osmanlıları işgal eden Girit meselesine dair yazdıklarını hücum addederseniz yanılmış olursunuz. Çünkü: Tanin bu meselede pek mutedil ve mudakkikdir. Buna bir misal de Atina'yı ve zatıalilerini sebeb-i ziyaretimdir. Roma ve Londra menabiinden aldığımız havadis-i hususiye Yunan Hükûmeti'nin Girit'in ilhakı için teşebbüsatta bulunduğu vadisinde idi. Bunun efkâr-ı umumiyeyi bulandıracağı mülahazasıyla muhacim dediğiniz Tanin beni meseleyi daha yakından görmeye, Yunanlı komşularımızın nokta-i nazarını anlamaya memur etti ki: Bu hep iki dost millet arasında su-i tefehhümata mahal kalmamasını temin etmek esasına müstenittir. Binaenaleyh: Mazhar olduğum bu hüsnükabulden istifade ile Girit meselesindeki tarz-ı telakkinizi sorabilir miyim?

–Burada bulunan arkadaşlarınızdan sorarsanız anlarsınız, şimdiye kadar bu bapta hiçbir gazeteciye beyanatta bulunmadım. Bu da birtakım yanlışlıklara meydan bırakmamak içindir. Kabinece ittihaz ettiğimiz bu mesleği tağyir etmek istemem, o hâlde maatteessüf o yolda konuşamayacağım.

–Düvel-i muazzama nezdindeki ilhak teşebbüsatında bulunmanız havadisini tekzip etmemize müsaade...

–Şu kadar var ki Hükûmet-i Yunaniye en son zamanlara kadar Hükûmet-i Osmaniye ve bahusus yeni Osmanlılığa karşı samimiyetle, hüsn-i suretle muamele etmiştir. Münasebat-ı dostanenin bundan sonra da devamı politikamızın esasıdır. Çünkü: Biz birbirimize ticareten, maddeten muhtacız. Fakat Tanin'in bizi düşman addedişi...

–Efendim emin olunuz ki: Tanin ne size ne de başkalarına hissiyat-ı düşmanane besleyenlerden değildir. Menafi-i Osmaniye'yi gözetmekten başka bir şey yapmaz.

Yunan Hükûmeti'nin düvel-i muazzama nezdindeki teşebbüsatını tekzibe dair teklifimi başka bir meseleyi ortaya koymak ve nihayet Tanin'in düşmanlığına dönülmekle kapamak isteyen Mösyö Baltazi'nin tekzip cihetine yanaşmadıklarını pek iyi anladım. Ve ondan sonra Osmanlı-Yunan hududundaki Gara tüfeği kaçakçılığına dair bazı istizahatta bulundum ki: Bundan

Yanya'ya muvasalatımla oradaki tahkikatıma göre bahsedeceğim. Biraz da şuradan buradan, bilhassa Paris'ten konuşarak sigara ve kahvemi içtikten sonra nazır efendiden ayrıldım.

***

Mektubumu bitirmeden şuracıkta netice-i istıtlaatımı da anlatmak isterim:

Atina'da efkâr-ı umumiye sakindir. Bu sükûna sebep de Girit meselesinin Yunanistan'a ilhakıyla neticeleneceği itimadıdır.

Yunan Hükûmeti ilhak hakkında bazı teşebbüsatta bulundu mu? Bunu alenen söylemiyor. Fakat iltizam ettiği sükût-ı amik, bu teşebbüsatın tekzibi hakkındaki teklifimizi bile meskût bırakacak derecede olursa şüphe ile değil, katiyen buna bir evet cevabı verilir.

Zaten mevsuk bir membadan haber aldığıma göre Hariciye Nazırı bazı rical-i siyasiyeye: Girit meselesi Yunanistan lehinde bu defa da katiyen bir suret-i tesviyeye iktiran edemezse hanedan-ı krali için tehlike pek memuldür, yolunda beyanatta bulunmuştur. Bu beyanat Yunan Kralı'nın karabet ve sıhriyeti bulunduğu bazı Avrupa hükümdar ailelerinin meseleye nazar-ı ehemmiyetlerini celbetmek emeliyle olacaktır.

Diğer taraftan Başvekil Mösyö Theotokis'in de mukarrebininden birine "Bu iş bitecek ama para ile bitecek" yolundaki beyanatı bazı mahafil-i siyasiyede şayi olmuşsa da bu ya yanlış yahut Girit feza-yı mağmumuna atılmış bir tecrübe balonudur. Osmanlılar önlerine atılacak birkaç altın parçasıyla Girit'ten çekilmeyeceklerdir.

Bunu Tanin bir makalesinde pek iyi teşrih ettiği için tafsilat vermeye lüzum göremem.

Yalnız şunu derim ki: Yunanlı dostlarımız Girit'e malik olmada pek istical gösteriyorlar. Hatta bir safiyet-i mahsusa ile kendilerini bu emellerine pek yaklaşmış ve belki kavuşmuş görüyorlar ki: Asıl şayan-ı taaccüp olan bu cihettir. Yoksa Avrupalıların nokta-i nazarlarını hiç mi bilmiyorlar?!

Mustafa Suphi

Tahşiye: Atina'da bulundukça mazhar-ı muavenet ve nezaketleri olduğum Yunan matbuatı erkânına Tanin namına teşekkürü vazife addederim.

----------o----------

Tanin
Numara 283
16 Haziran 1909

Girit Meselesi (2)

Atina'da Bulunan Paris Muhabir-i Mahsusumuzdan

Atina'ya muvasalatımdan sonra kimlerle görüştüğümü ilk mektubumda yazmıştım. Mülakatlarımdan birisi de öteden beri tanıdıklarımdan ve bura Darülfünunu muallimlerinden bir zat ile vukua geldi. Merasim-i mutadeden sonra musahabemize esas olan şey tabii Girit meselesiydi. Kendisine Osmanlıları pek meşgul eden Girit meselesi hakkında Yunan efkârını anlamak üzere geldiğimi ve hele Tanin muhabiri olduğumu söyleyince pek memnun göründü.

Benim gibi Yunanlılar içinde en sulhperver ve daire-i sulh ve selamette terakkiyat-ı beşeriyeyi ister bir darülfünun muallimi için bu havadisiniz ne kadar mühimdir. Memleketimizi ilk defa ziyaret eden bir Osmanlı muhabirinin hâlimiz, âmalimiz hakkında tenvir-i efkârına çalışmak bizim için bir vazife-i vatanperveranedir. Hele menafi-i Osmaniye'yi pek müdafaa eden ve Yunanlılarca tanınan Tanin'in muhabiri buraca daha ehemmiyetle kabul ve telakki olunacaktır, diyordu.

Bunun üzerine kendisine bazı sualler irat eyledim.

Girit meselesi hakkındaki efkâr-ı umumiye ne merkezdedir? Darülfünun muallimi olduğu efkâr-ı-umumiye hakkındaki mukaddeme-i felsefiyesinden anlaşılan muhatabımdan sadede dair şu cevabı aldım:

İşte mevhum olan bu efkâr-ı umumiyeyi gazete sütunlarında okuduğumuz hâlde anlarız ki, Yunanlılar Girit meselesinin kendi lehlerinde bir neticeye iktiranını beklemekle beraber bunun için Osmanlılarla bir ihtilaf ve hele bir harp zuhurunu asla istemezler. Bu fikr-i muslihaneyi talebem arasında ve ekseriya münasebatta bulunduğum sınıf-ı avam arasında hissedecek derecede kuvvetli bulduğum için bahtiyarım.

Yunanlı komşularımızın bu sükûn-ı sulhperveraneleri şayan-ı takdir ise de Giritli Rumlar iltihakta ısrar ederlerse ne yaparsınız? yolundaki sualime o bapta bir vesile-i izahat aradığını gösteren eda-yı mahsus-ı mahzuzanesiyle:

Evet, ben de bundan bahsetmek isterim diyordu; filvaki geçen sene mayısında Girit Heyet-i İcraiyesi Reisi Mihalidakis Efendi tarafından Yunan kralına çekilen telgrafnamede Giritlilerin kendilerine karşı bir muhalasat-ı

amika ile mütehassis oldukları ve fimabad metbu olarak, makam-ı kraliye müracaat edecekleri bildirilmiş idiyse de hükûmetçe bir cevap verilmedi. Heyet-i İcraiye'ce bu sene de vaki olan müracaatın cevapsız kaldığını mevsukan biliyorum. Bundan anlaşılır ki: Hükûmet-i Yunaniye Giritlilere cesaret verecek vaziyette bulunmuyor. Diğer taraftan salifü'z-zikr Girit Heyet-i İcraiyesi aza-yı müteneffizesinden Mösyö Venizelos'un mürevvic-i efkârı olan Girekis Dolakana gazetesi mumaileyh tarafından yazıldığı muhakkak olan bir makalede:

> "Düvel-i muazzama-i hamiye miâd-ı mevudunda askerlerini geri çekmedikleri takdirde Giritlilerce haiz oldukları emniyeti tamimiyle kaybederek işin ne vahim neticelere müncer olacağını" beyan ettikten sonra "Girit asakir-i hamiyeden tahliye edilip de başka taraftan bir tecavüz vaki olmaz ve alâ hâlini bırakılırsa Yunanistan'a iltihakın zaruri olmadığını" söylüyor ki, bu da Girit ahalisince iltihaktan başka türlü fikirlerin de beslenmekte olduğunu gösterir.

Muhatabımın bana doğru uzattığı Grekis Dolakana gazetesinin yukarıdaki ilk fıkrası Avrupalılara karşı adeta tehditkârane, ikincisinin de Girit'in sahip ve hâkimi olan Devlet-i Osmaniye'ye az vefakârane ve nazikâne olduğunu (muallim efendinin hissiyat-ı latife-i sulhperveranesini ihlal etmek istemediğim için) ihtar etmeden ellerini sıktım ve Osmanlı-Yunan münasebat ve dâdkâranesinin devamını temenni ile kendisinden ayrıldım.

***

Saray-ı krali civarında bulunan Osmanlı Sefarethanesi'ne gitmek üzere tek atlı bir arabaya binerek iki tarafı salkım ağaçlarıyla muhat latif bir caddeden geçerek nihayet epeyce büyük bir binanın önünde arabacının işaretiyle Atina'nın seksen sene evvel İstanbul'dan çok harap iken bugünkü hâl-i mamuriyetinden, intizamından başlayarak daldığım bin türlü düşüncelerden sonra indim; sefarethaneye muvasalat etmiştik.

Şu münasebetle araba ücretlerinin de pek ucuz olduğunu söyleyeyim. Eminönü'nden Ayasofya'ya kadar bir mesafe için arabacı yarım drahmi, yani takriben doksan para istedi.

Sefir beyefendinin mazhar-ı kabul ve nezaketleri oldum. Girit'in resmen mevzubahis olmadığını ve Yunan Hükûmeti'nin de bu işte zahiren alakadar görünmediğini söylediler.

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 293
26 Haziran 1909

Girit

Muhabir-i Mahsusumuzdan:
Yanya, 2 Haziran sene 325

Yunanistan'ın Girit politikası –Girit Cezîresi Heyet-i İcraiyesi'nin mesleği– Düvel-i muazzamanın hatt-ı hareketlerine esas olan bir vesika-i siyasiye – Girit İslamlarının Hıristiyanlarla itilafı – Mürûruzaman ve zaruret-i eşya ile Yunanlılaşmak siyaseti – Devlet-i Osmaniye'ce yapılacak şey.

Atina, 24 Haziran– Yunan heyet-i nuzzarının hafiyen akd-i içtima ederek Girit meselesi ile iştigal eylediklerine ve zamanın icap ettirdiği tedabire tevessül eylemeye hatta Tesalya'da kuva-yı kâfiye bulundurmaya karar verdiklerine, Kral George'un da Bahriye Nazırı maiyetinde olduğu hâlde donanmaya bir resmi geçit icra ettirdiğine dair Sofya'da münteşir ceraidden biri tarafından neşrolunan havadis bura mahafilince külliyen ve katiyen tekzip olunmaktadır.

Londra, 24– Girit Cezîresi'nin hâlihazırı hakkında Avam Kamarası'nda icra edilen müteaddit istizahlara cevap verdiği sırada Hariciye Nazırı Sir Edward Grey düvel-i hamiyenin 27 Temmuz'a doğru askerlerini adadan geri çekmek niyetinde olduklarını beyan etmiştir. İttifak-ı ârâ ile düvel-i muazzama Girit sularında istasyonlar bulundurmaya karar vermişler ise de bu bapta henüz tafsilat-ı lazıme mefkuddur.

Nazır nutkuna,"Düvel-i muazzama statükoyu muhafaza için müştereken hareket eyleyeceklerdir." sözleriyle hitam vermiştir.

Yunanistan'ın Girit hakkındaki telakkiyatını daha yakından anlayabilmek üzere Atina'da bulunduğum sırada sunuf-ı muhtelifeden birçoklarıyla görüşmüş ve netice-i ıstıtlaat olarak Yunanlıların bilaistisna Girit için şiddetli ihtiraslar beslemekte olduklarını yazmıştım.

Yunanlıların temayülatı bu merkezde olunca hükûmetçe takip olunan siyasetin de o esastan tereşşuh edeceğine nazaran başka vadide ve biraz daha mutedil olsa bile başka türlü ihtirasata hadim olmayacağı tabiidir. Filvaki Yunan Hükûmeti tehlikeli olduğunu bildiği hâlde bu yolda birtakım gizli emellere hizmet etmektedir.

Bu gizli emellerin bazı Yunan mahafil-i siyasiyesinde ve volkanik arazide nagehani indifaat-ı bürkâniye kabilinden patlaklar vermesine rağmen saklanmış olması kabil değildir. Birkaç ay evvel Yunan Meclis-i Mebusanında Reis Mösyö Koumoundouros'un "Yakında Girit vatandaşlarımızla akd-i içtima edeceğimizi memul ederim" yolundaki beyanatı fikirlerimizde Reis Efendi'nin ehemmiyet-i mevkiyesiyle mütenasip bir mevki-i mühim işgal eylemektedir. Atina'da bizzat temasta bulunduğum efkârı umumiye Yunan Meclis-i Milli'sinde daha aylarca evvel bu suretle tebellür etmiş olunca hükûmetin o zamanlardan beri Girit siyaseti için fevt-i fırsat etmediği taayyün eder.

Yunan hükûmeti bu yoldaki âmalına Girit'te Hellenizm'in bir kat daha neşri ve Yunan efkâr-ı milliyetperveranesinin takviyesine muvaffakiyetle nail olacağını takdir ve o cihete sarf-ı himmet eylemiştir.

Girit Adası'nı işgal eden hükûmat-ı muazzama bir taraftan Hukuk-ı Osmaniye'ye riayetkâr olmakla beraber diğer taraftan da Giritlilerin âmal ve temayülatını da hesaba alacakları cihetle Giritlilerin Yunanistan'a iltihak yolundaki âmal ve temayülatı ne derece kuvvet bulursa maksadın da o nispette kolayca hasıl olacağını düşünen Yunan Hükûmeti'nin bu bapta ittihaz ettiği siyaset kendi nokta-i nazarına göre pek makuldür.

Bununla beraber Yunan Hükûmeti eski hâllerinde bile Girit'i müdafaa eden Osmanlılara karşı bir eser-i tehaşi göstererek her an düvel-i muazzamanın bir atıfet-i siyasiyesine muntazır olmuştur. Bugün de Yunan Hükûmeti'nin Devlet-i Meşruta-i Osmaniye'ye karşı vaziyeti muhafazakârane ve denilebilir ki, vidadkâranedir. Bir hafta evvel Hariciye Nazırı Mösyö Baltazi'nin bana karşı beyanatı da bunu müeyyid idi. Fakat yukarıdan beri anlaşılmıştır ki: Bu vidad ve samimiyet bir şekl-i haricî-i siyasiden başka mahiyeti haiz olamaz. Bugün Yunanistan'ın Girit'e ait intizarı, tehalükü muhakkaktır. Yalnız mesele Girit'e müsalemetkârane nail olmaktır ki: Yunan Hükûmeti'nin siyaset-i hazırası da işte bu esasa müstenittir.

İhtiyat ve müsalemetperverlikten ziyade tehaşiye müstenit bir politikanın tezahüratına ancak Girit müdevviran-ı umurunun ve bilhassa cezire Heyet-i İcraiyesi'nin vaziyet ve hareketinde tesadüf edileceğinden bu sınıf-ı siyasetperveranca çizilmiş hatt-ı esâsî-i hareketi takip etmek faideden hâlî olmayacaktır.

Heyet-i İcraiye reisi Mihalikadis Efendi'nin geçen sene Giritliler namına Yunan Kralı'na vaki olan müracaatı bu Heyet'in metbuu olmak lazım gelen Devlet-i Osmaniye'ye karşı ne vaziyette olduğunu vazıhan gösterir. Mamafih, reisleri vasıtasıyla öteden beri doğrudan doğruya Yunanistan'a iltihak davasında bulunan bu Heyet, Girit'i Yunanlılaştırmak için ne yapmak lazımsa yapmaktan geri kalmamakla beraber Osmanlılığın bir zamandan beri âlem-i siyasiyatta verdiği mânânın ehemmiyetinden müteessir olarak tadil-i şiddete karar vermişlerdir.

Adanın dört devlet askerinden tahliyesi keyfiyetinin teehhürü şayiatı Heyet-i İcraiye'yi bir kat daha ürkütmüş ve bu takdirde İslamların Hıristiyanlar tarafından kıtaline sebebiyet verileceği yolunda bu muazzam devletlere karşı bile tehdidata kalkışmış ve fakat bu tehdidattan sonra şayanı dikkat bir fıkra-i manidar ile Devlet-i Osmaniye'nin infialini davet edeceği itibariyle tahliyenin tehirine sebep addedilen Yunanistan'a iltihak meselesinden bir müddet için feragat olunacağı beyan edilmiştir.

Bu beyanat cümlesinden olmak üzere Girit Heyet-i İcraiyesi azasından ve Girit müdevviran-ı âmal ve metalibinden Venizelos Efendi'nin sahip ve muharriri olduğu Greks Dolakana gazetesinin; miâd-ı mevudda âdem-i tahliyeden neşet edecek tehlikeyi tayin etmek mümkündür... yolundaki bir makalesinden daha evvelce bahsetmiştim ki muharririnin adeta Yunanistan'da Yunan politikasını idare edecek derecedeki itibarı cihetiyle mühimdir.

Venizelos Efendi'nin bu beyanatı elimize geçen bir vesika-i siyasiyedeki mütalaata tevafuk etmesiyle bir kat daha kesb-i ehemmiyet eder.

Cezire'nin katiyen tahliyesi hakkında pek salahiyetkârane irad-ı mütalaat eden ve düvel-i muazzamanın Girit siyaset-i hâzırasına esas olan vesika-i siyasiyede bu bapta şu suretle beyanatta bulunuluyor:

"Adanın tahliyesi tehir edilecek olursa bundan ahalice düvel-i muazzamanın Girit meselesi hakkındaki hüsn-i nazarları değişmiş olduğu fikri hasıl olacak ve inkisar-ı emel dolayısıyla memlekette bir kargaşalık çıkacaktır. Şu hâlde Girit'te bulunan asakir-i muhafaza ile ahali bir devre-i ihtilafa gireceklerdir ki: Bu da adanın 1897'den daha tehlikeli şerait dairesinde yeniden ve doğrudan doğruya idaresini icap edecek ve buradaki askerin kifayetsizliği yeniden asker ve kuvve-i bahriye celbine sebep olacaktır.

Girit meselesinde alakadar olan devletler şu esbab-ı malule ile adanın tahliyesini önümüzdeki Temmuz-ı efrencinin yirmi üçünde ikmal ederlerse Girit müdevviran-ı âmal ve umurunun birinci nokta-i nazarları tamam olmuş olacak ve adada asakir-i muhafazadan eser kalmadığı tarihten itibaren ikinci ve en mühim nokta-i nazar pazar-ı siyasete çıkarılacaktır.

İkinci nokta-i nazar Yunanistan'a iltihak meselesidir.

İşte Yunan Hükûmeti'nin takip ettiği siyaset, Girit Heyet-i İcraiyesi'nin zikrettiğimiz bu nukat-ı nazarına tamamiyle mutabıktır.

Bu nukat-ı nazardan birincisi bahsettiğim vesika-i siyasiye daire-i mütalaatında Temmuz-ı efrenci nihayetine doğru hasıl ve ada askerden hâlî olsa bile "Osmanlı Sancağı Suda medhalindeki müstahkem mevkide merkuz kalacak ve düvel-i erbaaca bilmünavebe tayin edilecek bir stasyoner tarafından muhafaza edilecektir." Şu hâlde ada mevki-i siyasisi itibariyle bir tahavvüle uğramamış olacaktır.

Haricen böyle bir tahavvüle uğramamakla beraber Girit ahval-i dahiliyesinin mânâ-yı haricisinden büsbütün başka bir vadide bulunması nazar-ı ihmal ve tesamuh ile görülemez.

Cezireye mahsus posta pullarına kadar geçen Hellas, devair-i resmiyede açılan mavili beyazlı bayraklar memleketin mahiyet-i milliyesini tahrif edecek dereceye gelmiş olduğundan hazır ortada bir Girit meselesi var ki bu ahvalin sonunu almak Osmanlı heyet-i vükelasının maharet-i siyasiyesine mevdu ahvalden olsa gerektir.

Zaten cezirenin milliyetine temas eden bu gibi mesailden dolayı İslam ve Hıristiyan unsur arasında derin bir mübayenet mevcuttur ki, ehemmiyeti düvel-i hamiyece de nazar-ı dikkate alınmış ve şu kararsızlığa, daha doğrusu adanın ahval-i siyasiyesindeki tezebzübe bir nihayet vermek üzere zikrettiğimiz vesika-i siyasiyede tedabir-i esasiye cümlesinden olmak üzere "kemal-i itilafta bulunmaları arzu edilen Hıristiyan ve İslam Girit ahalisinin Devlet-i Osmaniye ile bir suret-i tesviye bulmaları tavsiye" edilmiştir.

Demek ki ecnebiler pek haklı olarak Girit Hıristiyanlarının İslam vatandaşlarıyla geçinmelerini bu son kararlarıyla da nazar-ı itibara alıyor ve adada emn ü asayişin takriri için bundan başka çare bulunmadığını pekâlâ takdir ediyorlar.

İslam ve Hıristiyan anasırın imtizacı Girit'in saadet-i müstakbelesiyle alakadar avamilin en mühimi olmakla beraber bunun kolaylıkla hasıl olamayacağı da meydandadır. Çünkü: Bir kere Girit Hıristiyanları arasında öyle yabani ve haşin bir takım anasır-ı ecnebiye türemiştir ki bunlar cezirenin sema-yı safı altında neşv ü nema bulmuş tabii unsurlar arasındaki mukaranete birer mânia teşkil etmektedirler. Sonra bu ecnebi unsurlar etrafındaki henüz kuvvetlenememiş nebatatı istila eden yabani dikenlikler gibi birçok zuafayı yed-i teshirlerine geçirmişlerdir.

İşte böylece cezirede göze çarpacak bir küme meydana getiren bu adamlarca daima Osmanlılığını muhafaza etmiş, o yolda malını ve hayatını vermiş Müslümanların kabul edebileceği bir suret-i tesviyeye takarrüb imkânı kolay değildir. Hakikaten de [.....] için olsa olsa bir mecburiyet-i elimenin taht-ı

tesirinde kabil olacaktır. Çünkü şimdiye kadar Helenizm'de pek ilerleyen bunlar için Osmanlılığa doğru teveccüh, kazanılmış yerlerden ricata duçar olmaktır ki bunu ne kadar güçlükle yapacakları edna mülahaza ile anlaşılır.

Girit Hıristiyanlarını şahsında temessül ettiren Heyet-i İcraiye İslam'dan tavsiye olunan bu itilafa tabiatıyla muvaffak olamayacağını bildiğinden artık Hükûmet-i Osmaniye'nin meseleye karşı göstereceği derece-i tesahuba ve düvel-i muazzamanın temayülatına göre bir politika takip edecektir. Agleb-i ihtimale göre bu, mürûruzamanla ve zaruret-i eşya ile Yunanlaşmak politikası olacaktır.

Filvaki düvel-i erbaa-i hamiye adayı askerlerinden tahliye eder ve Osmanlılığı yalnız Suda Liman'ında bir stasyonerle hıfzı kabil olabilen bayrakta arayacak olurlarsa ada her tarafında tecelli eden asar-ı Yunaniye ile bir zaman daha sonra bizzarure mahiyetini değiştirecektir. İşte Girit siyasetperveranı bu ciheti teemmül ederek şimdilik muhafazakârane bir meslek takip edeceklerdir ki: Bu bizim için on seneden beri devam eden tecavüzatın uzamasından başka bir şeyi intaç etmez. Şu haller etrafıyla tetkik, adanın Bahr-i Sefid'deki mevki-i ehemmiyeti ve Cezair-i saire-i Osmaniye'ye hâkimiyeti takdir edilir de nihayet Lord Aberdeen'in Duke de Wellington'a "Hükûmet-i Osmaniye'nin Girit'i muhafaza edecek kadar kuvveti kalmışsa bu, Yunanistan'ı taht-ı takayyüdde bulundurabilecektir" diye yazdığı hatırlanırsa Hükûmet-i Hâzıra-i Osmaniye'nin Girit adalılarına bahşettiği imtiyazatı istirdada kalkışmamakla beraber temin-i hukuku içinde ibraz-ı satvet ve vaziyet-i adaletperveranesiyle ahaliye telkin-i emniyet edebilmesi lazımdır denilir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 325
29 Temmuz 1909

Yanya Vilayetinin Ahval-i Umumiyesi

Muhabir-i Mahsusumuzdan:
18 Temmuz 909 – Korfu

Bazı şayiat – Emn ü asayiş – Ahval-i ziraiye ve iktisadiye – Nafia ve maarif

Yanya'da yirmi beş gün geçirdikten sonra, her türlü tesvilat-ı hariciyeye müstait olan Yanya Vilayeti'nin ahval-i umumiyesine karşı bigâne kalmak bir gazeteci için gayr-i mümkündür. Bu sevk-i tabii iledir ki, evvel emirde Girit meselesi dolayısıyla Yunanlı komşularımızla vilayetin kısm-ı cenubisinde topluca bir hâlde mütemekkin Rum vatandaşlarımız arasındaki cereyan-ı tahassüsatı tahlile kalkışmış ve bundan evvelki bir mektubumda demiştim ki, Girit'e ait Yunan intizarlarının boşa çıkmasıyla Osmanlı-Yunan hududunda çete harekâtı hissolunmaya başlamış, sevahilden esliha ithalatı tezayüt etmiş, Apros ve Etniki cemiyetlerinin buradaki acentelerince faaliyete bir kat daha germi verilmiştir.

Emel ve ihtiraslarına Osmanlı Rumları arasında hüsnükabul gösterenler eksik olmadığını gören bu cemiyetler efradından mürekkep muhtelit bir heyetin Hükûmet-i Yunaniye'ye müracaat ederek Girit'in asakir-i ecnebiyeden tamami-i tahliyesine tesadüf eden 27 Temmuz efrencide bir taraftan adaya Yunan askeri sevk edilmek üzere kendilerinin bir ihtilal çıkararak Osmanlı askerlerini ahval-i dahiliye ile işgal ve Girit'in ilhakını temin etmek teklifini musirren dermeyan ettiklerini ahiren istihbar eyledim.

Bu teşebbüsü Rum vatandaşlarımızın iyi görecekleri meşkûk olmakla beraber Yanya Vilayeti'nde bulunan Yunan komitacılarının birkaç safdil köylü ve birkaç fesatçı ile büyük bir iş çıkarmaya tevessül etmeleri de müstebat değildir. Fakat bu hâl vaki olursa herhâlde Yunan hükûmetinin muvafakatı da hasıl olmuş demektir.

Ta Berlin Kongresi'nden beri Yunan ihtirasatına hedef ve bahusus şu sırada bu gibi bazı telvisat-ı fesat-cuyaneye maruz olan Yanya Vilayeti'nin büyük komşularımızdan bir kısmına karşı ehemmiyet-i mevkiyesi de nazar-ı

dikkate alınırsa ahval-i umumiyesi hakkında şuracıkta vereceğimiz malumatın epeyce istifadeli olacağı ümit olunur.

Bir memleketin ahval-i umumiyesindeki intizam o memlekette hükümferma olan emn ü asayişle mütevazin ve mukarrerdir. Emn ü asayiş olmazsa bir memleketin ne maarifi, ne ticaret ve sanayii ne de ziraatı ilerler. Binaenaleyh Yanya'da evvelemirde **üss**-i nizam-ı ahval olan bu emniyet ve asayişin mahiyetini tetkik edelim:

İki sene evvel buradan gazetesine yazı yazacak muharrir "Emn ü asayiş saye-i şahanede berkemaldir" ibare-i marufesini fatiha-i kelam ittihaz eylerdi; fakat biz bu defa kanaatimizi yazabileceğiz.

Yanya Vilayeti'nde asayiş fikri bana, hükûmet konağı kapısında bir zabit geçerken silahını ters tutarak resm-i selamı ifa eden, ayağında bin pare bir çarık, arkasında koltuk altları patlamış, ağarmış ceketli bir zaptiyenin fütur-ı hayat tecelli eden çehre-i yeisâverini ihtar eder. İşte bu hatırayı ihya eden zaptiye neferi, zaptiye alayının en vazifeşinaslarındandır. Başvurduğu her işte zaaf-ı fıtratı muktezası, muvaffak olamadıktan sonra müracaatı üzerine 70 kuruş maaşla! zaptiyeye kaydolunuyor, [.....]vazife başına, nöbete getirildiği zaman bütün mefkûresini, hayatını, yetim kalan mektepteki evladının maişetini bu yetmiş kuruşçuğun ihata-i muzîkasına sokmakta. Bu sırada bir zabit geçiyor. Selam ters silah ile veriliyor.

Filvaki hayat İstanbul'dan belki daha pahalı olan Yanya'da yetmiş kuruş maaşla yaşamak imkânı yoktur.

Vilayetin umur-ı inzibatiyesinden mesul olan dört tabur zaptiye efradı ya vazifeşinas dediğimiz maaşıyla ve bir sefalet-i mutlaka içinde geçinen bu takım-ı acezeden veyahut menafi-i gayrimeşrua ile geçinir ve daha **çalak** görünür, daha cezireli emniyet olunamaz diğer bir kısım halktan mürekkeptir. Bu taburlardaki zabitanın maaşları tahayyül olunamayacak derecede azdır, mesela bir mülazım-ı sani maa tayinat 190 kuruş mahiye almaktadır ki, bugün bu para ile anlayışlıca bir uşak bulunamaz. Mamafih, bu zabitan arasında maaşından biriktirdiği para ile beş on senede sahib-i irat olanları da eksik değildir ki, sezavar-ı taaccüp olan cihet burasıdır.

Böyle ahval-i maneviye ve maddiyeleri bozuk vesait-i inzibatiye ile bir memleketin temin-i emn ü asayişi doğrusu ca-yi tereddüttür. Yanya Vilayeti'nde bazı hadisat-ı siyasiye müstesna olduğu hâlde cereyan eden ahvale göre asayiş yoktur denilemezse de bu zabitanın kuvvetinden ziyade ahalideki sükûna atfolunabilir, mamafih, memlekette emniyet mefkuddur. Herkes köyüne çiftliğine gitmekten çekinmektedir, ortada bir mesele yokken bu tehaşi nageh-zuhur bir vakayı mâni kuvvetin hükûmette hissolunmamasından ileri geliyor ki, bu da ahalideki sükûta, müradif-i tevehhüme denmese bile müba-

lağalı bir durendişliğe verilir. Halbuki, tereddüt ve tehaşi ile geçen bu zamanlar memleketin hayat-i iktisadiyesine fena hâlde tesir etmektedir.

Hâlihazırda nezaketi artan Yanya Vilayeti'nin ahval-i inzibatiyesinin bu merkezde olması nazar-ı tesamuhla geçiştirilmemelidir. Selanikçe icra edilecek jandarma tensikatından ancak bir sene sonra istifade edileceğinden o vakte kadar hiç olmazsa bazı müfrezat-ı askeriye ile temin-i emniyete tevessül lazımedendir. Bu hususta işin cihet-i mülkiye ile askeriyenin sonu alınamaz muhaberatına düşürülmekten ise Meclis-i Hass-ı Vükela'ca bir suret-i tesviyeye raptı selamet-i memleket namına intizar olunur tedabir-i aciledendir.

Öteden beri takarrür edemeyen bu emniyetsizlik vilayet ahval-i ziraiye ve iktisadiyesini harap etmiştir dense yeri vardır. Ziraat, insanların halet-i iptidaiyelerine doğru rec'î bir hareketle tedenni ediyor. Tarlalar çayırlığa tahvil olunarak çobanlık devresi başlıyor, bu suretle hâlihazırda köyleri ihata eden pek mümbit ve mahsuldar arazide hayvanat ve mevaşi otlamakta ve köylerden uzakça bereketli ve vâsi otlaklar dokunulmadan kuruyup sararmaktadır. Bunun esbabını yalnız emniyet ve asayişin tamamıyla takarrür etmemesinde aramak da pek doğru olamaz. Bu bapta belki en büyük müessirlerden biri de usul-i tasarruf-ı arazidir.

Yanya Vilayeti'nde arazi ekseriya çiftlik hâlinde istimal edilmekte ve bu çiftlikler öteden beri bazı beyler elinde olup içindeki köylüler amele veya kiracı addedilmektedir. Toprağı işleyen hakiki çiftçiler ise bu amele güruhudur. Devlete öşür verdikten başka ashab-ı emlaka da "imrü" namıyla bir kısım ifraz ederler ki öşür ve imrünün hasılat-ı gayrisafiyeden yüzde elli altmışa vardığı nadir değildir. Şu hâlde köylü hasılat-ı gayrisafiyeden kendine kalacak yüzde kırk ile bu miktarın da maruz olduğu bin türlü tehlikelerle bir şey yapamaz. Onun için mühim bir yekûn teşkil eden bu sınıf ahali arasında fakr u zaruret hükümfermadır. Diğer taraftan çiftlik hayatından ziyade şehir hayatına alışmış olan beylerse çiftlikleriyle tahsilat ve aşar zamanından başka vakit meşgul olmazlar. Aldıklarını yerler. Halbuki zaman hutuvat-ı serîa ile ilerledikçe pek ihtiyarlamakta, aile efradı tekessür ederek ele geçen paradan yeni teşekkül eden küçük beyler ailelerine de birer kısmet çıkmaktadır. Efradı tekessür eden bu aile aynı çiftliğin terakki edemeyen belki de tedenni eden varidatıyla geçindikçe efrad ile servet, refah-ı umumi arasındaki nispet tabiatıyla tehalüf eylemektedir. Şu hâlde hem ashab-ı emlakin refah ve iktidarı günden güne azalmakta, hem de devlete irat verecek işçilerin sefaleti devam etmektedir. Bu suret ve muhakeme, muhakematın en basit ve en tarifsiz kısmıdır, sonra beylerin sefahati, güya gönderdikleri vükelanın itisafatı, diğer taraftan da köylülerin beylerine oyunları varid-i hatır olur. Tarlaların çayır haline ifrağından bu köylü oyunları methaldardır. Çünkü köylünün

hayvanında beyin hissesi yoktur. Tarlayı ekip biçerek zahmetler çekeceğine tarladan mükemmel bir çayır yaparak ya gizlice kiraya vererek yahut kendi hayvanlarını otlatarak istifade etmek köylü için daha kolaydır.

İşte bu hâller hep çiftçinin işlediği araziye malik ve mesaisinden bir hisse-i âdilesi olmamasından ileri geliyor. Bu sebeple ziraatta feyz-i terakkiye en büyük esas olan sermaye-i say ve amel bu memleket muhitinde uyuyor. Bir çiftçi memleketi olan buralarda ise bu hâl, istikbal için büyük bir tehlikedir. Hayat şimdiden pek pahalı ve zaruret pek ziyadedir. Ara sıra kaht asarı da baş göstermektedir.

Memleketi bu atalet-i iktisadiyeden kurtarmak için çalışkan ve mahsuldar bir unsur yetiştirmek lazımdır. Bu unsur şimdi sahib-i emlak olan beylerin evladı olabilir; bunlar gençliklerinden itibaren çiftçi, köy hayatına alıştırılır. Bazıları Avrupa'ya, Amerika'ya çiftçilik tahsili için gönderilir. Bu suretle bir müddet sonra büyük çiftliklerde istihsale-i azime ile pek kârlı işler görülebilir. Diğer taraftan müstecer sıfatıyla çalışan amele çiftçileri de tedrici bir surette işledikleri yere daha başka türlü bir rabıta-i sahihe ile raptetmek, onları sahib-i mülk eylemek üzere bulunması pek kolay avamil-i iktisadiye ve maliyeden birine tevessül pek faidelidir.

Mesela, hazine-i hassadan hazineye intikal eden birtakım çiftlikler vardır ki, 161 parçası bu vilayet dahilindedir. Rivayete göre bu çiftlikler bilmüzayede Maliye Nezareti tarafından satılacaktır.

Bu havadisin şüyuu üzerine Yunan mahafil-i sarrafiyesince mühim bir paranın hazırlandığı da mevsukan söylenmektedir. Demek ki, neticede ne olacaktır? Bu çiftliklerin kısm-ı azamı ya Yunan sermayedarını eline geçerek araziyi işleyen Rum köylüleri Yunan **âmaline** hizmete büsbütün mecbur olacaklar yahut da diğer naehil ellere geçerek kendilerinden hakkıyla istifade olunamayan köylüler yine hizmetkâr kalacaklardır. Bu ihtimalattan hiçbirine meydan vermemek üzere bu çiftliklerden her birini ikiye ayırarak kısmen (bedeli birkaç sene zarfında mukassatan tesviye edilmek şartıyla) oralarda mütemekkin zürraa satmak, bir kısmına da Bosna vesair yerlerden gelmekte olan muhacirleri iskân eylemek siyaset-i mülkiye ve iktisadiyemizce şayan-ı tavsiye bir tedbirdir.

Vilayetin ahval-i ziraiye ve iktisadiyesiyle alakadar mesail meyanında umur-ı nafıa ve maarif de birer mevki-i mühim işgal eder.

Pek malum bir şeydir ki, yollar bir memleket için urûk-ı hayattır. Bir memleketteki servet ve refah yollarındaki mebzuliyet ve intizam ile mütenasiptir. Tasavvur edelim ki, Yanya'da arazi Fünûn-ı hazıra daire-i tatbikatında işletilsin; yol olmadıkça mahsulat sevahile pek güçlükle sevk olunacak ve bu hâlde ihracat pahalıya mal olarak mühim bir kâr bırakmayacaktır.

Yolsuzluğun pek şedit meraretleri içeri memleketlerde hissedilir; buralarda zaman olur ki, hububat yerler altına gömülerek ertesi seneye saklanmak istenilir ve çürür. Demek ki, mahsul o derece mebzul olduğu hâlde başka yere nakledilerek satılamaz, çünkü: Vesait yoktur. Bazen de kaht ü galâ vardır. Çünkü mahsulü mebzul olan yerlerden erzak getirmek yine aynı yolsuzluğa mebni muhaldir.

Yanya Vilayetinde yolsuzluktan epeyce sıkıntılar çekilmekte ise de namını tebcil bir vazife olan Ahmet Eyüp Paşa'nın velayeti esnasında büyük himmetlerle vücuda getirilen Yanya-Preveze (114 kilometre), Yanya-Manastır (101 kilometre), Yanya-Seranduz (112 kilometre) anayolları vilayet ahval-i iktisadiyesini epeyce korumaktadır. Fakat bu gayur valinin gaybubetinden sonra büyük bir şey yapılamadıktan başka bu anayolları bile muhtac-ı tamir bir hale gelmiştir; ezcümle Yanya-Seranduz yolunun Ayos Köprüsü'nden itibaren Seranduz'a kadar olan kısmı esaslı bir tamir ister. Bu kısım dahilinde köprüler (Ayos, Kanavyekalos köprüleri) haraptır, o derecede ki kışın muvaredat munkatı olacaktır.

Vilayet nafıa haritası gözden geçirilirse yolların ihtiyaç ile ne derece gayr-i mütenasip olduğu anlaşılır. Bugün vilayetin bir kısm-ı mühimm-i mahsuldarını teşkil eden Kır Vadisi yoldan büsbütün mahrumdur. Avlonya ile merkezî vilayetin muvasalası Tepedelen ve Ergiri'den geçen bir hat ile temin ve Berat, Klisura, Sarandopor yolu da imar edilirse Kır Vadisi de dahil olduğu hâlde vilayetin garb-ı şimalî kısmı ihya edilmiş olur. Diğer taraftan Yanya ve Paşa Hanı'ndan Maçova ve Çilova'ya doğru ilerleyerek Vovosa'da birleşip Grebene'ye doğru gidecek hatt-ı mutasavver vardır ki, bu yollar yapılacak olursa Selanik hutut-ı hadidiye-i muvasalasına yaklaşmış, vilayetin bu kısmına da feyizler bahşedilmiş olur.

Fakat teessüf olunur ki, Nafıa Nezareti'nin programı mucibince önümüzdeki sekiz sene zarfında yeniden yol açılamayacak ve ancak eski yolların imarı temin edilecektir. Bu da bir mülahazadır, bozuk birçok yollar yerine işe yarar birkaç yolun bulunması şu hâlde müreccahtır. Şu kadar var ki, bu tamiratın icrasında bile güçlük çekilmektedir. Memlekette ne müteahhit ne de işi emaneten görecek kâfi derecede mühendis vardır. Halbuki, vilayetin, memleketin hayat-ı iktisadiyesi itibariyle mühim teşebbüsat-ı nafıası da böyle müteahhit ve mühendislere lüzum göstermektedir. Mesela: Yanya'dan Gumaniçe Limanı'na gidecek 75 kilometrelik bir yola hemen başlanmak üzeredir. Şu hâlde Nafıa Nezareti'nin hiç olmazsa şu mühendissizliğe çare bulması lazımedendir.

Yanya'dan Adriyatik sahilinde ve Korfu Adası karşısında bulunan Gumaniçe Limanı'na kadar yapılacak bu yol muamelat-ı ticariyeyi teshil ve az bir zamanda Korfu'da mukim bir kısım tüccarı bu tarafa celbedecektir.

Çünkü hâlihazırda Yanya Vilayeti'nin ithalatı transit tarikiyle hep Korfu'dan geçmektedir. Gumaniçe'nin bir yol ile merkez-i vilayete raptı halinde ise bütün eşya-yı ticariye doğrudan doğruya buraya gelecek ve ihdas edilecek depolardan vilayetin muhtelif kısımlarına sevk olunacaktır. Fakat Korfu'dan Gumaniçe'ye böyle bir cereyanın temini bir kere yolun mükemmel bir şose olmasına, limanın intizam-ı muamelatına vabestedir.

Gumaniçe Limanı'ndan başka Seranduz ve Avlonya limanları da vilayetin Adriyatik sevahilindeki mühim ve mahfuz mevakiindendir. Bunların her biri imar edilerek büyük büyük istifadelere esas olabilir, mesela, Avlonya'dan bütün şimalî Arnavutluk için mükemmel bir iskele meydana getirilebilir. Fakat bunlar evvelemirde dahili yolların ikmaline vabestedir.

Her türlü terakkiyata esas olan maarife gelince, Yanya Vilayeti'nde münteşir olduğu zannedilir. Çünkü, memalik-i Osmaniye'nin her tarafında maarifperver Yanyalı vatandaşlara rastgelinir. Fakat teessüfle söyleyeyim ki, bu fikir doğru değildir. Yanyalılar maskat-ı re'slerine karşı pek vefasız çıkmışlardır. İstanbul'da tahsillerini ikmalden sonra memuriyet peşine düşmüşler, Yanya'ya hizmeti düşünmemişler, dışarıda temin-i mevki ve refah eden bu kısım zevatın memleketlerinde bir eserlerine, bir mektebe, bir kütüphaneye tesadüf edilmemektedir.

Ancak hükûmetin cabeca klasik mektepleri manzur olmaktadır. Bu hükûmet mektepleri meyanında idadi ve rüşdiler sair bildiklerimizden nişan verir. İptidailer ise bildiklerimizin de madunundadır. Çünkü bu havalide Türkçe pek müteammim olmadığından yazıp okumayı pek bilmeyen iptidaiye hocalarından istifade edilememektedir. Zaten biraz iktidarı olan muallimler de çok kalmayıp terk-i memuriyet etmektedirler. Muktedir ve ehliyetli olup da 150 kuruş maaşla hizmet etmek mümkün müdür? Halbuki, vilayetin hisse-i maarifi kâmilen dahilde sarf edilmektedir. Şu hâlde varidat mektep muallimlerinin adediyle mütenasip değildir. Ya bu paraya göre mektepler çoktur yahut da çocukların istifadesini temin edecek surette bir usul takip edilmemektedir. Binaenaleyh meselenin bir müfettiş vasıtasıyla tetkik edilmesi, hiç olmazsa maarif müdürlüklerinden vaki işaratın nazar-ı teemmüle alınması icap eder.

Vilayet umur-ı maarifini tetkik ederken nazar-ı dikkatimi şu nokta celbetti: Hisse-i maarifi bütün ahali ifa ettiği hâlde mektepler yalnız İslam köylerinde açılmaktadır. Devr-i istibdada ait bu hasaisten artık silkinmeli ve hangi unsura mensup olursa olsun evlad-ı vatanın aynı merahil-i tedris üzerinde tahsil-i kemalat ettiklerini görmeliyiz. Mamafih bununla Hıristiyan vatandaşlarımızın mektepleri yok demek istemiyorum. Yanya Vilayeti'nde mütemekkin Osmanlı Rum unsuru hükûmetin bütün vilayete ait maarif varidatının iki misli varidat-ı seneviyeye ve on beş de mektebe maliktir. Elde ettiğim şu ufak istatistik bu bapta bir fikir verir.

Vilayet dahilinde hükûmete ait mektepler:
İnas ve zükur
122 iptidai
13 rüşdi
4 idadi
867.623 kuruş üç yüz yirmi beş senesi bütçesinde maarif hisse-i ianesi

Vilayet dahilindeki Rum mektepleri:
Zükur ve inas
62 iptidai
43 rüşdi
1 idadi
1.700.000 kuruş masarif-i seneviyesi

Demek ki: Rum vatandaşlarımız mektepler hususunda himmetler etmişlerdir. Böyle hemen her köyde muntazamca mektepler de varken hükûmetin kendi fikri ve emeli dairesinde tedrisatta bulunacağı kendi mekteplerine herkesin rağbet ve ikbalini temin için bunların hiç olmazsa hususi mektepler kadar mükemmel olması lazım değil midir?

Mekteplerimizde başlıca eksik olan muallimdir. Muallim bulunmadıkça menafi-i milliye-i Osmaniye'ye hadim olacak bu müesseseler de ihya olunamayacaktır. O hâlde evvel emirde bu muallimi bulmalıyız, bir taraftan darülmualliminler açmalı (fakat karşılık vererek), sonra idadi mezunlarını bazı imtiyazat ile muallimliğe teşvik etmeli; bu imtiyaz mesela mühimce bir maaş veyahut muallimlik hizmetinin hizmet-i askeriyeye mahsup edilmesi olabilir. Bundan başka muallimlerin istikbali esasen açık olmalı. Verilecek imtihanlar neticesinde iptidaiden darülfünun muallimliğine niçin çıkılamamalıdır? İşte bu gibi menafi temin edilirse her vakit muallim bulunabilir ve hükûmetin mektepleri taze hayat bulur.

Maarife dair bu mütalaatı yürüttükten sonra söze artık nihayet vermek isterim çünkü, Korfu'dan hareket eden vapurumuz Birindizi'ye yaklaşmak üzeredir. Yanya'ya dair malumatımı bazı mütalaat ile serdetmiş olduğumdan zaten söylenecek bir şey de kalmadı demektir.

Şu kadar ki her hususta muhtac-ı himmet olan Yanya Vilayeti'nin emn ü asayişi takrir edilmek üzere jandarma tensikatına kadar kuvve-i askeriyeye, fakat inzibat-ı memlekete çalışır ve daha doğrusu jandarmalık eder bir kuvve-i müfreze-i askeriyeye şiddet-i ihtiyacını bir daha tekrar ederim.

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 359
1 Eylül 1909

Bulutlar Arasında
Büyük Bir Hafta-i Havaiye
(1)

Paris Muhabir-i Mahsusumuzdan:

Sema-yı efkârımızı istila eden siyah bulutlar yavaş yavaş silinip gidiyor. Maneviyat-ı Osmaniye'de sarsarlar, hararetlerle tecelli eden Girit meselesi, şan-ı milletle mütenasip bir neticeye isal edildikten sonra bu asil ve mürüvvetkâr efkâr ve maneviyata bir mecra-yı sükûn ve safa aramak, karilerinin hâleti ruhiyelerini nazar-ı dikkate alan gazeteler için mutena bir vazifedir.

Tanin'in bana verdiği bu fikri bir tecelligâh-ı semaide bulmak için karilerimden beni takip etmelerini, ruhlarına her endişeden mücerret olarak semalara doğru bir safiyet-i suûd vermelerini rica ederim.

Bir müsamere-i havaiyeye davetliyim. İstersem sath-ı arzdan pek yüksek uçan müthiş ve elektrik motorlarıyla müteharrik bir kuşun kanatları üzerinde seyahat edeceğim, oradan meva-yı siyah-ı beşere yabancı nazarlar uzatacağım, size tabakat-ı havaiye içinde düşündüklerimi yazacağım. Fakat bunlar hep o hevlnak kanatlar arasında seyahati istersem olacak. Bu müthiş kuşun ne kadar kuvvetli olsa mukavemeti mahdut bezden kanatlarına, mahiyeti mevhum ruh-ı elektrikisine itimat edebilecek miyim? İşte orası meşkûk.

Tayyar makineler, müsamere-i havaiye; bu kelimeler bizde bir hiss-i istiğrab uyandırır. Biz deriz ki, balon ha, şu çocuklara aldığımız kırmızı, mavi, leylaki yuvarlaklar ve böylece bu bahsi kaparız. Bazen de ya insanlar bu yuvarlağı istedikleri gibi idareye, tehlikeye uğramadan üstünde veya altında seyahate muvaffak olurlarsa ne büyük bir hatve-i terakki atmış olacaklardır deriz, mesele yine o bahis ile unutulur gider. Avrupalılar ise balondan başka türlü, daha manalı bahsederler. Cemiyet olmaz ki, balondan, tecarüb-i havaiyeden bahsolunmasın, çocuk yok ki fütuhat-ı havaiye için bir hırs beslemesin. Bugün bütün Almanlar, Amerikanlar, Fransız ve İngilizler bu harika-i sanatın istikbaliyle meşguldür. Bir sınıf-ı sanatkâran, hükûmetlerce edilen muavenet sayesinde hayatını buna hasretmiş, diğer bir sınıf zenginler milyonlarını feda etmiş ve nihayet diğer mühim bir kısım da senevi bütçesinden mühimce bir parayı bu baptaki mütalaata, kitaplara, risalelere veriyor. Bu son

sene zarfında merakib-i havaiyeye dair yirmi beş eser telif edilmiş ve ona yakın risale-i mevkute neşredilmektedir dersem taaccüp etmezsiniz sanırım.

Fransa hükûmetinin merakib-i havaiyeye atfettiği ehemmiyet şayan-ı tezkârdır. Geçen sene Teşrinisaninin beşinde Fransa Meclis-i Ayan'ında Mösyö d'Estournelles de Constant balonlar hakkında bazı istizahatta bulunmuş, bu hususta çalışanların hükûmetçe mazhar-ı muavenet olmasını Almanları, İngilizleri misal göstererek istemişti. Nafıa Nazırı Mösyö Barthou'nun cevaplarından hükûmetin de başka türlü düşünmediği anlaşılarak bu münasebetle pek güzel sözler teati edildi ve neticede merakib-i havaiye ile meşgul erbab-ı fen ve sanata hükûmetçe muavenet takarrür etmekle beraber hudud-ı havai meselesi de mevzubahis olarak bunun da tahdidi keyfiyetinin tetebbu olunması temenniyatıyla içtimaa nihayet verildi. Meclis-i Mebusan'da da buna mümasil müzakerat cereyan ederek nihayet Fransa parlamanında "Kuvve-i İntikaliye-i Havaiye Cemiyeti" namıyla ayrıca bir cemaat da teşekkül etti ki, riyaset-i fahriyeye sabık rüesa-yı vükeladan Mösyö De Freycinet ile Mösyö Leon Bourgeois ve riyaset-i fiiliyeye baloncuları himaye ve sıyaneti ile maruf Ayandan Mösyö d'Estournelles de Constant intihap olundu. Meclis-i Mebusan'ca bundan başka diğer bir heyet daha teşekkül ve azası yüzü tecavüz etmiştir.

Fen ve sanat yolunda gösterilen bu şevk-i hâhiş Fransa'nın saha-i medeniyette tealisine elbette hizmet eder. Fransızlar bu kadirşinaslığın mükâfat-ı hakikiyesini Manş Denizi'ni bir aeroplanla ilk geçenin kendi cemiyetlerinden çıkmasıyla kazanmış oldular.

Filvaki 25 Temmuz 1909'un sabahı alafranga saat beşi sekiz dakika ve otuz saniye geçerek Fransız toprağını terk ile merkeb-i havaisiyle 26 dakika 30 saniyede Manş Denizi'ni aşarak İngiliz toprağına vasıl olan Mösyö Blériot Fransızlara fen namına büyük bir şeref, büyük bir hisse-i iftihar bahşeyledi. Kendisi de İngiltere'de muteber lordlar, şehreminine varıncaya kadar en muktedir memurlar tarafından bir mevkib-i zaferle istikbal edildi.

Bu hadisat-ı muhtelifeden baloncuların Avrupa'ca kadir ve ehemmiyeti hakkında bir fikir edinilebilir. Bu baloncular istikbal-i beşere bir yadigâr, büyük bir hediye bırakacaklar, düşünelim ki, seyahat-ı havaiye mümkün olunca insanlar birbirlerine daha yaklaşacaklar, daha kardeş olacaklar, şerait-i iktisadiye daha kolaylaşacak, bu cenk, cidal ortadan belki daha çabuk kalkacak, beyn'el-beşer mübadele-i efkâr ve eşya daha süratle mümkün oldukça saadet ve istirahat de belki daha iyi bir surette takarrür edebilecek. Bunlardan başka, insanların yerler ve denizler altındaki hâkimiyetinden sonra bir de havalar üstündeki fütuhatı iktidar ve maaliyat-ı beşeriyeye altın bir sahife daha ilhak etmiş olacaktır.

Baloncular ve balonculuk diyorum. Bizde merakib-i havaiyeye ait balon ve balonculuktan başka bir şey bilinmediği için bu tabiri kullandım. Halbuki, bugün erbab-ı fennin uğraştığı yalnız balonculuk değildir. Uçurtmacılık diyebileceğimiz diğer bir şube de vardır ki, bunları birbirinden ayırmak iktiza eder. Çünkü, balonlar havadan daha hafif, uçurtmalar ise daha ağırdır. Halbuki, bu ikinci kısma uçurtma demek de ne derece doğru olur? O ciheti Salih Zeki Bey'den sormalı. Mamafih, hazır şu şimendifer katarının müzeyyen vagon-restoranında bulunuyorken balonlara, uçurtmaya dair mütalaatı tazelemek faidesiz olmayacak. Bundan balon ve uçurtmanın vücuh-ı tesmiyesini de belki anlarız.

Malumdur ki, balonculuk mayiat hakkındaki Arşimed Kanunu'nun gazata tatbikiyle meydana gelmiş oluyor. Arşimed mayie batırılan herhangi bir cisim mevkiini değiştiren mayi sıkletine muadil ve aşağıdan yukarı bir kuvve-i dafia husule getirir demiş. Bu kanunu gaza tatbik etmişler ve nihayet havaya maruz her cismin bir sıkleti bir de muhit-i havai de husule getirdiği kuvve-i dafiası yine bu esastan teferru ederek anlaşılınca şöyle denilmiş: Ya sıklet kuvve-i dafiadan büyüktür, bu sath-ı arzda mevcut eşya-yı kesifenin kısm-ı azamında tecelli eder veya kuvve-i dafiaya muadildir, bu hâlde o nevi eşya cevv-i havada dalgalanır durur veyahut da sıklet kuvve-i dafianın madunundadır, bu kısım, havadan hafif eşyayı teşkil eder ki, cevv-i havada kendi sıkletine muadil tabakat-ı havaiyeye tesadüf edinceye kadar suud eder. İşte bu son iki neticeden balon nazariyesi çıkmış ve ilk balonu Montgolfier biraderler sıcak hava ile doldurmuşlar, sonra müvellidü'l-maiayla, hava gazı ile tecrübeler etmişler ve nihayet 1789 senesinin sonbaharında Versay Sarayı'nın bedayinümun bahçesinde Kral ve Kraliçe Hazeratının huzurlarında büyük bir balonu muvaffakiyetle uçurarak âlem nazarında suûd-ı semaiye ilk şekl-i maddîyi vermişlerdir. Bu nevi balonlar o zamandan beri "Montgolfier" tesmiye edilmiştir. Kenarına, altına birer ip, bir sepet bağlandığı resimlerde görülen bu iptidai balonlar tekemmülat-ı tabiiyeye maruz her şey gibi tekemmül etmiş ve bugün idare olunabilir hâle gelmiştir.

Bu balonların idare olunabilmesi için balona cereyan-ı havadan ziyade sürat verir bir çark, diğer taraftan bir dümen lazımdı. Bu çarkı, daha doğrusu uskuru çevirecek hafif elektrik motorları yapılmaya başlanıldığından beri balonların istikbali de açıldı. Bu hususta ilk tecrübeleri yapanlar (1850-1860) Jigar'la, Tissandier'dir. Hafif motorlarla idare olunur uskurluve dümenli balonlarda ilk muvaffakiyeti gösteren ise Paris'te Santos-Dumont (1901) oldu. Daha sonraları "Vatan", "Cumhur" balonları da Paris'in emniyet olunamaz semasında gâh ü bîgâh göründü ve bu balonlar daha ziyade asar-ı tekemmül gösterdi. Hayfa ki, "Vatan", bir fırtınaya tutularak harap oldu. Onun için balonun bugünkü mahzuru şedaid-i havaiyeye pek mukavemet edememesidir denildi.

Mühendis Mösyö Surcouf ve Kapférer tarafından inşa edilmiş ve hâlihazırda Colonel Renard'ın idaresi altında bulunmuş olan "Paris Şehri" balonu daha başka asar-ı tekemmül gösteriyor. Colonel Renard, ihtira ettiği bu nevi uskur ve dümenle balonun istenildiği zaman (safrasına ilişmeden) suûd ve hübutuna muvaffak olmaktadır.

Havadan ağır merakib-i havaiyeye gelince: Bunlara balon demek hiç caiz olamaz. Çünkü ortada balon yoktur. Bu kısım merakibi balondan ziyade bildiğimiz uçurtmalara takrip edişime sebep de şudur:

Uçurtma ufka mailen ve havaya istinaden yükselen dört tahtaya yapıştırılan bir keten, yahut kâğıt sathından başka bir şey değildir. Fransızların (aeroplan) dedikleri havadan ağır merakib-i havaiyede ise o küçük uçurtmanın sathına benzer büyük birtakım satıhlar, fasılalarla ve bir intizam-ı sanatkârane ile birbirlerine bitiştirilmiş ve bunlara ufka meyelanlı bir vaziyet verilmiştir. O surette ki, büyük uçurtma yüksek bir yerden ufka muvazi olarak bırakılıverirse hava o sutuha amuden ve aşağıdan yukarıya doğru çarpar ve bu netice ile havada kalır. Son zamanlara kadar bu nevi merakib-i havaiye cevv-i havaya yüksek bir yerden ve süratle bırakılmadıkça uçamazdı. Halbuki, şimdi ilhak edilen elektrik motorları, uskur ve dümenlerle durduğu yerden havalanıyor ve birkaç da misafir seyyah alarak insanı hayretlere sokuyor. Bleriot'nun Manş Denizi'ni böyle bir aletle yalnız olarak geçtiği nazar-ı dikkate alınırsa terakkinin ne kadar mühim olduğu anlaşılır.

Davet olunduğumuz müsamere-i havaiye bu ikinci nevi merakib-i havaiyenin müsabakasıdır. Reims'e muvasalatımızda fütuhat-ı havaiye kahramanlarından birçoklarına Bleriot, Farman, Sommer, Latham, Tissandier... lere rast geleceğim ve onlarla görüşerek sizi de eğlendireceğim için pek memnunum.

Reims 23 Ağustos 1909

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 360
2 Eylül 1909

Bulutlar Arasında
Büyük Bir Hafta-i Havaiye
(2)

24 Ağustos 1909- Reims
Paris Muhabir-i Mahsusumuzdan:

Reims'e varır varmaz ilk işim otelin birinde bir oda tutmak oldu. Hafta-i havaiye heyet-i idaresi seyirciler için ihtiyaten dört bin oda hazırladığı hâlde hiçbir tane kalmamıştı. Çantamı taşıyan kırmızı yüzlü, ayyaşça, iyi kalpli olduğu anlaşılan adamcağız ekser hamalların yaptığı gibi benden cerr-i menfaat emeline düşmeyerek bir aile odası bulsak demişti. -Bulabilsek ne alâ olur- İlk ziyaret ettiğimiz ailelerin odaları pek sıkıntılı idi, oralarda kalamayacaktım. Nihayet bir kimyagerin evinde ferah bir yer bulduk. Bulduk ama fiyatı yüreğime oturmadı değil; bir gecesi on iki adet frank! Her ne hâl ise, oradan bir çay içmek ihtiyacını hissettiğimden memleketin -Saray Kahvesi- en büyük kahvesine gittim. İlk mektubumu orada bitirdim, zarfladım, karşıdaki posta kutusuna yerleştirdikten sonra bir arabacıya, haydi müsabaka-i havaiyeye dedim.

Müsabaka Reims'ten yedi kilometre mesafede bulunan Betheny Vadisi'nde icra olunacaktı. Reims'in mevaridat-ı adiyesine halel getirmemek üzere Betheny için ayrıca bir istasyon inşa edilivermişti. Arabacı bu istasyonun önünde durunca indim. Ve bir hava oyunu için inşa edilen bizim Sirkeci İstasyonu kadar belki daha vâsi bu yeni istasyonda tecelli eden intizamı takdir ettim. Beyaz tahtadan yapılan gölgeliklerin yeni boyandığı, Betheny istikametini gösteren levhalar boyasının henüz bitirilmemiş olmasından ve oradaki hafif boya kokusundan anlaşılıyordu. İstasyona vardığım vakit tren yeni hareket etmişti. Altı dakika sonra hareket edecek trene ise müşteriler mütemadiyen geliyor, o surette ki, önümde bulunan parmaklıklara yapıştım kaldım. Nihayet memur efendinin merhameti huruş etti, kapıyı açtı, biz de tımarhaneden kaçar deliler gibi o sıkıntıdan koşuşarak kurtulduk, herkes trende yerini kaptı.

Sekiz dakikada Betheny'ye vardık. Trenden inince bir de ne göreyim? Maşallah! Karşıda bir kara bulut, müsabaka meydanından daha epeyce uzaktayız, meydan etrafındaki seyirciler yuvalarının kenarına üşüşmüş karıncalar gibi kaynaşıp duruyorlar, trenden indiğimiz yerden oraya kadar yayan gideceğiz, yolların maden kömürü kül ve kırıntısı ile örtülü oluşu bir gün evvelki yağmurları ihtar ediyor. Yolların iki tarafında çamur yığıntıları, bundan anla-

şılıyor ki, heyet-i idare himmet etmiş, yoldaki çamuru kazıtarak yerine kül ve kömür serptirmiş, bu sayede herkes, ayağı çamura değmeden yürüyebiliyor.

Nihayet işte Betheny Meydanı'ndayız. 20, 10, 5, 3 franklık yerler var. Şükür olsun ki, ben bu külfetten azadeyim, heyet-i idareden ilk gördüğüm Mösyö Prevo ile meydan-ı müsabakaya girdim. Göze ilk ilişen şey daire-i müsabakanın ortasında jürilere mahsus mürtefi bir bina ile dairenin hududunu tayin eden dört büyük beyaz boyalı kule. Bu kuleler bir dılı 1,250, diğeri 3,750 metrelik bir şekl-i mütevaziü'l-adla teşkil edecek surette vazedilmiştir. Bu dört kulenin esas ittihaz olunuşuna göre, muhit-i müsabaka 10 kilometre olacak.

Methalin iki tarafına bir büyük temaşagâh ile büyük bir büfe inşa edilmiş. Her iki tarafta bir boş yer bulamazsınız. 240'a baliğ olan localar müsabaka-i havaiye tasavvuru gazetelerde okunduğu gün satılmış, locaların üstünde irice bir daire-i mahsusa da gazetecilere tahsis edilmişti ki en güzel yer burası idi zannederim. Daha sonra elektrik yutar, hava püskürtür tuyur-ı müthişe-i sınaiyenin büyük kümesleri biraz uzakta manzur olur. Bunlar sahiplerinin yatak odalarıyla mütalaa ve banyo salonlarını ihtiva etmek üzere 38 parça ahşap binadan ibarettir.

200 bin frank mükâfat-ı nakdiye de dâhil olduğu hâlde masarifin yarım milyona baliğ olduğunu Mösyö Prevo söylüyordu. Bu masraf yekûnunun nasıl kapatılabileceğini sordum. "Bir kısmını duhuliyeden, bir kısmını müsabakaya iştirak eden kulüplerden alırız. Merkezi Reims olan Şampanya eyaletindeki fabrikatörlerin muaveneti var, hükûmet de 50 bin frank teminatta bulundu. İşte böylece masrafı kaparız. Masrafı kapamaktan korkmayız. Çünkü uçuruculardan günde üç bin frank varidatı olanlar da var. Zaten ekserisi zengindir." cevabını alarak hiçbir şey söylemedim!

Gördüğüm ve işittiğim şeyler beni hayretten hayrete sokuyordu. Bu tertibat, bu masraf, teşebbüsteki azamet, emeldeki kuvvet bu muhitte muvakkaten bulunmuş olmakla bile bana başka türlü bir arzu-yı hayat, bir zevk-i mücahede veriyordu.

Betheny Vadisi'ne dökülen bu altınlar, milyonlara malik adamların sabahtan akşama kadar kan ter dökerek sarf ettikleri kuvvet, bir zevk-i sefihanenin tatbiki için miydi? Hayır, bu bir israf, bizim anladığımız mirasyedi israfatından değildi. Betheny Vadisi'ne serpilen bu altınlar bir zaman sonra pek zengin mahsuller verecek, şimdi kömürlü terler akan bu mücahit alınlarda bir zaman sonra lema-i zafer parlayacak, bu altınlar ve bu altınların sahipleri ileriye doğru adımlar atan medeniyet-i insaniyenin birer rüknünü teşkil edeceklerdi. Demek ki, temaşasına şitap ettiğim bu müsabaka bir hava oyunu, bir müsabaka-i hevaperestane değildi. Bugün vesait-i muvasalada bir mevki-i mühim kazanan otomobillerin birkaç sene evvelki tecrübeleri ne ehemmiyeti haiz ise bugünkü tecrübe-i havaiyenin de ehemmiyeti birkaç

sene sonra o derece takdir edilecek ve tarih-i havada Betheny müsabakası şüphesiz ki, sitayişlere terdif edilecekti.

Reis-i cumhur Mösyö Fallieres esfâr-ı müstakbele-i havaiye namına gösterilen bu şevk ve gayreti takdiren bugün saat üçü kırk geçerek Betheny'yi teşrif ettiler. Ramboillet'deki sayfiyelerinden kalkarak buraya kadar ihtiyar-ı zahmet ettiklerinden dolayı bütün müsabaka halkı kendilerine pek parlak asar-ı kabul gösterdi. Mösyö Fallieres'in refakatlerinde refikaları Madam Fallieres'le damadı Mösyö Lanes, Reis-i Vükela Mösyö Briand, Ceneral Brun, nuzzardan Mösyö Millerand ve Dubus vardı.

Reis hazretleri localarında biraz istirahatten sonra merakib-i havaiyeyi ziyaret etmek istediler. Sıra ile Latham, Bleriot, Sommer, Farman...'ın barakalarını hep beraber dolaştık: Madam Fallieres'e refakat eden Marquise de Polignaca eroplanlara dair tafsilat verdikçe ben de istifade ediyordum. Mösyö Fallieres her barakaya muvasalatta sahibini taltif ediyor, elini sıkıyor, bazı sualler soruyor, aferin diye bazılarının omuzlarını okşuyordu. Reis hazretlerinin merakib-i bahriyeye dair malumatının pek basit olduğunu anlamakla beraber beni en ziyade müteessir eden şey kendisinin bütün bu erbab-ı mesaiye karşı babaca gösterdiği asar-ı şefkatti.

Hatta Bleriot, amelesini büyük bir mükâfata layık görmüş olmalı ki, kendilerini çalışkan işçilerim ve vesait-i muvaffakiyetim diye reis hazretlerine takdim etti. Mösyö Fallieres de bu çalışkan adamların siyah ellerini alarak sıktı ve kendilerini tebrik etti.

Bu sıralarda yanımda, karşımda civa gibi oynayan gazetecileri, fotoğrafçıları görmeliydiniz, kimi Ceneral Brun'u dürtüyor, kimi Millerand'a – Hey arkadaş, öte tarafa diye takılıyor, hele biri ressam olmalı, Briand'ın yanından ayrılmayarak profilinden kara kalem resmini (karikatür olarak) almak istiyordu. Bu adam, nasıl, benziyor mu? diye fikrimi de almaya kalkışınca yaptığına bakmadan o... tıpkı diyerek geçiştirdim.

Mösyö Fallieres büfede biraz çerezlendikten sonra locasına avdet edince keten kanatlı kuşlar da uçmaya başlamıştı.

Gur...Gur...Gur...Gur...Gır...Gır...Gır...Gır...

Biri bir turna yahut leylek sürüsünün gürültüsü kadar ses çıkaran bu kuşlar ortalığı velveleye veriyordu. Bleriot'un elli beygir kuvvetindeki monoplanı (bir kişilik merkeb-i havai) bu defa pek eser-i muvaffakiyet göstermedi. Bir devirden sonra indi, zavallı Breke hayvanını hiç uçuramadı. Gır... Gır... Gır... Sath-ı arzdan uzaklaşamadı. Kuleleri üç defa devre muvaffak olan ve şu hâlde otuz kilometreyi bilafasıla yapabilen Poulhan'ın biplanı (iki kişilik) idi. Bugünkü zafer de onda kaldı. Fakat asıl netice haftanın sonunda anlaşılacak.

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 361
3 Eylül 1909

Bulutlar Arasında
Büyük Bir Hafta-i Havaiye
(3)

3 Eylül 1909 Reims
Paris Muhabir-i Mahsusumuzdan:

Nihayet güneş etrafını saran bulutlardan sıyrılmış endişenak çehrelerimize biraz inşirah vermişti. Muhit-i havaimizde uçan büyük kuşlar bu inşiraha iştirak etmiş olmalılar ki, kanat kuyruk sallayarak seviniyor, efradı gittikçe az zaman arkadaşlarıyla karışıyor, koşuşuyorlardı. Bu sırada Sommer, Curtiss, Leblanc, Paulhan... Hep havada idi.

Şu temaşagâh-ı semaiye karşı itiyatsızlıktan mütehassıl derin bir beht ve takdir ile bakıyordum. Beşerin suya, ateşe; havaya kadar varan hâkimiyet-i havariknümasını düşünüyordum. Hatırıma daha ne garip şeyler; mazinin bütün fecaatiyle garaip şüunu da geliyordu. Abdülhamit'in tabiatta kuvvet namına ne varsa onları ilelebet nasıl uyutmak, insanlardaki fikr-i idrak ve ihtirayı nasıl uyuşturmak istediğini tasavvur ediyordum. Vahşet ve tevahhuşla ifade olunabilecek garaib-i fıtrıyesi şüphesiz ki nam bırakacak bu mahluk ateşten, sudan, elektrikten korktuğu kadar havadan ve havada uçurulacak şeylerden de yılmıştı. Kim bilir, havadan inecek bir ejder-i semainin pek kıymettar hayatına hatime keşide edeceğini rüyada mı görmüş yahut kendisine böyle bir rüya mı nakledilmişti? Kim bilir üfürükçülerin biri bu ejder misali şeyin insanların başına musallat olacak balonlardan başka bir şey olmadığını mı söylemişti? Hülasa, bilmediğim bir ledünniyatı vardı ki, Abdülhamit merakib-i havaiyeden pek korkardı ve rivayete nazaran elektrik ve havaya dair keşfiyat ve ihtiraat mütefennin bendegânı tarafından muntazaman haber verilirdi.

Eski devirde Osmanlıların yüzü hürmetine azıcık serbest olabildikleri cülus ve veladet günlerinden birinde bahriyeli efendilerden biri nasılsa kâğıttan bir balon yaparak o gece uçurmak istemişti. Balon yapmak mı, balon uçurmak mı?! Akşam Makriköy'ündeki evceğizime avdet ederken komşularımdan biri diğerine bu hikâyeyi naklediyor, aman ne ihtiyatsızlık diyordu, be çocuk balon yapmak sana mı kalmış! Evet, herkes bu hareketi o zaman pek büyük bir eser-i gaflet ve belahet addediyordu. Halbuki bu zavallı bah-

riyeli mektepte, millet uçağında bin türlü takayyüdat altında alabildiği hikmet-i tabiiye derslerinden bir kısm-ı amelîsini tecrübe ile ufak bir eğlence tertibinden başka ne yapıyordu ve bundan tabii bir şey var mıydı? Ve günün akşamı Beşiktaş civarındaki evi basılmış, çocuk arkadaşlarıyla doğru Yıldız'a götürülmüştü. Üç gün istintaktan sonra bu mübarek günün! tebcili namına bir bedia-ı şadmaniden başka şey yapmamış olduklarını söyleyerek güç hâl ile kurtulabilmişlerdi. Bunun üzerine mekâtib-i idadiye ve âliyede hikmet ve kimya tatbikatına ziyade ehemmiyet verilmesinin talebenin sıhhati itibarıyla pek arzu olunmadığı da lazım gelenlere tebliğ olunuvermişti.

Biz, geçen rub' asrın Osmanlıları, terakkiyat-ı mütecelliye-i medeniyeden herhangisine maruz olsak karşımızda devr-i istibdadın böyle menhus bir heyulası teressüm eder, o yirmi beş senelik talih-i münkesirimiz bizi teessürlere atar. İşte ben de matbuat locasının bir köşesinde öyle büzülmüş kalmıştım. Nihayet kalın bir sesin taarruzatıyla uyandım. Figaro muhabiri "Efendiler, diyordu. Müsabaka-i havaiye mürettiplerine teşekkürden başka ne yapabiliriz, en güzel yeri bize verdiler, her türlü malumatı esirgemediler, yanı başımıza telgraf ve telefonu bile kurdular. Biz de kendilerini ziyade ibramlarla rahatsız etmemeliyiz. Bazı muhabirler, bahusus ecnebilerden bazıları jüri kulübesine kadar gitmiş, hatta zabitan dairesine girmiş, işte yalnız oraya girilmemelidir, rica ederim." Ecnebi muhabirleri deyince irkilmiştim, benim gibi otuz kişinin daha irkildiğini gördüm. Ben, ben gitmedim a diyordum. Diğer otuz da onu demiş olmalı ki, cevap veren olmadı.

Hava yine kararmaya, güneş yine kapanmaya başladı. Loca da karanlıklaştı. Uzaktan Sommer'in inmekte olduğunu gördüm. Bu vesile ile ben de locadan inerek barakasına doğru yollandım. Sommer imtidad itibarıyla o zamana kadar havada en ziyade kalan idi. İki saatten birkaç dakika eksik olmak üzere cevelan etmişti. Ziyaretimi memnuniyetle kabul etti. "Seyahatinizden memnun musunuz?" dedim. "Rüzgâr çıkmasaydı memnun olacaktım" cevabıyla semayı işaret etti. Filvaki bulutların hafif seyranı cereyan-ı havayı gösteriyor. Kuşlardan eser de kalmamıştı. Yalnız Paulhan uçuyor ve locaların önünden geçtikçe alkışlar, el şakırtıları işitiliyordu. Yüzünün iki tarafı tıraş, çenesinde geniş ve kumral sakalı olan muhatabıma bir sual sormak istedim:

–Aeroplanların istikbali hakkında fikriniz nedir?

Sommer pek sevdiği bu merkeb-i havai hakkında ziyade nikbin görünmüyordu.

–Benim fikrimce aeroplandaki tekemmülat motorlardaki tekemmülata tabidir. Biz pekâlâ uçuyoruz. Fakat çok geçmeden kuvvetten düşerek düşüyoruz. Bize kuvvet, ruh veren bu motor, makinedir. Bunun tekemmülü ise, bizden ziyade makinistlere terettüp eder.

–Motorların hiffet ve sıkleti meselesi mühimdir zannederim.

–O, evet hafif motorlar yaptılar. Filvaki bunlar kuvve-i itilaiyeyi tezyit eder fakat hiffetleri ile mütenasip nezaketleri var. Çabuk kırılıyor, bozuluyor, onun için benim hiç işime gelmez. Benim motorum hâlâ ağır motorlardandır. Fakat esas fikrimi anlamak isterseniz, aeroplanlar hangi ve nasıl terakkiye mazhar olursa olsunlar bir spor eğlencesinden başka şey olamazlar. Nakliyat için, harp için bunlar hayal.

Bir sual sormak isterken birkaç suallik cevap aldığım için memnun ve müteşekkir, Sommer'den ayrıldım. Fakat hakikati ararsanız bu cevaplardan şahsen hiç memnun olmadım. Çünkü, ben insanların havada da hüküm ve nüfuz sahibi olacakları itikadındayım ve bu itikatta yalnız değilim.

Biraz ötede Manş Denizi kahramanı Mösyö Bleriot'u görmeye gittiğim zaman Paulhan'ın rüzgâra rağmen havada kalışı sebeb-i makal oluyordu. Dokuzuncu devirde yine eller çırpılmıştı, şu hâlde Paulhan da 90 kilometrelik bir mesafeyi bir saat on altı dakikada itmam etmişti. Fakat Paulhan hâlâ devam ediyor...

Mösyö Bleriot bir Türk gazetesi muhabiriyle görüştüğü için Fransız fıtrat-ı şuhanesiyle hüsnükabul gösterdi. Bu, bütün âlem-i beşeriyetin bizimle meşguliyetini ifham eder. Öyle ise bu şerefe ben de sizi uçurayım latifesiyle söze başladı. Ben bu son sözü müphem bir cevapla geçirdikten sonra "Siz de Mösyö Sommer gibi bu kuşların istikbalinden pek emin değil misiniz?" dedim.

–Yook.. Bu hususta Sommer'le iki mukabil noktadayız. Ben beş sene sürmez münakalat-ı havaiyeye başlayacağız fikrindeyim. Motorlara biraz kuvvet verildikten, rüzgâra kuvve-i mukavemede tezyit edildikten sonra ki, bunlar çok zamana muhtaç değildir, memleketinize gelip Asya'yı Avrupa'dan ayıran bütün mevakiyi aşmış, Avrupa'dan size büyük bir hediye getirmiş olacağım -sürat-.

–O hâlde bütün insaniyet size medyun-ı şükran olacak. Balonların istikbalini bu suretle mahvetmiş mi olacaksınız?

–Şüphesiz, balonlar şimdiden sönmeye başladı. Çünkü farklarımız pek büyüktür. Bir kere aeroplanlar balonlardan daha iyi idare olunuyor, pek çok süratli. Diğer taraftan balonlar pek pahalı ve masraflıdır. Cisimleri de pek büyük. Bu balona büyük bir bina lazım. Doldurmak, uçurmak için amele, şu, bu... Hülasa aeroplanlar hâlihazırda bile balonlardan daha mükemmeldir. Ve balonların istikbali yoktur.

Bu sırada hava daha ziyade kararmış, bulutlardan hafif bir serpinti başlamıştı. Mösyö Bleriot'un barakasına çekilmeye mecbur olduğumuz vakit karşıdan Paulhan da göründü. On üçüncü devreyi iki saat kırk üç dakika-

da ikmal etmişti. Bu zaman zarfında mütemadiyen uçan büyük kuş alkışlar içinde sath-ı arza inerken feza garik-ı nur, bu zafer namına bir tak-ı kuzah resmetmişti.

26 Ağustos, 1909
Reims

Dünkü ilan-ı resmî Paulhan'ın iki saat kırk üç dakikada yüz otuz üç metre seyrederek, zaman ve mesafede arkadaşlarını geçerek en büyük mükâfatı teşkil eden 100.000 Frank'ı şimdilik kazandığını ilan etmişti. Paulhan bu suretle zamanda Sommer'i, mesafede de Verin'i mağlup etmişti.

Zavallı için zevk-i zafer yirmi dört saatten ziyade imtidad etmedi. Bugün Kont de Lambert, Levassor güzel tayrânlarda bulunduktan sonra Latham iki saat zarfında 154 kilometre 620 yaparak herkesi hayretlere, Paulhan'ı da yeislere soktu. Şu hâlde büyük mükâfatın şimdilik sahibi Latham'dır.

Bugün Bleriot bir misafirle seyahat etti. Kazalı bir tehlike de atlattı. Bunu haber alınca aman ne isabet olmuş diyerek rahat bir nefes aldım.

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 364
6 Eylül 1909

Reims'deki Müsabaka-i Havaiye'nin Sonu

Paris Muhabir-i Mahsusumuzdan
30 Ağustos 1909

Bundan bir nısıf asır evvel yaşayanlara lastik tekerlekli bir arabanın mahiyeti mevhum atsız ateşsiz bir kuvvetin taht-ı tesirinde ve hayretfeza süratlerle uzun mesafeler kateteceği nakledilseydi kendilerinden bir hande-i istihzadan başka cevap alınamazdı. Halbuki, bugün elektrikli otomobiller saatte yüzlerce kilometre mesafe katediyor.

Beş sene evvel Fransızlar münakalat-ı havaiyeyi temin için çalışıyor sözünü işiten her İngiliz'in açık dudakları arasından bu teşebbüs-i hayalperestaneye karşı o elli sene evvelki hande-i istihza fırlardı. Halbuki, bugün Reims'de Betheny muhit-i havaisinde tecelli eden muvaffakiyat bütün İngiliz cemiyetini huruşa getirdi. Bu müsabakaya dair İngiliz gazetelerinde görülen tafsilat Fransız evrak-ı matbuatındakinden ziyadedir. Demek ki, efkâr-ı beşer tasavvurat ve muhayyelattan ziyade tatbikat ve fiiliyat ile kabil-i tatmindir.

Merakib-i havaiyeye ait terakkiyatta en geri kalan İngilizleri memleketlerinde bir müsabaka tertibine kadar sevk eden (bazı İngiliz mütemevvilanı gelecek eylülde bir müsabaka-i havaiye tertibine teşebbüs ettiler) Paulhan'ın, Latham'ın ve nihayet Henry Farman'ın iki ile üç saat arasında havada seyrüsefere muvaffakiyetleri oldu.

Elli bin franktan ibaret en büyük mükâfatı kazanan Farman yüz seksen kilometrelik mesafeyi üç saat beş dakikada hiçbir tevakkufa, arızaya uğramadan katetti ki, sürati saatte altmış kilometreye geliyor. Farman bu surette yalnız mesafe mükâfatı kazanmış oldu. Çünkü diğer taraftan Amerikalı Curtiss yirmi kilometrelik mesafeyi on beş dakika elli saniyede katederek saatte seksen kilometrelik bir sürat temin eyledi. Bu suretle sürat mükâfatını aldı.

Bu muvaffakiyatın ilk hadisat-ı havaiyeyi teşkil ettiği nazar-ı-dikkate alınırsa münakalat-ı havaiyenin istikbali hakkında bir fikir edinilmiş olur. Bu istikbalin münasebat-ı beynelbeşere, büyük hizmetler ihzar edeceği şüphesizdir. Ve o itibar iledir ki Reims'deki ilk müsabaka-i havaiye yalnız sporla meşgul olanları değil Avrupa'da birçok siyasiyun ve içtimaiyunu meraka düşürdü. Askerler, diplomatlar, ulum-ı içtimaiye muallimleri, uhuvvet-i umumiye-i beşeriye taraftaranı hep orada toplandılar, söyleştiler.

Filvaki cevv-i havada cevelan temin edilince birçok meseleler çıkacak, bir kere askerlik mühim tadilata uğrayacak, gümrük muamelatı garip bir şekil alacak. Öyle ya, bu terakki vahşetten tecerrüt edemeyen insanların elinde belki bir alet-i fecayi olacak, bir kafile-i askeriye semt-i havaiden inecek bir yumruk kadar demirin patlayan parçaları arasında belki, harap edilebilecek. Sonra gümrükler itibarıyla, en kıymettar ve hafif eşya bir memleketten diğer memlekete havadan geçiriliverecek, kaçakçılık kolaylaşacak.

Bu iki mesele hudud-ı havainin Fransız Meclis-i Mebusan'ında talep ve teklif olunduğu üzere tayini ile hallolunur denildi. Fakat farz olunsun ki, hudud-ı havai tayin olundu. Bu hudut için ne gibi bir kuvve-i müeyyide bulunabilecektir? Hududu havada gösterir işaretle, geçecekleri gözetecek bir heyet-i teftişiye lazım değil midir? Şu hâlde havada rüsumat mevkifleri ve askerî karakolları bulundurulacak. Geçitler, muayyen yol ve demiryollardan başka vesait mürûr u uburu olmayan dağlar ve nehirlerle muhat karada bile güçlükle ifa olunabilen bu nezaretin her tarafından geçilir seyyal bir esir-i havaide tatbiki nasıl mümkün olacaktır?! Bir kere sabit mevakıf-ı havaiye tayini, sonra bu mevakıfın yekdiğerine lüzum-ı kurbiyeti havada nukat-ı sabitenin tayinindeki ehemmiyetle nazar-ı teemmüle alınırsa hudut meselesinin böyle hallolunamayacağı anlaşılır da insanların aralarında daha başka çareler bulacağı tahmin edilir.

Tıp akademisi azasından Fransız Parlamanı Sulh Heyet-i Mebusesi reisi Mösyö Charles Richetde dahil olduğu hâlde bütün sulhperveranın düşündükleri işte bu vadidedir.

Hudud-ı havaiye meselesi bu tarzda hallolunamayınca gümrükler şekl-i hazırı kaybedecek, bildiğimiz gümrükler ortadan kalkacak ve bu hâlde münasebat-ı beynelmilel daha mâniasız, daha seyyal olacak, diğer taraftan günden güne ihtira olunan alat-ı muhribe-i harbiye bahusus bu merakib-i havaiyenin terakkiyat-ı müstakbele-i gayr-i malumesiyle öyle bir hâl-i dehşet alacak, pek masum bir şehir halkı nereden geldiği malum olmayan birkaç gülle ve dinamit parçasıyla perişan edilebilecek ve işte o vakit aynı baba ve ananın evladı insanlar birbirlerinin aguş-ı harr-ı samimine atılacaklar, aralarında ebedî bir ahd-i vefa akdedecekler. Ondan sonra bir devre-i sulh ve sükûn başlayacak ve artık terakkiyat-ı medeniye beşeriyeti ateş ve kanla tehdit etmeyecek.

İşte bir vadi-i mülahazat daha.

Fakat Reims'den avdet ederken şimendiferde tesadüf ettiğim kaptan Bernard, bunlar pek ileriye sürülmüş hayalattan ibarettir diyordu, merakib-i havaiyenin askerliğe hizmeti inkâr edilemez. Aeroplanlar tehlikesizce esfar-ı havaiyeye müsait hâle ifrağ edildiği, bunlardan ordularda keşif kolları teş-

kil edileceği muhakkaktır. Ordunun cephesini muhafaza edecek kollar teşkil olunacağı gibi dümdarlık için de ayrıca havai müfrezeler tabiye edilecek. O surette ki, düşmanın havai tertibatından ordu vikaye olunabilecektir. Ben zannetmem ki, bu merakib-i havaiye top, gülle gibi ağır eşyayı taşıyacak hale gelsin.

Mamafih bunları taşıyabilse bile domdom kurşunlarının istimali beynelmilel ahidnamelerle nasıl taht-ı memnuiyete alınmışsa merakib-i havaiyeden mevadd-ı müştaile atılması da öyle menedilir. Merakib-i havaiyenin askerliğe şüphesiz hizmeti olacaktır. Fakat askerlik için bir tehlike teşkil edeceğini zannetmem.

Mesleğini pek seven bu zabitin sözleri şu zaman için daha kanaatbahş idi.

Muhatabım Paris'e yakın istasyonlardan birinde inmişti. Ben ondan sonra hayalata daldım. Paris'te taht el-arz nasıl demiryolları, mevkifler, mevkiler varsa fevka'l arzda böyle yerler, büyük merdivenler, asansörlerle çıkılır havai istasyonlar görüyor ve birkaç saat sonra Sarayburnu'nun sahil-i sükûnuna inmek üzere uçmak istiyordum.

Mustafa Suphi

----------o----------

Tanin
Numara 399
11 Teşrinievvel 1909

Paris Muhabir-i Mahsusumuzdan:

Genç Mısırlılar

Cenevre'de Genç Mısırlılar Kongresi – Mısır'da siyasi fırkalar – Mehmet Ferit Bey'le mülakat

Paris 25 Eylül 1909

İki ay evvel Cenevre'de bulunurken muarefelerinden istifade ettiğim birkaç genç Mısırlı, burada "Genç Mısırlılar" namı altında yeni bir cemiyet teşekkül ettiğinden haberiniz var mı? diyorlardı, bu cemiyet Mısır'daki fırkadan büsbütün müstakildir, maksad-ı teessüsü o fırkalar arasındaki hutut-ı muvasalayı temin ve Mısır'ın mukadderat-ı atiyesine başbaşa hizmet etmektir.

Filvaki birkaç gün evvel bu genç cemiyetin daveti üzerine Cenevre'de inikat eden kongreye dair gazetelerde telgraflar görüldü. Bu kongrede Hizbu'l-Vatani Fırkası reisi Mehmet Ferit Bey'le, Hizbu'l-Amme Fırkası rüesasından Ahmet Bey (Lütfi) ve Islahat-ı Esasiye Fırkası'ndan bir murahhasla bu fırkalara mensup yüzü mütecaviz zevatın bir araya toplanması "Genç Mısırlılar" Cemiyeti için yeni ve parlak bir muvaffakiyet idi.

Kongre'de ne gibi müzakerat ve mütalaat cereyan etti ve ne netice elde edildi? Bu bapta malumat almak üzere Cenevre'den doğruca Paris'e gelmiş olan Mehmet Ferit Bey'e müracaat eyledim.

Ancak Ferit Bey'le mülakatımdan evvel kariine Mısır'da siyasi fırkalar hakkında bazı malumat itası faideli olur zannındayım.

Mısır'da efradının kesreti ve nüfuz ve ehemmiyeti itibariyle birinci derecede gelen Hizbu'l-Vatani Fırkası'dır ki, Mustafa Kâmil Paşa tarafından tesis olunmuştur. Mustafa Kâmil Paşa Fransa'da Montpellier'de, Darülfünunda hukuku tahsilden sonra memleketi için çalışmaya karar vermiş ve az zamanda büyük teveccüh ve binlerce taraftar kazanmış ve nihayet El-liva'yı Arapça, Fransızca ve İngilizce olarak neşre muvaffak olmuştu.

Mücahedat-ı ahraranesine esas ittihaz ettiği şu erkânı 22 Teşrinievvel 1909'da artık kuvvetsiz, fakat tesirli sesiyle okuduktan sonra teşkil edilecek Hizbu'l-Vatani'ye dercedilmesini tavsiye etmişti.

- Mısır'ın Londra muahedesinde (1840) mezkûr ve feramin ile muayyen muhtariyet-i dahiliye-i idare ile idaresi.
- Bir hükûmet-i meşruta tesisi.
- Mısır Avrupa'ya medyun oldukça mukavelat-ı maliyeye riayet olunması. Neşr-i maarif için fukara-yı ahalinin istifadesini temin edecek bir esas-ı milliye müstenit maarif programı tanzim, hatiat-sabıkadan tecerrüt ve şer-i şerifin terakkiyi emreden erkân-ı mukaddesesini ahali arasında neşr ile maarif için zenginleri muavenete teşvik ve bir darülfünun tesisine ve gece dersleri açmaya ve Avrupa'ya talebe göndermeye gayret edilmesi.
- Müslim ve Kıptileri itilafa davet.
- Mısırlılarla Mısır'da mukim ecnebilerin hüsn-i münasebatını ve Mısır'da mücrimin-i ecnebiyenin mahakim-i muhtelifede muhakemelerini.
- Mısır'la Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebatın takviyesini ve düvel-i muazzamanın emniyetini temin ve istihsal.

Mustafa Kâmil Paşa bu esas ve metalible meydana gelen Hizbu'l-Vatani'nin daha bidayet-i hayatında bütün sevdiklerini firak-ı ebedîsiyle dağdar etmişti.

Muvakkat bir devre-i ihtilaf ve ataletten sonra Fırka'nın riyasetine Mehmet Ferit Bey getirilerek yeniden faaliyete başlanmış ve Hizbu'l-Vatani'nin, Mısır'ın muhtelif yerlerindeki şubeleri kırka iblağ edilmiştir. Her şubenin açtığı muhtelif mekteplere nazaran bu miktar mühimdir, diğer taraftan fırkanın naşir-i efkârı gazeteler de intizama sokulmuş.

İkinci bir fırka da Hizbu'l-Amme'dir. Fransızca tercümelerine göre bu iki fırkadan birincisini "millî", ikincisini "avam" diye tarif etmek mümkün olur. Bu ikinci fırkanın teşekkülü naşir-i efkârı olan El Ceride gazetesinin Mahmut Paşa El Süleyman tarafından tesisinden sonradır. Abdürrezzak Paşa'nın himmetiyle meydana gelen bu fırkanın meslek-i esasisi "vesait-i muslihane ve mutedilane ile meşrutiyete varmak" suretinde tayin olunabilir. Bu fırka Hizbu'l-Vatani'yi pek genç ve müfrit telakki eder.

Hizbu'l-ıslah ale'l-mebadiü'd-düsturiye namı altındaki üçüncü bir fırkanın müessisi El-Müeyyed gazetesi müdürü Şeyh Ali Yusuf'tur. Denilebilir ki, Şeyh Ali Yusuf bu fırkanın hem müessisi, hem de sahibidir! Memurinden bazı zevat ile münasebatını suiistimal ettiği de mütevatirdir. Hatta fırkasının reis-i sanisi Ahmet Haşmet Paşa'nın Butros [?] Paşa kabinesinde Maliye Nezareti'ne geçmesi de bir takım kîl u kallere sebep olmuştu. Hülasa, bu zata ait bizim bileceğimiz kati bir şey varsa o da Holo zade İzzet'in vekil-i umuru ve

müdafi-i hukuku olmasıdır. Ahiren İzzet namına Selim-i Şedid'in konağını tutması ve kontratoyu imza eylemesi de buna delil-i kâfidir.

Mehmet Ferit Bey'le mülakat:

Hizbu'l-Vatani Fırkası Reisi ve El Liva gazetesi müdürü Mehmet Ferit Bey'le görüştüğümüz zaman bu fırkalar arasındaki münasebata dair izahat istemiştim:

– Cenevre'de inikat eden kongrenin favaid-i muhakkakasından birisi şüphesiz muhalif fırkalar arasındaki mukarenete fevt vermesidir. El Ceride'nin bidayet-i intişarında gazeteyi idare edenlerin mahiyeti, Şavali vakasından sonra adliye müsteşarlığına irtika eden Fethi Paşa (Zağlul)'un Lord Cromer ile El Ceride arasında bulunması bizi bu gazeteden ve bu gazetenin sahipleri tarafından, tesis edilen Hizbu'l-Amme Fırkası'ndan tabiatıyla ihtiraza mecbur ediyordu. Ancak Lord Cromer'in mevkiinden çekilmesi ve zaman ve ahvalin değişmesiyle bu fırka hakkındaki fikrimiz de değişti. Bugün bizim fırka ile bu fırka arasında hemen hiçbir ihtilaf yoktur. Yalnız onlar ziyade itidalperverdirler. Muhtariyet-i idare-i dahiliyeyi istemekle beraber ref-i işgalden bahsetmezler. Biz ise biri gibi diğerini de isteriz ve icraatımızda daha kısa ve doğru yollardan gideriz.

Üçüncü fırkaya gelince: Bu, Şeyh Ali Yusuf isminde bir adamın eli altında ve güya ıslahat-ı esasiye-i kavanin ile usul-i meşrutiyete vusul iddiasındadır. Şahsiyata girmek ve bazı hikâyat ile gazetenizi kirletmek istemem. Ancak diyebilirim ki, bu cemiyette zikir ve takdire seza hiçbir şey yoktur. Mürevvic-i efkârı olan El Müeyyid gazetesi ahali tarafından defalarla köşe başlarında, meydanlarda yakılmıştır.

Mehmet Ferit Bey'e Cenevre Kongresi'ndeki müzakerat ve teati edilen efkârın mahiyeti hakkında izahat vermesini rica ettim.

– Kongreye yüzü mütecaviz Mısırlı iştirak ettiği gibi bir o kadar da ecnebi, birçok da İsviçreli gelmişti. Mısır'ın hâlihazır-ı siyasi ve içtimaisi Genç Mısırlılar'ın heyet-i idaresi tarafından tanzim olunan mufassal bir raporla izah edildi. Aynı mesele hakkında Mösyö Gervais Courtellemont ve Matmazel Maximillian Biez [?] taraflarından da birer rapor verildi. Sonra üç gün devam eden mütevali celselerde Mısır'da milliyetperveranın faaliyet ve Lord Cromer'le münasebetleri, Sudan ve Mısır, Faşuda [?] ve kapitülasyonlar meseleleri ve şarkın istikbali hakkında ilmî ve içtimaî tetebbular

teşhir edildi, mütalaalar yürütüldü. Hâlini anlatmak isteyen bizler için bu tetebbuatın kıymeti tabii mühimdir. Zikre seza bir şey de İngiliz Parlamanı azasından Mister Keir Hardie ile Mister Gettil ve Prens ve Haselton'ın [?] kongremize gelerek hissiyat ve amalimize iştirak etmiş olmalarıdır.

Kongrenin tetkikat ve tetebbuatından çıkan netice nedir?

– İttifak-ı ârâ ile mevzubahis olan şey İngiltere Parlamentosu'na ve Babıali'ye çektiğimiz telgraflarda da yazdığımız gibi Mısırlıların ahval-i dahiliyelerini kendileri idare etmek istemelerinden ibarettir.

Kongreyi niçin Cenevre'de akdediyorsunuz?

– Bunun sebepleri; bir kere hemşehrilerimizden birçoğu yazı İsviçre'de geçirir, Cenevre'ye gelmeleri kolaydır, sonra gençlerimizden mühim bir kısmı da bu memlekette tahsildedir. Fakat bidayet-i hürriyetten beri Mısırlılar arus-ı İslam olan İstanbul'u her yere tercih ediyorlar. Bu yaz binlerce Mısırlı, Karadeniz Boğazı'nın sevahil-i sükûn güzarına yayılmıştı. Bu hâlde gelecek kongreyi İstanbul'da yapmak da hatırımızdan geçmiyor değil.

Mustafa Suphi

----------o----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1910 YILI YAZILARI

-----o-----

Hürriyet, insanlığın büyük bir ülküsü olarak,
Sokrat'tan Hegel'e kadar birçok filozofun hayatını doldurmuş,
insanlığın gelişmesi ve evrimine esas kabul edilmiştir…

On sekizinci yüzyılın büyük evladı Montesquieu diyor ki;
"Topraklar sahip oldukları verimlilik kuvvetinden ziyade,
sahiplerinin hürriyetiyle orantılı olarak ürün verirler."
Çiftçiler için söylenmiş bu söz,
emeği ile çalışan kişilerin her biri için de geçerlidir…

1908 Meşrutiyet devrimi, bizi siyasi esaretten kurtardı fakat
Montesquieu'nun bahsettiği hürriyete henüz nail olamadık…

Fakat iktisadi esaret altında hâlâ inleyen bu millettir…

Mustafa Suphi, Servet-i Fünûn,
Meşrutiyet ve İtibar-ı Ahali
(Meşrutiyet ve Halkın İtibarı),
2 Kânunuevvel 1910

-----o-----

Servet-i Fünûn
Numara 1010
30 Eylül 1326 / 1910

Musahabe-i İktisadiye

Memleketimizde Yeni İstatistikler İntişarı Münasebetiyle

Denilebilir ki istatistik hakkında en mühim ve mahsuldar mesai on sekizinci asrın efkâr-ı felsefiye ve tecessüsat-ı ilmiyesi ile meydan almıştır. Fakat istatistik tekemmülat-ı umumiye-i içtimaiye ile mütenasiben terakki eder. İçtimaiyat mazhar-ı tetkik ve takdir oldukça hayat-ı beşerin safahat-ı muhtelifesinde tecelli eden nimet ve musibetlerle alaka ve münasebet arttıkça istihracat-ı ihsaiyeye ehemmiyet verilir.

Beşeri alakadar eden hadisat-ı hayatiye şüphesiz ki kâinat kadar eskidir. Fakat bu alaik ancak on sekizinci asrın sine-i kemalinde isbat-ı vücut ediyor ve o vakit istatistiklerin faidesi yakinen anlaşılıyor. Ancak vesait henüz pek iptidaidir. Görüyoruz ki 1749'da İsveç ve diğer iki İskandinav hükûmatından başka hiçbir hükûmetin istatistiği yoktur. Bunlarda sadece nüfus-i ahaliye taalluk ediyor.

On dokuzuncu asır istatistik için bir devre-i tekemmüldür. 1801'de Fransa ile İngiltere tahrir-i nüfusta diğer Avrupa hükûmetlerine pişva olmuştu. Alman hükûmetleri 1810'da başlar. Prusya'nın bu tarihte teessüs etmiş bir istatistik dairesi olduğu gibi Avusturya'da 1818'de böyle bir daire tesisine muvaffak olmuştur. İngiltere'nin ihsaiyat-ı beynelmilele büyük hizmetler eden istatistik dairesi Board of Tradeise kendi müşahedat cetvellerinden muahhar ve 1832'de müessestir. Fransa Umumi İstatistik Borsası da 1814'de meydana gelmiştir.

İşte bir silsile-i vukuat ki istatistiğin resmî binalar üzerinde teessüsünü gösteriyor.

Bu daireler asrın sıra ile yetiştirdiği Schnetzler, Şatonov [?], Şaptal [?], Moureau de Jeunesse [?], Ketle, Messa Dagliya, Rumlen, Anjel, Far, Rousen gibi Fransız, Belj, İtalyan, Alman ve İngiliz meşahir-i ihsaiyununun inzimam-ı himematıyla pek mühim bir külliyat-ı ameliye ve istihraciye vücuda getirmiş ve istatistik ancak bu suretle halet-i iptidaiyeden kurtulabilmiştir.

On sekizinci asırdan başlayarak ilcaat-ı zamana tabi mütemeddin hükûmetlerin hemen hepsinde teessüs eden bu daireler ihsaiyatı kemale doğru

ilerletmişlerdir. Sonradan Londra, Paris, Berlin, Brüksel gibi büyük ve mecmu-i ulema olan memleketlerde teessüs eden hususi istatistik cemiyetleri ve 1853'ten beri Brüksel'den başlayarak muhtelif yerlerde inikat eden kongrelerde o malumat-ı esasiyeden çok istifade etmişlerdir.

1880'den itibaren beledi istatistik daireleri de tesisine başlanılması ve milel-i muhtelifeye ait bu gibi devairin kongrelere arz ettikleri netaic-i mesai ile istatistik on sekizinci asırdakinden başka bir hâl aldı. Muntazam neşriyatta bulunuluyor, yeni yeni usul-i istihracat keşfediliyor ve bu istihracattan kanaatbahş neticeler çıkarılıyordu. İstatistik, cedavil-i müteselsile ve umumiyesi ile bilhassa hükûmetin istimal ve idare edebildiği bir alet-i murakabe olmuştu. Durendiş bir hükûmet bu evrak ve cedavil içinde mazisinden ibret alıyor, haline çareler buluyor, güzel istikballer hazırlıyordu; maksat artık sadece tadat ve terkim-i hadisat değildi. Filvaki on sekizinci asırdan beri zaptına ihtimam olunan bu adat ve erkam, istatistik için ancak bir vasıta teşkil edebilir. Bütün emeller cemiyet ve hükûmet için bir ilm-i kıyas ve mesaha tesisinde tecemmu ediyordu.

Dikkatli bir mütefahhıs olması icap eden istatistik mütehassısı, müşahede-i muntazama ve mütemadiyesi altında bulundurduğu hadisatı kayıt ve terkim etmekle şüphesiz ki mühim bir iş görmüştür. Fakat henüz nail-i emel olmamıştır.

O daha hadisat-ı mukayyedeyi mütecanis ve gayr-i mütecanis kısımlara ayıracak, sonra her kısım dâhilinde bazı evsaf-ı hususiye arz etmiş olanlardan sınıflar vücuda getirecek ve daha birçok muameleden sonra bazı istihracatta bulunacak. İş burada da bitmiyor. Bu ameliyat fasılalarla tekrar ve bu suretle mukayeseler tesis olunacak ve nihayet hadisatın kemiyatı tağyir, mahall-i hudusları itibariyle muhtelif iklimlerdeki tezahüratı takdir ve hesap, tetkik olunan maddenin, hadise-i içtimaiyenin mahiyet-i umumiyesi hakkında bir fikr-i kanaat verebilecektir. Onun için Lovassor istatistiğe sadece "hadisat-ı içtimaiyenin tetkikat-ı hesabiyesidir" diyor.

İşte böylece dikkatler, itinalarla geçen seneler nihayetinde elde edilen esas cetvelleri ve keşfolunan usul-i istihracat ile istatistik hadisat-ı içtimaiye için bir ilm-i kıyas ve mesaha hâline gelmiş ve vezaif-i ilmiye ve ameliyesine başlamıştır.

Şurası şayan-ı-dikkattir ki istihracat-ı istatistikiye ne kadar parlak olursa olsun daima umumi ve bir dereceye kadar sathi münasebatı, mesela mevzubahis maddenin nüfus-ı ahali ile ticaret-i umumiye ile, mahsulât ile münasebatını arar. Eşyanın mahiyet ve tabiat-ı dâhiliyelerine nüfuz etmez. Hususiyle istatistik münasebat-ı eşyaya taalluk ederse esbabın heyet-i umumiyesini de ihata edemez. Bu esbaptan belki bir kısmını gösterebilir. Hâl-i faaliyette bu-

lunan münasebat-ı hariciyeyi tetkik ve kontrol eder. Bazı farziyat ileri sürer, bunları netice-i tetkikatta ya kabul ya reddeder.

Mamafih şimdiye kadar elde edilen neticeler istatistiğin tebcil ve takdir-i namı için kifayet eder derecededir. Nüfus-i ahali, tevellüdat, izdivacat, vefeyat ve ihsaiyat-ı maneviye nazariyatı, ilm-i hükûmetle ilm-i içtimainin malumat-ı tavsifiyeye ait kısmına verdiği vuzuh-ı ilmî en evvel zikre sezadır. Meskûkâta, itibara, fi-i hububata, ücurata, istihlakata ve hasada ait netayicde sehv ve tereddüdün izalesine hizmet ettiği gibi fiyat ve kıymetin münasebatını da ancak istatistik tayin edebilmiştir.

***

Tarih-i İslam'daki kuyuda nazaran Osmanlılarda istatistik fikirlerinin eski olması icap eder. Filvaki Amr İbnülas'ın Mısır'da tahrir-i nüfusa teşebbüsü ve müluk-i Emeviye ve Abbasiye'nin ihsaiyata ehemmiyet verdikleri malumdur. Gustav Lebon La civilisations des arabes nam eser-i meşhurunda bilhassa Endülüslülerin ihsaiyat ve riyaziyattaki terakkilerinden bahseder. "Devlet-i Aliye'de istatistiğin mebdeini tayin için bidayet-i teşkilata irca-i nazar icap eder. Tahrir-i arazi meselesine memalik-i Osmaniye'de pek büyük ehemmiyet verildiği ve bu vazifenin memleketin zirve-i ilmiyesinde bulunan zevata havale edildiği Defterhane-i Amire'de mevcut asar ile müsbettir."[27] Suriye ve Halep vilayetlerinin tahririne Tırhala Kadısı ve Rumeli kıtasından bir kısmının tahririne Ebu's-Suud Efendi nezaret etmişlerdi. Bu suretle meydana sunuf-i muhtelifeye ait kuyud-i araziye mahsus icmal, mufassal, ruznamçe gibi defterler meydana geldi.

Kanuni Sultan Süleyman ile Sultan Murad-ı Salis hazeratı da tahrire ehemmiyet vererek defterlerin mevcudu bine baliğ olmuş ve hâlihazırda Defterhane'de mahfuz bulunmuştur ki tezvir ve tasniden masuniyetine epeyce dikkat olunmuştur. Mamafih bunlar müessesat-ı umumiyeye ait arazi ve akara münhasır idi.

"Eşhas uhdesinde bulunan arazi-i emiriye hakkında senedat-ı tasarrufiye itası vaktiyle muhassal ve Müslimlere ait iken Arazi Kanunnamesi'nin neşrinden sonra umumi bir yoklama icra olunduğu gibi sarf ile müsakkafat ve müstagallat-ı vakfiye hakkında senedat-ı tasarrufiye itası tevarih-i muhtelifede Defterihakani'ye tevdi edilmekle bunların dahi muhtelif zamanlarda yoklaması icra edilerek cümlesi için müteferrik kayıtlar tutulmuş ise de gerek bu yoklamaların icrası ve gerek tedavül iyâdı vukuunda emn ü itimada layık bir usul-i salim vücuda getirilemediğinden işbu kuyud mahakim nazarında mamulün bih olacak" derece-i itibarda değildir.[28]

[27] İhsaiyat-ı Cavit Bey.

[28] Defterhane Müdir-i Umumisi Mahmut Said Efendi'nin tahrir-i emlak hakkında Kânunuevvel 1325 tarihinde makam-ı sadarete hitaben tanzim ettiği bir layihadan müstenbattır.

Müessesat-ı umumiye ve hususiyeye ait bu kuyud-ı hakani umur-ı hükûmet ve mesalih-i nâsı teshile hadim olmakla beraber istatistikten bugün murat ettiğimiz mahiyet-i ilmiyeyi ihraz edememişlerdir. Hatta arazinin cihat ve hududunun yoluyla tayin edilememesi gibi mühim bir noksan hâlihazırda muamelat-ı arazi ile meşgul olan Evkaf ve Defterhane idareleri umurunu pek ziyade teşviş etmekte ve bilhassa vilayatta kuyudat-ı atikanın içinden çıkılamayarak işler memurların insafına kalmaktadır. Bizde tahrir-i nüfus meselesi de 62 tarihinden beri mevzubahis ve tatbik olmuş ise de tahrir-i nüfustan ziyade sicillat-ı nüfusa ehemmiyet verilerek bu muamelat da istatistikçe matlup olan iktisadi ve ilmî kıymetleri haiz değildir.

Şu hâlde memalik-i Osmaniye'de istatistiğin mebde-i hakikisini bir başka tarihte aramak icap eder.

Cavit Bey İhsaiyatı'nda bizde ilk istatistik dairesinin 1874 tarihinde bir Rus mütehassısının idaresi altında teşekkül ve 77 muharebesi üzerine ilga olunduğunu zikrediyor. Üç sene devam etmiş olması lazım gelen bu dairenin asar-ı mesaisine bir yerde tesadüf etmek mümkün olmadı. Yirmi sene evveline râci coğrafi ufak istatistikler ele geçiyorsa da bunlar 1296'da istatistik hakkında kaleme alınan nizamname üzerine bazı vilayatta teşekkül eden komisyonlar tarafından tanzim ve o tarihten başlayan resmî salnamelerden müstahrec olduğu tahmin edilmektedir.

Bin türlü avarıza rağmen 1316'da Ticaret Nezareti tarafından neşredilen umumi bir istatistik cetveli memlekette o vakitlerden beri istatistik fikirlerinin epeyce tekemmül etmiş olduğuna delalet eder. Tabiidir ki Avrupa ve Asya'nın hadd-i fasılında sakin olan Osmanlılar, Avrupa'da husulünü yukarıda zikrettiğimiz cereyandan uzak duramazdı. Avrupa ve Asya arasında ihtilat arttıkça Hükûmet-i Osmaniye'nin de beynelmilel bazı adatta ve teamülatta ülfet ve iştiraki pek tabii idi. Memlekette muamelat-ı rüsumiye ve nafıanın bir cereyan-ı cedit alışı istatistiği pek tabii surette bize îsale sebep olduğu gibi Düyun-ı umumiye ve umur-ı sıhhiye gibi ecnebiler tarafından müdahale ve idare olunan devairde istatistik bizzarure teessüs etmişti. Sonra istibdadın vasfi zatına has halleri, alayişleri de eksik değildi. Bazen hiç umulmadık şeylerin yapılmak istenildiği işitilirdi. Şûra-yı Devlet'te müteşekkil İstatistik Komisyonu'nun suret-i muntazamada inikadı ve bunun iltizamı o kabîldendi. Şu kadar var ki bu komisyon ekseriya istatistikten malumat-ı mahsusası olmayan bazı zevat elinde kalmıştı. Onun için bu devirde ticaret ve nafıaca, rüsumatça, maarifçe neşredilen istatistiklerden hiçbiri mahiyet-i esasiye-i ilmiyeyi haiz değildir. Ve bunun için ne derecede kabul-i istifade oldukları cay-i teemmüldür. Alman muktesid-i marufu Schmoller diyor ki: "İstatistik kaba bir alettir ve böyle kalacaktır. Mütehassıs olmayan ellerde suiistimale,

hataiyata vasıta ve yalnız sahibinin, mütehassıs ve müteferris âlemin elinde ve taharri-i hakaikte malumat-ı amikaya esas olur."

Diğer taraftan Lovassur da "Bir istatistik büsbütün fena tanındığı zaman onu katiyen atmalıdır. Şüpheli olursa, bir senenin adad-ı resmiyesini diğer seneninkilerle mukabele ederek, tefavütün bazı esbab-ı muvakkate veya daimeden mi neşet ettiğini arayarak ve bazı tahkikat-ı hususiyeye müracaatla o istatistiği kullanabilmelidir." Vesayasını veriyor ki, bunlar bizim için söylenilmiş kadar haiz-i ehemmiyettir. Devairin öteden beri tanzim ettikleri istatistiklerden hangisi pek fena ve seza-yı reddir, hangisi ihtiyatla istimal olunabilir ve bundan sonrakilere esas olur? Bunları istatistikle meşgul devair nazar-ı dikkate almalıdır.

İstatistiklerden bazıları ahz-ı asker ve banka muamelatı veya yol inşaatı gibi muamelat-ı idariyeyi tasvir eder ki bunlar kuyuda tabi olduğu için şayan-ı emniyettir.

İkinci bir kısım, muamelat-ı idariyeden olmadıkları hâlde sicilata geçen tevellüdat ve izdivacat ve vefeyat gibi hadisattır ki bu kısma ait istatistikler muamelat-ı tesciliyede takip olunan usul ve intizama göre mazhar-ı itimat olur. Mesela rüsumat istatistikleri ithalat ve ihracat-ı ticariyenin rüsumatça suret-i takip ve tesciline göre haiz-i emniyet olurlar.

Nihayet üçüncü bir kısım gelir ki, bunlar usul ve tahkikat-ı hususiye ile elde edilen bir takım malumattan mürekkeptir. Bunlar kısmen ne hadisat-ı idariyeden, ne de mevadd-ı müsecceledendir. Bu kısma maarif, orman, maden, ziraat ilh. istatistikler dahil olur ve bunlardan her biri bir başka usul-i taharriye tabidir. Kavaid-i ilmiyeye en ziyade riayet olunması lazım gelen ve en ziyade şayan-ı iştibah olan istatistikler de bunlardır.

İşte bu cihetler nazar-ı dikkate alınırsa memleketimizde şimdiye kadar tutulan istatistiklerden ne gibilerinin az çok nazarıitibara alınıp, ne gibilerinin bir tarafa bırakılması icap edeceği taayyün eder.

Maliye Nazırımızın taht-ı tasdikinde de olduğu üzere maarif istatistiği gibi hemen hiçbir esas-ı ilmiye ve hatta bir haber-i sahihe müstenit olmayan istihracat-ı resmiye vardır ki bunlardan katiyen hazer etmek lazımdır.

İstatistiklerimizin selamet-i müstakbelesini temin etmek istersek başladığımız işi kemal-i emniyetle görmek, şayan-ı iştibah malumata itibar etmemek lazımdır. Bir an evvel risaleler ihracıyla iş görmüş olmak üzere ele geçen her adedi deftere ithal etmek istatistiklerimizin istikbalini tehlikeye düşürür.

Hükûmete düşen vazife her şeyden evvel istatistik dairesini ayrıca bir madde-i nizamiye ile Dâhiliye Nezareti'ne rapt ile bir heyet-i müteselsile vücuda getirmek ve ona göre merkezde ve vilayatta zevk ve arzu ile çalışacak

memurlar bulmaktır. Öylece her daire cetvellerini vazifedar olan bu memurlara gönderir ve nihayet bir merkezde devletin umumi istatistiği vücuda gelir.

Yoksa hâlihazırda yapıldığı gibi salahiyettar olmayan birtakım memurlara ziraata, sınaate dair sualnameler göndermek, tazyik ile alınan cevaplardan istatistikler vücuda getirmek vaktiyle Napolyon'un iki ay zarfında katiyen cevap verilmek üzere eyalat memurlarına tehdidamiz sualler vazını ihtar eder ki vazifede ihtisas fikirlerine ecnebi olan bu usul herhâlde pek iptidai ve az ümitbahştir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1011
7 Teşrinievvel 1326 / 1910

Musahabe-i İktisadiye

Mesail-i Hazıradan:

İstikraz ve Trezoreri[29]

İstikraz ve Fransa'da duçar olduğu müşkülat – İstikraz ve trezoreri – Trezoreri nedir? – İngiltere'de, Fransa'da, bizde trezoreri muamelatı – Osmanlı Bankası ve Mösyö Laurent'ın fikirleri – Devlet-i Aliye'nin zaafı ve bankanın kuvveti – Trezoreri bizde bir bankaya tevdi olunabilir mi?

Maliye Nazırı Cavid Bey'in Credit Mobilier Bankası, Province Bankaları Sendikası ve müessesat-ı saire-i maliyeyi ihtiva eden bir grupla Paris'te akdettiği istikraz, Fransa hükûmetinin borsaya kabulünce ika ettiği müşkülat üzerine iki ayı mütecaviz zamandan beri sürüncemede kalıyor.

Maliye Nazırı bu istikraz hakkında Fransa rical-i siyasiyesinin mütalaasını istimzaç ederek işe başlamış ve Credit Mobilier grubuna İstanbul gümrüklerini karşılık göstermişti. Bu karşılığın geçen seneki istikraz teminatından daha muteber olmasına ve istikrazı deruhte eden heyet Fransa'nın her köşesine dağılmış ashab-ı sermayeden mürekkep olup kârın bu suretle memleket dâhilinde muhtelif ellerde tevezzü ve inkısamını temin etmesine göre radikal sosyalist olan Fransa hükûmet-i hazıra-i cumhuriyesinin ika-i müşkülat etmesine kolaylıkla mana verilemez.

Deniliyor ki hükûmet-i Osmaniye trezoreri muamelesini Osmanlı Bankası'na tevdiden istinkâf ettiği cihetle Fransa hükûmeti de bu istikraza mümanaat ediyor.

Filvaki istikrazın borsaya âdem-i kabulünde ısrar olunmakla beraber, Fransa'nın matbuatında hükûmet-i Osmaniye aleyhinde öyle tehevvür ve taarruzlar cereyan ediyor ki, azim, gayret ve terakki ile yeni bir hayata başlamış ve Fransa'yı, Fransız mütefekkirlerini pek sevmiş olan bir milletin bundan bazı hatıralar saklamaması mümkün değildir.

[29] Borçlanma ve Devlet Hazinesi (Editörün notu)

Ancak bu trezoreri meselesi ne derece mühim ve istikraz ile ne derece alakadar olmalı ki, Fransızlar Türk muhabbetini feda edercesine mübalağalı harekâta kıyam etmiş olsunlar. Bu münasebetle Fransız rical-i siyasiyesinde ve Fransa matbuatında pek meri olan garip bir halet-i ruhiye trezoreri meselesinin herhâlde başka bir nazarla, Osmanlı umur-ı maliyesinde haiz olduğu ehemmiyetten başka mahiyette bir ehemmiyetle telakki ve muhakemeye mukarin olduğunu bize ihsas ediyor.

Biz burada trezorerinin ne olduğundan ve memalik-i sairedeki hâlinden, bizde tatbikine vech-i teşebbüsünden bahsederek muammayı halle çalışacağız.

***

Varidat bir ve müstakil olan hazine-i devlete nasıl girecek ve orada nasıl hıfz ve vikaye olunacak, varidat masarifle kapatılmadığı hâlde elde bulunan para muattal mı kalacak, varidat kabz olunmayarak bazı masarife mecburiyet hasıl olursa ne yapılacak, muamelatın temin-i sürati, paranın tedavülü ve bir vilayetten diğer vilayete yahut vilayetten merkeze, merkezden vilayata sevki için ne usuller icat etmeli, hele muamelat-ı hesabiye ne gibi kontrol esaslarına istinat etmeli?

İşte birçok sual ki bunlara hükûmet muntazam bir trezoreri tesis etmelidir sözüyle veciz bir cevap verilmiş olur. Ehemmiyeti şu birkaç sual karşısında taayyün ediveren trezoreri muamelatı, ki umur-ı nakdiye-i hazineden başka bir şey değildir, kimler uğraşacaktır.

Bu muamelat Maliye Nazırının daire-i nüfuzundan çıkamamakla beraber bir nevi imtiyazı haizdir, ayrı bir dairesi, bir müdürü olmak lazım gelir. Çünkü tekalif vazı, tevzive tahsili mesail-i mühimmesi de vardır ki Maliye Nazırı bilhassa siyaset-i umumiye-i maliyeye taalluk eden bu kısımla meşguldür. Varidatın hıfz ve vikaye ve masarifin tesviyesi, yani trezoreri muamelatı Maliye Nazırının bilvasıta alakadar olduğu mesaildendir. Hatta İtalya'da 1877'den beri bu iki kısım muamelat Maliye ve Hazine Nazırları namıyla iki zata tevdi olunmuştur. Fakat umur-ı vaziye ve tahsiliye-i tekalif ile muamelat-ı hazine böyle birbirinden pek ayrı ve müstakil olamazlar. Nitekim İtalya'da Maliye Nazırı, ekseriya Hazine Nazırının işlerine karışmaya mecbur oluyor. Hazinede daima para bulundurmak, mevcuda göre masarif ihtiyar etmek lüzumu, iki vazifenin samimi münasebatını gösterir.

Ancak Maliye Nazırı olan zatın tekalifin vaz ve tahsili ile hazineye duhul ve hurucunu aynı zamanda aynı ihtimam ile takip edemeyeceği tahakkuk etmiştir. Muamelat-ı hazinenin intizam-ı cereyanı ise gayet nazik ve hükûmetin itibar-ı malisine taalluk eden bir meseledir. Bu itibar ile trezoreri muamelesine her memlekette pek ziyade ehemmiyet verilmiş ve bu hususta birçok çareler aranarak nihayet bankalara müracaat usulü tercih olunmuştur.

Bir memlekette hâliyle hayatıyla emniyet-i umumiyeyi ihraz etmiş bir banka mevcut olursa trezoreri muamelatını şerait-i mukarrere dairesinde o bankaya tevdi etmek kadar doğru bir iş olamaz. Bu banka memleketin her tarafında bulunan şubeleri vasıtasıyla varidat-ı devleti ahz u kabz ve masarifi tesviye eder. Bu suretle hazinenin birliği esası muhafaza olunduğu gibi sürat-i muamelat da temin edilmiş olur. Nefs-i hazine bu banka ile bir hesab-ı cari açar.

Hükûmetin tahsildarları usul-i dairesinde topladıkları varidatı bankaya, hükûmetin itibarına yatırırlar. Diğer taraftan hükûmet memurlarınca usulüne muvafakati görülmüş ve üzerlerine "Tediyesi lazım gelir" kaydı vazolunmuş senedat bedelini banka, her nerede olursa olsun herhangi bir alacaklıya para verircesine, hükûmet hesabına tesviye eder.

Bankanın esasen kendi muamelatı için memurları olduğundan hükûmete ait işlerde o arada görülerek çok masrafı mucip olmaz.

Hükûmetin sarf olunmuş bir parası varsa banka bunu istimal ederek para muattal kalmamış olur. Varidat ve masarif hükûmet arasında tahsilatın vaktiyle icra edilmemesinden mütevellit muvakkat bir muvazenesizlik olsa uzun uzadıya muamelata mahal kalmadan banka bir avans yapar. Bankanın her yerde şubesi bulunduğu için muamelat süratle cereyan eder, her yerde para alınıp verildiği gibi hazineye ait meblağın tedavülünde de müşkülat görülmez. Vilayattan merkeze, vilayetten vilayete gidecek paralar bankanın bir emr-i tahririsiyle cereyan eder ve nihayet hazine ile bankanın kuyudatı muzaaf bir kontrol esası da hazırlar.

Trezoreri muamelesinin mühim ve muteber bir bankaya tevdiinden çıkacak menafi daha uzun uzadıya tadat edilebilir. Ancak şurasını daima hatırda tutmalıdır ki bu banka ile memleketin mahiyet-i münasebatı trezoreri meselesinin suret-i halline esas olur.

İşte İngiltere trezorerisi bahsettiğimiz trezoreri usulünün cihet-i tatbikiyesine mühim bir misal teşkil eder. Varidat ve masarifin, makbuzat ve medfuat-ı nakdiye ciheti İngiltere ve İrlanda bankasına tevdi ve ihale olunmuştur. Hazine memurları tahsilatı icra ile bankaya ve muhtelif memleketteki şubelerine teslim ederler. Masarif de yine hazine memurlarının emriyle banka tarafından tesviye olunur. Düyun-ı umumiye muamelatı ise senede 190.000 İngiliz lirası ikramiyeye mukabil ve doğrudan doğruya banka tarafından ifa edilmektedir.

Fransa'da ise trezoreri muamelesini Banque de France'ın tarih-i tekâmülünde aramak icap eder. Banka ile hazinenin münasebatı 9 Haziran 1857 tarihinde başlar. Bu tarihte bankanın imtiyazı tebdil edilmek üzere hazine ile bir hesab-ı cari açılmış ve az zamanda bu usulün büyük muhassenatı gö-

rülmüştür. Bu muhassenat bir eyaletten diğerine para naklinde sühulet ve sürat temininden ibaret olup yoksa Banque de France hükûmetin trezoreri muamelesini deruhte etmiş değildi. Her departmanın muhasebecisi varidatı bankaya yatırır ve icabında masarifi oradan tesviye ettirir, mevcudu olmadığı ve paraya ihtiyacı olduğu takdirde merkezden alacağı emre göre bankada itibar açtırırdı.

1891 ve 1897'de bankanın müddet-i imtiyaziyesi yeniden temdit olunacağı zaman hükûmet trezoreri muamelesini esaslı surette tesis etmek istemişse de parlaman bu muameleye fazlaca ehemmiyet vererek vezaif-i maliyenin bankaya tevdiine razı olmamıştır! Mamafih hazinedeki mebaliğden sarf olunmayan miktarının bankaya teslim ve hazinenin karşılığı henüz gelmemiş bir masrafı olursa bedeli bankaca ita ve Fransız hazinesi evrak-ı nakdiyesiyle rant française hamillerine muhtevi oldukları bedelleri banka tarafından bilafaiz tesviye olunması takarrür etmiştir.

Fransa Maliye Nezaretiyle Banque de France'ın münasebatında varidatın bankaya teslim ve masarifin tesviyesine ait muamelat kâmilen maliye memurları tarafından ifa olunduğu cihetle Banque de France'ın hükûmete trezoreri vazifesini ifası bir keyfiyet-i mevhume ve mefruzadan ibarettir denilebilir.

Bize gelince devr-i sabıkta muntazam bir trezoreri muamelesi aramak caiz değildir. Ancak Osmanlı Bankası'nın 17 Şubat 1875 tarihli şartnamesinin on üçüncü maddesinde hükûmete ait her nevi varidatın Maliye Nazırı tarafından bankaya teslim ve masarif-i umumiyenin banka tarafından tesviye olunacağına ve on beşinci maddede hazine evrak-ı nakdiyesine ait her türlü muamelenin de yine bankaca ifa edileceğine dair bir kayıt var ise de bunlardan hiçbiri medar-ı tatbik olamamıştır.

Ancak memleketimizde meşrutiyetin tesisiyle ilk yapılacak işlerden biri umur-ı maliyemizi tanzim idi. Tanzimat ve ıslahat-ı maliye yolunda daha emin hareket etmek üzere Fransa Divan-ı Muhasebat Reisi Mösyö Charles Laurent'ın delalet-i âlimanesine müracaat olundu. Mösyö Laurent umur-ı maliyemize ait ıslahat meyanında muamelat-ı maliyenin yolunda cereyanı ve suiistimalatın meni için bilhassa kontrol esaslarını ihzar eyledi. Başta yine Fransa'dan celp olunan Mösyö Jolly olduğu hâlde bir heyet-i teftişiye vücuda getirdiği gibi devre-i hesabiyeye, bütçenin ihzar ve tasdikine, varidata, tahsisata, bütçenin kat ve tesviye-i hesabına dair beş ve nakde vazı-ı yed muhasiplerle ayniyat muhasiplerine ait iki fasıl ile ahkâm-ı umumiyede dâhil olduğu hâlde üç kısımdan mürekkep ve 66 maddeyi havi bir muhasebat-ı umumiye kanunu ve bir de İtalya ve Belçika kanunları esas tutularak divan-ı muhasebatın ıslahına ait kanun layihalarını tanzim etti. Bu itibar ile

"divan-ı muhasebatın vizesini havi olmadıkça hiçbir ita emri makrun-ı tediye olamayacağı gibi ikinci derecede âmir italara da hiçbir tahsisat havalesi gönderilemez. Ve bu vize muamelatı ona ait evrakın divan-ı muhasebata vürudu tarihinden itibaren nihayet üç gün zarfında ikmal olunur."[30]

Bu kanunlarla hazine varidat ve masarifinin kabz u defi muamelatı esaslı bir usule merbut ve mütezaif kontrollere tabi oluyordu.

Mösyö Laurent Dersaadet'e muvasalatından itibaren maliye trezoreri muamelesiyle de meşgul olmuş ve bu bapta Osmanlı Bankası Şartnamesi'nde gördüğümüz kuyudun husul-i tatbikini iltizam eylemiştir.

Mösyö Laurent Paris'te Ulum-i Aliye-i Siyasiye Müessesesi'nde Osmanlı ıslahat-ı maliyesine dair verdiği bir konferansta Osmanlı ve Fransız hükûmetleri ekâbir-i memurininden ve Osmanlı Bankası erkânından birçoklarının huzurunda trezoreri meselesini şu suretle tasvir ediyor:

"Hazineye ait muamelat-ı nakdiye için varidatı bir merkezde cem, vilayetlerde birer itibar delegesi temin, masarifi tesviye ve bir usul-i hesabiye-i muzaafe ve mütekabile tesis etmek üzere Osmanlı Bankası'nın muavenetinden istifade trezoreri hakkındaki kanun layihasını teşkil eder.

Dört maddeyi ihtiva eden bu layiha pek kısa olmakla beraber bütçenin intizam ve tatbiki için başlıca bir ehemmiyeti haizdir. Buna dair birkaç söz söylememe müsaadenizi rica ederim. Vaktaki birkaç sene evvel Makedonya iğtişaşatının devamı, hükümat-ı muazzamayı Babıali nezdinde üç vilayet için lüzumu kati ıslahat, bilhassa ıslahat-ı maliye talebine ve bu itibar ile varidatı üç vilayete münhasır olmak üzere gümrüğe % 3 zammını kabule sevk eyledi, makbuzatı cem ve vilayat-ı mezkûredeki masarifi ifa etmek üzere Osmanlı Bankası'nın muaveneti varidatı mahalline sarf için en emin ve en kolay çare olarak telakki olunmuştu. 7 Mayıs 1905 tarihinde o zamanın Maliye Nazırı ile banka arasında imza olunan bir mukavelenamede ise şerait-i müteferria tayin ve beynelmilel maliye komisyonunun kontrolü tahtında bu usulden epeyce istifadeler olunmuştu... Meşrutiyetten sonra bu cihet nazar-ı dikkate alınarak geçen hazirandan beri banka ile müzakerata girişildi.

Tarafeynin hulus-i niyetine rağmen tevellüt eden müşkülat-ı müteradife, meselenin esaslıca tetkikini icap etmiş ve ancak birkaç hafta evvel her noktada itilaf hasıl olmuştur. Layiha-i nizamiye parlamanca taht-ı karara alınır alınmaz irade-i seniyeye arz olunacak bir mukavelename ile bu yeni şube-i idarenin usul ve şerait-i muamelesi takarrür edecektir ki bu da nezaretçe şimdiden bir talimatname ile taayyün etmiştir.

Osmanlı Bankası'nın zaten şartname-i esasisinde mevcut olduğu hâlde hükûmet-i sabıkanın katiyen talip olmadığı bu muavenet ve hizmeti Osmanlı

[30] Muhasebat-ı Umumiye Kanunu, Madde 29.

ıslahat-ı maliyesinin temel taşını teşkil edecektir. Osmanlı Bankası bu suretle hükûmeti harekâtında tamamen serbest bırakmakla beraber iki elleri arasına tecarib-i medide ile anlaşılmış bir alet teslim etmiş olacaktır.

Banka mal sandıklarının "gıdasını" temin, vilayat arasında tedavül-i nakdi teshil edecektir. Sarfiyat ve mahsubat yanlışlıklarını ve karşılık tecavüzatını kolaylıkla men eyleyecektir. Ve nihayet mütekabilen tutulacak hesabat sayesinde hazine ve banka memurlarının kendi yazılarını kontrol etmeleriyle hin-i vazında güçlükler hissedilmesi tabii olan bu yeni mihanizmanın hareketine sühulet bahş olacaktır.

Bankaya bu suretle verilecek vazife zaten kendisince birçok tekellüfatı da icap edecektir: Şubesi olmayan bilcümle vilayet merkezlerinde şubeler açmak, yeniden memurlar tayin etmek, hükûmete yaptığı avansları tezyit etmek, bütün bunlar zahmet ve külfetten hâlî değildir. Fakat bu büyük müesseseyi idare eden rical-i muktedire-i maliye bu fedakârlığı ifada tereddüt etmediler. Müesseselerini elli seneye yakın zamandan beri hükûmete rapteden münasebatı bir kat daha teşyiddeki ehemmiyeti lütfen takdir ile böylece Osmanlı İmparatorluğu ahval-i maliyesinin itilası için kendi hisselerine isabet eden kısmı bir fikr-i bigarazane ile ifa arzu-yı metinini göstermiş oldular." [31]

Mösyö Laurent'ın aynen tercüme ettiğimiz bu beyanatında Osmanlı Bankası'nı pek iltizam ettiği, trezoreri muamelesinin bankaya tevdiinden mücerret hükûmet-i Osmaniye'ye terettüp edecek menafii zikretmesi ve bir bankanın hükûmetin sarraflığını edinmesinden hasıl olacak kuvvet ve şerefi meskût geçmesiyle yeknazarda muayyen ise de biz bulutlar zail olup sema temiz görününceye kadar Mösyö Charles Laurent'a suiniyet atfetmeyi kendimize ait olmak üzere ihtiyatsızlık addeyleriz.

Ancak meseleyi malumat ve telakkiyat-ı zatiyemize göre muhakemeye de hakkımız pek sarihtir.

Filvaki hükûmet, maliye-i Osmaniye Fransa'da tecrübe gördükten sonra işe başlayan gençlerle ve bir Fransız memurunun riyaseti altında müfettişler kadrosunu temin ve umur-ı maliyesi en mazbut devletler kanuna mümasil bir divan-ı muhasebat kanunu tesis ettikten sonra, sıra tabiatıyla ehemmiyetinden bahsettiğimiz trezorerinin ıslahına gelmiş olurdu. Mösyö Laurent da bundan başka bir şey teklif etmiyordu.

Fakat yukarıda işaret ettiğimiz bazı noktaları şimdi mizan-ı tetkike almamız icap eder; trezoreri muamelesinin bankalara tevdii İngiltere'de ve zamanın müsaadesizliğine binaen ayrıca bahsedemediğimiz Belçika gibi devletlerde ihtiyar olunmuş bir usul-i salim ise de bir kere İngiltere ve Belçika

[31] La Politique Budgétaire en Europe. -Felix Alcan- Bu konferans takriben altı ay evvel verilmiştir.

bankalarıyla memleketlerinin münasebat-ı maliyesini nazar-ı dikkate almak icap eder.

İngiltere bankasının, Üçüncü Guillaume devr-i saltanatında,1694 tarihinde başlayarak iki asrı mütecaviz zamandan beri devam eden hayatı İngiltere tarihin de mündemiçtir. İngiltere bankası 1797'deki Fransa istilasına milletle beraber göğüs germiş, memleketteki buhranları sermayesini tehlikelere koyarak izale etmiştir. Bugün denilebilir ki İngiliz bankası, İngiliz hayatıdır. Tabir-i diğerle İngiltere bankasının hayat-ı maliyesi İngiltere hükûmetinin hayat-ı siyasiyesiyle tevemdir.

Diğer taraftan Belçika trezoreri muamelatını ifa eden banka, Belçika Millî Bankası'dır ki, bütün manasıyla Belçika millet ve hükûmetinin sarraf ve kasadarıdır.

İşte bu itibarlarla diyebiliriz ki İngiltere ve Belçika trezoreri muameleleri ânifen takyit ettiğimiz üzere memlekette haliyle hayatıyla emin ve muteber ve milletle karabeti muayyen olan bankalara tevdi olunabilmiştir.

Fransa kuvve-i teşriiyesi ise memleketin bir unsur-ı mühimm-i hayatisi olan Banque de France'a trezoreri muamelesini İngiltere ve Belçika'daki emniyet ve itimat ile teslimde tereddüt etmiştir. Bu, şüphesiz ki bir hata-yı ictihadidir. Fakat bize muin ve zahir olacak bir misal-i ibrettir.

Hâlihazırda Mösyö Laurent tarafından kendisine trezoreri muamelesinin tevdii teklif olunan Osmanlı Bankası'nın mahiyeti nedir? Tetkik olunursa Osmanlı namının adeta fuzuli olduğu tezahür eder.

4 Şubat 1863'te 2.700.000 İngiliz Lirası sermaye ile yeniden teessüs edèn Osmanlı Bankası çıkardığı tahvilatı 80.000'i İngilizlere, 60.000'i Fransızlara ve 5.000'i Hükûmet-i Osmaniye'ye ait olmak üzere taksim etmiş ve tezyidi halinde sermayeden onda sekizine isabet eden tahvilatın Fransızlara aidiyeti şart kılınmıştı.

Görüyoruz ki esas teşekkülünde bile bankanın mahiyet-i tabiiyesi bir ecnebilik, bir İngilizlik, Fransızlık gösteriyor. O zamana ait ahval-i maliyemize göre bu zaruri idi. Nitekim sonraları Devlet-i Aliye müzayakaya duçar oldukça banka imtiyazatını tevsive 1873'te Viyana'da zahir olan fetret-i maliye üzerine Avusturya'dan aldığı hisselerle sermayesini on milyon İngiliz Lirasına iblağ etmiştir.

Osmanlı Bankası'nın sermayesi memleketin hayat-ı dâhiliyesiyle alakadar olmadığı gibi maatteessüf şunu bir hakikat-i katiye halinde ve şimdiden söyleyebiliriz ki Osmanlı Bankası mevkiini, Osmanlı Devleti'nin zaafıyla mütenasiben takviye etmiştir. Bu hakikati teyit etmek üzere devr-i sabıkta hukukuna suret-i tecavüzatından, istikrazlardaki haksızlığından bahsetmeye lüzum yoktur. Mösyö Charles Laurent bize pek veciz bir delil ihzar etmiş oluyor:

Makedonya meselesinin suret-i zuhuru hemen herkesçe malumdur. Devlet-i Aliye'de zaaf-ı idare günden güne tezayüt ederek küçük Balkan hükümatının âmal-i istilakâraneleri kuvvet bulmuş ve bu suretle ve daha büyük bazı ihtiraslarla memleketimizin en mübarek bir kısmı ecnebilerin müdahale ve idaresi altına girmişti. Mösyö Laurent'ın bahsettiği beynelmilel maliye kontrol komisyonu böylece Makedonya'da teessüs ediyor. Osmanlı milletinin dağdar-ı elem olduğu bir sıradadır ki Osmanlı Bankası bir mukavelename ile büyük bir rol daha oynuyor, Rumeli vilayatı trezoreri muamelatını taahhüt ve mevkiini tahkim etmiş oluyor.

İşte bu gibi ahval "Osmanlı Bankası" terkibindeki "Osmanlı" lafzının manasızlığını meydana koyar.

Osmanlı Bankası 18 Şubat 1875 tarihli ferman-ı hümayun ile musaddak nizamname-i dâhilisi iktizasınca onu Fransız, onu İngiliz ve altısı Avusturyalı olmak üzere 26 azadan mürekkep bir komite ile idare olunur ki bu aza Fransa'da, İngiltere ve Avusturya'da mukimdir. Dersaadet heyet-i idaresine gelince, dördü Paris ve Londra azası tarafından tayin ve üçü İstanbul sermayedaranı arasından intihap olunur yedi müdür ve müdür muavininden mürekkeptir.

Bu cihetler nazar-ı-dikkate maruz oldukça Mösyö Laurent'ın nasıl olup da bir hükûmetin uzviyet-i hayatiyesi demek olan umur-ı hazinesi bir kolu Fransa'da, bir kolu İngiltere'de, bir ayağı da Avusturya'da bulunan Osmanlı Bankası gibi yabancı bir müesseseye tevdie razı olduğuna hayret etmemek elden gelmez. Mösyö Laurent'ın iktidarı ve Fransızlarca şayi namusudur ki bizi bu hayretlere ilka ediyor.

Bu ahval ve şeraite göre Osmanlıların trezoreri muamelesini Osmanlı Bankası'na tevdiden imtina etmeleri izam edilmemelidir. Hele kendi trezorerisini Banque de France gibi millî bir müesseseye ihalede tereddüteden Fransızların bizim bu pek tabii ictinabımıza galeyanlar, tehevvürlerle mukabele etmeleri büsbütün manasız veyahut pek fena manalı olur.

Hayat-ı maliyemize nazaran hükûmetimiz için trezoreri muamelatını bir bankaya tevdi zamanı henüz hulul etmemiştir. Hazine-i maliyece şimdilik yapılacak şey taşra vezne muamelatını layıkıyla tanzimden ibarettir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1012
14 Teşrinievvel 1910

Mesail-i Hazıra:
Musahabe-i İktisadiye

Harbiye ve Maliye Nazırları

Harbiye ve maliye nazırları arasında ihtilaf – Fransa ve İngiltere'de – Bizdeki ihtilafın esası – Muhasebat-ı Umumiye Kanunu – Hayat-ı askeriye, emir ve maişet – Maliye nazırının mevkii – Kontrol esasları – Usul-i hesabiyenin yeknesak olması – Hazinenin birliği – Harbiye Nezareti'nin esbab-ı muvakkatası – Muhasebat-ı Umumiye Kanunu'nda bazı tadilat

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile Maliye Nazırı Cavid Bey arasında zuhur eden efkâr, Avrupa matbuatının istikraz ve Fransa ile münakaşat münasebetiyle bütün dikkatlerini bize tevcih ettikleri bir sıraya müsadif olduğundan epeyce kilükale sebebiyet verdi. Yoksa herhangi memlekette olursa olsun harbiye ve bahriye ile maliye arasında tekevvün eden hadisat ve ihtilafat o kadar kadim ve meşhurdur ki, buna mesuliyet-i vükela nazariyesinin müzmin bir halet-i maraziyesidir, demek caiz olur.

Filvaki maliye nazırları mensup oldukları hükûmetin varidat ve masarifini tevzin ile muvazene-i umumiye layihasını tanzime memurdurlar. Bu layiha kanun halini aldıktan sonra tamami-i icrasına memur yine kendileridir. Bu itibarla Maliye Nazırının muvazene-i umumiyeye taalluk eder mevadda nuzzar-ı saireye bir hakk-ı tefevvuku olmak lazım gelir ki, muvazene-i umumiyeyi tanzim ederken nuzzardan bazılarının nabemahal masraf tekliflerini reddedebilsin. İşte ihtilaf da ekseriya buradan neşet eder. Ekseriya masarif-i fevkaladeye maruz olan harbiye ve bahriye nazırları muvazenenin mühim bir kısmını işgal ettikleri gibi masrafı da gittikçe arttırırlar. Böylece her devletin sicillat-ı müzakeratında birçok münakaşalar bulmak mümkündür. Hele Maliye Nazırının umur-ı maliyede haiz olması icap eden bu hakk-ı tefevvuku kanun sarahaten temin etmemişse müşkülat büsbütün tezayüt eder. Fransa'da böyledir. Kanunuesasi, Maliye Nazırına bu kuvveti vermiş olmadığından nuzzar-ı saireye ait masarif-i zaidenin birdenbire reddi kolay değildir. Bunun

için Maliye Nazırı münasebat-ı zatiyesinden ve Meclis-i Nuzzar'ın haiz olduğu nüfuzdan istifade eder.

İngiltere'de ise Maliye Nezareti muhtaç olduğu kuvveti haizdir. Bir kere umur-ı maliye bir nezaretle değil, bir trezoreri heyetiyle idare olunarak bu heyetin başında hemen umumiyetle reis-i vükela olan zat (hazine birinci lordu) bulunur. Şu hâl esasen ihtilafatı ve uzun uzadıya münakaşatı mânidir. Çünkü başvekil her nezarette nazırı kadar alakadardır. Onun için hakem vaziyetinde adil bir reis vazifesini ifa eder. Devletin umur-ı maliyesiyle bilhassa meşgul olan Chancelier de l'Echiquier trezoreri heyetine dahildir. Nuzzarın masraf tekliflerini heyet tetkik ve kontrol eder. Şanselye ise karşılığını bulmaya memurdur.

İşte İngiltere'de muvazene-i umumiyeye taalluk eden muamelat bu derece vuzuh ile taayyün etmiş, nüfuz ve kuvvetin bir yerde cemiyle ihtilafata mümanaat arzu edilmiş olduğu hâlde Harbiye ve Bahriye Nezaretleriyle münakaşa ve mübarezenin önü alınamamıştır. Ve nihayet 1870 tarihinde bir nota ile bu iki nezarete bir imtiyaz-ı mahsus verilmiştir. O tarihten itibaren harbiye ve bahriye nazırları bütçe layihalarını Common'lar Meclisi'ndeki muamelat-ı nakdiye komitesinin teşekkülünden üç hafta evvel trezoreri heyetine arz ettikten sonra Parlman'a doğrudan doğruya kendileri sevk ederler.

Asırlardan beri usul-i meşrutiyete tabi büyük hükûmetlerde hâdis olan bu gibi ihtilafatı görüp kendi işlerimizi kesif bir bedbini ile muhakeme etmemiz icap eder. Ancak Mahmut Şevket Paşa ile Cavid Bey arasındaki ihtilaf böyle, birinin diğerine ait muamelata müdahalesinden mi, yoksa teferruattan mı hâdis olduğunu tetkik etmelidir.

İhtilafa sebep olan Muhasebat-ı Umumiye Kanunu'nun başlıca iki maddesidir:

Biri, Madde 22: "Her nezarette maliye nazırına merbut ve onun tarafından mansub bir memur-ı muhasebe umurunu ifa ve sarfiyatı müstelzim taahhüdatı bütçeye mutabakatı nokta-i nazarından murakabe ile mükelleftir. Şayet bir nazır işbu memurun mütalaat ve ifadatını nazar-ı dikkate almayacak olur ise memur-ı mumaileyh keyfiyeti maliye Nazırına ihbara mecbur olup, aksi hâlde mesul tutulur. İşbu ihbar üzerine maliye nazırı da Divan-ı Muhasebat'ı haberdar eyler. Divan-ı Muhasebat da nihayet sekiz gün zarfında bu baptaki muamelesini beyan eyler."

Diğeri, Madde 29: "Divan-ı Muhasebat'ın vizesini havi olmadıkça hiçbir ita emri makrun-ı tediye olamayacağı gibi ikinci derecede âmir italara da hiçbir tahsisat havalesi gönderilemez ve bu vize muamelatı ona ait evrakın Divan-ı Muhasebat'a vürudu tarihinden itibaren nihayet üç gün zarfında ikmal olunur."

Hayat-ı askeriye iki kelime ile ifade edilmek istenirse bunlardan birinin kumanda ve emir, diğerinin maişet olduğunu söylemek kifayet eder. Harbiye nazırı bir taburun, bir alayın hareketi veyahut bir ordunun hâl-i sefer-i berriye vazını emreder. Emir artık icra edilmiş addolunur. Çünkü, nizama muhalefet eden askerin mücazatı pek ağırdır. Fakat hareket ve sefer emir olunduğu zaman kitle-i müteharrikenin maişetini de hemen temin etmek lazımdır. Taburun, alayın veyahut ordunun hayat-ı maddiyesi taht-ı emniyete alınmamış olursa emir de geri kalır, nizam muhtel olmuş olur. Binaenaleyh umur-ı askeriyede kumandayı, maişetten ayırmak esasa mugayirdir.

İhtilaf hakkında bir fikr-i sahih edinmek üzere bazı mahafil-i askeriyeye müracaat ettiğimiz zaman şu muhakematı telakki ile yukarıdaki maddelerden birincisine ait ledünniyat-ı itiraziyeyi bir dereceye kadar anlamış oluyorduk.

İkinci maddeye gelince, Divan-ı Muhasebat'ın umur-ı umumiye-i maliye meyanında Harbiye Nezareti'nin de muamelat-ı maliyesini teftişe hakkı derkârdır. Ancak yirmi dokuzuncu maddede zikrolunduğu vechile hiçbir ita emrinin Divan-ı Muhasebat'ın vizesini havi olmadıkça makrun-ı tediye olamaması biraz mübalağalıdır. Çünkü muamelat-ı askeriye ekseriya umur-ı müstaceledendir.

Bahusus memleketimizde askerler henüz vezaif-i dahiliye-i inzibatiye ile meşguldürler, jandarmalık ediyorlar. Bugün Arnavutluk'a, yarın Havran'a sevk olunuyorlar. Bundan başka ufak tefek birçok teferruat vardır ki, mevadd-ı müstaceleden oldukları hâlde göze görünmez ve fakat mühim yekûnlar teşkil ederler. Mesela: İstanbul'da, Şam'da, Bağdat'ta bulunan Yemen mürettebatı mezunlarının maaşları bulundukları yerlerde tesviye olunmak zarûridir. Hâlbuki muhassasatları Yemende bulunuyor. Şimdi ne yapmalı? Divan-ı muhasebattan vize istihsali mümkün değildir.

İkinci maddeye müteallik itirazlarda böylece bilinince anlaşılıyor ki, cihet-i askeriye ile Maliye Nezareti arasındaki ihtilaf teferruata ait ufak bir mesele değildir, ihtilaf esaslıdır.

Harbiye nazırı işlerin vaktiyle görülebilmesini temin ve memul olan bazı ihtilaflara katiyen mümanaat için bütçenin tatbik-i ahkâmını kâmilen kendi uhde-i mesuliyetine almak istiyor. Diğer taraftan Divan-ı Muhasebat'ın takibat-ı ruzmerresi usulünü muvafık görmüyor.

Ancak şuracıkta ihtilafın bütün mahiyeti muamelat-ı askeriyenin süratle cereyanını kâfil bazı mülahazat ve müzakerata münhasır olduğunu söylemek icap eder. Yoksa askerlerimiz başlarında nazırları Mahmut Şevket Paşa bulunduğu hâlde Meclis-i Millet'ce vazedilmiş bir kanunun ahkâmına muhalefeti, bazı bedhahanın işaası vechile hiçbir vakit hatırlamamalıdır.

Biz şu itirazata karşı maliye nazırlığında bulunan bir zatın neler düşünebileceğini tetkik edebilirsek, birkaç gün sonra açılacak devre-i içtimaiyede

Meclis-i Millet'te hangi cihetlerin mevzubahis ve mütalaa olacağını tahmin etmiş oluruz.

Bir hükûmetin umur-ı maliyesini tanzim edebilmek için muamelat-ı hazinenin mümkün mertebe bir ele isalini temin eylemek icap eder.

Uhdesine mevdu olan vezaifle meşgul Ticaret, Nafıa, Harbiye'den herhangi bir Nazırın kendi şube-i idaresine ait muamelat-ı maliyesine mahsur kalan nazar-ı mütalaasıyla bir devletin muamelat-ı umumiye-i maliyesini tetkik eden maliye Nazırının her nezarete şamil nazar-ı mütalaası arasında büyük fark vardır. İş yalnız nezarete ait paranın hemen tesviye ve sarfında değildir. Bu sarfiyatın bir de usul-i fennî ve ilmîsi -Technique financiere- vardır ki, buna bilhassa Maliye Nazırı vâkıftır. Bir nezarette paranın vücudundan ziyade varidatın hazineye bir tarİk-i duhul ve hurucu vardır ki, bunda alakadar olan Maliye Nazırıdır. Ve her nezaretin muamelat-ı maliyesi ayrı ayrı görülmekle beraber bütün nezaretlerin heyet-i umumiyesinde bir vifak ve intizam olmalıdır ki, para işlerinin suret-i salimede cereyanı kolaylıkla tahakkuk edebilsin.

Onun için hükûmete müteallik muamelat-ı maliye her nerede ve herhangi nezarette cereyan ederse etsin bu muamelatın nâzımı Maliye Nazırı olmak lazım gelir.

Bu itibarlarla iki mühim esas kabul edilmiştir. Biri: Hükûmette usul-i muhasebatın yeknesak olması; herhangi daireye ve nezarete mensup olursa olsun muamelat-ı maliye-i hükûmet aynı usul-i kaydiye ve hesabiyeye, aynı cedavil ve defatire tabi olmalıdır. Bu surette dairenin ve o nezaretin muamelatı devletçe vazifedar olan memur ve müfettişler tarafından icabında kolaylıkla tetkik olunabilir. Usul-i muhasebatın yeknesak olması kontrol muamelatının ruh ve esasıdır.

Hükûmetler içinde muamelat-ı maliyesi en sonra tanzim olunmuş olması itibariyle numune olmaya en layık, İtalya'da bu esasa müstenit olmak üzere muhtelif nezaretlerin muhasebe memurları 17 Şubat 1884 Kanunu'nun verdiği salahiyetle hazine Nazırı tarafından ve ait olduğu daire Nazırının reyiyle tayin olunurlar. Bu muhasebe memurları Muhasebat-ı Umumiye Kanunu'na tevfikan ifa-yı vazife ederler. Ve maliye müfettişlerinin tenkidat ve tėftişatına maruzdurlar. Ancak bununla askerlerimiz levazım-ı askeriyenin, içinden çıkılamaz muamelatının böyle riyazi ve kati bir kaide-i hesabiyeye nasıl olup da tabi olabileceklerinden gözleri korkmasın. Biz de pekâlâ biliyoruz ki, memleketimizde mübayaat-ı askeriye askerliğin hayatıyla ne derece alakadar ise o derece de güç ve zahmetli bir iştir.

Memleketimiz koyun ve süt memleketi olduğu hâlde ekseriya bir kasabada yüz hayvan ve yirmi otuz kıyye yağ bulmak için bile saatlerle uğraşmak

icap eder. Anadolu'da, İran ve Rus hudutlarında askerin ekmeği için evlerden avuç avuç un toplandığını bizzat gördüğümüzü burada söylersek belki mübalağaya hamledilir. Hâlbuki, bunlar pek doğrudur. Levazım-ı askeriye muamelatının bir usul-i riyazi tahtında ifası o kadar müşküldür ki, bunu mutazammın bir kanun askerlikte matlup olan nizam ve sürati teminden ziyade bunu ihlal edebilir.

Böyle bir kaide-i vahide-i hesabiyenin mübayaat ve istihlakât-ı askeriyeye tatbiki, çarşı ve pazarları gayr-i muntazam, yolları, depoları mefkud olan memleketimizde değil en müterakki memleketlerde bile mümkün olmamıştır.

Çünkü, bu muamelatı bir usule raptetmek zaten pek müşküldür. Hesap ne esasa göre tutulacaktır? Eşyanın kıymetine göre mi, yoksa adedine, sıkletine veyahut hacmine göre mi olacaktır? Sonra her eşyanın vech-i istihlaki bir değildir. Suret-i istimali, buğdayın un olması kâbilinden suret-i istihalesi ve bir de ziyaı vardır ki, bunların her biri bir mesele teşkil eder. Bu takdirde her eşyanın cinsi ve mahiyetine göre bir başka kaide-i hesabiye tesisi lazımdır.

Nitekim, Fransa'da Harbiye Nezareti'nin mevadd-ı müstehlikeye ait usul-i hesabatı Hesabat-ı Umumiye Kanunu'ndan başkadır. Zamanlarla tecrübe neticesinde levazım-ı askeriyeye müteallik istihlakâtın automatique bir usul-i hesabiye ve teftişiyeye tabi olamayacağı anlaşılarak 1833 senesinden itibaren başlayan münakaşat 6 Haziran 1843 Kanunu'yla neticeye iktiran edebilmiştir.

Bu kanun mucibince Divan-ı Muhasebat mübaayat ve istihlakât-ı askeriyeyi kontrol edecektir. Ancak bir emr-i krali ile bu mevadda ait bir usul-i hesabiye tesis ve kontrolün mahiyeti tayin olunacaktır. Zikrolunan usul-i hesabiye ise 26 Ağustos 1844 tarihli ordonnance ile tayin ve 1872'de diğer bir *Deceet* ile bazı mertebe tadil ve tavzih edilmiştir.

Demek olur ki, askerlerimizin maişet meselesi diye ileri sürdükleri ve kumandadan ayrılamayacağını irat ettikleri levazım-ı askeriye muamelatının ehemmiyeti memalik-i sairede taayyün ederek ona göre bir usul tesis olunmuştur.

Bu memleketlerde ise muamelat-ı maliye gayet sağlam esaslara müstenittir. Bu netice ile diyebiliriz ki, Harbiye Nezareti'nde Nazırın fikri alındıktan sonra maliye Nazırı tarafından tayin olunacak muhasebe memuru bulunmakla muamelat-ı hesabiye-i askeriye kesb-i betaet etmiş olmaz, bilakis bu memur nizama hizmet eder. Çünkü, levazım-ı askeriye muamelatı elbette istisnai bazı ahval ve kavaide raptedilecektir, bir de harbiye Nazırı bilhassa umur-ı fenniye-i askeriye ile meşgul olacağından maiyetinde bütçenin tama-

mi-i tatbikine hadim bir maliye mütehassısının bulunması kendi muvaffakiyetine ve divan-ı muhasebata karşı mevkiini tahkime hadimdir. Bu suretle aynı zamanda maliye Nazırı hükûmet dahilinde harbiye Nezareti de dahil olduğu hâlde her nezaret umur-ı maliyesine vâkıf ve itibar-ı mali-i devleti takviye edecek mütalaa ve ihatayı haiz, salahiyettar bir maliye Nazırı olacaktır.

Muamelat-ı umumiye-i maliyenin intizamını kâfil esaslardan ikincisi de hazinenin birliğidir.

Her merkez muhasibinin bir kasası vardır. Hidemat-ı muhtelifeye ait para oraya girer ve oradan çıkar. Evvelden olduğu gibi maliyenin, maarifin, dahiliyenin kasaları ayrı olmaz. O suretle o merkezin ait olduğu dairede varidat ve masarifat-ı umumiye yekûnu kolaylıkla ve her zaman tetkik olunarak kasadaki mevcudun defatire mutabakatı anlaşılabilir. Bu esas da görüyoruz, muamelat-ı umumiye-i maliyenin yolunda ve suiistimalden berî olarak cereyanı için tevessül olunan çarelerdendir. Maliye Nazırı bu suretle hazine-i devletin ne kadar parası ne kadar masrafı olduğunu her vakit anlayabilir. Ona göre tahsilatını masarifle tevzine çalışır. İşte iki esas ki, muntazam ve mütemeddin bir hükûmetin umur-ı maliyesinde kontrol esaslarını hazırlar.

Muamelat-ı maliyenin halel ve suiistimalinden vikayesi için bu esasların fevkinde bir de divan-ı muhasebat tesis edilmiştir ki, Fransa'da tetkik-i muhasebata memur bir mahkeme hâlinde müstakildir. İngiltere'de ise bu vazife Controleur auditeur general büyük bir memura tevdi olunmuş umur-ı idaredendir.

Belçika'ya gelince, Muhasebat-ı Umumiye Kanunu'nun on dördüncü maddesinde "Hiçbir ita emri Divan-ı Muhasebat'ın vizesini haiz olmadıkça hazine tarafından makrun-ı tediye olamaz" ibaresini okuruz ki, bizim Muhasebat-ı Umumiye Kanunu'nun 29'uncu maddesinin ilk fıkrası aynen bundan tercüme olunmuştur.

Fenalığın husulünden evvel de "tedbir-i ulayı" mutazammın olan bu usul elbette en salim bir usuldür. Ancak bu usulün tamami-i tatbikine muvaffakiyet için umur-ı maliye-i hükûmetin memleket ahval-i umumiyesine müterafık olması lazımdır. Memalik-i Osmaniye gibi hududu vâsi bir memlekette her ita emrinin Divan-ı Muhasebat'ta vizeye mukarenetten sonra tediye olunması için o emrin her nerede ve her ne vakit olursa olsun tediye ettirilebilmesi lazımdır. Bu ise hayat-ı dahiliyemizde muamelat-ı maliyenin esasen müterakki olmasını icap eder.

Biz zannediyoruz ki, kanun-ı hazırın 31'inci maddesi mucibince "Maliye Nazırı divan-ı muhasebatça vize edilen ita emirlerinin âmir-i ita canibinden tayin edilen müddet ve mahalde tediyesi esbabını" kolaylıkla istikmal edemez. Ve muamelat-ı umumiye-i maliyemiz kanunun vazettiği asla tabi

olmak lazım gelirken İstanbul haricinde ekseriya otuz ikinci ve otuz dördüncü maddelerdeki kuyud-ı ihtiraziye ve istisnaiyeye tabi olacaktır. Mevadd-ı müstacele için otuz ikinci maddeden bile bu gibi mevaddın kesret ve ehemmiyetine binaen istifade mümkün olamadığı cihet-i askeriyece beyan edilmektedir. Bu cihetlere katiyen hükmetmek için işi daha yakından tetkik iktiza ederse de şu cihet katiyen ve bilatereddüt denilebilir ki, Muhasebat-ı Umumiye Kanunu'nun hâlihazırıyla husul-i tatbiki için umur-ı nakdiye-i hazinenin hiç olmazsa memleketin her tarafında şubesi bulunan bir bankaya tevdii lazımdır. Zaten istikraz dolayısıyla hâdis olan trezoreri meselesi bize Muhasebat Kanunu'nun tanzimi esnasında bu cihetin nazar-ı itinaya alındığını ispat eder bir delil-i kâfidir.

Şu hâlde Muhasebat-ı Umumiye Kanunu'nun yeniden tetkikiyle şerait-i umumiye-i memlekete, memleketin vüsatına, yollarımıza, postalarımıza ve nihayet maliye Nazırının istimal edebileceği alat ve edevata, memurlara göre yeniden tanzimi muktezidir.

Harbiye Nezareti'nin istisnaiyet-i mevkiyesini nazar-ı dikkate alarak bazı tedabir ittihaz, mevadd-ı fevkalade ve müstacelenin muamelat-ı hesabiyesi ona göre tayin edilmelidir. Devr-i sabıkta bab-ı seraskerinin mevadd-ı mühimme için bir "müstacele sandığı" vardı ki, sevkiyat ve mübayaat-ı mühimme oldukça bu sandık parayı verir, sonra muamelesini görür, evrak-ı müsbetesini cem ve muhasebeye tevdi ederdi. Bunun mutlaka böyle olması şart değildir. Ancak hayat-ı siyasiyemizde en mühim bir unsuru teşkil eden askerlere ait umurun her türlü suhulete nail olması lazımdır. Prusya hükûmetinde Harbiye Nezareti'nin veznesi umumi veznelerden ayrı ve mühim bir meblağ Nazırın emrine hazırdır. Her devlet şerait-i hayatiyesine göre şuabat idaresinden birine veya birkaçına başkaca bir imtiyaz bahşedebilir.

İşte harbiye ve maliye nazırları arasında tahaddüsünden bahis ve izam edilen ihtilaf tahlil ettiğimiz bu an'anâtı camidir. İtilaf, hale göre bazı tadilat icrasının Meclis-i Millet'e teklifi kararıyla hasıl olmuştur.

Zannederiz ki, Maliye Nazırı Cavid Bey nizamat-ı maliyede Harbiye Nezareti'nin istisnaiyet-i mevkiyesini nazar-ı dikkate alacağı gibi, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa da devr-i sabıkta levazım-ı askeriye muamelatının ne büyük suiistimallere hedef olduğunu teemmül ile muamelat-ı hesabiye-i devletin bir esas-ı salime rabtını kemal-i memnuniyetle arzu edecektir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1013
21 Teşrinievvel 1910

Musahabe-i İktisadiye

Kusurlarımız ve Fransa'nın Kusurları

Cavid Bey, Paris'te Osmanlı istikrazı ile meşgul olduğu sıralarda Sadrazam Hakkı Paşa da Romanya'ya bir ziyaret-i samimiye verdikten sonra Marinebad Kaplıcaları'na gidiyordu. Fransız matbuatı bu şayiat üzerine kıyameti kopardılar. Almanya'nın tavsiyesiyle Türkiye – Romanya mukavele-i askeriyesinin akdolunduğunu Matin gazetesi musirren ilan etti. Cavid Bey Paris'te ne Fransa hükûmetinin ne de mahafil-i kibar-ı maliyununun memnun olacağı şerait dairesinde bir istikraz akdiyle Berlin'e muvasalatında, Almanya'dan iki harp sefinesinin Devlet-i Aliye canibinden mübayaası takarrür ediyordu. Sonra Maliye Nazırımız Viyana'ya gelirken Marinebad yolunu ihtiyar etti ki, Hakkı Paşa bu sırada Avusturya Başvekili Aehrenthal ile saatlerle mülakat etmişti.

Münasebat-ı siyasiyede bu kadar biperva olmak için hiç olmazsa kasalarımızın altınla dolu, siyasetimizin muahede ve mukarenetlerle emin ve metin olması lazım gelir. Siyasatla meşgul olmayan herhangi birine şöyle bir sual sorulsa: "Bir devlet istikraz için Fransa'da bazı teşebbüsatta bulunurken vükelasını Bükreş'te, Viyana'da, Berlin'de mülakat ve müzakerata gönderse, bir de bu sırada Almanya'dan iki büyük harp sefinesi mübayaa etse nasıl bir netice elde eder?" Alınacak cevap "Fransa'da iş görmek güçleşir"den ibaret olur zannederiz.

Filvaki Fransa ile Almanya'nın mevkileri ve bizim itilaf ve ittifak-ı müsellese karşı vaziyetimiz nazar-ı dikkate alınırsa bu yolda pek kolaylıkla kanaat hasıl olur. Sonra ne hacet, bidayet-i meşrutiyetten beri Fransa'yı Türkiye'ye, Türkiye'yi Fransa'ya takrip eden en büyük unsur, Fransızlarla Genç Türkler'in Abdülhamit'in dostu olan Almanya'ya mütehaşiyane davranmada ittifakları değil miydi? Almanya'ya karşı hasmane vaziyette bulunmanın bizce mazarratı bilahare anlaşılsa bile Fransa ile dostluğumuz ve işlerimiz varken böyle garip ve mütezad ziyarat ve muamelata kalkışmamız pek nabemahal olmaz mı?

Bir maliye nazırı bütçenin açığını kapamak üzere herhangi bir heyet-i sarrafiye ile akd-i istikraz eder. Bu sadece bir muamele-i maliyedir. Fakat aynı zamanda bazı teferruat-ı diplomatikiye vardır ki bunları hariciye nazırının nazar-ı dikkate alarak arkadaşlarını ikaz etmesi lazımdır.

Bize öyle geliyor ki Fransa ile akd-i istikraz işlerinde Hariciye Nezaretimiz uhdesine terettüp eden vazifeyi ifa ve su-i tefehhümata mâni tedabiri ittihaz edememiştir. Hükûmetimiz maatteessüf harice karşı pek kabataslak siyasetle hareket etmiş ve bu hareketi Fransa'daki müşkülatın vahametine hayli hizmet eylemiştir.

İşte son işlerdeki kusurumuz, nezaket-i siyasiyeye henüz aşina olmadığımızı ve Hariciye Nezareti'nin muattaliyetini ispat eder.

Fakat istikrazın Fransa'da hasıl olamamasına yalnız bu hâl sebep olmuştur demek ne doğru, ne makuldür. Tanzimat-ı mülkiye ve askeriyemizi iyi nazarla görmeyen ve bizim kuvvetimize karşı kendinde zaaf hissetmeye başlayan bazı hükûmetlerle ahiren hâdis olan İran meselesinin telkinat ve tesirat-ı mühimmesi inkâr olunamaz.

Ancak öteden beri Türklerin bütün safiyetleri, Bonhomieleriyle sevdikleri Fransa, Osmanlı hükûmetine para ikraz edemeyeceğini sadece söyleyebilirdi. Biz de o vakit hâle bakarak hakkını teslim ederdik. Hâlbuki Fransa hükûmeti istikrazı kabul için bize öyle teklifler, öyle şartlar serdetti ki bununla istiklal-i millî ve siyasimizi taht-ı hükmüne almak istiyor demekti.[32]

Fransa'dan gelen bu haber-i meşum kadar bizi, kalbimizi ezecek bir şey tasavvur olunamaz. Niçin saklayalım, yine safiyet-i mutademizle diyebiliriz ki Fransa hükûmeti, şehirlerde mütemekkin en geniş yürekli Türklerden en dar yürekli köylülere kadar hepimizin hissiyat-ı mukaddese-i vatanperveranemizi dilgir etti. Kalplerimizi dolduran Fransız muhabbeti şimdi kusurlu, herkese söylenemez ayıplı bir muhabbet hâlini aldı. Şu kadar var ki Fransız milletinin duçar olduğumuz bu felaket-i kalbiyeye karşı lakayt durmayacağından da ümitvarız.

Fransa hükûmetine, Fransız hürriyetperverliğiyle gayr-i mütenasip, böyle dar ve bulaşık yollarda yürümek istidadını veren siyaset-i maliye-i hariciyesidir. Bugünkü Fransa, milletin bankalarda yığılan tasarrufatıyla mağrurdur. Fakat hükûmet madenden aldığı bu gurur ve kuvveti layığı veçhile istimal etmiyor. Bir kere buna verdiği ehemmiyet lüzumundan fazladır. Sonra münasebat-ı beynelmilelde birçok işler vardır ki yalnız para kuvveti ile görülmez.

---

[32] Fransa hükûmeti tarafından Osmanlı istikrazının borsaya kabulü için serdolunan şerait:
1. Divan-ı Muhasebata vize edilecek umum evrakı gözden geçirmek ve Meclis-i Mebusan'a tevdi olunan kanun layihasında gösterildiği surette düyunun icra-yı vezaif eylemesine nezaret etmek üzere bir Fransız müşavir tayini.
2. Muhasebe-i Umumiye-i Maliye Müdiriyet-i Umumiyesi'ne bir Fransız tayini ve Maliye Nezareti idare-i merkeziyesi hakkında Mösyö Laurent tarafından tanzim olunan talimatta muharrer salahiyetle tavzifi.
3. Devlet-i Aliye'ce umur-ı maliyesinin ıslahı hakkında ittihaz edilecek tedabirin Fransa hükûmetinin bu baptaki mutalebatının isafı manasına olarak Fransa'ya resmen tebliğ olunması.
4. İstikrazdan alınacak para ile en ziyade Fransa'ya sipariş verilmesi.
Bunlardan başka Cezair ve Tunus'a ait mesail-i muallakanın halli de ileri sürülmüştü.

Filvaki Fransa hükûmetinin istimlak ve istila tarikiyle girdiği memleketlerde para ile ahlak ve adatı ifsat sayesinde nail-i meram olduğu Fransız müellifle-rinin de takbih ettiği klasik bir meseledir. Fakat para ile her memlekette, her kavme karşı bir vaz-ı tahakküm ve gurur almak, ruh-i akvamı tanımamak de-mektir. Fransa'nın şarktaki arzularını daima kendinden para istenildiği zaman meydana koyması kadar sakat ve zebunküşane bir siyaset olamaz.

Bu münasebetle iki sene evvel Paris'te hazır bulunduğum bir konferansı tahattur ediyorum: Heyete şimdi Ticaret Nazırı olan M. Millerand riyaset ediyordu. "Fransa'nın ticaret-i hariciye"sine ait olan bu konferans iktisat mütehassıslarından (Sefaret Birinci Katib-i Fahrisi unvanını haiz) M. J. C. Charpentier tarafından veriliyordu.

Mösyö Charpentier'in Fransız milletinin tasarrufatı ve bu tasarrufatın suret-i istimali hakkında müfit fikirleri olmakla beraber en kayda şayan, Fransa'nın milel-i saireye ve vuku bulan ikrazatına ait bazı vesaya idi. Mös-yö Charpentier, "paramız, diyordu bugün kuvvetimizi teşkil ediyor ve bu kuvvet dört-beş müesseseye münhasır kanallardan harice akıyor ki hükûmet-le bu müessesat arasında daimî ve samimi münasebatın vücudu lazımdır."

"Arzu olunur ki bir müessese Brezilya veyahut Çin'den istikraz teklifine maruz olduğu zaman hariciye veya maliyeye müracaat etsin, orada kendisine şu lisan istimal edilsin: Size muavenet etmek isteriz. Ancak Fransız hükûmetinin Brezilya veyahut Çin ile filan iş, filan teşebbüs, filan siparişten dolayı şöyle meseleleri vardır. Bize istediğimizi temin ederseniz borsa da size küşadedir."

Bu sözlerdeki zehiralud manaları şimdi daha iyi tayin etmek mümkün-dür. Demek ki Fransa hükûmeti şurada burada nuzzar ve mebusan huzurunda iradından ihtiraz olunmayan böyle muhtekir sarraflara yakışır fikirleri artık benimsemiştir. Bizim tecrübemizle artık bir kat daha anlaşılmıştır ki Fransa hükûmeti ikraz ettiği birkaç maden-para ile Montesquieu, Rousseau, Dide-rot'ların i'lâ ettikleri hakaik-i içtimaiyeyi tahrip etmek, teşekkül ve taazzuv etmiş milletlerin mukadderatını eline almak istiyor.

Fransa hükûmetinin umur-ı siyaseti böyle para entrikalarına raptetmek-ten esasen büyük zararları varken, Fas meseleleri henüz göz önünde iken bu hatarnak yolda devamdan fariğ olması lazım gelirdi. Diğer taraftan milletin tasarrufatından bir kısm-ı mühimmi Rusya'ya devr ü ikraz ve bir müttefik te-darik olunmakla Fransa'nın ne kadar muzır bir nüfuz-ı siyasiye boyun eğdiği de meydandadır.

Bize öyle geliyor ki Fransa'nın bu sarraflık politikasını tadil zamanı ar-tık hulul etmiştir. Fransa'nın fazla parasını böyle müzic ve tehlikeli şerait tahtında memalik-i ecnebiyeye yatırmaktansa kısmen olsun hayat-ı dâhiliye-sini sıyanete tahsis etmesi hiç olmazsa Fransız sanayi ve ticaretini hâlihazır-daki sıkıntıdan kurtaracak bir büyük hizmet olur.

İstatistikleri tetkik edersek görürüz ki 1890'dan 1906 senesine kadar geçen on beş sene zarfında Fransa'nın muamelat-ı ticariyesi %18 nispetinde tezayüt ettiği hâlde bu tezayüt İngiltere'de %50, Almanya'da %75, Rusya'da %66, Cemahir-i Müttefika-i Amerika'da %128 nispetindedir. Fransızlarla münasebat-ı ticariyemiz pek kadim olduğu hâlde bugün memalik-i Osmaniye'de Fransa ticareti Alman ticaretiyle rekabet edemeyecek bir hale gelmiştir. Dersaadet Fransız Ticaret Odası'na ait bir istatistikte 1870'de memalik-i Osmaniye'de sıfır marktan ibaret olan Alman ve Türk ticaretinin 1907'de 93.000.000 marka baliğ olduğu görülüyor.

İşte şark memleketlerinde bir taraftan Fransız ticaretinin tedennisi, diğer taraftan Alman ticaretinin kesb-i ehemmiyet etmesi gibi ahval Fransa'ya mütezaif zararlar vermektedir.

Fransız ticaretinin inhitatına başlıca sebep Fransız sermayelerinin ecanibe ikrazatta bulunan birkaç bankada içtimaı ve bu bankaların hükûmet elinde bir alet-i siyaset olmasıdır. Zevke muvafık metin eşya çıkaran Fransız tezgâhları milletin tasarrufatından kuvvet, müzaheret alamıyor. Bütün bu paralar Türkiye'ye gitmese bile Rus yahut İspanyol sanatkârlarının çekmecelerinde kullanılıyor.

Fransızların umur-ı ticariyeye müteallik terbiye-i iptidaiyeleri de pek mahduttur. Fikr-i teşebbüsleri memleketleri dâhiline inhisar ediyor. Tüccar ve sanatkârlar pek kudemaperest Routinier kalıyorlar.

Bundan başka ticaret-i hariciyeyi temin için lisan öğrenmek, seyahatler edip ahval-i âlemi bilmek lazımdır ki memleketimizde her cins ve milletten seyyahlara rast geldiğimiz hâlde bir Fransız seyyahına güçlükle rast geliyoruz. Niçin? Çünkü Fransa hükûmeti şarka göndereceği tüccarlara, iş adamlarına değil, ataşe kommersiallerine, konsoloslarına bile lisan ve ahvali öğretecek vesaite tevessül etmiyor. İki sene evvel Paris'te ziyaret ettiğimiz Ecole des langues orien tales'de Türkçe okuduğunu anlar bir efendi bulmak imkânı hasıl olmamıştı. Hâlbuki yine Paris'te ziyaretimize gelen Mösyö Schlussheim gibi birkaç Alman müsteşrikinin Türkçe ve Arapçaya derece-i vukufları bizi duçar-ı hayret etmişti.

Şu hâlde Fransa'da hayat-ı iktisadiye ve ticariye ile alakadar bir takım mühim meseleler vardır ki bunlar hayat ve harekete katiyen muhtaçtır. Yoksa kendisine daima medyun-ı şükran olduğumuz bu büyük memleket için şarkın kapıları kapanıyor demektir. Fransa hükûmeti senelerce evveline râci bu kusurları hadd-i gayeye iblağdan ise telafi-i mafata çalışmalıdır.

İşte Fransızlara olan ciddi ve kalbi muhabbetimiz bize kendilerine ait işlerden dolayı bu son birkaç sözü de söylemeye hak ve cesaret verdi.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1019
2 Kânunuevvel 1910

Musahabe-i İçtimaiye

Meşrutiyet ve İtibar-ı Ahali

Mücahid-i muhterem Ömer Naci Bey'e:
"Anadolu'da meşrutiyetin esaslarını
ararken beni en ziyade meşgul eden
işçi ve çiftçilerin itibar-ı malisi oldu."

Osmanlı inkılabının hakiki esasları aranırsa, şerait-i umumiye-i hayatiyemizi tetkik icap eder. Şüphe yok ki hürriyet-i milliyemiz bu yola vakf-ı hayat etmiş zümre-i diliranın ve muhterem Osmanlı ordusunun delalet-i mücahidanesiyle hasıl olmuştur. Fakat şu cihetde bilatereddüt kabul edilmelidir ki bu mücahedatı semeredar eden esbap, hayat-ı içtimaiye-i millette mündemiçtir.

Ticaretle meşgul erbab-ı mesai, hâlde, kârlarına mâni fenalıklara, toprağı eşen zavallı çiftçiler zulümlere duçar olmasa idiler dertlerine çaresaz olacak bir kuvvet aramazlardı. Askerler hayat-ı memleketi, hayat ve haysiyet-i askeriyelerini tehlikede görmeseydiler hâli değiştirmeye ihtiyaç hissetmeyeceklerdi. Çünkü bir hakikat-i müsbete vardır ki: İnsanları hareket ve cidale sevk eden, endişe-i hayat, endişe-i bekadır. Fazilet ise bu sevk-i fıtrinin bir şekl-i mantıkisinden ibarettir.

Hürriyet, insanların mabihi'l-imtiyaz ve iftiharı Sokrat'tan Hegel'e kadar birçok hükema ve felasifenin hayat-ı ilmiyelerini işgal etmiş, tekemmülat-ı insaniyeye esas ittihaz edilmiştir. Fakat cemiyat-ı beşeriyede hürriyet, bir felaket, bir felaket-i hayat baş göstermedikçe harcıâlem olamamıştır. Tarihte görürüz ki, Fransızların münteha-yı ikbali On dördüncü Louis zamanına, Osmanlılarınki Sultan Süleyman Kanuni devr-i saltanatına müsadifdir. Usul-i idare-i mutlakanın birer şekl-i mehibini irae eden bu zamanlarda Sokrat'lar hürriyete ait muhakemat ve itikadat-ı felsefiyelerini takdir etmişler idi. Hâlbuki bu devirler ne Fransız, ne de Osmanlı hürriyetperveranının muvaffakiyetine yer açmış, Fransa'da sınıf-ı tüccarı teşkil eden "burjuvazi" tazyikata duçar olmadıkça, bizde çiftçiler sefil ve aç kalmadıkça hareket-i milliye tahaddüs etmemiştir.

On sekizinci asrın en büyük evladı "Ruhü'l-Kavanin"in sahibi *Montesquieu diyor ki: "Topraklar haiz oldukları kuvve-i inbatiyeden ziyade sahiplerinin hürriyetiyle mütenasiben mahsul verirler."* Çiftçiler için söylenilmiş bu söz, erbab-ı mesaiden her birine teşmil edilebilir. Bir tacirin, bir sanatkârın mesaisi de hürriyetiyle mütenasiben semeredar olur. İşte kâinattaki her sınıf halkın hürriyeti sevmelerindeki hikmeti şu esasta bulmak mümkündür.

10 Temmuz İnkılabı Kanun-ı Esasi'mizi ihya etmekle bizi esaret-i siyasiyeden kurtardı. Fakat Montesquieu'nun bahsettiği hürriyete henüz nail olamadık. İnkılabı temin eden, köylülerin ve erbab-ı mesainin hayatta duçar oldukları tazyikat ve ıztırabat olduğu hâlde biz buna henüz esaslı çareler bulamadık; hukuk-ı siyasiyemizi ihraz etmekle, hükûmeti her ferdin alakadar olduğu kuvve-i milliyeye tevdi etmekle kendimizi hür zannediyor ve bu fikrin verdiği humar ile serazat yaşıyoruz. Düşünüyor muyuz ki hürriyet-i şahsiye, hükûmet-i milliye... hep maksada vusul için birer alet, birer vasıtadır. Düşünüyor muyuz ki bizi o maksada isal edecek, ihraz ettiğimiz hukuk-ı siyasiyeden ziyade müteahhit olduğumuz vezaiftir. Maksadı ve vazifeleri nazardan kaçırmamalıdır ki saadet-i hayatiyeye, şeref ve kuvvete, medeniyete vusulün yolu budur.

İnkılabı yapmakla esaret-i siyasiyeden kurtulduk. Fakat esaret-i iktisadiye altında hâlâ inleyen bu millettir. Bizi eskiden beri sefil eden esbap hâlâ meydandadır. Anadolu'da köylerin hâlâ ağır faizler altında ezildiklerini görüyoruz, şehirlerde sermayedarlarımız hâlâ eski bildiklerinde devam ediyorlar. Almanların tekemmülat-ı iktisadiyesi, köylülerin on dokuzuncu asrın nısf-ı evvelinde duçar oldukları ağır faizlerin refiyle hasıl oldu. Almanya füyuzat-ı iktisadiyesini Raiffeisen, Schulze-Delitzsch gibi muhterem simalara medyundur. Bu zevatın 1849'dan beri meydana getirdikleri muhtelif şekildeki müessesat sayesinde bugün Almanya'da itibar-ı şahsi-i ahaliye müstenit muamelatın yekûn-i senevisi altı milyar marka vasıl oluyor.

İtalya'nın istiklal-i iktisadi ve malisini hâlihazırda başvekâlet makamını ihraz eden ve bütün İtalyan milletinin kalb-i ihtiramında mevki tutan Mösyö Luzzatti'nin tesis ettiği itibar sendikaları temin eylemiştir.

Bu neticelerle atiyi tayin edecek kararlar içinde köylüyü, esnafı himaye edecek, onları şimdi duçar oldukları zulümden, ihtikardan kurtaracak çarelere ait mevadda ehemmiyet vermek lazımdır ki bu mevad memleketimizde itibar-ı ahalinin tanziminde cem edilebilir.

Birkaç dönüm araziye malik ve medyun köylülerle, ufacık dükkânında çalışan, köşe başında bakkallık eden, yahut muamelat-ı şehriyesi üç bin kuruşluk arpa, saman ticaretine inhisar eden esnafın itibarı, itibar-ı malisi neden ibaret olabilir?!

Filvaki memleketimizde bir köylünün, bir ufak dükkâncının itibarı henüz mevhum bir keyfiyettir. Sermayelerinin azlığından başka kusurları olmayan bu zavallılar tecelliyat-ı hevaiyeden veyahut ahz ü itanın durgunluğundan münbais bir talihsizlikle istikrazda bulunmak isteseler hayatın en meşum felaketlerine maruz olurlar ve mutlaka ellerinde bulunan birkaç parça eşyayı terhin ederler, yerlerini haczettirirler. İki, üç yüz kuruşa muhtaç oldukları hâlde bu rehin, haciz muameleleriyle, bir sevk-i tabiiyle birkaç yüz kuruş fazla borçlanırlar ve bu ihtiyatsızlıkla harap ve muhtaç olurlar. İşte, itibar-ı ahalinin bugünkü mana-yı elimi!

Bir köylünün veyahut küçük esnaftan birinin şerait-i hazıra ile tevessül ettiği muamelat-ı sarrafiyede bu gibi ahvale duçar olması tabii ve zaruridir. Çünkü itibar bir kuvve-i müeyyideye müstenit olmadıkça müesses değildir. Emniyet ve kefalet olmadıkça borç para almak mümkün olamaz. Şu hâlde köylüye, esnafa bu emniyet ve kefaleti temin edecek çareleri bulmalıdır.

Bir köylünün, esnaftan birinin itibarı mevhum olduğu hâlde köylerden birkaçı veya birkaç esnaf bir araya gelir de yekdiğerlerine kefaleti deruhte ederlerse o itibar başka mahiyet alır, meydana bir "heyet-i müctemia" gelmiştir. Bu heyetin bir de mevcudiyet-i maneviyesi vardır ki, itibara bu maneviyetin bahşettiği emniyetle o kefalet-i müşterekesi de kuvvetin muhassalasıdır.

"İtibar-ı ahali"nin en büyük esası işte budur: Bir itibar sandığı tesisini arzu eden köylünün ve esnafın birbirlerine kefil olacak surette ittihat ve içtimaı; şu hâl "itibar-ı ahali"yi teminden başka efrat arasında münasebat-ı samimiyeye, uhuvvete, ittihada, hülasa aheng-i içtimaiye büyük hizmetler ifa eder.

Böylece tesis olunacak itibara şeref ve kuvvet verecek ise, bu itibara sahip olanların mesaisi, tasarrufatıdır. İtibarı edinmekle köylü ve esnaf bir kat daha çalışmalı ve semerat-ı sayi kısmen itibarlarına esas ittihaz etmelidirler. Hayatın bin türlü takazası vardır. Bugün faal ve muktedir bir civanmert yarın muattal ve natüvan, başkalarına arz-ı ihtiyaç felaketlerine duçar olabilir. Onun için tasarruf lazımdır, bugünkü mahsul-i sayden yarına bir hisse-i ihtiyat çıkarmalıdır.

"İtibar-ı ahali"ye esas olacak sermaye de bu suretle meydana geliyor demektir. Sandığa iştirak için faraza 1000 kuruşluk bir hisse tahvilinin alınması şart kılınır ve bu tahvilin mazmunu ayda 10 ila 100 kuruş verilmek suretiyle kapatılır ki bu para erbab-ı mesainin tasarrufatını teşkil eder. Sandığın esas sermayesini tahviller teşkil etmekle beraber muamelatı temin ettiği itibar-ı mali sayesinde daha vâsidir. Sandıklar büyük bankalardan istikraz ve azasına ikraz muameleleri yaparlar.

Şu hâlde "itibar-ı ahali"nin en metin esasları: İtibarı tesis etmek isteyen dairedeki[33] ahalinin yekdiğerlerine itimat edecek surette ittihat ve içtimaları, kendi faaliyet ve tasarruflarıdır.

1900 senesinde Paris'te inikat eden "İtibar-ı Ahali" Kongresi netice-i mukarreratında "köylülere, esnafa ait itibar müessesatının bir memleketin terbiye-i ticarisine, kuvve-i istihalisine ve nihayet teali-i iktisadisine hadim yegâne vasıta olduğunu" beyan eylemiştir.

Çoktan beri söylüyoruz, bir daha tekrar edelim ki memleketimizin istiklal-i siyasisi, istiklal-i iktisadisiyle tevemdir. Ahalimizin geçirdiği sıkıntılar göz önündedir. Bu hâl ruh-ı devleti ve serbesti-i siyasimizi izac ediyor. İstikraz münasebetiyle Fransa hükûmetinin hükûmetimize teklifi bizim için büyük bir eser-i intibah teşkil etmelidir. Başka yerden para bulamayacağımızı tahmin eden Fransa hükûmeti bizi ebediyen tahakküm-i malisi altına almaya yeltenmişti. Ahalimizde kuvvet ve kudret-i iktisadi olsa bu, hatırından bile geçmezdi. Çünkü icabında millet müterakim ve müdahhar altınlarıyla devletin ihtiyacını görüvermeli. İşte biz bu kuvvet ve kudreti ancak çalışmak ve kazanmak isteyenlere sermaye ve itibar temini ile edinmiş olacağız.

Demek ki inkılaptan sonra anlamaya başladığımız vezaif-i hayatiyeden biri de bu "itibar-ı ahali" meselesidir. Ahali, hükûmet bu meselede alakadardır. Ahalinin bu yoldaki teşebbüsatına hükûmet zahir olmalıdır ki hükûmetin kuvveti bu nevi teşebbüsatın vereceği neticelerle taayyün edecektir.

17 Teşrinisani 326
Mustafa Suphi

----------o----------

[33] Bu daireler mümkün olduğu kadar dar tanzim olunur ki, her dairedeki sandık azası birbirini iyi tanısın.

Servet-i Fünûn
Numara 1022
23 Kânunuevvel 1910

Musahabe-i İktisadiye

İktisad-ı İçtimaî

"Hukuk-ı Amele" muharrir-i muhteremine

İlm-i iktisat –
İktisad-ı ilmi ve iktisad-ı tatbiki –
İktisad-ı içtimaî – Mevzuu, gayesi, tarihi, tarifi –
Meşgul olduğu mevad.

İlm-i iktisat henüz bir asrın mahsul-i irfanı ise de kendine göre usul ü kavanin tesisine muvaffak olmuş ve tetebbuat ve iştigalatını tavzih ve tasnif eylemiştir. O suretteki bir ilim olmak itibariyle ulum-i içtimaiye zümresinden olan iktisat, tatbikatta başkaca bir sanat hâlini alır. Esasen Stuart Mill, kıymet, mübadelenin netice-i tabiiyesi olmakla beraber, mübadele cemiyatta bir hadise-i zaruriye değildir, demişti. Filvaki tarihin eşkâl ve şerait-i muhtelifede irae eylediği cemiyata nazaran mübadele bir unsur-ı esasî-i içtimaî değildir. Bununla Stuart Mill iktisadın mahiyet-i ilmiyesiyle cihet-i tatbikiyesini tefrik etmek istiyordu.

Şüphesiz ki, ilm-i iktisadın müşahedat ve muhakematı ile elde edilen netaic nazariyedir. O netayici muvazene ve hâl ü muhite muvafakat veya âdem-i muvafakatını tayin edecek iktisad-ı tatbikîdir ki Almanlar bu kısmı Science Camerale tabir etmişlerdir.

Tedrisat-ı iktisadiyede bu iki kısım bilhassa Almanya ve İngiltere'de tefrik edilmiş, Fransa'da ise iktisadiyundan C. Courcelle Seneuil'in mesaisine ve iktisat muallimlerinin arzusuna rağmen iktisadın cihet-i ilmiye ve tatbikiyesi beraberce tedris olunmaktadır. Mamafih esna-yı tedrisatta bu cihetler tayin ve tavzih edilir.

Garp darülfünunlarında son zamanlara kadar ilm-i iktisat ile karıştırılarak tedris olunan bir kısım daha vardır ki bu iktisad-ı içtimaidir. İşte bu kısmın mahiyeti ve tedrisat-ı iktisadiyedeki ehemmiyeti bu haftalık musahabemizi teşkil edecektir.

***

İktisad-ı içtimainin mevzuu sefalet, gayesi saadet-i beşeriyedir. İnsanlar hâl-i cemiyette yaşadıkça bazıları fakir ve bazıları zengin olmuşlardır. Şu hâlde sefalet-i beşeriye cemiyet kadar kadimdir denilebilir. Bu suretle içtimaiyat ile uğraşan âlim ve feylesoflar cemiyette esbab-ı fakr ve sefaletle meşgul olmuşlar ve fukaranın şerait-i hayatiyesini düşünmüşlerdir.

Saint Simon tarafından asrının en namuslu adamı olarak ilan edilen Mareşal Vauban on sekizinci asır iptidasında asilzadegân ve mütemevvilanın da erbab-ı mesai derecesinde vergi vermesi fikrine müstenit "Aşar-ı Krali" Dime Royale eser-i marufuyla Ondördüncü Louis'nin hüsn-i nazarını kaybetmiştir.

Montesquieu, Rousseau, Diderot'nun beyne'l-efrat müsavatsızlığa dair mücahedeleri ise zaruret-i beşeriyeyi o zamandan nazar-ı dikkate aldıklarına delalet eder. Ancak bu mücahedat henüz fikr-i beşerde cereyan ediyordu.

Böylece meydan alan fikirler asar-ı maddiyesini 1789'dan sonra ve asr-ı ahiri temsil eden keşfiyat ve ihtiraat-ı sınaiye ile izhar etmiştir. Filvaki insan buhar ve elektrik mihanikiyetleri ile bir başka tabiat iktisap eyledi. Büyük ve seriü'l-hareke saban makineleri küçük tarlaları birleştirdi. Müthiş ve vâsi fabrikalar, küçük tezgâhları bel etti, büyük malikâneler ve darüssınaalar vücuda gelmeye başladı ki en büyük inkılap bu suretle hasıl oluyor, şerait-i hayatiye-i efrat hakikaten ve şayan-ı dikkat bir surette değişiyor, efrat arasında muhtacinin miktarı gittikçe artıyordu. Fransa'da inkılabı müteakip bu suretle bir galeyan zahir olmuştu. Devr-i sabıkta münferiden muhtaç ve müşteki olanlar şimdi şikâyette iştirak ettiler. Bundan da tatil-i eşgal meseleleri ve mütecavizane bazı harekât baş gösterdi. Ashab-ı say ile ashab-ı sermaye arasında hallolunacak birçok mesail tahaddüs etti.

1789'dan sonra gittikçe taayyün eden "hükûmet-i ahali" fikirleri ve nihayet kabul edilen hakk-ı umumi-i intihap ile erbab-ı say da cemiyette bir nüfuz-ı siyasiyi haiz olduğundan kendilerine taalluk eden bu measil tabii daha ehemmiyet aldı.

Böylece iktisad-ı içtimaiye mevzu olarak gösterdiğim sefalet-i beşeriyenin bugünkü milel-i muhtelife parlamentoları zabit varakalarına şekl-i duhulü taayyün etmiş olur.

İktisad-ı içtimaî Rousseau'dan bir asır sonra gelen Frédéric Le Play tarafından vazedilmiş bir usul-i monografi sayesinde pek amelî bir ilim olarak teessüs etmiş ve 1867 Paris Meşher-i Umumi'sinde meydana konulmuştur.

Sonraları Leon Say, Charles Robert, Chesson gibi mehere-i iktisadiyunun himmetleriyle 1900 sergisinde teşhir edilen beş bini mütecaviz asar ile münasebat-ı içtimaiyede ilm-i iktisattan daha zihayat, daha maddi bir unsur olduğu tahakkuk etmiştir.

Böylece Kont de Chambrun tarafından Paris'te Musee Social müessese-i mühimmesi tesis olunduğu gibi Madam La Kontes de Chambrun tarafından Ulum-i Aliye-i Siyasiye Mektebi'nde bir kürsü temin olundu. Bunlardan başka Paris Darülhukukunda ve Maden, Köprü ve Şose Mekâtib-i Aliyesinde de ayrıca tedrisata başlanılmıştır. Son üç seneden beri Sorbon'da muallim sosyolog Mösyö Bougle de iktisad-ı içtimainin tarihi kürsüsünü tesis eylemiştir.

***

Bu derece kesb-i ehemmiyet eden iktisad-ı içtimaiyi tarif için Mösyö Charles Gide'in fesahat-ı beyanına müracaat icap eder: "İktisad-ı içtimaî insanların daha müreffeh bir hayat, daha emin bir ati ve şerait-i iktisadiyece daha lütufkâr bir adalet temin etmek üzere birleşip, heyet ve cemiyetlerle aralarında tesis ettikleri münasebat-ı ihtiyariyedir."

Filvaki evvelce söylediğimiz gibi iktisad-ı içtimainin mevzuu sefalet-i beşeriye olunca tetebbuat ve iştigalatında o sefaleti izaleye hadim çareler taharrisine taalluku tabiidir. Ancak bu tarifte en şayan-ı dikkat cihet "münasebat-ı ihtiyariye" kaydıdır. Duçar oldukları zaruret ve mağduriyeti telafiye çalışanların bir araya gelerek tesis ettikleri münasebata münasebat-ı ihtiyariye demekle muallim-i muhterem Gide, ilm-i iktisatta insanların arz ve taleb-i eşyadaki münasebetleri kâbilinden olan münasebet-ı zatiye ve zaruriyesini tariften ihraç ediyor ki bu hâl 1904-1905 sene-i içtimaisi risalesinde Mösyö Simyan tarafından maruz-ı tenkidat oluyor. Mösyö Simyan iktisada ait münasebatın tabii ve zaruri, iktisad-ı içtimainin tesis ettiği münasebatın ise ihtiyari olduğu hakkında iktisadiyunca mevcut itikad-ı batıldan bahis ile diyor ki; bir amele ile patronu arasında mücerret arz ve talebe göre taayyün eden ücretin müstenidü'n-ileyhi olan akit ile bir amele sendikasının aynı patronla vaki akd-i müştereki arasında ne fark vardır? Biri diğerinden niçin daha tabii ve zaruri olsun? Mösyö Gide'in iktisada bıraktığı anlaşılan tröst ve kartellerle istihsal kooperatifleri arasındaki fark nedir? Amele sendikaları bir ilimden, usta sendikaları diğer bir ilimden teferru etmiyor. Hakikatte içtimaî diye tavsif edilen iktisat bilhassa inkisam-ı servet mebahisiyle uğraşır ki bu cihet ilm-i iktisatça ihmal edilerek istihsal cihetine kuvvet verilmiştir. Şu hâlde burada iki kısım hadisat yoktur. Belki aynı hadisatın iki veçhi vardır.

Filvaki iktisat ile iktisad-ı içtimaiye ait mesail arasına gayrikabil-i nüfuz bir hadd-i fasıl vazı mümkün değildir. Bu iki kısım daimî münasebettedirler. Birçok iktisadiyunda bu mesaili karışık surette tetebbu etmişlerdir. Hatta müteveffa Chesson'la diyebiliriz ki, "İktisad-ı içtimaî, iktisad-ı siyasiden pek başka bir şey değildir, ancak mukadderat-ı beşeriyeye taalluk eden hadisat-ı iktisadiyeyi tetebbuda ısrar ve şerait-i maddiye ve maneviye-i hayatiyeyi tehvin ve tadil çarelerini taharri eden hareket ve hayat verilmiş bir nevi iktisad-ı siyasidir."

Mösyö Charles Gide de bu fikirde bulunduktan sonra Mösyö Simyan'a şu cevabı veriyor: "Bir iktisad-ı içtimaî kürsi-i tedrisi küşat veya iktisad-ı içtimaî meşheri ve müzesi tesis olunması bunun ilm-i iktisattan başka manası bulunduğuna gayrikabil-i itiraz bir delildir. Yalnız iktisat ile iktisad-ı içtimaî arasındaki esaslı farkın tayini kalır ki ihtilaf bundadır. Mösyö Simyan'a göre biri istihsalden diğeri inkısamdan bahseder. Bu miyara göre mülkiyet, tevarüs, irad-ı emlak, faiz, intifa ilh. nazariyeleri iktisad-ı içtimaiye dahil olmak icap eder ve bu hâl daha ziyade maruz-ı tenkit olur. Ekser muktesidîn alelıtlak iktisat tabir ettiğimiz ilim, mücerret haz ve menfaatle mütehassis şahs-ı iktisadi (Homo- economicus) yi mevzu ittihaz ile yekdiğerinin aynı farz olunan bu gibi eşhas arasında müesses münasebat-ı zatiye ve zaruriyeyi mümkün olduğu kadar intifayı temin eden vesaiti ve bu menafiin mevaniini tetebbu eder. Fakat bazı usul ve kavanin tesis ve vazı arzu olunduğu zaman bu "şahs-ı iktisadi"ye vadi-i farziyatta kendinden nez olunan evsafü mahrekâtı irca ve iade etmek icap eder ve işte burada iktisad-ı içtimainin vazifesi başlamış olur.

Amelenin ücret-i adiyesi ilm-i iktisadın saha-i tetkikine girer. Çünkü bu arz ve talep veyahut daha yeni bir tabir kullanmak üzere aksa-yı menfaat kânunuyla taayyün eder. Bilakis müctemian ve müştereken ücret-i adile ve "ekall-i ücret-i kanuniye"yi vaz ve tayin meselesi iktisad-ı içtimaiye dâhildir. Çünkü bu yukarıda geçen kânun tabiatın şiddetine karşı ve onu tadil için bir teşebbüstür. Eğer ilm-i iktisat menfaat-ı içtimaiyeyi, iktisad-ı içtimaî ise adalet-i içtimaiyeyi tefahhus ve tetkik eder diye idik, belki Mösyö Simyan'a daha takarrüb etmiş olurduk.

Şu hâlde iktisad-ı içtimaî Le Play'nin takdiri veçhiyle ilm-i iktisattan daha az mücerret ve daha ziyade hakiki mesail ile, mesail-i hayatiye ile meşguldür.

Ancak bununla bazı yanlış fikirlere zahib olmamalıdır. Mesela: İktisad-ı içtimaiyi sosyalizm ile karıştırmamak lazım gelir. Çünkü sosyalizmin bir nuhbe-i emeli, servet-i müdevvine-i hazırayı beyne'l-efrat suret-i mütesaviye ve adilede taksim ve tevziden başlayarak bin türlü eşkâli, nazariyatı vardır. Hâlbuki iktisad-ı içtimaî böyle bir nuhbe-i emel, istikbale ait muayyen bir hedef takip etmez. Esasen serbesti-i mübadeleyi kabul eder. Şu kadar ki ilcaat-ı zamana göre mütebeddil icraatı vardır. Bugün hâlihazır idareden mağdur ve muazzeb olan kimlerse onlara muavin ve zahir olur, mağduriyetleri telafiye çalışır. Hatta bu itibar ile sosyalizmin rakibi, belki düşmanı addolunabilir. Marksistlerden biri iktisad-ı içtimaî meşheri münasebetiyle "Bu müessesat bütün mana-yı mezelletiyle, muhakkar ve mesruk sınıf-ı ameleye tarik-i isyan ve inkılapta devamdan başka bir fikir vermiş olmaz" demişti. İktisad-ı içtimaiye bu hücum, müessesatının ameledeki şiddet ve hararatı tadile

sebep olur korkusundan neşet etmiş olsa gerektir. Demek ki iktisad-ı içtimaî şedaid-i hayatiyeyi tadil ile sosyalizmin terakkiyatını men ve tadil eder.[34]

Bu suretle müphem bir cihete de mana verilmiş oluyor. İktisad-ı içtimaî sosyalizmin zemin-i taharriyat ve tetkikatında çalışıyor. Tetebbuatını, mesaisini ameleye hasretmiştir.

Bunun esbabı nedir? İktisad-ı içtimaî şedaid-i hayatiyeye maruz olanları muhafaza edişine göre en ziyade çalışan ve eser-i sayinden nispeten en az müstefit olan amelenin daire-i hududuna girmesi tabiidir. Bundan başka ücretle yaşayan erbab-ı mesai aileleri cemiyette en kalabalık sınıfı teşkil ettikleri gibi cemiyetin erkân-ı hayatiyesi de onlardır. Çünkü bugün fabrikada amele, tarlada çiftçi olmasa cemiyet münhedim olur. Filvaki sathi nazar olanlar için bu sınıf meri değildir. Fakat amele, çiftçi ve esnaf nasıl tabir edersek edelim, erbab-ı mesai cemiyetin erkân-ı hayatiyesini teşkil ediyorlar, sermayelerinin faiziyle geçinenler ise faaliyet-i hayatiyesi müphem bir küf parçası halini arz ederler. Onun için sınıf-ı amele bir mahiyet-i esasiye ve etnografiyeyi de haizdir. Bu netice ile iktisadiyat-ı içtimaiyenin bu sınıf ile iştigali pek tabiidir. Ancak ashab-ı sermayenin gerek amelenin menafi-i hayatiye ve sıhhiyesini gerekse kendilerinin tedabir-i tedafüiyelerini korur tesisatı ile kuvve-i teşriiye ve icraiyenin müdahelatı vardır ki, bunları da nazar-ı dikkat ve tetebbua almak lazım ve zaruridir.

İktisad-ı içtimaî hakkında verdiğimiz fikirlerin bir kat daha teeyyüt ve teessüsü için daire-i tetebbuatına dâhil olan mesail ve müessesatın da şuracıkta beyanı münasip olur.

Bu meseleler amelenin patronu ile mukavelesinden başlayarak, miktar ve mahiyet-i mesainin tahdidine, hayat-ı aileye ve buhranlarına ve amele ve patron sendikalarıyla tatil-i eşgale, vesaireye taalluk ederse de bu mesailin müstenidü'n-leyhleri olan müessesatı nasıl bir tasnif-i ilmî ile arz ve tadat etmelidir?

1889 Sergisi'nde Leon Say bu müessesatı altı kafileye ayırarak bir asıl vazettiğini kemal-i iftiharla beyan etmiş idi.

Hâlbuki tasnife bir taraftan müessesatın makasıd-ı tesisiyesi, diğer taraftan ameleye, patron veya hükûmete mahiyet-i intisapları esas ittihaz edildiğinden bunda şayan-ı mübalağa bir şey yoktur. 1900 Sergisi'nde yine Leon Say bu tasnifi beğenmemiş olacak ki, müessesatı 101'inci sınıftan başlayarak 112'ye kadar on iki kafileye taksim etmiştir. Bu tasnif ise daha ziyade kabil-i tenkittir.

Şu hâlde biz bu müessesatın ameleye, patronlarına, hükûmete ait olmak üzere bir veya makasıd-ı tesisiyeleri nokta-i nazarından bir diğer itibar ile ka-

[34] Economie sociale, Ch. Gide.

bil-i tasnif olduklarını öğrendikten sonra Charles Gide'in ikinci itibara göre tasnifini buraya aynen tercüme ve nakledelim.

1. Ücretin tezyidi için esnaf sendikaları –tatil-i eşgal – mukavele-i müştereke– ikramiye – patron iane-i nakdiye sendikaları – kâra iştirak.

2. Boş vaktin çocuk, kadınlara ve alelıtlak ameleye ait evkat-ı sayin tahdidi - Eyyam-ı tatiliye.

3. Sermaye ile say ile ve amel arasında adalet-i mümküne.

İtilaf Daireleri –Hakem Mahkemeleri –Tezgâh Meclisleri – Say Meclisleri – Prodom Meclisleri – Muhtelit sendikalar.

4. Ehven ve müsaid-i tagaddi ve iskân.

İstihsal kooperatif şirketleri – Ekonomalar – Ahali lokantaları – Kanaat kahveleri – Belediye ekmek ve etçileri –Mektep bakkalları.

İnşaat Kooperatif Şirketleri –Loan and building societes (İngiltere'de amele arasında müteşekkil inşaat şirketleridir) – Cemiyet-i Hayriye – Bu kâbilden oktavya hal cemiyetleri – Ahali misafirhaneleri – Bahçeler – Belediye tarafından inşa olunmuş evler –İnşaat şirketlerine muavenet ve avans – Sıhhate muzır ikametgâhların teftişi.

5. Usul-i hıfzıssıhha ile sıhhatin vikayesi;

Su, hamam ve duş meşrubat ve mekûlatın muayenesi – Beledi laboratuarları ve hububatın teftişi – Sanatoryumlar – Yetimhaneler – Çocuk ve amele için tatil tertibatı.

Müstehlikler cemiyeti – Küul aleyhinde cemiyetler – Akilü'n-nebat cemiyetleri.

Darüssınaaların hıfzısıhhate tevafuku – Kazayı mâni tedabir.

6. Eğlence:

Ahali tiyatroları – Konserler – Eğlenceler – Oyun, musiki ve spor cemiyetleri – Amele serkılları (circle)

7. Terbiye:

Çocuk dersleri –Tedrisat-ı sınaiye – Sanayi mektepleri – Kütüphane – Müze – Say borsaları – Ahali darülfünunları – Sabavete imdat cemiyetleri – Çırakların himayesi cemiyetleri – Patron cemiyetleri.

8. İş bulmak imkânı:

Hususi ve beledi kayırma daireleri – Amele sendikaları – Say borsası – Riatueum

9. Emniyet-i istikbal:

Mektepte iştirak – Teavün ve iştirak cemiyetleri – Teminat-ı müştereke cemiyetleri – Millî teminat ve tekaüt sandıkları – İşsizler beledi sandıkları – Patron teminat ve tekaüt sandıkları.

10. Zaruret halinde muavenet:

İkrazat-ı müştereke cemiyetleri – Komşu cemiyetleri – Tanzim sadaka cemiyetleri –Say ile muavenet – Amele bahçeleri – Mont de Piete'nin emniyet sandıkları – Faizsiz ikraz – Zor ile çalışma evleri ve zirai müstamereler –Muavenet-i hayriye daireleri– Misafir ve hastahaneler – Elbesfeld usulü.

11. Tasarrufla sermaye istihsali:

Millî, beledi, hususi veyahut patronlara ait olmak üzere tasarruf sandıkları tesisi – Tedabir-i müştereke cemiyetleri.

12. İtibar ile sermaye istihsali:

Ahali bankaları – Mahallî ve zirai sandıkları – İtibar cemiyetlerine muavenet ve ikraz.

13.Ücretin refiyle ecîrin tahlisi:

Kooperatif cemiyetleri – Co partnership.

14. Küçük emlak ve sanayiin muhafazası:

Homestead ve Allotement gibi küçük kıtada araziye ait usul-i muhafaza – büyük mağaza ve varranlar (Warrantage) – Zirai sendikalar – Mevadd-ı iptidaiyeyi iştiraya, istihsala veya beye ait sendikalar – mesakindeki zayii teftiş çareleri

Görüyoruz ki Mösyö Charles Gide iktisad-ı içtimainin saha-i tetebbuatına dâhil olan mesail ve müessesatı on dört kafileye ayırabilmiştir. Bu levha bize iktisad-ı içtimainin hayat-ı faale-i beşeriyeye müteallik ne mühim anasırla meşgul olduğunu irae eder.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1023
30 Kânunuevvel 1910

Musahabe-i İktisadiye

Memalik-i Osmaniye'de "Kredi-i Zirai" Osmanlı Ziraat Bankası Hakkında Mühim Bir Rapor

Muharrir-i iktisadimiz Mustafa Suphi Bey geçen sene Fransa Kredi-i Ziraisi Cenup Kongresi'ne davet olunması münasebetiyle memleketimizde kredi-i zirainin ne büyük bir rol oynayabileceğine ve bunun Mithat Paşa tarafından nasıl düşünülüp Osmanlı Ziraat Bankası'nın ne surette teşekkül ettiğine dair tanzim eylediği rapor nazar-ı dikkati celp ile o sırada inikat eden Brüksel Beynelmilel Kongresi'ne tevdi olunmuş ve bir sureti ahiren Roma Ziraat Enstitüsü'nün Teşrinievvelde çıkan mecmuasında intişar eylemiştir.

Memleketin selamet ve saadetini maddi ve hayati çarelerle temine çalışmaktan hâli kalmayan gençlerimizin mesaisine matbuat-ı Osmaniye'nin makes olduğunu arzu ve iltizam ettiğimizdendir ki, bu raporun mülahazat-ı umumiyesinden bir kısmını bittercüme Servet-i Fünûn'a derceyliyoruz.

----------o----------

Müsteşrik Mösyö Victor Bérard Makedonya'dan bahsederken diyor ki "Ovalar buğday için, satıhlı tepeler meyve ve bağ için, dağlar orman için, membalar erva için, oracıkta deniz ise mübadele-i mahsulat için; denilir ki insan buralarda toprak ve suların say-ı tabiisini yalnız takip ve kendini hayata terk eder..." Makedonya'da bir hakikat olan şu hal, denizler biraz daha uzak olmak üzere, bütün Anadolu'da, hayal-i Arab'a süslü zeminler, dünyada cennetler gösteren Suriye'de, Filistin'de Mezopotamya'da daha başka feyizlerle tecelli etmektedir.

Mösyö Raphael-Georges Levy'nin tahkikine göre (Osmanlı umur-ı maliyesine dair makale, Revue des deux mondes 10 Février 1910) 1905 senesinde bütün memalik-i Osmaniye'de 18 milyon kental buğday ve 34 milyon arpa, yulaf, mısır... istihsal olunabilmiştir.

Memalik-i Osmaniye'den dokuz kere küçük olan Fransa'nın 1896-1905 mahsul-i vasati-i senevisinin 89 milyon kental buğday ve 82 milyon arpa,

yulaf... ilh. Olduğu nazar-ı dikkate alınırsa ziraatın Türkiye'de ne kadar geri olduğu taayyün eder. Fakat her ne ve nasıl olursa olsun bugün servet-i Osmaniye'yi ziraat teşkil ediyor.

Ziraat, Osmanlı İmparatorluğu için yegâne memba-i servet ve varidattır ve daha çok zaman böyle kalacaktır. Birkaç sabun, kiremit, iplik fabrikatörüyle birkaç madenci ve birtakım memurin ve gazeteciden maada denilebilir ki otuz milyon Osmanlı ahalisi çiftçidir.

Muamelat-ı maliyede görürüz ki bütçenin kısm-ı azamı varidat-ı arziye ile gıdalanmaktadır. 1908-1909 sene-i malisi varidatı 25 milyon Osmanlı altını tahmin olunduğu hâlde bundan 6 milyonu aşardan, 1.800.000'i ağnamdan hasıl oluyor. Şarap, ispirto, ipek, sayd ve şikâr rüsumu de hesap edilirse varidat-ı ziraiye bütçenin sülüsünü tecavüz eder.

Bu hâlde yeni bir hayat-ı terakkiye dâhil olan Osmanlı memleketinde itibar-i zirainin ne büyük bir rol oynayacağı kolaylıkla takdir olunabilir.

Malumdur ki itibar, servet ve refahet-i müstakbeleyi ihzar eder. Fakat şunu nazar-ı dikkate almalıdır ki Türkiye'de ziraat geri ise her şey geridir. Çünkü cehalet, memlekette buhar makinelerinin bile faaliyetine mâni teşkil ediyor. Bu şerait dairesinde, memalik-i Osmaniye'de acaba serbest ve müstakil bir itibar-i mali ve zirainin tanzim ve temini mümkün müdür? Mümkün ise bu itibarın terakkiyat-ı ziraiyeye hizmeti ne olacaktır?

Son asrın en mütebahhir coğrafisi olan Mösyö Elisée Reclus Asya bahsinde: Türk'ün doğru, namuskâr ve misafirperver tabiatından bahsettikten sonra şerait-i iktisadiyesi hakkında şu müellim satırları yazıyor: "Türk'ün fazailine varıncaya kadar kendi aleyhine dönmemiş değildir. Türk namuslu, sözüne sadık, borcunu ödemek için hayatının sonuna kadar çalışır. Ve tüccar buna istinaden kendine ilanihaye kurtulamayacağı bir kredi açar. Anadolu'da bu bir sarraf kaidesidir. "Zengin olmak istersen gayrimüslime servetinin onda birinden fazla kredi verme, Müslime ise servetinin on fazlasına kadar çıkabilirsin." Böylece borç altında Türk hiçbir şeyine malik değildir. Sayinin bütün mahsulü muhtekire gidecek, kilimleri, koyunları, yerleri bile tedricen yabancı ellere geçecek."

İhtikâr memleketi hakikaten harap etmiştir. Hazinenin seyyar tahsildarı bir köye vasıl olduğu her zaman muhtekir sarrafın da onu takip ettiği görülür. O hâlde, fakir köylüyü bu hayırhah sarrafa (!) rapteden bir akit de tabiatıyla meydana gelir. Bu akdin mahiyeti zahiren meşrudur. Hukuk-ı İslamiye'de "peşin para ile veresiye mal almak" kabilinden bir akit vardır ki, selem tabir olunur. Sarraf, ihtikârı men eden hukuk-ı İslamiyenin vazettiği bu usul-i amelîden istifade ile köylünün yaz mahsulünü kıştan satın alır, hem nasıl bir

fiyata satın alır! Yazın ise bu mahsulü teslim edemeyen köylünün, mesela, hububatın ertesi sene için hayvanata tahvili suretiyle kaybettiği, yüzde iki yüz faizi geçer. İşte bu suretle köylülerimizin ne mahsulü, ne yetiştirdiği bir iki keçi, birkaç inek selamettedir.

Faizin bu derecede suiistimale uğramasıyla bütün Osmanlı köylülerinin çektikleri, kredi-i zirainin muvaffakiyetle tanzimine Türkiye'de müsait bir zemin hazırlamış değildir.

Diğer taraftan Reclus'un verdiği haberle Lamartine gibi ekâbirin, Anadolu ahalisinin namusu, sözünde vefası hakkındaki meşhur sözleri itibara ait bir bahiste elbette layık-ı ihticacdır.

(Surtout qu il s'agit, dans cette *étude*, du credit, credere: croire en solvabilité.)

Nihayet Türk, iyi bir çiftçi olmak için evsaf-ı ciddiyeyi haizdir. Çalışkandır, çalışmaktan yorulmaz, sabanına ve toprağına merbuttur ve binaenaleyh içtimaiyat nokta-i nazarından birinci derecedeki sunuf-ı mütemeddinedendir.

Şu hâlde denilebilir ki kredi-i zirai bu harap memlekette saadet-i ahali için faideli bir vasıta olabilir.

Yirmi seneden beri memalik-i Osmaniye'nin muhtelif cihetlerinde şubeler açmaya muvaffak olduğunu ve teşkilat ve muamelatını gördüğümüz Ziraat Bankası'nın derece-i hidmeti nedir ve kendine nasıl bir mevki temin edebilmiştir? Şimdi buralarını bilmek zamanı gelmiştir:

1907-1908 bilançosundan anlıyoruz ki bankanın sermayesi 945.835.308 kuruş 39 paraya vasıl olmuştur. 1906'da ise 894.807.332 kuruştan ibaret idi. O hâlde senede 51.027.976 kuruş 37 paralık bir tezayüt vardır. Şu kadar var ki bu sermayeden bir kısmı hazine zimmetindedir. 1906-1907'de umum sermayeden 472.839.888 ve 1907-1908'de 514.295.577 kuruşu kabil-i istimal idi. Sermayeden yarısına yakın miktarı bugün bankanın emri altında bulunmuyor, demek olur. 1907-1908'de zürraa ancak 435.656.445 kuruş ikraz olunabiliyor. Elde bulunan para ile mukayese olunursa %85 nispeti bulunmuş olur. Şu hâlde banka mevcud-ı serrevisinden kısm-ı azamını istimal ediyor.

Yalnız, banka yirmi senelik hayatı esnasında ikrazatta bulunduğu para ile ikraz ettiği zürraın miktar ve adedi nedir? Burası şayan-ı dikkattir.

1907-1908 (323) senesi muvazene-i umumiyesinden tetkikimize göre 1889'dan 1908 tarihine kadar bankanın ikraz ettiği mebaliğ yekûnu 1.194.894.697 kuruş 23 paradır. Takriben 274.815.58 franka baliğ olan bu yekûn 1.587.424 çiftçi arasında tevezzü eder.

Kısm-ı azamı muhtaç zürradan mürekkep 30 milyon ahali için bu hizmet pek ehemmiyet verilecek mahiyette değildir.

Almanya'da kredi-i ahali ve zirai muamelat-ı seneviyesi beşten altı milyar marka kadar baliğ olmaktadır.

Günden güne kesb-i intizam eden Fransa Kredi-i Zirai Müessesatı 1908'de 70.708.456 milyon franklık muamelede bulunmuşlardır.

Nevâhî tarafından küşat ve idare olunan Rus Kredi-i Zirai Bankaları bizim için daha muvafık bir esas-ı kıyas olabilir. Mösyö Célébeiateff'in Manchester'da inikat eden Beynelmilel Kooperatif İttihat Kongresine verdiği rapora nazaran muhtelif nizamnamelere tabi muhtelif isimde ceman 250 Rus Kredi-i Zirai Bankası 1902'de 100 milyon rubleden fazla (266 milyon frank) iş görmüştür.[35]

Bu Alman, Fransız ve Rus erkamına nispeten Osmanlı Ziraat Bankası'nın rakamları hakikaten küçük görünür. Hususiyle ki banka 200 milyon frank kadar bir sermaye de toplayabilmiştir. Hayat-ı umumiyesi zarfında verdiği 274.815.758 franklık borç yekûnu bankaca mevcudun salim bir usul-i cereyan ve tedavüle tabi olmadığını gösterir.

Fakat unutulmamalıdır ki bu sermayenin hemen bir nısfı hazine zimmetindedir. Diğer bir itibar ile muamelatı ehemmiyetsiz görünen bu bankanın bugünkü mevcudiyeti bile pek mühimdir. Türkiye'de bu yegâne kredi-i zirai müessesesini bir daha takdir için otuz senelik o meşum devr-i tazyik ve israfı hatırlamamak reva mıdır?

Osmanlı Ziraat Bankası hâlihazır idare ile zürra ahaliye büyük hizmetler edecek bir müessesedir. İntizam-ı muamelatını ve tekemmülünü temin için, sadece maksad-ı asliye ecnebi işlerden bankanın tecrit ve alacağının kendine teslim edilmesi kifayet eder.

Hicaz ve muhacirin işleri bankadan alınmış olduğundan bu cihet temin edilmiş gibi ise de hazinenin borcuna gelince, bu da düyun-ı gayr-i muntazamaya ithal olunmuştur. Ancak zürraın ihtiyac-ı aciline binaen bu borcun suret-i istisnaiyede tediyesi muvafıktır. Hükûmet banka dâhilî ve haricî muamelatının, hükûmet-i hazıra tarafından tasfiye olunduğu şu sırada ahaliye ait bu borcun verilmesi kadar memduh bir hareket olamaz.

Bunlardan başka banka şerait-i ikraziyesinde ve sair muamelatında bazı tadilat ve ıslahata muhtaçtır.

İkraz esnasında köylünün hâli ve derece-i ihtiyacı hakkında bankanın tetkikat-ı vesayetkâranesi olmasa rehin-i arazi meselesini maksada büsbütün muhalif addedebilirdik. Çünkü bu hâlde mevzubahis olan kredi, kredi-i zirai olmaktan ziyade kredi-i arazi şekline girer. Hâlbuki senelerin şahadetiyle malumdur ki, kredi-i arazi müstakrizden ziyade mukriz için feyizli neticeler vermiştir.

[35] Document, Musée social.

Anadolu zürraı ise agleb-i ihtimal, mebaliğ-i müstakrazayı ya tevsi-i araziye veya bir misafirhane tesisine sarf edecektir ki bu hâl harabiyet yolunu tutmak demektir. Banka işte burada köyler heyet-i ihtiyariyesinden ilmühaberler talebiyle fenalığa mâni olmak iddiasındadır.

Köylü deynini arazisiyle temin ettikten sonra zavallı heyet-i ihtiyariyeler hüsn-i şahadette tereddüt etmezler. Bu hâl köylüler arasında caygir olan ittihad-ı safiyanenin bir netice-i tabiiyesidir.

Osmanlı Ziraat Bankası yukarıda gördüğümüz veçhile ahval-i fevkaladede kefalet-i müteselsile ile ikraz esasını da kabul etmiştir. Fakat bir kredi müessesesinin nazar-ı dikkate alacağı hâl, hâl-i asli ve tabii olmalıdır. İtibar servet-i umumiyeye ancak emin zamanlarda hizmet eder. Böyle fevkalade ve buhranlı zamanlarda ise servet-i umumiyeyi belki büyük zararlardan kurtarır.

Şu hâlde ikrazda banka ve zürra için daha müsait şerait, daha faideli ve kolay vesait-i teminiye bulmak lazımdır.

Bu şart ve vasıtalar "mesuliyet-i şahsiye" kelimesiyle ifade olunabilir. Fransa'da, Almanya ve İtalya'da görüyoruz ki bu "şahs-i mesul" bir kredi-i zirai sendikası veya cemiyetidir.

Böyle kredi sendika ve cemiyetleri tesisi için çareler, teşebbüsler ihya etmek Osmanlı Ziraat Bankası için bir vazife-i içtimaiye ve iktisadiyedir. Bundan başka bankanın ziraat makineleri, mevadd-ı ziraiye hıfz ve istihzarına mahsus depo, varan ve fabrikalara muavenet ve kredide bulunması hep o vezaif cümlesindendir. Bütün bu teşebbüsat iledir ki bankanın rolü başkalaşacaktır.

Bankanın muamelat-ı maliyesinde, ancak bu vezaif-i içtimaiye ve iktisadiyenin ikmalinden sonra büyük bir feyz ve bereket görülebilir. Çünkü bu teşebbüsat ve teferruatın husulünden sonra evrak-ı ziraiye üzerinde de muamele başlar ve tedavülde sürat ziyadeleştikçe feyz ü bereket-i mali tezahür eder.

Birkaç satırla tasvir ettiğimiz bu mihanizmayı faaliyete getirmek için bankanın on milyondan ibaret olacak sermayesi kifayet etmez. Hükûmete borcunu verdikten sonra da bir vazife terettüp eder. Bu da bankanın sermayesini tezyit edecek menabi-i varidat bulmaktır.

Devletin resmî bankası olmak arzu ve iddiasında bulunan bankalar için Osmanlı Ziraat Bankası'na senede otuz-kırk milyon franklık bir kredi temini pek güç ve ağır değildir. Bu muavenet hale göre ya faizsiz veya Londra ve Paris piyasa rayiciyle temin olunur. Banque de France bunun için güzel bir misaldir. Tecdid-i imtiyaz ettiği zaman şerait meyanına Fransa zirai regional sandıklarına senede 40 milyon frank kredi vermesi taht-ı temine alınmıştır.

Diğer taraftan, uzun vadeli ikrazata müstenit tahvilat ve kısa vadeliler için bonolar ihraç ve itası fikirleri varid-i hatır olur.

Fakat bunların faiz miktarı ne olacaktır ve Osmanlı zirai tasarruflarını ekseriya tevsi-i araziye vazettikleri cihetle bu tahvilata ne kadar müşteri bulunacaktır? Bunlar mahallinde tahkikat-ı ciddiye ile anlaşılacak meselelerdendir.

Sözümüze nihayet vermek için bir daha tekrar ederiz ki, kredi-i zirai memleketimizin refah ve saadetini temin için en muslih bir alettir. Şu sırada Türkiye'de Meşrutiyet'e kuvvetli esaslar aranıyorsa kredi-i ziraiyi ihmal etmek katiyen caiz değildir.

Bu mahsuldar ve boş vadileri makinelerle, tohumlarla, yorulmak bilmez kuvvetli Türk çiftçilerinin emrine vaz ve tehiyye, refah-ı iktisadi-i memleketi ihzar etmektir ki, meşrutiyet-i idareye sadık hemşehriler de bu suretle yetiştirilebilir[36].

Mustafa Suphi

----------o----------

[36] Bu rapor yedi ay evvel muharririmizin henüz Avrupa'da bulunduğu bir sırada tanzim edilmiş olduğundan istinat ettiği malumat-ı istatistikiye 323-324 senelerine aittir.

Servet-i Fünûn
Numara 1024
5 Kânunusani 1910

Musahabe-i İlmiye

Frédéric le Play
Jean-Jacques Rousseau'dan Bir Asır Sonra[37]

"Hayat-ı Fikriye" müellifine...

Ufak, zayıf, öne meyilli bir vücut; asabi fıtrat, sözü kısa ve şiddetli; ilk nazarda göze çarpmadığı hâlde dikkat olunursa yüzündeki hutut u işmizazat ile insanı düşündürür; alnı geniş, yüksek ve ziyadece çıkık; çok okumak ve çok yazmakla yorgun gözleri kesif kirpikler içinde dalgın ve ekseriya kapalı; birçok defalar başı ve kolları sarkık, nefsine istiğrak etmiş zannolunurdu. Fakat bir fikri ifade etmek, bir musahabeye karışmak isteyince nazarlarındaki mana değişir, nüfuz u metanetten nişan verir, dudaklarında manalı tebessümler cereyan alır, sevdiklerinden birini kabul ettiği zaman sakin ve muzlim çehresinin ziyalar içinde inşirahı memnuniyetinin tercümanı olurdu. Sözünde, bütün şahsında gayr-i mütezelzil itikadının bahş ve temin ettiği bir istirahat-ı vicdan tecelli ederdi.

Frédéric le Play'yi son zamanlarında sevdiklerinden birinin kaleminden çıkan bu tasvir ile tanımış oluyoruz.

Le Play fikr-i tetebbuu, tetebbuatındaki metaneti senelerce devam eden seyahatlerinde iktisap etmiştir. 1829'da Paris Maden Mekteb-i Alisinden mühendislikle çıktıktan sonra ilk teşebbüsü iki yüz günde 6800 kilometrelik yayan bir seyahat yapmak olmuştu. Bu suretle Almanya'nın toprak ve maden mesaisini, köy ve ocak hayatını tetebbua başlamıştı. Kışın tahsilini ikmal ettiği ve pek sevdiği mektebinde Madeniyat dersi verir, yazın seyahatlerine giderdi. Bu seyahat hayatı 1829'dan 1853'e kadar 24 sene, fasılasız devam etti. Muhtelif memleketlerin pek muhtelif surette tecelli eden şerait-i içtimaiyesini, amele hayatını bütün teferruatıyla ve her safahatında tetkik ediyor ve amelenin hayat-ı yevmiye ve şehriyesinden defterler, cetveller dolduruyordu. Birçok elvah-ı tavsifiye çiziyor, değiştiriyor, herhâlde, her sınıfta erbab-ı sayden birçoğunun hayatını çiziyordu. Kendi tabirince bunlarla muhtelif şahsiyetlerin fotoğrafisini almış oluyordu. Nihayet 36 muntazam levha vücuda

[37] Frédéric le Play (1806-1882), Fransız, maden mühendisi, iktisatçı ve Science Sociale (Toplum Bilim) adı verilen sosyoloji okulunun kurucusudur. (Editörün notu)

getirmişti ki "Avrupalı Amele" Les ouvriers européens namındaki ilk eseri bu levhaları ihtiva eder.

Le Play bu eseriyle içtihadat-ı felsefiyesini daha izah etmiyordu. Yalnız senelerle devam eden seyahatinin, tetebbuatının safahat-ı muhtelifesini o elvah içinde tasvir etmişti. Herkes bu levhaları tetkik ederek kendi içtihadına göre bir netice elde edecekti. Fakat bir şey vardı: Le Play bu mecmuasıyla bir fikrin nasıl takip olunduğunu, hayat-ı hakikiyedeki esaslarına nasıl varılabileceğini, asrının hakaikcû, zeki bir evladı, Monj'un [?], Bertole'nin [?] liyakatli nesli olduğunu ispat ediyordu.

Zamanının en hassas, en dakik münekkidi olan Saint Bov [?] "Avrupalı Amele" için: "Bu ilk eser, (herhangi bir mesele hakkında) bir fikir ve karar verilmeden, ne mahiyette tetebbuat-ı istihzariyede bulunmak, nasıl ve ne mükerrer müşahede ve mukayeseler yapmak icap edeceğini göstermekle müceddidine bir numune, bir ders olmalıdır" diyor.

Filvaki Le Play, "Avrupalı Amele" ile "Usul-i Monografi"sini içtimaiyuna sadece bir ders olarak değil, içtimaiyata bir esas, bir alet ve pek mühim bir hediye olarak takdim ediyordu. Bir şahsiyet vücuda getirmek için esaslı bir tahsilin lüzumu bir daha sabit oluyor. Le Play, usul-i monografisini, ulum-i tabiiyede zaten kabul edilmiş olan usul-i taharriyi içtimaiyata tatbik ile meydana getirmiştir. Ancak senelerle amele ocaklarında, amele aileleri içinde tatbikatta bulunduktan sonra vazedeceği usul, (Usul-i taharri-i içtimaî) hakkında bir kanaat-ı ilmiye iktisap etmiştir.[38]

***

Le Play, tetebbuatında devam ediyordu. Bu defa seyahatleriyle iyice tanıdığı komşu milletlerin ahval-i içtimaiyeleriyle Fransa hayat-ı içtimaiyesi arasında münasebetler, mukayeseler tesis ediyor ve milel-i sairenin kurun-ı tecarübünden Fransa'ya faideli hisseler çıkarmak istiyordu. 1856'dan 1864'e kadar, sekiz sene devam eden bu tetebbuat "Fransa'da, Avrupa akvamının müşahedat-ı kıyasiyesinden (Tetebbuat-ı tatbikiye) müstahrec ıslahat-ı içtimaiye" La réforme sociale en France déduite de l'observation comparée des peuples européens eser-i mühimmi ile neticeleniyor.

---

[38] Evvela hadisat-ı umumiyeyi kayıt ve cem ve müteşabih olanları işaret, sonra mütecanis hadisatın evsaf-ı hususiyesini tayin ve bunu bir kânun olarak kabul ulum-i tabiiyede bir esas iken Le Play, daire-i tetebbu ve hedef-i azimetini tayin ederek bu usul-i taharriyi hadisat-ı içtimaiyede tatbike muvaffak olmuş, kendine mahsus silk-i tetebbuu meydana getirmiştir: "Bir ailenin hayatını tetkik için o aileye ait muhtıraların şerait-i sıhhat ve vüsukunu tayin eden mülahazat daima nazar-ı dikkatte tutulmak üzere varidat ve masarifini mübeyyin bütçeyi elde etmek ve o ailenin teessüs-i içtimaisinde mündemic ahval-i maddiye ve maneviyeyi öğrenmek icap eder." Les ouvriers européens.

Le Play artık bu eserinde sükût etmiyor, tetebbuat-ı medide ile edindiği itikadat-ı içtimaiyesini ilan ediyor. Fransa'nın derin bir uçuruma doğru gittiğini, Fransız milletinde asar-ı tefessüh başladığını ve böyle giderse Fransa için bir devr-i harabinin pek uzak olmadığını söylüyor.

Le Play bu eserinde, her şeyden evvel iyi bir Katolik'tir. İnsanların faziletkâr olmalarını bir esas olarak kabul eder: Say, faziletsiz müsmir olmaz; fazilettir ki ailede, say ocağında sulh ve sükûnu temin eder. Bu fazilet ise itikattadır. İşte Le Play, bu esaslardan girişerek fikrini bütün bir ciltte tavzih ediyor. Cemiyat-ı beşeriyenin mevzuu, tedvin-i servetten ziyade, temin-i hüsn-i maişettir. Hüsn-i maişete en büyük çare ise insanların kendi tâlihlerine münkad ve kani olmalarıdır. Bu inkıyat ve kanaat olmadıkça maişetten ne derecede ve nasıl memnun olmak, pek nispi olduğundan istirahat imkânı yoktur. Çalışanda kanaat, çalıştıranda insaf olmadıkça say ve sermaye arasında tevazün ve cemiyette hüsn-i maişet ve emniyet temin olunamaz. Şu hâlde bugün Fransa hayat-ı içtimaiyesinde bir gerginlik varsa bu, Fransa maneviyatının bozulmasından ve 1789 hataya-yı içtihadiyesinden ileri geliyor. Fransa'da bir fenalık varsa bunu Fransa müessesatında değil, Fransızların şahsiyet-i maneviyelerinde, Fransızların kalplerinde aramalı ve bir fiil-i dâhilî-i ahlaki, bir fiil-i hükmi-i içtimaî ile bunu tedmir etmelidir. Le Play bu suretle neticeye varıyor: Aheng-i içtimainin temini için cemiyet fevkinde bazı kuvvetlere ihtiyaç vardır: Ailede ebeveyn, darüssınaada patron ve nâzım-ı umumi olarak kilise ve hükûmet; iyiliği ve kötülüğü fikr-i beşerden ziyade fikrin tasdik edeceği surette kilise kitapları tayin etmiştir. Hükkam-ı içtimaiye fenalıkları men ve iyiliği tanzim ve i'lâ eder.

Diğer taraftan nizam-ı cemiyeti temin edecek esaslardan biri de hakk-ı mülkiyettir. İnsanlar müsavat-ı maddiyeye mazhar değillerdir. Her fert istidadına göre kazanır ve kazandığına malik olur.

Le Play'nin bu suretle takarrür eden "ıslahat-ı içtimaiye" fikirleri Fransa'da bilhassa ruvayalist ve nasyonalistler arasında revaç bulmuş ve tesis ettiği Beynelmilel İktisad-ı İçtimai Tetebbuat-ı Tatbikiyesi Cemiyeti vasıtasıyla memalik-i ecnebiyede vâsi mikyasta intişar eylemiştir. Le Play bu suretle hâlihazır Avrupa'sında mühim bir cereyan alan Evanjilizm'in en büyük amillerinden oluyor.

Garip tesadüflerdendir ki, "Fransa'nın ıslahat-ı içtimaiyesi" tebyiz olunurken "mukavele-i içtimaiye", ikinci asr-ı hayatisine dâhil oluyordu. Bu münasebetle verilen müsamerelerde Jean-Jacques Rousseau'ya en büyük rakip olarak, bir asır sonra yetişen Frédéric le Play gösterilmiştir.

Filvaki Rousseau kadar maziye hücum eden, müessesat-ı kadimeyi, maziye ait tarz-ı hayatı, tarz-ı muhakemeyi, hatta edebiyat ve sanatı istihfaf

eden filozof yetişmemiştir. Le Play ise kiliselerden hukuk-ı vesayetin nezine, amelenin patronuyla münazaasına bile razı değildi.[39]

Rousseau her şeyden evvel cemiyet-i hazırayı hal ile ferdi umuma feda esasına müstenit yeni bir cemiyet meydana getiriyor. Efrat, hukuk-ı lazıme ve medeniyelerini oradan istinbat ediyorlar. Hâlbuki Le Play (akvam-ı muhtelifeden en hür, en kuvvetli ve en mesut olanları hakkındaki tetebbuatından her vakit ve her yerde nizam-ı cemiyeti temin ettiklerini anladığı için) aile, patron, kilise, hükûmet, mülkiyet esaslarını muhafaza ediyor ve ıslah-ı hâl için terbiye ve tasfiye-i maneviyatı ileri sürüyor.

Rousseau'nun cemiyet-i beşeriye efradı arasında tasavvur ettiği "mukavele" ne kadar gayr-i vaki ve vahi ise, Le Play de muhafazakârlığında o kadar müfrittir. Müessesat-ı içtimaiyenin efrat haricinde bir mevcudiyeti tasavvur olunamaz. Efrad-ı beşeriyenin münasebatıyladır ki avamil ve müessesat-ı içtimaiye tevellüt eder. Bu münasebatın esas ve mahiyeti değiştikçe müessesatın tebdil-i eşkâl ve şerait etmesi zaruridir. Şu hâlde denilebilir ki Le Play'in ailede ebeveyne, darüssınaada patrona ve nizam-ı umum için kiliseye, hükûmete verdiği kati kuvvetlerle cemiyetin şiddetli bir istibdad-ı siyasiye, yahut her türlü teşebbüsat-ı hayatiye ve nafıada hükûmetin müdahalesiyle bir istibdad-ı iktisadiye duçar olacağı ihtimali vardır.

Şu kadar ki Le Play muhafazakâr, aynı zamanda hürriyet-i siyasiye ve iktisadiyenin lehdarıdır. Hürriyet-i siyasiye esasını kabul etmekle beraber hürriyetin ve hükûmet-i ahalinin sû-i tefsir ve mübalağa olunmamasını ister. "1789 münasebetiyle burjuvaziye mensup olduğu için hürriyet-i hazırayı tezyif eden sosyalistlerin hâli gülünç ve merduddur." Diğer taraftan serbesti-i

---

[39] Rousseau cemiyeti ıslah kabul etmez derecede düşmüş görüyor ve tabiatı takdir ile cemiyetin tabiata rücuunu istiyordu: "Hâl-i tabiide insan iyidir. Nasıl fena olsun ki, ahlak ve kânun yoktur. İnsan ihtiyacı haricinde bir şey istemez. Hemcinsi olanlara bir ünsiyeti, merhameti vardır ki, mukavim oldukça onları bir sevk-i fıtri ile muhafaza eder. Latif, yahut müziç hissiyatı vardır ki bunlar, sevk-i fıtrisini uyandırır. İşte fikrin bu tahassüsata hükmü, muhakemenin o sevk-i fıtriye galibiyeti anındadır ki fesad-ı ahlak başlamıştır." Rousseau bu mütalaatı ile "Emile"i meydana getiriyor. Ve nihayet mademki tabiat insanları iyi yaratmıştır ve onları ifsat eden cemiyetin, müessesat-ı içtimaiyenin şekl-i hazırıdır, bu cemiyetten de, müessesatından da vazgeçelim ve tabiata göre bir cemiyet teşkil edelim. Fransa'da ayların, eyalatın isimlerini bile değiştiren 1789 İnkılab-ı Kebiri esasları bu suretle ve "mukavele-i içtimaiye" ile hazırlanmış oluyor.

Le Play ise cemiyetteki fenalıkların devam ve şiddetine sebep olarak 1789 esaslarındaki hataları göstermektedir: "En büyük hata, "hebut-ı ademi- Chutte originelle"nin nazar-ı dikkate alınmamasıdır. İnsanlar fenalığa meyyal oldukça cemiyette tehzib-i maneviyatı ihmal etmemek lazımdır.

Islahat-ı içtimaiye, usul ve efkâr-ı cedide icadıyla hasıl olmaz. Fikr-i icat maddiyatta ne kadar işe yararsa maneviyatta o kadar akimdir. Cemiyetin ıslahı o cemiyeti teşkil eden insanların maneviyatını tehzib ile mümkün olur."

say ve tedavülün lüzumuna kaildir. Şu hâlde, fikirleri ruvayalist ve nasyonalistler gibi kilise taraftarları tarafından takdir edilmiş olsa da Le Play hiç istibdat taraftarı değildir.

Frédéric Le Play'nin kıymeti, cemiyetin esasları hakkındaki nazariyatından ziyade hayat-ı içtimaiyeyi tahkik ve hâlihazırda mağdur olanlara muavenet yolunda vaz ve icat ettiği usul ve müessesatta taayyün eder. Yoksa felsefede denilebilir ki Le Play bir mistiktir. Le Play tabiri caiz ise içtimaiyat-ı tatbikiyede büyük bir âlim, bîbedel bir mucittir.

***

1867 Meşher-i Umumi'sinde Le Play, Üçüncü Napolyon'dan bizzat aldığı müsaade üzerine açılan bir şubede kırk seneden beri meşgul olduğu mesail-i içtimaiyenin cihat-ı tatbikiyesini teşhir etmiş ve bu külliyata iktisadiyat-ı içtimaiye namını vermişti.

Bu meşherde dünyanın her tarafından gelen, hayat-ı içtimaiyeye müteallik notlar, cetveller, muhtıralar altı ay zarfında Le Play'nin usul-i monografisi ile tanzim edildikten sonra mazbata-i muharreri Mösyö Alfred Loro'nun umumi raporuyla jüri heyetine arz edilmişti. Murahhasımız Cemil Paşada dâhil olduğu hâlde bütün heyet, memleketlerine ait an'anâtın bu derece esaslı ve vâkıfane neticelerle tebliğini hayretlerle telakki etmişlerdi.

Le Play bu münasebetle büyük şereflere nail oldu. Her yerde, yeni açılan bu silk-i içtimaiden (iktisad-ı içtimaiden) ve müessis-i muhtereminden hürmetlerle bahsolundu.

Artık altmış yaşını tecavüz etmiş olan ihtiyar Le Play bu muvaffakiyetten sonra bir mektep sahibi olmuştu. Esasen Şûra-yı Devlet azalığından Ayanlığa tayin edilmiş olduğundan hayatının son kısmını mektebinin füyuzatına hasretmiş, Charles Robert, Lami [?] ve Chesson gibi faziletkâr evlatlar yetiştirdikten sonra 1872 tarihinde Paris'te büyük bir istirahat-ı ruh içinde terk-i hayat eylemiştir.

Le Play'nin en büyük zevki, fakir ve fedakâr ailelerin hayatta muvaffakiyet ve saadetine hizmet edebilmekti.

Mustafa Suphi

----------o----------

Say ü Amel
Numara 4
20 Kânunusani 1910

İhtiyaç –Say ü Amel–

İnsanları hareket ve hayata sevk eden ihtiyaçtır. Midede hissedilen ezintiyi giderecek bir lokma ekmek, vücuttaki harareti izale edecek birkaç yudum su insanların ihtiyacat-ı iptidaiye, fizyolojiyelerini teşkil eder. Fakat insanların ihtiyacatı bu daire-i maddiyeye inhisar etse idi, kutsiyet-i beşeriye bir mana ifade etmezdi. Filvaki cemiyet-i beşeriye maddi ve tabii bazı avamil tesiratı altında mümkün olduğu kadar rahat yaşayabilmek emelleriyle vücut bulmuştur. Ancak akıl ve muhakeme sevk-i fıtriye tevaffuk ettikçe ihtiyacat-ı maneviye de ihtiyacat-ı maddiye yerine kaim olmuş; bugün insanlar yalnız yemek ve içmek ve yaşayabilmek endişeleriyle değil, maddiyenin halk ettiği bedayi-i hayatiyeye vasıl olmak ihtiraslarıyla müteharriktirler. Devr-i atikte soğuktan muhafaza-i nefs için birkaç hayvan postuyla iktifa edebilirlerken bugün dünyanın en hariri kürklerini edinmek için kutuplara buzlar arasına avcılar sevk ediyorlar. Evvelce bir ağacın kovuğunda biraz ot, birkaç parça deri arasında yaşayabilirlerken, bugün semaya doğru yükselen saraylar ve bin türlü ziynetler içinde hırslarını yenemiyorlar. Demek ki kurun-i mütekaddimedeki endişe-i hayat bugünkü cemiyet-i mütemeddinede zevk-i hayat şeklinde tecelli ediyor. İnsanları bugün say ü amele sevk eden nasıl olursa olsun bir hayattan ziyade medeniyet asırlarının muhassalası olan zevk ve ruha mutabık bedayi-i hayatiyedir.

İşte insanlarda bu zevk-i hayat tekâmül ettikçe say ü amele de başka bir faaliyet başka bir revnak geliyor. Filvaki muktesidinden Andre Liesse'in dediği gibi "Çalışmak bir zahmet ise ihtiyaç bir acıdır". İnsanlar bu acıyı duymaktan ziyade biraz zahmeti tercih ve ihtiyar ederler. İhtiyaç insanın içinde öyle bir ateştir ki mevad-ı gıdaiyesi hazırlanmazsa vücudu harap eder. Bu gıda da say ü ameldir. İhtiyacın bir acı veyahut bir ateş olduğunu kabul etsek bile say ü amelin bir zahmet teşkil ettiği reddolunabilir. Çünkü o ihtiyacın defi bir zevk tevlit ediyor.

Ve bu zevk hedefi teşekkül ettikçe çalışmak zahmet halinden çıkıyor. Bundan ne (ye) geliyoruz. İnsanların ihtiyacatı zevk hayatı idrakleriyle mütenasiben devam eder. Ve bu zevk arttıkça say ü amel bir külfet halinden zevk haline gelir. Eser ve müessire intikal ve iltihak eder.

İşte insanların medeniyetini hissettikleri ihtiyaç ile hayatı vech-i telakkileri ile tayin etmek mümkündür. Bir cemiyetin faaliyet veya bataetini anlamak için o cemiyetteki fabrikaların duman üfüren bacalarını görmek, tarlaların tarh ve sütrini arasında dolaşmak ne kadar lazımsa, bağlarda, bahçelerde, tiyatrolarda eğlence yerlerindeki cereyan-ı ahenkdarı tetebbu etmekte temin-i maksada o kadar hizmet eder.

Bugün Avrupa'nın büyük şehirlerinde tertip olunan eğlencelerdeki revnak ve intizam ile geri kalmış memleket eğlencelerinde ki sönüklük ve maksatsızlık buna manalı bir misaldir.

Temdine başlayan milletler için ihtiyacatın hududu, gayesi yoktur. Charles Gide ne güzel söyler:

> "Bir çocuk doğar doğmaz bir parça sütle sıcakça bir kundaktan başkasını istemez. Fakat yavaş yavaş muhtelif gıdalar, elbiseler, oyuncaklar birer ihtiyaç halini alır."

Cemiyetler de bu çocuk halindedir. Temeddün ettikçe ihtiyaçları artar ve ihtiyaçları arttıkça temeddün eder. Ve zannolunur ki bu ihtiyaçlar arttıkça insanlar hayata daha merbutat hissederler. Onun için daha çok çalışırlar.

"Bedbaht o ırklar ki emellerini yakın bir ufkun maverasına isal etmiyorlar ve yaşamak için bir avuç meyveden güneşe karşı uyumak için bir duvar dibinden başka şey aramıyorlar. Bu ırkların istifade edemedikleri topraktan mahrumiyetleri pek uzak değildir."

***

İnkılaplar insanlardaki ihtiyacatın tekâmülat-ı tedriciyesiyle vukuu bulur. Fransa inkılabı şüphesiz ki on yedinci asrın nısf-ı ahiriyle on sekizici asrın nısf-ı iptidalarındaki cereyan-ı felsefiyenin uyandırdığı ihtiyaçlarla hasıl oldu. Fakat bu cereyanlara feyz veren yine şüphesiz ki Fransız erbab-ı ziraat ve sınaiyenin çalışmak ihtiyacıdır. Krala vergiyi, ruhbana öşrü, asilzadegâna cizyeyi verdikleri hâlde zavallı köylüler tarlalarını serbestçe işleyecek bir emniyete malik değillerdi. 1780'de Tournon, Poitou, Bordeaux cihetlerinde otuz kırk bin arpent (ki her arpent takriben bin metro murabbadır) lık münbit arazi bomboş duruyordu. Sanayi lonca usulüne tabi ve jurandaların istibdadı altında muattal, kraldan maitrise denilen (ustalık) emri almak için 2000'den 3500 liraya kadar sarf etmek, birçok senelerde hizmet etmek lazımdı. Bunun için erbab-ı zairaat ve sanayi pek buhranlı devreler geçiriyorlardı.

Hâlbuki On Dördüncü Louis zamanında Fransa mutlakıyet-i idareye tabi olmakla beraber sanat ve edebiyatta ilerlemişti.

Efkâr ve hissiyata bir revnak ve rikkat geldi. Hayatın asilzadegâna münhasır olmadığı anlaşılıyor, yeni zevkler, yeni ihtiyaçlar meydana çıkıyordu.

İşte Fransızlar bu hâletiruhiyeyi geçirdikleri esnadadır ki Montesquieu ve Rousseau'nun adalet ve cemiyet fikirleri revaç buldu. Ve tarih 1789 inkılabı gibi büyük bir vaka kaydetti.

Bizim de inkılabımız tetkik olunursa görülür ki 10 Temmuz vakası yine cevf-i millette tekâmül eden bazı ihtiyacatın tazmin olmamasıyla hasıl olmuştur. Esasen silahşör olan Osmanlılar Anadolu'da yerleşerek evsaf-ı lazime-i muaşereti haiz ve en mütemeddin milletler derecesinde bir çiftçi unsuru teşkil, bazı cemiyetleri takarrür ettikten sonra refah ve sükûn hayattan zevk almışlar ve buna çalışmışlardı. On beş asır evvel yalnız silahını temizlemek, kılıcını bağlamaktan zevk alan Türkler, bugün çiftini sürmekle, sapanının faaliyetini hissetmekle ve nihayet bereketli bir mahsul almakla pek mesutturlar. Demek ki iyice yaşamak için çalışmak istiyorlar. Hâlbuki devr-i eslafda bu mühim tahavvül nazar-ı ehemmiyeti davet etmemiş ve son zamanlara kadar Türklere şarkın jandarmalığı ifa ettirilmek yolu takip olunmuştu. Bin türlü zulüm ve kahır ve bin türlü zaruret-i hayat içinde mütemeddin memleketler aşırı askerlik eden Türklerin de gözleri açılarak başka mahiyette ihtiyaçların artık zebunu olmuşlardı.

İşte bu sırada meydan alan 10 Temmuz vekayii esaslı neticelere iktiran etti.

Şuracıkta tasvir etmek istediğim ahval ruhiyye-i millet ile anlaşılır ki; istibdat Fransa'da olduğu gibi Osmanlıların mahiyet-i ihtiyaçlarıyla duçar-ı inkılab olmuştur.

Bu arzu ve ihtiyaçlar uzviyyet-i faalemizin yıllardan beri duçar olduğu muattaliyetten kurtulmasında cem ve tevhit olunabilir: Terakki ve temdin için refah ve zevk hayatı temin için daha müsait bir hava daha feyizli bir zemin bulmak... Hürriyet.

Filvaki Montesquieu'da: "Topraklar haiz oldukları kuvve-i intibatiyeden ziyade sahiplerinin hürriyetleriyle mütenasip mahsul verirler" diyordu. Erbab-ı say ve gayretçe hürriyete rağbet bundan başka bir sebebe müstenid değildir. Say ve amelden layıkıyla temin-i istifade...

İşte büyük devreler geçirmekte olan memleketimizi esaslı ve muntazam bir idareye nail etmek için şerait ve ahval-i umumiyeyi nazar-ı dikkate alarak say ve amele revaç verecek bir siyaset-i içtimaiye takibi, hiç ihmal edilecek mevaddan değildir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1027
27 Kânunusani 1910

Musahabe-i İktisadiye

Bulgaristan'la Ticaret Mukavelesi

İlan-ı istiklalden evvel ve sonra – Bulgaristan'la münasebat-ı ticariyemiz – Gümrük işleri – Mukaddematı; Tanin sermuharriri ve Hüseyin Hilmi Paşa – Müzakere esnasında Bulgar murahhaslarının teklifleri – Kapitülasyonlar

Memleketimizde usul-i idare-i meşrutanın yeniden teessüsü telaşları arasında Avusturya-Macaristan, çoktan beri taht-ı işgalinde bulunan Bosna-Hersek'i kendisine resmen ilhak eylediği gibi Bulgaristan Hükûmeti de 324 senesi Eylül'ünde ilan-ı istiklal etmişti. Bulgaristan Devlet-i Osmaniye'nin devr-i sabıktaki zaaf ve inhitatıyla esasen bir eda-yı tahakküm ve istiklal almış, bundan fazla da hiçbir hakk-ı ahdîye müstenit olmaksızın muntazam bir ordu vücuda getirmişti. Bizi daima taht-ı tehdidinde bulundurmak istediği bu orduyu ise memleketimizdeki muamelat-ı iktisadiyesiyle iaşe ediyordu denilebilir. Zayıf devletler için, kuvvetli müttefikler nasıl külfetli olursa, böyle yalnız ismen mülhak ve tabi hükümat-ı mümtaze de ondan az külfetli ve ondan az muzır değildir.

Böylece başımıza evvela Rumeli-i Şarki ve sonra Makedonya meseleleri gibi vücud-ı devleti maddeten ve manen harap eden gavailin Balkanlar'da yegâne mucit ve muharriki olan Bulgaristan'ın, tetimme-i memalik-i mahruseden olması itibarıyla, memleketimize ithalatı ecnebi muamelesi görmüyor, Osmanlı piyasasında Bulgar malına rekabet mümkün olmuyor, Bulgaristan'ın füyuzat-ı iktisadiyesi günden güne artıyor ve nihayet Bulgaristan bu sayede hududumuza ordular sevk ederken, Osmanlı hükûmeti de bin türlü masraf ve zahmetle Makedonya'da iki yüz elli, üç yüz bin asker beslemeye mecbur oluyordu... Kaç türlü zarar!

Memleketimizde meşrutiyetin ilanıyla bu halin devamı imkânsızlığını anlamış olmalılar ki, Bulgaristan Prensi ve Rumeli-i Şarki Valisi Ferdinand Hazretleri Osmanlılığa ait bütün revabıtından tecerrüt ederek Bulgaristan ve Rumeli-i Şarki'ye bir tac-ı kraliyet vaz ve ilan-ı istiklal ediyor...

Bir sülüsünden fazla ahali-i İslamiyeyi haiz Rumeli-i Şarki gibi muazzez bir memleketin Osmanlılığa lafzan olsun alakasının da zevali bizce teessürler husulünü men edemezse de düşünülebilir ki, ahval-i hazıraya göre eski muğlak işlerin ve faidesiz münasebetlerin kesilip atılması memleketimiz için daha hayırlı esaslar hazırladı.

Bulgaristan krallık olduysa, biz de Bulgaristan'a krallıklara layık muamelede bulunmak isteriz. Şimdi Bulgaristan istiklalinden dolayı istediği kadar asker besleyebilir. Fakat mahsulatına hududumuzda Osmanlı muamelesi talep edemez. O da ecnebi muamelesi görecek; çünkü başka türlü muameleye artık mana ve imkân kalmamıştır. Bundan sonra Bulgar emtiasının Osmanlı piyasasındaki vaziyeti diğer memleketler emtiasından daha muvafık ve müsait şeraiti haiz olacak mı? O da meçhul.

İşte bu meseleler Bulgar mahafil-i siyasiye ve ticariyesini düşündürüyordu. Filvaki Bulgaristan ahalisinin %70'i ziraatla meşguldür. Bulgaristan ticareti de bu ziraatın istihsal ettiği mevadd-ı iptidaiyeye müstenittir. Rumeli aba ve şayakları Osmanlı piyasasında müsait bir mevki temin etmezse, Şimalî Bulgaristan'da Tırnova ve Gabrova'nın, cenupta Siliven, Karlova'nın yetiştirdiği iplikler ne olacak? Bulgar kaşkavalları, Rumeli mısır ve buğdayları çürüyecek mi? Ve nihayet senede on milyon başı geçen koyun ve keçi ve hayvanat-ı saire için Bulgaristan acaba Avusturya'da, Fransa ve İngiltere'de Memalik-i Osmaniye'deki müsait mahreci temin edebilecek mi?

Bu mülahazata biraz malumat-ı istatistikiye, birkaç rakam ilave edersek Osmanlı-Bulgar münasebat-ı iktisadiyesinin ehemmiyeti bir kat daha anlaşılır.

1906'da muhtelif memleketlerin Bulgaristan ile münasebatı:

Milyon frank hesabıyla:

	İthalat	İhracat
İtalya	5,5	3,5
Belçika	3,1	20,1
Fransa	5,4	9,0
Almanya	16,2	15,4
İngiltere	19,6	15,5
Avusturya-Macaristan	27,8	8,2
Memalik-i Osmaniye	18,0	21,7

Görülüyor ki, Bulgaristan'ın iktisaden en ziyade münasebette bulunduğu memleket Memalik-i Osmaniye'dir. Bu münasebet Bulgaristan mua-

melat-ı umumiyesine nazaran % 25 derecesindedir. Diğer taraftan 1906'ya ait bu istatistikte çok farklı görünmeyen Osmanlı-Bulgar münasebat-ı iktisadiyesi, son sene istatistiklerine göre: Bulgaristan'ın bize ihracatının otuz milyonu geçerek, oraya ihracatımızın 21 milyonda takarrürüyle anlaşılır ki; komşumuzun bizde menfaati bizimkinden % 50 nispetinde fazladır.

İşte bu itibarlarladır ki, ilan-ı istiklal ettikten sonra Devlet-i Osmaniye ile menafiine muvafık bir ticaret mukavelesi akdi Bulgaristan için mühim ve hayati bir mesele idi.

Devlet-i Aliye 10 Temmuz vakayii esnasında Bulgaristan'a karşı müphem bir vaziyet alarak istiklalini meskût geçmek istemişse de nihayet Rusya'nın tavassutuyla bu bapta tanzim olunan protokolün teatisinden sonra Bulgaristan ithalatına karşı tatbik edilecek tarife meselesi mevzubahis olmuştur.

Buradan yine eskiler ve yeniler, tecrübeliler ve tecrübesizler meselesi çıkıyor. Tanin muharririnin iddiasına göre: O vakit iktidarda bulunan Kâmil Paşa kabinesi gibi kârazmude zevat tarafından, "Bulgaristan ilan-ı istiklal eder etmez ecnebi bir hükûmet muamelesi gösterip Bulgaristan mevaridatından fazla gümrük almaya kalkışılmadığı gibi, eski mukavelenameyi feshedeceğini" tebliğ lüzumu idrak edilemeyerek, bu suretle menafi-i memleketin muvakkat bir zaman için bile olsun, vikaye olunamadığı anlaşılıyor. Buna cevap veren Sadr-ı Esbak Hüseyin Hilmi Paşa Hazretleri de ilan-ı istiklali müteakip Hükûmet-i Seniye'nin takip ettiği tarik-i siyasetin o zaman ahvaline muvafık olduğunu işaretten sonra Bulgaristan'la gümrük tarifeleri hakkındaki müzakerenin mukaddematını hikâye ediyor:

"Tarafeyn ithalatının –prenslikle münakid itilafname mucibince– tabi olduğu rüsum ile tarifelere tatbiken istîfa edilecek rüsum-ı cedidenin nispetleri ve müteferriatı hakkında tetkikat icrası için rüsumat müdüriyet-i umumiyesinde bir komisyon teşkil –ve neticede– bademe Bulgaristan ithalatından muamele-i mütekabile esası üzerine resim alınacağının ve fakat bu kararın derhâl tatbiki evvelce siparişte bulunmuş olan tarafeyn tüccarını ızrar edeceği cihetle kendilerine üç ay mühlet verilerek rüsum-ı cedide 326 senesi Mart'ı iptidasından itibaren istîfa edileceğinin Bulgaristan hükûmetine tebliği Meclis-i Vükela'ca tezekkür ve irade-i seniye-i hazret-i padişahi istihsal edilerek mukteziyatı ifa olunmak üzere Hariciye ve Maliye Nezaretlerine tebligat icra kılınmış ve müzakerat ve tebligat 325 sene Teşrinisanisi'nde nihayet bulmuş idi.

Bulgaristan hükûmeti bu yolda vaki olan tebligat üzerine işin içinden nasıl çıkacağını tayin edememekten mütehassıl bir sıkıntı ile evvelen mevcut itilafnamenin feshi için, ilan-ı istiklal de haber verilmediğinden bunun bir sene imhalini talep etmiş ve bu cihet Hükûmet-i Osmaniye'ce de tensip

edilmiştir. Ancak Bulgar murahhaslarının miâd-ı mevudda Dersaadet'e gelmemiş olmaları ile mevcut mukavelenamenin tarih-i inkızasına kadar bir iş görülemeyeceği anlaşılmıştı. Bunun üzerine muvakkat bir ticaret mukavelesi akdi kararlaştı.

İşte bu mukavelenameye ait müzakerat esnasındadır ki, miâd-ı mevudda gelmiş olmamak gibi münasebat-ı diplomatikiyede gayr-i sahih bir harekette bulunmakla işe başlamış olan Bulgar murahhaslarının akıl ve mantığa sığmayan teklifleri üzerine Maliye Nazırı Cavid Bey müzakeratı ref ve kat eylemiştir. Bu tekliflerin mahiyet-i umumiyesi daha malum değilse de ticaret-i bahriyede kapitülasyonlara ait bazı hukuk-ı mümtaze talebi vadisinde olduğu şayidir. Bulgaristan'ın yukarıda zikrettiğimiz menafi-i azîme-i iktisadiyesini böyle pek mahdut ticaret gemilerine bazı hukukun temini yolunda tehlikeye sokması şayan-ı dikkat ve hayrettir: Acaba bu, Sabah gazetesinin dediği gibi, siyasetteki eski teamüllerin tesiri, Bulgaristan'ın eski âdetlerini –bize karşı tahakküm zevkini– bırakamaması ve bir menfaat-i maneviye temin etmesi maksadına mı müstenittir?

Acaba Bulgaristan siyasetinde bu kadar hayalperest midir? Bilakis biz zannederiz ki, Bulgar hakikatperest olmakla Sırplar'dan ayrılmışlar –ve sosyologların "Turanyen" ırkına atfettikleri bu hassa ile– siyasiyatta daima maneviyattan ziyade maddiyatı takip etmişlerdir. Bulgar kavminin, bugünkü kralları Ferdinand'ın bazen mütehakkimane ve meşrutiyetşikenane etvarına –menfaatlerini temin edeceğini bildikleri için– tahammül etmeleri de, nazariyata en az mağlup milletlerden olduklarını gösterir.

Murahhasların esaslı bir mukaveleyi imhal edecek surette hareket ve nihayet gemileri olmadığı hâlde Bulgaristan Sancağı'nı hamil sefain-i ticariye için birkaç mühim ibare ile bazı menafi-i mümtaze teminine teşebbüs etmeleri, Bulgarların daha dün ecza-yı mütemmimesinden bulundukları Memalik-i Osmaniye'de bir de –Bulgar kapitülasyonları– ihdasını katiyen tasmim ettiklerini ispat eder. Evet... Devlet-i Osmaniye'nin zayıf ve gaileli bir zamanında daha, böyle müphem ibarattan büyük menfaatler teminine kalkışmak... İstikbal için çizilen bu meşum siyasetleri anlamak müşkil değildir! Bu, bizim itibarımızca bir hayaldir! Fakat aynı zamanda Bulgarların ne gibi ihtimalleri bile nazar-ı dikkate alarak menfaatlerini ona göre takip ettiklerine delalet eder vazıh ve ibretamiz bir misaldir.

Kapitülasyonlar...! Kuvvetli ve haysiyetli milletler gibi yaşamaya karar vereliden beri her işimizde, her teşebbüsümüzde karşımıza çıkan eslafımızın bu bedbaht uhudundan kısmen de Bulgaristan'ı müstefit etmek, Osmanlı siyasetinin iflası demektir. Müşkilat-ı maliyemizi halledecek bu kapitülasyonların tadil ve ahval-i hazıraya tevfiki mutasavver iken Bulgarların mem-

leketimizde bazı hukuk-ı mümtaze teminine teşebbüsleri menfaatperestliğin affolunmaz bir derecesidir.

Yirminci asrın son rubunda Avrupa kadar Amerika'da –İtalya ve Arjantin'de– mütehaddis müşkilat-ı maliyeyi halleden bir taraftan itibar-ı malinin dâhilen tanzimi ise, diğer taraftan da gümrük işlerinin hal ve istidad-ı memlekete göre yoluna konulmasıdır. Bugün serbesti-i mübadele taraftarlığıyla meşhur İngilizler son asırlarda muhtelif cereyanlara maruz oldular. Fevkalade himayekâr olan Almanya ise sanayiinde istidat gördükçe serbesti-i mübadele taraftarı oluyor. Fransa'da şarap mahsulu için serbesti-i mübadele esası kabul olunmuşsa, ticaret-i bahriye için pek sıkı bir usul-i himaye takip ediliyor.

Zavallı memleketimizde ise, daha İzmir üzümlerinin, Selanik boyalarının füyuzat-ı iktisadiyesini temin edecek çarelere tevessül edemiyoruz. Osmanlı memleketi, Osmanlı namı altındaki bütün insanlar denilebilir ki, Avrupa medeniyetinin ihtikârına mahkûmdur. Süleyman-ı Kanuni'nin Birinci Fransuva'ya bir lutf-ı mahsusu halinde başlayan müsaadat, nihayet 1861 Nisanı'nda, Fransa Türkiye mukavelesinde aldığı şekl-i feci ile bugünkü kapitülasyonlar, en ziyade nail-i müsaade devletlere mensup eşya-yı ticariyenin Osmanlı memleketinde nasıl ve ne şerait tahtında tekalife maruz olacağını katiyen takyitten başka gümrük resminin miktarını bile tayin ediyor. Bugün, yine o mukavelenin beşinci maddesi mucibince, değil yalnız bu devletler eşya-yı ticariyesi, bu devletlere mensup tüccarlar tarafından getirilecek herhangi devlet ve memleket emtiası yine kapitülasyonlar ahkâmına merbuttur.

Eslafın tesamüh ve hatalarından hâlihazırda maruz olduğumuz müşkilat bu kadar aşikâr iken bir de Bulgaristan'a vesair devletlere yeniden imtiyaz itası ne derece mümkün olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Bulgarlar inkılap devirleri geçirmişler ve bu devirlerde hakikaten yaşamışlarsa, genç Türklere böyle tekliflerde bulunmamalıdırlar... İşte şimdilik bu kadar.

Mustafa Suphi

----------o----------

TÜRKİYE'DE TARIM KREDİLERİNİN ORGANİZASYONU[40]

(Türkiye'de Tarım Kredilerinin Organizasyonu;
MEHMED MUSTAFA SUPHİ BEY.
Hukuk Doktoru, eski Siyasal Bilgiler Okulu (Paris) öğrencisi.
Bu Rapor, Enstitü'ye Osmanlı İmparatorluğu Delegesi Dr. CEMİL BEY
tarafından Bülten'de yayınlanması için iletildi.
Roma, 1910)

-----o-----

Tarihçe

Osmanlı Anayasasının büyük öncüsü Mithat Paşa 1865'de Niş valisi olarak atandığında ülke tam bir düzensizlik içindeydi. Türklerin eski sivil ve askeri organizasyonu çoktan zayıflamıştı ve yabancıların kışkırttığı iç karışıklıklar halkı endişelendiriyordu. Güvenlik eksikliği ve haberleşmenin yetersizliği yüzünden Sosyal ve Ekonomik hayatta kargaşa yaşanıyordu.

Tedbirli ve sağ duyulu olan Mithat Paşa sahada yaptığı incelemelerin ardından ilk olarak, ülkeye korku salan dağlı haydutlarla ilgilendi. Sonrasında, köylülerin kanını emen tefecilerin uğursuz ticari faaliyetlerine son vermeye çalıştı. Zaten yoksul olan çiftçiler fahiş faizlerin altında tam anlamıyla eziliyorlardı; tefeciliğin ortadan kaldırılması bu nedenle acil olarak gerekliğiydi.

Özel teşebbüs alışkanlığı yeterince gelişmediği için, halkın çıkarlarını korumak için devlet eliyle bir yardım sandığı kurulması gerekiyordu. Mithat Paşa'nın niyeti de buydu ancak bu fikrini ancak Tuna vilayetine atandıktan sonra gerçekleştirebilecekti.

---

[40] TÜSTAV'ın "Sosyal Tarih Yayınları" dizisinden 2021 yılında yayınlanan "Mustafa Suphi ve Yoldaşları" adlı kitapta yer alan son bölüm; Mustafa Suphi'nin Paris'te okuduğu, Siyasal Bilimler Okulu'nda öğrenciyken -okulunu bitirme aşamasında- kaleme aldığı "Türkiye'de Tarım Kredilerinin Organizasyonu" başlıklı incelemenin tam metnidir. Bu metin, o dönem Batı başkentlerindeki iktisadi çevrelerce önemli bir araştırma olarak kabul edilmiş, Roma'da bulunan Ekonomik ve Sosyal Kurumlar Bürosu Bülteni'nde (Yıl:1, Ekim-Kasım 1910, Roma-Meclis Matbaası) yayınlanmıştır. Mustafa Suphi'nin yazısını bu enstitüye veren İstanbul'da Belediye Başkanlığı da yapan Dr. Cemil Bey'dir (Topuzlu). Bu önemli belgeyi TÜSTAV'a bağışlayan Attila Coşkun, çevirisini yapan Halil Hacıalioğlu'dur "Ekonomik ve Sosyal Kurumlar Bürosu", Mustafa Suphi'nin araştırmasının başına, Osmanlı İmparatorluğu'na ait demografik ve ekonomik verileri kapsayan bir "Genel Giriş" yazısı koyduktan sonra yayınlamıştır.
(*Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Transliterasyon: Meral Bayülgen-Emel Seyhan Atasoy, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, Sf. 143-176)

O tarihte Bulgaristan'ın kuzeyi ile Sırbistan'ın batısında kalan Tuna vilayeti tabiatın sunduğu tüm ayrıcalıklara sahip bir bölgeydi ama büyük bölümü ıssızdı.

Mithat Paşa bir yandan köy yolları yaptırırken diğer yandan bu işlenmemiş geniş topraklardan yararlanmanın yolunu bulmuştu. Genel olarak hazineye ait olan bu toprakları işleterek gelirini yerel kredi sandıkları kurmak için kullanıyordu. Amacı çiftçilere yardım etmek olan yerel yardım sandıkları işte böyle kuruldu.

İki yıllık (1864-1866) bir deneme, bu organizasyonun yararlarını gösterdi. Mithat Paşa bu deneme süreci boyunca sandıkların işleyişini yakından izledi 1866 sonuna doğru ayrıntılı bir raporla bu organizasyonun ülke geneline yayılmasını önerdi. Bu rapor titizlikle hazırlanmış bir tüzükle birlikte Babıali'ye gönderildi.

Sonuç gecikmedi, Osmanlı hükûmeti tüm imparatorlukta benzer sandıkların kurulmasını zorunlu kılan bir yasa ilan etti. "Menafi Sandıkları" olarak adlandırılan bu sandıklar Ziraat Bankası'nın temelini oluşturdu.

Ziraat Bankası

Mithat Paşa'nın inisiyatifiyle bu şekilde kurulan sandıklar, incelediğimiz belgelere göre pek merkezileşemedi. Görevleri genellikle onursal nitelikte olan yöneticileri, parasal konularda bilgili değillerdi ve işleri bu konuya pek ilgi duymayan birkaç görevli memura bırakıyorlardı. Mevcut idari karmaşaya bu memurların yolsuzlukları eklenince, Osmanlı hükûmeti bu sandıkları hızla yeniden düzenleme gereğini hissetti. İrade-i Şahane ile onaylanan 15/27 Ağustos 1888 tarihli kanun ile Menafi Sandıkları kapatılarak yerine daha merkezi ve dolayısıyla daha fazla kontrol edilen bir kuruluş getirildi. Bu kuruluşun adı Ziraat Bankası'ydı. Osmanlı Ziraat Bankası bir bakıma Menafi Sandıkları'nın mirasçısıydı. Gerçekten de Menafi Sandıkları'nın kesin olmayan işlem kayıtları, alacakları ve borçlarının yanı sıra oldukça geliştirilmiş haklarını ve yükümlülüklerini de miras olarak aldı.

Merkezi İstanbul'da olan ve taşrada şubeleri bulunan Ziraat Bankası, Menafi Sandıkları'ndan çok farklı bir yapıya sahipti.

Bankanın amaçları şunlardı:

1. Çiftçilere avans vermek,
2. Faizli mevduat kabul etmek,
3. Tarımı ilgilendiren finansal operasyonlara katkıda bulunmak.[41]

[41] Bankanın tüm ekleriyle birlikte tüzüğü.

Yönetim

Banka bir Genel Müdür (Müdür-i Umumi), Müdür, Müdür ve Yönetim Kurulu, İdare Meclisi tarafından yönetiliyor. Ancak Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı (Ticaret ve Nafıa Nezareti) tarafından denetleniyor. Bakanlık yönetimde aktif bir şekilde yer alıyor. Genel Müdür, Muhasebe Müdürü ve Baş Veznedar, Bakan tarafından öneriliyor ve Sultan'ın İrade-i Şahanesi ile tayin ediliyor. Bankanın teşkilatı ve işlerinin düzenli işleyişinden Genel Müdür sorumlu. Yönetimi altında 62 şube ve 390 yerel sandık bulunuyor. Bu nedenle görevi çok önemli. Bankanın idari hareketleri dışında, tüm ülkenin tarım hareketlerini kontrol etmesi, tarım piyasaları, komşu ülkelerin krizlerini, uluslararası borsaları, tek kelimeyle, çiftçiyi ilgilendiren her şeyi izlemesi gerekiyor. Genel Müdür, bir bakıma bankanın iç düzeninden ve dışarıya yönelik politikasından sorumlu.

Yönetim kurulu dokuz kişiden oluşuyor: Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcısı, bir Şûra-yı Devlet üyesi, bir Divan-ı Muhasebat üyesi, Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı tarafından atanan bir üye, Ziraat, Maden ve Orman Bakanlığı tarafından atanan bir üye, İstanbul Ticaret ve Ziraat odası tarafından atanan iki üye. Başkanlık görevi, Şûra-yı Devlet tarafından atanan üye tarafından yürütülüyor.

Taşradaki şubelerin de İstanbul'dakilere tekabül eden unsurlardan oluşan kendi yönetim kurulları bulunuyor.

Yönetim Kurulu'nun görevleri:

- İpotekli taşınmaz varlıkları satmak,
- Şube açmak veya kapatmak,
- Aylık veya yıllık olarak iletilen hesap özetlerini onaylamak, gerekli olduğu düşünülen tüzük değişikliklerini ve üçüncü taraflara karşı açılacak davalarda ilgili sorunları görüşmek,
- Sözleşmeleri sonuca bağlamak,
- Bankayı ilgilendiren diğer işlemlerde izlenecek yolu belirlemek,[42]

Sermaye

Bankanın sermayesi teorik olarak 10 milyon Türk Lirasından (227.000.000 Frank) oluşuyor. Ancak bu sermayenin zaman içinde hasat dönemlerinde tarımsal nüfusun (aşağıda ele alacağımız ek vergilerle) sağlanması gerekiyor. Dolayısıyla bu sermaye, Bankanın elindeki fonların toplamı değil de azami hedef anlamına geliyor.

---

[42] Madde 20, Tafsilatlı.

Sermayenin dört unsurdan oluşması gerekiyor.

1. Menafi sandıklarının alacakları,
2. Menafi sandıkları adına 1303 (1889) mali yılının sonuna kadar tahsil edilen ve biriktirilen tutarlar,
3. 1889 mali yılından itibaren aşar vergilerinden kaynaklanan ek gelirler,
4. Bankanın kuruluşundan itibaren verilen avansların faizleri.

Menafi Sandıkları'nın hak ve yükümlülükleri Ziraat Bankası'na devredildiği için, bu sandıkların hesaplarındaki tutarların ve alacaklarının da Ziraat Bankası'na geçmesi doğaldır.

Ziraat Bankası'na devredilen Menafi Sandıkları'na verilmiş borç senetlerinin faizleri devir tarihinden itibaren %6 olarak hesaplanacaktır. Bu senetlerin tutarlarının en fazla 2 yıl içinde tahsil edilmesine gayret edilecektir. Bankaya devredilen fonların, borçların ve alacakların yanı sıra bugüne kadar gerçekleşen işlemlerin tutarını bilmek ilginç olurdu. Ancak Genel Müdürlüğe bu konuda kesin bilgi istemek için gönderdiğim yazıya maalesef tatmin edici bir cevap alamadım.

Şimdilik Bankanın 1322 (1906-1907) tarihli genel bilançosundan aldığım bazı rakamları vermekle yetineceğim:

Muhtelif eski alacaklar..... 1.583.778 kuruş
Önceki yılların ek vergileri..... 132. 024.679
Eski borçlar..... 61.045

Tarihsel kesinlikten yoksun bu rakamların biraz belirsiz olduklarını da eklemek gerekir.

Ek vergiler aşar vergileriyle aynı anda toplanıp tahsil edilmek zorunda olduğu için, sunumumuzun bu noktasında bu kurumun kısa bir incelenmesini yapmamız zorunludur.

(1) Tüzüğün 4. Maddesi

(2) Bak., Tüzüğün 7. Maddesi

(3) Bu bilgiler Ziraat Bankası tarafından kısa bir süre içinde Milli Tarım Enstitüsü'ne iletilecektir.

Aşar (Öşür) ve Ek Vergiler

Türkiye'deki aşar vergisi İslam kaynaklıdır. İslam'ın ilk günlerinden itibaren Müslüman fatihlere verilen topraklar Aşar rejimine tabiydi; bu toprakların sahipleri mahsullerinin onda birini devlete vermek zorundaydı. Bu nedenle bu arazi kategorisi "Arazi-i Öşriye" olarak adlandırılıyordu.

Bu araziler Türkiye'de Müslümanların eline geçtikçe Aşar sistemi tüm Osmanlı nüfusunu kapsayacak şekilde genişletildi. Bugün vergi konusunda din meselesi artık söz konusu edilmiyor.

Her aşar vergisi toplama döneminde, mültezimler ve teklif veren köy sakinleri zorunlu olarak, birincisi Hazine adına kendi payına düşen kısım için (yüzde on), ikincisi ise ek vergiler (yüzde 1) için olmak üzere iki senet vermek zorundaydı.

Bu noktada, Bankayla ilgili olarak ek vergilerin sermayesi 10 milyon Türk Lirasına ulaştıktan sonra artık toplanmayacağını eklememiz gerekir. Bu rakamın Bankanın sermayesinin azami tutarı olduğunu söylememizin nedeni budur.

Faiz Oranı

Banka tarafında verilen avansların faizi Bankanın sermayesinin dördüncü bileşenini oluşturuyor. Bu faizi Tüzüğün 29. Maddesinde yılda %6 olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak tek kerelik olmak üzere idari giderler için %1 oranında bir vergi alınmaktadır. Türkiye'de kredi sistemi iyi düzenlenmediği için nakde çevrilebilir garantiler verilebilse bile %12'nin altında bir faizle kredi almak güçtür. Yasal faiz son zamanlara kadar %9 idi. Dolayısıyla Ziraat Bankası tarafından alınan faiz aşırı değildir.

Mülkiyet

Mülkiyetin kökeni Türkiye'de tüm kurumlarda olduğu gibi İslam hukukuna dayanmaktadır. İslam'a göre fethedilen topraklar fethin şartlarına bağlı olarak değişen bir rejime tabidir. (Tüzüğün 3. Maddesi.)

İncelediğimiz konuda, bu arazilerin hangi rejime tabi olduğu söz konusu şartlar tarafından belirleniyordu. Bu topraklar güç kullanılarak fethedilmişse, ganimetin bir parçası oluyor ve fatihler ve hazine arasında 1/5 ve 4/5 oranında paylaşılıyordu.

Topraklarının bir bölümünün, karşılığında haraç ödemesi kaydıyla Müslüman olmayan eski sahibinde kalmasına izin verilmesi de mümkündü. Türkler Küçük Asya ve Arabistan'ı fethettikten sonra aynı kanunu uyguladılar. Bunun sonucunda birden fazla toprak kategorisi ortaya çıktı; en başta, fatihlere ait toprakları ve Müslüman olmayanların elinde kalan arazileri kapsayan sahipli topraklar (Arazi-i memluke veya sadece Mülk) geliyordu.

Bu arazilere başka herhangi bir mal gibi sahip olunabilir. Özgürce satılabilir, başka birisine verilebilir veya ipotek edilebilir.

Ardından, fethedilen topraklar üzerindeki Hazine payından (1/5) oluşan devlet arazisi (Hazine-i Emiriye) geliyordu. Hazineye ait miri arazileri kullananlar, dolayısıyla kiracı durumundadırlar ve belirli bir kira ödemeleri ge-

rekir. Bu arazilerin zilyetlerini ellerinde bulunduranlar onları istedikleri gibi kullanabilir, ancak Napolyon Kanunlarının 544. maddesinde belirtilen şekilde bu topraklar üzerinde daha "mutlak" bir tasarruf hakkına sahip değildir. Örneğin değerini düşürecek bir şey yapamazlar. Ayrıca Hazine'ye kirasını ödeyebilmek için toprağı ekmek veya meyve vermesini sağlamak zorundadırlar.

Bölgenin muhtarı tarafından temsil edilen gerçek sahibinin, yani devletin onayını almak kaydıyla kiraya verebilir, hatta satabilirler. Ancak arazinin kullanıcısı araziyi bir mücbir sebep olmadan üç yıl boyunca ekmediği taktirde, Devlet araziyi bir başkasına devredebilir.

Son olarak bu miri araziler iki büyük kategoriye bölünebilir. Şu ana kadar belirttiğimiz şekilde işlenen birincisi tam miri arazi (Arazi-i emiriye-i sırfa) olarak adlandırılır. İkincisi ise sultanlar veya sultanın izniyle diğer şahıslar tarafından kurulan dini vakıflardan oluşmaktadır. Ama vakfın geliri tarım geliri değil, Hazine payıdır. Dolayısıyla vakıf toprağın zilyetliğini elinde bulunduranların tarımsal işlemlerini hiçbir şekilde etkilemez. Gayri sahih vakıflar arasında yer alan bu miri arazi kategorisine Tahsisat veya (Arazi-i emiriye-i mevkufe) adı verilir.

Mukatalı olarak adlandırılan üçüncü bir vakıf kategorisi bulunmaktadır; bu kategori bir kez ödenen sabit bir kira karşılığında süresiz kiralanan vakıf arazilerinden oluşur. Bu arazi kategorisi içindeki ağaçları ve binaları da kapsar. Bu ağaçlar ve binalar Mülk'ün bir parçasıysa, satış durumunda arazi de ikinci bir devir işlemine gerek olmadan alıcının elinde kalmalıdır.

Konumuzun dışında kalan başka bir arazi kategorileri de bulunmaktadır. Şimdi Banka'nın ipotek işlemiyle ilgili maddeyi okuyabiliriz. Tüzüğün garantiyle ilgili 26. Maddesini değiştiren Ek'in birinci maddesini okuyalım: "Birinci madde. Ziraat Bankası'ndan kredi almak isteyen kişiler, borçları karşılığında teminat olarak, oturdukları ev dışında resmi tapusuna sahip oldukları bir mülk veya mukatalı tahsisat denilen vakıf arazileri veya arazi-i emiriye arazilerini göstermek zorundadır.

Aynı şekilde, sahibi oldukları gayrimenkuller mülk kategorisindeyse, bu gayrimenkulleri ipotek etmek zorundadır. Ama bu gayrimenkuller mukatalı denilen vakıflara aitse, geri satın alım anlaşması yaparak devretmek zorundadır ve bu durumda arazi üzerindeki yapılar (Mülk) ve ağaçlar da ipotek edilecektir."

"Bu gayrimenkuller arazi-i emiriye veya tahsisat adı verilen vakıf arazilerinin bir parçasıysa, geri alım anlaşması ipotek edilecektir. Bu durumda 4. maddede belirtildiği gibi, borçlu, şubenin müdürüne veya temsilcisine gayri kabili rücu bir vekaletnameyle (Vekalet-i Devriye) yetki vermek zorundadır."

Daha önce yaptığımız araştırmalar sayesinde durum oldukça açık. Bu makaleye göre kredi için garanti olarak gösterilebilecek dört arazi kategorisi bulunmaktadır. Bu kategoriler şunlardır:

1. Mülk adı verilen tam sahipli topraklar,
2. Mukataalı adı verilen dini vakıf arazileri,
3. Tahsisat adı verilen vakıf arazileri,
4. Arazi-i Emiriye denilen miri araziler.

Ancak bu son iki kategorinin esas olarak ve daha önceki açıklamalarımıza göre, miri-vakıf ve sahipli arazilerden farklı olmak üzere "Miri Arazi" tanımına girdiğine dikkat çekmemiz gerekiyor. Durumu daha anlaşılır hale getirmek için, garanti enstrümanını ikiye ayırmamız lazım:

Doğrudan Garanti: Göreli olarak daha kısa ve basit işlemlerle; Mülk ve mukataalı gayrimenkul ipoteği. Mukataalı arazi satış yoluyla ipotek edilmişse, bunun nedeni vakıf kökenli olmasıdır ve bu arazi prensip olarak borç ödemez. Ancak her durumda bu kategoride doğrudan ipotek edilen ağaçlar ve binalar bulunur.

Dolaylı Garanti: Tahsisatlar ve "miri" araziler borç için yalnızca "geri alım anlaşması yoluyla satış" ile garanti gösterilebilir. Ayrıca bu satışı gerçekleştirebilmek için devletin onayını almak gerekir. Banka bu nedenle kredi alan kişiden gayri kabili rücu vekaletnameyle yetki talep eder.

Yalnızca bu yetkilerin bankanın kendisi adına değil, yukarıdaki maddede belirtildiği gibi şube müdürü ve temsilcisi adına talep edildiğine dikkat edilmelidir. Bunun nedeni hukuktaki bir boşluktur.

İslam hukukundan kaynaklanan Osmanlı medeni hukuku (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye) şirketin ve bankaların medeni ve tüzel kişiliğini kabul etmemektedir. Bu kuruluşlar kendi adlarına alım satım yapamazlar. İşlemler temsilcileri tarafından yapılır. Şirketlerin ve bankaların her yerde her türlü işlemleri gerçekleştirecek temsilcileri olduğu açık olmakla birlikte, Türkiye'de bu temsilciler bağlı oldukları kuruluşları gerçekten temsil etmemekte, tüm ticari, parasal ve özelliklede gayrimenkullerle ilgili işlemleri kendi adlarına gerçekleştirmektedirler.

Bu nedenle neredeyse bir devlet bankası olan Osmanlı Bankası kendi adına emlak edinemediği gibi her müdür değiştiğinde mülklerini yeni müdüre devretmek için çok sayıda işlem yapmak zorunda kalıyordu. Bu da doğal olarak büyük miktarda masrafa neden oluyordu. Bu durum 1906 yılında Şûra-yı Devlet'te uzun tartışmalara neden oldu. Bu tartışmaların sonunda Yıldız'ın baskısıyla Osmanlı Bankası için mutlu bir sonuç elde edildi. Her halükârda şeriatta kökten bir değişiklik yapılmamış, sadece banka için bir taviz verilmişti.

Aynı şekilde tarım kredileriyle ilgili olarak, Banka bir tüzel ve medeni kişi olmadığı için ipotek işlemleri şubelerin müdürü veya temsilcisi adına ve kısmen gayri kabili rücu vekalet yoluyla yapılmak zorundadır. Bu nedenle

başka bir yere tayin olmaları durumunda müdürlerin ve temsilcilerin ellerindeki yetkileri yasal işlemler ve vekâletnamelerle haleflerine devretmeleri gerekir. Bu devir işlemi özel bir vekâletnameyle yapılır.

Açıklanması gereken bir diğer şey de şudur: "Ziraat Bankası'ndan kredi almak isteyen kişiler, borçları karşılığında garanti olarak oturdukları ev dışında ..." (Birinci Madde) Bu aslında kişisel sınırlamalarla ilgili bir sınırlamadır. Yani sadece ailelerini geçindirebilecekleri bir avuç toprağı olan yoksul çiftçiler Ziraat Bankası'ndan kredi alamıyorlar. Bu doğal olarak bireyci doktrinlere uygun bir durum değil. Ama bu doktriner anlayışa ek olarak yüce bir fikir, ailenin iyiliği fikri, toplumsal refah fikri de var. Bu fikirler çerçevesinde 1839'dan itibaren Teksas'tan başlamak üzere ABD'de "ailenin varlığı ve geçimi için gerekli arazinin haczedilemezliği" rejimini oluşturdu. Homestead (aile yurdu) adı verilen bu toplumsal kurum Amerika'da zorunludur. Toprak sahibi, karısı onay verdiği taktirde arazisinin haczedilebilir hale getirilmesini kabul edebilir, ancak Ziraat Bankası, Osmanlı Medeni Kanunu'yla birlikte bu konuda daha katı ve muğlak bir uygulamayı benimseyerek haczedilemezliği kesin bir şekilde dayatmaktadır.

Bu rejimin dikkat çekici yararları Fransa'da yaklaşık yirmi yıl önce aralarında liberaller de bulunan farklı ekollerden ekonomistler tarafından kabul edildi ve parlamentoya bu konuda bir yasa teklifi sunuldu. Bu tasarı homestead rejiminden çok Türk toprak rejiminin muhtevasına daha yakındır. Söz konusu yasa 1909 yılında çıktı.

Şu ana kadar çiftçinin kredi için garanti gösterebileceği şeyleri olduğunu var saydık. Çiftçinin hiçbir şeyi yoksa, bir veya daha fazla teminat vermesi gerekir. Bu teminatlar ipotekleriyle ilgili olarak, krediyle aynı şartlara tabidir. Bu şartları anlatmak için maddenin metnini alıntılamamız gerekiyor:

"Madde 8. Kredi almak isteyen kişiler banka şubesine veya veznesine almak istediği kredinin miktarını belirtmelidir. Aynı zamanda aşağıda belirtilen hususların belirtildiği usulünce onaylanmış gerekli resmi belgeleri de iletmek zorundadır.

1. Gayrimenkullerini ipotek etmesi gerekenin bu kişilerin kendileri mi yoksa gösterdikleri teminatlar mı olduğu,
2. Bu gayrimenkullerin niteliği,
3. Bu gayrimenkullerin bulunduğu yerler ve tüm diğer detayları.

Bunun dışında emlak vergilerinin hangi yıla kadar ödendiğini gösteren bir ibranamenin yanı sıra ilgili mahalle ve köyden alınmış, garanti olarak gösterdikleri gayrimenkullerin gerçek sahipleri olduklarını ve tarımsal sınıftan olduklarını gösteren bir belge ibraz etmeleri zorunludur."

Bu madde okunduğunda Ziraat Bankası'nın çiftçilere oldukça sınırlı miktarda kredi verdiği fikri oluşmaktadır. Türkiye'de gerçek de budur. Daha sonra kıtlık ve seller gibi olağanüstü durumlar için yatırım ortaklığı ilkesi

kabul edildi. Bu tür afetler Türkiye'de o kadar sık olmaktadır ki, tamamı Banka'ya borçlu köylerle karşılaşılabilmektedir.

Tüzüğün 3. Maddesine göre başvuru yapıldıktan sonra Banka doğal olarak kendi soruşturmasını yapar ve sonuç olumluysa, kredi sözleşmesi kredi alan tarafından imzalanarak bölgenin noteri tarafından onaylanır.

Banka verilen kredinin genel özelliklerini bir sayı vererek ilgili deftere kaydeder. Ardından kayıt defterinin ibraz edildiği kadastro görevlisi ve vergi memurunun önünde, çoğu zaman uzun ve karmaşık olan ipotek işlemlerinin tamamlanması gerekir. (Madde 20)

Tüm kredi sözleşmesi işlemleri, tüm ipotek aşamaları ve geri alım anlaşmasıyla devir tamamlandıktan sonra, Banka kararlaştırılan tutarı öder ve geri ödeme tarihine kadar gayrimenkul üzerindeki mülkiyet haklarını elinde tutar.

Bu işlemler için belirli kayıt ve onay ücreti ödenir. Bu ücretler kredinin miktarıyla orantılı olarak belge başına 5 ile 25 kuruş arasında değişir. Ayrıca satış veya devir durumunda belgelerin tebliği ve ifası için %1 oranında aracılık ücreti ödenmesi de gerekir. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü zaten %6 faizin üzerine %1 ek vergi ve %1 idari gider ödeyen çiftçiler için bunun ek bir yük olduğunu düşünerek bu yıl bunu kaldırmak için ek önlemler aldı.

Bankanın çiftçilere kredi vermek gibi normal operasyonları dışında diğer idareler hesabına yürüttüğü bazı operasyonlar da bulunmaktadır. Bu çerçevede Genel Eğitim Bakanlığı (Maarif-i Umumiye Nezareti) de Banka tarafından alınan ek vergilerden kendi payına düşen kısmını alma hakkına sahiptir. Bu nedenle Bakanlık, Banka'da bir mevduat hesabı açmıştır. Bakanlık adına yapılan ödemeler ve harcamalar 1907 yılında 24.428.523 kuruş ve 28 para seviyesinde gerçekleşti.

Bunun yanı sıra Köprü ve Yollar İdaresi'nin gelirleri ve Ameli-i Mükellefe vergisi[43] de Banka'da toplanıyordu. Bu kalemler için 1907 yılında Banka aracılığıyla 41. 578.155 kuruş ve 15 para harcandı.

Aynı zamanda 1907 yılına kadar muhacirler için düzenlenen piyangonun işlemlerini ve Hicaz Demiryolu İdaresi'nin parasal işlerini de yönetti. Banka ayrıca farklı idarelerin gelirlerini taşra vilayetlerinden İstanbul'a taşımaktadır.

Yıllık Mali Tablo

Tüzüğün 37. Maddesine göre tüm şubeler her ayın sonunda işlem raporlarını Genel Müdürlüğe iletmek ve her mali yılın kapanışında yıllık hesaplarını tamamlayarak Genel Müdürlüğe göndermek zorundadır. Genel Mü-

[43] Normal vergilerini ödeyemeyen vergi mükelleflerinin vergi karşılığında çalıştıkları günlerin bedeli.

dürlük bu hesapları birleştirdikten sonra genel hesabı Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı aracılığıyla Babıali'ye gönderilir.

Bankanın operasyonları ve sermayesinin gelişimi hakkında kesin bir bilgiye sahip olmak için 1903 yazından 1908 şubat ayının sonunda oluşturulan bilançoyu aktarmamız ilginç olacaktır.

Ziraat Bankası'nın 28 Şubat-12 Mart 1908-1909 Bilançosu:

	Alacak	
	Kuruş	Para
Kasa	72.570.552	12
Çiftçilere verilen krediler	435.656.445	13
İcra yoluyla satılan gayrimenkuller	11.709.480	10
Birikmiş ek vergiler	28.149.887	38
Hububat	1.672.180	30
Bankaya hizmet veren gayrimenkuller	3.800.730	35
Tahsil edilen mahkeme harçları	5.425.507	06
Resmi idare	4.696.094	17
Muhtelif alacaklar	40.993.770	29
Şüpheli alacaklar	148.517.101	23
Hazine'ye ödenen alacaklar	283.022.629	36
Toplam	1.036.214.381	09

	Borç	
	Kuruş	Para
Menafi sandıklarının borçları	50.882	12
Faizli mevduat	1.522.763	24
Tazminatlar	3.220.840	19
Muhtelif mevduatlar	52.467.171	26
Genel Eğitim Bakanlığı'nın Zebhiye vergisi	2.609.324	03
Mevduat ihtiyat akçesi	35.391	19
Köprü ve yol vergisi	2.481.951	10
Muhtelif borçlar	27.990.807	17
Sermaye	945.835.308	39
Toplam	1.06.214.381	09

Türkiye'de Tarımla ve Ziraat Bankası'nın Rolü ile İlgili Genel Değerlendirmeler

Kuruluşunu ve genel operasyonlarını incelediğimiz Ziraat Bankası'nın rolünü değerlendirebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun tarımsal gelişimini ayrıntılı olarak değilse bile genel olarak bilmek gereklidir. Ancak resmi istatistiklerin ve özel çalışmaların olmaması nedeniyle bu bilgiyi edinmek zordur. Tarım, Maden ve Orman Bakanlığı'nın tarım bölümü müdürü Bay Strati bu konuda kendisine yönelttiğimiz bir soruya henüz yayınlanmadığı için bize istatistikleri vermeyeceği için üzgün olduğunu söyledi. Bu nedenle kişisel araştırmalarımızdan ve diğer yazarların çalışmalarından aldığımız sayılara ve bilgilere dayanmak zorunda kaldık.

Tarım Türkiye'nin tek kaynağıdır ve uzun süre de öyle kalacaktır. Az sayıdaki değirmenci, sabuncu, iplikçi, tuğlacı, madenci ve memur dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun 30 milyon civarında olduğu düşünülen nüfusu geçimini oldukça bereketli olan topraktan sağlıyor.

Makedonya'da Osmanlı topraklarını tasvir eden V. Bérar şunları söylüyor: "Buğday için ovalar, meyvelikler ve bağlar için teraslı tepelikler, ormanlar için dağlar, sulama için kaynaklar ve ürün alışverişi için hemen yakınında deniz; insanların yaşamak için toprağın ve suların çalışmasını seyrederek yaşamak dışında bir iş yok gibi görünüyor." Makedonya için geçerli olan bu sözler, Küçük Asya, Suriye, Filistin ve Arapların dünya cenneti olarak tasvir ettiği Mezopotamya için de en az o kadar doğru.

Bu ülkenin başlıca ürünleri şunlar: Buğday, arpa, yulaf, mısır, pirinç, kendir, tonca, tütün, tombak, afyon, pamuk, bal, zeytin sebze ve meyve, kuru üzüm, incir vb. R. G. Lévy'nin (10 Şubat 1910 tarihli *Revue des Deux Mondes* dergisinde yayınlanan Osmanlı maliyesi üzerine makalesi) sağladığı belgelere göre 1905 yılında tüm Türkiye 18 milyon metrik kental buğday, 34 milyon metrik kental arpa, yulaf, mısır üretti. Adana bölgesi yılda 20 ila 50. 000 balya pamuk üretiyor. Bir Alman şirketi pamuk üretimini neredeyse tekeline almış durumda. Bunlara ek olarak yuvarlak hesapla yılda 8 ila 10 milyon kilo çok değerli kahve üreten geniş Yemen toprakları da sayılmalıdır.

Yüzölçümü Türkiye'nin neredeyse dokuzda biri kadar olan Fransa'nın ortalama olarak (1896-1905) 89 milyon kental buğday ve 82 milyon kental arpa, yulaf vb., ürettiği dikkate alındığında, ülkemizin tarımının ne kadar geri olduğu anlaşılabilir. Ne kadar geri ve verimsiz olursa olsun, İmparatorluğun zenginliğinin kaynağını tarım oluşturuyor.

(1) Cl. Huard'ın Grande Encyclopédie'deki Türkiye makalesi – V. Guinet'in Türkiye'nin Coğrafyası makalesi – İstanbul Fransız Odası Bülteni – Evrensel Coğrafya (Géographie Universelle), Elisée Reclus.

(2) İktisadi Coğrafya (Géographie économique), Dubois-Tergonard, S.493

Mali açıdan baktığımızda bütçenin büyük bölümünün tarımsal kaynaklardan beslendiğini görüyoruz. 1908-1909 mali yılının 25 milyon liranın biraz üzerinde olduğu değerlendirilen kaynakları yalnızca 6 milyon aşar vergisinden ve hayvanlar üzerinden alınan 1.800.000 (lira) vergiden oluşuyor. Şarap ve alkollü içkiler, ipek, balıkçılık gibi diğer birkaç kaynaktan elde edilen vergiler de sayılırsa tarım gelirleri İmparatorluk bütçesinin üçte birinin üzerine çıkmaktadır.

Tarım kredilerinin yenilenme yolundaki bu ülkede rolünün ne kadar önemli olduğu bu durumda çok iyi anlaşılmaktadır. Krediler elbette gelecekteki zenginliği ve refahı yaratır ama eğer Türkiye'de tarım geriyse, bunun her şeyin geri kalmasından kaynaklandığını tespit etmemiz gerekir. Cehalet modern makinaların çalışmasının önünde bir engeldir. Bu şartlarda özgür ve modern bir kredi mekanizması oluşturulabilir mi? Cevap evetse, bu türden kurumlara bu kadar yabancı olan bu ülkenin tarımının gelişmesine önemli bir katkıda bulunabilir mi?

Elisé Reclus, Türklerin misafirperverliğini ve dürüstlüğünü anlattıktan sonra iktisadi durumundan da bahsediyor: "Türklerin erdemleri kendilerine zarar veriyor; dürüst ve sözünü tutan Türk borcunu ödemek için gün boyunca çalışıyor ve tüccar onu sonsuza kadar köleleştirecek uzun vadeli krediler vermek için bu durumdan yararlanıyor. Küçük Asya'daki bir ticaret ilkesi şudur: Zengin olmak istiyorsan, Hristiyanlara yalnızca servetlerinin onda biri kadar kredi ver. Müslümanlar içinse bunun on katını riske et! Bu şekilde borçlanan Türkün kendisine ait hiçbir şeyi kalmaz, çalışmasının tüm ürünleri tefeciye gider. Halıları, malları, hayvanları hatta bizzat toprağı yabancıların eline geçer."

Gerçekten de tefecilik ülkeyi mahvetti. Hazinenin vergi tahsildarının bir köye geldiği her seferinde, gezgin tefecinin de geldiğini görürüz. Yani köylüyü iyi niyetli tefeciye vadeli bir piyasa sözleşmesi bağlıyor! Bu sözleşmenin yapısı İslam hukukunun kökeninden geliyor. Burada söz konusu olan satın alınan mal için belirlenmiş bir teslim tarihinden önce yapılan ödemedir. Bu hukuk işlemine hukuk terminolojisinde *Selem* adı verilir tefeci bu şekilde köylülerin ilkbahardaki üretimini daha kış aylarından çok düşük bir fiyata satın almayı garantiler. İlkbahar geldiğinde de (sözleşmenin konusu tahılsa) sözleşmede belirtilen tahılı temin edemeyen zavallı köylü kredi verene birkaç koyununu veya keçisini vermek zorunda kalır.

Bu avans ödemesi ve tahıl biçimindeki borcun hayvanlarla ödenmesi faiz oranını korkunç şekilde arttırır. Faiz tutarı çoğu zaman "Selem" borcu-

nun tutarını aşar. Bununla birlikte bu rejimden kaynaklanan suistimallerin ve Türk köylülerinin yoksulluğunun Türkiye'de tarım kredileri için verimli bir zemin hazırlamış olması gerekir. Ayrıca Reclus'un verdiği bilgi ve Lamartine'in Türklerin dürüstlüğü ve soyluluğu hakkındaki ünlü yargısı, özellikle bu çalışmanın konusu kredi (kredere: ödeneceğine güvenme) olduğu için değerlidir. Son olarak belirtmek gerekir ki, bir Türk iyi bir çiftçi olmak için gerekli niteliklere sahiptir. Çalışkandır, yorgunluğa ve çalışmaya dayanıklıdır, sabanına ve toprağına bağlıdır ve bunun sonucu olarak sosyal açıdan oldukça istikrarlıdır. Dolayısıyla tarımsal kredinin tefeciliğin mahvettiği bir ülkede gelişmesi mümkündür ve böyle bir halk için bir ilerleme ve refah enstrümanı olabilir.

Biraz yukarıdan gördüğümüz bilançosunu kısaca analiz edelim. Bankanın sermayesinin 945 milyon 835.308 kuruş ve 39 paraya yükseldiğini görüyoruz. 1906'da ise sadece 894.807.332 kuruş ve 2 paraydı. Yani 51.027.896 kuruş ve 37 para tutarında bir yıllık artış var. Sermayenin bir bölümünün Hazine ve diğer idareler tarafından alındığına dikkat etmek gerekir, dolayısıyla kullanılabilir sermaye toplam sermayenin yarısından biraz fazlasını oluşturuyor. Aşağıdaki tabloda bu açıkça görülmektedir:

Yıl	Sermaye		Sermayenin kullanılabilir bölümü	
	Yıl sonunda Kuruş	Yıl içindeki artış Kuruş	Yıl sonunda Kuruş	Yıl içindeki artış Kuruş
1319 (1903-1904)	801.682.398	43.217839	377.751.841	16.120.269
1320 (1904-1905)	846.332.257	44.649.859	405.744.385	27.993.544
1321 (1905-1906)	844.525.195	(3)	440.281.541	23.537.156
1322 (1906-1907)	894.807.332	50.282.136	472.839.888	32.558.346
1323 (1907-1908)	945.835.308	51.270.976	514.295.577	41.455.689

Bu durumda 1323 yılında Banka'nın kullanılabilir sermayesi 514.295.577 kuruştu. Aynı yıl içinde çiftçilere verilen kredilerin toplamı 435.656.445 kuruş 15 paraydı. Kullanılabilir sermayeye oranla bu %85 oranında bir operasyon anlamına geliyor. Buradan çıkan sonuç aktif sermayesinin çok büyük bir bölümünü yatırıma dönüştürdüğüdür.

Ama Banka yirmi yıllık varlığı boyunca ne miktarda ve kaç çiftçiye kredi verebildi?

1323 (1907) mali tablosunda 1889'dan 1908'e kadar verdiği kredilerin toplamının 1 milyar 194.894.697 kuruş ve 23 para olduğu görülüyor. Bu

yuvarlak hesapla 1.582.424 çiftçi arasında dağılmış 274.815.758 Frank yapıyor. Büyük bölümü yoksul çiftçilerden oluşan 30 milyonluk bir nüfus için Banka'nın sağladığı hizmet çok önemsiz kalıyor.

Almanya'da tarım ve genel krediler yaklaşık 5 ila 6 milyar Mark tutarında bir operasyona denk düşüyor. Yalnızca köylülere yönelik olarak belediyeler tarafından oluşturulan Rus kırsal bankaları Ziraat Bankası ile karşılaştırılmayı daha fazla hak ediyor. Célébeiateff'in Manchester Uluslararası Kooperatif Birliği Kongresi'nde sunulan rapora göre farklı adlarla ve statüleri bölgelere göre değişen bu bankalar (yaklaşık 250 banka) 1902 yılında 100 milyon ruble, yani 266 milyon Frank kredi verdi.

Fransız çiftçiler tarımsal yardımlaşma sandıklarının giderek gelişen organizasyonu sayesinde 1907 yılında 7.070.846,56 Frank kredi kullandılar.

Almanların, Rusların ve Fransızların rakamlarıyla karşılaştırıldığında Osmanlıların rakamları, özellikle de Osmanlı Ziraat Bankası'nın 945.835.308 kuruş yani 200 milyon Frank tutarında bir sermaye biriktirdiği düşünüldüğünde gerçekten mütevazi görünüyor. 19 yıllık varlığı boyunca verdiği 274.815.758 Frank kredi fonlarının sirkülasyonunun yavaş olduğunu düşündürüyor. Ancak bu belirsizliğin önüne geçmek için toplam sermayenin kullanılabilir bölümünün sadece 514.295.777 kuruş, yani yaklaşık 120 milyon Frank olduğu hiç gözden kaçırılmamalıdır.

Diğer bir bakış açısından, İmparatorluğun büyüklüğüne oranla hizmetleri sınırlı olan bu kuruluşun her şeye rağmen çok önemli olduğu kesindir. Bu benzersiz kredi sağlayıcısının varlığını bir kez daha takdir etmek için otuz senelik baskı ve yağma döneminin olumsuz şartlarını hatırlamak yetmez mi?

Ziraat Bankası bugünkü siyasal rejimde kırsal nüfusa büyük hizmetler verebilecek durumdadır. İyi bir şekilde organize olmasını ve gelişmesini sağlamak için, asıl amacına uygun olmayan her türlü dış müdahalenin engellenmesi ve Hazine'den talep ettiği tutarın kendisine verilmesi yeterli olacaktır. Hicaz ve muhacir işleri gibi ek hizmetler bugün bankanın operasyonları arasında neredeyse hiç yer almıyor.

(1) Musée Social.

(2) Hazine'nin Ziraat Bankası'na faizsiz olarak iade edilebilir 4.500.000 Türk lirası borcu bulunuyor.

Hazine tarafından alınan tutarlarla ilgili olarak, Maliye Bakanlığı gayri nizami vadeli borçlar kategorisinde gördüğü bu tutarların istisnai bir yolla Banka'ya hızla geri ödenmesini bir görev olarak kabul etmelidir. Bu iki iyileştirmenin gerçekleştirilmesi yararlı olduğu kadar kolaydır da.

Aslında benzer kuruluşların tarihi incelendiğinde başarısızlıkların tek nedeninin kuruluş amacına uygun olmayan müdahaleler olduğu görülmekte-

dir. Meşrutiyet hükûmetinin Abdülhamit döneminde Hazine'nin el koyduğu bu tutarı iade etmesinden daha övgüye değer hiçbir şey olamaz.

Öte yandan kredi şartları ve işlem araçları konusunda daha ayrıntılı olarak ele alınması gereken bazı düzeltmelere ce reformlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bankanın daha önce belirtmiş olduğumuz koruyucu tavrı olmasaydı, Banka tarafından verilen avanslar için teminat olarak ipotek istenmesine muhalefet ederdik. Çünkü ipotek kredilerinin yalnızca borç verenlerin yararına olduğu çok uzun zamandır bilinmektedir. Ayrıca Türk çiftçisi cahil olduğu için misafirhanesini veya arazisini genişletmek için harcayarak kaçınılmaz bir şekilde yıkıma doğru gitmesi kuvvetle muhtemeldir. Banka, kredi vermeden önce köy ihtiyar heyetinden alınmış bir belgeyi inceleyerek bu tehlikenin önüne geçtiğini iddia etmektedir. Yani burada çifte garanti söz konusu. Ama bu garanti yeterli mi?

Köylü burada kredi için bizzat kendisi garanti verir ve köy ihtiyar heyeti köylü kredi talep ettiğinde olumlu görüş bildirmekten çekinmez. Bu, köylülerin safiyane dayanışmasının vahim sonuçlara neden olabilecek bir sonucudur.

Osmanlı Ziraat Bankası yukarıda gördüğümüz gibi olağanüstü durumlar için köyün tüm halkını müteselsil sorumlu tutma ilkesini kabul etmiştir. Fakat bir kredi kuruluşunun dikkate alması gereken şey, esas olarak normal durum olmalıdır. Kredi, zenginliği güvenli zamanlarda arttırır. Kriz zamanlarında belki sadece hayat kurtarabilir. Bu nedenle hem Banka hem çiftçi lehine başka bir teminat aracı aramak gerekir.

Bu teminat şahsi sorumluluktur. Fransa'da bu sorumlu kişinin genellikle bir sendika veya tarım kredi birliği olduğunu görüyoruz. Osmanlı Ziraat Bankası için girişimler oluşturmaya çalışmak, benzer kredi şirketleri ve birlikleri kurmak, tarım makineleri, depolar, teminatlar vb. sağlamak için çareler aramak sosyal ve ekonomik bir görevdir.

Bunlar yapıldığında tüm yerel şubeleriyle birlikte bankanın rolü daha büyük ve önemli olacaktır. Banka bu durumda ekonomik görevini yerine getirebilecek ve kredi sağlama rolünü üstlenebilecektir. Çünkü tarım belgeleri üzerindeki işlemler bu kuruluşların oluşturulmasından sonra hayata geçebilir ve tarımdaki parasal hareketler sirkülasyonun hızına bağlı olarak gelişir. Yukarıda tasvir ettiğimiz bu mekanizmayı harekete geçirmek için 10 milyon Türk Lirasından oluşan bir sermaye yeterli değildir.

Hazine'nin Banka'ya borcunu ödedikten sonra yerine getirilmesi gereken bir ödevi daha bulunmaktadır. Bu görev bankanın sermayesini arttıracak kaynaklar bulmaktır. Geçtiğimiz günlerde devlet bankası olma mutlak ayrıcalığını elde eden Osmanlı Bankası için, Ziraat Bankası'na Paris veya

Londra Borsası'nın faiz oranlarıyla yıllık bir tutar temin etmek çok zor olmayacaktır. Bunun için Banque de France'ı örnek alabilir. (Bu banka bölgesel sandıklara devlet garantisiyle 40 milyon Frank tarım kredisi sağlamıştır.)

Öte yandan uzun vadeli operasyonlar için tahviller ve kısa vadeli işlemler için bonolar ihraç edilmesi düşünülebilir. Ancak bunların faizi ne olacak? Türkiye'deki çiftçilerin tasarruflarını arazi satın almak için sağladıkları düşünüldüğünde bu tahvilleri kim alacak? Bunlar yerinde incelenmesi ve yeniden incelenmesi gereken sorular.

Son olarak, tarım kredilerinin ülkemizin refahını ve güvenliğini sağlamanın en barışçı aracı olduğunu bir kez daha belirtmek istiyoruz. Türkiye'de bugün yeni bir rejim için sağlam temeller oluşturulmak isteniyorsa, bu kurumun hiçbir şekilde ihmal edilmemesi gerekir.

Bu verimli ve boş duran toprakları makinelerle ve tohumlarla birlikte, yorulmak bilmez Türk çiftçilerinin kullanımına açmak, bu çiftçilerin refaha ulaşmalarını ve meşrutiyet rejimine sadık iyi yurttaşlar haline gelmelerini sağlamak demektir.

Mustafa Suphi

----------o----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1911 YILI YAZILARI

-----o-----

… İnsanlar suya, ekmeğe nasıl bir zaruret ile muhtaç iseler, denilebilir ki, "tütün" namı verilen nebatı yakıp içmeye de o derece zaruri bir ihtiyaç ile müptela oldular.
Bu nebatı nasıl tanıdılar? Nasıl oldu da sair mahsullerden farklı olmayan bu yaprak kurularının dumanını içlerine çekip üfürerek, ağız ve burunlarından uçurdukları beyaz ve havai halkalardan zevkler, lezzetler aldılar?...

Mustafa Suphi, Servet-i Fünûn,
Tütünün Tarihi -1-
26 Mayıs 1911

… Karl Marx'ın Londra'da tesis ettiği Beynelmilel Amele Birliği'nin az zamanda Avrupa'nın her tarafında ihtilalci akisler hasıl etmesi ve nihayet 1868'de Brüksel'de toplanan Beynelmilel Amele Kongresi'ndeki aşırı talepler sonucu her hükûmet gibi Fransa Hükûmeti de amele hareketini daha sıkı takibe almış ve Komün hadisesinden sonra teşekkül eden Üçüncü Cumhuriyet de Ceza Kanunu'nun 291. maddesini tatbike kalkışarak, bütün amele hareketlerini büsbütün bastırmaya teşebbüs eylemiştir…

Mustafa Suphi, Servet-i Fünûn,
Fikr-i Teavün ve İştirak
"Dayanışma Düşüncesi ve Sosyal Ortaklık"
13 Temmuz 1911

-----o-----

Donanma
Numara 11
13 Ocak 1911

Mebahis-i İktisadiye

Deniz Ticareti

Sanayi-i nakliye, Buhar kuvveti, Buhar gemileri

Sanayi-i nakliyenin son asırlardaki terakkiyatı hakkında bir fikir edinmek için vesait-i nakliyeyi teşkil eden anasırı bütün kudema ve müteahhirin gibi dört kısma ayırmak icap eder: Hamule, mahmil, mahrek, muharrik. Bazen olur ki, bu anasırdan biri ve diğeri tedahül eder, mesela, bir bisiklet için hamule ile muharrik bisiklete binen insanla o insanın kuvvetidir. Sonra yolda yürüyen bir adamın nefsinde hamule, mahmil ve muharrik içtima etmiştir.

Bir gemi için hamule içindeki eşya, mahmil teknesi, muharrik yelkeni yahut buhar ve mahreki denizdir.

Bu anasırdan her birinin son asırda mazhar olduğu terakki, efkâra hayret verir. İnsanlar say ve amelde daima kendileri haricindeki kuva-yı tabiiyeden istifadeye çalışmışlardır. Asırlarca devam eden usul-i esaret insanın cinsine en büyük hakaret ve hıyaneti teşkil eder.

Mamafih: Hayvanat-ı sairenin kuva-yı adaliyelerinden, havadan, su cereyanlarından da istifade edilmiyor değildi. Öküzler, atlar, develer, filler yavaş yavaş insanlarla ünsiyet ettiler. Bir at kuvveti yedi insan kuvvetine muadil ve bu itibar ile hayvanat-ı saireyi hizmete almak insanlar için büyük bir fütuhat idi. Ancak bu hayvanların miktarı mahdut ve insanlar çoğaldıkça miktarları büsbütün azalacaktı. Çünkü maişetleri için muhtaç oldukları yerler teksir-i nüfus ile tabii darlaşacaktı.

Rüzgâr ve su cereyanları insanların fikr-i tecessüs ve icatlarına esas olmuştur. Suya düşmüş bir odun parçasının cereyana kapılarak aşağılara kadar kayışı ilk insanlara düzce bir tahta üstünde, sular cereyanında seyahat zevkini vermiş, böylece bir kıta-i arzın muhtelif cihetlerini gezdikten sonra ufuklar kadar geniş deryalara varmak imkânları anlaşılmış... Daha sonra bu deryanın hafif sallantılarla sahili dövdüğü, etraftan esen iniltilerle kâh kabarıp, kâh yatıştığı, bütün bunlar... İnsanı düşündürüyor... Bu deryalar üstünde uçuşan iki balıkçıl, rüzgârlarla kanatlanan birkaç yaprak yelken fikrini veriyor...

Su ve hava hayat-ı iptidaiye-i sınaiyede nakliyattan başka yalnız değirmen taşlarını çevirmeye hizmet edebilmişlerdir ki, insanların birinci asr-ı miladiye tesadüf ettiği zannolunan ilk ihtiraları, ilk kabataslak makine, işte bu taş değirmendir.

Su ve havadan her biri insanlar için şüphesiz ki, pek kıymettar birer unsur-ı hayattır. Fakat hayat-ı sınaiyede, suların cereyanı bir dairede nasıl mahsur kalıyorsa havaya da tabi olmak o kadar müşküldür. Mesela; Niagara Şelalesi bugün üç buçuk milyon buhar beygiri kuvvetini haiz iken pek az miktarı istimal olunabiliyor. Hâlbuki bu kuvvetin nakli mümkün olsaydı Fransa sanayii –heyet-i umumiyesi itibarıyla– başka kuvvete arz-ı ihtiyaç etmezdi!

Diğer taraftan yelken gemileriyle denizler ortasında, havasızlıktan günlerce kalmak yahut arzu edilen yeri bir türlü tutturamamak hoşa gidecek hâllerden değildir.

İşte insanları bu müşkülattan, on sekizinci asır iptidalarında keşfolunan buhar kuvveti kurtardı. Pek haklı olarak denilebilir ki, sahra ve denizleri birbirine rapteden, ensal-ı müteferrika-i beşeriyeyi birbirine isal eden en büyük kuvvet "buhar"dır.

Bu münasebetle Newcomen'den başlayarak İskoçlu Watt, Amerikalı Fulton ve İngiliz Stephenson'ları yâd etmemek mümkün müdür? İhtira ettikleri demirden kollarla bugün, insaniyetin emrine müheyya milyardan fazla ameleyi hazırlayan bu deha-i fen ve sanat hafıza-i ihtiram-ı tarihte ilelebet menkuş kalacaklardır.

Malumdur ki, buhar gemileri şimendiferlere takaddüm ettiler. Marki de Jouffroy'un tecrübeleri 1776 ve 1783 ve Fulton'unkiler 1803 tarihine müsadiftir.

Newyork'tan Albany'ye ilk sefer-i bahride 1807'de icra edildi. Fakat buhar gemileriyle nakliyat-ı bahriyeye henüz başlanılmamıştı. Daha çok noksanları vardı. İngiltere 1814 çarklı yalnız iki buhar gemisi edinmişti. 1835 tarihinde bile, yanlış bir tahminde bulunmuş olmak bedbahtlığına düşen bir mühendis: Kâfi derecede kömür alamayacağı için buhar gemilerinin Atlas denizlerini geçemeyeceğini iddia etmişti. Bu zamanlarda yelken gemileri Avrupa'dan Amerika'ya –Christoph Colomb gibi 70 günde değilse de– yirmi beş günde gidebiliyorlardı. Hâlbuki 1838'de Sirius, Bristol'den Newyork'a buhar gemisiyle on yedi günde gitmeye muvaffak olmuştur. Sanayi-i nakliyenin son yetmiş sene zarfında terakkiyatı sayesinde aynı mesafe bugün iki defa kısalmış oluyor. Dünkü çarklar yerine bugün uskurlar kaim oldu, tahta tekneler çelikleşti, makineler eski deniz seyahatlerindeki tereddüt ve tehlikeleri tamamıyla izale edecek derecede kuvvetlendi. Bir buhar beygiri bugün

bir saat zarfında bundan elli sene evvelinden beş kere az kömür yakıyor... Şu hâlde Bahr-i Muhit-i Atlasileri geçememek ihtimalleri hatıra gelmiyor. Ve en büyük, en azgın denizler, bugün, en mütemeddin sahalardaki şimendifer katarlarından az kalabalık olmayan gemilere selametli bir mahrek teşkil ediyor.

Bütün bunlar sanayi-i nakliyenin terakkiyat-ı ahiresini, buharın bu terakkiyata nasıl kuvvetli bir esas olduğunu gösterir.

1889 ve 1900 Paris Meşherlerinde ilk asar-ı sınaiye ile son ihtiraat, son bedayi-i dehakârane aynı zamanda ve yan yana teşhir edilmişti: İlk zamanların natüvan ve hasta makineleriyle şimdiki sekiz on tekerlekli ve 100.000 kilolara kadar ağır ve müheykel makineler İngiltere'de ilk işleyen şimendifer vagonlarının açık mezarlara benzeyen sefil manzaralarıyla işçi ve emekçisine varıncaya kadar her türlü vesait-i mükemmeliyeti haiz bugünkü katarların hâli, kazazede bir yelken gemisi ile Avrupa ve Amerika arasında işleyen dağlar kadar büyük vapurlar, bu terakkiyat-ı ahirenin mahiyetini daha iyi tayin ediyordu.

Ve nihayet Fransa'nın cenup tuğyanlarından sonra felaketzedegân menfaatine Paris'te makineler galerisinde tanzim olunan bir eğlencede: Kabil ile ailesinin sahralardan firarını tasvir eden bir levha ile, saatte 100 kilometre katedebilecek bir otomobili arz eden diğer bir levha mazi ile hâl arasındaki uzun mesafeye işaret ediyordu...

On dokuzuncu asrın nısf-ı evveli buhar gemileri için, denilebilir ki, bir tecrübe devri olarak geçmiştir. Buharın keşif ve gemilere tatbikinden sonra yelkenlerin usul-i ameliyesi de bir devre-i tekemmüle girmiş ve buhar gemilerine adeta meydan okumuştu. Buharın galibiyet ve muvaffakiyet-i katiyesi 1870 senelerine tesadüf eder.

Eski yelken gemileri 200-500 ton istiabında bulundukları hâlde yenileri 2000-3000 tona kadar büyüyor; buna karşı ise buhar gemileri 4000-5000'den 21.000 tona kadar çıkıyordu. Tahta yelkenliler 250 liraya kadar tedarik olunabildiği hâlde büyükçe bir "pakbu" beş altı yüz bin liraya alınıyor.

Bir Alman istatikçisinin erkamına göre yelkenlerin tedrici bir inhitata duçar oldukları anlaşılır:

1890 tarihinde bütün denizlerde 12,8 milyon ton buharlı.
1890 tarihinde bütün denizlerde 10,5 milyon ton yelkenli.
1900 tarihinde bütün denizlerde 19,7 milyon ton buharlı.
1900 tarihinde bütün denizlerde 8,3 milyon ton yelkenli.

Görülüyor ki, on sene zarfında buharlı sefain-i bahriye bir nısfından fazla tezayüt ettiği hâlde yelkenliler bir hums nispetinde tenakus etmişlerdir.

Bunlardan en ziyade nazar-ı dikkati celbeden transatlantik vapurlarıdır. Yolculardan başka Hamburg-Amerika arasındaki eşya nakliyatını da hemen taht-ı inhisarlarına almışlardır. Münakalat-ı umumiyenin %70-80'i sefain-i bahriye ile olduğuna göre, kuvve-i merkeziyesini Schmuller'in dediği gibi Transatlantik Kumpanyası teşkil eder.

Sanayi-i nakliyenin terakkiyatını bir nazar-ı şamil ile ihata için *pey*in merakbahş muadelatına dikkat etmek lazımdır:

100 kilogram buğday12 Mark'a (takriben altmış beş kuruş) kadim yollarda 100 kilometre mesafeye götürülebilirken, şose üzerinde 400 kilometreye, ilk şimendiferlerde 1500 kilometreye şimdiki şimendiferlerde 4500 kilometreye ve transatlantik vapurlarında 25.000 kilometreye kadar gidebiliyor.

Vesait-i nakliyedeki bu terakkiyat: Sürat, sühulet, emniyet ve ehveniyet... Usul-i mihaniki ile usul-i inşaatın yani muharrikle mahmilin tekemmülatına ait mefahir-i sınaiyedendir.

Bibliyografi: Vesait-i nakliyenin tebeddülatı ve netayic-i iktisadiye ve içtimaiyesi, A. De Foville–Vesait-i nakliyeye dair tetebuat-ı istatistikiye, Lucas – İktisat dersleri, C. Gide –Kavaid-i iktisadiye, Schmuller –Diksiyoner Dölekonos Bedinik [?]

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1029
1 Şubat 1911

Musahabe-i İktisadiye

Gümrük İşleri

Malumat-ı Ameliye

Gümrükler – Mühim bir memba-ı varidat – Usul-i himaye – İthalat, ihracat, ba'de'l-ithal ihracat – Rüsum-ı izafiye – Rüsum-ı kıyemiye – Transit – Antrepo – Kabul-i muvakkat – Serbest limanlar

Gümrük işleri herhangi memlekette olursa olsun ehemmiyetli bir memba-i varidat temini veyahut mahsulat ve masnuat-ı dâhiliyenin himayesi esaslarına istinat eder. Bir memleket hududunda bu esaslara göre istîfa olunacak gümrük resimleri üç kısma ayrılır: İthalat – ihracat – ithalden sonra ihracat.

Men-i ithalata ait muamelat ya eşyanın vürudunu teshil veya men ve tahdide mütealliktir. Tarihin muhtelif sahifeleri bu muamelatın bir diğer kısmını izah eder. Merkantilistler servetin altın ve gümüş iddiharından ibaret olduğu fikrini o kadar ilerletmişlerdi ki bu madene nail olmamak talihsizliğindeki memleket ve milletlerin mütemadiyen ihracatta bulunarak celb-i nukuda gayretleri tavsiye olunuyordu. Bu netice ile ithalatın mümkün mertebe tahdidi tabii idi. Fakat yine merkantilist olan Colbert, --On dördüncü Louis'nin Maliye Nazırı– Fransa'nın en muhterem simalarından biri olan bu büyük hükûmet adamı, iddihar-ı nukudun medar-ı servet olduğuna kani olmakla beraber, bunu istihsalin temin edeceğini ileri sürerek memleketinde darüssınaalar küşadına delalet etmişti. Bu münasebetle darüssınaalara lazım mevadd-ı iptidaiyenin ithalatı teshil olunmuştu.

Hâlihazırda ise –merkantillerin ne suretle olursa olsun bütün muhakematını tarihe terk ederek– tatbik olunan usul, muhakemat-ı salifeden büsbütün başka mahiyette esaslara müstenittir.

Memalik-i ecnebiyeden eşya ithalatının on altı, on yedi, on sekizinci asırlarda memnuiyet-i katiyesi hâlihazırda bir mana ifade etmez. Şimdi ithali memnu bazı eşya varsa: Ya bazı mülahazat-ı inzibatkâriye veyahut mahdut inhisarların menfaatine aittir.

Diğer taraftan gümrüklerle alakası birdenbire görünmeyen bazı tedbirler vardır ki doğrudan doğruya ithalata tesir eder. Bazı mahsulat ve masnuat-ı dâhiliyeye tertip olunan ikramiyeler bu kabîldendir.

Memlekette bir sanat henüz hayat buluyor. Mütehassıs amelesi mahduttur. Masraf ve mahreci muayyen değildir. Şu hâlde hariçte, başka memlekette çoktan beri teessüs etmiş mamulatını ehven-i şerait dairesinde vücuda getiren aynı sanat erbabıyla bu yeni yetişen sanatkârların rekabeti mümkün değildir. Bunların az zamanda rekabetten mutazarrır olmaları muhakkaktır. Hükûmet bu sanatı vikaye için mamulatına bir mükâfat tertip eder. Ve malını piyasada emval-i ecnebiye ile rekabet edecek hâle getirir. Bu usul-i himaye sanayi-i imaliye kadar sanayi-i ziraiyeye de kabil-i tatbiktir. Mesela, Fransa'da deniz ticareti sanayiine ve ipek, kenevir ve keten mahsullerine mükâfat-ı nakdiye tertip olunuyor. Almanya'da da muhtelif zamanlarda şalgam ve şekere bu kabîl usul-i himaye tatbik edilmiştir.

Muamelat-ı iktisadiyenin tamami-i serbestisi taraftarları ikramiye tertibini mahsulat-ı ecnebiyeyi en az sıkacak ve bu itibarla serbestiyi en az tehdit edecek bir usul-i himaye olarak telakki ve tavsiye etmişlerse de bir taraftan vâsi mikyasta tatbikatının büyük masraflara yol açarak millî bütçelerin hâlihazırlarıyla kabil-i tevfik olmaması, diğer taraftan inhitata yüz tutmuş sanayiin bu suretle muhafaza edilemediğinin tecrübe ile sübutu bu usul-i himayeyi ikinci sınıf çareler sınıfına tenzil eylemiştir.

Mamafih bir memlekette terakkiye istidadı görülen sanayi erbabına medar-ı teşvik olmak üzere muvakkat ve mahdut zamanlar için mükâfat tertibi veya bu mevaddın bazı tekâliften masuniyeti ahval-i müteamiledendir.

Bu neticelerle denilir ki en sağlam usul-i himaye ithalatın hudut boyunda bir miktar resme tabiiyetidir. Bu resm ki suretle tarh ve istîfa olunur. Ya eşyanın tabiatına, hacim ve sıkletine veya hod kıymetine göre. Birinci takdirde: Rusüm-ı izafiye, ikinci de rüsum-ı kıyemiye –Ad valorem-.

Eşyanın hin-i ithalinde bazı mütehassıslar tarafından tahmin edilecek fiyat üzerinden gümrük resmi tarhından ibaret olan ad valorem usulü pek makul görülür. Filvaki –yükte hafif, pahada ağır– bazı eşyanın kıymetli olduğu hâlde hafif ve hacimsiz bulunmasına karşı diğer bazısının ucuz ve hacimli olmasının nispet ve mantıksız resimler istîfasına sebebiyet vermesiyle tertib-i izafiye nazaran tertib-i kıyemi daha muvafıktır. Fakat bunda da suiistimale büyük kapılar açılmış oluyor. Yüzlerce mütehassıs ve emin muhamminler bulmak kolay değildir. Diğer taraftan her malın tahmin-i kıymeti gümrük işlerinde mültezem olan süratle kabil-i telif olamaz. Bu sebeplere binaen eşyanın bedel-i iştirasını mübeyyin manifatura dediğimiz –makbuz *facture*– un esas ittihazı düşünülmüş ve erbab-ı ticaret hilelere sevk edilmiş-

tir: Tüccar eşya için biri hakikat-ı muameleyi mutazammın, diğeri gümrüğe mahsus olmak üzere iki makbuz almaya başlamışlardır. Hükûmetlerce de şu mahzura karşı arzu edilen eşyanın gösterilen makbuz fiyatı üzerine hafif bir kâr zammıyla aynen ahzı usulü vazedilmişse de günden güne artan gümrük işlerinde bu kontrol çarelerine müraacatla telafi-i mahazır mümkün olamadığı anlaşılarak hemen bütün Avrupa hükûmetleri tertib-i kıyemiden sarfınazarla tertib-i izafiyi kabul etmişlerdir.

Ancak tertib-i izafinin de yukarıda zikrettiğimiz mahzuru pek mühimdir. Bunun için tertib-i izafiye esas olarak bir silsile-i derecat tanzim olunmuştur. Her eşyanın kıymetine göre hacim ve sıkleti, hacim ve sıkletine göre kıymeti nazar-ı dikkate alınarak rüsumu adalete mümkün olduğu kadar tevfik edilmiştir. Bununla beraber pek zıkıymet ve müzeyyenata müteallik eşya için kıymete göre suret-i istisnaiyede resim istîfası usulü muhafaza edilmiştir.

İhracata ait gümrük resimleri de bu ihracatın tevsi ve tahdidine ait olmak üzere ikiye ayrılır. İhracatı tahdit edecek vesaite –ki muayyen veya nispi bir resm-i huruc istîfasıdır– yine Colbert'ten sonra muhtelif memleketler arasındaki mesafatın henüz pek uzun bulunduğu sıralarda tevessül olunmuştur. On dokuzuncu asırda vesait-i nakliyenin terakkiyatıyla kahtlık ihtimalinin kalmaması ve muadelat-ı sınaiye ve iktisadiyenin büsbütün tebeddülü ile tahdid-i ihracata hiçbir suretle lüzum kalmamıştır. Şu kadar var ki, bu mütalaat Avrupa memleketlerine aittir. Fransa'nın geçen asır iptidalarındaki vesait-i nakliyesine bile nail olamayan zavallı memleketimizde ise bu mütalaaları tadil etmek lazım gelir. Avrupa'dan başlayarak Asya ve Afrika'daki kıtaat-ı Osmaniye'de hâlâ, hemen her sene kaht u galâ ve bin türlü sefalet hükümfermadır. Binaenaleyh hükûmet ihtiyaç görürse men-i ihracata teşebbüs edebilir. Nitekim bu hâle Fransa ve Almanya'nın Afrika müstemlekâtında cevaz veriliyor.

İhracatı teshile gelince: Bu da hükûmet tarafından muavenet ve ikramiye ile kabul olur. İthalat kısmında bahsettiğimiz mükâfattan farkı: Bunun dâhilî piyasada temin-i revac etmek üzere mahsulata, diğerinin ise ecnebi piyasasında mevadd-ı saire-i ecnebiye ile rekabet etmek üzere yalnız ihracata ait olmasıdır. Mesela, Fransa'da büyük balıkçılıkta ikramiye, tutulan balıkların heyet-i umumiyesine değil, bunlardan ihraç olunan miktara taalluk eder.

Zaten hâlihazırda teshil-i ihracat için bundan başka misal varid-i hatır olmuyor. Vaktiyle şeker fabrikaları münazaatı vardı. Almanya, Fransa ve Avusturya şekercileri İngiliz piyasasında ihraz-ı tefevvuk için hükûmetlerinden muavenet ve mükâfata nail olmuşlardı. Bu üç millet sanatkâranı birçok tecrübeler, buhranlardan sonra rekabetin makbul olmayan bu şeklinden Brüksel Mukavelesi ile kurtuldular. Ne şalgam mahsulüne ne de şeker ihracatına tevzi olunan ikramiyelere lüzum kaldı.

Mamafih şimendiferlerin münakalat için vazedecekleri tarife-i mütefavite bir nevi ikramiye teşkil edebilir. Mesela, memleket dâhil ve haricindeki münakalat için mütefavit tarifeler vazolunur. Sonra bir memleketle diğer memlekete gidecek eşya tarifesi, o memleketler piyasalarına göre tefavüt edebilir. İhracata ait bu usul-i himaye her vakit kabil-i tatbik olmak itibariyle pek mühim ve amelîdir.

Gümrük işlerine ait son bahsimiz, ithalden sonra ihracat muamelatı ise sühulet-i telakki için dörde ayrılmalıdır:

– Transit, *Transit,*
1. Antrepo, *Entrepot,*
2. Kabul-i muvakkat, *Admission temporaire,*
3. Drovbak, *Drawback.*

Transit: Çok kalmamak üzere bazı eşyanın bir memleketten gelip geçmesidir. Bu nevi eşyanın kaideye göre huduttan mürûrunda gümrük resmi vermemesi lazım gelir. Çünkü memlekette kalmayışına göre mahsulat ve masnuat-ı milliye ile rekabete girmiyor, piyasaya tesir etmiyor. Şu kadar ki memlekete girip çıkmaması ithalat rüsumunu ihlal edeceği gibi iyi cinsten bir malın daha dun bir mal ile bilmübadele hurucu ihtimali de vardır ki bu da piyasaya dokunur. Binaenaleyh transit muamelatında bazı tedabir-i ihtiyatiyeye riayet lazımdır. Memalik-i muhtelifeye göre usuller vardır, bir miâd-i ihraç tayin edilir, bir kefil alınır. Bu miâdda eşyanın çıkmış olması şarttır. Çıkmazsa duhuliye resmi derhâl istîfa olunur.

Eşyanın gelip geçeceği memlekette bir müddet kalması icap ederse – antrepo– muamelatı başlamış olur. Ya gümrüklerin büyük mahzenleri olur, veyahut hükûmetin takibine tabi hususi mahzenler vardır. Bunlardan her birinde eşyanın müddet-i muayyene zarfında hıfız ve vikaye olunmaları mücazdır. Eşyadan bir kısmı memleket dâhilinde satılacak olursa duhuliye resmi derhâl istîfa olunur.

Memlekete giren mevadd-ı iptidaiyeden bazısının bir müddet kaldıktan sonra tebdil-i mahiyet ve tabiat ederek çıkması –kabul-i muvakkat– esas olur. Buğday gelir, sahilde bir memleket fabrikalarında un olduktan sonra avdet eder. Buğday ve un kadar üzüm ve ispirtoya kabil-i tatbik olan bu usul memleket sanatkârarına ve piyasaya tesir etmez mi? Dâhilî piyasaya tesir etmez. Çünkü, mahiyeti tebeddül eden eşya harice gidiyor. Diğer taraftan sanayi-i dâhiliyeye büyük hizmetler eder. Çünkü kabul-i muvakkat sayesinde erbab-ı sanat mevadd-ı iptidaiyeye resim ifa etmiyor demektir. Bu itibarladır ki kabul-i muvakkatı bir nevi ihracat ikramiyesi olarak telakki etmek de muvafıktır.

Ancak gümrük menafii iktizasınca: Acaba memlekete girip ba'de'l-imal çıkan mevad arasında ayniyet var mıdır? Yani çıkan un memlekete giren buğdaydan mı yapılmıştır? İmalat esnasında bunun takip ve tetkiki kolay olmadığı gibi ba'de'l-imal tayini de hemen mümkün değildir. Bunun için ya bu eşyayı seyahatinde ve istihalesi esnada takip, ki masraflıdır, veyahut eşyanın seyahat edeceği yerleri tayin etmek lazımdır. Bu çarelerin hiçbiri kıymet-i ameliyeyi haiz değildir.

Drovbaka gelince: İthal olunan eşyadan, esna-yı ihracında iade olunmak üzere istîfasıdır. Bu usulün de mühim bir mahzuru var: İhraç olunan eşya ithal olunandan dun mahiyette bulunursa hükûmetin fark-ı fiyat nispetinde zararı olur. Hükümat-ı muhtelifede bu usul hemen zeval bulmuş gibidir. Fransa'da yalnız salamuralık et ve balıklar bu usule tabidir.

Kabul-i muvakkat ve drovbaktan sonra "Serbest Liman - *Port franc"* lardan bahsetmek icap eder. Bazı memleketlerde bir liman veya bir limanın bir kısmı ithalden sonra ihracat muamelatına esas olur. Buralara giren ve çıkan eşyadan hiçbir suretle rüsum alınmaz. Bu limanlar denilebilir ki beynelmilel münasebat-ı hakikiye-i ticariyeyi arz eder bir mahşer-i müdavelattır. 300 milyon frankla vücuda gelen Hamburg limanıyla Cenevre limanının fuyuzat-ı iktisadiyesi serbest bir usul-i amelîye tabiiyetlerine matuftur.

İşte gümrük işleri şu meseleler içinde hülasa olunabilir.

(P. Leroy-Beaulieu – Charles Gide – Wagner, notlarım)

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1036
31 Mart 1911

Musahabe-i İktisadiye

Usul-i İstikraz
Mukrizlere Temin Olunacak Menafi[44]

Hükûmetin itibar-ı malisi, mukrizlere temin olunacak menafie bir esastır – İstikraz muamelesinin muamelat-ı hazineye ve sanayi-i milliyeye tesiri itibarıyla bu menafi – Hükûmetin istikraza karşı bir menfaat temini zaruri midir? – Mukrizin sermayesine bir miktar faiz – Resülmal tediyesi akçesinden temin olunan fazla-i menfaat – İkramiyeli tahvilat – İstikraz tahvilatının vergiden muafiyeti

Bir hükûmetin istikraza müracaat edebilmesi için her şeyden evvel bir itibar-ı malisi olmak lazım gelir. Hükûmetin itibar-ı malisi bir fert itibar-ı malisinden pek ziyade farklı değildir, taahhüdatını vaktinde ifa ettikçe itibarı artar. Ve bu "ahdinde vefa" kaydı düyun-ı umumiyesi fazlaca kabarmış olduğu hâlde temin-i itibar eden hükûmetlerin vasf-ı farikidir. Fransa ve İngiltere dünyada borçları en çok hükûmetler iken, itibar-ı malileri de borçları nispetinde esaslı ve kuvvetlidir. Çünkü taahhütlerini vaktinde ifa ederler. Kimse, hiçbir banka servetinin Fransız ve İngiliz hazinesinde zayi olacağından şüphe etmez.

İşte bunun için muamele-i istikraziyede bulunacak bir hükûmetin mukrizlere temin edeceği menafi, haiz olduğu itibar-ı maliye göre tahavvül eder. Bunu, bir esas olarak kaydetmelidir.

Diğer taraftan, geçen haftaki makalemizde istikrazın muamelat-ı hazineye ve sanayi-i milliyeye tesirlerini görmüştük. Mukrizlere temin olunacak menafii bir de bu itibarla tetkik etmelidir.

***

Bir kere hükûmetin kendi memleketinde açtığı muamele-i istikraziyeye bazı menafi temin etmesi zaruri midir? Birçokları iddia ettiler ki, hükûmetin ihtiyacını bir zaman için izale, vatana imdat etmek en büyük vazife ve menfaatlerdendir. Ve bu şekildeki muamelat-ı istikraziyeye "istikrazat-ı

[44] Bazı tadilat ve ilâvât ile *Jez*den nakledilmiştir. Birinci makale 1035 numaralı nüshada.

vatanperverane" dediler. Hükûmeti, ahalinin hissiyat-ı vatanperveranesine müracaatla tesviye-i ihtiyacata sevk eden bu usulün muvaffak olmadığını tecrübe ile, maatteessüf, görüyoruz. Misaller bilhassa Fransa'da mebzuldur. 1789, 1830, 1848 vakayiinden sonra bu yoldaki teşebbüsat faideli neticeler vermemiştir. Yine, bittecrübe sabittir ki, böyle bir istikrazın sukutu itibar-ı ticariyede sû-i tesir eder, bazen buhranlara sebep olur.

Şu hâlde mukrizlere bazı menafi-i maddiye temini zaruridir.
Bu menafi beş sınıfta tetkik ve tetebbu olunabilir:

1- Mukrizin sermayesine bir miktar faiz vermek. Faizin miktarı birçok tesirat altında taayyün eder: Hükûmetin itibarı, piyasanın hâli, istikrazın müddeti... Hükûmetin miktar-ı faizi tayinde nazar-ı dikkate alacağı üç mühim unsur: İstikrazın muvaffakiyeti –hazineye terettüp edecek hamule– sanayi-i milliyedir.

Yüksek bir faiz hükûmete istediği kadar para getirebilir; ancak hazineye pek ağır bir yük yükletilmiş olur. Çünkü bu faizi resülmalı ile ifa edecek hazinedir. Diğer taraftan sermaye-i milliyenin cereyan-ı tabiisine de halel gelir. Herkes sanayiden ve teşebbüsat-ı saire-i nafıadan parasını çeker, hazineye yatırır. Bu suretle istihsalat-ı sınaiye tedenni, umumi faiz tereffu eder, hayat pahalılaşır. Demek ki, faizin pek yüksek olması bir buhran hazırlar. Ancak hükûmetin, toptan mühimce bir paraya ihtiyacı varsa faiz miktarının piyasa raicinden biraz fazla olması zaruridir. Hususiyle istikraz bir harp içinse sanayi-i milliyeye de tesiri ehemmiyetsizdir. Çünkü harp esasen birçok sermayenin muattaliyetine sebep olur. Bu boş sermayeler muamele-i istikraziye ile hazineye giriverir. Fakat hükûmetin mühim bir paraya muhtaç olmadığı ahval-i adiyede miktar-ı faizin piyasa haddini geçmemesine, yani "faiz-i tabii" derecesinde kalmasına, dikkat edilmelidir. Böylece, hazine ve sanayi-i milliye aynı zamanda muhafaza edilmiş olur. Hafif faizli istikraz muameleleri, iktisadi ve ticari buhranlar esnasında muvaffakiyetle cereyan eder. Hükûmetin bu sıralardaki ihtiyacı, boş sermayelere de biraz faiz temini ile mütekabil faideler hasıl olur.

2- Resülmal tediyesi akçesinden temin olunan fazla-i menfaattir: Mukrizler tarafından çıkarılan tahvilatın ihraç fiyatı ile hükûmetin tediye miktarı arasında bir fark vardır; mesela, mukrizler tahvilatı 90 franka çıkarmışlarsa hükûmet bunu "vahid-i kıyasi" yüzden eda edecektir. İstikraz mukavelenamelerinde gördüğümüz "yüzü seksen beşe, yüzü doksan beşe" tabirleri bu ihraç ve eda fiyatları arasındaki farkı gösterir. Bu suretle cereyan eden –bedel-i eda, bedel-i ihraçtan aşağı olursa– muameleye "dun misl-i ihrac" *Emissionau-dessous du paire* namı verilir ki, bazı itirazlara hedef olur: Bir kere

istikraz resülmalı kabartır, yüzü doksana mevzu bir milyarlık istikrazdan, hükûmetin eline geçecek 900 milyon franktır.

Demek ki, istikraz muamelesi yalnız bu cihetten 100 milyon franka mal oluyor, (% 10). Böyle bir borcun ilgası da kolay değildir. Hâlbuki muamele-i ihraciye bedel-i misl ile, "yüzü yüze" olsaydı, faiz miktarı yükselse de ileride tahvil-i düyun ile faizin tenzili kolaylaşmış olurdu.

Dun misl-i ihracın bu mahzuru, hükûmat-ı muhtelifede pek ziyade yükselmiş olan düyun-ı umumiyenin başlıca müvellidlerinden biridir. Mamafih: Son zamanlarda bu mahzur takdir edilerek istikraz tahvilatının mümkün olduğu kadar bedel-i misil *Au paire* ile ihracına çalışılmaktadır. Mesela, İngiltere, Belçika, Hollanda, İsveç, Norveç, Şimalî Amerika-yı Müttehidesi bu esası kabul etmişlerdir. Fransa'da da 12 Şubat 1830 ve 8 Ağustos 1832 istikrazlarında "bedel-i misl-i ihraç" cereyan etmiş ve iş muvaffakiyetle neticelenmiştir.

3- İkramiyeli Tahvilat. Hükûmet, tahvilatından bir kısmını kura ile isabet eden ikramiyelere raptedebilir. Böylece altı ayda yahut bir senede çekilecek kurada 10, 20, 100, 1000...ilh. tahvile 10.000, 50.000, 100.000 frank ikramiye tahsis olunur. Talihine güvenerek mukrizin faiz hususunda daha mülayimane davranması, burada kabul edilmiş bir esastır. Şu hâlde, mukrizin menfaati talihine istinat eder. Talihi yaver ise ziyade kazanır, hükûmetin ise menfaati muhakkaktır. Mesela: Hükûmet 100 milyonluk bir istikraz yapmak istiyor. Senevi faiz miktarı yüzde 3'ten üç milyon olmak lazım gelirken ikramiyeli tahvilat vaz, ihraç edileceğinden hükûmet mukrizlere karşı % 2 ½'den 2,5 milyon frank taahhüt eder, diğer taraftan her sene kura ile taayyün edecek on alacaklıya "tahvil sahibine" 230.000 frank ayırır. Şu hâlde hazinenin tediyat-ı seneviyesi 2.730.000 frank olacak. Demek ki hükûmet adi ve ikramiyeli ihraç farkından senede 170 bin lira kazanacaktır.

Mukrizlerin senede misalimize göre yüz bu kadar bin lira kaybetmesi bir taraftan tecrübe-i talih merakına müstenit olmakla beraber, hükûmetin kuraya tahsis ettiği 230 bin lirada, başkaca çıkarılacak bir defalık kura tahvilleri "promos" muamelatına esas olur, ayrıca menfaat temin edebilir. Şu kadar ki, adi ihracın tazammun edeceği faiz ile ikramiyelinin faizi arasında büyük bir fark olmamalıdır, böyle bir talih oyunu için mühim bir varidat-ı tabii feda edilmez. Bu sebepledir ki, ikramiyeli istikraz muamelatı gittikçe azalmaktadır.

4- İstikraza bir karşılık gösterilir. Varidat-ı hususiyeden birinin veya bir verginin ifa-yı deyne bedel gösterilmesi mukrizler için bir menfaat olsa da müstakriz hükûmet için bir kusur, bir ardır. Demek ki, paraya muhtaç bu hükûmetin ne memleketinde ne de hariçte bir itibar-ı malisi vardır. Sonra, bu karşılık kati teminatı nasıl mutazammın olabilir ki, mukrizler, o hükûmet ahalisinden ise, hükûmet ve ahali aynı mukadderata tabidir. Ecnebi ise teminat bir müdahale tehdidi ile kesb-i katiyet ediyor demektir. Bu da mukriz

hükûmetin istiklalini elbette muhıldır. Filvaki, bu usul, umur-ı maliyeleri yoluna girmemiş memleketlerde tatbik edilmektedir.

5- Tahvilatın vergiden muafiyeti de mukrizlere temin edilebilen menafiden sayılır. Fakat bu muafiyet hukuk ve maliye nukat-ı nazarından birtakım meselelere meydan verir.

Hukuk nokta-i nazarından: Bir hükûmet istikraz tahvilatına vergi vazedebilir mi? Bu muamele taahhüt olunan faizden bir miktarını vermemek manasını mutazammın ve bir nevi iflas değil mi? Filvaki vergi, yalnız bu istikraz tahvillerine vazedilmiş ise –teşebbüsat-ı nafıa vesaireye ait tahvilat her türlü mükellefiyetten müstesna olduğu hâlde– verilecek faizden bir miktarı tenzil ediliyor demektir. Hâlbuki faizin tenzili için başka çareler, "tahvil-i düyun" vardır. Diğer taraftan bir hükûmet, hatta Meclis-i Milli bir nevi teklifin katiyen vazolunamayacağını nasıl vaat ve taahhüt edebilir? Bugünkü anasır-ı hükûmetin ensal-i atiyeye ait hukuk ve muamelatı tahdit etmeleri nazariyât-ı esasiye-i hukukiyeye mugayirdir.

Maliye nokta-i nazarından: Hükûmetin böyle bir muafiyeti teminde faidesi, bu mesele-i hukukiye ile halledilmiş oluyor. Mademki, böyle bir taahhüt esasa mugayir ve lağvdır, o hâlde vaat ve taahhüdün ehemmiyeti yoktur. Fakat "itibar-ı mali" gayet nazik ve hassastır. Bir memleketin, her türlü şerait ve ahvalde, umur-ı maliyeye ait vaadi infaz olunmak lazım gelir. Yoksa itibar kırılır. Onun için nazariyat-ı hukukiyeye mugayir olsa da böyle bir vaadin mukrizlere karşı ehemmiyeti vardır. Ancak hükûmet bu suretle, hukuk-ı naşinasane bir muamelede bulunmuş olur.

Diğer taraftan tahvilata vergi vazı aleyhtarları alelıtlak bu muafiyetin istikraz şeraitine hüsn-i tesir edeceğinden bahsederler: Vergiden temin olunacak kâr, istikraz faizinde mutlaka hesap edilmiştir. Ve bu hesap her vakit hükûmet aleyhindedir. Bundan başka bu vergi tahvil-i düyunu da tasib eder. Fakat tecrübe ile sabit olmuştur ki, tahvilatın kıymeti, piyasada mütedavil sermayenin miktarına ve müstakrizin haiz olduğu itibar-ı maliye nazaran mütehavvildir. Mesela; İngiltere, tahvilatı, pul ve inkom taks *Income tax* ile tekalife rapt ettiği hâlde tahvil-i düyununu en ziyade ve en mahirane icra etmiş bir memlekettir.

Hülasa, bir hükûmet icab-ı ahvale göre her ne kısımdan olursa olsun piyasasında tedavül eden tahvilata resm ve vergi vazedebilir; bu kati ve layetezelzül bir haktır. Bu hakkı tehlikeye düşürecek bir muafiyet taahhüdü altına girmek; mukrizler için bir fayda teşkil etse de hükûmetin şeref ve menfaati nokta-i nazarından şayan-ı tavsiye bir hareket değildir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1035
6 Nisan 1911

Musahabe-i İktisadiye

Usul-i İstikraz[45]

İstikraz muamelesi nedir? – İyi mi, fena mı? – Vergi ve İstikraz – Mahall-i sarfın istikraza tesiri – Masarif-i adiye ve tabiiye – Masarif-i fevkalade-i müsmire – Masarif-i fevkalade-i tanzimiye ve ıslahiye –
Harp masarifi – Harp hazinesi – Fevkalade harp vergisi veyahut istikraz-ı mecburi –
Tedavülü mecburi kavaim-i nakdiye ihracıyla istikraz-ı mecburi – İstikraz-ı ihtiyari –
Harp zamanında vergi – Harp masarifi için ne kadar vergi, ne kadar istikraz,
hangi nevi vergiler

İstikraz, sadece para tedariki için yapılan bir muameledir. Bu muamele, haddizatında ne iyi, ne fenadır. İyi ve fenayı tayin edecek, bulunan paranın suret-i istimali ve şerait-i inikadıdır. Onun için istikrazı bizatihi takdir etmek, bey u şiraya , icar ve isticara, mübadeleye, hibeye, vasiyete alelıtlak bir kıymet vermek kadar indidir.

Hâlbuki çok zamanlar mahall-i sarf ve şerait-i inikat nazar-ı dikkate alınmaksızın istikrazın herhâlde iyiliği iddia olunmuştur. Mortimer, Pento, Mulon, Berkeley gibi on sekizinci asrın meşahir maliyunu hep bu iddiada idiler. Aynı fikir de Girardin ve İsak Perye'de de hissolunur: İstikraz eden hükûmet kendinden başkasına borçlu değildir, şu hâlde fakir olmaz, takasitin tesviyesi için ahaliden, mükellefiyeti itibarıyla, alınan para, sahib-i irat olması itibarıyla yine ahaliye gidiyor. Hükûmet sağ eliyle verdiğini sol eliyle alıyor. Bu, mugalatadan başka bir şey değil. İstikraz olmasaydı mükellefler bundan dolayı hasıl olan fazlayı vermeyecekler, diğer taraftan sermayelerini başka suretle kullanarak intifa edebileceklerdi.

Asr-ı ahirde de başka mahiyette muhakemat ile istikrazın faidelerinden bahsolunmuştur: İstikraz ahaliyi tasarrufa sevk eder. Hükûmet açacağı istik-

[45] Bazı tadilat ve ilavat ile "Jez"den nakledilmiştir.

raza küçük sermayeleri kabul ile bir faiz verir. Bu suretle tasarruf-ı milliye sebep olur. Ahali muamelat-ı maliyeye ve tahvilat ve senedata alışarak çoraplar içindeki paslı paralar meydana çıkar.

Bu muhakematta da bir fevkaladelik yoktur. Hükûmet kadar hususi şirketler de, bankalar da ahaliye terbiye-i iktisadiye temin edebilir.

Ve bu fikirlere karşı ve büsbütün muhalif olarak Hume, Montesquieu, Adam Smith, Necker, Ricardo, Jean Baptiste Say, Gladstone istikrazın her vakit için fenalığı iddiasında bulunmuşlardır. İstikrazın sühuletle husulü hükûmetleri daima müfrit masraflara ve nihayet harbe sevk eder. Bundan başka, istikraz, nesl-i hazırın istifade ettiği masarifle hamule-i hatiatını ensal-i müstakbeleye bırakır. Nihayet istikraz tasarrufatı mahveder.

Bu tenkidat bizzat istikrazdan ziyade istikrazın mahall-i sarfına aittir. Hakikat söylenecek olursa istikraza esasen bu fena şöhreti veren, eski ve hatta bazı yeni hükûmetlerce istikrazdan hasıl olan mebaliğin yolunda sarf edilmemesidir.

Filvaki istikraz netayici, bir memleketin itibar-ı alisine, sanayi-i milliyesine tesiratı itibarıyla pek mühim bir ameliye, nazik bir mihanizmadır. İstikraz neticesinde hükûmet bir taraftan resülmal ve faizi tesviye edecektir ki, bu suretle masarif-i umumiye yükselir.

Diğer taraftan her ameliye-i istikraz sermaye-i milliyeden bir kısmını bel eder. İstikraz olmasaydı, bu kısım sermaye sanayi-i milliyeye vazedilirdi. Bu netice ile –Fransa'da olduğu gibi– sanayi-i dahiliyenin muzayakaya duçar olması muhtemeldir. Müdavelat-ı nakdiyede iskonto muamelatında da aynı netice ile müşkilat zuhur edebilir. Fakat bunlar mutlak ve kati değildir, birer imkân ve ihtimaldir.

Umumen kabul edilmiş son nazariye: İstikrazın bir vergi vaziyet ve ehemmiyetinde olmasıdır. Nispetsiz, adaletsiz vergi nasıl zararlı neticeler verirse bîlüzum istikrazlar da memleketi zaruret ve müşkülata sokar.

***

Vergi ve istikraz arasında hükûmetin ihtiyacat-ı nakdiyesini ifaya vasıta olmaları itibarıyla bir münasebet vardır. Fakat vergi, bu ihtiyacı tedricen, mevasim-i mahsusada ifa eder. Hâlbuki istikraz hükûmetin vergi gibi varidat-ı muntazamasından değildir, hükûmetin nagehani ihtiyacatına bir çare, bir muameledir. Mamafih: İstikraz ile hazineye mühim bir yekûn girmiş olur. Ve bu yekûn ile faizi ileride yine vergi ile yani varidat-ı muntazama ile kapatılacaktır. Onun için istikrazın temin ettiği para, varidat-ı muntazamadan addedilemezse de "varidat-ı muaccele"dendir denilebilir. Tabir-i diğerle, istikraz sayesindedir ki, bir kalemde sarfı iktiza eden paranın birkaç seneye

tevzii mümkün olur. Veyahut istikraz muamelesi, masrafı birkaç seneye tevzi ile verginin tazyikatını tenzil ve tadil eder.

İşte bu fikir muadele-i istikrazı halledecek bir esastır. Verginin varidat-ı tedriciyesine intizardan ise istikraza ne vakit ve ne şerait dairesinde müracaat olunmalıdır? Bu hususta iki unsurun nazar-ı dikkate alınması lazım gelir: İstikraza sebep olan masrafın (mahall-i sarfın) ve istikraz olunan sermayenin cins ve mahiyetleri. Bu makalemizde birinci kısmını tetebbu edeceğiz:

Mahall-i sarfın muamele-i istikraziyeye tesiri dört itibar ile tetkik olunabilir:

(1) Masarif-i adiye-i tabiiye için muamele-i istikraz tervic olunamaz. Hayat-ı umumiye-i efradı tanzim ve faaliyet-i içtimaiyeyi temine hadim bu kabîl masarif-i ruzmerrenin nesl-i hazır tarafından ifası lazım gelir. Muamele-i istikraz ile bu masarifi ensal-i müstakbeleye tahmil muvafık-ı mürüvvet ve adalet değildir.

Diğer cihetten bu masarif, masarif-i tedriciyeden olduğundan yine o mahiyette varidat ile kapanması icap eder. Şu hâlde istikraza müracaat nazariyata muhalif olduğu gibi bu kabîlden istikrazat tekerrür ve tevali ederse tekâlif-i umumiye ahalinin tahammül eyleyemeyeceği dereceye gelir. Ve nihayet muvazene-i maliyenin temini imkân haricine çıkar.

(2) Masarif-i fevkalade-i müsmire için muamele-i istikraziyeye müracaat pek haklıdır. Memleketin ümranına ve fuyuzat-ı iktisadiyesine hizmet edecek, şimendiferler, kanallar açmak, nehirler temizlemek, bataklıklar kurutmak gibi mühim teşebbüsat, varidat-ı muntazama ile meydana getirilemez. Bu teşebbüsattan nesl-i hazır kadar, belki onlardan ziyade, nesl-i müstakbel istifade edeceğinden masarife (ki, masarif-i müsmire de tabir olunur) biri kadar diğerinin de iştirak etmesi lazımdır. Masraf hükûmet tarafından işletilen bir sanata ait olursa, sanatın ilanihaye getireceği varidata nazaran esasa nesl-i müstakbelin iştiraki lüzumu daha aşikârdır. Bu kısım istikrazatta, tahvilat ihracı umumiyetle bir esastır.

Masarif-i mühimme-i fevkaladeyi mucip teşebbüsat için istikraz edilmeyip de vergilere zammiyat vuku bulsa veyahut yeniden vergiler ihdas edilse pek ağırlaşacak teklifler altında şerait-i hayatiye-i ahaliye halel gelir, sermayeler azalır, zaruret artar ve hülasa, nizam-ı cemiyet muhafaza edilemez.

İşte zikrettiğimiz bu iki sınıf masrafa karşı istikraz hakkında muktesitlerin mütalaaları müttehittir. Birinci takdirde istikraza nasıl razı olmuyorlarsa ikinciye göre de müttefiken razı olurlar. Ancak bir üçüncü kısım vardır.

(3) Masarif-i fevkalade ve tanzimiye ve ıslahiye ki, hidemat-ı umumiyeden birinin ordunun veyahut donanmanın tanzim ve takviyesi, hudut boyunda istihkâmlar inşası, memleket dahilinde bahçeler, mesireler, yollar,

mektepler açılması... ilh gibi teşebbüsat için istikraz akdi muktesidin arasında mucib-i ihtilaf olmuştur.

Bu sınıf masarifin nizam-ı umumiye hadim ve dolayısıyla müsmir olduğu inkâr olunamazsa da varidatın suret-i katiyede tezayüt edeceği kestirilemez. Diğer taraftan bu gibi masarif her zaman devam edebilir. Mevsimi ve tedricidir. Şu hâlde tacil-i varidata lüzum yoktur. Mevsimi ve tedrici olan bu masarifin varidat-ı muntazamadan tesviyesi daha muvafıktır. Bir üçüncü nokta-i nazardan bu masarif bilhassa nesl-i hazırın istifadesine müstenittir ve nesl-i müstakbelin bundan mesul olması doğru değildir.

Mamafih, böyle bir teşebbüse memlekette katiyen lüzum ve ihtiyaç görülürse istikrazın bir an evvel akdiyle ihtiyacın tesviyesi menafi-i umumiyeye muvafıktır. Çünkü hayat-ı içtimaiyede bazı zaruretler vardır ki, ihmal edildikçe telafisi güçleşir ve edilecek fedakârlığın nispeti gittikçe artar. Fakat istikraz akdinden sonra mümkün olduğu kadar az zamanda çare-i itfanın da tayini lazımdır.

(4) Bunlardan başka bir de harp masarifi vardır. Devr-i ahirin milyarlara baliğ olan harp masarifi nasıl ifa edilir? Harp hazinesi vaktiyle harp için ayrıca bir hazine tahsisi en akılane tedabir-i maliyeden madud idi. Fakat o zamanlar itibar-ı mali esasları anlaşılamamıştı. On dokuzuncu asra kadar Prusya gibi mühim bir harp hazinesi muhafaza eden hükûmet yok gibidir. 1870 muharabesinde bu hazine yekûnu 30 milyon thaler (ki, 90 milyon mark eder)'e baliğ oluyordu. Almanya İmparatorluğu'nun teessüsünden sonra da bu hazine ibka ve mevcuduna Fransız tazminatından 120 milyon mark zammedildi. Bismarck bu hazineden bahsederken, ordumuzun, harbin iptidasında Ren'in sol cenahına, Fransız toprağına geçivermesine hizmet eden bu hazinedir, diyordu. Onun için imparatorluk harp hazinesinin hâlâ muhafız ve müdafiidir.

Hâlbuki, ayrıca bir harp hazinesi usulü sair memleketlerde katiyen terk edilmiştir. Bu hazine bir kere masarif-i fevkalade-i harbiyeyi ifa edecek derecede mühim mebaliği ihtiva edemez. Sonra pek tehlikeli ve masraflıdır. Hükûmet mahfuz paranın faizini kaybetmekle beraber bu mahfuziyet piyasada nakdin tedavülünü de duçar-ı tazyik eder. Harp hazinesi bazı tahvilattan ibaret olsa harp zamanı hemen ele geçecek bir ihtiyat akçesi mahiyetini kaybeder. Diğer taraftan harp zamanı buhran zamanıdır. Tahvilatın fiyatları düşer. Nihayet harp hazinesi nesl-i hazıra büyük bir yüktür. Muharebat-ı müstakbele masarifini nesl-i hazırın ifası haklı değildir. Hülasa: Hükümat-ı hazıra Almanya müstesna olmak üzere bu usulden feragat etmişlerdir. Şimdiki millî bankalar hükûmete her zaman muavenet temin edecek şeraiti haizdir.

(b) Fevkalade harp vergisi yahut istikraz-ı mecburi. Masarif-i iptidaiye-i harbiyeye kifayet edecek paranın, müsait zamanda muntazam bir istikraza

tahvil edilmek üzere tahsilinden ibarettir. Bu vergi veya istikraz-ı tabii vakt-i harpten ve buhrandan evvel vaz ve tahsil olunur. Bu muamele, vakt-i harpte cihet-i askeriyenin ahaliden at, araba alması kabîlindendir. Yalnız at, araba gibi ayniyat yerine bedelen para alınıyor.

(c) Tedavülü mecburi kavaim-i nakdiye ihracıyla istikraz-ı mecburi. Bu usul, yeknazarda faideli görünür: Evrak mukabilinde ve az zaman zarfında bilafaiz para bulmak. Fakat, bu faide hakiki olmaktan ziyade zahirîdir. Kavaim-i nakdiyenin tedavül-i mecburisi ahz ve itada fiyatın tereffuunu icap eder ki bu, faizdir. Hususiyle muamelat-ı nakdiye hemen munkatı olur. Bu da müdavelat-ı ticariyeyi müşkülata sokar. Bu usule son dereceye gelinmedikçe müracaat olunmaması muvafıktır.

(d) İstikraz-ı ihtiyari. İtibar-ı malisi muayyen bir hükûmet için en muvafık usuldür. Esasen harp bir buhran teşkil eylediği için işte istimal olunamayacak paralar hükûmetin muavenetine hasredilir. Ve bu suretle istikraz da bir şekl-i vatanperverane iktisap eder.

İstikraz-ı ihtiyarinin esna-yı harpte müracaat edilecek yegâne çare olduğunda muktesitler hemen müttefik iseler de bunu da suistimal etmemek lazımdır. Yalnız istikraz ile masarif-i harbiyeyi temin, ihtiyatkârane bir muamele olmaz. Bu hâl, istikraz şartlarını ağırlaştırır, tahvilat raicini düşürür, muamelat-ı umumiye-i ticariyeyi müşkülata sokar.

Amerikalı muallim Mösyö H. C. Adams Amerika-yı Şimalî Cumhuriyeti'nin fena tecrübelerinden bahsediyor: Hükûmetin 1812-1861'e kadar masarif-i harbiye için yalnız istikraza müracaatı hazine için birçok müşkülatı mucip olmuştur.

Bu tecrübe ile 1898 İspanya muharebesinde hükûmet aynı zamanda hem vergiye, hem istikraza müracaat etmiştir.

13 Haziran 1898 Kanunu (War Revenue Acte) tütün ve likör vergilerini tazif, pula, banka ve tellallara ayrıca vergi vazetmiştir. Bundan başka da 500 milyon dolarlık bir istikraz akdine müsaade eylemiştir.

İngiltere de, 1899 Afrika-yı Cenubî muharebatında masarifini vergi ve istikraz ile kapayabilmiştir.

(e) Harp zamanında vergi. Harp zamanında vergilerin tezyidi lüzumu bilaitiraz kabul olunmak lazım gelir. Bir taraftan harp istikrazatına verilecek faizler dolayısıyla masarif kabarmaktadır; zamma ihtiyaç vardır. Diğer taraftan bu zammiyat ahalinin istitaat-ı maliyesi hakkında muterizlere bir fikir ve emniyet bahşeder. Bu itibar ile hükûmet de şerait-i istikraziyeyi daha müsait surette tayine muvaffak olur.

Hülasa, anlaşılır ki, hükûmet harp masarifini vergi ve istikraz ile tesviye edebilir. Fakat vergiye ve istikraza ne nispette müracaat etmelidir? Sonra,

hangi nevi vergi bu zammiyat-ı harbiyeye müsaittir? İki mühim mesele de bunlardır:

Birinci mesele-. Şimdiye kadar vuku bulan tecrübelerle denilebilir ki, muharebenin mukaddematında istikrazlar muvaffakiyetle neticelenir. Sonuna doğru ise vergi menabii istikraza müreccahtır. Filvaki, bir muharebe başladı mı, âlem-i sanayi ve ticarette de buhran mevcuttur. Ve yukarıda dediğimiz gibi açıkta kalan sermayeler hazineye bir faiz mukabilinde kolaylıkla yatırılır. Onun için bu zaman istikraz için pek müsaittir.

Şimalî Amerika hükûmeti tarafından İspanya ve İngiltere tarafından Afrika-yı Cenubî muharebatında bu usul takip olunmuştur.

İkinci mesele-. Harp masarifi en ziyade müracaat edilmesi lazım gelen vergi ise bir memleketin usul-i maliyesine göre taayyün eder. İhtiyatkâr hükûmetler vergilerinden bir kısmını ta sulh zamanından, icabında mühim zamaime mütehammil olacak, müsait surette tarh ve tevzi ederler. Unutulmamalıdır ki, yeni vazolunan vergiler hemen mahsul vermezler. Tabiat ve mahiyetleri ne hükûmetçe ne de mükellef olan ahalice malumdur. Bir de münasebat-ı iktisadiyeye sû-i tesir edebilir. Onun için esasen alışılmış vergilere zamaim icrası daha az tehlikelidir. Bilhassa, vergileri kuvve-i ittisaiyeyi (elastik) haiz hükûmetler müşkülata duçar olmazlar. Burada da İngiltere'yi zikredeceğiz: İngiltere hükûmeti (*Income tax*) deki elastikiyeti sayesinde muharebe-i zaileden üç sene sonra bütün harp borçlarını tesviye etmiş oldu. Bu vergiye % 5 nispetinde vazettiği bir zam 2,5 milyon İngiliz Lirası varidat temin ediyor ki, bu hâl bir memleket için sia-ı malisinin derece-i kusvasıdır.

Umumi surette, harp masarifi için (tütün, meşrubat... gibi) istihlakât-ı dâhiliye vergilerine zamaim icrası muvafıktır. Bu tetkikattan anlaşılır ki, istikrazın mahiyeti mahall-i sarfı ile taayyün eder. Masarif-i fevkalade-i müsmire için, akdolunan tahvilli istikrazat bir memleket için faideli olabileceği gibi, harp için vuku bulan istikrazların da mümkün olduğu kadar süratle vergi zamaimi ile itfası lazımedendir.

***

Mahiyet-i sermayenin muamele-i istikraziyeye tesiri.

İstikraz edilen sermaye efrad-ı millete veyahut ecnebilere ait olabilir. Sermaye efrad-ı millete ait oldukça, (istikraz-ı dâhilî), ya muattal sermayedir, yani sanayi-i milliyeye vazolunmayan sermaye ki, buhranlar haricinde bu hâl nadirdir. Veyahut istikrazın, sanayi-i milliye mevzuatından çektiği sermaye ki, bu hâl daha ziyade vakidir. Mamafih, istikrazın istinat ettiği sermayenin bu suretle tasnifi kati bir şey değil ise de millî sermayenin en mühim kısmı bu iki sınıfta dâhildir.

Sermaye ecnebilere ait oldukça (istikraz-ı haricî), bütün muamelat-ı istikraziye memalik-i ecnebiyede icra edilir; istikraz tahvilatı, nerede vazedilmiş olursa olsun, hakikatte ecnebiler elindedir.

Diğer taraftan haricî istikrazların muhtelif tezahüratı vardır: Ya müstakriz hükûmet için maden ithalini icap veya ihracını tahdit eder. Ya ithalat-ı ticariyenin tezayüdüne veyahut ihracat-ı ticariyenin tenakusuna sebep olur.

Bu esaslar bir kere bilindi mi, şimdi, istikrazın müstenit olduğu millî ve ecnebi sermayeye göre hangi şekilde cereyan edeceği, maden ve eşya mı celbedecek, yoksa bunların çıkmasını mı men edecek?.. tayin olunmalıdır ki, sanayi-i milliyeye suret-i tesiri takdir olunabilsin. Bir hükûmet, ihtiyacını tesviye ve ifa için istikraza mı, vergiye mi müracaat etmelidir? bu suretle anlaşılır.

(a) Ecnebi sermayesinin istikrazı, maden ithalatını icap ve ihracatını tahdit ettikçe sanayi-i milliyeyi tazyik eylemez; bu istikraz, sanayi-i milliyeye mevzu sermayeye dokunmadığı ve belki, memlekette müdavelat-ı nakdiyeyi tezyit ettiği için faidelidir.

Fakat ithalat ve ihracat-ı ticariyeye tesir edince, istihsale-i milliye bundan ciddi surette zarar görebilir. Tabii, mesele, istikrazın tesir ettiği eşyanın –ham, mamul– mahiyetine göre tehallüf eder. İstikrazın nazik bir muamele olduğu bu suretle anlaşılır. Tahvilatın vazı esnasında zikrettiğimiz bu ihtimalatın nazar-ı dikkate alınması lazımdır.

Son ihtimali tecrit şartıyla ve umumi surette denilebilir ki, ecnebi sermayeden istiane ve istikraz vergiye müreccahtır. Filhakika verginin sermaye-i milliyeden bir kısmını beli itibarıyla sanayi-i dahiliyeyi tazyiki bir netice-i tabiiyedir.

(b) İstikraz sermaye-i muattala-i milliyeye müstenit olursa sanayi-i dahiliyeye tabiatıyla tesiri yoktur. Piyasada faizin derecesine bile dokunmaz. Şu hâlde istikraz vergiye elbette müreccahtır. İktisadi ve ticari buhranlar esnasında ise bu, belki faidelidir.

Fakat istikraz dâhilî sermaye-i gayr-i muattalaya taalluk ederse bu sermaye ile yaşayan istihsale-i milliye pek ziyade müteessir olur. Sanayiin sermayeye şiddet-i ihtiyacı itibarıyla faiz tereffu eder. Ticaret-i milliye de zarar görür. Bu takdirde mümkün olduğu kadar istikraz-ı dahilîye müracaat olunmaması ve zaruret varsa vergi tarhı tavsiye edilir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1041
5 Mayıs 1911

Musahabe-i İktisadiye

Mehmed Cavid Bey'in Maliye Nazırlığı

Neker'in Maliye Nazırı hakkında düşündükleri - Mehmed Cavid Bey'in hayat-ı tetebbuiyesi, asarı, mesleği – Darülmuallimin muallimliğinden infikâk ve Selanik'te ihtiyar-ı ikamet - İnkılap'tan sonra Cavid Bey Selanik mebusu – 12 Haziran 325'te Maliye Nazırı – Hazinenin hâli ve istikraz mecburiyetleri – İstikrazatta takip olunan açık meslek – Hadise-i istikraz ve istiklal-i mali-i Osmani – Trezoreri meselesi ve Osmanlı Bankası – Umur-ı maliyede iki mühim esas – Hükûmette usul-i muhasebatın yeknesak olması – Hazinenin birliği – Cihet-i askeriye ile ihtilaf – Nezaret idare-i merkeziyesi – Müdevvenat ve ihsaiyat

Fransa İnkılab-ı Kebiri'yle neticelenen en müşkil zamanlarda maliye nazırlığında bulunarak umur-ı maliyede kemal-i ihtisas göstermiş, on sekizinci asırda namına bir mevki-i bülent tebcil-i temin etmiş olan Neker 1784'te mevki-i iktidardan çekildikten sonra – Fransa Umur-ı Maliyesinin İdaresi *(Administration des finances de la France)* hakkında vücuda getirdiği eser-i muazzamda maliye nazırı olacak zatın şahsiyetini tetebbu ediyor.

Zekâ-yı beşere - bütün manasıyla - emniyet edilebilecek en büyük vazife olan maliye nezaretinde bulunacak adamda aranması lazım evsaf-ı mahsusayı – kendinde mevcut gurur-hodbinane – sayıp döküyor: Fikr-i selim, namus, sadegi-i hayat, muhabbet-i say, ihata-i nazar, cüstcay-ı teferruat, tanzim ve taksim-i zaman, ilim, itidal...

Mehmed Cavid Bey'in hayatını geriye doğru on beş, yirmi sene takip edebilenler, ulum-ı maliye için daima zihayat olan Neker'in aradığı simaların bu memlekette de mevcut olduğunu kolaylıkla tasdik ederler. Filvaki Cavid Bey, Mekteb-i Mülkiye'nin o ümitlerle dolu talebe hayatından gazeteciliğine, muallimliğine, mebusluğuna ve nihayet maliye nazırlığına kadar geçen safahat-ı hayatiyesinde- gittikçe kesb-i metanet eden- aynı irtisamatı gösterir mühim bir simadır.

Cavid Bey öteden beri ciddiyyeti, metanet-i ahlakiyesi ile arkadaşlarının hürmet ve samimiyetini kazanmıştır. En büyük muhabbeti- buna en büyük

aşkı diyebileceğiz.- tetebbu ve teliftir. Nasıl ki, bunu Hüseyin Cahid ve merhum Ahmet Şuayib'le tertip ettikleri sual-cevap levhasında pek vazıh itiraf ediyor. Ve bu saikledir ki, Cavid Bey muntazam bir program içinde uzun müddet tetebbuatta bulunmuştur. Genç mütetebbinin Mekteb-i Mülkiye'den sonraki bütün hayatı aynı muhabbet ve ihtiras ile geçiyor: Ledünniyat-ı iktisadiyeyi tetebbu ve tedvin bu suretle Servet-i Fünûn'daki silsile-i makalat vücut buluyor. Cavid Bey'in bu tetebbuat esnasında Darülmuallimin (İlm-i Servet ve Usul-i Maliye) Muallimliğine tayini şahsiyet-i ilmiyesinin şüphesiz ki, en büyük amillerinden biri teşkil eder. Birkaç sene devam eden tedrisatı esnasında Fransa müteahhirin-i iktisadiyunundan Mösyö Paul Leroy-Beaulieu'nun asarını muntazaman tetkik ve takibe muvaffak olmuş ve meslek-i iktisadisinde esaslı bir liberal olmak üzere tanınmıştı. Ancak bu liberalizm Cavid Bey'de- daha sonra hayat-ı resmiyesinden anlaşılacağı üzere – müfrit bir istidadı haiz değildir. Cavid Bey esasen fıtraten mutedildir. "Zaman-ı Kanuni" memleketin en müteharrik ve buhranalud inkılap saatlerinde bile nazarından uzaklaşmamıştır.

Bu muharrirlik ve muallimlik hayatı programına biraz daha kuvvet ve metanet vererek nihayet Cavid Bey'i müellifliğe ısad ediyor. 1315 tarihinde Paul Leroy-Beaulieu'nun büyük dört ciltten mürekkep *Traité d' Economie Politique* eser-i mühimi esas olmak üzere Darülmuallimin'in genç ve parlak mualliminin "İlm-i İktisad"ı intişara başlıyor. İktisada dair ilk fikirler bu memlekette Sakızlı Ohannes Efendi'nin 1302'de neşrettiği "İlm-i Servet" eser-i lâyemutuyla anlaşılabilmişse, bu fikirlerin inkişafına hidmet eden şüphesiz ki, Cavid Bey'in üçer yüz sahifeden ibaret bu dört ciltlik "İlm-i İktisâd"ıdır.

Şahsiyet-i ilmiyesi bu suretle taayyün etmeye başlayan Mehmed Cavid Bey devr-i sabıkın avamil-i malumesiyle, biraz da bu telifi yüzünden Darülmuallimin'den infikâka ve nihayet İnkılap'tan birkaç sene evvel Dersaadet'i terke mecbur olarak Selanik'te ihtiyar-ı ikamet eylemiştir.

Bu müddet zarfında Osmanlı mekâtib-i hususiyesi arasında intizam-ı tedrisatıyla maruf olan "Feyziyye" Ticaret Mektebi Müdüriyetini ifa ettiği gibi henüz başlayan İnkılap hazırlıklarında esaslı hidmetlerde bulunmuş ve teşkilatta yine ihtisası dairesinde olmak üzere bilhassa hususat-ı maliye ile iştigal eylemiştir.

***

Ciddiyeti, say ve faaliyeti, istidadı, sebat ve metaneti ve vatanperverliği ile tanıdığımız Mehmed Cavid Bey'i (10) Temmuz İnkılab-ı Mübecceli'nden sonra Meclis-i Millînin Selanik mebusluğunda buluyoruz.

10 Temmuz denilince, senelerin zulm-i siyahıyla kararmış semaların inkişafı, iğtirab etmiş, silinmiş alicenap simaların yeniden lemeanı hatıra gelir. 10 Temmuz ile yeniden yaşayan ümitlerden en ziyade itina edilen, büyümesi, kemal bulması, hayal edildiği kadar hakikat bulması istenilen en mühimi- bütün milletin bir ümidi- Cavid Bey'dir. Memlekette hükümferma fetret-i maliyeyi halledecek kudret ve hasafet Cavid Bey'de, bu genç ve alim muktesitte bulunuyordu.

"Filvaki Meşrutiyet'in ilk yevm-i infilakında 10 Temmuz günü birdenbire tevessü eden, kabaran ihtiyacata rağmen hazine-i maliyenin mevcudu 329,184 kuruş 32 paradan ibaret; hâlbuki, yalnız Osmanlı Bankasının tediye etmiş olduğu süfera maaşatı için yirmi üç bin lira açıktan borcu vardı [46]."

Diğer taraftan Osmanlı Meşrutiyet'i bir harabiyet-i ihtizar içinde bulduğu hükûmetle bittabi tesis ve idare olunamayacaktı. Hayat-ı umumiyeye bir nizam vermek: Bir nizam-ı hükûmet vücuda getirmek için bazı tanzimat ve ıslahata ihtiyaç vardı. "Tahsilatın intizamı masarif-i tahsiliyeye, rüsumat ve posta muamelatının tezayid-i varidatı bir takım masarif-i tesisiyeye, memleketin emniyet-i dâhiliyesinin vücudu polis ve jandarma teşkilatına, memleketimizin bekasını ve selametini temin edecek olan ordularımız masarif-i teşkiliyeye, adliyemiz yeni teşkilata, maârifimiz mekteblere, istihsalat yollara...[47] Ve bunların hepsi, son zamanlara kadar en cinayetkârane ihmallere, tecavüzlere maruz kalmış olan umur-ı maliyemizin ıslah ve tanzimi ile beynelmilel bir itibar-ı mali tesisine mütevakkıf idi. Umur-ı maliyemizde az zamanda gösterilecek eser-i ıslah bu itibar-ı maliyi tesise bir mukaddime olacak ve bu suretle borçlar içinde bir parasız hükûmetimiz ahval-i hazırayı idare için, hiç olmazsa istikraz ile para bulabilecekti.

İşte milletin bütün bu müzehheb ümitleri say ü ikdamıyla, fedakârlığıyla tanınmış olan Cavid Bey'in şahsında toplanmıştı.

Cavid Bey Devlet-i Osmaniye'nin bir usul dairesinde yapılmış olması itibarıyla birinci bütçesi demek olan 325 Muvazene-i Umumiye Layihasının tanziminde Meclis-i Millînin Bütçe Encümeni Mazbata Muharrirliğinde bulunmuş ve umur-ı maliyedeki iktidarını hükûmet-i meşrutanın Bank Osmani ile birinci defa olarak cereyan eden avans işlerinde göstermiştir.

Maliye Nazırı Rifat Bey usul-i muhasebata müteallik bazı mesailden dolayı cihet-i askeriye ile vuku bulan ihtilafı üzerine mevkiini 12 Haziran 325 tarihine müsadif pazartesi günü Cavid Bey'e terk etmiş olmakla herkes umur-ı maliyemizde esaslı ıslahata intizar ediyordu. Ancak hükûmetin ilk

[46] 327 Bütçesi münasebetiyle, 10 Şubat 326 tarihine müsâdif perşembe günü, Maliye Nazırı Cavid Bey'in Meclis-i Millî'ye beyanatından. (Takvim-i Vakayi)

[47] 327 Bütçe layihası.

bütçesi 546,858,372 kuruş açıkla kanuniyete iktiran etmiş olduğuna göre ya bu açığı kapayacak surette vergi tarh etmek veyahut hiç olmazsa birkaç sene için büyük bir istikraz kapısı açmak icap ediyordu. Böyle esaslı bir meseleyi halletmek ne derece mühim ise umur-ı nezaretin hüsn-i suret ve intizam ile cereyanı için sağlam esaslar vazı ve nezaret-i sairenin umur-ı maliyesinde hükümferma olan iştişaşa mâni tedbirler ittihazı muvaffakiyyet için o kadar mühimdi.

Medîd ve bîinsaf senelerin her türlü musibetine: Bîsûd mukatelât ve muharebata, ırk-ı beşerî kemiren gizli hastalıklara, kahtlıklara, daimî bir fakr ü ihtiyaca göğüs gererek insanlığın bütün mefahirini: Cûd u sehâ, afv ü kerem, muhabbet ve vefa; bir kelime ile (ulviyet-i ruhiyesini) muhafaza etmiş olan şu Osmanlı Milleti'nin Meşrutiyet'i müteakip yeni yeni vergilere mecbur etmek, milletin kabiliyet-i iktisadiyesini büsbütün tazyik etmek, ezmekti. Zaten verginin tezyidi bu Osmanlı topraklarında meknuz füyyzat-ı iktisadiyenin inkişafı ile doğrudan doğruya alakadar değil mi idi? Şu hâlde açıkları kapamak için istikrazdan başka çare yoktu. Ve yeni bir feyz-i iktisadiye, yeni bir tevazün-i maliye nail olmuş hükûmetlerin de ecnebî menabi-i servetinden istifade ile şimdiki hâle geldikleri nazar-ı dikkate alınırsa istikrazdan korkmamak lazım geliyordu. Elverir ki, istikraz olunan para yine para getirecek nafi ve müsmir cihetlere sarf edilsin.

İşte bu itibarlarla Meşrutiyet'i müteakip yeni vergiler tarhı bir tarafa, eskilerin bile tadil ve ıslahı ve ihtiyacat-ı hazıra ve teşebbüsat-ı nafıanın istikraz ile ifası en makul bir çare idi. Nasıl ki, yeni maliye nazırı da böyle düşünüyordu.

Şu kadar var ki, bizde istikrazat da öteden beri bin türlü menfaatlere âlet olmuş ve itibar-ı umumi-i devleti kıracak müdâhalâta sebebiyet vermiştir. Bundan başka istikraz işlerine kimler karışmazdı ?.. En nâ-ehil ve en hîlebâz eller bu istikraz işlerine girer ve nihayet iş bir muamma olurdu. İhtiyaç üzerine akd edilen istikraz birçok haşerata mekel olurdu. Böyle öteden beri suistimalata zemin teşkil eden istikrazatta Cavid Bey'in takip ettiği usul fikrimizce yapılacak yegâne en mühim bir işti. Sağlam ve açık işler: Hükûmetin şu kadar paraya ihtiyacı var, ilan olunur, müessesat-ı maliyeden en müsait şerait gösterene istikraz ihale edilmiş olur. Bu hareketiyle Maliye Nazırı ihata-i nazarını göstermiş oluyordu. İnkılap zamanlarında cereyan eden muhtelif havâlara karşı metanetini muhafaza edecek kuvvetler, kendinden emin, pervasız ve herkesin görüp anlayabileceği derecede zahir ve mübariz olanlardır. İşte Cavid Bey asabiyyet-i milliyyenin hâl-i galeyanda bulunduğu sıralarda siyaset-i maliyesine Bizans'ın -levm ve iftira, şetm ve düşnam- ananatından sarsılmayacak bir kuvvet ve metanet verdi. Buna da itiraz ettiler:

İstikraz işlerini askıya aşar çıkarır gibi halletmek...Bu kadar bîperva olmak için ahval-i maliyemizin esasen yolunda bulunması lazım gelir, diyorlardı. Bu tarz-ı muhakemeyi kabul için biraz itiraz ve muhalefete mütemayil olmak- o zaman için- kâfi idi. Hâlbuki, Cavid Bey mahiyet-i ahvale, inkılabı müteakip Avrupa piyasalarının bize karşı vaziyetine daha yakından nüfuz etmiş ve bu açık politika ile 1908 istikrazından daha müsait yedi milyon Osmanlı altınlık bir istikraz daha akdine muvaffak olmuştur.

Mehmed Cavid Bey'in istikrazda takip ettiği bir meslek de Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye İdaresinin tavassutundan feragattir. Osmanlı İmparatorluğu umur-ı maliyesini otuz seneden beri adeta taht-ı vesayetinde bulunduran bu Osmanlı – ecnebî heyet-i murakabeden tahlis ve şahsiyet ve istiklalini temin bir maliye nazırı için hakikaten seza-yı fahr ü mübahat muvaffakiyattandır.

Bu suretle Osmanlı Hükûmeti umur-ı maliyede vesayete muhtaç olmaksızın ve teminat vermeksizin ifa-yı muamelata muktedir ve o kadar muteber olduğunu âlem nazarında ispat etmekle beraber rüsum-ı muayyene tahsilatından Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne ifraz olunan % 5 bedel-i masraftan da kurtulmuş oluyordu.

Ancak ilk iki istikraz muamelatı Hükûmet'in haysiyetiyle mütenasip ve Maliye Nazırı'nın arzularına muvafık surette cereyan ettiği hâlde, 1326 senesi bütçesinin varidatın sülüsüne yakın büyük bir açıkla çıktığı ve üçüncü bir istikraza mecburiyet hasıl olduğu sıralarda tekevvün eden bazı hadisat ile borç para bulmak epeyce müşkülata duçar oldu. Nihayet 1911 İstikrazı namını alan bu muamele-i istikraziye âlem-i maliyede birçok güftgulara sebebiyet vermiş ve Cavid Bey'in bizzat tabiri vecihle bir "hadise-i istikraz" şeklini almıştır.

Bu hadisenin esbabını Cavid Bey'in müessesat-ı ecnebiyeye ve hususiyle Osmanlı Bankası'na karşı muamelatında bu zamana kadar alışamadıkları dürüst ve kati vaziyetinde aramak lazım gelir.

Cavid Bey'in Osmanlı Bankası'yla mazbata muharrirliğinden beri başlayan hafif bir mübayeneti, görülen ihtiyaç üzerine Banka'da mahfuz 1909 İstikraz Tahvillerinin satılığa çıkarılmasıyla kuvvet buldu. Çünkü, Hükûmet Banka ile bermutat bir hesab-ı cari açmamıştı ve tahvilat Osmanlı Bankası'nın verdiği 86'ya mukabil, Paris'te Kredi Mobiliye Bankası'na yüzde iki fazla ile ihale edildi. Bu suretle Hükûmet'in Osmanlı Bankası'yla münasebatı gerginleştiği gibi Fransa Esbak Başvekili ve Maliye Nazırı Mösyö Ruviye'nin başında bulunduğu Kredi Mobiliye Müessesesi ile münasebeti de başlamış oluyordu.

Bu son istikraz esnasında Hükûmetin teklifatına karşı Osmanlı Bankasının kabulü mümkün olmayan bazı şartlar teklifi üzerine Cavid Bey başta

bu Kredi Mobiliye Bankası bulunduğu hâlde Provans bankalarını ve müessesat-ı saire-i maliyeyi ihtiva eden bir grupla Hükûmetin haysiyetini ve istiklal-i mali-i devleti hiçbir suretle rencide etmeyecek şerait-i müsaide ile akd-i istikraza muvaffak olmuş ve fakat bu istikrazın Paris Borsası'na kabulünce Fransa Hükûmeti tarafından ika-i müşkülat edilmiştir. Bunun bir sebebi ehemmiyetli Fransız sermayesine haiz olan ve Fransız şark siyasetinin erkânından birini teşkil eden Osmanlı Bankası'nın Hükûmete karşı vaziyet ve itibarca tedrici bir tezelzüle uğramasıdır. Hükûmet-i Osmaniye nezdinde Hazine Müşavirliğinde bulunmak üzere celbedilen Mösyö Şarl Loran'ın[48] cümle-i ıslahattan olmak üzere Banka'nın umumiyetle muamelat-ı nakdiye-i hazineyi ifası teklifi ki, memleketimizde trezoreri işi namıyla ittihaz etmiştir, katiyyen reddedilince Fransa matbuatında büyük bir hoşnutsuzluk zahir olmuş ve bunda siyasi nüfuzların tesiri hissedilmişti. Hazineye ait malumat-ı nakdiye için varidatı bir merkezde toplamak, vilayatta ve her yerde masarifi tesviye ve hükûmat-ı mahalliyeye birer itibar temin etmek ve bir usul-i mütezaife ve mütekabile-i hesabiyeye tabi tutulmak üzere büyük bir itibar müessesesinin muavenetinden istifadeden ibaret olan trezoreri muamelesi haddizatında pek iyi bir şey olmakla beraber bu muamelenin kabul ve Osmanlı Bankasına tevdii ahval ve şerait-i hazıra ile gayr-i mümkündür. İngiltere Hükûmeti trezoreri muamelesini İngiltere Bankasına tevdi etmişse, İngiltere Bankasının hayatı İngiltere tarihinde mündemiçtir. 1797 Fransa İstilasında İngiltere Bankasının oynadığı rolleri tetkik etmek, bunu takdir için kâfidir. Bugün denebilir ki, İngiltere Bankasının hayatı İngiltere'nin hayat-ı siyasiyesiyle tevemdir. İngiliz Bankası İngiliz hayatıdır. Diğer taraftan Belçika trezoreri muamelesini ifa eden banka, Belçika Millî Bankasıdır ki, bütün manasıyla milletinin tasarruf sandığıdır. Hâlbuki, Fransa Hükûmeti milletin hazinelerinden en mühimini teşkil eden Bank Dö France'ye bile, trezoreri muamelesini İngiltere ve Belçika'daki salahiyet-i vasie ile tevdide-banka bir müessese-i hususiye olduğu için-tereddüt etmiştir.

Şu hâlde trezori muamelesinin Osmanlı Bankası'na ihalesi için bu bankanın mahiyet-i milliyesi muayyen olmak lazım gelirdi. Erkân-ı esasiye-i hükûmet arasına girecek bir müessesenin, bir unsurun ruh-ı milletle derece-i alakası, veche-i tenasüp ve tecanüsü bilinmek ihmal olunmayacak esaslardandır. Osmanlı Bankası ise son zamanlara kadar itibar-ı mali-i memleketin tealisine, her müessese-i içtimaiyenin hizmetinden fazla bir şey, bir hususiyet göstereememiş ve maatteessüf çok zamanlar menafii *hakikiye*-i Osmaniye karşısında menfi hedefler takip etmiş olduğundan hâlihazırda trezoreri muamelemizin kendisine tevdii mümkün olamazdı. Mehmed Cavid Bey bu cihetlere metin bir kanaat-ı ilmiye ile vâkıf olduğundan bütün Fransız ve

[48] Charles François Laurent

İngiliz matbuatının güftgusuna ve İstanbul'daki gürültülere rağmen Osmanlı Bankası grubunun ve Fransa Hükûmetinin nabeca bir şekil alan tekliflerinin mahkûmu olmayarak Ruviye[49] grubundan feragatle Alman heyat-ı sarrafiyesiyle 11 milyon liralık bir istikraz akdine muvaffak olmuştur. Geçen sene haziranından başlayarak aylarca devam eden bu buhranalud zamanlar safahat-ı mütetabi asıyla tetkik edilirse Cavid Bey'in bu işlerden bir kahraman savlet ve metanetiyle çıktığı itiraf olunur.

İşi yakından takip edenlerden bazılarınca Cavid Bey'in bu hadisatı davet ve tesri ettiği ileri sürülmektedir. Sene-i hâliye Bütçe Encümeni bu hususta bakınız ne diyor: "Bu istikraz işi bizim için hiçbir vakit unutulamayacak bir ders-i ibret olmalıdır. Kredi Mobiliye Grubu ile imzalanan mukavele arasındaki fark-ı maddi, bu yüzden aylarca leh ve aleyhimizde söylenen sözler ve milletin uğradığı teessür ve heyecan filhakika unutulur şeylerden değildir ve bizi tekerrüründen ictinaba sevk etse yeri vardır."

Hadise-i istikraz etrafında bazı ihtiyatsızlıklar. Aynı zamanda Bükreş'e, Viyana'ya, Marinbad'a, Paris'e seyahatler icrası, Almanya'dan harp gemileri alınması gibi telif ve ahenk kabul etmez mütezad ve mütenakız ahval cereyan ettiği kabil-i inkâr değilse de, her ne olmuş olursa olsun "bazı zamanlar vardır ki ya yürüyeceksiniz veyahut yürümeyip de durursanız düşeceksiniz[50]" Ve bazı iyi ve emin devirler vardır ki, mutlaka kargaşalıklardan ve fırtınalardan sonra gelir. Bu istikraz hadisesinin Fransa ile münasebatımızı daha ciddi bir cereyana soktuğu Fransa Hariciye Nazır-ı Sabıkı Mösyö Pişon'un birkaç ay evvelki beyanat-ı resmiyesiyle anlaşıldığı gibi Fransa'nın Madrid Sefîr-i Sabık'ı Mösyö Rüvüal'ın Mösyö Deffes yerine Osmanlı Bankası Müdür-i Umumiliğine tayini üzerine Hükûmet-i Osmaniye'nin banka ile akdettiği itilafa hidmeti inkâr olunamaz. Ve zannolunur ki, bu itilaf Osmanlı Bankası için esaslı parlak bir istikbalin mukaddimesidir.

Şu hâlde, hadise-i istikrazın zuhuruyla Cavid Bey cidden ağır mesuliyetlere maruz olmakla beraber zekâsı, nüfuz-ı nazarı ve metaneti sayesinde hadisenin bütün tehlike ve mahzurlarını izale ederek ve ileriye doğru yürüyerek itibar ve istiklal-i malimizin biraz daha yer kazanmasına delalet etmiştir. Bunun içindir ki Cavid Bey bu meselelerden bir kahraman azm ü celadetiyle çıkmaya muvaffak olmuştur diyoruz.

***

Bir hükûmetin umur-ı maliyesini tanzim edebilmek için hazinenin mümkün olduğu kadar bir ele isalini temin eylemek icap eder. Uhdesine mevdu

---

[49] Maurice Rouvier

[50] Cavid Bey'in sözüdür.

vazifelerle uğraşan ticaret, adliye, harbiye nezaretlerinden herhangi birinin kendi şube-i idaresine ait muamelat-ı maliyesine mahsus bir devletin muamelat-ı umumiye-i maliyesini tetkik eden maliye nazırının her nezarete şamil nazar-ı mütalaası arasında büyük fark vardır. İş yalnız nezarete ait paranın tesviyesinde ve sarfında değildir. Ahz ü kabz - tesviye ve sarfın da bir fenniye-i maliyesi *Technique financière* vardır ki, buna bilhassa maliye nazırı vâkıf olabilir. Bir nezarette paranın vücudundan ziyade varidatın hazineye bir tarik-i duhul ve hurucu vardır ki, bunu tanzim edecek maliye nazırıdır. Ve her nezaretin muamelat-ı maliyesi ayrı ayrı görülmekle beraber bütün nezaretlerin muamelat-ı umumiyesinde bir ahenk ve vifak olmalıdır ki, para işlerinin suret-i salimede cereyan edip etmediği kolaylıkla tahakkuk edebilsin.

Bu mütalaata istinat eden ve şüphesiz ki bir maliye nezaretinin kuvvetli temellerini teşkil eyleyen iki büyük esas yine Cavid Bey'in zaman-ı memuriyetinde vazolunabilmiştir.

Bunlardan biri: Hükûmette usul-i muhasebatın yeknesak olması, herhangi daireye ve nezarete mensup olursa olsun muamelat-ı maliye-i hükûmet aynı usul-i kaydiye ve hesabiyeye, aynı cedavil ve defatire tabi olmalıdır.

Diğeri: Hazinenin birliği; her merkez muhasibinin bir kasası vardır. Hidemat-ı muhtelifeye ait para ile oraya girer ve oradan çıkar. Evvelden olduğu gibi maliyenin, maarifin, dâhiliyenin ayrı kasaları yoktur.

Muamelat-ı teftişiyenin ruhu olan bu esaslara tabi devairde muamelat-ı hesabiye ve varidat ve masarifat-ı umumiye kolaylıkla ve her zaman tetkik olunarak defatirin kasalardaki mevcudata mutabakatı anlaşılabilir. Maliye nazırı bu suretle hazine-i devletin ne kadar mevcudu ne kadar masrafı olduğunu her vakit ve az zamanda anlayabilir. Ona göre masarifi tahsilat ile tevzin eder.

Muamelat-ı hazinenin suistimalden vikayesini ve intizamını temin eden bu iki esas 24 Mayıs 1326 senesinde irade-i seniyeye iktiran eden Usul-i Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile taht-ı temine alınmış bulunuyor. Fransa Maliye Nezaretinde tatbikat görerek kendilerinden hizmetler beklenen malumatlı gençlerden mürekkep Heyet-i Teftişiye-i Maliye ile yeni teşkilat gören Divan-ı Muhasebat da bahsettiğimiz esasların kuvay-ı müebbedesini teşkil ederler.

Usul-i Muhasebat Kanunu'nun 22 ve 29'uncu maddelerinden dolayı Cavid Bey'le Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa arasında tekevvün eden ihtilaf da varid-i hatır olur. Nezarete merbut muhasebe memurinin nazarından Maliye Nezaretine karşı mesuliyeti, her ita emrinin Divan-ı Muhasebatça vizeye tabiiyeti hususatının cihet-i askeriyece tatbiki mümkün olmadığından ibaret olan müddeayat ariz u amik tetkik edilmiş ve nihayet Avrupa'ya bir de

heyet-i tetkikiye izam olunmuştur. Neticede Maliye Nazırı Cavid Bey muamelat-ı maliyede Harbiye Nezaretinin istisnaiyet-i mevkiyesini tasdik ettiği gibi Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa da devr-i sabıkta levazım-ı askeriye muamelatının ne büyük suistimallere hedef olduğunu nazar-ı dikkate alarak muamelat-ı hesabiye-i askeriyenin de sıkı bir kontrole ihtiyacını kabul eylemiştir.

***

Mehmed Cavid Bey'in zaman-ı memuriyetine ait muvaffakiyattan biri de birçok tezebzübattan sonra nezaret idare-i merkeziyesinin teessüsüdür. Kalem-i mahsus, umurin ve levazım, muhasebe-i maliye, muhasebe-i umumiye, düyun-ı umumiye ve muamelat-ı nakdiye, varidat-ı umumiye, emlak-ı emîriye, vezne-i umumi müdüriyetleriyle muamelat-ı umumiye-i maliye müfettişliği ve ıslahat-ı maliye komisyonu umur-ı nezaretin on büyük cetvelini ve yirmi iki kalemden ibaret heyet-i faale bu cetvellerin arasındaki şuabat-ı idariyeyi teşkil ederler.

Bu devairden her birinin vazife ve salahiyetleri taayyün etmiş ve umur-ı nezaret mümkün olduğu kadar ameli bir hâle ifrağ edilmiştir.

Nezaretle alaka-i samimiyesi olan müdevvenat ve ihsaiyyat ihmal edilmeyerek yeniden cem ve tedvin edilen Kavanin ve Nizamat ve Mukarrerat-ı Maliye Mecmuasından Arazi ve Emlak Kanunlarıyla rüsum-ı mütenevviaya ve mukavelata ait olmak üzere şimdiye kadar üç büyük cilt intişar ettiği gibi bidayet-i saltanat-ı Osmaniye'den şimdiye kadar usul-i idare-i maliyemize ait malumat-ı tarihiyeyi, ve eski yeni birçok cedavil ile mukayesat-ı ihsaiyeyi cami mükemmel ve büyük bir istatistik mecmuası da derdest-i intişardır.

Hülasa, Mehmed Cavid Bey'in Maliye Nezaretinde bulunduğu yirmi iki ay zarfında halef-i muhteremi Nail Bey'in dediği gibi *"Fetanet, gayret ve hamiyyetle vücuda gelen bir eser"*, bir eser-i metin vardır. Biz bu sahifelerde bu eserin mütun-ı esasiyesinden bahsetmekle uhdemize düşen vazife-i kadirşinasiyi ifa etmiş oluyoruz.

Mehmed Cavid Bey gibi, zeki, faal ve muktedir bir evladından bu memleket henüz istiğna edemez.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1043
19 Mayıs 1911

İktisad-ı İçtimai

Tatil-i Eşgal

Tatil-i eşgal – Haksızlığa karşı bir silah-ı müdafaa – Fransa inkılabından sonra, Chapelier Kanunu – İngiltere'de tatil-i eşgal faidesiz bir buhran mıdır? – Liberaller, otoritaristler, sosyalistler – Tatil-i eşgal hakkında bazı tetebbuat-ı istatistikiye – Fransa say ve amel ofisinin cetveli – Almanya ve İngiltere'de tatil-i eşgal, trade unionlar

Say ile sermaye arasındaki mübareze-i ezeliyenin bir eser-i zahirîsi olan "tatil-i eşgal" memleketimizde idare-i meşrutanın teessüsüyle ihsas-ı mevcudiyet etmeye, tramvay, şimendifer ve Tütün Reji İdaresi'ndeki hadisatla tehditkâr bir mana ve vaziyet almaya başladı.

Filvaki tatil-i eşgal serbesti-i say ve amelin bir netice-i tabiiyesidir. Devr-i sabıkta hukuk-ı efradın her suretle mahdudiyet ve mahsuriyeti memlekette hayat-ı say ve istihsalin taayyün ve teessüsüne mâni olduğu gibi tatil-i eşgal hakkında da sarih bir fikir edinilememiştir. Hâlbuki erbab-ı mesainin müştereken istihsal-i hukuk için teşebbüs ve kıyamlarına Zenon ve Justiniyenlerin pek malum ve meşhur olan talimatnamelerinden başka kurun-ı vustayı baştanbaşa istila eden lonca mücadelatıyla anlaşılır ki, amelenin içtima ve "tatil-i eşgal"i, haksızlığa karşı öteden beri bir silah-ı müdafaa teşkil etmiştir. Şu kadar ki kurun-ı ulada bu ihtilaf ve mücadele erbab-ı sanayi efendileri addolunan derebeyleri ve hükümdarlar arasında cereyan ettiği hâlde kurun-ı vustada usul-i sunuf *Régime des castes*'un kuvvet bulmasıyla amele ile loncalar arasında hâdis olmuştur. Lonca usulünde, herkesçe malumdur, amelenin memnuniyetsizliği daima esarete mahkûmiyetinden neşet ediyordu. Ancak tecelliyat-ı garibedendir ki, Fransa İnkılab-ı Kebiri'nden sonra da "heyet-i müessisin" amelenin ahval ve şerait-i hayatiyelerini müzakere ve icabında tatil-i eşgal etmek üzere içtimalarına müsaade etmemiş ve 1791 Chapelier Kanunu *Loi Chapelier* ile buna mugayir-i meşrutiyet ahvalden olmasına binaen bir ceza da vazeylemiştir. Heyet-i müessisinin en büyük vesvesesi bazı içtimaat ile irticaa meydan vermemekti. Diğer taraftan inkılap ile yıkılmış olan loncalar erbab-ı mesainin içtimaıyla başka bir şekilde teessüs

etmiş olabilirdi. Fransa'da bu suretle serbesti-i amalin kesb-i kanuniyet etmesine ve 1848 cumhuriyetinin siyaset-i ısraranesine ve nihayet Argo, Bastiya, Senenat, Bov gibi eazımın feryatlarına rağmen içtima ve müştereken tatil-i eşgal memnuiyeti yetmiş sene daha, yani 1864'e kadar devam etmiştir.

Müessesat-ı hürriyetperveranenin mehd-i zuhuru olan İngiltere'de 1824'e kadar tatil-i eşgal (*Conspiracy*) cezası ihlale teşvik cezasıyla men eyliyordu.

Hülasa pek çok zamanlar tatil-i eşgal sanayi için faidesiz bir buhran olarak telakki edilmiş ve hükûmetler tarafından şiddetle men olunmuştur.

Hâlbuki loncaların dağıtılması ve serbesti-i say ve amelin tesisi ile serbest, yalnız başına kalan amelenin kendi hesaplarına iş görmeleri mümkün değildi. Loncalarda gündelikle çalışanlar yine gündelikle temin-i hayata devam ediyorlardı. Amele ile patronların münasebatı, hukuk ve vezaifini iyice tayin etmemiş, içtima ve tatil-i eşgalde ceza tehdidi altında memnu olduğu cihetle tehlikeli mücadeleler, ani kıyam ve ihtilaller eksik olmuyordu. Bu suretle amele ve patronlar arasındaki münasebatın tayini ve sû-i tefehhümatın izalesi çareleri düşünülürken içtimava tatil-i eşgal hakları tayin etmekle başlamıştır.

Tatil-i eşgal bir imtiyaz mı, bir hak mıdır? Bu suali iktisadiyat-ı içtimaiye ile meşgul her müellif ortaya sürer. Ekser müellifîn tatil-i eşgalin bir hak olduğuna kani olmuşlardır. Tatil-i eşgal hakkı tasdik olunmazsa amilin ve müstamilin arasında hukuk ve vezaifçe bir muvazene, bir ahenk temini mümkün olmaz. Amelenin böyle içtima ve tatil-i eşgal hakkı olmasa patronların el altından birleşerek ücret-i mesaiyi günden güne azaltmalarına, saat-i mesaiyi artırmalarına, birçok şerait-i müzice ve muzıka vazetmelerine hiçbir mâni yoktur.

Hayat-ı say ve amelde bir muvazene, bir ahenk temin ve tesisine mâni bu hâl tatil-i eşgalin zaruret ve meşruiyeti fikrini verir. Mamafih, menfi cihetten diğer bir sebep de bu meşruiyeti tevsik ve teyitten hali değildir. Bu sebep: Ne kadar büyük cezalar tehdidi altında olursa olsun tatil-i eşgalin –yukarıda zikrettiğimiz gibi– men edilememesi keyfiyetidir.

Fransa'da 1864 Kanunu'ndan evvel, 1853'ten 1862'ye kadar 749 amele, 89 patron içtimaı vuku bulmuş ve müddeiumumilikçe 4522 adam takip olunmuştur. Bir istatistike nazaran bu müddet zarfında Fransa'da her sene 75 tatil-i eşgal hâdis olmuştur.

Roscher'in beyanatına göre İngiltere'de kurun-ı mutavassıta ve ahiredeki memnuiyet-i kanuniyeye rağmen amele çok zaman tatil-i eşgale mecbur olmuştur. 1810'da 30,000 amele dört ay tatil-i eşgal etmişler; 1812, 1822'de Glasgow'un dokumacıları, 1818 İskoçya'nın madencileri işlerini uzun müddet terk eylemişlerdir.

Tabiata muhalif kavaninin payidar olamayacağı hakikati bu suretle bir kere daha ispat edilmiş oluyor. Şerait-i hazıra-i hayatiyelerine göre amele ve patronlar arasında "tatil-i eşgal" bir kuvve-i muvazenedir. Çünkü, tekrar edelim, bir amele yalnız başına hiçbir hakk-ı meşruunu istihsal edemediği gibi patronların kanuna muhalif olsa bile kolaylıkla içtima (*Lokavt*) ve hukuk-ı ameleye tecavüzleri ihtimaline karşı çare-i müdafaa yoktur.

Burada Fransa ulema-yı iktisadiyunundan Mösyö Borgar'ın bir mütalaası da varid-i hatır olur: "Mihanikiyet-i iktisadiyeye, ücretin terakkiyat-ı sınaiye ile tenasüp ve takarrür edeceğine inanacak surette itimat caiz değildir. On altıncı asırda amelenin servet ve refahet-i umumiyeden nispi bir surette istifade edebilmesi için tamam 40 sene çalışıldı." Ücretin tayin ve takarrürü her şeyde olduğu gibi arz ve talep kaide-i esasiyesine tabi ise de bunun müstakil bir unsur olmadığı muhakkaktır. Mutavassıt bir ücretin tayini için bazı anasır-ı hariciye de vardır ki, "tatil-i eşgal" hakkını bu anasırın en mühimi olarak kayd u tezkâr edebiliriz.

Bu suretle mesalik-i iktisadiyeden her biri –liberaller kadar otoritaristler ve sosyalistler– tatil-i eşgal hakkını esas olarak kabul etmişlerdir.

Hakikatte hukuk-ı efradın tamami-i istiklali taraftarı olan liberaller olsun, patronların hukukuna ziyade riayetkâr olan Le Play taraftarları olsun, tatil-i eşgali daima nazar-ı nahoşnudi ile görmüşler; sosyalistlere gelince, bunlar iyi, fena her netayiciyle tatil-i eşgali felsefe-i tarihiyelerinin en büyük amili olarak telakki ve icat eylemişlerdir. Fikrimize göre sosyalistlerin adem-i mesuliyet nazariyesini kabul etmemekle beraber zikrettiğimiz iki mektebin mübalağakârane ihtiraz ve tereddütlerini fazla görürüz. Çünkü tatil-i eşgal hakkının kendi mahiyetine mülabis bir hududu olmak ve bu hak dolayısıyla menafi ve asayiş-i umumiye ihlal olunmamak lazımdır. Bu husta vazolunacak kuyudat-ı kanuniyeyi tamamıyla kabul ederiz.

Bununla beraber şimdiye kadar ilan edilen "tatil-i eşgal"in ve bu münasebetle teessüs eden müdahelat-ı kanuniyenin ücret-i amelenin istihsalat ile mütenasiben terakkisine ve hayat-ı umumiyede takdir-i ahenk ve nizama hizmet ettiğini itiraf ederiz.

Bu itirafımız "tatil-i eşgal" hakkına rakip ve aleyhdar olanların başlıca iki itirazlarına cevap teşkil eder. Bunlardan biri liberallerin ücretin istihsalat ile mütenasiben tezayüdü hakkındaki iddialarıdır ki, biz bu tezayüde amele teşebbüsatının hizmet ettiğine iki asırlık bütün bir tarih ile kaniyiz. İkincisi: Le Play taraftarlarının tatil-i eşgal eden amelenin çalışmadıkları günleri kaybetmeleri ki, bunun mukarin-i hakikat olmadığını, Fransa *Office du Travail* Say ve Amel Dairesi tarafından tanzim ve ilan edilen mukayese cetveliyle ispat etmiş oluyoruz.

Bu cetvel bize 1906 senesi içinde tezyid-i ücrete ait hâdis olan "tatil-i eşgal"ler neticesini pek vazıh surette gösteriyor. Anlıyoruz ki, amelenin yevmiyeleri ekseriyetle artmış; tatil zamanında kaybedilen günlerin de bu fazla yevmiye ile birkaç hafta veya ayda telafisi imkânı hasıl olmuştur. Liberallerin ve Le Play taraftarlarının itirazlarına bu neticeden veciz bir cevab-ı müsbet tasavvur olunamaz.

Ancak tetebbuat-ı ihsaiyede devam ettikçe kendi fikirlerimize muvafık olmayan bazı ahvali de müşahededen hali değiliz. Mesela, tatil-i eşgalin lüzumsuz yere gittikçe artması bîlüzumdur. Çünkü 1906 istatistikleri Fransız ameleleri lehinde olduğu hâlde ihtiyatsız ve bazı teşvikat-ı ihtilalcuyane ile ika edilecek tatiller neticesinde aksi hâlin husulü ihtimal haricinde değildir.

Bu hususta Fransa ve Almanya tatil-i eşgal istatistikleri ne kadar cay-i endişe ise İngiliz istatistikleri o derece calib-i memnuniyettir.

	Fransa	Almanya	İngiltere
1905'te tatil-i eşgal adedi	830	2403	358
1906'da " " "	1309*	3308	486

Her üç memlekette de tatil-i eşgal hadisatı artmakta ise de bunlardan en ziyade müterakkisi Fransa, en az müterakkisi İngiltere'dir. Fransa ve Almanya'daki bu terakkiyi sosyalistlerin ve konfederasyonların teşebbüsat-ı ihtilalkâranelerine atfetmek icap eder. Aheng-i içtimaî nokta-i nazarından bu hâle ne kadar teessüf edilirse İngiltere'de trade union'lar *Trades-Unions*'ın hak ve kuvvetlerinden emin olarak hareketlerine o nispette memnun ve sitayişkâr olmamak mümkün değildir. Trade union'ların memlekette bîsûd kargaşalıklar vücuda getirmekten daima ihtiraz ve kabilü'l-husul menafi takip ederler. Almanların 3378 vakada 272.000 amele cem edebilmelerine karşı İngilizlerin 486 içtimalarına 217.000 amelenin iştirak eylediğini buracıkta söylersek trade union'ların keyfiyet-i teşebbüsatı hakkında bir fikir edinmiş oluruz. 1906'da trade union'ların % 42 tamam muvaffakiyetlerine karşı Almanların % 18 muvaffakiyetlerini zikretmek de faideden hali değildir. (*) Fransa'ya ait ilk istatistikteki tatil-i eşgal kıymeti yalnız yevmiyelerin tezyidine ait olanlardır. Bu rakam ise umumidir.

Neticeler	Adet		Vasati ücret		Eyyam-ı muattala	Kaybolan yevmiyeler	Üçyüzgün çalışıldıktan sonra	
	Tatil-i eşgal	Tatil-i eşgal edenlerin adedi	Tatilden evvel	Tatilden sonra			Kâr	Kâr-ı safi
			S F	S F		F	F	
Muvaffakiyet	136	14. 112	4, 50	4, 61	84. 613	343. 479	2.395.260	2.051.78
Sulh	230	120. 022	5, 06	5, 50	3. 101. 055	15. 694.007	15. 991.074	297. 067
Adem-i Muvaffakiyet	213	49. 224	7, 59	7, 59	820. 715	6. 034.155	.....	.....
Yekûn	579	183. 358	5, 50	5, 83	4.006.388	22.071.641	18.386.334	3.685.307

Bulletin officiel du Travail 1907, p.105

İşte biz de arzu ederiz ki, memleketimizde henüz inkişaf eden hayat-ı say ve amelde bu cihetler erbab-ı mesai ve sermayedaran kadar hükûmet tarafından nazar-ı dikkate alınsın ve husulü veya meni mümkün olmayan şeylerle uğraşmaktan ziyade, "ihtiyaç" ve "madde"nin muamele-i fikriye ve ameliyesinden istihrac edilecek lüzum-ı hakikiye doğru bilatereddüt hareket edilsin. Zannediyoruz ki, memleketimizde aheng-i içtimainin teminine ancak bu suretle hizmet olunur.

Bibliyografi:
H. des classes: E.Levasseur
Ec. sociale: Antoine
Lag. industrielle: Paul Pie
Ec. p.: P.L.B.
Cheysson, Gide etc.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1044
26 Mayıs 1911

Musahabe-i İktisadiye

Tütünün Tarihi
-1-

Tütün Amerika'da mı, Hind'de mi, Çin'de mi bulunmuş ? –
Coğrafya-yı nebati ve lengüistike göre tetkikat –
Nikotiyana Tabakum, Nikotiyana Rustika- Mösyö Kandol'un beyanatı
–
Fransa'da, İngiltere'de, bizde tütün –
Tütün aleyhinde cereyanlar- Netice : Tütün Vergisi.

İnsanlar suya, ekmeğe nasıl bir zaruret-i uzviyye ile muhtaç iseler, denilebilir ki, "tütün" namı verilen nebatı yakıp içmeye de o derece zaruri bir ihtiyaç ile müptela oldular. Bu nebatı nasıl tanıdılar? Nasıl oldu da mahsulat-ı saireden farklı olmayan bu yaprak kurularının dumanını içlerine çekip üfürerek, ağız ve burunlarından uçurdukları beyaz ve havai halkalardan zevkler, lezzetler aldılar?

Tütünün keşfi hakkında rivayat pek muhteliftir. Bazıları diyorlar ki, Kristof Kolomb maiyetiyle yeni dünyaya ayak bastığı zaman, Küba adasında kadın erkek birçok halkın ağzında nebati yapraklardan yapılmış birer üstüvane görmüşlerdi. Yeni keşfettikleri hemcinslerinin ağızlarını, yanıp etrafa duman savuran ufak birer ocak hâlinde bulmaları Kristof Kolomb kafilesini hayretlere sokmuştu. Küba ahalisinin kullandığı bu nebat tütünden başka bir şey değildi. Mamafih Kübalılar bunu yalnız şimdiki tütün hâlinde kullanmıyorlardı. Birçok hastalıklara, hususiyle yaralara yegâne ilaç bu yapraklardı. Bu itibarla "yara otu" ismini veriyorlardı.

Bazıları da tütünün Antil Adaları'ndan Tabago veyahut Tabakko Tabago, Tabacco namı verilen bir adada keşfolunduğunu iddia ederler. Ve bundan dolayıdır ki, tütün Latin lisanlarında Ada'nın namına izafeten Tabak Tabac namını almıştır.

Nihayet diğer bir kısım için de tütün floridye fasilesinden Petun *Petun* tesmiye edilen bir nebattır. İlk defa İspanyollar tarafından Meksika Körfezi karşısında Tabasko *Tabasco* Adası'nda keşfolunmuş ve bu cihetle Tabac

namıyla iştihar etmiştir. On dokuzuncu asrın en büyük kimyagerlerinden olan Mösyö M. Berthelot ise büsbütün başka fikirde bulunuyor: Amerika ahalisi tütünü ezerek sert ve mukavemetli Tabako namında bir yaprak içine doldurup içiyorlardı ki Tabac ismi buradan geliyor. Şu hâlde tütünün aslı yine Amerika'ya râci'dir. Coğrafya-yı nebatiye ve *ilm-i elsineye* ait tütün mübahasatı layetenahidir. Bu bapta en muntazam ve esaslı malumatı tütün hakkında tetebbuat-ı hususiyede bulunan Mösyö M.D. Candolle' den istinbat edebiliyoruz:

"Nikotiyana Tabakum Nicotiana tabcum *Amerika-yi Cenubi'nin* ve Antil Adaları'nın en mebzul mahsulü idi. Tütünü La Plata, Paraguay, Uruguay cihetlerine nakil ve zer' eden İspanyollardır. Şu hâlde mahsulün esasını biraz daha şimalde aramak lazım gelir. De Maritus, Brezilya ahalisinin bildiğimiz tütünden başka bir nebat olan Nicotiana ladgsdorfii istimal ettiklerini ve asıl tütünün oraya muahharen naklolunduğunu söylüyor.

"1855'deki tetkikatımda nebatat ulemasından Mösyö M. Flückiger ve M. Hambury'nın iddialarına rağmen *Amerika-yi Cenubi'den* gelen numuneler içinde hâl-i vahşette tütün yapraklarına tesadüf etmiştim. Mösyö Buvasi'nin Mecmua-i Nebatat'ında ise Amerika'nın muhtelif tarafından gelmiş iki nevi yaprak vardır. Mösyö M. Pavon bu nebatın Peru'nun ratib ve sıcak ormanlarında yaşadığını ve buralarda zer' ve istihsal olunduğunu söylüyor. Daha ziyade şayan-ı dikkat bir hadise: Mösyö M. Ed. *André'*nin Hatt-ı İstiva Cumhuriyeti'nde San Nikola'da Kurazon ve Velkainin sahil-i garbisindeki bakir bir ormanda Nicotiana tabacun nevinden 2-3 metre irtifaında fidanlar bulmasıdır. Bu fidanların yüksek yaprakları dar ve uçları sivridir ve aksam-ı süfliyesinde hemen yaprak yoktur.

Tütün cinsinin evsaf-ı mahsusasını en iyi gösteren şüphesiz ki, Nikotiyana Tabakum'dur. Ve zannolunur ki, iptidaları bu nebata şimalde Meksika'dan cenupta Bolivya'ya ve şarkta Venezuella'ya kadar arazide tesadüf edilirdi.

Bir de Nikotiyana Rustika N. Rustica vardır ki, çiçekleri daha sarı ve Tabakum'dan pek başkadır. Tütünü kabadır. Ekseriya kadim Meksikalılar tarafından zer' edilirdi.

Mösyö Kandol bunlardan uzun uzadıya bahisten sonra Amerika nebatiyununun vahşi tütünün mevcudiyetine kail olmadıklarını ve Doktor Azagrey Dr. Asa Giray'ın meçhul ve tenha arazide mevcut olabileceği müddeatatını zikrediyor. Ve nihayet, tütünün edvar-ı kadimede keyfiyet-i istimaline ve hâlihazırdaki müşabehet-i unsuriyesine göre esasen Meksika, Teksas veya Kaliforniya'dan nakledilmiş olması en kuvvetli ihtimaldir, diyor.

Görüyoruz ki Mösyö Kandol tetkikat ve muhakematını vazıh ve kati bir neticeye isal edemiyor.

Diğer taraftan şayan-ı dikkattir ki, Hind ve Çin'de on yedinci asırdan beri tütün zer' edilmektedir. Hatta Amerikalı bazı nebatat uleması tütünün esasen Eski Dünya mahsulü olduğunu bile iddia etmişlerdir. Fakat Asya akvamı pek eski zamanlardan beri muattar mevad ve nebatat içmeye müptela idiyseler de bizzat tütünü Amerika'nın keşfinden sonra istimal edebilmişlerdir. Hind ve Çin'e ait bütün vesaik bunu müeyyeddir. Bundan başka tütüne aktar-ı cihanda verilen ismin Amerika kelimatından müştakk olması – petum veya tabak Amerikan kelimelerinden ufak bir inhiraf-ı ifade ile: tabuk, tambuk, tombak- mahsulün nereli olduğunu vazıhan gösterir.

Kristof Kolomb'un Yeni Dünya'yı ziyareti 1492 tarihine tesadüf ettiği hâlde tütünün Avrupa'da on altıncı asırdan evvel tanındığına dair asar-ı tarihiyeye tesadüf olunmamaktadır. Zannolunuyor ki, tütün ilk defa olarak İspanya ve Portekiz'e nakledilmiştir.

Tütün, Villemain Senyörü ve Fransa'nın Portekiz sefiri Mösyö Jean Nicot tarafından Kral İkinci François zamanında, (1560) tarihlerinde Fransa'ya ithal edilmiş ve iptidaları ilaç olarak kullanmıştır. İşte bu itibarla tütüne, mahiyet-i beynelmileliyesi anlaşılıncaya kadar birçok zamanlar Niko'nun Otu veya Nikotiyan demişlerdir. Ancak Kraliçe Catherine De Medicis toz hâline getirilmiş tütünü baş ağrısı için enfiye gibi istimale başladığından mehafil-i kibarda Herbe *à* la R*eine* Kraliçe Otu namını almıştır.

İngiltere'ye tütünün Fransa ve Hollanda'dan mı yoksa, bu memleketlerden evvel doğrudan doğruya Amerika'dan mı nakledildiğinde şüphe vardır. Birçokları Francis Vark isminde bir İngiliz amiralinin tütünü doğrudan doğruya Virjini'den [51] İngiltere'ye getirdiğini iddia etmektedirler. Şu cihet muhakkaktır ki, Sir Walter Raleigh isminde bir İngiliz centilmeni Virjini'den Britanya Adaları'na getirdiği tohumlarla vâsi mikyasta tütün istihsaline başlamış ve bilhassa İrlanda ve İskoçya'da taammüm ve intişar etmiştir. Raleigh tütün ziraati yüzünden o kadar para kazanmış ki bir gün İngiltere Kralı kendisine:

"Bazı adamlar vardır ki, altınları duman gibi gider. Siz ise dumandan altın yapmak çaresini buldunuz." mülatafasında bulunmuştur.

Memleketimizde ise tütün biraz daha geç tanınmıştır. Sultan Ahmed-i Evvel zaman-ı saltanatında Hollanda Hükûmet-i Müttehidesi ile Devlet-i Aliye arasında inikat eden ticaret mukavelesi münasebetiyle Hollanda tüccarı tarafından tütün ithalatına başlanılmıştır.

Tarih-i Naima "zuhur-ı duhan"ı kendine mahsus ifade-i âlimâne ile şöyle tasvir ediyor: "Hall ü hürmetinde nice kīl ü kāl olan duhan Frengistan'da zuhur ve bu sâlde diyâr-ı İslâm'da iş'âl-i nâ'ire-i şûr edip gittikçe şüyu' u iştihâr bulup bâ'is-i ibtilâ-i zürefâ-i diyâr oldu." vekâyi'-i sene *selase aşer ve elf*.

---

[51] Virginia

Filvaki iptidaları memlekette tütün aleyhinde pek mühim cereyanlar hasıl olmuş, hürmet ve kerahetinde tereddütler edilmiş, zaman gelmiş ki, tütün içenler idam cezasıyla tehdit edilmişlerdir.

Ahmet Rasim Bey'in bazı tetebbuatını buraya nakil ediyoruz:

Bakınız Tarih-i Cevdet ne diyor?

"Murad-ı Râbi' Hazretleri kahveyi ve tütünü şedîden yasak edip gizlice tiryakileri te'dîb eylemek bahanesiyle geceleri tebdilen şehr-i İstanbul'u dolaşıp nice eşirrâyı itlâf etti. Hâlbuki "E*l-merü harîsün alâ mâ men'*.[52] " fehvasınca halkın kahve ve tütüne hırs ve inhimakı arttı.

"İstitrad": Şürb-i duhan hakkında ulema ihtilaf ederek bazıları hürmetine ve bazıları dahi alelumum bir tarafı kat etmeyerek içenlerin hâline nispetle tafsil ettiler...

Sultan Murat-ı Rabi'in Üçpınar nam mahalde tütün içen (14), Urfa'da keza (14), Haccegür menzilinde (6), Halep'te (20), kişi katlettikleri Ahmet Rasim Bey'in tarihinde menkûldür.

Tarih-i Osmani'de ne garaibe tesadüf olunmaz. İşte birkaç satır daha:

"Bu senenin (1042) en mühim *vakâyi'inden* biri de İstanbul yangınıdır. 'Cibâli' kapısı haricinde bir kalafatçının yaktığı fundalardan kayıkhanelere ateş sıçramış ve rüzgâr sebebiyle kol kol yayılarak yirmi dört saat devam eylemiştir. Yirmi bin hane yandığı mervîdir. Bu *Harîk-i Kebir* cehele ve avâm arasında hoşnutsuzluğu mucib olduğu gibi güftgû dahi çoğaldığından kahvehanelerin sedd ü hedmi ferman olundu. Bu emir vilayata da teşmil edildi. Bu arada tütün içmek dahi yasak edilerek kahvehaneler derhâl bekâr, debbağ, nalbant odalarına tahvil kılındı. Sultan Murad geceleri devre çıkar, fenersiz kime tesadüf ederse katl eder. Hatta evlerin ocaklarına kadar çıkıp koklar, tütün râyihası hissedilen mahalleri basar idi. Bostancıbaşı'yı Edirne'ye gönderip oradaki kahvecilerle tütün içenlerden ele geçenleri katl ettirmiştir ."[53]

Zamanın tütün aleyhinde buğz ve şiddeti herhâlde pek feci vekayie sebebiyet vermiştir. Tütün içtiğinden dolayı katledileceklerin, Tevarih-i ecnebiyenin rivayatına göre, evvelemirde burunları delinerek halka ile bir demet tütün takılır ve sokaklarda teşhir edildikten sonra yine bin türlü işkence ile kolları ve ayakları kırılarak katlolunurlarmış.

Mamafih, tütün içenler hakkındaki bu şiddet yalnız memleketimize münhasır kalmamıştır. Şah Abbas tütün içenlerin burunlarını ve üst dudaklarını kestiriyordu. İngiltere Kralı Birinci Jak[54] tütün aleyhinde, Misocapnos, yahut "Tütüne Nefret" hitabesiyle ahaliye bir beyanname neşretmiş ve tü-

---

[52] Kişi, engel olunan şeye karşı hırs duyar.

[53] Ahmet Rasim Bey'in Resimli Osmanlı Tarihi'nde buna mümâsil birçok fıkârat-ı tarihiyye mevcuttur. 7794 numaralu Sabah gazetesinde tütüne dair bir makale-i zarifaneleri de vardır.

[54] Kral I. Jack Stuart

tünü cehennemden kaçmış buharlara teşbih etmiştir. Daha sonraları Kraliçe Elizabeth de tütün içenlerin zikıymet maadinden mamul çubuklarını zapt ettirmiştir.

Papa sekizinci Urban[55] sıhhate mazarratı anlaşılan tütünü bir kanun-ı mukaddes ile men ve enfiye çeken birkaç papazı aforoz etmiştir.

Sekizinci Hanri[56] de tütün içenleri kamçılatmayı bir zevk ve adet edinmişti. On üçüncü Lui zamanında bir polis nizamıyla ecza-yı kimyeviyeden madud olan (tütün) bu otun eczacılardan başka kimseye satılması mühim bir *ceza-yı nakdî* tehdidi altında men edilmiştir.

İşte bütün bu evamir ve tehdidata rağmen tütün istimalinin önüne geçmek mümkün olamamıştır. Bu münasebetle Cevdet Paşa merhumun istitradı yine hatıra gelir. On dördüncü Lui devr-i ihtişamında kurneyi tütün içmeyen kibarlarla istihza ediyor. Jan Baret saray-ı kralide kibardan birçoklarının huzurunda ilk defa olarak pipo içiyor ve bu suretle tütün içmek adeti taammüm ediyor. Napolyon'un muharebat esnasında çokça enfiye kabîlinden tütün tozu kullandığı, cenarellerinin de harekât-ı askeriyeye nezaret ederken tütün içtikleri malumdur.

Hele şark memleketlerinde murassa çubuk ve nargilelerle tütün ve tömbeki safası şark hayatı için vasf-ı farık hâline giriyor. Bu suretle her tarafta tütün ziraatı ehemmiyetli nispette artıyor. Zaman ile masrafları yükselen hükûmetler bu mahsulden istifade etmek çarelerini arıyorlar. İlk defa olarak Fransa'da 1621 de Rişliyu[57] tarafından tütüne vergi tarh olunuyor. Ve bu vergi hâlihazırda Fransa hükûmeti masraf bütçesinin %10 dan fazla miktarını işgal edecek derece-i ehemmiyete geliyor. 1857 de Venedik Hükûmeti de tütün imalatına vazettiği rüsumdan bir senede (40.000) düka temin-i istifade ediyor. Diğer hükûmetler de bu mühim menba-ı varidatı ihmal etmiyorlar.

Memleketimizde iptidaları sefaletlere sebebiyet vermiş olan tütünün nihayet harc-ı âmm olmasıyla devletin paraya muhtaç olduğu bir devrede vergiye matrah olduğunu görüyoruz. Sultan *Mehmed-i Rabi'* zamanında Köprülü Mehmet Paşa'nın Venediklilerle muharebatı muvaffakiyetle neticelendikten sonra, (1657) de tütünün beher okkasına 8 ila 10 akça resim vazolunmuştur. Tütün mahsulüne bu resimden başka o sırada öşr-i şerinin de tatbikine başlandığı mervi ise de mevsuk değildir.

İşte tütünün zapt edilebilen evveliyat-ı tarihiyesi bundan ibarettir.

---

[55] Papa VIII Urbain

[56] Henry

[57] Armand Jean du Plessis de Richelieu

Bibliyografi :
Naima Tarihi, Cilt 1
Tarih-i Cevdet, Cilt 5
Osmanlı Tarihi: Ahmet Rasim Bey
A. de Candolle : Origine des plantes *cultivées*
A. Larbeletrier : Le Tabac
Ch. Morawitz: Les finances de la Turquie
Dictionnaire d'E.p.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1046
Tarih (unutulmuş)

Musahabe-i iktisadiye;

Tütünün Tarihi
-2-

1278 Hicri ve 1290 Rumi Duhan Nizamları

Memalik-i Osmaniye'de tütün, resmi Kırım Muharebesine kadar gayr-i muntazam ve pek iptidai bir usule tabiydi. Bin türlü gaileden sonra Sivastopol muvaffakiyetiyle talih-i devlet gülmeye yüz tuttuğu ve bazı teşebbüsat-ı ıslahiyede bulunulduğu sıralarda tütün mahsulünden layıkıyla istifade etmek çareleri düşünüldü. Filvaki muharebat-ı zaile ile devletin borcu artmış ve hazine kavaim-i nakdiyesi kıymetini % 90 nisbetinde kaybetmiş idi. Ve gerek bu müşkülat-ı maliyenin halli, gerekse tasavvurat-ı sairenin hakikatpezir olması yeni menabi-i varidat bulunmasına tevafuk ediyordu.

Bu tesirat altında 28 Zilhicce 1278 tarihli nizamname ile tütün mahsulünün resm-i mahsusa raptedildiğini görüyoruz. 25 bentten mürekkep bu nizamnameye göre Memalik-i Osmaniye'nin herhangi tarafında istihsal edilmekte olan tütünün, mahall-i ziraattan ilk naklolundukları yerlere beher kıyyesinden alesseviye 12 kuruş mürûriye resmi alınacak ve mukabilinde tütün sahibine "Eda Tezkeresi" verilecektir. Eda Tezkeresi iki hükmü haizdir: Tütün ya bir şehir ve kasabada bey ve sarf olunmak üzere nakledilir, bu takdirde "ruhsatiye" hükmündedir. Veyahut diğer şehir ve kasabalara geçip gitmek üzere resm-i eda edilmiştir, bu takdirde ise "Mürûriye Tezkeresi" namını alır. Bu suretledir ki, bir yere nakledilmiş tütün bir müddet sonra diğer memlekete nakli ise "ruhsatiye" meccanen "mürûriye" ye tebdil olunur.

Memalik-i ecnebiyeye ihraç olunacak tütünler ise resimden muaftır. Ancak dâhile avdet etmesi ihtimalini men için ihracat tütünü sahiplerinden bir teminat akçesi (depozito) alınır ve otuz bir günden doksan bir güne kadar, mahrecin uzaklığına göre tayin edilecek mehil zarfında mahsulün mahall-i mevuda isal olunduğu şehbender veya gümrük tasdiknamesiyle ispat edilince depozito akçesi sahibine iade olunur.

Mürûriye resminden başka, Dersaadet ve bilad-ı selase ve Boğaziçi taraflarında ve adalarda ve bilad-ı sairede dükkân ve mağaza içinde tütün ticareti

yapanlara, veyahut panayır, pazar ve seyir yerlerinde gezgincilik ve sergicilik suretiyle dolaşıp kıyılmış tütün, tömbeki, yerli, yerli-ecnebi enfiye ve sigara ve ağız tütünü satanlara ait olmak üzere bir de beyiye resmi vardır. Dükkân ve mağazada ticaret edenlerden bedel-i icarın % 30'u nispetinde, (gerek ashab-ı muaccele vermiş olduklarından %10) gezdiricisi ve sergicilerden İstanbul'da maktuan senevi 100 ve taşrada 50 kuruştan ibaret olan beyiye resmi ayrıca bir nizam ile taayyün etmiş ve cibayatı tütün memurlarına ihale edilmiş ise de mürûriye resmiyle beyiye resminin birbirine karıştırılmayarak muhasebe cetvellerinin birbirlerinden müstakilen tanzimine itina olunmuştur. Görülüyor ki, "duhanın" suret-i inhisarda emaneten keyfiyet-i idaresinden bahis" 1278 nizamı memlekette tütün ziraatini hiçbir suretle tahdit etmediği hâlde vazolunan rüsumdan mümkün olduğu kadar ziyade istifade çarelerini aramış, tütünün bazı kuyud dairesinde nakil ve sarf edilmesi usulünü vazeylemiştir. Bu usule muhalefet edenler hakkında tatbik edilecek cezalar da ihmal olunmamıştır.

Ancak burada nizamın serlevhasını teşkil eden "suret-i inhisarda emaneten" kaydı calib-i dikkattir. Yukarıdan beri bahsettiğimiz usul-i teklifte: Ne ziraatın ne imalatın ne de bey ve şirânın tahsis ve inhisarı matluptur. Hükûmet bunlardan hiçbirini kendine hasretmiyor. Yalnız tütün mahsulünün her okkasından 12 kuruş resim alacağım diyor. Ve bunu almak için en münasip zaman olmak üzere mahsulün ilk naklolunduğu yeri intihap ediyor. Kaçakçılık olmaması için bazı tedabir ittihazıyla tütünü istihsalden istihlaka kadar takip ve tarassud ediyor. Her nevi tekâlifin hüsn-i cibayetini temin yolunda hükûmetlerin bu gibi tedabire tevessül etmeleri inhisar manasını tabii ifade etmez. Şu hâlde "suret-i inhisarda" tabiri nabemahaldir "Emaneten idare" cihetine gelince buna mana vermek imkânı vardır. Her nevi hububat aşarının öteden beri ya iltizamen veya emaneten idare edilmesi "emaneten" tabirini izah eder. Hükûmet tütün resminin idaresini, teşkil ettiği silsile-i memurine emanet etmiştir. Filvaki 78 Nizamı icabınca eyaletlere, sancaklara, kazalara ve hatta ehemmiyetli karyelere duhan nazırları, müdür ve memurları tayin, bir de Dersaadet'te Merkez Nazırlığı ihdas olunmuştur. Hülasa, 79'da Rüsumat Nazırlıklarının tesisiyle üç sene zarfında kâmilen rüsumat emanetine geçen tütün resminin "emaneten keyfiyet-i idaresi" de inhisar gibi bir mahiyet-i hususiyeyi haiz değildir.

Müten-ı esasiyesinden bahsettiğimiz 1278 Nizamnamesi bazı tadilata uğradığı ve mesela mürûriye resminin tütünün pazar ve panayırlara naklinde istifâ olunmayarak kasabalara nakil zamanına tehiri (fıkra-i nizamiye 19 Receb 1279) gibi teshilatta bulunduğu hâlde varidat tezayüt etmedikten başka günden güne tenakus ve tedenni etmeye yüz tutmuştur.

Mösyö Morawitz'in – Mösyö Foster ve Lord Hobart'ın raporlarına istinaden - beyanına göre bu sıralardaki varidat yekûnu 25 milyon küsur kuruş raddelerinde idi. Balkan hükûmetlerinden birçoğunun henüz dâhil olduğu

Hükûmet-i Osmaniye'nin o zamanki tütün istihlakâtı 25-30 milyon kıyye tahmin olunsa her kıyyeye bir kuruş resim tesadüf eder ki, bu mukayese hükûmete karşı kaçakçılığın derece-i terakkisi hakkında bir fikir verebilir.

19 Cemazül-ula sene 284 tarihli buyruldu-i alide tütün varidatının tedenn,sine başlıca sebep olarak: "alesseviye kıyyesinde on iki kuruş resim alınması edna tütünler hakkında ağır düşerek tüccar ve zürranın meni mümkün olamayacak surette resimsiz tütün kaçırmaya münhemik olmaları maddesi" gösteriliyor. Ve buna çaresaz olmak üzere on iki kuruş resm-i müsaviden sarfınazarla tütünün nevine göre bir resm-i mütefavit vazediliyor.

- Okkası yedi buçuk kuruşa kadar olan adi tütünden her okkasından altmış paranın iskonto olarak terkiyle alesseviye (6) kuruş
- Yedi buçuktan yirmiye kadar satılanlardan kıymet-i rayiçlerinin bir misli resim. Bu resmi nakden verenlere %20 iskonto, aynen vermek isteyenlerden bilaiskonto tütünün nısfı.
- Yirmi kuruştan yukarı olan tütünlerin beher kıyyesinden alesseviye 24 kuruş. İskonto keyfiyeti ikinci maddenin aynıdır.

Buyruldu'nun ittihaz ettiği bu tedabir ile tütünün cins ve kıymeti nazar-ı dikkate alınarak rüsum miktarı ona göre tayin ve tezyit edildiği hâlde varidat hissolunacak derecede artmamıştır 1290 tarih-i rumisinde nizamat-ı câriye ahkâmı kâmilen değiştirilerek: Tütün mahsulünün tahmin ve tahriri, öşrün suret-i istifâsı, zürraın mahsullerinin suret-i füruht ve imali, satıcılara ve saireye ait mufassal ve muvazzah ahkâm vazedilmiştir.

Bu nizamnameye göre 1290 Haziranından itibaren her tütün zer' edilecek yer yarım dönümden aşağı olmamak üzere tütün zer'i kemakân serbesttir. Ziraat için izin ve ruhsat almaya ihtiyaç yoktur.

Ancak zürra mahsulün öşr-i nizamisini verecek ve bunun gayrı "habbe-i vahide resim ve hiçbir gûnâ vergi" ile mükellef olmayacaktır.

Tütünün rüsumat memuru tarafından tayin edilecek mevsim-i idrâkında, tahrir, idare, zürra muhammenleriyle rüsumat memurundan müteşekkil Heyet-i Tahminiye huzûrunda tarlanın miktar-ı mahsulü, semt ve mevkii, zürraın isim ve şöhreti koçanlı bir ciltten koparılacak sergi pusulasına kayd olunur. Mamafih bu heyetler tahminlerini teyid ve tevsik için tütünleri hevenge çıktıktan sonra da tetkik ve her nev'inden dip, orta, uç... Birer sırık veya hevenk intihap ederler. Cinsi ve kıymet-i vasatiyyesini bularak ve tütünlerin miktarını sergilerdeki tahminleriyle mukayese ederler.

Her zürraın ne kadar tütünü olduğu bu suretle tahahhuk ettikten sonra öşrün hakkaniyet ve adaletle istifası mümkün olduğu gibi mahsulün herhangi illerde ve memleketlerde olursa olsun teftiş ve tarassud ve kaçağa mümanaat edilmesi için bir esas hazırlanmış olur. Zürra köylünün mahsulü hükûmete karşı zimmet kaydedilir. Tütünü müşteriye sattıkça, hatta teslimden evvel

tahrir olunduğu idareye müracaatla sergi pusulasına ona göre kayıt ettirmesi lazımdır. O surette ki, yeni sene tahrir mevsiminin hululünden bir ay evvel rüsumat memurları köylülerin zimmetlerini ve ne kadar tütün satıp yanlarında ne kadar kaldığını sergilerdeki kuyuddan tahkik ve sebt-i defter ederler. – madde: 1, 2, 3, 11 - Müşteri tütünü teslim ettiği zaman – memalik-i ecnebiyeye ihraç etmeyecekse- okka başına üç kuruş sikke-i halise mürûriye resmi vererek bir tezkere alması lazım gelir.

Madde 13- Bu suretle ikinci safhaya girilmiş oluyor. Tütünü alıp mağazasına ithal eden tacir de hükûmete karşı ayrıca zimmetdardır. Tütünü kime ve hangi imalat fabrikasına bey ve sevk ediyorsa mürûriye tezkeresine ona göre zahriye yaptırması ve hükûmet tarafından kendine tevdi olunan deftere de muntazam ve muvazzah şerh vermesi lazımdır. Tüccardan ekseriya mübayaatta bulunacak imalat fabrikalarıdır. Bunun için 24'üncü madde mucibince ticarette bulunması muktezi defterin sütun-ı mahsusuna keyfiyet-i bey kayıt ve fabrikacıya imza ettirilecektir.

Tütün kıymık, sıgara, sıgaret yapmak ameliyatı da ayrıca bir menba-ı varidattır. Bir kere herkes istediği yerde tütün fabrikası açamaz. Tütün fabrikası açmak için 35'inci maddede mezkûr bazı kuyud ve şuruta riayet olunması lazımdır. Bu meyanda tedabir-i mânia ve tahaffuziyeden olmak üzere kimsenin fabrikalarda beytutet etmemesi, resmi damgasız bıçak ve havan vesair alat ve edevat bulundurulmaması ve nihayet fabrikaların canib-i hükûmetten verilecek numuneye tevfikan muntazam bir defter tutması, bir ay zarfında işleyebileceğinden fazla tütün bulundurmaması ve nihayet senevi muayyen miktarda tütün satarak ona göre resm-i sarfiyat verebilmesi meşruttur resm-i sarfiyatın miktarı fabrikanın bulunduğu yere göre tahavvül eder.

"Dersaadet ve İzmit ve Şam-ı Şerif ve Beyrut ve Bağdat ve Halep ve Bursa ve Trabzon ve Erzurum ve Samsun ve Saray Bosna ve Rusçuk ve Edirne ve Selanik şehirleriyle Kavala, Yenice-i Karasu kazalarında küşat olunan fabrikaların beheri senevi laakall yüz yirmi bin kuruş ve bunlardan maada merkez-i vilayet ve liva olan şehirlerde açılacakların kezalik beheri senevi seksen bin kuruş ve kusur şehir ve kasabât ve nevahide ihdas olunacakların dahi her biri senevi elli bin kuruş ve ondan ziyade sarfiyat resmi alınabilecek kadar tütün imal edecek vüsat ve iktidarda olacaktır- madde 38"

Bu resm-i sarfiyat, fabrikacının tütünü imal, paket ve kaplara imlâ ettikten sonra bu paket ve kaplara yapıştırılacak "kâğıttan matbu şeritler" vasıtasıyla istifâ olunur. İşte bu şerit son zamanlarda ismi birçok tekrar edilen "bandrol" den başka bir şey değildir.

45. madde tütünleri, üzerlerine yapıştırılacak bu bandrollere göre dört nev'e ayırır.

Bandrol veyahut sarfiyat resmi olarak kıyyesinden şu alınır.

	Kuruş	
Bandrol veyahut	30	..... Birinci nev'i
sarfiyât resmi	20	..... İkinci nev'i
olarak kıyyesinden	15	..... Üçüncü nev'i
	10	..... Dördüncü nev'i

Tütünün nevine göre nefasetini takdir ve tayin bayiine ve müşterisine ait ise de, 46. madde, birinci nev'i fiyatı müstesna olmak üzere ikinci nev'inin 100, üçüncü nev'inin 80 ve dördüncünün 30 kuruşa satılacağını tayin ediyor.

Sigaretler ve sigarlar[58] aynı kuyuda tabidir

Birinci nev'i beher bin sıgaretten 30 kuruş resim
İkinci " " " " 20 " "
Üçüncü " " " " 15 " "
Dördüncü " " tütünden sigaret imal olunmayacaktır.

Kezalik bunların da birinci nev'i satış fiyatı bayiin ihtiyarına tabi olup ikinci nev'iin bini (100), üçüncü nev'inin (80) kuruştan fazlaya satılamayacaktır.

Sigarlara gelince, yüz adedi iki yüz dirhemden ziyade tartmamak üzere beher yüzünden alesseviye on kuruş bandrol resmi alınacaktır.

İşte bu suretle bandrollü paketler içinde mahfuz tütün, sigaret ve sigarlar tütün satıcı dükkân ve mağazaları ve gezgincileri tarafından meydan-ı ahz u itaya çıkarılır.

Bu raddede üçüncü bir devreye giriliyor. Rüsumat İdaresinin bir matrahına daha tesadüf ediliyor.

"İşbu dükkâncı ve mağazacılar tütün fabrikaları için tadat olunan birinci sınıf şehirlerin Kavala ve Yenice-i Karasu ile Samsun'dan maadasında ise beherinden senevi bir buçuk ve ikinci sınıf şehir ve kasabat ile zikrolunan Kavala ve Yenice-i Karasu ve Samsun'da bulunanların her birinden bir ve üçüncü takım beldelerde olanlarının beherinden dahi yarım ve bilcümle gezgincilerden bilaistisna birer buçuk yüzlük altını resm-i beyiye alınacaktır."

Bu resmi tediye eden tütün bayileri bir sene müddetle bir "beyiye tezkeresi "alarak serbestçe ahz u ita edebilirler.

Enfiye ve ağız tütünleri de aşağıdaki cetvelden anlaşıldığı üzere fiyatları muhtelif olmakla beraber aynı ahkâm-ı takayyüdiyeye tabidir.

Bu tedkikat ile "İnhisar mı bandrol mü?" gürültüleri içinde tütünün menfaatli ve selametli bir usul-i cibayete rabtını münakaşa edenlere hazırlıklarda bulunmuş oluyoruz. Görülüyor ki, bandrol usulü, bilakayd ü şart tütün zer' ve ticareti demek değildir.

[58] Sıgaret bildiğimiz ince sigaralar, sigar ise yaprak sigaralardır.

Bugün memleketimizde en nafi usul-i cibayetini katiyen tayin için: 1290 Bandrol Nizamı'nın neticeleriyle daha sonraları kabul edilen usul-i inhisar tatbikat ve netayicinin safahat-ı mütetabi asının tetkiki lazım ve zaruridir.

1290 Nizamı'na mülhak tarife cetvelini ufak paketlerin o zamanki fiyatı hakkında malumat vermek üzere buraya dercediyoruz

Düstur, Cilt: 2, Sahife: 361

Beher paketi		Birinci nev'i				İkinci nev'i				Üçüncü nev'i				Dördüncü nev'i		
		Fiyatı		Resmi		Fiyatı		Resmi		Fiyatı		Resmi		Fiyatı		Resmi
	Dirhem	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş
Kıyılmış duhan	400	00	00	30	00	100	00	20	00	80	00	15	00	30	00	10
	200	00	00	15	00	50	00	10	00	40	00	07	20	15	00	05
	100	00	00	07	20	25	00	05	00	20	00	03	30	07	20	02
	050	00	00	03	30	12	20	02	20	10	00	01	35	03	30	01
	020	00	00	10	20	05	00	01	00	04	00	00	30	01	20	00
	010	00	00	00	30	02	20	00	20	02	00	00	15	00	30	00
	Aded															
Cigaret	1000	00	00	30	00	100	00	20	00	80	00	15	00			
	0500	00	00	15	00	50	00	10	00	40	00	07	20			
	025	00	00	07	20	25	00	05	00	20	00	03	30			
	0100	00	00	03	00	10	00	02	00	08	00	01	20			
	0050	00	00	01	20	05	00	01	00	04	00	00	30			
	0025	00	00	00	30	02	20	00	20	02	00	00	15			
Cigar	100	00	00	10	00											
	050	00	00	05	00											
	025	00	00	02	20											
	010	00	00	01	00											
	Dirhem															
Enfiye ve ağız tütünü	400	00	00	10	00											
	200	00	00	05	00											
	100	00	00	02	20											
	050	00	00	00	10											
	025	00	00	00	25											
	XXX	00	00	00	10											

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1047
29 Haziran 1911

Musahabe-i İktisadiye

Tütünün Tarihi
-3-

Rüsum-ı Sitte İdaresi'nin lağvıyla "Galata Bankerleri" Heyeti – Muharrem Kararnamesi mucibince Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin teşekkülü ve tütün resminin oraya ilhakı – Tütün usul-i maliyesi hakkında müzakerat, Fransız ve İngiliz teklifleri – Hükûmet inhisarı, şirket inhisarı – 1883'te "Memalik-i Mahruse-i Şahane Duhanları Reji Şirketi"nin teessüs sermayesi, tevzi-i temettüat – Şirketin menabi-i istifadesi, şirketin mihanizması

3 Zilhicce 1296 sene-i hicriyesine müsadif 10, 20 Teşrinisani 1879 tarihinde tütün resminin idaresi "Galata Bankerleri" namını alan Heyet-i Sarrafiye'ye geçiyor. Filvaki bu tarihte "bir taraftan Başvekil fehametlü devletlü Sait Paşa Hazretleri'yle Maliye Nazırı atufetlu Edip Efendi Hazretleri vasıtalarıyla Hükûmet-i Seniye ve diğer taraftan Bank-ı Osmani Cemiyeti tarafından Mösyö Foster ve Emile Deveaux ve J. von Has ve bunlarla Mösyö George Zarife ve Solomon Fernandez ve Bernard Tubini ve Eustace Eugenidis ve Theodore Mavrocordato, ve Vlasto ve Barker ve Stefanovitch ve Leonidas Zarife ve George Coronio ve Ulysses Negroponitis ve Paul Stefanovitch ve Schilizzi bulunduğu hâlde" akdolunan mukavelename ile damga yani varaka-i sahihanın ve müskirattan alınan gümrük resminden maada müskiratın resm-i miri ve ruhsatiyesinin ve mevakii defter müfredatında muharrer İstanbul mülhakatı balık saydiyesiyle kezalik mevaki-i muayyene harîr öşrünün emr-i tahsili yukarıda isimleri geçen Galata Bankerleri'ne iltizam suretiyle ve on sene müddetle (1880-1890) verildiği gibi irade-i seniyeye iktiran eden bu mukavelenamenin beşinci maddesinde de:

"Hükûmet-i Seniye on sene müddet merbut defterde gösterilen Vilayat-ı Şahane'de husule gelen veyahut sarf olunan tuz ve tütün inhisarının tütünden alınan öşür hariç olduğu hâlde devletin nam ve hesabına idaresi emrini bâlâda muharrer'ül-esami zatlara tevdi eder" deniliyor.

İşte bu mukavele icabınca öteden beri müstakilen tasarruf ettiğimiz rüsum-ı mütenevvia ve bunlar meyanında tütün resmi idaresini sekiz milyon lirayı tecavüz eden borcumuza mukabil Galata Bankerleri'ne rehin etmiş oluyoruz. Yeni idare tütün resmine yine 1290 nizamını tatbik ve ilk 1880 senesinde 643,25 lira varidat temin etmiştir.

Ancak Duyun-ı Umumiyemizin tesviyesiyle iade-i itibar-ı malimizin temin-i iadesi düşünüldüğü sıralarda tütün resmi idaresi de bu heyet-i sarrafiyeden nez ve yeniden teşkil olunan Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne ilhak olunmuştur. Bu suret-i tesviyeyi gösteren Muharrem Kararname-i meşhurunun sekizinci maddesinde Düyun-ı Umumiyemizin tesviye-i tekasitini kâfil varidat arasında tütün resminin de bir mevki-i mühim işgal ettiğini görüyoruz.

"Sigara ve enfiye ve çiğnemeye mahsus tütün ve ithal olunan tömbeki hariç tutulmak ve duhan aşarı ve resm-i gümrüğü müstesna olmak üzere 10, 20 Teşrinisani 879 tarihli mukavelenameye melfuf ve işbu nizamnameye 2 numara ile merbut defterde zikr ve tadad olunan vilayat-ı şahanede hasıl olan veya sarf ve istihlak edilen duhan ve tuz inhisarları" Sekizinci maddenin bu fıkrasındaki –tütün ve tuz inhisarları– tabiri bilhassa son zamanlarda her türlü tefsirata sebebiyet vermiştir. Hâlbuki tetkikatımızla taayyün ediyor ki, burada "inhisar" kelimesi nâbemahaldir, çünkü mana-yı hakikisi ile inhisar o zaman henüz mevcut değildi.

Şu kadar ki Muharrem Kararnamesi'ni tanzim eden komisyonda –tütünün zer', imal ve füruhtunun kâmilen veya kısmen yed-i vahide hasrı manasında olan bu– inhisardan da bahsedilmemiş değildir. Şura-yı Devlet reisi Server Paşa'nın riyaseti altında bulunan bu komisyonun 28 Teşrinisani 1881 tarihli içtimaında şirket inhisarı mevzubahis olmuştur. Reis Server Paşa Babıali'nin esasen buna muhalif olmadığını dermeyandan sonra ashab-ı tahvilatın 800,000 liradan fazla temettüata iştirak edemeyeceklerini ve bu fazlanın hazineye rücuu şartını ileri sürmüştür. Komisyonun daha sonraki celselerinde Alman ve Avusturya-Macaristan delegeleri senevi 800,000 liranın maktuen temini şartıyla tütün idaresinin bir şirkete ihalesini iltizam etmişler ve buna karşı Fransız ve İngiliz delegeleri muhalif reyde bulunmuşlardır. Çünkü dainlerin hissesini böylece tayin etmek mahsulün kabiliyet-i rüsumiyesini tahdit ve tazyik demektir.

Bir zaman nihayetinde tütünden daha ziyade istifade edilmesi mümkün ise bu istifade dain ve medyundan başkasına niçin ait olsun.

Nihayet komisyon şu iki suret-i hâlden birini intihap edebilmek üzere işi Babıali'nin reyine bırakmıştır. Birincisi, İngiliz ve İtalyan delegeleri tarafından teklif olunuyor: "Hükûmet tütünden hasıl olacak istifadeyi kendi ve dainleri arasında tevzi eder."

İkincisi, Fransız, Alman ve Avusturya-Macaristan delegeleri tarafından: "İstifade hükûmet, dainleri ve teşekkül edecek bir şirket arasında, ileride müşterekü'l-menfa olanlarca taayyün edecek şeraite göre tevezzü eder."

Hükûmet bu iki tekliften şirket inhisarına taalluk eden ikinciyi, Fransız ve Alman teklifini intihap ve tercih ediyor. Sebeb-i tercihi tütün resminin esasen Galata Bankerleri'ne ihalesinde aramak lazımdır. Müstakillen bir "inhisar-ı hükûmet" idaresi tesis etmek o zamanki parasızlık ve memursuzlukla kabil-i tatbik değildi. Zaten bütün müessesat-ı maliye Galata Bankerleri dolayısıyla şirket taraftarı idi. Yalnız şurası şayan-ı kayıttır ki, tütün resminin Hükûmet-i Seniye'ce şu suretle idaresi tercih edilmekle beraber henüz teşekkül etmiş olan Düyun-ı Umumiye Meclis-i İdaresi'nce eski bandrol usulünde devam imkânı vardı. Ve son senelerde iradatın bir terakki-i tedriciyeye tabiiyeti nazar-ı dikkate alınacak olursa Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin bandrol usulünü tatbikte devam ve birkaç senelik tecrübeden sonra icap ederse inhisar usulünü tatbik eylemesi daha muvafıktı denilebilir. Ancak Düyun-ı Umumiye Meclis-i İdaresi tesirat-ı malume ile bu cihetleri düşünmeye vakit bulamayarak şirket inhisarı usulünü kabul ve tatbik etmiştir.

***

Osmanlı tütünlerinin inhisar ile idaresi ilk defa olarak 1872'de Osmanlı-Avusturya Şirket-i Maliyesi namına bir sendika tarafından teklif ve senede 400,000 bedel-i mukataa mukabilinde ihalesi talep olunmuştu. Hükûmetin o zaman pek mahdut olan istifadesine göre buna muvafakati tabii idiyse de ahval-i dâhiliyenin tütün inhisarı idaresine gayr-i müsait ve muvaffakiyetin pek müşkül olduğu teemmül edilerek sendikaca bu teşebbüsten feragat olunmuştur.

İkinci teşebbüs 1881 tarihinde Viyana'da Credit Anstalt namına Galata Bankerleri'nden Mösyö Leopold Baltazzi ve Berlin'den banker Mösyö Bleichroder ile Osmanlı Bankası müşarikleri taraflarından vaki oluyor. Ve Düyun-ı Umumiye Meclis-i İdaresi'nin 29 Kânunuevvel 1882 ve 20 Kânunusani 1883 tarihli mazbataları üzerine 15/28 Mayıs 1883 tarihinde tasdik buyurulan şartname ile "Memalik-i Mahrusa-i Şahane Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi" teşekkül ediyor. Şartnamede muakidin meyanında Mösyö Bleichroder ve şürekâsı ve Osmanlı Bankası ve şürekâsı ile (Mösyö Baltazzi zikredilmeyerek doğrudan doğruya) Credit Anstalt müessesesini görüyoruz.

Sermaye: Şirket bir anonim şirketi olup sermayesi dört milyon dört yüz bin Osmanlı lirasından ibarettir ki, yüz milyon frank veyahut dört milyon İngiliz altını eder. Bu sermaye beheri 22 Osmanlı altını=500 frank=20 İngiliz altını kıymetinde olmak üzere 100,000 hisseye ayrılacaktır.

Hissedarlar evvelemirde tertibin nısfını 11 Osmanlı altını = 250 frank = on İngiliz altını tesviye ile senetlerini alırlar. Nısf-ı diğeri ise Düyun-ı Umumiye Meclis-i İdaresi'nin muvafakatı alınarak lüzum ve ihtiyaca göre talep olunacaktır.

İşte bu suretle teşekkül eden sermaye nizamname-i esasinin on dördüncü maddesinde zikrolunduğu vechile mevadd-ı atiyeye tahsis edilmiştir.

1- Dâhilde ve hariçte sarf olunacak tütünlerin iştirası

2- Reji umurunun suret-i muntazamada cereyanı ve muamelatının tevsi ve terakkisini temin

3- Mahzen, kârgâh fabrikalar tesisi

4- Şirketin kâffe-i taahhüdatını mevki-i fiile ihracı.

Tevzi-i temettüat:

– Reji şirketinin her şeyden ve hatta tevzi-i temettüattan evvel Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne ve düyun-ı Osmaniye kâmilen intifapezir olsa da hükûmete karşı senede vereceği 750 bin Osmanlı altınlık bedel-i maktuu zikretmek lazımdır. Bu para şirketin rükn-i esasisini teşkil eder. Şirket kâr etsin, etmesin 750 bin altını verecektir.

A- Bedel-i maktudan sonra hissedaran tarafından şirket sandığına tevdi olunan sermayenin faizi ifraz olunacaktır. Bu faizin miktarı, sermaye 2,200,000 Osmanlı altınını tecavüz etmedikçe % 8 ve tecavüz ederse % 7 hesabıyladır.

B- Bedel-i maktuu ile sermaye faizi tesviye edildikten sonra kalan temettüattan iki milyona kadar, imtiyaz sahiplerine müesseselik hakkı olarak % 3 ve daha fazlası için % 2 hesabıyla bir komisyon verilecektir.

C- Temettüat-ı bakiye ise hükûmet, şirket ve Düyun-ı Umumiye arasında taksim edilecektir. Ancak temettü hisseleri yekûn-ı temettüata göre mütefavittir. Şartnamenin yedinci maddesine nazaran bu tefavütü beş kısma ayırmak muvafıktır:

– Temettüün miktarı ne olursa olsun 500,000 altına kadar:

% 35 Düyun-ı Umumiye İdare Meclis'ine
% 30 Hükûmet-i Seniye'ye
% 35 Şirket'e

1- 500,000 liradan 1,000,000 milyona kadar temettüden fazla-i temettüün:

% 34 Düyun-ı Umumiye İdare Meclisi'ne
% 39 Hükûmet-i Seniye'ye
% 27 Şirket'e

2- 1,000,000'dan 1,500,000 altına kadar temettüden fazla-i temettüün:
% 30 Düyun-ı Umumiye İdare Meclis'ine
% 52 Hükûmet-i Seniye'ye
% 18 Şirket'e

3- 1,500,000'den 2,000,000 altına kadar fazla-i temettüün:
% 20 Düyun-ı Umumiye İdare Meclis'ine
% 70 Hükûmet-i Seniye'ye
% 10 Şirket'e

4- İki milyon Osmanlı altınından yukarı fazla-i temettüatın:
% 15 Düyun-ı Umumiye İdare Meclis'ine
% 75 Hükûmet'e
% 10 Şirket'e

İleride göreceğimiz veçhile Reji Şirketi'nin ilk üç senesi zararla geçmesi üzerine 20 Haziran 324 tarihli Maliye Nezareti'nin tezkiresiyle tebliğ olunan irade-i seniye mucibince 16-28 Teşrinisani 1889 tarihinde Dersaadet'te inikat eden Hissedaran Cemiyet-i Umumiyesi tarafından 2,200,000 altından ibaret birinci tertip sermaye-i mevdua yekûnunun 1,760,000 altına tenzili ve beher hissenin sekiz Osmanlı altını seksen kuruş (8 İngiliz altını) itibari esasları kabul edilmiştir.

Bu suretle her hisse senedinden 50 frank feda edilerek, yani 250 franklık hisseler 200 itibar edilerek 364,548 bin liradan ibaret zarar kapatılmakla beraber istikbali temin edecek bir miktar ihtiyat akçesi de ifraz olunmuştur. Bu muamele ile ikinci tertipde üç yüz bin hisse senedatını şamil iki milyon altı yüz kırk bin Osmanlı altınına iblâğ edilmiştir.

Şirketin menabi-i istifadesi şartnamenin on birinci maddesinde zikr ve tadad olunuyor:

– Tarih-i teessüsüne kadar bandrol usulünün cari olduğu her yerde sarfiyat-ı dahiliyeye ait tütünleri mübayaa, imal ve füruht.

- Cebelü'l-Lübnan, Girit müstesna olmak üzere diğer yerlerden alınmakta olan resimler.

- Memalik-i ecnebiyeden gelecek sigaralar, ağız tütünü ve enfiyeden hükûmetçe alınmakta bulunan rüsum ile beyiye resmi.

- On üçüncü maddede mezkûr: Mısır, Sisam, Tunus...ilh. memalike ihraç edilen tütünlerden alınan resimler kâmilen Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi'ne metruktur.

- Memalik-i Osmaniye'de husule gelen tömbeki de, rejiye dahil olup fakat ecnebiden gelen tömbekiden alınan rüsumat-ı mabeyiye evvelce olduğu gibi devlete aittir.

Şirketin menabi-i istifadesini gösteren bu on birinci maddenin birinci fıkrasında "sarfiyat-ı dâhiliyeye ait tütünleri mübayaa, imal ve füruht..." denilmekle tütün ziraatının ve ihracatın şirketin daire-i istifadesinden hariç olduğu anlaşılıyor. Filvaki aynı maddenin son fıkrası da "dâhil-i Memalik-i Şahane'de husule gelen tütünlerden Devlet-i Aliye'nin öşürden maada hiçbir resim" almayacağını vazıhan gösterir. On üçüncü madde ise tütün ihracatının kemafi's-sabık serbest olduğunu mutazammındır. Ancak aynı maddede Mısır, Sisam, Tunus, Rumeli-i Şarki, İran, Romanya, Karadağ ve Sırbistan'a sevk olunan tütünlerden öteden beri alınmakta olan ihracat rüsumunun ibka edildiği ve hükûmetçe bunları tadil ve tenzil arzu olunduğu hâlde son üç sene varidatının hadd-i vasatisine göre farkın tazmini cihetleri de ayrıca zikredilmektedir. Fakat ihracat üzerine resim vazı mahsulat-ı dâhiliyenin hariçte rekabete tahammülüne ve neticeten revacına sû-i tesir edeceğinden ne rejinin, ne hükûmetin, ne de Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin menafiine muvafıktır. Nasıl ki, bu resim bilhassa Mısır ihracatımızı birkaç senede yarı yarıya indirecek surette fena bir tesir husule getirmesiyle tenzil ve tadil edilmesine elbirliğiyle çalışılmıştır.

Şu hâlde tekrar edelim: Müşterekü'l-Menfaa Reji İdaresi sadece dâhilde sarf edilecek tütünleri mübayaa ve imal ile içilebilecek bir hâle ifrağ eder ve satar. Ancak tütün ziraatı alelıtlak serbest midir? İhracat ne gibi takyidata tabidir? Sonra Reji İdaresi tütünleri nasıl mübayaa ve imal eder ve ne vasıtalarla satar?

Bir iki sene daha devam edecek olan reji idare-i hazırası mihanizmasını öğrenmek için bu suallere cevap vermek lazım gelir.

Rejinin mihanizması:

Tütün ziraatının serbestisi bu idarede bir esas olmakla beraber zürranın tütün yetiştirecekleri arazinin mevkii ile vüsatını tarif ederek birer ruhsatiye almaları lazımdır. Zer' olunacak yer laakal yarım dönüm olmalı. Bundan başka Reji İdaresi'nin ziraata hiçbir suretle itiraza hakkı yoktur. Ruhsatiye itası tütün zer' olunan yerlerin bilinmesi ve ileride kaçakçılığa meydan verilmemesi maksadına müstenittir.

Tütünler yetiştikten sonra gerek sarfiyat-ı dâhiliyeye ve gerekse ihracata ait olsun idare tarafından (yüz bin kıyyeden fazla tütün yetiştiren) muhtelif merakizde açılacak ambarlara bir memur refakatiyle veyahut istihsal

edilecek bir nakliye ilmühaberiyle nihayet ağustos ayına kadar nakloluna-caklardır.

Tütün sahipleri ilk altı ay için ambar ücreti vermezlerse de tütünlerini hıfzettirebilecekleri bundan nihayet 17 ay fazla müddet için kira vermeye mecburdurlar.

Ambarlara bu suretle isal olunan tütünler ya harice sevk olunur veyahut dâhilde sarf ve istihlak edilir. Harice sevk olunan tütünler için usulü dairesinde Reji acentalığına müracaatla bir ihraciye ruhsatnamesi almak lazımdır.

Tütün rüsum-ı ihraciyeye tabi bir yere ihraç olunuyorsa tütünün numara, marka ve sairesinden başka resmin miktarı da kaydedilmek icap eder.

Ancak tütünün ihraç olunmayarak dâhilde kaçak suretiyle sarf ve istihlakını men için bazı tedabir-i tehaffuziyede bulunulmuştur. Mesela, tacir, acentaya bir senet verip vade-i muayene zarfında elindeki tezkireyi tütünün gönderildiği memleketten zahriye ile iade etmeyi deruhte eder. Bundan başka tütünün yüklendiği vapur ve şimendifer konsimentolarından nüsha-i sâniyesini acentaya vermeye mecburdur. Bu tezkireler matlup olan zahriye ile iade edilmedikleri takdirde talimatnamesi mevadd-ı mahsusası icabınca tütünlerin sahipleri tarafından tazminine karar verilir.

Ambardaki tütünlerden harice sevk olunacaklardan maadası dâhilde ancak Reji İdaresi vasıtasıyla imal ve füruht olunur. Ancak tütün sahiplerinin ihracata temayülleri tabii ve daimî olduğundan şirket kendisine lüzumu olacak duhanın fiyatını ashab-ı mahsul ile uzlaşarak ve hariç piyasasına göre mübayaa edecektir. Fiyatça uyuşulamadığı veyahut zürra zikrettiğimiz iki sene zarfında ihracat için müşteri bulamadığı takdirde ambarın bulunduğu mahallin meclis-i idaresi tarafından bir hükûmet memuru hazır olduğu hâlde ihracat için bi'l-müzayede mübayaa olunacaktır. Müşteri bulunmaz ve verilen fiyata zürra razı olmazsa biri Reji ve diğeri sahib-i mahsul ve gıyabında hükûmet-i mahalliye tarafından iki muhammen tayin olunarak tayin-i fiyat edilecektir. Bu takdirde zürra tütünlerini rejiye satmaya ve Reji de tütünleri almaya mecburdur.

Gerek harice sevk olunsun, gerekse dâhilde sarf ve istihlak olunsun Reji İdaresi satılan tütünler esmanından onda birini hazine namına tevkif eder. Tütünlerin öşrünü henüz tarlada iken ayrıca istîfa hükûmetçe memurlar tayinine ve masarif ihtiyarına vabeste olduğundan bu muvafık görülmüştür.

Hükûmet-i Seniye Reji İdaresi muamelatını bir şerik olmak sıfatıyla her ne zaman isterse teftişe hakkı varsa da bu varidat-ı öşriye daimî ve tabii bir kontrol esasını teşkil etmektedir.

Böylece Reji tarafından mübayaa olunan tütünler kendi fabrikalarında imal olunduktan sonra ruhsatname-i mahsusla açılacak tütüncü dükkânlarında kıyılmış tütün ve sigara hâlinde ahaliye satılır.

Ahkâm-ı umumiyesini telhis ettiğimiz bu Reji Şirketi on azadan mürekkep olmak ve merkezi Dersaadet bulunmak üzere heyet-i umumiyece müntahap bir meclis marifetiyle ve bu meclisin tayin edeceği bir müdür-i umumi vasıtasıyla idare olunur. Meclis-i idare azası olmak için laakal yüz hisse senedine malik olmak şarttır. Otuz hisseye (malik) hissedarandan mürekkep heyet-i umumiye ise Meclis-i İdare'nin daimî bir murakıbıdır. Her sene akd-ı içtima ile şirketin ahval-i maliye ve maneviyesini tetkik eder. Menafi-i şirkete ait bilcümle hususat için kati kararlar verir.

Hükûmet-i Seniye'nin Reji ile münakid şartnamenin cereyan-ı ahkâmını teftiş etmek üzere şirket nezdinde bir komiserle şerik olmak sıfatıyla birkaç müfettiş bulundurmaya hakkı vardır.

Şirketin muamelat-ı umumiyesini ve ahali ile suret-i münasebatını ayrıca tetkik edeceğiz.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1049
13 Temmuz 1911

Musahabe-i İktisadiye

İktisad-ı içtimaî

Fikr-i Teavün ve İştirak

Ailede, fabrikada, cemiyette, hükûmette fikr-i iştirak – Teavün ve iştirak-i gayri iradi, iradi – Sosyalizmde fikr-i iştirak – Kuva-yı fikriye, kuva-yı nakdiye, kuva-yı adaliyede iştirak – Medeniyet-i hazırada fikr-i iştirak – Sermaye ile say ve amelin münasebatında – Devr-i kadimde, Fransa inkılabından sonra – Esnaf ve sanayi loncalarının ilgası – Chapelier Kanunu – İmparatorluk devrinde ceza kanunu

İnsanın tek başına aczini iddia etmek pek doğru olmasa bile şüphesiz denilebilir ki, kuvvet ve iktidar, içtima ve iştirak ile hasıl oluyor. Hür ve müstakil insanlar içtima ve iştirak ile, Jean-Jacques Rousseau'nun dediği gibi, hürriyet ve istiklallerinden birer parça feda etmekle beraber kuvvet, – hayatlarında– emniyet kazanıyorlar. Filvaki hüceyrat-ı içtimaiyeyi teşkil eden ailelerde, fabrikalarda, bir memleket ahalisinde, bir hükûmette ve nihayet mana-yı şamiliyle bir "vatan"da en büyük ve en celi eser "iştirak"tir.

Fakat bir aile ve bir cemiyetteki "hadise-i iştirak" yine Rousseau'nun tasavvur ettiği gibi bir mukavele-i mahsusaya müstenit değil, zati ve zaruridir. Buna ne bir arzu ve irade, ne de bir azim ve teşebbüs lahik oluyor. Diğer taraftan sosyalizm yesar ve refahın veyahut bilakis fakrın, sefaletin efrat arasında seyyanen inkısamı taraftarı olmakla iştirakin hadd-i maruf ve makbulünü tecavüz ediyor. Biz ise burada fikr-i iştiraki ne aile ve cemiyetlerin tarih-i tekevvününde, ne de bazı insaniyetperver feylosofların veyahut felaketdide ihtilalcilerin ekanim-i hayaliyesinde arayacağız.

Yirminci asırda fikr-i iştirak bazı menafi-i maneviye ve hayatiyenin vikaye ve müdafaasından ziyade –çünkü, emniyet ve asayiş de bu asr-ı medeniyetin zati ve zaruri bir sıfat-ı kâşifesidir– medeniyet-i hazırayı temsil

eden asar ve teşebbüsat-ı sınaiyede: Kürre-i arzı örümcek ağı gibi kaplayan şimendiferlerde, ebhar-ı muhiteyi birbirine isal eden kanallarda, yer altı yollarında... tecelli eder. Milyarlar sahibi olsalar bile miktarı mahdut efradın vücuda getiremeyecekleri bu havarik-i sanat ancak iştirak ile, fakat karar ve azme mukarin iradi ve fiilî bir iştirak ile hayat buluyor. Her fert fikrinden, sermayesinden, kuva-yı akliyesinden bir kısmını veriyor, hisse-i menfaatini alıyor... İşler böylece fikrin, sermayenin, say ve gayretin iştiraki ve bunlardan her birinin kendi sınıfı dâhilinde müşterek heyetler teşkili ile bu muzaaf teşkilattan bir manzume-i medeniye, bir manzume-i umran tevellüt ediyor.

Ancak fikir, sermaye, say ve amel ve tabir-i diğerle kuva-yı fikriye, kuva-yı nakdiye, kuva-yı adaliyeden her biri sarfiyatına göre istihsalatta bulunuyor mu? Ayrıca mühim bir fasl-ı içtimaî ve iktisadi teşkil eden bu suale burada cevap verecek değiliz. Yalnız şunu söylemek icap eder ki, fikr-i iştirakin hâlihazırda en bariz ve en ehemmiyetli tezahüratı sermaye ile say ve amelin münasebatına taalluk etmektedir.

Amele günden güne tezayüt eden ihtiyacatı ile sermayedarana karşı gayr-ı memnun bir vaziyette bulunuyorlar. Bu itibarla şerait-i hayatiyelerinin tadil ve ıslahı, hukuklarının müdafaası için: Amal ve istihsalde, istihlakte... iştirak ediyorlar, beraber çalışıyorlar, beraber tatil-i eşgal ediyorlar. Teavün ve iştirak *Association* fikri de son zamanlarda bu şekil ve mahiyette kesb-i ehemmiyet ediyor.

***

Ancak bu fikir birçok zamanlar nüfuz-i hükûmete muarız bir tehlike olarak telakki edilmiş ve teavün ve iştirakin heyet ve cemiyetleri teessüs edememiştir. Devr-i kadimde fikr-i iştirak tamamiyle taayyün edememekle beraber hükûmet de birkaç kişinin herhangi bir teşebbüste iştirakine nadiren mezuniyet verirdi. Gaston Boissier [?] ve Fustel de Coulanges Roma Hukuku'nun teavün ve iştirak fikriyle kabil-i telif olmadığını iddia ve ispat ediyorlar. Denilebilir ki, Roma İmparatorluğu teavün ve iştirak ve bu netice ile ihtilal evhamına daima zebun olmuştur, iştirak ahalide daima bir tehlike-i siyasiye tevehhüm etmiştir. Teraja'nın [?] bir itfaiye heyet-i müşterekesine ruhsat vermediği meşhurdur.

Roma adat ve hukukunu tevarüs eden memleketlerin cümlesinde fikr-i teavün ve iştirake karşı aynı ihtirazı hissederiz. Almanya kadar Fransa'da [*da*] krallar kuva-yı müşterekenin teşekkülünü müsamaha edemezlerdi. "*Diviser pour regner*" memlekete hükmetmek için ahali arasına nifak ve tefrika sokmak, yalnız şarkın değil, Fransa hükümdarlarının da düstur-i siyasetlerini

teşkil etmiştir. Sadece sanayi ve esnaf loncaları, *Corporations d'artisans et de metiers* krallar için mühimce bir memba-i varidat, bir mekel teşkil ediyordu.

Gariptir ki, fikr-i teavün ve iştirak Fransa İnkilab-ı Kebiri'nden sonra da vikaye edilmemiştir. Sebebi, bir taraftan inkılabın endividüalizm fikirleriyle hasıl olmasıdır:

Andre Chenier *Hermés*'inde her bir şahsiyeti takdir ve îlâ ediyor. Jean-Jacques Rousseau ise bütün nazariyatında insanı fert olarak tetkik ve muamele etmiştir. Bunun için inkılabı müteakip, 1791 Mart'ında, loncaların ilgasıyla serbesti-i say ve amel ilan ediliyor. Diğer taraftan bu suretle ilga edilen loncaların başka vesilelerle yeniden teessüs edebileceği vehmi de uzun müddet teavün ve iştirak teşebbüslerini akim bırakmıştır: Aynı senenin 14 Haziran'ında vazedilen bir kanun ile –ki, Chapelier Kanunu denmekle maaruftur– erbab-ı mesainin içtimaları ceza tehdidi altında men olunuyor.

Ancak umur-ı inkilabiyenin idaresi kulüpler eline geçtikten sonra teşebbüsat-ı müşterekeye birdenbire büyük bir vüsat ve serbesti verilmiştir ki, bunun aksülameli Dokuz Thermidor'u müteakip zahir oluyor. Henüz teessüs etmiş olan imparatorluk her mahallede teşekkül etmiş ve iğtişaştan başka bir şeye yaramamış olan heyat-ı müşterekeyi bir kayd-ı kanuni altına almıştır. Ceza Kanunu'na ilave ettiği 291'inci maddede "Azası yirmiyi mütecaviz edebî, dinî, siyasi veya sair makasıdı takip eden asosiyasyonlar hükûmetten izin almadıkça ve hükûmetin vazedeceği şerait hilafında akd-i içtima ve müzakere edemezler" deniliyor. Bununla beraber hükûmet istediği vakit cemiyeti ilga etmek hakkını haizdir. Diğer taraftan bu şerait dairesinde cemiyet alelusul teşekkül etmekle beraber hibe, atiye ve vasiyet kabul edebilmesi için menafi-i umumiyeye hizmeti hükûmet tarafından tasdik edilmiş olmak lazımdır ki, bu suretle herhangi maksatla teşekkül etmiş olursa olsun bütün cemiyetler hükûmetin şiddetli bir murakebesi altına girmiş oluyordu.

Mamafih kanun-ı cezaya ilave edilen bu maddenin ahkâm-ı cezaiyesi Temmuz Hükûmeti mevki-i iktidarda iken teşdit edilmiş ve bilaruhsat teşekkül eden cemiyat azasından her birine iki aydan bir seneye kadar hapis ve 50 franktan 1000 franka kadar ceza-yı nakdî vazolunmuştur. –10 Nisan 1832 Kanunu– daha sonraları, 1848 iğtişaşatını müteakip teşekkül eden hükûmet-i muvakkata ameleyi celp ve cem ile içtima ve iştirak haklarını tasdik ve bir beyanname ile ilan etmişse [*de*] 1851 hadisatı üzerine hukuk-ı amele yine eski şekl-i müphemiyetini almıştır. İşte bu müphemiyet 1884' e kadar devam ediyor. Ve bu otuz sene zarfındadır ki, Fransa'da ve Fransa'ya tebean diğer memleketlerde cemiyetler kanununun esasları hazırlanmış oluyor.

Filvaki bu müddet zarfında patron ve amele veyahut muhtelit cemiyetlerin teşekkülü İkinci İmparatorluk ve hatta 1884'e kadar cumhuriyet devrinde kanunen memnu olmakla beraber, tarih-i teessüsleri Birinci İmparatorluğa râci birçok cemiyetler fiilen muhafaza-i mevcudiyet etmişlerdi. Hele 1860'tan sonra pek ziyade tekessür eden bu amele ve patron cemiyetlerini hükûmet ihmal ve müsamaha etmiş ve bu suretle siyaset-i dâhiliyesine ahrarane bir cereyan vererek ahaliyi celbe çalışmıştır. Bu siyaset-i ahraranenin ilk eserleri olmak üzere tatil-i eşgal ettiklerinden dolayı mahkûm olan tipografiar imparator tarafından mazhar-ı af edildiği gibi Londra'da inikat eden beynelminel sergiye masrafı hükûmetçe tesviye edilerek 200 ameleden mürekkep bir heyet gönderilmiştir.

Bu Londra ziyareti Fransa erbab-ı mesaisinin İngiliz teşkilatını tetkikine bir esas teşkil ediyor. Amele heyet-i murahhasası Londra'dan avdet ettikleri zaman, kendi şerait-i hayatiyelerinin hüsn-i suretle tanzimi için trad-unionlar *Trades-Unions* tarzında teşkilata ihtiyac-ı katilerine kani idiler.

Amelenin tesisat-ı iştirakiyelerinin tasdik-i kanuniyeti yolundaki ilk teşebbüsleri 1864'te içtima ve tatil-i eşgalin bir cürüm teşkiline dair kanunun ilgasıyla semeredar olmuş oluyor.

Ancak Karl Marx'ın Londra'da tesis ettiği "Beynelminel Amele Heyet-i Müşterekesi"nin az zamanda Avrupa'nın her tarafında ihtilalkârane akisler hasıl etmesi ve nihayet 1868'de Brüksel'de inikat eden Beynelminel Amele Kongresi'nde mutalebat-ı müfritede bulunulması üzerine her hükûmet gibi Fransa Hükûmet-i İmparatoriyesi de amele müessesatını daha sıkıca murakabeye başlamış ve Komün hadisatından sonra teşekkül eden Üçüncü Cumhuriyet de Ceza Kanunu'nun mahud 291'inci maddesini tatbike kalkışarak tesisat-ı iştirakiyeyi büsbütün tazyike teşebbüs eylemiştir.

***

1789'dan beri devam eden iğtişaşat içinde başlıca üç cereyan taayyün etmiştir.

Birincisi, usul-i serbesti *systeme liberal* ki, patron sendikaları tarafından ileri sürülmüştür: Patron veya amele sendikalarının birer şahsiyet-i maneviyesi olması, bu sendikalardan hiçbirinin diğerine ve sendikaya dâhil olmayanlara nüfuz ve tesiri olmaması, iki mühim esasını teşkil eder.

İkincisi, amele sendikalarının patron sendikalarına ve sendikaya girmeyen ameleye hüküm ve tefevvuku olmak üzere *autoritaire* bir usul-ı hâkimane ki, ekseriya sosyalizm meyelanlarını gösterir.

Üçüncüsü de lonca usulünün yeniden tatbiki; Katolik ve Katolik sosyalist mahafili amele ve patrondan müteşekkil, muhtelit loncalar teşkili taraftarı idiler: Patronların amele üzerine bir hüküm ve nezaret-i müşfikaneleri nizam-ı ilahinin esasını teşkil eder.

1880' de Mösyö *Tirard* ve *Gazot* taraflarından Meslis-i Millî'ye arz olunan layiha-i kanuniye bu üç cereyandan birinciye temas eder. 21 Mart 1884'te Waldeck Rousseau'nun siyanetiyle iktisab-ı kanuniyet ettiğini gördüğümüz bu sistemin üç büyük esası vardır: Kanuniyet, müsavat, serbesti.

Şimdiye kadar muhalif-i kanun olarak teşekkül etmiş addedilen cemiyat bundan sonra kesb-i kanuniyet etmiş oluyor. Amele ve patron sendikaları aynı seviye-i hukukiyededirler, kanuna tabidirler. Amele ve patron muhtelit sendikaların ayrıca hukuki imtiyazları yoktur. Yani lonca fikri kabul edilmemiştir. Demek ki, 1884 Kanunu inkılabın bahş ve ilan ettiği serbesti-i say ve amelden başka bu esasa mugayir olmayan serbesti-i teavün ve iştirak esasını da vazediyor. Her amele veya her patron yalnız ve müstakilen veyahut bir sendikaya dâhil olarak o sendikanın ahkâm-ı umumiyesine tebean çalışmakta katiyen serbest ve muhtardır. Sendikaya girmek çıkmak da arzuya tabidir.

Sanayi-i muhtelifeye mensup esnaf heyetleri bu suretle senelerden beri istedikleri bu hakka, münferit veya toplu serbest yaşamak hakkına nail olmuşlardı. Ancak sanayi ve esnaf haricinde ve umur-ı hayriyeye vesaireye müteallik bazı müessesat bu kanuna dâhil değildi. Nasıl ki, müşterek imdat cemiyetleri *S. Secours mutuels* esnaf cemiyetlerinin hukuk-ı serbestisine 1 Nişan 1898 Kanunu'yla nail olmuşlardır. Onun için hakk-ı içtima ve iştirakin umumi bir kanun altına alınması ilk düşünülecek şeylerdendir.

1901 Kanunu maksadı hasıl ediyor. Bu tarihten sonra Fransa'da meşru maksatlar takip eden her cemiyet, hatta hükûmete haber vermeden serbestçe teşekkül edebiliyor. Cemiyet bir şahsiyet-i maneviye ve ehliyet-i kanuniye ihraz etmek isterse bir beyanname ile hükûmete suret-i teşekkülünü bildirir. Daha vâsi bir ehliyet-i kanuniye için menafi-i umumiyeye hizmeti hakkında Şura-yı Devlet'çe bir karar istihsal etmek lazımdır.

Her hâlde 1901 Kanunu icabınca üç nevi cemiyet teşekkül ediyor:

- Hükûmete beyanname vermeyen cemiyetler
- Hükûmete beyanname vererek şahsiyet-i maneviye ihraz eden cemiyetler
- Hükûmete beyanname verdikten başka menafi-i umumiyeye hizmetleri Şura-yı Devlet'çe tasdik olunan cemiyetler.

Bunlardan birinci kısmın hiçbir ehliyet-i kanuniyesi yoktur. İkinci kısım mahakim huzurunda ikame-i dava edebilirler. 500 franka kadar kaydiye alabilirler. Hiçbir fikr-i intifaa müstenit olmaksızın ifa-yı maksada hadim istimlakâtta bulunabilirler. Menafi-i umumiyeye hizmeti tasdik edilen üçüncü kısım cemiyetlerin ise bu hukuktan başka ataya ve vesayâyı da kabule kanunen hakları vardır.

Teavün ve iştirak fikirleri Fransa'da böylece müessesat-ı kanuniyeye iktiran ve istinat ediyor. Sair memleketlerdeki cereyanları da gelecek hafta musahabesine bırakıyoruz.

Asar ve müdevvenat:

Başta muallim-i muhterem Chesson'un notları olmak üzere Paul Pic'in, Antoin'ın, Gide'in, ve Mösyö Picot'nun eserleri.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1054
17 Ağustos 1911

Musahabe-i İktisadiye

Teavün ve İştirak

Trade-Unionlar

Fikr-i teavün ve iştirak hakkında bazı mukaddemat – Trade-unionların İngiliz loncalarıyla münasebatı, edvar-ı muhtelife-i tekâmülü – 1871 Kanunu – Şerait-i teşekküliyesi – Eski ve yeni trade-unionlar – Trade-unionizm ve sosyalizm – Parlamanda trade-unionizm – İngilizler'in trade unionlar hakkında fikirleri

Voltaire diyor ki, "Kalabalık bir aile efradı mümbit bir toprağı ekerler; komşu iki küçük ailenin de gayr-i mümbit ve nankör tarlaları var: Bu iki biçare ailenin servet ü yesar sahibi birinci aileye ya hizmet veyahut aileyi imha etmeleri lazım (*). Burada müşkülat yok. Ancak bu iki aileden biri kollarını bir lokma ekmek için komşusuna kiraladığı hâlde, diğeri hücum eder ve mağlup ve perişan olur. Muti ve mükâri aile hizmet ve amelin, mağlup ise esaret ve sefaletin ilk esaslarını teşkil eder."

Feylesofun muhakematından anlaşılıyor ki, kâinatta müsavat mevcut olmadıktan başka müsavat fikri bile hâdis ve muhalif-i tabiattır. Efrat ve sunuf-ı beşer arasındaki münasebat bir fikirden ziyade bir ihtiyaca müstenittir. Asr-ı hazır-ı medeniyet, insanlar arasında senyörlük ve esirlik gibi büyük fasılaları izale etmiş ise de maarifin terakkisiyle ihtiyacat-ı hayatiyenin hemen aynı mana ve seviyede terakkisi, şerait-i hayatiyenin ise günden güne tefavütü bugünkü buhran-ı içtimainin en mühim esaslarını hazırlamıştır.

Efrad-ı beşeriye arasında hukuki-siyasi müsavat esasları şimdiki efkâr-ı içtimaiye ile temin olunabilmekle beraber acaba bu hukuki-siyasi manzumelere karşı ve muvazi bir de hukuki-iktisadi manzumat-ı müsaviye vücuda getirmek mümkün değil midir? Buhran-ı içtimainin esası: Terakki ve tesavi-i ihtiyacata rağmen tehalüf-i şerait diyorduk.

Biraz izah edelim: Hayatta en ziyade çalıştığı hâlde çalıştığından en az istifade eden amele, hayatı kendini çalıştıranlar kadar anlayacak derecede tasavvur etmiştir. Hâlbuki her şeyden, her türlü zevk-i hayattan mahrumdur. Hatta

müreffeh de değildir. Kurun-ı ula esaret avamilinin indiras ve zevaline rağmen anasır-ı hazıra-i medeniye –say ve sermaye– arasındaki bu mübayenet ve münaferet ise aheng-i içtimainin en tehlikeli araz-ı maraziyesini teşkil ve irae eder.

İşte bu mukaddime ile karilerimi dört hafta evvel, bir sebeb-i mücbirle, bıraktığım cereyan-ı fikriye davet etmiş oluyorum. Avrupa'da hatta tevehhümleri ziyadece ilerlemiş bazı mütetebbinin efkârına göre yakında büyük büyük iğtişaş ve felaketlere sebebiyet verecek olan bu mübayenet ve münafereti –ki biz üç senelik az bir zamanda bile hisse başladık– tadil ve tedricen izale için ne gibi çareler vardır? İki hafta evvelki musahabede: Amele, diyordum, günden güne artan ihtiyacatı ile sermayedarana karşı gayr-i memnun bir vaziyette bulunuyorlar. Bu itibarla şerait-i hayatiyelerinin tadil ve ıslahı, hukuklarının müdafaası için, amal ve istihsalde, istihlakte... teavün ve iştirak ediyorlar. Ve sonra teavün ve iştirak fikrinin esaslarından, Fransa'daki cereyanlardan bahsetmiştim. Bugün de usul-i iştirakiyesini tetkik niyetindeyim. Zannediyorum ki, iktisadiyat-ı içtimaiyeye ait bu musahabat ile hukuki-iktisadi avamil-i müsaviye hakkında esaslı fikirler edinmiş oluruz.

***

İngiliz Amele Heyat-ı İştirakiyesi: Trade-unionlar *Trade-Unions* amal ve sanayide teavün ve iştirakin şüphesiz ki, en zihayat ve şeref mümessilleridir. Ve son makalede bahsettiğimiz Fransız usul-i serbestisine müşabih bu Anglo-Sakson manzumat-ı iştirakiyesi bugün İngiltere'den başka Belçika, İsviçre, Hollanda, İtalya, İspanya, İskandinavya ve nihayet Cemahir-i Müttefika-i Amerika erbab-ı mesaisi tarafından kabul ve tatbik olunmuştur.

Trade-union'lar her memlekette olduğu gibi İngiltere'de de esnaf loncaları *Craft guilds*'in tazyikatı altında bin türlü gizli girizgâhlarla teşekkül etmiş ve mevcudiyet-i iktisadiye ve kanuniyelerini ahali ve hükûmet nezdinde ispat edinceye kadar birçok safahat-ı tekemmüliyeden geçmişlerdir.

Bir kere on yedinci ve on sekizinci asırlarda guild'lerde –İngiliz esnaf loncalarında– çalışan amele yevmiyelerini yiyip içmek ve beytutet etmek suretleriyle kısmen bedelen aldıkları gibi sanayinin henüz pek ziyade terakki ve şimdiki gibi büyük merakiz-i sınaiyenin teşekkül etmemiş olması itibarıyla amele kısmen loncaların emrine çalışmakla beraber, kısmen de bağ ve bahçelerde kendi hesaplarına ziraatla veyahut başka işlerle meşgul idiler. Bu cihetle amele arasında sıkı ve samimi münasebet teessüs edemiyor ve yeni yeni teşekküle başlayan trade-union'lar birçok müşkülata uğruyorlardı. Mesela, trade-union'ların ameleyi loncalardan tefrik ve celbedebilmeleri için hiç olmazsa iaşe ve iskânlarını temin lazım geliyordu ki, birçok masarife mütevakkıf idi. Diğer taraftan ise trade-union'ların teşekkülü Elizabeth tarafından vazolunan manzume-i mesaiye mugayir ve muhalif-i kanun idi. İngiliz Amele

Heyat-ı İştirakiyesi on sekizinci asır nihayetine kadar iktisadi ve kanuni bu tazyikat altında kâh batmış, kâh çıkmış, nihayet on dokuzuncu asır iptidasında loncaların da bir emirname-i krali ile bazı takyidata itbaı üzerine bir dereceye kadar serbest olabilmiştir. Bu sırada ihtiraat ve keşfiyat-ı cedide ile sanayi ilerlemekte ve büyük merkeziyetler teşekkül ederek şerait-i hayatiye güçleşmekte olduğundan amele hukukunu muhafaza için bi'z-zarûre –ittihatlar– teşkiline mecbur olmuş ve trade-union'lar tekemmüle yüz tutmuştur. Ancak hükûmet, amele teşkilatının bu terakkiyatını ihmal ve müsamaha edemeyerek şiddetli takibata başlaması üzerine trade-union'lar da bir devre-i inkılapkâraneye girmiştir. Bu suretle 1800'den itibaren patron heyetlerine, tezgâhlarına, fabrikalarına tecavüzler, cinayetler, yangınlar baş göstermiştir. Yirmi, yirmi beş sene devam eden bu devr-i dehşet ancak hükûmetin indi ve mutlak kanunlardan sarfınazar ve mukteza-yı tabiata tevessül etmesiyle hitam bulmuştur:

1824 Kanunu İngiltere'de amelenin, ilk defa olarak, içtima ve iştirakleri hakkını kabul ediyor. 1824'ü takip eden senelerde amele cemiyetleri tarafından vuku bulan teşebbüsat üzerine yevmiyeler tedricen artmaya başlamış ve ilan edilen her tatil-i eşgal patronların hemen alelıtlak inkıyadı ile neticelenmiştir.

Ancak bu hâlin devamına sermayedaranın ve sermayedaranın taht-ı tesir ve nüfuzunda bulunan hükûmetin müsamaha etmesi mümkün değildi.

Hükûmet bazı tedabir-i tazyikiyeye teşebbüs edince 1800 ihtilalleri yeniden başlamış ve 1871 tarihinde amele ve sermayedaranın münasebatı bir devre-i iğtişaşa girmiştir. 1875 ve 1876 kanunlarıyla tamam olan 1871 Kanunu hukuk-ı ameleyi yeniden tesis ediyor. Ancak 1906'da vazedilen son kanun trade-union'lar hakkındaki ahkâmı esaslı surette tadil etmiştir.

1871-1876 kanunlarına nazaran patron veya amele arasında olsun içtima ve iştirak mecazdır. Cebir ve şiddet istimal etmemek şartıyla her heyet makasid-i mahsusaya hizmet edebilir. Cemiyete intisap yahut cemiyetle kat-ı münasebette her fert serbesttir. Her union'un şahsiyet-i maneviyesi yoktur. Fakat ihraz-ı şahsiyet etmek isteyenler hükûmete müracaat ve kendilerini tescil ettirirler.

İngiliz kanunu union'ların teşkilat-ı dâhiliyelerine karışmamakla beraber bunlar hemen aynı şekildedir. Tesviyesi meşrut taksit bedeli yeksân ve her fert aynı hukuka naildir. Müntehap bir heyet umur-ı idare ile meşgul olmakla beraber şirkete ait emval ve emlak ayrıca intihap olunmuş mesul murahhaslar tarafından idare edilir.

İşte bu şerait dairesinde teşekkül eden union'lar esasen muattal ameleye muavenet ve patronlara karşı müdafaa-i hukuk ile mükellefiken erbab-ı mesai arasındaki menafi-i müttehide takdir edildikçe daire-i tesirleri tevessü etmiş ve İngiltere'de kavanin-i sınaiyenin amil-i mühimmi sıfat ve mahiyetini ihraz etmişlerdir. Filvaki son kırk sene zarfında akdedilen say ve amel

kongrelerinin ciddiyet-i müzakeratı sayesinde İngiliz parlamanından maden amelesi, kadınlar ve çocuklar hakkında pek mühim kanunlar istihsaline muvaffakiyet hasıl olmuştur. Diğer taraftan union'lar efradı arasında şerait-i maddiye ve maneviyelerini ilâ edecek bir silsile-i müessesat-ı ihtiyatiye ve teavüniye tesisine gayret etmişlerdir.

Her vakit için bin türlü kazaya maruz amelenin maraz veya muattaliyet hâlinde veyahut vefatından sonra ailesinin temin-i iaşesine, tekaüde, bir merkez-i sınaiden diğerine muhacerete ait iştirak sandıkları teşkilatı bu meyanda zikrolunabilir. Mamafih, bu kabîl teşkilat teferruattan olup her union'da mevcut olan muattaliyet sandıklarını –amelenin işsiz bulunduğu zaman maişetini temin eden teşkilatı– burada bir daha zikretmek lazım gelir.

Bu suretle mahiyet-i teşkilatını teşrih ettiğimiz trade-union'ların en büyük kusurları öteden beri havza-i faaliyetlerine yalnız mütemeyyiz erbab-ı mesaiyi almalarıdır. Böylece Fransa'da hiçbir vakit görülmemiş olan bir sınıf (asilzadegân amele) vücuda geliyor demekti. Maharetleri sayesinde epeyce para kazanan bu sınıf-ı amelenin union'lara, muattaliyet ve tekaüt sandıkları dolayısıyla verdikleri taksitler miktarı da esasen her amelenin tahammül edemeyeceği derecede yüksekti. Union'a dâhil olabilmek için amelede aranan bu şerait-i maneviye ve maddiye nihayet İngiliz erbab-ı mesaisinin iki büyük kısma ayrılmasına sebep oldu. Trade-union'ların "sanatını öğrenmeyen eşhas" *Unskilled labour* ismini verdikleri küçük amele de ayrıca teşkilata ve az zamanda ehemmiyetli muvaffakiyetler göstermeye başladı.

Hamal, arabacı, sürücü, gümrük ve dok amelesi... gibi say ve amel erbabının şüphesiz ki ekseriyetini teşkil eden küçük amele, yeni union'larda buluşarak bütün memleketi telaşa düşürecek derecede vakalar ihdasına delalet etmişlerdir. 1889'da doklar grevini takip eden buhar ve elektrik arabacıları grevleri bu namlarla büyük ve kuvvetli union'lar teessüsüyle neticelenmiş ve nihayet parlamanda yeni union'ların nüfuzu saat-i mesainin günde sekiz saate tenziline ve hükûmetin teşebbüsat-ı nafıada ekall-i ücret esasını kabulüne dair kanunlar vazedilmesiyle taayyün etmiştir. Bu suretle yeni unionist'lerin programlarından iki madde mevki-i fiile konulmuş oluyordu.

Yeni trade-unionist'lerin beledi tezgâhlar tesisi ve şimendiferlerin hükûmetçe istimlaki yolundaki tezahüratı sosyalizme doğru bir cereyan suretinde telakki olunursa da yeni ve eski trade-unionist'ler son zamanlara kadar sosyalizmin nazariyatından ziyade hayat-ı hazıralarındaki cihat-ı tatbikiyesine ehemmiyet vermişlerdir. İşte 1894 Kongresi: Yeni unionist'ler burada sosyalizm nazariyatının aşık-ı biamanı olamayacaklarını, hâli istikbalin nevşin hayallerine feda edemeyeceklerini ispat ettikleri gibi, 1906-1907'de en son Liverpool ve Bat Kongreleri'nde de günde sekiz saat müddet-i say, teşebbüsat-ı belediye, amele tekaüdiyesine hükûmetin iştiraki esaslarını kabul et-

mekle beraber vesait-i istihsaliyenin büsbütün sosyalistleştirilmesini şiddetle reddeylemişlerdir.

İngiliz amele rüesasının daima makulat ve mümkünat dairesinde hareketleri sayesindedir ki; bu büyük İngiltere âlem-i mesaisinde şayan-ı dikkat bir sükûn, bir ahenk hükümferma olmaktadır. Yine bu sayededir ki, İngilizler trade-union'ların harekât ve mutalebatını makul görerek heyet-i umumiyeden vekiller göndermeye çalışmışlardır. Şimdi İngiltere parlamanında 60'ı mütecaviz azadan mürekkep bir mesaiperveran fırkası *Labour Party* mevcuttur ki, 1906'da ekseriyet fırkasının erkân-ı siyasiyesinden birini teşkil ediyordu.

Hiç şüphe götürmez ki, bugünkü İngiliz amelesi teşkilatı sosyalizm ekanimine müteveccih bir teşkilat değildir; belki, bir sınıf teşkilatıdır. Fakat ileride şimdiki vaziyeti muhafaza edebilecekler midir? Buna cevap vermek müşküldür. Mösyö Paul Pic'in fikrine göre: 1908 Hol Kongresi'nde vesait-i istihsaliyenin cemiyete mal edilmesi hakkındaki temenniyat ve mukarrerat ile bu nazariyenin araziye tatbikinde reddi kabil-i telif değilse de, bu gibi daha bazı tezahürattan anlaşılan, trade-unioniz'min sosyalizm yolunu tutmaya er geç mecbur olacağıdır.

Yalnız şunu bir daha ihtar eylemek icap eder ki, trade-union'lar ne sunuf-ı mümtaze ile sunuf-ı adiye, ne de sermaye ve say ve amel arasında ateşin buhranlar tevlidi istidadındadır. Bu hususta bir fikir edinmek için sosyalizmin en ziyade muarızı olan muhafazakâranın trade-union'lar hakkında düşündüklerini bilmek kifayet eder:

Muhafazakâran hükûmeti reisi Mister Balfor1905'de *common*'lar meclis-i millîsinde irat ettiği bir nutukta "bu mecliste, diyor, trade-union'lara dair iki muhtelif fikir yoktur. Hayat-ı içtimaiyemizin tarihini bilen herkes trade-union'ların amele hayatında doldurdukları boşluğu ve hutut-ı umumiyesiyle bu modelde bazı müessesata istinat etmedikçe say ve amelin tanzim olunamayacağını takdir eder... Bu cemiyat-ı iştirakiyede teessüs ve tekemmül eden adat ve ananat-ı amele mebus arkadaşlarımız tarafından muhafaza edildikçe, akıl ve hikmet, itidal, insaniyet ve hürriyet fikirleri meclislerinde hâkim oldukça onlardan ihtiraza sebep yoktur..."

Asar ve müdevvenat:
Législation Industrielle, par Paul Pic.
Le Passé et l'Avenir des Trade- Unions, par Georges Howelln.
Dictionnaire Philosophique.
Gide et Cheysson.etc.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1067
17 Kasım 1911

Trablusgarp ve İtalya Müstemlekât Politikası

Bütün âlemin bir Osmanlı ülkesi olduğunu tasdik ettiği Trablusgarp'ı, bu mübarek İslam ve Osmanlı toprağını İtalyanlar bağteten istila ettiler. Hukuk-ı umumiye-i düveliyeye, hukuk-ı hususiyeye... Semadan inmiş, arzdan yükselmiş ne kadar mantıkiyat ve mukaddesat varsa cümlesine ve mana-yı şamiliyle insaniyete mugayir olan şu tecavüze mutavaat etmek Müslümanlar ve bütün Osmanlılar için kabil değildir. Aramızda merhametsiz denizler var. Ve yazık ki, cenkleşecek gemilerimiz yok. Bizim buralardan bir kütle hâlinde bilfiil cihat açmamız, kinlerimizi, zehirlerimizi İtalyan kanına dökmemiz mümkün olmayacak; fakat Trablusgarp bir kıta-i İslamiye ki, bütün noksanlarına rağmen İtalyanları daldıkları nevşin-i hayalattan uyandıracak, onlara sarf ettireceği hazinelerle, verdireceği canlarla en zengin emelleri harap ve perişan edecek kuvveti haizdir. Orada bir İslam ve Osmanlı kalbi yaşıyor; orada büyük atamız Sultan Osman'ın ruh-ı pakı revan oluyor...

Trablusgarp'ımızın ilk düşman istilası felaketlerini haber aldığımız zaman her Osmanlı kalbi bu hissiyat ile kabarıyordu... Bizim için İtalya ile Trablusgarp hakkında bir suret-i tesviye, bir itilaf akdi, bu memleketin hatta bir limanının İtalyanlara terki imkânsızdır. İşte İtalya, işte Trablusgarp; gider orayı kuvvetiyle alır; yoksa Trablus'u rızamızla İtalya'ya vermek kalbimizden bir parçasını koparıp atmaktır...

Hükûmet hissiyat-ı milliye ile mütenasip metin ve haysiyetli bir vaziyet aldı. Baş eğmedi. Millet hissiyatını filiyât ile de teyit etti. İtalyan hezimetleri devam edip duruyor...

***

İtalyanların Trablus'u bir vazife-i medeniye icrası için istilaya kıyam etmeleri, bizlerde pek garip ve adeta anlaşılmaz bir tesir bıraktı. Vazife-i temdin! Bizler o kadar vahşi mi idik? Acaba, İtalyanlar ve hatta İtalyanlarla beraber bütün Avrupalılar bizleri ve memalik-i Berberiye'de sakin evlad-ı beşeri masuniyet-i insaniyeye henüz kesb-i istihkak etmemiş mi zannediyorlar? Bunlara evrak-ı matbuatta birçok cevaplar verildi. İtalya'nın Sicilya'sın-

dan, korsanlarından bahsolundu. Fakat hiçbirinde isabet edilmemişti. Çünkü vazife-i temdin *Mission civilisatrice* Avrupalıların müstemlekât politikasında kullandıkları bir tabir-i ıstılahiden başka bir şey değildir, denilebilir. Romalıların vahşetabad kayalıkları titreten kolonizasyonları Avrupa heyet-i düveliyesi teşekkül ettikten sonra on sekizinci ve on dokuzuncu asırda tekrar edilmek istenildiği, kendi hâlinde hududu dâhilinde yaşayan birtakım insanları kayd-ı tabiiyete almak ve onların mesaisinden kendilerine zinet ve sefahet halk etmek mecburiyetinde bulunulduğu zaman düşünüldü; bir vazife-i temdin, ulvi, şanaver bir vazife-i insaniyet ihtira olundu. Afrika'da sahrai bir hayat-ı sade geçiren ve iptidai, fakat Avrupa [*kadar?*] kadim bir medeniyete sahip olan insanlara nur-ı medeniyet isal etmek sevdalarıyla! Avrupalı katarlar, kafileler, ordular ateşin kum deryalarını istila ettiler.

Burada, bu Avrupa kolonizasyon cereyanının esbap ve netayicini izaha teşebbüs etmiyorum. Ancak vazife-i temdin vesilesiyle birkaç söz söyledim.

***

İtalya Trablusgarp'ta hezimetlere uğruyor; verdiği binlerce telefatın acısını masum kadın ve çocuklardan çıkarmak istiyor; askeri arasında ihtilal çıkıyor. Hazineler sarf ediyor; iktisadiyatında buhran başlıyor. Banco di Roma'nın istikraz teşebbüsü sukut etti, iflası bile söyleniyor... Fakat bu, İtalya'nın ilk hezimeti değildir. Müstemlekât siyasetinde irtikap ettiği hatalardan, Habeş hezimetlerinden mütenebbih olmadığı Trablusgarp teşebbüsünde gösterdiği hafifliklerle taayyün ediyor. Hâlbuki, Habeş hezimetinden evvel ve sonra İtalya'ya birçok nasihat veren meşahir-i siyasiyun ve iktisadiyun eksik değil idi. Tedkikat-ı alimaneye ve hadisata müstenit bu vesayayı nazar-ı dikkate almak bizim lehimizde olmasa da, İtalya'nın ve İtalya siyasiyunun lehlerine hadim olabilirdi.

Bu nüshamızdan itibaren Avrupa meşahir-i iktisadiyunundan bir zatın İtalya müstemlekât siyaseti hakkındaki eserini aynen tercüme edeceğiz. Göreceğiz ki, İtalyanlara takibe seza ne akılane tedbirler gösterilmiş; hem yalnız Trablus için değil, daha onları hatta Crispi hezimetinden evvel, Habeş seferi için de bu sahifeleri okumak, hükûmetlerin, milletlerin mukadderatını idarede irtikap ettikleri cinayetkârane hatalar hakkında bir fikir vereceğinden, cidden ibretamizdir.

***

İtalya'nın müstemlekât edinmeye ihtiyacı ve hatta istidadı inkâr olunamaz. Nüfus gittikçe tezayüt ediyor. Ecnebi memleketlere giden İtalyan muhacirlerin miktarı ise günden güne terakki etmektedir. Bundan başka kendile-

rinde fikr-i ticaret de vardır. Bütün bunlar ise müstemlekât vücuda getirmek için lazım olan evsaf ve şeraiti camidir.

İtalyan tarihleri, bilhassa Venedik tarihi bu mevzuda pek parlaktır. Bununla beraber son zamanlarda Crispi'nin idare ettiği İtalya hükûmeti tarafından ika olunan büyük hatalar, Bahr-i Ahmer sevahilinde ve Eritre'de İtalyan müstemlekât politikasını çok zaman için şaibedar eylemiştir.

Bahr-i Ahmer'de, bu sahne-i harekât pek iyi intihap edilmemekle beraber, şimdiki İtalya, kurun-ı vusta İtalyan cumhuriyetlerinin meziyat-ı siyasiye ve iktisadiyelerini muhafaza etmiş olsaydı, ihtimal ki, kuvvetli ve bekapezir bir eser vücuda getirebilirdi.

1885'te İtalya müstemlekât politikası hakkında yazdıklarımızı, manzara-i umumiyesi şimdiye kadar epeyce tebeddül etmiş olduğu hâlde, aynen nakil ve fakat mütalaatımızı ilave edeceğiz.

"Yeni bir gençlik yaşayan bu kadim İtalya milletinin, Almanya gibi, pek vâsi arzu ve iddiaları vardır. Nüfusça zengin, sermayece fakirdir. Onun için ahalisinden bir kısmını iskân edecek, çalıştırıp zenginleştirecek müstemlekeler edinmek ihtirasatındadır. Nasıl ki, sair devletler hesabına olmak üzere Afrika-yı Şimalî ve Amerika-yı Cenubi'de birçok muhacir yerleştirmiştir. Bir an için de Yeni Gine'yi istimlak emeline düşmüş ve fakat bu tehlikeli yoldan çabuk dönmüştü. Hatta Assab Limanı *Baie d'Assab* ve Habeşistan seyahatleri de pek mahdut faidelerle neticelenmişti.

Mamafih, 1885'de İtalyanların Bahr-i Ahmer sevahilinden başlayarak içeriye doğru nüfuzlarına hizmet edebilecek bir vaka hâdis oldu. İngiltere'nin teşviki ve müsaadesi ile İtalya, Habeşistan şimalinin en yakın limanı ve *Beiloul* gibi daha birçok merakizin mahreci olan Massawa'yı işgal etti. Bulyan'a 4,000 neferlik bir kuvve-i askeriye de gönderdi. Bu sırada İtalya'nın Sudan'da meşgul olan İngilizlerin galibiyetine yardım edeceği zan ve iddia ediliyordu. Hatta sahilden 70-80 fersah mesafede olan *Kassala* şehrini işgal edeceği de söyleniyordu. Fakat Gordon ve Hartum sukut ve hezimetleri bu projenin tamamen tatbikatına mâni oldu. Bugün İngiltere, kendinin terk etmek istediği, Sevakin Limanı'nın işgalini galiba İtalya'ya teklif ediyor. İtalya Bahr-i Ahmer ve Sudan siyasetinde maharet ve metanet gösterirse, bu birkaç ufak işgalden az zaman zarfında mühim bir saha-i nüfuz, bir müstemleke ihzar etmiş olur.

"Sudan ve Habeş'te istikşafatta bulunmak, nüfuz-ı tedrici temin, ahaliyi terbiye, ticareti tevsi, hatta vâsice bir kısım arazi istimlak etmek için İtalya'nın iştigal ettiği limanlar en müsait alat ve vesaittir.

"Bununla beraber, İtalya, muvaffakiyeti yolunda büyük büyük müşkilatı iktiham edeceğini, insan ve paraca birçok fedakârlıkta bulunacağını unut-

mamalıdır. İşgal ettiği yerler şerait-i sıhhiyeye muvafık değildir. Biz Senegal'de, İngilizler Lagos ve Senegambiya'da nasılsak İtalya'da bu sevahilde öyle olacaktır. Başlıca limanlarından mahrum edilen Habeşliler İtalyanlara karşı uzun zaman için bir kin ve nefret besleyeceklerdir ki, bunu bir maharet-i siyasetkârane ile izale çaresine bakmak icap eder. Fakat en mühim tehlike: Afrika'nın bu kısmında hâkimiyet-i İslamiye'nin yeniden kesb-i kuvvet etmesidir. Mısır Hıdiviyeti nüfuzunun Nil-i Ulya'da zevaline ve Fransız- İngiliz murakabesinin Mısır'da inhitatına sebebiyet veren vekayiyle İngilizler'in Sudan'daki atalet ve rehavetleri hâkimiyet-i İslamiye'nin *Gondocoro*'dan *Dongola*'ya kadar 400 fersaha karib mesafede teessüsüne hizmet etmiştir.

"Hıdiviyet'in yarım bir medeniyet cilasıyla istila etmiş olduğu bütün bu yerler pür zafer ve heyecan İslamiyet'in taht-ı hâkimiyetine fiilen dâhil olmuştur. Bu ise on dokuzuncu asırda insaniyet ve terakki için garplıların teessürden men-i nefs edemeyecekleri, şayan-ı merhamet bir sukut ve hezimettir.

Demek ki, bugün Afrika'nın merkezi, Avrupa'ya muarız ve zaman-ı sabıktan daha emin ve ehemmiyetli kuvvetleri ihtiva ediyor. Bu kuva-yı İslamiye'ye dört, beş taraftan gerek tüccarlarımızın ve memurlarımızın nüfuzuyla, gerekse kuva-yı müsellahamızla taarruz edilmiş veyahut edilecektir: Fransa-Cezair, Tunus, Senegal taraflarından; Afrika Cemiyeti *Association Africaine* Kongo vaha-i vesiasından; Almanya, Zengibar'a hemcivar edindiği müstemlekât hududundan; ve belki, iptidasında pek masraflı, neticede pek istifadeli olan bu şanaver vazife-i medeniyeye iştirak etmek isteyecek İtalyada Nil-i Ulya'dan şüphesiz, bir âlem-i vahşet *Barbarie*'le vuku bulacak mücadelatı hüsn-i neticeye isal için onlarca senelere ve yüzlerce milyonlara ihtiyaç vardır.

Asr-ı müstakbel inkişaf ettiği zamandadır ki, bu vazife-i medeniyenin ilk alamat-ı muvaffakiyeti hemen zuhura başlamış ve yirminci asrın ancak rub-ı sanisinde bu mesainin devre-i müsmiresine girilmiş olacaktır. Fakat şunu nazar-ı dikkate almalıdır ki, müstemlekât gayet yavaş büyüyen çocuklara benzer; bir şahs-ı beşerî kendini idare ve maaşını temin edecek hâle getirmek için, beşikten itibaren on sekiz, yirmi sene lazım ise hayatı insanınkinden ilanihaye ziyade olan bir müstemleke için onun iki misli zaman vermek fazla ve mübalağalı değildir.

İtalya hakikaten bir vazife-i istimariye ifa etmek istiyorsa bu sözleri iyi dinleyerek gayet uzun ve sert bir işe başladığını nazar-ı dikkate almalıdır. Hususiyle birden çok işe girişmemelidir. İtalyan milletinin, pek mahsuldar olmamakla beraber cazip ve musahhir bir mevkide bulunan Trablusgarp'taki emelleri, ihtirasları bir sır değildir. Eğer genç İtalyan kavmi Afrika'ya, bir taraftan Trablus'tan ve diğer taraftan Sudan-ı Mısri'den hulul ile Çad Gölü

sevahilinde ittisal edecek bir daire-i nüfuz vücuda getirmek istiyorsa, bu, kadim Roma milletine gayr-i layık bir teşebbüs olmamakla beraber, emeğin teşebbüsün azametiyle mütenasip olması zarureti derhatır olunmalıdır. İtalya, şimdilik sair akvam-ı medeniyenin Afrika'daki icraat-ı istimlakiyelerinden, ırkı, lisanı, ticareti, nüfuzu için hakiki menfaatler temin etmektedir. Tunus'ta Fransızlar, Mısır'da İngilizler, İtalya erbab-ı mesaisi için yeni ve bînihaye mahrecler tedarik ediyorlar. Genç krallık, sair devletlerin, bilhassa kendi evladına temin-i menafi eden müstemlekât teşebbüslerinden şikâyette haksızdır."

Bu mütalaat eserin 1885'te intişar eden üçüncü tabında dermeyan olunuyordu; 1891'de çıkan dördüncü tabda şunları ilave ediyorduk: "Beş sene geçip gitti; birçok himmetlerden, büyük masraflardan sonra, İtalya müstemlekâtı henüz hâl-i tufûliyette bulunuyor. Ve şüphesiz daha bir rub asır bu hâlde devam edecektir."

"İtalyanlar Habeşistan'a karşı muharebe açmışlardı. Barbar fakat mukavim ve cesur bir kavim ile medeni ve mücehhez bir devlet çarpışıyorlardı. Birçok defalar mağlup, münhezim olduktan ve ahvale göre onları da mağlup ettikten sonra İtalyanların akılları başlarına gelerek muharebenin asabiyetini teşkil eden kuvve-i nakdiyeyi böyle mütevali ve müteakis müsadematta sarf etmekten ise bazı mukavelat-ı nafıa akdinde istimal daha muvafık olacağını düşündüler. İtalyan rakibi Kral Jan'ın vefatından istifade ve veraset-i saltanatı iddia eden ve nihayet bütün Habeşistan'a hâkim olan *Choa* kralı Menelik ile tesis-i münasebet ettiler. Menelik'e milyonlar döken, silahlar yetiştiren İtalyanlar bu barbar ve vâsi memleket üzerinde bir hakk-ı himaye edinmeye çalışıyorlardı. Buraya kadar istihsal olunan netice vazıh ve muayyen değildi. Fakat sabır ve teenni ile hareket ve masarif-i azime ihtiyarı ile İtalyanların bir gün kadim Ethiopie'de, daha doğrusu Eritre'nin bütün cenub-ı garbisinde büyük bir müstemleke edinmeleri imkânı vardı. Bunun için de hiç olmazsa bir rub asır ve birkaç milyon lazımdı. Bu şerait dâhilinde ve epeyce uzak bir istikbalde fedakârlıkları telafi edecek bir eser vücuda getirmek gayrikabil-i icra değildi. 'İtalya'nın fakrı bir mâni' olmakla beraber aynı zamanda bir muindir: Bir mâni; çünkü bütçesinde fazlası olmadıktan başka, hâlihazırda, pek elim bir müzayaka-i maliyede bulunan hükûmetin müstemlekâtta vezaif-i lazımesini ifayı işkâl eder.

Bir muin; çünkü mütehammil ve çalışkan İtalyanlar, fakr u sefaletten kaçarak bu memleketlere gelirler ve her Avrupalıdan iyi çalışarak toprağa kıymet verirler. Etiyopi'nin az zaman zarfında iskân ve temdin-i muhacirine mahsus bir müstemleke hâline geleceği şüphesizdir; fakat temdin-i müstemlekesi olmakla beraber bilhassa, teşebbüsat-ı sınaiye ve ticariyeye müstaid

bir müstamere hâline gelmesi ve bu suretle Meksika'da, Peru'da veyahut Cezair'de olduğu gibi muhtelit bir şekil ve mahiyet alması da muhtemeldir. Sonra, İtalyanlar 8°-15° arz daireleri arasındaki yüksek vahalarda iklim ile ünsiyet peyda ederek oralarda yerleşebilirler. Bu civar ahalisinin Hıristiyan olmaları da başkaca bir faidedir; ırkların ihtilatıyla muhtelit, kavi, yeni bir ırkın zuhuruna, bu da bir kat daha ittihada sebep olur. Bu mütalaatın hakikatpezir olması, şüphesiz, zamana muhtaçtır; fakat, genç bir millete düşen bu dediklerimizi istihfaf etmemektir. Bunlar yukarıda dediğimiz gibi bir rub asırdan, hatta bir nısıf asırdan evvel saha ârâ-yı husul olamaz. Ve bütün netaic-i matlube bir asırdan, iki asırdan evvel elde edilemez. La Fontaine'in nasihatını dinlemek yalnız efrada mahsus değildir:

"Bu gölgeden evlad ü ensalim istifade edecek ve bana medyun-ı şükran olacaklardır."

"İtalya nüfus-ı ahalice zengindir. Ve bir büyük teşebbüs için bu ahaliden mühim bir kısım feda edebilir; Maatteessüf sermayece pek fakirdir, onun için bu fakrı maharet ve kiyasetle telafi etmek lazımdır. Şu hâlde Eritre'nin devr-i iptidaisi uzun sürecektir." Derviş mıntıkasında vaki *Kassala*'nın da İtalyanlar tarafından işgali mevzubahistir.

Bunu şu sırada İngilizler müsait nazarla telakki etmeyeceklerdir. İtalyanların, bugün için, sahralarda Araplarla mücadeleye girişmeleri bir hata olacaktır. Bu, nabemevsim ve İtalyan müstemlekât siyaseti için fena ve mucib-i harabidir. Şimdilik Etiyopi'de mevkiini kuvvetlendirmeli, orada ticaretiyle, nüfuz-ı manevisi ile iyice yerleşmeli, adeta kökleşmeli. Buna ise İtalyanlar hâlihazırda haiz oldukları sermaye-i fikriye ve maddiyelerinin vüsatı nispetinde muvaffakiyete gayret etmelidirler."

İtalyanlar bu akılane yolu takip ettiler mi? Gelecek hafta göreceğiz.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn Gazetesi
Numara 1069
17 Teşrinisani 1327

İtalya'nın Müstemlekât Felaketleri

– Biraz Tarih –

1870'den beri Rubatiyono *Rubattiono* Seyr-i Sefain Kumpanyası Bahr-i Ahmer'de vaki Assab Limanı'nda bir kömür deposu edinmişti. Bu münasebetle bu sevahilde bir miktar arazi de satın almıştı.

1882'de Kumpanya, işi bozulduğundan bu araziyi hükûmete ferağ etti. Fakat bu sıralarda hükûmetin henüz fikr-i istilakâranesi yoktu; tabir-i aherle bu fikir henüz tanzim edilmemişti. Ancak on dokuzuncu asrın son rubunda bütün Avrupa'da intişar eden müstemlekât efkâr ve ihtirasatına İtalya da ecnebi kalamazdı. 1884 senesinin ilkbaharında Assab ile Mekelle arasında seyahat eden Biyanşi *Bianchi* ismindeki İtalyan'ın itlaf edilmesi İtalya Hükûmetine müdahale için münasip bir vesile ve fırsat vermiş oluyordu. Artık İtalyan müstemlekât seferleri hazırlanmaya başlamıştı.

1885 senesi iptidasında, İtalya, aynı zamanda Sudan'da meşgul olan İngiltere'ye yardım etmek fikriyle Massava şehrini işgal etti. Buradan Sudan'a doğru ilerlenecekti. Fakat, Hartum'un sukutu ve Dervişler (bir kabiledir) eline düşmesi ile bu tasavvur mevki-i fiile çıkamadı ve bu sebepledir ki; İtalyanlar hareketlerini tahdide mecbur olarak ve Habeş Necaşisi Jan ile hüsn-i münasebette bulunarak ticaret-i dâhiliyeyi Massava'ya doğru imaleye çalışmışlardı. Fakat, İtalyanlardan daima mütehaşi olan Necaşi'nin muhabbetini celb mümkün olamamış ve nihayet Dogali Felaketi baş göstermişti. (26 Şubat 1887)'de Habeş ümerasından Res Alula *Ras Alula* isminde biri yerlilerden mürekkep mühim bir kuvvetle Dogali civarında 500 kişilik bir İtalyan kuvvetine hücum ve sekiz saatlik şedit bir muharebeden sonra Miralay Dö Kristoforis dâhil olduğu hâlde hemen cümlesini mahv ve itlaf etmiş idi.

Bu suretle her iki taraftan muharebe tedarikâtında bulunuluyordu. Mevsim-i harb gelince, 1888 senesi iptidalarında, Necaşi bizzat bir kuvve-i azimenin başında olduğu hâlde, Massava'ya doğru yürüyordu. Mart ayında İtalyanların işgali altında bulunan istihkâmlara kadar gelinmişti; fakat Ceneral San Marzano *San Marzano* tarafından ittihaz edilen tedabir-i tedafüiyeden ihtiraz ile Necaşi kuva-yı mütehaşşidesi avdet etti. Bu esnada hükûmat-ı tabi eden Şao *Chao* Kralı Menelik ile Dervişler, Necaşi aleyhine kıyam eylediler.

Necaşi bunları terbiyeye azm ü harb ile aldığı bir yaradan müteessiren vefat etti. (11 Mart 1889)

Şimdi boş kalan taht-ı hükûmete birçok namzet ve müddei vardı; Habeşistan'da bir harb-ı dâhili başladı. 1887'de irtihal eden (Deperti) nin yerine riyaset-i hükûmete gelen Krispi bu iğtişaştan istifadeye karar vererek İtalyan arazisini Habeş vahasına doğru, Keren'i ve Asmara'yı işgal ve tevsi etmekle beraber Menelik'le muhabereye başlamıştı. Muharebat-ı dâhiliyede rakiplerine galip gelmek arzusuyla Menelik de İtalya'nın her türlü arzusuna mülayim ve taraftar görünüyordu. İtalya'nın müstemlekât-ı muvaffakiyyatı için parlak bir devrenin başladığı zannolunuyordu. Krispi bu civarda İtalya'nın taht-ı işgalindeki araziye Bahr-i Ahmer'in nam-ı kadimine izafeten Eritre *Erytherée* namını vermişti aynı zamanda Obya *Obbia* ve Migertini *Migiertini* Emirleriyle akdettiği muahedelerle Somali'deki arazi-i vesiayı İtalya himayesine almıştı. Diğer taraftan Afrika-yı Şarki İngiliz Kampanyası'nın Zengibar Hâkimi'nden: Brava, Marka, Mogadişu, Ovarşeyh, Morti Limanlarında temin etmiş olduğu hukuk da İtalya Hükûmeti namına nakil ve tahvil edilince Krispi, İtalya'nın müstemlekât siyaset-i esasını gayr-i kabil-i tezelzül bir surette vazettiğine bir aralık hakikaten kani olmaya başlamıştı.

Fakat hükûmetin aynı sene (1889) bütçesinde (200) milyondan fazla tehlikeli bir açık görünüyordu. Bu (200) milyonu kapamak için vergiyi yeniden kabartmak mı lazım gelecekti? Hâlbuki, vergiler esasen yüksek ve memleket müşteki idi. Bununla beraber Krispi'nin Alman taraftarlığı politikasından münfail olan Fransa ile ticaret muahedesi de tecdit ve temdit edilemeyeceğinden, mühim bir mahrec de İtalyan emvaline kapanmış olacaktı. Diğer taraftan gayr-i müsmir bir takım masarifle nevahi ve vilayat bütçelerinin yükselmesi bir buhran-ı iktisadiye sebebiyet vermişti. 1891'de Krispi, Meclis-i Mebusanın bir adem-i itimat kararıyla mevki-i iktidardan sukut etti; yerine evvelce Baron Dö Rudini *Baron De Rudini* ve biraz sonra (1892 Mayıs'ında) Mösyö Ciolitti *M. Giolitti* geçerek bazı tasarruflarla bütçe açığını tenkis etti.

Afrika'da, Menelik ile müşkilat ve ihtilafat zuhuru da pek geç kalmadı; bütün Habeş'in kendi namına itâatini temin ettikten sonra Menelik, İtalya'nın tevehhüm ettiği himayet ve vesayeti kabul ve tasdik eyleyemeyeceğini ilan etmişti. Diğer taraftan Dervişler de İtalyanların içeriye doğru ilerlemelerini hoş görmeyerek Agorda'da *Agorda* kuvve-i askeriyeye hücum etmişler; fakat İtalyanlar tarafından hezimete duçar edilerek 1000 maktul ve birçok bayrak bırakmışlardı; bu muharebeye kumanda eden Miralay Arimondi *Arimondi* muzafferiyet-i vakıadan dolayı ceneralliğe terfi ettirilmişti.

İşte bu sıradadır ki, Krispi tekrar mevki-i iktidara gelmişti. Her vakit gibi cesur bir fikr-i teşebbüs ile mütehalli olan bu başvekil, Eritre Valisi Ce-

neral Baratiyeri *G Baratieri'yi* ileri sürüyordu. Ceneral Dervişlere doğru yürümeye başladı. 1894 Temmuz'unda Dervişleri Kassala *Kassala*'dan tebide ve pek mühim olan bu mevkii tutmaya muvaffak oldu, bu cihetten tehlike bertaraf edilmişti. Fakat bu esnada Habeş Hükûmeti ile mevcut olan ihtilafat-ı diplomatikiye açık bir husumet ve mücadele hâlini almıştı. Mangansiya *Mangascia* ve Tigre *Tigré* Reslerinin (emîr manasındadır) şüpheli vaziyetlerinden dolayı, Baratiyeri İtalya'ya muarız bütün cereyanları kırmak üzere harekât-ı serie ve aniye icrasıyla Koati *Coatit* ve Senafe *Senafé* civarında kuvvetlerini mağlup ve perişan ederek epeyce müşkilattan sonra (1895 Kânunusani 'sinde) Tigre'yi işgal eylemiştir.

Şu kadar ki, henüz harbin mukaddematında bulunuluyordu; Mangansiya Res, Menelik'e müracaatla işe müdahalesini talep eylemiş ve bütün Habeş kuvvetini İtalya aleyhine sevke muvaffak olmuştur. Zaman-ı müsait hulul edince Necaşi Menelik kumandası altında 100.000 silahşordan mürekkep bir ordu ile İtalyanlara doğru ilerlemeye başlamıştı. Hâlbuki, İtalyan kumandanı lazım olduğu kadar istihzaratta bulunamamıştı ve birkaç binden fazla askeri yoktu. Başlıca kusur, heyet-i hükûmetin hiffetkârane harekât ve muamelatında idi. Zannediliyordu ki, memleketi haberdar etmeden ve parlamentodan karşılık istemeden böyle tecavüzi bir teşebbüs-i istilakâranede bulunulabilir. Muzafferiyat-ı sabıkasından dolayı herkesi mütehassıs eden Baratiyeri de ordusunu böyle tehlikeli bir vaziyette bırakmakla büyük bir hatada bulunuyordu.

7 Kânunuevvel 1895'te Amba Alaji *Amba-Alagi*'de Toselli *Toselli*'nin kumandası altında bulunan 1000 neferlik bir İtalyan kuvveti birdenbire bîpayan bir düşman ordusu tarafından istila edilmişti. Uzunca bir müdafaadan sonra muharip İtalyanların kısm-ı azamı başta kumandanları olmak üzere mahv ü helak oldular. Habeşliler ilerleyerek Galliyano *Galiano* kumandası altında küçük bir İtalyan müfrezesi tarafından dilirane bir surette kırk gün müdafaa edilen Mekelle istihkâmatını teshir ettiler. Suları kalmamış ve son derece-i ızdırara gelmiş olan müdafiler, son bir hamle-i ümit ile istihkâmatı berheva ederek ya ölüm veya hayat bulmak üzere düşman safları üzerine hücuma karar verdikleri sırada, epeyce zayiata uğramış olan Menelik istihkâmdaki askerlerin esliha ve mühimmatı ile Adigrat *Adigrat*'daki mütehaşşid İtalyan asakir-i mütebakiyesine iltihaklarına müsaade olunacağını Baratiyeri'ye bildirmesi üzerine Mekelle tahliye ve Habeşlilere teslim olunmuştu. (25 Kânunusani 1896)

Bu zamana kadar İtalya'dan *kuva-yı muavene* gelmişti. Ancak denizden uzak ve çıplak dağlar üzerinde bulunan *kuva-yı askeriyeye* muhtaç oldukları levazımı vaktinde yetiştirebilmek için layıklı istihzaratta bulunulamamıştı.

Ceneral Baratiyeri, vaziyet-i tedafüiyesini muhafaza ve Adigra civarını terk ile Adva üzerine teveccüh eden düşman kuvvetini nazar-ı takipte tutmakla iktifa ediyordu. Fakat Habeşlilerden ahz-ı sâr ile efkârıumumiyeyi tatmin arzusunda bulunan heyet-i hükûmetin ibramatından müteessir olan Ceneral, düşmanı ya İtalyan kuvvetinin en kesif merakizine hücuma veyahut doğrudan doğruya püskürtmeye muvaffakiyet ümitleriyle 17.000 kişiden ibaret olan kuvvetini Adva civarında aramsâz olan Habeş ordusuna karşı sevk etmişti. Ancak gerek vaziyet-i arazinin iyice bilinmemesinden, gerekse ilk müfrezelerin süratle hareketinden muhtelif kıtaat-ı askeriye arasındaki temas ve ittisal munkatı olmuş ve keşif kolu düşmanın hücumunu bekleyecek bir vaziyet alacak yerde Habeşliler karargâhına kadar ilerlemiş idi. Kemiyetçe İtalyanlara faik olan Habeşliler bu ilk düşman kolunu, ikinci kuvvet gelmeden Abba Garima yakınlarında tahribe muvaffak olmuşlar ve bundan sonra birer birer ikinci ve üçüncü kıtaları dağıtmışlardı. Pek hakiki ve feci olan bu felaket, kumandanız, gayr-i muntazam ve perişan bir surette vuku bulan ricatla bir kat daha kesb-i dehşet etmişti. İtalyan *kuva-yı askeriyesinin*, Ceneral Dabormida *Dabormida* ve Arimondi *Arimondı* ve kaymakamlardan Airaghi, Romero ve daha birçok zabitan dâhil olduğu hâlde bir rubu telef oldu ve içlerinde Ceneral Alberton *Albertone* olduğu hâlde 2000 asker Habeşliler tarafından esir edildi. (1 Mart 1896)

Fakat Necaşi Menelik de epeyce mühim zayiata duçar olmuştu. Nasıl ki, büyük bir muzafferiyete nail olduğu hâlde ilerlemedi. Bu sırada Baratiyeri'nin yerine tayin olunan Ceneral Bladisero *Bladissero* Massava'ya gelmiş, mağlubiyetin netayic-i vahimesini tadil etmek üzere müstemlekât ordusunu tanzim ile meşgul oluyordu.

Adova (Adva) felaket haberleri, izzet-i nefs-i millîleri mecruh olan İtalyan ahalisi, arzu etmedikleri, en müşkül bir muharebeyi bu kadar büyük bir cehaletle idareye kalkıştığından dolayı hükûmeti mesul ediyorlardı. Krispi Heyet-i Hükûmeti Meclis-i Mebusandan bir itimat kararı bile istimzac etmeden sukut etti; Ceneral Baratiyeri aleyhine bir dava açıldı. Fakat kendisine kanunen mucib-i mesuliyet ve mücazaten hiçbir hâl isnat olunamıyordu.

Yeniden mevkii iktidara gelen Rudini Hükûmeti Krispi tarafından takip olunan müstemlekât siyasetinden feragat fikrinde bulunduğunu aşikâr söyleyerek Habeşlilerle esirlerin istihlası şeraitini tayine ve sulh müzakeratına girişti. Uzun ve müşkül birçok muhaverattan sonra sulh inikat etti ve esirler serbest bırakıldı. İtalya, Tigre'den ve Habeş'teki hakk-ı himayeden vazgeçerek Mareb nehri hattı, kollarından Belesa ve Muna ki: Şimal-i vahasından inerek Dankala vadisinde nihayet bulan bütün bu selasil-i seylab Habeş'in hudud-ı cenubisini teşkil edecekti. İngiltere ile vaki olan bir itilaf üzerine

İtalyanlar Kassala Limanı'nı da İngilizlere veriyordu ki, Sudan sevkiyatı için kullanılacaktı.

Müstemlekât politikası İtalya'da hiçbir vakit hüsnükabul görmemişti. Çünkü, filhakika memleketin bu gibi teşebbüsata girişecek derecede zengin olmadığı biliniyordu; diğer taraftan işgal edilen yerlerin büyük menabi-i varidat temin edemeyeceği zannolunuyordu. Afrika sefirlerinin aldığı, vahim olduğu kadar feci neticeler müstemlekât politikası aleyhindeki cereyanlara bir kat daha kuvvet vermiş ve zaruri olan iktidarı ve vesaiti elde etmeden büyük politika yapan hükûmet efkârıumumiyece büsbütün itibardan sukut eylemiştir.

Mustafa Suphi

----------o----------

İlm-i İçtimaî (Sosyoloji) Nedir? Çevirisine Önsöz
Dersaadet 1911

İfade[59]

Şu son zamanlarda ulum-i içtimaiyeden, şerait-i içtimaiyeden, muhit-i içtimaiyeden... o kadar bahsolundu, bu zavallı kelimeler o kadar suistimallere uğradı ki, bugün ciddi bir eser vücuda getirmek isteyen erbab-ı tetebbu bu –içtimaî– tabiratı kullanmaktan mümkün olduğu kadar ihtiraz ediyor.

Filvaki, herhangi bir ilmin liyakatsiz fikirlere, salahiyetsiz kalemlere mal olması bir devre-i felakete girmesi demektir.

Hâlbuki, fizyoloji insanların vezaif-i uzviyeleriyle nasıl meşgul ise "ilm-i içtimaî" de insanlardan mürekkep cemiyatın eşkâl ve tabayi-i hayatiyeleriyle öylece meşgul ve alakadardır. Cemiyetler ne gibi tesirat altında yaşıyorlar? İktisadiyatın, maneviyat ve ahlakiyatın, edebiyat ve bediiyatın eşkâl ve tabayi-i içtimaiye ile münasebeti, ırk ve iklim, bu avamilin cemiyete, cemiyetin bu avamile karşı mevkileri ...? Ve nihayet milletler ve devletler nasıl teşekkül ediyor?

Hülasa, birtakım meseleler ki, herhangi bir cemiyet ve memleketteki sunuf-i müdebbire için: Bir hukukşinas kadar bir muktesit, bir edip kadar bir siyasi, bir muallim kadar bir asker için bilinmesi lazım en mühim muadelat-ı hayatiyeyi natıktır.

Şu hâlde henüz bir devre-i intikalde –çünkü, her inkılap bir devre-i intikalin tarih-i iptidasıdır– ve pek nazik meseleler karşısında bulunan memleketimiz için "ilm-i içtimaî"ye ne derecelerde ehemmiyet verilmek, yalnız süslü kelime ve tabirlerle aldanılmamak lazım geleceği takdir olunabilir.

Yine kolaylıkla anlaşılabilir ki, Avrupa-yı Cenubi'den başlayarak Asya-yı Garbi ve Afrika-yı Şimalî'yi ihata eden: *Sırp, Bulgar, Rum, Arnavut, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi... ilh.* Bir halita-i akvam ile meskûn vâsi bir memleketi asırların sine-i tesamüh ve ihmalinden ve bin türlü avamil-i hafiyeden kurtarıp asr-ı hazırla mütenasip bir hayata, bir hayat-ı sükûn ve refaha nail etmek basit meselelerden değildir.

---

[59] Fransız Sosyolog Célestin Bouglé *"Sosyoloji Nedir?"* başlıklı kitabını 1907'de Paris'te yayınlamıştır. Mustafa Suphi bu eseri 1911 yılında Osmanlıcaya çevirerek İstanbul'da "İlm-i İçtimaî Nedir?" adıyla yayınlamıştır. (İlm-i İçtimaî sosyolojiin karşılığıdır.) İlm-i İçtimaî Nedir? kitabı Sosyal Tarih Yayınları tarafından günümüz Türkçesiyle 2022'de yayınlanmıştır. "İfade", Mustafa Suphi'nin bu kitaba yazdığı önsözün başlığıdır. (Célestin Bouglé, *İlm-i İçtimaî Nedir,* Fransızcadan Osmanlıcaya çeviren Mustafa Suphi, Transliterasyon ve Derleyen Hamit Erdem, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022)

Bugün şuun-ı siyasiyemizde tekevvün eden ifsadat ve iğtişaşat cehalete hamil ve isnat olunarak bir Arnavut, bir Arap meselesi mevcut olmadığı kabul olunsa bile, bu meselelerin istidad-ı zuhuru vekayi-i hazıra ile bi'n-nefs sabit olur. Diğer taraftan diyelim ki, bir Arnavut ve bir Arap –tabir-i menkulata daha mutabık olmak üzere bir Türk, Arap– meselesi yoktur.

Fakat şu muhakkaktır ki bir Arnavut, bir Arap ve bir Türk cemiyeti vardır. Bu cemiyetler şerait-i ırkiye, şerait-i iklimiye ve aynı dine salik oldukları hâlde bazı hususiyat-ı maneviye ve ezvak-ı bediiye ile iftirak ve ihtilaf etmişlerdir. Demek oluyor ki, bir Türk–Arap meselesinin mevcut olup olmadığını münakaşadan ziyade Türkler, Araplar, Arnavutlar kadar Ermeniler, Rumlar ve Bulgarların şerait-i maşeriye ve ihtiyacat-ı unsuriyelerini tetkik etmek makul ve muvafıktır.

Her unsurun şerait-i hayatiyesi bu suretle anlaşılabilirse, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mevkileri de taayyün etmiş olur. Hükûmet programını ona göre tanzim eder. Yolların bile şerait-i umumiye-i etnografiye ve içtimaiyeye göre açılması lazımdır. Demolins, sunuf-ı içtimaiyenin hutut-ı muvasala ile takarrürünü iddia etmiyor mu? Diğer taraftan muhtelif din ve lisan ve ırka mensup –Alman, Fransız, Norman, İtalyan...– bir halitadan Saint Gotthard tepelerinde tevellüt eden bir "İsviçre Milleti" Hugo'nun dediği gibi dağların, vadilerin, suların ve göllerin tesiratına nasıl bir teslimiyet-i mütevekkilane ile tabi oldu?

***

İşte bütün bu avamil-i fikreye tesiratıyladır ki Sorbonne Darülfününu felsefe-i içtimaiye muallim-i muhteremi Mösyö Bouglé'nin *"İlm-i İçtimai Nedir?" Qu'est-ce que la Sociologie* namındaki eserini boş vakitlerimde tercüme ettim.

Mösyö Bouglé bu eserinde "ilm-i içtimaî"nin tarih-i tekemmülatından başlayarak vazettiği usul-i ilmî ve amelîden bahsetmiyor. Ancak tasavvur ettiği yer "Saint Paul"da, bir ufak kasabada eşkâl ve hadisat-ı içtimaiyeyi sırasıyla ve bazı emsal-i tarihiye zikriyle tavsif ediyor. Ve böylece karilerini bir cemiyetteki teferruat-ı hayatiyeyi tahlil ile, ilm-i içtimainin esaslarına götürmüş oluyor.

Mösyö Bouglé ilm-i içtimainin tarih ile münasebatını da iki fasılda ve nihayet tevzi-i amel-i içtimaiyi altmış sahifede selis bir ifade ile teşrih ederek münazaalı birçok meseleleri de halle çalışıyor. Bu netice ile denilebilir ki, müellif-i muhterem bu muhtelif bahisler içinde "*İlm*-i İçtimai Nedir?" sualine pek mukni ve herkesin telakki edebileceği derecede vazıh cevaplar veriyor.

Memleketimizde her şeyin iyi ve doğru bilinmesi arzu ve tehalükleriyle vücuda gelmiş olan bu sahifelerin efkârıumumiyeyi tenvire hizmet edeceğinden ümitvarım.

Mustafa Suphi

----------o----------

Servet-i Fünûn
Numara 1073
15 Kânunuevvel 1911

Sigortalar

İnsanın hayatta geçirdiği, geçireceği birçok kazalar, ani ve gayrikabil-i tahmin tehlikeler vardır. Bir fabrikanın infilakı binlerce amelenin felaketine sebebiyet verebilir; bu ameleden bir kısmı helak olmuşsa diğer kısmının vesait-i hayatiyesi olan kolları ve ayakları ihtimal ki, işe yaramayacak bir hâl-i muattaliyete gelmiştir; bu helak ve muattaliyet ile bir aile naçar kalmış oluyor. Veyahut birçok senenin mahsul-i tasarrufu olan bir ev, durup dururken, birkaç dakika içinde bîinsaf alevler içinde berhava olup gider ve bu hadise ile bütün bir ailenin ihtimal ki, yegâne kâşane-i amali yıkılmış, harap olmuştur. Bir ev düşündük; fakat bu, büyük bir ticaret evi olabilir. Bir ticaret evinin harap olmasıyla yalnız bir aile değil, yüzlerce aileler mutazarrır ve mustarip olurlar. Nihayet küçük ve büyük denizlerde seyrüsefer eden gemiler, vapurlar müthiş fırtınaların esiridirler; çok zaman felaketten kurtulamazlar ve gark olmalarıyla bir gemicinin, bir vapur kumpanyasının sermaye-i hayatiyesini veyahut mühim bir servetini batırmış olurlar. Bu gemi ve vapurlarla batan eşya da başkadır. İşte ilanihaye tezyit edilebilecek olan bu vakayi, insanın muvazene-i hayatiyesini aleddevam ihlal eden: Cins ve mahiyetleri muhtelif ve suret ve zaman-ı hudusları gayr-i muayyen afetleri temsil eder.

Onun için insanlar böyle "göze görünür, görünmez kazalar"dan sakınmak için bazı çareler düşünmüşlerdir. Mesela, her gün kazanılan paradan bir kısmını ayırıp saklamak, ki "tasarruf" derler, bir çaredir. Birkaç gün hastalık veya işsizlik tehlikesine karşı kazancından bir parçasını muhafaza etmek fiili insanlarda adeta bir saik-i fıtri ile cereyan eder hadisat-ı tabiiyedendir. Ancak tehlike bîamandır. İki, üç seneden beri işini yoluna koyabilerek evlad ü ıyal sahibi olmuş bir tacirin mağazası muhteviyatıyla birdenbire mahvolursa bu iki, üç senelik tasarrufat ile telafi-i mafat imkânı var mıdır? Mağazasıyla beraber bu tacirin ticareti de, saadet-i ailesi de mahvolmuş demektir. Şu hâlde: Yevmi tasarruflarla tehlikenin katiyen önüne geçmek mümkün olmuyor. Zaten onun için değil midir ki, muktesitler tasarrufu, istikbalde muhakkak olan bir ihtiyacı telafiye çare olarak kabul etmişlerdir: "İnsan ihtiyar günleri ve çocukları için tasarruf eder."

Bu tasvir ettiğimiz tasarrufta "ferdiyet" vardır; her fert kendi hesabına tasarruf ediyor: "Her fert kendi içindir".

Tasarrufa bir mahiyet-i içtimaiye vererek yalnız kendimiz için değil, biraz da herkes ve bütün cemiyet için yaşayacak, meseleyi bu nokta-i nazardan mütalaa edecek olursak, hayatımızı aleddevam tehdit eden bu ani tehlikeye bir çare bulmuş olacağız. Âlem-i ticarette bir piyasa tüccarından her biri nefislerine ait tasarrufattan bir kısmını kendi ve hemhâlleri için –duçar olabilecekleri felaketi telafi etmek üzere– ayırsalar ve bu ayrılan miktarları kâmilen bir kasaya koysalar, işin mahiyeti tebeddül eder. Şimdi bir iştirak ve ittihat vücuda gelmiştir. Bir piyasa halkının bir ay veya bir sene zarfında müttehiden kasaya koydukları mebaliğ bilaşüphe birkaç ticarethanenin felaketini telafiye müsaittir. Ve işte bu muamele adi bir "tasarruf" değil, bir "sigorta"dır.

Burada görülüyor ki, tasarrufla sigorta arasındaki başlıca farklar: Birincisi efradın servetini suret-i katiyede tezyit, ikincisi ise nispeten tenkis etmektedir. Bununla beraber sigortanın faaliyat-ı içtimaiyeyi felaketten vikaye ile servet-i umumiyenin masuniyetini temin ettiği hatırda tutulmalıdır.

***

Sigorta fikri yukarıki misal ile taayyün ediyor. Fakat bu misal bir fikr-i iptidai vermiştir, yoksa sigortanın eşkâl-i hazırasının mümessili mahiyetini haiz değildir. Misaldeki "iştirak ve ittihat" bir esas olmakla beraber mürûruzaman ile ve birçok tecarüb ve tetkikat neticesinde eşhasın ve eşyanın maruz olabilecekleri mehalik bir kanun altında toplanmak istenilmiş ve sigorta bir usul-i fenniye iktiran etmiştir.

Bugün bir agleb-i ihtimalat kanunu Loi *de Probabilities* vardır ki: Gayr-i kati bir hadisenin tahakkukuna müsait ve gayr-i müsait hesabat-ı ihtimaliyenin istinat ettiği nazariyatı tazammun eder.

Agleb-ı ihtimalat kanunu şu suretle telhis olunabilir: İlanihaye devam eden selasil-i esbap ve ilelden daimi ve muntazam olanlar mütehavvil ve gayr-i muntazam olanlara galiptir. Esbab-ı daimenin esbab-ı mütehavvileye bu suret-i galebesinden: Aynı cinsten bir kısım anasır için, muayyen bir zaman zarfında, bu iki sınıf hadisatın nispet ve vaziyetleri bir nisbet-i daime hâlinde teessüs edebilir.

Bu usulü sigortaya tatbik edecek olursak aynı nevi kıymetler için, muayyen bir zamanda ve muayyen ahval ve hadisata karşı tehlike ihtimalatının bir nisbet-i daime ve tabiiye hâlinde tayini daire-i imkâna dahil olur.

Agleb-i ihtimalat kanunu istatistik için bir rükn-i azimdir; istatistik bütün tetkikatını ona isnat eder: Aynı tabiattaki hadisatı toplayarak zaman-ı huduslarını tetkik, tahavvülat ve ihtilafatın zuhur ettiği sia-ı hudut (sia-ı tahavvülat) ve bu sia-ı hududun merkezini, yani "etrafında tahavvülat ve ihtilafatın tekevvün eden nokta-i nisbiye-i sabiteyi tayin" eder. Bu nokta-i sabite

bahsettiğimiz "nisbet-i daime"yi gösteren "aded-i vasatî" *Moyenne* veyahut daha kuvvetli bir tabir ile "miyar-ı ihtimali"dir. "Miyar-ı ihtimali"nin derece-i vüsuk ve hakikati taht-ı müşahedede bulundurulmuş olan anasırın kemiyetiyle mebsuten ve sia-ı tahavvülat ile makûsen mütenasiptir.

Hülasa: İzahına çalıştığımız bu agleb-i ihtimalat kanunu vasıtasıyla şimdiye kadar cereyan eden müşahedat-ı ilmiye hadisat-ı hükmiye ve içtimaiyenin ekserinde büyük bir isabet göstermiştir. Bilhassa sigorta muamelatında bu usul sayesinde gayet esaslı cetveller: Muhtelif şeraiti haiz eşhas ve mevaddın sigortaları için küsurat-ı muntazama vücuda getirilmiştir. Mesela; otuz yaşında bir demirci ile yine otuz yaşında bir tüccar kâtibinin, sonra bir kâgir veya bir ahşap binanın ve Bahr-i Sefid'de veyahut bihar-ı muhitede seyrüsefer eden sefainin sigortaları için tesviyesi meşrut küsurat ayrı ayrı tayin edilmiştir.

Bu küsurat taayyün edince sigorta ilk tasvirimizdeki müphemiyetten tecerrüt eyliyor. Bir piyasada, bir şehirde, bir memlekette ve hatta muhtelif memleketlerde bulunup da kendilerini bazı mehalike maruz görenler tasarrufta iştirak ve ittihat ediyorlar; fakat agleb-i ihtimalat kanunu icabınca maruz oldukları tehlikenin mahiyetine göre her birinin derece-i tasarruf ve iştirakı (küsurat) taayyün ve muamele tavazzuh etmiş oluyor.

Şu hâlde sigortayı tarif edebiliriz:

"Sigorta, evvelden tahmin ve tayini mümkün olmayan bazı hadisat ile zayi olan kıymetlerin agleb-i ihtimalat kanununa tatbikan ve ihtiyaten bazı efrat tarafından tasarruf ve ifraz edilen küsurat ile yeniden teşkil ve tesisidir."

Görüyoruz ki, sigorta memleketimizde bazen söylenildiği vechile bir bidat olmadığı gibi belki, büyük bir bünyan-ı içtimaidir. Bir felaket neticesinde bir adam, bir aile fakr ve sefaletten büsbütün mahv u tebah olacağına o adamın veyahut o ailenin felaketini beni-i nevinden birçokları aralarında tevzi ediyor ve gayr-i mahsus bir hâle getiriyorlar. Bu itibarla sigorta medeniyetin en güzel ve en asil bir müessesesidir.

Netice olarak, sigortanın mevzuu: Bazı efradın küsurat-ı muayeneyi tasarruf ve ifraz etmeleri; gayesi: Bu suretle tasarruf ve ifraz olunan küsurat ile efradın maruz olabileceği felaketten temin-i masuniyetidir.

Agleb-i ihtimalat kanunu ise sigortanın alet-i icraatıdır.

(Bibliyografi: Jid, Leonse, Anyel, Hamon)

Mustafa Suphi

----------o----------

BEŞİNCİ BÖLÜM

1912 YILI YAZILARI

-----o-----

Tarihte büyük göçler, fetihler ve işgaller altında göreceğimiz bütün vakalar; bize, "medeniyetin ve sömürgeciliğin" nasıl karşıt kavramlar olduğunu gösterir... Gariptir ki tarih felsefesi bunu, medeniyetin esasları bağlamında kabul ve ilan eder…

15. asırdan 18. asra kadar esasen Avrupa kavimlerinin ahlâki mahiyetleri "servet uğruna her şeyi yapmak" düsturundan başka bir şey değildir…

Üstün ve medeni denilen Avrupa ırkları, istila ettikleri coğrafyaların ahalisini tahakküm altına almış, onları her surette maddeten ve ahlaken istismar etmiş,
medeniyet yerine zulüm ve vahşetle anılmışlardır…

Buhar ve elektrik kuvvetlerinin keşfi ile vücut bulan teknoloji sayesinde bugün bir memleket kendine bir asır kifayet edecek mamulât meydana getiriyor…

İngiltere; şu üretim faaliyetiyle az bir zaman için bile olsa, ürettiği malı satacak yer bulamazsa, demirler altında ezilir, iplik yumakları içinde boğulur. Sonra bu ticaretten sağladığı altın yığınlarını hazinelerde saklamak da asrın gerçekleriyle uyuşmaz. Onları da kullanmak, onları da ticari sirkülasyona sokmak zorundadır. Bu suretle yalnız mal değil, para ticareti için de yeni sömürge toprakları gereklidir…

Mustafa Suphi, Dersaadet, 1912
Vazife-i Temdin,
(Batı'nın)Uygarlaştırma Görevi,

-----o-----

Hak
Numara 15
28 Mart 1912

İcmal-i İktisadimiz

Faaliyat-ı içtimaiyeden herhangi biri tetkik ve tahlil edildiği zaman bir esas iktisadiye vasıl olmamak mümkün değildir. Ef'âl ve harekât-ı beşeriye -mu'ellel ve bilâ-garaz- dır. Garaz, insan ile ihtiyacın temasından hâsıl olan bir elektrikiyet ki, sayesinde şu yirminci asır cihan faaliyeti, şu ümran ve medeniyet vücut buluyor.

İşte cemiyet-i beşeriyenin bütün faaliyatında bir seyyale-i esiriye halinde tecelli eden bu garaz, bu elektrikiyet -bizzat iktisadi dememek için- mevzuu iktisadi teşkil eder.

Onun için: Memleketimiz muhit-i içtimaiyesinde cereyan etmekte olan -zirai, ticari, sınai, mali ve beledi- münasebet-i umumiye-i ma'şeriyeyi tetkik ve haftalık bir icmâl halinde enzâr-ı umumiyeye arz etmek vazifesiyle mübahı olduğumuz şu sırada bu -icmâle- şamil bir kelime ile -iktisadi- unvanını vermekte tereddüt etmiyoruz.

Matbuat-ı garbiyeden her birinde her hafta böyle icmâllere tesadüf olunur. Bu muazzam sahifelerden hemen birinin, eğri harfli -hafta-i mali- sütunu altında memleketin yedi günlük hayat-ı mâliyesinin âdâd ve erkâm ve muhtasar meşruhat ile musavver olduğu görülür. Fakat bilhassa yevmi gazetelerde bu icmâller yalnız cihet-i mâliyeye: Nukud ve esham piyasa ve borsalarına aittir. Halbuki memleketimiz umur-i mâliyesi hükûmetin âdi bütçesini ecnebi istikrazlarıyla kapayacak derecede iptidaidir. Hayat-ı umumiyemizde mali ve millî cereyanlara bu yolda müsahabata bile hemen tesadüf olunmaz. Bunu anlamak için Galata'da Konsolit Hanı'nın boyaları dökülmüş demir balkonları arasında dolaşan birkaç mubayaacının manzara-i yeis ve sefaletini görmek kifâyet eder. Kırk sene evvel tesisine teşebbüs olunan 13039 tarihli Umumi Borsalar Nizamnamesi'nin kifayetsizliğinden dolayı geçenlerdeki bir esham ve tahvilât borsası nizamnamesiyle birçok maddelerin taht-ı vüsuk-u emniyetine alınan Dersaadet Borsası bütün bu nizamnamelere rağmen hâl-i sabıkını muhafaza etmekte ve hatta borsa erkânından bir zatın pek haklı olarak söylediği gibi Galata bankerleri zamanından geriye doğru gitmektedir. Diğer taraftan elimizdeki vesaike nazaran şimdiye kadar İzmir'de küşat edilmiş olması lâzım gelen ticaret borsasının vücudu mevkuttur. Filhakika kanunlar tabiat-ı muhitten istinbat olunursa zemin-i tatbik bulur.

Memleketimizde umur-i iktisadiye ve mâliyenin henüz hâl-i inkişafta bulunduğu bir sırada borsa muamelatını daha iyi ve revnaklı görmek ne kadar mümkün değilse, muamelat-ı cariyeyi nazar-ı tetkikten uzak bulundurmak da o kadar doğru değildir. Galata Borsası'nın muamelatı sair memleketlere nazaran mahdut hem de pek mahdut olsa da bizim için yine mühimdir. Zira; borsaların mükemmeliyeti bulundukları memleketlerin tekâmülat-ı iktisadiye ve mâliyesine merbut olmakla beraber, kabil-i inkâr olmayan bir hakikattir ki, bir memleketin terakkiyat ve tekâmülat-ı iktisadiyesinde borsaların tanzim faaliyetinin de dahl ve tesiri mevcuttur.

Onun için biz icmal-i iktisadimize birinci madde olarak kabul ettiğimiz -umur-i mâliye- de mühim mevkii borsa muamelatına hasr ediyoruz.

Mamafih borsa fiyatları yalnız nukud ve kayyım- ı menkuleye -eshamaait ve münhasır olmayıp diğer kahve, pirinç, yün, darı, pamuk, hububat-ı mütenevvie gibi emtia-i ticariyeye mahsus piyasalarda vardır ki, Dersaadet'te ticaret borsasının bulunması cihetiyle biz bunları ticaret itasının ve bazı ticaret muavenetiyle tetkik ve icmâle derç edeceğiz.

Filvaki şeker, kahve, darı vesaire gibi bazı mevad-ı ticaret piyasasında bulunacak ise de et, ekmek, sebzevat, yemiş gibi çok mevad vardır ki cihetlerle sezâyi tedkik oldukları halde ticaret odalarının saha-i ihatasına dahil değildirler. Halbuki bir milyondan fazla ahaliyi câmi İstanbul şehrinin görülecek mesele-i iktisadiye olduğu kadar bir emr-i mühim nemâıdır. Bir ailenin bir sene zarfında muhtaç olduğu gıda aile bütçesinin mühim bir kısmını işgal eder. İçtimaiyundan Frederik Löple'nin maruf olan -aile bütçeleri- tetkikatından pek vazıh anlaşılıyor ki masraf-i gıdaiye, beytiye ve iksâiyeden yalnız birinci kısım masraf bütçesi yekûnundan ¾ ünü tecavüz etmektedir. Servet-i umumiyenin cedâvil-i esasiyesini teşkil eden aile bütçelerinde bir mevki-i mühimi haiz olan es'ârın memleketimizde -şimdiye kadar devam ettiği- ihmal edilmesi caiz midir?

Onun için biz bilcümle es'âra müteallik cetvelleri cem ve telfik ve tedricen bunları tanzim ve inzâr-ı teyakkuza vaz ile mühim bir vazife daha ifa etmiş olacağız itikadındayız. Ve bununla yalnız İstanbul ahalisine ve mütalaalarımıza hizmet edilmiş olmayacaktır; bahçıvandan, bostancıdan, esnaftan birçok zavallı vatandaşlar vardır ki, bu cetveller, bu icmaller sayesinde belki hükûmet ve şehir müdiranının nazar-ı dikkat ve intibâhlarını üzerlerine davete muvaffakiyetle mesut olacaklardır: Soğana, pırasaya, yeşile, yaprağa kadar nüfuz eden ağır ve insafsız faizlerin bârgirânını izale değilse de tadil çareleri aranılacak; ihtimal ki mevâsim-i muhtelifenin şeda'idine maruz Eminönü'nden Sirkeci'ye doğru uzayıp giden muhtelif meydan ve sokaklar-

da toplanan sebze ve meyve pazarları, bir gün gelip de yağmur ve çamurdan azade mahfuz bir yere nakil olunacaktır.

İşte verdiğimiz şu izahattan da anlaşıldığına göre: İcmâl-i iktisadimiz memleketin hayat-ı umumiye ve hususiye-i iktisadiyemize ait malumatı ve bilhassa bu malumatı verecek âdâd ve erkâmı her perşembe günü -Hak- ın son sayfasında son havadis olarak enzar-ı umumiyeye arz edecektir.

Bu vazifede inşallah her şubede muavenetlerini temin ettiğimiz birçok zevat-ı muhteremin himmetleriyle devam-ı müyesser olursa memleket için -başkaca mühim olan- vazife-i tahkikiye ve ihsâiye esasları hazırlanmış olur. Saha-i tetebbuatımız iyice vâsidir. Fakat tahkikat-ı içtimaiyede: Mümkün olduğu kadar geniş bir sahada, mümkün olduğu kadar çok ve mütenevvi hadisatı cem ü telif en birinci ve en mühim bir vazifedir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Hak
Numara 22
4 Nisan 1912

İcmal-i İktisadimize Dair

Henüz pek iptidai bir halde olan icmâl-i iktisadimiz münasebetiyle birçok zevat-ı muhtereme tarafından takdirat ve teşvikata mazhar oluyoruz. Bu meyanda dermeyan olunan bazı mütâalât şayan-ı dikkattir. Geçen gün ulum-i içtimaîye ve terbiyeviyede ihtisasıyla maruf bir zat tetebbuat-ı ilmiyenin memleketimizde şekl-i hâzırı hakkında umumi ve fakat doğru mütâlaalar yürütüyordu:

Gazetelerde, risalelerde hemen her mevzû'a da yazılan makalelerde birçok yabancı kelimelere tesadüf ederseniz. İdealizm, realizm, nasyonalizm... Edebiyatta olduğu kadar içtimaiyat ve iktisadiyatta bu kabilden o kadar gayr-i me'nüs kelimeler ve hele -garp ulemasından müteselsil ve na-mütenahi isimlere atfen- öyle vesikalar görürsünüz ki halimizi bilmeyen bir ecnebi, memleketimizin Avrupa hazâin-i fünûnunu kâmilen lisanımıza nakil ve iktibasa muvaffak olduğumuzu zanneder. Halbuki memleketimizde maalesef itiraf etmelidir ki, daha bu kelimelerin Türkçe mukabilinde bile ittifak hâsıl olmamıştır; ne bu kelimeler ne de bu kelimelerin muhit-i irfanında temyiz etmiş isimler ve simalar bizce tanınabilmiştir.

Aynı zamanda muhterem bir muhibbim olan bu zatın vasıl olduğu netice şundan başka bir şey değildir: Memleketimiz gibi henüz hâl-i inkişafta bulunan muhitler için matbuata ve müelliflere terettüb eden en mühim vazife seviye-i umumiye-i fikriyeyi bir terbiye-i tedrice ile arzu olunan kemale doğru ilerletmek, yükseltmektir.

Bu umumi mütalaalarda icmâlimize isabet eden mühim hisseler var; icmâlimiz her hafta derc-i sütun edeceği cetvellerle umur-i mâliye ve ticariyede bulunanlara veyahut eshab-ı merak ve ihtisasa bir fayda-i ameliye temin etmekle beraber bunlar haricinde hatta tüccardan birçokları vardır ki böyle umumi bir cetvelden lazım olan manayı istinbatdan acizdirler. Çünkü bu cetvelleri anlayabilmek için ihtiva ettiği erkamı tanımak, aid-i esaslar tertip ve ihzar edilmiş olsaydı muhibimin alelumum makâlât-ı ilmiyeye ait mütâalâtına mahal kalmayacağı gibi ben de bir icmâl-i iktisadi için bu satırları yazmazdım. Kemal-i esefle burada da teyide mecburum: Memleketimizde böyle şeyler daha evvelleri düşünülememiş olduğu gibi ilk dört senelik hayat-ı meşrutiyetimizde siyasiyatın ihtilacat-ı muharribesi içinde bu gibi mesaiyi

semeredar edememiştir. Fakat şimdi çiftçi, tacir, sarraf... bütün anasır-ı maddiye-i içtimaiyemizle erbab-ı tetebbuatın gaye-i emeli: Memleketimizde bir hayat-ı sükûn ve refah temin edebilecek kuvvetli bir hükûmettir.

Ben kendi hesabıma: Edebiyatta olduğu kadar iktisadiyatta her şube-i içtimaiyenin inkişafını Meclis-i Mebusan'da -muhafazakâr bile olsa- oldukça mütecanis ve metin bir ekseriyete müstenit kuvvetli bir hükûmetin teessüsü ile alâkadar görüyorum.

Mustafa Suphi

----------o----------

Hak
Numara 29
11 Nisan 1912

Borsalar Hakkında Mukaddemat

İcmal-i İktisadiyemizin Lügat-ı Tahlilisi

Borsalar, Pazar, Panayır – Aralarındaki Fark – Ticaret Borsaları ve Esham ve Tahvilat Borsaları – Ehemmiyetleri – Borsa Muamelatının Hayat-ı Umumiye-i İçtimaiye ile Münasebeti – Borsa Oyunları, Ahlâkiyun Nokta-i Nazarından – Borsanın Mantığı – İrticacat-ı Mütevazine- Borsalara Ne Derece Ehemmiyet vermeli?

Borsalar pazar ve panayırların bir şekl-i müteferrisini arz eder. En iptidai zamanlardan beri bir araya toplanıp teati-i efkâr ve hissiyat eden insanlar teati-i mahsulata da mecburiyet hissetmişlerdir. Her sene havze-i faaliyetine üç yüz binden fazla ahz u itâcı toplayan ve hesab-ı senevisini (400) milyonla tevşih ve tetvic eden Sibirya'nın Nijni Novgorod panayırı tarih-i hazır-ı iktisadın en zengin misalidir.

Pazar ve panayırlarda mahsulat aynen teşhir edilir, bayiler ve müşteriler, köylüler ve tacirler bu sahra-i yerlerde, hep bir arada, beğendikleri malı alıp satarlar. Ve orada teslim ve tesellüm ederler. Filvaki borsalar da ahz u itâcıların içtima ettikleri bir yerdir. Fakat bu sahra-i bir mahall-i içtima, bir panayır değildir. Şehirlerin en kalabalık bir caddesinde büyük bir bina içinde, büyük bir izdiham: Ellerini, kollarını kaldırarak birbirlerine işaret ve inat eden gürültücü birçok adam görürsünüz. Ortada yığınlarla mahsul bu kadar ki, şu garip hâlden, hâl-i aşina olmayanlar bir mânâ çıkarsınlar! Bazen ufak şişeler ve kutular içinde mahsul numunelerinin teşhir edildiği, elden ele dolaştırıldığı nazar-ı dikkati celbeder. İşte borsa fikri en bariz surette bu ufak şişelerde mütecellidir: Son asırların mihanikiyesi usul-i ticarette büyük bir inkılap vücuda getirmiştir. Vesait-i nakliyenin temin ettiği sürat ve suhulet-i münasebat, kıtaat arasındaki mesafeyi azaltmış ve zamana büyük bir kıymet vermiştir. Şimdi mahsulatın aynen ve yığınlarla teşhiri olarak kabul edilen Nijni Novgorod gibi mahdut panayırlara veyahut teşvik-i mesaiyi mutazammın müsabakagâhlara inhisar eylemiştir. Memalik-i mütemeddinede mahsulün satılmak için memleket memleket seyahate ne tahammülü ne de ihtiyacı

kalmıştır. Onun için mahsulün heyet-i külliyesi yerine bir numunesinin teşhiri kabul edilmiş ve bu suretle borsa esasları takarrür etmiştir.

Mamafih borsalar yalnız mahsulata mahsus değildir. Her devirde satılık mahsulü olanlar müşterilerle buluşmağa nasıl gayret etmişlerse borç para vermek isteyenlerle para arayanlar ve memalik-i saire-i ecnebiyede alacağı olanlarla oralardan mal getirtmek arzusunda bulunanlar da birbirlerini bularak nukut alışverişi etmişlerdir. Filvaki on yedinci asra kadar bütün karn-ı mutavassıtta, Paris'in mübadele köprüsü Pont au change üzerinde ve Londra'nın Ex change ki de zî-kıymet-i maadin, istikrazat ve memalik-i ecnebiyeye ait havalât ve emre muharrer senedat muamelatında bulunulmuştur. Hükümdarlar bankerlerin tahammül edemeyecekleri derecede mühim paralar istikrazına ve binaenaleyh itibar-ı umumiye müracaata mecbur oldukları zaman bu yekûnlar efrad-ı millet arasında inkısam etti. Ve ortaya hükümet fondoları çıktı. Bir taraftan devlet düyun-ı umumiyesinin artması, diğer taraftan teşebbüsat-ı azime-i ticariyenin meydan-ı tedavüle çıkardıkları hisse senedatı ve umur-ı nafıa-ı istikrazat evrak-ı nukut ve esham piyasasını ticaret piyasası kadar mühimleştirdi. Bu müdavelat-ı azime-i nakdiye münasebetiyle faiz pazarlıkları borsalarda ticaret işlerini pek geride bırakmıştır. Hâlihazırda Fransız kıyem-i menkule yekûnunun Rant-ı Fransiyez dâhil olduğu hâlde 120 milyarı tecavüz eylediğini söylersek Paris borsası hakkında basit bir fikir edinilmiş olur.

Şu hâlde tetkikatımıza vuzuh vermek için borsaları ticaret ve esham – tahvilat piyasalarına ait olmak üzere iki kısma ayırmak icap eder.

Ticaret borsalarında: Hububat, kahve yün, pamuk, bakır, gaz... ilh. gibi mevâdd-ı iptidaiye üzerinde hemen veya bir müddet nihayetinde teslim ve tesellüm edilmek şartıyla muamelat cereyan eder. Esham ve tahvilat borsası veyahut kısa tabir ile – mali borsa – ise emre muharrer senedatın, hükûmet tahvilatının, şimendifer tahvilatının alınıp satıldığı pazar malıdır.

Görüyoruz ki, borsalar bir taraftan emtia ve eşya-yı ticariyenin alım satımını temin eden bir pazar-ı ticaret olduğu gibi diğer taraftan da – ticaret olsun ziraat ve sanat olsun – bilcümle teşebbüsat-ı iktisadiyenin mahall-i tekevvünüdür. Borsalar büyük teşebbüslerin derece-i metanetini cetvellerindeki erkam ile efkâr-ı umumiyeye arz eder. Efradın tasarrufat-ı şahsiyesini bankalara, şirketlere, şimendiferlere, yollara, kanallara, maden ocaklarına sevk ile nemalandırmağa ve neticeten servet-i umumiyenin tekemmülatına hizmet eder. Mamafih gerek emtia ve eşya gerekse esham ve tahvilat borsalarda daima aynen alınıp satılmaz. Resülmalı mahfuz olmak üzere muhtelif günlerdeki fark-ı fiyatta alınıp satılır ki, buna (hava) derler.

Şu suretle servet-i umumiyenin bir kısm-ı mühimi için tecelligâh olan borsalarla bu servetin muhassalı olan ilm-i ziraat – ticaret – sanat arasında

samimi münasebat mevcuttur. Denilebilir ki, borsalar faaliyet-i içtimaiyenin merkez-i asabisini teşkil eder. Memlekette cereyan eden ve hayat-ı umumiye ile az çok münasebeti olan hiçbir vaka yoktur ki, borsalarda eşkâl-i münakisesi görülemesin. Vakayiden bahsetmek fazladır; bazı vakayinin ihtimal-i hususu bile borsada fiyatların terfi ve tenziline sebebiyet verir. Sulh ve harp, ittifak ve itilaf ihtimalleri, bir heyet-i hükûmetin tebdili, yeni hükûmetin mülki ve ahaliye telkin-i emniyet edip edememesi, bir reis-i hükûmetin seyahatleri ve mülakatları... ilh. Birçok ihtimalat borsa işlerinde dâhil-i hesaptır.

Böyle mahiyetce yekdiğerinin mübayini birçok tesirata tabi olan ve bazen asılsız bir havadisin şuyuuyla fiyatlarını terfi ve tenzil eden borsada iş görmek tasavvur olunduğu kadar kolay bir iş değildir ve bunun içindir ki, borsa muamelatına (oyun) tabir etmişlerdir.

Ahlâkiyun borsa oyunlarını bu itibarla münafi-i ahlak addederek ahlak derslerinde: Etfale borsadan sakınınız sizi yakar, mahv ve perişan olursunuz tehditlerinde bulunurlar. Ancak Rober Mil'in dediği gibi: Çocuklara ateş yakar, dokunmayınız ihtarında bulunulduğu hâlde, aynı zamanda, ateş suyu kaynatarak dünyayı alt üst eden bahar kuvvetini de vücuda getirdiği öğretilmez mi? Borsanın bazı tesirat-ı tahribiyesi mevcut olmakla beraber iktisadiyat-ı alemdeki fiil-i feyyazanesinin de ahlâkiyunca malum bulunması lazımdır. Borsanın da zati ve zaruru-i bir mantıkı, kanunu vardır. Fiyatın ilanihaye terfi ve tenzili mümkün değildir. Tenzil ve terfi-i fiyat borsada da arz ve talep kanununun tesir-i sehharından bütün katiyeti ile tecerrüd edemez. Herhangi bir kıymetin mebzuliyeti hâlinde borsa fiyatının tenzili zaruri, hatta faidelidir. Fakat ziyade sukut suudun yakınlaştığını gösterir. Nasıl ki, fiyatın pek ziyade yükselmesi de sukutun takarrübünü ima eder.

Hülasa, iktisadiyunun pek güzel tabir ettikleri vecihle bu sukut ve suud irticacatı mütevazindir, Oscillation rythmique ve bir mahiyet-i terbiviyeyi haizdir.

Mamafih, borsa işleri ve bilhassa hava oyunları herkese şayan-ı tavsiye değildir: İşe vâkıf olmayanlar için – gayr-ı mümeyyiz bir çocuğa karşı ateş kadar – tehlikelidir. İşe vâkıf olanlar için ise ileride vereceğimiz bazı tafsilattan da anlaşılacağı üzere muamelat-ı adiye-i ticariyeden fazla tehlikeli ve zararlı değildir. Binaenaleyh, borsalara böyle sathiyetliklerle değil, belki bir memleketin füyuz-ı iktisadisiyle münasebetleri itibarıyla dikkat ve o nispette ehemmiyet vermek – hususuyla bizim gibi, büyük ve zengin bir istikbale doğru henüz inkişaf etmekte olan memleketlerde – mutena bir vazifedir.

Mustafa Suphi

----------o----------

İctihat Dergisi
Numara 45
15 Nisan 1912

İktisada Dair;

Tesai Cemiyetleri
(Sociétés Coopératives)

Muhitleri tetebbu eden bir feylesof için eşbah ve ervâh arasındaki münasebet-i iştirakiyeyi itiraf etmemek, bütün hadisat-ı âleme hâkim bir "fiil-i iştirak" karşısında, bi-payan semalara karşı bir heyet-şinâs kadar, hayran olmamak mümkün değildir.

Bir muktesid de tetebbu ettiği muhit-i içtimaiyede vücut bulmuş ve bulacak âsar-ı ümranın başlıca amili olan fiil-i iştirak önünde bir vaz'-ı teyakkuz ve ihtiram almaya mecbur olur. İstihsalin amili say ve ameldir. Fakat Robinson'u bile deryalardan kurtulup adaya can atarken birkaç parça ip, halat ve demirle kurtulmuş buluyoruz. Bu ufak tefek, sonra birer vasıta-i istihsal oluyor. Demek ki sermaye fikri de say ve amel de amildir. Devr-i hâzırın âsar-ı azime-i medeniyesi ise ne bazı efradın say ü ameli, ne de -bu say ü amelin tasarrufatından başka bir şey olmayan- sermayesi ile vücuda gelmiştir. Belki say ü amelde de, sermayede de; bunu biraz daha izah etmek üzere: Sermaye-i maddiye de, sermaye-i maneviye de iştirak ve ittihad ile; iştirak ve ittihad, say ü amelin ve sermayenin ekseriya mütehâlif olan menafiini, mesut ve mahsüldar bir manzume-i içtimaiyede telif ve ahenkdar eder. Medeniyet-i beşeriyeye tesir-i füsunkârı pek malum olan say ü amelin ve sermayenin faaliyeti bu sayede bir faaliyet-i mütezayide halinde tecellisaz olur. İlk zamanların aile iktisadiyatında biraz sonra loncalar devrinin gayr-i kabil nüfuz-i istibdat duvarları arasında; daha sonraları el ve makine işleri *machino-facture, manufacture* devirlerinde tekevvün eden hadisat-ı iştirakiyenin her muhite göre birer tesir-i feyizkârı vardır. Fakat biz burada ne edvar-ı iptidaiye-i iktisadiyeden ne de devr-i cedidin tabii ve siyasi hudutlarla ayrılmış kıtalarında teşekkül eden bi-hudud beynelmilel ticari ve mali şirketlerinden bahsedeceğiz.

***

Bir muhitimiz var ki hulûs-i niyetle mâlâmâldır. Herkes esbab-ı inhitâtımızı faaliyetsizlikte, teşebbüsüzlükte görüyor. Onun için muadelat-ı muhtelife-i inkılâbiyemiz arasında (teşebbüs-i şahsi) epeyce revaç buluyor. (Teşeb-

büs-i şahsi) öyle bir kelime ki herkes taraftarı, her fırka mâdihi; fakat bütün hulûs niyetlerin, bütün faaliyetlerin (bilgi) ye iktiran etmedikçe az zaman içinde iflas demesek bile, ilan-ı akamet ettiğini de bilmiyor değiliz.

Mazi bizde yalnız teşebbüs-i şahsiyi değil, teşebbüs-i içtimaiyi de mütezelzil etmiştir. Kuva-yı ferdiyemizle beraber hele son zamanların tazyikatı altında kuva-yı içtimaiyemiz de harap olmuştur. İçtimaiyet ferdiyetle tekemmül ettiği gibi içtimaiyeti noksan ferdiyetlerin pek zayıf ve izmihlâle müstaid oldukları tahakkuk etmemiş midir?

Demek ki mesele derince düşünüldü mü (Teşebbüs-i şahsi) cilerin meyyalgekârlıklarına karşı herkes ve her fırkanın cevab-ı tasdik vermesi (zaaf-ı içtihat)a atf olunacak şayan-ı dikkat hadisattandır.

Hususiyle muhitimizde -ferdiyet ve içtimaiyat- ın hâl-i iptidaide bulunmasının zahir bir neticesi de sermayesizliktir. Öyle bir sermayesizlik ki ekseriyet mâhasal-i yevmiyesinden tasarrufa muktedir olamıyor. Ve tasarruf ederse ekalliyete mutlaka faiz veriyor. Sonra küll itibariyle heyet-i içtimaiyemiz ise heyet-i saire-i içtimaiyeye harcgüzârdır. Bir cemiyette ekseriyet ekalliyete ve -ekseriyet, ekalliyet- heyet-i külliyenin harice faiz veya harçgüzâr olması bir (siyeh-i içtimaiye) değil midir?

Bunu ferdiyundan en müfriti, iştirakiyundan en müterakkisi bir fenalık olarak telakki eder, şüphesizdir.

Mamafih memleketimizin hâl-i hâzırında teşebbüsat-ı azime-i nâfıa için ecnebi sermayesinden, fakat müsmir surette istifadeye hiç kimse muarız olamaz. Bir daha teyid edelim: Çünkü bu teşebbüsatın memlekete bahşedeceği feyz-i iktisadi faizi, hatta sermayeyi az zamanda telafi edecek mahiyettedir.

Fakat bir cemiyet muhitinde yalnız sermayedar ve kârgüzâr bir sınıf-ı içtimaiyenin teşebbüsat-ı şahsiyede bulunarak avamdan küçük mutasarrıfların da sermayelerini alarak tedvin-i servete muvaffakiyeti ahenk-i içtimaîyi harap eden hadisat-ı mütekaddimedendir. Böylece müreffeh ve muktedir bir sınıfın tekevvünü ve teâlisi ile diğer bir sınıf zaruret ü fecret uçurumlarına sükûtunu hisseder. Dünyanın medeniyetini hâl-i hâzırda tehdit eden tehlike-i azimenin mesnedi ise bu muvazenesizlikten, bu ahenksizlikten başka bir şey değildir.

Onun için: Büyük bir huzur-ı siyasiye malik olmasa bile arazinin ve serveti-i umumiyenin tevzii ve inkısamında -herkesin bir parça yeri var, çok zengini yok, fakat açlıktan da kimse ölmez- denilecek derecede ahenk ve adalet-i içtimaî mevcut olan şu memlekette bu ahenk ve adalet nokta-i nazarından düşünülecek bir mesele-i içtimaîye yok mudur? Acaba bir mesele-i içtimaiyenin vücudu, ancak sunuf-i muhtelifenin tekevvününden ve sunuf arasında bir buhran-ı azimenin hudusundan sonra mı tasdik olunur? Ben zannediyorum ki bu memleket fark-ı siyasiye için, fark-ı siyasiye âlude-i ihti-

ras olsa da fark-ı içtimaîye için, mütefekkirler için, bugünkü ahenk-i içtimaî nokta-i nazarından takip edilecek büyük meseleler tekevvün ve mevcuttur. Mehd-i edyan olan şark toprakları üzerinde bugün hükûmet eden insanlar düşünerek ve bilhassa düşündüklerini esaslara isnat ederek işten evvel karara mastar olacak bir vicdan-ı medeni ve içtimaî tesisine mecburdurlar.

İşte biz bugün: İctihad etrafında ve istidradlar içinde sermayesiz veyahut küçük sermayelerle (yevm-i cedid, rızk-ı cedid) yaşayan küçük müstahsillerin tedvin-i servette sermayeler ve büyük müstahsillerden büsbütün geri kalacak tahaddüs edecek ahenksizliklere mâni çareleri düşünecek ve fiil-i iştirakin bu vadideki tecellisini tetkik edeceğiz.

***

Burada tetkikatımıza bir vazıh vermek için (iştirak) ın manasını tahdid ve tayin etmemiz lazım gelir. Bir kere iştirakdan iştirakiyun (Socialistes) in kast ettikleri -dünya ve mâ-fihâdeki- iştiraki anlamadığımız gibi teşebbüsat-ı nafıa ve mâliyedeki bil-vasıta iştirakatı da murad etmiyoruz. Burada düşündüğümüz ticari ve mali şirketlere iştirak edemeyecek derecede az sermayeli olan veyahut -sây ü amel- den başka sermayesi olmayan küçük mütehassıllardır. Ve bunların bütün şuabat-ı mesaide bilfiil iştirakidir. Bir patronla amelesinin destgâhdaki hayat-ı içtimaîyelerinde de bir iştirak mütecellidir. Birinin alât ve edevatı, diğerlerinin kuvva-i adaliyesi iştirak ediyor ve netice itibariyle bir servet istihsal ediliyor. Fakat şu hadisede netice itibariyle iştirak varsa da esbab da iştirak yoktur. Biri sermayesini tenemmi ediyor, diğerleri mahdud ve muttarid kol kirası temin edebiliyorlar. Onun için biz küçük müstahsillerin (sebep ve netice) aralarında müttehid bir amilden hayat olmak üzere bütün şuabat-ı mesaiyede müstakil bir fiil-i iştirak ile iştiraklerini kast ediyoruz. Kendi başlarına bir iş idare edemeyecek birçok erbab-ı mesaii bir araya gelerek ve birer parça sermayelerini birleştirerek bir müessese vücuda getirirler ve kendileri bizzat çalışarak âlem-i rekabet de de temin-i muvaffakiyet ederler.

Erbab-ı say ü amelin veyahut küçük müstahsillerin şuabat-ı mesaiyeden herhangi birine ait olursa olsun vücuda getirdikleri bu gibi müesseselere Avrupalılar *Sociétés Coopérative* derler ki, umur-ı iştirakiye ve içtimaiyeye ait birçok kelimelerden temyize medar olmak üzere (Tesai Cemiyetleri) suretinde tercüme ediyoruz.

Tesai Cemiyetlerinin doğrudan doğruya ve bariz bir surette isbat-ı faaliyet ettikleri zemin, zemin-i istihsal ve istihlaktir.

Tesai istihsal cemiyetlerinin *Seo Coo Production'ın* mevzuu istihsalde müteahhidi -ki patrondur- izale ve hasıl olan kârı hakiki müstahsillere, yani

erbab-ı mesaiye terk ve temin eylemektir. Burada destgâh bizzat amiller veya amillerin teşkil ettiği tesai cemiyeti tarafından tesis olunmuştur. Bir kere içtimaî destgâha, mahsulün müşterekler tarafından ihzar olunduğu yer; bir de içtimaî mağaza: müstahsillerin mahsullerini bir memur vasıtasıyla sattırdıkları yer: Hatırda tutulacak iki mühim unsurdur. Mamafih bu iki unsurun aynı zamanda vücudu şart değildir. Olabilir ki, fiil-i iştirak destgâhda nihayet bulur. O halde hisse-i intifa zaman-ı sâye veya miktar-ı mahsule göre taayyün eder. Destgahta veyahut evlerinde imal ve ihsar eyledikleri malı içtimaî mağazada sattırırlar. Bu taktirde ise hisse-i intifa yalnız teslim olunan miktar-ı mahsule göre tayin olunur.

Görülüyor ki (istihsalde tesai) faaliyat-ı içtimaiyeden her birinde feyizli neticeler verecek bir usuldür. Say ü amelden bahsederken yalnız sanat-ı azimenin sert ve haşin imalathanelerinde mağdur olan ameleyi hatırlamak doğru değildir. Bugün bir devr-i inkılap geçiren memleketimizde pek galebelik ve pek şayan-ı dikkat olmasa da hayat-ı meşrutiyeti yaşatmak vazifesini yüklenmiş bir zümre-i mütefekkirin var ki âlem-i matbuatta her türlü teshilattan ve her türlü istifadeden mahrumdur. Bu zümre ne fikirlerine göre matbuata ne de fikirlerine revaç verecek piyasaya maliktir fikre göre matbuat olmadığı için matbuata göre fikirler nema buluyor bu ise bir inkılâp, bir inkılap fikri zararına en mühim bir hadisedir. İşte aynı iman ve vicdanı taşıyan mütefekkirler için bu büyük zararı telafi edecek yegâne çare: Birleşirler, düşünür ve yazarlar, yazdıklarını kendi menfaatlerine tâb ederler ve ettirirler, mahsul-i mesaiyi yine kendi menfaatlerine sattırırlar.

Bu teşebbüs şüphesiz ki söylendiği kadar basit bir iş değildir. İhtimal ki muharrirler mesayi-i yevmiyelerini biraz tezyid ederek yazacakları fazla bir iki makalenin veyahut satacakları ilk eserin bedeli bu cemiyete ilk sermaye olarak vaz edeceklerdir; amal-i istihsali tanzim için birçok uğraşacaklardır. Fakat her halde bir fikr-i tertip ve intizam ile ihtiyaç-ı hazıra muvaffak böyle bir teşebbüs-i müşterekin muvaffakiyetle neticeleneceği muhakkaktır.

İstihsalde büyük bir amil ve hususiyle serd ettiğimiz mukaddemat ile alakadar olan itibar hususunda tesainin pek ziyade ehemmiyeti vardır. Tesai-i itibar cemiyetleri de *Associations Coopératives Crédit* itibara müftekir erbab-ı mesaiyenin iştirak ve ittihadıyla vücut bulur. *Raiffeisen ve Schulze-Delitzsch* namları altında iktisadiyatta meşhur olan itibar sandıkları tesainin birer şeklini arz ederler. Bu makalemiz mevzua bir nazar-ı umumi atfından ibaret olduğu için pek mühim olan bu maddeyi itibara ait başka bir bahise bırakıyoruz.

Tesai-i istihlak cemiyetlerine gelince, burada izale edilen mutavassıt satıcı tacirdir: Müşterekler bir mağaza açarak istihlâklerine mahsus eşya-yı

zaruriyeyi kendi kendilerine ve sairlerine satarlar. Mağazada et, ekmek, süt, peynir, yumurta, kömür ve levazım-ı mütenevviyi müstahsilden doğrudan doğruya alınıp satılınca aradaki bakkal, kömürcü, basmacı vb. nin kazanacağı kârlar cemiyete kalır. Ve şüphesiz ki bu kârlar neticede şayan-ı ihmal olmayan yekûnlar vücuda getirir. Ancak temin olunan kâr bundan ibaret değildir. Miktar-ı istihlâkata göre sene nihayetinde verilecek bir ikramiye de vardır. Biz cemiyet efradının kendi istihlâkatı için toptan mübayaa edeceği malın hıfzıssıhhaya muvafakat ve nefaseti de tabii itiraz götürmez ahvâldendir. Bunlardan başka istihlâk cemiyetlerinin birçok fevaid-i ahlâkıyesi de vardır ki numune olarak gelecek hafta nüshasına derc ettiğimiz Samson Kardeşler İstihlâk Şirketi Nizamnamesi'nin mukaddemesinde göreceğiz.

Tesai istihlak cemiyetleri başlıca üç şekildedir. Biri *Army and Navy Stores* İngiliz cemiyetleridir ki bilhassa müstehlikâtın ehveniyet ve nefasetine dikkat ederler, Anonim Şirketi tarz-ı teşkilatındadırlar. Diğeri *Belçika Sosyalist Le Vooruit* cemiyeti ki teşkilatı sosyalizm esaslarına sünnet-i ahlâkı, iktisadi olmakla beraber siyasi ve sekter bir mahiyeti haizdir. Üçüncüsü ise yine İngilizlerin Rochdale Adil Ön Ayaklar Cemiyeti'dir. Société des équitables pionniers de Rochdale. Bütün müdevvenat-ı iktisadiyede zikr olunan bu teşebbüs üzerinde biraz tefakkuf edelim:

Rochdale Manchester'den birkaç mil ötede ufak bir kasabadır. 1844 tarihinde ekseri fanila dokumacısı olan 28 amele maruz oldukları teşkilat-ı hayatiyeyi nazar-ı dikkate alarak ve adam başına haftada 2 peni vermek suretiyle topladıkları 28 lira yani 700 Frank sermaye ile evlerinde bir istihlâk cemiyeti vücuda getiriyorlar. Bir ufacık sermaye ile *Toad's loane* Kurbağa Sokağı'nda ufacık bir dükkân açıyorlar. Bütün ihtiyacat-ı gıdaiyelerini oradan istifa etmek, daima peşin alışveriş edip borçlanmamak, makul bir kâr, kanaat ve bu suretle mesarif-i beytelerinden bir tasarruf yapmak, şerait-i esasiye-i iştirakiyeyi teşkil ediyor.

1845 senesi nihayetinde 28 mütesai yerine 74 mütesai görüyoruz. Umumi satış muamelesi 16.750 Frank, temettü 550 Frank. Bu ümitbahş netice daha sonraki senelerde büsbütün şayan-ı dikkat muvaffakiyetlere iktiran ediyor.

.....		Sermayeleri Frank	İşleri Frank	Temettüat Frank
1850		57.000	325.000	25.000
1856		320.000	4.500.000	100.000
1877	8900 kişi	6.000.000	7.600.000	1.275.000
1891	11. 647 kişi	7.400.000		1.305.000

45 sene zarfında istihsal olunan bu neticeler teşebbüsat-ı ictimaiyenin kudretini gösterir mahiyettedir. Mamafih cemiyetin saha-i muamelatı bu zaman zarfında pek ziyade tevsi ederek câbecâ açtığı büyük mağaza ve depolardan başka bir müze, bir kütüphane, birçok mektep de vücuda getirmiştir.

Filvaki (Adil Ön Ayaklar) isminden de anlaşılacağı veçhiyle bu şirketten maksat yalnız kâr-ı maddi değildir. Manevi ve ulvi maksatlar da vardır: Müstehliklerin ve bütün erbab-ı mesaiyenin evvela yeni terbiye ve tedrisde mühim bir amil olmak; bunun içindir ki bu gayur İngilizler Adil Ön Ayaklar namını alıyorlar. Ve ilk 1845 senesi temettünden % 2 ½ den maarif umuruna ayrılan 13.750 Frangı kemal-i itina ile 1891 de 32.600 franga yani takriben 150.000 kuruşa kadar eblağ ediyorlar.

İşte Rochdale Adil Ön Ayaklar Cemiyeti mahiyetindeki teşkilatta sosyalist "sekter"liği olmadığı gibi hiçbir esas-ı siyasi de mevcut değildir. İngiliz erbab-ı mesaiyesinin zaten parlamentoya en yakın teşkilatında bile ictimai esaslar daha kuvvetlidir. Rochdale tesaileri ise münhasıran sıhhi, iktisadi esaslara istinat eder.

Görüyoruz ki alelumum tesailerinde istihlâk erbab-ı mesaiyi ecirlikten tahlis etmek fikri yoktur. Yalnız mevad-ı esasiye-i istihlâkiye üzerinden vaki olacak tasarrufat hayat-ı aileyi tehvin eder.

İstihsal ve istihlakten herhangi birine ait olursa olsun tesai cemiyetleri umumiyetle bir anonim şirketi teşkilatındadır. Şu kadar ki şürekası ve aynı zamanda sermayesi daima mütehavvildir. Bu cemiyetlere her vakit her isteyen girer. Ancak ferdiyeti kadar içtimaiyatı de muhtaç-ı vesaid olan ahalimiz için hususiyle taşralarda bu mahiyette serbest cemiyetleri idare gerek intizam gerekse muamelat-ı hesabiye nokta-i nazarından müşküldür. İctihad'ın gelecek nüshasında bir numune olarak derç edeceğimiz (Samson Kardaşlar İstihlâk Şirketi) nizamnamesinde komandit şeklinin esas ittihaz olunması bu sebeplere müstenittir.

Tetebbuatımıza ve esas olan başlıca âsâr:
La Coopérative: Ch. Gide
Coars d'Ec Politique: Ch. Gide
Traité d'Ec. P: P.L. Beaulien
Cours d'Ec. Sociale: A. Antoine
App. De La Solidarite etc...

Mustafa Suphi

----------o----------

Hak
Numara 43
25 Nisan 1912

Makale-i Yevmiye

Köylülerin İtibarı

Köylülerin itibarı bu son günlerde pek yüksek ve yüksekliği nispetinde kıymetdar idi; cemiyetleri, hamasetleri, mebuslar, gazeteciler ... herkes tarafından âlâ edilerek reyleri istenildi ve alındı. Fakat asil ve saf köylülerimiz, hâkimiyet-i milliyenin her intihapta tezahür eden bu yüksekliklerinden, bu devre-i zî-ihtişamdan uzaklaşarak tarlalarına avdet ettikleri zaman yine o muttarit ve çorak hayatın bin türlü acılıklarına hüdapesendane bir tevekkül ile teslim-i nefis etmişlerdir.

Şimdi onlar İstanbul'da Kabataş sahil sarayının yaldızlı kubbeleri altına gönderdikleri milletvekillerine dua-yı selâmet ve muvaffakiyet okuyorlar. Ve Allah'tan ümit ediyorlar ki dört sene zarfında meclis kendilerine daha feyyaz ve mesut bir huzur-ı hayat temin edecek: Belki, şu Kızılırmak, şu Karasu Köprüleri, şu harap yollar yapılacak, belki kurre vapuru gelecek, kim bilir? Vergiler azalacak, faizler af olacak, Ziraat Bankası çok para verecek ...?

İşte zavallı köylülerimizin hayatları gibi emelleri de böyle perişandır. Köylü yolsuzluktan, köprüsüzlükten, hırsızlıktan, Ziraat Bankası'ndan, faizden ... müşteki; fakat asıl sebeb-i şikâyeti: Zarureti, borcudur. Öyle olduğu hâlde asıl borcun, faizin batağı, o kasabadaki ağadan, çorbacıdan en az şikâyet eder. Çünkü, o bin derdinin devasıdır. Tahsildar dinlemez, para vermeyince mal satar, Ziraat Bankası her vakit para vermez. Ağa, çorbacı ise merhametlidir, imdada yetişir! Alacağını almaz, fazla para da verir, Allah'ın o senesi de böyle geçer, hâlbuki, zavallı hemşerim, geçen yıl tahsildardan biraz sonra köye gelen o adam değil miydi, yaz mahsulünü bahardan alan, hem de fiyatını kıra kıra alan o adam değil miydi? Köylü bu adamla tekrar muameleye mecburdur. Yaz gelir, selamla sattığı hububatı veremez. Ertesi sene için bu hububat hububata tahavvül ederken faizler yüzer yüzer inzimam eder. Fakat köylü yine habersizdir. Borcu, kendisi için esrarengiz hesaplar içinde bir muammadır. O bu muameleden sonra bir sene veya bir mevsim daha sapanına dayanarak toprağını işler; çalışkandır, çalışmaktan usanmaz. Namuskârdır, yalnız onun için borçlarını vermek emelleriyle yaşar.

Burada Reklos'un Asya bahsinden birkaç satırı nakilden kendimi alamayacağım. Hakikatler ne kadar tekrar edilirse edilsinler kıymetten düşmezler:

> *"Türk'ün fezailine varıncaya kadar her hâli kendi aleyhine dönmüştür. Türk namuslu, sözünün eri, borcunu ödemek için hayatının sonuna kadar çalışır. Ve tacir buna istinaden kendine ilanihaye kurtulamayacağı borç açar. Anadolu'da bu bir sarraf kaidesidir: Zengin olmak istersen Müslüman olmayana servetinin onda birinden fazla kredi verme, Müslümana ise servetinin on fazlasına kadar çıkabilirsin.* Böylece borç altında, Türk hiçbir şeye malik değildir. Emeğinin bütün mahsulü muhtekire gidecek, kilimleri, koyunları, yerleri bile tedricen yabancı ellere geçecek..."

Üçte bir asra karib zaman evvel söylenmiş olan bu sözler hayat-ı hazıre-i içtimaimizde daha acı bir hakikat olarak tecelli etmektedir. Bugün merkez saltanata kurbiyyetiyle meşhur olan Çatalca köylerinde lira başına ayda beş kuruş faiz almak pek maruf-ı müteamel ahvaldendir. Senevi yüzde 60 faiz, selem muamelatında yüzlerce fazlayı geçer.

Ahalisinin kısm-ı azamı ziraatla meşgul, bütçesinin nısfına yakın bir miktarını varidat-ı araziye ile döndüren bir memleket ve hükûmet için köylünün şu hâli pek fena bir işaret, bir işaret-i izmihlaldir.

Onun için bu hâlin bir an evvel çaresine bakmak en kudsi vezaif-i milliyedendir. Hususiyle ki, bizde arazi taksimatında sair mütemeddin memleketlerde tesadüf olunamayacak derecede bir ahenk ve adalet mevcuttur. Herkesin, her köylünün bir parça yeri vardır. İklim ziraata müsait ve latiftir. Toprak zengindir. Teklifat-ı askeriye ve milliye de silaha yüz tutunca köylüyü muhtekirin elinden kurtarmak şüphesiz ki, pek kolaydır fakat himmet iştir.

Bu vazifede alakadar yalnız mebuslar mı, hükûmet mi? Biz zannederiz ki, memleketimizde bütün mânâsıyla bir vâsi ve mürebbi-i millet vaziyetinde bulunan hükûmete bu hususta pek esaslı vazifeler terettüp etmekle beraber mebuslar ve teşkilat-ı siyasiyeye dâhil bulunan münevver vatandaşlar bu hususta müttehiden çalışmağa mecburdurlar. Biliyoruz ki, Mithat Paşa merhumun memleketimizde ebed-pîrâ bir hatırası da Osmanlı Ziraat Bankası teşkilatıdır. Yirmi beş otuz seneden beri hemen her vilayet, her liva ve her kaza merkezinde şubeler açmağa muvaffak olan bankanın sermayesi on milyon liraya yakındır. Fakat bu sermayeden beş milyonu elde, mütebakiyesi maliye hazinesinin zimmetindedir. Yine devr-i sabıkın defter-i seyyiatini karıştırmağa mecbur oluyoruz. O vakit bu mühim meblağ parça parça istikraz edilmemişti.

Hâlbuki, Ziraat Bankasının sermayesi devlet sermayesi değildir. Köylülerden banka hissesi olarak toplanan aşar zamaiminden vücuda gelmiş bir tasarruf-ı millidir. Hükûmete düşen vazife bu sermaye-i milliden zimmetinde olan meblağı tesviye çaresini bulmaktır. Geçen dört sene zarfında mebuslarımız bu cihetten bahsetmeğe vakit bulamamışlardı. Bu defa köylülerle beraber biz de ümit ediyoruz ki, bu derece fakir ve borçlu olan milletin hazine zimmetindeki hakkı hiç olmazsa mevzubahis olur.

Diğer taraftan itibar-ı mesaili itibar-ı hakikiden, itibar-ı şahsiye doğru büyük tahavvüllere maruzdur. İhtiyacat ve terakkiyat-ı hâzıraya göre köylü itibarının, itibar-ı hakiki tarz-ı teşkilatında yani rehin verilerek temin ve tesisi kabul-ı tatbik olmayan bir usuldür. Onun için Osmanlı Ziraat Bankası terhin-i arazi mukabilinde para verdikçe zirai kredi değil, belki, arazi kredisi *Crédit foncies* muamelesi görmüş oluyor. Kefalet-i müteselsile ile köylülere borç vermek ise şahsi kredinin bir şeklidir. Ve bunu ahval-i muhitiyeye göre tanzim etmek zarureti vardır. Köyler içinde, köylüler arasında bu teşkilat ve tanzimata hizmet edecek, hükûmet; bankayı, ahaliyi tenvir ve irşat eyleyecek ise, mebuslardır, muallimlerdir, gençlerdir...

Hülasa: Muhit-i içtimaide selamet-i millet ve memleketin münadisi olan bilcümle anasır-ı içtimaiyedir.

İşte biz bugün daha birçok makale ile tavzih ve tevsika muhtaç olan bu makalemle mesail-i milliye ve siyasiye ile meşgul olan vatandaşlara ve hususiyle mebus efendilere ve gazetecilere hitap ediyorum:

Köylüye verdiğiniz kredi, köylünün namusunu sarrafın elinden kurtaracak, kilimlerini, koyunlarını, yerlerini ailesine bağışlattıracak kredi olmalıdır. Yalnız hayali tezhip değil, hayatı tariz ve terfiye edecek olan bu itibar ise itibar-ı nakdîdir, para itibarıdır. Köylünün hürriyeti, istikbali, reyi de bu krediyle temin olunur. Ruh-ı Kavain sahibi Montesquieu *"Topraklar haiz oldukları kuvvet-i nebatiyeden ziyade sahiplerinin hürriyeti ile mütenasip mahsul verirler."* diyor.

Burada hürriyeti esaretin muhalifi, hürriyet-i şahsiye manasında telakki etsek bile, bilelim ki, bugün esaret-i şahsiye yoksa esaret-i iktisadiye vardır. Ve hürriyet-i şahsiye hürriyet-i iktisadiye ile kabil-i temindir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Hak
Numara 50
2 Mayıs 1912

Makale-i Yevmiye

Sosyalizm Cereyanları

İngiltere'nin son günlerde hâdis olan "siyah grevler"i münasebetiyle Köprülüzâde Mehmet Fuat Bey "beşeriyetin istikbalini kaplayan bu muzlim bulutlar karşısında, artık uçurumun kenarına gelmiş olduğumuzu" itiraf ediyor.

Celal Nuri Bey ise afak-ı istikbaldeki bu bulutları "saltanat-ı istikbal ve istikbal-i saltanat"ın meşâim-i nîrânı addediyor. Köprülüzâde'ye göre hudûd-ı ehemmiyetleri ihtiyatsız ellerle tevsi edilen amele sınıfının... ekseriyetin fikir ve zekâ üzerine tahakkümü insanlığın behîmiyete en çok yaklaştığı birân-ı meş'ûmda tecelli edecek; Celal Nuri Bey ise bu ân-ı mev'ûdda adalet-i ictimaiyenin hudus ve tekevvününe kani görünüyor: Bugün teşkilat ve tensikatını yoluna koymuş olan sosyalistler –o amele, o ekseriyet– mevki-i iktidara gelince, beyne'l-düvel iğfâl, entrika siyaseti, emperyalizm ve müsta'merât fecayii nihayet bulacak, militarizm ve sermâyedârân hükûmeti seddolunacak... Ve ihtimâl ki, Saint Simon'un hayal ettiği manzume-i ictimaîye: Askerler ve rahipler dünyası yerine büyük sanatlar ve âlimler dünyası kaim olacaktır.

Celal Nuri Bey'in "sosyalizmin ne lehinde, ne aleyhinde" bulunmak hususundaki bütün arzularına rağmen cemiyet-i beşeriyenin esas-ı hâzırına karşı bedbin olduğunu anlamakta güçlük çekmiyoruz. Filvaki yalnız İngiltere'de değil, bir cedîd ve atîkin hemen her tarafında erbâb-ı mesai ile sermâyedârân arasındaki münâsebât ve bu münâsebâttaki gerginlik Mehmet Fuat ve Celal Nuri Beyler de dahil oldukları halde bütün âlem-i efkârı düşündürmektedir. Ancak görüyoruz ki, bu "düşünmek" muhtelif surette tecelli ediyor. Medeniyet-i beşeriyeyi uçurum kenarında görenler bugünkü tefessüh-i ictimaiyi tasdik etmekle beraber büyük bir hâile-i ictimaiyenin takarrübünden müteessirdirler; halbuki teşkilat-ı hazıraya karşı yine bedbin görünenlerden bir kısım tefessüh-i ictimaiyi bir istikbâl-i saltanata esas ittihaz ediyor. Bu iki nokta-i nazar sebepte müttehit olsa da neticede pek mühim farklarla ayrılmıştır.

Ben zannediyorum ki, erbâb-ı mesaiden mürekkep bir ekseriyetin tahakkümü altına girmek musibetini –bu nokta-i nazarı– kabul etmek ne kadar tehlikeli ise on beş sene zarfında cemiyet-i beşeriyenin başka esaslarla başka

şekle istihâle etmesini tasdik eylemek de o kadar hayalperveranedir. Çünkü bugün zaten kabul edilmiş bir usul-i hükûmet var ki: Aded-i nüfusa müstenit ve ekseriyete tâbi hükûmet-i ammedir. Bugün ekseriyet ekalliyet-i mütefekkireye hâkim değilse yarın da hâkim olmayacaktır. Ve filvaki bugünkü muhit-nâs birtakım zümrelerden müteşekkildir ki, her zümrenin bir merkeziyet-i fikriyesi vardır. Ve şu halde ekalliyete atfolunan –fikir ve zekâ– olsa olsa bu merkeziyetlerdedir. Demek ki, ekseriyet ve ekalliyeti, biri diğerine hükûmet etmek üzere ayırmak, bir manzume-i istibdâdiye tesisinden başka bir neticeye iktiran etmez. Acaba sosyalizm hükûmeti –inkılâb-ı mev'ûddan sonra– böyle bir manzume-i mutlaka mı tesis edecektir? Sosyalistler namına bunu kabul, bütün meslek-i ictimaiyi harap etmektir. Sosyalizm teşekkül ve teessüs ederse yine bugünkü halka istinat edecektir; yine bugünkü merkeziyetler o zaman başka mahiyette tekevvün eyleyecektir. Ve o halde ekalliyet ve ekseriyetin hükûmeti ve tahakkümü fikirleri kalmayacaktır.

Halbuki dünyanın bütün sosyalistleri emin olabilirler ki, cemiyet-i beşeriye en şedid buhranlara rağmen muhafazakârdır. İnsanlar on yedinci ve on sekizinci asırdaki kadar muzdarip olmasınlar; Rousseau kadar cemiyetin tefessühünden emin ve inkılapçı feylesoflar ve müellifler yetişmesin; üç asırdan beri devam eden ihtilâcât-ı ictimaiye neticesinde cemiyet şekl-i ûlâsından pek az kaybetmiştir. Son asırların muhassala-i terakkiyatı olan sınâât-ı azimeden, sermaye ve sây ve amel arasındaki münâsebâttan tatil-i eşgaller, siyah grevler zuhur ettiyse bu maatteessüf edvâr-ı kadimeden beri devam eden fakru zaruret ve sefaletin bir şekl-i diğerdeki tezahüratından başka bir şey değildir, fakru zaruretin, sefalet-i beşeriyenin ise kadimden beri çareleri aranılmaktadır. Ketb-i semaviye hilkat-i âdemden beri fakire muaveneti emrediyor. Bu muaveneti muntazam bir şekl-i ictimaide görmek istersek fukara lehinde duçar-ı tadil olan tekâlîf-i resmiyenin tarihçesini tetkik eylemek kifayet eder. Saint Simon gibi en mühim bir sosyalist babasının: Asrının en namuslu adamı olarak gösterdiği Mareşal Vauban on sekizinci asır iptidasında asilzâdegân ve mütemevvilânın da erbâb-ı mesai derecesinde vergi vermesi esasını kabul eden "Aşar-ı Kralî" namındaki eser-i marûfu tetebbûât-ı ictimaiyede mezkûr eski bir kitaptır. Montesquieu, Rousseau, Diderot'nun beyne'l-efrâd müsavatsızlığa dair mücahedeleri ise yine bu sefalet-i beşeriyeyi nazar-ı dikkate aldıklarına bir delildir.

Ancak, denilecek ki, devr-i hâzırı temsil eden keşfiyât ve ihtirâât-ı sınaiye ile, buhar ve elektrik kuvvetleri ile cemiyet-i beşeriye başka bir tabiat iktisap eyledi. Büyük ve müthiş dârüssınaalar ve bu dârüssınaalarda çalışan sanatkâr ordular cemiyet-i hazıraya başka bir mihanikiyet verdi. Bunları heyet-i umumuyesiyle kabul ediyorum.

Medeniyet-i hâzıraya bir medeniyet-i mihanikiye denilebilir. Ve bu mihanikiyetten istifade edenler kadar mağdur olanlar da vardır. Ve binaenaleyh, bir mesele-i ictimaiye mütekevvin ve mevcuttur. Ancak bununla, az zaman sonra mânâ-yı tammıyla bir sosyalist hükûmetinin teessüsüne hükmetmek doğru bir şey olamaz. Muhit-i ictimaide tekevvün eden mesele-i ictimaiye sosyalizm kadar sosyoloji (ilm-i ictimaî) tarafından da takip ve tetkik olunmaktadır. Ve garip ve şayan-ı dikkat bir keyfiyettir ki, yarı sosyalist geçinen Fransa'nın radikal sosyalist, Almanların demokrat sosyalist fırkaları da hele mevki-i iktidara geçtikten sonra sosyalizmden ziyade sosyolojiden istiâne etmek hassasını haizdirler. İngilizler'de sosyalist denilen müessesat ise hakikat-nâpezîr hayallerden ziyade içtimaî ve iktisadî esaslara istinat eder. Celal Nuri Bey'in sosyalizm için bürhân getirdiği siyah grevleri mahiyetleri ve suret-i idareleri nokta-i nazarından muharrir-i âciz de misal getirmek arzusundayım. Esasen "grev" sosyalizm kadar, ictimaiyat-ı iktisadiyenin mal-ı meşrûudur.

İşte bu itibarla hâdisat-ı hazıra ile esâsât-ı ictimaiyeyi mahkûm-ı izmihlâl addederek şekl-i cemiyeti her ne suretle olursa tebdile –şekl-i müstakbeli ancak tahripten sonra tayin iddiasında olan sosyalizm gibi mevhum bir meslek-i ictimaiye– taraftar olmaktan ise mevcut ve musaddak olan "seyyie-i ictimaiye"nin çare-i tedavisini aramak daha makuldur.

"İstikbâl-i saltanat ve saltanat-ı istikbâl" muharrir-i muhteremi efrad ve azası, nüfuz ve kuvveti günden güne artan, katî, mukannen, muntazam adımlarla ilerleyen sosyalizme hükûmetin nazar-ı dikkatini celpediyor. Filvaki sosyalizm huzûr-ı cemiyeti ihlale mütesaddi bir hareket olması itibarıyla hükûmetçe yalnız şayan-ı tetkik ve tetebbu değildir, belki, etrafıyla ve çareleriyle düşünülecek, biraz evvel bahsettiğimiz "seyyie-i ictimaiyye" ile alâkadar bir mesele-i mühimmedir.

Fikrimizce sosyalizme Manchester Mektebi'nin sadık müdafileri gibi ilân-ı husûmet etmek buhranı bir kat daha şiddetlendirir. Mesail-i hâzıra-i iktisadiyeyi içtimaiyat nokta-i nazarından mütalaa etmemek o mesaile suikast etmektir. Bugünkü "seyyie-i ictimaiye" şekli değişmekle beraber kurûn-ı ûlâdaki esasını muhafaza ediyor. "Sefalet-i beşeriye"nin mümkün olduğu kadar hakikî ve fiilî çare-i halli neden ibarettir? Efrâdın ferdiyet ve içtimaiyeti ne haldedir? Bunlardan hangisi muhtac-ı tedavidir? Muhit-i ictimaiyi teşkil eden zümeratı ayrı ayrı tetkik ve ihtiyaca göre deva buldukça tatbik "seyyie-i ictimaiye"yi izale için yegâne çaredir. İşte bu ihtiyacı tayin edecek "ilm-i içtimaî" ise devayı bulup tatbik edecek de "iktisad-ı içtimaî"dir.

Binaenaleyh, hükûmetin nazar-ı dikkatini sosyalizme celp ederken Maarif Nezareti'ne de sosyoloji (ilm-i ictimaî) ve ekonomi sosyali (iktisad-ı ictimaî)yi ihtar için rüfeka-yı muhterememin müsaadelerini rica ediyorum.

Mustafa Suphi

----------o----------

Hak
Numara 57
9 Mayıs 1912

Makale-i Yevmiye

Bütçemizin Açığı

Hükûmetin şeklini değiştirmiş veyahut daha şâmil ve mesut bir mânâ ile inkılap yapmış hiçbir memleket yoktur ki, bir bütçe meselesi karşısında bulunmasın. En eski harekât-ı inkılâbiyeden en yenilerine kadar: İngiliz, Fransız, Japon, Arjantin, Brezilya... Avrupa, Asya ve Amerika memleketlerinde hâdis olan inkılâpları bu memleketlerin hayat-ı iktisadiyeleriyle hükûmetlerinin umur-ı maliyesinde harekât-ı fikriyeyi hayata ve maddeye taalluk eden saadet ve servet-i içtimaiye muadeleti içinde tetebbu ve tetkik etmek en emin bir usul-i tahkiktir. Comte'un pek muhik olarak söylediği gibi fikr-i beşerin tahavvülü yalnız felsefiyat-ı amikaya değil, tecarib-i âsara ve hususiyle insanın olmadan tecerrüt edemediği ihtiyacat-ı hayatiyeye tabidir.

Osmanlı hareket-i inkılabiyesini de sadece Rumeli kıtasının (...) ve Reval mülakatlarıyla maruz olduğu tehlike-i azimeden münbeis galeyan ile izah etmek muhit-i içtimaide beliren meseleleri pek dışından görmektir. Osmanlı inkılabının esasları şüphesiz ki, daha derin ve daha müteşekkildir. İsterseniz Rumeli kıtasının maruz olduğu siyasi tehlikeden başlayınız, fakat Rumeli de dâhil olmak üzere bütün Anadolu'nun ve bütün Arabistan'ın... zenginliklerine rağmen yıllardan beri geçirdikleri âtıl ve çorak hayat ve bu hayata mahkûm fakir ve muhtaç insanların bir zaman için tâbi oldukları hükûmetin tekvin ettiği bin şekil ve mahiyetindeki zaruret ve sefaletler ve nihayet – nihayet diyorum – hava-yı efkârımızda hemen bir asırdan beri dalgalanan (hürriyet) zemzemeleri vazife zamanını takdir eden büyük bir ordunun bülend-i himmeti ile şarkta bir (10 Temmuz) ihdas etti.

İşte bir inkılap vücuda getiren bu tehlikeler, bu ihtiyaçlar, bu sefaletler heyet-i umumiyesiyle yeni hükûmetin sebeb-i kıyamını teşkil ederler. Osmanlı milletinin refah ve saadetini temin edecek bilcümle teşebbüsat: -Teşebbüsat-ı iktisadiye, teşebbüsat-ı ümrankârane ve teşebbüsat-ı maarifperâne – vezaif-i inkılabiye meyanında birer sütun işgal ediyorsa Rumeli'yi kurtarmak için Osmanlı İmparatorluğu'nu ihyaya delâlet eden bir orduyu layık olduğu saf terakkiye ithal etmek vazifesi birinci sütundur. Hudud-ı hakaniyi şerefbahadır atasıyla mütenasip şerait dairesinde muhafaza azminde bulunan

bu ordu (fenn-i harp)in her türlü terakkiyat ve tekemmülatına kesb-i liyakat etmiştir.

Ancak orduyu terakki ettirmek, mektep açmak, demir yol, şose yol yaptırmak... Hep bir şeye, bir unsura arz-ı ihtiyaç ediyor ki, o da paradır. Para ihtiyacından masun kalacak hiçbir icraat yoktur. Bir devletin siyaseti kadar, bir devletin ordusu, donanması, nafıası, maarifi. ilh. O devletin hayat-ı maliyesi tesiratından kurtulamaz.

Hâlbuki, devr-i sabıkın fakr u sefaletine tarihi bir misal: Hatırda tutulacak bir hadise olmak üzere söyleyeyim: Hükûmet-i meşruta 10 Temmuz'da hazine-i maliyeyi 329,174 kuruş 32 para ile tesellüm etmişti. Hazinenin buna mukabil Osmanlı Bankasının açıktan ödemiş olduğu iki aylık süfera maaşatı için yalnız bankaya (23,000) lira açıktan borcu vardı.[60]

Şu hâlde bizim de daha bidayet-i inkılapta bir bütçe meselesi her teşebbüsün ve her ümidin münasibdar olduğu bir bütçe meselesi karşısında bulunduğumuz tahakkuk ediyor. Filvaki 1324 inkılap senesinin 10 Temmuz'dan sonraya kalan sekiz aylık zamanı evvel emirde devletin resmi bankası demek olan Osmanlı Bankası'ndaki tahvilatın satılması ve bir iki müessese-i maliyenin iştirakiyle bir (...) temini ve nihayet bu müteferrikatı cami olmak üzere dört milyon yedi yüz küsur bin liralık bir istikraz akdi suretiyle geçiştirilmiştir.

1325 senesine varıldığı ve yeni bütçenin tanzimine başlanıldığı sırada memleketin miktarat-ı iktisadiyesiyle alakadar gayet mühim meseleler, muadeleler karşısında bulunuyordu. Bu bütçenin açığı 546,058,372 kuruş derecesinde mühim bir yekûna baliğ olmuştu. Tahsisat-ı munzamaları da hesap edecek olursak açık miktarı 655,182,320 kuruş çıkar.

Ribka-i esaretten yeni kurtulmuş bir memleket için bu kadar mühim bir açığı yeni vergilerle kapamak ne kadar müşkül ve elim ise âdi bütçe için istikrazat-ı hariciyeye müracaata devam etmek de o kadar yanlış bir hareketti. Fakat biraz serbestiye, harekâtında ve teşebbüsatında biraz daha mülayim şeraite katiyen muhtaç olan ahaliyi bir de yeni vergilerle izac etmek hükûmetçe katîyen tervic olunmayarak istikraz ciheti ihtiyar edilmiştir. Filvaki yeni bir orduya, yeni bir feyz-i iktisadiye, yani bir tevazün-i maliyeye nail olmuş hükûmetlerin de menabi-i hariciyeye müracaatla maksada vardıklarını düşünecek olursak cihetin ihtiyarını biz de tervic ederiz. Yalnız burada tereddüt ettiğimiz bir cihet: Feyz-i meşrutiyetle bu yeni zamanlarda hükûmetin haiz olduğu itibar-ı hariciden bilistifade memleketimizde öteden beri mütesavver

---

[60] Meclis-i Mebusanda üçüncü devre-i içtimaiye iptidasında Maliye Nazırı Mehmet Cavid Bey'in vaki olan ifadatından müstenbattır.

olan teşebbüsat-ı muhtelife-i müsmire için büyük bir istikraz akdinde teehhur edilmesi esbabıdır. Yedi milyonluk 1909 istikrazı pek müsait şerait dairesinde akdolunmuştu. Bu sırada daha büyük nispette bir istikraz akdiyle hem bu itibardan hem de mütesavver olan ıslahat ve imarat projesinin bir an evvel tatbiki suretiyle zamandan istifade edilmiş olurdu. Hâlbuki, ilk senelerde büyük işler ve eserler vücuda getirebilecek o (hararet-i inkılap) heder olmuş ve ıslahat ve imarat namına birçok – kil ü kal – lar muhit-i içtimaimizde intifa-napezir gayzlar ve kinler tevlit eylemiştir.

1325 senesi gibi 1326 senesi de mühim bir bütçe açığıyla karşılanıyor. Masarif-i fevkalade-i askeriye ve nafıa da dâhil olduğu hâlde bu senenin açığı 967,868,297 kuruştan ibarettir. Paris ve Londra piyasalarında tevessül edilen istikraz muamelesinden, Maliye Nazırı Cavid Bey'in bizzat tabiri vecihle nasıl bir – hadise-i istikraz – zuhur ettiğini ve 1911 istikrazı namını alan Alman sendikaları istikrazının neticeten ne şekil aldığını burada izaha lüzum yok. İhtarı lazım bir şey varsa: Hükûmet bu sırada müziç bir devir geçirmiş ve giriştiği tehlikeli münasebeti, inkılabın verdiği cüret ve metanetle, nihayet kat ederek istiklal-i malimizi muhafazaya azmetmiş olmasıdır.

Bu netice itibarıyladır ki, hükûmet o zamandan beri masarif-i fevkalade-i müsmire siyasetini tadil ile tasarruf siyasetine temayül eylemiştir.

Ancak şayan-ı ilavedir ki, 1325, 1326 ve 1327 bütçelerindeki açıklar hakiki bir açık değildir. 1325 açığının tatbikatta iki milyon yedi yüz küsur bin ve 1326 açığının hemen nıfs nıfsa, beş milyon beş yüz küsur bin altın nispetinde tahakkuku açıkların hakiki olmadığını müeyyeddir.

Nasıl ki, sene-i hâliye bütçesi esbab-ı mucibe-i lahiyasında: Bir sene zarfında icra ve ikmaline zaman ve imkân müsait olmayan birtakım işleri tasavvurla tahkikatı bütçeye ithal edip beyhude yekûnu kabartmaktan bir fayda hasıl olmadıktan başka bundan manen mazarrat tevellüt edeceği mütalaasında bulunarak "1325 ve 1326 bütçelerinin icraatı göstermiştir ki, bu bütçelere konulan tahsisatın bir kısm-ı mühimi sarf olunamayıp kalmıştır." deniliyor.

***

Netice olarak anlaşılan: Dört senelik tarihçe-i malimiz vakayi-i istikraziye ile meşhundur. Parlak bir istikbal-i iktisadiye namzet olan memleketimiz için bu istikbale hadim olacak surette istikrazatta bulunmak ne derece faideli olursa olsun, bunun da bir haddi, düyun-ı umumiyemize nazaran müntehası bulunmak iktiza eder. Hele istikrazattan kısm-ı azamının adi bütçeye sarf edildiği düşünülürse bütçe açığının devamı o istikbali de şaibedar edecek mahiyette bir tehlike olur. Bunun içindir ki, Maliye Nazır-ı Sabıkı Mehmet Cavid Bey 1326 senesinde bütün "bir sene-i velveledarın hamule-i

hadisatını" meclis-i millet kürsüsüne yığdığı zaman yüksek sesiyle "Bizim için bilmelisiniz, efendiler, gelecek seneden itibaren ihticacat-ı adiyemiz için istikraz akdedebilmek kapısı kapanacaktır." diye ve bu ümidini teyit ve tevsik için karşılıklar gösteriyordu: Umur-ı tahsiliyenin gittikçe kesb-i intizam eylemesi; temmuz vergisinin yeni bir şekilde ve ecnebi, yerli umuma tatbiki; tütün inhisarının menfaat-ı hazineye muvafık başka bir şekle ifrağı; petrol inhisarı; kömürün zamaimi; tarik mükellefiyeti; damga ve ferağ ve intikal muamelatında bazı tadilat sayesinde hiç bir yeni vergi vazolunmaksızın temin olunacak takriben beş milyon liralık fazla-i varidat ile açık kapanacaktır.

Hâlbuki, şimdi 1327 bütçesinin varidat ve muhassasat-ı adiye yekûnları karşısında: 3,459,056,193-3,051,415,854 = 407,641,339 yine dört milyonluk bir açığa maruz oluyoruz. Fevkalade bütçenin malum olan karşılıkları tahakkuk etmediği cihetle bu bütçe bakiyesinden dolayı ihtimal ki, bu yekûna bir miktarın daha ilavesi lazım gelecektir.

Cavid Bey'in ıslahat ve tanzimat-ı maliye ile varidat-ı devletin artacağı hususundaki beyanatı en fiili netayice iktiran etmiştir. Maliye nazır-ı lahikinin de teyit ettiği vecihle "Meydanda giz-i kabil-i inkâr bir hakikat vardır ki, o da yeniden vergi ihdas ve mevcutların nispeti tezyit olunmadığı ve bilakis geçen senelerin bütçe kanunlarıyla bazı rüsum ilga veya belediyeye terk edildiği hâlde varidatımızın seneden seneye artmakta bulunmasıdır." Umur-ı tahsiliyede her sene, sene-i sabıka tahsilatına nazaran iki milyon lirayı mütecaviz fazla-i varidat tahakkuk ediyor. Ancak bunun yanı başında tahakkuk eden mesele de kömürün zamaimi, petrol inhisarı ve temettü vergisinin tamimi gibi Avrupa heyet-i düveliyesinin hüsn-i telakkisine muvaffık tedabirin mevki-i husule gelmesidir. Hakikaten teessüfe seza ahvaldendir: Muhitimizde Avrupa'ya karşı tesis-i medeniyet namına muavenet ve suhulet intizarından ziyade def-i mazarrat hisleri vakayi-i ahire ile tekevvün etmeğe başlamıştır. Bu şerait dairesinde ise bir mesele-i hayatiye olan bütçemizin tevazününü böyle lütufkâr bazı ümitlere rabtetmekten ziyade her türlü imkânsızlığı iktiham edebilecek bir azim ile temine gayret etmeliyiz.

1328 bütçesi için de mabihi't-tatbik olan 1327 senesi Muvazane-i Maliye Kanunu'nun yedinci maddesi maliye nezaretine "Bank-ı Osmani ile olan hazine hesab-ı carisinden maada sene-i maliye zarfında ödenmek ve iki milyon lirayı tecavüz etmemek şartıyla hazine tahvilatı ihracına veya muvakkat avanslar veya hesab-ı cariler akd ve küşadına" mezuniyet veriyor. Sekizinci madde de varidat ile masarif arasındaki farkı kapatmak için kısa ve uzun vadeli istikrazlar akdine mezuniyeti mutazammındır.

Bu seneki açığın çare-i halli şu iki madde arasında sıkışmış demektir. Arzu ve ümit olunur ki, Osmanlı Bankası gavail-i hariciye ile meşgul oldu-

ğumuz böyle bir zamanı muhit-i millimizdeki mevkini, nazar-ı ümide bir kat daha tayin ve ispat için fırsat ittihaz eylesin. Memleketimizin itibar-ı malisi ile Osmanlı Bankası'nın derece-i alakası böyle zamanlardaki harekât ve tezahürat ile taayyün edecektir. Yoksa gaile-i harbiyeye rağmen beş milyonu tecavüz etmeyecek olan bütçe açığı bazı inşaatın tatil ve tehiri ve masarif-i idariyeden bazılarının tadili ile birçok iki milyon daha tenakus etmek istidadını haizdir. Geri kalan iki üç milyonu ise Osmanlı İmparatorluğu bir hazine muamelesi ile ifaya her zaman için muktedirdir ve nihayet – tehdis-i nimet olarak buraya ilave olunmalıdır – bu son senelerde tezahür eden cemiyet-i Osmaniye milyonlar pahasındadır.

Mustafa Suphi

----------o----------

Hak
Numara 65
17 Mayıs 1912

Siyaset-i Mâliyemiz;

1328 Bütçesi ve Yeni İstikraz

Daha bidâyet-i inkılâpta her teşebbüsün ve her ümidin alâkadar olduğu bir bütçe meselesi karşısında bulunduğumuzu söylüyorduk. Ahvâl-i hâzırada esbâb-ı selâmet ve muvaffakıyetimiz taharri ve tetkik edilince bin türlü muadeleler arasında yine bu bütçe meselesinin en hâkim mevkii işgal etmekte olduğu görülür. Onun için değil midir ki şu memlekette hak ve adaletin, huzur ve asayişin teessüsünü istemiş ve hararet-i inkılap ile yaşamış olanlar nazarında (tevâzün-i mali) inkılâb kadar füsunkârdır.

Mâliye Nâzırı Nail Bey Efendi 1328 sene-i mâliyesi bütçe lâyihasını meclis-i münfesihin son devre-i ictimaiyesi iptidasında, milletvekillerine arz ederken bu mesele ile meşgul olmuşlar, iktisadiyatımızdaki inkişafata ve idare-i mâliyemizde tedricen teessüse başlayan intizama nazaran tevâzün-i mâliyemizin pek az zamanda hasıl olacağını katî surette beyan buyurmuşlardır. Hayat-ı hazıramızdaki inkişafatı tetkike medâr olacak esaslı istatistiklerimiz bulunmamakla beraber bütçe lâyihasına mülhak, gümrük teminatsız teminatlı şimendiferler liman ve rıhtımlar varidatına ve *(iki kelime silik)* son senelerdeki faaliyetine müteallik cetveller bu hususta pek beliğ erkâmı ihtiva etmektedir.

İdare-i mâliyemizin gittikçe kesb-i intizam ettiğini anlamak için ise 1325 senesinden beri varidatın münhamenata nazaran her sene iki milyon lira derecesinde tezayüd ettiğini söylemek kifayet eder.

Bu füyuzata birazda Avrupa'nın terakkiyat-ı beşeriyeyi, hürriyeti, meşrutiyeti bu kadar seven devletlerinin muavenetleri, kısa bir tabir ile: Füyuzat-ı siyasiyede inkisam ede idi Hükûmet-i Osmaniye bir taraftan gümrük zema'imini vaz ve diğer taraftan temettü vergisini tamime muvaffak olsaydı bu seneki bütçemizde iki sene evvel tahmin edildiği veçhiyle -tevâzün-i malinin tecellisi şüphesiz idi. Ancak nazır-ı hazır Nail Bey Efendi siyasiyatın her türlü tecelliyatına, her türlü tekazasına rağmen istikbal-i mâliyemiz hakkında nikbin -hâli istikbal kadar düşünerek- şerait-i hazıra dairesinde az zaman zarfında tevâzün-i mâliyenin husulünde tereddüt etmiyor. Bütçe lâyihasının son fıkrası bu nokta-i nazardan fevkalâde şayan-ı dikkat ve ehemmiyetdir:

"Bütçemizin tevâzünü mesele-i hayatiye mertebesinde mühim olduğundan bu emniyeye bir an evvel vâsıl olmak için madem ki bazı mevâniden dolayı tezyid-i varidat vesâilini şimdiki halde istediğimiz gibi isti'mal edemiyoruz, mevcut menba-i mâliyemiz seneden seneye göstermekte olduğu fazla-i hasılat ile bir an evvel temin-i tevâzün etmeliyiz."

Bunun için ise mâliye nazır-ı muhteremi masrafın tayininde, aile bütçelerinde esas olduğu veçhile -vâridata göre masraf- usulünü tavsiye ediyor. Filvaki devlet bütçeleri için mühim bir esas-ı mali olan -masrafa göre vâridat bulmak- için ne tekâlifimiz de o elastikiyet, ne de iktisadiyatımızda o feyz ve inkişaf mevcuttur.

Bu suretle siyaset-i mâliyemiz hakkındaki nokta-i nazariyemizi tekrar ve teyit vesilesine bir kere daha nail oluyoruz: Bütçemizin tevâzünü şerait-i hazıraya nazaran -intizam ve terakki yolunda hakikatpezir olacağı muhakkak olan bazı âmâlde değil- her türlü imkansızlığı iktiham edecek bir azim tasarrufta aramak ve binaenaleyh pek zaruri teşkilat ve tanzimatı da en faideli ve en mutasarrıfane surette icra etmek bugünün en büyük vazifesidir.

Ancak en katî ve lâyetezelzel tasarruf arzularına rağmen şu günlerde içtima eden milletvekillerine arz olunacak 1328 bütçesinin 407.641.339 kuruşluk bir açığı vardır. Harbiye fevkalade bütçesinin son tertibi olan 1.750.000 lira ile Bahriye tertibi 5.000 lira da nazar-ı dikkate alındığı zaman ancak miktarı altı buçuk milyon liraya baliğ olur.

Hâ-i harpte bulunan bir devletin masarif-i harbiyesi ne derece ehemmiyetsiz olursa olsun yine bir masrafı istilzam eder. Filvaki Trablusgarp'ta tecelli eden havârik bütçemizdeki âdâd ve erkâmdan ziyade orada hayatlarını istihkâr eden vatandaşlarımızın faziletlerine ait mefâhir-i milliye ve islamiyedendir. Bununla beraber siyasiyat-ı umumiye iktizasınca hudutlarda bulundurduğumuz askerin ve -bahren sevkiyatın imkansızlığı dolayısıyla- beran vaki olan sevkiyatın istilzâm ettiği masarif-i muhtelife rivayet olunduğu derecede ehemmiyetsiz değildir. Şurasını derhal ilave etmeli ki muharebe münasebetiyle bazı masarif-i zaide ihtiyari tabii olmakla beraber bu masarif için ayrıca bir varidat göstererek bunu da açığa ilave etmek doğru bir şey değildir. Çünkü her sene muhammenattan iki milyon lira fazla tahakkuk eden varidat bu sene daha az miktarda bile olsun yine bu masarif-i zaideyi karşılayacak mahiyettedir.

Bunlardan başka yine bütün tasarruf arzularına rağmen bazı masraflar vardır ki ihtiyari zaruridir. Devletin bazı hadisata müstenit ve bir programla muayyen teşebbüsatı, teşebbüsat-ı ıslahiyesi bu kabildendir. Rumeli Heyet-i Islahiyesi'nin Arnavutluk'taki seyahati birçok tedabir-i umrankârane ile fiili neticelere iktiran etmiştir ki bunlar hep masrafa mütevakkıftır.

İşte şu kısa tetkikattan anlaşıldığına göre bu seneki açığımızı kapamak için de diğer seneler gibi istikraz kapısına müracaat mecburiyetinde bulunuyoruz. Mâliye Nâzırı Nail Bey Efendi ile Osmanlı Bankası Müdir-i umumisi Mösyö Reval arasında on milyon liralık bir istikraz akt ve imza olunduğu hakkındaki tahkikatımızda tahminimizi teyit ediyor.

Ancak bu istikraz etrafındaki her türlü şayiata bir nihayet vermek için bazı izahat itâsına mecbur oluyoruz: Evvel emirde bu son istikrazı ikiye ayırmak lazımdır. Yedi buçuk milyon liralık olan birincisi Bank-ı Osmani ile on bir ay zarfında muhayyer olmak şartıyla akd olunmuştur; yüzü (83 ¾ ve 83 ½) olduğuna göre hazine-i mâliyeye 6.200.000 lira nisbetinde bir meblağ temin edecektir. İki buçuk milyon liralık ikinci kısım istikrazda ise on bir ay için Hükûmet-i Osmaniye ile banka mütekâbilen muhayyerdirler. Bu da aynı fiyatla satılacaktır. Her iki kısmın da faizi yüzde "4" dür.

Bu istikrazlardan birinci kısım açığımızı kapamaya kifayet eder. İkinci kısım ise Anadolu Şimendiferleri inşaatı için akt olunmuştur. Nafıa Nezâretinin bu şimendiferler için (Reji Jeneral) ile cereyan eden müzakerâtı neticesinde ikinci kısım istikraza lüzum veya âdem-i lüzum tahakkuk edecektir.

Hâl-i harbde bulunduğumuz şu sırada son istikrazlarımıza yakın şerait dairesinde istikraz akdi Mâliye Nezâreti için ne derece şayan-ı memnuniyet bir muvaffakiyet ise Osmanlı Bankası için de o derece de mucib-i takdir bir harekettir. Geçenlerde söylediğimiz veçhile nısf asra karib zamandan beri memleketimizde hayat-ı mâliyenin inkişafına hizmet etmiş olan Osmanlı Bankası muhit-i ictimaîyemizdeki mevkiini böyle vesilelerle nazar-ı imtidah bir kat daha takdir ve tayin edecektir. Osmanlı Bankası'nın altı buçuk milyon liralık istikrazdan avans olarak bir milyon lirasını hazine-i mâliyeye şu günlerde tevdie hazır olduğunu vatandaşlarımıza iblâğı vezâif kadar şinasiden addeyleriz.

Bu istikraz münasebetiyle İtalyanların mahâfil-i muhtelife-i mâliyede müşkülat ihdasına çalışacakları gazetelerde şimdiden başlayan aksülamellerle anlaşılıyor. Fakat Osmanlı Bankası sendikasının her türlü müşkülata rağmen bu istikrazda da ihraz-ı muvaffakiyetle kudret-i mâliyesini âlem nazarında ispat edeceğinden katiyen ümitvarız.

Mustafa Suphi

----------o----------

Hak
Numara 98
19 Haziran 1912

Yangın Yerleri Nasıl İmar Olunacak?

İshak Paşa yangınının ferdası -Hak-ın bir makale-i yevmiyesinde: "Nesebi bir yesâr-ı ictimaîyeye bile malik olmayan heyet-i ictimaiyemiz için her yangın bir çukur vücuda getiriyor. Geçen sene yanan yerler değil on beş sene evvelki yangın yerleri: Fatih civarı hâlâ hârâbezârdır. Birer hâile halinde hâdis olan bu yangınlar memleket için hakikaten muhtac-ı tedavi bir seyyi'e-i ictimaiyedir" diyordum. Bu seyyi'eyi teşrihe çalışarak neticeyi: "Hulâsa, yangın nokta-i nazarından ebniyenin tarz-ı mimarisi ve yolların vüsatî en mühim iki unsurdur. Yangın hadis olunca çare-i telafi olmak üzere itfaiye ve sigorta meseleleri gelir" suretinde kararlaştırıyordum.

Bundan sonra -Hak- da olsun diğer gazetelerde olsun aynı vadide aynı derde deva bulmak için yazılan makaleler tanzim ve tensik edilen lâyihalar çare-i selâmet arayan bütün İstanbul halkını hayretlere ilkâ etmiştir. Ben ise itiraf edeyim, şimdi karşımda birer dağ gibi rezin ve metin duran bu makale ve lâyihalara kadar yükselerek İstanbul dünyasını seyretmek niyet ve cesaretinde bulunuyorum.

Bu fikirlerden bir kısmı; bizim evvelce yaptığımız gibi yalnız seyyi'e-i müşahedeye çalışıyor. Ve bizim vardığımız neticeden başka bir neticeye varmıyor. Şair-i hâkim Abdullah Cevdet Bey'in itikat ve ihya ettikleri "Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir" darb-ı meseline tamamıyla mâsadak olarak (250) Osmanlı altını edinir edinmez bir de ev sahibi olmak arzusundan vücuda gelen ahşap, kadid ve nâtüvan evlerin macera-yı mukadderatı felâketli yangınlardan başka ne olabilir?

Diğer bir kısım, bu müşahedatdan sonra çare-i tedaviyi de arıyor: Madem ki yangınlar ebniyenin tarz-ı inşaatından neş'et ediyor, metin ve kârgir binalar vücuda getirilmesi bir usul olarak kabul edilsin. Ancak böyle mebânî vücuda getirmeğe ahalinin kudret-i iktisadiyesi müsait midir? Gerek şu birkaç sene zarfında yanıp boş kalan yerlerin sahipleri tarafından arzu olunan surette imarı, gerekse İstanbul'un sair yerlerinde de mükemmel binalar vücuda getirilmesi için nasıl çarelere tevessül oluna bilir? Muallim, muharrir, edip, hukukşinas, avukat, mebus... Birçok zevat-ı muhtereme bu vadide icâle-i fikir ve kalem ettikten sonra Meclis-i Mebusan kürsüsüne mühim bir lâyiha-i kanuniye vaz olunuyor:

(İstanbul vilayeti dahilinde kâin her nevi akarın teminat irae olunabilmesine ve ba'del-vefat temin-i deyn edebilmesine dair teklif-i kanunu.) Bu teklif mucibince bir deyn mukabilinde teminat olarak gösterilen arazi-i emîrîye ve mevkufa ve icareteynle tasarruf olunan müstegallât ve müsakkafât-ı vakfiye ve emlak-ı sarfe, meblağ-ı müstakraz vakt-i muayyeninde tediye olunmadığı halde satılarak istifayı matlub olunabilecektir.

Filvaki bu teklif-i kanuniyete iktiran edince İstanbul'da arazi ve akar muamelatı fevkalâde tezayüd ve tevsi edecek ve itibar-ı emlak teessüs ederek açılacak birçok bankalar sayesinde arz ve akar sahibi olanlar hâle nazaran ehven faizle para bulabileceklerdir.

Bu netice itibariyle denilebilir ki şimdiki hârâbezâr yangın yerleri de mamur olacaktır.

Fakat bir cemaatin, bir cemiyetin mukadderatını idare eden kafileler için yalnız bu kadar düşünmek kâfi midir? İktisat kitaplarının nazariyat-ı basitesini umur-i ictimaiyeye tatbik edivermek zamanları çoktan geçmiştir. Âlem-i insaniyeti buhranlar içinde lerzedar eden vakâyi ve inkılâbat-ı azîme hükûmetlerin ve hükûmet dimağlarının memleketlere göre siyaset, bir siyaset-i ictimaiye tedvin ve tekvin etmelerini emrediyor. Bizde bizzat teşebbüsat-ı zatiye ile temin-i hayata taraftar olmadığımız halde cemaatler ve hükûmetler için yalnız banka siyasetinin medar-ı selâmet olacağına kâni değiliz.

Şu lâyiha-i kanuniyeyi dikkatle okuyunuz: "Bir meblağ-ı muayyen mukabilinde teminat ittihaz edilmiş olan akarın o meblağdan fazla kıymeti ikinci ve üçüncü ve ilâ ahire derecat-ı müteradifede teminat irea edilebilir ve vadesinde âdem-i tediye üzerine fürûhtunda esmânından evvela birinci dâin istifayı hak edip fazla zuhurunda ikinci ve o da istifayı hak eylediği takdirde üçüncü ve ilâ ahire istifayı matlub ederler." Lâyihanın bu maddesi hakikatte (bir katî-i arzı veya akarı kısım kısım satmak ve belki bu kısımlar için bonolar çıkarmak suretiyle) araziyi kabil-i nakl hale getirmekten başka bir şey değildir ki, buna tahrik-i emlak *mobil sation de la propriété fonciére* tabir edilir. İtibar emlakın bir şekli, hem de Fransa'da bile tatbik olunmayan en müterakki bir şekli olan (tahrik-i emlak) usulünü bizden istimdâd eden İstanbul şehrine tatbik etmek acaba doğru bir şey midir? Emval-i gayr-i menkulenin zaman ile kâbil-i telif ve daha müterakki bir hale vazı taraftarı olduğum ve o hususdaki mütalaâtımı Emval-i Gayr-i Menkule Lâyiha-i Kanuniyesinin Meclis-i Mebusan'da müzakeresi hengâmında serdetmek niyetinde bulunduğum halde şu "İstanbul'un yangın yerlerinin harabe halinden kurtarılması için" yine İstanbul'un muhterem mebusları tarafından tanzim olunan bu lâyiha-i kanuniyeyi intikâddan tahlis-i nefs edemedim.

Efendiler (tahrik-i emlak) ikrazat-ı arziyeyi ikrazat-ı adiye gibi sehl-i el istifa ve el-intikal bir hale sokmak ne demektir, bilir misiniz? Bir büyük muallimin söylediği gibi: Sahib-i mülkün emlakını cebine koyması demek-

tir. İkinci maddeye göre, sahib-i emlakın istediği zaman, istediği miktar için emlakını paraya tahvil etmesi demektir.

Bizim kardaşlarımız, bizim vatandaşlarımız mı emlak ve akarlarını ceplerinde bir bono, daha doğrusu Almanların tabir-i vechiyle bir *Hondfesten* halinde taşıyacak ve ona bir banknot gibi tasarruf edeceklerdir. Kanunların tabiat ve isti'dâd-ı milletden istinbat edilmesi lazım geleceğini artık hiç kimse inkâr etmezken hususiyle İstanbul'un felaketine çaresâz olmak için böyle bir kanun teklifi kolaylıkla telakki ve ihata olunamaz ahvâl ü ehvâldendir.

İtibar-i emlaki böyle bilakayd ve şart teshil bizim şeraitimize haiz bir memleket için büyük bir felaketi ihzardır. Hele İstanbul şehrinin ümran ve ziynetine bir hizmet olmak üzere vücuda getirilecek bu kanun ihtimal ki yukarıda dediğimiz gibi güzel binalar ihdasına sebep olacaktır; fakat bugün harabezar görünen yangın yerleri o zaman sabık ev sahiplerinin harabat-ı kalbinde müebbed iştiâller vücuda getirecektir.

Hulasa: Ben bu mühim lâyiha-i kanuniye ile İstanbul yangınlarının musîbet-zedeleri arasında pek az münasebet görüyorum. Ve zannediyorum ki milletvekillerinin ve hükûmetin vazifesi: Alelıtlâk İstanbul'un mamuriyetini düşünmekten ziyade İstanbul'un mamuriyetini İstanbul'a sahip olan efrâd-ı milletin şerait-i ictimaiyesi ile düşünmektir. Yoksa sadece emlak-ı tahrik, itibar-ı emlaki teshil hayat-ı ictimaiyemizi mesut ve âbâdân edemez.

Dikkat ediniz, Fransızların faide ve insaniyet-i perestiyi en ziyade telif ve tevhide muvaffak olan büyük bir muktesidi ne diyor:

Plus on facilitera le crédit hypothécaire on le rendra dangereux, plus on lévrera les petits propriétaires aux usuries.

Tercümesi: "Rehin emlak-ı itibari ne kadar teshil edilecek olursa tehlikesi o kadar artırılmış, küçük arazi ve emlak-ı eshabı o derecede muhtekir sarrafların eline teslim edilmiş olur."

Şu netice itibariyle anlaşılır ki, itibar-i emlak meselesi bir heyet-i ictimaiye için, bir şehrin birkaç yangınının fevkinde ehemmiyeti, bir ehemmiyet-i esasiyeyi haizdir. Emval-i gayr-i menkule kanunu, hükûmetçe müstahzar ve meclis-i millete mevdû iken İstanbul yangınları dolayısıyla böyle esaslı bir meseleyi müstacelen hâle çalışmak doğru bir şey değildir. Bu meseleyi esas ve etrafıyla cidden düşünmek lazımdır. Kaldı ki, harîk harabelerini imar maksadıyla tanzim olunan mühim ve müstecel lâyiha-i kanuniye aynen kabul edilse de hâl-i hazırda sefil ve perişan harîkzadegânın menafii suret-i mahsusada vikâye edilmiş olmayacak ve belki birçok ferağ ve intikal muameleleriyle sermaye sahiplerinin istifadesine yol açacaktır. Fakat sermayesiz imar-ı hayat ve memlekette mümkün müdür? Şüphesiz ki değil; öyle ise ne ve nasıl yapmalı? Bu sualin cevabını da bir ikinci makalede izaha çalışacağız.

Mustafa Suphi

----------o----------

İfham
Numara 3
24 Eylül 1912

İtibar-ı Mali-i Devlet

-Maliye Nezâreti Etrafında-

Devletin dahili ve harici maruz olduğu bin türlü müşkülat içinde şüphe yok ki en mühim mevkii (Mesele-i Mâliye) teşkil etmektedir. Bütçesinin hemen bir rubunu ecnebi piyasalarından gıdalandırmaya mecbur olan bir devlet için şimali Afrika'da azim bir harp ile meşgul olmak Asya ve Avrupa'da muzlim ihtilâller ve kıyamlar itfa ve izalesiyle uğraşmak kadar elim bir mecburiyet tasavvur olunamaz. Açık bir bütçeyi kapamak, boş bir hazineyi doldurmak bir devlet için bütün menâbi-i feyz ve servetinden istifade etmek demektir. Halbuki bir devletin en evvel istifade edeceği menbâ-i feyyaz: Memleketindeki sükûn ve huzurdur. Bu silsile-i muhâkemat ile memleketimizin ahvâlini düşünecek olursak hâl-i hâzırda itibar-ı mâlimizden bahis etmenin ne kadar nâbemahal olduğunu itirafta tereddüt etmeyiz zannederim.

Ancak Tanin gazetesi öteden beri devlet, nizam-ı devlet taraftarı olduğunu söyleyip dururken şu sırada ahvâl-i umumiye-i devleti ve hususiyle pek hassas olan umur-i mâliyemizi teşviş edecek neşriyat ve işa'atdan hâli kalmamaktadır.

Evvelki günkü Tanin gazetesi İtibar-i Mali sütunu altında: İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin sükutundan beri iki ay geçmemişken devletin haysiyet ve itibar-ı mâlisinde pek şayan-ı ibret bir sükût ve vukuu bulduğundan bahsediyor. Gariptir, biz itibar-ı mali-i devletin dedikleri gibi böyle iki aydan beri sükutunu kâil değil, belki Trablusgarp muharebatının gayet indî ve gayr-i siyasi bir tarike idhali ve Arnavutluk'ta -dedikodu ile- bir fıtrat-ı azîme ihdası tarihinden itibaren böyle bir tehlike karşısında bulunduğumuza kâniyiz. Hele İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin sükutuyla itibar-ı mâli-i devlet sükût değil, Avrupa'nın muhtelif borsalarında Osmanlı bonoları garip, garip olduğu kadar mânidar bir süratle yükselmiş ve Avrupa âlem-i mâliyesi memleketimizde bir Osmanlı Devleti'nin teessüsyab olabileceği ümitlerini bu suretle izhar bile etmiştir.

Bu ciheti pek iyi bilen Tanin Gazetesi itibar-i mali-i devletin şu son aylardaki sükutuna delil olmak üzere birkaç madde zikrediyor:

- Said Paşa kabinesinin yevm-i istifasında kâffe-i şeraiti takarrür etmiş bir milyon iki yüz elli bin liralık avans mukavelenamesini hükûmet-i hazıra ancak bir buçuk ay sonra akd ve imza edebildi ve meydan-ı tedavüle çıkarabildiği hazine tahvilatından ancak yedi yüz elli bin liralığını satabildi.
- Hakan-ı sabıka ait olup hazine-i mâliyeye intikal eden Anadolu Şimendiferleri tahvilatı terhin edildi.
- Mâliye Nezâreti'nin müteahhitlere karşı aldığı vaziyet.

Tanin'in ortaya attığı bu üç maddenin mahiyet-i hakikisine vakıf olmak pek ibret-âmiz neticelerin tayin ve izharına ve itibar-ı mali-i devletin bundan iki ay evvelki haliyle şimdiki halini mukayeseye hizmet eder.

Evvela bundan iki ay evvel Cavid Bey henüz mâliye Nezâreti vekaletinde bulunurken iki buçuk milyon liralık bir avans muamelesini yüzde üç gümrük varidatı karşılık gösterildiği halde akde muvaffakiyet hasıl olmamış ve bir milyon iki yüz elli bine kadar kanaat edilmiş iken bu da bir netice-i katîyeye iktiran edememişti.

Halbuki hükûmet-i hazıra bahis olunan bir milyon iki yüz elli bin liralık avansa mukabil, emval-i umumiyeden karşılık göstererek bir milyon beş yüz bin liralık bir avans akdine muvaffak olmuş ve fazla olarak evvelce hiç mevzubahis olmadığı halde bu paradan banka nezdinde kalacak miktar için yüzde 2,5 faiz de temin etmiştir. Görülüyor ki bu avansın akdi on beş yirmi gün kadar tehir edilmiş olsa da bir takım menâfii taht-ı temine alınmıştır. Sonra mevki-i tedavüle çıkarına hazine tahvilatından (750) bin liralık değil (900) küsur bin liralığı satılmış ve münteha-yı müddet olan eylül gayesine kadar cümlesinin füruhtu hemen katîyen tahakkuk etmiştir.

Müteahhitler meselesine gelince bu bir feci hikayedir: Nazır-ı sabık Nail Bey'e vekaleten istihlaf eden Cavid Bey hazinenin müdafaat-ı yevmiyesini bile ifa imkansızlığı karşısında müteahhitlere ait matlubatın tehir-i tesviyesine tevessül etmiş ve bu hususta münasebette bulunduğu büyük müteahhitler nezdinde iltimasat da dahi bulunmuştu. Divan-ı muhasebatın vizeleri tehir ü devairin havaleleri tenkîs-i tedabiri de bu kabilden olmak üzere ittihaz olunmuştur.

İşte bu suretle nazır-ı lâhik Abdurrahman Beyefendi mevki-i Nezareti işgal ettiği zaman hazineyi marttan beri tediyesi tehir etmiş (500) bin liralık ita emirleri ve havalenamelerle dolu bulmuştur. Diğer taraftan vilayata ait tediye ve havalesi tehir edilmiş takriben yedi yüz bin liralık düyûnu da buraya ilave etmek muktezidir.

Şu halde müteahhitlere karşı hükûmetin ve hazine-i mâliyenin vaziyetini henüz iki ay evveline racî olan bu geri kalmış milyonlarda aramak lazım değil mi?

Mamafih Mâliye Nezâreti, itibar-i mâli-i devletin muhafazası için müterakim matlubattan ve müteahhitlere ait olanlardan en acillerinin tesviyesi için süratle para tedarikine lüzum görmüş ve adeta durmuş olan idare-i mâliyeyi temine muvaffak olmuştur.

Tanin bu vesile ile hükûmetin Yıldız'da bulunarak hazine hesabına geçirilen Anadolu Şimendifer tahvilatının terhin edilmesini büyük bir hata-yı siyasi addediyor; bunula mezkûr tahvilatın masarifat-ı dahiliye karşılığı olmak üzere satılmasının yine kendisine mensup hükûmetin tanzim ettiği kanun-i mahsus iktizasından olduğundan da tegafül ediyor. Maliye Nezareti ise bu tahvilatı o kanun icabınca satmaktan tevakki ederek hazinenin itibarını muhafazaten (333) milyon lira tedariki için karşılık göstermekten başka bir şey yapmamıştır.

İşte itibar-i mali-i devlet için Tanin tarafından bîmuhâbâ kurulan esassız bina bu izahat üzerine tamamıyla yıkılmış demektir.

Bin türlü gaileler içinde bir de umur-i mâliyemiz hakkındaki efkarı teşviş için ortaya atılan havadis hakkındaki malumatımızı böylece izahtan sonra biz yine mukaddemedeki mütalaatımıza avdet ediyoruz: Bizim için ahvâl-i hazıra dairesinde büyük bir itibar-ı mali temini daire-i imkânda değildir. Ne zaman bu memlekete efrad-ı milletin sükûn ve huzurunu ve servet ve sâmân sahibi: Memalik-i ecnebiyenin emniyetini câlib-i tabii bir hayat-ı temin edebilirsek o vakit hakiki bir itibar-i maliden bihakkın bahsedebiliriz.

Hele itibar-i mali-i devleti bin türlü maceralara soktuktan sonra akd ettikleri istikrazın -1911 Alman ve Avusturya istikrazı- son branşını, dört milyonu henüz piyasaya çıkaramayanlar için bu vadide bast-ı mütalâat etmek büyük ve fakat gayr-i makbul bir cesarettir.

Mustafa Suphi

----------o----------

İfham
Numara 38
29 Teşrinievvel 1912

Muhitten Muhite

Tamam bir ay evvelinden beri Bulgaristan'ın, Sırbistan'ın seferberlik emirlerini vererek hudûd-i hâkanîyede tüfeng sesleri, kılınç şakırtıları işitilmeye başladığı tarihten beri Türkün yüzü gülüyor; Anadolu'nun her köyü, her köşesi bir bayram geçiriyor. Çünkü harp var; Hasan Çavuş kahraman bölüğünün başına geçecek; tandır yanmış, ocak tütüyor, biraz kavurma, biraz lokum... Fatma Bacı çavuşun dağarcığını hazırlıyor. Ötede çocuklar asker oynuyor. Ve köy damının toprak duvarlarına tâ uzaklardan ey gaziler teraneleri aks ediyor.

Yalnız Türk, mevki-i harbe gitmek, düşmana erişmek için ne büyük bir tehâlük gösteriyor, hem ne büyük bir azim, ne büyük bir kudret ile: On beş yıldan beri Türkî ocağında rahat bırakmayan, çiftinden, çocuğundan, evladından ayıran ve Rumeli'nin vadilerinde, Balkanlarında koştura koştura nihayet o yorulmaz senelerin uçurumlarında ezen ve bitiren hainlerin haddini, terbiyesini vermekte ne emelnüvaz bir cazibe var.

Muharip, cesur, mutî Türk bu defa bütün bir mestî-i garâm ile düşmanı bulmak istiyor, yürüyor. Ve yine o vadilerde o dağlarda, o Balkanlarda çarpışıyor, yaralanıyor, ölüyor ve fakat al sancağını daima yükseltiyor.

Evvelki günden beri hastahanelere nakil ettiğimiz yaralılarımız içinde ne harikalar, ne harikanema fıtratlar vardı. Hamiyeti tüccar malı gibi satan şehirlilerimiz bu hemşehrilere, şu bi-mecal hallerinde bile hizmetten ibret ü istifade hisseleri alabilirler. Asker, yarası ağırlaştıkça harbi özlüyor ve son nefes-i hayatını hiç şüphesiz harp şenlikleri içinde veriyor.

Dün Nuruosmaniye Camii şerifi dahilinde misafir edilen muhacirlerimizin yürekler sızlatan hallerinde bile o yüksek fıtratın tecelliyatını görmek kâbil oldu. Harekât-ı harbiye münasebetiyle tahliye edilen bazı köy ve kasaba sükkânından teşekkül eden bu ekserisi kadın ve çocuktan mürekkep halkın içinde düvel-i ünâsını yetim kardaşlarını İstanbul'un amânına bırakarak düşmandan öç almaya kalkışan 18-20 yaşlarında genç yiğitlerin bu halleri: Yeniden askerliğe talip olmaları hayat-ı hâzıranın fevkalâde safahâtından birini teşkil eder.

***

Bizi askerin fedakarlığını, o fedakarlığın yüksekliğinden şüphesiz dûn olan bu satırlarla tasvire sevk eden sebep şu İstanbul muhitinin vicdanşikâf tazyik-i elimidir. Üç dört günden beri şu şehr-i kadimin yıkık surları arasında ne

fecî haberler ne elim hezimetler tekevvün etti. Mevki-i harbin o cûşâcûş hayat-ı hevlengîzine mukabil şehr-i İstanbul'un o Fatih Sultan minarelerine muvazi karşı tepelerinde, o gazinolarda, o kahvelerde, o sikketinglerde ne maceralar, maceralar içinde ne bedbahtlıklar tasavvur olundu. Denilebilir ki Beyoğlu muhiti bütün İstanbul'un ve İstanbul bütün Osmanlı memleketinin bedbahtlık kaynağıdır. Osmanlılık için hiçbir felaket tasavvur olunamaz ki evvel emirde bu karşı yaka muhit-i hodkâmında duyulmuş olmasın; ve dağılmış, duyulmuş hiçbir sanî'a yoktur ki bu muhitte icat edilmiş bulunmasın; Bizans'ın felaketini tanzim eden karşı yaka güya ki bugün de Osmanlılık için bir Bizans besteliyor.

Şu son hafta zarfında düşman devletler memleketinde bile memûl olunmayan felaketler bu muhitte hazırlandı. Ve Midyat'tan Şinkin'e kadar Avrupa-yı Osmaniyenin her noktası birer sahne-i hezimet olarak icad ve ibdâ edildi. Ve şüphesiz kendisine tersim edildiği hattı hareketi muntazaman takip eden Osmanlı ordusuna bu suretle olsun hıyanet edildi.

Emin olmalıdır ki bir ordu için en büyük hezimet bazı kıt'aatının dûçâr-ı ri'cat olmasından ziyade, merbut olduğu memleketin kendisinden kat'-ı ümit ve râbıta eylemesidir. Meydan muharebesindeki hezimet askeriyeden kalplere tekevvün eden hezimet-i maneviye, ziyade tehlikelidir.

Onun için müteaffin gazinoların mermer masaları etrafında burun buruna ve ihtiyatkârane komşulardan ihtirâzen adeta cinayetkârane haberler ve ihtimaller teati eden kimselerin Osmanlı sancağına merbutiyetleri yüzlerindeki işmizâzat kadar mühim ve meçhuldür.

Şu mukaddes memleketin muhafazası için ifna-yı hayat ve mâl eden Anadolu'nun herhangi kıyıcığı ile İstanbul'un yüksek ve murassa binalarıyla müzeyyen böyle mahallelerini düşünüp müteessir olmamak mümkün değildir.

Fakat bu ahvâli teessür ve teessüfle geçiştirmek doğru bir şey olamaz. Galata ve Beyoğlu da bu taraf kadar Osmanlı toprağıdır. İstanbul'un bu tarafına pek makul ve mantıki olarak tatbik edilen nizam ve matbuatın o tarafta lâyıkıyla tatbiki lazım; idare-i örfiyenin bilhassa harp zamanında bütün mana-yı sahihiyle hayat-ı umumiyeye hâkim olması zaruridir. Sabahlara kadar yalan fabrikatörlüğü eden bu gibi gazino ve kahvelerin yatsı namazını müteakip kapatılması selamet-i umumiye namına tatbiki arzu olunur tedabirdendir.

Hulasa Osmanlı hayatına ve Osmanlı namusuna taalluk eden şu mühim harp zamanlarında Anadolu köylerinden birkaçı ile İstanbul'un sahil-i şimalinde tecelli eden elvah arasında ne büyük farklar var.

İşte harp gibi insanların en ruhi anlarında beliren bu farkları esbab ve anasırı ile tetkik ve temyiz ederek ibret-bîn olmamız en faideli bir neticedir.

Mustafa Suphi

----------o----------

Nevsal-i Milli

Terbiye-i İktisadiye Kütüphanesi: Numara 1

Vazife-i Temdin

***

Mustafa Suphi
Darülmuallimin İktisat Muallimi

***

Trablusgarp için – Fikr-i Muhaceret ve İsti'mâr – İsti'marın Felsefesi, Vazife-i Temdin – İsti'marın Usulü

İstanbul, 1328

----------0----------

Trablusgarp İçin

İtalya hükûmeti Babıâli'ye tevdi ettiği 28 Eylül 1911 tarihli notada Trablusgarp ve Bingazi kıtalarının bulundukları hâl-i metrûkiyetten ve Şimalî Afrika'nın aksam-ı sairesince görülen terakkiyat-ı medeniyenin bu havaliye de teşmili zaruretinden ve bunda komşu olan İtalya'nın alâkadar olduğundan bir lisan-ı şiddetle bahsediyor. Ve birkaç gün sonra (29 Eylül 1911) Devlet-i Osmaniye'ye ilan-ı harp etmiş olmakla Trablusgarp ve Bingazi'de bir vazife-i temdin *(Mission Civilisatrice)* deruhte etmiş oluyor. Vazife-i Temdin! Bütün âlemin bir Osmanlı toprağı olduğunda tereddüt etmediği Trablusgarp'a ve Bingazi'ye tecavüz için fırlatılan bu iki kelime karşısında umum Osmanlılar, Osmanlılığa merbut bî-hudut bir âlem-i İslam ve nihayet insanlığa hürmetkâr büyük ve âlicenap şahsiyetler uzun bir vakfe-i elem ve hayret geçirdiler.

Gazeteler ilk bir, iki günde böyle bir vazifenin manasızlığını ileri sürdüler; hele İtalya'nın Sicilya'sı bütün haydutlarıyla meydanda dururken bu "Vazife-i Temdin"i başka millet ve memleketlere silah-ı tecavüz ittihaz etmesini abes buldular. Fakat biraz sonra meraklı, hararetli şuûn-ı harp matbuat sütunlarını doldurdukça bu iki kelime mestûr kaldı. İnsaniyetin kaidelerini teşkil eden bazı meseleler vardır ki herkesçe bilinmiş, tanınmış zannolun-

duğu halde günlerin yığdığı tozlar altında hakikaten âtıl ve mahfî kalmıştır. İnsanlar arasında teavün ve tenasur üss-i içtimaî olduğuna göre son asırlarda bir aile efradı gibi münasebette bulunan muhtelif millet ve memleketlerin vezâif ve hukuk-ı mütekabileleri acaba İtalya'nın ileri sürdüğü "Vazife-i Temdin" mahiyetinde bir manzume-i kanuniye de tevlid etmiş midir?

İşte görülüyor ki şuûn ve hadisatın insafsız hücumlarına rağmen biz hâlâ bu iki kelimenin karşısında dağdağasız düşünüyoruz. Ve bu satırları memleketin terbiye-i iktisadiyesine "Vazife-i Temdin" ismi altında ithaf ediyoruz.

"Vazife-i Temdin"i münasebât-ı umumiye-i beşeriyeyi esas ittihaz ederek yalnız felsefî bir nokta-i nazardan tetkik etmek bizi, mesaimize vermek istediğimiz "faide-i ameliye"den uzaklaştırır korkusundayız. Diğer taraftan bu iki kelime: Vazîfe-i Temdin *(Mission Civilisatrice)* Avrupalıların isti'mâr politikasına girmiş bir tabir-i ıstılâhîden –maatteessüf– fazla bir ehemmiyeti haiz değildir.

Onun için tetebbuatımızı bu nokta-i nazardan ilerleterek: İsti'marın –ve isti'marla daimî münasebette bulunan muhaceretin– mahiyetini ve sebeplerini meydana koyduktan sonra son zamanlarda teessüs ve takarrür eden felsefesini ve usulünü memleketin terbiye-i iktisadiyesine hizmet edecek surette ve mümkün olduğu kadar ilmî ve amelî bir mahiyette izaha çalışacağız.

Ümit ediyoruz ki bu izahat ile: Avrupalıların Hint'te, Çin'de, Mısır'da, Fas'ta herhangi bir menfaatlerini temin etmek üzere bütün bir vecd ve gurur ile i'lâ ettikleri "Vazîfe-i Temdin"in esas ve neticeleri taayyün etmiş olacaktır.

Mustafa Suphi

***

Fikr-i Muhaceret ve İsti'mâr

Tarih-i bilâd tetkik olunduğu zaman iki büyük ve esaslı harekete dikkat etmemek mümkün değildir: Muhaceret ve isti'mar. İptidaî ve basit insanlar toprağa merbutiyetlerini çok zaman hissetmemişler, otlakları, meyvelikleri ve avlıkları azalan yerleri tedricen bırakarak daha feyizli topraklar aramışlardır, bu da beşeriyet için geçirilmesi zarurî bir devirdir. Şimal arazisinin ya az mümbit vahalarında veyahut derin ve karanlık steplerinde yaşadıkları esnada yalnız koyun ve keçi sürüleri besleyen Moğollar o sürülerle seyyar idiler.[61]

Çünkü onların sütleriyle geçiniyor, onların etini yiyor, yününü giyiniyorlardı. Sürüler besleyen her kitle-i beşeriye mutlaka seyyar değildi; fakat Moğollar, sonra Türkler, Hunlar ve Tatarlar topraklarının birbirini takip eden pek soğuk ve pek sıcak mevsimlerde hayvanlarını geçindirmeye müsait ol-

[61] Steppes kaba otlak ve çalılıklarla mestur vahalar.

mamasıyla daima seyir ve seyahate mahkûm idiler. Yağmurlar, seller, soğuklar ve sıcaklar karar ve hareketleri için birer miyâr... Koyun ve keçilerle bir hayat-ı maceraperestane geçiriyorlardı. Bir müddet sonra külliyetlice at ve deve de beslemeye başladılar. Bu hayvanlar için daha az maceraperest ve daha az seyyar olmak ve bir yer tutmak lazımdı.

Bir taraftan hayvanat miktarının, diğer taraftan kendi nüfuslarının artması ile artık nefislerinde kuvvet ve itimat hissetmeye başlayan bu kitleler, şimal topraklarında rızk-ı kanaatin bittiğine hükmederek cenuba ve garba doğru akmaya başladılar...

Tarih akınları böyle izah ediyor.

Hindu-Jermenlerin Asya-yı Vustâ'dan başlayarak bütün Avrupa'yı, Malezlerin Madagaskarlar'dan bahr-i muhitinen ücra ve uzak adalarına kadar bütün Asya-yı Cenubî'yi istila etmeleri de müverrih-i meşhur Herring'in dediği gibi icbar-ı tabiat ve zaruretle hâsıl olan bir itiyad-ı seyahat neticesinde vâki olmuştur.

Devr-i kadimden beri karn-be-karn devam ve tekerrür eden bu kabil telâtumât-ı nüfus zâhiren hunharlık, kişver-güşalık veyahut cihangirlikle tasvir edilse de dâhilen hiçbir hareket-i iradiye ve vicdaniyeye müstenit değildir. Belki bu telâtum, bihâr-ı muhitenin müthiş ve tufan misal-i telâtumâtı kadar gayr-i iradî ve gayr-i vicdanî, daha doğru bir tabir ile zâtî ve zarurîdir. Avcılık ve çobanlık devrinden çiftçilik devrine tamamiyle girmeyen akvâma hâkim avamilin hey'ât-ı umumiyesini bu zamanlarda görürüz: Hiçbir şeyde karar yoktur; câ-be-câ: taştan, topraktan, ağaçtan binlerce mesâkin hayat bulur; sonra bütün bunlar birden harabezâr olur.

Tarihin istila sütunu altında göreceğimiz bütün vakalar ve vakıalar bize i'mar ve isti'mar hakkında pek mütezâd fikirler verir; i'mar ve isti'mardan ziyade harabata ait menâzır karşısında bulunuruz. Fakat pek garip görülmemelidir ki felsefe-i tarih bütün bu hadisatı medeniyet-i hâzıranın esasları meyanında zikr ve ityân etmektedir.

***

Filvaki zaman geçtikçe idrak-ı beşerin taazzuv ve inkişafı ile insanların hareketlerinde bir usul-i fenniye *(Technique)* tekevvün etmeye başladı. Böyle seyyar kütelât-ı beşeriye arasında gittikçe artan münasebât ve müdavelât-ı ticariye seyir ve hareketlerde bir merkeziyet ihdas etti: Sallar ve nihayet gemiler üzerinde denizler, memleketler aşıp alışveriş ettikten sonra yine tutulan bir merkeze geliniyordu. İnsanlar artık o ebedî ve kelâl-âver serserilik hayatından, bir hayat-ı sükûn ve refaha giriyorlardı. Ziraat ve ticaret ilerledikçe oturulan evlere, işlenilen topraklara bir kıymet gelmişti. Birinin evi, tarlası

yahut bahçesi, diğerinin de evi, tarlası ve bahçesi... vardı. Sonra bunlardan biri ve diğeri birkaç senelik işleme neticesinde: Evvelce bu toprakların içinde bulunan taşlar çıkarılmış, atılmış, ma'murezâr ve kıymettar olmuştu.

İşte görüyoruz ki insanların bir karargâh edinmeleriyle: Avcılık devrinin çiftçilik devrine intikaliyle fikr-i i'mar başlamış oluyor ve fikr-i kıymet ve ticaretin terakkisiyle bu i'mar fikri büsbütün taayyün ediyor.

Ticaret-i bahriyede pek ziyade terakki eden Finike ve Kartacalılar ve nihayet Yunanilerin bir şube-i ticariye olarak dâhilde ve sahilde tesis ve i'mar ettikleri memleketler, bazen asıl karargâhlarını arkada bırakacak surette terakki etmişlerdir. Esâtir-i evvelînden Delf ilahesinin cenah-ı ümranında dokuzuncu asırdan on birinci asra kadar tesis olunan bî-bedel Yunan ma'mureleri, sonra İskender-i Kebir'in bizzat teşkil ve şark Rumlarını iskân ettiği altmış kasaba, fikr-i i'marın tecelliyat-ı muhtelifesindendir. Sezar'ın askerî merâkizi bilâd-ı ma'mure haline girmiştir. Milâd-ı İsa'yı takip eden Jermen istilası ise Slavların şarktan tekrar zuhur ve istilaları ile şimalde ve Bahr-i Sefid sevahilinde bazı merkeziyetler ve ma'mureler tesisine sebep olmuştur.

Akvâm-ı iptidaiyenin istilası esbabını az çok izah eden tarih meskûn ve mütemeddin Finikelilerin, Kartacalıların, ve nihayet Romalılarla Yunanilerin harekât ve teşebbüsat-ı i'mariyelerini başka başka esbab ve savaike isnat ediyor. Her halde bu hadisat-ı beşeriyede tebellür eden bir madde varsa o da "muhaceret"tir. Muhaceret hayat-ı beşerle tev'emdir. Onun için Moritz Wagner: "Muhaceret nazariyesi, diyor, tarih-i kâinatın nokta-i esasiyesidir."

Devr-i cedidde de bu telâtum devam edip duruyor. On beşinci asır evahirinde Amerika'nın keşfi ve Afrika, Asya ve Avustralya kıtaları hakkındaki malumat-ı coğrafiyenin tevsii, Avrupa'dan külliyetli miktarda muhacerete sebebiyet vermiştir.

On altıncı asırda Amerika-yı Cenubî'ye, on yedinci asırda Amerika-yı Şimalî'ye Avrupa nüfusunu sarsacak derecede vuku bulan hicretin esbabı, Gladstone'un dediği gibi insanların altına olan aşkından başka bir şeyde aranmamalıdır. Bu muhacirlerin bir kısmı maden ocaklarında ümitlerine nail olmadan veyahut peri-i hayalleri henüz hayat ve hakikat bulurken telef oldular. Fakat hiç şüphe yok İspanya'dan, Portekiz'den, İtalya'dan, Fransa'dan, Almanya'dan, İngiltere'den hicret eden bu cesur, muhteris ve maceraperest muhacirler teşebbüsüyledir ki Yeni Dünya'da bugün altın ve gümüş sütunlar üstünde pür vakar ü haşem, muallâ bir taht-ı medeniyet kurulmuştur.[62]

Filvaki Amerika-yı Şimalî kısm-ı azamı Sakson olmak üzere (İngiliz-Alman) ve bir küçük kısmı Selt ve Latin (Fransız, İrlandalı, İtalyan)lar ta-

[62] Bu muhaceret yerli ırkları mahvedecek neticeler de tevlit etmiş, insaniyet nokta-i nazarından pek şayan-ı dikkat mutalaâta sebebiyet veren bu meseleyi de ileride tetkik edeceğiz.

rafından iskân ve temdin edilmiştir. Bundan başka evvelce nakledilmiş olan zencilerle hicretleri son zamanlarda men' olunan Çinliler ve Japonyalılar da bu memleket hayat-ı sınaiye ve iktisadiyesinde mevki-i mahsus sahibidirler. Amerika-yı Cenubî ise İspanyol, Portekiz ve bir miktar Fransız ve İtalyanlardan ibaret olarak Latinler tarafından iskân ve temdin edilmiştir.

Bu muhaceretin ehemmiyeti hakkında bir fikir edinmek için 1790 senesinde Amerika-yı Şimalî'de dört milyondan fazla olmayan ahalinin 1900'de 75 milyona baliğ olduğunu zikretmek kâfidir. Şu halde vasatî olarak senede % 3,5 tezayüd-i nüfus var demektir. Bunların bir kısm-ı mühimmi tevellüdata ait ise de sülüs miktarında bir kısmı muhacerete matuftur.

Afrika da on dokuzuncu asrın bir Amerika'sı olmuştur. Bu kıtanın hemen her tarafı kâh bilfiil işgal, kâh himaye ve kâh hinterland denilen hutût-ı mefrûza-i nüfuz ile Avrupalılar tarafından istila olunmuştur. [63]

Birkaç asırdan beri Avrupa'ya mahkûmiyetine rağmen Hindistan'da üç yüz bu kadar milyon yerli ahali arasında 250.000'den fazla Avrupalı bulunmuyor. Sonra Sibirya'ya vüs'at-i arazisine rağmen Rus köylülerinden olmak üzere senede 100-120 bin nüfustan fazla muhaceret vuku bulmuyor. Asya'nın diğer memleketlerinde mevcut Avrupalıların miktarı ise birkaç milyona baliğ olmaz. Onun için Asya kıtasında pek ehemmiyetsiz olan Avrupalı nüfus ile Avrupa nüfuz-ı siyasîsini fikren bir an için muvazene ile iktifa edelim, ibret alalım.

Avustralya kıtasında ise (yerli ırkı Amerika-yı Şimalî'de olduğu gibi kâmilen mahv u zâil olan) bütün bu kıta bir kısm-ı mühimmi Anglo-Sakson olmak üzere Avrupa ahalisiyle meskûndur.

***

Muhaceret ve isti'mârın sebepleri

Yeni Dünya'nın keşfedilmesiyle Portekiz ve İspanyol gemicilerinden başlayarak İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, İskandinav... ilh. ırkları, lisanları ve âlem-i Hıristiyanî'ye mensubiyetleriyle beraber, şerait-i maneviyeleri ve şerait-i iktisadiyeleri mütebayin milletlerden milyonlarca insanın, bu yeni kıta-i arzın aksâm-ı muhtelifesinde ve kıtaat-ı sairede güzâr etmeleri, akvam-ı iptidaiye ve kadimeyi muhacerete sevk eden esbabdan başka mahiyette sevaik ve avâmile müstenittir:

---

[63] Avrupalılar tarafından en ziyade rağbet edilen kısım Şimalî Afrika'dır. 1901'de Cezayir'de dört milyon yerli ahaliden başka 364.000'i Fransız olmak üzere Musevi İspanyol, İtalyan, 849.807 Avrupalı vardı. Yine aynı tarihte Tunus'ta 40.000 Fransız, Mısır'da üç milyona yakın ecnâs-ı muhtelifeden Avrupalı bulunuyordu. Sudan-ı Bahrî'de ve Afrika-yı Cenubî'de de yerlileşmiş birçok Avrupalı mevcuttur.

Bir kere muhaceret mebâhisine hâkim kesafet-i nüfustan bahsetmek lazımdır. Bir kitle-i beşeriyeyi teşkil eden nüfusun miktarıyla, o kitlenin meskûn olduğu kıta-i arzın mesâhası arasındaki nispet, kesafet-i nüfus nazariyesinin esasıdır. Mikdar-ı nüfus ile kıta-i meskûne arasında seviye-i medeniyeye, iklime, mahiyet-i arziyeye göre bir nisbet-i tabiiye mevcuttur. Meselâ şimalin soğuk memleketlerinde 1 mil-i murabba arazi bir âdeme kifayet edebildiği halde, cenubun güneşli ve feyizli topraklarında bu kadar yerde 10'dan 500'e kadar insan geçiniyor. Demek ki mikdar-ı nüfus ile kıta-i meskûne arasındaki şu nisbet-i tabiiye muhtel olunca bir muvazenesizlik başlamış olur. Nüfus bu nispet haricinde artarsa hayat darlaşır ve biraz daha artarsa felaket-i hayat baş gösterir; bazı Avrupa memleketlerinde görüldüğü gibi açlıktan insanlar ölür; onun için her memleketin mevkiine, seviye-i bahrden irtifa ve inhitâtına ve hatta şerait-i medeniyesine göre tehallüf eden bu nispet, nüfusun terakkisiyle muhtel olunca ya tabii bir taşkınlıkla muhaceret başlamış olur; yoksa bir felaket ve bunu müteakip büyük bir iğtişâş hâdis olur; insanlar birbirlerini telef ederler. Memleketlerini bu gibi hakayık-ı fenniyeyi bilerek idare edebilen mesut milletler kesafet-i nüfusu nazar-ı dikkate alarak ona göre hareket mecburiyetindedirler. İcabında nüfuslarından bir miktarını nakil ve iskân edebilecekleri dâhilde ve hariçte ma'mureler, müsta'mereler vücuda getirmeye çalışırlar.[64]

Kesafet-i nüfustan dolayı muhacerete mecbur memleketlerden bugünkü Büyük Britanya ve Almanya zikr olunabilir.

Mamafih kesafet-i nüfusun terakkisinden başka birçok sebepler daha vardır ki muhacereti ve dolayısıyla i'mar ve isti'marı icap etmiştir. Nüfusuna göre arazisi, hattâ vâsi olan bazı memleketlerde uzviyet-i idarenin bozukluğundan, fena kanunlar vaz'ından dolayı geçinemeyen bir kısım ahali başka yerlerde yaşamaya mecbur olmuşlardır. İrlanda bu haldedir; mülkiyet-i arazi kanununun menafi-i umumiye-i ahaliyi vikaye edememesinden daima hizmetkârlık mevkiinde kalmaya mahkûm olduklarını hisseden birçok İrlandalılar hicret etmişlerdir. Kadim Roma da Latifundiya *"Latifundiala"*rıyla, İrlanda gibi, ahaliden bir kısmının hicretine sebebiyet vermişti.

Bundan başka sebepler de vardır; büyük bir vaka ve meselâ bir inkılâp ile hâdis olan şerait-i cedideye bir sınıf halk için tahammül mümkün olmaz. Yunan-ı kadim hükûmetlerinde olduğu gibi on yedinci asırda Kakers *(Quakers)* lerin ve Fransa'da Kalvinist *(Calvinistes)* lerin mecbur-ı hicret olmaları bu kabildendir. 1789 İnkılâbı neticesinde şerait-i umumiyeden müteessir bazı Fransızlar da bilhassa Almanya ve İngiltere'ye mecbur-ı hicret olmuşlardır.

Bazı hadisat-ı taassubkârane vesilesi ile vaki olan muhaceretler de eksik değildir. Yüz Sene Muharebeleri, Ehl-i Salib Muharebeleri buna birer misal

---

[64] Bu kısım müsta'merata iskân müsta'mereleri *Colonies de peupelment* denir.

olabileceği gibi Fransa'da Nantes Kararnamesi'nin ilanıyla Protestanların firar ve hicretleri de bu miyâna ithal olunabilir.

Nihayet Gladstone'nun sözünü bir daha hatırlayalım; insanların altın aşkını, daha umumî, ihtiras-ı beşer tabir edelim; fakat bu bir ihtiras değil, kuvve-i eşyadan çıkmış bir ıztırârdır. İnsanların en az himmetle en çok menfaatler istihsal etmek arzusu tabiatta bir kanun halinde tecelli eder. Ancak Gladstone'un Amerika muhacereti için ileri sürdüğü altın aşkını biz aksi manada da kullanmak istiyoruz. İnsanlar başka memleketlere yalnız Amerika'da olduğu gibi toprakları eşerek kolayca altın külçeleri edinmek için değil, belki bin türlü mezâhim ile ve kurûn-u müteaddidede vücuda getirdikleri müdevver ve muntazam altınları Amerikalara götürmek için de ihtiyar-ı seyahat ve hicret ettiler; garpta ticaret ve sanayinin terakkiyat-ı fevkalâdesi son asırlardaki muhaceretin esbab-ı esasiyesinden addedilmelidir. Buhar ve elektrik kuvvetlerinin keşfi ile vücut bulan kuvâ-yı mihanikiye, medeniyet-i hazırayı bir medeniyet-i mihanikiye haline ifrağ etmiştir. Hirâs-bahş dehşetlerle tabakat-ı arziyeyi delik deşik eden fevvâreler, dünyadaki kömür madenlerini iktisadî endişelere sebep olacak derecede azaltmıştır. Makineler sayesinde bugün bir memleket kendine bir asır kifayet edecek mamulât ve masnuât meydana getiriyor. İngiltere şu hal-i faaliyette az bir zaman için ihracatta bulunamazsa demirler altında ezilir, iplik yumakları içinde boğulur. İşte İngilizler gibi bu eşya-yı masnuanında başka memleketlere hicreti lazımdır. Sonra bu müdavelât-ı azimeden husule gelen müdevver altın yığınlarını hazinelerde saklamak da asrın mihanikiyet-i medeniyesine muvafık değildir. Onları da kullanmak, onları da bir yere hicret ettirmek muktezidir. Şu suretle yalnız emtia ve masnuât değil, belki nukud ticareti için yeni mahreçler bularak oralara muhaceret ve iskân zaruretleri hâsıl olmuştur.[65]

***

Fikr-i isti'mârın esası

Ancak taazzuv ve teşekkül etmiş milletler efradının memleketlerini terk ve ihtiyar-ı gurbet etmeleri ne kadar güç ise, yukarıda gösterdiğimiz ilcâât-ı zaruriyeden biriyle ihtiyar-ı gurbet edenlerin memleketlerini büsbütün unutmaları da mümkün değildir. Onun için böyle mutaazzıv milletlerden ayrılarak iptidaî ve gayr-i mekşuf yerlere gitmeye muvaffak olanlar, ihtisasat ve icabat-ı milliyelerine tâbi olarak her teşebbüslerini mader-i vatan namına yapmışlar ve memleketlerinin me'ser-i medeniyesini, hiref ve sanayiini, ticaretini, dinini, lisanını oraya nakle ve istihsal ettikleri bütün menafii kendi memleketlerine ithafa çalışmışlardır. İşte fikr-i isti'marın esası, ruhu burada

[65] Bu kısım müsta'merelere *Colonies d'exploitation* istifade müsta'mereleri tesmiye olunur.

nümayan olmaktadır. Bir belde dâhilinde yaşayan kavim tarafından köyler, kasabalar, şehirler, çiftlikler, malikâneler vücuda getirmek i'mar olduğu gibi, aynı kavim efradı tarafından uzaklarda yine o belde menfaatine ma'mureler ve malikâneler ihyasına delalet etmek isti'mardır.[66]

Portekiz ve İspanyolların bütün bir kıta-i arzı; Yeni Dünya'yı memleketleri namına kaydetmek arzuları bu fikre, bu esasa istinat eder. Nasıl ki Şimalî ve Cenubî Amerika kıtaları çok zamanlar parça parça muhtelif memleketler namına işlenmiştir. Bu kıtalar bugün hemen umumiyetle Avrupa'dan ayrı ve müstakil bulunuyor ve Monroe'nun –Amerika Amerikalılarındır– düsturu hukuk-ı beynelmilel mebahisinde bir mevki-i mahsus tutuyorsa sebebi: Avrupa ahalisinin milyonlarca hicret ve içtimaı üzerine oralarda da bir garp medeniyetinin, –tabirimize ta'riz edilmemek üzere– belki garp medeniyetine fâik bir Amerikan medeniyetinin teessüsü ile vücut bulan müstakil bir vicdan-ı umumidir. Bu vicdan-ı umumi başka bir âlem temsil etmiş ve artık bu yeni âlemin Avrupa esaret-i iktisadiye ve siyasiyesine mahkûmiyetine lüzum görülmemiştir. Yoksa Amerika da Avrupa âleminin çok zaman hâdimi idi. Nasıl ki Asya ve Afrika hâlâ bu hâdimlik vaziyetindedir ve daha çok zaman bu vaziyette kalacaktır: Hindistan'da, Hindçini'de, Belucistan'da, Afganistan'da, Türkistan'da, İran'da ve hattâ Çin'de ve belki Japonya'da ve Osmanlı ilindeki müstahsalât-ı iktisadiyenin yüzde birkaç fazla-i nispeti İngilizler, Fransızlar, Almanlar, bir parça da Amerikanlar ve Ruslar için ayrılıyor. Sonra Afrika bugün Avrupa nukud-ı zer ve sîmi ile tesviye ve ıslah edilmektedir. Bir müddet sonra bütün bu kıtanın kuvâ-yı mihanikiye-i istihsaliyesi de Belçika, Felemenk, İsviçre, İtalya dâhil olduğu halde Avrupa ailesi için çalışacaktır.

Avustralya'da ise bugünkü muazzam Amerika İmparatorluğu'nun on dokuzuncu asırda gösterdiği bazı istidatlar tezahür etmektedir.

----------o----------

İsti'marın Felsefesi: Vazife-i Temdin

Bu mukaddemat-ı tahliliye ile mahiyet-i umumiyesi hakkında bir fikir edindiğimiz isti'mar devr-i hazırda bir felsefeye, bir de usule iktiran ediyor.

Deniliyor ki isti'mar: Bazı zaruretler tahtında bir memleket ahalisinden bir kısmının diğer bir memlekete intikal ve hicretiyle buraları ticaret için mahreç ittihaz etmesinden ibaret ve bu kadar basit değildir. Bugünkü dünya, medeniyet-i beşeriye itibariyle dört muayyen kısma ayrılabilir:

---

[66] Fransızlar bir kavmin tavattun ettiği belde dâhilindeki imaratına *Colonisation interieur*, haricindekine *Col. Extérieur* diyorlar, lisan-ı Arabın belâgati ise bunlardan birincisinin i'mar ikincisinin ise isti'mar tabir edilmesine müsaittir. Bu suretle ma'mure ve müsta'mere kelimeleri de meydana gelmiş olur.

1. Garp medeniyetine sahip olanlar, Avrupalılar gibi,

2. Muhtelif medeniyetlere sahip oldukları halde müctemi, müttehit, hayatları ve tarihleriyle bir millet olarak yaşamaya ve kendilerini idareye mecbur milletler, Çin ve Japonyalılar gibi,

3. Bir millet teşkiline yaklaşmış mutedil mizaçlı, epeyce terakkiperver ve fakat gayr-i sabit ve iğtişâşa müstaid kavimler, Hindular ve Javalılar gibi,

4. Dünyanın büyük bir kısmını işgal eden vahşi ve barbar aşâir ve kabâil gibi nihayetsiz muharebat içinde imrâr-ı hayat eden, sanayiden bî-behre, servet-i tabiiye-i araziden bî-haber akvam-ı iptidaiye.

Dünyanın her türlü füyûzât-ı tabiiyeye tecelligâh olan büyük bir kısmını na-ehiller elinde bırakmak ne makul, ne de muhiktir. Onun için akvam-ı mütemeddînenin yukarıda zikrolunan dört sınıf halktan son iki sınıfa müdahale ile onları taht-ı vesayetlerine almaları meşru olduğu kadar insaniyetperverane bir vazife, bir vazife-i âliye-i temdîniyedir.

Şu halde ticaret ve mahreç politikası ile isti'marı birbirine karıştırmamalıdır. İsti'mar, eşya alıp satmaktan başka bir şeydir; isti'marın akvam ve arazi üzerine derin bir fiil ve tesiri vardır; iptidaî akvama bir terbiye, bir fikr-i adalet verir, bilmiyorlarsa sermayenin mahiyetini ve suret-i isti'malini öğretir, tevzi-i ameli tesis eder; ve bu vazifeyi ifa edebilmek üzere yalnız münasebât-ı ticariye kifayet etmez. Mader-i vatanın yalnız mahsulât, mamulât ve masnuâtı değil, sermayesi, tasarrufatı, mühendisleri, kontremeterleri, ahalisinden bir kısım mütehayyizi oraya hicret etmelidir.

Binaenaleyh isti'mar denilebilir ki muntazam ve medenî bir kavmin, ahval-i içtimaîyesi muhtel veya gayr-i müesses iptidaî bir kavme karşı bir usul ve nizam dairesinde vukubulan hareket-i medeniye ve ümrâniyesidir.

Garp medeniyetinin en sahraî kıtalarda, en barbar kabâile doğru cebir ve şiddetle ve birçok teşebbüsat-ı muharibâne ile ilerlemesi: Avrupa âlem-i ticarî ve askerîsinde demesek bile darülfünun mahfillerinde bu felsefe ile izah ve telif edilmektedir. Felsefe denildi mi, en kaba ve maddî şeyler kesb-i rikkat eder. En âdî ve tabiî hadiseler, en mühim kanunlara esas olur. Denilebilir ki felsefe gılzet-i eşyayı setr ve istila eden bir seyyale-i fikriyedir. Bizim muhaceret ve isti'marın sebeplerinde zikrettiğimiz ilcâât bakınız burada ne cazip ve mantıkî esbaba iltica etti.

Bu felsefenin sahibi Fransa eâzım-ı iktisadiyûnundan ve enstitü azasından Mösyö Paul Leroy-Beaulieu'dur. Ancak bu felsefeye ve isti'mara katiyen muhalif mütehayyiz fikirler de yok değildir. Jean Baptiste Say, Gobden ve Mösyö de Molinari gibi en büyük Avrupa ulemâsı isti'marın meşruiyetini inkâr etmişler ve bir vazife-i temdiniye ile nezdine gidilen kavmin ve kabi-

lenin ekseriya mahvolarak sarf edilen sermayelerden ve bu kadar zahmet ve meşakkatlerden de istifade edilemediğini ileri sürmüşlerdir.

Bir müsta'mere yeni gars olunan bir ağaç gibidir. Meyve vermesi için birçok itinalar, bunun için uzun zamanlar ister. Binaberin sarf edilen sermaye ve mesainin müsmir olmadığını hemen iddia etmek doğru değildir. Ve birçok yerlerde istifade başlamıştır. Ancak nezdine gidilen akvam ve kabâilin ıslah ve temdîni felsefe-i isti'marda büyük mevki tutan bir vazife-i âliye-i insaniyet olduğuna nazaran müsta'merâtta şimdiye kadar cereyan eden facia-engiz vakayie ve ahali-i kadimenin günden güne inhitat ve izmihlaline lakayd kalmak doğru değildir.

Avrupalıların bilâd-ı bâidedeki harekât ve teşebbüsatını zikrolunan vazife-i medeniye veya temdîniye namına hesap edecek olursak neticede gayr-i me'mûl ve pek ma'kûs bir neticeye vasıl oluruz. On beşinci asırdan on sekizinci asra kadar esasen Avrupa akvamının mahiyet-i ahlakiyelerinden "iktisab-ı servet için her şeyi yapmak" düsturundan başka bir şeye intizar olunamaz. Onun için arazi-i mekşufe ahalisini kendi menfaatleri namına her suretle isti'mal, onları maddeten ve ahlâken her suretle mutazarrır eden ilk müstevliler bir vazife-i medeniye değil, zulüm ve vahşetten başka bir şey ika etmemişlerdir. Âlî ve medenî denilen Avrupa ırkları bu yeni memleketlerde alelekser en âdî ve hasis fıtrat âdemler tarafından temsil edilmiş ve bî-çare yerlilere bunlar tarafından medeniyetin en fena âdetleri, en münhat hisleri, en tehlikeli hırsları telkin olunmuştur. Hiçbir kayd-ı ahlakîye tâbi olmaksızın küûle, afyona, çalışmadan kazanmaya, yani tembellik ve hırsızlığa müptela olan bu zavallı yerliler, nâçar yerlerini diğerlerine terk ile geriye doğru çekilmeye ve kabiliyet-i hayatiyeleri haricinde yaşamaya mecbur ve mahkûm olmuşlar ve nihayet en dar, en fena yerlerde perişanlıktan, açlıktan, muharebat-ı medideden ve esaretten, ırka ârız olan zaaf ile mahv u helak olmuşlardır.

Amerika'da Avrupa istilası Otokton ırkının inhitatına sebebiyet verdi. Peru ve Meksika Hindularının birçok muharebat ve mücadelâttan sonra ırkiyetleri vaktiyle kendi hâkimiyetleri altında yaşayan kabâilden daha dûn bir hale gelmiştir. Afrika'da ise, Avrupalıların istilası Amerika'dan daha iyi neticeler vermemiştir. Tamam, üç asır zarfında Avrupa ticareti esirciliğe inhisar etmiş denilebilir ki, bunun zavallı siyahîlerin terakkiyat-ı maddiye ve maneviyelerini kâfil olduğunu kimse iddia edemez. Afrika-yı Şimalî'deki Arapların ırken bozulmaya başladıkları ve maarif ve medeniyetten müstefit olamadıkları istatistiklerle sabittir.

Kıtaat-ı muhtelifedeki iptidaî kavimlerin daha mütemeddin ve daha yüksek ırklarla temasından hâsıl olan bu inhitat ve izmihlal yalnız manevi-

yet-i beşeriye nokta-i nazarından şayan-ı teessür ve teessüf değildir. Bundan, isti'marın gayesi olan medeniyet ve ümranda kaybetmiştir. Çünkü nüfus tenezzül ve inhitat ettikçe kuvâ-yı istihsaliye-i beşeriye kaybediyor demektir. Bu fena netice yeni memleketlerde tatbik ve takip olunan sistemin (manzume veya usul) bozukluğuna hamledilmek lazım gelirken, gariptir ki Darwinizm nüfuzuyla ortaya bir kanun demeyelim, fakat bir şibh-i kanun çıkarmıştır: "Hallerinden daha yüksek bir terbiye kabiliyetinde olmayanlar izmihlale mahkûmdurlar." Fakat Amerika Otoktonlarının ve Afrika siyahîlerinin daha yüksek bir terbiyeye müstaid olmadıkları neden sabit oldu? Bu istidadı inkâr etmek nesl-i beşerin şerafetini ayaklar altına almaktır. Şu kadar vardır ki bir Otokton'u bir İngiliz gibi terbiyeye kalkışmamalıdır.

Diğer taraftan Avrupalıların Asya istilası da vazettikleri ağır rüsum ve tekâlif ile Asyalılara pek pahalıya mal olmakla beraber burada hükûmetlerin bilâ-vasıta ve bizzat hareket etmeleriyle a'sâr-ı medideden beri devam eden iğtişâşâtın önü alınarak nispeten sakin ve emin bir hayat ve idare tesisine muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Bu itibarla yerli ahali çalışmak zevkini alarak zaman ve asayiş ile Asya ırkları zevâl bulmadıktan başka kesafet-i nüfus da gittikçe artmıştır. (Fakat şunu nazar-ı dikkate almalıdır ki Asya'da öteden beri yaşayan büyük medeniyetlerin bazı âsârı henüz mevcut olmakla beraber ahali Afrika ve hususiyle Amerika ahalisinden daha müteşekkil ve muntazam idi.) Meselâ İngiliz Hindistan'ında nüfus zannolunuyor ki hiçbir zaman hâl-i hazırdaki kadar tezayüd etmemiştir. Garp medeniyetinin müdahalesiyle câlib-i dikkat derecede terakki eden memleketlerden biri de Cava ve Madera'dır.1816'de buralarda 4-6 milyondan ibaret olan ahali Hollandalıların hüsn-i idareleriyle mevcudiyetlerini muhafaza ederek 1886'da 22 ve hâl-i hazırda 25 milyon derecelerinde tekessür etmişlerdir. Afrika'da bile böyle bir misale tesadüf ederiz: Mısır kıtası hâl-i hazırda hemen kesafet-i kadimesini iktisap eylemiştir.

Bu tetkikat ile anlaşılır ki Amerika, Afrika ve Avustralya'da bazı ırkların zevâlini sadece "kavîlerin zayıfları bel' ve ifna etmeleri" nazariyesine veyahut yukarıda denildiği gibi daha yüksek bir terbiye kabiliyet ve istidadını haiz olmamalarına atfetmek doğru değildir. Belki asr-ı hazırda felsefe-i isti'marın i'lâ ve Avrupalıların o kadar iftihar ettiği vazife-i temdinin müsta'meratta lâyıkıyla ve hakikaten medeniyet ve insaniyete muvafık bir surette, bir suret-i âdilâne ve ihtiyatkârânede tatbik olunamayışından neşet etmiştir.

----------o----------

İsti'marın usulü

İşte bu suretle usul-i isti'mara vasıl oluyoruz. Bu uzak memleketleri ve o memleketlerde şakin insanları nasıl idare etmeli ki, Avrupalıların ekseriya hileli ve sahtekâr vaziyetlerle ileri sürdükleri vazife-i temdin, yirminci asır insaniyete lâyık bir surette cereyan eylemiş olsun?

Burada meseleyi Mösyö Joseph Chailler ve bütün muktesitler gibi ikiye ayırmaya mecbur oluyoruz:

Bir kere idare-i efrat, zaten bazı icabat-ı zaruriye ile efradın ne yolda muhaceret ve evvelce kendileri için gayr-i malum uzak yerlerde birer vatan-ı sânî tesis ettiklerini söylemiştik. Şimdi maddeyi cihet-i umumiyesi itibariyle daha yakından tedkik ve mütalaa edeceğiz.

Efrat isti'mara nasıl muvaffak olabilir? Müsta'mereler vücuda getirmek için evvel-emirde kuvâ-yı zatiyelerini sarf ederler; sonra bir sermayeye, hem büyük sermayelere ihtiyaç vardır. Bu büyük sermayeler ise bir ferdin servetinden ziyade efradın servet-i müctemialarından vücuda gelir. Şu halde efradın gerek kuvâ-yı zatiyelerinin gerekse sermayelerinin iştirakiyle bir şirketin, bir cemiyetin vücuda geldiğini görüyoruz. Ve hakikatte bir âdemin tek başına isti'mara kalkışması işteki ehemmiyete binaen hemen gayr-i mümkündür. Nasıl ki son zamanlara kadar müsta'meratı böyle bir şirket halindeki büyük kumpanyalar idare ettiği gibi İngiltere'de hâlâ bu kumpanya usulüne müracaat edilmektedir.

Ancak bu kumpanyaların şimdiye kadar takip ve iltizam eyledikleri usul ve vesait, gaye-i hareket olan "Temdîn" ile kolayca telif edilecek mahiyette değildir. Takip olunan usul son zamanlara kadar: Saha-i faaliyetlerini daha müsmir olabilmek üzere tahdid etmek, bazı mevad ve hububat ticaretini inhisar altına almak, sonra bu mevad ve hububatın tahdid-i miktarına çalışmak ve nihayet müdâvelât-ı ticariyede en büyük esas: Gayet dûn fiyata satın alıp, pek yüksek fiyata satmaktan ibaretti, denilebilir. Bu tarz-ı isti'mar o topraklardan muvakkat bir zaman zarfında müsta'mer vaziyetinde bulunanlara bir miktar fayda temininden başka bir şey yapmaz. Fakat o toprak bu muvakkat zaman nihayetinde iflas eder, akim olur, üzerinde yaşayan insanlar da o illerde artık duramazlar ve başka yerlere çekilirler. Bacon, Jean de Witt, J. B. Say gibi mehere-i iktisadiyûnun isti'mar aleyhinde bulunuşları, bir manzume-i ihtikârdan başka bir şey olmayan bu kumpanyaların seyyiatı dolayısıyladır.

Bu kumpanyaların teşebbüsat-ı şahsiyeden ma'dûdiyeti doğrudan doğruya hükûmetler tarafından himayeye bir zamanlar ihtiyaç olmamasından neşet etmiştir. Çünkü Yeni Dünya'nın keşfini müteakip o kadar boş yerler bulundu ki buraları bir bayrak rekzi ile fethetmek mümkün olurdu. Demek

ki bu kumpanyalar teşebbüsat-ı şahsiyeden ma'dûd olmakla beraber yine bir şahsiyet-i milliyeyi haizdi. Ancak sonraları bu gibi yerlerin azalması ile isti'marın faaliyât-ı resmiyede bir şube-i mahsus teşkili meselenin mahiyetini değiştirmiş, doğrudan doğruya hükûmetler müteşebbis olmuştur.

Hükûmetlerin teşebbüsünde de efradın kuvâ-yı zatiyelerine ihtiyaç yok mudur? Hükûmet efradın mümessili olmakla beraber cây-i sualdir. Şüphesiz hükûmet bir yeri isti'mar fikriyle işgal edince memleketinin âsâr-ı medeniyesini oralara nakle ve oralardan bazı menfaatler teminine hâdim efrada katîyen muhtaçtır. Bu yeni memleketlere, efradından ne kadar çok muhaceret ettirebilirse o kadar çok istifade eder. Onun için hükûmetler efrad-ı ahalisinden müsta'merata gidenlerine bazı imtiyazlar bahşetmişlerdir. Fakat teessüf olunur ki Kolon *(Colons)* namı verilen bu Avrupalılar ekseriya memleketlerinde bir işe yarayamamış, temin-i hayat edememiş kimselerdir. Daha evvelce biraz söylediğimiz gibi gittikleri iptidaî akvam arasında memleketlerinin icabat-ı medeniyesini neşr ve ta'mime, insanlık, âlicenaplık telkinine fıtratları esasen müsait değildir. Tehlike-i hayat içinde titreyerek memleketlerini terk eden kolonlar buralara gelince ve biraz hayat, biraz refah görünce, bütün müsta'mereyi kendi malikâneleri addederler, imtiyazlarını suiistimal ile biraz servet sahibi olan yerlileri mahvetmek isterler; ekseriya içlerinde yerlilere karşı bir haset, bir kin ve garaz vardır ki kolaylıkla kabil-i intifa değildir. Sonra asıl memleketlerinde tatbik olunan kanunların iyi-fena her türlü müessesat ve âdâtın buralarda olmasını isterler. Halbuki bütün bu haller iptidaî bir memleketin izmihlalini intaç eder. Böyle kolonlar tarafından idare ve hükûmet olunan bir memlekette az zaman zarfında müthiş bir buhran, bir akamet baş gösterir. Bâhusus yine yukarıda zikrettiğimiz veçhile yerli ahalinin her türlü hukuk-ı medeniyeden mahrumiyeti memlekette çalışacak kuvvet bırakmaz.

Demek oluyor ki hükûmetlerin teşebbüsat-ı isti'mariyelerinde efradın kuvâ-yı zatiyelerine ihtiyaç olmakla beraber, kolon suretinde bir mevki-i mahsus sahibi olan bu efradı umûr-ı şâmile-i hükûmete müdahale ettirmek, bir kolon hükûmeti tesis etmek, memleketin hayat-ı müstakbelesi itibariyle hiç doğru değildir. Hükûmetin bu yeni memlekete bayrağı altında getireceği efrad-ı ahali birer müteşebbis, orada bulunan yerliler için birer numune-i faaliyet olacaklar ve yerlilerin faaliyetlerinden suret-i meşrûada: Onlara iş öğretip kefâf-ı hayatlarına yetecek maaş teminiyle istifade edeceklerdir. Şu halde bu muhacir ahalinin yerlilere bir nüfuz-ı âmiriyet ve vesayetleri olmak tabiidir. Fakat hükûmetin vilayet-i âmmesi vardır. Hükûmetin bu yeni memleketlerde ziraî, sınaî, ticarî bir siyaset-i iktisadiyesi ve bir siyaset-i içtimaîyesi olmak lazımdır. Böyle yeni girilen, henüz bilinemeyen muaşır-ı ib-

tidaiye-i beşeriyede en büyük vazife hükûmete taalluk eder. Hükûmet hakk-ı velayetini bütün vüs'ati ile istimal etmelidir.

Hükûmetin muhacirlere karşı vaziyeti:

1. Bir kere çalışkan ve müsta'mereye göre iyi çiftçi ve sanatkâr anasırı muhacerete teşvik.

2. Muhaceretten sonra bunları temin-i refah ve servet edecek surette arazinin aksam-ı muhtelifesine tevzi ve tesbit.

3. Ve nihayet iktisab-ı servet ettikten sonra memleketi terk etmemeleri esbabını temindir.

Çünkü ekseriya işe yaramaz adamların müsta'meratta dolaşmaları sefaletten başka bir şey intaç etmeyeceği gibi mader-i vatana tekrar muhacerette muhacirîni istihsal-i servette isti'câle ve zikredilen harekât ve ihtirâsât-ı gayr-i makbuleye sevketmektedir.

Yerlilere gelince: Hükûmetin bunlara karşı vaziyeti daha nazik ve mühimdir. İptidaî ırkların terbiye ve temdînleri ve temin-i saadetleri hükûmetin takip edeceği siyasetin gayesini teşkil edecektir. Şimdiye kadar edilen tecrübelerin kıymet-i mahsusası vardır. Bu gibi ırkların Avrupa medeniyetine mukavemet edemeyerek mahv u muzmahil olmaları hadisatını etrafıyla, bütün esbab ve netaici ile tetkik etmek lazımdır ki hükûmetler zikrolunan gayeye vasıl olacak siyaseti tayin edebilsinler. Burada akvam-ı iptidaiyenin esbab-ı terakki ve temdînlerinden bahsedecek değiliz. Bu ulûm-ı içtimaîye ve hayatiyede hallolunacak bir muâdele-i dakîkadır. Ancak şunu söyleyeceğiz ki herhangi bir uzviyeti mütehammil olamayacağı mevad ile işbâ' etmek o uzviyeti tahrip etmek demektir.

Amerikalı, Afrikalı... iptidaî kavimleri bugün Avrupa medeniyetiyle terbiyeye kalkışmak doğru bir şey olamaz. Kâinata hâkim bir tedric kanununun mevcudiyetini inkâr etmemelidir. Avrupa âdât ve müessesatının bu iptidaî muhitlere sevkiyle esasen mevcut olan nispî bir nizamı ihlâl etmek, terakkiyi bir kat daha tehir eder. İptidaî kavimlerin hürmet ettikleri anasır ve müessesat vardır. Bu anasır ve müessesata onlarla beraber hürmet etmelidir ki, bu gibi akvam arasında nizamı temin edecek başka fikirler henüz intişar etmemiştir. August Comte'un dediği gibi ulûmun bir metafizik ma-fevka't-tabia devri olduğu gibi efkârında, hatta medenî kıtalarda bir metafizik devri vardır. Şu halde Otokton veya Patagonları bazı anasır-ı fikriyeye müstenit müessesat-ı medeniye ile ve meselâ bir Fransız Kod Sivili *(Code Civil)* [67] ile hemen idareye kalkışmak ne büyük bir hatadır.

Bu fikri daha müterakki insanlara bile –hele bizim memleketimizde câbe-câ– tatbik edebilirsiniz.

---

[67] Fransız Code Civil: Fransız Medenî Kanunu (Editörün notu)

Şu halde yeni keşfedilen, yeni gidilen iptidaî memleketlerdeki insanları iyi idare edebilmek için ilk yapılacak şey: Manzume-i maneviye ve ahlâkiyelerini tahlil ve ona göre nizam-ı cemaati bir kat daha tevsîkten ibarettir diyebiliriz.

Cihet-i maddiyelerine gelince: Hangi cins ve ırktan, herhangi muhit ve memleketten olursa olsun insanlar ya istihsal ve mübadele veyahut sirkat ve ganimet ile temin-i hayat etmişlerdir. Avrupalılar medeniyetleri kadar kuvâ-yı tahribiyeleri ile de iptidaî kavimler fevkindedir. Silahlarıyla, toplarıyla Avrupalı herhangi bir kavm-i iptidaîye telkin-i hirâs eder; onun için bu kavimlerin çalışarak istihsal ve mübadele ile temin-i hayatı, muharebe ve ganimet ile temin-i hayattan daha kolay ve daha az tehlikeli telakki etmeleri ve az zamanda hayat-ı say ü amele ülfetleri mümkündür. Ancak bu imkânın husûlpezir olması için bir kere Avrupalıların bizzat gittikleri yerlerde bu son usul-i iktisaba tevessül etmeleri, az zamanda zengin olmak için yerlileri mahv u itlaf ve zi-kıymet taşlarını ve kemiklerini gasb ü sirkat etmeyerek adil ve insaniyetkâr olmaları lazımdır. Yapılacak şey memleket dâhilinde emn ü asayişi katiyen takrir ve yerli, muhacir her ferdin masûniyet-i şahsiye ve mülkiyesini temindir.

İşte usul-i isti'marın cedâvil-i esasiyesi taayyün ediyor. Doğrudan doğruya hükûmetin idaresi altında, saha-i maneviyatta: masûniyet-i itikadiye ve hissiyenin, diyeceğiz; saha-i iktisatta masuniyet-i şahsiye ve mülkiyenin temini.

Gariptir ki, Avrupalıların on sekizinci asırda Vatikan saraylarından nez' etmek istedikleri masûniyet-i fikriyeye bugün bir diğer mahiyette bu iptidaî kavimler arz-ı ihtiyaç etmektedirler: Bizim mukaddesat ve mu'tekadatımıza ilişmeyiniz; sonra yine Avrupalıların feodalite devirlerinde maruz oldukları esaret bugün müsta'meratta başka bir şekilde hükümferma oluyor: Yerliler, bizi esir gibi kullanmayınız, bizde malımıza sahip olabilelim diyorlar.

En ziyade garibi bir felsefe-i isti'mar ile kıtaat-ı azimeyi liva-yı medeniyeti altına almak isteyen Avrupa i'lâ ettiği vazife-i temdinin hüsn-i tatbiki ümit ve çarelerini yine kendinden bekliyor.

Âlî ve medenî Avrupalılar hâl-i hâzırda yalnız kendilerinden dûn oldukları için ekalîm-i muhtelifenin evladı, milyonlarca ensâl-i beşerî mahkûm-ı izmihlal ediyorlar; halbuki mahvolanların yerine Avrupalılar kendileri geçemiyorlar. Onun için kaybeden: Avrupalıları da câmi' beşeriyettir.

Son

Tetebbuatımıza Esas Olan Eserler:

De la colonisation chez les peuples modermes par P. L. Beaulieu, 2 V.
Akvam-ı Müteahhire Nezdinde İsti'mar; Eser: Pol Löruva Bolyö

Les problémes du XXe siécle, par G. De Molinari.
Yirminci Asrın Meseleleri; Eser: Mösyö dö Molinari

A quoi servent les colonies par Ch. Gide.
Müsta'mereler Neye Yarar; Eser: Şarl Jid

Principes d'Economie politique, par C. Schemoller
İktisad-ı Siyasînin Prensipleri; Eser: Şemoller

Dic.d'Econp, par L. Say et J. Chailler, etc...
İktisad-ı SiyasîLugati; Eser: Leon Se, J. Şaye

----------o----------

ALTINCI BÖLÜM

1913-1914 YILI YAZILARI

-----o-----

… Gelelim Türkiye'nin Avrupa savaşı davasına sokulmasına.
Türkiye hangi tarafta yer alacak?
Üçlü İttifak tarafına mı, yoksa Antant tarafına mı sokulacak.
Balkan'da harp eden Türk civanları ana ocaklarına yeni kavuştular.

Türkiye geçmiş felaketleri yeni yeni duymaya başlıyor.
Bir hançer darbesiyle düşüp bayılan bir insanın, acıyı
ayılmaya başladıktan sonra duymaya başlaması gibi.

Şimdi Türkiye'nin en büyük menfaati evvelce de söylediğim gibi milletin;
rahat ve asayişle tarlasında, ocağında, dükkânında çalışmasıdır.

Yaklaşan harp nasıl bir harp, nasıl bir hercümerç
Yirmi beş milyon asker Avrupa üstünde silah çekip, at oynatacak.

İhtimal ki mukaddes kitapların en eski ve en yeni tarihlerin
kaydetmediği felaketlerin önünde bulunuyoruz.

Türkiye'nin menfaati ve selameti bu dehşetli savaşa sokulmamasıdır…

Mustafa Suphi, İkbal, Türkiye'nin Menfaati ve Selameti,
27 Temmuz 1914, Bakü

-----o-----

İfham
Numara 10
1 Teşrinievvel 1913

Arabacıların Grevi
-Nizam ve Adalet-

Evvelki gün yük ve binek arabacıları tarafından ilan edilen tatil-i eşgal henüz nihayet bulmadı ve esnaf yiğitbaşlarının teminatına nazaran arzuları isaf olunmadıkça bir iki gün daha nihayet bulamayacaktır. Hâlbuki, İstanbul bu günler zarfında bazılarının dedikleri gibi dağdağasız bir sükûn ve huzur içinde değil, pek muzır bir atalete düçar olmuştur. Teminat-ı resmiyeye rağmen, beyne't-tüccar vukuu zaruri bazı münakalat hemen kâmilen durduğu gibi el arabaları ve sırık hamallarıyla ifaya çalışılan gümrük işleri de düçar-ı suubet ve müşkülat olmuştur. Piyasamızın faaliyeti noktainazarından bu hâl ne derece şayan-ı dikkat ise, diğer taraftan her günkü kazancı ile güç geçinebilen, arabacı, sayis,...sekiz on bine varan halkın da işsiz, güçsüz kalması nizam taraftarı bir hükûmet için o derece şayan-ı itina ahvaldendir.

Hayat-ı umumiye-i içtimaiyemize taalluk eden, ticari ve iktisadi bu iki nokta-i nazardan maada bu meselede bir üçüncü cihet, hadisenin şekil ve mahiyeti de ayrıca calib-i nazar-ı dikkattir. "Arabacılar grevi" sütunu altında okuduklarımız bize arabacılar esnafının, kanunen tabi oldukları 80-100 kuruş nispetindeki temettü vergisinden maada belediyece tarh edilmek istenilen senevi (360) kuruş resmi ita ve birkaç senelik bekayayı tesviyeye muktedir olmadıklarını ileri sürerek tatil-i eşgal ettiklerini haber veriyor. Şu hâlde ihtilâf, arabacılarla belediye arasında tekevvün etmiştir. Tatil-i eşgal ise, maruf olan ismiyle (grev) diyelim, sermayedarlar ile gündelikçi amele arasında tekevvün ve hemen umumiyetle gündeliğin tezayüdüne taalluk eden bir buhrandır. Filvaki bizde meri olan Tatil-i Eşgal Kanunu'nun birinci maddesi de "umuma müteallik bir hizmet ile mükellef bulunan her nevi müessesat ve müstahdemin ve amele beyninde" ki ihtilafattan bahseder.

Mesele-i hazırada bir taraftan arabacı esnafı, diğer taraftan Belediye Devairi karşılıklı iki hasım vaziyetinde bulunduklarından hadiseye ne iktisat, ne de hukuk nokta-i nazarından tam manasıyla bir (Tatil-i eşgal) diyebileceğiz. Serbesti-i say ü amel, Kanun-i Esasi'nin taht-ı zımanında hukuk-ı tabiiye-i beşeriyedendir. Evvelki gün kemal-i germi ve faaliyet ile çalışan arabacılar birkaç gün de çalışmayabilirler! İşte klasik bir noktainazardan meselenin şekil ve mahiyeti bundan ibarettir.

Ancak meseleyi bu kadar sathi mütalaa etmek, hakikaten kâfi değildir. Meselenin bir de şekl-i haddi var: Şehremaneti birkaç senelik müterakim rüsumunu arabacılardan talepte musir ve bu tatili, teklifat-ı devlete karşı bir nümayiş suretinde telakkiye mütemayil olduğu gibi arabacılar da faizcilere mahkûm, fakir ve aciz olduklarından ve belediyenin esnafı hiç vikaye etmediğinden müşteki, ve arabalarını şimdilik koşmamaya azimdirler.

İşte bir vaziyet ki, şu bir iki gün zarfında gerek hükûmetin ittihaz edeceği mutedil bir karara gerekse memleketin has ve çalışkan evlatları olan arabacıların hükûmete karşı gösterecekleri itaat ile şüphesiz ki, halledilecektir. Fakat bizim arzumuz, böyle ehemmiyetsizce görülen ve hâlbuki, bir heyet-i içtimaiyenin hayatından en hakiki safahatı gösteren vukuatın günü gününe halledilir mesailden telakki edilmemesidir.

Şehremaneti, dünyanın en latif bir kıtası olan İstanbul'un mamur ve müzeyyen ve yollarının temiz ve muntazam olmasını istemekte ve bu yolları en ziyade istimal eden arabacılara mühimce rüsum tarh etmekte haklı olabilir. Fakat arzu olunur ki, aynı zamanda, o da esnafın mesai-i yevmiyesini, hayat-ı yevmiyesini tetkik etsin, anlasın, bilsin ve bu bin türlü müşkülat içinde geçen say ü iktiham günlerini mümkün olduğu kadar kolaylaştırmaya ve müsmir bir hâle getirmeye çalışsın. Hâlbuki, pek rânâ biliyoruz, şehremanetinde, şu muazzam Merkez-i Saltanat'ın hayat-ı umumiye-i yevmiyesini; Belediyenin esnaf ile, esnafın efrat ile münasebatını gözetip anlayacak bir daire, bir esnaf dairesi henüz mevcut değildir.

Arabacıların şu bekaya meselesi iki üç seneden beri devam ettiği hâlde her iki tarafın, gerek şehrin, gerekse arabacıların menafini telif edecek bir çare-i hâl bulunamaması yine salahiyettar, alakadar bir dairenin bulunmamasından başka bir şeyden neşet etmemiştir.

Biz esasen, tatil-i eşgal, şuriş, ihtilal...gibi memleketin nizam-ı tabiisini ihlal edecek her türlü harekete aleyhdar olduğumuz ve arabacıların şimdiki vaziyetlerini şüphesiz, tervic etmediğimiz hâlde şuna emin bulunuyoruz ki, nizam-ı içtimaide lakaydlık, laubalilikle kabil-i temin değildir. İhtilal taraftarı olmayanların nâzım ve muaddil olmaları ve daimî bir ihtiyat ve yakaza ile adalet-i içtimaiyeyi nazardan fevt etmemeleri lazım gelir.

Memleketimizde içtimaiyattan, içtimaiyat-ı tatbikiyeden herhangi bahsi sosyalistlik addeden garip zihniyetler eksik değildir, bu memleket, iktisad-ı içtimaiyi -sosyalistlik mukaddemesidir- vehmiyle Darülfünun programına ithal etmek istemeyen maarif nazırları da görmüştür. Onun için burada sosyalizmin bîaman bir muhalifi olduğumuzu alenen beyana lüzum görüyorum. Sosyalizme muhalifiz, hasımız. Ve fakat yirminci asır medeniyetin en vahim bir müstevlisi olan bu hastalığa karşı nizam ü adaletle teşkilat-ı içtimaiye ile mücehhez olmak taraftarıyız.

Binaenaleyh, Hükûmetin nazar-ı dikkatini bu cihete celbediyoruz. Arabacıların hayatı, hayat-ı mesaisi cidden şayan-ı tetkiktir. Şehremaneti için arabacı başına alınacak resim senede (360) kuruş olsa da arabacıların ahaliden istifâ edecekleri ücret tarifelerinde büyük bir karışıklık, hayvanlar için aldıkları hububatta müthiş bir pahalılık vardır. Ve bunların çare-i izalesi, çare-i tadili, biraz tetkik, biraz vukufa muhtaçtır. Hükûmet-i Seniyenin ahaliye vesayeti, hayata taalluk eden bu gibi mesailin suret-i halli ile taayyün eder.

Mustafa Suphi

----------o----------

İfham
Numara 13
4 Teşrinievvel 1913

Mazi ü Hâl
-Makedonya Fetreti-

1318-1320 senelerinin hararetli güneşler altında yanan yaz günlerinde idi. Bahr-i Siyah sevahilinden Selanik Körfezi'ne ve İstanbul Boğazlarından Arnavutluk'a kadar bütün Rumeli ve Makedonya, sefil ve hunhar bir faaliyetin zebunu bulunuyordu. Hudutları aşarak Mülk-i Osmani'de bin türlü cinayet ve melanetlerle tedhiş ettikleri köylüleri ayağa kaldıran ve her birine birkaç okka dinamit veyahut bir tüfekle birkaç yüz fişek veren Bulgar zabitanının miktarı bini aşmış ve Rumeli'de çetecilikle, komitacılıkla uğraşan erbab-ı şekavetin miktarı resmi konsolos raporlarıyla da sabit olduğu gibi otuz bine varmıştı. Bulgaristan parasıyla, Bulgaristan silahıyla ve Büyük Bulgaristan fikriyle mücehhez olan bu melun halkın Makedonya'da taarruz etmediği mukaddesat kalmamış; mal, can, namus...her şey, bu komitecilerin, kendi itikatlarınca takip ettikleri maksad-ı vatanperverane uğrunda yerlere atılmış ve çiğnenmişti.

Bir aralık Kırcova'yı bile yed-i istilasına geçiren bu kuvvet diğer taraftan hükûmeti birçok sevkiyat ve teşkilat-ı askeriyeye mecbur etmiş ve malum olduğu üzere yüz binlerce kahraman askerlerimizin, fedakâr zâbitlerimizin kendi ülkemizde müsademeler, muharebeler etmesine sebebiyet vermişti. Makedonya ahali-i asliyesi bu suretle iki ateş arasında kalmıştı. Bir taraftan eşkıyanın mevası olarak canen ve malen fedakârlık etmek, diğer taraftan, daimî surette askerin takip ve tehdidi karşısında bulunmak; ahali böyle müthiş bir müzayakaya ve elim bir sefalete maruz olmakla Bulgar politikacılarının arzuları yerine gelmiş ve Avrupa'nın müdahalesini daha kolaylıkla temin etmek mümkün olmuştu.

Bundan sonra, Viyana'da Kral Edward ile İmparator Fransuva Jozef ve Mösyö Dugluhovski'nin mülakatını müteakip Kont Landsduvon tarafından Rusya ve Avusturya'ya tebliğ olunan muhtıra ve nihayet bunun Morsteg Mülakatı'nda aldığı şekil cümlenin malumudur. Bu suretle Rumeli-i Şahane Müfettiş-i Umumusi'nin refakatine Rus ve Avusturyalı iki sefir-i mülki ile ecnebi jandarma zabitleri ilhak edilmiş oluyordu. Bulgarlar, Sırp ve Yunan ve Ulah komitecilerinin de iltihakıyla kesb-i şiddet eden fetret-i azimenin izalesine bu yeni tedabirin de hizmet edemediği ve binaenaleyh Makedon-

ya'ya muhtariyet-i idare bahş ve temini lazım geldiği hakkında Reval Mülakatı'nda ittihaz-ı mukarrerat edildiği sıralardadır ki: Memleketimizin ufk-ı tâli'inden yükselen hilal-ı meşrutiyet icazkâr bir tesir ile bu, bütün Avrupa'yı lerzedar eden Makedonya velvelesini indirdi. Ve biliyorsunuz, hilalin bu tulu-ı lahutisi yalnız Rumeli fetret-i azimesinin izalesini temin değil, yüz bu kadar senelik bir izmihlalin nihayeti ve Osmanlılığın Avrupa'da yeni bir mebde'-i ikbali addedildi.

Filvaki bin üç yüz yirmi dört senesi 10 Temmuz'una tesadüf eden ve Osmanlı Ülkesinde yaşayan her insana refah ve saadet vaat eyleyen (vaka-i meşrutiyet) senelerden beri Makedonya'da ezilen ahali-i mahalliye ile Avrupa nın mevâîd-i mütevaliyesinden hiçbir netice-i fiiliye elde edemeyen komitecileri Osmanlı Ordusunun şu muvaffakiyet-i ahraranesi etrafına cem ve cezbetmiş idi. Ve uhuvvet-i beşeriyyeden dilpezir bir levha arz eden bu ittihat ve vifak-ı umumi, böyle fevkaladelikler karşısında teessürden hâli kalmayan Avrupa efkârıumumiyesini tahrik ederek Hükûmat-ı Muazzama için de Rumeli'den büsbütün el çekmekten başka çare kalmamıştı.

İşte vatandaşlar, bizzat gördüğümüz, yaşadığımız bu tarihten sonra şimdiye kadar dört sene geçti ve şimdi bu şanlı, galeyanlı tarih, vekayi-i hazıra karşısında tatlı ve müessir bir rüya mahiyetini iktisap ediyor. Bugün yine Balkanlar'da o meşum faaliyet hükümrandır. Koçana ve Toyran felaketleri bu faaliyetin mahsulüdür. Mamafih bugün Bulgaristan Hükûmeti Abdülhamit zamanında bile cesaret edemediği bir harekete hazırlanıyor. Askerini bîperva hudutlarımıza döküyor ve bize adeta meydan okuyor. Çünkü, vatandaşlar, denizlerimiz kapalıdır. Akdeniz İtalya korsanlarının tecavüzüne maruzdur. Oradan asker nakliyatı mümkün değildir. Çünkü, yine İtalyanlara karşı bazı taraflarda asker bulundurmaya mecburuz. Çünkü, elli bin askerimiz, en değerli zabitlerimizle Yemen'dedir. Çünkü, Arnavutluk'ta hükûmete karşı îkâ edilmiş bir kıyam ferdasında bulunuyoruz. Hülasa, dört seneden beri teessüs eden Devr-i Meşrutiyet'ten ne kadar istifade etmişiz, bu hâl karşısında olsun görüp anlamalıyız. İbret almalıyız. Demek ki, Devr-i İstibdat'ın Balkan Hükûmat-ı sagiresine vermediği fırsatları, biz bütün bu dört sene hürriyeti ile, faaliyeti ile, bütçeleri ile, vermiş oluyoruz. Bu hâle, üç buçuk Bulgar'ın, Sırp'ın, Yunanlının Balkanlar'a çıkıp Devlet-i Osmaniye'ye karşı ilan-ı besalet ve şecaat etmelerine kan ağlamamak mümkün değildir.

Fakat o kadar şevk, o kadar gayret neticede hasıl olacak hüsran için daha elim, daha cangüdaz olur. Onlar memleketimize girmek, yeni memleketlere sahip olmak sevdasıyla itidallerini gaip ediyorlar, biz ise bu haddini bilmez, şımarık çocukların terbiyesini vermek vaziyetinde bulunuyoruz. Onun için daima basiret ve itidali elden bırakmayalım.

Hususiyle ki, başka memleketler almak değil; kendi memleketlerini muhafazadan bile aciz olan bu namert düşmanlarımız Avrupa'nın müdahalesinden de istifade etmek için dâhildeki anasırı yekdiğerine tutuşturmak, kırdırmak isterler. Böyle desiselere alet olmaktan her an için hazer etmeli, dâhilde her unsur arasında ittihadı muhafazaya çalışmalıyız.

Osmanlı milleti başlarında mukaddes padişahlar bulunduğu hâlde her vakit harbe amadedir. Elverir ki padişah ilan-ı harp etsin. Onun için Avrupalılar Osmanlı Milleti'ne, şahane bir millet derler. "Öyle bir millet ki, efradı padişahtan sonra hep müsavidir. Her biri kendi muhitinde bir arslandır, vakurdur, cesurdur. Namus ve vatanı için can verir." İşte böyle bir milletin kahrından düşmanlar korksun, yirmi dört saat zarfında dâhilde, her sınıf ve fırkada görülen birlik, kardaşlık düşmanı zebun edecek en büyük kuvvettir. Ve bu kuvvet Osmanlılıkta tecelli ettikçe Allah daima onların muinidir. Yaşasın Osmanlılar, yaşasın Osmanlı Vatanı.

Mustafa Suphi

----------o----------

Mustafa Suphi Bey ve Türklüğün İstikametleri

1914'te İstanbul'da yayımlanan ve Ulusal Yıllık anlamına gelen Nevsal-i Millî, o yıl için seçilen isimlerden; çok sayıda gazeteci, sanatçı, edebiyatçı, yazar ve düşünürün yaşam öyküsü ile birlikte eserlerinden kısa bir bölümün yayımlandığı yaklaşık 600 sayfalık bir "Yıllık"tır.

Nevsal-i Millî'de Mustafa Suphi'nin "Türklüğün İstikametleri" başlıklı yazısı yayımlanmıştır.

Nevsal-i Millî
(Dersaadet 1330)

Mustafa Suphi Bey

Mustafa Suphi Bey 1299'da Giresun'da tevellüt etmiştir. Pederleri Konya vali-i sabıkı Ali Rıza Beyefendi'dir. Valideleri Samsun eşrafından Belediye Reisi Halil Hilmi Efendi'nin kerimesi Memnune Hanım'dır. Ailece asıl memleketleri Samsun'dur.

Tahsil-i iptidaisi Kudüs ve Şam-ı Şerif'te, tahsil-i idadisi Erzurum'da, tahsil-i alisi Mekteb-i Hukuk-ı Şahane ve Paris Ulum-ı Siyasiye Mektebi'ndedir. Avrupa'ya devr-i sabıkta azimet ve inkılaptan birçok sene sonra avdet eylemiştir. Ulum-ı Siyasiye'den şahadetname ahzı için tertibi meşrut "tez" olarak "*Memalik-i Osmaniye'de Kredi-i Zirai Teşkilatının Hâl ve İstikbali*" mevzuunu tetkik ve telif ederek, tezi jüri heyetince mazhar-ı kabul olmuştur.

Mezkûr tez bin dokuz yüz on bir senesinde Fransa'nın Cenup Kredi-i Zirai Kongresince nazar-ı mütalaaya alınmış ve muahharen Roma Beynelmilel Ziraat Enstitüsü celsesinde kıraat ve risale-i mevkuteye dercedilmek suretiyle mazhar-ı takdir ve mükâfat olmuştur.

Mustafa Suphi Bey Avrupa'daki seyahatleri esnasında Tanin gazetesinin muhabirliğini ifa ettiği gibi Dersaadet'e avdetinden sonra da Tanin, Servet-i Fünun ve Hak gazetelerine muavenet-i tahririyede bulunmuştur. Son seneler zarfında ise Ticaret Mekteb-i Alisi'nde, Malumat-ı Hukukiye, Darülmuallimin-i Ali ve Mekteb-i Sultani iktisat muallimliklerinde bulunmuştur.

"İlm-i İçtimai Nedir?" ve "Vazife-i Temdin" namlarıyla bir tercüme ve bir telif iki eseri intişar etmiştir. Bin üç yüz yirmi sekiz senesi zarfında Türk-

lerin inkişafat-ı milliyeye hizmet etmek emeliyle bazı mebusan, muallimin ve muharririnden ve zevat-ı malume ile "Millî Meşrutiyetperver Fırkası"nın tesisine teşebbüs etmiş ve daha sonra aynı efkâr ile müştereken mevki-i neşre vazolunan İfham gazetesinin müdüriyetini deruhte eylemişti.

Mahmut Şevket Paşa merhumun vaka-i katli üzerine mir-i mumaileyh, refiki Kütahya mebus-ı sabıkı Ferit Bey'le ve daha sair kimselerle suret-i malumede vezaif-i resmiye ve hususiyesinden tecrit ve Sinop'a teb'id olunmuştu.

"Türklük"ün İstikametleri
Türklükten Ne Anlıyoruz? Nereden Nereye Gidiyoruz?

Osmanlı tarihinin garip rüzgârlarıyla teprenerek, nihayet şu birkaç sene içinde, ufuklarda boralar, fırtınalarla uçan, savrulan sanki yerinden kopacak zannolunan, bu yaprağında manzur "Türklük" şuununun ehemmiyetini inkâr edecek kimse kaldı mı?

Türklük...Türklük... Fakat bir Türk bundan ne anlıyor? Ruhunun derinliklerinde gizlenen bir his, bir benlik; Rum ve Acemden hariç, Osmanlılıktan başka, Müslümanlıktan evvel bir benlik; öyle bir benlik ki onu, dünyaya düştüğü andan itibaren döktüğü kanların iziyle... ilk kan damlasına, ilk gün gördüğü toprağa, ilk türkü söylediği ocağa kadar, sürükleyip götürüyor...

Ancak Türklük, Türk olmayana düşmanlık, Osmanlılığa yabancılık, Müslümanlığa uzaklık mı? Yoksa Türklük "Turan" mı? Yanlış telakkilere imkân vermemek için derhâl söylemeli ki Türklüğün istikbali: Müteaddi değil lazım, menfi değil müspet çarelerle ve azami değil asgari muhitlerde çalışmakla hazırlanabilecektir.

Bugün Türklük, maatteessüf Yahudilikten sonra en ziyade izmihlale uğramış bir milliyettir. Türkler, Yahudiler gibi değil, hatta birlik yaşayan birçok kavimler gibi de değil, Asya'da cabeca... hem kesafet ve azametle mevcuttur. Fakat denilebilir ki, bunların Türklükleri ırkidir, millî değil; sözleri sanki başka başka dilden, dilekleri başka başka yürekten, hele sancakları türlü örnektendir. Ya Osmanlılıkta Türklük o azametli fütuhat içinde ne elim bozgunluklara uğramıştır. O hâlde ki, Türklük, şimdiki Osmanlı muhitinde, mana-yı tammıyla müteşahhıs değildir.

Onun için bugünkü Türklük; Türk'ün şahsiyet-i cibilliyesini hissetmesiyle başlayarak, faaliyet-i hayatiye ve muhitiyesini o hiss-i mübeccel ile alakadar bir mahiyete ifrağa çalışmasıdır ki, bu hâl, Türk milliyetinin yeni bir devr-i inkişafa girmesi demektir.

Binaenaleyh, hissiyat ve edebiyat ile, sadece ruhi ve hayalî değil, "bir milletin teşkili" gibi, hayatın her türlü levazımıyla alakadar, maddi ve hakiki bir iş karşısında bulunuyoruz. Fakat bu işte tutacağımız yol... nereden gelip, nereye gidiyoruz? değil. Böyle mühim ve mu'dil mesail-i hayatiye ve içtimaiyede, hatta en adi işlerde, istikametleri tayin olunmadan vücuda gelmiş bir eser gösterebilir misiniz? Araba tekerleği yapmakla geçinen bir demircinin bile, bir an için, dairenin merkezini, kutrların tul ve ebadını nazardan kaçırdığını farz ediniz, neticede vücuda gelen tekerleklerin, ihtimal-i agleb, kat'ı nakıs şeklinde olduklarını esef ve hayretle görecek ve tekerlekler üstünde arabanın ne baş döndürücü ne yürek bulandırıcı dalgalarla ilerleyeceğini tasavvur edebileceksiniz...

O hâlde iyice düşünmeliyiz; bir kere, suret-i umumiyede, herhangi bir işin istikametleri o işe müteallik teferruatın tabir-i ilmîsi ile, hadisat-ı taliye ve feriyenin bağlandığı "hadisat-ı aliye"de taayyün eder. Bir feylesof, bir demirci kadar fikriyat ve ameliyatı böyle malum ve muayyen istikametler hizasında muameleye mecburdur.

Pekâlâ! Bir milletin hayatındaki istikametleri gösteren hadisat-ı âliye?.. Bunları, yeni bir kâinata âguş açan Türklerin bir an için gözden kaçırmamaları lazım:

Nüfus – Vahdet – Servet

Bah!... Bari bilmediğimiz bir şey söyleyeydiniz. İktisadi, içtimaine kadar kitap, risale, makale varsa hepsinde mesele geçmez ki, bu üç maddeye temas etmesin. Zaten biz de başka bir şey iddia ediyor muyuz? Şu kadar ki, Türk dünyasında en büyük varlık esaslarının, aynı zamanda, işaretlerinin bu üç unsur olduğunu bilerek ve fakat mesail-i câriyenin, hadisat-ı ruzmerrenin bu anasırdan her biriyle cihet-i münasebetini de tayin edebilerek ona göre harekete kendimizi mecbur tutmalıyız. Türklük, Türklük... diye dünyada vücudumuzun yegâne sebep ve hikmeti olan şu cetvel-i hayatiyi de, tıpkı Müslümanlık, tıpkı Osmanlılık ve nihayet tıpkı inkılapçılık gibi cahil ve suni, aynı zamanda nümayişkâr, aynı zamanda kindar hisler ve fikirlerle köreltmeyerek, bütün milletdaşlarımızı bu hayat cetveli etrafında samimiyetle, muhabbetle, aşk ile toplamayı bilmeliyiz. Buna muvaffak olursak ne mutlu bize, ne mutlu milletimize...

En ebednişan maabid-i aşkı ilim ve irfanın ikad ettiğini unutmayalım, en muzlim ve kühenkâr husumetleri cehaletin tesis ve bünyad ettiği gibi.

***

Mamafih bir milletin varlığındaki bu anasır-ı esasiye ile teferruatını izaha, şu yazıları yazdığım zaman beni ihata etmekte olan şerait ve vesaitin müsaadesi var mı? Esef ve elemle, hayır diyeceğim. Yalnız şu üç unsuru, temas ettikleri mesail ile zümre zümre tadat ve biraz izah edebilirsem, hatıram ve bazı mazbutatım bunu temin ederse kendimi yine bahtiyar addeyleyeceğim.

Milletin Nüfusu

Azlık-çokluk, terbiye-i dinî – ahlak-ı medeni, sefahat, emraz... feminizm: Biliyorsunuz, nüfus bizzat varlık, milletin varlığıdır. Mamafih nüfusun azlığı veya çokluğu, suret-i mutlakada iyi veya fenadır diyebilir misiniz? Milletinizin efradı çalışkan ve müstahsil olmadığı hâlde nüfusun çoğalması sefaletin artmasını intaç etmezse şükreylemelidir. Çalışkan bir millet için bile tezayüd-i nüfusta bir mesele göze çarpar: "Kuvve-i istihsaliyenin, sea-i istihsal ile tenasübü". Müstemlekeler olmasa Almanların asit karbonikten, İngilizlerin ise iplik yumaklarından inkıta-i teneffüse uğramaları muhakkaktır. Demek nüfus-ı beşerle, üstünde yaşadıkları toprakların mesaha-i sathiyesini ve her ferdin kıymet-i istihsaliyesi ile muhitin sea-i iktisadisini ölçmek, biçmek lazım. Fakat bunlar uzun ve ince işler. Nüfusun azlığında, çokluğunda bizim için dikkat olunacak tecelliyat? Almanya-Fransa, Almanya-İngiltere arasındaki, sonra İslav-Cermen âlemlerindeki nüfus muharebatı, iktisat kadar müdafaa-i milliye noktainazarından şayan-ı tetkik ve imtihandır. Bu esraralud muharebata karşı Çin'in nüfusunu gösteren rakam müthiş, 450 milyon, müthiş olduğu kadar manidardır. Hele bunu müteakip, Çinliler gibi koca Rus Kazaklarını da amaline ram eden Japon milletinin nihayet 45 milyon nüfustan ibaret olduğunu gördüğünüz zaman? Diğer taraftan yine 45, 50 milyonluk İngilizler, 280 milyon nüfusu ve dünyanın en büyük zenginliklerini haiz olan Hindistan'a nasıl hâkim oluyorlar?

Türklük, şüphesiz Asya-yı Sugra'da, nüfusunun çoğalmasına muhtaçtır. Ancak kanı temiz, vücudu zinde, dimağı cevval efrad-ı nüfusa da ihtiyacı muhakkaktır. Şimdiki atalet ve meskenette nüfus-i millî beş misli de artsa, bu hâl-i sefaletimizin vâsi mikyasta intişarından başka neye yarar? Fakat nedir, yalnız bizde değil, umum nüfus-i İslamiye'deki bu mezellet ve sefalet nedir? İslamiyet mâni-i terakki ve felah mı? Tarih-i medeniyet-i İslamiye nurlu nazarlarla tetkik olununca, biraz düşünülünce, bizi mahkûm ve muzmahil eden İslamiyet mi, İslamiyet'teki cehaletimiz mi, bihakkın el insaf takdir edilebilir. Her ne hâl ise, meseleyi sadedimize irca edelim. İstikrar-ı nüfusta: Din ve ahlak daima hâkimdir. Onun için Türklerin de sair akvam-ı İslamiye kadar "irşadat-ı hakikiye-i Ahmediye"ye isali, fî-yevmina haza, heyet-i içtimaiyelerindeki atalet ve meskenete hükümran mevrusat ve mevzuat-ı fikriyenin

kökünden temizlenerek bir "terbiye-i dinî" ve "ahlak-ı medeni"nin tesisi mana-yı tam ve müfidi ile terakki-i nüfusta üssü'l-esastır.

Bütün âlemde, nüfus-i beşer mütezayit ise de, son senelerde nispet-i tezayüt azalmakta ve mana-yı nispide bu tenakus nazar-ı dikkatimizden kaçamayacak esbab-ı mühimmeye atıf ve isnat edilmektedir. Bir kere terakkiyat-ı medeniyenin tesiri; müterakki milletler ırkiyat itibariyle zayıflıyorlar. "Pek incelmiş ırklar suni çiçekler gibi hassa-i tevlidi kaybediyorlar." Filvaki sefahat, emraz, akamet, hizmet-i askeriye, teehhür-i izdivaç, şerait-i say ü amel, esbab-ı taayyüş, hep terakkiyat-ı medeniye ile alakadar ve zaaf-ı ırkı mucip mesail-i mühimmedendir. Mamafih, aile teşkilatında hiss-i şefkat ve faziletin, ya gayr-i müesses veyahut mühmel olması, çocuk muhabbetinin zeval ve netice itibariyle yeni nesillerin ziyaını icap ediyor. Bu mesele ile feminizm, bizde de şayan-ı dikkat manzaralar arz ediyor. Esasen gayr-i müdrik ve sırf ala-mod feminizmin, kadınlar kadar çocukların mevkiini ihlal edeceği bedihidir. Müzebzeb, müfrit fikirler kocalara karşı bir nevi tahakküm hissi vererek kadınlarda çocuk korkusu uyandırır ve bu hâl tenasüle mâni olur. Ulum-ı içtimaiye mütehassıslarından birinin pek güzel söylediği gibi "Kadınlar analık meşagilinden kurtulmak davasına düşüp de çocukların şerait-i terbiyeviyesi taayün edemeyen devirlerde ya tevellüdatın tenakusu veyahut mevlüdatın ziyaı bir emr-i tabii değil midir?"

Nihayet nüfus mesailinde, köylerle şehirlerin münasebatını, merakiz-i ziraiye ve sınaiye arasındaki tahavvülat-ı nüfus ve ayrıca muhaceret ve istimarı tetkike vasıta ve imkân olursa ne meraklı ve ne faideli levhalar ve statistikler karşısında bulunulmuş olur.

***

Milletin Vahdeti

Ananat, Hissiyat, Edebiyat, Lisan:

Milletin kıvamı vahdetinde ise de keyfiyet ve hiddet mütehalif; ananat, hissiyat ve edebiyat muhtelif suretlerde tecelli ediyor. Bazı milletlerde bunlardan bir kısmı, bazılarında diğer kısmı mütebarizdir. Bizim Osmanlı Türklerinde, bütün bunlar milliyetten ziyade beynelmileliyet-i İslamiye ve beynelmileliyet-i Osmaniye hesabına işlenilmiştir. Ananat, hissiyat ve edebiyatımız Rum'dan, Acem'den, Arap'tan şüphesiz verdiğinden çok fazla almıştır. Asya-yı Sugra'da Türk tarihi, tarih-i ananatı kısmen topraklara göçmüş ve kısmen asırların hücumlarına karşı yeşil yosunlar ve kara paslarla örtünen mezar taşlarında, çeşme, tekke ve cami kitabelerinde mahfuz duruyor. Hissiyat ve edebiyat-ı milliye ise altın renkli dağlarda, zıkıymet maden-

lerin hayat-ı asardidesinden haber veren parlak damarlar ve bazı taşlar gibi esrarengizdir.

Filvaki Namık Kemal'in lisanıyla da söylemek için: "Edebiyatın rabıta-i milliyeye ait hizmetinden o kadar mahrumuz ki lisan-ı Arap münteşir olduğu yerlerde, Yunani gibi zamanının kâffe-i müteessir-i ilmiyesiyle kuvvet bulmuş bir lisanı fesahatla mahvetmiş iken, Türkçemiz henüz elifbası olmayan Arnavut ve Laz lisanlarını bile unutturamamıştır. Münasebat-ı edebiyenin fıkdanı cihetiyle mesela bir Buharalı Türkçe söylediği hâlde buradaki Türkler içinde bir Fransız kadar dilinden anlayacak aşina bulunmaz." Şu kadar var ki Namık Kemal merhum, şu hâli faaliyet-i edebiye ve siyasiyenin fıkdanına vererek, edebiyatımızın Türk ruhuna yabancılığını düşünmek istememiştir. O, hatta tekemmüle-i sadette kemalinden memul edilmeyecek derecede satıh bînane, lisanımızın bi'l-kuvve şamil olduğu muhasenata göre en birinci lisan demeye şayan olduğundan bahsediyor, "Çünkü, diyor, zemin-i ifadesi menakıb-ı tabiiyat için tertip olunmuş bir nümunehane gibi üç iklim-i cesimin mahsul-i tabiatını cami bulunduğundan... Arap badiyelerinin esmar-ı efkârıyla, Rum ve İran çemenzarlarının ezhar-ı asarını cem ederek güldeste-i beyanına beğendiği gibi ziynet veriyor..." Hâlbuki zaten şu sebeplerle değil midir ki edebiyatımız Türkler arasında da pek mahdut bir zümreye, adeta lağviyuna inhisar etmiş, bu diyarda asırlardan beri Türk ruhu terennüm edilmemiştir.

Arap badiyelerinden, İran çemenzarlarından topladığımız ezharı diyelim, içimizden doğan samimi arzularla teneffüs edememiş ve öyle kendi köklerindeki topraklarıyla sinemizde, daima ayrı ve yabancı besleyerek mahsul-i hakiki-i tabiatımızın serpilip inkişaf etmesine mâni olmuşuz. Acı hakikatleri biraz daha söyletip de düşünecek olursanız, ya harflerimiz diyeceksiniz, lisanımızın harfleri mi? Bunların ıslahı mı, tadili mi? Niçin dilinizi ağzınızın içinde sağa sola çevirip sonra yutkunuyorsunuz? Yoksa bunların tebdili mi lazım? İşte böyle birçok meseleler dalgalarla üzerimize hücum ediyor. Hiç tarihi, ananatı, hissiyatı, edebiyatı ve lisanı birbirlerinden ayırmak mümkün mü? Bunlar Türklüğün tılsımlı hazinelerini teşkil ederler. Bu hazinelerin esrarengiz kapılarını birden açmalı ki, Türklerin kâinatı açılmış ve günleri doğmuş olsun.

Mesele-i Sunuf

Heyet-i içtimaiye efradı arasında ananat, hissiyat ve edebiyatça iştirak ve müşabehet nasıl sebeb-i vahdet ise, evsaf ve istidadatça iftirak ve tehalüf de öylece sebeb-i kuvvet ve mevcudiyettir. Bu tehalüf saikası iledir ki vezaif-i içtimaiyece tehalüf hudus ve binnetice, heyet-i içtimaiyede sunuf-ı

muhtelife zuhur ve teessüs etmiştir. Bir milletin efradı suret-i umumiyede ulemadan veya memurin ve asakirden veyahut bunlarsız, sadece erbab-ı ziraat ve sanaattan mürekkep olamayacağı gibi, yalnız erbab-ı servetten veya erbab-ı fakr ü zaruretten, yalnız havass veya avamdan da müteşekkil olamaz. Medeniyet-i beşeriye tarihinde cabeca tetkik ve temaşa edilebileceği veçhile, teşkilat-ı milliyenin kuvveti bilhassa iki müntehayı yekdiğerine vasl ve takrip eden sunuf-ı mutavassıtanın vücudunda mütecellidir. Yunan-ı Kadim'in izmihlali, azim malikânelere ve binlerce esirlere sahip zenginlerle, küçük tarlalarında güç hâl yaşayan fakirlerden mürekkep iki ordunun karşı karşıya çıkmalarıyla vaki olmuyor mu? Tusidis (*Thucydides)* ve Yulib bu hadiseleri kaydetmiştir. Sonra Yunan-ı Kadim'e bir "sahh-ı muazzam" bahşeden Roma'nın o cihangir milletinde üfulü, yine müdiranının bütün şuabat-ı mesaiyi istila ve istimlak ile ve kısmen halkı sefahate ve tembelliğe teşvik ile serbest ve faziletkâr ehl-i vatanın adi esir ve ecîr ordusu halinde karşılarına çıkmalarından başka suretle izah edilebilir mi?

Bizde de Osmanlılığın inhitatı sunuf-i müessese-i milliyenin zeval ve izmihlaliyle başlıyor. Avam ile havass arasında bir hatve-i ittisal olan tımar ve zeamet erbap ve tevabii ki, fütuhatta bilfiil yararlılıkları görülmüş ve dirlik olarak kendilerine bazı kurâ ve mezari bahşedilmiş olan vakt-i sulhte mesai-i ümraniye ve ziraiyenin kâfili –vakt-i harpte ise ordu-yı Osmani'nin önüne geçilemeyen seyf-i saili– asil vatanperver ocakzadelerden mürekkep idi. Koçi Bey'in ta 1041 tarihinde işaret eylediği veçhile, şebeke-i milliyenin mesnedi olan bu sınıfın zevale yüz tutmasıyla kuvva-yı devlet düçar-ı zaaf ve keder olmuş ve "memalik-i İslamiye'de olan sancaklar ve eyaletler mevcudü'l-isim ve madumü'l-cisim bir kalıb-ı bîruha dönmüştür." İşte böylece takriben bin sene-i hicriyesinden beri memleket dâhilinde şuriş ve ihtilalın önü alınamadı. Çünkü sunuf-ı muvassata ortadan kalkmış, yüksek tabaka bir fil hortumu kuvvet ve şiddetiyle tabakat-ı safileyi çekip emmeye başlayarak, Yunan-ı Kadim ve Roma'da görülen asar-ı izmihlal aynen bizde de vücudunu ihsas etmiştir. Üç yüz bu kadar seneyi bulan bu devr-i inhitat neticesinde ise, o muazzam Osmanlılık namına pek az şey kalmış ve teşkilat-ı kadime-i milliyenin merkez-i sikletini teşkil eden makam-ı saltanatın havass-ı zatiye ve hilafet-i İslamiye'nin buna müttekim kudsiyet-i izafiyesi ile devlet maazallah kati bir inhilalden temin-i masuniyet eylemiştir. Fakat hangi devlet ve hükûmet vardır ki nüfuz ve iktidarını, havza-i hâkimiyetindeki bir kuvve-i içtimaiyeden almış olmasın? Devre-i ıslahat namını alan son asır içinde "Uhuvvet, Adalet, Müsavat" tarz-ı tırazıyla Osmanlı Devleti'nde işte böyle bir kuvve-i milliyenin ihdasına çalışılmış ise de –Fransız milleti gibi bir Osmanlı milleti halk u icadı için– eski fırsatlar maalesef çok evvel kaçırılmış

olduğu gibi, müceddidlerce yeni esasların da iyice anlaşılamamasından ne veçhile ve ne mahiyette bir kuvve-i milliye için çalışılması lazım geleceği takdir edilememiştir.

Şöyle bir nazar-ı sathi-i tarihî ile ne azim meseleler karşısında bulunulduğu tezahür ediyor: Teşkilat-ı kadime-i milliyenin son asırda tamamen zevaliyle heyet-i içtimaiyemiz sunuf-ı zabıta-ı dâhiliyesinden mahrum olarak mana-yı hakikisiyle bir devr-i izmihlale dâhil olmuş, saltanat-ı seniye ise sine-i milletteki cüzur-ı hayatiyesini kaybederek mücerret ve muallakta kalmıştır.

Biz işte böyle bir devre-i fetretin evladıyız.

Eski Osmanlılardan sarfınazar, şimdi yeni milletin teşkilatında hikemmiyat-ı içtimaiyeye lakayt ve laubali olmayacağımızı ümit edelim. Ümit edelim ki başta bürokrasi bir sunuf-ı memurin ve asakir, fakat mana-yı mevcudiyetlerini anlayaraktan –bulunduğu hâlde bilcümle sunuf-ı cedide-i içtimaiye, secaya-yı milliyelerini gözeterek devlete ki o secaya icabınca bir hükûmet-i pederane temsil eder–merbutiyetlerini bilsinler. Devlet ise bürokrasi ile hâl-i tenemmüvde olan bu sunufun mevkiini takdir ve o rabıtayı temin etmeyi akdem-i vezaif bilsin.

Suret-i umumiyede, milletin vahdetinde, hatta teşekkülünde hükûmetin vaziyeti? Esasen ananat, hissiyat ve edebiyatı ne derece birlik olursa olsun, hükûmet denilen bir uzuvda kesb-i maddiyet etmeyen herhangi bir heyet-i içtimaiye, teşekkülünde henüz iptidai ve nakıstır. Mamafih vahdet-i milliye sadece mesai-i içtimaiye ile husul bulmuş ve bulacak şeylerden midir? Yoksa bunda tatbikat-ı siyasiyenin hissesi var mıdır. Biliyor musunuz? Bugün 50 milyon nüfusa malik ve bir ondan ziyade müstemlekât ahalisine hâkim olan "Fransız vahdet-i milliyesi", ne 1789 İnkılabı-ı Kebiri, ne Napolyon'un cihangirliği, ne de 1870 intibahı ile vücut bulmuştur. Selt, Latin, Franklardan mürekkep –ne bir ırk, ne bir lisan, ne bir din– bir halita olan bu muazzam milletin, bu lisan ve edebiyat ile vahdet-i milliye ve siyasiyesi en muazzam ve mutlak padişahlıkların havza-i takdiratında tekevvün eyledi. Bugünkü Rusya ve Almanya'da, daha yakını, kendimizde cihet-i camia yine böyle bir "padişahlık"tır. Demokrasinin esas meşruiyeti, en büyük feylesofların şahadetiyle de sabit olduğu veçhiyle, teokratik esaslar kadar mâvefka't-tabiadır.

Binaenaleyh meşrutiyette ifrat bilüzum ve hele Kanun-ı Esasi'yi icabat-ı fıtriye-i milliye fevkine isad büsbütün muzırdır. Umur-ı idarede dahi ahval-i muhiteye bakmaksızın bazen bir ve bazen diğer kısım nazariyat ile hareket eser-i cinnet ve ihanet değilse, gayr-i kabil-i afv bir cehalettir. Bir zamanlar, o kadar sıkı tutup son devirlerde ibzal olunan ademimerkeziyet, Anadolu'muz için azim fetretlere sebebiyet olabilir. Arap'ın imparatorluk-

tan istediği ademimerkeziyet –Arap milliyetperveri hakikaten münevver ve mütefekkir ise– Araplık için merkeziyetten başka bir şey olamaz, nasıl ki, Türk'ün Anadolu'ya isteyeceği ademimerkeziyet Türklük için merkeziyettir, hele Türk nüfusu için ikide birde Kürdistan ve Ermenistan veya Arabistan'a seferden masuniyet ve istirahattır.

Hükûmetlerin faaliyet-i siyasiyeleri noktainazarından: Yalnız haricî siyasiyata ehemmiyet verilerek dâhilî siyaseti ihmal ve bunu, hele iptidai memleketlerde halkın cehil ve taassubuyla oynamaktan ibaret zannetmek pek ziyade hatarengizdir. Devletin hudut ve istiklalini harice karşı müdafaaya hasr-ı faaliyet ile dâhilde her türlü münazaata ve sunuf-ı muhtelife arasında tevlid-i husumet ve nefrete sebebiyet vermek, vahdet-i milliyeyi izac ve düçar-ı zaaf eden ahvaldendir. Velev ki kuvvetli ve müstakil ve adil bir hükûmet azim ve içtihadıyla olsun, "Milleti en ziyade mesut etmek için dâhilen yiyip bitirmek" o millet için elbette bir hizmet değildir.

Ve bizde vahdet-i milliye, terbiye-i milliye ile tekemmül eder. Bu terbiyeyi kimlerin tedvir ve tanzim edeceği mühim bir meseledir. Aile mi, hükûmet mi, sarıklılar mı, sarıksızlar mı? Terbiyeyi aile kadar hükûmetten, sarıklılar kadar sarıksızlardan esirgeyemezsiniz. İş nerede? Mürebbilerden bir veya diğer kısmının çarkından çıkmış iki seyyah Türk farz ediniz. Bunlara eski veya yenidünyada tesadüf eden bir Hintli her ikisinin de heyet-i umumiyesine mişvar ve harekât veya tefekküratta şayan-ı dikkat müşabehetler görür de bu keyfiyeti vahdet-i milliyeleriyle izah ederse, maksat hasıldır. Mürebbiler kendi aralarında istedikleri kadar münazaa etsinler. Bu netice-yi vahdet getirebiliyor mu? İşte milletlerine en büyük hizmetleri...

Nihayet "vaziyet-i arazi"nin millî vahdetlere tesiri ne sihirkârdır! Muhtelif ırk ve lisan ve dine mensup –Alman, Fransız, Norman, İtalyan– bir halitadan, Sen Gotar tepelerinde tevellüt eden bir İsviçre milleti, Hugo'nun verdiği gibi dağların, vadilerin, suların ve göllerin tesiratına nasıl bir teslimiyet-i mütevekkilane ile tabi oldu. Ya Türk memleketleri. Trabzon'un havali-i şarkiyesinden İskenderun körfezine kadar çekilen bir hatt-ı mefruzun solda kalan kıta-i ıraktan Asya-yı Sugra veya Anadolu namını alıyor, o dağlarıyla, o vadileriyle, o nehirleriyle bizim için ne feyyaz bir aile, bir millet ocağıdır. Hele nüfusumuz, İsviçre gibi de değil, aynı din, aynı lisan ve hemen aynı ırk ile buralarda mütekâsif ve hâkimdir.

Ancak Asya-yı Sugra'nın bu dağlar, bu vadileriyle alakadar merkez-i vahdet-i saltanatı neresidir? İstanbul mu? İstanbul bütün Türk, Osmanlı ve İslam kalplerinin birleştiği bir kutb-i ulvidir. Fakat vaziyet-i hazırasıyla ne stratejiya, ne coğrafya, ne etnografya nokta-i nazarlarından, ne Osmanlılığın, ne de Türklüğün merkezi olabilir. Mademki bir Türk vahdetinin piş-i teşki-

latındayız, o dağlar, o vadiler, o nehirlerle ve bunların arasından, altından ve üstünden geçen yollar ve demiryollarıyla alakadar bir merkez-i vahdete, Asya-yı Sugra için ihtiyaç acildir. Fakat burası ne Kayseri'dir ne Konya'dır. Yepyeni bir belde, Anadolu için: İlim, ümran, medeniyet, kuvvet ve celadet neşir ve tevzi edecek bir merkez-i tabdardır. Ya İstanbul? Tekrar edelim, bütün kalplerin payitaht-ı iclal-i ihtişamıdır, padişahlarımızın da kâşane-i zivakar-ı debdebedarı, belki bir sayfiyedir. Hülasa Türklerin ruhları, Asya-yı Sugra'nın vaziyet-i arazisi ve vahdeti, böyle yeni bir payitahta arz-ı ihtiyaç ediyor. Ama İstanbul sayfiye olmazsa bu yeni payitaht bir "şeteviye" olsun.

Karadeniz'den Akdeniz'e kadar, sevahilimizde mavi bir oya gibi ince noktalar ve düğümlerle işlenmiş Rum müstemlekeleri var. Dâhilde de şuraya buraya serpilmiş cüzi miktarda anasır-ı saire eksik değildir. Fakat millî ve medeni tealimizle bir kısm-ı mühimminde, lisan-ı maderzad, Türkçesiz olan bu unsurların, Türk vahdetine karşı gayr-i mahsus bir hale gelecekleri şüphesizdir.

***

Milletin Serveti

Ziraat, sanaat, ticaret: Servet şahıslarda olduğu gibi milletlerde de "aynı iktidar"dır. Ruy-i arzı setr ü tezyin eden bütün bu inam-ı tabiat, bütün bu servetler insan için değil mi? İnsan, bu balçık toprakların nevzad-ı müstesnası, yine bu toprakların feyzafeyz zenginliklerini inkâr ederse nimet-i naşinastır. Merası varken çobanlığı, tarlası varken çiftçiliği terk eden zümre-i beşer, hata-yı azim işlemiş olur. Filvaki "ziraat, mütenasil ırkların penahı, hazine-i tesisatıdır." Muhterem bir muallimin bu sözü ciltler dolusu teşrihata müstait bir zübde-i hakikattir. Anadolu'nun hâl ü istikbali ziraatla alakadar değil mi? Ya buradaki Türklerin toprağa iptilası en büyük nişane-i medeniyetleri addolunmuyor mu? Irkların ve milletlerin medeniyetini "istikrar-ı içtimai" noktainazarından tetkik eden mehere-i içtimaiyunun bizi Ruslardan medeni göstermeleri yine o iptiladandır. Şimdi bu Türk'ten manifaturacı veya fabrikatör mü yapmak istiyorsunuz? Herhâlde ziraiyatın terakki devrelerinde sanayi ve ticaretin de terakkisini görüyoruz. Ziraatı pek müterakki olan İtalya cumhuriyetlerinin sanayice de, ticaretçe de geri olmadıklarını tarih söylüyor. Ancak bu sanayi ziraiyat ile: Sabanla, pullukla, buğdayla ve nihayet pancarla vesair nakliye ile alakadardır. Ziraat memleketlerinde ticaret de öyle olmalı değil mi? Mahsulat-ı milliyenin ihtiyaca göre dâhil ve hariçte tedavülüne niçin yabancı eller delalet etsin. Bizde hâl şu mesrudata muvafıktır. Türk'ü, secaya-yı ırkiye ve ihtiyacat-ı muhitiyesi hilafında rast gelen sanat ve ticarete sevk etmek onun tabii ve millî yolunu kaybettirmektir. Anadolu'da yaşayan

bazı anasır arasındaki aheng-i hayat da, ancak her unsurun bazı şuabat-ı mesaideki istidadının inkişafıyla tekevvün edecek tekafül ve imtizaç sayesinde husulpezir olur ama mâni olmak kabil midir? Bu ahengin hüsn-i tertibini idrak etmeyen nice mücadelat günden güne meydan almaktadır.

Hülasa asırlar gelip geçtikçe, bir memleket sadece çiftçi iken, olabilir ki mühim bir merkez-i sınai olur. Fakat her istihalede bir meşiyet, bir tedriciyet-i ezeliye vardır. Tatbikat-ı siyasiye ve içtimaiyede işte bu meşiyet ve tedriciyeti takip ve teshilden başka şey yapmak caiz değildir. Büyük Petro Rusya sanayii namına tesisat-ı mühimme vücuda getirdi. Fakat bugün Rusya'nın medarıiftiharı zirai terakkiyatı, sebeb-i kuvveti de zirai servetidir. Rus merakiz-i sınaiyesindeki faaliyet ise, garbın o bildiğimiz faaliyet-i gavlanesinden başka mahiyette, bir faaliyet, belki bir faaliyet-i siyasiye değil midir? Hem öyle bir faaliyet-i siyasiye ki kozmopolitöz, ecnebidir, Rus ruhundan uzaktır.

Anadolu'muzda bir mesele-i ziraiye Fransa veya İrlanda'daki mahiyetinde bir mesele-i ziraiye var mıdır? Memalik-i Osmaniye'de arazi vâsi bir inkısama uğramıştır. O derecede ki tarlası olmayan köylü yoktur. Bu şayan-ı takdir olduğu kadar şayan-ı muhafaza bir haldir. Aşr-ı hazırı sarsan buhranların esasatından en mühimi bu "her ferdin bir parça yere sahibiyeti" olduğuna göre ahval-i gayrimenkule kanunlarının "tecdit" namı altında mahiyeti müşevveş tahribata maruz bırakılması caiz değildir. Bizde çiftçi böylece toprağa malik olmakla beraber sermaye namına kollarından başka da her şeyden mahrumdur. Ne irfanı, ne alat ve edevatı, ne hayvanı zapt edilecek bir hâldedir. Nakdi ise hiç yoktur. Onun için Türk köylüsü etrafını görmediği karanlık bir hayatın, hususiyle ihtikâr kelepçeleri içindeki ızdırabatından bizardır, şevksiz ve ümitsizdir. Şu hâli ile Osmanlı Ziraat Bankası'nın itibar-i zirai ve arazi arasındaki farkları kati surette ayırmaya bir türlü muvaffak olamaması, epeyce mühim olan sermayesinde bir parça yeri olduğu için, bilamurakabe herkese, bir yere, bakkala, mahkeme veya idare azasına kaptırması esefamiz işlerdendir. İşte bizde mesele-i ziraiye: İhtikâr meselesi, çaresi ise kredi-i fedai kooperasyonlarıdır.

Tedavül-i Umumi Kanunu: Ziraat, ticaret, sanayi bir milletin zenginlik yollarını gösteriyor. Fakat daha umumi, tatbikat-ı siyasiye ile daha ziyade alakadar bir kanun var, Tedavül-i Umumi Kanunu. Bir tacirin dükkânındaki malı devrettikçe kazancı nasıl artıyorsa, bir milletin serveti de tedavül-i umumideki sürat ve suhuletle mütenasiben artar. Tedavül-i umumide amil ve nâzım olarak gümrük ve meskûkât usullerini tetkik etmelidir.

Gümrük siyaseti: Serbesti-i mübadele mi, yoksa usul-i himaye mi taraftarısınız? Burada, birine veya diğerine taraftar olmak için, o namütenahi

delail-i tarihiye ve iktisadiyeyi, tıpkı kürsi-i tedriste bir muallim-i iktisat gibi zikredecek değiliz. Yalnız ey millet kendini kuvvetli hissedebiliyor musun? Rakiplerini ezebilecek misin, serbesti taraftarı ol diyeceğim, bir an tereddüt etmeyerek gümrük kapılarını aç, tedavül bir kat daha kuvvet ve sürat bulsun, servetin artsın. Fakat zayıf mısın; su kabarıyor mu ve boğulmaktan korkuyor musun? Derhâl setlerini çek. Bunda da tereddüt etme sakın; Nil'in cetvelleri gibi tarlanın seviyesine, suyun yüksekliğine göre setlerini idare et vesselam. Ama bizdeki kapitülasyonlar, istediğimiz gibi gümrüklere hâkimiyetimize mâni imiş! Fakat bizde o kadar sitayişle bahsede durduğumuz Japonlar gibi bu tarihten itibaren çalışamaz mıyız? Onlar gibi yirmi sene zarfında, evvela kendimize hâkim olarak, o azm-i ulvi ile çalışarak, nihayet nefsimiz gibi memleketimizin de hudutlarına hâkim olamaz mıyız?

Mamafih gümrükler, hariç ile münasebatı tanzim ve bilhassa sanayi-i dâhiliyeyi vikaye etmek için değil mi? Biz hangi sanayimizi vikaye edeceğiz? Yegâne işimiz olan çiftçiliğimiz bile meydanda. Buğdaylarımız harice sevk olunacak kıyafette midir? Bedbaht başımız, iktisadiyatımız öyle âlem gibi değil, millî de değil, belki beyti mahiyettedir dersem mübalağa olmaz. Onun için âlemden sarfınazar, şimdilik kendi içimize bakalım. Tedavül-i dâhiliyede, usul-i meskûkâtın ve meskûkât nazırı olan bankaların dahli çoktur.

Meskûkât: Bir kere Türk dünyasında yuvarlanan sikkeler altından mı, gümüşten mi, yoksa her ikisinden de mi olsun? İktisadın tevazünü meselesini yalnız bir işaretle geçelim. Meskûkât istihsalatı temsil ve o nama tedavül eder. Onun için menafi-i milliye-i iktisadiyeye göre, meskûkâtta kabul edilen vahdet ve sanaiyetlerin tetkikinden ziyade bu meskûkâtın, elden ele, şehirden şehre dolaşırken vakfelere, sadmelere uğramaması lüzumunu takdir etmek, vahid-i kıyasi ile eczânın altın ile gümüşün nispet ile münasebetini hiçbir vakit gözden kaybetmemek gerektir. Bizde altın ve gümüş meskûkâtın İstanbul, İzmir, Beyrut'taki rayiç farkları ayrıca mühim ticaretlere meydan verecek hâldedir. Tedavül-i dâhilî itibariyle bu hâl daha ziyade devam edemeyecek fenalıklardandır. Ama düzgün bir usul-i meskûkât tesisi hazinenin fedakârlığına bakarmış. Siz bunu yapınız, ben hazineye ilk seneden itibaren her türlü tahminin fevkinde fazla varidatlar temin edeyim.

Bankalar: Meskûkâtın tanzimi ile beraber bankalar bu meskûkâtı, meskûkâtla beraber temsil edecekleri müstahsilat-ı milliyeyi rah-ı tedavüle koyacak müesseselerdir. Yüz liralık bir sermayenin bir ayda, bankalar vasıtasıyla, müteselsil bono ve iskontolarla sekiz on defa devrettiğini düşününüz: Yüz lira ile bir ayda yedi sekiz yüz, bir senede yedi sekiz bin liralık bir iş görüldüğünü anlamış olursunuz. Bu mavefka't-tahayyül bir şey, bir rüya değil; ne talihli dediğimiz vatandaş asırlardan birçok tanıdıklarımızın, üç beş

yüz lira sermaye ile, beş on senede otuz kırk bin liralık adam olup meydana çıkmaları herhâlde nefh-i mesih ile saha-i ârâ-yı imkân olmuyor. Ya bu azim faaliyetlerin iskontoları bankalara ne azim kârlar getiriyor. Düşünürsek, şuraya buraya bıraktığımız kendi paralarımızla yabancıların nasıl faaliyetlerle servetler vücuda getirdiklerini tahayyül edebiliriz zannederim.

Bankaların eşkâl-i muhtelifisi var: Fakat bizim gibi fakir milletler için, millî bankaları, burada aksam ve envaını zikredemeyeceğimiz, o büyük sermayesi müessesat-ı maliyeden ziyade, küçük aidatlarla damla damla vücut bulacak sermayelerde, ahali müessesatında aramak doğru olur. Köyler kadar şehirler için ahali bankaları –köylü, esnaf bankaları namıyla en büyük şubeye ayrılırlar– bilir misiniz, adam başına haftada hatta 50 para toplanarak tesis edilebilir. Millet işlerini ihata için, Almanya ve İtalya'da Raiffeisen'i, Şumah de Leyci [?], Locani'yi ilim ve irfan, azim ve faaliyet, aşk ve fazilet namına bu eazımın hayatlarını takip etmeli, hele on beş yirmi sene nihayetinde Almanya'da senevi 5 milyar marklık devir yapan müessesatı, böyle birer mark aidatla vücuda gelmiş müessesat-ı muazzamayı tanıyıp bu hayatı yaşamalıdır.

***

İşte buraya kadar –nüfus, vahdet, servet– sütunlarında "bir milletin varlığı" ile alakadar mesaili, tahlil diyemem, fakat ihzar ve enzar-ı tetebbua vaz eyledim. Aynı mesail ile bugün Türk kâinatında pervaz eden fikirleri şu birkaç sahifeye kayıt ve bend eylemiş oluyorum. Naçiz olmakla beraber, bu sahifeleri okuyanların Türklüğü kurtaracak istikametleri bulacaklarına ve bu istikametlerde biraz takibat ve tetkikat ile, hatta şimdiye kadar azadeser iseler, kuvvetli bir meslek ve bir içtihat sahibi olacaklarına kaniyim. Onun için bu yazıları, fikriyundan geçinenler kadar, belki de onlardan ziyade, okumaya vakti olmayan ve fakat millet ve memleketlerinin mukadderatına karşı, daima görmek ve anlamak isteyen, öylece daima teheyyücler ve tereddütler içinde... o muazzez simalara ithaf ediyorum.

Mustafa Suphi

----------o----------

Mustafa Suphi'nin, Kırım Bahçesaray'da Yayınlanan Tercüman gazetesindeki Röportajı[1]

"1914 senesi baharında Kırım şehirlerinde hayretlendirici haber(ler) (y) etip geldi, sonra bu haber hakkında Petersburg, Moskova, Kazan ve Rusya İmperiyasının şehir gazeteleri yazıp başladılar. Yani Sinop bastırığından Kırım'a körkümlü cemaat erbapları, harbîler ve bezirgânlarından bir gruppası kaçıp geldi. Onların arasında İstanbul'daki bir sıra âli okuv(l) yurtlarının profesörü ve hâkimiyete (İktidara!) karşı faaliyet gösteren İfham gazetesinin redaktörü Suphi Bey Mevlevizade vardı.

(H)albuki, özünün vatanında siyasî ömür kazanında kaynagan ve Sivastopol'da Rus dilini, memleketin adetlerini, tertiplerini bilmeyen siyasî muhacir M. Suphi özünü nasıl alıp barmalı idi?"

M. Suphi Tercüman gazetesini muhacir dostlarıyla beraber ziyaret etmiş. Redaksiyon ve neşriyatın bütün 'hâdimleri' toplanmışlar. Gaspıralı İsmail Bey Suphi'nin ve yanındakilerin ellerini sıkmış.[2]

---

[1] Yukarıdaki yazı, Mete Tunçay'ın Tarih ve Toplum dergisinin Haziran 1992 tarih, 102. sayısında (Sf. 329-332) yer alan yazısından özetlenmiştir. Burada yer alan bilgilere göre; Sovyet araştırmacı Niyazi Subayev; *"Mustafa Suphi ve Tercüman Gazetesi"*, başlığıyla; Yıldız: İki aylık İçtimai, Siyasi ve Edebi-Bedii Jurnal, Özbekistan SSR Yazıcılar Birliği'nin organı, 10. Sene, 1989 No: 4, Temmuz-Ağustos, Sf. 128-129 dergisinde, Mustafa Suphi'nin Kırım'a kaçtığı o günlerde Tercüman gazetesine yaptığı ziyareti ve bu vesile ile Mustafa Suphi'nin değerlendirmelerini anlatmaktadır.

Mete Tunçay'ın makalesinin öncesinde, Sovyet araştırmacı Niyazi Subayev'in benzer içerikli bir başka yazısı; "Mevlevizade Mustafa Suphi'nin 1914 Yazında Kırım'dan Bakü'ye Gidişi ve Güzün Rusya İçlerine Sürülüşü" başlığıyla; M. Suphi v Rossii, Voprosi İstorii, 1983, No: 5, S. 173-75'de yer alan yazısının -Mehmet Fehmi İmre tarafından yapılan- çevirisini vermektedir. Bu makalede Subayev, Mustafa Suphi'nin yaşam öyküsünün önemli dönemeçlerine işaret etmekte Trabzon'da Jandarmalar tarafından öldürüldüğünü yazmaktadır. Not: Yukarıdaki yazıda hata gibi görünen ifadeler, orijinalinde yer aldığı şekliyle Kırım Tatarca'sından yapılan çeviriden dolayıdır.

[2] İsmail Gasprinski ya da Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914): Düşünür, eğitimci, yazar, gazeteci. Tatar aydınlanmasında büyük rolü oldu. Yalnız Tatarlar için değil, Türk dünyası içinde de düşünceleri ve eylemiyle saygın yere sahip bir aydındı. 1872'de Paris'te iki yıl geçirdi ve bu sırada ünlü Rus yazar İvan Turgenyev'in kâtipliğini yaptı. Türk halklarını "Dilde, Düşüncede, İşte Birlik" sloganıyla dünyanın çağdaş değerleriyle buluşmaya çağırdı. Dilde sadeleşmeyi savundu. 1883'de Tercüman gazetesini kurdu. Yaşamını kaybettiği 1914 yılına kadar Tercüman gazetesi yanında pek çok gazete, kadın ve çocuk dergileri yayınladı, kitaplar yazdı. (Vikipedi, İsmail Gaspıralı, son olarak 18 Temmuz 2024 tarihinde değiştirildi.)

Fransızca konuşmuşlar. Vaktiyle Turgenyev'in yazmanlığını yapmış olan Gaspıralı İsmail Bey, Suphi'ye Rusça öğrenmesini tavsiye etmiş. Ona ve arkadaşlarına Bahçesaray'ı gezdirmiş. Suphi özellikle bankalara ilgi göstermiş. "Siyasî-iktisadiyatçı olarak Kırım'daki kredi işlerin vaziyetini meraklandı." (Paris'teki mezuniyet tezi tarımsal kredi konusundadır ya!) Hansarayı'na Müslüman kabristanına ve Çıfıtkale'ye gitmişler.

"8 haziranda gazete muhabiri M. Suphi'den interviyu aldı. Onda Suphi, siyasi muhacir arkadaşları hakkında meraklı malûmat bildirdi ve Türkiye'deki vaziyeti tafsilâtlı karakterizledi. Bu siyasi erbaplar, 1908 senesi Küçük (Jön)Türk revolutsiyasından sonra meydana gelen çeşitli partiyalara ve cemiyetlere girerek Küçük (Jön) Türk hükûmetinin iç ve dışki siyasetine karşı çıktılar. Onlar revolutsiyayı devam ettirmeye ve derinleştirmeğe, hem de Türkiye halkının vaziyetini mümkün olduğu kadar yahşileştirmeye tırış(-çalış)tılar.

Suphi memleketin iktisadî ve siyasî vaziyetini tahlil ederek Küçük (Jön) Türk revolutsiyasının neticesine nâ-razılık bildirdi. Onun fikrince, revolutsiyanın elebaşları, emektara, memleketin millî azlığını teşkil edenlere nispeten düşmanlık pozitsyasını işgal ettiler. Dışki siyasette ise millete karşı pozitsyada durdular, yani yarı-müstemlekecilik vaziyetini daha da fenalaştırdılar."

----o----

Mustafa Suphi, Kırım'dayken Bakü'de yayınlanan İkbal gazetesiyle mektuplaşmış, Kırım'dan Bakü'ye gittikten sonra ise "Türkiye'nin Heyri ve Bütövlüğü" başlığıyla bir yazısı İkbal gazetesinde yayınlanmış, Tercüman gazetesi bu seyahat ve sonrasını şöyle haberleştirmiştir.

"Mustafa Suphi'nin gayet meraklı makalesi şu aynı İkbal gazetesinde dercolundu. Mesele şunda ki; Germanya (ile) Rusya'nın arasında cenk başlayınca Türkiye'nin hangi gruppirovka tarafında olabileceği hakkında imperyanın ve Türkiye'nin bazı gazetelerinde canlı müzakere başlangan idi. Azaplı toprağın vatanperveri M. Suphi (için) bu davadan çette (dışta) kalmak asla mümkün değildi. Bunun neticesi olarak Bakû gazetesinin sayfalarında M. Suphi'nin "Türkiye'nin Mâliyesi" serlevhalı büyük (bir) makalesi peyda oldu. Mezkûr makaleden ayrı parçalar Kırım'ın ve Kafkas'ın değerlik bütün gazetelerinde de aydınlatıldı. Meselâ Krımskiy Vestnik Tercüman, Kafkas, Batumsky Vesti ve Batumsky Den bunlar cümlesindendir.

Yukarıda kayd etken gazetelerin dikkatini bu makalenin hangi tarafı celbetti acaba? M. Suphi(nin) karakterli sual-cevap usulüyle yazılgan makalede müellif başlayan cenge nisbeten özünün münasebetini ve Türkiye'nin ondaki

rolünü göstere(riyor). -İkbal 1 Ağustos 1914-. İşte Kırım ve Kafkas gazetelerinin dikkatini makalenin cenge karşı doğruluşu celbetse gerek.

Böylelikle M. Suphi'nin Kırım'daki ömrü ve faaliyeti (hakkında) Rus-Türkiy matbuatının alâkaları şunu gösterir ki imperyanın bu çet köşesinde, Rusya'nın içtimai-siyasî ömrüne koşuluv ile başlanan bu kısa devir, acaip enternasyonalist Mustafa Suphi'nin ilerideki hayatında mühim rol oynay."

----o----

Mustafa Suphi Rusya'da

"... Sivastopol Jandarma amirinin raporuna göre 1914 yılının temmuz başlarında Mustafa Suphi Bakü'ye gitti. Kısa süre sonra bir Bakü gazetesi onun *Türkiye'nin Esenliği* makalesini yayınladı. Bu makalenin bu gazeteyle, Kırım ve Kafkas gazetelerinde yer aldığı tarih, 1 Ağustos (1914) Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girdiği gündü. Makalede Türk idarecilerinin ülkeyi Kayser Almanya'sının safında savaşa sürüklemek niyetinde olduklarından bahsediliyordu. Suphi savaşla ilgili fikirlerini açıklıyor, toplumsal sorunları sıralıyor ve bu sorunlara çözüm bulmaya çalışıyordu. Türkiye'de seferberlik ilanı hususunda ise Avrupa'daki savaş ve Yunan sorununa zorla bir çözüm bulmak için değil mi diye soruyordu. Sadece Yunan değil Türkiye'nin herhangi bir ciddi sorununun Avrupa devletleri katılmadan çözülemeyeceğini belirtiyordu. Türkiye ne yapmalıydı? Üçlü İttifak tarafına mı geçmeliydi, yoksa Antant tarafına mı? Hayır diyordu Suphi, savaşan devletlerden herhangi birine katılış sorunu karmaşık hale sokmak sonucunun verebilirdi. Ülkeler savaşı değil, halkların durumunu iyileştirmeyi düşünmeliydiler. Türkiye için barış ne kadar devam ederse o kadar iyiydi. Yazar ülkesinin geçen savaştan sonra henüz toparlanamadığını yazıyordu. Türk İtalyan Savaşı 1911-1912, Balkan Savaşı 1912-1913 ülkenin ekonomisi ancak yaraları sarabiliyordu, henüz Fransa'ya olan borçlar ödenmemişti, bankaların işleri ise henüz düzelmemişti. Türkiye Avrupa savaşına karıştırılmamalıydı. Düşman gruplaşmalara katılışı halkın çıkarını zedelerdi. Yazık ki Avrupa devletlerinden hiçbiri Türkiye'nin ayakları üzerinde durmasına yardım etmemişlerdi. Ülkenin çıkışı, memleketin selameti için tarafsız kalmaktı...

Niyazi Subayev

Türkçesi; Mehmet Fehmi İmre

----o----

Mustafa Suphi'nin, 1914'de Bakü'de Yazdığı Makaleler

Mustafa Suphi 1914 yılı Temmuz ayında Kırımdan geldiği Bakü'de İkbal ve Basiret gazetelerinde yazdığı makaleler, Yavuz Aslan'ın "Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi" kitabında aşağıdaki şekilde yer almaktadır.[3]

1. Türkiye'nin Menfaat ve Selameti, 27 Temmuz 1914, İkbal
2. Türkler ve Bulgarlar Üçüncü Balkan Harbine Sebep Olacaklar mı?, 29 Temmuz 1914, İkbal
3. Türkiye'nin Maliyesi; Harp ve İflas Karşısında, 1 Ağustos 1914, İkbal
4. Türkiye'nin Dahili İşleri, 9 Ağustos 1914, Basiret
5. "Türkiye ve Avrupa Muharebesi" Yazısına Karşı Mektup, 14 Ağustos 1914, İkbal
6. Balkanlarda Romanya'nın Vaziyeti, 16 Ağustos 1914, Basiret

Mustafa Suphi'nin makaleleri kitapta kısmen ve kısaca yer almaktadır. En geniş alıntı 27 Temmuz 1914 tarihli İkbal gazetesinde "Türkiye'nin Menfaat ve Selameti" başlıklı olanıdır. Mustafa Suphi'nin yaklaşan büyük savaş için kaygılarını yansıttığı ve tarafsızlığı korumanın önemini vurguladığı makale şöyle yer almaktadır:

Türkiye'nin Menfaat ve Selameti

... Yunan ile olan mesele için sözü uzatmadan demeli ki, bugün Türkiye tarafından yapılacak bir şey yoktur. Çünkü dünyanın böyle azim bir kasırgaya tutulduğu sırada Türkiye'nin ata toprağı olan Küçük Asya'yı (Anadolu'yu) bırakıp ta askerlerini Bulgariya'dan geçirip Yunanistan'a boşaltması kadar akılsız ve ihtiyatsız bir hareket olamaz. Bu karadan Yunan üzerine yürüyüp adaları kurtarmak ihtimali, denizden ise hazırlık tamam olmadığından bahse bile lüzum yok. Demek ki Türkiye'nin hesabında şimdilik bir Yunan meselesi bulunamaz. Yunan ise fırsattan istifade ile zaten öz elinde olan adaları

[3] Bakü'de Mustafa Suphi'nin İkbal ve Basiret gazetelerindeki makaleleri için bakınız: Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, S. 16 vd.

almaya çalışacağı ihtimal dahilindedir. Buna karşı da Türkiye'nin şimdilik kör ve sağır olması gerek...

Gelelim Türkiye'nin Avrupa davasına koşulmasına; Türkiye davaya karışınca ya İttifak-ı Müsellese veya İtilaf-ı Müsellese yardım edecek. Fakat hangisine? Yardım bir devletten ya (alelfevr) birdenbire sadrolur ki, bir menfaate müstenit demektir. Veyahut evvelce düşünülmüş taşınılmış da muahede ile kararlaştırılmış ki, bunda da karşılıklı menfaatlerin bulunması tabiidir. Şimdi Türkiye'nin en büyük menfaati -evvelce de söylediğim gibi- Türk milletinin rahat ve asayiş ile tarlasında, dükkanında ocağında çalışmasıdır. Şimdiki Türkler için, devletçe fütuhat kapısı kapanmış ve milletçe teşkilat yolu açılmıştır. Ali Paşa merhumun altmış sene evvel anladığı bu hakikati bugünkü genç Türkler iyice bilmelidirler. Türkiye milletine ne kadar asayiş verirse, özüne o kadar iyilik etmiş olur. Halbuki Türkiye geçmiş felaketleri yeni yeni duymaya başlıyor. Bir hançer darbesiyle düşüp bayılan bir insanın, acıyı ayıldıktan sonra duymaya başlaması gibi. Balkanlarda harp eden Türk civanları, ana ocaklarına yeni kavuştular. İki yıldan beri ancak ilk defa sürebildikleri tarlaları yeşermeye yeni yüz tuttu. Devlet hazinesi Fransa'dan yaptığı borç parayı tamamen ele geçiremedi. Memleket bankaları işlerini henüz yoluna koyamadılar. Tacirler büyük sıkıntı içinde ilh. Birçok acı hikâye kaldı ki, bu harp bir kere düşünmeli, ne mahiyette bir harp. Nasıl bir dava, nasıl bir herc ü merc. Yirmi beş milyon asker Avrupa üstünde silah çekip, at oynatacak. İhtimal ki mukaddes kitapların, en eski ve en yeni tarihlerin kaydetmediği felaketlerin önünde bulunuyoruz. Bu düşünceler karşısında Türkiye'nin menfaat ve selameti özünü Asya sahilinde tutunabilmesidir, kararını vermekte kimse tereddüt edemez...

Türkiye'nin menfaat ve selameti bu dehşetli davaya koşulmamaktır. Buna ahden bir mecburiyeti de yoktur. Bitaraf kalması ise hem menfaati, hem de altı yıllık siyasi muktezasıdır. Türkiye'nin bu muktezaya göre hareket edeceğinden ümitvarım. Türkiye böylece hem öz millet ve kuvvetini boş yere harç ve israftan çekinen ve ırağı gören, hem de siyasetindeki istikametleri gözeten bir memleket ve devlet hissiyatıyla yaşar. Türkiye'nin hâlihazır seferberliğindeki mânâya gelince; bunun Hollandiya, Danya, İsveçya gibi sulhperver küçük hükümetler tarafından bile tevessül olunan ihtiyat tedbirlerinden olduğu aşikârdır...

Mustafa Suphi

----------o----------

YEDİNCİ BÖLÜM

1918 YILI YAZILARI

-----o-----

TÜRKLER ve ERMENİLER

... Türk ve Kürtlerin Ermenileri, Ermenilerin Kürtleri ve Türkleri takibe, mahva, yok etmeye koşmaları; bu fetihlik davasında medeniyetleri vahşetle yoğrulmuş Avrupalı emperyalistlerin insan ruhuna ektikleri, akıttıkları zehir; bu, masum milletler arasına kast ile sokulan, din ve millet hırslarıyla yakılan bir düşmanlık.

Ermenilere Anadolu'nun yarısını vaad edip sonra Türk ve Ermeni milletleri arasında katliamlar ve yağma ateşleri yakıp, daha sonra da tutuşturdukları bu yangını söndürmek için Küçük Asya'nın işlerine karışmak..

.

Anadolu'yu ne Türklere, ne Kürtlere, ne de Ermenilere değil, ancak kendilerine almak... İşte onların maksatları... Bu hakikati Türk ve Ermeni işçi ve köylüsünden bilmedik, anlamadık hiç kimse artık kalmamış olmalı; bu hakikati halka anlatmak ve o feci cinayetlerin önünü almak Türk ve Ermeni inkılâpçılarının ve bu inkılâpçılardan özellikle komünist enternasyonalistlerin vazifesidir.

Türk emperyalistleriyle Ermeni burjuvaziyasının bu iki halkın mahvına yürüyen hareketlerini takip ve bu hususta bütün dünyayı aydınlatma Türk komünistlerine düştü; bizler üstümüze düşen bu işi bütün imkânsızlıklara bakmadan

elden geldiği kadar işlemeye çalıştık; bundan sonra da çalışacağız, fakat bu hususta uğraşın bir kısmı da Ermeni yoldaşlara kalıyor.

Enver Paşa'dan fukara halka bir fayda gelirse,
Taşnaksutyunlardan iyilik beklenebilir,
fakat Ermeni enternasyonalist dostlarımız
bizim en büyük ümitlerimizi temsil etmektedirler...

Mustafa Suphi, Yeni Dünya,
Sayı 11, 24 Aralık 1918

-----o-----

CENUPTAKİ TÜRK YOLDAŞLARINA, TÜRK KARDAŞLARINA[1]

No. 1, 27 Nisan 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Temmuz'un üzerinden on yıl geçti. Türkiye 2 ay sonra onuncu defa olarak inkılâp şenliklerini resmen tekrarlayacaktır. Fakat hangi inkılâp, nasıl hürriyet? Nerede milletin, halkın icat ettiği o yeni hayat? Nerede o hürriyetler; fikir ve vicdan hürriyetleri, matbuat hürriyetleri? İçtimaî hürriyetleri, nerede o ahalinin ihtiyariyle intihap olunan milletvekilleri, nerede o milli hükûmet?

Bu on yıllık tecrübeden sonra artık herkes anlıyor, herkes biliyor ki, 10 Temmuz'un millete bahşettiği fikir ve vicdan hürriyetinin, neferin attığı birkaç bedbin kurşundan ve birkaç arşın ipten fazla kıymeti yoktur. Millet içinde azıcık düşünüp fikrini söyleyenlerin dimağı İstanbul sokaklarında kara kuvvetlerin tabancasına feda edildi. Hürriyet âşıkları, hürriyet fedaileri darağaçlarına çekildi. Bunları kimse unutamıyor.

Bugün herkes biliyor ki Türkiye'de intihap hakları, intihap hürriyetleri halka birkaç yüz sopaya maloldu. İnkılâpçı Türkiye'nin millet meclisleri müsellâh kuvvetlerin tehdidi altında icra ediliyor. Bunlar gizli şey değil.

Ya milli hükûmet? Karanlık odada silah ve Kur'an karşısında ömrünün sonuna kadar millet hizmetkârlığına ant içen İttihatçı yoldaşlar elinde, şimdi bir satır, kıran, yakan, milletleri birbirine vuruşturan bir istibdat silahı oldu. İttihatçılar, servet, nüfus ve hâkimiyet karşısında vicdan ve millete dolan daha dünkü antları öyle çabuk unutarak Abdülhamit'in mirasına kondular. Halk henüz aç ve çıplak feryat ü figan ederken, onlar altın sırmalı kaputlar giyerek, hanlar, hakanlar, krallar, imparatorlar sofrasına oturdular. Milletin başını sokacak yurdu, yavrularını okutacak mektebi yokken, onlar saraylara kâşanelere göçtüler. Milet yine sefil ve nâdân, fakat onlar yirminci asır medeniyetinin bütün güzelliklerinden, her türlü bedaya-i tabiiye ve sanayiinden azıklanmaya başladılar. Nihayet bu süslü, safahatlı hayat, onları sarhoş da etti. O fedakâr Talâtlar, o kahraman Enverler ruhları gibi adlarını da değiştirdiler, paşa oldular. İnkılâpçı Türkiye için bir (paşalar hükûmeti) teşkil ettiler. Nihayet! Bu hal millet hesabına bir hıyanet, inkılâp namına ise büyük bir rezalet idi.

[1] Bu Makale 27 Nisan 1918'de yayınlanmaya başlayan Yeni Dünya gazetesinde yer alan Mustafa Suphi'nin ilk yazısıdır. Mustafa Suphi, sürgünde bulunduğu Ural'daki kamptan kurtulduktan sonra Moskova'ya gelmiş ve Yeni Dünya'yı çıkarmaya başlamıştır. Türkiye'de ise İttihat ve Terakki hükûmetleri halen yönetimdedir.

10 Temmuz'dan evvel demokratça yaşayan, bütün söz ve sohbetleri, emelleri milletin, memleketin kurtarılmasından ibaret olan kişilerin inkılâptan sonra, hayatları gibi fikirlerini değiştirmeleri, Küçük Asya'da despot ve aristokrat bir hükûmet kurmaya çalışmaları acaba ne gibi sebep ve emellere istinad eder?

Bu sebepleri iki cümlede cem' ve ifade etmek mümkündür: Biri, cemiyet ve hükûmete müteallik fikir veya felsefeden mahrumiyet, yani imansızlık, idealsizlik. Diğeri, millet içine girip, millî-içtimaî teşkilatlar icadına çalışacak derecede kuvvet ve cesaretten mahrumiyet, yani asabiyetsizlik.

İmansız, idealsiz kişilerin hayatında öldüren ateşler yakmak, onları en şâşaadar servet ve hakimiyetlerin inkılâba teslim-i nefs ettikleri zamanlarda da halk yolunda, halk hizmetinde devam ettirmek kabil olmaz.

İttihatçılar, heyet-i içtimaiyede milletin kendi nefsinde yaşayan ihtiyaçlardan, hayatî unsurlardan kuvvet almayınca teşkil ettikleri hükûmet de, inkılâptan az sonra doğrudan doğruya istibdat yolunu tevdi, böylece "hürriyet, müsavat, uhuvvet" gibi süslü ve mânâsız birtakım sözler altında Abdülhamid'in hükûmetini devam ettirmeye mecbur oldu.

Hükûmet hakkında fikrimiz.

Hükûmetler heyet-i içtimaiye içinde karanlığın, zulmetin, gâsıplığın devamına müsait olmaz; heyet-i içtimaiyenin hayatî, cevher-i faaliyeti olan işçiler ve köylüleri, fabrikalarda, tarlada çalışarak kan-ter döken halkı bir takım muhtekir sarraflar, gâsıp çorbacılar, hırsız mültezim ve müteahhitler elinde esir bırakan hükûmetin başında sultan Abdülhamit veyahut diğeri bulunsun, bunun içtimaî hayat itibarıyla farkı yoktur. Bu halde hükûmet zulümlü gecelerde bekçilik etmekten başka şey yapmamış oluyor.

Halihazırda Enver ve Talât paşalar da, halkın hükûmet işlerine müdahalesini imkânsız bir hale getirip, Abdülhamit'in taht-ı saltanatı etrafında bu karanlık geceleri muhafaza gayretinde bulunuyorlar. İttihatçı siyasiler, İttihatçı muktesitler için Talâtlar, Cavidler, Emrullahlar için halkın reyi, halkın nüfuzu ehemmiyetsiz şey, heyet-i içtimaiyedeki efrâdın yüzde doksan beşini teşkil eden amele ve köylü halklarının refahı, rahatı, saadeti, bunlar demokrasiya ve sosyalizm, zararlı işler. Onlar için mühim olan mesele hükûmetin nasıl olursa olsun kendi ellerinde kalmasıdır. Halkın hükûmet teşkiline ortak edilmesi onlarca Aristo'nun kurun-u evâilde bahsettiği krematistik (chrematistique) *(servet toplamak M. T.)* den farklı değil, memlekette servetin istihsalinden ve mümkün olduğu kadar çok istihsalinden ibaret, ama memlekette zenginlikler kimler tarafından meydana getiriliyor ve sonra kimler ve sonra kimler arasında paylanıyor? Bütün hayatını heyet-i içtimaiye için emek ve zahmetlerle geçiren köylülerimizin, işçilerimizin halleri nasıl? Bunlar ehemmiyetsiz!

Halbuki içtimaî ve iktisadî siyasette tevzî ve inkısam keyfiyeti mütalâa olunmazsa servet bizatihî tasavvur ve takdir olunamaz bile. Tarlada ve fabri-

kada işleyen halkın bütün sâyi yalnız boğazını doyurmaya inhisar edip, vücuda getirilen zenginlikler kenardan bakan muhtekirin cebine kalsa böyle bir heyet-i içtimaiyede nasıl bir saadet tasavvur oluna bilir?

Hükûmet heyet-i içtimaiye sahnesinde olup biten işlere karşı her türlü âradan mahrum uyumuş, uyuşturulmuş bir ruh gibi bakacak olsa onun içtimaî vaziyetinde ne ehemmiyet kalır? Cemiyet-i beşeriyenin her ferdi aynı derecede kuvvete, aynı derecede zekâya, aynı derecede terbiye-i fikriyeye, aynı derecede sermayeye malik olsa, o vakit razı olalım, hükûmet isterse sokakları bekleyen polis neferleriyle hudutları bekleyen askerlerin kumandanlığı ile iktifa etsin. Fakat hakikat başka mahiyette; insaniyet ve medeniyet tarihi adalet ve hürriyetin tabiata; tabiatın her türlü zulümlerine, zayıfa, fakir ve sefile, cahil ve gabiye, tahakküm ve tahakkümüne galebe çalmak için devam eden binlerce yıllık bir cidâlin hülâsasıdır. Bu cidâlde fert daima âciz ve kuvvetsiz kalarak heyet-i içtimaiyeye iltihaka mecbur oluyor. Ve bu iltihak ve ittihat iledir ki hükûmetler teşekkül ediyor.

İmdi hükûmet yalnız ferdin mi, yoksa bütün fertlerin mi menfaatini, menfaat-i şahsiyeyi mi, yoksa menfaat-i umumiyeyi mi temin edecek? Ferdin hususî ve şahsî menfaatleri takaddüm etse heyet-i içtimaiye vücuda gelmezdi. Hükûmet fertler arasındaki bu içtimâ ve ittihadı vücuda getiren müessesedir. İnsanların marifet ve medeniyet kuvvetlerini kuvveden fiile çıkarıp içtimaî ve iktisadî hürriyetin tekemmülüne çalışmak ise bu müessesenin başlıca vazifesini teşkil eder.

***

10 Temmuz İnkılabında Türkiye'nin mukadderatı, bu durumda bu imanda bir hükûmetin eline geçse idi on yıldan beri başına gelen felaketlerden çoğunun önü alınmış olurdu. Millet Arnavutluk'ta, Yemen'de, Harran'da kırdırılmaz, Trablusgarp'ta, Balkanlar'da bu kadar ben-î beşer mahvedilmezdi. Avrupa'da Arnavutluk, Afrika'da Trablusgarp gibi İslâm kıtâları Frenk boyunduruğu altında bırakılmazdı. Makedonya tamamıyla kaybedilerek İstanbul tehlikeye atılmazdı. İttihatçılar o mana ve felsefeden mahrum, huşunet, o (şovenizm) olmasa; Osmanlı ülkesinde milletler için siyasî, içtimaî ve iktisadî, mutedil bir iklim-i terakki ve refah hazırlansa, Küçük Asya'daki Türk halkına da rahat bir nefes aldırmak imkânı hâsıl olur, Türk ufk-u hayatında medeniyet-i nuraninin doğmasına yol verilirdi. Fakat bu mümkün olmadı. Türkler bu on yıl içinde Arabistan sahralarından Afrika çöllerine kadar taşınarak telef edildiler. Mahmut Şevket Paşa'nın katline aylarca matem tutan İstanbul gazeteleri, milyonlarca Türk halklarının şu harabiyetine dair bir makale bile yazmadılar. Zavallı garip millet, senin bir söz söyleyenin oldu ise o da yok edildi. Böylece şu on yıllık inkılâp devrinde Türk halkı bir şey

kazanamayarak daima kaybetti, ırken daha ziyade zayıfladı; millet ve medeniyetçe yükselemedi. Maişetçe ise hayatın karanlıkları bir kat daha koyulaştı.

Şimdi Alman silahının Şarkta zafer bulmasıyla Küçük Asya milletlerinin, hususiyle Türklerin hayatı daha başka tehditler, daha başka tehlikeler altında bulunuyor.

On dokuzuncu asrın nısf-ı âhirinde Avrupa mamulâtının, Türkiye'nin serbest pazarına hücumu en küçük el işçiliğine varıncaya kadar millî sanayii mahvetmişti. Avrupa'nın azametli firmaları Türk tacirlerini Mısır Çarşısı içine sığınmaya mecbur eylemişti. Şimdi, koca Rusya'yı ve bütün Avrupa'yı titretmiş olan Alman sanayii, Berlin-Bağdat demiryoluyla Küçük Asya'ya teveccüh ediyor. İttihatçılar hükûmetlerimizi ikinci bir on yıl içinde, kömür gibi yutup, kül gibi havaya savuracaktır.

Millî sanatkârımızdan, millî tacirimizden değil, bugün birer tarlaya malik olan köylü haklarımızdan bile kalmayacaktır. Türk milleti Alman sanayiinin esiri, Türk halkı Alman kapitalinin hizmetçisi olacaktır.

Türkiye'yi hâlihazırda şu kadar dehşetli bir tehlike bekliyor. Türkiye bugün Alman endüstriyalizminin polat yumruğu altında son hürriyet ümitlerini yaşıyor.

Bu korkunç vaziyetten Türkiye'yi, Türk milletini kurtaracak yol, yine hürriyet, yine inkılâp. Fakat bu sefer bir nice zâbit ve paşanın apoletlerinden parlayan bir inkılâp değil, halkın ruhundan fırtınalarla kopan, gönüllerde yangınlar çıkaran hakiki inkılâp, hakiki hürriyet.

Küçük Asya halkları, mazlum Türkler, fakir köylüler! Artık uyanınız, Kanun-ı Esasi'nin sizlere verdiği içtima haklarını talep ediniz, birleşip söyleşiniz. Karşınızdaki ufukta karabulutlar gibi görünen, şimşek ve yıldırımlarla kendini gösteren zulüm ve istibdat kuvvetlerine karşı, özünüzün, ailenizin, evlatlarınızın hürriyetlerini müdafaaya hazırlanın. Bu ezici, harap edici zulümkâr kuvvet: Alman sanayii, Alman kapitali, Alman altını sizi kurûn-u vusta gibi satın alacak, evinizi, ocağınızı, toprağınızı ve nihayet son sermayeniz olan kol gücünüzü mezada çıkaracak, bugün ne kadar zayıf, ne kadar fakir olsanız, hayatınızı aydınlatan ümit ve teselli güneşini büsbütün söndürecektir.

Düşününüz o karanlık günleri hatırlayınız, o evsiz, barksız, topraksız, sermayesiz, ümitsiz, tesellisiz Alman, İngiliz, Fransız, Rus amelesini. Düşününüz de toplanınız içtimalar, ittihatlar icat ediniz. Hürriyet düşmanlarına karşı mevcudiyetinizi gösteriniz, çünkü vakit pek az kaldı.

Şimdiye kadar mahkûm olduğunuz siyasi esaretin, iktisadî esaretle bir daha kuvvetlenmesine, Alman poladiyle zırhlanmasına çok kalmadı. Yoldaşlar, garip Türkler...

Mustafa Suphi [2]

----------o----------

[2] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 15 vd.

ESKİ VE YENİ RUSYA TÜRK VE MÜSLÜMAN MEMLEKETLERİ[3]

No. 1, 27 Nisan 1918, Moskova (Yeni Dünya)

1852 senesi Kânunusanisinin dokuzunda Grandüşes Helena'nın Omersa sarayında verilen bir müsamerede, bütün Rus milletlerinin azametli çarı 1. Nikolay, İngiliz elçisi Sir George Hamilton'a alçak ve gizli bir sesle şöyle diyordu:

"Kollarımızın üstünde hasta, pek hasta bir adam var; fikrimi gizlemeksizin söylemek isterim ki, şu günlerin birinde bu adamı lüzumlu tedbirler ittihaz olunmadan kaybetmemiz büyük bir bedbahtlıktır."

Bu hasta adam Türkiye idi. Bir zamanlar sınıfî teşkilâtları, sınaî terakkiyatları, askerlikteki hüner ve şecaatleri ile Asya ve Avrupa ve Afrika'dan büyük bir kısmı avuçları içine almış olan Osmanlılar, Osmanlı Türkleri idi. Rus Çarları, İslâm süngüsünü nasıl Şarkta Altay dağlarına kadar uzatmak, Türk-Tatar memleketlerini, Kırgız-Kalmuk steplerini, Türkistan'ı, Buhara'yı geçerek tâ Mongol hudutlarına ve Kitay denizlerine varmak istedilerse, Cenuptan da bütün Balkan ve Anadolu yarımadalarını Moskof Sapokları çizmeleri altına alıp, İstanbul hisarlarına dayanmak, Kafkas yoluyla, Kürdistan ve Ermenistan, Mezopotamya, Basra Körfezine yani bir yandan Akdeniz'e diğer yandan da Hint denizlerine akmak emelini takip ediyorlardı.

Rus çarları 1. Petro'dan, 2. Nikolay'a kadar şu cihangirlik davasını ve hususiyle "Çarigrad"ı zaptedip padişahlar padişahı olmak hayalini görmüşler, Rus siyasîleri, imparatorları ise programlarını şu istilâ ideası ile süslemişlerdir. Filvaki Rus fütuhatçıları son üç asır zarfında şark-ı şimalîdeki bütün Müslüman-Türk milletlerini kılıçları kuvvetine râm ettikleri gibi cenupta

---

[3] Yeni Dünya'nın ilk sayısında yayınlanan bu makalenin altında Mustafa Suphi'nin imzası bulunmuyor. Ancak Yeni Dünya'nın 5. sayısında Mustafa Suphi, "*Kuyaş Gazetesi'ne Cevap Türkiye'de İşler*" başlıklı yazısında; kendisine yönelik suçlamaları yanıtlarken; "Bu âciz muharririn kaleminden çıkan bütün bu yazılar" diye bir parantez açmış, *"Eski ve Yeni Rusya Türk ve Müslüman Memleketleri; Rusya İnkılâbında Müslümanlar; Uluğ Türkistan Cumhuriyeti İlan Olundu; Şimal Türklerin Muhtariyeti; Bakü Faciaları"* başlıklı makalelerin kendisi tarafından yazıldığını belirtmiştir. Bu nedenle ilgili makalelere Mustafa Suphi imzasıyla yer verdik.

kalan biricik Müslüman-Osmanlı memleket ve hükûmetini de ortadan kaldırmak için her çareye müracaat etmişlerdir. Silâhın yetişemediği yerde diplomasiyaya, diplomasiyanın işlemediği yerde silâha yapışarak bu son İslâm memleketini tahribe çalışmışlardır. Avrupa ile Asya arasında dünyanın en zengin toprak ve suları ile tabiatın en sihirkâr güzellikleri içinde yayılıp giden ceğaneği memleketlerinin coğrafî vaziyeti bu topraklar üstünde Avrupa müttefiklerinin çarpışmasına sebep olmuş, Rus emperyalistlerinin ise asırlar yaşayan ümit ve hayalleri bir türlü tahakkuk edemeyerek 1. Nikolay'ın intizarları boşa çıkmıştır. Hasta adamın marazı müzmin (kronik) bir mahiyet alarak Avrupa'nın siyasî hekimleri buna (Şark Meselesi) adını vermişlerdir.

Şark Meselesi işte Türkiye'nin birdenbire değil, fakat tedricen kuvvetlerini, kanatlarını keserken bitirilmesine, taksim olunmasına ait meşhur muadele facialı dram. Eski Rusya bu dramın en mühim aktörü, Almanya ve Avusturya da dahil olduğu halde bütün Avrupa devletleri bu facialı oyunda, Deli Petro'nun vârisleri ile kol kola yaşıyor ve fakat zaman zaman birbirlerinden ayrılıp bir diğer grupta yine birleşiyorlar: Türkiye topraklarında yaşayan muhtelif Hıristiyan milletlerinin haklarını müdafaa ve himaye vesilesi ile dahili işlere katışıp Müslüman ve Hıristiyan milletlerini birbirlerine kırdırıyor, küçük milletlerin istiklâlini temin maskesi altında üzerlerine kocaman parçalar koparıyorlar.

Balkan Yarımadası'ndaki küçük hükûmetler böylece bir Avrupa devletinin himayesine ve iktisadî nüfuzuna namzet olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı gibi Bosna-Hersek eyaletini Avusturya, Mısır'ı İngiltere, Trablusgarp'ı İtalya, Tunus'u Cezayir'i Fas'ı Fransa, Batum Kars Ardahan'ı Rusya üzerine alıyor; Balkanlar'daki Hıristiyan milletlere gösterilen ahrarâne siyasete rağmen bu sonuncu Müslüman memleketlerinde tazyik ve ifna siyaseti takip ediliyor.

Ancak nasıl da olsa medeniyet ve insaniyet süsleriyle bezenen Avrupa'nın bu muhtekir politikacıları hasta adamın mirasını payda bir türlü ittifak edemeyip, ikiye ayrılıyorlar. Bir kısmı Türkiye'nin bir an evvel haraplığına, öteki kısmı ise, bu zengin memlekette daha büyük imtiyazlar ve daha esaslı "hakk-ı takaddüm"ler edinmek üzere Osmanlı istiklâlinin devamına taraftar olmuşlardır. Fakat sefil muhtekirler, siyasî meselelerin nev' ve mahiyetine, ticarî, iktisadî askerî menfaat ve mecburiyetlerinin suret-i tevziine göre, bu iki kısımdan bir veya diğer tarafa geçmişler ve daimî bir nokta-i nazar gütmemişlerdir. Rusya hemen umumiyetle denilebilir Türkiye'nin bir an evvel harabiyeti cihetine gitmiş, bunun karşı tarafını ise son zamanlarda Almanya işgal etmiştir. 1911 tarihlerinde başlayan Balkan muharebesinden sonra, Bulgarların İstanbul surlarına kadar dayanması Rusya'nın keyfini bozmuş. Şark

ve İstanbul meselelerinin katî bir darbe ile hal olunması işini meydana koymuştu. Almanya ise 40 yıldan beri devam eden Şark buhranlarındaki meyâncılık, simsarlık hakkının tehlikeye düşeceğinden korkuyordu: Hakan-ı mahlû Abdülhamit'ten koparılan Berlin-Bağdat Demiryolu Almanların Avrupa'dan Asya'ya akan kan damarı idi. Rusya'nın İstanbul'u alması bu damarın en canlı bir noktada kesilip kısalmasından başka netice vermeyecekti. İngiltere ve Fransa biri henüz (metafizik) diğeri ise teknik mahiyette olan şu iki muhteris kutup arasında öz kapitallerinin, öz endüstriyalarının menfaatlerini, öz entrikalarını yürütmek istediler.

Bu arada dünyayı ateşe veren bir yangın çıkardılar. İngiltere orduları Rusya'yı Hint ve Mısır denizlerinden uzaklaştırıp Avusturya ve Almanya bu denizlere doğru yürüdüğü halde şimdi Basra Körfezi'ne yaklaşmakta olan Almanya üzerine Rusya'yı saldırıyordu. Tabiî bu hâl, Müslüman memleketlerinin gâsıbları, eksplotatörleri olan Fransa ve İtalya'nın da işine geliyordu.

İşte bu Dünya Muharebesi'nden evvel Avrupalı insan kanı güdücü (dökücü)lerinin Müslüman memleketleri etrafındaki vaziyeti. Eski Rusya bu suretle, öz memleketlerinin zenginlikleri ateş gibi, yeni fütuhat hummalarıyla ve (Ayasofya kubbesi üstünde parlayan hilâl yerine salip koymak) şiarı ile biçare halkın masum kanlarını akıtıyor; milleti Alman-İngiliz-Fransız sermaye ve sınaileri yoluna feda ederek, aynı zamanda kendi mezarını hazırlıyor.

Gariptir ki Şubat İnkılabından sonra da başta halk sosyalistlerinden Kerenski gibi maruf zâtın devirdiği, ekseriyeti Sosyal Demokrat ve Sosyal Revolusyonerlerden mürekkep muvakkat inkılâp hükûmeti de birkaç aylık hayatında Sazanof ve Milyukofların şu cihangirlik zihniyetlerine tâbi olarak İngiliz ve Fransızlara, Rusya'nın İstanbul'a meşru vârislik hukukunu tasdik ettirmek için General Brosilofon'u Karpatlardan tecavüzî harekete sevkettirdiler ve bu suretle masum halk kanını döktürmekten çekinmediler.

Bütün bu facialarn katili ve sâiki Oktyabr (Teşrinievvel) İnkılâbından sonra meydana çıkıyor, Avrupa kasaplarının, milletler mukadderatını nasıl telâkki etikleri anlaşılıyor. Avrupa'nın medeniyet maskesi altındaki çirkin sureti bütün insanlık âlemine gösteriliyor. Oktyabr İnkılâbından sonra mevki-i iktidara gelen (Halk Komisarları Şûrası) Avrupa'nın şu sahte maskesini yırtıp atarak âlem-i insaniyete müracaatı sırasında Müslümanlara da ayrıca hitap ediyor, Asya ve Afrika'da yer yer mahvedilen Müslüman kavimlerden, Müslüman medeniyetlerinden bahsediyor da İstanbul için bakınız ne diyor:

"Bütün Müslüman âlemine beyan ve ilân ederiz ki ahali tarafından kovulan Kerenski Hükûmetinin teyid ve takviye ettiği, mahlû Çarın, İstanbul'un zaptı hakkındaki muahedesi artık yırtılıp mahvedildi.

Rusya Cumhuriyeti ve onun Hükûmeti olan Halk Komisarları Şûrası yabancı millet ve memleketlerin topraklarını zapt ve gasba karşıdır. İstanbul Müslümanların elinde kalmalıdır."

Halk Komisarları Şûrası böylece Avrupa'nın Müslüman memleketlerine vâki olan haksız tecavüzlerini red ile Müslümanların da diğer milletler gibi müstakilen yaşamak hakkına malik olduklarım ilân ediyor. Asırlardan beri, yabancı hükûmetlerin, yabancı milletlerin zulüm ve tahakkümleri altına düşmüş, ezilmiş, her türlü hayat ve teselliden mahrum kalmış olan Müslüman dünyasına karşı Hıristiyan Avrupa ağzından işitilen ilk ümitli söz şüphesiz ki yeni Rusya Halk Hükûmetinin şu beyannamesinde münderiçtir.

Hükûmet ve teşkilât devrinin henüz ilk günlerini yaşamakta olan bu hakiki sosyalistler yalnız beyanname ile kalmayarak 22 Mart 1918 tarihli emirname ile de vaatlerini Müslüman hayatına tatbike başlıyorlar:

Cenubî Ural ve Orta İdil'de yaşayan Türk-Tatar milletlerinin hayat-ı içtimaiyedeki şahsiyet ve hususiyet hudutları içinde (Ufa, Orenburg, Kazan vilâyetlerinden büyük kısmını) câmî olmak üzere (Tatar-Başkurt) Cumhuriyeti esasını kabul ediyorlar. Bu yeni cumhuriyetin coğrafî hudutları, iktisadî ve siyasî usul-ü idaresi lâyihalarını hazırlamak üzere mütehassıs ulemâ ve siyasîlerden mürekkep heyetler toplanıyor, işe başlanıyor. Yakında Tatar-Başkurt Meclis-i Müessisanı davet edilip üç asırdan beri rahmsız istibdatlar altında ezilmiş olan Türk hayatı, medeniyet ve insaniyet nurları içinde yeni ümitlerle yaşamaya başlayacaktır. Rusya'daki diğer Müslüman milletlerinin de muhtariyetleri hakkında Millî İşler Komisaryatının (Nezaretinin) gazetemizde dercolunan diğer beyannamesi de bu hususta kıymet ve ehemmiyeti hâiz bir vesikadır.

İşte eski muhteris Rusya'ya nazaran yeni Rusya'nın mahiyeti; işte Oktyabr İnkılâbının insanlığa küşâd ettiği saadetler, ufuklar...

Başka milletlere karşı bu kadar hürmetkâr, insaniyete bu derece muhabbetkâr olan bir inkılâbı Müslüman âleminin sürur ve ümit velveleleriyle karşılamaması mümkün mü?

O Müslüman âlemi ki Avrupa endüstriyalizminin dıştan uzanan pençe-i kahrına her türlü varlığını, her türlü kuvvetini, en son lokmaya kadar teslime mecbur oluyor, o âlem ki, şimdi aç, sefil, çıplak, hayatında yalnız dahil ve hariçten, yalnız ecnebi gâsıplar hesabına işliyor, elbette Rusya işçi ve ekinci halklarından yükselen bu kardeşlik ve en (iki kelime silik okunamıyor).

Mustafa Suphi[4]

----------o----------

[4] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 17 vd.

RUSYA İNKILÂBINDA MÜSLÜMANLAR TARİHİ BİR NAZAR

No. 1, 27 Nisan 1918, Moskova (Yeni Dünya)

1917 senesinin 23 Şubat'ında Rusya'da meydana gelen inkılâp ile Rusya'nın 30 milyonluk Türk Halkları da harekete başlamışlardı. (1905) İnkılâbından edilen hataları tekrarlamamak, Müslüman-Türk hayatındaki boşlukları doldurmak için, mütefekkir, âlimler, muharrirler, muallimler... bir sözle bütün ziyalılar, nutuklar, konferanslar veriyor, Müslümanları birliğe davet ediyorlardı. Bu hareket yine o yılın Mayıs ayında Moskova'da toplanan (Bütün Rusya Müslümanları) içtimâında temessül ve tebellür etti. Rusya Müslümanlarının son on iki yıl içindeki hazırlıkları, bu içtimâın vereceği kararla anlaşılacaktı.

1905 yıllarındaki Müslüman inkılâpçıları, Rus siyasî fırkalarından birini veya diğerini taklit cereyanlarına kapıldıkları halde, şimdi Müslüman hayat-ı içtimaiyesindeki hususiyetlere ve bu hususiyetin gösterdiği yollara ehemmiyet verildiği anlaşılıyordu. Bu, Müslümanların geleceği itibariyle tabii ehemmiyetli bir iş idi.

Moskova içtimâında, Rusya'nın bütün Müslüman ülkelerinden, Kazan'dan, Başkırdistan, Şimalî ve Cenubî Kafkasya'dan, Kırgız steplerinden, Kalmuk vadilerinden, Türkistan'dan, Buhara'dan, Hive'den, Litva ve Polşa'dan gelen sekiz yüz Müslüman-Türk mebusları, başlıca iki fıkraya ayrılıyorlar: Bir kısmı Rusya'nın vahdeti içinde Müslümanların millî ve medenî muhtariyetlerine çalışması, diğer kısmı ise Rusya'da kurulacak federasyalı cumhuriyet içinde etnografı iktisadî hudutlarla ayrılarak her kıtanın öz millî ve medenî mukadderatını öz eline alması içtihadında idiler.

Bu iki cereyandan İkincisi, ünitarist-federalist namlarını alan birinciyi alt etti. Rusya'da federasyalı cumhuriyet teşkilini talep etmek Müslümanların şiarı oldu. Bu siyaset Müslümanların içtimaî teşkilâtlarına bakmak üzere (Millî Şûralar) tesisine karar verip bütün Rusya Meclis-i Müessisanına hazırlanmak üzere dağıldı.

Temmuz sonunda şu Meclis-i Müessisan huzuruna muntazam ve müteşekkil bir Müslüman heyet-i siyasîsi çıkarmak için Kazan'da (Bütün Rusya Müslümanlarının İkinci İçtimâi) yasalaştı (in'ikat etmişti). Aynı tarihte Kazan'da (Bütün Rusya Müslümanlarının Ulemâ içtimâi) ve (Bütün Rusya

Müslümanlarının Askerî İçtimâi) da toplanmış idi, bu üç heyet bir yere gelerek birlikte işlemeye başladılar.

Fakat bu heyet (Bütün Rusya Müslümanları) sıfat ve mahiyetini kaybetmişti, Birinci Moskova siyezdinde İçki Rusya-İdil-Ural Müslümanlarının çoklukla Rusya'nın vahdeti tarafında olmaları ve hatunların hürriyetleri meselesi, Kafkas ve Türkistan Müslümanlarını, kendi işlerini, öz aralarında görmeye sevk etmiş idi. Nasıl ki şimdi Kazan'da şu üç heyetten yoğrulup meydana çıkan içtimâda federasya esaslarını kabul etmekle beraber İdil-Ural Tatarları için ayrı, topraklı muhtariyet esasına karar verememiş, Tatarların çokluk teşkil ettikleri yerlerde millî bir hudut çizilerek bu hudut, bu daire içinde öz özü üstüne kayırılıp yeni bir medeniyet, yeni bir hayat yaşamaya henüz cesaret edememişti.

Bu üç başlı büyük heyetin çıkardığı en mühim karar; İç Rusya ve Sibir Müslümanları Meclis-i Müessisanını davet etmek işi oldu. İntihap ve davet esaslarını tayin ve maliye, maarif ve Meclis-i Müessisanı davet heyetlerini intihap ederek bu ikinci içtimâ da dağılmıştı. (....) tarihinde Rusya ve Sibir Müslümanlarının millî, medenî muhtariyeti şeklini ve Kanun-ı Esasisini vaz' ve telif edecek Millet Meclisi (Kurultay) Ufa'da içtimâ etmişti.

Göreceği işler: 1) Kanun-ı Esasi, 2) Millî vergi esaslarını tayin, 3) Millî heyet-i vükelâyı intihap.

Meclis azaları (80) kişiden, Rusya Türk-Tatarlarının en tanınmış ve ziyalı adamlarından müteşekkil idi. Fikirleri ikiye ayrıldı. Kurultayda iki fırka meydana geldi: Türkçüler, Toprakçılar. Tatarların ekseriyet teşkil ettikleri yerler üstünde ve muayyen bir hudut içinde müttehas millî bir hükûmet teşkil ve bu hükûmette bütün Tatar emellerini temsil etmek istiyorlardı. Türkçüler ise Rusya vilâyetlerinde dağılmış Türk-Tatar halklarının millî ve medenî esaslar içinde yapılan umumî ve geniş bir idare-i milliye ile meydana getirmek (Türkleşmek, muasırlaşmak) fikirlerini görüyorlardı.

İptidâ 15-20 gençten ibaret olan Toprakçılar, ekserisi (1905) inkılâpçılarından ve Tatar âleminin daha tanınmış simalarından mürekkep olan Türkçülere galip geldiler. 20 ye karşı 55 sesle İçki Rusya Müslüman Türk Tatarlarının (Cenubî Ural ve Orta İdil) topraklı muhtariyeti esası böylece kabul olunmuştu.

İlk iki gün devam eden bu Millet Meclisi (İdil-Ural) muhtariyetinin Kanun-ı Esasi'sini tanzim ettiği gibi maliye, maarif, diniye şubelerine ayrılan nezaretlerin müdir ve azalarını da intihap ederek Rusya ortasında Türk-Tatar Cumhuriyetinin (Millî idaresini), bizim tabirimizle vükelâ heyetini teşkil etmişti. Aynı zamanda bu yeni cumhuriyetin hudutlarını tetebbu ve tayin etmek üzere bir de (Topraklı Muhtariyet Heyeti) intihap olunmuştu. Milli

idare Cumhuriyetinin merkezi olacak (Ufa) Şehrinde, (Topraklı Muhtariyet Heyeti) ise kütüphanelerinin zenginliği cihetiyle (Kazan) da iş görecekti.

Bu sıralarda göze çarpan mühim bir hadise daha olmuştu. (Teşrinievvel 1917)de şenlikler tertip olunarak (Türk-Tatar) hayatının muhafazası için bütün Tatarlar arasında (5-6) milyon ruble kadar mühim bir akçe yığıldı.

İçki Rusya'da Türk-Tatarların Millî İdaresi ve Ural-İdil Topraklı Muhtariyet Heyeti öz işlerini görürken Türkistan'da, Kazakistan'da ve Kafkasya'daki Türk Urugları da millî mahallî mukadderatlarını, fakat Türk-Tatarlardan daha az muayyen ve daha az işlek ağımda tanzim ve teşkile çalışıyorlardı. Burada hatıra getirilecek mühim mesele bütün bu işlerin, bütün Rusya'nın istikbalini ve idare şeklini tayin edecek, Rusya'nın Umumî Meclis-i Müessisanına hazırlık mahiyetinde olmasıdır. Hakikatte daha, ne Türk-Tatar muhtariyeti, ne de bütün Müslüman kavimlerinin Rus halklarıyla aynı siyasî haklara mâlikiyetleri, ne de siyasî içtimaî, aynı basamakta yaşamaları esası taayyün etmemişti. Müslümanlar, Rusya'nın eteklerinde özlerine küçükçe fidanlar dikerek millî bahçeler ihyâ etmek gâilesinde iken, Rus gövdesi hayat taşkınlıklarıyla sarsılıyor, Rus halkları fırtınalı denizler gibi dalgalanıyordu. Bu halklar, millî hudutlardan, millî ideallerden ziyade hayatın insana, şu katil toplar, şu kanlı kılıçlar altında kahredilen insana, şu şâşaadar saraylar, şu altın mihraplar önünde aç, çıplak, çaresiz kalan miskin insana gösterdiği âzâdlık yolunu arıyorlar idi. Bu yolu hayat özünden gösterdi. İnkılâbın göklere yükselen âhının kasırgaları, en güçlü, en inatlı hâilleri yıkıp yemirmek bu yolu gösterdi. Rusya'nın bütün işçi, ekinci sınıfları, dört yıldan beri harpte ezilen bütün askerleri birleşerek azatlık bayrağına yapıştılar. Eski zamandan kalan her şey, insanların hürriyetlerine, dirliklerine, kardaşlıklarına mâni olan her müesseseyi ortadan kaldırdılar. O eski nazırlar o eski generaller, o eski knez ve çarlardan hiçbiri kalmadı. Bütün idare ve hükûmet (İşçi, Ekinci ve Asker Sovyetleri -meclisleri demektir-) eline düştü.

Rusya Müslümanlarından bu ağm haricinde kalan, bu ağma karşı çıkanlar: Kırım'da, Türkistan'da ve Kafkasya'da millî ve medenî müttefiklerini sovyetler hâkimiyeti ile uyruşturamayanlar veya bu hususta geç kalanlar, insanları zengin-fakir diye ikiye ayıran Ruslar gibi kırılıp telef oldular. Ural-İdil Tatarları içinden çıkan bir avuç genç sosyalistler ise İçki Rusya Müslümanlarının hayatını muhafazaya muvaffak oldular. Fikirlerini, mesleklerini cesaretle müdafaa ederek (Halk Sovyetleri) ki şimdiki hükûmet heyetidir, yanında bir Müslüman İşleri Komisaryatı düzerek işe başladılar. Bu komisaryatın bütün Müslüman ülkelerinde şubelerini de açmaya başlayarak, Rusya'da Türk-Tatar milletlerinin millî-medenî içtimaî işleri yine kendi tarihî yolunu takibe başladı.

Müslüman İşleri Komisaryatının en büyük ve tarihî muvaffakiyeti ise (Ural-İdil Topraklı Muhtariyetinin (Tatar-Başkurt Cumhuriyeti) nâmı altında, Sovyetler Hükûmeti tarafından tasdik ve ilân edilmesidir.

Şimdi, diğer Müslüman kıtalarında da bu gibi muhtariyetler teşkilâtına esaslar hazırlanmaktadır.

Mustafa Suphi[5]

----------o----------

[5] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 19 vd.

İKTİSADİ REVOLUTSİA

No. 1, 27 Nisan 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Rusya'da Oktyabr İnkılâbı'ndan sonra sulhun da in'ikadiyle yalnız askerin dağıtılması mânâsında bir demobilizatsiya karşısında bulunuyoruz, belki bundan daha mühim ve halkın hayatıyla daha alâkadar bir iş, hem bilemediğimiz, anlamadığımız, hakikatine bir türlü inanamadığımız bir özgörüş: Diğer bir demobilizatsiya, özüne has şiddet ve garabetle gözlerimiz önünde teressüm edip edip duruyor.

Öz akçe ve irâdına güvenerek özlerini devletler kadar güçlü sanan bankerler kapitallerinden, alpavotlar yerlerinden, milyonluk irât alan rantiyeler binalarından, inkılâba bütün boyun eğmeyen diğer kapitalistler ise, iş ve mallarından mahrum oluyorlar. Bankalar, yerler, binalar, bazı fabrikalar fertler hâceliğinden çıkıp cemiyet ve hükûmet koluna giriyor.

Askeri demobilizatsiya nasıl askerlerin Soğuş meydanındaki silahlarını bırakıp halk içine taralmalarından ibaret ise, iktisadî demobilizatsiya hâzıra kadar iş ile güreşen kapitalistlerin kurallarını teslim edip işçiler arasına karışmasından başka bir şey değildir.

Marx bu demobilizatsiyaya gâsıpların gaspı *(ekspropriyatsiya ekspropriyatorov)* diyor. Marx'ın fikrince bugün kollarından kuralları kapitalleri alınan kişiler bu kuralları ırak ve eski zamanlarda halk kolundan zapt ve istilâk etmiş bir nice gâsıplar, cemiyet-i beşeriyeye zararlı bir nice gürûhlardır.

XVI. asırdan evvel işçi, ekinci bütün insanlar öz kurallarıyla öz topraklarında çalışan hür ve hâce kişiler idi. Aralarında küçük mikyastaki konfederasyonunu teşkilât ile hâkim-mahkûm olmaksızın yaşarlar idi. Makinaların icâdı, büyük sınâatın teşkili, kapitalin temerküzü *(kontsentratsiya)* ile o küçücek hâceler sanatkârlar ve ekiciler kural ve yerlerini rekabet *(konkurentsiya)* ki terkedip şehirlerde, sınaat merkezlerinde toplaşmaya başlamışlar, işçi ve gündelikçiliğe mecbur olmuşlardır. Vâkıa küçük hâce, çok zaman öz mahsulünü halka bilâvâsıta satmaya muvaffak olmuş ve fakat sonunda bu mahsulü satamadığı meşum bir gün gelip çatarak özünü, özünün iş kuvvetini, öz hürriyetini pazara çıkarıp esirlik devrine ayak basmıştır. XVI., XVII. asırlar tamamen, XVIII. asır Fransız inkılâbına kadar kısmen bu esaret devrinin temellerini hazırlıyor. Bu üç asır içinde kapitalin işe haceliği için tabiatın her türlü hareketlerine, her türlü insafsızlıklarına müsait, mutlak bir hürriyete in-

sanın bütün hayatı, hayatın bütün cevheri olan iş kuvvetinin satılabileceği bir hürriyete lüzum hissediliyor. Rousseau, Montesquieu, hatta Voltaire, tabiatın yalancı vaatlerine aldanarak bu devrin teessüsüne hizmet etmiş ve 1789'da inkılâbın insanlık âlemine ithaf ettiği "Hukuk-u Beşer Beyannamesi" ile burjuvaziyanın işçiler üzerindeki saltanatını ilân eylemiştir. İşte böylece (*Hürriyet, Uhuvvet, Müsâvat*) lûgatları altında halk kitlesinin bir nice muhtekire esirliği devri başlamış oluyor.

Marx garip bir tezat ile fakat herhalde ilmî ve tarihî istidlâtlarla bu devr-i saltanatın özözünden bir yemirle *(auto-destruction)* biteceğini haber veriyor.

Maşinizmdeki terakkiler burjuvazideki (sendika ve tröstler gibi) teşkilât vasıtası ile o kapital o mertebe artacak ki fabrikatörlerin ve kapitalistlerin kârı pek azalacak ve bu azlığı gidermek için kemiyetten, çokluktan faydalanmak niyetiyle kalitesiz derecede çok mal istihsal olunarak Hrunçeski bir *(Artık İstihsal)* krizleri karşısında bollaşacaktır. Artık mal çıkarmakla istihlâkin artması lâzım gelmez, mal satılmayıp ortadan kalkınca fabrika da işlemez. Böylece işçiler şu buhranlar içinde özleri işleyip vücuda getirdikleri malı satın alamayacakları mertebede bir sefalete düşecekler.

Heyet-i içtimaiyede müthiş bir fukaralık *(poperizm)* başlayacaktır. Şu halde esas amelenin sırtından geçirmek isteyen burjuvalar için, işçileri geçindirmek tehlikesi baş gösterecektir.

Marx'ın itikadınca, içi çürüyüp boşalan burjuvaziya ağacının yemirilmesi şöyle bir zamanda vâki oluyor. Bu (yemrilme) ile patlak veren inkılâp, burjuvaziyanın kanı, kuvveti olan kapital ile işleyegelen bütün kuralları halk namına istimlâk edecek ve bu hususta kapitalin ve sınaatin *(anonim şirketleri)* gibi milyon ve milyarları bir elde toplamış malî ve sınaî teşkilata büyük yardımlar ve kolaylıklar verecektir.

İmdi Rusya İnkılâbı, Marx'ın haber verdiği, iktisadî, içtimaî tekâmül *(evolution)* devirlerini takip ederekten, şöyle "maddi bir hakikat" halinde, "tarihî bir maddiyat" *(materyalisme historique)* ile meydana çıktı, denilse pek cesurane bir iddiada bulunulmamış olur.

Oktyabr İnkılâbından ilk, Rusya'daki içtimaî heyetler hayatında başka bir reviş görünür. İstihsal kuralları artık mal yetiştirmekten değil, belki iptidaî istihsal maddelerinin: ham narselerin azalmasından, müstahsil kollarının yokluğundan, iş kuvveti kıtlığı ile katî fiyatlar (tverd.tsen)ın imtizaçsızlığından akçe kursunun müphemiyetinden, kreditin büsbütün tüketilmesinden... İşte böyle bir nice sebeplerden işleyemeyecek hale gelmişti. Amele müterakki ve mütemerkiz sınaatın lüzumundan artık mal istihsalinden dolayı işsiz kalmamış belki kapital tam mânâsıyla (yokluktan-ümitsizlikten) enerjisini yitirmiş, istihsal kuraları ise sekteye felce uğramıştı, biraz daha eski zaman-

lara bakılınca, yüzlerce yıllardan beri Rus knez ve çarlarının ve Rus boyar ve alpavotlarının, Rus pop ve patriyarhlarının altında ezilen halklar ve hususiyle bunlarda ekseriyeti teşkil eden ekinciler, siyasî hukuka ve iktisadî hürriyete çok vakittir susamış fabrika ve zavot işçileri ise maişetçe pek daralmış idiler. Dört yıldır devam ededuran muharebe saflarında ölüm ve açlık ile güreşerek bir kat daha ezilen bu mazlum halklar, (yorgunluk ve ümitsizlikten) doğan maddî-ruhî bir aksülâmel ile nihayet Avrupa zîmamdarlarının siyasî ihtiraslarındaki mukaddessizliği anlayarak eski hükûmete ve eski hükûmet revişine giden muvakkat inkılâp hükûmetine karşı ayaklanarak haricî harp safhasını bırakıp yüzlerini dahilî düşmanlara çevirmişlerdir.

Demek ki Oktyabr İnkılâbını yalnız Marx'ın haber verdiği iktisadî ve maddî sebeplerle değil, fakat şöyle siyasî hadiselerde arayıp, bunları iktisadî ve içtimaî âmillerle muamele etmek tarih nokta-i nazarından doğru bir yol olmuş olur.

Şu siyasî-iktisadî muğlâk vaziyeti halka (sulh ederek, hocalık) vaatleriyle Rusya'nın mukadderatına vâris olan sol satsiyalistlerin hareket ve meslekleri de açık surette izah olur.

Oktyabr inkılâpçıları hükûmet işlerini kola aldıktan sonra bir kere içtimaî adalete zıt olan mülkiyet ve miras esaslarını yıkarak yerlerin papyelerin bankaların, fabrik ve zavotların (millîleşmesi) esasını ilân etmişler ise de tatbikatta tedricî bir usul takibini kararlaştırıyorlar. Evvelemirde heyet-i içtimaiye içinde şiddetle tezahür eden ihtiyaç ve kuvvetlerin içtimaî kudret nispetinde nizama salınmasıyla meşgul oluyorlar. Nasıl ki Rusya memleketlerinde halk hayatını harp ve ihtilâlden evvel de tazyik eden yer ve kredit işlerini umumi ve katî surette ve karşılıksız olarak millîleştiriyorlar, sınaata gelince bu hususta esaslı ve umumi karar verilemeyerek tereddüt ve tevakkuf ediyorlar. Fabrik ve zavotların -sahipleri amele hükûmetini tasdik ve itaat eder isehâcelik esasını değiştirmeyip bunları *(sistematiyatisya)* ile satsiyalist yoluyla yoluna koyuyorlar. Asgari ücret *(Minumum zarapot. Plat.)* i kapitalin varidat seviyesi *(vsota kapit-go dokhoda)* ni ve mahsulün katî fiyatı *(tverd. Tsen)* nı tayin ediyorlar. Böylece amelenin hayatına bir refah, imparator ve kapitalistin enerjisine bir istinat noktası hazırlıyor. Ve fakat zalim ve hilekâr kapitalin birje fiyatlarıyla bilâvasıta yine halka yüklenmesine yol verilmiyor.[6]

Görülür ki kapitalizmi bu derece korkulara düşüren Bolşevizm, Marx'ın beklediği iktisadi mobilizatsiyayı daha tamamıyla vücuda getiremiyor. Onlar sınaatın arzusunu korumak niyetiyle hâle göre bir (devr-i intikal) siyaseti takip ediyor. Şu hale Oktyabr İnkılâbı burjuvazya ile proletarya arasında orta

[6] İçtimaiyatın bütün işleri (Halk İşleri Âli Heyeti) *Vısşiysov. Narodn Khozyaystva* adıyla teşkil olunan bir idarenin nezareti altında (Amele Kontrolü) ile nizama salınacaktır.

bir yol tutuyor. Eski dünya ile yeni dünyayı ayıran bir köprü üzerinde yürüyor. Bu yol, bu devir ne kadar sürecek? Rub-u asır mı, nısf asır mı? Rusya'nın harici ve dahili işleri bütün dünya kapitalinin insafsız mücrimleri müsaade etse bunun herhalde sonu gelecek, bir gün gelir, işçi ve ekinci halk, kollarındaki kuvvet gibi, ne hakikatteki marifet ve idaredeki istidat ve ehliyetleri ile fabrik ve zavotları da -müteşebbis ve kapitalistin tasavvutuna muhtaç olmaksızın- içtimaî halde işletebilecek mes'un zamana yetişecektir. Bir gün gelip sanayi teşkilatları da bankalar ve yerler gibi tamamıyla millileşecek iktisadî demobilizatsiya tamam edilmiş olacaktır ve böylece şu bildiğimiz, tanıdığımız kart dünyanın temelleri kâmilen yemrilip, insanlık yeni hayatın saadetli ufuklarında doğmuş, hem tabiatın bütün haksızlıkları süprülüp akıl ve vicdanın gösterdiği "hakiki hürriyet", "hakiki kardaşlık", hakiki knezlik" saltanatı başlamış olacaktır. İşte Rusya sol sosyalistlerinin bütün hareket ve ümitleri şu son cümlelerle bağlanıyor.

Mustafa Suphi[7]

----------o----------

[7] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 22 vd.

ULUĞ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ İLÂN OLUNDU

No. 2, 16 Mayıs 1918, Moskova (Yeni Dünya)

YAŞASIN MUHTARİYETİ İLÂN OLUNAN BUGÜNKÜ
ULUĞ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ
YAŞASIN FERDÂNIN TATAR - BAŞKIRT CUMHURİYETİ –
YAŞASIN MÜSTAKİL MÜSLÜMAN MEMLEKETLER
YAŞASIN BÜYÜK ve HÜR RUSYA'NIN FEDERASYALI
HALK ŞÛRÂLARI CUMHURİYETİ!

Nihayet, Müslüman milletlerin, Teşrinievvel İnkılâbından beri beklediği hürriyet ve istiklâl ışığı Türkistan'a kadar vardı. Taşkent'te akd-i içtima eden işçi, Ekinciler Umumi Meclisi merkez-i hükûmet vekillerinin iştirakıyla Uluğ Türkistan'ın muhtariyetin ilân etti.

Umumî meclisin halk fırkalarında hususî surette müzakereden sonra içtimâa teklif ve kabul olunan kararnameyi aynen dercediyoruz.

1) Türkistan Ülkesi İşçi, Ekinci ve Müslüman Dihkanların (bu da Ekinci demektir) Sovyetleri idaresinde Büyük Rusya Sovyetleri Federasyanın Topraklı-Muhtariyetli ayrı bir cumhuriyeti olarak ilân kılınır.

2) Bu cumhuriyet dahili işlerinde tamamıyla müstakil olup, haricî işlerinde Büyük Rusya Sovyetleri Federasyasına koşulur.

3) Türkistan'ı idare için Türkistan'da bulunan işçi, ekinci, hem Müslüman dihkanlarının siyezdi tarafından muayyen müddet için Halk Komisarları (nâzırlar) saylanıp koyulur.

4) Kanunlar çıkarmak ve Komisarlara nezaret ededurmak için (36) kişilik bir de Merkez icra Komitesi saylanıp koyulur.

5) Türkistan Cumhuriyeti'nin hudutlarını bilegleyüp (tayin edip demektir) merkez-i hükûmet tarafından tasdik ettirmek ve onunla daimî alâkada bulunmak için 5 kişilik mahsus bir komisyon düzülür.

Esaslara ait olmayan bazı tadilat ile bu kararname kabul olunduktan sonra (36) kişiden ibaret Merkez İcrâ Komitesi ile (16) kişilik Komisarlar Heyeti intihap olunmuş ve bu meyanda komiteye (11), heyete ise dört Müslüman azâ sayılanmıştır.

Türkistanlıların memleketlerinde %98 nispetinde Müslüman-Türk çokluğu olduğundan az zamanda Cumhuriyeti tamamen kola alacaklarında şüphe yok; iş buna müsait esasların hazırlanmasında idi. Muhtariyetin esasları ile beraber Hokand Milletçi-Muhtariyetçileri hakkında da aff-ı umumi ilân kılınmış, siyasî mahpuslar serbest bırakılmıştır.

Hülâsa ümid-i hayat ve ikbâl ile dolu şadlık haberler. Bu sevinçli hadiseler, geçen Nisan'ın (30)'unda olup geçmiş; yolların, postaların bozukluğu bize, bu tafsilâtı ancak şimdi neşre fırsat veriyor.

Mustafa Suphi[8]

----------o----------

[8] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 26 vd.

TÜRKİYE'DE İNKILÂP OLACAK MI?

No. 2, 16 Mayıs 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Mütefekkir dimağlara kurşun sıkılan, mütehassis yüreklere hançer saplanan, hastaneleri, zindanları, kaleleri binlerce esir ile dopdolu bir heyet-i içtimaiye veya bir memleket için bu sual, bu tereddüt, hattâ gariptir de!

Dünyada zulmün, cebir ve tahakkümün ilanihaye hükümran olduğu bir memleket, bir kıta gösterebilir misiniz? Kendi kendini idareden âciz memleketlerde Afrika'nın yarım mütemeddinleri içinde, Cenubî Amerika'nın çeteci hükûmetlerinde bile Bandistlerin (çete reislerinin) sık sık kıyamlara, inkılâplara mâruz olduklarını görürsünüz.

Ya Türkiye, 7 asırlık tesisat ve teşkilâtıyle hele son asır içinde geçen (Devr-i Islahat)'ı ile, nihayet bir taht-ı istibdatın yıkılarak yerine diğerinin: Daha hışımkâr diğer bir hâkimiyetin kıyamına kâni ve razı mı olacak zannediyorsunuz?

Bu hususta kuvvetli bir fikir edinmek için bir kere etrafınıza bakınız, dimağınızı hususî menfaatlerden sınıfî felâketlerden tecrit edip bir an için kâinat-ı vekâyie kulak asınız, hiç olmazsa şu Rusya ve Almanya'nın hallerinden ibret alınız.

Rusya'da ne için inkılâp oldu? Ne için Türkiye'ye nazaran medeniyetçe, maarifçe, sanayice, ticaretçe umumî surette: Hayat ve refahça kat kat yüksek olan Rusya'nın yalnız şekl-i hükûmeti değil, belki içtimaî hayat ve teşkilâtı bile yıkılıp haraboldu?

Bunu anlamak güç değil; fakat sebepleri, Rusya'da son inkılâbın vâki olduğu senelerden ziyade istibdadın şiddetle hükümrân olduğu daha eski zamanlarda aramalı; 1918'de değil, hattâ 1906'dan da evvel.

Çünkü, 1906 senesindeki intihabat neticesinde milletin, ekseriyetle Rus inkılâpçılarından en mümtaz simaları Duma mahfeline gönderiyormuş olması, inkılâbın hayat-ı içtimaiyede esasen çoktan beri mevki kazandığını ispat etmişti.

Rusya'da ekseriyet halkın hayattan bizar ve şu şekl-i hükûmetten artık ümitsiz olmasına sebep şüphesiz ki, çar idaresinin hürriyet, adalet ve kanun namına hiçbir hiss-i riayeti olmaması, hürriyet taraftarlarına karşı ise pek insafsız ve gaddar surette hareket etmesidir.

Hemen üç rub-ı asırdan beri, Rusya'da hürriyet için devam eden mücâhedenin tarih-i menâkibinden ne ibretli sahifeler var!

XIX. asrın medeniyet nurları içinde Rusya'yı müstebit yumruklar altında idareye çalışan kara desteler, memleketin en mümtaz kuvveti, en ruhlu unsuru olan yüzbinlerce genci yalnız hürriyete taraftar oldukları için Sibiryalara, menfâlara, nasıl sürüyorlar? En küçük bir hak, bir hakk-ı hayat, bir hakk-ı adalet isteyen işçileri ve işçilerle bir yürüyen sanatkâr, teknik ve mühendisleri küreğe, katorga nasıl mahkûm ediyorlar? Rusya için ayrı bir dünya, ayrı bir medeniyet ihyâsına muktedir olan bütün bu kuvvetler, ırak ve harici ülkelerin ıslak ve karanlık zindanlarında, en sefil şartlarla nasıl harabolup gidiyor!

(1877)'den (1899)'a kadar geçen 12 yıl içinde yalnız Moskova Darülfünunundan kovulup, jandarmanın kanlı kılıcına teslim olunan talebenin adedi iki bine yaklaşıyor. Rusya'nın Moskova'dan başka 7 yerde daha Darülfünunu, yüzleri geçen âlî mektep ve enstitüleri var. Bunlardan ve diğer tarihî, ilmî, edebî cemiyetlerden ve nihayet binlere varan zavot ve fabrikalardan daha nice bin işçiler bu sefalet ve ölüm dünyasına gönderiliyor![9]

Fakat... Bu silsile-i fecayînin neticesi ne oluyor? Bunu pekâlâ biliyorsunuz: Şu son muharebe felâketlerinin de inzimâmıyle halkın tahammül kabiliyeti kaybolarak Oktyabr İnkılâbı, Rusya'da o mağrur, yüksek tabakaların altından sönmez bir volkan halinde patlak veriyor: O tahakküm ve istibdat âbideleri, o taht ve tâclar, o şan ve azametler, o kudret ve servetler, ateşler, cehennemler içinde kalıyor...

***

Son nısf-ı asır içinde Rusya böyle inkılâp tufanlarıyla çalkalanıp dururken nasıl oluyor da Cermen memleketlerinde Prusya ve nihayet müttehit Almanya'da hemen (yetmiş yıldan beri) ekseriyetle ittihad, ittifak, uhuvvet ve tekeffülden başka göze çarpan ehemmiyetli vakalara tesadüf olunmuyor? Nasıl oluyor da Rusya'da, Fransa'da, hattâ İngiltere'de zaman zaman baş-

[9] Bu hususta malûmat almak için Burtsef'in eserlerini mütalâa tavsiye olunur. Yalnız Moskova Darülfünunundan tard ve teb'id olunan talebenin istatistiği:

TARİHİ	İDARE	MEVKUFEN	Bu senelerdeki kadın-kız talebelerinden sor[g]ulan[an]ların yekûnu: 345 Tobşçodostupnaya Biblioteka Obşçe-Obenno Politiçeskaya No: 8
1887 Teşrinievvel	75	36	
1890 Mart	454	111	
1891 Nisan	14	16	
1894 Teşrinievvel ve Sani	3	49	
1896 Kânunuevvel	26	97	
1899 Mart	480	199	
	1034	508	

kaldıran isyan ve ihtilâl hareketleri bu muhitte durgun ve sükûtlu sular gibi uyuyor.

Almanya'da da imparatorluk, Almanya'da da saltanat ve azamet, Almanya'da da kapitale hâkimiyet var. Fakat Almanya'da o kan için hodpesendliğe tesadüf ediyor musunuz? Orada Prusya Kralı bilâkis fakir halkların mukadderatına bizzat merak ediyor. Orada tâ 1794'te Landraht (Landrecht) beyannamesiyle hükûmete ve halka bizzat hitap ediyor. Milletten bir kısmının refah ve saadeti karşısında diğer kısmının açlığına, sefilliğine nihayet vermek isteyen hayırkârların başında, o bizzat mevkî tutuyor. 1881'de Prusya Landrahtı Bismarck'ın icraatıyla bir kat daha inkişaf ediyor. Almanya içinde hâlihazırda Sibirya yok; Almanya hapishanelerine düşen politika müttehimleri, fikirleri için mücahede eden, söyleyen, yazan millî veya içtimaî hareketlerin başına geçen kimseler değil, fakat hatâra şahsa hakaret eden, fiilen tecavüze kalkışan ihtilâlciler.

Almanya'nın şu vaziyetine, şüphesiz sosyalizm nâmı verilemez. Bu belki, sosyalizme karşı en büyük hile, en hilekâr siyaset. Fakat her ne de olsa içtimaî siyaset. Öyle bir siyaset ki, her türlü fikre serbest yol, her zihniyete tabiî bir hayat veriyor ve bu fikir ve zihniyetlerle güreşecek kendinde kuvvet hissediyor. İşte Alman emperyalizminin, Alman militarizminin kuvvetli mesleği.

Şimdi gelelim kendimize, bizim Türkiye'ye; hani ya bizim genç Türkiye, hür vatan âzad fikir!... Birkaç kılıç ve mahmuz şakırtısı karşısında Abdülhamid'in, o ma'tûh müstebidin taht ve tacını bırakıp kaçmasıyla Türkiye'nin bütün dilekleri olupbitti mi? Türklerin tarihinde, Küçük Asya'nın mukadderatında yüzyıldan beri kaynayıp duran hürriyet ve medeniyet ihtiyaçları Temmuz şenlikleriyle tatmin edildi mi sanıyorsunuz? Bu, saf yüreklilik yahut nâdânlık!

O eski Reşit ve Âlî Paşaların ıslahat fermanları Türkiye'nin hayatını nasıl zindeleştirmediyse, bu yeni düzmece Talât ve Enver Paşaların da kendilerine mahsus, yalnız kendilerine mahsus, yalnız kendilerinin anladıkları (10) Temmuz hürriyeti öylece milleti sükûtlandırmaya, milletin göğsünde kanayan ihtiyaçları dindirmeye yetmez, yetemez.

Müstebit Rusya'nın Sibiryası var idi ise bugünkü Türkiye'deki (Paşalar Hükûmeti)nin de Sinop Kaleleri, Bilecik Hisarları yok değil. Müstebit Rusya'nın, General Zonatofları, Dolmaçofları var idiyse bugünkü (Paşalar Hükûmeti)nin de muhafız Cemal Paşaları, Polis Müdürü Azmi ve Bedri Beyleri eksik değil. Müstebit Rusya'da yüzlerce, binlerce gençler, talebeler, muallimler, muharrirler, işçiler, menfalarda ölüme mahkûm olmuşlarsa bugünkü Türkiye'nin de Kastamonu dağlarında, Sivas ovalarında, Ankara-Konya

vadilerinde nam ve nîşânı kaybolan hürriyet mücahitleri var - Türkiye'nin hürriyet, adalet ve medeniyet duygularıyla çırpınan bu ülkeler şimdi yalnız yüzlerce Türk mütefekkirlerine, hürriyet mücâhidlerine menfâ olmak bahtsızlığını yaşıyor.

Hakikî hürriyet mücâhidleri nazarında bir Azof ve bir Malinofski'den farklı olmayan Türkiye'nin bugünkü dönme inkılâpçıları, mürteci hükûmetçileri bununla da iktifa etmiyor. Hükûmetlerine para lâzım oldukça Avrupa'nın muhtekir sarraflarıyla milletin toprağı-evi, ocağı etrafında, pazarlığa girişiyorlar; Osmanlı memleketlerindeki Müslüman-Türk halkların son istinadgâhları olan mirî ve vakıf yer ve binalarını da muvakkat bir kanun ile tahrik edip mülkleştiriyorlar; yolları, şimendüferleri, suları, kanalları satıyorlar. Her türlü idareye itaat eden bürokratlara aylık vermek için, Müslüman yerleri üzerinde ecnebi mâmûreler vücuda gelmesine razı oluyorlar. Bu gibi mahiyette kanunları müteakip İstanbul'da tesis edilen Alman-İngiliz ve Amerikan toprak ve istimlâk bankaları vasıtasıyla binlerce fakir halkın son kuvveti ve sermayesi olan tarla, ev, bayır, mera, yol, hep yabancı kollara geçiyor.

Acaba Küçük Asya'nın Suriye'nin, Filistin'in, Irak'ın türlü hazinelerini örtüp gizleyen bu Müslüman-Türk toprakları, Osmanlı Devleti için bir Alaska veya bir Kamçatka yarımadası mı? Mezada çıkarılması caiz fazla yerler mi?

İşte inkılâba, hürriyete böyle hürmetsizlik, mesele-i içtimaiyeye karşı ise bu gibi lâubalilik neticesiyledir ki, Türkiye bugün yeni bir inkılâbın arifesinde bulunuyor.

Bugün müstebit ve katil yumruklar altında inleyen mazlumların âhı, ferdânın kanlı vaveylâsını hazırlıyor.

Bugün hayat-ı içtimaiyeyi örseleyecek mahiyette vaz' olunan her kanun yarın için o kanunu vaz' eden hükûmete ve bu hükûmetin taraftarları olanlara karşı - müthiş bir inkılâba yeni bir temel taşı atıyor.

Bu hakikatlere inanmayan kimse, ya tarih-i medeniyeti tetebbu etmemiş, veyahut Osmanlıları hiç tanımamış bir câhil ve mutaassıptır.

Mustafa Suphi[10]

----------o----------

[10] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 26 vd.

TEHLİKE KARŞISINDA İNTİHAR

No. 2, 16 Mayıs 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Gotlar Roma İmparatorluğu'nu istilâ edince atlarını Jüpiter ve Vener haremlerine bağladılar. Napolyon'un generalleri Almanya'yı çiğnediği vakit süvarilerini Hamburg borsalarına bulaştırdılar.

Rusya'nın kahraman inkılâpçıları da o kart ve hunhâr burjuvaziyayı kolları altına alınca karargâhlarını Kreml Kilisesi meydanına kurdular. Paşalar, padişahlar için bir Vener, bir Jüpiter, bir Allah olan bankaların altın hazinelerin kapısına kızıl bekçilerini koydular. Tacir ve bankerlerin, fabrikatörlerin ellerini bağlayarak borsaları, ticarethaneleri, dârüssınaaları, kendi inkılâpçı ordularına, ordularının işçi neferlerine işletmeye başladılar.

Rusya inkılâbının, akla hayret, insan olana ise büyük bir intiba veren şu azîm harekete, o esir pazarının usta ve cesur tellalları Mançesterli muktesitler, emperyalist politikacılar, evvel emirde "bu bir macera, bir avantür!.." deyip omuzlarını silktiler. Fakat nihayet görüldü ki bu (bir gülgü), bir lâtife değil, bir saldatesk (soldatesque) bir asker karışıklığından başka mahiyette, sulh olup bittikten, hudutlardaki asker dağılıp gittikten sora da inkılâpçı Rusya'nın hareket ve kuvveti devam ediyor. O esirci tellalların yalancı ve aldatıcı gürültüleri haricinde kalan halk kitlesi (yani umum ahalinin % 90'ı) bu hareketin zahirî müdafii. Bu, etrafa saldırması pek mümkün olan bir yangın, büyük tehlike.

Onun için Almanya sulhtan sonra da hücum ediyor: Onun için Almanya Finlandiya'yı Ukrayna'yı silahlandırıyor. Finlandiya burjuvaziyasına Finlandiya işçi hareketini yenmek için yardım ettikten sonra, şimdi bu burjuvaziya kuvveti Petrograd'a karşı hazırlıyor. Ve ona Rusya hesabına olmak üzre Normandiya ve Beyaz Deniz sevâhilini vaad ediyor.

Onun için Almanya, Ukrayna'daki yarım sosyalist müttefiklerine bile emniyet edemeyerek General Skurupanski'yi Hetman olarak tahta oturtup küçük Rus ordularını (Don) yoluyla (Kuban) vadilerine doğru sevk ediyor.

Onun için, ıraktan dul hatun ve yetim yavruların hazin nağmeleri işitilen Küçük Asya'nın son kuvveti, Türkler Hazar Denizi sahillerine Kalmuk steplerine kadar sürülmek isteniyor.

Bunlar, hep inkılâpçı Rusya'yı şimal ve garbın sanayiinden, cenubun buğdayından mahrum etmek, bütün insanlık âlemine tatlı ümitler veren Rusya inkılâbını açlık ve fukaralık için(de) boğup ezmek için düzülen caniyâne plânlardır.

Fakat Almanya ve peykerleri olan Avusturya ve Türkiye için bu bir hata değil mi? İnkılâbın kanlı ve ateşli tehlikesine karşı her şeyi unutarak ve korkarak, son ümitleri beklemeden ihtiyar edilen bir intihar değil mi? Hele Türkiye için bu, son saat, bu ölüm!..

***

İnkılâpçı Rusya, prensiplerindeki bütün taassuba rağmen Brest-Litovsk sulh muahedesini imzadan sonra, bu muahedenin umumî surette sosyalizm tatbikatına mugayyir olan banka, ticarethane ve fabrikalara müteallik maddelerini ihtilâlin revişiyle uyuşdurmak işleriyle meşgul oluyordu. Bu sırada Rusya'nın ikinci derece mühim ihtilâlci bir unsuru olan ve esasen bu muahedeye muhalif bulunan Sol Sosyalist Revolüsyönerler hükûmetten büsbütün ayrıldılar. Bolşevikler içinde de başında "Lenin" gibi bir inkılâpçının bulunduğu, hükûmete karşı uyuşucu ..... sözleri işitilmeye başladı.

İngiltere, Fransa ve Amerika Hükûmetleri, Rusya'nın garbî Avrupa müttefikleriyle ittihadı ihtimaline karşı her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ihtilâl hükûmetine bildirdiler. Şimdi Rusya için bir veya diğer tarafa yaslanmak devri gelmiş oluyordu.

İşte bu devirdedir ki, Finlandiya seferberlik ilân ediyor, Türkiye Kafkas'ta yeni tedarikler yapıyor ve nihayet Ukrayna'da Rada Hükûmeti Alman silâhıyla yıkılarak yerine despot bir hükûmet geçiyor. Şu son hareket Ukrayna'daki irtica Almanya ile Rusya arasında derin çukur açan en büyük vâka oldu. Rusya'ya, Almanya ile ittifakında tehlikeli olacağı fikrini maddeten teyid etti.

Şimdi inkılâpçı Rusya hayatında yeni bir devir başlanmak üzeredir. Efkâr-ı umumiyede, matbuatta, hükûmet mehafilinde Almanya'ya karşı büyük hoşnutsuzluk alâmetleri görünüyor. Bu Brest antraktı pek uzadı, usanç verdi sözleri işitiliyor. Demek ki Rusya'nın yeni bir adım daha atarak muharebeye yeniden başlamak ihtimali var.

Bu sefer ne olacak? Rusya'nın ordusu mükemmel değil; Almanya Moskova'yı işgal edecek değil mi? Fakat Rusya milyonlarca kilometre murabba vüs'atinde bir Rusya, iki Avrupa'ya bedel Almanya ve müttefiklerinin kuvveti bu vâsî vahalarda dağılacak; şimalden İngiltere ve itilafçılar Rusya'ya yardım edecekler ve fakat aynı zamanda muhtelif sosyalist fırkaları, belki nasyonalistlerle de birleşip Rusya'da yeni bir harp ve cidal âyini başlayacaktır. Rusya harikalar doğuran bir memleket, birkaç haftalar arasında milyonlarca asker veren bir ülke. Bu kadar felâketlerden sonra Rus halklarının son tahammül damarına dayanan şu Alman kılıncını kırıp atmaları ihtimali yok değil, fakat şu cinayetkâr dava içinde ruh-u inkılâbın ulvî ve insanî izleri de

belki şu nankör ve alçak dünyayı terk edip şan ve şeref semasına yükselip gidecektir.

O zaman kimler kaybetmiş olacak? O zaman bu ziyâa, bu hüsrana hangi milletler matem tutacak? Yine bizler, istibdat, fakra, sefalete mahkûm olan Müslüman milletleri: Biz Türkler, Araplar, Hindûlar, Farslar değil mi?

Haremseray-ı vicdanımız üstünde Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya ve hatta Almanya hükümdar ve imparatorları sofra kurup sohbet ederken bu sofranın altında yetimler gibi gizlice ağlayacak yine bizler değil miyiz?

Hayır, hayır, inkılâp ölmeyecek, insaniyet ve Müslümanlar, taç ve tahtı için boğuşan bir avuç sergerdeye mahkûm olmayacaktır.

İnkılâp bir dünya: Bir yandan kararıp gölgelense, öte yandan güneşler doğacaktır.

Yaşasın inkılâbın hür evlâtları! Yaşasın yoldaşlar.

Mustafa Suphi[11]

----------o----------

[11] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 28 vd.

MAYIS (1)

No. 2, 16 Mayıs 1918, Moskova (Yeni Dünya)

"Enternasyonal Bayramı Münasebetiyle Muharririmiz Mustafa Suphi Bey Tarafından Müslüman Ameleye İthaf Olunan Hitabe"

Bütün dünyadaki mazlum insanların bekledikleri mesut gün; bütün dünyadaki mazlum halkların bahtını birbirine bağlayan büyük bayram: Enternasyonal.

Bugün, bu bayram, Rusya'nın şimdiki Halk Hükûmeti tarafından, dünya tarihinde üçüncü defa olarak başlatılmış olacaktır.

Bugün, bu Rusya'nın velveledar muhitinden yükselecek zafer şenlikleri, dünyanın her köşesindeki sefil insanların, zavallı işçilerin karanlık hayatlarında ümitli ışıklar, ateşli ihtiraslar yakacaktır.

Bugün Rusya, bir yüzünde hakkın kuvvete üst geldiği tek başına bir memleket, bütün dünyanın istibdat kahırları altında ezilen milletlerine el uzatarak âlem-i insaniyeti birliğe, kardaşlığa davet ediyor.

Yoldaşlar!

Çok kalmadı o bütün insanların kardaşlık bayramına, buna iman ediniz.

Sizin gönlünüzde, sizin ruhunuzda çalkanan deryalara, Avrupa'nın o zalim kuvvetleri: O bîhayat hisarlar o âhenin zırhlar ve altın mihraplar karşı duramaz. Hisarlar, mihraplar yıkılır, zırhlar delinir, fakat ruh ölmez, yükselir. Bu yükseklikler altında ise zulüm âciz kalır, mesut bir günde, teslim-i nefes eder, ezilir.

Fakat siz ey esir ve mazlum halklar!

Hazır mısınız cidale? Dünyanın saadetini, insanlığın bahtını kurtarmaya? Nefsinize bu suali daima sorunuz, vicdanınızı dinleyiniz!

Düşününüz ki, en büyük zafer günleri, baht ve saadetiniz için, hapse, zindana, kana, ateşe, ölüme hakaret ettiğiniz tarihî vakalar karşısında şan verecektir.

Düşününüz ki en şanlı şenlikler öz mukadderatınızı elinize alacağınız günde tecelli edecek ve o gün imanı, asabiyeti, kahramanlığı semâlara yükseltecek en büyük bayram olacaktır.

Ey Dünya! Ey dünyanın bânisi olan işçiler! Ey Rusya'nın mecruh sinesinde kaynayan bu ruhu, bu ruh-u şâdanı, bütün insaniyet âleminin vicdanında yaşatacak sizlersiniz. Âzâdlık yolunda sebat ve devam ediniz, insaniyet dünyasının bugünkü karanlık ufuklarında, "Enternasyonal" güneşinin zafer ve azametlerle yükselmesine çok kalmadı.

Ey İslâm aleminin asırlardan beri ezilen esir halkları! Ey Mısır'da, İran ve Hindistan'da, Arabistan ve Türkistan'da ecnebi boyunduruğuna mahkûm olan mazlum kardaşlar, siz de uyanınız, dinleyiniz, şu şikâyet, şu inkılâp, şu sürür velvelelerini işitiniz. Ruhunuzu tırmalayan o mutaassıp, cahil, zulümkâr karanlıklardan kurtularak şu ümit ve hayat dünyasına koşunuz; Rusya'daki Müslüman kardaşlarınızla bütün dünyanın işçi ve ekinci yoldaşlarla bayram ediniz. Çekinmeyiniz, korkmayınız!

Sizi esirlikten kurtaracak, size siyasî ve iktisadî hürriyeti verebilecek olan bu büyük bayrama katılınız. Siz de zafer şenlikleri söyleyerek beynelmilel kardaşlık ve birlik yolunda ilerlemeye çalışınız.

Bırakınız inkılâp dünyanın her tarafında zafer bulsun; bırakınız zâlim ve gaddar kuvvetler mahvolsun; bırakınız, insanları yumrukları altında ezenler, insanlığı ise muhtaçlara sadaka vermekten ibaret düşünenler, ezilsin; bırakınız hak ve adalet karşısında bu zâlim kâinat titresin.

Müslümanlar, Yoldaşlar, bütün dünyanın mazlum işçileri gibi siz de bu ihtilâl ile bir şey kaybetmeyeceksiniz. Marx'ın dediği gibi: Kollarınızı bağlayan zincirlerden başka bir şey kaybetmeyeceksiniz.

Birleşiniz bütün dünyanın işçileri, birleşiniz Müslümanlar!...

Mustafa Suphi[12]

----------o----------

[12] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 34 vd.

ŞİMAL TÜRKLERİ'NİN MUHTARİYETİ

No. 2, 16 Mayıs 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Bu makaleye esas vesikalar:

Kısmen Topraklı Muhtariyet âzasından Âlimcan Şeref ve Fatih Seyfi Efendiler elindeki evraktan ve Yoldaş Şerif Manatof'un "Çolpan" Gazetesinin (9-23 Şubat 1918) tarihinden başlayan (6, 7, 8, 9, 10, 11) numaralı nüshalarındaki makalelerinden ve Bergpol ve Başkırdistan gazetelerinin numaraları hatırımızda kalmayan diğer nüshalarından istinsah olunmuştur.

Bu hususta (Yeni Dünya)nın birinci numarasında da umumî malûmat var: "Rusya inkılâbında Müslümanlar."

İç Rusya Müslümanlarının bizim tabirimizle Şimal Türklerinin, hâlihazırda en mühim meselelerini teşkil eden muhtariyet işleri hakkında sağlam bir fikir edinmek için bu hususta vücuda getirilen projeleri, hülâsa da olsa, bilmek lâzımdır.

Rusya inkılâbından sonra Moskova'da (1907 sene mayıs ayında) toplanan (Bütün Rusya Müslümanları) içtimâında Şimal Türkleri hemen umumiyetle denilebilecek derecede bir ekseriyetle (Unitarizm) cihetini iltizam etmişler, yani Rusya'nın vahdeti içinde Türk-Tatarların millî ve tedricî inkişafları çaresine bakılması tarafında olmuşlardı. Kafkasya ve Türkistan'dan gelen ve ayrı muhtariyetlere taraftar olan vekillere yalnız Sosyal Revolusyoner Tatar gençlerinden bir nicesi ile yine Şimal Türklerinin Başkırt vekillerinden bazıları iltihak etmişlerdi. Bu içtimâın umumî kararı Rusya'da Federasyalı Cumhuriyet tesisi mahiyetinde olsa da, bundan sonra Rusya Müslümanları (Millî - Medenî Muhtariyet) taraftarları olmak üzere ikiye ayrılıyorlar. Yine şu sebeple Şimal Türklerinin en medenî ve mâruf şehirleri olan Kazan'da akti kararlaştırılmış olan Bütün Rusya Müslümanlarının ikinci içtimâi toplanırken Kafkasya'da, Türkistan'da, Kazakistan'da bunlardan başka İç Rusya Müslümanlarından mühim bir Türk Uruğu olan Başkırtlar arasında ayrı ayrı millî heyetler içtimâ ederek Umum Rusya Meclis-i Müessesanı'na hazırlıkta bulunuyordu. Geçen yılın ulema ve asker içtimâlarının da iltihakıyla bir kat daha ehemmiyet kazanan - Bütün Rusya Müslümanlarının Kazan'daki Kurultayları millî ve medenî muhtariyet hakkında münakaşalar ederken diğer Müslüman memleketleri kendi mukadderatlarını öz ellerine almaya karar vermişler, bu meyanda Orenburg'ta inikad eden Başkırtlar içtimâi da Başkırdistan için Topraklı Muhtariyet esaslarını ilân eylemişlerdi.

İdil-Ural ve Tatar-Başkırt Muhtariyetinin tarihî nokta-i nazarından, bu meyanda bilhassa Orenburg ve Ufa'da fasılalarla akt-i içtimâ eden üç Başkırt içtimâının ehemmiyeti vardır. Bu Başkırt içtimâlarının topraklı muhtariyeti hakkındaki kararları ve ekinci Orenburg içtimâından sonra bu muhtariyeti ilân dahi etmeleri neticesindedir ki, Ufa'da içtimâ eden İdil -Ural boyu Müslüman Türk- ve Tatarları Millet Meclisinde toprakçılık cereyanı kutlanmaya başlıyor.

Başkırtlar, topraklı muhtariyeti sadece Başkırtların yaşadıkları memleketler üstünde ve iki şekilde tasavvur ediyorlar.

1) Biri Azamî Başkırdistanı ki, bunda Orenburg, Perm, Salmar guberniyalarında Başkırt oturan yerleri ve Velst köyleriyle kesip Ufa etrafında topluyor ki, şu halde takriben 175000 çakrım-Rusçası (verst)tir. 1 verst ve 1044 kilometre murabbaı- bir arazi üzerinde:

2.300.000	Müslüman nispeti	%61
950.000	Rus nispeti	%28
450.000	Başka Milletler nispeti	%11
3.700.000	Yekûn	%100

Üç milyon yedi yüz bin nüfuslu bir memleket vücuda geliyor, bu projeye Ufa guberniyasının bütün şehirleri giriyor, diğer vilâyetlerden ise, Verhni Ural (yani Yukarı Ural) kasabasından başkası girmez. Müslümanların da (61) ekseriyetinden lâakal (25)i Tatar-Mişer -olduğuna ve Başkırtlar da Eski Dasba Başkırt-Yeni Başkırt diye ikiye ayrıldığına göre bu hudut içinde bütün mânâsıyla Başkırdistan teşekkül etmiş olmuyor. Bu sebeple olmalı ki, Başkırdistan Kurultayları ikinci bir proje daha tanzim ediyorlar.

2) Asgarî Başkırdistan ki, bu lâyihaya göre Ufa guberniyasının cenup, cenub-u garbî ve şark kısmına Orenburg ve Perm guberniyalarının Başkırt yerleri ilhak olunarak şu halde: Ufa guberniyasından Menzele boru öyezdlerinin yarısı, Esterli'nin bir kısmı dışarda kalıyor. Samara'dan yüz avel istikametinde birkaç köy girse bile Perm'den bazı vasıtalar hududa hiç de giremiyorlar.

Şu halde nüfus:

900.000	Müslümanlar nispeti	%70
300.000	Ruslar ve sâir Müslüman Olmayanlar	%30
1.200.000		

Bir milyon iki yüz bine bâliğ oluyor. Ve hemen hepsi Başkırt olmak üzere Müslümanlar (% 70) ekseriyet-i katîa teşkil ediyorlarsa da bu hudut dahiline Esterli, Verehni Ural, Zalatavost gibi küçük kasabalardan başka şehir girmiyor.

Topraklı Muhtariyetli Başkırdistan'a ait her iki lâyiha da 10 Dekyabr'da üçüncü Başkırt siyezdine (içtimâına) takdim ediliyor.

İşte bu Başkırt Topraklı Muhtariyeti lâyihalarının hayata adım attığı sıralardadır ki, Ufa'daki Millet Meclisi sıralarındaki Tatar Sosyal-Revolusyoner Toprakçıları, Türkçüler Fırkasına galebe ederek 29 Novyabr 1917 tarihli içtimâda (30) reye karşı (33) rey ekseriyetle on maddelik meşhur kararnameyi çıkararak Şimal Türkleri için Topraklı Muhtariyet esasını kabul ediyorlar.

Bu kararnameyi, ehemmiyetine binaen hülâsaten naklediyoruz:

Madde 1- Rusya idaresinin Koşma (Federasyalı) Cumhuriyet olması matluptur.

Madde 2- Rusya eştatları (Hükûmetleri demek) içinde Ufa, Kazan, Orenburg guberniyalarında ve bunlarla mahdut guberniyaların Türk-Tatarlarla meskûn kısımlarına giren bir istikamette Cenubî Ural ve İdil Boyu Eştatı vücuda getirilmesi mültezemdir.

Madde 3- Bu daire içinde ayrı küçücek eştatlar olması câiz değildir.

Bunlar esas olarak kabul olunduktan sonra, 4, 5, 6, 7'nci maddeleri Muhtariyeti tetebbu ve icat edecek Topraklı Muhtariyet Heyeti ve Meclis-i Müessisanı hakkında malûmat var. Yedinci maddede (Topraklı Muhtariyet) Heyetinin Başkırt Merkez Bürosu ve Millî Kurultayı ile anlaşması lüzumu zikrediliyor.

Madde 8- Muhtariyet dahilindeki bütün vilâyetlerdeki Müslümanların bilcümle millî ve medenî işlerindeki hâkimiyet Vilâyet idaresi Kolunda bulmasını tekid ve aynı zamanda bu hâkimiyete hiçbir kimse ve hiçbir müessesenin taarruza hakkı olmadığı ilân olunur.

Madde 9- Başkırt Şûrâsına Topraklı Muhtariyet Komisyonu isminden bu karar bildiriliyor. Onuncu madde ise Topraklı Muhtariyet vücuda gelinceye kadar millî ve medenî işlerin evvelki karar veçhile idaresine devamı mefhumundadır.

İşte bu kararname mucibince -Topraklı Muhtariyet Heyeti- mütehassıslardan müteşekkil Başkırt vekillerinden bazılarının da iştiraki ile işe başlayarak iki türlü lâyiha vücuda getiriyor.

(I)'inci lâyiha, Çuvaş, Çırmaşlarla beraber azamî Başkırdistan hududuna Kazan Guberniyası tamamen, Sibir ve Vetke Guberniyalarından, Tatarların sâkin oldukları yerler kısmen ve bundan başka Başkırtlarca dışarda bırakılan Orenburg, Bukulma şehirleri de dahil oluyor. Ve şu halde bu hudut dahilin-

de her guberniya ve her milletten Tatar ve Başkırtlarla, Ruslardan, Çuvaş, Çırmaş ve sair halklardan mürekkep (l)'inci numaralı istatistik mucibince 8. 396.966 nüfus cem edilmiş oluyor:

Guberniyalar	Tatar-Başkırt	Çuvaşlar	Çırmaşlar	Başka İnarodisler	Veliki Ruslar	Varı
Ufa	1.645.813	89.357	99.478	167.027	1.130.057	3.131.741
Kazan	975.127	669.902	156.046	51.927	1.186.866	3.069.769
Sibir	125.598	186.021	-	19.524	49.189	376.342
Vetke	161.746	-	143.795	48.274	94.037	447.852
Samara	244.297	24.058	-	26.280	68.150	363.325
Orenburg	449.925	-	-	-	581.048	930.983
Perm	76.854	-	-	-	-	76.854
Yekûnları	3.976.460	995.539	399.328	313.582	3.009.257	8.396.966
Nisbetleri	43,82	11,84	4,77	3,74	35,83	(100)

Bu lâyihaya göre Tatar ve Başkırtlar % 43 nisbetini, yani nisbî azlığı teşkil ediyor. Fakat bu azlığa karşı umumiyetle memlekette hâkim vaziyette bulunan Ruslar da azlıkta (% 35); demek ki muvazeneyi temin edecek Çuvaş, Çırmaşlar, bir de başka inarodisler (yani bunlardan başka milletler); yalnız Çuvaşlar, Tatar-Başkırtlarla birleşse nispet (55)'e kadar yükselecek. Fakat bu Çuvaşlar kim? Bunların menfaatleri Türklerinkiyle bir mi? Çuvaşlar da Türk neslinden, dilleri Türk-Tatarınkine yakın, içlerinde bir ay yaşayan Tatarlar bunların dillerini anlamaya başlıyorlar. Yani bunlar dilce de yabancı değil; şu kadar var ki; bunlar itikatça Ruslarla bir, Ortodoks dininden; bir kısımları da Mecûsi (Şaman)lardan; maarif ve medeniyetçe Müslümanlardan daha geri. Şu itibarla Çuvaş-Çırmaşların millî içtimâî menfaatleri heyet-i içtimaiyelerinde hakikî ve müsbet mânâda taayyün edememiş, kâh Tatarlara ve kâh Ruslara meyyal. Bunların içinde göze çarpacak surette muayyen olan hareket: Siyasî ve ruhanî bazı menfaatlarını temin için öteden beri müttehit hareket ettikleri Volga boyu küçük milletlerden Çırmaş ve Anisak, ve kısmen Mordovalardan ayrılmak istememeleridir. Nasıl ki İdil-Ural, daha sonra Tatar-Başkırt Cumhuriyetleri etrafında cereyan eden müzakerelerde Çuvaşlar, umumiyetle bu küçük milletlerden muhtariyet hududu dışında kalanları da Cumhuriyete girdirmeyi talep ettiler. Bu talepleri icra edilse muhtariyet hududu Perm, Yekaterinburg ve Samara vilâyetlerine doğru pek ziyade genişleyecek, bundan başka, Tatar-Başkırt nüfus nisbeti % 35-40 kadar azalacaktır.

Çuvaşlarda görülen şu temayüllerden dolayıdır ki Topraklı Muhtariyet Heyeti bir lâyiha daha hazırlıyor.

(2) İkinci lâyiha, Çuvaş-Çırmaşlardan ayrı olarak; ki, bu lâyihaya giren yerlerin Ufa guberniyası tamamıyla, Orenburg guberniyasından Rus Kazakları yerinden başkası, Kazan guberniyasının Çuvaş-Çırmaşlar Duran Omlardan maada Kazan, Teteş, Espas, Çistay, Zoye, Mamadeş, Layeş guberniyaları, Perm guberniyasının, Orenburg guberniyasıyla hemhudut olan yerleri ve Yatka guberniyasında Malmaj ve Alapka Oyezdlerinden bazı parçalar; Simbir Vilâyetinin Kazan'a yakın yeri; Samara Vilâyetinin Bukulma oyezdi.

Bu lâyiha mucibince muhtariyet hududu dahilinde.

(6.294.000) nüfus giriyor.

Tatar Başkırtların ekseriyeti (% 57,5)a varıyor. Topraklı Muhtariyet en ziyade bu projeye ehemmiyet veriyor, Tatar-Başkırt Komisarlığı bu hududun kabul olunmasını iltizam ediyor. Fakat bir veya diğer lâyihanın mevkî-i fiile geleceğine dair henüz elde bir kuvve-i teyidiyye yok.

Muhakkak olan bir şey varsa Rusya'da bugün hükûmet eden Halk Şûralarının Üçüncü Umumî Siyezdinde (meclisinde) Rusya için ***"Federal Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti"*** esasının kabul olunmasıdır. Siyezdin, gazetemizin bu nüshasında tarihî bir vesika olarak dercolunan, kararnamesinin beşinci maddesinde:

"Millet ve hayat başkalığı ile ayrılan ülkelerin Federal Hükûmet Şûrâlarına iştiraklerinin usulü, bunun gibi Rusya Cumhuriyet Heyetindeki Federasya ve oblast (müstakil sancak) müesseseleri daire-i icraiyelerinin hudutları, şu yerlerin Şûrâlar Cumhuriyeti teşkil olunduktan sonra Rusya Şûraları ile şu oblastler Şûralarının Merkez Başkarma (yani idare) heyetleri tarafından tasdik olunur."

Tatar ve Başkırtlar, şüphesiz ki, Türk millet-i muazzamasının hayat ve uzviyetçe, ruh ve itikatça müşkil, müteşahhıs ve diğer millet ve dinlerden ayrı bir heyet-i içtimaiyeyi temsil ederler.

Ve kendi mukadderatlarını bizzat ve bilihtiyar idare edecek kudret ve medeniyete de yine şüphesiz mâliktirler.

İmdi Tatar ve Başkırtlara hangi proje dairesinde bir muhtariyet hududu çizilecek? Bunu bu hudutlara dahil olacak milletlerin uyuşup anlaşmaları hâlledecek? Bu milletlerden davet olunacak Meclis-i Müessisan Tatar-Başkırt Cumhuriyetinin hudutlarını ve Kanun-ı Esasisini vaz' ve tâyin edecektir.

Mevzu-u bahsimizin bu uyuşma anlaşma kısmını ikinci bir makalenin hâl ve tetkikine bırakmakla beraber şuracıkta şunu söylemeye, meseleyi yalnız bu nokta-i nazardan milliyet gözüyle muamele doğru bir yol değil. Tataristan ve Başkırdistan'da bir millet ve milliyet meselesi var; fakat işi,

sosyalistler sofrasında medeniyet ve beynelmilliyet nokta-i nazarından da muhakeme lâzım.

Binaenaleyh, icabına göre hatta büyük fedakârlıklar yapıp bir kere Şimalde Müslüman Türk Hükûmetinin haricî ve dahilî alâim ve avâmiliyle meydana çıkarılması lâzım.

Azamî matlablar istikbalin dûş-u teḳâmülüne yükletilerek bilhassa Tatar ve Başkırt arasında ittihat lâzım.

Sat.

	Tatar–Başkırt	Veliki–Rus	Çuvaş	Çırmaş	Mordva	Vatyak	Başka Milletler	Yekûn Nüfus
Ufa Guberniyası (Mori Oyezdi hariç olarak)	1.646.000	1.095.000	89.000	48.000	99.000	27.000	92.000	3.096.000
Kazan Guberniyası (buna Simbirden Buluklma ve Yanka'dan Makmaj, Samara'dan stakropol) ilâve olunur.	1.094.000	942.000	131.000	10.000	25.000	28.000	4.000	2.288.000
Başkırdistan'ın birinci lâyihası mucibine Orenburg Guberniyasından	407.000	145.000	-	-	-	-	-	552.000
Başkırdistan'ın Birinci lâyihası mucibince Perm Guberniyasından Samar vilâyetinden Bukulma, Bogorusan.	217.000	28.000	9.000	-	9.000	-	8.000	251.000
Ve yalka Guberniyasından Alaçka	26.000	2.000	-	-	-	2.000	-	30.000
Yekûnları	31.501.000	2.212.000	229.000	109.000	82.000	57.000	104.000	
%Nisbetleri	55,7	35,1	3,6	1,7	1,3	0,9	1,7	100

RUSYA'NIN ŞİMAL GUBERNİYALARINDAKİ TÜRKLERİN NÜFUSU

Guberniyalar	Yekûn-ı Nüfus	Guberniyaların millî vilâyetlere dağılışı	
		Azamî	Asgarî
Kazan	930.000	8 vilâyet	4 vilâyet
Ufa	1.640.000	7 "	5 "
Orenburg	500.000	5 "	2 "
Samara	435.000	3 "	2 "
Simbir	200.000	2 "	1 "
Vetke	180.000	2 "	1 "
Perm	240.000	3 "	1 "
Astrakhan	475.000	2 "	2 "
Saratov	150.000	1 "	1 "
Ural Kazakları Oblastı	250.000	1 "	0 "
Grbî Avrupalı Rusyadaki Guberniyalar	250.000	6 "	3 "
Sibir Vilayetleri	240.000	6 "	2 "
Varı	5.365.000	46 "	24 "

Şimalî Rusya guberniyalarındaki Müslüman-Türk kardaşlarımızın nüfuslarını göstermektedir. Şimalde Tatar, Başkırt, Mişer, Tibiteher diye ayrılan muhtelif Türk uruglarının yekûn-u nüfusu 5.365.000 derecesindedir. Tatar-Başkırt Cumhuriyetine girecek Türk nüfusu azamî surette üç milyon küsur olduğuna göre iki milyondan fazla halk Muhtariyet hududu dışında kalıyor.

Ünitaristlerin, yani millî-medenî muhtariyet taraflarının içtihat ve maksadı; Rusya içinde dağınık halde bulunan Türk-Tatarların umumî ve şâmil bir siyaset-i milliyye ve medeniyye ile halkı temeddün etmek, istikbale hazırlamak idi.

Böylece istatistikte görüldüğü veçhile Türk-Tatar bulunan her guberniya bir takım millî vilâyetlere ayrılıp, işleri Millî Şûrâlar vasıtası ile idare olacaktı.

Oktyabr İnkılâbı Tatar'a, Başkırt'a toprak ve cumhuriyet verince bu "temdin" işinin daha kuvvetli bir revişte ve daha yakından yapılması müm-

kün olacak. Fakat Muhtariyet haricinde kalacak olan bu iki milyonluk Tatarın mukadderatı kimlerin elinde kalacak?

Rusya Merkez Tatar-Başkırt Komisarlığı fihrist-i müzakeratında bu mesele de mühim bir mevki tutuyor. Şimdilik Müslüman olan her vilâyet ve hatta her nahiyede bir komisarlık şubesi açılacaktır. Fakat biraz sonra Cumhuriyet haricindeki Müslümanların medenî muhtariyet işi de umumî ve kanunî bir esasa rabt edilmek üzere hazırlıkta bulunmaktadır.

Hülâsa Şimal Türklerinin her devir ve her hükûmet içinde çalışacak derecede adamları, sapsarı burjuvalar gibi, kıpkızıl sosyalist ve hatta anarşistler Şimal Türkleri arasında yetişiyor. Darısı diğer Müslüman kavimlerine, diğer Türk Uruglarının başına.

Mustafa Suphi[13]

----------o----------

[13] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 35 vd.

OSMANLI SEFİRİNİN NOTASINA CEVAP[14]

No. 3, 30 Mayıs 1918, Moskova (Yeni Dünya)

23 tarihli matbuatta Türkiye Sefiri Galip Kemalî Bey tarafından Moskova'da intişara başlayan (Yeni Dünya) gazetesi hakkında Rusya Şûrâlar Hükûmetine verilen protesto notasını hayret ve teessürle okudum.

Galip Kemalî Bey protestosunda Türkiye Hükûmeti aleyhinde revâ görülmeyecek tarzda ve sistematik surette tahrikatta bulunan (Yeni Dünya)'nın Brest Muahedesinin İkinci Maddesi'ne istinaden seddini talep ediyor.

(Yeni Dünya) Rusya Müslüman Sosyalistleri Komitesi himayesi altında tarafımdan neşrolunan hususî bir gazete olmak itibariyle, Brest Muahedesi'nin mazmuniyetiyle alâkadar olmadığı gibi Sefir'in talebi her türlü hukukî-siyasî esaslardan mahrum ve yalnız İstanbul Hükûmetine karşı bir tâbiiyet ve sadakat mânâsından ibaret bir mahiyette ise de, şu münasebetiyle matbuatta gerek Yeni Dünya'ya dair, gerekse bizzat kendi hakkımda bazı malûmat ve mütalâat yürütülmüş olduğundan kısaca izahat vermeye mecburiyet hissediyorum.

(Yeni Dünya) evvel-emirde, meslek itibariyle Karl Marx'ın ilmî nazariyatını mürevviç bir sosyalist gazetesidir. Tatbikat-ı siyasiye nokta-i nazarından ise: Seviye-i medeniye ve içtimaiyesi diğer milletler derecesinde olmayan, ekseriyeti fakir ve mazlum işçi ve ekinci halklardan mürekkep olan Müslüman heyet-i içtimaiyesinin, hâzırki medeniyet dünyasında, samimi ve riyâsız yegâne halâskâr kuvvet olan sosyalist inkılâpçılarıyla katışarak ve bu gibi inkılâp hareketlerine mümkün mertebe yardım ederek, Avrupa'nın kan içici emperyalist ve koloniyal tasallutundan diğer mazlum benî-nev'leriyle kurtarılması maksatlarını takibeder.

Yeni Dünya'nın şu iktisadî meslek ve siyasî maksadı haricinde değil ve fakat bunun hizasında olarak, Türkiye Hükûmetine karşı hakikaten göze çarpacak kadar sistematik hücumlarına gelince: Bunun sebeplerini Yeni Dünya'dan ziyade Osmanlı Hükûmetinin ahvâl ve harekâtında aramak lâzım gelir: Bu hücumlar doğrudan doğruya, Türkiye'de Hükûmetin mürteci Genç Türkler elinde en fecî ve karanlık bir âlet-i istibdat olmasından ileri gelir.

Genç Türkiye namı altında meşrutî bir hükûmet addolunan bugünkü Osmanlı idaresi, bir Sosyalist Müslüman Gazetesi için değil, en sağ ve en

[14] Galip Kemali (Söylemezoğlu), (1873-1960) Osmanlı Devleti'nin Moskova büyükelçisi. Galip Kemali Bey, Yeni Dünya gazetesinin kapatılması için defalarca Rusya Hariciye Komiserliği'ne başvurmuştur. Mustafa Suphi bu yazısını Galip Kemali Bey'in müdahalesini protesto etmek için yazmıştır.

muhafazakâr burjuvaziya sınıfları tarafından bile tahammül edilemeyecek bir mahiyet almıştır.

Türkiye'de on sene evvel Abdülhamid'ten istirdat olunan Kanun-ı Esasî, hukuk-u beşere taallûk eden fikir, söz ve içtimaî hürriyetlerine ait en iptidaî maddeleri bile gün görmeden militarizm-emperyalizm hummaları içinde mahv ve nâbûd olmuştur.

Halihazırda Türkiye matbuatında herhangi bir fikir ve itikat-ı siyasî neşretmek mümkün olmadığı gibi halk içinde gezip tahrikatta bulunmak da -devr-i sabıkta olduğu gibi- bir cürüm teşkil ediyor. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan ise ısmarlama mebuslarla doludur. Ne matbuatta ne de Meclis-i Mebusan'da vasfı farklı bir simaya tesadüf olunabilir. Bütün gazetelerde ve bütün mebuslarda yalnız Talât Paşa ve kumpanyasının sima-yi siyasiyesini görmek mümkündür.

(Yeni Dünya) için Rusya Halk Şûraları Cumhuriyetine protesto notası veren Galip Kemalî Bey, o milyonlarca mazlum Osmanlı halklarını temsil iktidarında bir Türkiye'nin değil, işte böyle bir (Paşalar Hükûmetinin) sefiri sıfatıyla -İstanbul'daki hürriyetperver matbuat gibi- bugün tâ Rusyalarda çıkan (Yeni Dünya)'yı da kapatmak, bu kadar uzaklardan gelen zayıf ancak hür bir sesi de kısmak istiyor.

Fakat bizim evvelce Türkiye'de neşrettiğimiz gazetelerde nasıl talep ettiysek, şimdi de Rusya'da, yazın da belki Hindistan'da ve daha başka yerlerde talep edeceğimiz: Halk için (hürriyet, medeniyet ve saadet)'ten başka şey değil.

Gazetemizin her satırı buna âyân ve aşikâr bir şahittir.

Şu halde Türkiye Sefiri bizleri Osmanlı Sancağının hâkim olmadığı Rusya'da bile hürriyet ve medeniyet istemekten men etmek davasında mı bulunuyor? Onun için biz Galip Kemalî Bey'e sema ve arzda, sizin felsefenizde hatta tahayyül olunamayan hakikatler bulunduğunu bildirmek isteriz.

Bu hakikatler arası çok geçmeden Türkiye'de patlak verecek olan inkılâp ile kendini bizzat gösterecektir. Fakat şimdilik kabahati, mensup olduğu millet için hürriyet ve saadet istemekten ibaret olan bir gazeteyi susturmak kastıyla yirminci asır medeniyetinin ortalarına doğru, tanzim olunan bu Türk notasına karşı yine bir Türk hürriyetperveri sıfatı ile ve bütün medeniyet ve insaniyet âlemi huzurunda protestoyu vicdanî bir vazife addediyoruz.

İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi "Hukuk-u Medeniye" ve
Darülmuallimin-i Âli "İktisat Müderrisi" ve
Mesdut "İfham" Gazetesi Müdir-i Siyasîsi.
Mustafa Suphi[15]

----------o----------

[15] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 45 vd.

HİNDİSTAN SEFERİ

No. 3, 30 Mayıs 1918, Moskova (Yeni Dünya)

İngilizleri Hindistan'dan Sarı Denizlere döküp Asya'yı Anglo-Sakson tasallut ve istibdatından kurtarmak? İşte dünyanın bu en büyük parçasında yaşayan mahkûm milletlerin ellerindeki şiâr, işte Hintlilerin, hürriyet ve istiklâl semâsına yükselttikleri al bayrak!

Vakıa, Asya'da tâ Aksay-ı Şarktan başlayarak Çin, Hint, İran, Türk devletleri de hariç kalmamak üzere mahkûm: Türk-Tatar, Hintli, Afganlı, Belücistanlı, Arap, Kürt, Ermeni... hiçbir millet yok ki, İngiliz emperyalizminin altın siyasetinden akan kanlara bulanmış olmasın; hiçbir zaman, tarihin son inkılâbatı içinde hiçbir vaka, hiçbir musibet, hiçbir harp görülmez ki Anglo-Sakson endüstriyalizminin ihtiraslarına âlet olmuş olmasın.

İngiltere Ak, Kızıl ve Sarı Denizlerin derinlikleri, Asya'nın, Hindistan'ın esrarengiz hazineleri üstündeki hâkimiyetini muhafaza için her desiseden istifade ediyor. İngiltere bu zulümkâr hâkimiyet ve saltanat için Fransa ve Rusya ile Almanlara, Japonya ve Afgan ile Ruslara, Çin ve Amerika ile Japonlara karşı gizli muahedeler aktediyor, ve bu suretle Avrupa ve Asya milletlerini birbirine melun telleriyle bağlayarak yeryüzünde can alıcı, müziç mihanikiyet-i siyasiye vücuda getiriyor.

Büyükçe muntazam memleketlere karşı diplomasiya iplikleriyle ağ kuran İngiltere, şarktaki Müslüman memleketlerine gelince, buralardan Hindistan'a doğru esebilecek en hafif azatlık rüzgârlarını bile kesmek için kan ve ateşle hareketten korkmuyor, Diyarbekir ve Erzurum'da bîçare Ermenilerin kanını döktürmekten çekinmiyor. İran'da hürriyet ve insaniyet için inkılâplar vücuda gelirken, (1906-1907 yıllarında) Hint'te in'ikas edebilecek azatlık nâmelerini kısıp boğmak için genç İran demokrasiyasını mahv ve ifnâda tereddüt etmiyor. Ve hattâ bunun için -İran'ı iki daire-i nüfuza taksim ve işgal için- İngilizlerin (Ahrar)'ları Rusların Karakurumlarına el uzatmaktan sıkılmıyor. Nihayet Rusya'nın Teşrinievvel inkılâbından sonra boşalttığı İran topraklarını da işgale kalkışan yine İngiltere.

Ama İngilizlerin sözünü dinleseniz, onlar her vakit hür; hürriyet, medeniyet dostu?!! Eski veya yeni bu gibi askerî işgâl hareketleri, hep Türk ve Alman milletlerinin tecavüzlerine karşı muvakkat bir tedbir! İngiltere zaten Mısır'ı da Kıbrıs'ı da muvakkaten işgal ediyor!

Bu sözler şüphesiz İngilizlerin siyasetine hâkim olan birer efsanedir. Süveyş ve Nil sahillerinde kaybolan iki İngiliz zabitinin diyeti olarak, dökülen binlerce Mısır fellâhının kanı, Afgan ve Hindistan'da çarpıştırılan milyonlarca mazlum halkların vebâli ve nihayet şu yüzlerce milyona baliğ olan Hint fakirlerinin acıklı hali: Âlem-i insaniyet karşısında artık çoktan beri İngilizler zimmetine kaydolunan tarihî facialardandır.

Bütün bu siyaset ve bu fâcia, şüphesiz İngiliz emperyalizminden, İngilizlerin diğer millet ve memleketlere karşı istibdatından, insaf ve merhametten mahrumiyetinden. Onun için değil midir ki, şimdi Şarkta Türk ve Almanların Hindistan seferine hazırlıkları, bilhassa Hindistan'a yakın Müslüman memleketlerinde: İran, Belücistan, Afganistan, Türkistan ile bizzat Hindistan halkları arasında (İngilizlerin izmihlâli) zafer şarkılarıyla karşılanıyor.

***

Fakat İngiliz emperyalizminin künhünü, esasını sarsacak olan bu Hindistan Seferi öyle düşünüldüğü kadar kolaylıkla değil, belki tasavvur olunamayacak derecede güçlüklerle meydan alacaktır.

Bu seferin zemini, Türk ve Alman Orduları İran ve Afganistan hududundan da varsalar, Rusya memleketini teşkil edecektir. Ama inkılâpçı Rusya Hindistan'ın bir hâkimiyetten diğer hâkimiyet altına düşmesine razı olacak mı? Hindistan'ın hürriyet ve istiklâli temin ve taahhüt olunsa da Şûrâlar Hükûmeti Ukrayna ve Kafkasya'da en mûtedil sosyalist hükûmetleriyle uyuşamıyarak irticai hazırlayan Alman militarizmine emniyet edebilecek mi?

Halbuki, Almanların Şarktaki hareketleri bu sevkülceyşten ziyade mazlum ve mahkûm milletler vasıtasıyla bir teçhiz ve tabiye taktikası mahiyetinde olacağından Rusya'nın muaveneti olanlar için pek mühim ve hayati mesele. Diğer taraftan şarka doğru vâki olacak Alman-Türk harekât-ı harbiyesine karşı itilâf devletleri arasında şimdiden mühim kararlar ittihaz olunuyor. Sibirya-i şimal ve şimal-i şarktan Japon, İngiliz, Fransız kuvvetleri taraflıdan işgal olunduğu gibi müntehâ-yı şarkta da ayrıca ittifak ve itilâflarla Almanlara karşı hazırlık görülüyor.

İngiltere'nin tavassutu ile Japonya ve Çin arasındaki bütün muğlâk meseleler hallolunarak (Şarkî-Çin) Maveray-ı Sibir demiryolları Kumpanyası Japonların kontrolü altına veriliyor. İngiltere'nin Japonya'ya bu yollar vasıtasıyla Vlâdivostok'tan başlayarak temin ettiği Şark-ı Şimal Sibir mıntıka-i nüfuzuna karşı Japonya'dan talebi şüphesiz Hindistan'ı Almanya'dan muhafazadır, icabında Çin askerlerinin seferberlik nizamına sokulması yine Japonya'ya havale ediliyor. Ve Çin'deki muallem Japon askerlerinin miktarı artırılıyor.

İngiltere'nin, Aksay-ı Şarkta akdettiği mükemmel bir silâh ve asker teknikasına ve dört beş yüz milyon nüfusluk içtimaî ve millî kuvvete müstenit muahedelere karşı Almanya'nın tertibat ve müstahzaratı ne mahiyette? Şarkta muzafferiyet yalnız Hindistan'ın bu yanındaki hazırlıksız küçük Müslüman Hükûmetlerinin yardımıyla şüphesiz temin olunamaz. Onun için hâlihazırda Rusya, ittifak ve itilâf Devletleri arasında mizanın ibresi gibi mühim bir vaziyette duruyor.

İmdi, şu Hint meselesi karşısında inkılâpçı Rusya'yı ittifak veya itilâftan hangisi kendi tarafına alabilecek?

İngiltere Rusya'ya, Almanya ile tekrar harbe girişmesi için tasavvur olunamaz vaad ve teminatlarda, muavenetlerde bulunacaktır. Fakat hakikat-i halde, Rusya'nın hâlihazırdaki âcil ihtiyaçlarına lâzım maddeler İngiltere'den ziyade Almanya'nın yed-i zabtında bulunuyor.

Almanya da Rusya'ya Hint seferi için her şeyi: Ukrayna'nın ekmeğini, Kafkas'ın madenlerini, Lehistan'ın sınaatlarını, ve hatta denilebilir ki, bunun için İstanbul Boğazlarının ticaret kapısını bile bağışlayabilir. Bunda şüphe yok. Fakat aynı zamanda Rusya'nın Almanya ile yakınlığını, İngiltere'nin faydasına, Rusya memleketleri teşkil etmek (iki kelime okunamadı) niyetiyle müttefiken bir sulh akd ve tesisine yol açabilir, işte Rusya'yı (iki kelime okunamadı) en büyük tehlike.

Bu sebeplerledir ki, Hindistan ve Asya meselesi etrafında siyaset âlemini kesif bulutlar örtmektedir. Almanya'nın Ukrayna'da, belki de Türkiye'nin Kafkasya'da ibkâ etmekte oldukları tarihî hatalar kendilerine pek pahalıya mal oluyor. Asya kenarında Rusya Hükûmeti halihazırda öyle bir vaziyet alıyor ki Almanya'nın burada Ukrayna'daki hataları tekrar etmesi en sonki (okunamadı) olacaktır.

Bu hattı-ı hareketten sonra ise Almanya ve müttefikleri için devamlı bir hüsran başlayacaktır.

Demek ki, Halk Şûraları Hükûmeti ile uyuşmak, Almanya için muharebeyi katî muvaffakiyetle bitirmekten farklı bir mesele değildir. İngiltere için ise, -Almanya Rusya arasındaki- bu yakınlık Büyük Britanya Adalarının Danimarka haline girmesinden başka mahiyeti haiz olamaz.

Bakalım gelecek daha neler gösterecek?

Mazlum milletler için daha ne gibi hayırlı vakalar doğuracak?

Mustafa Suphi[16]

----------o----------

[16] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 46 vd.

MUSTAFA SUPHİ'NİN KIZIL BAYRAK GAZETESİNE RÖPORTAJI[17]

5 Temmuz 1918, Kazan

Müslüman Bolşevikleri Komünist Partisi yayın organı olan Kızıl Bayrak gazetesinde yayınlanan ve Sultangaliyev tarafından yapılan röportaj:

"Muhabirimiz, Müslüman Sosyalist-Komünistlerin kurultayına katılmak için Moskova'dan Kazan'a gelmiş olan, Müslüman dünyasının ünlü Türk sosyalisti mülteci profesör ve Merkez Müslüman Sosyalist Komitesi'nin Türkçe olarak yayınladığı Yeni Dünya gazetesinin redaktörü Mustafa Suphi Bey'i ziyaret etmiştir.

Mustafa Suphi Bey, konuşmasında Doğu'nun ve bu meyanda Türkiye'nin devrimcileştirilmesi konusunu anlattı.

Mustafa Suphi Bey'in anlattığına göre; dünya sosyal devrimi ülkelerinin taşıyıcı olması itibariyle Rus Devrimi'nin başlıca görevlerinden biri, Türkiye'nin ve Doğu'nun diğer Müslüman ülkelerinin âcil olarak devrimcileştirilmesi için gereken önlemleri almaktır.

Mustafa Suphi Bey'in fikrince; bir taraftan söz konusu ülkelerde proletaryanın sınıfsal bilinç açısından geri olması, diğer taraftan ise onların Batı emperyalistlerinin uluslararası politikada işgal ettikleri durum, bunu dikte etmektedir.

Türk sosyalisti diyor ki: Eğer Müslüman ülkelerin proletaryası zamanında devrimcileştirilmezse ve bu yolla sosyalist kültürü hızla benimsemeye hazırlanmazsa, dünya emperyalizmi onu uluslararası sosyal devrimin gelişmesine karşı savaş amacıyla kullanabilir. Böylece Doğu'nun Müslüman proletaryası kesinlikle beklenmedik biçimde dünya devrimi için köstek olabilir.

---

[17] Rusya'da Müslüman Komünistler, 1918 yılında Çar generallerinin sosyalist devrimi boğmak üzere başlattıkları iç savaşta Bolşevik Parti'nin ve Sovyet Hükûmeti'nin en yakın müttefikidir. 1918 yaz aylarında Beyaz Ordu'yla en büyük çarpışmaların yaşandığı Doğu cephesinde Kızıl Ordu'nun büyük çoğunluğunu, Müslüman Kızıl Ordusu oluşturmaktadır. Rusya Bolşevik partisi, Müslüman Komünist hareketin Rusya'nın doğusundaki Müslüman halkların sosyalist devrime kazandırılması mücadelesi çerçevesinde; bağımsız ve özerk bir Müslüman Komünist Partisi kurulmasını onaylamıştır. Bu hareketin yayın organı Kızıl Bayrak gazetesidir. Gazetenin ilk sayısında Müslüman Komünistlerin önde gelen liderlerinden Sultangaliyev, Mustafa Suphi ile bir röportaj yapmıştır. Bu röportaj, Kızıl Bayrak'ta (Krasnoe Znamya) 5 Temmuz 1918'de yayınlanmıştır.

Dünya kapitalizmi çöküşü sırasında kendini Doğu'da öncelikle de Müslüman ülkelerde savunmaya çalışacak ve sosyalist devrimle savaşını oradan yürütecek. Bu açıdan Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'nın Doğu nüfusuna sahip çevre bölgelerinde, Türkistan, Kafkasya ve Kırım'da olan olaylar oldukça dikkat çekicidir. Burjuvazi orada Müslüman proletaryasını kendi sınıfsal amaçları için kullanmıştır.

Mustafa Suphi Bey'in anlattığına göre ikinci bir faktör de çok önemlidir: Müslüman proletaryası Batı'nın emperyalist burjuva devletleri İngiltere, Fransa, İtalya ve kısman de Avusturya ve Almanya tarafından istismar edilmektedir. Birinci faktör engelleyici karakterde olması bakımından, ikinci faktör ise Batı emperyalizmine ölümcül darbeyi vurmak açısından önem arz etmektedir.

Mustafa Suphi daha sonra Türkiye ve diğer Müslüman ülkelerin nasıl bir yol izlenerek devrimcileştirilebileceği sorusuna geçerek, bu açıdan en doğru ve umut verici yöntemin Rus Sovyet Cumhuriyetinde, Rusya'nın geniş devrimci merkezlerinde, bu ülkelerin devrimci öğelerini toplayarak Türk devrimci-sosyalist örgütlerin kurulması olacağını belirtti.

Onun fikrince, Rusya'da bulunan Türk sosyalistlerinin bir kurultayının düzenlenmesi, bu açıdan en öncelikli meseledir."[18]

----------o----------

[18] (Özgür Erdem, *Galiyev Yaşamı ve Mücadelesi*, İleri Yayınları, İstanbul 2009, S. 54 vd.) ve (Halit Kakınç, *Sultangaliyev ve Milli Komünizm*, Bulut Yayınları, İstanbul 2003, Sf. 214 vd.)

BAKÛ FÂCİALARI

No. 4, 15 Haziran 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Geçen mart ayı içinde Neft krallarından Takiyef etrafındaki askerî teşkilât ile Şûrâlar arasında çıkan ihtilâf neticesinde Bakû'da binlerce Müslümanın, Türkün kanı döküldü. Bugünkü nüshamızda görülecek Kafkas haberlerinden yine bu mâsum milletdaşlarımızın acıklı vaziyette bulundukları anlaşılıyor.

Bu haberlere göre dün, Dağıstan ve Gürcistan'ın muhalif kuvvetler tarafından işgali üzerine Bakû ve etrafının Moskova ile münasebeti zayıflamış, Şûrâlar İdaresi ise yüzde seksen bir ekseriyetle Ermeniler koluna geçmiştir. Bunun böyle olduğu bütün Kafkas haberlerinin Merkezî Ermeni Millî Komitesi marifetiyle tebliğ olunması ile de tahakkuk ediyor. Ve Ermenilerle Türkler arasındaki o yarım asırlık vahşî hırs ve adâvet neticesiyledir ki sosyalizmin insanlık ve kardaşlık bayrağı altında da böyle hunrîz vakalar hâdis oluyor.

Fakat Ermeniler Gürcistan'da ne derece ağır tazyiklere uğrayıp kaçarak, Bakû'da ne kadar çoklukla toplansalar, Müslüman Türk Halklarını yine azlıkta bırakamazlar.

Bakû ve etrafı Müslümanlarının çoğu işçi ve ekinci fakir halklardan mürekkep oldukları halde nasıl oluyor da Halk Şûraları ve Kızıl Ordu Teşkilâtları Ermeniler eline geçiyor.

Bunda şüphesiz, masum, zavallı, fakir halklarımızdan ziyade servet ve azametlerini ne olursa olsun muhafaza etmek azminde bulunan milyonerlerin ve bu milyonerlere boyun eğen siyasilerin dahli ve tesiri var.

Fakat, hani ya Bakû'da Müsâvatçılarımız? Nerede mazlum halkların saadet ve ikbâlini arayan insaniyet taraftarları? Nerede Müslüman Sosyalistler, o Sosyal-Demokratlar?!

Biz şimdi inkılâpçı safları arasında şu dökülen masum Müslüman kanlarına karşı cevap verecek kimse göremiyoruz. Ne bir aralık Halk Şûralarında ekseriyeti iddia eden Müsâvatçılar, ne Müsâvatçıları mürteci sayan Kızıl Sosyalistler meydanda! Güyâ ki, bu inkılâpçı mücâhitler Şarktan esen emperyalizm rüzgârlarına karışıp, kendi muvaffakiyetlerini başkalarına bırakarak yok olmuşlar.

Ortada yatan mazlum halk gövdeleri içinde biricik maruf simaya tesadüf edilemiyor!.. Yalnız halk kahredilmiş!... Yalnız millet kanı akıtılmış!.. Ara-

da beylerden, ağalardan kimse yok. Siyasîler, muharrirler, hatipler, sosyalistler, halkı düşman koluna bırakıp kaçmışlar!.. Hayal ettikleri yeni bir ikbale doğru uçup gitmişler!...

Müslüman âleminde yetişen siyasîlerin bu haline acınmamak mümkün değil.

Gürcistan tamamen müstakil olsa da Türkiye Bakû kapılarına dayansa da Bakû'da Şûrâlar İdaresinde yer tutmaya kendisinde hak gören Müslüman Sosyalistleri bırakıp kaçmayacak, biçâre Kafkas Türklerini düşman unsurlara kırdırmayacaktı. Bir millet içinde, bâhusus şimdiye kadar ecnebi boyunduruğu altında yaşayan bir millet içinde, muhtelif fikir ve fırkaların mevcudiyetinden doğacak aheng-i içtimâiyi felsefe nokta-i nazarından anlamak herkes için müyesser ve mümkün olmasa bile, şu kanlı ve acıklı vakalar karşısında her fikir ve meslek erbabının millete hizmet edeceği vakitlerin geleceğini inkâr etmek mümkün olmaz. Bakû fâciaları, bize Müslüman Sosyalistlerinin Şûrâlar sırasında kuvvetlenmesi hattâ burjuva Müslümanlarının hayatları için faydalı olduğunu gösteriyor.

Burjuva ve emperyalist kıtalarda ise sosyalistler bu memleketlerin beynelmilel vasattaki istikbalini hazırlayan fedakâr mücâhitler. Onun için bu mücahitlere (ölüm) karşısında bile işgal ettikleri mevkii bırakmamak lâzım geliyor. Hele terk-i mevki ile halkın hayatı tehlikeye girebilecek zamanlar bunlar için imtihan günleri... Yine bu sebeple, şûrâlar safında çalışan Müslüman inkılâpçıları için hayatın en zulümkâr saatlerini bile sebat ve metanetle karşılamak bir borçtur.

Bakû'da sosyalistlerimiz bu borcun mahiyetini, bu borcun halkın hayatıyla ne kadar yakından alâkadar olduğunu takdir etselerdi, ne Ermeni burjuvaları Şûrâlar İdaresine nüfuz edebilir, ne işçiler Takiyef'lerin milyonlarına alet olur, ne de bu masum Müslüman kanları dökülürdü.

Mustafa Suphi[19]

----------o----------

[19] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 57 vd.

TÜRKİYE SEFİRİNİN BİR YENİ NOTASI DAHA[20]

No. 4, 15 Haziran 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Galip Kemalî Bey Türkiye'nin bu kadar mühim işleri içinde Moskova'da neşredilmekte olan Türk Sosyalist gazetesini bir türlü hatırdan çıkarmıyor. Hariciye İşleri Komisarının ilk notaya cevabına karşı cevap olmak üzere iki sahifelik uzun bir nota daha takdim ediyor. Ve burada artık bizim ikâmetgâhımızın nerede olduğuna, Müslüman Sosyalistler Komitesinin Komisaryatla bir çatı altında bulunduğuna kadar birçok tafsilât var...

Maksat ne? Yeni Dünya'yı mutlaka kapatmak, muharririni dünyanın diğer bir yüzüne kadar sürdürmek değil mi? Fakat serbestî-i vicdan, serbestî-i kelâm namına Sefir'in bu iddia ve emirlerine bir Türk Sefiri olması itibarıyla biz bile mustarip oluyoruz. Müslüman âleminde her ferdin, kâinatı yalnız kendi gözleriyle görmek, fikir ve vicdana tahakküm etmek hastalığı ne zaman nihayet bulacak?

Kâinat-ı eşyada, hayatta, fikirde, felsefedeki ahengi anlayacak zamanlar ne vakit gelecek; cüretkâr vicdana, hiç olmazsa okumuşlarımız ne vakit malik olacaklar?

Osmanlı Elçisinin İkinci Notası

Rusça "Jizn" gazetesi (Türkiye ve Halk Şûrâları Hükûmeti) serlevhası altında neşrettiği makalede şöyle diyor: Bu günlerde Türkiye Sefiri Galip Kemalî Bey Haricî İşler Komisarlığına Osmanlı Hükûmeti tarafından yeni bir nota daha vermiştir. Bu nota Türkiye'de icra edilmekte olan sosyalist propagandası hakkındadır. Notada tahrikatın başlıca menbâı olarak Moskova'da çıkmakta olan (Yeni Dünya) gazetesi gösteriliyor ve Rusya Cumhuriyetleri Hükûmetinden bu propagandaya nihayet verilmesini iltimas ediliyor.

---

[20] Osmanlı Devleti'nin Moskova Büyükelçisi Galip Kemali Bey, Yeni Dünya gazetesinin kapatılması için ilk notasıyla yetinmemiş, Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin'e bir nota daha vermiş ve sonuç almak için -Çiçerin'i-bizzat ziyaret ederek Yeni Dünya'nın yayınının durdurulmasını istemiştir. Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan, Galip Kemali Bey'e verdiği yanıtta, Yeni Dünya yayınlarının Sovyetlerdeki "basın özgürlüğü" kapsamında olduğu ve sınırlanamayacağını belirtmiştir. Osmanlı Hükümeti bunlarla yetinmemiş olacak ki, Canik (Samsun) Mutasarrıflığını uyararak Yeni Dünya'nın Türkiye'ye sokulmaması konusunda uyanık olunmasını istemiştir. (Ayrıntılar için bakınız: Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, S. 35 vd.)

Galip Kemalî Bey tarafından bu meseleye dair ikinci defa olarak nota verilmektedir. Salâhiyetkâr mehafilden bildirildiğine göre: Rusya Hükûmeti tarafından bu ikinci notaya verilecek cevap birinci notaya verilen cevaba müşabih olacaktır.

İlk notaya Haricî işler Komisarlığı "Yeni Dünya"nın Moskova'da intişarı (hususî) mahiyette olduğundan kanunî bir sebep olmadıkça gazetenin kapatılması mümkün olmayacağı yolunda cevap vermişti.

Osmanlı Sefiri tarafından bu hususta ikinci bir notanın daha verilmesi maddeten gösteriyor ki, "Yeni Dünya"nın neşriyatı Osmanlı Hükûmetine lâtife halinde tesir etmiyor.

Moskova'da çıkan Türk Sosyalist "Yeni Dünya" gazetesinin muharriri Mustafa Suphi Beydir. Suphi Bey İstanbul Darülfununu iktisat muallimi, Türkiye'nin mâruf ihtilâlci siyasîlerinden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ateşli düşmanlarındandır. Türkiye inkılâbından sonra İstanbul'da "İfham" gazetesini çıkararak parlamentoda en değerli muhalif âzâların faaliyetine iştirak etmiştir. Fakat netice olarak "İfham" kapatılmış ve Suphi Bey arkadaşlarıyla beraber Sinop'a nefy olunmuştu. Bundan sonra Suphi Bey Sinop'dan firar ve Rusya'ya muhaceretle, Türkiye-Rusya arasında sulhun in'ikadından sonra Sosyalist "Yeni Dünya" gazetesini neşre başlıyor.

(Yeni Dünya) başlıca Türkiye'de ve Rusya'nın çokça esir olan yerlerinde dağılıyor. Suphi Bey'in Türk işçi ve köylüleriyle Rusya'daki esir askerler arasında azîm nüfuz ve şöhreti var. Halk kendisine pek ziyade muhabbet gösteriyor. Onun içindir ki, Osmanlı Hükûmeti, halkın taassubunu Suphi Bey'in inkılâpkâr nüfuz ve tesirinden muhafaza maksadıyla tedbirler ittihazına mecbur oluyor.

(Yeni Dünya) Galip Kemalî Bey pek iyi biliyor ki Türkiye'de sosyalistlik ancak teşkilât devrine ayak basıyor. Fakat iş onda değil, bu vesile ile belki veli-yi miâm paşalarımızın başına bir hâl gelir korkusundandır değil mi?

Cenup Türklerinde sosyalizm nasıl iptidai bir teşekkül devri geçiriyorsa (paşalar emperyalizmi) de şüphesiz intihâî bir tehaffuz gayesi takip ediyor. Fakat bu kadar meraka bu derece ihtiyata (ne) lüzum var? "Yeni Dünya"nın yazıcıları sosyal demokrat olsalar da anarşist değil; ve bir de her şeyden evvel mütefekkir, muharrir, sulh ve eslâma riayetkâr kişiler.

Hem mazlum halklar işi ele alıncaya kadar, Türkiye daha birçok beyleri ve paşaları doyurabilir.

Onun için endişe etmeyiniz efendiler, müsterih olunuz ve bizleri de notalar peşinde ecnebi dairelere girmeye mecbur etmeyiniz.

Mustafa Suphi[21]

----------o----------

[21] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 45 vd.

SULTAN MEHMET HAN-I HAMİS'İN VEFATI

No. 5, 18 Temmuz 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Son günlerde geçen büyük vakaların biri de: Bütün Müslümanların halifesi ve Türklerin Hakanı olan Beşinci Sultan Mehmed'in vefat eylemesidir.

Sultan Mehmet (10) Temmuz inkılâbından altı ay sonra şeriatçılar tarafından ihdas olunan (31) Mart irticâını müteakip Abdülhamid'in hâlliyle 14 Nisan 1325 tarihinde Osmanlı tahtına geçmişti. Kanun-ı Esasi'nin tehlikeye düştüğünden korkan bütün Türk gençliği en ırak vilâyetlere varıncaya kadar memleketin her tarafından Selânik'e ve Selânik'ten Hareket Ordusu'yla İstanbul'a ateşten bir akın halinde çıkıp gelmişlerdi. Paris'ten, Viyana'dan, Berlin'den, Lozan'dan tahsillerini bırakıp yalnız hürriyet için, hürriyetin kurtarılması için koşup gelen Türk gençleri Ayastefanos'ta Kızıl Sultan'ın hâlli fetvasını alır almaz İstanbul'a Çırağan Sarayına şitap ettiler.

Veliahd-ı Saltanat Reşat Efendi'nin arabası her türü merasimden âzâde olarak yalnız bu genç ve içtihatlı hürriyet fedâkarları tarafından Serasker Kapısına kadar takip olunmuştu.

Her türlü cehlin, taassubun, riyânın karargâhı olan İstanbul'da ve bütün Türkiye'de hürriyetin tesisi şimdi Sultan Mehmed-i Hâmis nâmıyla tahta cülûs eden Reşat Efendinin itidal-i tab'ından, memlekete ve halka karşı mervî olan fart-ı şefkatinden bekleniyordu.

Hakikaten Sultan Mehmed-i Hâmis yıllarca büyük biraderi Abdülhamid'in gazap ve istibdadına mahkûm olmuş, hapsolunduğu sarayda ise bazı felsefe ve tasavvuf kitaplarıyla ülfet etmişti. Mevlâna Celâleddin-i Rûmîye intisabı, Mesnevide ihtisası vardı. Aynı zamanda mükemmel bir neyzen (musikişinas) idi.

Dokuz senelik saltanatı devrinde hükûmete karşı tavır ve vaziyeti gösterir ki, Sultan Mehmed-i Hâmis meşrutî saltanatlar için nazîrsiz bir padişah olabilirdi. Fakat Osmanlı memleketlerinde hürriyet ve meşrutiyetin velevki burjuvazya mahiyetinde tenevvür edememiş olması cihetiyle padişahın tab'ındaki hilm, şahsiyetindeki zaaf fayda yerine zarar verdi.

31 Mart irticâının bastırılmasıyla fedakâr gençler işlerine, tahsillerine döndüler. İstanbul Hükûmeti ise itikatsız, imansız, programsız birtakım politikacılar, komiteciler elinde kaldı. İttihatçılar arasında irticâcı fikirler kudurmuş deve adımlarıyla etrafa saldırıyor. Mısır Prensi Halim Sait Paşa ile bunun

sarayında beslenen Emrullahlar mistik nazariyeleriyle siyasî içtimâlarda ve hattâ darülfünunlarda, konferanslarda gençleri hayat ve havasızlıktan adeta boğmak istiyorlardı. Talât ise malûm olan edaları ile halka ve mütefekkirlere diplomatlık satıyor, hürriyete, medeniyete, maarife, ümrana ait her işi erteye bırakıp günler geçiriyordu.

Nihayet memleket içinde yüksek bir kuvvetin müdahale edebileceği günler de geldi. Padişahın ortaya çıkabileceği, halk ve hükûmet namına söz söyleyebileceği zamanlarda da Saray-ı Humayûn'dan bir ses işitilmedi.

Balkan muharebesine ne suretle olursa olsun girişmemek, halkın ve memleketin, devletin menfaati iktizasından iken, İttihatçıların mitingleri önünde Muhtar Paşa gibi padişah da boyun eğerek hem Balkanları birden kaybetmeğe hem de birçok ebnâ-yı sebili mahve sebep oldular.

Edirne'nin sukutundan evvel Enver, Talât ve paşaları Bâbıâli'yi zapta kıyam edince yine padişahtan ses işitilmedi. Sultan Mehmed-i Hamiş bu sırada Saltanatın menfaati namına kendisine bazı ihtarlarda bulunan Şehzade Yusuf İzzeddin Efendiye "fakat ittihatçılar galip geldiler!!" cevabını verdi ve Sait Halim Paşanın Sadaretini derhal tasdik eyledi.

Bu ve buna benzer birçok zaaflarla Sultan Mehmet Han-ı Hâmis Al-i Osman'ın Türk Halkları içindeki nüfuz ve iktidarını yarı yarıya kaybetmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Hükûmeti, Abdülhamit gibi halkın cehil ve taassuptan bahisle tasallutu mazur göstermek isteyen bir takım gâsıb ve câbirler elinde bir oyuncak olmuştur.

Hakikaten hürriyetperver ellerde vücudundan Türk Müslüman halkların faydalanacakları tarzda istifade edilecek olan padişah-ı merhum birtakım mütegalliblerin cebir, tahakküm ve istibdadına âlet olarak şu dokuz senelik devr-i saltanat geçirmiş ve şu hal üzerine irtihal-i dâr-ı bekâ eylemiştir.

Şehzade iken büyük kardeşinin zulmüne otuz bu kadar yıllar tahammül ettiği halde tahta cülusundan sonra da adî şahıslar tarafından dûçâr-ı tecavüz olan bu bedbaht padişaha acıyıp rahmet okumamak mümkün değil: ("Rahmetullahu aleyhi rahmeten vâsia")

Mustafa Suphi[22]

----------o----------

[22] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 68 vd.

ŞÛRÂLARIN BEŞİNCİ UMUMİ KURULTAYI

No. 5, 18 Temmuz 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Rusya'nın Halk Şûraları, Beşinci Umumî Kurultayını da her türlü güçlük ve küçüklüklere rağmen muvaffakiyetle neticelendirdi.

Halkın iradesine, halkın hâkimiyetine dayanamayan kan içici muhtekir kara gürûhlar, bu kurultayın sosyalizme mezar olacağını çoktan beri tasavvur etmekteler iken, muvazenesiz Sol (S.R.) başçılarının bu kurultaydaki nutukları zehirli gazlar gibi etrafa yayılıp, hele Alman elçisi Mirbach'ın katli haberleri de kulaktan kulağa haber verilince hayat ve harekete geldiler. Umumî surette insanlık ve azatlık düşmanı olan bu gürûhlar (7 Temmuz) Moskova sokak muharebelerinde Sol (S.R.)'lerin kuvvetlerini temsil ettiler. Şûrâlara, şûrâ askerlerine ve hatta masum halka kurşun, gülle ve bomba yağdırmaya başladılar. Fakat hak ve adalet bu canilerin önüne aşılamaz bir dağ halinde yükseldi. Halk Hükûmetini, halkın kendisi müdafaa ederek iki üç saat içinde kıyam ve isyanı bastırıldı.

Beşinci Kurultayın karargâhında şimşekli nutuklarla kendisini hissettiren şu vakalar yine bu kurultayın çelik çember gibi kuvvetli kararlarıyla kıvrılıp kıstırılarak ortadan kaldırıldı.

Kurultay bir kere Von Mirbach'ın katli, sırf Almanya ile Rusya arasındaki sulhun ihlâli maksadıyla Fransızlar ve İngilizler tarafından halk menfaatinin sulhta mı veya harpte mi olduğunu anlayamayacak derecede muvazenesizlik gösteren bazı politikacılar eliyle meydana getirildiğini göze alarak Almanya ile iyi münasebette devam çarelerine tevessül etmiştir. Alman haricî haberlere göre Almanya'nın da bu ciheti ihmal etmeyerek düşmanlarının hilekârlığına yol vermeyeceği, Rusya ile sulhta devam edeceği anlaşılıyor. Kurultay umumiyetle işçi ve rençber halklarının alın terlerini ceplerine akıtmaktan başka işe yaramayan spekülâsiya ile mücadeleye, şehirleri ekmeksiz bırakmaya çalışan köy burjuvazyasını tedibe, ekmeğe monopol usulünü şiddetle tatbike, diğer eşyaya katî fiyatlar tâyine, hülâsa: Halk iktisadiyatına ait bütün meselelere dair açık ve katî kararlar verdiği gibi memleketin tabiî hayatı nokta-i nazarından ehemmiyeti olan Kanun-ı Esası ve askerlik işlerini halletmiştir.

En son şeklinin tanzim ve ilânı İcra Heyetine havale olunan Kanun-ı Esasî meydana gelince Rusya'nın idare şebekelerini teşkil eden Halk Şûrâla-

rının yekdiğerlerine ve bütün Rusya'ya karşı alâkası anlaşılacak ve böylece Federasyalı Sosyalist Rusya Şûrâlar Cumhuriyetinin faaliyeti şimdiye kadar göze batan bazı zıddiyet ve uygunsuzluklardan kurtulmuş olacaktır.

Şimdilik yalnız Rusya'da teşkilâta başlayan sosyalizmin gerek içindeki halk düşmanlarına gerekse dıştaki emperyalist kuvvetlere karşı ehemmiyetli bir mevki tutması için silahlı, intizamlı, itikatlı bir asker kuvvetine ihtiyacı tasdik olunarak, Kurultaydan Kızıl Ordu hakkında da faydalı kararlar çıkıyor. Halka her an hücum edebilecek olan burjuvaziyaya silâh verilmesi esası asla kabul edilmediği gibi, Kızıl Ordu askerlerinden de itaatsizlik, intizamsızlık edenlerin bilmuhakeme derhal kurşuna dizilmesi kararlaştırılıyor.

Beşinci Kurultay böylece bir haftalık içtimaî esnasında görülmesi lâzım işleri Moskova sokaklarında patlayan top ve bomba iniltilerine de kulak asmaksızın tamamlayarak bütün dünya inkılâpçılarına misal ve emsal yolu göstermiştir. Kurultayın bu devamlı hatta fasılasız muvaffakiyetine esas ve istinad noktası, bütün Rusya Komünistler Bolşeviklerinin teşkilâtçılık yolundaki faaliyet ve muvaffakiyet-i evveliyeleridir. Şu faaliyet neticesi olarak Kurultaya üçte iki nispetinde komünist vekiller gelmiş ve şu vekiller can alıcı meselelerde ittifak ile hareket etmiştir.

Komünist Bolşeviklerin şu faaliyet, şu teşkilât ve nihayet şu ittifak ve ittihadları dolayısıyladır ki Kurultayda karışıklık çıkarmak isteyen her fırka ve her grubun teşebbüsü sukût eylemiş ve hariçteki iğtişaş da bu sayede bastırılmıştır.

Hülâsa: Mirbach'ın katli ile başlayan terör için Şûraların Beşinci Umumî İçtimâı'nı karargâh ittihaz eden bedhahlar, her türlü tehlike karşısında her türlü ittihad ve ittifaktan ayrılmayan mücahitler tarafından ezilip mahvedilerek, Rusya'da sosyalizm daha metin ve kuvvetli adımlarla hayatta ilerliyor. Moskova'dan zafer ve muvaffakiyetle vilâyetlere dağılacak olan halk başçılarının bulundukları yerlerde inkılâbın geçen devirlerden daha ziyade yerleşip kuvvetleşmesine, bütün işleri zavallı halkın kanını emmekten, bütün sanat ve maharetleri fakir işçi ve rençberlerin derisini yüzmekten ibaret olan kapitalist, aynı zamanda monarh, karadavoy ve jandarma taraftarı olan muhtekir burjuvaların bir kat daha ezilmesine çalışmakta kusur etmeyeceklerinde şüphe yok.

Mustafa Suphi[23]

----------o----------

[23] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 69 vd.

KUYAŞ GAZETESİNE CEVAP TÜRKİYE'DE İŞLER[24]

No. 5, 18 Temmuz 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Âdem hangi dinden? Hangi milletten? Cihangirlik siyaseti - Anadolu'nun hâli-Bâb-ı Âlînin zaptı - Sulh ve Edirne'nin fethi - Kahraman Enver - İntihap manevraları - Suikasttan istifade Mahmut Şevket'i feda ve bütün muhalifleri idam ve neyf - Kanun-ı Esasi'den faydalanmak bir cürm ve cinayet mi?- Sosyalizm adına safsata - Türkiye'de işçi yok? Sermaye yok? Sosyalizm yok? - Türk köylüsünün mükerrer yüzlerce koyun ve sığırları mı? Satılık ormanları mı var? - Kursak için çalışan kim?!

***

Kazan'da çıkan (Kuyaş) gazetesinin 12 Haziran tarih ve 1242 numaralı nüshasında Yeni Dünya'nın muharriri ve (Türkiye'de Sosyalistlik) serlevhasıyla neşr olunan uzun makale, doğrudan doğruya şahsıma ve muharriri bulunduğum bir gazeteye taallûku cihetiyle bazı cevaplar yazmak ihtiyacını hissediyorum.

1) Bu makalenin birinci maddesinde bizden bahisle bir sual irad ediliyor: *"Bütün Müslüman, Türk ve Tatar âleminin dini ve mukaddesatı ile oynayan bu adam hangi din ve hangi millettendir?"*

(Ali Haydar) imzası bence meçhul: Fakat bu, bazılarının rivayetleri gibi iyice tahsil görmüş, ecnebi dillerine âşina genç bir zabit değil, skolâstik münakaşâtından kurtulamamış, metafizik devirden hayat ve hakikat âlemine geçememiş, küflü dimağa sahip mutaassıp ve âdâb-ı muaşeretten tamamıyla mahrum, cahil bir softa olması lazım gelir. Yeni Dünya, Rusya'da Müslüman sosyalistleri Merkez Komitesi'nin nâşir-i efkârı bir gazete, ben ise Türkle-

[24] Kazan kentindeki milliyetçi Tatarların çıkardığı Kuyaş gazetesi, Ali Haydar imzası ile Mustafa Suphi'yi doğrudan hedef alan bir yazı yayınlamış; "... Bütün Müslüman, Türk ve Tatar âleminin dini ve mukaddesatı ile oynayan bu adam hangi din ve hangi millettendir..." diye sormuştur. Yazı bir dizi suçlamayla beraber, Mustafa Suphi'yi Mahmut Şevket Paşa suikastıyla de ilişkilendiren bir iddiada bulunmuştur. Mustafa Suphi; "Kuyaş Gazetesine Cevap. Türkiye'de İşler" başlıklı uzun makalesinde söz konusu iddiaları cevapladıktan sonra o dönem hangi coğrafya olursa olsun, dönemin önemli burjuva argümanlarından "sermayesiz, işçisiz ülkelerde sosyalizm davası olmaz", politikasını hedef almış ve Anadolu üzerinden bu burjuva iddiasına karşı çıkmıştır.

rin cihangirlik siyasetine eskiden beri muhalif, Müslüman âlemine mensup, Türk milletinin kendi asgarî muhitlerinde azamî faaliyet-i medeniyeye taraftar, iktisat âleminde ise sosyalist bir yazıcıyım. Şimdi, bu şartlar dairesinde benden nasıl bir akıl ve ne mahiyette bir mantık ile cihangirlik davasına müzaheret talep edilebilir?

Hem öyle bir cihangirlik ki, ne istilâcı Hun ve Türkler gibi arkalarında bitmez-tükenmez halk menbâına ne de Romalılar gibi sanat ve medeniyet-i bedâyiine mâlik.

Rusya'da mutlak çarlık teşkilatının inhilâli ve Kafkas hudutlarının Ruslar tarafından tahliyesi karşısında Enver Paşa ve hempâlarının Küçük Asya'yı büsbütün boşaltmaya, Anadolu'da zaten azalmış, yorulmuş, zayıflamış olan biçâre halkı, Büyük Asya'nın Altay ve Ural vadilerinde büsbütün mahva sevk ediyor. Türklere de Rusya'da çarlığın sükûtu ile bu sefer zaptedilmiş olan Trabzon, Erzurum, Van ilâh... vilâyetlerinden fazla olarak bir de eski muharebede Anadolu'dan koparılan Kars'ı, Ardahan, Batum sancaklarını geri almak müyesser oldu. Türkler için bundan büyük saadet tasavvur olunamaz: Şimdi yapılacak iş Türk halklarını Türkistan ve Hindistan'a doğru dağıtmak mı? Yoksa Şarkî Anadolu ile Garbî Anadolu'yu birbirine bağlayarak eldeki yerleri birleştirip kuvvetlendirmek mi? Kuyaş gazetesinin okuyucuları bizim memleketlerimizin halini belki iyice bilmezler: Fakat şimdi onlara Erzurum, Van, Bitlis hatta Trabzon vilayetlerinin Türkiye ile münasebeti gayet zayıf olduğu, Erzurum'a asıl saf Türk halklarının kalabalıkça yaşadıkları Ankara, Konya, Sivas vilayetlerinden gelecek imdat kuvvetlerinin üç ay sefer etmek mecburiyetinde bulunduğu, arada demiryolları olmadığı gibi, şoselerin de top ve mühimmat sevkiyatına müsait bulunmadığı söylenecek olursa, büyük hayretler içinde kalırlar değil mi? Evet, Avrupa canavarlarının yorgun argın çabaladıkları, Rusya emperyalizminin yere serilip, fakat ölmeyerek sadece dalgınlıklar içinde yattığı bu sıralarda Türkiye'ye düşen en birinci vazife Anadolu'nun ittisak hatlarına kuvvet verip, yolları, demiryolları tamamlayıp Küçük Asya'nın Şark ve Garbını birleştirmek, bütün kuvveti şu topluluk ve birlik cihetine sarf etmek. Enver ve Talâtların hükûmeti ise bu meseleyi ikinci ve üçüncü plâna bırakıp Asya'da hegemonyal bir vaziyet almak istiyor.

Halbuki hiç düşünülmüyor ki Kafkasya hududunda halihazırda bulundurulabilmekte olan ilk yüz bin kişilik muazzam bir Türk ordusuna karşı Rusya Çarının Kazaklar içinden toplayacağı asker yarım milyona bâliğ olur.

İmdi, Rusya'da meydan alabilecek en küçük bir irticâ hareketi üzerine Anadolu'da baş gösterecek olan bu tehlike karşısında Ali Haydar ve emsâlinin taraftar olduğu istilâ ve cihangirlik siyaseti bir donjuanlıktan (başka) ne mânâda telâkkî olunabilir?

İşte Yeni Dünya'da neşrolunan fikirlerin esas ve esbâbı: Bundan başka, işte size sıra sıra makaleler, *Cenuptaki Türkler, Eski ve Yeni Rusya - Türk ve Müslüman Memleketleri, Rusya İnkılâbında Müslümanlar (Yeni Dünya numara: 1) Uluğ Türkistan Cumhuriyeti, Tehlike Karşısında İntihar, Şimal Türklerinin Muhtariyeti altındaki makaleler (Yeni Dünya numara: 2) Hindistan Seferi, Bakü Faciaları (Yeni Dünya numara 3-4).*

Bu âciz muharririn kaleminden çıkan bütün bu yazılar, hatta yalnız vatanım olan Türkiye'nin değil, Müslüman dünyasındaki mahkûm ve mazlum milletlerin medeniyet ve saadetleri namına figan ve feryat ediyor.

Bu Fransız, İngiliz, Alman demeksizin, Nikolay, Wilhelm veya bizim Osmanlı saltanatının naibleri Enver-Talât paşaları ayırmaksızın, mazlum halklara eziyet eden ve cefa eden bütün hükûmet ve hükümdarlara karşı açılmış bir hakk-ı adalet dâvâsı...

İmdi Ali Haydar isimli bir yazıcı da böyle cihanşümul bir dâvâ karşısında (Kuyaş) gazetesi vasıtasıyla bize: "Siz hangi dinden ve hangi millettensiniz ?" sualini soruyor.

Zavallı miskin çocuk!

2) Muhalifimiz bize karşı söz söylerken (Hürriyet ve itilâf) kabinesinden ve bu kabine zamanındaki Balkan Muharebesi mağlûbiyetinden, Talât ve Enverlerin tekrar hükûmet başına gelmesiyle Edirne'nin nasıl fetholunduğundan ve nihayet (İttihat ve Terakki) başında duran Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden bahsederek katillerden bir kısmının Bayazıt Meydanında asılarak, diğer bazılarının Avrupa'ya kaçtığından bahsediyor. Bu araya mahirane bir mugalâta ile bizim de adımızı karıştırıyor.

Bizim (Hürriyet ve itilâf) partisi ile alâkamız olmadığı gibi Balkan Muharebesindeki vaziyetimiz gayet açık ve vâzıh, hükûmetten kovulmuş olan İttihatçılar o zaman İstanbul sokaklarında bayrak açıp harp lehinde mitingler yaparken, bizim neşrettiğimiz (İfham) gazetesi doğrudan doğruya harbe karşı ve hatta Makedonya'ya muhtariyet vermeye razı idi. Çünkü askerî mütehassıs ve Erkân-ı Harp derecesindeki yoldaşlarımız ordunun, Mahmut Şevket Paşa'nın yeni teşkilâtıyla altüst olan heyetindeki harp kabiliyetsizliğini pek iyi biliyorlardı. (İfham) gazetesiyle harbin sonuna kadar nokta-i nazarımızda sabit kaldık. Balkanlarda Türklerin mağlûbiyetine, ittihatçıların ordu arasında (asker harp etme, hükûmet memleketi Bulgarlara sattı) yolunda vâki tahrikatı da yardım ederek tahminlerimiz maatteessüf tahakkuk etti.

İstanbul'un tehlikede kalması üzerine Kâmil Paşa Kabinesi tarafından sulh müzakerelerine girişildiği sırada yedi asırlık Osmanlı Saltanatının merkez-i hâkimiyeti olan (Bâb-ı Ali) Talât ve Enverlerin başlarına topladıkları bir yüz kişilik -şu Ali Haydar'ın tâbiri veçhile yol basarlar gibi- bir eşkıya

çetesi tarafından basılıp zapt edildiği ve bu sırada Harbiye Nâzırı Abdülhamit zamanında yıllarca zindanlarda yatan Ahrarlardan Nâzım Paşa bizzat Enver'in attığı kurşunla vurulup öldürüldü.

Bu vakadan sonradır ki, şu çetenin başları Talât, Enver (ve) arkadaşları bir kabine teşkil ediyor. Ve zavallı Mahmut Şevket Paşayı zorla sadrazamlığa davet ediyorlar. Mahmut Şevket Paşa mevki-i iktidara gelmesiyle arz-ı hulûsa giden matbuat vekilleri arasında (İfham)ın muharrirlerini görmeyince hususi bir davetle bizi ayrıca kabul ediyor. Ve hemen aynen şu beyanatta bulunuyor:

"Gazetenizin mücahedatını harbin ihtidasından beri takip ediyorum. Sizin neşriyatınızdan başka benim fikrime muvafık olanı yok. Devletin ve ordunun hali bizi sulha mecbur ediyor. Binaenaleyh "Vatan" nâmına olsun bize yardım ediniz, İttihat gazeteleri şimdiye kadar kullandıkları dili birdenbire değiştiremezler. Fakat sizin mesleğiniz açık ve sağlam. Cesaret-i medeniyenizi tebrik ederim, yardımı elbette reddetmezsiniz" dedi. İki gün evvel (ya Edirne ya Ölüm) şiarlarıyla uçuşan albayraklar altında hükûmet kapısını basan kişilerin Sadrazamı ve Harbiye Nâzırı tarafından söylenen bu sözler bizi hayretlere sokmuştu. Arkadaşlardan biri "Paşa, şu halde Nâzım Paşa'nın ne kabahati vardı?" dedi. Mahmut Şevket Paşa'nın buna karşı cevabı "Ben zaten bu mevkii birçok ısrarlar üzerine kabul ettim" den ibaret oldu. Tabiî Talât ve Enver'in tehditleriyle diyemezdi. Böylece Mahmut Şevket Paşa Kabinesi Talât ve Enverlerin ortaklığı ile Kâmil Paşa'nın sulh şartlarından daha fena şartlarla sulhu akd ve Edirne'nin yarısını Bulgarlara terk ettiler. Memleketin hüsn-ü tâlii eseri işler tasfiye olunmadan Balkan Hükûmetlerinin kendi aralarında çıkan dava üzerine Bulgarlar Edirne'yi boşaltıp kaçınca Türk Ordusunun hudutta kalan kısımları ilerleyip Edirne'ye yaklaşıyor. Fakat bu sırada, Osmanlı İmparatorluğu Arnavutluk'u, Rumeli'yi, bütün Makedonya'yı, Akdeniz adalarını kaybetse de ittihatçılara, avanturalarına bayrak olabilecek bir kahraman lâzımdı. Onun için askerin ileri hareketi durdurularak İstanbul'dan Enver Bey Edirne cephesine gönderildi. Enver Bey birkaç tabur süvari ile Edirne'ye yaklaşıp ileri varan piyade alayını durdurarak Edirne'ye girdi. Tüfekler havaya atılarak sürür nümayişleri yapıldı. Çünkü Edirne'de Bulgar askeri kalmamıştı. Keşif kolları arasında vakî olan küçük mikyastaki tüfek müsademelerinde yalnız bir zabit ile birkaç asker telef ve mecruh olmuştu. İşte Balkan harp ve sulhunun fâcialı macerası, işte Edirne fütuhatının ve Türk milletleri içinde büyük bir bahtsızlıkla türeyen Edirne kahramanlarının mahiyeti! Balkan Harbi tasfiye olunduktan sonra mebusan intihabları karşısında İttihatçılar fena bir vaziyette idi. Edirne kahramanlığı millet için kanaatbahş neticeyi vermedi. Daha nice türlü yaldızlı "hap'lar ittihatçıların sahtekârlık-

larını halk nazarında saklayamıyor ve muhalefet kuvvet buluyordu. Böyle bir zamanda ittihatçılar Nâzım paşa taraftarlarının umumiyetle Mahmut Şevket Paşa ve arkadaşlarına karşı suikast tertibinde bulunduklarını haber aldılar. Suikast mürettipleri arasına (hafiye)ler sokmaya muvaffak olmuşlardı.

Suikast Mahmut Şevket Paşa ile Talât, Enver, Cavid, Cemal'lerin aynı gün ve saatte katlolunmaları yolunda tanzim olunmuştu, ittihatçılar bunu pek iyi bildiler. Ve bu fırsattan istifade ile memlekette (terör) devri açmak ve intihapları bu sayede istedikleri gibi yaparak hükûmet sandalyelerini her ne de olsa terketmemek siyasetini takip ettiler. Muayyen gün ve saatte Mahmut Şevket Paşa öldürüldü. Şu kadar ki, bu zamanda ne Talât ne Cavid yerlerinde yoktu, iş biçâre Mahmut Şevket'in katliyle nihayet buldu. İstanbul'da ve vilâyatta ne kadar muhalif partiler varsa, genç veya ihtiyar, liberal veya muhafazakâr, sosyalist veya kapitalist farksız surette toplanıp hapsolundular. Sonra bu siyasî esirler yer yer memleketin her tarafına sürüldüler.[25]

Şimdi ikide birde her tarafa ve her neviden muhalif Türk politikacılarına karşı Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden bahseden İttihatçılar ne vaziyette kalıyor? Yaptığı pisliği örtmek için çabalayan kediler gibi küllü ocakları eşelemeye lüzum yok. Bu hususta Mahmut Şevket Paşa'nın hatunu ve kayın biraderi, Kapı Ağası vekâyie şahittirler: Katliamdan üç gün evvel merhum Mahmut Şevket Paşa aleyhinde ittihatçıların bir tertibi olduğunu bunlar bizzat hissetmişler ve katldan sonra feryad ü figân ile hakikati yakınlarına anlatmışlardır, ittihatçılar, böylece fikirlerine bazen itiraz eden Mahmut Şevket Paşa'yı muhaliflerine öldürtmüşler ve bu vasıta ile memleketteki bütün fırka teşkilâtları ortadan kaldırtarak Türkiye'ye hâkim olmuşlardı. Sizi gidi ihanetkâr katiller! Mahmut Şevket Paşa'yı Mülâzım Kâzım, Topal Tevfik'ten ziyade sizin hainlikleriniz mahv ve ifnâ etti. Siz onu öldürmeye yol verdiniz. Sizin için o kadar fedakârlık eden bir adamı sokak ortasında köpekler gibi öldürttünüz. Bir de son dakika-i hayatına kadar kendisine belki siyasî dostlukta da bulunmuş olan[26] bizlere karşı utanmadan Mahmut Şevket'in katli meselesinden bahsediyorsunuz. Ve bizi katillikle itham etmek istiyorsunuz, işte size katlin, cinayetin, hıyanetin mahiyeti! İttihatçıların bu hali bütün insaniyet ve bütün kâinat tarafından alçaklıkla yâd olunacaktır.

Şimdi, düşününüz, muhakeme ediniz kariler! Mahmut Şevket Paşa'nın katili kimdir?

---

[25] Bizim "İfham"ın yalnız muharrirleri değil, gazete satıcıları bile Sinop'a sürülmüştü. Sabık Erkân-ı Harp yüzbaşılarından ve Paris Darülfünun mezunlarından muhterem ve muktedir bir simâ olan yoldaşım Ahmet Ferit de ailesiyle sürgünlerde yaşamağa mecbur oldu. Evvelâ Sinop'a, oradan Çankırı'ya sürülmüştü. Şimdi, Bilecik hisarlarına sürüldükleri bildiriliyor

[26] Yine Fatih Kerim'in İstanbul mektuplarında İfham'ın sulh konferansına dair neşriyatını okuyunuz.

3) Ali Haydar adlı bir safdil acemi yazıcı bugünkü Türkiye'nin başında duran Talât ve Enverlerin (31) Marttaki şeriatçılardan da artta kalanı, çünkü prensipsiz, azimsiz, ihtiyarsız bir mürtecî ve mürted ve müstebit inkılâpçılar olduklarına dair (Yeni Dünya) makalelerindeki kuvvet ve mantığa mağlûp olarak ve nihayet yalan ve iftira yoluna da saparak bizim söylemediğimiz ve yazmadığımız bir takım (anarşiya) fikirlerini bize atfediyor.

Bunu heveskâr yazıcı (Yeni Dünya)'nın birinci numaralı nüshasının baş makalesinden uydurup çıkarmış olacak. Bu makalenin son sözleri aynen şu:

Küçük Asya halkları, Mazlum Türkler! Fakir köylüler! Artık uyanınız. Kanun-ı Esasinin size verdiği içtimâ haklarını talep ediniz. Birleşip söyleşiniz. Karşınızdaki ufukta kara bulutlar gibi görünen şimşek ve yıldırımlarla kendini gösteren zulüm ve istibdat kuvvetine karşı özünüzün, ailenizin, evlâtlarınızın hürriyetini müdafaaya hazırlanınız. Bu ezici, harap edici zulümkâr kuvvet, Alman sanayii, Alman kapitali, Alman altını sizi kurûn-ı vusta esirleri gibi satın alacak, evinizi, ocağınızı, toprağınızı ve nihayet son sermayeniz olan kol gücünüzü mezada çıkaracak...ilâh.

İşte Türk işçi ve köylüsünün yığılıp anlaşarak uyuşması maksadıyla, sırf işçi ve köylü teşkilâtları lehine edilen propaganda, Türkiye'de sosyalizm ihtilâlci mahiyette de olsa teşkilât devrini geçirmeye mecbur. Bu fikir, gazetemizin birinci nüshasından beri inkişaf ede ede intişar yolunda devam ediyor. Bakınız ey ehl-i insaf şu mürtecîlerin ruhlarındaki hale; bakınız, şu irtidad ve istibdattaki mahiyete. Efendiler, teşkilât için fakir ve mazlum işçi ve köylülerimizin bugünkü Osmanlı Kanun-ı Esasisindeki hürriyet-i içtimâ maddelerinden bile faydalanmalarına razı değiller. Bunu bile hıyanet ve cinayet addediyorlar!!...

Şimdi siz düşününüz, Genç Türk nâmı altında gizlenen ve bütün Müslüman halklarını iğfale kalkışan bu hürriyet hainlerinin vicdanlarındaki karanlıkları takdir ediniz!!...

4) Safsatacı muharrir sosyalizm hakkında söze başlayınca cahillik ve malûmatfurûşluğun imtizacından meydana gelen zihniyet bütün kaba çizgileriyle tezahür ediyor. İsmini işitip, şüphesiz, eserlerini okumadığı Karl Marx'ın, sosyalistliğin temel taşı olan "Sây" adlı eserinde[27], Lassalle ve Bebel işlerinden bahsediyor da bundan şöyle bir netice çıkarıyor. "Türkiye'de fabrika yok, işçi ve kapitalist yok, onun için sosyalizm de olmaz olmayacak" diyor.

---

[27] Bu tarihi, hakikaten sosyalistin en mühim eserini okumak istiyorsa (Marx)'ın (Kapital) ismindeki kitabını tavsiye ederiz ki, bu eserin birinci cildi kendi hayatında 1867'de intişar etmiştir. Diğer iki cildi ise Marx'ın vefatından sonra 1884,1894 senelerinde vefalı dostu ve tilmizi Engels tarafından neşr olundu.

Bunları okurken insanın gözlerine inanamayacağı geliyor. 25-30 milyon halkı içine alan bir Türkiye'de işçinin olmayışı, bu memleketin hayattan büsbütün mahrum olmasına mütevakkıf. Bahusus o Türkiye ki, Avrupa ve Asya'nın hatt-ı faslında yaşamış bir memleket: Kapitülasyonlarla sâir içtimaî ve iklimî bazı tesirat altında büyük bir sınaat memleketi olmasa da fabrikadan, tezgâhtan, işten mahrum olması nasıl tasavvur, hele bu garip hal yazıp okuyan, etraf ve dünyayı anlayan Türk-Tatar halkı karşısında nasıl iddia olunabilir?

Türkiye'nin o meşhur ipekli, yünlü, pamuklu yerli mallarını Anadolu'nun, meşhur kilim ve halılarını kim vücuda getiriyor?

Türkiye'den milyon ve milyarlarla ihraç olunan, yün, deri ve kürkleri birinci derecede kim terbiye ediyor?

Türkiye'nin maden ocaklarında, tersanelerinde, bakır ve pirinç tezgâhlarında çalışanlar kim?

Yarım asırdan beri Türkiye'nin inkişafa başlayan yollarında, vilâyet, köy ve şehirlerinde çalışanlar, sonra umumiyetle Karadeniz vesait-i nakliyesinde hizmet eden işçi ve gemiciler, Afrika veya Avustralya kaçkınları mı? Türkiye'de pek ileri gitmiş olan tütüncülük, pastırmacılık, meyvecilik, bostancılık işlerinde, umumiyetle toprak üzerinde, fabrikada ve iskalatlarda çalışan insanlara ne ad vermeli?

Hayır hayır, dünyada softa ve mugalâta nâmına söz söyleyen bu kadar cesur adama ben başka defa rast gelmedim. Türkiye'nin hayatının şu muhtelif şubelerinde çalışıp çabalayan mazlum halklar: Madenci, demirci, bakırcı, ırgat, gemici, bağcı, bostancı, tütüncü, demetçi, derici, debbağ... ilâh. Nasıl çağırılırsa çağırılsınlar işçi veya amele adı altında toplanırlar.

Bunların kendilerini işleten âmil ve kuvvetlere karşı şüphesiz bir vaziyetleri vardır ki, şu vaziyet Türkiye'deki iş ve kapital münasebetini gösterir.

Fakat bizim az çok okuyanlarımız, şu münasebetleri tetkik edecek yerde, umumiyetle müstebit Hükûmetlere kuyruk olmaktan başka işe yaramıyorlar. Ve sonra yüzleri kızarmadan ortaya atılıp cahil ve muannid aynı zamanda gülünç bir tavır ve edâ ile Türkiye'de işçi de yok kapital de yok diyorlar!

5) Sonra köylülere dair "Türkiye'de en fakir köylünün bile 3-4 öküz ve sığırı, yüzlerce koyun ve keçileri var. Kendisi ekip bitiremeyecek kadar yeri, dilediği kadar yeri, dilediği kadar ormanı var. Türkiye'nin hâzırki köylüleri ziyâlı ve memur Türklerden pek çok zengindirler" diyorlar.

Keşke Türk köylüsünün hâli, hayatı şöyle saadet ve refah içinde olaydı: Buna memnun olmayacak insan tasavvur edilemez. Fakat bunlar, fazla ve yalan sözler. Türk köylüsü, Osmanlı teşkilâtı sipahilik devrini yaşarken, yani yüz yıl evvel belki şu halde idi. Tanzimattan sonra memlekette başlayan

şu Ali Haydar misali birtakım politikacıların içtimaî sınıflar arasındaki menfaatlere bakmaksızın hayata tirâşîde bir sath-ı hendesî halinde siyaset tatbik etmeleri sayesinde köylü sınıfları kısmen ellerindeki topraklardan mahrum oldukları gibi, büyük bir kısmı da içinden çıkılamaz bir borca girmiş, her iki suretle faizci bankaların esiri olmuştur. Bugün Türkiye köylüleri resmî kuyudatta kendi adlarına görünen öz topraklarını bile muhtekir çorbacılar ve ağalar hesabına işliyor. Mahsulün yüzde sekseni faize, borca, vergiye giderek kalan yüzde yirmi ile ise geçinmek mümkün olmuyor, onun için Anadolu'nun o mübarek topraklarını bırakıp kaçan Rusya ve Amerikalara kadar hicret eden halkların miktarı ihmal olunacak derecede az değildir: Sığır, koyun, keçi meselesi ise bir efsane. En fakir Türk köylüsünün yüzlerce koyunu, keçisi yok: Fakat eri muharebede şehit olarak dul kalan genç hatunun henüz memedeki yavrucaklarını, meleklerin Kızıl Dağdan ceylan şeklinde inerek emzirdiklerini çok hikâye ederler... Anadolu'da bir sığır ve iki keçi ile geçinen dul hatunlar, yetim çocuklar, çürüğe çıkmış alîl askerlerle fakir rençberlerin miktarı milyonlara varıyor. Şu vaziyetteki zavallı bir halk içinde geçmiş yıllardan yığılıp kalan vergiler için tahsildar ve jandarmaların yetim çocuklara süt veren o sonuncu keçiyi de sattıkları, son demlerini yaşayan aç ve çıplak ihtiyarın altından birkaç arşınlık kilim parçasını çekip aldıkları çok görülür. Şarkî Anadolu'da bazı fakir köylerde on beş on altı yaşında nur topu gibi genç kızların gençlik ve tazelikle yükselen göğüslerini yırtık bezler arasında örtmeye, gizlemeye -yabancılara rast geldikçe- nasıl tehalük ve telâş ettiklerini hiç unutmak mümkün değil. Evet, Anadolu'da arşını kuruştan (on kapikten) birkaç arşın bez alamayacak derecede fakir ve sefil bir millet yaşıyor. Bu fakr ü sefalet dünyada facialı hikâyelere zemin olmak istidadında iken, milletin sırtında yaşamaktan zevk alan birtakım parazitler meydana atılıp "hayır, hayır, Anadolu'da her köylünün yüzlerce koyunu ve sığırı var, onlar zengin, ziyâlı beyler ve paşalardan da zengin" ve böylece "Türk köylüsünün soyulmaya, dalanmaya, ezilmeye tahammülü, serveti, kanı... daha çok" demek istiyor.

Sizi gidi vahşî kurtlar, insafsız canavarlar!

Türk milletinde hayat ve ruhtan eser kalmasa da, kargalar gibi bu ölü gövdenin üstüne konarak, bunda yine, tabiatınıza muvafık zevk ve lezzet bulacaksınız.

6) Bize kursak doyurmak için gazete çıkardığımızı söyleyen Ali Haydar ve yoldaşlarının mahiyetleri şu kısaca izahat ile anlaşılmış oluyor, biz ihtiyar ve iktidarı halkın koluna vermek dâvasında olduğumuz için bu isnâd ve iftiradan münezzehiz. Fakat her işi kendi pençelerinde mahsûren ve muhassıran toplamak isteyen bu yırtıcı kuşların tıynet ve zâtiyetlerindedir ki, kan içmek ve kursak doyurmak hüviyetleri tecelli ediyor.

Biz ölüme mahkûma değil, fakat Kanun-ı Esasînin sarahatine karşı idareten nefy olunduğumuz Sinop'tan kurtulup Rusya'ya geldikten sonra üç yıl esir kardaşlarımızın içinde çalıştık. Milletimize faydalı oldukça kalbimizin derinliklerinde büyük teselliler, şâdlıklar hissettik.

Şimdi de (Yeni Dünya)'yı çıkarırken daha az çalışmıyoruz. Türkiye'ye ve bütün Türk milletlerine ve bütün beşeriyete eskiden daha az faydalı olmaya çalışmıyoruz. Hakikati söyleyerek mazlum halklarımız nâmına hayat ve hürriyet talep ediyoruz. Sesimizi Türkiye'ye de Rusya'ya da bütün dünyaya da işittirmek üzerinde yükseltiyoruz, Türklere zâlim ve hunhâr millet diyenlere karşı milletin bilâkis mazlum ve mâsum olduğunu söyleyerek zâlim olanları ise kalemimizle gösteriyoruz.

Bizlere taarruz fikriyle yazı yazan Ali Haydar ve hempaları ise ne yapıyorlar? Türkiye'deki zulm-i istibdat hakkında maddeten gösterdiğimiz hakikatlere karşı sükût edip (meddahlık ve zemmamlık) gibi pek aşağı ve iğrenç iki silâh ile karşımıza çıkıyorlar!..

Ve fakat garibi şu ki bu yolda da hiç muvaffakiyet kazanamıyorlar.

İstanbul'dan Kafkas cephesine kadar Osmanlı ordusuyla sefer etmiş, Anadolu'nun o sefalet, o muhaceret, o ölüm manzaralarına şahit olarak; nihayet Rus ordusuna da esir olmuş bir adamın her türlü insanlık hislerini unutarak hâlâ Türkiye'de kim bilir daha ne gibi bir menfaat hatırı için iftiraya, şetme, garaza yol açmasına, İstanbul'un o kerih kokulu şahsiyat politikasını Kazan'da da ihsas etmesine acınmamak mümkün değil. Biz şimdiye kadar ne Talât ve hempâlarının Yıldız Sarayı'nı talanlarından, ne de diğer hususî hallerinden bahsetmedik. Onun için mesleğimize müteallik cihetleri izah ve vâkî olan şahsî tecavüzlere cevap ile iktifa ediyor ve şu kadar ki Kuyaş gazetesinin bu gibi şahsiyata, birçok yalan yanlışa vasıta-i intişar olmasına da teessüften kendimizi alamıyoruz.

Mustafa Suphi[28]

----------o----------

[28] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 73 vd.

MUSTAFA SUPHİ'NİN TÜRK SOSYALİSTLERİ KONFERANSI'NDAKİ KONUŞMASI[29]

No. 6, 3 Ağustos 1918, Moskova (Yeni Dünya)

YOLDAŞ MUSTAFA SUPHİ'NİN NUTKU

Aziz Yoldaşlar!

Beni şu konferansa reis intihabınızdan dolayı büyük teşekkürler ederim. İtimadınıza teşekkürüm resmî değil, pek samimi mahiyettedir. Ben bu içtimâimizi büyük bir kıymet-i tarihiye ile telâkki ediyorum. Çünkü fikrimce bu teşkil ettiğiniz heyet, tarihte Türk halkının tesiratını hakikaten arz ve temsil eden ilk teşkilâttır.

Bugünkü heyetimiz içinde; öteden beri Türk inkılâp teşkilâtlarında olduğu gibi yalnız münevver ve mütefekkir kimselerin değil, belki doğrudan doğruya zulme ve itisâfa dûçâr olan halk efradından Türk askeri, Türk köylüsü ve Türk işçisi olarak birçok arkadaşların da bulunuşu inkılâp ruhunun Türkiye'de aşağı tabakalara kadar nüfuz ettiğini, Türkiye'de sosyalistliğin ütopizm yani hayalperestlik devrini atlatıp bir devr-i hakikate girmek istidadında olduğunu gösterir.

Evet, hemen bir asır geriye doğru Türkiye muhit-i içtimâiyesinde an be an baş gösteren tanzimat ve ıshalatçılık ve nihayet meşrutiyetçilik hareketlerinin şerâit-i vukuu tetkik edilirse görülür ki, bunların hepsi, başta birtakım beyler ve paşalar bulunmak şartıyla gâh bir ve gâh diğer şehzade etrafında padişahlara karşı bir taht-ı saltanat davası açmaktan başka mahiyette değildir. On sene evvel Türkiye'de vâki olan inkılâba gelince: Bu inkılâp da netice itibariyle eski aristokratik teşkilât ile ittifak akdederek mazlum halk nâmına hiçbir hak, hiçbir hayır ithaf edemedikten başka bilakis halkın içtimaî emval ve emlâkini tahrik suretiyle fukaranın burjuvaziya tarafından talanına yol açmıştır, iki dereceli bilvasıta intihap ile bütün kuvvet mutavassıt ve yüksek sınıflara teslim edilerek, diğer taraftan bankacılık itibariyle Abdülhamid'in

[29] Mustafa Suphi bu konuşmasını, 22 Temmuz 1918 tarihinde Moskova'da Merkez Müslüman Komisarlığı binasında yapılan Türk Sosyalistleri Konferansı açılışında yapmıştır. Mustafa Suphi, Türk sosyalistlerinin örgütlenmesi mücadelesinde bu konferansa büyük önem vermiş, Türkler için sosyalizmin *"ütopyadan örgüte"* dönüşün başlangıcı olduğunu belirtmiştir. Yeni Dünya'nın 6. sayısında Konferans ayrıntıları ile yer almıştır.

bile kabul etmediği Mançesteryen sistemin en yüksek ve en müterakki şekilleri tatbik olunarak kapitalin fakir halkları kolu altına almasına bir kat daha yardım edilmiştir.

Kapitalin yağmasından zengin ve orta sınıf unsurlar arasında bahsetmek, sözdeki nüfuz ve tesiri göstermez. Fakat sizler gibi yıllarca Yemen ve Havran çöllerinde, Arabistan sahralarında, Kürdistan dağlarında bütün genç ve şâd ömürlerini telefle Anadolu'ya köyüne dönüp geldiği zaman baba ocağının büsbütün söndürülerek evin ve tarlanın satıldığını veyahut artık satılmak üzere herhangi bir bankanın mezat cetveline kaydolunduğunu görüp bilen, Anadolu'nun bu gibi fâcialı vakaları içinde yaşayan kimselere, sizlere, kapital yani sermayeden, (altın) bahsediyorken ve bunun paşalar, beyler, ağalar elinde zavallı işçi ve köylü halklarımızı ezmek için ne zâlim bir kuvvet ve silâh olduğunu söylerken, sözlerimin bir ma'kes olduğuna imânım var...

İşte yoldaşlar, bizim bütün içtihadımızın mevzuu, bu hain kapital; zavallı işçi kardaşlarımızın kanını emen kemiklerini ezen şu makineler, mâmur ve abadan çiftlikler, malikâneler, fabrikalar, sanathâneler, şu tramvaylar, vapurlar ve demiryollar halinde mahdut şahıs şirketlerinde bulunan zenginlikleri, hülâsa kapitali millete mal edip fakir ve mazlum halkları şu menhûs kuvvetin istibdadından kurtarmak...

İşte, sosyalizmin esası, bu içtihada iştirak eden herkes sosyalisttir. Fakat bununla iş bitmez. Yalnız böyle içtihat edip de burjuva yolunda devam etmekle halkın beklediği inkılâp vücuda gelmez, sosyalizmin kuvveti ve inkılâbın yakınlığı ancak işçi ve köylü sınıflarının kendi sınıfî menfaatlarını ve içtimaî ideallerini bilerek burjuvaziya karargâhı karşısında ayrı bularak proletaryat karargâhını kurup işe başlamalarıyla temin edilmiş olur.

Burjuvaziyanın parlamentarizm vasıtasıyla mağlûp edilmesinin bir ütopya olduğu tarih ile sabit oldu. Burjuvaziya ile uyuşup yaşayarak fakir halklara hayırlı hizmetlere çalışmak üstad-ı âzâm Karl Marx'a ihanetten başka bir şey değildir. Mesleğine sadık Marksistler, teşkilâtlarını burjuvaziya ile her türlü temas ve muvafakatinden mücerret olarak ihtilâlci esaslarda getirenlerdir. Fakir işçi ve köylüler karargâhlarını hakiki sosyalizm ile teçhiz ettikleri gün burjuvaziyaya karşı ilân-ı harp etmiş olurlar. Sosyalist teşkilâtları ancak her an kapitale hücum edecek ve enternasyonal vekâyie zahir olabilecek vaziyette bulunmasıyladır ki ihtilâlci vasatlarda kendilerini arz ve temsile kesb-i liyakat ederler...

Yoldaşlar,

Biz bugün burada şu esaslar dairesinde âlem-i insaniyetin siyasî olduğu kadar iktisadî zulüm ve tagallüpten de katiyen kurtulmasına bütün ruh ve vücudumuzla çalışmak üzere toplanmış oluyoruz...

Bugün Rusya'da: Bütün insaniyeti esaretten kurtarmaya çalışan Rusya inkılâb-ı azimine yalnız hissiyat ve edebiyat ile değil, belki, faaliyet ve teşkilât ile koşulmak üzere bulunmuş oluyoruz...

Biz bugün: İnsaniyetin şu kan ve ateşle kanayan muhitinde vaziyet almakla Türklerin heyet-i medeniye-i içtimâiyedeki hakk-ı hayatlarından bir âlem, bir işaret daha yükseltmiş oluyoruz...

Biz bugün: Rusya inkılâbının birer mühim amili olan Müslüman kavimlerinin Moskova'daki en âli merkezinde toplanmakla İslam âleminin Enternasyonal vakıasına olan nazarını daha âşikar meydana koymuş oluyoruz...

Bizim bugün tuttuğumuz yoldan daha dün Rusya'da yaşayan Tatarlar yürümeye başlamışlardı; yarın da Araplar, Işhlar (?), Acemler o selâmet şah râhını tutacak ve bütün âlem-i insaniyet böylece hakiki kardaşlık, hakiki birlik ve hakiki âzâdlık yoluna girmiş olacaktır.

Yaşasın bütün dünyanın mazlum işçi ve köylü halklarını birbirine bağlayan Rusya İnkılâbı!

Yaşasın, kızıl ışıkları insaniyet ufkunda görünmeye başlayan enternasyonal! (Alkışlar)

Mustafa Suphi[30]

----------o----------

[30] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 94 vd.

TÜRKİYE ETRAFINDA POLİTİKA VE SOSYALİZM[31]

No. 7, 15 Ağustos 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Türkiye'nin selâmet ve saadeti, Türklerin ikbal ve şevketi... İşte İslâm âleminde siyasetle meşgul olan her sınıf ve fırkadan muhtelif simaların kollarında yükselttikleri şiâr! Fakat her suretle mağdur ve mazlum Müslüman halklara siper ittihaz olunan bu şekil ve mukaddes kalkan arkasında ne facialı hakikatler, ne hakiki facialar var! Halka karşı Müslümanlık taraftarı, halife hâdimi ve nihayet Osmanlı dostu olarak sefarethane kapılarından ayrılmayan, Osmanlının o sihirkâr ay-yıldızlı kızıl bayrağını kollarından düşürmeyen politikacıların o müterediddit, mütelevvin bakışları ardında Türkiye ve âlem-i İslâm için ne sefil ve kara fikirler ne tamahkâr ve murdar hisler dolaşıyor?

Bunu anlayabilmek için Avrupa kapitalinin hayat-ı beşerî kendi zulümkâr heveslerine nasıl kurban ettiğini nefsinde duyan, anlayan "bir fakir işçi" ruh-u infialine ne kadar ihtiyaç varsa yine bu Avrupa'nın yıkan, yakan, parçalayan vahşî diplomasiyasına vukufa da öylece lüzum ve zaruret var.

Türkiye'nin, Türkiye gibi, İran, Afgan, Hindistan, Fas... ilâh, bütün İslâm memleketlerinin ne gibi tesirler altında hangi siyasî âmiller ve hangi devletler tarafından pâmâl-i esaret olduğunu fakir veya zengin her Müslüman anlasa, o vakit İslâm siyasîleri içinde bu izmihlal ve bu inhitat baş gösterir mi hiç?

Üç rub-u asırdan beri vahşî Avrupa tarafından taksimine çalışılan Türkiye'nin daha 1918 Şubatının 21'indeki muahede ile Rusya, İngiltere, Fransa tarafından tamamen parçalandığını bir Müslüman bilse.

Erzurum'un, Trabzon'un, Van'ın, Bitlis'in hülâsa Muş istikâmetinde bütün Cenubî Kürdistan'dan İran'a kadar Rusya'ya!

Suriye (Şam-ı Şerif), Adana vilâyetlerinin ve Ayntap yoluyla Harput'a kadar o zümrüt ovaların Fransa'ya!

Suriye sahalarından Hayfa ve Akkâ ile bütün Cenubî Mezopotamya'nın: Bağdat ve Basra, Musul... ilâh, vilâyetlerinin İngiltere'ye verildi-

---

[31] Mustafa Suphi, Osmanlı'nın emperyalist devletler tarafından paylaşılması, Bolşevik Devrimin yarattığı büyük coşku ve Müslüman halklar önünde açılan hürriyet ufku üzerine yazdığı bu makaleyi; Şair-i Âzam olarak bilinen ünlü şair Abdülhak Hamit Tarhan'ın (1852-1937) dizelerine atıfta bulunarak tamamlamıştır. "Az çok hayâlden gelir insana tesliyet (teselliler) / Hep iğbirardır (kırılgan) yüzü gülmez hakikatin."

ğini bir Müslüman okuyup anlasa, Türkiye'nin zaten yaralı olan göğsünde tasavvur olunan bu kasaplıkları iyice bilse; bu cinayetlere karşı hâlâ iyilik politikası takip eden Türkçü veya Turancı, mülteci veya sosyalist... hepsi de Türkiye'nin selâmetini talep eden Müslüman siyasîlerine ne der ve onlar için ne düşünür?

Rusya'da Türkçü, Turancı, milletçi veya sosyalist, Oktyabrist veya Kadet olup da Türk Sefarethanesinin eşiğinden ayrılmayan Müslüman siyasîlerinin vaziyetlerinde şüphesiz ki fâhiş bir "gayr-ı tabiîlik" mevcuttur. Bunlar Türkiye'nin selâmet-i istiklâlini halka karşı kalkan ettikleri halde, Türkiye'nin parçalanması etrafında muahedeler imza eden hükûmet fırkalarında çalışıyorlar. Osmanlı Sefarethanesinde toplanıp İngiliz ve Fransızların şimalden yine bu İngiliz, Fransız cephesi olan Çekoslovakların şarktan tecavüz ve muvaffakiyetlerini alkışlıyorlar. Fakat bu İngiliz ve Fransızlar, Türkiye'nin taksimi için evvelce Rus Çarlarıyla, sonra da demokratlığı, Çarlık siyasetine hizmet için kabul eden Milyukof ve Tereşenko'larla imza eden yine bu aynı İngilizler ve Fransızlar değil mi?

Bizim Müslüman politikacılarımız ise bu Milyukof ve Tereşenko'ların dost ve refikleri; İstanbul'un şimdiki halde sahibi olan Türkler elinde kalmasını, Avrupa millet ve memleketleri gibi Asya ve Afrika'daki Müslüman millet ve memleketlerinin de hürriyet ve ihtiyarını tasdik ve ilân eden bir hükûmetin, Rusya'nın Şûrâlar Hükûmetinin amansız düşmanları.

Demek ki, iş Türkiye'nin taksiminde veya taksim olunmamasında, Müslümanların mutlak surette hâkim veya mahkûm, hür veya esir olmasında da değil. Türkiye galip gelsin veya Tatarlar hâkim olsun, yalnız baylar, ağalar kendi saray ve saltanatlarında tantana ve safahatlarında devam etmek şartıyla; fukara mala sahip, hükûmete nâib olsun... yok; bundan ise Fransız ve İngilizlerin Tatar memleketlerini alması da Türkiye'yi taksim etmesi de evlâ?

İş kapitale, mütefekkir, yarıcı, avukat, doktor, müverrih veya müderrisin muhteşem idarehane veya kabinesine kadar nüfuz edip altın torbalarının, banknot destelerinin nizam ve intizamına halel geldi mi, o vakit Türkiye'ye veya Müslümanlığa ait en yüksek ve en kudsî fikir ve hisler sükût ediyor. Bakınız, o vakit müstekreh altın çuvalı etrafında kimler: Pop-Molla, Student (talebe), Karadavoy (polis), Pan Türkist ve Pan Slavist ilâh. Ne muhtelif simalar ittifak ediyorlar!

Dünyada umumî surette fecî bir garabette göze çarpan bu hâl Rusya'daki Müslüman âleminin muhafazakâr politikacılarında daha beliğ ve fakat gülünç bir tezat ile tecelli etmektedir.

Müslüman Kadetlerle bunlara uyup giden diğer bazı politikacılar böyle garabet ve fecaatlar içinde ya İslâm'a ve Türkiye'ye hıyanet şartıyla kendi

fırkalarına hizmet veyahut da kendi mensup oldukları Rus partilerine ihanet ederken Türkiye'ye hizmet etmek emelleriyle hevelnâk siyaset dalgaları arasında maksat ve gaye itibarıyla helâk olup gidiyorlar.

Aynı zamanda ise Sol Sosyalist Müslüman gençlerinin, insanlık için hürriyet ve hayat havası ile şişip kabaran al sancakları Rusya'nın inkılâp safları arasında yükselip görünüyor.

Şimâlin bu kahraman Türk gençleri Rusya Şûrâlar İnkılâbının İslâm âlemine ait idarî ve siyasî mevzuatını tahsisen ilân ediyor.

Bu gençlik inkılâpçı enternasyonalden canavar Avrupa'nın tırnakları arasında inleyen müstemlekât (kolonya) Müslümanlarının hürriyet-i hukukunu talep ettiği gibi Türkiye'nin kudsiyet-i istiklâline taarruz eden her vakaya yıldırımlar yağdırıyor. Ve nihayet:

Tatar-Başkırt Cumhuriyeti! Uluğ Türkistan Cumhuriyeti! Dağıstan Cumhuriyeti!

İşte İslâm halklarını hemen Türkiye derecesinde istiklâl ve ihtiyara, şeref ve iktidara doğru vardıran hep bu taze ve fakat tereddüt ve televvünsüz genç simalarda parlayan âzâdlık şuaları.

Biz "Yeni Dünya"yı neşre ve Rusya'daki inkılâp hayatına iştirake başlayalıdan beri böyle bir şûlenin huzurunda ve bu şûleyi hürriyet ve zafer semasına yükselten böyle genç ve mukaddes vicdanların müttefiki olarak yürüyoruz.

Bu yol üstünde kopan en hevelnâk fırtınalara karşı göğüs gererek, güreşerek ilerlemeye çalışıyoruz. Çünkü, beşerin şu kan ve ateş içinde geçen sefil ve fecî hayatına mesut bir hâtimenin ancak bu güreşle temin olunabileceğine kâniyiz. Bütün Müslüman memleketleri gibi Türkiye'nin de selâmet ve hürriyetini ebedî olarak elde etmesi için Avrupa kapitalizmine karşı merhametsiz bir harp ve cidal açmaktan ve bu yolda mücahede eden kahramanlarla ittifaktan başka çare olmadığına imân ediyoruz.

Ama on aydan beri Rusya'da devam eden bu cidal şimdi zaafa uğramış! Fakat kapitalin zulmüne mazur olan vasat yalnız Rusya değil, bütün dünya; sosyalizm kapital dünyasının o pamuk yığınları gibi kabarıp yükselen sinesine düşen bir ateş; bir tarafında söndürülünce, onun yakıcı muhiti daha derinlere doğru nüfuz etmiş demektir.

Bugün Rusya'daki dostlarımız sükûta mecbur edilseler, yarın Almanya ve Fransa'dakiler söylemeye başlayacaklar ve bunlar mazlum halklar arasında bahtsız Türk köylüsü ve Türk işçisi içinde ümmid-i ruh ve hayat verici inkılâp nağmeleri terennüm edeceklerdir.

Onun için dünya yüzünde inkılâp ruhu, inkılâp hayatı ölmez. Yaşlar yükselir ve hain ve cânî olan bu âleme daima hâkim olur.

Son devrin, Rus inkılâpçılarına yardım etmeyen vakaları karşısında bayram eden burjuvalarımız "bu artık hayal!..." deseler de:

"*Az çok hayalden gelir insana tesliyet* (teselliler) / *Hep iğbirardır* (kırılgandır), *yüzü gülmez hakikatin*".

Fakat biz, vekâyi-i kâinatı Hâmit kadar şairane görenlerden değiliz.

Kahramanlar için yalnız saadet ve iktidar zamanları değil, ölüm ve felâket devirleri bile bir bayramdır.

Onun için Karlayl'm (Carlyle) dediği gibi "*İnkılâpçıların ihlâs ve kuvveti hiçbir vakit ne ölür ne ölebilir.*"

Yine onun için inkılâp yaşıyor ve ölmeyecektir.

Yaşasın fedakâr yoldaşlar!

Kahraman inkılâpçılar!

Mustafa Suphi[32]

----------o----------

[32] Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 104 vd.

FACİANIN SON PERDESİ, TEŞRİN-İ EVVEL (OKTYABR) BAYRAMI MÜSLÜMAN KOMÜNİSTLER SİYEZDİ (KURULTAY)[33]

No. 10, 30 Teşrinievvel (Kasım) 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Enver ve Talât Paşalar facianın son perdesini oynayarak işin içinden hakiki bir artist maharetiyle çıktılar; Trablusgarp (!) kahramanı, Edirne fâtihi (!) Enver ile koca diplomat (!) Talât Paşalar nihayet İstanbul'u da İngiliz-Fransızlara takdim ederek canlarını kurtardılar; O İstanbul'u ki yüz yıldan beri Avrupalılar aralarında bir türlü pay edemediler, Osmanlı devletinin en zayıf bir zamanında bile en kuvvetli ordularıyla ele geçiremiyorlardı; şimdi Avrupa ordularının beşinci yıla devreden muharebenin elîm tesirleri altında yerlere serildiği, komşumuz Rusya ile -evvelki gibi harp etmek değil- belki her suretle yardımlaşmak mümkün olduğu bir sırada bu hain paşalar İstanbul ve Çanakkale boğazlarını hain Fransız ve İngiliz ordularına açıyorlar, kaleleri, istihkâmları, topları, donanmaları Müslüman ve Türk kanı emmekten usanmayan İngiliz ve Fransız cihangirlerine teslim ediyorlar. Enver ve Talâtlar İstanbul'u artık ebediyen düşman koluna vermekle dünyadaki yüzlerce milyonluk cahil, fakat saf ve mazlum Müslüman halklarının his ve hayalini parlatan sadece şehir değil, tabiatın gûnagûn güzellikleriyle müzeyyen murassa bir iklîl-i zaferini ayaklar altına atmış oluyorlar; üç yüz milyon Müslümanın teveccüh ettiği hilâfet makamın İngiliz-Fransız polisinin nezareti altına veriyorlar; Bağdat'tan Edirne'ye kadar imtidât eden ve birçok mazlum halkları ağûş-u feyyazında yaşatan azîm bir ülkeyi ve bir saltanat, İngiliz-Fransız ve Amerika haydutlarının ganimet sofralarına takdim ediyorlar; ve nihayet bu kahraman Enver ve Talâtlar Boğazları düşmana açmakla kapital yumruğu altında ezilen bütün dünya işçi ve rençber halklarının biricik dostu, biricik hâmisi; biricik ilticâgâhı olan Rusya Şûrâlar Hükûmetine de dehşetli bir darbe indirmiş oluyorlar; hülâsa on yıldan beri Türkiye'nin sahne-i mukadderatında (iblis) rolü oynayan bu (Enver-Talât)'lar kumpanyası İstanbul'u İngiliz-

[33] Yeni Dünya'nın 10. sayısında yer alan bu makale 4-10 Kasım 1918'de Moskova'da yapılan Müslüman Komünistler Kurultayı vesilesiyle yazılmıştır. Ancak makale, Türkiye'de cereyan eden bir olayla başlamıştır: Osmanlı yenilmiş, 1 Kasım 1918'de Enver ve Talât paşalar ile önemli İttihatçılar Türkiye'den kaçmıştır. Mustafa Suphi'nin yıllardır hasretini duyduğu İstanbul ve Anadolu'nun birçok bölgesi emperyalist devletlerin işgali arifesindedir. Yazının ikinci bölümü ise Mustafa Suphi'nin Bolşevik yoldaşlara bir çağrısıyla bitiyor: Doğu'ya ve Müslüman halklara layık oldukları önemi gösterin!

lere teslim ile facianın son perdesini öyle ciğersûz vakalarla ikmâl ediyorlar ki bunun karşısında sıkılmayan vicdan, ağlamayan ruh kalmıyor. Dünyada İslâm hilâfetine esrarengiz hislerle merbut milyonlarca Müslümanların maneviyatı, Osmanlı saltanatına ait cenk ve zafer destanlarıyla gıdalanan Türk ocakzadelerinin ruh infiali ve nihayet bütün dünyayı zulümden, istibdattan kurtarmak için kanlar döken içtimaî inkılâbın vicdan-ı pâki hep birden facianın şu son perdesi karşısında ağır bir kâbus geçiriyorlar ve genç Türk paşalarının bu cinayetlerine: Lânet! Lânet! Diye haykırıyorlar.

Enver ve Talâtlar, postlarını kurtarmak için İstanbul'u İngiliz-Fransız hunharlarına teslim ile öyle bir cinayet daha işlemiş oldular ki, bunun karşısında - fikir, vicdan, sınıf, fırka ayrımı olmaksızın mazlum beşeriyet bütün mevcudiyetiyle kan ağlıyor...

***

İngilizler güzel İstanbul'un Çamlıca tepelerini işgal ederken Rusya'da içtimaî inkılâpçılar saray-ı mukaddes Kreml yüksekliklerinde bir yıllık bayram şenliklerini şan ve zafer semasına ilâ ediyor.

25 Teşrinievvel (Oktyabr) 1918 işte tamam bir sene oldu ki, Rusya'da yeni bir inkılâp, yeni bir hayat zafer buluyor, eski âdetleri, eski itikatları, eski hurafeleri yıkıp düzleyen ve insaniyet için ilerlemeye, yükselmeye mâni olan her engeli ortadan kaldıran yeni bir hayat... Şimdi Rusya'da ne o insana, insanın azmine, iradesine hâkim olan saltanat (Çarlık) var, ne de o vicdanları tarassut eden kilise... Teşrinievvel İnkılâbı şu geçen on iki ay içinde yalnız eski muzlim hayatı yıkmakla değil, yeni ve münevver bir hayatın temel taşlarını atmakla kâinata bir misâl, bir tecrübe, bir intibah arzetti; şu bir yıl içinde Rusya'nın başlıca malî, sınaî müesseseleri, bankalar, fabrikalar, şimendifer ve vapur kumpanyaları hep halkın malı olduğu gibi, istihsal meselesi de haricî ve dahilî harbin müsaadesi nisbetinde ve herhalde diğer memleketlerden beter olmayacak surette yoluna girdi; bugün Rusya'da yeni hayatın esasını hazırlayan yirmi binden fazla komünalar vücuda getirildiği gibi, köylü fukara sandıklarıyla, şehirler esnaf cemiyetleriyle teçhiz edildi; mektep hayatı tamamıyla (iş) esasında ve bir şekilde olarak bütün Rusya'ya tamim edildi; şimdi yeni nesil mektepte yalnız okumuyor, aynı zamanda işliyor ve tabiî hayatını da yaşıyor...

Hülâsa, Rusya inkılâbı tahribatından ziyade tesisatıyla, bütün dünyanın mazlum sınıflarına ümit verecek yegâne bir menbâ... Toprakları, memleketleri Avrupa emperyalistleri, İngiliz- Fransız kapitalistleri tarafından yağma edilmekte olan biz Türkler için ise yegâne hayat ve istiklâl yolu da; böyle bir içtimaî inkılâp.

Bugün Rusya ve Almanya'da kuvvetini arttıran bu inkılâp, yarın Fransa'da, İngiltere ve Amerika'da patlak verecek o vakit fakir ve mazlum Türk halkı da yalnız İstanbul'da değil, Paris'te, Londra'da, Berlin'de ve hatta Ne w York'ta kendi gücünün hâkimi ve kendi hayatının hükümdarı olacaktır...

***

Şu arada sevinçle, memnuniyetle bahs olunacak bir vaka da, şimaldeki Türk kardeşlerimizin sosyalist uyuşmalarını Rus inkılâbının merkez-i kuvvâsı olan (Rus Komünist Bolşevikleri) heyetine yakınlaştırmış, birleştirmiş olmalarıdır; bu hadise Müslüman Komünist pâk vekillerinin Moskova'da in'ikad eden birinci meclisleriyle meydana geliyor; ve bu meclise Türk sosyalist komünistlerinden de beş vekil iştirak ediyor; İslâm âleminde içtimaî inkılâba önayak olabilecek olan bu uyuşmalara Rusya'da lüzumu kadar ehemmiyet verilmemesine teessüf etmemek mümkün değil... Bugün Rusya inkılâbını tehdit eden Avrupa emperyalizminin bir pençesi Avrupa'da ise, ikinci pençesi Asya'daki Müslüman kavimlerinin o nüfusu çok, toprağı geniş, bereketli memleketlerine dayanmış duruyor, kapitalizm Avrupa'da mütezelzel olsa bile Asya'daki koluna dayanarak inkılâp ile uzun müddet güreşebilir; bugün bile Budapeşte'yi işgal eden Fransız ve İngiliz askerlerinden birçoğu Asya ve Afrika kolonyal halklarındandır; Avrupa medeniyetindeki vahşete bakın neler ibdâ ediyor; ihtimal yarın da Rusya inkılâbı üzerine bu inkılâbın kurtarmağa çalıştığı mazlum kolonya halklarından bir kısmı sevk olunur; cahil ve mazlum Müslüman halklarını ise bu azîm hatadan, bu fetretten kurtarmak; işte Rusya'daki inkılâpçı Müslüman uyuşmaların vazifesi. Rus Bolşevik yoldaşlarımız bunu hakkıyla takdir eden ve Şarkta Türk ve Müslüman inkılâpçılarına lâyık oldukları mevkii verirlerse zengin Asya'nın göğsündeki emperyal tırnaklar az zamanda ve pek kolay kesilip atılabilir; yeni Müslüman teşkilâtına bütün dünya proletaryatı için böyle mühim hizmetlere muvaffakiyet temenni ederiz.

Mustafa Suphi[34]

----------o----------

[34] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 114 vd.

MÜSLÜMAN KOMÜNİSTLER KURULTAYI[35]

No. 10, 30 Teşrinievvel (Kasım) 1918, Moskova (Yeni Dünya)

(Kurultay'da) Türk komünistlerinden Mustafa Suphi Yoldaş tarafından atîdeki nutuk irâd edildi:

Sizi Türk Komünistleri namına tebrik için söz alıyorum, dünyanın talih-i mukadderini tebdil edecek olan büyük inkılâbın merkezi Moskova'da adalet, hak ve hürriyet namına Türk fukarasını temsil etmek ne büyük bahtiyarlık... O Türk fukarası ki paşa ve padişahlarının asırlardan beri devam eden vahşet ve cinayetleri altında eziliyor; O Türk fukarası ki Avrupa'nın her türlü siyasî ihtiraslarına kan döküyor, Avrupa'nın vahşî ve muhteris dişleri arasında çiğneniyor, eziliyor, mahvediliyor ve fakat aynı zamanda şu yalancı medeniyet dünyası tarafından yine (barbar) namıyla yâd olunuyor...

Filhakika Türkiye'de diğer memleketlerde olduğu gibi barbarlar var; Türkiye'de insan katili, kan emici hainler eksik değil; fakat bunlar paşalar, padişahlar... Burada temsil ettiğimiz Türk işçisinin, Türk fukarasının kanını emici alçak vahşîler... (alkışlar)

Bugün Rusya'da parlayan beynelmilel içtimaî inkılâp bayrağını kollarında yükselten Türk işçi ve köylüsünün mümessilleri, beynelmilel kapitale karşı ve fakat her şeyden evvel kendi zalim, barbar paşalarını ezmek azim ve kuvvetiyle hareket ediyor...

Ben burada söz söylerken bütün Rusya'nın o fedakâr kahramanlarına hitap ediyorum: Bütün dünyadaki fukara sınıfın saadeti namına harikalar gösteren Rus, Rusya'daki inkılâp kahramanları bilsinler ki cenubun feyyaz ikliminde de aynı emel, aynı ideal için nefsini fedadan çekinmeyen Türk yoldaşları var ve emin olsunlar ki cenupta ihtilâlin patlak vermesi bir "ateş!" emrine bakıyor.

---

[35] Yeni Dünya'nın 10. sayısı Müslüman Komünistler Kurultayı'na geniş yer vermiştir. Yukarıda önce Mustafa Suphi'nin Kurultay'ın açılışındaki konuşması yer almaktadır.
Hemen altında ise 1. güne damgasını vurmuş bir suçlama ve Mustafa Suphi'nin bu tartışmalara verdiği yanıt yer almaktadır. Kurultay'ın Kazan delegesi İsmail Rahmetellin ve bazı Kazan'lı komünistler; Türk delegeleri arasında -özellikle Yoldaş İsmail Lütfi adı verilerek- bunların, komünist değil sosyal-şoven, Sosyalist Devrimci (SR) olduğu, -Türklerin- kendilerine mahsus bir siyasetleri ve ayrı bir teşkilâtları bulunduğunu ileri sürmüşler, Türk temsilcilerin Kurultaya alınmamaları konusunda görüş açıklamışlardır.
Mustafa Suphi sert üsluplu konuşmasında, suçlamalarda adı geçen Yoldaş İsmail Lütfi'ye sahip çıkmış, sonuçta Kurultay Türk delegasyonunun katılımını kabul etmiştir.

Yoldaşlar, Müslüman Komünistlerinin bu siyezdi pek büyük ehemmiyetle telâkki olunacak bir içtimadır; biz Rusya içinde içtimaî inkılâbın devam ve intişarına çalışırken, Avrupa muhterisleri kendi aralarında memleketleri birer çiftlik, halkları birer esir sürüsü halinde paylaşmak istiyorlar ve bu memleketler, bu halklar bilirsiniz ki umumiyetle Müslüman memleketleri, Müslüman halklarıdır.

Onun için Moskova'daki Müslüman Komünistleri Kurultayı; bütün Avrupa, o hain Almanya'nın sarraf Fransa'nın, o hilekâr katil İngiltere'nin, Amerika'nın... ilâh, korkulu nazarlarım celp eden bir vaka...

Onun için yoldaşlar, biz kararlarımızda metin, azimkâr kararlarımızı icrada tereddütsüz, cesur olacağımıza şimdiden birbirimize söz vermeliyiz ve bu arada nazariyatçı, ütopist sosyalistler halinde değil, bütün mânâsıyla ihtilâlci, icracı bir heyet halinde hareket etmeliyiz...

Dünya inkılâbı mühim bir devir geçiriyor; bizim siyezd nazariyattan ziyade fiiliyata ehemmiyet vermeli. Buradan çıkacak son karar bir nazariye mahiyetinde değil, belki her an patlamaya ve Avrupa'nın taç ve tahtını başına devirmeye müheyya, azîm bir şarapnel mehabetinde olmalıdır...

Yaşasın, Yoldaşlar, Rusya'nın bütün dünya fukarasına ümit, azim, hayat bahşeden inkılâbı...

Yaşasın, Müslüman dünyasının fedakâr kahramanları. Yaşasın, Enternasyonal...

***

Yarım saatten beri Türk Sosyal-Komünistleri hakkında açılan bahse bir türlü netice verilemiyor, kimi bu teşkilât halis komünist teşkilâtı değil diyor, bir diğeri ise Türk sosyalistlerinin sosyal şovenistler olduğu haber verildiğini söylüyor. Biz hakkımızda açılan bu bahsi büyük bir fırsat, fikrimizi, vicdanımızı ilân için ele geçmez bir nimet olarak telâkki ediyoruz, çünkü şimdiye kadar Türk Sosyal Komünistlerine karşı, fakat onların aleyhinde birçok entrikalar çevrildi ve şu Rusya inkılâb-ı azîmi içinde türemiş olan bir avuç Türk ihtilâlcilerinin işte muvaffak olamamaları için çok çalışıldı; ancak bu sözler, bu entrikalar matbuat sayfalarına bile çıkarılamadı. Kulaktan kulağa nakl olunan iftiralar, koldan kola gizlice verilen jurnaller (hafiyelere mahsus raportlar) mahiyetinde deveran etti durdu.

Şimdi de Müslüman Komünistlerinin Birinci Siyezdinde karışık, müphem bir iki sözle fikirler bulandırılmak isteniyor, yoldaşlar biz buna müsaade etmeyeceğiz ve şu hitabet minberinin üstünden o hain, müfteri, alçak entrikalara cevabımızı verip Türk inkılâpçıları etrafında oynanmak istenilen cinayetin o hilekâr perdelerini yırtıp atacağız, o vakit siz yoldaşlar, yalnız

Türk sosyalistlerini değil, belki, Rusya inkılâbı mukadderatını alâkadar eden bu işin derece-i fecâtini anlamış olacaksınız.

Yoldaşlar, Rusya'da Türk Sosyal Komünistlerinin hareketi tarih itibariyle tetkik olunsa, bundan yedi ay evvel Moskova'da (Yeni Dünya) gazetesinin ilk numarası garip bir tesadüf olarak tamamıyla Osmanlı Sefiri Galip Kemalî Bey'in Moskova'ya vürudu günü tab' ile intişar etmişti, daha birinci nüsha çıkar çıkmaz (Yeni Dünya)'nın Osmanlı Sefareti muhitindeki tesiri pek mühim olmuştur. Bu, Sefirin tarafıma ve merhum Mollanur Vahidof'a haberler göndererek görüşmeye davet etmesiyle anlaşıldı, davet ve ültimatomlara cevap alamayan Sefir hazretleri ikinci, üçüncü nüshaların da çıkmasıyla Haricî işler Komisarı Yoldaş Çiçerin'e birbiri ardında üç nota vererek bu gazetenin Rus ve Türk münasebetini kesmeye sebep olabileceğini katiyen söylemiştir. Yoldaş Çiçerin bu münasebetle benimle ve Yoldaş Vahidof'la söyleşip hücumların bir dereceye kadar hafifleştirilmesini tavsiye etmiştir ki, bu sırada benim de Kazan'daki Müslüman Sosyalistleri Siyezdine gitmemle (Yeni Dünya)'nın intişarı bir buçuk ay kadar geri kalmış oluyor, bunları hikâyeden maksadım Türk sosyalistlerinin hayatta ilk basamakları olan (Yeni Dünya) gazetesindeki yazıların Türk muhitinde derin tesir icra etmiş ve bu tesiratın Osmanlı Hükûmetini telâşa düşürecek bir mahiyet almış olduğunu söylemektir.

Osmanlı Sefiri Hükûmet vasıtasıyla (Yeni Dünya)'nın alıp yürüdüğü işe mâni olamadığını anlayınca, Türk sosyalistlerinin Moskova'da ilk defa yapılan konferanslarına Türkistanlı bir (S.R.) olduğunu söyleyen Mehmet Nâzım ismindeki kişiyi sâmi sıfatıyla girdirmeye ve bu genç teşkilât içinde ayrılık çıkarmaya çalıştı. Cebinde Türk pasaportuyla gezen bu kişinin sahtekârlığı sözlerinden anlaşılıp nihayet kendisi meclisten kovuldu ise de konferans içinde Mehmet Nâzım'a temayül eden iki üç kişinin mevcudiyeti de anlaşıldı. Konferanstan sonra teşkilât meselelerinde suikastları cihetiyle başta Bülbüloviç denilen Bosnalı bir serseri olduğu halde (Hüsnü Halil, Şevket Mustafa, Ahmet Musa) ismindeki şu üç kişi de teşkilâttan ihraç ve tard olunmuşlardır. Yeni Türk Sosyalist Teşkilâtı kendisine dıştan ve içten tevcih olunan hücumlara karşı şayan-ı dikkat bir metanet ile hareket ederek bu muzır unsurları ilk hamlede tutup içinden atmış olmakla Osmanlı Hükûmet ve Sefaretine karşı mümâşaatkâr bir vaziyet alamayacağını ispat etmiştir.

İşte Yoldaşlar, Türk teşkilâtı etrafında ifsadata çalışan güruhun kadrosu böylece teşekkül etmiş oluyor; fakat bunların faaliyetleri kendi muhitlerine münhasır kalmıyor, bunlara bugün şu mecliste oturan Tatar yoldaşlardan bazı safdil (bazı ahmak) kişiler de yardım etmişlerdir. Türk Sosyal-Komünistleri frontlarda Kızıl Ordu teşkilâtlarıyla Şûrâlar Hükûmetini müdafaaya çalıştıkları sırada şu aramızdaki bazı dostlarımız bu yadigârlar ile beraber berengi

(patates) pişirip fesat çorbasını aşlıyorlar ve böylece ne işlemiş oluyorlar, biliyor musunuz? Osmanlı Sefirinin entrikalarına âlet olmuş oluyorlar; Enver ve Talât Paşaların saltanatlarına hizmet etmiş bulunuyorlar; evet, bunda şüphe yok, Türkiye'deki zalim ve müstebit idareye karşı yegâne bir teşkilât olan şu bir avuç Türk sosyalistlerine karşı işlemiş olan her kim ise doğrudan doğruya paşalara yardım etmiş demektir.

İşte yoldaşlar, Türk teşkilâtı dahili hayatında böyle birtakım entrikalarla uğraşmaya mecbur olduğu bir zamandadır ki, haricen bazı işler görmeye muvaffak oluyor. Teşkilâtını kuvvetlendiriyor ve tevsî ediyor; bunları Merkezî Komite namına söz söyleyecek yoldaşlarımız anlatırlar; yalnız şunu söyleyeyim ki anlaşılamamazlık kısmen de teşkilâtın adından çıkıyor. Biliyorsunuz ki (S.R.) fetretinden sonra bir takım yeni fırkalar türemeye başladı; Narodno Komünist, Revolusyoner Komünistler, ilâh... Acaba bizim Sosyal-Komünistler de şunlar gibi mi? Bizim teşkilât Sol S. R. vakasından evvel; ve biz kendimize Sosyal-Komünist dedik; çünkü anarşist komünistler de var; çünkü iki bin sene evvel Eflâtun'un moralist-komünistlik fikirleri de vardı; biz anarşist değil, sosyalistiz; sonra tatbikatta komünistiz.

Şimdi bir de jurnal (danos) var; Moskova baylarının dostu (İzvesnev komünist!) Ahmedef İbdeş Araklı haber veriyor ki, Mustafa Suphi (sosyal şovenisttir); yoldaşlar, ben cenubun feyyaz bir Türk ocağında ihtimal ki bir şovenist olarak doğdum; Avrupalıların, Avrupa kapitalinin zulüm ve zılâmı altında (şovenist) olmayan bir Türk de bulamazsınız; fakat bu taassup, bu şovenizm bende Avrupa zulmüne, Avrupa kapitaline karşı... Yoksa Rusya muhit-i inkılâbında tecellî eden o ulvî kardaşlığa bir uzuv olmaktan başka bir sözüm veya bir hareketim yoktur; fikirlerim, yazılarım, sözlerim buna şahit, ben bunları her vakit müdafaaya hazırım.

Sonra diğer bir mesele, arkadaşlarımdan İsmail Lütfi (S.R.) imiş, bu da yeni bir haber, ben Lütfi yoldaş ne derece (S. R.)'dir, bu hususta malûmatım yok, kendisini eskiden beri tanırım, on sene evvel daha Abdülhamit tahtından indirilirken sarayı saran gençler arasında şu gördüğümüz küçücük Lütfi yoldaşımız da vardı; daha sonra (Halâskâran) grubunda (Cemiyet-i Hafiyye) meselesinde -bunlar Türkiye tarih-i inkılâbına ait vakalar- de mühim roller oynamıştı; en sonunda Hükûmet Tophanesinde hükûmete karşı düzmekte olduğu bir bomba meselesinden dolayı mahkûm olarak hapse atıldı; o karanlık diyarda kendisiyle yeniden buluştuk; bir müddet sonra da Rusya'ya geldik; kendisi şimdiki teşkilâtımızın mühim rüknlerinden, hem istikbaldeki Türkiye inkılâbının da en mühim rüknlerinden olacak; namuslu bir ihtilâlci (ben komünistim) deyince ona karşı söz söylemek garip mesele. Her kişi kendi vicdanından mesul...

Yoldaşlar, işte size Türk teşkilâtı hakkında böylece bazı muhtasar malûmat vermiş oldum; sözümü bitirmeden evvel Türk teşkilâtına karşı çalışanlara dair bir iki malûmat daha vereyim:

Moskova'nın Peçen Pazarı demek olan (Tropni)'nin karanlık otellerinde birleşip entrikalar düzen kimselerden birisi spekülatörlüğü Çerzuviçani komisyonca sabit olup şimdi çoktan beri hapiste yatıyor; diğer bir kaçı spekülâsyalarında devam ediyorlar; bir üçüncüleri bu meşhur Edhem Efendi Bülbüloviç Türk teşkilâtı derken Müslüman Komisaryatına, Müslüman Kızıl Armiyasına öyle tahammül olunmaz, öyle bir bâd-ı tecavüzlerde bulunmuş, öyle bir (danos) jurnal yazmış ki nihayet bununla Çerzuviçani komisyonun nazar-ı dikkatini celbetmiş; nihayet bu miskin dilencinin adî bir (provokatör) müfsid ve muharrik olduğu sabit olarak memur olduğu Millî İşler Komisaryatından tardına karar verilmiş...

Hülâsa, bütün bu kar gibi temiz ve kan gibi kızıl olduklarını iddia eden holiganların mahiyeti kendiliğinden anlaşılıyor; bizim için zahmete hacet kalmıyor. Diğer taraftan bizim Türk Sosyal Komünistleri ise hatt-ı hareketlerinde öz istikametlerini bozmadan hedefe doğru yürüyorlar; fakir Şarkın dünyada biricik dostu olan Rusya inkılâbına bütün mevcudiyetleriyle kuvvet vermeye çalışıyorlar.

(Alkışlar).

Mustafa Suphi[36]

Bu beyanattan sonra Siyezd, Yoldaş Lütfi aleyhindeki sözlerin doğru olmadığını ve Türk teşkilâtının tamamıyla bir komünist teşkilâtı olduğunu ve Siyezd'e iştirak hakkını kabul etti.

----------o----------

[36] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 155 vd.

TÜRKİYE'DE NELER OLUYOR?[37]

No. 11, 13 Kânunuevvel (Aralık) 1918, Moskova (Yeni Dünya)

Türkiye'nin izmihlâli, hem de Avrupa'nın yırtıcı emperyal tırnakları arasında bölünmek suretiyle mahv ve izmihlâli bugün karşımızda acıklı bir sahne halinde görünüp duruyor, "İttihat ve Terakki"nin ordu kahramanları bu izmihlâl önünde bir rol daha oynamak, mâhirane bir cambazlıkla hükûmeti kollarından bırakmamak istediler, kendi yerlerine ikinci sınıftan arkadaşlarını koyarak ve İngilizlerle uyuşarak az vakit için Avrupa'ya gittiler ve düşündüler ki bir müddet sonra gelip şimdi Alman-Avusturya değil, ama İngiliz dostluğuna sığınarak fakir milleti, mazlum Türk işçi ve rençberini soymakta Türk askerinin masum kanını dereler gibi akıtmakta devam edecekler. Böylece dünya yüzünde kendi başlarına hükûmet, hâkimiyet, saltanat, devlet, ikbâl, saadet hep yine eskisi gibi kendilerinin olacak.

Hasis ve alçak caniler!

Fakat İngilizler rollerini daha mahirâne oynadılar, son telgrafların verdiği haberlere göre Enver ve Talât menhûsları şimdiden zindana atılmışlardır, bu da Osmanlı Hükûmetinin talebiyle olmuş! Hangi Osmanlı Hükûmetinin? İstanbul'daki hükûmet nâzırların ismine göre İttihat ve Terakki Fırkasına mensup. Bu fırkanın kendi kahramanlarını hapsettirmesi mümkün mü? Demek ki İngilizler ya ittihatçıları ikiye ayırmaya muvaffak olarak ikinci kısmına birincisini hapsettirmeye muvaffak oluyorlar yahut da Türkiye'de nüfuz ve iktidarı tamamıyla Saray-ı Hümayunda toplayarak Abdülhamit dev-

---

[37] Mustafa Suphi bu makalesinin ikinci bölümünde 1915 yılındaki Ermeni tehciri sırasında yaşanan olaylar ve bunların nedenleri üzerinde durmuştur. Yeni Dünya'nın elimizdeki sayılarında bu konudaki ilk haber, 22 Temmuz 1918'de Moskova'da toplanan ve başkanlığını Mustafa Suphi'nin yaptığı Türk Sosyalistleri Konferansı kararları arasında yer almıştır. Konferans; *"Türk emperyalizmi ve Ermeni burjuvazisi tarafından fakir Müslüman ve Ermeni halkları arasında ikâ edilmekte olan mezalime dair vesikaların toplanarak Türkçe, Ermenice, Rusça ve eğer mümkün olursa Fransız, İngiliz, Alman ve Macar dillerinde neşredilmesini"* kararlaştırmıştır.

Yeni Dünya'nın 8. sayısında (7 Eylül 1918) M. Nazmi imzasıyla *"Türkiye'de Ermeni Faciaları"* başlığıyla bir yazı yer almış; Yeni Dünya'nın 9. sayısında (15 Ekim 1918) Süleyman Aziz imzası ve *"Açık Mektup"* başlıklı bir yazıda Türkiye'deki Ermenilere yapılan zulüm anlatılmış; Yeni Dünya'nın 11. sayısında Mahmut Celalettin imzalı *"Açık Sütunlar: Türk Ermeni Faciaları, İki mektup, İki Facialı Levha, Bakü Faciaları Kanlı Günler"* başlığıyla uzun bir makale yer almıştır.

rini yeniden yaşatmaya çalışıyorlar; Sultan Mehmet-i Sâdis, hilâfetin İslâm memleketlerindeki nüfuzunu Kral Jorj'un emrine vermeye razı olsa İngiliz simsarlarının kanlı siyasetlerine bundan esaslı bir fırsat ve ganimet olamaz.

Her nasıl da olsa, Enver ve Talâtların karanlık dünyayı teşrifleri yine fukara kanı emen bir veya diğer fırkanın vasıtasıyla, Türk işçi ve köylüsünü soymak davasındaki bir veya diğer hükûmetin delâletiyle ve bunların birbirlerine karşı oynadıkları entrikalarla vücuda geliyor. Gönül isterdi ki, bu işi mazlum Türkiye halkları kendileri kendi elleriyle başa çıkarsınlar. Yalnız Enver ve Talâtları değil, Türkiye'nin evvelâ Abdülhamit'e ve sonra İttihatçılara zulüm âleti olan bütün beylerini, ağa ve paşalarını dünyanın serin hücrelerine misafir etsinler. Hani ya o gün, o inkılâp, o adalet, o mizan günü! Neredesin ey mesut ve güneşli gün...

(Türkler ve Ermeniler)

Türkler ve Ermeniler, yalnız Türkler değil Kürtler, Çerkesler, Türkmenler hatta Rusya'daki Kafkasyalılar, Dağıstanlılar, Türkistanlılar arasındaki bu nefret ve adâvete ne vakit nihayet gelecek! İnsaniyet âleminde bu kan içici, bu zâlim ve günahkâr duyguların içinde muhabbet ve kardaşlık nurları ne vakit doğacak?

Bugünkü nüshamızda zâlim Enver ve Talât ordularının Bakû'dan çıkması münasebetiyle Urallardan Rusça "Pravda" gazetesine gönderilmiş bir mektubun tercümesi var; bu mektup insan hayatından fecî levhalar arz ediyor; diğer bir yoldaşın (yazısında) Ermeni burjuvaziyası idaresindeki eski Rus ordularının Anadolu'daki vahşetleri de acıklı bir tarzda tasvir ediliyor. Gözleri kan ağlayan kesik başlar, yavrusu memesinde doğranmış kadınlar, canlı canlı yakılan insanlar, o damlardan yuvarlanıp atılan gövdeler. Bu fecî levhaları bir muharririn kalemi ve bir ressamın fırçası için resmetmek imkân haricinde, bu levhalar karşısında hiss ü hayâl-i beşer elîm heyecan ve buhranlar içinde kudretini, iradesini kaybediyor.

Türk ve Kürtlerin Ermenileri, Ermenilerin Kürtleri ve Türkleri takibe, mahva, ifnaya koşmaları bu fütuhat ve cihangirlik davasındaki medeniyetleri vahşetle yoğrulmuş Avrupalı emperyalistlerin ruh-ı beşere ektikleri, akıttıkları zehir; bu, masum milletler arasında kasd ü tasmîmle sokulan ve din ve millet hırslarıyla yakılan bir düşmanlık; Ermenilere Anadolu'nun yarısını vaad edip sonra Türk ve Ermeni milletleri arasında kıtâl ve yağma ateşleri yakıp, daha sonra da tutuşturdukları bu yangını söndürmek için Küçük Asya işlerine karışmak...

Anadolu'yu ne Türklere, ne Kürtlere, ne de Ermenilere değil, ancak kendilerine almak... Kan ve vahşetle dolu hırslarını doyurmak için böylece

milyonlarca insanı birer sürü hayvan gibi kendilerine esir etmek, memleketleri Avrupa kapitalizmi için birer çiftlik haline getirmek... İşte onların maksatları...

Bu hakikati Türk ve Ermeni işçi ve köylüsünden bilmedik anlamadık hiç kimse artık kalmamış olmalı; bu hakikati halka anlatmak ve o fecî cinayetlerin önünü almak Türk ve Ermeni inkılâpçılarının ve bu inkılâpçılardan bâhusus komünist enternasyonalistlerin vazifesi.

22 Temmuz'da Moskova'da toplanan Türk Konferansı bu hususta üstüne düşen vazifeyi pek güzel tayin etti; Türk emperyalistleriyle Ermeni burjuvaziyasının bu iki halkın mahvına yürüyen hareketlerini takip ve bu hususta bütün dünyayı tenviri Türk Sosyal Komünistlerine tahmil etti; bizler üstümüze düşen işi bütün imkânsızlıklara bakmaksızın elden geldiği kadar işlemeye çalıştık; bundan sonra da çalışacağız, fakat bu hususdaki mücahedatın bir kısmı da Ermeni yoldaşlara taâllûk ediyor. Enver Paşalardan fukara halka bir fayda gelirse, Taşnaksutyunlardan iyilik beklenebilir, fakat Ermeni enternasyonalist dostlarımız bizim en büyük ümitlerimizi temsil etmektedirler; onun için Saratof'ta, Astrahan'da, Çariçen'de, daha sonra bütün Ukrayna ile (Çorni Morski) Guberniyadaki Türk Sosyal-Komünist teşkilâtları hakikaten enternasyonalist olan Ermeni yoldaşlarla anlaşıp el birliğiyle hareket etmelidirler;

Türk-Ermeni, Şarkta hayat ve hareketleri bir dereceye kadar muayyen ve müteşahhıs olan bu iki unsurun birleşmesi içtimaî inkılâp için pek lâzım ve zarurîdir.

Göreyim sizi yoldaşlar!.. Rusya'dan doğan hürriyet ve insaniyet nurları etrafında birbirinize el verip bütün dünyanın inkılâbına koşulunuz; birleşiniz, bütün dünyanın mazlum ve fakir halkları...

Ve yıkınız bu sefil, murdar ve zulümkâr köhne hayatı...

Mustafa Suphi[38]

----------o----------

[38] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 164 vd.

ŞİMÂL TÜRKLERİ ARASINDA MÜHİM BİR MÜESSESE İLMÎ HEYET[39]

No. 11, 13 Kânunuevvel (Aralık) 1918, Moskova (Yeni Dünya)

-1-

İlmî Heyet'çe tanzim edilip Mustafa Suphi Yoldaş tarafından Birinci Müslüman Komünistler Kurultayı'nda okunan lâyiha (doklad):

Şûrâlar hâkimiyetini kabul edip işe girişen Bütün Rusya Müslüman Muallimlerinin Üçüncü Siyezdi; Müslüman proletaryatı arasında maarif neşri, türlü derecedeki mekteplerde okuma, okutma işlerinin nazarî tarafını hazırlama, ona dünyadaki iş mektepleri için kitaplar ve rehberler tedarik etme, umumen maarif ve medeniyeti yükseltip Müslüman proletaryatını sosyal hayata hazırlama yolunda iş görmek için Müslüman İşleri Merkez Komisaryatının tensibi veçhile bir "İlmî Heyet" teşkiline karar vermiş ve kendi tarafından bu işe on aza intihap eylemişti.

1918 senesi Mayıs'ında siyezd tarafından seçilen azaların Kazan'da bulunanları siyezd dağıldıktan sonra Merkez Müslüman Komisaryatının ol vakitte Kazan'da bulunan vekilleriyle birlikte İlmî Heyet'in talimatını, iş plânını tertip edip işe giriştiler.

İlmî Heyet tarafından tertip edilen ve Merkez Müslüman Komisaryatı tarafından tasdik edilen talimat âtîdeki maddelerden ibaret idi.

1- İlmî Heyet'te bakılıp işlenecek işler:

elif) Orta Rusya ve Sibirya Müslümanlarının, iptidaî, orta, âlî bir şekildeki iş mektepleri için mufassal programlar tertip etme

be) Yukarıda gösterilen mektepler için mükemmel kitaplar hazırlama

cim) Müslümanlar arasındaki mekteplerden başka olarak maarif mües-

---

[39] Bu makaleyi Mustafa Suphi, Rusya'da iç savaş sürerken Kazan'da gerçekleştirdiği kültürel bir faaliyeti anlatmak üzere kaleme almıştır. Makale Yeni Dünya'nın 11 ve 12. sayılarında yer almıştır. Kazan'ın Kızıl Ordu tarafından Çekoslovak Birlikleri işgalinden kurtarılmasından sonra; yakılıp yıkılan ve tahrip edilen Tatar halkının ve Müslüman komünistlerin; örgütlenme, eğitim ve kültür kurumlarının yeniden ayağa kaldırılması için bir "Olağanüstü Komisyon" kurulmuş, Mustafa Suphi bu komisyonun başkanlığına getirilmiştir. Aynı günlerde Kazan'da toplanan "Bütün Rusya Müslüman Öğretmenleri Üçüncü Kurultayı" bu kültürel faaliyetleri organize etmek üzere bir "İlmi Heyet" kurmuştur. Bu Heyet'in de başkanlığını yapan Mustafa Suphi makalesinde bu konuda yapılan çalışmaları anlatmaktadır.

seseleri ve umumen halkı okutma ve işçi ve terbiye yurtları vücuda getirme: Kütüphaneler, müzeler, halk darülfünunları ve halk tiyatroları ve başkaları

dal) Mektep, mektepten hariç maarif işleri için mütehassıs ve muallimler, kütüphane nâzırları, maarif şubesine müdürler vesair lâzım olanlar hazırlama

he) Maarif hadimleri için rehberler tedariki

dal) Çocuklara mahsus edebiyat vücuda getirme

zel) Tatar edebiyatı için bibliyografya tertibi

he) Tatarın dil, edebiyat ve imlâsına ait bulunan meseleleri halletme

tı) Müslümanlar için merkezî esasî kütüphane teşkil etme

ya) Türk-Tatar tarih, edebiyat ve hukukunu toplama

2) Kendi faaliyeti dairesinde ve kendi iç işlerinde İlmî Heyet'in muhtariyetine mâlik bir müessese olması

3) İlmî Heyet tarafından işlenmeye teşebbüs edilen bütün meseleler hakkındaki esaslar ve kararlar doğrudan doğruya Müslüman Komisaryatı huzurundaki maarif şubesine takdim edilip bu teşebbüslerin tarz-ı icrası da gösterilme

4) İlmî Heyet tarafından tertip edilen plânlar, lâyiha ve kararları vücuda getirme Merkez Müslüman Komisaryatına ait olma

5) İşleyeceği işleri meydana getirmek için mütehassıslar ve profesörler celbetmeye ve keza bu hususta müzakere meclisleri yapmaya, siyezd ve konferanslar toplamaya İlmî Heyet'in hakkı olması

6) Yukarıda gösterilen teşebbüsleri mevki-i fiile koyuncaya kadar İlmî Heyet'in her vakit Merkez Komisaryatı ile haberleşmesi ve ona işlenecek işler için lâzım masrafların bütçesini takdim etmesi; fakat bilâhere zuhur edecek meseleler için Heyet'in evvelden verilen paradan masraf etme hakkı olması

7) İlmî Heyet'inin maddî ciheti umumî esası mucibince Müslüman Komisaryatı tarafından temin edilmesi

8) İşin derece ve ehemmiyetine göre talimatın ikinci babının birinci maddesine binâen İlmî Heyet'in şubelere, şubelerin gruplara ayrılması

9) Heyet'in hususî mührü olması

10) Heyet tarafından bir -ilmî jurnal- basılıp neşredilmesi

11) Heyet'in tetebbuat için münasip mahallere adamlar göndermesi

12) a- Heyet, Bütün Rusya Muallimler Siyezdi tarafından intihap olunan azaya ilâveten Merkez Müslüman Komisaryatından birisi rey vermeye ve ikisi müşavere hakkına mâlik olmak şartıyla üç vekil ve Sol Müslüman Sosyalistlerinin Merkez Komitelerinden birer vekilden ibaret olur, kezâ müşa-

vere hakkı ile Heyet'e hariçten fahrî aza olarak profesörler ve mütehassıslar iştirak ederler

b- Heyet'in hakikî ve fahrî azaları cümlesi umumî esaslara binâen Merkez Müslüman Komisaryatı tarafından tasdik edilirler

Heyet tasdik edildiği günden itibaren işbu talimat mucibince ciddî surette işe girişti ve Müslüman proletaryatı için halk darülfününu açmaya karar verip bu babda mütehassıs ve profesörlerden ibaret büyük bir müzakere meclisi ve onun için lâyiha ve bütçe ve az vakit içinde sosyalizm esasına kurulan iptidaî, âlî mekteplere ve darülmualliminlere mahsus programlar için lâyihalar, müze ve kütüphaneler için bütçeler yaptı.

İşbu suretle İlmî Heyet kendinin ilmî hizmetlerinde gayretle devam etmekte iken Kazan yakınında dehşetli top sesleri işitilmeye başladı; Heyet bu dehşetli top seslerine bakmayarak kendinin içtimâında ve müzakeresinde devam etti; hatta onun son içtimâı Çekoslovakların Kazan'a gelip girmeleri gününe tesadüf etmişti.

İşte Ağustosun yedisinde beklenilmeyen bir vaka da İngiliz-Fransız kapitaline satılan Çekoslovaklar ve onların hâdimleri olan yırtıcı Ak Guvardiyalar Kazan'ı gelip bastılar; onlar Kazan'a girince yaptıkları vahşet ve dehşet hakkında söz söyleyip durmaya lüzum yok; onlar sade siyasî müesseseleri değil, hatta hiçbir cihetten siyasete taallûku olmayan her bir şeyi ancak şûrâlar hâkimiyeti vaktinde yapıldığı sebebinden imha ettiler; onların bu muamelelerini gören Tatar spekülantları, burjuvaziyası, onlara satılan ziyalıları, mirzaları işin sonu nereye varacağını bilmeyerekten veyahut ki bildikleri halde mutlak menfaat-ı şahsiyeleri için sabık Millî Şûrâ huzurunda bir Heyet teşkil ettiler; bunun vasıtasıyla Şûrâlar Hükûmeti vaktinde tesis edilen her bir müesseseyi mahvetmeye başladılar; bunlar cümlesinden İlmî Heyeti de dağıttılar; çünkü İlmî Heyet bütün ruhu ile Şûrâlar Hükûmeti plâtformasında duran bir müessese olup yegâne ve mühim vazifesi Müslüman proletaryatını medenî cihetçe yükseltip sosyalizm esasındaki hayata hazırlamadan ibaret olmasıyla bu müesseseyi kendileri için pek zararlı bir müessese addediyorlardı; işte bu suretle hareket etmeleri neticesi olarak yeni ayağa basıp gelen ve Müslüman proletaryatının medenî menfaatini gözeten böyle bir müessese kalmadı.

Kazan, Şûrâlar Hükûmeti tarafından alındıktan sonra İdil-Ural boylarındaki Müslüman inkılâpçı proletaryat uyuşmalarını yeniden ihya için teşekkül eden Fevkalâde Komisyon azası Kazan'a gelince; İlmî Heyet'e yeniden hayat verme işine teşebbüs etti; 1918 senesi 19 Eylül'ünde İlmî Heyeti yeniden teşkil hakkında içtimâ vuku bulup bu içtimâda bu Heyet evvelkinden geniş ve mükemmel bir surette meydana getirildi. Ve Müslüman proletaryatının medenî ihtiyacını gözeteduran böyle bir müessese tekrar işe başladı.

Şimdi İlmî Heyet'in vazifeleri ikiye bölünüyor.

Birisi, İç Rusya Müslüman Proletaryatı arasında sosyalizm ve iş esaslarının yerleşmesine çalışma,

İkincisi, bu esasların yerleşmesi için İç Rusya Müslümanlarını medenî cihetten hazırlama.

Bu vazifeleri ifâ için İlmî Heyet birçok şubelere bölündü; ihtiyacatın icabı mucibince de bu şubeler gün be gün artmaktadır; hâzır ki günde teşkil edilen ve işleyip duran en ehemmiyetli şubeler atîdedir.

1) İş Mektebi (program kitaplar) Şubesi
2) Halk Darülfününu Şubesi
3) Dil-Edebiyat ve Tarih (teftiş ve tercümeler) Şubesi
4) Müze ve Kütüphane Şubesi
5) Tiyatro, Musikî ve Sanayî-i Nefise Şubesi
6) Matbuat şubesi

Bu şubelerin her birisinin işlediği ve işlemekte bulunduğu işler hakkında ayrı ayrı malûmat veriyoruz:

1- İş Mektebi (program kitaplar) Şubesi;

Malûmdur ki proletaryat hükûmet idaresini burjuvaziya kolundan aldıktan sonra, onun maksadına hizmet ededuran müesseseleri ve bu cümleden burjuvaziya ruhundaki okuma müesseselerini esasından değiştirmeye ve ıslah etmeye girişti; Şûrâlar Hükûmeti burjuvaziya faydasına çalışan mektepleri bitirip bütün halk için bir tipte (iş mektebi) teşkili çarelerine girişip esasî lâyihalar tanzim etti; bu esaslara muvafık olarak halkımızın içtimaî, iktisadî hayatını göz önüne alıp türlü derecedeki mekteplere programlar tertibi hususu Heyet'in en büyük ve mesuliyetli işlerinden birisi olup çabukça işlemesi lâzımdı; böyle büyük ve yeni iş meydana getirme pek çok ilmî kuvvet sarfı (nı) icap ettiğinden İlmî Heyet bu işi başa çıkarmak için bir komisyon teşkil edip Kazan'daki bütün muallimleri tavzif etti; ve umumî mikyasta işlenecek işde Rus proletaryatı ile beraber hareket için komisyon on altı kişiden teşkil edilen program komisyonuna memuren gönderdi; bu yoldaşlar Rusların türlü komisyon ve içtimâlarına devamla çalışmaktadırlar.

Gerçi Ruslar tarafından henüz program hazırlanıp bitmemişse de komisyon bütün mevcut malûmatı toplayıp işe girişti, birinci ve ikinci derece mekteplere program hazırlama iş okutacak fenlere göre (7) türlü küçük komisyona bölünüp işe başlandı; birinci derece iş mekteplerinin programları şimdi bitmiştir. Teşrinisani başında tamam olup neşredilecek.

Merkez Müslüman Komisaryatı tarafından lüzum gösterilen iş mekteplerini mevki-i tatbike koyma, onları Tatar proletaryatı için faydalı revişte teşkil etme için akıllı, muktedir muallimler gerek.

Darülmuallimîn ve muallimler için muvakkat kurslar açmak için bunların programlarını tertip lâzımdı. Bu hususta İlmî Heyet işe girişti ve Kazan'daki mütehassıslarla söyleşip anlaşma ve lâzım esasları toplama cihetine gitti; bundan başka muallimler hazırlama için Kazan'daki maarif şubesi tarafından açılacak âlî terbiye-i etfal müessesesine program hazırlama hususuna da ciddi revişte iştirak etmektedir.

İşte hayat bu suretle muallimlerimize malûmat verme hususunda yolbaşçılık ediyor ve umumen mektep meselesini akla muvafık, proletarya esasına münasip tarzda temin etmenin plânlarını hazırlıyor.

Mektep, darülmuallimîn, muvakkat kurslar ve başka derece okuma ve terbiye yollarına program tertibiyle İlmî Heyet'in muallimler hakkındaki vazifesi tamam olmuyor; belki halk içinden proletaryatın kendisinden hâdimler hazırlamayı, fakir halka ilim nuru saçmanın yollarını göstermeyi kendinin en mukaddes işlerinden hesaplıyor ve büyükler için okuma yurtlan, çocuklara mahsus çocuk bahçesi meydana getirmek için plân ve programlar hazırlamayı nöbetteki birinci meselelerden addediyor.

Merkez Maarif Komisaryatı tarafından tertip edilen program ve lâyihalar Tatar âlemine tatbik için çok kuvvet ve gayret sarfetmek lâzımdı ki herkese malûm bir hakikat. Bizde tâlim ve terbiye bâbında yazılan ilmî bir eser, proletaryatın fikrini açmak, onun idealine hizmet edecek hiçbir türlü derslik ve kitabın olmaması meseleyi pek çetinleştiriyor; terbiye-i etfal ve usul-i tedristen eserler-yazdırmak, programa muvafık derslikler meydana getirmek lâzım...

Velhasıl İlmî Heyet halkımızın hayatının yükselmesi, türlü okuma vasıtalarının yetişmesi, umumen okuma, okutma işlerinin Şûrâlar Hükûmeti tarafından gösterilen yoldan gitmesi için ilmî ve fikrî hizmetini edâ etmeye, bütün kuvvetini sarf etmeye çalışıyor...

-Sonu var-

Mustafa Suphi[40]

----------o----------

[40] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 167 vd.

MUSTAFA SUPHİ'NİN MOSKOVA MİTİNGİNDEKİ KONUŞMASI[41]

No. 11, 13 Kânunuevvel (Aralık) 1918, Moskova (Yeni Dünya)

YOLDAŞ MUSTAFA SUPHİ'NİN NUTKU

Türk proletaryaları namına söz söyleyen Yoldaş Mustafa Suphi mitingi tebrik ettikten ve bazı mukaddemattan sonra bervech-i âti sözüne devam etmiştir;

Bugün Rusya'da parlayan beynelmilel içtimaî inkılâp bayrağını kollarında yükselten Türk işçi ve köylüsünün mümessilleri, beynelmilel kapitale karşı ve fakat her şeyden evvel bu kendi zalim ve barbar paşalarını ve padişahlarını ezmek azim ve kuvvetiyle hareket ediyor.

Bundan tamam sekiz ay evvel, bu Türk paşalarının ordularını Kafkas dağlarından aşırıp Hazer sahillerine, Kalmuk vadilerine Türkistan ve Turan'a saldırmak istedikleri zaman, Türk ihtilâlcileri Moskova'da, bütün dünyaya ebedî saadetler vaad eden beynelmilel Rus inkılâbının merkezi olan Moskova'da kendi kızıl bayraklarını yükselttikleri zaman, bütün Türkiye'de ve bütün İslâm âlemindeki fikir ve ümitlere karşı hareket ettiler; Moskova'daki Osmanlı Sefareti, Şûrâlar Hükûmeti'ne bizim hakkımızda bizim sesimizin kestirilmesi, arkadaşlarımızın Rusya'dan sürülmesi hakkında nota ve ültimatomlar verirken aynı zamanda Rusya'nın Müslüman muhitlerinde, Taşkent'te, Orenburg ve Kazan'da çıkan mürted gazete sayfalarında şöyle bir propaganda ile itibarımızı kırmaya, bize boykot ettirmeye çalıştı.

---

[41] Yeni Dünya'nın 11. sayısını hazırlayan gazetenin editörü, bu mitingle ilgili Mustafa Suphi'nin konuşma metninin öncesinde şu bilgilendirmeyi yapmıştır:
"Beynelmilel Büyük Miting: Beş Kânunuevvelde Moskova'da (Dom Soyuz) nâm mahalde vuku bulan enternasyonal mitingde her milletin proletaryat reisleri tarafından nutuklar irâd edilmiştir; miting mahalli, binlerce halkla dolmuş ve pek büyük tezahürat görülmüştür.
Yoldaş Kamenev mitingi açarak; bu miting aramızı emperyalist ordularla ayıran uzak memleketlerdeki proletaryat reisleri dahi söz söylemeleri için akd edilmiştir. Bütün milletler arasında bulunan emperyalist hudutları kaldırıp emperyalistler ve proletaryatlar arasında yeni hudutlar tesis ve bu yeni hudutlarda bütün dünya fakirleri kapitalistlerle çarpışarak dünyaya proletaryat diktatorası vaz'edilmesi lâzımdır demiş ve söz sırasını hatiplere bırakmıştır. Bundan sonra diğer hatipler söz söylemişlerdir."
Mustafa Suphi uzun konuşmasının sonunda sözlerini; "Rus Bolşevikleri ve devrim hükümeti; Doğu halklarına ve Doğu'nun devrimci teşkilatlarına acil yardım eli uzatın" çağrısıyla tamamlamıştır.

Bütün Türk ve Müslüman âleminin şu Osmanlı ordusunu Asya'ya doğru zafer hareketiyle bayram ettiği bir sırada İslâm Hükûmet ve hilâfetine karşı hücum eden, bütün Müslüman, Türk ve Tatar âleminin din ve mukaddesatı ile oynayan bunlar kim? Ve hangi din ve hangi millettendirler? Suali ile ve bu suale koşulan skolastik muhakemelerle halkı şaşırtmak ve aldatmak istedi ve sonra hiç utanmadan Rusya Müslümanlarına Türklerin de bey ve paşalardan zengin, mesut olduğunu iddia eyledi.

Evet, biz bir an için bütün İslâm âleminde Osmanlı emperyalizmi tarafında toplanan İslâm efkâr-ı umumiyesine karşı gittik; umumî cereyana karşı olan içtihadatımızla sosyalizm yolunda bir an için yalnız kaldıysak da şimdi bütün o âlem, bütün o Şark bizim içtihadatımıza koşulmuş oluyor. Osmanlı emperyalizminin yıkılmasıyla bütün yalancı, aldatıcı sisler ortadan kayboldu ve anlaşıldı ki dünyada mazlum halklara Rusya'nın büyük ve âlicenap inkılâbından başka dost yoktur.

Türk gençliğinden bu hakikati dünyada mazlum Şark için inkılâpçı sosyalizm hareketinden başka dost bulunamayacağını ta (1908) senesinden beri anlayanlar vardı; ve o vakitten beri temin olunan münasebetlerle, Türkiye'nin mazlum halkları ve hususiyle mazlum Türkler adına söyleyen âdil ve kahraman bir simânın, merhum ve muhterem Jaurès'in yüksek sesi de Avrupa harbinin mukaddemesinde malûm veçhile susturuldu; fakat Jaurès'in dostları, attıkları adımdan geri dönmediler ve bugün Rusya inkılâbı ortasında Türk ihtilâlci ocağını tesis ettiler.

Rusya'da cereyan eden vekâyi-i azîme içinde aldıkları terbiye ve tecrübe dersleriyle Şarkta hem içtimaî, hem de iktisadî inkılâbın sosyalizm vasıtasıyla husule geleceği kanaatleri Oktyabr'dan sonra bir kat daha kuvvetlendi.

Bu itikadın Türkiye'de, yalnız mazlum işçi ve köylüler arasında değil, belki mütefekkir muhitlerde de bir tezahürüne misâl olmak üzere size pek mühim ve faydalı bir haberi arz edeyim;

Oktyabr inkılâbından sonra İstanbul Darülfünununda (Nobel) mükâfatının kime verilmesi lâzım geldiği meselesi mevzubahsi edilince bütün Türk gençliği, Alman profesörlerinin tazyik ve tesirlerine karşı (Vladimir İlyiç Tavariş Lenin) için rey vermişler ve sosyal inkılâp fikrinin Şarkta ve bilhassa Türk gençliği arasında zaferine bir bürhan daha arz etmiş oldular.

Muhterem Yoldaş Lenin, bizim üstad-ı azîm vekilimiz... Ve fakat aynı zamanda efkârıyla, mücahedatıyla, harekâtıyla bu, bir cihan-ı inkılâp... Türk gençliği şu hareketiyle bu cihan-ı inkılâba koşulduğunu ispat ediyor.

Ben burada Türk fukara halkı ve Türk gençliği içinde Rusya inkılâbı lehine vâki olan tezahürden daha ziyade hikâyeye lüzum görmeden bütün Rusya'nın o fedakâr kahramanlarına hitap ederek diyorum ki: Dünyayı in-

saniyetin saadeti namına harikalar icat eden Rus kahramanları bilsinler ki, Şarkın feyyaz ikliminde de aynı emel, aynı ideal için nefsini fedadan çekinmeyen Türk yoldaşları var; Şarkta zulmün, istibdadın taht ve tacını alt üst edecek bir ruh-u inkılâp yaşıyor.

***

Yoldaşlar, buraya kadar olan sözlerim Yakın Şarktaki halkların başında duran Türk halkları içinde ne ateşin bir inkılâp cereyanının vücudunu arz etmek ve burada Rus inkılâpçıları arasında çalışan enternasyonalist Türklerin, Türkler gibi kanlılar, Araplar ve hatta Hintlilerin bütün ruhlarıyla Rusya İnkılâbına koşulan hakiki inkılâpçılar olduğunu anlatmak içindir.

Şimdi Rusya inkılâbının Şarka ve Şarkın Rusya inkılâbına olan vaziyeti hakkında bir iki söz söylemek lâzım: Benim fikrimce yoldaşlar, Şarkta inkılâp, inkılâbın Garpta tesisiyle bilâvasıta alâkadar bir mesele... Bugün Rus yoldaşlarıyla inkılâp safları arasında çalışan biz Türkler, bu meseleyi yalnız Türkiye'nin veya Şarkın esirlikten kurtulması nokta-i nazarından muhakeme etmiyoruz, bizim fikrimizce Şarkta inkılâp, bugün Garpta patlak vermiş olan inkılâbı kurtarmak için pek lâzım ve acele bir çare. İngiliz-Fransız-Amerikan kapitalinin başı Avrupa ve Amerika'da ise kökleri Asya ve Afrika'dadır; demek Şark meselesi doğrudan doğruya bu kökün kesilmesine müteallik bilâvasıta bir hareket, bir (action directe); küçük ve büyük Asya'da İngilizlerin yolunu kesmek; bu İngiltere ve Fransa'yı doyuran ham maldan mahrum etmek, aynı zamanda bunların sanayi mamûlâtına Türkiye ve İran'ın, Hint ve Çin'in kapılarını kapamaktır; Şarktaki mazlum halkları ayağa kaldırmak, bunları İngiliz-Fransız-Amerikan istibdadına karşı yerli halkları isyan ettirmek, bu bütün Garp kapitalinin şu yeni harp meydanındaki ric'at hatlarını kat' etmek demektir; işte bir iki sözle bizim nazarımızda şimdilik Rusya inkılâpçılarına taallûk eden vazife hülâsa edilmiş oluyor...

Fakat bu işi nasıl görmeli? Şimdiye kadar Şarktan bahs olunan birtakım meclislerde bulundum; umumiyetle inkılâpçı olmaktan ziyade içtimaî ve akademik mahiyette olan bu meclislerde umumiyetle Şarkın esrarengiz kavimlerinde hükümran olan içtimaî hayatın tetkiki ve Rusya inkılâbının bu şerait-i içtimaiyeye göre tatbiki çarelerinin taharrisi hakkında fikirler teatî olunuyor.

Yoldaşlar, emperyal hükûmetler zamanında da Şarka ait meclisler, akademiler, lazarmotski enstitüler vardı; oralarda da Şark halklarının hayatı, bu halkları iyice ekspluate (onlardan faydalanmak) etmek için tetebbû olunuyordu; şimdi de bu halkları kurtarmak için tetebbuatta bulunulsun; ben buna muhalif değilim, fakat Rusya inkılâbının bugün harekât fihristinde bulunması lâzım gelen mesele bu değil...

Mesele Şarkı ayaklandıracak harbî ve inkılâbî teşkilâttır; bu teşkilâtın kendisine yeterlik edebiyatı da beyannameleri, risaleleri de olur; Şark halkları hakkında tetebbuatı bize mütemayil âlimlere havale etmekle beraberiz. Rusya inkılâpçıları, diyeceğiz, çünkü biz Türkler Oktyabr inkılâbından beri Rus yoldaşlarımızla beraber hareket ediyoruz; kendi silâhımızı kendi elimizde tutmalı hedefimizi iyice tayin ile hareket etmeliyiz; bize Şark yollarını açacak olan en mühim çare: Şark halkları içinden yetişen genç inkılâpçıları birbiriyle uyumlu hale getirip, harbî-inkılâbî bir teşkilât vücuda getirmektir.

Bu husus da şimdiye kadar ihmal edildi; Büyük üstadımız Yoldaş Lenin'in Şark hakkındaki beyannamelerinden taşan âlicenap ümit ve emelleri Asya'nın hudutsuz çöllerinde kaybolup gitti; çünkü Şarka fırka adamları tarafından lâyık olan ehemmiyet verilmedi; ben zannediyorum ki Rusya Komünist Bolşeviklerinin Merkez Heyeti İcraiyesi şimdi bu meseleyle daha yakından meşgul olacaktır.

Bir taraftan hükûmet, diğer taraftan fırka Şark inkılâpçı teşkilâtına ziyade ehemmiyet verecekler ve böylece Şarkta Garp kapitali için inkılâpçı cehennem ocakları vücuda getireceklerdir.

Rusya ve Almanya'yı kurtarmaya; Rusya inkılâbının Şarka, Şark halklarının azatlığına, saadetine, medeniyetine ait ilk vazifesini, atılacak ilk adımını ben bu suretle hülâsa ediyorum: Harbî-inkılâbî teşkilât...

Mustafa Suphi[42]

----------o----------

[42] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı,* BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 171 vd.

MUSTAFA SUPHİ'NİN PETROGRAD MİTİNGİNDE YAPTIĞI KONUŞMA[43]

19 Aralık 1918, Petrograd

Burada, Petrograd'da, tüm dünyanın geleceğini değiştirecek olan büyük devrimin merkezinde, mazlum Türkiye'nin ve Türk köylülerinin adına, soyguncu emperyalizmin yapıp ettiklerinden bu kadar çok çekmiş ve vahşi batı uygarlığının demir pençeleriyle yerle bir edilmiş bir halk adına konuşmak ne büyük bir mutluluk. Zincire vurulmuş mazlum Türk halkına barbar deniliyor. Tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi kuşkusuz Türkiye'de de cinayetler işleyen ve halkı kana boğan barbarlar ve hainler az değildir; bunlar sadece Ermenileri değil fakir Türk halkını da kana boğan Türk paşalarıdır. Barbar olan zincire vurulmuş halklar değil paşalar ve padişahlardır.

Yoldaşlar! Ekim Devrimi sırasında Rusya'da bulunan Türk emekçi ve köylü temsilcileri, sermayeye karşı çıkmaya ve her şeyden önce yöneticilerin başvurdukları barbarlıkları sona erdirmeğe karar verdiler.

Sekiz ay önce Türk generalleri Türk ordusunu Hazar Denizi kıyılarını, İran'ı ve Türkistan'ı işgale göndermeye kalkıştıklarında, Türk devrimcileri Moskova'da, bütün dünyaya mutluluk vadeden devrimin merkezinde Türk devrimcileri, cesaretle kızıl bayrağı yükselterek, Türk generallerinin maceraperest özlemlerine karşı koydular. Moskova'da Türk Elçiliği sesimizi duymazlıktan geldi. Rus Cumhuriyeti hükûmetine sürekli nota gönderilerek hemen sınır dışı edilmemiz istendi. Aynı zamanda Taşkent, Orenburg ve Kazan Müslüman halkları arasında bizlere karşı propagandaya girişilerek, bütün güçleriyle çalışmalarımızı engellemeye çalıştılar.

Burjuva gazeteleri sütunlarında bizlere karşı şöyle sorular yöneltildi: *"Müslüman dünya Türk ordusunun Asya içerilerindeki zaferini kutlarken*

[43] (Mustafa Suphi'nin 18 Aralık 1918 günü Petrograd'da düzenlenen Beynelmilel Miting'de yaptığı konuşma Sovyet Rusya ve Dünya Halkları adıyla 1920'de Komünist Enternasyonal yayınları tarafından hazırlanan derleme içinde yer almıştır. Kaynak ve Almancadan çeviri için Ahmet Kardam'a teşekkür ederiz. Mustafa Suphi'nin Moskova ve Petrograd'da arka arkaya yaptığı iki konuşmayı karşılaştıran Kardam, bazı ifadelerde değişikliğe dikkat çekmiştir.)

Mustafa Suphi. "Rede des turkischen Kommunisten Gen. Subhi". Sowjet-Russland und Die Völker der Welt (Reden auf der Internationalen Versammlung in Petrograd am 19. Dezember 1918) içinde, 28–33. Petrograd: Verlag der "Kommunistischen Internationale", 1920.

Türk-Tatar ulusunun en kutsal duygularına ve dinine karşı gelen bu insanlar kim? Bu kişiler hangi dine mensup, milliyetleri nedir?" Ve elçilik bu uhrevî sorularla bütün Doğu Müslüman dünyasının kafasını karıştırmaya çalışırken, biz, Türk komünistleri, bütün yeryüzünün –vatanımız ve insanlığın– ulusumuz olduğunu açıkça belirttik. Böylece, devrimin kızıl bayrağını cesurca kaldırarak Türk emperyalizminin çevresinde toplanmış bu tür insanlara, bu tür akımlara karşı koymaya karar verdik. Fikirlerimizin gerçekleşmesi uğrunda zaman zaman durakladık. Fakat bugün bütün Doğu bizimle beraberdir. Yoldaşlar, İngiliz-Fransız hayâsızları Türk emperyalistleri ile birlikte İstanbul'u işgal edince bizlere karşı yöneltilen bütün iftiralar kesildi ve mazlum fakir halk için Büyük Rus devriminden daha iyi bir yandaş olmadığı açıkça ortaya çıktı.

Daha 1908'de Türk gençliğinin bir kısmı, halkın kurtuluşunun ancak toplumsal devrimle gerçekleşebileceğini anlamıştır. Fakat o dönemde sosyalist gayretler bastırıldı. Unutulmaz Jaurès'in gür sesi, mazlum halkın savunusunda çölde bir çığlık olarak kaldı. Ve yalnız Jaurès'in dostları onun başlattığı işten geri dönmediler ve bugün burada, Rusya'da, devrim ocağını örgütlediler. Doğu'da ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin bütün dünya toplumsal devrimiyle gerçekleşebileceği inancı, büyük Ekim hareketi sonrasında, daha da güç kazandı.

Bu inancın sadece Türk proletaryası arasında değil, Türk entelektüelleri arasında hâkim olduğunun kanıtı olarak ilginç bir örnek vereceğim: Ekim devrimi sonrasında İstanbul Üniversitesinde, Türk gençliği Nobel ödülünün kime verilmesi gerektiği sorunuyla karşılaştıklarında, Türk profesörlerin baskısına rağmen, ödülün Yoldaş Lenin'e verilmesini önerdiler. Ve bu bir kere daha Doğu'da toplumsal devrim fikirlerinin güç kazandığını ispatlamıştır. Büyük rehber Yoldaş Lenin fikirleriyle, özlemleriyle, eylemleriyle bütün devrimci dünyayı temsil ediyordu ve Türk gençliği yaptığı seçimle bu dünyaya olan içten bağlılığını gösterdi.

Türk halkının Rus devrimine olan sempatisi üzerine daha fazla konuşmayı gerekli görmüyorum. Fakat dünya toplumsal devrimi uğruna bu kadar kurban veren Rus toplumsal devrim kahramanları bilsinler ki, savaş alanında yalnız değiller ve bütün intelligentsia ile birlikte Türk proletarya kitleleri onlarla beraberdir ve kalpleri onlarla birlikte çarpar.

Bu kahramanlar güvensinler ki, güney güneşi altında Türk proletaryasının büyük kıyamı olgunlaşıyor, güçleniyor ve Rus yoldaşlarıyla birlikte savaş çağrısını bekliyor.

Yoldaşlar, bunu sizlere Yakın Doğu'da Türk halkı arasında, Rus devrimini bütün kalpleriyle destekleyen gerçek devrimcilerin bulunduğunu gös-

termek için söyledim. Bugün Doğu'daki hareketle tüm dünya devrimi ilişkisindeki temel çizgiyi vurgulamak isterim. Şuna içtenlikle inanıyorum ki Doğu'daki devrim Batı'daki devrime yakından bağlıdır. Rus devrimi saflarında çalışan biz Türk devrimcileri, eminiz ki, Doğu devrimi yalnız Doğunun Avrupa emperyalizminden kurtuluşu için değil, Rus devriminin savunusu için de gereklidir.

Yoldaşlar, bilindiği gibi, eğer Fransız-İngiliz kapitalizminin başı Avrupa'da ise gövdesi (midesi) Asya'nın geniş alanlarında bulunuyor. Ve biz, Türk sosyalistleri için âcil görev Doğu'da kapitalizmin köklerini söküp atmaktır. Ancak bu yolla İngiliz-Fransız sistemini hammadde kaynaklarından yoksun kılabiliriz. Türkiye, Iran, Hindistan, Çin ve diğerleri İngiliz-Fransız sanayilerine kapıların kaparlarsa, hem Avrupa borsaları pazar olanaklarından yoksun kalır hem de kaçınılmaz bir krize yol açılmış olur ve bunun sonucu hâkimiyet proletaryanın eline geçer ve sosyalist düzen kurulur. Bu ancak İngiliz-Fransız emperyalizmine karşı Doğu halklarının kıyamıyla, devrimci hareketlerin teşvikiyle gerçekleştirilebilir. Fakat Doğu'ya devrim nasıl götürülür?

Ben Doğu sorununun görüşüldüğü, Doğu halklarının mistik yaşamlarının konuşulduğu, bu halklar üzerine derinlemesine bilgi edinme isteklerinin ortaya konulduğu birçok toplantılarda bulundum. Doğu çalışmaları daha Çarlık rejimi altında yürütülüyordu. O zaman bu çalışmalar bu halkların en iyi sömürü biçimini bulma amacına yönelikti. Bugün ise bu mesele mazlum Doğu'nun kurtarılması için görüşülüyor. Doğu'yu öğrenirken, silâha sıkıca sarılmaya cesaret etmeli ve amacımızı, yani Doğu'da devrim ocaklarını teşkilâtlandırmayı gözden uzak tutmamalıyız. Avrupa sermayesine karşı Doğu halklarının kıyamı Rus devrimi için olduğu kadar bugün bütün ülkeler proletaryalarına varlığıyla güç veren genç Alman devrimi için de gereklidir. Bugün Alman devrimi İngiliz-Amerikan baskısının sürekli tehdidi altında bulunuyor ve bizden, Doğudan yardım istiyor.

Birleşik bir devrimci cephe kurulabilmesi için Sovyet iktidarının ilk görevi Alman askeri kıtalarının boşalttığı bölgelere kalıcı olarak yerleşmek olmalıdır. Batı kapitalizminin Almanya'daki genç devrimle olan bağlarının kopartılması için Doğu'daki devrimci hareketlerin desteklenmesi de bir o kadar önemlidir.

Türk askerî-devrimci örgütleri Rusya'da zaten mevcuttur. Binlerce Türk kızıl askeri şu anda Sovyet Cumhuriyetinin çeşitli cephelerinde Kızıl Ordu saflarında görev yapıyor. Bunlar yakın gelecekte hep birlikte Türkiye'ye hareket edeceklerdir.

Dünya devrimi proletaryanın ortak zaferiyle sonuçlanır sonuçlanmaz İstanbul'un – dünyanın bu efsanevi kentinin – Enternasyonal'in başkenti

olmasını öneriyoruz. Bugüne kadar açgözlü emperyalizmin kanlı anlaşmazlıklarının nedeni olan Ayasofya, Sosyalist Dünya Cumhuriyeti Sovyetlerinin tapınağı olmalı ve Ayasofya camiinin üzerinde yüzyıllardır uğrunda kanlı savaşların verildiği haçların ve hilallerin yerine Enternasyonal'in kızıl yıldızı parlamalıdır.

Mustafa Suphi

----------o----------

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1919 YILI YAZILARI

-----o-----

… Ey Türkiye'nin mazlum işçi ve köylüleri
evvel ve âhir şunu hatırından çıkarma:

Avrupa ve Türkiye'deki bütün sermayedarlar,
zenginler, paşalar, ağalar, papazlar, mutaassıp mollalar ve büyük zabitler
Türkiye'de hükmettikçe
sermaye ve para esirliği ortadan kalkmaz;
ve işçi köylü halkı kendi devlet ve hükûmetine nail olamaz…

Mustafa Suphi,
Sosyalizm İçin Cidal
"Sosyalizm İçin Savaş" Bildirisi;
Kırım 1919,

-----o-----

TÜRKİYE'DE FEDERALİZM YAHUT TAKSİM POLİTİKASI[1]

No. 12, 10 Şubat 1919, Moskova (Yeni Dünya)

Radyo-telgraf vasıtasıyla Zürih'ten haber alındığına göre: Türk Meclis-i Mebusanı dağılmış, hükûmet istifasını vermiş, "federalizm" esaslarında yeni bir hükûmet kabinesinin teşkiline teşebbüs olunmuş... İşte Türkiye'ye dair bir takım yeni haberler daha?!..

Türkiye'den telsiz telgrafla ve tesadüfen alınan her haber üzerine insan uzak-yakın her ihtimali birbirine karıştırıp bazı neticeler çıkarmaya çalışıyor, fakat Türkiye'nin harap ve acıklı muhitinde gelip geçen vakalar etrafıyla bilinemediği için bu neticelerde katî ve riyazî hükümler aramak doğru olmaz.

Türkiye'de federalizm? Bu mesele Osmanlı meşrutiyet hayatında birinci mertebe "Teşebbüs-i Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet" fırkasının -daha doğrusu mesleğinin- Prens Sabahaddin Bey tarafından ortaya atılmıştır. Prens Sabahaddin Bey Osmanlı padişahının kız kardeşi cihetinden yeğeni bir Sultanzade'dir ve bunun için onun (Le Play) ismindeki Fransız sosyoloğuna râci fikir ve mesleği Türk hayatında açık ve anlayışlı bir cereyan olamamıştır.

Sabahaddin Bey birçok münasebetlerle mesleğinden bahsettiği halde, (federalizm) esasında siyasî bir fırka tesisine cesaret edememiş ve bu sebeple de "İttihat ve Terakki"ye karşı muhtelif teşebbüslerinde kendisine yetecek kadar taraftar bulamayarak muvaffak olamamıştır.

Türkiye'de federasyalı hükûmet esasında açıkça ortaya atılan "Millî Meşrutiyetçiler" aynı zamanda çiftçi sosyalistlerin programlarını da kabul ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden her memleket, üstünde yaşa-

---

[1] Bu makale Yeni Dünya'nın 12. sayısında Lebip mahlasıyla yayınlanmıştır. Ancak makaleyi yazan büyük olasılıkla Mustafa Suphi'dir. O günlerde kurulacak olan Osmanlı hükümetinin "Federalizme" dayanacağı iddiaları üzerine kaleme alınmıştır. Mustafa Suphi'nin de yöneticisi olduğu -İstanbul'da 1912 yılında kurulan ve Mahmut Şevket Paşa'nın katli ile kapatılan- Milli Meşrutiyet Fırkası'nın *"Osmanlı'yı oluşturan halklara dayanan federalizm"* düşüncesi ile; kurulacak Osmanlı hükümetinin federalizmini karşılaştıran makale: Bunlarınki; *"Türkiye'nin Avrupa kapitalizmi tarafından tamamen bölünüp yutulacağını tasvir ve hikâye etmektedir"* sonucuna varmaktadır. Yazının dili, Türkiye'deki siyasi aktörler ile Milli Meşrutiyet Fırkası pratiğine hakimiyeti, yazının Mustafa Suphi tarafından yazıldığı olasılığını güçlendirmektedir.
(Bu makale için ayrıca dikkatimizi çeken Tufan Şişli'ye teşekkür ederiz.)

yan milletin ve toprak umumiyetle onu işleyen çiftçinin şiarlarıyla kendilerini gösteriyorlar;

bu şiarlar icabınca, Osmanlı İmparatorluğu Asya'da Arabistan, Anadolu'da bizzat Türkiye, Rumeli'de ise Makedonya ve Arnavutluk kısımlarına ayrılıyor; bundan başka da, Ermeni, Kürt, Lâz... ilâh, halklarına da muhtariyetler verilmek lâzım geliyordu.

Bu yeni fırkanın hususiyle Agraryanlık (tarım H. E.) mesleği Türkiye'de açılmaya başlayan birçok İngiliz, Fransız, Alman toprak bankalarının spekülâsyasına ve böylece ecnebi bankerleri gibi bu bankerlerin Jön Türkler arasında ve parlamentodaki simsarlarının menfaatine dokunuyordu.

Onun için "Millî Meşrutiyet" daha küçük bir tomurcuk halinde iken etraftan birçok hücumlara hedef oldu. Prens Sabahaddin'in korktuğu, Millî Meşrutiyetçilerin başına geldi: Bunlara memleketi parçalıyorlar, imparatorluğu satıyorlar, devlete, millete, hilâfete hıyanet ediyorlar dediler ve Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden sonra Prens Sabahaddin Bey de, Millî Meşrutiyetçiler de, İtilafçılar da, İştirakçiler de... Hülâsa her fırka ve her fikir taraftarları İstanbul ve vilâyetlerden toplanarak, gazeteleri kapatılarak, matbaaları hacz olunarak Erzurum ve Sinop kalelerinin rutubetli diyarlarına sürüldüler, mahv edildiler!..

Türkiye'de meydan böylece Turancı, İttihad-ı İslâmcı ve mamafih Terakki taraftarı Jön Türk paşalarına kalmıştı. "İttihat ve Terakki" fırkasının evvelki ilk altı yıllık hatalarına inzimam eden Umumî Harp esnasındaki dört senelik cinayet ve hıyanetleri, şimdi Türkiye'den de Türk emperyalistlerinden de nam ve şan bırakmadı; beyler ve paşalar şimdi Avrupa ve Amerika'nın birer köşesinde garip, ancak biriktirdikleri altınlarla zengince bir muhacir hayatı geçiriyorlar.

Fakat bu radyo telgrafının haber verdiği federalist Osmanlı Hükûmeti ne? Teşekkül edecek bu yeni hükûmetin başında kimler var ve kimler olacak? Bunu bilmiyoruz; Şüphesiz ki bu federalizm ne Âdem-i Merkeziyet taraftarlarının ne de Millî Meşrutiyetçi Agraryanların tasavvur ettikleri usul-ü idare. Bu federalizm, başta Lloyd George ve Clemanceau olduğu halde Avrupa yırtıcı canavarlarının öteden beri kurdukları bir tuzak. Bu federalizm, Arabistan'ın Araplara, Anadolu'nun Türklere, Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın da buralardaki halklara verilmesi değil, belki bu nam altında Türkiye'de teşkili tasavvur edilen herhangi bir Mısır, bir Hindistan veya bir Fas ve Cezayir müstemlekelerine esası olan kaba-taslak bir kroki, bir plân.

Bu plânın ilk hilekâr izleri daha bir buçuk ay evvel Suriye ve Filistin kıtalarının İngiliz ve Fransızlar arasında taksimiyle hissedilmişti ve bu münasebetle Osmanlı Parlamentosu'nun Suriye Mebusu Şekip Arslan Efendinin

bütün dünya gazetelerinde intişar eden protestosu Türkiye üzerinde icra edilmekte olan operasyonun -cerrahlığın- ilk acılarını feryat ediyordu.

Bir müddet sonra İngilizlerin Yemen'de, Irak'ta; Fransızların Halep'te, Ankara ve Konya'da; İtalyanların Adana, Mersin ve Antalya'da ve belki de Yunanlıların İzmir'de haydutluklarına Rusya matbuatı mün'akis olacaktır. Zavallı memleketler ve bu memleketlerde yaşayan zavallı, bahtsız halklar!

İşte İstanbul'un İngiliz ve Fransızlar tarafından işgaliyle Türkiye'de tesisi istenilen Federasyalı Osmanlı Hükûmetinin mahiyeti. İşte Türkiye halkları için hazırlanan hür ve mesut istikbal!

Radyo telgrafın bize haber verdiği yeni hadise, Türkiye'de federalizmin tesisi değil, belki Türkiye'nin Avrupa kapitalizmi tarafından tamamen bölünüp yutulacağını tasvir ve hikâye ediyor.

Lebip[2]

----------o----------

[2] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 177 vd.

ŞİMÂL TÜRKLERİ ARASINDA MÜHİM BİR MÜESSESE İLMÎ HEYET[3]

No. 12, 10 Şubat 1919, Moskova (Yeni Dünya)

-2-

İlmî heyetçe tanzim edilip Mustafa Suphi Yoldaş tarafından Birinci Müslüman Komünistler Kurultayı'nda okunan lâyiha (doklad).

2) Dil - Edebiyat ve Tarih Şubesi: Fakir halkı sıkarak onu öz faydası için cehalette yaşatmayı bir ideal ittihaz eden eski burjuvazya hükûmeti bu maksatla Rusya'da ki her bir milletlerin millî hususiyetlerini yitirmeye çalışıyordu. Bu hükûmet kendi hâkimiyeti altında bulunan milletlere öz dillerinde okumaya müsaade etmiyor ve bunların diline, edebiyatına yol ver(mi)yordu; çünkü ayrı milletlerin kendilerini tanıması, ilim ve hüner fikrinin öz dilleri vasıtasıyla umum halk arasına dağılması onun emperyalizm esasına kurulan tasallut fikirlerine muvafık gelmiyordu.

Rusya'da yaşayan milletlere okuyup ilim öğrenmek için açık bulunan yegâne yol resmî hükûmet dili addedilen Rus dilinde okuma idi; bu yol da mümkün olduğu kadar bazı sınıflar faydasını göz önünde tutmakta idi; zaten hem ruh ve hem dili tarafından bütünüyle başka bulunan diğer milletler için Rus dili vasıtasıyla ilim almak da çetin ve hatta gayr-ı mümkün idi. Şu hale göre onlar geride kalmaya, cehalet karanlığında yaşamaya mecburdular; bu ise hükûmetin tuttuğu siyaset için pek matlup; çünkü halk, hususen fakir ve ne kadar cahil olsa onu ezme, bu siyaseti tutanlar için çok kolaydı.

Hükûmet başına fakir halk menfaatini düşünen Şûrâlar Hükûmeti gelince; bu cihete başka yolla gitti; proletaryatın saadeti, onun ziyalılaşması ile pek bağlı olduğunu göz önünde tutup her türlü iktisadî yeniliklerle halkı ziyalılaştırmayı, halkın ekseriyetini teşkil eden fakir halk arasına ilim nuru saçmayı birinci işi olarak telâkki etti. Halkı ziyalılaştırma ise her halkın öz ana dilinde mümkün olmakla memlekette yaşayan halkların öz işlerini kendilerine bıraktı; onlara şûrâlar hâkimiyeti dairesinde dilinde ve terbiyesinde kemâl-i muhtariyet verdi ki her bir halk öz muhitinde terbiyelensin ve öz dilinde okusun, ilim alsın.

---

[3] İlk bölümü Yeni Dünya'nın 11. sayısında yayınlanan makalenin ikinci ve son bölümüdür.

Böylece Teşrinievvel (Oktyabr) inkılâbından sonra Tatar halkı için öz dillerine sahip olmaya yol açıldı, lâkin okutmak için başka başka halkların dilleri derecesine getirilmiş, işlenmiş, mükemmel, edebiyatlı bir dil gerek... Halka özünün iktisadî halini anlatma, onu hayata, siyasete alıştırma için onu tarihle tanıştırmak lâzım.

İşte şu meseleleri göz önünde tutup İlmî Heyet içinde "Dil - Edebiyat ve Tarih Şubesi" isminde ayrı bir şube tesis edildi.

Bir taraftan yukarıda söylendiği üzere hükûmetin sıkması ve diğer taraftan mektepleri ve edebiyatı öz ruhunda tesis ve Arap dilini resmî okuma dili ittihaz etmeyi hedef ittihaz eden İslâm dininin tesiriyle bizim dilimiz medenî cihetçe nihayet derecede geri kalmış, işlenmemişti; herhalde Tatar dili, onun vasıtasıyla halka ilim vermeye kâfi gelmeyen bir derecede kalmıştı ve son günlere kadar da bu haldeydi.

Mekteplerimizi demokrat (halk hâkimiyeti) esasına göre tanzim edip onları diğer milletlerin mektepleriyle bir dereceye getirmek için ilk evvel mekteplerde okutulacak dilin lüzumu veçhile işlenmiş bulunması lâzım; bizim Tatar dili ise işlenmemiş ve onda fen için gerek istilahlar değil, hatta en adî lügâtlar da kifayetsiz ve bazı bulunanlar da sönmüş veya sönmek üzereydi.

Şu halleri göz önüne alan İlmî Heyet en evvel dilimizi ıslah ve ikmal çarelerine girişmeyi düşündü; bu meseleden en ilk sırada duranlar da lügât, resm-i hat ve imlâ meseleleridir.

Evvelce de söylendiği üzere dilimiz fakir olup tertip edilmemiş, ıstılahlar vücut bulmamış olduğuna göre İlmî Heyet evvelemirde dilimizdeki kelimeleri toplayıp Tatar dilinin mükemmel bir "lügât" kitabını meydana getirmeyi lâzım gördü; çünkü bugüne kadar böyle bir lügât kitabımız yoktu.

İşbu mesele hakkında Heyet işe girişip lügât hakkında az çok mütehassıs bulunan kişiler celbetti. Ve bu hususta Heyet'te bir de lâyiha okundu; lâyihada Tatar dili için en evvel bir "lügâtlar kâmusu" ve ondan sonra "kâmus ül-âlâm-ansiklopediya" tanzimi lâzım gösterilmişti; lâyihayı verenlerin teklifi mucibince (5) kişiden ibaret bir "lügât grubu" teşkil edilip hâzırda işe girişti; bu grup bu lâyihada gösterildiği üzere lügât tertibi işiyle meşgul olacaktır.

Lügât meselesine nazaran da en mühim mesele Tatar dilinin resm-i hat elifbası meselesidir; malûmdur ki dilimizin en büyük noksanlarından biri öz dilimizde yazmak için kabul edilen Arap harflerinin bir taraftan kifayetsizliği, diğer taraftan uygunsuzluğudur; bunun için bize en evvel harflerimizi tertibe salma lâzımdır.

Ondan da uygunsuz bir mesele hâzırda bizde müstâmel mükemmel, umumî bir imlânın olmaması ve imlâ meselesinin bizde ifrat derecede tertip-

siz ve hem karışık bir halde bulunmasıdır. Yeni yolda kurulan mekteplerde okutma için bize evvelemirde imlâmızı tertibe koymak iktizâ etmektedir.

İşte şu hali göz önünde tutup Dil - Edebiyat Şubesi hiç durmadan işbu yolda işe girişmeyi lâzım gördü. Şubede bu hususta bir de lâyiha okundu; lâyihada imlâmızın kifayetsizliği etraflıca tetkik edilmekteydi.

Lâyihayı verenler imlâmızı toplayıp malûm bir karara bağlamak için gelecek mevlit bayramına kadar Tatar dünyasında bulunan imlâ mütehassıslarını toplayıp bir konferans yapmaya karar verdiler. Bu konferansın bütçesini de gösterdiler; lâyihanın teklifi mucibince, buna hazırlanma, lâyihalar yazma ve hem yazdırma ve keza onu tertibe koymanın çarelerine girişmek için beş kişiden ibaret "İmlâ Grubu" teşkil edilip şimdi o da işe girişti.

İmlâ ile pek yakın alâkası bulunan resm-i hat elifba meselesinin de halledilmesi bu konferanstan beklenmektedir.

Edebiyat: Dilin ruhu, edebiyatsız dilin cansız bir dil olduğu malûmdur; şuna göre İlmî Heyet edebiyat meselesine gereği veçhile ehemmiyet vermeyi lâzım gördü; fakir halkın-proletaryatın öz icadı, öz malı bulunan "Halk Edebiyatı" birinci menbâ diye telâkki edildiğine göre dili tensîk etmek, muntazam bir hale getirmek için halk edebiyatını toplamak ve fennî gözle bakıp tertibe koyarak neşretmek İlmî Heyet'in göz önünde tuttuğu meselelerdendir.

Alî edebiyat; dilimizi mektepte okutmanın esaslarından olduğu gibi halk edebiyatı da âlî edebiyata esastır.

Halk edebiyatımız, onun bizim için lüzumu, onu toplamanın ilim yol ile hakkında dil edebiyat şubesinde hususî bir lâyiha okundu; lâyihacılar halk edebiyatını toplama çarelerini ve bu işe hâzırda kuvvetlice girişmek lüzumunu gösterdiler ve başka mühim işlerin elde durmasına bakmayarak Heyet içinde buna ihtisasları olan âzâlar bulunduğuna göre işe hâzırda kuvvetlice teşebbüs etmek mümkün addedildi ve bu hususta üç kişiden ibaret "Halk Edebiyatı" grubu tayin edilip bu işler ona yükletildi ve hem de hariçten iki mütehassıs celbetmek salahiyeti verildi.

Lâyihada yaz mevsiminde halk arasına halk edebiyatı toplamak için hususî kişiler göndermek lüzumu ve buna ait bütçe de gösterilmişti.

Proletaryat arasına tekallüb-ü his yerleştirme ve onun zevkini yükseltme için âlî edebiyatın da ehemmiyeti büyük olduğundan dolayı âlî edebiyatımızı yoluna koyma ve terakki ettirme çarelerine girişmeyi de İlmi Heyet kendisinin borçlarından addediyor ve buna göre vaktin müsaadesi nisbetinde ve imkân olmasıyla bunun da teşebbüslerine girişmeyi düşünüyor.

Edebiyat meselesine taallûku bulunan bir mesele dahi tercüme meselesi olup bu babda İlmî Heyet iki yol tutmayı teemmül ediyor; Rus Maarif Komisarlığının tuttuğu tarzı tutup Rus ve hem Avrupa nefis edebiyatının kıymetli eserlerini intihap ederek Tatarca'ya tercüme ettirip neşr etme ve hem de halkımıza siyasî, içtimaî ilim vermek için, siyasî içtimaî ve iktisadî eserlerden Tatar diline halkın terakkisine yarar fennî eserler tercüme ettirip neşr etme. Bu hususta yakında bir de lâyiha okunacak.

Tarih bâbında İlmî Heyet'in yapacağı işlerden sırf ilmî; dünyanın ahvalini, türlü halkların hayatta tuttukları yolları, iktisadı ve sanayii (bir kelime okunamıyor) görmüş, biz Müslüman halkların bu hususta insaniyet âleminde tutuğu mevkileri anlamak hususunda tarih ilminin ne kadar lâzım bir ilim olduğunu elbette söyleyip durmaya lüzum yok. Bizim dilimizde tarihî eserler pek az, bulunanları da kifayetsiz, öz halkımızın tarihi de mükemmel bir surette yazılmamış ve yazılanlar da yeni hayata muhalif bir tarzda yazılmış olmakla bize tarih ilmini lâzım dereceye yükseltip, onu mektepler vasıtasıyla umum halka gıda olur bir hale getirmek lâzım. Bu da İlmî Heyet'in borçlarından birisidir; vâkıa Heyet'in işi yeni başlayıp yoluna girmeye ancak yüz tutmasına göre bu hususta henüz muayyen bir nazar ve işe girişildiği yok. Lâkin bu mesele ilerde duran meselelerden birisidir ve Heyet için tarihte ihtisası olan zâtların toplanmasıyla bu işe de teşebbüs edilecektir.

İşte Dil – Edebiyat ve Tarih Şubesinin hâzıra kadar işlediği ve işlemek üzere bulunduğu işleri başlıca şunlardan ibarettir.

***

3) Müze ve Kütüphane Şubesi.

Asûde bir zamanda yapılması lâzım iken Tatarların medeniyetteki tertipsizlikleri sebebinden yapılmamış olan ve umumî medenî yükselmeyle şimdi yapılması lâzım olan işlerden birisi dahi bir müze ve kütüphane tesis etmektir.

Bizim önümüzde Tatar işçileri arasında proletaryat fenni tanzim edip proletaryat sanayi-i nefîsesinin esbaplarını tertip etme, işçide nefaset-i hüsnü yükseltme, işçi sanayi-i nefîsesini meydana getirme gibi işler var.

Bunun için evvelki sanayi-i nefise gazetelerini halka yakınlaştırma, onun faydalanacağı bir şekle sokma gerek. Her halkın kendine mahsus âdetleri, malûm şeyleri var. Kendi sanatları, kendi hayatı ile bağlı şeyler; kendi aralarından çıkan ressamların eserleri onlara yakın ve anlaşılır bir haldedir. Şark sanayi-i nefîsesi ile Garp sanayi-i nefîsesinin büsbütün başka evsafta bulunduğu çoktan kabul edilmiş hakikatlardandır.

Halka umumî sanayi-i nefîseyi anlamayı öğretme, onlarda sanayi-i nefise hissini arttırma işleri için de malûm, halka yakın, onun ruhî ananeleriyle münasebettar şeylerden başlamak lâzımdır.

Hâzıra kadar mollaların, dervişlerin dinden başka hiçbir şeyle halkın fikrini meşgul etmek dilememeleri, hatta bu meşguliyete karşı durmaları sebebiyle Tatarların sanayi-i nefîseleri toplanmamış, nice milyonlardan mürekkep bu halkın bir müzesi meydana getirilmemiştir.

Tatar işçisinin nefaset hissini tahrik, bedâyî duygusunu uyandırma işine gelince de bize onun sanayi-i nefise, tarih, asâr-ı atîka ve hayatına ait şeyleri toplamak ve bunları halkın faydalanacağı bir şekle sokmak gerek, bu hususta da biz İlmî Heyet huzurunda Tatarların tarih, sanayi-i nefise, içtimaî ve siyasî hayatlarına, içtimaî inkılâptaki mevkilerine ait eserleri toplayıp bir müze haline getirmeyi lâzım görüyoruz.

Büyük müzeler çabukça meydana gelmiyorlar; her ne de olsa hususî surette toplanan koleksiyonlar müzenin temelini teşkil ediyorlar; bizim dilediğimiz tertipte Türk-Tatarların tarih, ilm-i ahval-i beşer ve sanayi-i nefîsesine ait müzeye esas olacak hususî koleksiyonlar elimizde mevcuttur. Bir kere şimdi Kazan'da Fransızlardan bir müsteşrikin Tatarlara, onların hayat ve tarihlerine ait pek çok eserleri havî bir koleksiyonu var.

Bu koleksiyonda Tatar halkı arasında işlenen el hünerleri, halk sanayi-i nefîsesi eserleri toplandığı gibi umumen Tatarların sanayi-i nefise, hayat ve tarihlerine ait birçok şeyler vardır; buna göre bu koleksiyon bizim müzemize esas olacak bir koleksiyon olabilir.

Hâzırki fiyatlara göre bahâsının pek ucuz (hepsi 80 bin ruble) olması toplanmış eserlerin mütehassıslar şehadetiyle sabit olduğu üzere kıymettar bulunması ve böyle bir koleksiyonu yeniden meydana getirmesinin pek büyük hizmet ve masarife bağlı olması bu koleksiyonu almaya bize lüzum gösteriyor.

Bundan başka sicar fabrikatörlerinden Hazan Akçorin denilen adamın Tatarlara ve umumen Şark dünyasına ait eserleri havî bir koleksiyonu ve bir kütüphanesi var; şimdi bu müze ve kütüphanenin bir kısmı Mescit şehrinde Devlet Bankası şubesinde, bir kısmı da eski mahallî Gorka'da ise de bir kısmı da kaybolmak üzere.

Kazan'da ve başka şehirlerde Tatar burjuvaziyasında ve bazı meraklılarında Tatarların sanayi-i nefise ve tarihlerine ait pek çok eserler var; hâzırki dahilî muharebeler, karışıklıklar sebebiyle bunların da bir kısmı kaybedilmiş, kaçırılmıştır.

Halk baylığına, halk medeniyetine ve sanayi-i nefîsesîne esas olacak bu eserlerin mahvolmasına bir set çekmeye çare varsa, o da İlmî Heyet huzu-

runda bir müze tesis edip, bunları burada toplamaktır. Bunun için biz şimdiden hiç geciktirmeyerek İlmî Heyet yanında bir müze teşkil etmeyi lâzım görüyoruz.

Yukarıda söylenildiği üzere Fransız müsteşriki ile Hasan Akçorin koleksiyonlarında şarka, Tatarlara ait pek çok kitaplar toplanmış olup bunlar müzede bir kütüphaneye esas olacaklardır.

İlmî Heyet'in işleri ve Tatarların okuma, okutma işlerine bakan müesseseleri ve orta ve yukarı derece mekteplerdeki şakirdlerin geniş bir daire dahilinde faydalanması için Tatarlar ve başka Türk milletlerine, şarka ait eserleri havî, vâsî ve esaslı bir kütüphaneye pek çok ihtiyaç var; bu suretle meydana getirilecek müze ile bir kütüphane Tatar işçi ve köylüsü için, onun medeniyetini yükseltmeye, onu iş ve sosyalizm yolunda ilerletmeye çalışanlar için pek çok yardım edecektir; işbu müze ve kütüphaneyi teşkil esasları, onları tesise ve bir sene idareye ait bütçeler beraber bulunacaktır.

Millî Heyet kütüphane ve müzesinin teşkili esasları:

1- Kazan'da Merkezî Müslüman Komisaryatının İlmî Heyeti huzurunda bir umumî kütüphane ve bir müze getirilme,

2- İlmî Heyet huzurunda Tatarların ve onlara münasebeti olan başka milletlerin tarih, ilm-i ahvâl-i beşer, fenn-i mimarî ve sanayi-i nefise ve umumen siyasî ve medenî hayatlarına ait eserler toplanma,

3- İlmî Heyet kütüphanesinde bütün dillerdeki edebî, ilmî eserler toplanıp Türk-Tatar dillerindeki eserleri ve onlara ait başka dillerdeki kitapları bulundurmaya, ayrıca ehemmiyet verilme,

4- Müzeyi tesis için lâzım koleksiyonlar ve eserler, kütüphaneyi meydana getirme için gerek kitaplar âtideki usullerle toplanır:

A) Satın alma, B) İane yolu ile alma, C) Şûrâlar Hükûmetinin merkezî ve mahallî müesseseleri tarafından müsadere yolu ile alınan eserlerden Türk-Tatarlara ait olanı alma, D) Başka müze ve kütüphanelerden Türk-Tatarlara ait kitap ve sairenin almaya mümkün bulunmalarını alma.

5- Müze ve kütüphaneyi tesis ve hem ilerletme için lâzım masarifin menbâları:

A) Merkezî ve mahallî şûrâlar müesseselerinden alınan paralar, B) Millî işlere karşılık olmak üzere toplanan akçelerden yapılan yardımlar, C) Hususî iâneler.

6- Müze ve kütüphane ilmî Heyet'in nezareti altında olup onları tesis, terakki ettirme, idare eyleme, faydalanma onun tarafından tertip edilecek düstur ve nizamlara tâbi olur.

***

4) Tiyatro ve Musiki ve Sanayi-i Nefise Şubesi: Bu şube Tatar proletaryatı arasında sanayi-i nefise dağıtma, işçi tiyatroları için piyesler hazırlama, mevcut olanları tetkik etme, Tatar-Başkırt halkı musikisini toplayıp tertibe koyma gibi işlerle meşgul olacak; şube hâzırda bu hususiaki asârı toplama, sanayî teşkilâtlarıyla anlaşma, onlardan kendine yardım için kişiler intihap etme, işçi kulüplerinin o hususiaki ihtiyaçlarını tahkik eyleme ile meşguldür.

***

5) Matbuat Şubesi: Yeni bir hayatı düzme, onu halk arasına dağıtma, anlatma için en tabiî, en doğru yol şüphesiz matbuattır. İşte şunun için İlmî Heyet âzâları içinden bir komisyon teşkil edip bu komisyona bu yeni hayatı yoluna salma, mektepleri sosyalizm esasına kurma, iş mektepleri meydana getirme maksadıyla "Maarif" isminde bir gazete çıkarma vazifesini tevdi etti.

Bu gazete bütün kuvvetiyle mektepleri sosyalizm esasında kurmaya, iş mektepleri meydana getirmeye, muallimleri ve halkı okuma-okutma babındaki resmî emirnamelerle tanıştırmaya çalışacak.

Bundan başka komisyon sosyalizme müteallik ilmî, fennî risaleler bastırıp onları fakir halk arasına yayıp dağıtma çarelerine tevessül edecektir.

Son

Mustafa Suphi[4]

----------o----------

[4] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 183 vd.

MUSTAFA SUPHİ'NİN KOMÜNİST ENTERNASYONAL 1. KONGRESİ'NDEKİ KONUŞMASI

(2-6 Mart 1919, Moskova)

Burada, Moskova'da, tüm dünyanın geleceğini değiştirecek büyük III. Enternasyonalin merkezinde, proletarya, mazlum Türk köylüsü ve emekçi sınıfı adına, kapitalizmin, Batının hırçın uygarlığının yırtıcı pençesinde can çekişen, birçok benzerleri gibi emperyalizmin zulmünde inleyen bu mazlum halk adına, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik uğruna konuşmak ne mutluluk... Gerçekten, diğer ülkelerdeki gibi Türkiye'de de padişahların barbarlıklarına, kalleşliklerine, işledikleri cinayetlere son verilmelidir. Dökülen kanlar yalnız Ermenilerin değil, Türk fıkarasının, emekçisinin, köylüsünün de kanıdır. Bu barbarlıklara başvuran mazlum halk kitleleri değil, Türk paşa ve padişahlarıdır. Yoldaşlar, Rusya'da bulunan Türk emekçi ve köylü temsilcileri, Ekim Devrimi sonrasında sermayeye karşı çıkmaya ve her şeyden önce yöneticilerin başvurdukları barbarlıkları sona erdirmeğe karar verdiler.

Geçen sene Türk generalleri Türk ordusunu Hazar Denizi kıyılarını, İran'ı ve Türkistan'ı işgale göndermeye kalkıştıklarında, Moskova'da, bütün dünyaya mutluluk vadeden devrimin merkezinde Türk devrimcileri, cesaretle Türk bayrağını yükselterek, Türk generallerinin maceraperest özlemlerine karşı koydular. Moskova'da Türk Elçiliği sesimizi duymazlıktan geldi. Rus Cumhuriyeti hükûmetine sürekli nota gönderilerek hemen sınır dışı edilmemiz istendi. Aynı zamanda Taşkent, Orenburg ve Kazan Müslüman halkları arasında bizlere karşı propagandaya girişilerek, bütün güçleriyle çalışmalarımızı engellemeye çalıştılar.

Burjuva gazeteleri sütunlarında bizlere karşı şöyle sorular yöneltildi: "Müslüman dünya Türk ordusunun Asya içerilerindeki zaferini kutlarken Türk-Tatar ulusunun en kutsal duygularına ve dinine karşı gelen bu insanlar kim? Bu kişiler hangi dine mensup, milliyetleri nedir?" Ve elçilik bu uhrevî sorularla bütün Doğu Müslüman dünyasının kafasını karıştırmaya çalışırken, biz, Türk komünistleri, bütün yeryüzünün vatanımız ve insanlığın ulusumuz olduğunu açıkça belirttik. Böylece, devrimin kızıl bayrağını cesurca kaldırarak Türk emperyalizminin çevresinde toplanmış bu tür insanlara, bu tür akımlara karşı koymaya karar verdik. Fikirlerimizin gerçekleşmesi uğrunda zaman zaman durakladık. Fakat bugün bütün Doğu bizimle beraberdir. Yoldaşlar, İngiliz-Fransız hayâsızları Türk emperyalistleri ile birlikte İstanbul'u işgal

edince bizlere karşı yöneltilen bütün iftiralar kesildi ve mazlum fakir halk için Büyük Rus devriminden daha iyi bir yandaş olmadığı açıkça ortaya çıktı.

Daha 1908'de Türk gençliğinin bir kısmı, halkın kurtuluşunun ancak toplumsal devrimle gerçekleşebileceğini anlamıştır. Fakat o dönemde sosyalist gayretler bastırıldı. Unutulmaz Jaurès'in gür sesi, mazlum halkın savunusunda çölde bir çığlık olarak kaldı. Ve yalnız Jaurès'in dostları onun başlattığı işten geri dönmediler ve bugün burada, Rusya'da, devrimci Türk ocağını örgütlediler. Doğu'da ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin bütün dünya toplumsal devrimiyle gerçekleşebileceği inancı, büyük Ekim hareketi sonrasında, daha da güç kazandı.

Bugün Türk proletaryası ve intelligentiasının inancını gösterecek ilginç bir örnek vereceğim: Ekim devrimi sonrasında İstanbul Üniversitesinde, Türk gençliği Nobel ödülünün kime verilmesi gerektiği sorunuyla karşılaştıklarında, Türk profesörlerin baskısına rağmen, ödülün Yoldaş Lenin'e verilmesini önerdiler. Ve bu bir kere daha Doğu'da toplumsal devrim fikirlerinin güç kazandığını ispatlamıştır. Büyük rehber Yoldaş Lenin fikirleriyle, özlemleriyle, eylemleriyle bütün devrimci dünyayı temsil ediyordu ve Türk gençliği yaptığı seçimle bu dünyaya olan içten bağlılığını gösterdi.

Türk halkının Rus devrimine olan sempatisi üzerine daha fazla konuşmayı gerekli görmüyorum. Fakat dünya toplumsal devrimi uğruna bu kadar kurban veren Rus toplumsal devrim kahramanları bilsinler ki, savaş alanında yalnız değiller ve bütün intelligentsia ile birlikte Türk proletarya kitleleri onlarla beraberdir ve kalpleri onlarla birlikte çarpar.

Bu kahramanlar güvensinler ki, güney güneşi altında Türk proletaryasının büyük kıyamı olgunlaşıyor, güçleniyor ve Rus yoldaşlarıyla birlikte savaş çağrısını bekliyor.

Yoldaşlar, bunu sizlere Yakın Doğu'da Türk halkı arasında, Rus devrimini bütün kalpleriyle destekleyen gerçek devrimcilerin bulunduğunu göstermek için söyledim. Bugün Doğu'daki hareketle tüm dünya devrimi ilişkisindeki temel çizgiyi vurgulamak isterim. Şuna içtenlikle inanıyorum ki Doğu'daki devrim Batı'daki devrime yakından bağlıdır. Rus devrimi saflarında çalışan biz Türk devrimcileri, eminiz ki, Doğu devrimi yalnız Doğunun Avrupa emperyalizminden kurtuluşu için değil, Rus devriminin savunusu için de gereklidir.

Yoldaşlar, bilindiği gibi, eğer Fransız-İngiliz kapitalizminin başı Avrupa'da ise gövdesi (midesi) Asya'nın geniş alanlarında bulunuyor. Ve biz, Türk sosyalistleri için âcil görev Doğu'da kapitalizmin köklerini söküp atmaktır. Ancak bu yolla İngiliz-Fransız sistemini hammadde kaynaklarından yoksun kılabiliriz. Türkiye, Iran, Hindistan, Çin ve diğerleri İngiliz-Fransız sanayilerine kapıların kaparlarsa, hem Avrupa borsaları pazar olanaklarından yoksun kalır hem de kaçınılmaz bir krize yol açılmış olur ve bunun sonucu hâkimiyet

proletaryanın eline geçer ve sosyalist düzen kurulur. Bu ancak İngiliz-Fransız emperyalizmine karşı Doğu halklarının kıyamıyla, devrimci hareketlerin teşvikiyle gerçekleştirilebilir. Fakat Doğu'ya devrim nasıl götürülür?

Ben Doğu sorununun görüşüldüğü, Doğu halklarının mistik yaşamlarının konuşulduğu, bu halklar üzerine derinlemesine bilgi edinme isteklerinin ortaya konulduğu birçok toplantılarda bulundum. Doğu çalışmaları daha Çarlık rejimi altında yürütülüyordu. O zaman bu çalışmalar bu halkların en iyi sömürü biçimini bulma amacına yönelikti. Bugün ise bu mesele mazlum Doğu'nun kurtarılması için görüşülüyor. Doğu'yu öğrenirken, silâha sıkıca sarılmaya cesaret etmeli ve amacımızı, yani Doğu'da devrim ocaklarını teşkilâtlandırmayı gözden uzak tutmamalıyız. Avrupa sermayesine karşı Doğu halklarının kıyamı Rus devrimi için olduğu kadar bugün bütün ülkeler proletaryalarına varlığıyla güç veren genç Alman devrimi için de gereklidir. Bugün Alman devrimi İngiliz-Amerikan baskısının sürekli tehdidi altında bulunuyor ve bizden, Doğudan yardım istiyor.

Bu nedenle III. Enternasyonalin bundan sonraki görevi Doğu halkları arasında devrim ocakları kurmak olmalıdır.

Güçlü genç Rus Kızılordusu saflarında savaşçı-devrimci Türk örgütünün hücreleri kurulmakta ve güçlenmektedir. Bugün Rusya'nın birçok cephelerinde Sovyet iktidarının savunusu için savaşan binlerce Türk kızıl muhafız faal görev almıştır.

Coğrafî konumu nedeniyle Asya ile Avrupa'yı birleştiren Türkiye, Kapitalizmin doğrudan zulmü altında kalmış ve bu, gelecek dünya devrim hareketinde şerefli bir görev yükümlenmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Türk proletaryasının bütün gücüyle dünya sosyalist devriminin savunusuna ve gelişimine katılacağı güvenci içindeyiz.

Ve eğer dünya devrimi proletaryanın zaferiyle taçlanırsa, efsanevî İstanbul şehrini (Kömünist) Enternasyonal'in başkenti olarak öneriyoruz. Hayal ediyoruz ki, dünyanın her köşesinden, her ulusundan ve ırkından binlerce proletarya temsilcisinin toplanma zamanı gelince, bu amaç için dünyanın en geniş ve en güzel yapısını, Ayasofya'yı seçeceklerdir. Ve o zaman bu mabette, Bizans patriklerinin olsun, Müslüman halifelerinin olsun, bütün tarih boyunca sözünü ettiklerinden daha gerçek, eşitlik ve özgürlük söylevleri verilecektir. Böylelikle, uğruna onca insanın kurban edildiği Hilâl'le Salib'in arasındaki doğaya-aykırı savaş da sona ermiş olacaktır.

Mustafa Suphi[5]

----------o----------

[5] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1*, İletişim Yayınları, 2009 İstanbul, S. 484 vd.

İKİNCİ DEVİR[6]

No. 13, 13 Nisan 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Şimdiye Kadar Yeni Dünya, Orta Asya'da parlayan inkılâp nurlarıyla bizim mazlum Türk ve Tatar memleketlerini ışıklandırmaya, Türk Tatar işçi ve köylüsünün boyunduruktan, açlık ve sefillik pençesinden kurtarılması için yol göstermeye çalıştı. Ta uzaklardan, Moskova'dan Türkiye'nin yaklaşmakta olduğu felaketli çukuru bütün dehşeti ve çıplaklığıyla göstererek Türkiye'nin içtimaî inkılâp hareketine koşulmaktan başka çaresi olmadığını anlamaya çalıştı.

Yeni Dünya muharrirleri Türk Ordusu'nun Kafkas dağlarını aşarak Hazer denizi yoluyla Türkistan'a doğru açılıp ilerlemek, güya İslam âlemini kurtarmak davasını ileri sürdüğü ve bütün Türk ve Müslüman damarlarında cihangirlik damarının kaynadığı bir zamandadır ki bu zafer ve ikbalin muvakkat, kısa ve bu dava inayetinin yalancı ve aldatıcı bir hal ve her ne de olsa, Türk işçi ve köylüsünü ezen, öldüren hayat ve refah itibariyle ona hiçbir şey vermeyen ve her saadetini koparıp alan büyük bir felaket olduğunu ispat ve bu yolda cehd ve içtihat ettiler. "Yeni Dünya" muharrirleri o vakitler Rusya İnkilâbı'nın, şimdi ise bütün içtimaî inkılâbın elebaşısı olan Lenin ve arkadaşları Stalin ve Çiçerin yoldaşlar, Türkiye, İran, Afganistan ve Buhara memleketleriyle, hatta başlarında padişah ve emirleri, paşa ve hanları bulunduğu ittifaka mütemayil olduklarını, bizim memleketlerin ve bizim Türk, Acem, Arap, Afgan, ilah... şark halklarının hakiki ve tabiî dost ve müttefikleri, dünyanın yalnız bizim gibi ezilmiş amele ve fakir köylüleri olduğunu, Türkiye ve bütün şark memleketleri rençber halkına ve hususiyle mütefekkir gençleriyle "evliya-yı umur" paşa, efendilere anlatmaya gayret ettiler. Fakat şöhret kazanmak, dünyaya hâkim olmak ihtirasına, hele fukara kanını dökmek iştihasına nihayet gelir mi hiç!

Türkiye ve Türkiye'nin o günlerine bağlanan diğer Müslüman memleketlerin zafer mahmurlukları içinde Rusya'daki işçi ve köylü hareketini bastırmaya çalıştılar. Biz ise bütün faaliyetimiz ve bütün gayretimizle Müslüman dünyasındaki bütün siyasilerin bu insafsız ve kör hareketlerine, Müslüman âlemindeki umumi cereyana karşı girmiş olduk. Uzun zamanlar Müslüman

---

[6] Bu makale, Mustafa Suphi'nin Kırım'a geldikten sonra çıkarmaya devam ettiği Yeni Dünya'nın ilk sayısında yayınlanmıştır. Başlığındaki "İkinci Devir", *Kırım Yeni Dünya*'sına yapılan vurgudur.

kavimleri için anlaşılmaz, boğuk bir sesle ayıltmak için, haklı ve pek aşikâr olan hakikati, doğruyu söyledik, bağırdık.

İşte aradan 15 ay daha geçmeden, bugün Türkiye; Fransa, İtalya, Amerikan ve Yunan istilası altında, Cezayir, Fas, Mısır ve Hindistan gibi bir avuç muhtekire, müstemleke (koloniya) olmak üzere bulunuyor. Türkiye'de yaşayan Türk, Arap, Kürt, Ermeni ilah... mazlum halklar bu millî namlar altında Avrupa ve Amerika kapitali için, yalnız bu kapitalin demir ve ateş kadar sert ve yakıcı ihtiraslarını söndürecek bir hale getirilmek isteniyor. Türk ordularının dayandığı Alman kuvvetinin evvelden de tahmini mümkün olan iflası ile bu netice pek tabiî surette meydana geldi.

Bu felaketli netice gösteriyor ki Yeni Dünya gazetesi ve bu gazete etrafında toplanan Türk komünistleri, Kânunuevvel İnkılâbı'ndan, daha da doğrusu Ural demiryollarında çalıştıkları daha evvele ait esirlik ve amelelik hayatından beri tuttukları ve Türk, Tatar mütefekkirlerine gösterdikleri yolda yanılmamışlardır. Rusya inkılâpçılarına koşulmakla mensup oldukları mazlum halkların hakiki ve dürüst müttefiklerini bulmuşlar.

"Yeni Dünya" gazetesi şimdi Kırım'da çıkmaya başlayınca, ikinci bir devre, yeni bir hayata ayak atmış oluyor.

Yeni Dünya şimdi Karadeniz'in beri sahilinde yalnız mütefekkir Türk gençliğine değil, belki doğrudan doğruya aç, çıplak, sefil ve mazlum Türk rençber ve askerine hitap edecek ve sesini bütün Anadolu'ya işittirecektir.

Yeni Dünya'nın şimdi gür, açık ve Türk gençliği gibi mazlum Türk rençber askerleri için pek anlayışlı olan sesi, Küçük Asya'nın en durgun ve en karanlık afakını titretecektir.

Açlığa, çıplaklığa, kulluğa artık nihayet geldi.

Ey mazlum Türk askeri, Türk işçisi ve köylüsü! Bugün senin günün. Kalk ayaklan ve bütün Rusya'yı, bütün Macaristan'ı, bütün Almanya'yı sarsmakta olan öz işçi ve köylü kardeşlerinin yardımına kol uzat.

Kendi hüviyetinle, hükmünle, hâkimiyetinle, yaşa ve yaşat!... Seni şimdiye kadar esirlikte tutan, ezen, öldüren hanlar, hakanlar, padişahlar yere batsın! İçtimaî inkılâp senin günün, senin bayramın!

Yaşa ey kahraman Türk rençberi, Türk askeri!

Mustafa Suphi[7]

----------o----------

[7] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 194 vd.

ŞARKTA İÇTİMAÎ İNKILÂP VE MAĞLUP MİLLETLER

No. 14, 20 Nisan 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Kızıl Ordu Şark ve Cenuba doğru ilerledikçe Karadeniz'in karşı tarafında yükselen al bayraklar gösteriyordu ki Türkiye'nin mazlum işçisi ve köylüleri arasında da inkılâp hareketleri başlıyor.

Beş senelik Avrupa muharebesi ve İtilaf devletlerinin bu muharebe esnasında takip ettikleri milletler siyaseti halka büyük dersler ve ibretler verdi. Bugün Küçük Asya'da başlayan maktelde milletler anladılar ki, bu manasız, nihayetsiz kanlı köleliği, Avrupa'nın zengin banka ve fabrikalarına alet ve oyuncak olmaktan başka bir hal ve mahiyette değil, arada kaybolan hep işçi ve köylü menfaati, mahvolan hep işçi ve köylü kanı, işçi ve köylü canı.

Bu hal, bütün Alman ve Avusturya'daki içtimaî inkilâp hareketleriyle uçuşup giden tabiî bir hareket ve hatta insanların son yıllarda facialı hayattan doğan tarihi bir zaruret.

Fakat bundan başka hatır ve hayale gelmeyen, tarihin maddi bir zaruretle kaydetmediği diğer hadiselere de tesadüf ediyoruz.

Türkiye'de içtimaî inkılâba dair alınan zafer haberleri arasında Enver ve Talât paşaların eski Osmanlı memleketlerinde, işçi asker ve köylü şûrâları hükûmetinin tesisine hizmet etmek ve komünistlerle beraber çalışmak istedikleri de duyulmamış bir haber olarak bildiriliyor.

Diğer taraftan Kırım Millî Fırkası, ordu arasında yüzde doksan nispetinde çoğunluğunu işçi ve fakir köylü teşkil eden mazlum Tatar halkının saadeti için ve komünizm idealini neşre çalışmış olduklarını doklatlar ve makalelerle ispata kalkışıyorlar.

Enver ve Talât paşaların 10 Temmuz İnkılâbı'ndan beri, on yıldır Türkiye'de hükümran oldukları müthiş ve müeddep padişahlık devri bugün her mazlum Türk işçi ve köylüsünün hatırında hüzün ve elemlerle yaşıyor. Kırım'daki milliyetçilere gelince, o derece dehşet ve saltanatları olmasa da bunların Türk paşalar hükûmetinin sabık hulûskâr müttefikleri olduklarına şüphe yok.

Avrupa ve Asya'nın şahane meydan muharebelerinde katî inhizama uğradıktan, cihangirlik ve millî istiklâl oyunundaki kuvvetleri elden tamamen kaybedip, yenildikten sonra Türk emperyalistleri ve Kırım Tatar milliyetçileri içindeki bu tahavvülü nasıl anlamak lazım gelir?

Paşalar için İmparator Wilhelm ve Sultan Mehmet Han-ı Hâmis'in ordu kumandanlığından beynelmilel işçi ve fakir köylü inkılâbının başına geçmek ne kadar garip bir hareket ise, millî kabineler başında oturup da (komünizm) propagandası yapmak da mahiyeti kolaylıkla anlaşılmayan yeni bir vaziyettir.

Vakıa, İngilizler ve Fransızlar ihtilalci Rusya'yı işgal için Macaristan'ı askeri karargâh haline getirmek istedikleri zaman Macar Millî hükûmeti, başında Kont Karolyi olmak üzere Macaristan işçi ve köylü inkılâp hükûmetinin tesisine yardım etti. Rusya'dan Macaristan'a dönen esirler arasında tanınmış ve Macar işçi ve köylüsü için çalışmış ve nihayet hapse de atılmış olan Bela Kun yoldaş ile diğer sosyalist fırkaları yerleştirmeye önayak olup hükûmeti bunlara teslim eden Kont Karolyi'dir. Karolyi ve arkadaşlarının bu hareketine tarihi bir "harika" namını vermek lazım gelir.

Her "harika" vâki ve sabit olduktan sonradır ki halk tarafından bilinir ve tasdik olunur. Şimdiye kadar Türkiye'de fukara halkın mezarını kazan Enver ve Talât paşaların beynelmilel işçi ve rençber inkılâbına hizmetlerini biz ancak böyle vuku ve sübuttan sonra inanılabilecek bir "harika" olarak telakki edebiliriz. Kırım Tatar "Millî" fırkası erkânının "komünizm propagandaları ve şûrâlar hükûmetine taraftarlığına gelince bu, önümüzdeki faaliyet devirlerinde mu(hteva) ve mahiyetçe anlaşılmış olacaktır.

Fakat esas itibariyle dokunulacak bir noktayı unutmamalı ki, o da; milletçilerin bugün çokluğu olan yüzde doksan beş işçi ve rençber fukara halkın baht ve saadetinden bahsederken o yüzde beş beyi, paşayı, çorbacıyı, tüccarı... yani bu ehemmiyetsiz yüzde beşi perde altında gizli ve kapalı bırakmalarıdır.

Halbuki insanların yaşayışlarındaki bütün bu zulümler, bu kanlı muharebeler, bu yüzde beş içinde yaşayan çarlar, padişahlar, beyler ve paşaların bu banker ve çorbacıların eli altından çıkıyor; onların idarelerindeki kuruluştandır ki, âdem oğlunun yüzde doksan beşi karanlık ve azaplı bir dünyada yaşıyor.

Onun için, işçi ve rençber inkılâbı için, hayatını ve bütün varlığını feda eden yoldaşlar ve umumiyetle inkılâpçı işçi ve rençberler sıralarını hakikaten halk için yaşayan imanlı, itikatlı arkadaşlarla doldurup sıklaştırmaya çalışmalıdırlar ve beyler paşalardan gelen haberlere emniyet ve itimatla bağlanmaksızın kendi işlerini kendileri görmeliler ve içtimaî inkılâbı mazlum ve köylü ruhunda yaşatmalıdırlar.

Mustafa Suphi[8]

----------o----------

[8] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 194 vd.

BÜTÜN DÜNYA İŞÇİ ve KÖYLÜSÜNÜN MÜŞTEREK VATANI

No. 15, 6 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Şimdiki Rusya, din, millet ve renk farkı olmaksızın bütün dünya işçi ve fukara köylüsünün müşterek vatanı. Bolşevikler Teşrinievvel İnkılâbından sonra bütün Rusya'yı, fukara düşmanı zâlim kapitalistlerin, yani altın kuvvetine dayanan zenginlerin tasallutundan temizlediler. Hem başta Rus padişahı, Rus bankeri, Rus fabrikacısı, Rus pomeşçiki (çiftlik sahibi) olmak üzere işçi ve fukara köylü sırtında yaşayan musibetleri ezerekten bütün mazlum insanlar için böyle bir ortak vatan, yeni bir dünya yaşattılar.

Eski dünya ve eski vatanda idare, kuvvet, baht, saadet güyâ ki yalnız, çarlar, han ve hakanlar, şehzade ve paşalar, bey ve ağalar, fabrikatör, banker ve tüccarların meşru malı, meşru bir hakkıydı; bütün yerler, bütün fabrikalar, bütün saray ve konaklar, bağlar ve bahçeler, güller, bülbüller hep, hep bu gözleri doymaz, insan kanı emmekten usanmaz, adam kılıklı canavarların. Tarlada yıldızdan yıldıza çalışmak, karanlık fabrikalarda yeraltı maden ocaklarında, demiryollarında hayvan gibi işlemek ve en son günde bir günlük yaşayacak, rızkını bile tedarik edememek, bir yeri sakat olsa dilencilik etmek, ecel pençesine düşünce yetim çocuklarını ve genç karısını yabancılar elinde esir bırakıp ölüp gitmek. Bütün bu felâketlerde her işçi ve her zavallı köylünün alnında yazılı facialar, bütün dünya işçi ve köylüsünün göz yaşları.

Rusya'da Bolşevikler içtimaî inkılâp ile böyle merhametsiz bir dünyayı yıktılar ve bütün kanunların, bütün mahkemelerin, bütün papaz ve mollaların, bütün jandarma ve polis alaylarının, din, Allah ve millet adından utanıp arlanmaksızın himaye ve silâh kuvvetiyle müdafaa ettikleri böyle adaletsiz bir dünyayı altüst ettiler.

Şimdi Rusya'da yerler ve çiftlikler; bu yer ve çiftliklerde kendi gücüyle, kendi alnının teriyle işleyen köylünün. Bankalar ve bütün fabrikalar mazlum işçiler elinde. Rusya'da evvelce "param var, binlerce altınım var" diye kabarıp yürüyen zenginler şimdi bir hırsız gibi gizli deliklerden hilekâr gözlerle bir türlü inanmak istemedikleri bu yeni âlemi seyrediyorlar.

Bellerinde eskiden kalma binlerce altın olduğu halde kendilerini göstermemek için yırtık gömleklerle aç ve bilâç dolaşıyorlar. Şimdi zenginlik, tarlasında işleyip, hiçbir paşaya ve ağaya pay vermeyen köylünün. Şimdi bütün

mal, metâ, bunları hüner ve marifeti ve kolunun kuvvetiyle meydana getirip kimseye faiz ve vergi vermeyen işçinin. Şimdi hükûmet, "işçi ve köylü hükûmeti". Bütün ordu ve bütün kızıl askerler işçi ve köylü hükûmetinin emrine bakıyor. Şimdi, ihtilâl mahkemeleri işi bırakan veya vergi vermeyen işçi ve köylüyü öldürmek için değil, zâlim çarları, padişahları, general ve paşaları temizlemek için kuruluyor.

Şimdi mektep yalnız zengin bey ve paşa çocukları için değil, bütün işçi ve fukara köylü yavruları için hem terbiye, hem hayat, hem iş ocağı. Hülâsa Bolşeviklerin şimdi Rusya'da ve tedricen bütün dünyada yaşatmak istedikleri içtimaî inkılâp, alnının teriyle geçinen mazlum işçi ve köylü halkının. Cihan, cihan olalıdan beri beklediği büyük bir bayram, bu inkılâbı yaşatan Rusya ise bütün cihan işçi ve köylüsünün ortak vatanı.

Yaşasın içtimaî inkılâp! Yaşasın bütün dünya mazlum insanlarının müşterek vatanı olan Rusya!

Mustafa Suphi[9]

----------o----------

[9] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 203 vd.

KIZIL YILDIZ

No. 15, 6 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Arkadaş, bir dakika dur, şu kızıl yıldıza bir bak!

Sen bu kırmızı yıldızın ne olduğunu bilir misin?

İşte dinle.

Bu kırmızı yıldız işçilerin, köy ve şehir fukarasının kurtarıcısı olan Kızıl Ordunun alâmetidir.

Sen bu kızıl yıldız üzerindeki saban ile çekici tabiî görüyor musun, bunun ne olduğunu biliyor musun?

Bu saban ile çekiç; şehir işçisi ile köy sabancısının birleştiklerini, onların kendi hürriyetlerini, kendi topraklarını, Köylü ve İşçi Vekilleri Şûrâsı'nı ve sosyalist vatanı düşmanlardan, işçi halkın cellâdı olan sermayedarlardan, mirzalardan, köy ağalarından ve sâir mürtecîlerden saklamak için and ettiklerini gösteriyor.

Arkadaş, sen işçi halkın dostu ve düşmanının kim olduğunu bilir misin?

Sen; seni çarlar, pomeşçikler, paşalar ve mirzalar hükûmetinin zulümlerinden kimin koruduğunu, kimin sakladığını iyi bilmelisin.

Senin koruyucun, muhafızın kızıl inkılâp ordusuna giren işçi ve köylü kardaşlarındır.

İşte kızıl yıldızı, ancak senin koruyucun, muhafızın olan Kızıl Ordu efradı kullanabilir.

Her kim bu kızıl yıldızı takıyorsa bil ki; o senin kardaşın, seni İngiliz ve Fransızların yardımıyla ebedî surette istibdat boyunduruğuna sokmaya çalışanlar, senin elinden hürriyetini ve toprağını alarak, seni fabrikacıların, zenginlerin, mirzaların ve paşaların esiri etmeye uğraşanlarla cenk eden öz kardaşlarındır.

Şimdi sen biraz düşün ve saban ile çekici hâmil olan kırmızı yıldızın ne kadar büyük bir alâmet olduğunu iyi anla: Kırmızı yıldız, kendi omuzları üstünden kanlı çarı, haram yiyici mirza, ağa ve paşaları kaldırıp atan ve memleketimiz üzerine kırmızı sosyalist bayrağını diken köylülerle işçilerin birlik alâmetidir.

Kırmızı yıldız, bütün işçiler ve fakirleri koruyan Köylü ve İşçi Şûrâlar Hükûmeti'nin alâmetidir.

İşte Kızıl Ordu efradının taşıdıkları bu Kırmızı Yıldız'ın mânâsı budur.

Arkadaş, sen evvelce memleketin kanlı çarlar, padişahlar, zenginler, paşa ve mirzalarla çevrildiği melun ve kara günleri unutmadın değil mi?

Sen, çarlar, mirzalar ve ağaların kimler vasıtasıyla ve kimlerin eliyle seni boğduğunu, senin kanını emdiğini biliyor musun?

Gorodovoylar, polisler, jandarmalar, onbaşılar ve zavallı, hiçbir şeyden haberi olmayan askerlerle...

Çarlar, padişahlar zulmünü yaşatan bu güruhun başka türlü âlâmetleri, apoletleri, kokartları, neftiyeleri vardı.

İşte bu apoletleri, kokartları, neftiyeleri olanlar daima senin düşmanın olmuştur. Onlar, çarın, padişahın fermanıyla; zenginler ve ağalar uğrunda seni sokaklarda yakalıyor, hapislere atıyor ve şayet sen kendi cezandan şikâyet ediyorsan seni kurşuna diziyorlardı.

Bu apoletler, neftiyeler, kokartlar sana kırbaç, hapis, cezadan başka bir şey vermiyordu.

Bu alâmetler çarlar, padişahlar istibdadının, hapishane ve darağacı siyasetinin bir taktikası idi.

Arkadaş, eğer sen bu cellâtların ve firavunların tekrar geri dönmesini istemiyorsan, üzerinde Kızıl Yıldızı parlayan Kızıl Ordu'ya git, yazıl!

Bu Kırmızı Yıldız'ın altında sen kendi hürriyetin, kendi saadetin ve işçi kardaşların alın teriyle yapılmış fabrika ve orduların ve toprakların için hiçbir kaygı çekmeden yaşayabilirsin arkadaş!

Ey bizim Kızıl Yıldızımız, bundan sonra da daha büyük bir kızıllıkla yan, kendi nûrunla bütün dünya işçilerine hürriyet, müsavat ve kardaşlık saç!

Kızıl Yıldız altında işçi kardaşlarımızın saadetini, istikbalini saklayan Kızıl Ordu yaşasın!

Mustafa Suphi[10]

----------o----------

[10] Kızıl Yıldız, Mustafa Suphi ve Yoldaşları, (Transliterasyon: Meral Bayülgen - Emel Seyhan Atasoy), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, S. 56 vd.

ŞİARLAR

Kanlarını şimdiye kadar kendi cellâtlarının hakimiyeti için döken; Türkiye amele, rençber ve askerleri, bundan sonra öz hürriyet ve hâkimiyetleri uğrunda çarpışacaktır!

***

Yaşasın amele ve rençberin hürriyet ve hâkimiyeti kazanmak için açtığı mübarezede pişvalık eden Türkiye komünistleri!

***

Ey! Şark'ın Garb'ın ameleleri ve rençberleri! Aranızdaki zalim kara kuvveti yıkarak size doğru yürüyen içtimaî inkılâbı karşılayınız, ellerinizi birbirinize uzatınız!

***

Yaşasın Garp ve Şark'ın çalışkan ve makhur sınıflarını kardeşlikle birleştiren Üçüncü Enternasyonal!

***

Yaşasın bütün istismarcı sınıfları yeryüzünden kaldırmak şiarıyla yükselen içtimaî inkılâp!

***

Yaşasın kızıl yıldız altında işçi kardeşlerimizin saadetini, istikbalini saklayan, hazırlayan Kızıl Ordu!

***

Mazlum Türkiye'yi ölümden kurtaracak Kızıl İnkılâp'tır. Kahrolsun buna karşı duran kuvvetler!

***

Cahil, zahmetkeş halk! Ufukları saran hıyanet bulutları, içtimaî inkılâbın gülleleri ile dağılıyor. Bahtiyarlık güneşi doğuyor. Ağlayan çehreler yeni bir ziya ile gülecek ve altında ebediyen parlayacaktır.

***

Proletarya için hayat ve şeref, azim ile birliktedir.
Ölüm ve mezellet, miskinlik ve perişanlıktır.

***

Yaşasın bütün dünyanın işçi ve köylü halklarını bir yere bağlayan Rusya İnkılâbı!

***

Yaşasın kızıl ışıkları insaniyet ufkunda görünmeye başlayan Üçüncü Beynelmilel!

***

Britanya haydutları artık mazlum Şark'ı aldatamaz. Hain düşmanın eli ayağı titremeye başladığı şu zamanda Yakın Şark elbette yolunu şaşırmayacaktır. Mazlumlar zalimlerini tanımayacak kadar sersem değildir.

Bugün edilecek hata Şark'a hıyanetle müsavidir.

Mustafa Suphi[11]

----------o----------

[11] Şiarlar, Mustafa Suphi ve Yoldaşları, (Transliterasyon: Meral Bayülgen - Emel Seyhan Atasoy), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, S. 54 vd.

SOSYALİZM İÇİN CİDAL

Bütün Dünyanın Proletaryası Birleşiniz!

Türkiye'nin fakir ve mazlum işçi ve köylülerine:

1. Ancak sermaye, para tahakkümünün devrilmesi ve yalnız sosyalizm inkılâbının bütün cihana dağılması sana tam ve sağlam bir hürriyet verecektir

Sen, ancak sermayedarın, zenginlerin, toprak sahiplerinin, paşa ve ağaların nüfuz ve tahakkümünü yıktığın ve bütün kuvvetinle sosyalizm inkılâbını kendi memleketinde müdafaa ve neşrettiğin taktirde beynelmilel inkılâbın ilerlemesine yardım etmiş olursun.

2. Türk, Müslüman yahut ecnebi her ne olursa olsun, büyük ve küçük sermayedarlar ve zenginlerle birlik ve ittifak etme!

3. Beynelmilel cihangirliğe, emperyalizme elinden geldiği kadar karşı dur, memleketin içerisinde hiçbir bölük ecnebi emperyalist askeri kalmasın! İngiliz ve Fransız emperyalistlerine ve onların yardımcısı, yardağı olan Yunan ordusuna bir karış yer verme! Onlara hiçbir köy, hiçbir demiryolu, hiçbir fabrika, hiçbir liman, iskele terk etme! Ecnebi madrabazların, senin kanını emen sülüklerin memlekete dolmasına karşı dur!

4. Fransa, İngiltere, Amerika emperyalistlerinin yapacakları sulhtan sakın ve bil ki, onların isteyecekleri tazminat ve eski borçlara dair ortaya koyacakları hesaplar senin belini bükecek, elinde avucunda ne varsa hepsini kaybedecek.

5. İnkılâp düşmanlarıyla uzlaşmaya razı olan iki yüzlü hainlere ve Fransızlar tarafına geçmeyi, yahut onlarla beraber diğer bir güruh emperyalist devletlere karşı "milli muhasebe" açmayı kabul ve müdafaa eden riyakâr dolandırıcılara el verme! Memleketi yeniden emperyalist muharebesine sokmaktan ve ana toprağını yeniden siperler, trenşelerle sardırarak bağrını yıkmaktan hazar et! Kendi galibiyetleri ile İngiltere ve Fransa'da inkılâbı durdurmaya ve Alman-Macar inkılâbını da semeresiz bırakmaya kast eden Loyd Corclar ve Klemansolara yardım etme!

6. Sermayedarlar, ceneraller, papazlar ve mutaassıp mollalar ile birlikte işçi halka karşı giden ve Rusya işçi halk cumhuriyetini yıkarak onun yerine zenginler, sermayedarlar cumhuriyetini veya daha doğrusu çarlar devletini kurmak isteyenlerden kaç! Bunlar bütün dünya işçi halkını kesip doğradıktan sonra şimdilik kendilerine meyil gösteren ikiyüzlü sosyalistleri dahi çiğneyip

geçecek ve sermayedarların, çiftlik ağalarının tapındıkları müstebit padişahın, kralın, çarın tahtını enseye bindireceklerdir.

7. Emperyalist hükûmetlerin bugün memleketimiz ve hukukumuz üzerine taarruz eden ordularına karşı muharebeye kalk! Fransızların para ile satın alarak üzerimize yolladıkları bütün alçak kuvvetlere silah çek!

Fakir işçi halk silahı eline al! Tüfenk atmasını biliyorsan silahını temiz tut! Atmasını bilmiyorsan, gizli talim bölüklerine git yazıl!

8. Fakir işçi halk, elindeki tüfengi yalnız üstümüze yürüyen düşmana değil; cihat ve inkılâp meydanından kaçarak halka hıyanet edenlere ve sermayedarların, zenginlerin işine fayda getirenlere de atmaktan çekinme!

9. İnkılâp cihadında arkadaşlarımızın kendi aralarında verdikleri kardeş hissini tutmalarını teşvik et ve onlara bu yolda örnek olmaları için kendi emniyetli, imanlı arkadaşlarını zalimlere karşı duran müdafaa çetelerine götür, inkılâpçıların yapacakları iş gelecekteki Türkiye kızıl ordusunun kuvvetli temelini kuracaktır.

10. Fıkara ve zahmetkâr (bir iki kelime okunamıyor) tehlike, büyük zenginler, müstebit paşa ve ağaların kasalarında Fransız ve İngilizlerden aldıkları pek çok altınlar var. Onlar bu altınlarla sana karşı hazırlanmaya ve seni ezmeye çalışırlar. Fıkara halkın işine, onun kurduğu ve kuracağı halk hükûmetine karşı duranları kurşuna diz. İşçi ve köylü meclislerine karşı her el kaldırana on kurşunla cevap ver!

11. Fıkara ve mazlum Türk rençberi, sabır ettiğin yetişir! Umum dünya inkılâbının arifesindesin, kendi hakkını alacağın zamanda kalk, kendini göster! Türkiye'nin zulüm ve kahır içinde yaşayan diğer halklara elini uzat da, işçi ve köylü meclislerini, kendi hâkimiyet ve saltanatını kur. Rusya'daki kardeşlerin hükûmeti eline aldı; fakat şunu da bil ki, sen daha galip değilsin. Türkiye'de burjuvazyanın, zenginlerin gözleri Fransız, İngiliz kasasından ümidi kesmedi, düşman son derece şeytan ve kuvvetli.

12. Ey Türkiye'nin mazlum işçi ve köylüleri evvel ve âhir şunu hatırından çıkarma: Avrupa ve Türkiye'deki bütün sermayedarlar, zenginler, paşalar, ağalar, papaz ve mutaassıp mollalar, büyük zabitler Türkiye'de hükmettikçe sermaye ve para esirliği ortadan kalmaz; ve işçi köylü halkı kendi devlet ve hükûmetine nail olamaz.

Haydi eline silahını al, bütün dünya fakir ve mazlum işçilerinin başladıkları sosyalizm cihadında ileri saflara, yollara yollan.

Mustafa Suphi[12]

----------o----------

[12] "Sosyalizm İçin Cidal" (Savaş) bildirisi: *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, (Transliterasyon: Meral Bayülgen - Emel Seyhan Atasoy), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, S. 64 vd.

YENİ ÜLKEYE YENİ CUMHURİYET[13]

No. 16, 9 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Dünyanın en güzel köşelerinden biri: Kırım adası, şimdiye kadar bir veya diğer müstebit kuvvetin, han ve hakanların, knez ve çarların zevk ve sefahat malikânesi halinde elim bir hayat yaşadı. En samimi ve en insanî duygularına, aşkına, garâmına bile sahip olamayan genç ve güzel, işvekâr ve fakat kanlı, zâlim topraklar içinde bahtsız bir kız gibi facialı, acıklı bir yaşayış geçirdi.

Şimalden fukara taraftarı Bolşevik askerlerin gelmesiyle bu hayata artık nihayet veriliyor. Fukara işçi ve köylü taraftarı Rus ve Tatar komünist yoldaşlar Rusya ve Ukrayna Sovyet Hükûmetleriyle söyleşip Kırım'a kendi hürriyetini vermekle Kara Deniz'in yeşil dağları içinde yeni bir ülke doğuyor.

Hür ve müstakil Kırım Şûrâlar Cumhuriyeti, bu şûrâlar saylanıp toplanıncaya kadar halk işini idare için meydana getirilen muvakkat hükûmetin -bu nüshamızda basılmış olan- beyannamesinden açıkça anlaşılacağı üzere: Kırım'da, Kırım adasına mahsus Şûrâlar Cumhuriyeti vücuda gelmekle, bu memleket içinde iş ve bütün hâkimiyet din ve mezhep farkı olmaksızın yalnız işçi ve rençber eline, işçi ve rençber hükûmetine geçmiştir. Şimdiye kadar çar ve knezlerin taht ve taçlarını yükselten kuvvetlerin banker ve fabrikatörlerle büyük çiftlik sahibi olanların, bir sözle: Kendileri çalışıp çabalamaksızın başkalarının sırtından yaşamaya alışmış tufeylilerin bu cumhuriyet ve hükûmette hakları ve hiçbir işleri yok.

Böylece bütün dünyanın işçi ve fakir köylüleri arasında çalkanıp duran içtimaî inkılâp denizine kuvvetli bir temel taşı daha atılmış oluyor.

Kırım adası, küçük ve ahalisi -yarım milyon derecesinde- az bir memleket; fakat aynı zamanda Karadeniz kıyılarından bütün Asya'ya bakan hâkim bir nokta, evvelce Türk paşalarıyla beraber Almanların bu noktayı tutarak Bolşevizm'e karşı bir dalgakıran vücuda getirmek istemeleri, daha sonra

---

[13] "Yeni Ülkeye Yeni Cumhuriyet" makalesi, Kırım'da Sovyet yönetimi kurulduktan sonra Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya yakın olmak için geldiği -ve Kırım'dan yazdığı- makalelerden biridir. Mustafa Suphi, Kırım Şuralar Cumhuriyeti'ni selamladıktan sonra yazısını; *"Kırım'da yerleşen sovyetler hayatı, Türkiye'deki Ermeni, Kürt, Rum ve Türk işçi ve köylü kardaşlığının esası ve bütün Türkiye Şûrâlar Cumhuriyeti'nin canlı bir modeli olarak yaşayacaktır"* diye bitirmektedir.

Fransız ve İngilizlerin bütün Ukrayna, Galiçya, Don ve Kafkas irticâlarına esas olarak yine Kırım'ı muhafazaya çalışmaları hep bu sebepten.

Kırım yarımadası ve limanları askerlikçe ne derece ehemmiyetli ise, bu arada yaşayan halkların türlülüğü ve hususiyle ahaliden hemen bir yarısının Tatar ve Müslümanlığı bütün dünya milletleri arasındaki içtimâi inkılâp cihetinden de göze çarpan mühim bir meseledir. Bu arada yaşayan Tatar, Rus, Yahudi, Ermeni... işçi ve köylüleri Şûrâlar Cumhuriyeti şeklinde sınıfî menfaatlarını temin edip içtimaî yaşayışlarını yola koysalar, bunun Karadeniz'in karşı yakasında millî muharebelerle kana boyanan Türkiye halkları üzerinde tesiri pek büyük olacaktır.

Kırım'da yerleşen sovyetler hayatı, Türkiye'deki Ermeni, Kürt, Rum ve Türk işçi ve köylü kardaşlığının esası ve bütün Türkiye Şûrâlar Cumhuriyeti'nin canlı bir modeli olarak yaşayacaktır. Kahraman inkılâpçı orduları Kırım adasından Ak Guvardiya musibetlerini kovup kendi sükûnet ve kendi hayatlarını kurmakla, hem şu yeryüzünde cennet bahçelerinden bir örnek olan öz topraklarını ve öz hürriyetlerini zulümden, istibdattan kurtarmış, hem de Türkiye ve Türkiye gibi bütün Asya'nın mazlum işçi ve rençber kardaşlarına azâdlık yolunu göstermiş oluyorlar.

Yine onun için biz yeni Kırım ülkesinin yeni cumhuriyetine büyük muvaffakiyetler ve beynelmilel içtimaî inkılâp yolunda büyük zaferler temenni ediyoruz.

Mustafa Suphi[14]

----------o----------

[14] Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 214 vd.

ANADOLU VE İSTANBUL[15]

No. 17, 13 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Sulh Konferansı onlar veya dörtlerden mürekkep olsun insanlık âleminin kader ve talihi, dünyanın zenginliklerine sahip olmak davasında bulunan canavar kapitalistler (sermayedarlar) elinde bulundukça yeryüzünde sulh ve salâh temini mümkün olmaz.

Türkiye ve İstanbul hakkında eski Avrupa emperyalizmi ile yeni Amerika demokratiyasının siyasî muadelelerini tetkik etsek yine aynı neticeye varırız.

1916 senesi baharında daha Avrupa Harbi'nin bütün şiddetiyle, dünya işçi ve köylülerinin kanını nehirler gibi akıttığı zamanlarda Rusya çarlığıyla, Fransız, İngiliz emperyalizminin, Türkiye'nin taksimi etrafında kurdukları plân, imzaladıkları muahede bugünkü gazetemizde basılı.

Aradan iki sene daha geçtikten ve daha birçok milyonlarca fukara kan akıtıldıktan sonra bugün, başta Amerika demokratiyası bulunmak şartıyla Şark'ta ve Türkiye'de tatbik olunmak istenilen siyasette ne fark görüyoruz?

İstanbul gazeteleri ve Türk İttihat veya İtilâf Fırkalarına mensup sahtekâr yazıcılar halkı aldatmak için ne derlerse desinler, Müttefik ve Mu'telif devletler diplomasiyası Türkiye'nin fukara işçi ve köylü halklarını aldatmak için ne desîse ve ne politika yürütürse yürütsünler, neticede herkese ve bütün dünyaya malûm bir şey var ki, o da: Anadolu toprakları şimdi de, tıpkı 1916'da düşünüldüğü gibi pay edilmek, Anadolu işçi ve köylüsü beynelmilel kapitale hizmet ve itaat edecek birer sürü hayvan veya esir haline getirilmek isteniliyor.

Evvelce Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Trabzon vilâyetleri Rusya çarlığına veriliyordu ya, şimdi Ermenilere değil, fakat Ermenistan'a hürriyet bayrağı altında Amerika zenginlerine birer çiftlik olarak bağışlanıyor.

Suriye, Adana, Harput, Bağdat, Hicaz, Yemen vilâyet ve eyaletleri eski muahededeki esaslarda ve fakat bazı tadilât ile yine İngiliz ve Fransız ve İtalyanlar arasında bölünüyor.

---

[15] Mustafa Suphi'nin "Anadolu ve İstanbul" yazısı; Rusya'nın eski Hariciye Nazırlığı evrakları arasında bulunan ve Sovyet yönetiminin *"Gizli Antlaşmalar Mecmuası'nın 2 numaralı nüshası, 29. Bölümü'nde"* açıkladığı Türkiye'nin kime ve nasıl taksim olunacağı belgesiyle ilgilidir. Belge ayrıca "Türkiye'nin Taksimi" başlığıyla Yeni Dünya'da yer almıştır.

Bundan başka daha da yeni bir şey: İzmir kıyıları ve bütün Adalar denizi ise Yunanlılara bahş olunuyor.

İstanbul'a gelince, bu güzel ve müstesna memleket bir taraftan güyâ Türklerin elinde beynelmilel bir memleket haline getiriliyor. Diğer taraftan ise Rusya içtimaî inkılâbını ortadan kaldırmaya çalışan Çarlık taraftarı Kolçak ve Denikin'lere murassa bir hediye olarak vaat ediliyor.

İki sene evvel veya iki sene sonra, Rus-İngiliz-Fransız veya Alman-İtalyan-Avusturya emperyalistlerinin veyahut da bir yeni Amerika demokrasiyasının zayıf ve mazlum halklar ve umumiyetle dünya işçi ve rençberleri için takip edecekleri siyasetin bu zavallı insanların derisini yüzmekten başka bir şey olmadığı işte şu misal ile de apaçık anlaşılıyor. Kapitalin hâkim olduğu topraklarda insanlık yer tutmuyor.

İngiliz ve Amerikan kapitalistleri Alman ve Türk emperyalistleri gibi Garp ve Şark memleketlerini küçük kıta ve milletlere bölerek ve fakat bu milletler arasında sönmez düşmanlıklar da icad ederken sermayelerine revaç, metâlarına mahreç arıyorlar ve âdem oğulları arasında yaktıkları zulüm ve fesat ocakları üstünde kendi taht ve taçlarını korumak istiyorlar.

Biz Türk Komünistleri ise Anadolu'yu ve İstanbul'u aralarında hangi canavarlar paylaşmak isterse istesinler, bütün dünyanın zulüm altında ezilmiş işçi ve fakir köylüsünü birliğe ve kardeşliğe davet ediyoruz.

Bütün dünya işçi ve fakir köylülerinin birleşip bu zulüm ve zilâm âlemini yıkarak kendi güçlerine sahip ve kapitale hâkim oldukları mesut devirdedir ki, Anadolu ve İstanbul gibi bütün mahkûm memleketler ve bütün milletler ebedî hürriyete nâil olacaklardır.

Mustafa Suphi[16]

----------o----------

[16] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 225 vd.

MEDENÎ CANAVARLAR

No. 18, 14 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

İşte size bir telgraf haberi ki, insanlığı binlerce yıldan beri kemiren kanlı katil hislerden, akla hayret getirecek canavarlıklardan nişan veriyor. Kefe Şehri Havalisi İhtilâl Komitesi'nin bu telgrafında, Çar taraftarı generallerin gönüllü ordularınca zavallı masum halka, işçi ve köylüye edilen eziyet ve cefâlardan bahs olunuyor.

Kızıl Ordu'nun önünden kaçmaya mecbur olan bu gönüllü zabit ve general (paşa) alayları karşılarına gelen her evi, her ocağı, kadın, çocuk, hasta, kötürüm demeksizin her insanı kılıçtan geçiriyorlar. Beş altı kişilik aileler kanlı kılıçlar altında tamamen kesiliyor. Bazı yaralılar ve bazı biçare köylüler evlerinde hapsolunarak ve bu evlerin üstüne samanlar yığılarak sonra da yakılıp ateşler içinde mahvolunuyorlar.

Bu gönüllü zabit ve paşa alayları (60) yaşında bir ihtiyar, henüz süt emen iki yaşında bir sabî ve karnında yavrusunu taşıyan bir ana demeksizin şu alçak, şu murdar hareketlerinde devam ediyorlar.

Fukara işçi ve köylüye edilen bu eziyet ve cefa, bu cinayetler... birer efsane ve masal değil; bunları Kefe'de burjuvaziya vekilleri, belediye reisi, Rum papazı, İtalyan ve Fransız konsolosları da gözleriyle görüyor, imzalarıyla tasdik ediyorlar.

Asırlardan beri kulluk ve açlık içinde esir olan zavallı işçi ve köylülerin yeni hükûmetlerine ve onların bütün dünya karanlıklarına hücum eden kahraman Kızıl Ordularına bin türlü iftiralar savuran ak sipahilerin bu hareket ve cinayetlerini nasıl telâkki etmeli?

GÖZÜNÜ AÇ DİKKAT ET! KENDİ GÜCÜNLE KURDUĞUN İŞÇİ VE KÖYLÜ ŞÛRÂSINA SENİ EZEN KARA KUVVETLER GİRMESİN. SENİN HÂKİMİYET TAHTINA SENİN DÜŞMANIN OLAN BURJOYLAR BİNİP OTURMASIN. İŞÇİ VE KÖYLÜNÜN ANDINI, İRADESİNİ TUTACAK YİNE İŞÇİ VE KÖYLÜDÜR. YAŞASIN KIRIM İŞÇİ VE KÖYLÜ SOVYETLERİ.

Rusya'nın inkılâpçı işçi ve köylü hükûmeti ve bu hükûmetin her sovyetinde yeni bir hürriyet ülkesini fetheden Kızıl Ordu'su etrafından sıkılan

demir çemberler içinde her türlü yoksulluk ve imkânsızlıklarla çarpışarak hayatına, faaliyetine yeni bir usul vermeye ve her işini hak ve kanunla ölçmeye çalışırken burjuvaziya yıkıntıları üstünde taht ve tacını tutturmak isteyen generaller en eski ve en insanca kaide ve kanunları bile altüst ederek cinayetkâr işler işlemekten utanıp arlanmıyorlar.

Garibi şu ki, Rus (Çorni sutnileri) çarlığına taraftar kara gürûhlar işçi ve köylünün hayat ve namusuna bu tecavüzleri yaparken, medeniyet ve insaniyeti kendi inhisarı altına alan Fransız ve İngiliz devletlerinin zırhlı gemileri de bu kanlı katil alaylarını top ateşi altında himaye ve müdafaa ediyor.

Şimdiye kadar medeniyet perdesi altında gizlenen Fransız, İngiliz, Amerikan... emperyalizminin yalnız menfaat, yalnız altın için insanın hayatına ve insanlığın umumiyetle baht ve saadetine indirdikleri bu yumruklar işçi ve köylü halka ibret verecek birer vaka, birer misaldir.

Benîbeşer ağlasın ki, insanlar arasında, daha bu kanlı katil Fransız ve İngiliz devletlerine, bu medenî canavarlara âlet olacak alçaklar yaşıyor...

Mustafa Suphi[17]

----------o----------

[17] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 231 vd.

ŞÛRÂLAR HÜKÛMETİ VE ONUN DOSTLARI VE DÜŞMANLARI[18]

No. 16 ve 18, 9 ve 14 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

I
ŞÛRÂLAR HÂKİMİYETİ NE DEMEKTİR?

Şûrâlar Hâkimiyeti, köylü ve amelelerin yaşayışlarını düzeltmek ve baht ve saadetle doldurmak isteyen bir hâkimiyet demektir. Şûrâlar Hâkimiyeti'ni, yalnız kendi emek ve zahmetleriyle yaşayıp da fabrika ve büyük tezgâhlara ve ticaret mağazalarına mâlik olmayan, kendi hesabına insanları çalıştırıp faydalanmayan kimseler intihap edebilirler. Böyle fakirler, amele ve köylüler kendileri gibi adamları intihap ederler. Yani her bir iki veya üç yüz fakir aralarından birini seçerek onlara derler: "Bizler hepimiz çeşit türlü hizmetlerle meşgul olup bütün işlerin arkasından koşmak bizim için mümkün olmadığından, bizler, sizleri, intihap olunan arkadaşlarımızı bütün hayat meşakkatlerinden kurtarıyoruz ve adaletsizliklerin olmaması, çalışmayan kimselerin bizim güç ve zahmetimizle taayyüş etmemesi için size halkın menfaati arkasından yürümek vazifesini havale ediyoruz, halk faydası uğruna idareyi ele almanızı ve bunların hepsi hususunda sizi intihap eden bize hesap vermenizi istiyoruz."

Zenginler - sermayedarlarla, çiftlik sahipleri, tüccarlar ve hazır yiyiciler (mirasyediler) intihap olunamazlar. Çünkü onlar, amele ve köylünün güç ve zahmetiyle yaşıyorlar ve rençber halkın iyiliğini istemiyorlar. Onlar, yalnız kendi ceplerini, kendi keselerini tezlikle doldurmanın yolunu düşünüyorlar. İşte bundan da anlaşılıyor ki, bu, köylü ve amele sovyeti, yalnız köylü ve amele hâkimiyeti, rızkları kesilen insanların hâkimiyetidir. İşte böyle bir hâkimiyet, şûrâlar hâkimiyeti diye isimleniyor.

---

[18] "Şuralar Hükûmeti ve Onun Dostları ve Düşmanları" makalesi iki bölüm halinde Yeni Dünya'nın 16 ve 18. sayılarında yayınlanmıştır. Mete Tunçay; "Şuralar Hükûmeti ve Onun Dostları ve Düşmanları, Sosyalizm İçin Cidal, Bütün Dünya İşçi ve Köylüsünün Müşterek Vatanı" makaleleri ile "Enternasyonal Marşı" başlıklı toplam dört belgenin fotokopilerini Odesa'da gezdiği bir müzeden Vedat Türkali tarafından alındığını ve kendisine ulaştırıldığını paylaşmıştır. Nitekim bu metinler Kırım Yeni Dünya'larında da yayınlanmıştır. (Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, S. 477)

II
ŞÛRÂLAR HÂKİMİYETİ AMELE ve KÖYLÜYE NE VERİYOR?

Şûrâlar Hâkimiyeti, silâhlı amele ve köylülerin kendi yardımıyla kapitalistler ve toprak sahipleriyle zenginler ve onlara satılanların hâkimiyetini devirir ve bunların fabrikalar ve maden ocaklarını ve bunun gibi amele ve köylünün zahmetiyle kazandıkları bütün servetleri zapt eder ve Şûrâlar Hâkimiyeti bütün bu halk zenginliğini rençber halkın idaresine verir. Şûrâlar Hâkimiyeti, sermayedarlar ve çiftlik sahipleri tarafından gasp edilen amele ve köylünün kendi hayat ve talihini kendisini idare etmek hakkını amele ve köylünün kendisine iade eder. Şûrâlar Hâkimiyeti, mülkdarlar ve zenginlerin taht-ı inhisarında olan bilgiyi, mektep ve darülfünunları kendi idaresine alıp tahsil-i umumîyi meccanen yapar ve bunları amele ve köylülerin girip faydalanacakları bir hale getirir. Şûrâlar Hâkimiyeti, düşmanların işini bitirdiğiyle köylü ve amele çocuklarını meccanen okutmak, giydirmek ve beslemek vazifesini kendi üzerine alır.

Şûrâlar Hâkimiyeti, bütün rençber, fakir halkı yaşadıkları kulübe ve mahzenlerden çıkararak zenginlerin evlerine ve zenginleri ise amelelerin kulübelerine göçürür. Şûrâlar Hâkimiyetinde emek birinci mevkii işgal eder. Kim çalışırsa daha iyi yaşar, uyur ve yer.

III
ŞÛRÂLAR HÂKİMİYETİNİN DOST VE DÜŞMANLARI KİMLERDİR?

Köylü ve Amele Şûrâlar Hâkimiyetinin düşmanları pek çoktur. Bunlar gizli ve aşikâr düşmanlardır. Aşikâr görülen düşmanlar - bunlar sermayedarlar, mülkdarlar ve ak çerilerdir. Bunları doğrudan doğruya gördüğümüzden ve kendileriyle nasıl mübareze etmeyi iyi bildiğimizden onlar daha az havflıdırlar (korkulu). İş gizli düşmanlar ile daha ziyade müşküldür. Onların amele ve köylünün dostları olup olmadıklarını birdenbire anlamak kolay değildir. Onlar da hürriyeti halka vermeli ve hâkimiyeti sermayedarlardan ve zenginlerden almalıdır diyorlar. Lâkin... onlar, burjuvaziya sınıfından hâkimiyeti birdenbire almak istemiyorlar. Yavaş yavaş... kolaylıkla zaptetmek istiyorlar. Hülâsa onlar ist(em)iyorlar, ki hem kurt (kaşkar) tok olsun, hem de koyunlar sağ kalsınlar.

Halkın hürriyeti için çekişen bu güreşçiler, kendilerine Halk Sosyalisti, Sosyalist Revolusyoner; Sosyal Demokrat, Menşevik namını veriyorlar.

Bütün bu "sosyalist"ler ekseriya sözle iş görürler. Bunlar işçiyi şaşırtacak derecede güzel söylerler. Lâkin, iş can yakıcı canavar haydutların - sermayedar ve zenginlerin mal ve mülkünü almaya varıp dayandı mı onlar, gerisin geriye çekilirler, bir sosyalist olarak dilencileri semeredâr etmek istemeyiz derler, kendileri ise bizim işçi kardaşımızın tezgâhlarda nasıl mahv ü telef olduklarını görmek bile istemezler.

Bu sosyalistlerden başka birçok türlü fitneciler ve aksül-inkılâpçılar daha vardır. Bunlar amelenin cehalet ve karanlığından istifade ederek köylü ve amele arasında fitne ve fesat tohumlarım ekerler. Onlar bir yere varır ahaliye komünaya girmeyiniz, girerseniz oradan çıkamaz, evinizi, toprağınızı ve bala çağanızı alırlar ve Yahudiler faydasına çalıştırılırsınız, derler; ikinci bir yere varır, ak çerilerin geleceğini, Şûrâlar Hâkimiyeti'nin çul tutamayacağını ve bunlara Yahudilerin sebebiyet verdiklerini söylerler. Rusya'yı satan Yahudiler, şimdi ise Şûrâlar Hükûmeti'ni satıyorlar yollu sözler söylerler.

Bu fitnekârların yaptıkları boşboğazlıkları yazmakla bitmez. Her yerde rüyada bile görülmeyecek haberler işitilir ve herkes bunların doğru olup olmadığını araştırmaz, işçi ve amelenin bir kısmı, adamlar söyledi mi doğrudur diye inanırlar. Bu ise zenginlerin ve halk düşmanlarının araştırdıkları şeydir. Onlar Yahudi kırgını vesaireyi meydana getirip ahali meşgul ederek yeniden hâkimiyeti kendi kollarına almak ve yeniden asker ve işçinin omuzlarına binmek isterler.

Böyle fesatçılar ve aksül-inkılâpçılar bütün dünyanın zenginler ve fakirler namıyla ikiye bölündüğünü pek iyi biliyorlar. Onlar her halkta ve her millette zenginler ve fakirlerin bulunduğunu ve sermayedarların, zenginlerin fakirleri tazyik ettiklerini pek iyi görüyorlar.

Bütün sermayedarlara yalnız bir şey lâzımdır; o da millet farkına bakmaksızın fakir işçinin onların faydasına daha ziyade çalışması, kendileri az alıp sermayedarlara çokça kazandırmaları.

Bütün fakirler, Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Rus, İngiliz, Fransız, Japon ve her ne ise bunların hepsi sermayedarların kendilerini tazyik etmekte olduklarını gördüler ve ayrı olarak onları yenemeyeceklerini anlayarak kendi aralarında düşmanlara galebe çalıp hür ve serbest bir hayata nâil olmak için birleşmeye başladılar. Padişahlar, zenginler ve halkı horladıkları için zenginlerden pek çok paralar alan kimseler bunu görerek pek ziyade korkmaya başladılar. Onlar mesut ve tatlı yaşayışlarının sonu geldiğini gördüler. Bunlar hepsi kazandılar. Zenginler cebren asker toplayarak ahaliyi esarete almak için çalışanlara ve kumandanlara, paşalara tasavvur olunamayacak kadar çok paralar serdiler.

Böyle kimseler ahali arasında dolanarak birtakım yalanlar dağıtıyorlar ve inandırmak için bu işleri öz gözleriyle gördüklerini söylüyorlar.

Bu kimseler bir milleti diğer bir millet üzerine saldırarak bununla bizim gücümüzü zayıflatmak ve bizi yenmek istiyorlar. Böylelikle bu kara gürûhlar galebe çalarlarsa amele ve köylüyü yine zenginlere esir eder ve bu iş için zenginlere, sarf ettikleri paraları amelenin alın teri döktürülmek suretiyle iade edilir. Bunlar ahaliyi horlaya horlaya mesut ömür geçirirler.

İşte bunu binâen, amele ve köylüler bunun gibi bir takım yalan haberler neşriyle mülkdârlara yardım etmek isteyenleri heman köylü ve amelenin düşmanı sıfatıyla tutmalı veya Şûrâya ve yeni Askerî İnkılâp Komitesi'ne götürmelidirler. Böyle kimseler amele ve köylünün düşmanı sayıldıklarından onlara merhamet ve şefkat gösterilmez.

Gerek o "Sosyalistler" ve gerekse bu Menşevikler hepsi rençber halkın düşmanıdırlar. Birinciler sermayedarlar ve zenginleri arzu ediyorlar ve onlardan hiç ayrılamazlar, hep kızgın nutuklarıyla ve ameleyi aldatırlar. İkinciler fitne ve fesat tohumlarını ekerler ve çalışan halka hep fenalık arzu ederler.

Ne onlardan ve ne de bunlardan iyilik beklemeye gelmez. Her ikisi de köylü ve amelenin düşmanları idiler ve yine öyle kaldılar.

Lâkin işçi ve amelelerin dostları da vardır. Emektar halkın bu dostları her vakit köylü ve amele kardaşlara beklemek ve gütmek değil, iş yapmanın lüzumunu durmadan söyleyip geldiler. Amele ve köylülere artık hâkimiyeti kendi ellerine almak zamanı gelmiştir. Kendilerinin Amele ve Köylü Şûrâları vasıtasıyla halk, kapitalistlerden toprak ve fabrikaları zaptederler. Halkın dostları bu işi katiyet ve cesaretle yapmanın lüzumunu söylediler. Artık düşmanlara hiç de merhamet edilmemelidir. Emektar halkların bu dostları, Amele Fırkası, Bolşeviklerin Kommüna Fırkasıdır.

Komünist-Bolşevikler, köylü ve amelelere, kapitalist ve toprak sahipleri kolunda kalan millet emvâlini onların yine muharebelere ve konuşmalara sarf edeceklerini ve halkın yine dilencilikte kalacağını tekrar tekrar söylediler.

En sonunda köylü ve ameleler kendilerinin burjuvaziya ve hain sosyalistler tarafından nasıl bir girdaba sürüklendiklerini gördüler ve Komünist-Bolşeviklerle birlikte kapitalist ve toprak sahiplerinin ağır boyunduruğunu kaldırıp attılar ve Şûrâlar Hükûmeti'ni meydana getirdiler.

İbtidâları aksül-inkılâpçılar ve hain sosyalistler, kapitalist boyunduruklarından kurtulmaya muvaffak olan amele ve köylülerle Bolşeviklere sövmekte devam ettiler ve her ne suretle olursa olsun Şûrâlar Hâkimiyeti'nin zararına çalıştılar. Şimdi amele ve köylü hâkimiyetinin güçlendiğini ve onu yenmenin mümkün olmadığını görünce onlar, kendilerinin Şûrâlar Hâkimiyeti taraftan olduklarını söylemeye başladılar. Hakikatte ise onlar Şûrâlar Hükûmeti'nin düşmanları ve gizli düşmanlarıdır.

Söz ile bu "sosyalistler" Köylü ve Amele Hâkimiyeti taraftarıdırlar. Lâkin işe gelince, evvel ne iseler şimdi de odurlar. Köylü ve işçinin yegâne dostları evvelden olduğu gibi şimdi de Komünist Bolşeviklerdir. Yine köylü ve ameleye "Artık beklemeyiniz!" demektedirler ve diyorlar: "Vakit geçmezden evvel kendi hayatınızı kendiniz yoluna koyunuz! Şûrâlar Hâkimiyeti, size bu imkânı veriyor. Köylü ve ameleler! Sizi davet eden Bolşeviklerin, Komünist Fırkasının davetine kulak veriniz! Onun bölükleri etrafında toplaşınız! O fırka sizin şûralarınızı yapar ve size yeni bir dünya kurar!"

IV
BEYNELMİLEL HAYDUTLARIN ŞÛRÂLAR HÜKÛMETİ İLE MÜBÂREZE ETMEKTEN MAKSATLARI

Çar Hükûmeti muharebe esnasında talancı "müttefik" hükûmetlere yüz milyar Rubleden fazla borç yaptı. Bütün bu milyarları Çar Hükûmeti (Nikolay) başta olmak üzere Rus köylü ve amelesini çekiştirip almak istedi. Bu borçları vermek için haydutlar köylü ve ameleyi esarette tutarak yarım asırdan ziyade onları çekiştirecek idiler. Köylü ve ameleler, Çarı Hükûmetiyle birlikte devirdiler. Sosyal Revolusyonerlerle, Sosyal Demokrat Menşeviklerden mürekkep (Kerenski) Hükûmeti teşkil edildi.

Haydut / müttefik devletler, (Kerenski) Hükûmetinden borçları verip vermeyeceğini sordular. Kerenski Hükûmeti ise borçları vereceğini vaad etti. Sonra müttefik haydutları Kerenski'den ahaliye faydasız olan muharebeyi devam ettirmesini talep etti. Haydut (Kerenski) ise Rus kapitali ve "müttefik" hükûmetlerin kapitalist ve çiftlik sahipleri menfaati uğruna muharebe etmesi için köylü ve ameleye evâmirde bulundu.

Rus köylü ve amelesi buna karşı gitmeye başladılar ve en nihayet burjuvaziya ve Kerenski boyunduruğunu deviren Komünist Bolşevikler, köylü ve amelelerle birlikte idiler ve Menşevik Sosyal Demokratlar ve başka "sosyalist"ler burjuvaziya ve Kerenski ile birlikte idiler.

Köylü ve ameleler Rus ve müttefik kapitalistleri faydasına muharebe etmeden, kendi çocuklarını ölüme sürükleyecek borcun kan içici canavarlara verilmesinden vazgeçtiler, işte o zaman beynelmilel haydutlar hükûmeti Rus köylü ve amelesine karşı birleştiler ve kendi askerlerini Rusya hudutlarına göndermeye başladılar. Onlar, bütün dünya amele ve köylüsünün Rusya'daki kürdanlarının kendi kendilerini idare ettiklerini, iyi ve serbest yaşadıklarını göreceklerinden ve kendi hâkimiyetlerini kaldırıp atacaklarından korktular ve aynı zamanda kolaylıkla topladıkları kapitalin tezlikle kaybolacağından korkarak kızdılar.

Emektar halkın düşmanlarıyla birlikte olan mübarezede Komünist - Bolşevikler köylü ve amelelerle birlikte kaldılar, lâkin Menşevikler ve bütün hain sosyalistler köyü ve amele düşmanları tarafında kalıp Şûrâlar Hükûmeti'nin darbına çalıştılar.

V
EMEK DAİMA GALİPTİR

Fakir köylülerin düşmanı olan beynelmilel haydutların sây ve gayretlerine rağmen yine de Şûrâlar Hâkimiyeti'ne galebe çalamadı. Köylü ve ameleler kendi hürriyetlerini ve kıymettar canlarını müdafaa etmek için, yalnız köylü ve amelelerden ibaret olmak üzere kendi Kızıl Ordularını teşkil ettiler. Amele ve köylülerin kendileri, kapitalist ve çiftlik sahiplerinin yardımı olmaksızın, toplarını döküyor, kendileri tüfeklerini yapıyorlar, sürüyor, ekiyor, biçiyor, harman ediyor ve pişiriyorlar... Kendi kendilerini, kendi Kızıl Ordularını, nasırlı kollar ordusunu giyindiriyor, lâzım olan eşya ile teçhiz ediyor. Köylü ve amele Kızıl Ordusu, fakirlerin düşmanları için güçlü, kuvvetli ve merhametsiz, lâkin kendi kardaşları olan köylü ve ameleler için müşfik ve merhametli bir ordu haline girdi. Güçlü Kızıl Ordu harp sanatını anladı ve öğrendi ve kendi düşmanları Ak Çerileri katî surette defetti. Kapitalistlerin hiçbir kuvveti onlarla mübareze edemedi. Artık Avrupa'da da ateş alevlenmeye başladı. Ecnebi kapitalistler ve çiftlik sahipleri hakikati kendi köylü ve amelelerinden gizlemek için olan sây ve gayretleri boşuna gitti, bizim sözlerimiz o köylü kardaşlarımıza kadar erişti.

"Birleşiniz Ey Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları!" Davetimizi işitti ve her şeyi anladılar...

Onlar bizim büyük Kızıl Ordumuzu ve onun kimi kurtaracağını anladılar. Ve oralarda uzak memleketlerde kendi kapitalist ve çiftlik sahipleri tarafından talan edilen kardaşlarımız köylü ve ameleler, kendilerini horlayan haydutların hâkimiyetini kaldırıp atmaya başladılar.

Çiftlik sahipleri ile sermayedarların askerleri korktular. Burjuvaziyayı, kan içicileri telâş ve korku kapladı. Bizim Kızıl Ordumuz, emek ordusu büyük bir övünme ile kendi bayrağını kaldırdı. Bütün dünya cephesine doğru tecavüze başladı. Rus köylü ve amelesinin bütün dünya mazlum halkına, imdat isteyerek kopardığı feryat boşuna gitmedi. Şimdi bütün dünyanın her bucağından şu cevap işitiliyor: "İmdadına koşuyorum, dayan!"

Macaristan'da artık Şûrâlar Hükûmeti hükümrandır. Kapital ölüyor, kendi mevkiini emeğe terk ediyor. Nasırlı kolların kapital ile bu kanlı güreşmesinde amele ve köylünün kendi yeni ve hür yaşayışını kurmak için meydan-ı mübarezeye atılmaması bir ayıp ve bir lekedir.

Beynelmilel Amele Vekillerinin Şûrâsı artık bir masal değildir, artık bu şiar, bugünün şiarı olarak kalmıştır. Artık bütün dünyanın hâkimi kapital ve sermaye olmayıp emek olarak kalacağını görmek için pek az bir vakit kalmıştır.

Ey amele ve köylüler! Her şey size bağlıdır. Zaferle kazanılan inkılâbı berkitmeye gayret ediniz! Alçakları ve Menşevikleri tutunuz, mahkemeye veriniz. Onlar için emektarlar ailesinde yer olamaz. Cesurane bir surette komünalı hükûmetinizi kurunuz. Bolşeviklerin Komünist Fırkası, her vakit sizinledir. Her yerde nerede lâzımsa bu fırka size yol gösterir ve size kendi yardım ve kuvvetini verir.

Mustafa Suphi[19]

----------o----------

[19] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 219-220 ve 236-238 vd.

KISSADAN HİSSE

No. 20, 18 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Odessa kahramanı Grigoryef'in beklenilmeyen bir zamanda, işçi ve köylü şûrâları hâkimiyetine karşı ayaklanması ve bu kıyam etrafındaki vakalar işçi ve köylü milleti için çalışan, bu yolda her türlü mukaddesatını feda eden inkılâpçılara büyük bir ders-i ibret verse gerektir.

Vaktiyle, Çarlık zamanında, İkinci Nikolay'ın bir miralayı olan Grigoryef inkılâptan sonra sosyalistlik davasında bulunuyor. Ukrayna Radasında Petlora ile münasebete geçiyor; fakat Kızıl Ordu karşısında Petlora'nın geleceğini görünce işçi ve köylü şûrâlarına taraf çıkıyor. Ukrayna Kızıl Ordusu'nun kuvvetine dayanarak Odessa'dan İngiliz ve Fransız korsanlarını kovmaya muvaffak olarak bir kahraman şöhreti de kazandıktan sonra artık bu munassab, bu şeref, bu debdebe kendisine az geliyor; şimdi de Ukrayna İşçi ve Köylü Şûrâları'nı kendi tahakkümü altına almak davasına kalkışıyor.

Mesele hikâye olunduğu kadar sade değil. Grigoryef Romanya Krallığının, Macar İşçi ve Köylü Hükûmeti'ne karşı muharebe ilân ettiği bir zamanda ayaklanmasıyla İngiliz ve Fransız devletlerinin kanlı altın ittifakına münasebetini göstermektedir.

Galiçya'da işçi ve ahalinin de kendi şûrâlarını teşkile başlamasıyla Rusya Ukrayna İşçi ve Köylü Hükûmetlerinin Macaristan'a koşulmasına ve bununla bütün Garbi Avrupa'da derinden yanmakta olan işçi inkılâbının ele alınmasına pek az kalmıştı.

Grigoryef'in şöyle bir zamanda bütün dünyanın işçi ve köylü inkılâbına enseden hançer vurmak gibi alçakça hareketi elbette zengin müttefiklerin hilekâr siyasetleriyle alâkadardır; bunda şüphe yok.

Rusya'da içtimaî inkılâp başlayalı beri, zavallı işçi ve köylü halka zengin sınıf ve devletler tarafından sıkılan kurşunlar, tertip edilmek istenilen suikastlar... Bu yeni bir vaka değil. Taht ve taçlarının ebedî ölüm çukuruna yaklaştığını hisseden İngiliz ve Fransız emperyalistleri Şark, Şimal ve Garp hudutlarında her millet ve her hükûmet içinde, Rusya şûralarına karşı caniyane tertibatta bulundular. Fakat Rusya'nın şahsında temsil ed(il)en bütün dünya işçi ve köylü inkılâbı kendisine karşı olan bütün tertipleri Çek - Slovak ve Kolçak hudutlarında veya Arkhangel ve Kırım yalılarında yahut da Don Kazakları karşısında nasıl yıkıp berbat etmişse, Grigoryef'i de nâmıyla, şanıyla, ordusuyla yeryüzünden kaldıracaktır.

Fakat bizim için; mazlum işçi ve köylülerini birleştirip, bütün dünyanın zulmü, istibdadı yıkmaya çalışan Rus, Türk veya Tatar inkılâpçıları için, bundan alınacak bir ders-i ibret varsa o da; eski çar ve imparator ordularında, eski polis ve jandarma teşkilâtlarında nam ve şan kazanan adamların; bundan bir sene evvel Şark hududunda isyan eden sabık askerî kaymakam Moraviyov gibi bugün de karşımızda kılıç oynatan Miralay Grigoryeflerin işçi ve köylü halkına sadık ve hâdim olmayacaklarıdır.

İşte bizim bugünkü kıssadan alacağımız hisse.

Mustafa Suphi[20]

----------o----------

[20] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 242 vd.

KIRIM'DA ECNEBİ TEBASI

No. 26, 25 Mayıs 1919 Kırım, (Yeni Dünya)

Kırım'da Şûrâlar Hükûmeti teessüs ettikten ve türlü burjuva devletlerin konsolosları kaçıp gittikten sonra bu devletlere mensup ahali hukuk ve vezaifçe mühim ve müşkül bir vaziyette kaldılar.

Son günlerde Akmescit, Bahçesaray, Kefe (Feodosya) ve Gözleve (Yevpatorya) ecnebi teb'aları kendi aralarında ittifaklar vücuda getirerek şu müşkülü halletmek istedilerse de bu teşkilâtta Şûrâlar Hükûmetinin her işte takibettiği inkılâbî esaslara riayet olunmadığından bu cemiyetlerin ve bu ittifakların hiçbir nüfuz ve ehemmiyetleri olmayacak ve ecnebi teb'asının vaziyeti eskisi gibi müphem ve müşkül halde kalacaktır.

İşçi ve köylü halkın mümessili olan Şûrâlar Cumhuriyeti esasen inkılâpçılık temelinde kurulmuş bir müessese ve bir hükûmet olduğundan ancak kendi ayarında müessese ve hükûmetlerle münasebete girişebilir. Diğer taraftan memur ve konsolosları Bolşevizm'den korkup kaçan hükûmetleri ise şûrâlar hâkimiyetini tanımak istemeyen ecnebi teb'asının haricinde imtiyazlı muameleler etmek, imtiyazlı kanun ve haklar vermek umumiyetle Rusya ve Kırım için pek acayip ve her türlü siyasî düşüncelere mugayir telâkki olunacak bir hal olsa gerektir.

Bununla beraber, umumiyetle içtimaî inkılâbın herhangi teb'adan olursa olsun halk teşkilâtına hürmetini gören burjuvazya sınıfına mensup ecnebi teb'ası Şûrâlar Hükûmetine müracaatla kendi teşkilâtlarını tasdik ettirmeye ve bu muamele arkasında umumiyetle vergi sair tanzimatı vermekten kurtulmaya yol arıyorlar.

Şûrâlar Hükûmetinin böyle yalnız burjuvalardan mürekkep resmî münasebeti, ecnebi işçi ve fukara sınıfların zenginlerin tahakkümü altına verecek ve böylece ecnebiler sınıfı cidale mâni olacaktır.

O itibarla Kırım Şûrâlar Hükûmetinin burjuvazya esasındaki müessese ile münasebette bulunması mümkün değildir. Ancak ecnebi teb'ası içinde diğer bir sınıf var ki o yaşayışça, yaşayışta çektiği eziyet ve zahmetlerle ve nihayet kendisine mahsus sınıfî metâlib ile Kırım veya Rusya'daki işçi sınıfının dert ve elem ortağıdır. Beynelmilel vasatta ise umumen işçi ve fakir köylü halkı hangi millet ve hangi devlete tâbî olursa olsun birbirlerinin kuvvet ve çeşmânını teşkil ederler.

Bunun için Kırım boylarında sahipsiz kalan ecnebi teb'asından işçi, kayıkçı ve rençber yoldaşlarımızı burjuva ecnebilerden ayırıp onlara başka bir gözle bakmak lâzım gelir.

Şimal ve Orta Rusya'daki tecrübelere istinad edecek olursak görürüz ki oralarda tâ 1917 senesinden beri bir taraftan Almanlar ve Avusturyalılarla harp ederken diğer taraftan Petrograd ve Moskova'da toplanan esirler arasında Alman ve Macar işçi ve köylü vekilleri şûrâsı teşekküle başladı.

Böylece vücuda gelen ve hakikaten proletarya esasında kurulan bu şûrâlar hem sahipsiz kalmış olan kendi hemşehrilerinin bir vakit için hukukunu muhafazaya hizmet etti ve hem de ilerideki Alman ve Macar Şûrâlarının ilk temelini atmış oldu.

Bunun gibi Hazer gölüne doğru birçok yerlerde İranlıların "Adalet" cemiyetleri, Petrograd ve Moskova'da ise Çinlilerin "Komünist"leri fukara halklar teşkilâtı vasıtasıyla kendi hemşehrilerinin her türlü menfaatlerini Rusya Hükûmeti nezdinde muhafaza ve müdafaa eylediler. Şimdi Kırım'da da yapılacak iş, tutulacak yol bundan başka türlü olamaz.

İşçi ve Köylü Hükûmeti şüphesiz ki Şimal'de, Kırım ve Orta Rusya'da yapıldığı gibi bu kere, o hüdâ-yi nâbit mantarlar halinde yer yer esmeğe başlayan ecnebi burjuva ittifaklarını dağıtıp, onların yerine ise işçi teşkilâtları vücuda gelmesine yardım edecekler.

Mustafa Suphi[21]

Hamiş:

Kırım ve havalisinde Türkiye ahalisinden birçok Türk, Rum, Ermeni işçisi ve köylüsü var. Muhtelif yerlere gönderilen yoldaşlarımız bu işçi ve köylüyü bir yere toplayıp sovyetler teşkil edeceklerdir. Bu sovyetlerin merkez idaresi ise Kırım Hükûmeti huzurunda konsolosluk işlerini görebilecektir.

----------o----------

[21] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 253 vd.

KOMÜNİST BEYANNAMESİ[22]

Yazan:
K. Marx ve F. Engels
-1848-

METİN

1. Bir hayalet, komünizm hayaleti Avrupa'yı büyülemiştir. İhtiyar Avrupa'nın bütün iktidar makamları, Papa ve Çar, Metternich ve Guizot, Fransız radikalleri, Almanya polisleri, bu hayaleti kuşatıp sıkıştırmak için bir mukaddes Ehl-i Salip tertibiyle ittihat ettiler.

İktidardaki muhasımları tarafından komünist diye itham edilmemiş, komünizm ithamını muhtel-i namus bir alâmet gibi aynı zamanda daha terakkiperver muhalif ricaline ve muhasımları olan mürteci partilere karşı tevcih etmemiş bir muhalefet partisi zikredilsin.

Bundan bir muzaaf ders çıkarmak lâzımdır.

Evvelâ: Şu ki, bugün komünizm bütün Avrupa devletleri tarafından bir kuvvet diye kabul ediliyor.

Saniyen: Nokta-i nazarlarını, gayelerini, temayüllerini açıktan açığa bütün dünyanın gözü önünde şerh etmek, komünist hayaletinin çocukça masalına mukabil, partinin resmî beyannamesini koymak zamanı, komünistler için tamamen hulûl etmiştir. Muhtelif milletlere mensup partiler Londra'da biliçtimâ âtideki beyannameyi kaleme aldılar ve bu beyanname, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Flâman ve Danimarka lisanlarında intişar ediyor.

---

[22] Mustafa Suphi, 1919 yılı başlarında Anadolu'ya geçmek üzere Kırım'a gelmiş, Rusya'daki iç savaş koşulları ve Karadeniz'deki İngiliz-Fransız deniz ablukası nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Kırım'da Türk Komünist Teşkilatı'nın örgütlenme ve yayın faaliyeti çerçevesinde Mustafa Suphi, Komünist Manifesto'yu Türkçeye çevirmeye başlamış, ancak karşı-devrimci Beyaz Ordu'nun Kırım'ı işgali nedeniyle çeviriyi tamamlayamadan Moskova'ya dönmek zorunda kalmıştır.

Tam da bu açıdan, Mustafa Suphi'nin Komünist Beyanname'yi çevirdiği "zaman ve mekân"; Rusya'da içsavaşın bütün şiddetiyle devam ettiği, sosyalizmin inşasının büyük fedakârlıklarla sürdüğü o çetin mücadele günlerinde, Komünist Manifesto'nun ruhuna ne kadar da uygun düşmüştür. Yarım kalması da öyle.

"Yarım kalan Manifesto'nun" kendine veriliş öyküsünü Mete Tunçay kitabında anlatmıştır. Yukarıda, Mustafa Suphi'nin (kendi el yazısıyla) çevirdiği Komünist Manifesto metni yer alırken, metnin orijinalini Mete Tunçay, Tarih Vakfı'na vermiştir. Manifesto, 40. sayfada ve "Komünizm maddî şeyleri istihsal ve tevzi usulüne...." cümlesiyle son bulmaktadır. (Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1, İletişim Yayınları İstanbul 2009, S. 326 vd.)

1
Burjuva ve Proleter

2. Bugüne kadar insan cemiyetinin tarihi, sınıfların kavgaları tarihidir. Serbest insan ve esir, havas ile avam, asîl ve memlûk, usta ve çırak, bir kelimeyle: Ezenler ve ezilenler, nihayet bulmaz bir münazaada birbirine karşı göğüs gererek bazen elaltından, bazen açıktan açığa fasılasız bir mücadeleyi devam ettirdiler. Bu mücadele bazen bütün cemiyetin inkılâbî bir tarzda karma-karışık olmasıyla, bazen de karşı karşıya gelen iki sınıfın mahvıyla neticelenirdi.

Zamanımıza takaddüm eden tarihî devirlerde hemen her tarafta görürüz ki, cemiyet müteferrik sınıfların muhtelit bir teşkilâtını arz eder ve her yerde mütenevvî içtimaî meratibin teşrifatını buluruz. Böylece eski Roma'da âyan, şövalyeler; avam, esirler; kurun-u vustada derebeyler, ustalar, çıraklar, köleler ve hemen bütün sınıfların bir hususî teşrifatı vardı.

3. Hâzır cemiyet, -derebeylik cemiyetinin devrilmesinden doğan burjuva cemiyeti- sınıf zıddiyetlerini ilga etmedi. O ancak, evvelkilerin yerine yeni sınıflar, yeni zulüm ihtimalleri, yeni mücadele şekilleri ikâme etti.

Devrimiz, burjuvazi devri, hiç değilse bir sınıf-ı mümeyyize mâliktir. O sınıf zıddiyetlerini basitleştirdi. Gittikçe bütün cemiyet iki muhasım cepheye, doğrudan doğruya muhalif iki sınıfa, burjuvazya ile proletaryaya ayrılıyor.

Kurun-u vusta köleleri, ilk nahiyelerin burjuvalarını doğurdular. Bu nahiye burjuvazyasından asrî burjuvazyanın ilk tohumları inkişaf ettiler.

Amerika'nın keşfi, Afrika'nın etrafından dairenmâdar seyrüsefer, yükselen burjuvazyaya yeni bir zemin temin ettiler. Şarkî Hindistan ve Çin pazarı Amerika'nın müstemleke haline kalbî, müstemlekelerle ticarî münasebet ve mübadelât, mübadele vesaitinin, umumiyet üzerine emtianın tenevvüü, buharlı seyrüsefain ve sanayi, o zamana kadar görülmemiş bir terakkiye mazhar kıldılar ve aynı zamanda yıkılan derebeylik cemiyetinin kalpgâhında mevcut inkılâpçı unsurun büyümesini tesri ettiler.

4. Bundan beri, yeni pazarlar açıldığı nispette artan ihtiyaçlara derebeylik veya lonca şeklinde sınaî işletme artık elvermiyordu. İmalâthane onun yerine geçti. Ustalar mutavassıt sınaî sınıf tarafından bir kenara atıldılar ve muhtelif esnaf cemiyetleri arasında vuku bulan taksim-i amâl yerine, atelye içindeki taksim-i amâl kaim oldu. Lâkin pazarın tevessuu, ihtiyaçların artması, tevakkufsuz devam etti. Kifayet etmemek sırası nihayet imalâthaneye geldi. Sınaî istihsali de su buharı ve makinecilik inkılâp ettirdi.

İmalâthane yerini asrî büyük sanayie bıraktı. Sanayiin küçük burjuvazyası yerini sanayi milyonerlerine, hakiki sanayi orduları reislerine, asrî burjuvalara terk etti.

Amerika'nın keşfi dünya pazarını mümkün kılmıştı. Büyük sanayi onu tahakkuk ettirdi. Dünya pazarı, ticaret, seyrüsefain, kara yolları için azim bir inkişaf sebebi teşkil etti. Öyle bir inkişaf ki, onun da aks-i tesiriyle sanayi büyüyordu ve sanayiin, ticaretin, seyrüseferin, demir yollarının, her yeni ittisaı, burjuvazyanın ileri; bir yeni hatvesini kaydediyordu. O bu suretle sermayelerini daha ziyade arttırıyor, derebeyliğin bakayası ve mirası olan diğer içtimaî sınıfların heyet-i mecmuasını daha gerilere tardediyordu.

5. Böylece, asrî burjuvazya; uzun bir inkişafın, istihsal usulünde ve nakil vasıtalarında bütün bir silsile-i inkılâbatın mahsulü olarak arz-ı vücut etmektedir. Yükselmesinin bir müteakip kademesinde burjuvazya aynı cesametle bir siyasi terakki vücuda getirmiştir. Derebeylik ashab-ı timarînin tahakkümü altında ezilen bir sınıf; nahiyeler de sahib-i iktidar ve müstakil bir cemiyet, burada müstakil beledî cumhuriyet, ötede vergilere ve angaryaya tâbi üçüncü kuvvet: Sonra imalâthane devri gelince aristokrat hükümdarlıkta olduğu kadar mutlak hükümdarlık da asaletle muvazene husule getiren bir ağırlık; ne şekilde olursa olsun tekmil hükümdarlıkların temel taşı ve esası iken... burjuvazya; büyük sanayiin ve cihanşümul pazarın tesisi, hakk-ı fetih olarak asrî temsilî devlette tekmil hâkimiyet-i siyasiyeyi teslim etti. Asrî hükümet iktidarı, bütün burjuva sınıfının müşterek menfaatlerini tanzim ve idare eden bir heyet-i merfu'adan başka bir şey değildir.

6. Tarihte burjuvazyanın rolü herşeyden evvel inkılâpcuyâne bir rol idi. Burjuvazya iktidara vaziyet ettiği her yerde içtimaî maişetin bütün pederâne ve şairâne derebeylik şartlarını tahrip etti. Her âdem-i doğuş icabatı mâfevkinde bulunan insanlara rabteden derebeyliğin karışık ve mütenevvi rabıtalarını merhametsizce kırdı. Hissiyat ile hiçbir alâkası olmayan çırçıplak menfaatten ve berveçh-i peşin tediyenin zaruri icabatından (başka) bir rabıtanın insanlar arasında devam etmesini arzu etmedi. Dindarâne heyecanların, asilâne hamlelerin, burjuva hassasiyetinin kutsî zerrelerini, hesabî hodbinliğin soğuk mevceleri içinde doğdu. Şahs-ı beşerin haysiyetini, mübadele kıymeti şeklinde nakte tahvil etti ve o kadar hararet ve heyecanla takip edilmiş ve o kadar pahalıya mal olmuş, bütün hürriyetler yerine, yalnız olarak, ruhsuz muadelât-ı ticariye hürriyetini tesis etti. Hülâsa din ve siyasetin aldatıcı kostümü altında tebdil-i kıyafet etmiş istismar yerine, açıktan açığa, hayasızca, doğrudan doğruya, dürüstâne bir tarzda yapılan istismarı ikâme etti.

Burjuvazya o zamana kadar dindarâne bir hiss-i riayetle, hürmet ve takdir edilen beşerî faaliyetlere müteallik vazifelerin cümlesini, zahiri yaldızlarından tecrit etti. Tabibi, hukukşinası, rahibi, şairi, âlimi kendi tâbiyetinde ecirler haline getirdi. Burjuvazya izdivacın medar-ı iftiharı olan heyecan ve hassasiyet nikâbını yırttı ve artık iztivaç rabıtası bir para işinden başka bir şey olmuyordu.

Burjuvazya, kurun-u vustada irticaın hayran olduğu vahşiyane kuvvetle intişarın, nasıl pek mantıkî bir tarzda en menfur bir tembelliğe müncer olduğunu açıktan açığa ispat etti. Kendisinden evvel kimsenin gösteremediği bir tarzda insan faaliyetinin nelere kâdir olduğunu gösterdi.

Mısır ehramlarından, Roman köprülerinden, Gotik katedrallerinden daha pek başka muhayyir-il ukûl şeyler vücuda getirdi. Ehl-i Saliplere ve fütuhatlara hiç benzemeyen mücadeleler yaptı.

7. Burjuvazyanın sadece mevcudiyeti istihsal âletlerinin (yani istihsal şeraitinin) ve içtimaî şeraitin heyet-i mecmuasının bilâfasıla tahavvül ve tebeddülünü farz eder. Bilâkis eski istihsal usulünün olduğu gibi idamesi, mazideki sınaî sınıfların cümlesi için esaslı bir şarttı. Burjuva devrinin alâmet-i farikası, istihsalin bilâfasıla takallübatı, içtimaî şeraitin durmaksızın sarsılması, ebedî bir asayişsizlik ve tahrikâttır. O zamana kadar paslar ve yosunlar tutmuş gibi lâyetegayyer duran içtimaî rabıtalar atîk ve şayan-ı hürmet fakir ve itikat mevkepleriyle beraber inkıtaa uğruyor. Yeni teşekkülâtın rabıtaları, salâbet peyda edemeden yıpranıyor. Zadegânlığın ve istikrarın ruhunu teşkil eden her şey hürmetsizliğe maruz oluyor. Nihayetünnihaye, beşeriyetin mevcudiyetini ve beşerî münasebetleri insanların hayale kapılmayan apaçık bir gözle tetkik etmeleri icap ediyor.

8. Mahsülâtın gittikçe daha geniş pazarlar bulup açmak ihtiyacı, burjuvazyayı bütün kürre-i arz sathı üzerinde telâş içinde koşuşup didinmeye teşvik eder. Her yere burnunu sokması, her yerde yerleşmesi mübadelâtının şebekelerinin her tarafa girmesi icap eder. Mürtecileri pek ziyade mükedder ederek sanayii millî temelinden mahrum etti. Eski millî sanatlar mahvedildi. Tahriplerine her gün devam olunuyor.

Bunlar yerlerini yeni sanayie terk ediyorlar. Bu berikilerin kabulü milletler için bir hayat ve memat meselesidir. Bu sanayi sadece yerli mevadd-ı iptidaiyeyi işlemekle iktifa etmiyor, fakat en uzak havaliden getirilmiş mevadd-ı iptidaiyeyi de kullanıyor ve yalnız yerlinin istihlâkatı için imâl etmiyor, fakat bütün cihan için çalışıyor. Mahallî sanayiin tatmin ettiği eski ihtiyaçlar, yerlerini; teskin ve tatmini en uzak memleket ve iklimler mahsulâtının istimaline vabeste olan yeni ihtiyaçlara bıraktılar. Mahallî ve millî mevcudiyetlerin asûde ve sofiyâne sulh ve sükûnuna melce teşkil eden eski hudut maniaları; milletler arasında sıkı ve muhtelit bir tesanüt tevlit eden mübadelâtın namütenahî ihtilâtatı muvacehesinde yıktılar. Bu hususta maddî istihsal, manevî istihsal hepsi birdir. Her milletin husule getirdiği fikrî âsâr, cümlesinin müşterek malı oluyor. Mahdut görüşlü, hususî eserlerin modası geçti: Millî ve mahallî edebiyatların tenevvuundan bir cihan edebiyatı doğuyor.

9. İstihsal âletlerinin heyet-i mecmuasını harikanüma bir süratle mükemmelleştirmek ve hay-i kâbil-i mukayese bir derecede nakliyatı kolaylaş-

tırmak suretiyle, burjuvazya, en barbar iptidaî efale varıncaya kadar mevcudiyeti teşmil etmiştir.

Mahsulâtın ehveniyeti, bütün Seddi Çinleri yaran; ecnebiye karşı besledikleri kinde en sebatkâr olan vahşiler bile teslim olmaya mecbur eden bir ağır topçu kuvveti mahiyetindedir. Yeryüzünde yaşayan bütün akvamı, mahvolmak tehdidi karşısında, kendisine mahsus istihsal usulünü kabule ve medeniyet tabir olunan şeyi memleketlerine ithale, yani bizzat kendilerini de burjuvalaşmaya icbar eder, bir kelimeyle kendi tasvirine müşabih bir dünya imâl eder.

10. Burjuvazya, şehri, köyün hâkimi vaziyetine getirdi. Muazzam şehirler halketti. Şehirlerin ahalisini, köylerinkinden namütenahi bir derecede ziyade arttırdı ve ahalinin mühim bir kısmını köy hayatının kalın kafalılığından kurtardı. Köyü şehrin taht-ı hâkimiyetine vaz'ettiği gibi, vahşi veya yarı vahşi memleketleri de medenî memleketlerin tâbiyetine geçirdi, köylü ahalisini burjuva ahalinin, Şark'ı Garb'ın tâbiiyetine koydu.

11. Burjuvazya gittikçe istihsalin, emlâkin ve ahalinin parçalanmasının önüne geçmektedir. Ahaliyi teksif, istihsal vesaitini temerküz, emlâki küçük ellerde teraküm ettirdi. Bunun meş'um neticesi siyasî merkeziyet oldu. Sadece ittihat etmiş, her biri hususî menfaatlere, kanunlara, hükûmetlere, gümrüklere mâlik müstakil vilâyetler yekdiğerine mezcedilip bir arada yoğruldu. Aynı hükûmete, aynı kavanine, müşterek bir sınıf menfaatine ve müşterek bir gümrük hududuna mâlik bir tek madde haline kâlbedildi.

12. Burjuvazya ancak bir asırdan beri hâkim sınıf vaziyetinde olduğu halde mucizenüma adedi ve hayretâver kudreti, daha evvelki ensalin müçtemian yapabildiklerini gerilerde bırakan müstakil kuvvetler halketti. Râm edilen tabiî kuvvetler, makineler, sanayi ve ziraata tatbik edilen kimya, buharlı vapurlar, simendüferler, elektrikli telgraflar; yeniden açılan boylu boyunca kıtalar; seyrüsefere salih kılınmış nehirler; zeminden fışkıran halk kitleleri; içtimaî sâyin sinesinde bu kadar muazzam müstahsil kuvvetler uyuduğunu vaktiyle hangi nesil şüphe ve tahayyül etmeye cesaret etmişti!

13. Böylece derebeylik cemiyetinden, burjuvazyanın teşekkülünü mümkün kılan istihsal ve istihlâk vesaitinin doğduğunu gördük. İnkişaflarının bir raddesinde, bu istihsal usullerinin ve nakil vasıtalarının derebeylik cemiyetinin istihsal ve mübadele şeraiti ile imalât ve ziraatın derebeylik teşkilâtıyla, bir kelimeyle mülkiyetin derebeylik şekliyle gayr-i kâbil-i tefrik bir hale geldiğini gördük. Bütün bu usul-ü istihsale müzaheret edecek yerde onu işkal edecek zincirler haline gelmişti. Bu zincirleri kırmak icap ediyordu ve onlar nihayet kırıldı.

Bu usul-i idarenin harabeleri üzerine serbest rekabet ve ondan mantıken inşiab eden içtimaî ve siyasî teşkilât burjuva sınıfının siyasî ve iktisadî hâkimiyet-i mutlakası teessüs etti.

14. Bugün buna müşabih bir prosesüs, bir tahavvül muvacehesindeyiz. İstihsal ve istihlâkın burjuva şeraiti, mülkiyetin burjuva usulü, kudretli istihsal ve mübadele âletlerinin harikalarını fışkırtan hâl-i hâzır burjuva cemiyeti... davet ve tecessüm ettirdiği tahtezzemin kuvvetleri itaat altına almaktan âciz bir sihirbazdır. Onar onar birkaç defa devreden senelerden beri sanayi ve ticaretin tarihi, asrî müstahsil kuvvetlerin, asrî istihsal usulüne karşı isyanın tarihinden başka bir şey değildir. Hâlbuki kendine karşı isyan eden mülkiyet usulü, burjuvazyanın bizzat mevcudiyeti ve hâkimiyeti ile tev'emdir. Zaman zaman tekerrür eden, her defasında daha tehditkâr "buhranlar"ın bütün burjuva cemiyetinin mevcudiyetini mevzuubahs ettirdiğini zikretmek kifayet eder. Her ticarî buhran, her defasında vücuda getirilmiş olan mahsulâttan mühim bir kısmının tahrip edilmesini intaç eylemeyle kalmaz; aynı zamanda mukaddema temin edilmiş müstahsil kuvvetlerin de yok olmasını mucip olur. Her buhran ecdadımızın mânâsız bulacağı bir salgının zuhurudur. Bu bir fazla istihsal buhranıdır. Birdenbire cemiyet, âni bir barbarlık haline rücu eder. Sanki bir kıtlık, umumî bir tahrip harbi onun vesait-i maişetini bağteten kesiverir. Sanayi ve ticaret yok olmuşa benzer. Bu neden? Zira, bu cemiyetin medeniyeti çok geliyor, vesait-i istihsaliyesi lüzumundan fazladır, sanayi, ticaret ifrat dereceyi bulmuştur. Bu andan bilitibar emri altında olan müstahsil kuvvetler, artık burjuvazya mülkiyetinin vaziyetini takviye etmezler.

Bilâkis büyümelerinde bu mülkiyetin dar nispetlerini harikulâde bir derecede tecavüz etmiştirler. O zaman bu mülkiyet onlara engel olur ve bu engeli ıskat etmekle bütün burjuva cemiyetine de âdem-i intizam ve tezepzüp iras ederler. Onun mevcudiyetine varıncaya kadar tehdit ederler. Burjuva mevcudiyetinin şeraiti, istihsaline hizmet ettiği bütün servetleri, kendisine mal etmek imkânını azaltır. Bu buhranlardan kurtulmak için burjuvazinin kullandığı usuller hangileridir? Bir taraftan cebren birçok müşterek kuvvetlerin imhası, diğer taraftan yeni pazarların fethi ve eski pazarların daha derinden istismarıdır. Bu tarz-ı hareket neye yarar? Aşikâr görünüyor ki, daha çok sanayii alâkadar eden daha müthiş buhranlar ihzarına ve bu buhranların önüne geçmek vesaitini daha ziyade tenkis etmeye yarar.

15. Bu suretle burjuvazyanın derebeyliği yere sermek için kullandığı silahlar, şimdi kendi aleyhine dönüyor, hepsi bu kadar değil! Burjuvazya yalnız kendisine ölüm getiren silahları imâl etmedi. Bu silahları istimal edecek adamları da asrî ameleleri, proleterleri de kendisi doğurmuş olacaktır.

Burjuvazya, yani sermaye büyüdükçe proletaryaya da iş buldukları müddetçe vesait-i taayyüşe mâlik olan sâyleri sermayeyi tezyit ettiği müddetçe iş bulan asrî ameleler sınıfı da aynı derecede büyüyor. Bu ameleler kendilerini perakende olarak satmak ızdırarındadırlar. Diğer herhangi ticari eşya gibi bir

maldırlar ve bundan nâşi rekabetin bütün tahavvülâtından, piyasanın bütün neticelerinden mütevellit aks-ı tesire maruzdurlar.

Makineciliğin inkişafı ve iş bölümü neticesi her türlü istiklâlden mahrum olan iş, işçi için bütün cazibesini kaybetmiştir. O makinenin âdi bir zeyli olur ve kendisinden en basit ve en yeknesak, en kolay öğrenilebilen iş talep olunur. Bugün bir amele tutmak için yapılacak masraf, yaşamaya ve neslin idamesine lüzumlu olan şeylerin bedelinden ziyade değildir. Halbuki bir malın -şu halde "iş"in de fiyatı", onun istihsali için icap eden masarife muadildir. İş çetinleştikçe ücret tenakus eder, dahası var: Makinecilik ve iş bölümü inkişaf ettikçe aynı teşebbüste iş saatlerinin tezyidi, muayyen bir zaman zarfında talep edilen işin arttırılması ve makinelerin hareketi tesri olunması, ilâhir... suretleriyle sarf edilen iş yekûnu o nispette çoğalır.

16. Asrî sanayi, patriyarkal ustabaşının küçük imalâthanesini, sınai sermayedarın büyük fabrikasına tahvil etti. Orada hesapsız ameleler birbiri üzerine istif edilmiş; askeri bir tarzda teşkilât altına alınmıştır. Bunlar sanayinin alelâde askerleri, neferleridir ve onlara nezaret etmek için bütün bir zabit ve küçük zabit teşrifatı mevcuttur. Burjuvazya sınıfına, burjuvazya hükûmetine köle olmaları yetmez, her gün, her saat makineye, müfettişe ve bilhassa burjuva fabrikacıya uşaklık ederler. Açıktan açığa yegâne hedef olarak maddi menfaati ilân ettiği nispette, bu istibdat pek fazla miskince, kindar ve müz'içtir.

17. El işi ne kadar daha az maharet ve daha az maddi kuvvet istilzam eder, yani asrî sanayi ne kadar çok inkişaf ederse, kadın ve çocuk işçi o kadar çok erkek işçi yerini alır. Cins ve yaş farklarının artık amele sınıfı için ehemmiyet-i içtimaiyesi kalmaz. Artık yalnız yaş ve cinse göre muhtelif masrafları dâi olan iş âletleri vardır.

18. Amelenin fabrikacı tarafından soyulması, iş ücreti kendisine nakden tediye edilmekle biter bitmez, derakap burjuvazinin diğer kısımları, mülk sahibi, perakendeci tüccar, rehin mukabili borç verenler ilâhir... her taraftan onun üzerine saldırırlar.

Eski zamanın mutavassıt sınıflarının, küçük sanatkârlarının, tüccarlar ve irat sahiplerinin, esnaf ve köylülerin küçük sermayeleri, büyük sanayi işletmesine kifayet etmez ve büyük sermayedarların rekabetine dayanamadıklarından mağlup düşerler yahut ta maharetleri yeni istihsal usulleriyle kıymetsiz bırakılarak tedricen proletarya vaziyetine sükût ederler. Böylece proletarya ahalinin bütün sınıflarına mensup âzâlarla çoğalır.

19. Proletaryanın geçirdiği inkişaf safahatı müteaddittir. Lâkin doğar doğma burjuvazyaya karşı mücadele etmek mecburiyetindedirler. Mebadide bu mücadele amelelerin kendilerini doğrudan doğruya ferden istismar eden, burjuvazyaya karşı bir mücadelesidir. Buna başlayanlar evvel emirde mün-

ferit işçiler, bilâhare bütün sanayi şubesinin bir merkez etrafında tecemmu etmiş cemiyetlerdir. Bunlar hücumlarını yalnız mevcut burjuva istihsal şeraitine tevcih etmezler. İstihsal âletlerine karşı bile alınırlar. Ecnebi ve rakip emtiayı tahrip ederler. Makineleri parçalarlar, fabrikaları yangına verirler. Kurun-u vustanın mahvolmuş amelesinin şeraitini ihya etmeye çabalarlar.

20. Bu safhada işçiler memleketin her tarafına dağılmış ve rekabetle parçalanmış bir kalabalık teşkil ederler. Amele kitlesinin tesanüdü husul bulursa, bu henüz onların bizzat tecemmuundan tahaddüs etmez, ancak onlara başvurmaya mecbur kalan ve bütün proletaryayı kendi siyasi gayelerine vusül için harekete getirmeye henüz kâdir bulunan burjuvazyanın idaresi altında toplanırlar. Binnetice tekâmülünün bu raddesinde cemiyetler hakiki düşmanlarına karşı mücadele etmezler. Lâkin düşmanlarının düşmanlarına, mutlak hükümdarlığın son bakiyelerine karşı, eshab-ı emlâke, sanayi müntesibi olmayan burjuvalara, küçük burjuvalara karşı hücum ederler. Böylece bütün tarihi hareketin idaresi burjuvazyanın elinde temerküz eder. O zaman elde edilen her muzafferiyet, burjuvazyanın bir muzafferiyetidir.

21. Lâkin sanayinin inkişafı proletaryayı yalnızca adetçe tezyit etmez, onu daha kesif kitleler halinde tecemmu ettirir. Proletarya kuvvetini hissetmekle daha ziyade kuvvetlenir. Mihanikî âlât, işin nevine göre farkları izale ve hemen her yerde ücreti müsavi bir alçak seviyeye irca ettikçe muhtelif proletarya zümreleri arasındaki menfaat ve tarz-ı maişet farkları da ortadan kalkar.

Fakat burjuvaların aralarında câri olan ve ticari buhranları intaç eden rekabet dolayısıyla bu amele ücreti günden güne daha sık olarak temevvücata maruz kalır.

Makineciliğin bilâintika inkişafı ve tekâmülü kesb-i sürat ettikçe amelenin tekmil şeraiti gittikçe daha ziyade mevzuubahs olunur ve münferit amele ile münferit burjuva arasındaki çarpışmalar iki sınıf beynindeki çarpışmaların evsafını daha ziyade ibraz eyler. Mebdede ameleler, burjuvalara karşı toplantılar yapmaya başlarlar. İttihatlarının hedefi ücretlerinin müdafaasıdır. Sonra muhtemelen isyanlar için mühimmat biriktirmek maksadıyla devamlı cemiyetler tesisine kadar giderler. Bazı yerlerde mücadele isyana münkalip olur.

22. Bazen amele bir galebe temin ederler. Fakat bu geçicidir. Bu hücumların hakiki kârı, doğrudan doğruya muvaffakıyetin verdiği menfaat değildir. Bu kâr, amele arasında gittikçe intişar eden birlikten ibarettir. Bu birlik büyük sanayinin vücuda getirdiği ve muhtelif mahallerin amelesine, mütekabil münasebetlere girişmek imkânını veren nakil vasıtaları sayesinde suhulet peyda etmiştir. Halbuki bu ittihat husul bulunca, aynı neviden mahalli mücadelelerin teaddüdü mütemerkiz istikametli bir tek millî mücadeleye, bir sınıf mücadelesine tahavvül eder. Lâkin her sınıf mücadelesi bir siyasi mücadeledir. Kurun-u vustada ancak dahili memleket yollarıyla işleyen burjuvaların,

tahakkuk ettirmek için asırlarca zaman sarf ettikleri birliği şimendüferler sayesinde proleterler pek az zaman zarfında tahakkuk ettirdiler.

23. Mamafih, proletarya sınıfı ve neticeten proletarya siyasi partisi, halk ile bu teşkilât beynindeki rekabet dolayısıyla yeniden kırılır. Lâkin daima da her dakika ameleler daha kuvvetli, daha selâbetli, daha kudretli olarak kurulur. Burjuvazyanın dahili münazaa ve münaferetlerinden bilistifade, proletarya sınıfı cebren ve kanun vasıtasıyla işçilerin menfaatlerinden bazılarını tanıtmaya muvaffak olurlar. İngiltere'de on iki saatlik gün kanunu bu nevidendir.

24. Eski cemiyette tahaddüs eden bütün çarpışmalar, birçok vekayide proletaryanın tekâmülünü teshil ederler. Burjuvazya fasılasız bir mücadeleye girişmiştir. Evvelâ; aristokrasiye karşı, sonra sanayinin terakkisiyle menfaatleri haleldar olan burjuvası kısımlarına karşı... Bütün bu mücadele o, proletaryaya müracaat, onun müzaheretini talep ve böylece onu siyasi harekete sevk etmek ızdırarındadır. Böylelikle proletarya kendi teşekkülüne hizmet eden vesait-i terbiyevîyeyi itâ etmiş olur. Burjuvazi proletaryaya kendisine karşı çevrilecek silahlar vermiş oluyor.

25. Bundan maada, gördüğümüz gibi, sanayinin terakkisi proletaryaya hâkim sınıftan cesim kısımları ilâve eder veya hiç değilse onların mevcudiyetini temin ederler.

Hülâsa: Sınıf mücadelesi katî bir dakikasına her yaklaştığı zaman hâkim sınıfın ve bütün eski cemiyetin inhilâl ameliyesi öyle bir şiddet, öyle bir huşunet ihraz eder ki, iktidar makamına sahip olanlardan küçük bir grup kendi sınıfından ayrılır. Ve istikbâl kendisine ait olan inkılâpçı sınıfına iltihak eder. Nasıl vaktiyle ahalinin (aristokrasinin) bir kısmı burjuvaya geçmişse, tıpkı bunun gibi zamanımızda, burjuvazinin bir kısmı proletaryaya geçer ve bilhassa bu hal tarihi hareketin heyet-i mecmuasının idrakine kadar yükselebilen birkaç burjuva fikriyatçısı vâki olur.

26. Zamanımızda burjuvazyaya muhalefet eden bütün sınıflardan yalnız proletarya hakikaten inkılâpçı bir sınıftır. Büyük sanayi muvacehesinde diğer sınıflar erir ve mahvolurlar. Proletarya ise en halis mahsulü gibi ondan neşet eder. Mutavassıt sınıflar, küçük sanatkâr, küçük tüccar, esnaf ve köylüler burjuvazyaya ancak tehlike altında bulunan kendi mutavassıt sınıflar mevcudiyetlerini siyanet etmek için hücum ederler. Buna mebni inkılâpçı değil, fakat muhafazakârdırlar.

Daha ileri giderek onlara mürteci diyebiliriz. Zira tarihin çarkını tersine çevirmek teşebbüsünde bulunurlar. Yahut inkılâpçı iseler, proletarya içinde hâl olmaya mahkûm bulunduklarını idrak ettikleri için inkılâpçıdırlar. Bu taktirde hâl-i hâzır menfaatlerini değil, lâkin müstakbel menfaatlerini müdafaa ederler. Kendi nokta-i nazarlarını terk ederek proletarya nokta-i nazarına geçerler.

Serseri proletaryaya eski cemiyetin en süflî tabakalarını teşkil eden bu süprüntü de gelince, bazen proletarya inkılâbı onu da âni bir sarsıntıyla, hareketi içine sürükler. Mamafih vaziyet-i hayatiyesi kendisini daha ziyade irticaî manevralar için, satın alınmaya rûy-u rıza göstermeye mütemayil kılacaktır.

27. Eski cemiyetin mevcudiyet şeraiti, proletaryaya tayin edilen mevcudiyet şartları vasıtasıyla tahrip olunmuştur. Proletaryanın mülkü yoktur. Onun zevce ve çocuklarıyla münasebetinin artık burjuva rabıtalarıyla hiç alâkası yoktur. Asrî, sınai iş içinde, İngiltere, Fransa, Amerika ve Almanya için aynı olan sermayeye asrî tâbiiyeti altında her millî hususiyetini kaybetmiştir. Kanunlar, ahlâk, din, onun için her biri arkasında bir burjuva menfaati gizlenen burjuva itikat-ı bâtılasından ibarettirler.

28. Şimdiye kadar yekdiğerini müteakip, iktisada vazîyet eden bütün sınıflar, tekmil cemiyeti kendi iratlarını teminat altına koyan şartlara mahkûm etmek suretiyle kazanılmış vaziyet-i iktisadiyelerini muhafaza etmeye çabalıyorlardı.

Proleterler şimdiye kadar kendilerine bir gelir hissesi verilen usulleri ilga etmek suretiyle, ancak içtimaî müstahsil kuvvetleri elde edebileceklerdir. Yani demek oluyor ki, iradın tevzii hakkında mevcut bütün idare usulünü ilga etmelidir.

Proletaryanın kendisine ait siyanet edilecek hiçbir şeyleri yoktur. Bilâkis şimdiye kadarki bütün hususi teminatları, bütün hususi muhafaza tertibatını tahrip etmelidirler.

29. Şimdiye kadar ki bütün içtimaî hareketler, ekalliyetler tarafından yahut ekalliyetler menfaatine yapılmıştır. Proletarya hareketi ekseriyet-i azimenin, ekseriyet-i azime menfaatine hareketidir. Eğer cemiyet-i hâzıranın en süflî tabakası olan proletarya ayaklanacak, başını kaldıracak olursa bu isyanın infilâkı, resmi cemiyeti teşkil eden tabakat-ı âlileyi beraber alıp getirmesi iktiza eder.

30. Proletaryanın burjuvazyaya karşı mücadelesi, esasında öyle olmamakla beraber, şeklen bir millî mücadele olacaktır. Bedihîdir ki, her memleketin proletaryası evvel emirde kendi burjuvazyasının hakkından gelmek mecburiyetindedir. Bu tarzda, proletarya inkişafının en umumi safahatını tasvir etmekle, hâl-i hâzır cemiyette az çok gizli olarak mevcut vatandaş muharebesini açık bir inkılâp halinde infilâk ettiği ve burjuvazyayı cidden devirecek, proletaryanın kendi hâkimiyetini tesis edeceği noktaya kadar takip ettik.

31. Bugüne kadar bütün cemiyetleri gördük ki, ezen ve ezilen sınıfların zıddiyeti üzerine istinat etmiştik. Fakat bir sınıfı ezebilmek için onun hiç değilse esirlik hayatını devam ettirebilecek şeraiti temin etmek lâzım gelir. Köle, köleliğine rağmen nahiyenin (komünanın) âzâsı sırasına yükselmişti; derebeylik mutlakıyetinin boyunduruğu altında küçük burjuva, burjuva ol-

muştu. Asrî amele, bilâkis sanayinin terakkisiyle yükseleceğine gittikçe derin bir surette bizzat kendi sınıf şeraitinin dûnuna sükût ediyor. İşçi yoksul fakir oluyor ve fakirlik ahalinin ve servetin artmasından daha çabuk büyüyor. Böylece aşikâr olarak tahakkuk ediyor ki, burjuvazya bundan böyle cemiyetin hâkim sınıfı olarak kalmaya ve kendi sınıf mevcudiyeti şartlarını mutâ bir kanun gibi cemiyete kabul ettirmeye muktedir değildir. Hükûmet etmeye kabiliyetsiz olmuştur. Zira artık esirlerine esarete tahammül için icap eden esbab-ı taayyüşü temin etmekten âcizdir. Onların böyle bir hale düşmesine rıza göstermesi icap ediyor ki, bu halde onlar vasıtasıyla doyunacağına, kendisi onları doyurması lâzımdır. Cemiyet artık burjuvazya hâkimiyeti altında yaşayamaz., yani artık burjuvazya mevcudiyeti cemiyetin hayatı ile kâbil-i tevfik değildir.

32. Burjuvazyanın mevcudiyetinin ve hâkimiyetinin başlıca merbut bulunduğu şart, eşhas-ı hususiyenin elinde servetlerin terakümü, sermayenin teşekkülü ve tezayüdüdür. Onsuz sermayenin mevcut olamayacağı şartı da ücretli işçiliktir. Ücretli işçiliğin yegâne istinatgâhı, amelelerin kendi arasındaki rekabettir. Fakat burjuvazyanın bilâ kast ve mukavemet âmili bulunduğu sanayinin terakkisi ameleleri rekabet ile hâl-i infiratta idame edecek yerde, cemiyetler vasıtasıyla onların inkılâpçı ittihatlarını vücuda getirdi. Böylece büyük sanayinin kendi inkişafı, burjuvazyanın istinat ettiği istimlâk usulünü temelinden tahrip ediyor. Her şeyden evvel, burjuvazya kendi mezar kazıcılarını husule getiriyor. Burjuvazyanın harabiyeti ve proletaryanın zaferi mütesaviyen her ikisi de gayr-i kâbil-i içtinaptır.

2
Proleterler ve Komünistler

33. Komünistlerin diğer partilerle olan münasebeti nedir?

Komünistler diğer amele partileri muvacehesinde ayrı bir parti teşkil etmezler. Proletaryanınkilerden ayrı gayri menfaatleri yoktur.

Amele hareketine tatbik etmek kastıyla ayrı prensipler, ayrı esaslar vaz' etmezler. Komünistlerle diğer amele fırkaları arasındaki fark şundan ibarettir.

1. Proleterlerin muhtelif millî mücadelelerinde, komünistler, milliyetten müstakil ve tekmil proletaryaya müşterek olan menfaatlere nazar-ı dikkati celp ederler ve kıymet verirler.

2. Proletaryayla burjuvazya arasındaki mücadelenin geçirdiği muhtelif safhalarda, komünistler tam hareketin menafiini temsil ederler.

34. Demek oluyor ki, komünistler, tatbikatta bütün memleketlerdeki amele partilerinin en sabitkadem kısmını ve ameleye bilâfasıla yeni bir şevk verenidir. Nazariyatta proletarya kitlelerine nazaran, proleter hareketin şe-

raitini, cereyanını ve umumi neticelerini idrak etmekten münbais faikiyete mâliktirler.

Yakın gaye komünistler için, diğer proletarya fırkalarıyla birdir. Proletaryanın sınıf halinde teşkili, burjuvazya hâkimiyetinin devrilmesi, proletarya tarafından siyasi iktidarın zaptedilmesi.

35. Komünistlerin nazarî telâkkiyatı, katiyet şu veya bu cihan ıslahatçıları tarafından keşf ve icat edilmiş fikirler ve esaslar üzerine istinat etmez. O telâkkiyat ancak mevcut bir sınıflar mücadelesi ile gözümüz önünde cereyan eden bir tarihi hareket gibi bilfiil mevcut şartların umumi ifadesidirler. Mevcut mülkiyet şartlarının ilgası komünizmin hususi bir vasfı değildir.

36. Mülkiyet şartlarının cümlesi mütemadiyen karışıklıklara, değişmelere maruz bulunmuştur. Meselâ Fransız ihtilâli, burjuva mülkiyet lehine derebeylik mülkiyetini ilga etti. Lâkin ezmine-i mütaahhara, burjuva ferdi mülkiyeti; bir sınıf mücadelesi ve insanın insan tarafından istismarı şartları altında mahsülât, istihsal ve istimlâkinin vuku bulduğu vaziyetin son ve mükemmel ifadesidir. Bu itibarla komünistler, filhakika nazariyelerini şu terkip ile ifade etmekte haklıdırlar: Ferdi mülkiyetin ilgası...

37. Ferdin sâyiyle şahsi olarak kazanılmış mülkü ilga etmek istediğimizden dolayı biz komünistlere çok defa taarruzlarda bulunuldu. Deniliyor ki, bu mülk, her hürriyetin, her faaliyetin, hür istiklâl-i şahsiyetin temelini teşkil eder.

Acaba, sây ile, faaliyetle, istihkak ile kazanılmış olan bu mülk hangisidir? Burjuva mülkiyetinden evvel mevcut olan küçük burjuva, küçük köylü mülkiyetinden mi bahsolunuyor?

Onu bizim ilga etmemize ihtiyaç yoktur. Sanayiin inkişafı onu şimdiden ilga etmiştir. Ve her gün biraz daha ilga ediyor.

Hâl-i hâzır burjuva ferdi mülkiyetten mi bahsolunuyor?

O halde acaba ücretli iş, proleterin işi, bu proleter için bir mülk tevlit ediyor mu? Katiyen değil.

Amele, ücretli işi istismar eden ve gündelikçi işçilerin miktarını tezyit etmeksizin çoğalması mümkün olmayan mülkiyeti meydana getiriyor. Bugünkü şeklinde mülkiyet, sermaye ve ücretli işin muhalif kutupları arasında hareket eder. Bu tezadın iki kutbunu tetkik edelim.

38. Sermayedar olmak herhangi bir şahsi vaziyete mâlik olmak değildir. İstihsalde bir içtimaî mevki işgal etmeyi istilzam eder. Zira sermaye müşterek bir hasılattır. Ve ancak birçoklarının müşterek sâyiyle faaliyete getirilebilir ve hatta son tahlilde cemiyetin bütün âzâlarının sâyiyle ancak semeredar olur.

O halde, sermaye bir şahsa merbut bir kudret değil, cemiyetin lâzım-ı gayr-i müfarıkı olan bir kudrettir. Buna binaen sermaye, bütünü cemiyet âzâ-

larının müşterek malı addedildiği taktirde şahsi mülkiyet, müşterek mülkiyete kâlbedilmiş olmaz. Tebeddül eden mülkiyetin içtimaî vasfıdır. O bir sınıf mülkiyeti olmaktan çıkar.

39. Geçelim ücretli işe. Ücretli işin vasatî alım fiyatı, asgari ücrettir. Yani işçiyi, kendi işçi şeraiti altında yaşatmak için icap eden taayyüş vasıtalarının mecmuu kadardır. Ücretli işçinin, sâyiyle elde ettiği şey, ancak hayatını idameye kifayet eder. Elinde fazla bir şey kalmaz. Biz hayatı sadece devam ettirmek maksadıyla, şahsın sâyinin mahsulünü elde etmesi hakkını ilga etmeyi asla istemiyoruz. Bu temellük kendisine başkalarının sâyi üzerinde bir iktidar temin etmeye kâfi irat bırakmaz. Fakat biz işçiyi, ancak sermayeyi arttırmak için yaşatan, hâkim sınıfın menafii icabına göre onun hayatını tehdit eden bir tevzi usulündeki bütün sefaletleri ilga etmek istiyoruz.

40. Burjuva cemiyetinde, canlı iş, ancak sermayede teraküm etmiş olan işi arttırmak için bir vasıtadır. Komünist cemiyetinde, teraküm etmiş iş, işçilerin hayatını genişletmek, zenginleştirmek ve tenmiye etmek için bir vasıtadan ibaret olacaktır.

Burjuva cemiyetinde mâzi, hâl üzerinde saltanat sürer. Komünist cemiyetinde hâl, mâzi üzerinde saltanat sürecektir. Burjuva cemiyetinde müstakil olan ve şahsi olan sermayedir; çalışan fert ne istiklâle mâliktir, ne şahsiyeye. Bu vaziyeti ilga etmek; işte, burjuvazyanın şahsiyeti ve hürriyeti ilga dediği şeydir. Hakkı da var ve hiç şüphesiz burjuva şahsiyet, istiklâl ve hürriyetini ilga etmek murat olunuyor.

41. Burjuva istihsalinin hâl-i hâzır şeraiti altında hürriyet denilince, ticaret hürriyeti, alımsatım hürriyeti anlaşılır. Fakat artık hiçbir nevi cambazlık kalmazsa, tabiatıyla cambazlık serbestisi de kalmayacaktır. Serbest satıcılığa müteallik bütün parlak cümleler ve hâl-i hâzır burjuvazyasının tekmil diğer ahrârâne atıp tutmaları, ancak kurun-u vustanın kuyut ve şuruta tâbi cambazlığına ve kul ve köle vaziyetinde burjuvazyaya kıyasen bir mânâyı haizdir. Her türlü alışverişin, istihsalin tekmil burjuva şartlarını ve bizzat burjuvazyanın komünizme tevfikan ilgası muvacehesinde bunların hiçbir mânâsı olamaz.

42. Hülâsa: Sizin anladığınız mânâdaki mülkiyeti ilga etmek istediğimizden şikâyet ediyorsunuz. Ve hakikaten de istediğimiz budur. Sâyin sermayeye, paraya, irada artık tahvil edilemediğini; kısaca içtimaî iktidarın bilkuvve inhisarını temin etmediğini, şahsi mülkiyetin burjuva mülkiyetine kâlbolmadığını görünce, şahsiyetin ilga edildiğini ilân ediyorsunuz.

Demek ki, size göre, şahıs, burjuva, hem mülk sahibi burjuva olduğunu itiraf ediyorsunuz. Muhakkak bir surette bu şahsiyet ortadan kaldırılmalıdır.

Komünizm hiçbir kimsenin içtimaî mahsulâtı elde etmesine muhalefet etmez. Lâkin bu mahsulâtı elde etmek suretiyle âharın sâyini kendisine tâbi kılmak iktidarını hazfeder.

43. Ferdi mülkiyetin ilgası, her türlü faaliyetin tevakkufunu mucip olacağı ve umumi bir haylazlığın herkese sirayet edeceği itirazı ileriye sürüldü. Böyle olsaydı, burjuva cemiyeti daha çok haylazlığı içinde mahvolup gidecekti. Zira bu cemiyette çalışanlar zengin olmuyorlar ve zengin olanlar çalışanlar değildir. Kuşkulanılan şey şu müptezel hakikate müncer oluyor.: Artık sermaye kalmayınca ücretli iş de kalmayacaktır.

Komünizmin maddi şeyleri istihsal ve tevzi usulüne...

Mustafa Suphi

----------o----------

PLÂN BİZİM İŞİMİZ

28 Ekim 1919, Moskova

A- Türkiye'de Komünist Partisinin örgütlemek
B- Anadolu'da partizan hareketini örgütlemek ve merkezileştirmek

Bu iş için Türkiye'yi üç bölgeye ayırmak gerekir.

1. İstanbul, Çanakkale Boğazı, Bursa, İzmir, Edirne (Trakya), Kastamonu vilayetinin bir kesiti. Demek oluyor ki bu bölgeye Karadeniz'in bir kısmı, Marmara Denizi ve Ege Denizi giriyor.
2. ve 3. Anadolu vilayetlerinin Doğu ve Batı grupları.

A- Sosyalist ve Sosyal demokrat parti örgütlerinde komünist propagandasını şiddetlendirmek, bölgelerde (birer) matbaa elde etmek, birer gazete çıkarmak, edebiyat sağlamak, bizim programa göre hareket edenlerin ve bizim sosyalist partilere sempati duyanların (katılacağı) bir kongre toplamak ve Üçüncü Enternasyonal'in diktatörlük (ilkesini) kabul etmek, ilk fırsatta Türkiye Komünist Partisi'ni ilan etmek.

B- Böylece Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, ki partizan müfrezeleri arasında bağlar kurmak için cephe gerisini sağlamak ve bu hareketi güçlendirmek için Askeri Devrim Komitesi kurmak gerekir.

Bu teşkilat bağımsız olacak, ama bizim örgütlerin güdümünde bulunacak.

Türkiye Askeri Devrim Komitesi'nin bütün işi gerek Sovyet Rusya'da gerekse tüm dünyada sosyal devrim hareketinin devamı ve muhafazası doğrultusunda yoğunlaşacak. O İngiliz-Fransız işgalcilerine karşı, Anadolu hareketine geniş yardım gösterecek. Türkiye Askeri Devrim Komitesi ilk olanaktan yararlanıp Anadolu'daki bütün işleri kendi eline alarak Sosyalist Türkiye'yi kuracak ve sınırdaş Sovyet Rusya'yla el ele verme amacına yönelecek.

Mustafa Suphi[23]

----------o----------

[23] Bilal Şen, Arşiv Çalışmaları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2019, S. 93.
(Bilal Şen tarafından, "Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Sotsialno-politiçeskoy İstırii (RGASPİ) F. 495, 0p.181, d. 3, S.50" den aktarılmıştır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

1920 YILI YAZILARI

-----o-----

... Şimdi Üçüncü Enternasyonal karşısında duran en mühim mesele, Garp proletaryası gibi Şark'ın derin karanlığındaki mazlum ve fukara halkları da kendi etrafında birleştirmeye ve emperyalizme karşı Asya'da yükselecek büyük bir yumruk hazırlamaya muvaffak olmaktır.

Birinci Kongre'den beri Enternasyonal'in aile efradından olan Türkiye, İran ve Rusya içindeki Türk, Tatar komünist teşkilatlarının bu ikinci yıl içinde bugün faaliyet ve kuvvetlerini birleştirerek bu maksadı temin etmeleri, tarihin kendilerine yüklediği bir vazifedir. Bu münasebetle Lenin yoldaşın bir sözünü hatırlatıyoruz: "Şark'ta inkılâp, Şark komünistlerinin doğrudan doğruya kendi işleri olmalıdır..."

Hâlihazırda emperyalizm ve sosyalizm, muntazaman iki cephe halinde karşı karşıya durduğuna göre, Şark inkılâpçılarının Garp'tan tam bir müzâheret ve kuvvet almadıkça iş görmeleri imkânsızdır.

Cihânşümul inkılâp hareketlerinde Garp proletaryasından müstakil olarak Şarkta iş görmek nasıl bir vâhime ise, Şark'ı Garp'tan ayırmak ve birini diğeri namına feda etmek de büyük ve tarihi bir hata olur...

Mustafa Suphi, Yeni Dünya, İkinci Kongre, 19 Temmuz 1920-Bakü

----o----

AZERBAYCAN KOMÜNİST PARTİSİ MERKEZİ BÜROSU'NA RAPOR

25 Haziran 1920, Bakü

Proletar inkılâbının dalgaları şimdiki zamanda artık Türkiye sınırlarına kadar ulaşmıştır. Bakû'da toplanmış bulunan ve bizim teşkilatın en iyi gücü olan Türkiye Kızıl Askerlerini gecikmeksizin Türkiye'ye göndermek zamanı gelmiştir. Olayların gelişme temposu ve meydana gelen vaziyet bunu talep etmektedir. Bundan dolayı TKT Merkez-i Bürosu aşağıdaki kararları aldı.

1. İyi yetişmiş tecrübeli işçilerden (elemanlardan) bir grup seçilerek, oluşturulsun. Parti içerisinden gerekli kontenjanda eleman vermek mümkün olmadığından, TKT faal üyeliğine şu anda sempatizan olarak bilinenlerin atanması için parti haftası teşkil ediliyor.

2. Halen Bakû'da bulunan Merkezi Büro'nun savaşçı güçleri mevcuduna, bizim kızıl askerlerin kuzey Kafkasya, Povaljya, Türkistan ve Rusya'nın diğer yerlerinde bulunanların da katılması beklenmektedir. Yeterli sayıda savaşçı güç birikmesi üzerine, onlar özel bir birim halinde teşkilatlandırılacak ve Anadolu'ya gönderilecektir.

3. Türkiye İnkılâpçı Cephesi'nden buraya gelenler ile parti üyeleri arasında ve hatta Sovyet Rusya ve Azerbaycan ile inkılâpçı Türkiye arasında sıkı kontak ve canlı ilişkiler kurmak için Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Bürosu'na bağlı olarak Askeri İnkılâp Komitesi oluşturuluyor. Bu komitede Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden seçilmiş iki üye ile birlikte Süleyman Nuri, Abid Alimov, Cemal Önder, Mustafa Maksut, ve Bagirov bulunmaktadır.

Bunun yanında bir hareket üssüne sahip olmak gerekmektedir. Nahçıvan bölgesine artık isyancı kısımlar hakimdirler ve Kızıl Ordu'nun formalaşması için kadrolar hazır.

4. Bir hafta geçmeden Askeri İnkılâp Komitesi ve birinci derece Kızıl Askerler tayin edilen yerlere gönderilecektir.

5. Günlük teşkilat işleri yerine getirilirken, bu arada Türkiye Komünist Teşkilatları kongresi için gündem ve rapor hazırlanmaktadır. Kongrenin Bakû'da 1 Eylül 1920 tarihinde çağrılması düşünülüyor.

Türkiye'de şimdiki zamanda oluşan vaziyeti enformasyon verilerine göre göz önüne alarak, yukardaki kararları kabul eden TKT Merkezi Bürosu, Merkezi Komite'ye bu rapora önemle bakarak, tasdik edilmesini rica ediyor.

Başkan Mustafa Suphi
Sekreter Efendiyev[1]

----------o----------

[1] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, S. 91

TÜRKİYE'NİN MAZLUM AMELE VE RENÇBERLERİNE

Fedakâr Yoldaşlar!

Şimdiye kadar sizleri esaret zincirleriyle bağlayarak jandarma ve tahsildarların merhametsiz kamçıları altında bin türlü eziyetle ömrünüzü heder eden zalimler, size kâh hükümet ve devletten bahsettiler.

Neticede bu hükûmet ve devlet haram yiyici vali ve hâkimlerle bunların ortağı olan bey ve ağaların keselerini doldurmak ve fukarayı ise açlıktan öldürmekten başka bir işe yaramadı.

Kâh din ve şeriattan bahsettiler: Din ve şeriat maneviyatınızı bozarak ruhunuzu düşürmekten, başınıza gelen her felâketi; bu felâketin sebep ve amilleri meydanda dururken kader ve kısmete bağlayarak zalimlerin hükmünü yürütmekten başka bir iş görmediler. Yıldızdan yıldıza çalışarak bin türlü zahmetle işlediğiniz tarlalarda yetişen çelimsiz mahsulden zalim mültezimlerin bir öşür yerine bin öşür almasına ses çıkarmayıp sizi bir lokma ekmeye muhtaç, aç ve sefil bıraktılar. Millet için fedailik davasında bulunanlar, 10 Temmuzdan sonra geçen on bu kadar senelik inkılâp tarihimizde milletin sırtına dayanarak, bütün kuvvet ve saltanatlarını Türkiye amele ve rençberlerine borçlu oldukları halde, biraz rahata, biraz ferah ve saadete can atan bu zavallı halkı dünyanın üç büyük kıtasında hududtan hududa sürüklediler; kâh Yemen ve Arabistan'ın kızgın sahralarında açlık ve susuzluktan ve kâh Anadolu veya Kürdistan'ın karlı dağlarında soğuktan telef etmeye, asırlardan beri dost yaşayan bu milletin fukarasını birbirlerine kırdırmaya sebep oldular; bu yetmiyormuş gibi sonunda yetim halkımızı büyük Avrupa halkının öldürücü sağanakları içinde sürüp atarak başımıza bugünkü felâketi getirmiş, millete olan borçlarını böylece ödemiş oldular. Bugün de aziz ve mazlum İstanbul'umuzun hisarları dibinden yükselen bir ses işitiyoruz. Bu ses bize "Vatan, İslam, Hilafet!" sözlerini tekrar ederken vatanın, İslam'ın ve hilafetin yine kanınız pahasına satıldığını görüyoruz.

Bugün Osmanlı padişahlığı, eski saltanat ve istiklâlini Büyük Avrupa Muharebesi'ndeki mağlubiyetten sonra tamamen kaybettiği gibi, son padişah Sultan Vahdettin taç ve tahtı(nı) Dolmabahçe Sarayı'nın içinde de olsa, muhafaza için İslamiyet ve hilafeti de İngiliz Kralı'nın himaye muhafazasına teslim eyledi. Şimdi padişah hazretleri güya vatanı, milleti, İslamiyet'i kurtarmak maksadıyla Yunan ordularına Küçük Asya'nın kapılarını açarak bir taraftan da Şeyhülislâm Avrupa ve Amerikan talancılarına karşı hakkını müdafaa eden kıyamcılar hakkında fetva vererek bunları küfür ve hıyanet ile itham ediyor.

Amele ve rençber yoldaşlar, yağmacı Antanta kuvvetlerine dayanan hainler milletten, vatandan, padişahtan, halifeden, Kur'an'dan bahsetseler de,

sizler artık Yunan Kralı'ndan dine ve millete gelecek hayra tabiî inanmayacaksınız. Bu sefih ve murdar heriflerin ne maksada hizmet ettikleri bugün sizin karşınızda artık güneş gibi aşikâr duruyor.

Arkadaşlar bu son ki felâketler, bizim başımıza ne kadar ağıra mal olsa da yalnız bir cihetten, dinci, milletçi, vatancı sahtekârların foyasını meydana koyduğu, hakkı, hakikati bize apaşikâr anlattığı için geleceğimize büyük faydalar da vermediler değil. Biz şimdi üzerimize düşen vazifeyi pek iyi anlıyoruz: Elimizde kalan bir parça toprakla bir dilim ekmeği bu zalim, yağmager Avrupa ve Amerika emperyalistlerine kaptırmamak, bu gözü doymaz emperyalist ve arlanmaz Yunan istilacılarına karşı mübarezede sonuna kadar sebat etmek mukaddes vazifemizdir; istilâcılara kuyruk olup memleket ve halkımızı kulluğa düşürmeye çalışan İstanbul Hükûmeti'ne karşı başkaldıran ve Rusya Amele ve Rençber Şûrâlar Cumhuriyeti ile kol kola giren Anadolu Kıyamcılar Hükûmeti'ne her türlü yardımı yapmak birinci işimizdir. Biz bu vazifeyi yerine getirmekle hem dahilde mevcudiyetimizi göstermiş, hem de hariçten emperyalistlerle uğraşan bütün amele ve rençber kuvvetlerine mühim bir hizmet görmüş olacağız.

Biz bu vazifeyi görmekle mübarezedeki muvaffakiyetimiz nispetinde sesimizi de yükseltmeye hak kazanmış olacağız. Memleketimizdeki yeni hükûmet ve devlet yapısının kurulduğu gün bu yapının amele ve rençber eliyle meydana geldiğini bilerek onun içinde hâkim olacak kuvvetin yine amele ve rençberden olmasını talep edeceğiz.

Amele ve rençber kardeşler! Bütün bu kanlı, felâketli davalardan aldığınız öğüdü, hiçbir vakit hatırdan çıkarmayınız, unutmayınız ki siz hayır ve selâmete, sizleri şimdiye kadar ezen, sırtınızdan geçinen zalim ve hazır yiyici ağa ve paşalar, kalın enseli çorbacılar eliyle kavuşamazsınız. Amele ve rençberin hayatta mahkûm olduğu açlık, karanlık ve kulluktan kurtulması ancak amele ve rençber eliyle meydana gelecektir.

Onun için sizler, başkasının emek hakkıyla geçinmeyen, cihanda kendi gücüne, kendi hakkına dayanan amele ve rençberler, bütün bu harp ve mübareze saflarında kendi aranızda birleşerek teşkilatınızı kuvvetlendirmeye çalışınız ve biliniz ki, siz birleşip kuvvetlendikçe, kuvvetlenip varlığınızı hissettikçe dileğinize yaklaşmış olacak ve mesut bir günde, sizi dışarıdan, içeriden yemeye çalışan zalimleri ezerek yaşadığınız toprak üzerinde hürriyet ve hayatınıza sahip ve hâkim olacaksınız.

Onun için birleşiniz, ey Türkiye'nin mazlum amele ve rençberleri! Birleşiniz de hakk-ı hayat ve hürriyetinizin nişanesi olan kırmızı bayrağı bütün dünya proletaryasının inkılâp ufuklarına doğru yükseltiniz.

Mustafa Suphi[2]

----------o----------

[2] Meral Bayülgen – Emel Seyhan Atasoy (Transliterasyon), *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, S. 84 vd.

SALTANATTAN SONRA

No. 2-50, 28 Haziran 1920 (Yeni Dünya)

Yedi asırlık Osmanlı saltanatı, sulh muahedesi adı altında bir bâde-i zehr içerek büsbütün ölüme mahkûm olunca, karşımıza bundan sonra nasıl yaşayacağız ve nasıl bir hükûmet kuracağız meselesi çıkıyor. Bugün Anadolu'da yeni bir Türk saltanatının veya herhangi bir yerde bir imparatorluğun yeniden tesisi hatıra gelmez bir garibedir. Öyle bir devirde yaşıyoruz ki padişah ve imparatorların, son cihan muharebesinden coşan kan deryaları içine yuvarlanmış elmaslı taçlarını yerden kaldırıp başına takacak cüretli madrabazlar meydana atılıyor! Bir vakitler Avrupa veya Asya'yı parmaklarında bir halka gibi çevirip oynamak isteyen cihangir mareşaller ve kahraman paşalar gizlendikleri karanlık kovuklarda kış uykusuna tutulmuş beyaz ayılar gibi serilmiş yatıyorlar. Hayatlarından bile kimseye haber vermiyorlar. Böyle bir zamanda ise Rusya'da olduğu gibi Türkiye'de de yıkılan zalim saltanatın harabeleri karşısında bizzat halk, amele, rençber ve askerlerden mürekkep milyonluk kitleler ayaklanıp kendilerini gösteriyorlar. Fakir, muhtaç ve sefil de olsalar o kırık dipçikli tüfeklerini kollarında taşımaktan vazgeçmeyerek toprakları, ana ocakları başında duruyor, baht ve namuslarını ayaklar altına düşürmemek, alın teriyle hak ettiklerini başkalarına yedirmemek için birleşiyorlar ve musallat cihangirlere karşı, yine bütün yeryüzünü saran "âlemşümûl" bir mübâreze açıyorlar.

İşte Rusya, Macaristan veya Türkiye gibi muzmahill memleketlerde kurulacak yeni hükûmetlerin esası böyle büyük bir mübareze, bir güreştir: Zulüm ile zalimler ile güreştir. Hem yalnız muharebeden sonra başımıza musallat olan İngiliz, Fransız ve Yunan yağmacılarına karşı değil belki muharebeden evvelki zamanlarda da halka bir nefes rahat verdirmeyen vergidir, âşardır, agnâmdır, ianedir, cezadır, cizyedir ve nihayet faiz ve temettüdür diye işçi ve köylünün evine, ocağına, tandırına, bacasına kadar el uzatan içimizdeki imansız hırsızlara karşı da açılacak mübareze iledir ki yeni hayatımızın şekli ve hükûmetimizin rengi verilmiş olacaktır. Anadolu'da bugün büyük zahmet ve fedâkârlıklarla Avrupa ve İstanbul haydutlarına karşı çarpışan amele, rençber ve asker kardeşlerimiz, bu harbin sonunda yine eski günahkâr, melûn ve müstebîd ağa ve paşalardan mürekkep hükûmetler

meydana geldiğini ve kendilerinin yine eskisi gibi dışarıdan gelmiş bir misafir halinde kenarda kaldıklarını görseler memnun olurlar mı? Elbette değil. Onun için Türkiye amele, asker ve rençberleri bugünden itibaren istek ve dileklerini meydana koyup hangi maksatla ve ne için çalıştıklarına, canlarını telef ettiklerine işaret olan kızıl bayraklarını yükseltmeye mecburdurlar.

Umumiyetle döktükleri kan-terleri hak etmek, işledikleri işe ve toprağa sahip olmak, memleket ve hükûmet işlerini ellerine almak isteyen amele ve rençber milleti Türkiye'de de bundan fazla veya eksik bir şey murat etmez. Bîçare rençberlerin dileği şüphesiz ki kendi başına mahsus bir paşalık veya hanlık değildir! Ancak o, bugün bin senelik tecrübeden sonra, fukara kanı dökmekten başka bir işe yaramadığını pekiyi anladığı bu paşalık ve hanlıkları yeryüzünden süpürmeye karar vermiştir. Onun için bundan sonra Anadolu ve Türkiye'de, halkın sırtında yaşayacak herhangi bir hükûmet, hatta cumhuriyet şeklinde de olsa yer tutmaz, yaşayamaz. Yeni hükûmetin bugünkü zahmet ve fedâkârlıklara katlanan amele, rençber halkın içinde kurulup aşağıdan yukarıya doğru dal budak vermesi, hayatî bir şarttır. Böyle köklü ve temelli bir hükûmetledir ki yaşamak için mübarezeye ve mübareze iledir ki böyle bir hükûmete liyakat hâsıl olur. Türkiye amele, rençber ve askerlerinin bu liyakat ve iktidarı göstereceklerine eminiz. Onun için yaşasın Türkiye amele, rençber ve askerlerinin hükûmet ve cumhuriyeti!

Mustafa Suphi[3]

----------o----------

[3] Emel Akal, Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022, S. 17 vd.

TARİHİ VAZİFE

No. 3-51, 8 Temmuz 1920 (Yeni Dünya)

Geçen Balkan ve son Avrupa kasaplıklarında bahtsız Anadolu rençperlerinin kanının dökülmesine; çılgınca, merhametsizce o şekilde muharebeye karşı durmuş iken, Mustafa Kemal Paşa'nın yaklaşık bir yıl önce bize, Odesa'da iken bildirdiği kıyamcılığa razı ve taraftar olduk ve bugün Antanta yağmacılığı karşısında büyük bir cephe açan Kuva-yı Milliye ordularının muvaffakıyetine müzahir oluyoruz. Birbirine zıt gibi gözüken eski ve yeni bu iki vaziyeti -kabaca da olsa- tarihi tahlilden geçirmeye ve tuttuğumuz yolu aydınlatmaya mecburuz.

Bundan hemen on yıl önce bizler; devletçi veya köylü sosyalistler, minimalist (asgari) milletçiler, federalistler, kısaca Türk gençliğinin saldırgan şoven İttihat ve Terakki siyasetine karşı ayaklanan kısmı, bir taraftan memleketi ve rençper halkı felaketten felakete sürükleyecek savaşlara son vermeye çalışırken, diğer taraftan da Anadolu'ya hayat verecek medenî-inkılabî gelişmelere zemin ve yol arıyorduk. Bu inkişâf, bizim fikrimizce, dahilde; Makedonyalıların, Arapların, Arnavutların, Kürtlerin, Ermenilerin, ilh ... medeniyet, muhtariyet ve hatta istiklallerine istidâdları derecesinde yol vererek hür milletlerin, hür ittihâdı halinde millî tesânüdlerle vücud bulacaksa, hariçte de Alman ve İngiliz emperyalizmine değil, beynelmilel amele hareketine dayanıp kuvvet alabilecekti.

Aradan geçen facialı harp seneleri içinde, Türk, Arap, Ermeni ilh... amele ve rençperlerinden ölüme, sefalete mahkûm olmuş, Türk sosyalistleri ve federalistleri sürgünde sürünüp çürümüş olsalar da, bugün on sene evvel ortaya atılıp fırtınalar içinde çalkalandıkça yayılan fikirlerin tatbiki neticeleri karşısında bulunuyoruz.

Bugün Anadolu için Türkler ve kendi memleketleri için diğer milletler çalışırken, ellerini inkılâpçı amele Rusya'sına ve Üçüncü Enternasyonal'e uzatıyorlar. Son hayat umutlarını ışıklandırmak ve son rızık tanelerini gasıp istilacılara kaptırmamak azmiyle yapılan bu yardıma çağırmanın özü anlaşılınca, bizim böyle umumî cidal ve harbe iktirânımız sebepleri de kendiliğinden izah edilmiş olur.

Biz Rusya, Türkistan ve Kafkasya'da olduğu gibi Türkiye'de de başlayan mücadeleyi Avrupa emperyalizmine karşı ve âlemşumul bir mahiyet

ve manada anlıyoruz. Fakr ü sefalet altında ezilen Türkiye ve Şark memleketlerindeki kıyâmlar, "millî müdafaa" şiarı ile başlasa bile, dünyayı saran ve zulm ile çarpıştıkça mağdur amele ve rençper sınıflarının gönüllerini fetheden inkılâp hareketlerinin az zamanda beynelmilel bir alana geçmesi bir zarurettir. Ve zaten bu böyle olmasa, muazzam Avrupa kapitalizmine karşı yükselen herhangi bir millî müdafaa, "beynelmilel" müzâherete hakkıyla nâil olmayacak, er geç iflasa mahkûm olacaktır.

Onun için biz Türkiye'de "millî müdafaa" şeklinde baş gösteren kıyâma, müşterek düşman tarafından bu hareketin söndürülmesine yol vermemek için, her türlü yardımı, -bu yardım mutaassıp milliyetçilere bile olsa-, tarihin bize yüklediği bir vazife olarak biliyoruz.

Ve mübâreze ruhunu mağdur halk kitlesinde derinleştirmeye çalışan "İştirakiyûn" teşkilatının memleket içinde açılıp yayılmasına gelince, bunun da Kuva-yı Milliye müdîrânının karşısında duran yine o ehemmiyette tarihî bir mesele olduğunu zannediyoruz.

Mustafa Suphi[4]

----------o----------

[4] Emel Akal, Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022, S. 38 vd.

MİSAFİR PAŞALARIMIZ

No. 4-52, 12 Temmuz 1920 (Yeni Dünya)

Almanya'dan çıkıp geldiklerini telgrafların haber verdiği Cemal Paşa ile Bahaddin Şakir ve Bedri Beyler hakkında düşüncelerimizi tayin ve tespit etmek lazım gelir. Bütün yeryüzü zalimlerine karşı güreşmeye karar veren iştirakçiler fikirlerini apaçık söylerler! O itibarla biz de bu hususta düşündüklerimizi ortaya koyalım ki, bulanık suda balık avlamak isteyen riyakâr, uşak tabiatlı bazı adamların bin türlü uydurmalarına Türkiye amele, rençber ve askerleri arasında yer kalmasın. Bizim kimlerle ve kimlerin bizlerle işe giriştikleri hem herkesçe hem de bizce aşikâr olsun.

Cemal Paşa 1914 senesinde İstanbul Muhafızı, Bedri Bey Polis Müdür-i Umumisi, Bahaddin Şakir Bey'e gelince Türkiye'de şovenizme, harbe, kıtale alet olan politikacılardan bir eski tanış. Ve hepsi yine eski tabirle "sanadid-i İttihâd" yani İttihat ve Terakki Fırkası'nın son on sene zarfında memleket başında tuttuğu adamlardan. Türkiye ve İstanbul'da hapse girmiş, sürülmüş, dostu veya akrabası telef edilmiş kimse yoktur ki bu isimleri bilmemiş olsun. Bugün Türkiye'de kıpırdanmaya başlayan Türkiye amele ve rençberlerinden hiçbir fert yoktur ki, bunlardan biri veya diğeri için yüreğinde yanan bir ateş, bir acı ve bir inkisar hissetmesin. Fakat şunu da itiraf etmeli ki, bu paşalarımız şüphesiz Ali Kemal gibi siyaset ve istikameti bozuk ve avantürist ve Anzavur Paşalar mahiyetinde serseri değil, bir veya diğer karışıklık içinde kendilerine uzun müddet yol aramış, yalnız Türkiye'de değil, Avrupa veya Asya'da kâh emperyalist devletlerle ittifaka ve kâh İslâm ve Türk ittihadı etrafında memleketlerini halâsa çalışmış siyasilerdir.

Ancak kendileri bugünkü beynelmilel vaziyet karşısında nasıl bir fırkanın hangi yolda yürüyen fikir mümessilleridir?

Bu ciheti tespit etmek bizce mühim olduğu kadar güçtür. Şüphesiz ki Enver, Talât paşalar gibi avangardları olan bugünkü misafirler de Anadolu'da başlayan Millî Müdafaa hareketine müzaheretle, düşmanları İstanbul ve Antanta hükûmetlerine karşı gidiyorlar. Fakat Anadolu'da millî hareketin hiçbir fırkaya yer vermeksizin umumi bir müdafaa cephesi mahiyetinde tutulmak istenilmesine ve Mustafa Kemal Paşa millî hareketin İttihat ve Terakki Fırkası'yla alakası olmadığını gazetelerle tekrar tekrar ilan etmesine göre, sıfat ve hüviyetleriyle İttihatçılıkları belli ve aşikâr olan bu zatların

müdafaacı Anadolu'ya vekil olmaları ihtimali hatıra gelmez. Bunun böyle olduğu, zaten kendilerinin Anadolu'ya uğramaksızın doğrudan Rusya'ya gelmiş olmalarıyla da anlaşılmaktadır. Demek ki, bunların kıyamcı Türkiye'yi sosyalist Rusya'ya bağlayacak siyasi, diplomatik bir hüviyetleri olduğundan bahsetmek yersizdir. O halde misafirlerimizin içtimaî inkılâba fayda ve hizmetleri ne suretle temin olunabilir? Acaba Cemal Paşa, Baha ve Bedri Beyler Türkiye'nin felâket kurbanları: Amele, rençber ve esir askerler veya eskiden Rusya'ya gelip iş ocaklarında bu inkılâba çalışan siyasi muhacirler gibi bütün varlıklarını mazlum insanlığın azatlığına verebilecek kuvvet ve cesareti kendilerinde hissediyorlar mı? Buna muvaffak olmak için onlara yeryüzü proletaryasının, amele ve rençberlerinin müşterek vatanı olan Rusya Sovyetler Cumhuriyeti'ni bütün mazlum sınıf ve milletlerin müşterek vatanı halinde görmek ve ona öylece yapışmak lazımdır. Nasıl Türkiyeli bir işçi veya bir Türk kızıl askeri bugünkü Rusya hudutlarını mutasallıtlara karşı canı ve başıyla müdafaaya karar vermişlerse onlar da bu kararı vermelidirler ve bu kararları sözle değil, işle göstermelidirler. Cemal, Bahaddin Şakir ve Bedri Beyler ancak bu yoldaki hizmetleriyle inkılâpçı Rusya'da yer tutabilirler.

Bütün emperyalizm Türkiye ve Rusya'yı Garptan uzattığı zırhlı kollarıyla sıkıp öldürmek istiyorsa, Şarkın derin ihtiyaçlarıyla Garp emperyalizmine saldırmak da bizim vazifemizdir.

Bu vazifenin ifasında bize yardım eden her kuvvet dostluğumuza hak kazanır. Onun için nâgehzuhûr misafirlerimize ellerinde bütün manasıyla insanlık ve kardeşlik meşalelerini yükseltip Şarka doğru ilerlediklerini, İran, Hindistan ve Türkistan-ı Çin'de müşterek düşmana savletlerini görmekledir ki aynı zulüm ve istibdat cephesinde bizimle ittifak etmiş hakiki inkılâpçılardır diyebileceğiz.

Mustafa Suphi[5]

----------o----------

[5] Emel Akal, Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022, S. 59 vd.

İKİNCİ KONGRE

No. 5-53, 19 Temmuz 1920 (Yeni Dünya)

Geçen sene Mart ayında beynelmilel inkılâpçı Rusya'yı Avrupa ve Amerika burjuvazya kuvvetlerinin şimal ve garptan, Kolçak ve Denikin kara kuvvetlerinin şark ve cenuptan şiddetle tazyik ettikleri bir sırada Moskova'da istişare için davet edilmiş olan muhtelif Avrupa ve Asya amele ve rençper (komünist) partileri vekilleri, Kremlin Sarayı'nın muhteşem "idoller" salonunda toplanmışlar ve otuz bu kadar teşkilatı temsil eden elli kişilik bu meclisi, Üçüncü Komünist Enternasyonalin Birinci Kongresi add ve ilan etmişlerdi. İkinci Enternasyonal'in azaları olan İngiliz, Fransız, Alman sosyalist ve sosyal demokrat fırkaları cinayetkâr Avrupa harbine rey ve kalemleriyle katışarak amele ve rençper siyasi fırkalarının "sulh ve müsâlemet" cephelerini dağıtmaya böylece cellât Avrupa ve Amerikan emperyalizminin bir kat daha kuvvetlenmesine sebep oldularsa, 1919 senesinde Kremlin Sarayı'nda doğan Üçüncü Enternasyonal de, bu dağınık fırkaları tedricen kendi azimkâr idaresi altında toplamaya muvaffak oldu. Alınan haberlere göre bugün, -Temmuz'un 17'sinde- açılacak olan İkinci Kongreye iştirak etmek üzere Avrupa, Amerika ve şark memleketlerinden dört yüze yakın vekiller Moskova'ya gelmişlerdir. Alman Spartaküstlerinden başka, müstakil sosyal demokratların, İtalyan, İngiliz sosyalist fırkalarının, Amerikan Amele Fırkası'nın, Fransa, Macaristan, Avusturya, Balkan komünist partilerinin toplandığı bu kongrede Türkiye ve İran ve Rusya Şuralar Federasyonu içindeki bütün şark halkları komünist teşkilatlarının vekilleri birleşmiş olacaklardır.

Üçüncü Enternasyonal Birinci Kongre'de vücuda getirdiği metin, azimkâr, beynelmilel birlikle, sosyalist Rusya'yı saran boğucu kuvvetleri dağıtıp kovmaya muvaffak oldu. Muhtelif Avrupa ve Amerika memleketlerinin komünist ve sol sosyalist fırkaları parlamentolarda, amele ve rençperler ise mensup oldukları milletler içinde, Bolşeviklere karşı gösterilen her türlü tazyike karşı ayaklanarak, gerek parlamentolarda, gerekse Rusya'ya karşı gönderilen harbi cephelerde yarıklar açtılar, o halde ki bugün burjuvazya hükûmetleri içtimaî inkılâba karşı ne parlamentolarından büyük imdatlar istemeye, katî kararlar çıkartmaya, ne de ordularından büyük imdatlar istemeye kendilerinde kuvvet hissediyorlar.

Üçüncü Enternasyonal, bunca yıllık hayat-ı faaliyetinde, Avrupa ve Amerika amele ve rençper inkılâp kuvvetlerini sosyalist Rusya etrafında böylece toplamaya ve hâlihazırda Avrupa'da, inkılabî olduğu kadar, siyasi bir amil olarak meydana çıkmaya muvaffak oldu. Şimdi Üçüncü Enternasyonal karşısında duran en mühim mesele, Garp proletaryası gibi Şark'ın derin karanlığındaki mazlum ve fukara halkları da kendi etrafında birleştirmeye ve emperyalizme karşı Asya'da yükselecek büyük bir yumruk hazırlamaya muvaffak olmaktır. Birinci Kongre'den beri Enternasyonal'in aile efradından olan Türkiye, İran ve Rusya içindeki Türk, Tatar komünist teşkilatlarının bu ikinci yıl içinde bugün faaliyet ve kuvvetlerini birleştirerek bu maksadı temin etmeleri, tarihin kendilerine yüklediği bir vazifedir.

Bu münasebetle Lenin yoldaşın bir sözünü hatırlatıyoruz: "*Şark'ta inkılâp, Şark komünistlerinin bilâvasıta kendi işleri olmalıdır.*" Filvâki Şark'ın Garp'tan pek farklı ve başka mahiyette olan iktisadi ve ruhi sıfat ve hususiyetlerini göze alsak bu sözün ehemmiyeti anlaşılmış olur. Şüphesiz ki Şark'ta inkılâp hareketlerinin nabzından anlayacak gene Şarklıdır.

Fakat şunu da ilave etmeli ki, teşhis derecesinde tedavinin de derecesi inkâr olunamaz. Ameliyat ve tedaviye dair meselelerde tecrübe, maharet ve teknika tamamıyla Avrupalı inkılâpçı yoldaşlarımızda temessül ve temerküz ediyor. Hâlihazırda, emperyalizm ve sosyalizm muntazaman iki cephe halinde karşı karşıya durduğuna göre, Şark inkılâpçılarının Garp'tan tam bir müzâheret ve kuvvet almadıkça iş görmeleri imkânsızdır.

Onun için Şark'ın inkılâpçı komünist teşkilatları, daire-i faaliyetlerini ilerlettikçe Üçüncü Enternasyonal'inde Şark için faaliyet ve müzâheret inkişaf ettirmesi, beynelmilel içtimaî inkılâp namına mukaddes bir vazifedir.

Cihânşümul inkılâp hareketlerinde Garp proletaryasından müstakil olarak Şarkta iş görmek nasıl bir vâhime ise, Şark'ı Garp'tan ayırmak ve birini diğeri namına feda etmek de büyük ve tarihi bir hata olur.

Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi'ne iştirak eden Garp ve Şark komünistlerinin bu hakikatlere kıymet vereceğini Şarkta inkılâbî teşkilatın ruhlanmasına hâdim büyük adımlar atarak ikinci senelik faaliyet devresine zafer ve ikbâl ile gireceklerini kuvvetle ümit ediyoruz.

Mustafa Suphi[6]

----------o----------

[6] Emel Akal, Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022, S. 77 vd.

TÜRKİYE ZAHMETKEŞ AHALİSİNE DAVETNAME[7]

No. 6-54, 22 Temmuz 1920 (Yeni Dünya)

Yetmiş iki sene evvel cihâna: *"Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!"* şiarı atılmış idi. O zamandan beri Avrupa ve Amerika'da proleterler, ecîr sınıflar mühîb teşkilât vücuda getirmişler; işçileri sefalet içinde tutan kapitalizm ve emperyalizm ile mücadeleye girişmişler; bu gaddar sınıfları sarsmaktan bir an bile hâli kalmamışlardır. Gerçi ümit olunduğu gibi -bazı hain sosyalistlerin hıyanetiyle- harbî umumîye mâni olunamamışsa da proleterlerin daimî mücadelesi Avrupa ve Amerika hükûmetlerini düşündürüyor. Her an her tarafta inkılâbın karîb olduğunu gösterecek alâmetler görünüyor.

Üç seneden beri kahraman Rusya komünistlerinin cihân kapitalizm ve emperyalizmine karşı mertçesine gösterdiği mukâvemet her memleketin proleterlerine şanlı bir misal olmalıdır. Rusya'da başlayan içtimaî inkılâp sönmeyecek, ebediyen şaşaapâş olacak bir halâs güneşidir. Bütün cihan rençberleri, işçileri, ecîrleri bu güneşten feyz ve nûr almalıdır.

Garp proleterlerini zulüm ve gadr altında inleten burjuvazya Türkiye amele ve rençberlerinin boynuna bir esaret zinciri takıyor. Yüz seneden beri Türkiye zahmetkeş ahalisini demir pençesiyle tazyik eden Avrupa'nın burjuvazya hükûmetleri değil midir? On iki seneden beri harbin âlâm ve ızdırâbâtıyla inleten onlar değil midir? Türk esnafını, zanaatçılarını fakir ve zarurete dûçâr edenler yine o zalimler değil midir? Şu anda Anadolu'nun cismini, ruhunu rencide eden yine o hükûmetler değil midir? Halbuki Anadolu'nun unutulmuş, her nimetten mahrum bırakılmış, kan tere batmış, her istikbal ümidini kaybetmiş işçi ve rençberleri dünyanın muntazam işçi hareketlerine karşı pek bigâne duruyor.

Yoldaşlar artık bu felâketli, ıstıraplı hayata nihayet vermeliyiz!

---

[7] Türkiye İştirâkiyun Teşkilâtı Merkezi Heyeti imzalı bu bildiri, 1 Eylül 1920'de Bakü'de toplanmasına karar verilen Doğu Halkları Birinci Kurultayı'nı duyurmak için Türkiye emekçilerine yapılan bir çağrıdır.
Merkezi Heyet adına Mustafa Suphi tarafından kaleme alınmıştır. Mustafa Suphi, Komünist Enternasyonal'in bütün yakın-doğu mazlum milletlerinin komünistlerini ve emperyalizm ile mücadeleye karar veren bütün devrimci-halkçı teşkilatları Bakü'de toplanmaya davet ettiğini belirterek; *Ey Türkiye'nin kahraman inkılâpçıları, bu kurultaya katılın* demektedir. (Mete Tunçay, "*Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya*'sı sf. 269'da Bakü Yeni Dünya'larında Mustafa Suphi imzalı makaleler arasında bu makaleyi de saymaktadır.)

Ya şimdi umum cihan proleterleriyle beraber kıyâm eder ve halâsımızı temîne muvaffak oluruz yahut pek uzun bir zaman için esâret halinde kalmak tehlikesine düşeriz. Halâsımız ve kuvvet ve hayat bulma meselesi işte bu merkezdedir.

Türkiye rençberlerinin ıztırâbâtı yalnız asabî ihtirâsâtından ileri gelmiyor. Bedbaht Anadolu ve Rumeli satılmış, vicdansız İstanbul'un seyyâtına ve harîs âyân ve eşrâfın ihtirâsâtına kurban olup gidiyor.

Karl Marx'ın bütün dünya işçilerine tevcîh ettiği işâr son zamanlara kadar memleketimizin zulüm ve karanlık duvarlarını delerek rençberlerimizin kulağına kadar varamamıştı. Ancak şimdi bu sene kızıl inkılâbın tarrâkasıyla beraber bu nida-yı hürriyeti işitebiliyorsunuz: Muazzez yoldaşlar, bu seslere icâbet ediniz. Şark-ı karîb mazlum milletlerinin kavgasına şitâbân olunuz!

Kapitalizm ve emperyalizm boyunduruğunu boynunuzdan atmak, başlanılmış mukaddes mücâhedeye taze bir azim ile atılmak için kardeşçe toplanıp anlaşmaya, umumi bir mücadele planı tanzimine lüzum vardır. İşte bu maksatla Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi İcra Komitesi bütün Şark-ı Karîb mazlum milletlerinin komünistlerini ve emperyalizm ile cidâle karar veren bilcümle inkılâpçı-halkçı teşkilatı Bakü'de toplanmaya davet ediyor. Bu konferansta Avrupa komünistlerinin ve inkılâpçılarının da mümessilleri hazır bulunacak, orada bütün halâs meseleleri görüşülecek, istikbâlde müştereken ve yoldaşça takip olunacak istikamet çizilecektir.

Ey Türkiye'nin kahraman inkılâpçıları, bu içtimâa iştirak ediniz. Konferansa koşunuz!

Yaşasın bütün dünya işçileri! Yaşasın Üçüncü Enternasyonal!

Türkiye İştirâkiyun (Komünist) Teşkilâtı Merkez-i Heyeti

Mustafa Suphi[8]

----------o----------

[8] Emel Akal, Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022, S. 104 vd.

EMPERYALİST İNGİLTERE VE SOSYALİST RUSYA

No. 7-55, 26 Temmuz 1920 (Yeni Dünya)

Birçok müzâkere ve birçok tasavvur ve tereddütlerden sonra İngiliz emperyalizmi ile Sosyalist Rusya Şûrâlar Cumhuriyeti'nin birbirlerine ne gibi şartlarla ve derece dost olabilecekleri meydana çıktı. Kapitalizmin en keskin tırnakları ile mücehhez olan İngiltere'nin inkılâpçı Rusya'ya yanaşması esas itibarıyla şüphesiz ki Şark'a doğru ilerlemekte olan büyük yangının Hindistan'a sirâyeti ihtimalini bertaraf için başlanmış bir manevra idi. Filvâki büyük inkılâp rüzgarlarının tesîrine verilmiş olan mazlum Şark milletleri içindeki hareketin kolaylıkla durdurulamayacağını anlayan İngiliz emperyalizmi bir taraftan Moskova'ya baş eğerek söz politikasına girişmiş diğer taraftan ise yeni Lehistan cihangirleriyle Kırım'da yerleşen Çar taraftarı Vrangel'e para ve silah yardımına kuvvet vermişti. İngiltere, bir diğer tarafı avutmak suretiyle asıl maksadına hizmet ediyor ve yeryüzündeki inkılâp hareketlerinin bugünkü merkezi olan Moskova bürkânını söndürüp bastırmak istiyordu. Fakat Bolşeviklerin de pek safdil olmadıklarını ve onların da bu müzâkerelerden maksatları, olsa olsa, hız almak için bir adım geri atmaktan başka bir şey olmadığını pekiyi anlamış olmalı ki, sonraki teklifleriyle eski tasavvurlarının mahiyetini apaçık meydana koydu.

Böylece Kızıl Ordu hain Ban çetelerini Varşova'ya doğru süpürmeye başlayınca, Büyük Britanya Hariciye Nâzırı Gürzon Cenapları sulh için tavassuta girişiyor. Ve fakat bir taşla iki kuş vurmak istiyor: Hem Lehistan'a selâmet, masûniyet, hem de cenupta Vrangel çirkefine Kırım adasını melce olarak temin etmeye çalışıyor. Şarkın mazlum milletlerinden birine taalluk eden ve sosyalist Rusya federasyasında yer tutan cennet gibi bir memleketin çarlık taraftarı aks-i inkılâpçılara yuva olarak tahsisi gibi bir teklif ile hem milletler ittifâkı namına, tavassuta girişen İngiltere, bu teşebbüsüyle çaresizliğe işaret olan büyük bir demagogluk göstermiş oluyor. Şimdi İngiltere, Rusya Şûrâ Cumhuriyeti'nin, Lenin, Troçki ve Çiçerin imzalarıyla kendisine tebliğ olunan ve her türlü tavassutu reddeden beyannameyi okuyunca kim bilir, daha ne gibi ibliskârlıklara tevessül edecektir?! Fakat Lord Corc ve Gürzon'lar hangi çareye tevessül etmesinler.

Emperyalist İngiltere o muazzam donanmasına ve bütün o cihangir diplomasyasına rağmen tehdîdini yerine getirecek kuvvetten mahrum, aciz ve

miskin bir devr-i ikbâl yaşamaktadır. İngiltere altın kuvvetiyle Asya ve Afrika'nın renkli askerlerini bir taraftan inkılâpçı Türkiye ve İran üzerine gönderip diğer taraftan ise bütün siyasi ve mali hamlelerini, sosyalist Rusya'ya tevcîh ederken, Şark milletlerinin inkılâpçı amele, rençber ve askerleri Rusya etrafında toplaşıyorlar. Hindistan, Avusturalya, Amerika, Lehistan, İran, Türkiye, İngiltere, Amerika...ilh proletaryalarından yüzlerce vekillerin kongresinde insanlığın beynelmilel mukadderâtını halle çare aramaları, bütün dünya işçilerinin bir inkılâp merkezi etrafında birleşip kuvvetlenmeleri bunun en büyük misalini teşkil ediyor. Muzaffer Kızıl Ordu'nun, İkinci Kongre'nin 21 Temmuz tarihli celsesinden Üçüncü Enternasyonal'in kahraman ordusu olarak ilânı ise, onun ehemmiyetini gösteren daha parlak vakalardan sayılmalıdır.

Gönül arzu ederdi ki, Rusya Kızıl Ordusu gibi Türkiye ve İran inkılâpçı orduları da Üçüncü Enternasyonal'in bayrağı altında emperyalizme karşı kuvvet ve mehâbetini göstersin; bütün dünyanın mazlum evlâtları kardeşlik terâneleriyle bu kırmızı bayrak altında bilfiil birleşsinler de kapitalist ve tamahkâr köhne âlemin emellerini bir daha düzelemeyecek surette mahv ve harap etsinler.

Öyle ise kahrolsun zalim ve ifrit emperyalizm ve buna alet olan yalancı milletler ittifâkı. Yaşasın hakiki kardeşliğin merkezi: Üçüncü Enternasyonal ve onun kuvvetli silahı olan kırmızı inkılâpçı ordular...

Mustafa Suphi[9]

----------o----------

[9] Emel Akal, Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022, S. 121 vd.

ZULME KARŞI İTTİFAK[10]

26 Temmuz 1920, (Erzurum) Albayrak Gazetesi

"Bakû'de münteşir "Yeniyol" gazetesinin şu serlevha altında Mustafa Suphi imzasıyla neşrettiği başmakaleyi ehemmiyetine binâen derç ediyoruz."

Memleketimizden alınan haberler son fırsatların kaçırılmamış olduğunu gösteriyor. 15 evvel (?) Anadolu'da başlayan millî hareket, halkı Avrupa emperyalizmine karşı ayaklanmakla beraber bir taraftan da memleketin ateşli damarlarında çalkanan muntazam infilâk teşkilatları içinde temerküz ediyor. İktisadi menfaati anlamaya başlayan Türk rençberleri he tarafta teşkilatlarının bitirmişlerdir. Bu teşkilatlar İngiliz ve Yunan yağmacılarına karşı cidâl ve harbin can kuvvet menbâlarıdır.

Hakikaten Anadolu'da başlayan harekât Erzurum', Sivas ve Uşak'ta toplanan millî kongrelerde resmileşmiş ve bu kongrelerin şimdiki icra heyetleri başlarında Mustafa Kemal Paşa bulunmak üzere gerek İstanbul ve gerekse Avrupa hükümetleriyle münasebata girişmiştir. Şimdiye kadar geçen altı ay zarfında her tarafta Kafkas'ta, Dağıstan'da, İran hudutlarında Türk inkılâpçılarının kıyamcı zabitlerinin faaliyetlerine devamı, Anadolu harekâtının gittikçe kuvvet bulduğuna aşikâr alâmetlerdendir.

Hâlihâzırda Boğazları elde tutan İngilizler, Akdeniz'e tamamıyla hâkim olmuşlardır. İngiliz emperyalizminin kendisine ne kadar pahalıya mal olursa olsun, bu vaziyeti terk etmeyeceği muhakkaktır. Kezalik, Anadolu'nun garp sahillerine Yunan'ı yerleştirmek ve Ermeni, Kürt veya Acemleri yerleştirerek, bütün Şarkî Arabistan'ı ve Mısır ve Hindistan'ı Küçük Asya Türkleri tesiratından kurtarmak ve halâskâr inkılâbı boğmak planı, İngiliz ve Fransa emperyalizm planlarından öyle kolayca çıkmayacağı Türk inkılâpçılarına malum olsa gerektir. Bunun için İngiltere ve Fransa, İstanbul'un Müslüman-

---

[10] "Zulme Karşı İttifak" başlıklı makale, Yavuz Aslan'ın editörlüğünde yayınlanan "Albayrak Gazetesi 1919-1921" adlı derlemede yer almıştır. O yıllarda Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesinin "Müdürü ve Başyazıcısı" Süleyman Necati (Güneri) (1889-1944) Bey'dir. Gazetenin 26 Temmuz 1920 tarihli nüshasında; Mustafa Suphi imzalı bu makalenin Bakü'de yayınlanan "Yeniyol" gazetesinden alındığını ve "ehemmiyetine binâen" Albayrak gazetesinde basıldığı notu düşülmüştür.

lar elinde kalacağına dair hoş balonlar uçuruyorsa da kıyamcıların buna aldanmayacağı şüphesizdir.

Türkiye'nin mukadderatı hakkındaki son söz mürekkep kongrelere değil, halk ve memleket için baş ve canıyla bütün varlığını ortaya koyan müsellah inkılâpçılar teşkilatına ait kalacaktır. Ötede beride memleketi tam manasıyla tasalluttan, zulümden kurtarmaya azmetmiş ve son sözünü ellerindeki silaha bütün mevcudiyetiyle bağlayan ve Türkiye'yi Avrupa emperyalizminden kurtarmaya hakikaten çalışan azimkâr kıyamcılarla yakından münasebâta girişiyoruz. Rusya'da içtimaî inkılâpçıların kuvvetlenmesi hususunda kan ve kuvvet sarfetmiş Türk İştirakiyûn Teşkilatı'nın Anadolu inkılâpçıları ile tesis eylediği münasebât ve Rusya Şûrâ Hükümetinin, Türkiye kıyamcılar hükümet-i muvakkatasıyla ittifak esaslarına hazırlanıyor demektir.

Hem öyle ittifak ki bugün tabîî mevcut ve muhakkaktır. Çünkü inkılâpçı Rusya da karşısında aynı düşmanları buluyor, binâenaleyh müşterek düşmana, zulme, esarete, ihtikâra karşı kıyamcı Türkiye ve inkılâpçı Rusya'nın ittifakı bir emri vakidir...

Mustafa Suphi[11]

----------o----------

[11] Yavuz Aslan (Genel Koordinatör-Editör), *Albayrak Gazetesi 1919-1921*, Atatürk Üniversitesi, Yayın No: 1001, Erzurum 2012, S. 325

ANADOLU'DAN GELEN ELÇİLER VE ANADOLU'YA YARDIM[12]

Temmuz 1920, Bakü

Çoktan beri Anadolu'dan gelecekleri beklenmekte olan Türkiye Büyük Millet Meclisi elçilerinden mürekkep fevkalâde heyetin Tuapse yoluyla Moskova'ya vardıkları haber alındı.

Bu heyet başta Büyük Millet Meclisi İktisat İşleri İcra Vekili Yusuf Kemal ve Hariciye İşleri Vekili Bekir Sami Beyler olduğu halde, Lazistan Mebusu Osman ve Müşavir Dr. İbrahim Tali ve Seyfi Efendilerden mürekkeptir. Yusuf Kemal ve Bekir Sami Bey her ikisi de Avrupa'da tahsillerini ikmal eden, Türkiye'nin en temiz ve muteber simalarındandır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın kudret ve hükümeti zamanında birer mevki sahibi olmakla beraber fikirce istiklâllerini muhafaza etmiş ve vicdanlarına karşı saydıkları işlere karışmamak cesaretini göstermiş, adetleri az siyasilerden olan bu zatların beynelmilel Rusya ile münasebete vasıta olarak seçilmeleri Büyük Millet Meclisi namına birer muvaffakiyettir. Bu zatların maziye ait hayatları gibi eski arkadaşımız Yusuf Kemal'in bu sefer elimize varan mektup meali Anadolu'daki hükümet başçılarının simalarını açıkça gösteriyor. Anlaşılıyor ki, Büyük Millet Meclisi gibi Kuva-yı Milliye Ordusu'nda halkın ihtiyacına uygun ruh ve fikir uyanmakta ve zavallı Türkiye amele ve rençberlerinin acıklı hali öteden beri zulme, istibdada her ne sebeple olursa olsun alet olan bu eski müesseselerin bile yüreğini yakmaktadır. Biz herhalde Yusuf Kemal'in bu yoldaki yazılarını sırf şahsi teessüratın neticesi değil, belki Anadolu inkılapçılarının iş ve duygularına bir makes olarak telakki etmek istiyoruz. İçtimaî inkılâp, mazlum insanlığı teşkil eden türlü kümeler hakkında cığsız, hudutsuz tahassüslerle doludur. Bizler cihanşümul inkılâbın bugünkü mücemmi ve merkezi olan Rusya'da çalışan komünistler, elimizde Marx'ın kitabı olduğu halde din, millet, ırk ve renk ayrımı yapmaksızın herhangi milletin olursa

[12] Mustafa Suphi'nin bu önemli makalesi bizim göremediğimiz bir (Bakü) Yeni Dünya'sında basılmış olmalıdır. O aylarda Türkiye'nin Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh), İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) beyler ve diğer heyet üyeleri 19 Temmuz 1920 tarihinde Sovyetlerle görüşmelerde bulunmak üzere Moskova'ya gitmişler. Mustafa Suphi'nin yukarıdaki makalesi Türk delegelerinin Moskova'ya gelmeleri vesilesiyledir. Görüşmeler, Hariciye Komiseri Çiçerin'le 13 Ağustos 1920'de başlamıştır. Türk Sovyet görüşmeleri fasılalarla devam etmiş ve 16 Ocak 1921'de iki ülke arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ile sonuçlanmıştır. (Bakınız: Baskın Oran (Editör), *Türk Dış Politikası, Cilt 1, 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, S. 166 vd.)

olsun mazlum insanlarını kurtarmak emeliyle en uzak ufuklara doğru atılmaktan, en karanlık zulüm deryaları içinde çırpınan mağdur milletlere el uzatmaktan çekinmiyoruz. Bugün Türkiye ahalisi ise umumiyetle Avrupa ve Amerikan emperyalizminin, Yunan ve İngiliz korsanlarının yağmacılıklarına karşı hayatın(ın) en tehlikeli anlarını yaşıyor; Türkiye amele ve rençberleri, ellerinde tuttukları son ekmek dilimini gasıplara kaptırmamak için mübarezenin, harbin en büyük ağırlıklarını öz sırtlarında taşıyorlar. Türkiye amele, rençber ve askerlerinin bu mübarezede Sosyalist Rusya ile Üçüncü Enternasyonal'in her türlü muavenetine, şüphesiz ki hakları vardır. Kıyamcı Türkiye'ye azamî mikyasta yapılması lâzım gelen bu muavenetin, yalnız müşterek düşman olan Avrupa ve Amerika emperyalizminin Küçük Asya cephelerinde sıkıştırılıp ezilmesi nokta-i nazarından değil, Şark ve Garb'ın beynelmilel münasebatı cihetinden de büyük ehemmiyeti olacaktır.

Bir kere Türkiye, bütün o eski şöhret ve kutsiyetleri ile umumiyetle Şark memleketleri içinde hususiyle Hindistan'da büyük bir yer tutuyor. Türkiye'nin böyle muhtaç ve tehlikeli bir devrinde sosyalist Rusya'dan göreceği yardım içtimaî inkılâba Şark'ın gönlünü kazandıracak, bu ise tırnaklarını Asya'nın ruhuna saplayan İngiltere hesabına büyük bir darbe olacaktır.

Diğer taraftan kıyamcı Türkiye'nin Anadolu yarımadasından İngiliz ve Yunanlılara karşı mübareze ile Rusya Şûralar Cumhuriyeti'nin yardımı sayesinde geçirebileceği bir kış daha, amele ve rençber teşkilâtlarının biraz daha büyümesine yardım ederek, emperyalizme karşı acılan bu cidal, bir müddet sonra artık yalnız harbî değil, belki içtimaî ve beynelmilel bir mahiyet alacaktır. Türkiye amele ve rençberlerinin hadisat arasında kendi varlıklarını kendi sınıfî menfaatlerini hissettirmeleriyledir ki, mübareze en katî, en şanlı ve ebednişan azimlerle kuvvet bulacak ve o vakit İngiltere ve emperyalizm ile itilaftan hiçbir siyasi ve hiçbir kumandan bahsedemeyecektir.

İşte bütün bunlar için Anadolu'da vekayiin biraz daha inkişafına, biraz daha vakte ve biraz daha fırsata ihtiyaç var. Önümüzdeki iki ay zarfında Avrupa ve İngiliz cihangirleri Anadolu kıyamcılığını bastırıp hükümeti himayeleri altındaki Sultan'a vermeye muvaffak olursa içtimaî hareket karşısında büyük bir duvar yükselmiş olacak ve bundan Azerbaycan ve bütün Rusya Şûraları müteessir olmuş olacaktır.

Onun için her türlü güçlüğü, fedakârlığı göze alıp ve her türlü tereddütten vaz geçerek kıyamcı Türkiye'ye ve onun bu sefer Moskova'ya gelen hakikî vekillerine mümkün yardımı yapmak bugünün bize yüklediği borçtur.

Mustafa Suphi[13]

----------o----------

[13] Meral Bayülken – Emel Seyhan Atasoy (Transliterasyon), *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, S. 78 vd.

TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI BİRİNCİ KONGRESİ'NDE MUSTAFA SUPHİ'NİN KONUŞMALARI[14]

TKP Birinci Kongresi Üzerine Kısa Notlar:

28 Ağustos 1920 tarihinde Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi yaptığı toplantıda; TKP kongre sürecinin ayrıntılarını görüşmüş; Bu toplantıya Nerimanov, Hüseyinov, Stasova, Eliava, Nanayşvili, Karayev, Leminadze, Mikoyan katılmış ve "Stasova, Nerimanov ve Karayev" özel olarak görevlendirilmiştir.

TKP Birinci Kongresi 10-16 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de Kızıl Ordu Kulübü'nde toplanmıştır. Kongreye tam oy sahibi 32, istişari oy sahibi 42 delege katılmıştır. Kongreye; Azerbaycan Komünist Partisi'nden Başkan Neriman Nerimanof, Harbî Komiser Ali Haydar Karayef, Bakü Bahriyeliler Şûrâsı Vekili Kasımof, Azerbaycan Maarif Komiseri Dadaş Bünyadzade, Dağıstan K. P. Adına Celâl Korkmazov, Komintern adına da; Pavloviç ve Stasova katılmıştır. Kongre, konuklardan bazılarının da söz aldığı açılış konuşmalarından sonra, 11 eylülde çalışmalarına başlamıştır. Kongre kitapçığına göre; Parti üyelerinden Abid Alimov, (Kayserili) İsmail Hakkı, Hilmioğlu İsmail Hakkı, Nazmi, Ahmet Cevat, Zinalli, Mikadze, Mehmet Emin, Lütfi, Sacit, Ethem Nejat, Yakup, Abdurrahman, Lütfi Necdet, Bridman ve Naciye Yoldaşlar farklı konulardaki görüşlerini açıklamışlar; Parti programı -genel prensipler ve asıl program-, Anadolu'da durum, Merkezî Heyet'in faaliyetleri, Müstemlekât meselesi, Milliyetler meselesi, Kooperatifler üzerine, Ziraî kooperatifler, Hurafeler ile mücadele hakkında, Federasyon meselesi üzerine, Arazi meselesi, Mesken meselesi, Şerî mahkemeler üzerine, Ayrı ayrı çalışan komünist teşkilâtların birleştirilmesi üzerine, Kadın hareketi üzerine, Köylüler arasında çalışma üzerine konuşmalar yapmışlardır. Mustafa Suphi, Kongre açılışı ile ilgili konuşmasından sonra, "Türkiye Komünist Teşkilâtı Merkezî Heyeti Faaliyetleri" başlıklı uzun konuşmasında TKP'nin o güne

---

[14] Türkiye Komünist Partisi Birinci Kongresi üzerine; Kongre hazırlık süreci, Kongre'ye katılanlar, Kongre'nin açılışı, Kongre oturumları, Mustafa Suphi ve diğer katılımcıların konuşmaları, kabul edilen kararlar, TKP programı ve Teşkilat Nizamnamesi görüşmeleri ve kabulü, Kongre kapanış konuşmaları vb. ile yukarıda derlediğimiz bilgiler ve Mustafa Suphi'nin konuşmaları için kaynak: (*Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi 10-16 Eylül 1920,* Emel Seyhan Atasoy – Meral Bayülgen -Derleyenler-, Sosyal Tarih Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2018) ve (Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, S. 492 vd.)

kadarki faaliyetlerini anlatmıştır. Müstemlekât ve Milliyetler hakkında kararlar, TKP'nin program esasları üzerine görüşleri, Kongre sırasında ortaya çıkan; Hurafeler, Federasyon ve Şeriye mahkemeleri konusundaki tartışmalara da katılarak düşüncelerini açıklamıştır. Kongre, Komünist Enternasyonal adına Pavloviç ve Mustafa Suphi'nin kapanış konuşmasıyla çalışmalarını 16 Eylül'de tamamlamıştır. TKP programı 49 maddeden, Teşkilât Nizamnamesi 54 maddeden oluşmaktadır. Aşağıda Mustafa Suphi'nin Kongre sırasında yaptığı konuşmalar yer almaktadır."

1. MUSTAFA SUPHİ'NİN TKF BİRİNCİ KONGRESİ'Nİ AÇIŞ KONUŞMASI

Türkiye Halk İştirakiyun Teşkilâtının Birinci Kongresi'ni açmakla kendimizi bahtiyar addediyoruz.

Arkadaşlar, bir zamanlar bir hayal halinde telâkki olunan komünizm, bugün Rusya'da meydana getirdiği hayat ile kurduğu yeni şekl-i hükûmetle, Kızıl Ordusu ile amele rençber ahali içerisinde kuvvetlendirdiği teşkilâtıyla şarkın ve bütün dünyanın mazlum millet ve sınıflarına pek büyük ümit veriyor.

Son aylar zarfında bize görünen iki büyük manzara bu ümitlerin ne kadar esaslı olduğunu gösteriyor. Bu manzaralardan biri, Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi'dir ki orada şark ve garbın muhtelif mahallerinden gelmiş 37 millete mensup amele ve rençber vekilleri içtimâ etmişti. Bu içtimâ proletarya hareketlerinin yeryüzünde ne derece kuvvetli olduğunu gösteren aşikâr ve maddi bir delildir. Diğer taraftan içtimâını henüz bitiren Beynelmilel Şark Kongresi'nde şarkın muhtelif milletleri; Hintliler, Cavalılar, İranlılar, Türkistanlılar, Buharalılar, Dağıstanlılar, Kırımlılar, Türkiyeliler ve Gürcistan ve Ermenistan mazlum milletleri tarafından gönderilen binlerce vekil bir yerde toplanarak aynı hedefe doğru amel ve iradelerini ilân etmiş olmakla Avrupa cihangirlerine karşı azîm ve maksatlarını anlatmış oldular. Üçüncü Enternasyonal'in kongresi son celsesini kapatırken, Rusya'nın muzaffer Kızıl Ordusu'nu dünya proletaryasının ve şark mazlum milletlerinin hâdim ve müdafii bir ordu ilân etmiştir. (Şiddetli alkışlar)

Bakû'da toplanan Beynelmilel Şark Kongresi de Avrupa ve Amerika'nın zalim ve hunhar emperyalizmine karşı mukaddes mübareze ilân etti. (Şiddetli alkışlar) İşte bu iki misal karşısında Bolşevizm'in yeryüzündeki içtimaî inkılâba nasıl esaslı istinatgâh olduğu meydana çıkıyor. Türkiye'deki son vakaları tetkik etseniz, gelen arkadaşları dinleseniz, fırkamıza gönderilen mektupları görseniz, memleketimizin son ümidinin Bolşevizm'de olduğu kanaatini anlarsınız. Arkadaşlar, Rusya inkılâb-ı kebiri son üç sene zarfında

icazkâr numuneler görmüştü. Hiç kimsenin ümit etmediği halde Rus proletaryası evvelâ bir inkılâp ordusu vücuda getirdi ki cihanı hayran bıraktı. İşte bu inkılâp demir ellerini şarka uzatıyor. Şark siyaseti Üçüncü Beynelmilel'in ruznamesinde birinci maddeyi teşkil ediyor. Bu meselede en ziyade alâkadar olanlar şüphesiz bizleriz. Biz Türk komünistleri bu hareketin kıymetini bilmeli, tarihin kaydedeceği bu fırsatı iyi takdir etmeliyiz. Biz de kendi memleketimizde Avrupa emperyalizminin ve harici ve dahili düşmanların haddini bildirmeliyiz. Bütün bu arzularımızı tasavvur ve temenniden hakikat haline koyacak, bu kongredir. Türkiye Komünist Kongresi, Rusya'dan uzanan bu demir elleri tutabilecek kuvvetler yetiştirecek ve fırkamız yalnız Türkiye'de değil, bütün şarkta inkılâbın alemdârı olacaktır. (Alkışlar) Onun için Yaşısın Komünist Fırkası! (Alkışlar) Yaşasın bütün komünist fırkalarını har-i aguşunda toplayan Üçüncü Enternasyonal! (Alkışlar ve Marş) Yaşasın şarkta birinci inkılâp ocağı kuran Azerbaycan Şûrâ Cumhuriyeti. (Alkışlar ve Marş)

-----o-----

2. TÜRKİYE KOMÜNİST TEŞKİLÂTI MERKEZÎ HEYETİ'NİN FAALİYETİ (LÂYİHACI MUSTAFA SUPHİ YOLDAŞ)

Türkiye Komünist Teşkilâtı'nın faaliyeti hakkında lâyihayı esas itibariyle ikiye ayırmak lâzım gelir: Biri "tenevvür", diğer "teşekkül" devri.

Tenevvür devri: Bu devrin mâhiyetini, mânâsını anlamak için Rusya'da inkılâbın henüz başlamadığı zamanlara kadar geri gitmelidir.

Cihan harbinin zuhuru ile memleketimizin mağdur sınıflarından yüzbinlerle amele ve rençberin asker sıfatıyla Rusya'ya esir düşerek Sibirya, Türkistan ve Kafkasya ve nihayet İdil ve Ural boylarındaki demiryolu, fabrika ve köy işlerinde hah nâhah çalıştırılmaları, esasen hayatta zahmetle yoğrulmuş, Türkiye işçileriyle Rus proletaryası arasında dostluk ve yakınlık hususuna vesile oluyor. "10" Temmuz İnkılâbından beri açılan harp sahnelerinde facialı roller oynamaya mahkûm edilen Türk rençber ve askeri bu temastan büyük feyizler alarak sınıfî mübarezede Rusyalı amele yoldaşlarla beraber hareket başlıyorlar: Ücret ve iş müddeti hakkındaki hareketlere, tatil-i eşgallere iştirak ederek, arkadaşlarının itimat ve muhabbetlerini celp ediyorlar. Vaktiyle memlekette halkçılık ve sosyalistlik hayaline hizmet edip belâdan belâya uğrayan ve nihayet muhaceret ve esaret yoluyla bu işçiler kafilesi içinde çalışmaya mecbur olan muallim, muharrir inkılâpçılarımızdan bazı gençler ise hem amele ile beraber taş taşıyıp, çalışarak kapitalizmin ve harpten doğan gaddarlığın ağırlığını bizzat kendi hayatlarında hissediyor, hem de diğer

taraftan amele ve rençber halkımız içinde tufeylî unsurlara ve umumiyetle işleticilere karşı kaynamakta olan düşmanlık duygularının sınıfî ve inkılâbî cidâle esas olabilecek derecede tebarüzüne şahit oluyorlar. İşte bu gibi tesirât iledir ki, Rusya'daki Türk amele ve rençberleri ile Bolşeviklerin münasebeti 1915 senesinden itibaren başlamış ve umumiyetle sermayedarlığa, çar saltanatına nihayet Avrupa harbine karşı teşvikatta bulunan Bolşevik edebiyatı Türkler arasında büyük revaç kazanmıştır. Bu edebiyatın iki sene zarfında amele kulüplerinde dağıtılarak gizli köşelerde tercüme ve telif edilmesi sayesinde mağdur ve mutaassıp rençber ve askerimiz arasında, kendi gaddar ve vahşi kuvvetlerimize, zalim hükûmet ve hükümdarlarımıza, şan ve şöhret düşkünü müfteris paşalarımıza karşı söz söylemek imkânı hasıl olmuştur.

1917 senesi şubatında Rusya'da başlayan inkılâbın Kerenski zamanına ait ilk kısmında bu gizli faaliyet daha açık bir şekle girerek Bolşeviklerin şehir ve köy işçi ocaklarında içtimaî inkılâbın yaklaştığına dair açıktan açığa tebligat devri başlamış ve Türk Bolşevikleri de gerek kendi hemşerileri gerekse Müslüman ahali arasında Marksizm ve komünizm hakkında konferanslar tertip etmiştir.

Teşrinievvel vekayiinin başlamasıyla fabrikalarda ve diğer iş ocaklarında çalışan Türk işçilerinin topluluklarına halel gelerek herkes, ele geçen fırsat ve hürriyetten faydalanıp memleketlerine gitmek üzere türlü yerlere dağılıyor. Evvelce Bolşeviklerle münasebet peyda edenler içtimaî inkılâbın payitahtı kırmızı Moskova'ya geliyorlar ve buradaki Tatar inkılâpçılarıyla kol kola vererek 1918 senesinin ilk aylarında Osmanlı şivesinde olarak (Yeni Dünya) gazetesini çıkarmaya başlıyorlar.

Yeni Dünya'nın intişara başladığı tarih, Bolşevizmin Rusya'da tevessü ve taammümüyle Rus askerlerinin Kafkasya'dan ric'ate ve bu fırsattan istifade eden Osmanlı ordularının Kafkasya'yı istilâya başladıkları devre tesadüf ediyor. Osmanlı Ordusu Bakû gaz madenlerini ele geçirerek diğer taraftan Almanlarla beraber Dağıstan, Kuban ve Ukrayna üzerine tesisler yaparak inkılâpçı Rusya'yı ışık ve ekmekten mahrum etmek tehdidini ikâ ediyorlar. Osmanlı hükûmet ve ordusu başında buluna "İttihat ve Terakki" fırkasının Türk ve Müslüman memleketlere ait istilâ ve ittihat hırsları bütün şark memleketlerine sirayet ederek Müslüman kuvvetlerinin azatlığı Osmanlı istilâsında gördükleri bu devir Türkiye Bolşevikleri için, muhit-i faaliyetlerinde en ziyade sıkıldıkları bir zamanı hatırlatır. Mamafih Yeni Dünya gazetesi bir taraftan Alman kılıcına dayanan bir istilâ hareketinin memleketi ve mazlum halkı pek tehlikeli uçurumlara götürmekte ve azatlığın ancak Rusya gibi Avrupa proletaryası arasında da içtimaî inkılâbın kıyamına bağlı olduğunu söylemekten, diğer yandan ise bu tehlikeyi bir türlü görmek istemeyen pa-

şalar hükûmetinin memleket ve halka revâ gördükleri zulümleri tebliğden geri kalmamıştır. Brest-Litovsk muahedesini imza eden o zamanki muzaffer Türkiye'nin Moskova'daki sefiri Galip Kemalî Bey'in Yeni Dünya ve muharriri aleyhine verdiği üç muhtıra ile protesto, tutulan bu irşat ve muhalefet yolunun tarihi vesikalarını teşkil eder.

Mamafih şunu da derhal söylemeli ki, hakikatin karanlıklar içinde kaybolduğu bu dar ve müziç devir, bize en iyi ve maksada en sadık arkadaşları vermiştir. Muhtelif üsera karargâhlarından çıkıp Kazan'a gelen felâketzede arkadaşların ilk müşaveresi (20 Temmuz 1918) Moskova'da Türk Sol Sosyalistler Konferansını davet etmiş ve konferans Türk Komünist Teşkilâtı'nı doğurmuştur.

İkinci devir: Tenevvür devri burada biterek konferansın seçip ayırdığı Merkezî Heyet doğrudan doğruya teşkilât işlerine girişiyor. Konferansın verdiği istikametler: 1- Rusya ve Türkiye'deki amele ve rençber ve askerlerimiz arasında tebligat ve teşkilât, içtimaî inkılâp cephesinin fikren ve fiilen müdafaası, 2- İlk müsait fırsatta Türkiye'den de celp olunacak vekillerle Rusya'da teşkilât ve vekillerden mürekkep ilk Türkiye Komünist Kongresi'nin davet ve celbi "teşkilâtın fırka haline getirilmesi" suretiyle hülâsa olunabilir.

Konferanstan sonra teşkilâtımız Rusya Komünist (Bolşevik) Fırkası ile daha yakın münasebete girişmekle beraber, benim Bütün Dünya Müslüman İşleri Merkezî Heyet idaresine âzâ ve Beynelmilel Şark Tebligat ve Şubesi'ne reis olmaklığım, bütün faaliyetimizin Rusya'daki Müslüman işleriyle beraber ilerlemesine sebep olarak Merkezî Heyet ilk teşkilât devrinde bütün maddî ve manevî vesaitini Müslüman İşleri Komiserliği'nden alıyor ve kuvvetinin mühim bir kısmını Müslümanlar arasında küflenmiş fikirlerin yıkılarak inkılâp ruhunun yükselmesine sarf ediyor. Bu meyanda Türk komünistleri Tatar Sol Sosyalistlerin Kazan'da davet edilen ilk konferansına iştirak ile programın tespitine fiilen iştirak ettiği gibi, Bütün Rusya Komünist Teşkilâtları'nın Moskova'da açılan Birinci Kongresi'ne de altı vekil vermeye muvaffak olmuştur.

Faaliyetin Dört Cephesi:

Gerek Türkler ve gerekse Müslümanlar arasındaki faaliyetimizi memleket itibariyle İdil ve Ural'da, Kırım'da, Türkistan ve Azerbaycan'da olmak üzere dört kısma ayırmak mümkündür.

1. Teşkilâtımızın Moskova, Kazan, Samara, Ufa ve Saratov gibi İdil ve Ural yollarındaki siyasî hücreleri ilk faaliyet yuvasını teşkil ederler. Bu muhtelif memleketlerde adetleri 500'e baliğ olan Türk komünistleri, mürteci kara kuvvetlerle mübareze maksadıyla Türk esirlerinden kızıl askerler

teşkiline muvaffak olmuş, Ufa ve Kazan'da (Çekoslovak) türedilerine, Orenburg'da ise Dutof bandasına karşı Rusya'nın inkılâp cephesini müdafaada yararlılık göstermişlerdir. İdil ve Ural boyunu Çekoslovak menhuslarından temizleyince, buradaki eski sosyalist Müslüman müesseseleri yeniden ihya edilerek İrtica ile Mübareze Fevkalâde Komisyonu'na teşkilâtımızdan vekil olarak iştirak edilmiş ve Kazan'daki İlmî Heyet yeniden teşkil ve üç ay idare olunarak Tatar maarif ve medeniyetine ait birçok meseleler meyanında hat ve imlâ usulünün ıslahına hâdim bir konferansı da davet edilmiş ve konferans mühim ve faideli kararlarla işinde muvaffak olmuştur.

Moskova ve İdil-Ural'daki faaliyetimiz: Türkiye ile başlayan yeni münasebetimiz teşkilâtımıza beynelmilel teşkilâtlar arasında mevki tutmak liyakatini vermesiyle 1919 Mart'ında Moskova'da içtimâ eden Beynelmilel Müşavere Meclisi'ne bizim vekilimiz de dahil olmuş idi. Otuz dört memleketten birçok vekilin gelmesi üzerine Üçüncü Enternasyonal'in ilânı takarrür etmesiyle Türkiye Komünist Teşkilâtı da Üçüncü Enternasyonal'in Birinci Kongresi'nde vekilini bulundurmuştur. Bu sene temmuz ayında toplanan İkinci Kongre'ye teşkilâtımız iki vekil göndererek inkılâbî müesseseler arasında tasdik ettirmiş ve gelecek kongrelere dört rey ile iştirak hakkını ihraz etmiştir.

Kırım'da: Şark cephesinin kara kuvvetlerden temizlenmesiyle bütün faaliyetini cenup Ukrayna'daki Uskuropatevski (Skoropadski) saltanatı üzerine tevcih olunduğu sıradadır ki, Merkezî Heyet İdil ve Ural'da çalışan bütün faal arkadaşlar için seferberlik ilân ederek Kırım hududuna hareket ediyor. Yeni Dünya gazetesi muharrir, mürettip, huruf ve saire levazımıyla 22 Kânunusani 1919'da Kırım'a varınca, orada Bolşeviklerle çalışan Kırım Kurultayı'nın sol sosyalistlerden mürekkep bir Müslüman Komünist şubesini vücuda getirmiş ve iki ay sonra davet ettiği konferansa on yedi şehir ve köy teşkilâtından otuzu mütecaviz vekilin iştirak etmesiyle Kırım'daki komünistlerin adedi dört yüzü geçtiği anlaşılarak şu kısa zamana ait faaliyetin neticesini görmüştür. Teşkilâtımız bu arada (Kırım Müslüman Komünistler Ülke Bürosu) yanına açılan fırka mektebinden yirmi yedi genç ve münevver komünist yetiştirmeye delâlet ederek, inkılâbî harekete müteayyin eserler hazırlamıştır.

Türklere mahsus olmak üzere Kırım sevahilindeki mahallî teşkilâtlar yanında Türk komünist şubeleri ve idarelerde yaşayan Türkiyeliler arasında küçük mikyasta Türkiye amele ve rençber şûraları teşkil olunduğu gibi, esas yuvası Türk askerlerinden mürekkep olmak üzere Beynelmilel Şark Alayı teşkil olunmuştur.

Kırım'da neşriyat işlerine kuvvet verilerek Yeni Dünya ve Kırım Haberleri isminde iki gazetenin sıra ile her gün çıkarılmasına Kanun-ı Esasî ve

İştirakiyun Programı gibi birkaç eser tercüme edilip basılmasına ve birçok beyannameler neşrine muvaffakiyet hasıl olup, bunlar gerek Kırım içinde gerekse Türkiye sahillerinden gelmekte olan kaçak kayıkçılar vasıtasıyla memleketimizdeki amele ve rençber halka dağıtılmış ve bu kayıklarla arkadaşlardan ve Kırım'daki amele ve rençberlerden birçoğu Türkiye'ye gönderilmiştir.

İngiliz ve Fransız donamalarının tehdidi ve çar saltanatını iadeye çalışan Denikin'in hücumu karşısında 23 Nisan 1919'da ricate mecbur olduğumuz zaman, Kırım'ı inkılâp ateşleriyle tutuşmuş ve bütün azatlık ümitlerini proletarya hareketine bağlanmış bir halde bırakıyoruz. Kırım'da iken hayırhahlık münasebetleri tesis ettiğimiz Milletçi Kurultaycılar bizden sonra çıkardıkları (Millet) gazetesinde bu ümitleri açıktan açığa kuvvetlendiriyorlardı. Sonra aldığımız haberlere göre oradaki Bolşevik arkadaşlarımızdan ve bu hayırhah inkılâpçılardan 17 kahramanın Vrangel haini tarafından telef edildikleri anlaşılıyor. Burada teşkilâtımızın delâletiyle meydana çıkan Kırım hududunda kızıl asker sıfatıyla düşman kurşununa hedef olduklarını ihtiram ile zikretmek lâzım gelir. (Matem marşı.)

Kırım ric'atinden sonra Odesa'daki faaliyetten de bahsetmek lâzım gelir. Teşkilâtımız arkadaşlarımızdan bir kısm-ı mühimini Türkiye'ye nakletmek üzere Mayıs 1919 tarihinde Odesa'ya gidildiği zaman, orada Üçüncü Enternasyonal Şubesi ile teşrik-i mesâî etti. Beraber getirdiği matbaasında beyannameler ve Enternasyonal Manifesti'ni neşrederek Türkiye'ye gönderdi. O zaman başlıca arkadaşlarımız, daha bir takım amele ve rençber esirlerle iki gemi içinde memlekete sevk olundular ki bu meyanda Merkezî Heyet âzâsından iki arkadaş İstanbul'a gitmişler ve beni murahhas olarak Rusya'da bırakmışlardı.

2. Türkistan'da: Dört tarafı düşman kuvvetlerle sarılmış olan Odesa havalisinden 12'inci Ordu cenup grubu ile muzaffer çıkılıp Moskova'ya gelindiği zaman Türkiye'de olup biten vak'aların Moskova inkılâpçı mehafilinin dikkatini celbettiği görüldü; vakıa Antanta'nın İstanbul'u işgal ve Osmanlı ordusunun kısmen terk-i silâh ile inhilâle uğraması üzerine taksim politikasının bütün şiddetiyle meydana çıkması kıyam hareketine sebep olmuş, bu kıyamı idare eden Mustafa Kemal Paşa ise Bolşeviklerle münasebete girişmek teşebbüslerinde bulunmuştu. Rusya Komünist Bolşevik Fırkası Mezkezî Umumîsi ile cereyan eden muhaverede Türkiye'de başlayan bu müdafaa-i milliye hareketine müzaheret edilerek aynı zamanda inkılâp fikirlerinin neşrine çalışılması yolunda teşkilât nâmına vâki olan teklifimiz kabul edilmiş ve bu teklif kendisine yazı ile tebliğ olunmuştur.

Şimdi bizim için Türkiye'ye yakınlaşmak lâzım olduğu halde, cenup hududu kara kuvvetlerle tamamen kapanmış olduğundan Türkistan, İran

veya Kafkasya yoluyla uzun bir seyahate mecburiyet hasıl oldu. Türkistan'a vusûlümüzde Bahr-i Hazer sevahilinde ahvalin seyahate müsait olmaması ve Türkistan İşleri Komisyonu Reisi İlyava Yoldaş tarafından lüzum gösterilmesi üzerine birkaç arkadaş Kafkasya tarikiyle Türkiye'ye gitmek üzere memur edilmiş olmakla beraber Taşkent'te üç ay kadar kalmaya mecburiyet hasıl olmuştur.

Bu sırada Türkistan Komünist Teşkilâtı'nın Üçüncü Kongresi ile burada intihap olunan merkezî komitenin faaliyetine iştirak edilmiş, bir taraftan Müslüman zahmetkeşleri arasında beynelmilel inkılâp yolunda fedakârlık hislerinin intişarına, diğer taraftan ise mülkiyet ve şeriat meselesi etrafında halkın mukadderatıyla oynayan irtica kuvvetlerine ve hususiyle öteden beri memleketi soymaya alışıp nihayet komünist nikabı altında gizlenerek işine devam eden kolonizatörlere karşı mübarezeye kuvvet verilmiştir. Şarkta inkılâp yollarını açacak ve şark inkılâpçı ve komünist teşkilâtlarını bir yere toplayabilecek bir müesseseye ihtiyaç öteden beri hissedilmekte olduğundan, Taşkent'te Beynelmilel Şark Tebligat Şûrâsı nâmıyla bir müessesenin vücuda getirilmesine delâlet olundu.

Bütün tesisat işleri tarafından idare olunan bu müessese için Çin, Kaşgar, Buhara, Hive, İran, Türkiye komünist teşkilâtları toplanmaya muvaffakiyet hasıl olmuş ve az zamanda Türkistan'ın şark memleketleriyle birleşen bütün hudutlarında râbıta şubeleri açılmış ve hariçte de gizli teşkilâta başlanılmıştı. Türk teşkilâtına ait olmak üzere burada Şubiri yanındaki şubeden başka Eskişehir'de bir şube daha açarak Sibirya'dan gelmekte olan esirlerin terbiye ve iaşeleri işine delâlet olunmuş ve Türkistan cephesi başkomutanlığı huzurunda Türk kızıl askerlerinden mürekkep bir kıt'a-i askeriye teşkil edilmiştir ki bu kıt'a şimdi Bakû'ya nakledilmiştir.

3. Azerbaycan'da: Türkistan'da açılan teşkilâtlar etrafında toplanan Türk komünistlerinin miktarı 40'a baliğ olarak Bahr-i Hazer'in düşmandan temizlenmesinden sonra bu arkadaşlardan 23'ü ile beraber Türkiye'ye ait faaliyetin Kafkasya'ya nakli kararlaştırılarak 27 Mayıs 1920 tarihinde Bakû'ya gelindi, Bakû'ya gelir gelmez teşkilâtımız ilk defa olarak Türkiye'ye yaklaştığını ve kendi kitlesi içinde çalışmak imkânına malik olduğunu hissetmiştir. Teşkilâtımız Bakû ve etrafında Türkiye'den bir veya diğer suretle toplanmış olan binlerce amele ve rençberle tuttuğumuz yola hayırhah ziyalılar, şair ve ressamlara mülâki oldu. Mesleğimize mutekit bazı arkadaşlar da teşkilâta ilhak olunarak Merkezî Büro yeniden faaliyete girdiği gibi Bakû'de evvelden teşkiline teşebbüs olunan Türk Komite veya Fırkası lağv ve yeni esaslarla tesis olundu. Bu hususta biraz tevakkufa ihtiyaç var.

Bir müddetten beri Anadolu kıyam hareketini inkılâpçı Rusya ile birleştirmek ve Azerbaycan Şûrâlar Hükûmetini tesis etmek maksadıyla Kafkas

Ülkesi Bolşevik Komitesi ile beraber çalışan arkadaşlar evvelâ bir komünist grubu, son vakitlerde ise Türk Komünist Fırkası vücuda getirerek Merkez Komitelerini intihap etmişler ve buraya İttihat Terakki hükûmeti ve harp zamanında büyük roller oynamış bazı kimseler ithal edilmişti.

Yakın mazileri memleketin son harp felâketleriyle alâkadar olan bu zatlarla amele ve rençber fırkasını tesis ve temsil gayr-i tabiî idi. Onun için bu teşkilâtın ilgasında tereddüt olunmayarak eskiden beri Azerbaycan komünistleriyle beraber çalışmış olan bazı komünist arkadaşların Rusya ve Türkistan'dan gelenlere ilâvesiyle vücuda gelen gruppa Bakû teşkilâtına esas olarak kabul edilip bu gruptan Türkiye teşkilâtının Bakû Şubesi vücuda getirildi ve şube Azerbaycan Bakû Komitesi'ne ilhak olundu.

Böylece vücuda gelen şube, faaliyetinde Merkezî Heyet'le birleşmiş ve âzâsı iki yüze baliğ olmuştur. Kayıt ve tescil esnasında teşkilâta maksad-ı esasîye hizmet edemeyecek birtakım şahısların girdiği hissolunmasıyla, bunlar hakkında tasfiye muamelesine teşebbüs olunmuştur. Bakû teşkilâtının faaliyeti meclise ayrıca takdim edileceğinden bu babda daha fazla tafsilâta lüzum yoktur.

Bakû Teşkilâtı

Merkezî Heyet'in faaliyetine gelince, bunu anlamak için bir kere Merkezî Heyet'in esas teşkilatına vakıf olmak lâzımdır: Merkezî Heyet; Teşkilât, Matbuat ve Tebligat, Rabıta ve İstihbarat, Harbî Şubelerden birde Umumî Kitabet ve Malî Şubesinden terekküp eder.

Teşkilât Şubesinin Faaliyeti

Bu şube faaliyetini Türkiye ve Kafkasya'ya ait olmak üzere üç ay zarfında memul olmayacak derecede tevsi etmiştir. Ayrıca tafsilî görüleceği üzere, bilhassa İstanbul ve etrafı, maden ocak mıntıkaları ve Karadeniz sahilleri gibi Avrupa emperyalistlerinin istilâsına maruz mıntıkalarda çalışmış ve Şark Beynelmilel Kongresi ile teşkilâtımız kongresine yüze yakın vekilin bulunmasına muvaffakıyet hasıl olmuştur.

Kafkasya'da kalmış Türkiye amele ve rençberleri arasında teşkilât arttırılmış ve böylece memleketimizde fikir neşrine hâdim mühim bir basamak daha vücuda getirilmiştir.

Yeni Şubeler

Arz olunduğu gibi Anadolu ve Rusya dahilinde faaliyette bulunmuş, Anadolu'nun muhtelif mahallerine gönderilmiş arkadaşlar tarafından aşağıda gösterilen şubeler teşkil edilmiştir. Bu şubeler vekillerini elyevm kongremize göndermiş bulunuyorlar.

İstanbul Şubesi: 1919 senesi bidayetinden beri hâl-i faaliyettedir. Haziran bidayetinde Bakû'den iki arkadaş (Mithat, Alaattin) gönderilmişti. İstanbul Şubesi'nden bugün kongrede müteaddit vekiller bulunuyor.

Zonguldak Şubesi: Abdurrahman ve Ahmet yoldaşlar Haziran'da teşkilât için gönderilmişti. Ereğli ve Zonguldak'ta şubeler açarak faaliyette bulunmuşlar ve kongreye vekiller celbine muvaffak olmuştur.

Trabzon Havalisi: Yusuf Kemal Yoldaş tarafından Trabzon ve Rize'de şubeler açılmıştır.

Nahçıvan Şubesi: Nahçıvan'da hem Anadolu ile muvasala ve münasebet temin etmek, hem orada bir şube açmak üzere haziran ortasında Cemal yoldaş ile Salih Zeki, Hilmi, Hakkı, Nurettin yoldaşlar gönderilmiş ve orada bir şube açılarak arzu edilen şekilde faaliyette bulunulmuştur.

Salih Zeki Yoldaş'a Erzurum, Sivas, Ankara ve Trabzon havalisinde faaliyette bulunması için vekâlet verilmiştir.

Yekatrinadar, Novorosiski, Tuapse şubeleri Temmuz evahirinde Kuban ve Çorni More (Karadeniz) guberniyası ile Anadolu sahillerinde teşkilât yapmak, konferansa ve kongreye vekiller getirmek üzere gönderilen Baha Ali Yoldaş'la diğer yirmi arkadaş tarafından Yekatrinadar, Novorosiski, Tuapse'de şubeler açılmış ve Anadolu ile bu şuabattan yüz yirmi beş kadar vekil getirilmiştir. Bunlarda elli biri Türkiye'den ve yetmişi şimalî Kafkas ve Karadeniz sahilindendir.

Bundan başka Bakû'de bir şube teşkil edilmiştir. Oltu'da bulunan teşkilât ile münasebette bulunmak üzere Yusuf Ziya ve İran'da efrat arasında propagandada bulunmak üzere Sadık, Kuban ve Rostov havalisinde kesif miktarda sivil Türk esirleri bulunduğu anlaşıldığından oralara da Nakizâde Selâhattin, Yurş ve Çinof yoldaşlar gönderilmiş ve askerî teşkilat için binden fazla Türk esir ve asker toplanmıştır.

Matbuat ve Tebligat Şubelerinin Faaliyeti

Yeni Dünya gazetesi: Bakû'de intişar ederek bugüne kadar on bir nüsha çıkmış, her nüshadan iki bin adet Türkiye'ye, bin adet Azerbaycan'a, üç yüz elli adet Rusya ve İran'a, üç yüz elli adet Türkistan'a gönderilmiştir. Şimdi her bir nüshadan ihtiyat olarak dört, beş yüz adet depoda mevcut bulunmaktadır.

Telif ve Tercüme Komisyonu: Bu nâm ile bir komisyon teşkil edilerek Kânun-ı Esasî, Komünist Fırkası Programı, Lenin'in Burjuvazya Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü hakkındaki tezler, Komünist Programı'nın şerhi, Komünist Beyannamesi (Manifest), Sây ve Sermaye, Bolşevizm Nedir?, Şûrâ Hükûmeti Nedir ve Nasıl Teşkil Edilir?, Kırmızı Ordu Kıt'aatı, Fırka Hücreleri Talimatnamesi, Çocuk Dostu, Mektebe Kadar Terbiye Mü-

esseseleri, Talimatname ve Programları nâmıyla on iki adet kitap tercüme edilmiştir. Lenin'in Tercüme-i Hâli, Şûrâlar Hükûmeti Nedir?, Komünist (Bolşevik) Programı, Burjuvazya Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü nâmındaki kitaplar tabedilmiş ve diğerleri tabedilmek üzeredir.

Bunlardan başka Komünizmin elifbası, Hükûmet ve İnkılâp, Altına İbadet, Büyük Başlangıç, Enternasyonal Tarihi, Mahkeme ve Sosyalizm, Kânun-ı Esasî kitapları da kısmen tercüme edilerek yakında ikmal edilecektir.

Levhalar: Ressamlarımız tarafından amele ve rençberlerimizin geçirdikleri elîm hayata ait 29 levha da tersim ve teşhir olunmuştur.

Siyasi Kurslar: Bakû teşkilâtına merbut olmak üzere 17 haziranda bir de siyasî fırka mektebi açılmıştır. Bu mektepten maksat, amele ve asker arasında içtimaî inkılâbın esasatına vakıf yoldaşlar yetiştirmektir. Mektep elli talebe ile tedrisata devam etmiştir. 4 Eylül 1920 tarihinde birinci devre ikmal edilmiş ve kırk üç genç komünist şahadetname almıştır.

Mektepte okunan dersler şunlardan ibaret idi: Tarih-i Medeniyet, İçtimaî İnkılâp Tarihi, İktisat, İktisad-ı Siyasî, Komünist Programı, Türkiye İnkılâp Tarihi, Şûrâlar Hükûmeti, Kânun-ı Esasisi, Kooperasyonlar, Fırka Tebligat ve Teşkilâtı, Kızıl Ordu Teşkilâtı, Coğrafya, Tarih-i Umumi, Musikî.

Râbıta ve İstihbarat Şubesinin Faaliyeti

Her şubenin şarka ait râbıta ve istihbar faaliyeti Türkistan'da teşkil olunup şubeleri Pamir'den Bahr-i Hazar'a kadar intişar etmiş olan Beynelmilel Şark Tebligat Şûrâsı vasıtasıyla cereyan etmiş ve yeniden garbe doğru tevsi edilerek Nahçıvan ve Karadeniz'de tesis olunan bazı noktalara irtibat temin olunmuştur. Bu şube tarafından şimdiye kadar 34 arkadaş işe gönderilmiş ve ahvale dair 29 lâyiha ve mektup alınmıştır. Bu muharrerat içinde kıyam hareketlerinin başında duran kumandan ve valilerden küçük zabit, amele ve askerlere varıncaya kadar birçoklarının gönderdikleri mektuplar vardır ki bunların muhteviyatı memleketin muhtelif tabakaları arasındaki ahval-i ruhiyeyi pek aşikâr olarak göstermektedir. Türkiye'de kumandan ve vali bey ve paşalar da dahil olduğu halde, Bolşevizm'in halâskâr bir kuvvet olarak telâkki edildiğini söylemek doğru olur. Yalnız büyük memurlar komünizmin Türkiye'de tedricen ve yukarıdan aşağıya doğru muhil ve usulde tatbiki mümkün olacağını düşünmekte, amele ve askerler ise harbin, müdafaanın büyük ağırlıkları kendi sırtlarına yükletildiğinden ve zengin sınıfların kendilerini yine istedikleri gibi soyduklarından şikâyet ederek, buna nihayet vermek için çare aramaktadırlar.

Hülâsa Antanta'ya karşı son azim ve kararla mücadeleye girişen Anadolu içtimaî inkılâp için şarkın hiçbir tarafından görülmeyen istidatlar gös-

termektedir. Anadolu'nun Trabzon, Erzurum, Eskişehir gibi şehirlerde komünistliği alenen müdafaa eden (Albayrak, İşçi) nâmlarıyla muhtelif gazeteler çıkarılmış ve İstanbul'da komünist arkadaşlarımız tarafından Kurtuluş isminde bir de mecmua neşrine muvaffakıyet hasıl olmuştur. Beş numarası çıkan bu mecmuada Üçüncü Enternasyonal ile müttefikan çalışıldığı alenen yazılmaktadır ki, kongremiz bu gazetelerin müessis ve muharrirlerinden bazılarını içine almış olmakla haiz-i şereftir.

Harbî Şubenin Faaliyeti

Daha Türkistan'da iken Türkiye'de ve teşkilât işleriyle meşgul olmak üzere gönderilen Abid Âlim Yoldaş tarafından Bakû'de Türk esir askerlerden mürekkep bir komünist kıt'a-i askeriyesi teşkil edilmek üzere teşebbüsatta bulunulmuştu. Merkezî Heyet Bakû teşkilât işlerini yoluna korkomaz kıt'a-i askeriyeyi kendi idaresine alarak kumandan ve siyasi mürebbiyeler tayin etmiş ve sevkiyat cihetiyle her teşekkül eden askeri kıtanın bir kumandanlığa merburiyeti lüzumuna nazaran bu kıtanın da Onbirinci Ordu Kumandanlığı'na merburiyeti temin edilmişti. Bir müddet sonra Türkiye'den alınan haberlerde mümkün olduğu kadar süratle muavenet edilmesi arzu ve talep edildiğinden, burada mevcut amele ve rençberlerle üseradan daha birçoklarının ilhakı ve teşkilâtın ikmâli sonunda fırka-i askeriyenin Anadolu'ya gönderilmesi düşünülmüş ve bu maksatla Rusya Şûrâlar Hükûmeti ve Onbirinci Ordu Kumandanlığı ile şube müzakârata başlayıp esasen maksadını elde etmeye muvaffak olmuştur.

Bu suretle eski komünist kıta-i askeriyesi bu kızıl fırkanın esas kadrosuna kabul edilmiş ve Birinci Nişancı Alayı nâmıyla bir alay teşkil ve yeni kumandan ve siyasi komiserler tayin edilerek fırka karargâhı da küçük mikyasta teşkil edilmiştir. Bundan maada, içeri Rusya'dan üserayı toplamak için yirmi kadar arkadaş gönderilerek oralardan gönüllü celbedilmeye başlanmış ve Azerbaycan Şûrâlar Cumhuriyeti dahilinde ise Türkiyelilerin seferberliği ilân ettirilmiş ve işe ciddiyetle başlanmıştır.

Birinci Alay'ın mevcudu az müddette tezayüt ile yedi yüze kârip bir hale geldiği ve seferberlik muvaffakiyetiyle devam ettiği sıralarda Moskova'daki Anadolu Elçiliğinin vekili olan İbrahim Talî Bey'in Onbirinci Ordu Kumandanı ve Merkezî Heyet ile mülâkatında (Türkiye'nin adama ihtiyacı yoktur, ancak esliha ve cephaneye ihtiyacı vardır) yolunda vâki olan ifadesi üzerine ordu kumandanlığı tarafından seferberliğin durdurulması hususundaki istifsara tarafımızdan cevab-ı muvafakat verilerek seferberlik durdurulmuştur. Böylece on beş, yirmi bin kişilik bir müsellâh kuvvetin müstevlilere karşı gönderilmesinden -ma'haza Anadolu kıyamcılarıyla arada bir suitefehhüm vücuda getirmemek maksadıyla- sarf-ı nazar olunmuş ve mühim bir fırsat

elden kaçırılmıştır. Şimdiki hale mevcudu bine yaklaşan alayın iki haftaya kadar Anadolu'ya sevki hazırlıklarıyla uğraşılmaktadır.

Bundan başka Harbî Şube yanında bir de Esirler Şubesi açılmış ve Rusya'nın muhtelif yerlerinden gelen esirlerden askerliğe giremeyenler arasında teşvikat işlerine germi verilerek bir taraftan da iaşeleri temin edilmiş ve şimdiye kadar Bakû'ya gelen 1099 esirden 349 kişilik iki kafile Türkiye'ye gönderilmiştir.

Kitabet ve Maliye Şubesinin Faaliyeti

Merkezî Heyet'in 26 Mayıs 1920'den, 10 Eylül 1920 tarihine kadar devam eden muamelâtı kuyudat defterine göre 1401 giden 202 gelenlerden ibaret olmak üzere 1603 kâğıt yekûna baliğ oluyor. Bu muharrerat içinde fırka işleri için 52 ve askeri işler için 21 kişiye verilen tasdiknameler vardır.

Maliye işlerine gelince: (Meclis) burada Mustafa Suphi Yoldaş'ın sözünü keserek hasabat hakkında Mecliste tafsili malûmat verilmesine müsaade olunmamış ve bu hesabâtı tetkik ve neticesini arz etmek üzere Ahmet Cevat, Yakup ve Abdurrahman yoldaşlardan mürekkep bir komisyon seçilmiştir. Bununla beraber Mustafa Suphi Yoldaş maliye cihetinden teşkilâtın geçirdiği muhtelif devirleri muhtasarca anlattıktan sonra sözlerini şöyle bitiriyor.

Bu tafsilattan anlaşılacağı üzere, teşkilâtımızın masrafı büyük bir tasarruf ve itidal ile icra edilmektedir. Bunun sebepleri:

1. Türkiye ile muvasalanın son zamanlara kadar pek müşkül olması dolayısıyla muntazaman para gönderilmesinin temin edilememiş olması,

2. Memlekette masrafı kontrol edecek yüksek teşkilâtın henüz mevcut olmaması cihetiyle giden tebliğcilere asgarî miktarda para verilerek, fedakârlık hislerinin inkişafına çalışılması ve nihayet ihtiyat bir kısım meblâğın muhafaza fikirleri ile izah olunabilir. Hâlihazırda yollar temin edilmiş olduğu gibi, mesul arkadaşlarımız da İstanbul ve Anadolu'da çoğalmış olduklarından, ciddi faaliyet nispetinde kasamız varidat ve medfuatının süratle yükseleceğine şüphe yoktur. Bununla beraber bizim para sarfiyatında tasarruf, teftiş ve ihtiyat prensiplerini terketme(me)miz lâzım gelir.

Bugün biz beynelmilel inkılâp muhitinde yardım almakla beraber, düşünmeliyiz ki memlekette kara kuvvetlerle çarpışacak beynelmilel inkılâp muhitiyle münasebete girişemeyeceğimiz zamanlar da gelebilir. Bu gibi zamanlarda müzayakaya tahammül haysiyetini şimdiden kazanmaya çalışmalıyız.

İşte Arkadaşlar, size altı senelik harp ve mübareze tarihinin muhtelif safhaları hakkında malumat verdiğim gibi, aynı zamanda Türkiye Komünist Teşkilâtı Merkezî Heyeti'nin hülâsı-i faaliyetini arz etmiş oldum. Heyet-i Merkeziye bu faaliyeti ile Türkiye amele ve rençber halkının zalim ve yağ-

macı hükûmet ve devletler ayağı altında ezilmiş olan hukuk ve metalibini beynelmilel inkılap ufuklarında göstermeye muvaffak oldu. Şimdi ise bu hukuk ve metalibi kızıl bir bayrak halinde Türkiye ve Rusya'daki arkadaşlarımızın birleştikleri bu muhterem kongreye takdim ile vazifesini ikmal etmiş oluyor. Bu kongrede birleşerek inkılâpçılıktaki itimat ve kuvvetlerini arttıran komünist arkadaşlarımızın mukaddes bayrağımızı yere düşürmeyerek zafer ve ikbal yolunda daima ileriye büyük adımlar atacaklarına ümit ve itimadımız tamdır.

----------o----------

3. MÜSTEMLEKÂT VE MİLLİYETLER HAKKINDA MUSTAFA SUPHİ'NİN TEKLİFİYLE KABUL EDİLEN KARARLAR

1. Müstemleke bugünkü haliyle istilacılık devrini geçiren sınaî, malî ve ticarî inhisarcılığın zarurî bir mahsulü olduğu gibi, millî niza kıtallar de hâlihazır şerait-i iktisadiye ve siyasiyesinden çıkan heyet-i içtimaiyenin mukadderatı zenginliğe istinat eden sermayedarlıktan, fütühatçılık ve yağmagerlikle ihraz-ı şöhret ve hükûmet eden emaret ve hükûmetlerle bunlara satılmış bir avuç sanâdid ve memurinden ibaret bir sınıf-ı ekalliyet elinde kaldıkça bu felâketlere nihayet vermek imkânı yoktur.

2. Burjuvazi esasında kurulan hükûmetler fert ve milletlere ait müsavat ve adalete dair birçok bahislerde bulundukları halde, tarihin bize arz ettiği feci hadiseler, hele son Avrupa harbinden sonra kararlaşan Versay muahedesinin mağlup ve zayıf millet ve memleketleri kısım kısım esir ve müstemleke haline getirmeğe teşebbüs yolunda meydana çıkan neticeleri pekâlâ gösteriyor ki, adalet ve müsavata ait bu şiarlar yalancı bir nümayiş olmaktan başka bir mahiyet kazanmamışlardır.

3. Demek ol(uyo)r ki, sermayedarlar hükümdar ve sultanlardan mürekkep hiç hükmündeki bir ekalliyetin beşeriyetin ekseriyet-i azîmesini teşkil eden zayıf ve fakir işçi sınıflara zulm ve tagallübü suretiyle bu cihanşümul beliyenin izalesi ancak sınıf farkını ortadan kaldırarak, yeryüzünün hâkim ve mahkûm, zalim ve mazlum fertler, millet ve devletlerin hükmünü bırakmayacak bir inkılâb-ı azîmin vuku-u tahakkuku ile hasıl olabilecektir.

4. Bütün dünya amele ve rençberleri arasında hâdis olan bu mahiyetteki içtimaî inkılapta, şimdiye kadar başka devlet ve milletler hükmü altında veya müstemleke halinde yaşayan millet ve memleketler amele rençber sınıfının millî ve medenî metalibine karşı hâkim vaziyetteki millet proletaryası tarafından fedakârlıkta bulunularak mazlum milletler arasında tenevvür ve temeddün inkişafına hâdim olacak medeniyetkâr millî müessesata kuvvet

vermeli ve bu suretle onların da samimi olarak inkılâba müzaheretleri hazırlanmalıdır.

5. Komünist Fırkası inkılâp hareketinin yeni girdiği gayr-i müterakki memleketlerde emperyalizme karşı mevcudiyetini müdafaa eden millî kuvvetlere müzaheretle, bu arada umumiyetle sermayedarlar idaresine karşı sınıfî mübareze hissinin işçi halk içinde derinleşmesine ait mesaide bulunmalı ve teşkilâtın istiklâlini muhafaza etmelidir.

-----o-----

4. TKP PROGRAM MÜZAKERELERİ ÜZERİNE MUSTAFA SUPHİ'NİN KONUŞMALARI

(Dördüncü, Beşinci, Altıncı İçtimalar Türkiye Komünist Fırkası Programına hasredilmiştir.)

Kapitalizm idare-i zulmânesine karşı şimdiye kadar hudut ve millet tanımaksızın Rusya'da, Almanya ve Macaristan'da, muhtelif şark ülkelerinde ve nihayet Türkiye'de icra-i faaliyet eden arkadaşlarımız, memleketimizi iş görmeye davet ve bir merkez etrafında toplamaya sevk edecek âmil şüphesiz ki muayyen esaslarda tayin olunacak bir programdır. Bugün biz böyle bir program layihasını muhterem kongreye arz ile mühim ve tarihi bir vazifenin ifâsına girişiyoruz.

Türkiye Komünist Fırkası'nın programını tetkik ederken bunu iki kısma ayırmak lâzım gelir.

Biri: Programa mukaddime ve esas olacak bazı tezler, diğeri asıl program.

Mukaddime ve esaslardan bahsederken, bir kere Türkiye Komünist Fırkası'nın beynelmilel içtimaî hareketine istinat ve aynı zamanda müzaheret eden inkılâpçı bir fırka olduğunu hiçbir dakika hatırdan çıkarmamak lâzım gelir.

Yalnız, Türkiye'deki amele ve rençbere istinat edecek herhangi bir hareket ile Avrupa ve Amerika burjuvazisine mukavemet etmek, işçi halkı esaret zincirinden kurtarmak mümkün değildir. İçtimaî inkılâp esasları bilhassa kapitalizmin büyük roller oynadığı Avrupa ve Amerika sınaiyat muhitinde tekemmül etmiş, her türlü kuva-yı istihsaliyeyi ihsarı altına alan bu memleketler sermayedarlarına karşı koyacak kuvvetli işçi sınıfları da oralarda meydana gelmiştir. Rusya ve Avrupa proletaryasının sermayedarlığa karşı kıyam ederek kısmen hâkimiyeti eline aldığı bu devirde, herhangi bir amele ve köylü fırkasının bu beynelmilel hareketten tecerrütleri, müdafaasını üzerine aldığı

mazlum sınıfı devletliler hesabına satıp işletmekten başka bir mânâ ifade etmez. Biz karşımızda duran tarihi devrin içtimaî inkılâp devri olduğuna kâiliz.

Türkiye sınaiyat itibariyle zengin ve proletarya memleketi sayılmasa da, bütün mâ-hasıl-ı mesâisini Avrupa ve Amerika kapitalizmine rehin etmiş, son asır içinde emperyalizm ve istilâ hareketlerine hedef olarak, Harb-i Umumîyi müteakip nihayet her türlü hükûmet teşkilâtı ihlâle uğrayarak, zulme, inkâra karşı ayaklanmış bir halkı temsil etmiş olmaklığı itibariyle, içtimaî inkılâpta muayyen bir role, bir hisseye mâliktir. Türkiye gibi bütün şarkta da bugün millî şekilde görülen kıyam hareketleri, proletarya hareketi saha-i faaliyetini genişlettikçe içtimaî bir mahiyet almak zaruretindedir. İstanbul ve Anadolu'da daha pek mükemmel olmayan işçi sınıflarının iz'ânında Bolşevizm'e müzaheret şeklinde beliren hareket ve tenevvür, bunun maddi ve harici mukaddimesini teşkil eder.

Fırkamız azatlığı yolunda beynelmilel içtimaî inkılâp hareketine istinad zaruretinin tenevvür ettiği işçi halkımız arasındaki teşkilâtını da, beynelmilel esasta yapmaya mecburdur. Fırkamız Türk amele ve rençperlerini mutaassıp İttihat ve İtilafçılar veya hain sosyalistler tesiri altından kurtarmaya ne derece mecbur ise, Türkiye'de yaşayan Rum, Ermeni, Kürt milletlerinin mağdur sınıflarını da; Etniki Eterya, Taşnak ve Bedirhan teşkilâtlarından ayırarak menfaat ve maksadı müttehid bir sınıf halinde hem dâhili tufeylilere, hem de istilâcı harici kuvvetlere karşı birleştirip ayaklandırmak vazifesiyle mahmuldür.

Fırkamız her ne nam altında yaşarsa yaşasın, bu idrake mahzar olmadıkça beynelmilel mübareze cephesinde iş görmeye ve 'Enternasyonal' muhitinde kuvvetli müteneffiz bir mevki tutmaya liyâkat kazanamaz.

İçtimaî inkılâp gibi; inkılâbın bütün dünya burjuvazyasına galibiyetten çıkan komünizm tatbikatı da beynelmilel mahiyeti haizdir. Bu, istihsalin geçirdiği son inhisar devrinin bir netice-i zaruriyesidir. Sendika, tröst ve karteller elinde büyük sanatların toplanması, hudut ve memleketleri birbirine bağlayan böyle ahenin istihsal ve inhisar birlikleri vücuda getirmiştir. Şarkın ham eşyası ile Garbın mahsulâtı da yine öyle bir kül teşkil ediyor, onun için komünizm tatbikatında da âlemşümul bir mahiyet ve zaruret vardır. Ve onun için medeniyet ve refahın fen ve sanatla mütevaziyen, yeryüzündeki insanlar arasındaki tevzî ve tâmimi işini yine komünizm yapabilecektir. Bu sebepledir ki, devr-i intikali temsil eden içtimaî inkılâp devrinde buhranlarla komünizm tatbikatının hedeflerini birbirine karıştırmayarak, bu farkların halka tebliğ ve tenviri fırkamızın en mühim vazifesini teşkil ediyor.

Bizim programımıza mukaddeme olarak tavzih ve tetebbuuna muhtaç olduğumuz maddelerden bir de Türkiye gibi Avrupa kapitalizminin pençe-

sinde ezilen memleketlerin burjuvazya demokratlığı ile kurtulmaya muvaffak olamayacağı meselesidir.

Kapitalizm, istihsali büyük şirketler vasıtasıyla inhisar haline getirmekle maddeten ikbâli devrinin en yüksek mertebesine çıkıyor. Filvaki, bidayet-i inkişafında Garbî Avrupa millet ve memleketleri arasındaki hudutları siyasi ve iktisadi büyük vâhid-i kıyaslar vücuda getirmiş ve sonra Garp medeniyeti nâmı altında malûm olan manzume-i muaşereti doğurmakla, tarihinde mühim bir rol oynamış oluyor. Ancak kapitalizm her ne şekil ve surette olursa olsun, bu medeniyeti daha ilerilere doğru neşr ve tâmim etmek kuvvetini şimdi tamamıyla kaybetmiş, harp ve istilâ ile me'lûf bir devreye ayak basmıştır. Avrupa ve Amerika'nın Uzak ve Yakın Şark'ta takip ettiği faciakâr siyaseti burada sayıp dökmeye lüzum yok.

Ancak silah tehdidi altında ispirto, esrar, afyon satan, kendi memleketlerinden kovduğu heyet-i içtimaiyenin muzır efradına müteferris ve katillere, hilekâr rahiplere müstemlekelerde yer veren, bu memleketler ahalisini her vasıta ile ırken, medeniyetten ve iktisaden sukut zevâline doğru muazzam bir usul ile çalışan bir medeniyetin en iptidaî ve basit tezahürâtını hatırlamak, asıl mahiyeti hakkında bir fikir vermeye kâfidir. Hülâsa, denilebilir ki, sermayedarlık medeniyetinin son devirde vücuda getirdiği iktisadi mutlakiyet, Şark için ucuz fiyatla ham malı memleket ve halkımızdan zapt etmek ve pahalıya satmak şartıyla çürük mahsulâtı yine bizlere zorla kabul ettirmekten başka takip ettiği bir maksat yoktur. Son kırk yıllık müstemlekâtçılık faaliyeti neticesinde ve bilhassa Avrupa harb-i umumisinden sonra, hudud-u siyasiyesi bir kat daha belirmiş olan bu şartlar içinde, burjuvazyaya müstenit herhangi bir hareket Şark'ın zavallı millet ve memleketlerini kurtarmak kabiliyetini kaybetmiştir ve onun için bütün ümit istihsal dünyanın bütün mazlum sınıf ve milletleri ile birleşerek zulüm dünyasını yıkmaya çalışan hakiki hars ve medeniyete doğru ilerleyen inkılâpçılardan ve bu inkılâpları ağuşunda toplayan Komünist Fırkasındadır.

Mukaddemeye girecek program için fikri hazırlayacak maddelerden biri de mülkiyet meselesidir. Esasen mülkiyet, devr-i hâzırdaki şekliyle bir hak olmaktan ziyade, bir hurafe mahiyetini arz ediyor. Sây ve teşebbüsten ziyade hilekârlıkta, hırsızlıkta usta olanlar az zamanda büyük mülkdâr oluyor ve bundan sonra bir sürü mirasyediler işçi milletinin sırtında hiçbir iş görmeksizin yaşamak hakkı kazanıyor. Bugün proletaryanın esaret ve mahkûmiyetine, Şark ve umumiyetle müstemleke milletlerinin sefalet ve mazlumiyetine temel taşı işini gören müessese bu "mülkiyet" hakkıdır. Yeryüzündeki bütün fesat ve davalar bu mülkdârlık etrafında dönüp dolaşmaktadır. İnsanlar arasında lâhûti ve tam mânâda müsavat ve adaletin hükmetmesine taraftar olan

komünistler, umumiyetle vesait-i istihsaliyeyi devlete bağlamakla zengin ve fakirler arasında bir tesviye muamelesi yapmak istiyorlar. Öyle bir tesviye ki, artık zengin başını kaldırıp kendi emeğiyle geçinen işçinin elinden malını gaspetmeye ve onun sırtından yaşamaya imkân bulmasın, kendisi de yaşamak için küreği, sabanı alıp çalışmaya başlasın. Ancak şu eski şekilde mülkdârlığın lağvı ve komünizm tesisiyledir ki cemiyet-i beşeriyede işletici tufeylî fertler gibi, gaddar, müstevli devlet ve hükûmetler de mahvedilmiş ve yeryüzünde beynelbeşer ve beynelmilel bir kardeşlik kurulmuş olacaktır.

Mülkiyetin ilgası tatbiki neticeleri program tafsilatında göreceğimiz veçhile, bilhassa işletici, büyük mülkdârlara tesir etmektedir. Yoksa kolunun gücüyle geçinen rençber, bundan bir şey kaybetmeyecek, belki birçok kazanacaktır. Meselâ toprak bu toprağı işleyen köylünün elinde mülk olarak kalacağı gibi, köylünün büyüyen evlâtlarına da bizzat işlemek şartıyla devletin yardımını görecek ve evvelemirde kooperatifler içinde birleşerek fen itibariyle sanatı ilerletebilecektir. Demek ki mülkiyetin ilgasında komünistler, karşılarında yalnız işletici ve faizci mülkdârlar sınıfını görecekler, küçük mülkiyet sahibi işleticilerle, küçük sanatkârlar kendilerine zahir olacaklarıdır.

Miras meselesi de mülkiyet ile beraber halledilmiş oluyor. Tatbikatta işçi halkın ev eşyası evlâd-ı âyâline geçtiği gibi, imâr edilen tarla ve sabanı işçinin ölmesiyle tercihan bu işçinin evlâdına veriliyor. Küçük tezgâhlarda da aynı muamele yapılıyor.

Böyle olunca arkadaşlar, bizim takip ettiğimiz maksatların tatbik olunamaz bir hayal değil, belki mağdur ve rençberi açlık ve kulluktan kurtaran, refah ve medeniyete, hayata çıkarabilecek yegâne bir yol, hem hak ve adalet yolu olduğunda bir an bile tereddüt etmek büyük bir günahtır. Ancak bu yola girebilecek insanların ruhlarında mukaddes bir ateşin de yanmaya başlaması şarttır. İnkılâp ateşiyle müteharrik olmayan insanlar, bizim yolumuzda bir adım bile ilerleyemez, sağa sola sarsılıp sendeleyerek sukut ederler.

(Mustafa Suphi Yoldaşın son sözleri birkaç kere alkışlarla kesildikten sonra, Türkiye Komünist Fırkası'nın programına esas olarak arz ettiği on madde okunarak bervech-i âti kabul olundu.)

1. Hudut ve millet tanımayan fabrika sanayiinin yeryüzünde inkişaf ve teessüsü ile küçük ve millî sanatlar ortadan kalkmaya başladıktan sonra, sermaye, fabrika sanayiine sahip olan burjuvazya elinde temerküz ederek umumi bir sahaya giriyor. Sınaî istihsal işleri, şahsi teşebbüs mahiyetini kaybederek, yeniden yeniye vücuda gelen iktisadi şartlar, istihsalin şahsî mülkiyetten müşterek büyük şirketler, tröst ve karteller vasıtasıyla "sermayedarlar inhisarı" haline girince, bu ülkedeki iktisadi kudret gibi siyasi hâkimiyet de fabrikacılar, bankerler ve büyük mülk ve toprak sahipleri eline geçiyor ve bu

tufeylî ve muhteris sınıflar, bütün insanlık âleminin mukadderatıyla oynamaya başlıyorlar. Küçük sanatkârlar ise işlerini ilerletmekten, rençberler topraklarını işletmekten âciz bir halde hayatın en ağır ihtiyaçları altında eziliyorlar ve gittikçe fakirleşerek kol kuvvetlerini iş pazarına çıkarıp fabrika ve kara toprak gündelikçilerine koşuluyorlar. Böylece, gündelikçiler (proletarya) mütemadiyen şehir ve köylerde artarak işletici ve gâsıp sermayedarlara karşı düşman bir sınıf halinde meydana geliyor ve sınıfî bir his ve terbiyenin verdiği ve faaliyetlerle teşkilâtlarını gittikçe kuvvetlendiriyor. Hükûmeti ellerinde tutan zengin sınıflar ise, mükemmelleşmekte ve mükemmelleşerek kuvvet bulmakta olan işçi halka karşı zulümlerini arttırdıkça artırıyor.

2. Avrupa ve Amerika'da teessüs eden sermayedarlık inhisarı etrafındaki malî ve itibarî muamelelerin akla hayret verecek derecede artarak, netice itibariyle sanat, ticaret ve umumiyetle banka sermayesinin de artarak büyük ve merkezde temerküz etmesi, itibar tahvillerinin küllî miktarda harice çıkarılmasına sebep olarak sermaye (kapital) beynelmilel bir devreye giriyor.

Müstemlekât usulünü icat eden bu devrede ise, bütün dünya piyasaları gibi memleket ve milletlerin sermayedar devletler arasında zahiren muhtelif bahanelerle paylaşıldığı görülüyor. Gerek hulûl-ü muslihâne ve gerek doğrudan doğruya harp ile maksada ermek için kara ve deniz harbî kuvvetlerinin büyük mikyasta artmasından vücuda gelen militarizmin davet ettiği masraflar o derece büyüyor ki, bu yolda daha ziyade ileri gitmeye halkın tahammülü kalmadığı gibi, tutulan bu istikametten geri dönmekte mümkün olmuyor.

Karanlık ve açlık içinde yaşayan milyonlarca insanın sefaletten kurtarabilecek ve medeniyeti yeryüzünde neşir ve tesise hizmet edebilecek olan milyarlar pahasındaki bu teknik ve istihsal kuvvetlerinin telef ve berhava edildiği bu devrede, Türkiye ve İran gibi yarım müstemleke ve Hindistan gibi doğrudan doğruya müstemleke halinde yaşayan zayıf ve fakir memleketlerin -emperyalist devlet ve memleketler menfaatine olarak- iktisat ve medeniyetçe harabiyet ve esaretine doğru tertipli bir usul ile gidiyor ve bu gibi memleketlerde mahreçler temin edecek kara ve deniz yollarının ele geçirilmesi etrafında müthiş ve âlemşümul harpler ve facialar icat olunuyor ve böylece bir veya diğer millet ve memlekete mensup milyonlarca amele ve rençber sefalet içinde mahvediliyor ki, bütün bu haller sermayedarlığın son nısıf asırda getirdiği istilacılık devrinin hasselerindendir.

3. Sermayedarlık istihsali inhisarlık haline getirmekle maddeten satvet ve ikbalin en yüksek mertebesine varmış ve fakat aynı zamanda bidayet-i inkişafında haiz olduğu bazı medeniyetkâr kuvvetlerini gaip etmiş oluyor. Vakıa burjuva devrinin iptidalarında serbest mübadele ve rekabet, insanlar arasında teşebbüs ve teavüne yardım etmiş, istihsal ve nakil vasıtalarının te-

rakkisi millet ve memleketler arasında yakınlığa hizmet eylemiş ise de şimdi istihsal müesseselerinin birleşmesi ve sermayedarlığın iktisadi mutlakiyetler vücuda getirecek surette aldığı inhisar şekli hüküm ve tegallübe âlet oluyor. Bu inhisarlar eline geçen kara ve deniz yolları ise ucuz satın almak şartıyla ham malı ve pahalıya satmak üzere çürük mamûlâtı büyük soyguncu kumpanyalar hesabına taşımaktan başka bir iş görmüyor.

Filhakika sermayedarlığın son ikbal devrinde Avrupa ve Amerika'da zuhur eden iktisadi buhranların önü alınamayarak müstakil işçi kuvvetlerinin ise inhisar mutlakiyeti altında ezilip azaltılmasına çalışılması, Asya ve Avrupa'nın gayr-ı müterakki memleketlerinde küçük zenaatların imha edilerek, yerine büyük zenaatların tesis olunması ve sanayinin inkişaf ve terakkisi ile sıkı bir alâkası olan ziraatın bu yüzden iptidaî halde kalması ve aynı zamanda müskirat, fuhşiyat ve hurafâta ait türlü türlü müesseselerin ve binaenaleyh halkın iktisaden, medeniyeten, örfen ve ahlâken tedennisine gayret olunarak nüfusun kısmen oldukları yerlerde tamamen mahvına, kısmen ise başka memleketlere muhaceretlerine sebebiyet verilmesi, netice itibariyle insanlık âleminin büyük bir kısmını temsil eden bu memleket ve ülkelerde hayat ve medeniyetçe inkişaf ihtimallerini tamamen bitirmektedir ki, bütün bunlar, iptidaları Avrupa ve Amerika'da hâlihâzır medeniyetin doğmasına yol açan kapitalizmin son zamanlarında artık tekmil medeniyetkâr kuvvetlerini gaip ederek tamamen muhteris ve tahripkâr bir mahiyet aldığını ispat etmektedir. Tarihin bu cereyanını durdurmak ve bu cereyanı geriye çevirmek mümkün değildir.

4. Burjuvazinin istihsal vasıtaları nasıl derebeylik devrindeki tarihi şartlar içinde vücuda gelmiş, eski yaşayış usul ve kanunları zulüm ve sefaleti arttırmaya sebebiyet verince, bu devir nasıl kendiliğinden yıkılıp gitmiş ise, şimdiki burjuva devrini yıkacak sebep ve âmiller pek ziyade artarak heyet-i içtimaiyeyi sarsmış bulunuyor. Filhakika yukarıda arz olunduğu üzere inhisarcılığın bütün mânâsıyla iktisadi bir mutlakiyet ve istibdat halinde hükümrân olmaya ve bunun altından çıkan her türlü harp ve buhranların yalnız mal ve insanları değil, belki istihsal çarelerini de bozup yıkmaya başlaması, büyük mülkiyet ve tasarruf haklarının, bu haklara mâlik olmayan beşer kütlesinin istihsâlatına engel olup gitmesini ve bununla beraber amele sınıfının bir taraftan açlık ve sefalet içinde mahvedilirken, diğer taraftan eski tertip ve usulü muhafaza için zorla işletilip silahlandırılması suretiyle yıkıcı-düşman kuvvetinin kendiliğinden yetişip meydana çıkması, artık sermayedarlık ve burjuvazi usul ve kavanininin heyet-i içtimaiye ihtiyaçlarını tatmin etmeye muktedir olmadığını göstermektedir.

Sâbık Rusya İmparatorluğu'nun vasî muhitinde daimî suretle Almanya, Avusturya, Macaristan ve Asya'nın bazı memleketlerinde kısmen ve mev-

simî olarak amele ve rençber halkının hâkimiyeti ele alması, İtalya, İngiltere, Fransa ve Amerika proletaryasının ise bu harekete temayülleri yeryüzünde burjuva hâkimiyetinde proletarya idaresine intikal devrini temsil eden içtimaî inkılâbın başladığını maddi ve âşikâr delillerle meydana koymaktadır.

5. Sınıfî cidal ile hülâsa edebilecek olan amele ve rençber hareketinin vasf-ı esasîsi; bu hareketin içtimaî ve beynelmilel (enternasyonal) olmasıdır. Dünyanın herhangi ülkesinde yaşayan herhangi bir millete mensup işçilerin sermayedarlara karşı aynı surette mahkûm ve ezilmiş olmaları onlar arasındaki dinî, vatanî her türlü ayrılığı son plânda bırakarak müttehit azimkâr ve inkılâpçı -beynelmilel- bir millet doğmasına yol açıyor.

6. Bugün yeryüzünde millet ve devlet halinde yaşayan içtimaî heyetlerden her birine mensup amele, fukara ve rençber takımı, burjuvazi tasallutunu temelinden yıkmak üzere son ve katî azîm ve tedbir ile sınıfî mübarezeye girişmeleri beynelmileli doğurmakla beraber millî muhitte ileride istihsalâtın hür ve müşterek esaslarda kurulmasıyla, medeniyet ve refah nokta-i nazarından beliğan-mabelağ telâfisi mümkün büyük fedakârlıklara lüzum göstermektedir.

Kendi muhit ve milletin içinde bu fedakârlığı göze alamayanlar, beynelmilel faaliyete girişmek liyakatini gaip ederler. Sosyoloji ile inkılâpçı sosyalizmi birbirine karıştırıp sulh ve müsalemeti netice değil, belki bir vasıta olarak kullanmak isteyen hain sosyalistler son ve katî mübarezeye gevşek bir mahiyet vermekten aynı zamanda inkılâbı burjuvazya saltanat ve tahakkümüne satmaktan başka bir şeye hizmet etmiş olmazlar.

7. Mazlum işçiler sermayedarlar aleyhine sınıfî cidalde birleşince, karşılarına bütün dünya burjuvazisinin varlığına istinadgâh olan "mülkiyet" meselesi çıkıyor. Esasen bir hak değil; bir hurafe olan bu müessesenin yıkılması ve heyet-i içtimaiyede mevcut istihsal vasıtalarının devlete raptı iledir ki, sermayedarlıktan doğan siyasi ve iktisadi her türlü zulüm ve tegallüpler ortan kalkmış ve cemiyet-i beşeriyede kendi emeğiyle yaşayan her ferdin hakk-ı hayat ve iştiraki takarrür etmiş, yani komünizmin teessüsü ve işletici, gaddar ve müstevlî şahıs ve devletlerin mahvı tahakkuk eylemiş olacak ve nihayet fertler gibi milletler arasında da bütün mânâsıyla "beynelbeşer" ve "beynelmilel" kardeşlik, birlik ve adalet şiarları zafer bulacaktır.

8. İçtimaî inkılâp gibi, inkılâbın burjuvaziye galibiyet ve muzafferiyetinden çıkan komünizm tatbikatı da âlemşümul bir mahiyeti haizdir. Tarih gösteriyor ki, yeryüzünde yaşayan heyet-i içtimaiyeden bir kısmı derebeylikten burjuvazi devrine yeni giriyor. Diğer kısmı burjuvazya devrine girmiş, proletarya hareketinin muhtelif safhalarını yaşıyor. Üçüncü bir kısmı ise, burjuvazi devrinden proletarya devr-i hâkimiyetine geçmiş bulunuyor. İçtimaî inkılâbın ibtidar ve intişarında milletlerin geçirmekte oldukları iktisadi

tekâmüllerle tarihi ve siyasi şartların büyük alâka ve hisseleri olmakla beraber, inkılâp başladıktan sonra millet, memleket ve ülkeleri birbirinden lâyezal kararlarla ayırmak doğru değildir. Bugün proletarya devr-i hâkimiyetine ayak basmış olan Rusya'da komünizm icraat ve takibatının da iktisadiyatça daha muhtelif safhalar arz eden şarktaki inkılâbî hareket ile alâkası pek mühim ve hayatidir. Garp ve Şarktaki bu hareketler dünya iktisadiyatının esasen burjuva devr-i saltanat ve tasallutunda inhisar mahiyetini almasından dolayı birbirlerinin mütevellit ve mütemmîmidir.

9. Umumiyetle şark memleketlerine nispetle oldukça siyasi ve iktisadi tekâmülata mazhar olan Türkiye'de fabrikacılık layıkıyla ve memleketin ötesine berisine serpilmiş bazı fabrikaların mevcut olmasına rağmen, bunlar ve şehirler arasında mükemmel ve musannef bir proletarya teşekkül eylememiştir. Türkiye bugün Avrupa ve Amerika'ya gönderilen ham eşyayı ve madenleri çıkaracak ve bunları bozulmaktan kurtarıp kolaylıkla taşıyacak sanayi-i istihzariye, madeniye ve nakliyede çalışan yüzbinlerce sanatkâr ve fukara işçilerin tarla ve bahçelerde sabahtan akşama kadar alın teri dökerek en zarurî ihtiyaçlarını temin etmekten âciz kalan köylülerin, cihangir hükûmet ve devletlerin yumruğu altında ömürleri heder olan milyonlarca amele ve köylüden mürekkep askerlerin ve nihayet şehir ve köylerde her türlü istihsal vasıtalarından mahrum işsiz ve halâs ümidini kaybetmiş bir sınıf-ı fukaranın yaşadığı bir memlekettir.

10. Yedi asırlık iktisadi ve siyasi hayatında, ocak devrini atlatarak birçok hükûmet ıslahat ve tanzimatına maruz kalan ve bugünkü şekil ve tarz-ı idaresiyle burjuva demokrasisine ayak basmış olan Türkiye'de (sınıfî mübareze) iptidaî inkişaf devrini yaşamaktadır: Bugün Türkiye'de galip ve yağmacı Antanta devletlerine karşı devam eden millî kıyam hareketine fakir sınıfların iştiraki, "düşmanın düşmanı" ile yani harici kapitalizmin tasallutuna karşı kendi içindeki muhtekir ve gâsıp küçük burjuvazi ile müştereken mübareze mahiyetinde tecelli etmektedir. Kendi muhitinde yalnız maddi menfaatle müstenit münasebetler tesis eden Avrupa ve Amerika burjuvazisinin Türkiye gibi hayat ve iktisadiyatça zayıf memleketlerin her türlü tahaffuz ve nikâp hudutlarını yıkıp bu memleketleri kendilerine irad veren birer çiftlik ve buralarda yaşayan insanları yalnız işletilmeye mahkûm birer hayvan sürüsü haline koymaları, bu memleketlerde umumi surette Avrupa ve Amerika sermayedarlığına karşı büyük bir düşmanlık hissi uyandırmıştır.

Ma'haza bir taraftan emperyalistlere karşı tevcih edilen bu mübarezenin devamı, diğer taraftan bilhassa içtimaî inkılâbın Avrupa'da intişarı, sınıfî iz'anın tekemmül ve inkişafı üzerine mühim tesirler icra ederek, Türkiye'deki hareketlerin içtimaî mahiyet almasına yardım etmekte ve sosyalizm esa-

sında amele ve rençper şûrâlar cumhuriyeti tesisatına müsait şartları ihzar eylemektedir.

11. Türkiye İştirakiyûn (Komünist) Fırkası yukarıda zikrolunan esaslara binaen, son devrin insanlık âlemine yeni ve bütün mânâsıyla hür hayat vaad eden içtimaî inkılâp devri olduğuna kâil ve her şeyden evvel bir "amele ve rençber" fırkası, dünyanın diğer komünist fırkalarıyla beraber Üçüncü "Enternasyonal"i teşkil ve onun yine beynelmilel burjuvazi ile mübarezesine faal bir uzuv olarak iştirak eder.

Türkiye "Komünist" Fırkası bütün füyuzatını işçi halktan almakla beraber, beynelmilel kardeşlik ve birlik hareketinin pişvası olarak halka zafer ve inkılap yollarını gösterir. Yeni hayat tesisine delâlet eder.

5. HURAFELER İLE MÜCADELE HAKKINDA

Bu kelimenin tayyini teklif eden Sacit yoldaş izahat veriyor: Elbette ki, hurafe fikir ve hakikatin karşısında bir lekedir; insanlar tenevvür ettikçe cehalette zaruri olan bu haller kaldırılacak. Geçen maddede hürriyet-i vicdan kabul edildi. Bununla tezat teşkil eder. Tabiatıyla bâtıl şeyler kaldırılır. Bazı şeyleri söylemekten, söylememek evlâdır. Bazı hisler tevlit edilebilir.

Suphi Yoldaş: Hurafelerin kendiliğinden kalkması tabiidir, diyorlar. Arkadaşlar, fark nedir? Hürriyet-i vicdan bizim memleketimizde de bir şiar olarak yaşıyor, fakat bu hakikatte boş bir söz olarak kalmıştır. Biliyorsunuz ki, İttihat ve Terakki Fırkası da hürriyet-i vicdan taraftarı idi. Fakat İstanbul'da polisler vasıtasıyla kadınların çarşaflarını yırttıran, ibadette kusur edenleri tutturup hapse attıran yine İttihat ve Terakki idi. Güya diyeceklerdi ki, Talât Paşa dindar adam imiş. Bu hareketler hürriyet-i vicdanı müeyyit değil, belki aldatmak için kurulmuş birtakım tuzaklardır. Biz ise, cesaret-i medenîye göstererek "her ferdin dinî münasebetinde mesuliyeti Allah'a, siyasi içtihadatında ise halka karşıdır" diyoruz. Halkın gözünü örten bulutlu perdeleri yırtarak insanlara bütün mânâsıyla tam bir hürriyeti vicdan vermek istiyoruz. Bu arada size programımızı göstermek zamanı gelmiştir. Hurufat ile mücadele, bizde gençlik içinde yirmi otuz seneden beri intişar ettiği halde hükûmetler irticaî bir vaziyet muhafaza ediyor. Fırka bu hâli alenen göstermeye mecburdur. Komünistler esasen cehalet ve taassupla mücadeleye karar vermiş fedailerdir.

6. FEDERASYON HAKKINDA

Edilen itirazlar üzerine Suphi Yoldaş izahat vererek "federasyon" kelimesinden ne kastedildiğini anlattı. Büyük bir federasyon içindeki küçük cumhuriyetlerin devletten ayrılmadıklarını, bahusus sosyalist esasta kurulmuş hükûmetlerde bunların idare işlerinde her vakit siyaset-i iktisadiye cihe-

tinden müttehit bir şekil teşkil ettiklerini, bundan asla korkmamak lâzım geldiğini söyledi. İtirazların temadisi üzerine; Ethem Nejat Yoldaş: Şark kongresine iştirak eden yoldaşlardan bir Bulgar, bizden şöyle sordu: "Bulgarlar Türkiye ile federasyon yapmak istiyorlar. Türkler buna razı olurlar mı?" Görülüyor ki yalnız federasyon bugünkü devletin havzası dahilindeki memleketlere münhasır değildir. Sosyalistler bütün millet ve memleketlere şâmil bir mânâdadır. Ahmet Cevat Yoldaş: Bugünkü münakaşadan anlıyorum ki eski zihniyetimizi terk edemiyoruz. Biz eski kafamızdan ayrılmayacak olursak, bizim kanunlarımız burjuvazi hükûmetinin kanunlarından farksız olur. Yoldaşlar, hudut, bayrak, padişah, bunlar beşerin zararını doğuran bâtıl şeylerdir. Umum beşeriyeti iktisadi bir idare altında birleştirecek geniş sistemler, geniş prensipler lâzımdır. Görüyorum ki, Antanta'nın bugünkü muvakkat muvaffakiyetleri ve galibiyetleri karşısında birtakım vahîmelere düşülüyor. Fakat yoldaşlar, o haydut devletlerin tegallübü çok sürmeyecektir., onlar pek yakında elleri arasında tuttukları bütün müstemlekeleri kaçıracaklardır. Her millet gibi Araplar, Kürtler, Bulgarlar da ne surette yaşayacaklarını kendileri taktir ve tayin edeceklerdir. Federasyonu Rusya kabul ettiği gibi biz de kabul etmeliyiz. Bu prensibi yalnız biz değil, bütün milletler kabul etmelidir. Ancak bu prensip sayesindedir ki beşeriyet vasî bir aile halini alabilecektir.

(Madde aynen kabul edilmiştir.)

7. ŞERİYE MAHKEMELERİ HAKKINDA

Yakup Yoldaş: Biliyorsunuz ki, memleketimizde adliye işlerinden maada şer'i mahkemeler de vardı, bunları birdenbire atmak doğru değildir. Şûrâ idaresinin halk mahkemeleri teşkil edildiği gibi şer'i mahkemeler de vücuda getirilmiştir. Ben Dağıstan'da bu misallere tesadüf ettim ve şer'i mahkemelerin bekası lüzumunu anladım. Abdurrahman yoldaşın dediği gibi mahkeme-i şer'iyeler muvakkat olarak kabul edilmelidir.

Suphi Yoldaş: Dinî esaslara ait olan meseleler cemaat meselesi haline getirilir. Küçük miras, nikâh, tâlâk meselesi cemaat teşkilâtı halindeki şer'i mahkemeler veya murahhaslıklar ve saire tarafından hâl edilir. Fakat mahkeme-i şer'iyeler ve kadılar hakkında söylenen sözler, edilen itirazlar yeni değildir. Biliyorsunuz ki en büyük ediplerimizden Namık Kemal, Ziya Paşa gibi adamlar bile mahkeme-i şer'iyeler aleyhine yazmışlardır. Anadolu'da kimse onlar lehinde değildir. Yalnız kadılardan herkes müştekîdir ve kadıların hayırsızlığı ayyûka çıkarak mesele bunlar aleyhine çoktan hâl edilmiştir.

Bizim tekrar mahkeme-i şer'iyelere rücû etmemiz irtica olur. Dağıstan ahalisi daha iptidaî devirler yaşıyor. Fakat bunlar da hakikati anlıyorlar hatta Türkistan'da mahkeme-i şer'iyelerin lağvını bizzat ahali talep etti. Evvelâ komünistler bir eser-i deha ve siyaset göstermek için mahkeme- şer'iyelere

ruhsat ve inkişaf vermişlerdi, üç gün sonra ise birde gördük ki, câ-be-câ ellerinde sopa ile kadıları mahkemeden kovdular. Bugün Türkiye'de komünistlerin dediği gibi, böyle bir kıyaset gösterse, bizim amele ve rençberimiz de kadı efendileri sopa ile kovmaya mecbur edilmiş olacaklardır. Bundan başka bizde müftülükler hemen cemaat teşkilâtı halindedir. Kadılardan münevver olanlar şer'i mahkemelerin Bolşevik olduğunu yazıyor. Demek ki bizde ruhanîler bile komünizmi kabul ediyor. Artık mahkeme-i şer'iyeler hakkında söz uzatılmamalı, bakiyesinin mülkîleştirilmesine taraftardırlar. Memleketten haber aldığımıza göre inkılâpçı ve Bolşevik müftü ve kadı efendiler de eksik değildir. Onun için Türkiye'de böyle bir mahkeme-i şer'iye meselesi etrafında büyük hadiselerin zuhuru tasavvur edilemez. Patrikhane ve murahhaslıklara gelince: Meselenin asıl keskin ciheti budur. Çünkü bunlar hem siyasi, hem millî, hem adlî hem de dinî bir müessese olarak mensup oldukları milletler içinde vaziyete hâkimdirler. Komünistler karşısına çıkacak unsurlar asıl bunlardır ki; bunlara koşulan kadılar da zuhur ederse her birisine karşı mübareze açarak herhangi millete ve dine mensup olan mağdur sınıfları kulluk ve karanlıktan kurtarmak, komünist fırkasının mukaddes vazifesi olacaktır.

8. MUSTAFA SUPHİ'NİN TKP BİRİNCİ KONGRESİ'NDE YAPTIĞI KAPANIŞ KONUŞMASI

Yoldaşlar,

Teşkilât devirlerini geçiren ve şimdiye kadar bir grup halinde yaşayan Türkiye komünistleri bu kongreden birleşmiş bir fırka olarak çıkmakla, yeni bir devre-i hayata ayak basıyor. Fırka'nın önünde duran birinci vazife; bundan sonra memleketimiz amele ve fukara rençperleri arasında fikirlerimizi kuvvet ve süratle neşrederek, halkın mukadderatını kendi eline verecek sebep ve kabiliyetleri hazırlamaktır. Türk komünistleri üç seneden beri Rusya içtimaî inkılâbı içinde birçok safhalardan geçtiler.

Zaman oldu ki, karşımıza çıkan kara fikirli mürteciler, Türkiye'de amele ve rençper sınıfının mevcut olmadığını ve olsa bile hamalların memurlardan daha iyi yaşadığını söylemekten utanmadılar. Son zamanlarda ise bilhassa İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankara ve Eskişehir'de vücuda gelen amele ve rençper teşkilâtları seslerini yükselterek gösterdiler ki, Türkiye'de amele ve rençper nâmı altında inkılâpçı mühim bir sınıf yaşıyor. Ümidvârız ki, İstanbul ve Anadolu amele ve rençperleri yakında işgalci ve zalim bütün kuvvetleri tepeleyerek, hayat ve mübareze faaliyetini kendi kollarına alma iktidarını göstereceklerdir.

Zaman oldu ki; Türkiye rençperleri müstebit vali, hâkim ve paşalar karşısında söz söylemek cesaretini bile gösteremezdiler. Fakat son vekai gösteriyor ki, İstanbul Hükûmeti'nin ve Padişahın, İngilizlerle birleşerek memle-

keti sattıklarını halk pekiyi anlıyor; Türkiye'nin mazlum amele, rençper ve askerleri bu alçaklığa ve hıyanete karşı, süngüsünü, oradaki ağa ve paşaların, padişahların göğsüne çevirmiş muharebe ediyor.

Ve nihayet zaman oldu ki, arkadaşlar, Türkiye'de Komünist Teşkilâtı olamaz dediler. Fakat Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden gelen komünist vekiller bunun aksini ispat ettiler. Türkiye'de amele ve rençper komünist teşkilâtı gittikçe genişliyor ve kuvvet kesbediyor. Şimdi Komünist Fırkası'nın müstemlekeci kuvvetleri ezmeğe âzim, işçi halka rehber olacağına hiç şüphe edilemez.

Komünizm mübeşşirlerinden (Engels) bir eserinde diyor ki, yeryüzündeki teknika zulme âlettir. Zaman gelecek ki, teknikanın terakkisi eseri olarak yeryüzünü kan deryaları alacak ve zalim imparatorların taçları bu kan deryasına yuvarlanacak da, bu tacı yerden kaldırıp başına koymaya cesaret edecek bir adam bulunmayacaktır. İşte bu devir hulûl etmiştir. Rusya'da, Almanya'da, Avusturya'da, Türkiye'de çarlık, imparatorluk, padişahlık artık bir daha necat bulamayacak tarzda yıkıldığı halde, hiç kimse cesaret edip de o taçları başlarına geçiremiyor.

Vaktiyle halka zulüm edenler bugünkü amele ve rençper inkılâbı huzurunda diz çökerek, mazlum halka taraftar ve hizmete âmâde gözüküyorlar.

Memleketimizde her türlü derece ve sınıf ahd ü yalanların yerinden oynadığı böyle bir devirde, böyle bir devr-i buhranda işçi halkın mukadderatını kendi eline alarak iş görmesi bir zaruret haline giriyor. İşte bu yolu göstermek vazifesi Komünist Fırkasının uhdesine düşmektedir. Komünist Fırkası için memlekete musallat olan harici düşmanları kovmak nasıl bir vazife ise, dâhilde halkın sırtından geçinen yağmacı tufeyli sınıflarını da hazır yiyicilik halinden çıkartıp yumruk halinde işletmek de o derece esaslı bir vazifedir. Bu iki cihetin temini iledir ki; Komünist Fırkası mazlum amele ve rençper halka karşı hizmetini ifa etmiş ve ortadan sınıflar farkı kalkarak heyet-i içtimaiye, adalet-i hakikiyeye nail olmuş olacaktır. Onun için son söz olarak diyelim ki, Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası, Yaşasın Dünya Proletaryasının birliği! Yaşasın Üçüncü Enternasyonal!

----------o----------

MUSTAFA SUPHİ'NİN AZERBAYCAN K. P. MERKEZ KOMİTESİNE YENİ DÜNYA İLE İLGİLİ MEKTUBUNA YANITI[15]

Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne

5 Ekim 1920

Sizin 26 Eylül 1920 tarihli mektubunuza cevap olarak TKP, Yeni Dünya Gazetesi'nde şu anda görev yapan emektaşların listesini size gönderiyor. Şu anda Mustafa Suphi, Ahmet Cevat (Komünist), Feyzullah Mirza Mahsun (Partisiz) gazetede görev yapmaktadır. Halit Sait (Komünist), Ahmet Hamit (Partisiz) gazeteden ayrılmışlardır.

Gazete emektaşlarının tamamen Merkez Komitesi'nin rehberliği altında çalıştığını, Yeni Dünya Gazetesi'nin çıkmış bütün numaralarının bulunduğunu ve bunlarda gazetenin itibarını düşüren herhangi bir şey bulunmadığını Merkezi Komite size bildirir.

Mustafa Suphi[16]

----------o----------

[15] Mustafa Suphi ve TKF, Bakü'de Türkiye'ye dönüş hazırlıkları içindeyken Yeni Dünya gazetesi de yayınlarını Bakü'de sürdürüyordu. Yavuz Aslan'ın aktardığı bir belgeye göre 26 Eylül 1920 tarihinde Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi; Mustafa Suphi'ye bir mektup göndererek *"Yeni Dünya gazetesini, nüfüzdan düşürücü bazı yayınların yapıldığını"* ileri sürmüş ve gazetenin çalışanları hakkında kendilerine bilgi verilmesini istemiştir. Mustafa Suphi, 5 Ekim (1920) tarihinde yukarıdaki cevabi yazısında iddiaları yanıtlamış, Yeni Dünya'da yazılan yazı ve yazarlarına sahip çıkmıştır. Buradaki tartışmaların muhtemel sebebi; TKP Merkez Komitesi dönüş süreci içindeyken, hem "dönüşe" karşı çıkıp, hem de başından beri Mustafa Suphi'ye muhalif olan (parti MK üyeliğine Şark Şurası kontenjanından giren) Süleyman Nuri'nin karşı faaliyetleri olmalıdır. Süleyman Nuri'nin parti içindeki konumu ve çalışmaları için bakınız: Emel Akal, *TKP 1918-1920, Kim Hakiki Komünist*, İletişim Yayınları, İstanbul 2024, S. 77 vd.

[16] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, 111.

YAŞTA VE BAŞTA GENÇLİK

15 Ekim 1920, Bakü

Şark'ta gençlik, aile muhitinden başlar da mektebe-medreseye, iş, sanat, hükümet müesseselerine varıncaya kadar zincirli bir esarete mahkûmdur; fakat gençliği bu zulüm ve esaretten kurtaracak kuvvet yine gençliktedir. Onun için gençleri ikiye ayırmak mecburiyetini hissediyoruz: Bir kısım, yumruk altında her türlü esarete, zulme tahammül eden mütevekkil ve zavallı gençler; diğer kısım, uyanık fikirli, serbest ve halâskâr gençler ki, gençlik şiarı altında yaşamak liyakatini kazananlar şüphesiz bu ikincilerdir.

Aile münasebatında, gönlünün bütün sünuhatına sahip olamayan, ana ve babasının makul, gayrimakul, beşeriyet için fayda veya zararlı her türlü emrine, telkinatına yalnız dinî ve itiyadî bir tevekkül ile itaat eden gençler, herhangi bir kızla yalnız emr-i meşru ve mutadı ifa ve itmam için evlenmeye razı olan delikanlı, herhangi bir delikanlıya, yine aynı sebeple güveyiye çıkan genç kızlar, yaşça ne kadar küçük olurlarsa olsunlar, başça şüphesiz ki pek ihtiyardırlar.

Medrese ve mektepte akıl ve naklin mevkiini vermeye bir türlü muvaffak olamayan, beyninde parlayan her nur zerresini "küfür" korkusuyla tard ve def'e çalışan, hayalden hakikate geçmek istidat ve iktidarını göstermeyen genç talebeler, tabiatın taze hayatlarına bahşettiği feyiz ve kuvveti nefislerinde öldüren merhamete muhtaç, zayıf insanlardır.

Ve nihayet hayat mübarezesine girişmiş işçi bir genç, gördüğü işin mahiyetini, vücuda getirdiği yeni mahsul ve servetin kime mal olarak, bundan insanlık namına ne fayda ve zararlar geldiğini düşünüp anlamasa, iş ve hayat için arka verip kuvvetlendirdiği âlemin, insanda kan ağlatan zulüm ve haksızlıklarına karşı ciddi bir mübarezeye girişmese, bu genç adamın çalışıp çabalaması tarihi nazarında, taş taşıyan hayvanların çektikleri zahmet ve gördükleri işten başka bir mahiyeti haiz olamaz.

Hulâsa, aile, aşk ve muhabbet münasebatında hürriyet ve istiklâl hissine, ulûm ve maarifte idrak hassasına, iş ve hayatta ise zulme – haksızlığa karşı mübareze kuvvetine malik olmayan gençlerin yaşları ne kadar az olursa olsun, kendini gençlik âleminin hür, münevver ve faal bir uzvu sayılamazlar; bunlar gönülleri kurumuş, beyinleri paslanmış, sinirleri gevşemiş, yüreksiz, ma'tûh, ve alîl ihtiyarlardır.

Demek ki, gençlik denildiği zaman, biz bunu, aynı zamanda hem yaş hem de başta aramak mecburiyetindeyiz.

Mustafa Suphi[17]

----------o----------

[17] Meral Bayülgen-Emel Seyhan Atasoy (Transliterasyon), *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2021, S. 71 vd.

TÜRKİYE AMELE VE RENÇBERLERİNE, TÜRKİYE'NİN MİLLÎ İNKILÂPÇI ORDUSUNA[18]

Aralık 1920, Bakû

Aziz Kardaşlar, Kahraman Yoldaşlar!

İtilâf Devletlerinin şekâvetkârane teşebbüslerine ve bu hıyanete müsamahakâr İstanbul Hükümeti'ne karşı kıyam eden Anadolu'nun azimli ve imanlı ordusu Antanta hesabına Anadolu'yu arkasından vurmaya hazırlanan alçak Taşnakları ezerek ve pek mühim bir fesat ocağını söndürmek kudretini gösterdiği bir sırada, Ermeni amele ve rençberlerinin kızıl inkılâp bayrağını ellerine aldıklarını görüyoruz. Ermeni amele ve rençberleri, Taşnakların hunhar ve tahripkâr idarelerine daha ziyade tahammül edemeyeceklerini ilan ederek, Erivan Hükümeti yerine Sovyetler Cumhuriyeti tesise girişmiş ve Rusya Kızıl Ordusu'nu imdadına çağırmıştır.

Üç sene kadar devam eden Taşnaklar saltanatının kendisinden memnun olmayan Ermeni işçi ve rençberlerine karşı reva gördüğü zulümler; sonra bu idarenin tasallut ettiği mesahade, müdafaasız kalan Müslüman ahalinin kökünü kırmak yolunda ika' ettiği en feci zî-hayat misalleri işte göz önünde duruyor.

Mazlum amele ve rençber kardaşlarımızın vicdanları yakan feryatları kulağımıza kadar varırken, üstümüze düşen vazife elbette bu cani elleri tamamen kırmak, Taşnak Hükümeti'nden nam ve nişan bırakmayarak, bunun yerine Ermeni ve Müslüman amele ve rençberlerini birleştirip kardaşça yaşayacak Sovyetler Hükümeti'ni tesis etmeye bütün kuvvetimizle yardım etmek, çalışmaktır.

---

[18] Yukarıdaki bildiri Mustafa Suphi ve yoldaşlarının TKF 1. Kongresi sonrası, parti faaliyetlerini Anadolu'ya nakletme arifesinde yayınlanmış, Mustafa Suphi'nin kaleminden çıkmıştır. Bolşevik Devrim'i izleyen aylarda Kafkasya'da meydana gelen iktidar boşluğu, Ermenistan'da emperyalist Batı destekli Taşnak-Menşevik ittifakı bir hükümet kurulmasına imkân vermişti. Yaklaşık üç yıl sonra; Ermeni Bolşevikler, 11. Kızıl Ordu'nun desteğiyle (29 Kasım 1920'de) Ermenistan'da Sovyet Yönetimi'nin kurulduğunu ilan ettiler. Bu bildiri, Ermeni komünistlerin Şûralar Cumhuriyeti'ni selamlarken, Anadolu ve Doğu'nun mazlum milletlerinin kurtuluşu için, o ülke halklarına bir çağrıdır. Dönemin siyasi gelişmeleri için bakınız: (Baskın Oran (Editör): *Türk Dış Politikası, Cilt1,* İletişim Yayınları, İstanbul 2005, S. 165 vd.)

Ermenistan'da amele ve rençberler, hükümeti eline almakla Erivan'daki hain muhteris ve İngilizler elinde oyuncak, düşman bir hükümet yıkılmış ve onun yerine inkılâpçı, insaniyetkâr ve cihangirliğe karşı mübarezeci bir Sovyet Cumhuriyeti meydana gelmiş olacaktır. Taşnak Hükümeti yaşadıkça tabî menfaatleri olan İnkılâpçı Anadolu ile Sosyalist Rusya'nın münasebetine engel olacak bir fesat yuvası mevcut kalacaktı. Halbuki Ermenistan'da Sovyetler teşkili, Türkiye ile büyük inkılâp dünyasının zalim emperyalizme karşı açtığı mübareze cephesini birleştirmiş olacaktır.

Demek ki aziz kardaşlar, mazlum Türkiye'nin kahraman askerleri, inkılâpçı zabitler, garptan memleketimizi istilâ ve yağmaya başlayan kanlı emperyalizme karşı mücadeleyi katî zafere vardırmak sesleri vücut bulmuş, birçok zamandan beri beklenen büyük ve hayırlı güç doğmuştur. Demek memleketin istiklâl ve hürriyetini İngiliz ve Fransız emperyalistin kanlı tırnaklarından tamamıyla kurtarmak için memleketin mazlumiyetini, huzurunda vicdanının eşhad ederek verdiğiniz sözün yerine getirilmesi zamanı gelmiştir. Rusya Sovyetler Cumhuriyeti, Anadolu'nun emperyalizme karşı açtığı cidâlde muvaffakiyeti kâne ettiği vaatleri hiç şüphe yok son safhasına kadar yerine getirir.

Aziz fedakâr yoldaşlar: Hatırdan çıkarmayınız ki düşman uyumuyor. Bizim muvaffakıyetimiz arttıkça son saatin yaklaştığını görerek hayallerini daha şiddetle artırmaktadır. Unutmayınız ki, İtilâf Devletleri bizim içerimizde İngiliz altınına satılmış politika simsarları, İstanbul kabineleri, harp zenginleri, dalavereciler vasıtasıyla işlerine devam etmekte ve Türk İnkılâp Ordusu'nun hedefinden şaşırtmaya var kuvvetiyle çalışmaktadır. İngiliz ve müttefiklerinin bu yaman acenteleri, bu kurnaz çorbacıları, İstanbul'dan başlayarak, Karadeniz sahillerine, Anadolu içlerine doğru sokulmak cesaretini gösterebiliyorlar. Bunların suret-i haktan görünerek söyledikleri sözlere inanmayın. Getireceği yeni felâketleri düşünmek ve ona göre uyanık davranmak bu mühim ve tarihi yardım en büyük vazifedir.

Sevgili yoldaşlar: Unutmayınız ki, Rusya'dan kabararak bütün dünyaya yayılan amele ve rençber inkılâbı, Türkiye'nin izmihlâl tarihinde önümüze çıkan yegâne mucize-i necattır. Bugün hür müstakil yaşamak liyakatini Türkiye'ye veren Anadolu'daki şu son hareketlerin, millî ve içtimaî bütün cereyanların inkişâf ve tekâmülünü biz bu büyük inkılâba borçluyuz. Rusya'da Bolşevizm'in ölmesiyle cihan proletaryasının (amele ve rençberlerinin) son ümit ışıkları nasıl sönecekse Türkiye ve Anadolu'nun bugünkü canlı, şanlı, aslı hayat cidâlinden de eser kalmayacak ve her türlü hürriyet ve istiklâl istihâlleri ebediyen mahv ve kaybolacaktır.

Onun için bugün Avrupa ve Amerika kapitalistlerine ve İstanbul Hükümeti'ne karşı açılan mübarezeyi sona kadar devam ettirmek ve bütün manasıyla hürriyet ve istiklâle kavuşmak isteyen amele, rençber ve asker ve onlarla beraber yürüyen münevver inkılâpçılar, muallimler, muharipler, zabitler bütün azim ve idarelerini, bütün kudretlerini cihan inkılâbının merkezi olan Bolşevik Rusya etrafında toplamaya Anadolu İnkılâp Ordusu ile el ele vererek bütün şarktan emperyalist tasallutları kırmak gayesini hazırlamaya sarf etmeliler.

Kahrolsun hakka ve insaniyete tasallut eden emperyalist devletler! Yaşasın hak ve insaniyeti kurtarmak üzere el ele veren inkılâpçı Türkiye ve kızıl Rusya ordularının kahraman askerleri! Yaşasın Büyük İnkılâba doğan Ermeni Amele, Rençber Şûrâlar Cumhuriyeti!

Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyeti
Mustafa Suphi[19]

----------o----------

[19] Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, S. 291 vd.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ VE KOMÜNİST FIRKASI

No. 17-65, 18 Aralık 1920 (Yeni Dünya)

Türkiye Komünist Fırkası Merkezi Heyeti, memleketimizi yeni bir devr-i faaliyet ve harekete sokan Anadolu Hükûmeti'ne karşı takip edeceği siyaseti, bugünkü nüshamızda altı maddelik bir lâhiya ile ortaya koyarak, fikirleri tamamen ışıklandırmış ve her türlü yanlış anlamalara nihayet vermiş oluyor.

Vakıa, şimdiye kadar Anadolu'da ara sıra meydana çıkarak komünizmden bahseden bazı fertlerin yeryüzünü birdenbire her türlü pislikten, her türlü zulüm, baskı ve tehditten temizlemeleriyle alâkadar, şüphesiz ki yüksek ve insaniyetkârane ve fakat aynı zamanda müfritâne beyanatlar bazı hükûmet çevrelerinde Türkiye Komünist Fırkası'nın Küçük Asya'da içtimaî inkılâbın meydana gelmesi için lâzım gelen şartların vücuduna tâbi bulunması gibi yanlış bir zannın doğmasına sebebiyet vermişti.

Diğer taraftan Anadolu'da kıyam hareketi başladıktan sonra Büyük Millet Meclisi içinde, eski politikacılarımız tarafından vücuda getirilen yeni fırka ve zümrelerin şahsi mülkiyet meselesinde bile anlaşamamaları, sola doğru her adımda birkaç menzil atlayıvermeleri, komünistlerden bazı yoldaşların, "yine mi suni ve yalancı hareketler karşısında bulunuyoruz?" kuşkularını uyandırmıştı. Biz ise bu yanlış düşünce ve fena anlayışların yeri olmadığını, Küçük Asya'da başlayan hareketlerin ise tabiîliğini iddia ediyoruz.

Rusya'da başlayarak, Avrupa ve Amerika içlerine doğru dalgalanıp ilerleyen içtimaî hareketin, Rusya'ya bir cephe teşkil eden Küçük Asya'ya tesirsiz kalması mümkün müdür? Büyük Millet Meclisi'nin esas teşkilatı olan halkçı ve halk zümreleri fırkası da amele ve rençper inkılâbının –Bolşevizm'in- rüzgârı içinde doğmuş birtakım hücrelerdir. Ancak Anadolu hareketinde gördüğümüz vasf-ı fark, işaret, umumi bir millet, bir halk hareketi halinde tecelli ediyor ki, bunun esasları da Komünist Fırkası'nın beyannamesinde (Madde 4) izah olunduğu gibi, pek tabiî olarak memleketin efkâr ve hayat şartlarından doğmaktadır.

Bu hale göre, Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu hareketine karşı vaziyeti, kendi kendine meydana çıkar. Komünist Fırkası, içtimaî inkılâbı anlayan ve ona bütün varlığı ile bel bağlayan işçi ve rençperlerin bir siyasi teşkilatıdır. Memlekette mazlum ve işçi, fakir ve işsizler çokluk teşkil etseler de sanayiin iptidai bir halde olması itibariyle, amelenin proleter teşkilatına malik ve toplanmış olmamaları, komünistlerin azınlıkta kalmalarını icap et-

tirmektedir. Ve yine bu itibarladır ki, Komünist Fırkası, hâlihazırda inkılâbı yapacak ve idareyi ele alacak büyük bir hükûmet fırkası şekil ve mahiyetinde ortaya atılamaz.

Komünist Fırkası memleket içinde azınlığı temsil eden bir fırka halinde teşekkül ile beraber, Üçüncü Enternasyonal'in bir uzvu olarak yeryüzündeki içtimaî inkılâbın temel direği mahiyetindedir. Ve bu nedenle üstüne düşen vazife büyük olduğu kadar cihanşümuldür. Üçüncü Enternasyonal'in proletarya teşkilatı zayıf olan Türkiye'de ve Türkiye halindeki bütün şark memleketlerinde takip ettiği nokta-i nazar bilinirse, bu vazifenin ehemmiyeti bir kat daha takdir olunur. İçtimaî inkılâbın mazlum şark memleketlerinden beklediği hareket, zalimlere karşı kıyam ve isyandır. Şarkta uhdesine düşen büyük vazifeyi idrak etmiş bir memleket ve millet olarak bugün karşımıza çıkan zavallı Türkiye ve fakir Türk Milleti'dir. Demek ki içtimaî inkılâp karşısında Türkiye Komünist Fırkasına düşen vazifeyi, yağmacı emperyalizmin bütün tazyiklerine rağmen ayaklanıp varlıklarını ispat eden Anadolu kıyamcılarına ve kıyamcıları temsil eden Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne samimiyetle yardım etmek ve Anadolu'daki bu hareketi şarkın diğer mazlum ve medeni millet ve hükûmetlerine örnek olarak göstermekle hülâsa edebiliriz.

Bundan başka, Türkiye Komünist Fırkası'nın halka karşı birçok borçları ve mecburiyetleri vardır. Türkiye Komünist Fırkası kendi teşkilatı içinde amele ve rençper halkın vicdanını terbiyeye, Küçük Asya'nın karanlık sokaklarında bile türlü mahrumiyet ve mahkûmiyetle dolaşan mazlum işçi ve köylülerimizi muntazam ve müteşekkil bir sınıf simasıyla dünyanın diğer memleket proleterleri meclisine takdim etmeye mecburdur.

Münevver ve inkılâpçı gençlerimiz, beyaz yakalı Frenk gömleklerini ve parlak kılınçlarını omuzlarından atarak eli nasırlı mazlum halkımız arasına girerler ve Komünist Fırkası saflarında bütün hayat ve mevcudiyetlerini biçare, bahtsız işçi ve çiftçilerimizin açlık, karanlık ve kulluktan kurtulmaları yolunda feda ederlerse, halkımız hakiki içtimaî inkılâba doğru yükselecek, memleket yağmacıların elinden tamamen kurtulma iktidarını gösterecek ve böylece komünistler şarkta büyük bir amele fırkasının mümessili sıfatıyla beynelmilel inkılâpçılar arasında hürmetli bir yer tutmaya hak kazanacaklardır. Burada izahatımıza nihayet veriyoruz.

Yukarıda gösterdiğimiz esaslara mugayir olarak büyük teşebbüsler peşinde, hegemonyal işler görmek ve hazıra konmak isteyen herhangi bir komünist, mensup olduğu fırkanın takip ettiği yoldan çıkan ve binaenaleyh fırkaya itaat etmeyen bir derbederdir.

Mustafa Suphi[20]

----------o----------

[20] Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995, S. 271 vd.

MUSTAFA SUPHİ, MUSTAFA KEMAL PAŞA MEKTUPLAŞMALARI[21]

Mustafa Suphi'den
Mustafa Kemal Paşa'ya 1. Mektup

"Büyük Millet Meclisi Reisi ve
Kuva-yı Milliye Başkomutanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bakü, 15 / Haziran / 1920

Osmanlı Heyet-i Murahhasası Reisi Tevfik Paşa'nın İstanbul'a tebliğ ettiği sulh şartlarına göre Anadolu rençperlerinin son rızk-ı danesine kadar taarruz olunduğu anlaşılıyor. Böyle bir sulhu kabule razı olan herhangi bir hükûmet ve sınıf ile cidâle karar vermiş olan İştirakiyun Teşkilâtı'nın müzaheretinize nâil olacağı ümidindeyiz. Buradaki faaliyetimiz hakkında Süleyman Sami yoldaş lazım gelen bilgileri arzedecektir. Mağdur halkımızın kurtuluşunun inkılâpta olduğu kanaatiyle hatm-i kelâm ve teyid-i ihtiram eyleriz.

Türk İştirakiyun Teşkilâtı Mührü
Heyetî Merkeziye Reisi Mustafa Suphi
Âzâdan Mehmet Emin"

------o-----

[21] Mustafa Suphi'nin birinci mektubunu Bakü'den 17 Haziran 1920 tarihinde yola çıkan Süleyman Sami götürmüştür. Mektup, Süleyman Sami tarafından Trabzon'da 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Rüştü Bey'e teslim edilmiş, onun vasıtasıyla Ankara'ya ulaşmış, daha sonra Süleyman Sami Ankara'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'dan Mustafa Suphi'ye Mektup

Bakû'da Türkiye İştirakiyun Komitesi
Heyetî Merkeziye Reisi Mustafa Suphi Bey
ve Âzâdan Mehmet Emin Yoldaşlara,

Ankara, 13 / 9 / 336 (1920)

Süleyman Sami Yoldaş vedaatiyle gönderdiğiniz 15 Haziran 1920 tarihli mektubunuzu aldım. Milletimiz kendisini hiçbir surette temsil etmeyen İstanbul Hükûmeti'nin kabul eylediği şerait-i sulhiyeyi reddetmiştir. Ekseriyet-i azimesi rençper ve köylülerden müteşekkil olan milletimiz Garbın emperyalizm ve kapitalizm mahkûmiyetlerinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı müttehit olarak mücadele ve mübârezeye karar vermiştir ve bu kararını tatbik etmektedir.

Türkiye İştirakiyun Teşkilâtı'nın da aynı kanaat ve gaye ile çalışmakta olmasını büyük bir memnuniyetle telâkki ettik.

Milletimiz Ankara'da vücuda getirdiği Büyük Millet Meclisi ile mukadderatına bizzat ve istiklâl-i tam dairesinde vaziyet etmiştir. İşbu halk hükûmetini vücuda getiren teşkilâtımızın köyden itibaren nahiye, kaza, liva ve vilayet merkezlerine kadar her yerde halk tarafından seçilmiş birer heyet-i idaresi vardır ve bu teşkilât Büyük Millet Meclisi Riyasetine merbuttur. İşbu teşkilât mütarekeyi müteakip Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında vücuda getirilmiş bir teşkilâttır. Bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti işbu teşkilâttan doğmuştur ve binaenaleyh Sovyet teşkilât-ı idaresinden farksızdır. İçtimaî inkılâp dahi safahat-ı lâzimesini geçirmekte olup bu inkılâbı halktan doğmuş olan Büyük Millet Meclisi sevk-ü idare etmektedir.

Gerek şahsen ben ve gerekse bütün rüfeka-yı mesâim ekseriyeti rençper ve köylüden ibaret olan milletimizin istiklâlini tesis ve temin gaye-i yegânesini takip etmekteyiz.

Memleket ve milletimiz her taraftan emperyalist ve kapitalistlerin hücumlarına mâruz bir halde olduğu gibi fiilen bunlara iştirak eden İstanbul Hükûmeti'nin padişahına atfen memleket dâhilinde ika' edildiği ifsadat-ı mütemadiyeden mütevellit mahalli ihtilâflara da karşı koymak mecburiyetindedir. Binaenaleyh milletin vahdet ve mukavemetini ihlâl edebilecek zamansız ve fazla teşebbüslerden kaçınmak milletimizin halâsı nokta-i nazarından

elzemdir. Bu lüzumu göz önünde bulunduran Büyük Millet Meclisi içtimaî inkılâbı sükûnetle ve esaslı surette tatbik etmektedir.

Gaye ve prensip itibariyle bizimle tamamen müşterek olan Türkiye İştirakiyun Teşkilâtından maddeten ve manen hakkıyla yararlanabilmemiz için teşkilâtınızın münhasıran Büyük Millet Meclisi Riyâsetiyle tesis ve muhafaza-i irtibat eylemesi lazımdır. Türkiye dâhilinde tatbik edilecek her nevi teşkilât ve inkılâbat ancak bu kanal vasıtasıyla yapılabilir.

Aynı hedefe yürüyen Türkiye İştirakiyun Teşkilâtıyla tamamen tevhid-i mesai edebilmek üzere Büyük Millet Meclisi nezdine salâhiyeti tammeyi haiz bir murahhas göndermenizi ve Büyük Millet Meclisi tarafından Azerbaycan Hükûmeti nezdine murahhas olarak Bakû'ya gönderilmiş Memduh Şevket Bey'le tesis-i irtibat ve tevhid-i mesai eylemenizi rica eder ve bilvesile samimi hürmet ve selâmlarımı takdim eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

------o-----

Mustafa Suphi'den
Mustafa Kemal Paşa'ya 2. Mektup

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bakû / Kasım 1920

1- Süleyman Sami yoldaş vasıtasıyla gönderilen mektubunuz muhteviyatı gerek Rusya'daki teşkilâtımız gerekse Üçüncü Enternasyonal çevrelerinde hüsn-ü tesir hâsıl etmiş ve mazlum memleket ve halkımızın da esaret ve sefaletten katîyen kurtulmasına matuf maksat-ı müştereke elbirliği ile çalışılması hususundaki ümitlerimiz artmıştır. Bununda tasavvurdan fiile geçmesi için Türkiye'de hemen kendiliğinden doğmaya başlayan komünist teşkilâtların kanuni bir şekle sokulması iktiza eder. Gerek bu hususu temin ve gerekse umumiyetle temas tesis etmek üzere zat-ı âlilerininde teklifi vechiyle salâhiyeti vâsiayı haiz heyet bugünlerde nezd-i âlinize münteha-i azimettir.

2- Kıyam ordularının Şark Cephesindeki muvaffakiyetli harekâtı burada hüsn-ü tesir hâsıl etmiş ve ancak son zamanlarda taraf-ı âlilerinden hiçbir rabıta ve muvasala kuryesinin de gelmemesi celb-i dikkat etmiş olmasına binâen, vaziyeti tahkik ve daha kuvvetli münasebetler tesis edilmek üzere Mdivani Yoldaş'ın başkanlığında bir heyet o tarafa izâm olunmuştur.

Ermeni hudutları aşırı vâki olan mezkûr harekât münasebetiyle efkâr-ı umumiyede hâsıl olan bazı tereddütler tebligatımız sayesinde teskin edilmiş ve bu harekattan Ermeni amele ve rençper halkının zarar görmeyeceği, maksadın ise Antanta acentalığı edecek birçok cinayetten çekinmeyen Taşnak Hükûmetinin tedibine matuf olduğu tebliğ edilmiştir.

Tarafımızdan da vâki olan bu tebligat efkâr-ı umumiyeye hüsn-ü tesir etmiş olmalı ki, Türklerin barbarlıkları hakkında eskiden beri mutad olan propagandalar bu sefer baş göstermemiştir. Hatta Ermeni komünistleri matbuatta Türk harekâtına taraftar görünmeseler de harbin zuhurunda Anadolu kıyamcılarını haklı gösterecek havadisler neşrine devam etmektedirler.

Herhalde 'Ermeni Kıtali' şeklinde Rusya ve Avrupa proletaryasının efkârını Anadolu harekâtının aleyhine kaldırabilecek vekaiye mahal verdirilmeyerek, bizim de yalancı çıkarılmamamızı ricayı lüzumsuz addetmiyoruz.

3- Vrangel'in başarısızlığı, Anadolu'nun ise Şark ve Garb cephelerini temin etmesi üzerine, İngilizlerinde BMM Hükûmeti ile münasabata giriş-

tiği yolundaki rivayet son günlerde kuvvet bulmasıyla, buna da böyle bir itilâfın Anadolu kıyamcılarına şimdiye kadar kazandırdıklarını kaybettireceğini, İngilizlerin Anadolu'yu Sovyetlerin üzerine sevk ettirebilecek maddi ve manevi her vasıtadan mahrum bulunduğu, ancak kıyamcıların Rusya ile daha kuvvetli ve faal bir münasebata girişmek istediklerini söyledik ki, bu fikirlerde hata etmediğimizi sanıyoruz.

4- Fırkamız tarafından Anadolu harekâtına yardım olmak üzere teşkilinden daha önce malûmat verdiğimiz Türk Kızıl Alayı, Merkezi Heyet azasından Mehmet Emin yoldaşın kumandası altında, takriben üç hafta evvel Nahçıvan tarikiyle Kazım Karabekir Paşa emrine gönderilmiş ise de bu sırada Şark Cephesinin tecavüze geçmesi, Taşnakların Nahçıvan yolunu kapatmalarına sebep olarak, askerin Anadolu'ya nakli mümkün olmamıştır; ancak alayımız Kerüsid'den başlayarak Pazarçayı'na doğru yaptığı harekât muvaffakıyetle neticelenmiş ve düşman kuvvetinin büyük zayıatına sebep vermiştir, askerlerimizden 11 zayiat 20 kadar hafif yaralı vardır. Halen kış şiddetle sürmekte olduğundan, askerimiz Agram'a istirahata çekilmiştir. Delican istikametiyle gönderilmesi için lâzım gelen mesai sarf olunmaktadır.

5- BMM'nin Azerbaycan mümessili Mahmut Şevket Bey Bakû'ya gelir gelmez, muvaffakiyetli ifa-i vazife etmesi sebepleri temin edilmiş ve kendisi maruf inkılâp erkânı ile ve ezcümle son günlerde burada bulunan Rusya Halk Komiserleri Şûrâsı azası Stalin yoldaşla da tanıştırılmıştır.

Stalin yoldaşla iki saat devam eden bu mülakat neticesinin Mahmut Şevket Bey tarafından arzedilmiş bulunduğunu tahmin etmekle beraber, iki-üç noktayı burada ilaveye lüzum görüyoruz.

Stalin yoldaş bir kere Rusya Şûrâlar Hükûmeti'nin Anadolu'daki millî kıyam hareketine, bütün Şark milletlerine örnek olacak tarihi bir olay olarak baktığını ve bu hareketi takviye için her fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu söyledikten sonra, şimdiye kadar büyük nispette yardımda bulunulmadıysa, bunun sebebi Anadolu ile esaslı bir münasebetin ancak fiilen son günlerde kurulabilmiş olmasıyla izah ediyor. Diğer taraftan Anadolu harekâtı başladıktan sonra, Kızıl Ordu'nun tarafsız kaldığı yolundaki sözlerin doğru olmadığı, bugün Nahçıvan Cephesindeki harekât mühimce kuvveti işgal ettiği gibi, Kırım işi biter bitmez, ilk planda Kafkasya harekâtına kuvvet verileceği bildirilmiştir. Stalin Yoldaş mühim bir meseleden daha bahseyledi:

Enver Paşa ve rüfekasının Rusya'da hüsn-ü kabul görmeleri, bunların kıyamcı Anadolu için çalışmaları şartıyladır. Kendilerine maddi yardımda da bulunulduğuna göre, bunların Anadolu cephesini bozacak dâhili ihtilaflar ihdasına teşebbüsleri ihtimali var mıdır? Mahmut Şevket Bey sebeplerini izah ve Enver Paşa ve rüfekasına yardıma devam olunabileceği cevabını vermiş-

tir. Buralarda komünist namı altında eskiden beri faaliyette bulunan Dr. Fuat Bey'in Anadolu hareketini –milliyetçilikten muarra göstermek şartıyla- bir çoban hareketi olarak yaymaya çalışması ve esasen komünistlikle de alâkası olmaması itibariyle teşkilâtımızla münasebeti kesilmiştir. Mumaileyhin âhiren Bekir Sami Bey'in birkaç ay evvelki istifsarına istinaden, kendisini Anadolu BMM Hükûmetinin Rusya'da sefiri olarak ilan ile bir mühür kazdırarak, Azerbaycan Hükûmetinden dört milyon ruble talebine kalkışması vaziyeti çirkin bir şekle sokmuştur.

Rusya Şuralar Hükûmeti nezdinde mümessillik edecek zatın kıyam harekâtında mevki kazanmış, faal inkılâpçılardan seçimi muvafık olur fikrindeyiz.

6- Teşkilâtımız Bakü Kongresinde bir program ve teşkilât nizamnamesini kabul ile fırka haline geçtikten sonra, memlekette takip edeceği siyaseti tayin eylemiştir. Türkiye Komünist Fırkası'nın Büyük Millet Meclisi Hükûmetini, emperyalist devletlerle bulunduğu mübareze zarfında bütün kuvvetiyle destekleyeceğine, harp cephelerinde zaafa neden olacak her türlü aşırılıktan kaçınacağına karar verdiği gibi, zulm ve işgale karşı mübareze hislerinin halk sinesinde derinleşmesini temin etmek üzere fırka faaliyete geçmeye lüzum görmüştür ki, bunun şekl-i kanunîde cereyanı BMM Hükûmetince sağlanacağı ümit edilmektedir. TKF hakkında mektubumuzu takdim eden yoldaş malumat verecektir.

Emperyalizm esaretinden ve BMM Hükûmeti'nin bu yolda açılan inkılâp cephesinde mevki-i şeref tutmaya muvaffakiyetlerini temenni ve teyid-i ihtiram eyler.

TKF Merkez Heyeti
Reisi Mustafa Suphi
Kâtibi Ethem Nejat[22]

----------0----------

[22] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, S. 565 vd.

Mustafa Suphi'den
Ankara'ya Son Telgraf[23]

ANKARA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
RİYÂSETİNE

(Kars / Ocak ayı başları, 1921.)

Memleketimizde Komünist Fırkasının kanuniyet kazanmış olmasını senelerden beri muhtelif memleketlerde amele ve rençperlerin kurtuluşları hareketlerine iştirak eden Türk komünistleri, büyük bir memnuniyetle karşıladılar.

İnkılâpçı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu eseriyle halkın büyük çoğunluğunu kurtarmaya yönelik olan bu esaslı maksada ne kadar derin bir anlayışla bağlı olduğunu isnat etmiştir. İstilâcı ecnebi kuvvetlerinin ve bu kuvvetlerin tesiri altında kalan İstanbul'a karşı milli hudutları müdafaa etmek üzere silaha sarılan Anadolu hiç şüphesiz Türkiye tarihinde yeni bir devir açmış oluyor.

Memleketten gelen komünist vekillerin iştirakiyle Bakü Kongresi'ni yapan Türkiye Komünist Fırkası bu devrin tam bir zafer ile taçlanması için emperyalizme karşı açılan direnme cephesinin kuvvetlendirilmesine ve halkın geniş tabakaları içinde memleketin iktisadi esaretten kurtarılması ve tam bir istiklâl elde etmesi gayesinin yaygınlaşmasına çalışmak üzere faaliyetini memlekete nakletmeye karar vermiştir.

Bu maksat ile yirmi beş kadar Türk komünistlerinin bir kısmı Gümrü üzerinden ve diğer kısmı deniz yoluyla memlekete hareket etmişlerdir.

Emelimiz, memleketin müdafaa cephesini zayıf düşürmek ihtimali olan her türlü harekete karşı ve bu hususta hükümete mümkün olan her şeyi kullanarak yardımcı olmak ve Türkiye Komünist Fırkası'nın Avrupa proletarya teşkilatları nezdindeki mevkî ve nüfuzunu memleketin hürriyet istiklâlini temini hizmetine koyma noktaları etrafında hulâsa olunabilir.

---

[23] Mustafa Suphi ve arkadaşları 28 Aralık'ta (1920) Kars'a gelmişlerdi. Yukarıdaki telgraf -1921 yılı Ocak ayı başında- Mustafa Suphi'nin Ankara'ya, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı son telgraftır. Diğer taraftan bu telgrafın Ankara'ya ulaştığı günlerden başlayarak; Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Erzurum Valisi Hamit (Kapanlı) Bey arasında gidip gelen telgraflar, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının akıbetini belirlemiştir. Bu konudaki haberleşme trafiği ve "Telgraflarla Kurulan Tuzak" için bakınız: (Hamit Erdem, *Mustafa Suphi, 3. Baskı,* Sel Yayıncılık, İstanbul 2010, S. 230 vd.)

Bu gayeler ile mücehhez ve her hususta memleket kanunlarının vereceği müsaadeler dâhilinde görev yapmada birlik olarak hareket ederek yoldaşların yanlarında bulunan ve komünizmin bilimsel esaslarını kapsayan bilgilerle beraber memleketimize girmeleri hususunda gereken kolaylıklarda bulunulmasını rica ve yakında fırkanın dâhilde ve hariçte takip ettiği ve edeceği meslek hakkında anlaşmak ve her türlü kötü anlayışa olanak bırakmamak üzere sizlere katılmakla onur duyacağımızı arz ederiz.

Mustafa Suphi[24]

----------o----------

[24] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar Cilt 1 1908-1925,* İletişim Yayınları, İstanbul 2009, S. 565 vd.

MUSTAFA SUPHİ'DEN BAKÜ'DEKİ İSMAİL HAKKI'YA MEKTUPLAR[25]

(İsmail Hakkı Yoldaşa)

Meclis'te bir cenah teşkil ediyorlar. Fakat hükûmet için nasıl bir muvazene temin ediyorlar, bunu iyice taktir edemiyoruz. Herhalde İttihatçılar komünistlik nâmı altında en emin adamları ile külâh kapmak istiyorlarsa ki bu pek muhtemeldir. Zavallı memleket için yeni bir felâket hazırlamış oluyorlar. Bununla işçi halkımız içinde uyanma istidâdı gösteren içtimaî hareketi tamamen söndürecekleri gibi Müdafaa-ı Milliye Hükümeti'nin de gerek Avrupa efkâr-ı umumiyesi gerekse Enternasyonal nazarında her türlü kıymet ve haysiyeti düşüreceklerdir. Biz bu mütalâaları pek hayırhâne olarak Kazım Karabekir Paşa'ya ve onun vasıtasıyla sair alâkadarâna bildirmek istedikse de henüz meşkûk bir halde kalması ve olur olmaz şayianın zuhuru bizim ihtirâtımıza korkulu nazarlarla bakıldığını bize ihdas ediyor.

Herhalde alnımız açık, maksadımız mukaddes, her fikrimizi muhitimize anlatmaktan çekinmiyoruz. Hilmi oğlu Hakkı Yoldaş geldi, diğerlerinden ..... Bey de gelmek üzere olduklarını haber aldık. Kazım Paşa teşkilat hal ve hissini veren toplu olarak gelmeniz Ankara'da arzu olunur mu suretinde bazı menfî beyanatta bulundu!

---

[25] Mustafa Suphi ve beraberindeki arkadaşları Bakü'den çıkıp Kars'a vardıklarında, Bakü'de partinin 'Dış Büro'su kalmıştı. Büro'nun başına da Kayserili İsmail Hakkı getirilmişti.

Mektubu yazdığı ayın sonunda öldürüleceğinden habersiz Mustafa Suphi, -Ankara'ya ulaşmayı hedeflerken yazdığı mektubunda- birkaç konunun altını çizmiştir ki, burada Bolşeviklerin Türkiye politikasına karşı iki itirazını da dile getirmiştir: "Rus Dış İşleri Komiseri Çiçerin'in Van ve Bitlis'in Ermenistan'a bırakılması yolundaki 'münasebetsiz' teklifi bizi zor durumda bırakmıştır... Bolşevik önderlerin Enver Paşa'ya yardımları (doğru olmamıştır) ve bununla güçlenen Enver doğuda ve Ankara'da sahte komünist partileri ile ortaya çıkmıştır... Ankara'daki moda olan komünistlik Rusya'dan yardım almak için bir oyundur... Ankara'da Marksizm'i savunan parti olarak azınlıkta kalabiliriz ve bu koşulda ayrı bir örgüt kurmak durumu söz konusu olabilir... Ve Türkiye'de talihsiz işçi ve köylü dünyadan ve devrimlerden habersizdir..."

Ocak ayı başında yazdığı diğer mektupta ise belli ki bir kısmını memleketten tanıdığı Kör Ali İhsan Bey, Nazım Bey, Hakkı Behiç Bey, Yunus Nadi Bey, Muhiddin Bey, Dr. Tevfik Rüştü Bey, Besim Atalay Bey hakkındaki düşüncelerini paylaşmıştır. Kars'ta üç hafta bekletilmelerinin nedenini anlayamadığını yazan Mustafa Suphi'nin aklına katledilme ihtimali -o an için muhtemelen- gelmemiştir.

Yeni Dünya'da hakikî ve ilmî komünist edebiyatı intişar etmeli ve memlekete girmesi memnu olmayacak şekilde olmak şartıyla hayırhâhâne tenkitler yapılmalıdır.

Aziz Yoldaş, cümlenizin gözlerinden öperek şimdilik arz-ı veda ile mektuplarınızı sık sık bekleriz.

Kars, 1 / 1 / 1921

Mustafa Suphi

Ethem Nejat

-----o-----

Bakü'de İsmail Hakkı Yoldaşa
Aziz Yoldaş

(boşluk) tarihinde Kars'a muvasalatla orduya misafir olduk. Kazım Karabekir Paşa tarafından hakkımızda pek samimâne muamele gösterilmiştir. Orduda ruh pek yüksek, halâskârlık cereyanı kuvvetlidir. Bolşeviklere karşı muhabbet umumi bir mahiyette iken son zamanlarda Çiçerin'in Bekir Sami'ye Van ve Bitlis'in Ermenistan'a ilhakı yolundaki vâki olan münasebetsiz bir teklifin şuyûu Rusya'ya karşı pek ziyade sarsmış, bizim de mevkiimizi müşkülâta sokmuştur. Ankara ve umumiyetle Garp cephesinde Türkçülükle karışık kuvvetli bir komünistlik hareketi intişâr etmekte, gazeteler Oktobr Bayramı'nı halâskâr düğün olarak karşılayacak derecede ileri gitmekte iseler de yukarıda zikr olunan havadisin şuyûu bütün bu cereyanların birdenbire aleyhte dönmesine kâfidir. (1 kelime silik) gazete sahifelerinde görülen komünistlik hareketleri pek sûnidir. Bizlere isnat etmek istenilen mukallidlik eseridir. Rusya'dan müzaheret almak için bir oyundur. Bahtsız amele ve rençper ise dünya hareketinden, inkılâptan maalesef bihaberdir veya pek az haberdardır. Bu hususta bir fikir edinmek için Ankara'da teşekkül eden Komünist Fırkası hakkında malumat ve izahatı ber-vech-i âti kaydediyoruz:

Şarkta ve Türkiye'de komünizm lehine başlayan büyük ve seri cereyandan istifade etmek isteyen İttihat ve Terakki yârânı, idare-i hükûmeti daima elde bulundurmak gayesi ile Ankara'da Komünist Fırkası Merkezi Heyeti teşkil ediyorlar. Zannıma göre evvelce Halkçılık veya Halk Zümresi ismi verilmek istenen bir program etrafında komünizm akideleri mevcuttur ve bu işi Türkiye'nin Karl Marx'sı unvanı verdikleri Kör Ali İhsan Bey'e tevdî ediyorlar. İttihat ve Terakki yârânı programımızdan ve fırkanın unvanından başka teşkilat nizamnamemizi aynen kendilerine mal etmişler. Bu veçhile hafi bir komünist fırkası kurulurken bizimle rabıta ve münasebetleri olup şubelerine mukayyed bulunan komünistler hakkında takibata başlamışlardır. Gazetelerde aleyhine kampanya açmışlardır.

Onların fikrini neşreden Yeni Gün gazetesinde de ifşa eyledikleri gibi maksatları Kızıl Elma şiarıyla Turan ve İttihat-ı İslam siyaseti takip eylemek üzere idare-i hükûmete yeni bir şekil vermek ve böylece idareyi daima elinde bulundurmayı temin eylemektir. Yeni Gün gazetesinde buna ait birçok işârat bulunmakta, hususiyle Talat Paşa'nın III. Enternasyonal nezdindeki nüfusundan ve Şark siyaseti kendilerine tevdî olunup bunu da Enver Paşa'nın

fiilen deruhte ettiğinden bahsedilmektedir. Rusya tarafından Enver'e vâki olan maddi muavenet Ankara'da Şarka İttihat ve Terakki'nin Pantürkizm ve Panislamizm şiarlarıyla komünist unvanı altında gizlenen bir teşkilat vücuda getirmek suretiyle akseylemiştir.

Yeni Komünist Fırkası müessislerinin şahıs ve hüviyetleri hakkında yapılacak ednâ tahkikat beyanatımızı teyit edecek katî buhranlar olur. Müessislerden şimdiye kadar öğrendiklerimiz hakkında malumat vereyim.

Ali İhsan Bey: Kör Ali demekle maruf olan bu adam İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin on iki sene devam eden saltanatında İstanbul İttihat ve Terakki kâtib-i mesullüğü ile çalışmış ve harp içinde devam eden harp ticaret ve yağması devrinde memlekette spekülasyona emin yollar açarak sunî bir ticaret burjuvazisi temin eylemiş, Anadolu Millî Mahsulât Şirketi, Kantariye Şirketi, Bakkaliye Şirketi, İktisat Bankası ve saireyi ve birçok harp ticaret inhisarlarını vücuda getiren ve hayatı pahalılaştıranlardan olup harp seneleri içinde proletarya ailelerinin açlıktan sürünmelerine sebep olmuş. İttihat ve Terakki'nin harp seneleri içinde iaşe nezaretini deruhte eden Kemal Bey'le çalışarak İaşe Nazır Muavinliğini ifa eylemiştir.

Celal Bey: Şimdiki hükümetin İktisat Vekili olan bu zat on iki senelik İttihat ve Terakki devri hükümeti esnasında Bursa ve Aydın vilayeti kâtib-i mesullüğünde bulunmuş, İttihat ve Terakki'nin mütarekeden sonra inhilâli üzerine İttihat ve Terakki'nin şekl-i diğerinde istihâlesi olan Teceddüt Fırkası'nı tesis eylemiştir. Celal Bey şimdi komünistlerin ser-firâzıdır.

Nazım Bey: İttihat ve Terakki'nin ikinci safında ve vilayet valiliklerinde bulunan Mütarekeyi müteakip 'Yeşil Ordu' ismi altında bir nevi dini teşkilat vücuda getiren kimsedir.

Hakkı Behiç Bey: Keza İttihat ve Terakki yârânından mutasarrıflıklarda ve pek mühim memuriyetlerde bulunmuş ve son günlere kadar orman işletme kereste ve spekülasyon ile lekelenmiştir.

Yunus Nadi Bey: İttihat ve Terakki'nin Selanik'te vasıta-i neşr-i efkârı olan Rumeli gazetesinde, bilahare İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin gazetelerinden olan Tasvir-i Efkâr'da daha sonra İttihat ve Terakki sermayesiyle teşekkül eden Yenigün gazetesinde başmuharrirlik yapmış maruf ittihatçılardandır.

Muhiddin Bey: İttihat ve Terakki'nin İstanbul'da vasıta-i neşr-i efkârı olan Tanin gazetesinin uzun müddet, senelerce başmuharriri ve şimdi de Yenigün'de muharrirdir. İstanbul'da gazete patronları cemiyetinin kâtibi idi.

Doktor Tevfik Rüştü Bey: Eski İttihat ve Terakkicilerden olup merkezî umumi azasından meşhur Doktor Nazım'ın akrabasından ve arazi (?) milyonerlerinden Evliyazade'nin damatlarındandır. İzmir'de İttihat ve Terakki organı olarak çıkan İttihat ve Anadolu gazeteleri başmuharriri idi. Harb-i

umumi esnasında İttihat ve Terakki kabinesinin sıhhiye müdür-i umumisi ve harbin son senelerinde Almanya'da ecza taciri idi. Sıhhiye nezaretine tevdi edilen parayı sermaye ittihaz ederek ecza üzerine yaptığı spekülasyon pek meşhurdur.

Besim Atalay Efendi: Bu sarığı çıkarılmış bir softadır. İttihad-ı İslam'dan Turancılık mefkûresine dönen ve İstanbul Türk Ocağı faal azaları arasında bulunan ve Pantürkistler arasında şöhret alan Hamdullah Suphi Bey ile çalışan bu adam şimdi İttihat-ı Etrakiye gitmek için komünizmi bir vasıta olarak kabul ediyor.

Soysallıoğlu İsmail Suphi: 1919 senesi yazı esnasında İstanbul'da teşekkül eden ve İngiliz liberalizmini esas itibariyle kabul eden Milli Ahrar (National Liberal) fırkası müessislerinden ve İngiliz liberalizmi mürevviçlerindendir. Dün individüalist iken bugün tamamen aksini kabul eylemiştir.

Doktor Tevfik Rüştü, Besim Atalay ve Soysallıoğlu sefir Ali Fuat Paşa ile birlikte Rusya'ya gelmekte idiler. İttihat ve Terakki İkinci Enternasyonal'e Doktor Akil Muhtar Bey, Salâh Cimcoz Bey ve Nesim Mazliyah Efendi'yi nasıl temasa memur ettiyse şimdi de bunları III. Enternasyonal ile münasebete memur etmiş olsa gerekir.

Mehaza yeni komünist fırkası içinde bazı muhtelif ve tezat cereyanlar mevcut olduğu zannolunuyor. Burada Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalarla bazı mükâlemeler yapıyoruz. Netice konferansın birinci ve ikinci delegeleri Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beylerle birkaç güne kadar buraya muvasalat edecek eski komünistlerle görüşünce daha vazıh surette anlaşılacaktır. Komünistlik geniş mikyasta intişara başladığına ve hatta bir moda haline girdiğine göre bizim ekalliyeti temsil ve müdafaa ordusu müzahereti yolunda ve Marksizm'den ayrılmayan fikirlerimizin zafer bulacağına kanaatimiz vardır.

Bizim kongre mukarreratını kabul ettikleri halde büyük bir tasfiye yapmak üzere bazı müzakerat yapılması henüz tasavvur halindedir. Mamafih aksi halde ayrı bir teşkilat halinde kesb-i kanuniyete çalışmak mecburiyetinde kalacağımızı zannediyoruz. Merkezî Heyet, hücre (?) ve harici büro ile diğer yoldaşlardan çıkan heyetlerde çıkan kararlar nazar-ı dikkate alınmak üzere III. Enternasyonalin alacağımız vazifeye dair nokta-i nazarını serian bekliyoruz.

Şunu da ilaveye lüzum görüyoruz. Şimdiye kadar yeni komünist fırkasının Büyük Millet Meclisi ile... ve hükûmet eliyle communisme d'etat hükûmet komünizmi yapılmak istenmesi gibi mesele hissediyorsak da bazı meseleler etrafında meclis müzakerâtını buhranlar geçirmesi şayan-ı dikkattir. Herhalde komünistler ...(iki kelime okunmuyor)

Mustafa Suphi

----o-----

Karakilise Heyet Reisi Vasıtasıyla
Nazmi, Cevat Yoldaşlara
Karargâh

Tiyatroya ait eser ve eşyalar ile sinema makinasının filmleriyle gönderilmesi ve arkadaşların ve bilhassa Emin yoldaşın ailesinin bir an evvel yola çıkarılması lâzımdır.

Bu hususta Rüştü Paşa'ya müracaat olunması.

Gazeteye polemik mahiyetinde olmaksızın yalnız Rusya'daki inkılâpla beraber işe girişen teşkilâtımızın nüfuzunu yükseltecek ve tatbiki Marksizm'e, Rusya ve Azerbaycan vukuatına çok yer verecek tarzda çıkartmaya çalışınız. Hafî hareketler hakkındaki makalelerin yerli gazetelerde neşri daha muvafıktır.

4 / 1 / 37
Mustafa Suphi

-----o-----

Aziz İsmail Hakkı Yoldaş

Latif yoldaşla size biraz Erzurum pastırması, limon ve incir gönderdim. Bir pakette bizim kayınvalideye mahsus olarak gönderilmiştir. Pastırmalı kaygana pişirdikçe beni hatıra getirirsiniz. Meryem yoldaşın maaşına mahsuben validesine on lira verilmesini de ayrıca rica ederim. Sizin sevimli gözlerinizden öper, Cevad, Abdurrahman ve diğer yoldaşlara samimi selamlarımı takdim ederim. Fezlekeyi tezce göndermeyi, gazeteyi muntazaman çıkarmayı unutmayınız kardeşim.

Mustafa Suphi

-----o-----

Aziz İsmail! Hakkı Yoldaş

Buraya geleli bir haftaya yaklaştığı halde bir taraftan Yusuf Kemal ve Rıza Nur beylerin diğer taraftansa Süleyman Sami heyetinin vürûdlarına intizaren daha ileri gidemiyoruz. Kazım Karabekir ve Ali Fuat paşalarla arîz ü amîk görüştük; ikinci mufassal beyanatından memlekette bir hükûmet komünizmi esaslarının hazırlandığı anlaşılıyor. Mamafih her ne şekilde olursa olsun fırkanın teessüs ve Meclis-i Millî için mesleki intihap esasının kabulüne doğru gidilmesi komünizme ait fikirlerin geniş mikyasta intişarına yol açmaktadır. Ancak bu ilk devr-i inkişafta mesleğe ve fakir halkımıza hakikaten merbut olanlarla komünizm şiarı altında siyasi spekülâsyona girişenleri tefrik etmek ve ona göre dostu, düşmanı ayırmak gibi mühim bir vazife karşısında bulunuyoruz. Biz memlekette spekülâtif hareketten münezzeh bir işçi ve rençber hayatının uyanmasına ve bu hayata müstenit bir siyaset yürütmeye çalışacak ve bu maksada hâil olanlarla çarpışacağız. Sizde bulunduğunuz muhitte katî ve metin adımlarla hareketi ve mesleğimizi, siyasetimizi sûnileştirecek her teşebbüse karşı durmaya çalışmalısınız. Sefir Ali Fuat Paşa ile beraber Rusya'da komünizmi tetkik ve Üçüncü Enternasyonal ile temin-i münasebet etmek üzere Ankara teşkilatından Doktor Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Selim Efendi'ler gideceklerdir. Fikrimce konferansın cereyanı müddetince sizin de Moskova'da bulunmanız muvafıktır. Mamafih bu arkadaşlarla Kars'a geldikleri zaman daha tafsilli görüşecek ve istihsal olunacak neticeye göre size daha katî talimatlar göndereceğiz.

Kazım Karabekir Paşa evvelki gün bana; "Sizin Ankara'ya gitmek üzere vürudunuza Mustafa Kemal Paşa pek memnun olmuştu. Fakat Tuapse'den on adam diğer taraftan da birçok arkadaşınızın teşkilat halinde gelmeleri zannederim ki iyi telâkki olunamaz. Hükûmet ne derse onu yaparız" mealinde bir şey söyledi. Ben de bunlar, Türkler; memleketlerine avdet ediyorlar, memleketlerinin kanununa tâbidirler, teşkilat meselesine gelince Ankara'ya vusulümüzde bu mesele hallolunacaktır, diye cevap verdim. Bunun üzerine, evvelce Anadolu'ya gelmeyeceği temin olunan Abid'in birdenbire zuhuru, paşanın her türlü teminatımıza rağmen bizim ihtilâlciliğimize dair şüpheleri bir kat daha uyandırmış olduğuna şüphe yoktur. Eski kararımızın ne sebeple tebdile uğrayacağına mütehayyiriz. Ve onun için Abid'in iadesine arkadaşlar ittifak-ı ârâ ile karar vermişlerdir.

Latif yoldaşla size biraz Erzurum pastırması, limon ve incir gönderdim. Bir pakette bizim kayınvalideye mahsus olarak gönderilmiştir. Pastırmalı kaygana pişirdikçe beni hatıra getirirsiniz. Meryem yoldaşın maaşına mahsuben validesine on lira verilmesini de ayrıca rica ederim.

Sizin sevimli gözlerinizden öper, Cevad, Abdurrahman ve diğer yoldaşlara samimi selamlarımı takdim ederim. Fezlekeyi tezce göndermeyi, gazeteyi muntazaman çıkarmayı unutmayınız kardeşim.

Kars, 5 Kânunusani 1921

Mustafa Suphi[26]

----------o----------

[26] Yücel Demirel (Çeviren) *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2*, Tüstav Yayınları, İstanbul 2004, S. 15 vd.

ONUNCU BÖLÜM

YENİ DÜNYA GAZETELERİ KAYNAKÇASI

-----o-----

Aziz İsmail Hakkı Yoldaş[1]

...

Latif yoldaşla size biraz Erzurum pastırması, limon ve incir gönderdim. Bir pakette bizim kayınvalideye mahsus olarak gönderilmiştir. Pastırmalı kaygana pişirdikçe beni hatıra getirirsiniz. Meryem yoldaşın maaşına mahsuben validesine on lira verilmesini de ayrıca rica ederim.

Sizin sevimli gözlerinizden öper, Cevad, Abdurrahman ve diğer yoldaşlara samimi selamlarımı takdim ederim. Fezlekeyi tezce göndermeyi, gazeteyi (Yeni Dünya'yı) muntazaman çıkarmayı unutmayınız kardeşim.

Kars, 5 Kanunusani 1921

Mustafa Suphi

-----o-----

[1] Mustafa Suphi, 1921'de Anadolu'ya ayak bastığının ilk günlerinde, Kars'tan Bakü'deki (Kayserili) İsmail Hakkı'ya gönderdiği mektubunu yukarıdaki satırlarla bitirmiştir.

YENİ DÜNYA GAZETESİ

SAYILARINA GÖRE; MAKALELER, YAZARLARI, DUYURULAR ve HABER BAŞLIKLARI DİZİNİ

Yeni Dünya gazetesi, Mustafa Suphi'nin 1918 yılı başlarında sürgün bulunduğu Rusya'daki toplama kampından kurtulduktan sonra çıkarmaya başladığı ve üç yıl boyunca nereye gitmişse (Moskova-Kırım-Taşkent-Bakû) basılmasını kararlılıkla sürdürdüğü bir gazetedir. İlk sayısı 27 Nisan 1918 tarihinde çıkarılan Yeni Dünya Mustafa Suphi yönetiminde 67 sayı yayınlanmıştır.[1]

Buradaki "Dizin"de en son yer alan 19/ 67 sayı ve 17 Şubat 1921 tarihli Yeni Dünya Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesinden sonra basılmıştır.

Yeni Dünya, 1. Sayısından itibaren *"Moskova'da Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı"* ibaresiyle yayınlanmış, bu belgi 8. Sayıdan itibaren *"Türk Sosyalist Komünistlerinin Türkçe Naşir-i Efkârı"* olmuş, 10. Sayıda *"Türk Komünistlerinin Türkçe Naşir-i Efkârı"* olarak değiştirilmiş, 11 Sayı; *"Rus Komünist (Bolşevikler) Partisi Türk Teşkilatının Naşir-i Efkârı"*, 12. Sayıda *"Rus Komünist (Bolşevikler) Partisi Müslüman Merkez Bürosu Türk Teşkilatının Naşir-i Efkârı"* biçiminde yer almıştır. 13. Sayıya ilişkin ayrıntılı bilgi yoktur ancak "İkinci Devir" başlıklı Mustafa Suphi'ye ait makalenin içeriğinden Kırım'da basılan ilk Yeni Dünya olduğu sonucu çıkmaktadır.

14. sayıdan itibaren "*Yeni Dünya Gazetesi Türk Komünistleri Teşkilâtının Nâşiri Efkârıdır*" sloganıyla çıkmıştır ve "Simferepol – Akmescit"te basılmıştır. Mete Tunçay'ın gördüğünü belirttiği, 14 Nisan 25 Mayıs 1919 tarihleri arasında basılan yedi sayıdan sonra, Beyaz Ordu'nun Kırım'ı işgaliyle Mustafa Suphi önce Moskova'ya dönmüş, sonra da Taşkent'e gitmiştir. Mustafa Suphi Taşkent'te Yeni Dünya'yı çıkarmayı sürdürmüştür. Burada 22 (ya da 23) sayı basılan Yeni Dünya'lara hâlâ ulaşabilmiş değiliz. Yeni Dün-

---

[1] Bu "Dizin"de yer alan Yeni Dünya'nın Moskova, Kırım ve Bakû sayılarına ilişkin bilgiler, Mete Tunçay'ın (Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı*, BDS Yayınları, İstanbul 1995) kitabı ile (Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925 Cilt 1*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, Sf. 570 vd); yine Bakû sayılarına ilişkin bilgiler Emel Akal – Mustafa Çulfaz'ın, (Emel Akal – Mustafa Çulfaz, *Yeni Dünya Bakû Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022) adlı kitabından derlenerek aktarılmıştır.

ya, Bakû'de Sovyet yönetimi kurulunca burada basılmaya devam etmiştir. Bakû Yeni Dünya'ları da *"Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilâtı Merkezî Heyetinin ve Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar"* bilgisi ile yayınlanmıştır.

Mustafa Suphi neredeyse bütün Yeni Dünya'lara baş makale niteliğinde yazı yazmıştır. Yeni Dünya'nın çıkarıldığı 1918-19-20 yıllarının olağanüstü koşulları düşünüldüğünde; bir taraftan sosyalist cumhuriyetin inşa faaliyeti sürerken, diğer taraftan emperyalist ülkelerin besleyip kışkırttığı ve Çar generallerinin başında olduğu Beyaz Ordu ile iç savaş ülkenin dört bir yanında bütün dehşetiyle devam etmiştir. Bu yıllarda Yeni Dünya gazetesi tam anlamıyla "seferî" olarak o büyük coğrafyada Moskova-Kırım-Taşkent-Bakü'yü dolaşmış, o çetin koşullarda muhtemelen gazetenin çıkarılmasındaki büyük ağırlık Mustafa Suphi'nin üzerine kalmıştır. Bu nedenle Yeni Dünya'nın bazı sayılarında birden fazla makalesi olduğu gibi, "İmzasız" kimi makalelerin tarz ve üslubu dikkate alındığında Mustafa Suphi tarafından yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin 12. Sayıda "Türkiye'de Federalizm Yahut Taksim Politikası" başlıklı "Lebip" imzalı makale, konunun ayrıntılarına hakimiyeti bakımından onun tarafından yazıldığı büyük olasılıktır. Yine 1. sayıdaki; "Eski ve Yeni Rusya, Türk ve Müslüman Memleketleri" ve "Rusya İnkılâbında Müslümanlar"; 2. sayıdaki "1 Mayıs" ve "Şimal Türkeri'nin Muhtariyeti"; 4. sayıdaki "Bakû Facialarî" ve "Türkiye Sefirinin Bir Yeni Notası Daha"; 15. sayıdaki "Kızıl Yıldız"; 16 ve 17. sayılardaki "Şûrâlar Hükümeti ve Onların Dostları ve Düşmanları" makaleleri (ve belki daha fazlası) muhtemelen Mustafa Suphi'nin kaleminden çıkmıştır. Nitekim Suphilerin katlinin ikinci yıldönümleri nedeniyle 1923'de Moskova Kızıl Şark matbaasında basılan "28-29 Ocak 1921'i Unutma, Mustafa Suphi ve Yoldaşları" adlı kitapta bu sözünü ettiğimiz makalelerin bazıları da Mustafa Suphi'ye bağlanmıştır. Biz "Bütün Yazılar" kitabında "Mustafa Suphi" imzalılarının yanında yukarıdaki makaleleri de aldık. Toplam 67 sayı yayınlanan Yeni Dünya gazetesinin bu hesapça 26 sayısı bilinirken 41 sayısı gün ışığına çıkmayı beklemektedir.

Buradaki "Dizin"de en son yer alan 19/ 67 sayı ve 17 Şubat 1921 tarihli Yeni Dünya ise Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesinden sonra Bakû'de kalan Dış Büro tarafından basılmıştır ve liderlerinin katledildiğinden habersizdirler.

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 1

27 Nisan 1918, Moskova

Moskova'da Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **CENUPTAKİ TÜRK YOLDAŞLARINA, TÜRK KARDAŞLARINA / Mustafa Suphi**
- **ESKİ VE YENİ RUSYA TÜRK VE MÜSLÜMAN MEMLEKETLERİ / İmzasız**
- **RUSYA İNKILÂBINDA MÜSLÜMANLAR / İmzasız**
- **MİLLÎ İŞLER KOMİSARYATININ VİLÂYET KOMİSARLARINA HİTAP TELGRAFI**

MÜSTACELDİR / Millî İşler Komisarı Stalin

- **İKTİSADÎ REVOLUTSİYA / Mustafa Suphi**
- **TATAR-BAŞKIRT CUMHURİYETİ HAKKINDA RESMÎ KARARLAR / İmzasız**
- **TEŞRİNİEVVEL İHTİLÂLİNDEN SONRA MEVKİ-İ İKTİDARA GEÇMİŞ OLAN HALK KOMİSARLARI HÜKÛMETİNİN BÜYÜK ŞARKIN İŞÇİ VE KÖYLÜ MÜSLÜMANLARINA HİTABI / Millî İşler Halk Komisarı STALİN, Halk Komisarları Şûrasının Reisi LENİN**
- **YAŞASIN TATAR-BAŞKIRT CUMHURİYETİ "YAZILINIZ TATAR-BAŞKIRT KIZIL ORDUSUNA" BÜTÜN MÜSLÜMAN İŞÇİ VE KÖYLÜLERİNE HİTAP / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 2

16 Mayıs 1918, Moskova

Moskova'da Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

YAŞASIN MUHTARİYETİ İLÂN OLUNAN BUGÜNKÜ ULUĞ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ
YAŞASIN FERDÂNIN TATAR - BAŞKIRT CUMHURİYETİ
YAŞASIN MÜSTAKİL MÜSLÜMAN MEMLEKETLER
YAŞASIN BÜYÜK ve HÜR RUSYA'NIN FEDERASYALI HALK ŞÛRÂLARI CUMHURİYETİ

- **ULUĞ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ İLÂN OLUNDU / İmzasız**
- **TÜRKİYE'DE İNKILÂP OLACAK MI? / Mustafa Suphi**
- **TEHLİKE KARŞISINDA İNTİHAR / Mustafa Suphi**
- **MÜSLÜMAN KADINLARI ARASINDA HAYAT ve HAREKET / İmzasız**
- **AYNÜL-HAYAT TOTAŞ MAMİNA / İmzasız**
- **MOSKOVA'DA BEYNELMİLEL HAREKET / İmzasız**
- **İSTANBUL DARÜLFÜNUNU ve YOLDAŞ LENİN İmzasız**
- **İRAN İŞLERİ / İmzasız**
- **SON HABERLER: GARBÎ İRAN'IN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGALİ / İmzasız**
- **FİLİSTİN ve YAHUDİLER / İmzasız**
- **MOSKOVA'DA BİRİNCİ MAYIS BAYRAMI / St.**
- **MAYIS (1) / İmzasız**
- **AÇIK MEKTUPLAR: YENİ DÜNYA GAZETESİNE / E. Ş.**
- **ŞİMAL TÜRKLERİ'NİN MUHTARİYETİ / İmzasız**
- **BÜTÜN RUSYA ASKER, İŞÇİ ve EKİNCİ ŞÛRALARININ ÜÇÜNCÜ UMUMÎ İÇTİMÂI ve MİLLETLER / İmzasız**
- **TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN HUDUTLARI / İmzasız**
- **MÜSÜLMAN UYUŞMALARI DİKKATINA (MÜSLÜMAN TEŞKİLATLARININ DİKKATİNE) / Reis: Mollanur Vahidov, Serkâtip: İshak Rahmetullin**

- **ORUNLARDAĞI KAMİSARYATLARGA (MAHALLERDEKI KOMİSERLİKLERE / "Çulpan" İdaresi**
- **CEYKİ KURSLARGA LEKTORLAR KİREK (YAZINKİ KURSLARA KONUŞMACILAR GEREK) / Maarif Komiseri: Asım, Maarif Müdiri: Mahmud Arslanov**
- **UKUTUVÇULAR İSYEZDİ (ÖĞRETMENLER KONGRESİ) / Merkez Müslüman Komiserliğinden Maarif Şubesi Başkâtibi: Hoca Ahmed Muskiyev**
- **MÜSÜLMAN SATSİYALİST- KAMUNİSTLER KAMİTETLERİNİN VEKİLLER İSYEZDİ (MÜSLÜMAN SOSYALİST – KOMÜNİSTLER KOMİTELERİNİN VEKİLLER KONGRESİ / Başkâtip: İshak Rahmetullin**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 3

30 Mayıs 1918, Moskova

Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **OSMANLI SEFİRİNİN NOTASINA CEVAP / Mustafa Suphi**
- **HİNDİSTAN SEFERİ / Mustafa Suphi**
- **ÇİN-JAPON MUAHEDESİ / İmzasız**
- **TATAR-BAŞKIRT CUMHURİYETİ TARİHİ MÜŞAVERE MECLİSİ / İmzasız**
- **MİLLÎ İŞLER KOMİSARI YOLDAŞ STALİN'İN NUTKU**
- **YOLDAŞ MOLLANUR VAHİDOV'UN NUTKU**
- **AÇIK MEKTUPLAR / Hüseyin Hüsnü, Kazan**
- **DİĞER MEKTUP / İmza Mahfuzdur**
- **YİNE BİR MEKTUP / İmza Mahfuzdur**
- **REDDİYE / Maarif Komisarı Ayn ül-Hayat Mamina**
- **HÜSEYİN CAHİT BEY'İN BEYANATI / Tanin**
- **GENÇ TÜRK MATBUATI / Tanin**
- **İKTİSADI ve MALİ İŞLER / İmzasız**
- **PAHALILIK / İmzasız**
- **MÜSLÜMAN KÖYLÜKLERİNDE MENZELE NAHİYESİ / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 4

4 Haziran 1918, Moskova

Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **BAKÛ FACİALARI / İmzasız**
- **HARP ve SULH / İmzasız**
- **TÜRKİYE ve KAFKAS HABERLERİ:**

TÜRKİYE MAVERÂ-Yİ KAFKAS HÜKÛMETİNİ TASDİK ve ŞİMALÎ KAFKAS HÜKÛMETİ İLE İTTİHADI TEKLİF EDİYOR / İmzasız

- **GÜRCİSTAN'IN İSTİKLÂLİ / İmzasız**
- **TÜRK-KAFKAS SULH KONFERANSI / İmzasız**
- **TÜRKİYE ve KAFKAS MÜNASEBETLERİ HAKKINDA HÜKÛMET DAİRELERİNDEKİ HABERLER / İmzasız**
- **TÜRKİYE ve KAFKASA DAİR SON HABERLER / İmzasız**
- **MÜSLÜMANLARIN BAKU'DAN FİRARI / İmzasız**
- **DİĞER HABERLER / İmzasız**
- **BAKÛ'DA TÜRK ve ERMENİLER / İmzasız**
- **RAMAZAN-I ŞERİF / İmzasız**
- **KIRIM HAVADİSLERİ / İmzasız**
- **TÜRKİYE SEFİRİNİN BİR YENİ NOTASI DAHA - OSMANLI ELÇİSİNİN İKİNCİ NOTASI- / İmzasız**
- **ŞİMAL TÜRKLERI ve SOSYALİZM / Kızıl Bayrak Gazetesinden**
- **YILDIZ GAZETESİ TÜRKÇE ANLAMIYOR MU? / İmzasız**
- **TATAR-BAŞKIRT CUMHURİYETİ TARİHÎ MÜŞAVERE MECLİSİ / İmzasız**
- **İŞÇİ, KÖYLÜ VE ASKER HÜKÛMETİNE KARŞI İRTİCA HAREKETLERİ / İmzasız**
- **ÇEKOSLOVAK ASKERLERİNİN İSYANI ETRAFINDA / İmzasız**
- **MÜTTEFİKLERİN PROTESTOSU / İmzasız**
- **CEVAP / İmzasız**
- **TELGRAFLAR / İmzasız**
- **SİZRAN ALTINDA / İmzasız**
- **HARİCİ HAVADİSLER / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 5

18 Temmuz 1918, Moskova

Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **SULTAN MEHMET HAN-I HÂMİS'İN VEFATI / Mustafa Suphi**
- **ŞÛRÂLAR1N BEŞİNCİ UMUMÎ KURULTAYI / Mustafa Suphi**
- **TÜRK SOSYALİST TEŞKİLÂTI / İmzasız**
- **KIRIM'DA İRTİCA: YENİ KIRIM HÜKÛMETİNİN BEYANNAMESİ / İmzasız**
- **KAFKAS HABERLERİ / İmzasız**
- **İRAN'DA / İmzasız**
- **KUYAŞ GAZETESİNE CEVAP; TÜRKİYE'DE İŞLER / Mustafa Suphi**
- **BÜTÜN RUSYA ŞÛRÂLARININ BEŞİNCİ UMUMÎ KURULTAYI / İmzasız**
- **ŞÛRÂLAR1N BEŞİNCİ SİYEZDİNİN BAŞLICA KARARLARI / İmzasız**
- **HARİCİ HABERLER: ALMANYA BAŞVEKİLİNİN VON MİRBACH MESELESİNE DAİR BEYANATI / İmzasız**
- **SULTAN MEHMET HAN-I HAMİSİN VEFATI / İmzasız**
- **AVUSTURYA BAŞVEKİLİNİN BEYANATI / İmzasız**
- **İSVİÇRE'DE / İmzasız**
- **ERMENİLERİN MÜRACAATI / İmzasız**
- **ENTERNASYONAL YOLUNDA İNGİLTERE AMELESİ İŞE BAŞLIYOR / İmzasız**
- **AÇIK SÜTUNLAR: MUTEBER "YENİ DÜNYA" GAZETESİNE AÇIK MEKTUP / M. Nazmi**
- **ASTRAHAN VİLÂYETİNDENDE "ORDA" DAN MEKTUP / Habibullah Fethi**
- **MÜHİM VAKIALAR: ALMAN SEFİRİ MİRBACH'IN KATLİ / İmzasız**
- **KATL VE KIYAM HAKKINDA BAZI TAFSİLAT: TEFTİŞ KOMİSYONU / İmzasız**

- **KOMİSYONUN KARARI / İmzasız**
- **VON MİRBACH CENAZESİNİN BERLİN'E NAKLİ / İmzasız**
- **ALMANYA VE RUSYA / İmzasız**
- **VİLÂYETLERDE: (MORAVİYEF)'İN HIYANET VE İNTİHARI; RUSÇA KIZIL BAYRAK GAZETESİ; MİLYUKOF'UN PLANLARI; SON HAVADİSLER / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 6

3 Ağustos 1918, Moskova

Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

22 Temmuz 1918 tarihine müsadif pazartesi günü Moskova'da ilk Türk sosyalist konferansı inikat etti; Türkiye'nin selâmeti ve Türk işçi ve rençber halklarının menfaat ve saadeti nokta-i nazarından pek ehemmiyetli kararlar çıkardı.

Türkiye'de şan, zafer, ikbal ve istikbal işçi ve rençber ittihatlarının, yaşasın mazlum halkların birliğine çalışan ve bu yolda nefsini fedadan çekinmeyen kahraman yoldaşlar! Yaşasın inkılâp, yaşasın enternasyonal!

- **KAPİTALİZM VE SOSYALİZM / İmzasız**
- **BÜYÜK ÜMİTLER YOLUNDA / Alimcan İbrahimof**
- **TÜRK SOSYALİSTLERİNİN KONFERANSI:**

1. Gün. Yoldaş Mustafa Suphi'nin açılış konuşması; Yoldaş Markoviç'in konuşması; Yoldaş Piskariv'in konuşması; Yoldaş Duma'nın sözleri; Yoldaş Mollanur Vahidov'un konuşması; Yoldaş Alimcan İbrahimof'un konuşması; Yoldaş Mustafa Suphi'nin nutku.

2. Gün. Rusya Komünist Partisinin Merkezî Heyet-i İdaresine Telgraf; Yoldaş Asım Necati ve Şevket Mustafa'nın konuşmaları; Yoldaş Cevdet Ali'nin konuşması; Anadolu'da Ermeni-Müslüman halkları katliamları için karar; Yoldaş M. Nazmi'nin nutku.

3. Gün. Yoldaş Hüseyin Hüsnü'nün konuşması; Türk Sosyalistlerinin Şûrâlar Hükûmetine Karşı Nokta-i Nazarı ve kararlar; Yoldaş Ethem'in konuşması; Beynelmilel Türk Sosyalist Kıtası oluşturulması kararı.

4. Gün. Yoldaş Osman ve Ziynetullah'ın konuşmaları; (Türk Pasaportlu) Mehmet Nazım'ın Konferanstan ihracı kararı; Yoldaş Mustafa Suphi'nin bundan sonrası dönemde örgütlenme, propaganda ve bu işleri organize edecek bir komisyon oluşturulması teklifi ve bu konuların karara bağlanması.

- **DAHİLİ HABERLER: KIRIM**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 7

15 Ağustos 1918, Moskova

Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **TATARÇA TİYATR**
- **TÜRKİYE ETRAFINDA POLİTİKA VE SOSYALİZM / Mustafa Suphi**
- **BİR AYLIK HRONİKA / İmzasız**
- **KAZAN'IN SUKUTU / İmzasız**
- **TÜRKİYE VE İRAN SEFİRLERİNİN NOTALARI / İmzasız**
- **KAFKASYA'DA NASYONALİZM VE SOSYALİZM / İmzasız**
- **DAHİLİ HABERLER: Rusya Şûrâlar Hükûmetinin Aksay-ı Şark ile Münasebeti Hakkında / İmzasız**
- **HARİCİ HABERLER: Rusya Şûrâlar Hükûmeti Haricî İşler Komisarı'nın Şanhay'daki Çin İnkılâpçılar Reisi Doktor Sukuyo Take'ye Teşekküratı / Haricî İşler Komisarı Çiçerin**
- **İNGİLTERE'DE BOLŞEVİZM / İmzasız**
- **MUSAHABE ŞARK ve SOSYALİZM / Hüseyin Hüsnü**
- **AÇIK SÜTUNLAR: TALEBE-İ ULUMDAN BİR EFENDİNİN SOSYALİZME ve RUSYA ŞÛRALAR HÜKÛMETİNE NAZARI / Abdurrahman**
- **KAHROLSUN HARP, VİRAN YURDUMDA / C. A.**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 8

7 Eylül 1918, Moskova

Türk Sosyalist Komünistlerinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **İLÂN: Türk Sosyalistleri Merkezî Komitesi Tarafından; Akşam Dersleri / İmzasız**
- **ENTERNASYONALİZM / Mehmet Nazmi**
- **YOLDAŞ LENİN / İmzasız**
- **KAZAN'IN GERİ ALINMASI / İmzasız**
- **SİMBİR'İN ALINMASI / İmzasız**
- **KAZAN'IN ALINMASI MÜNASEBETİYLE / Yakup Mamişef**
- **HİTABE / C. Seyfettin**
- **BİR İKİ SÖZ / Alimcan İbrahimof**
- **TÜRKİYE'DE ERMENİ FACİALARI / M. Nazmi**
- **BİR VAK'A-İ FECİA -1- / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 9

13 Teşrinievvel 1918, Moskova

Türk Sosyalist Komünistlerinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **İLÂN / Meskev Maarif Şubesi**
- **BİTARAF MEMLEKET SEFİRLERİNİN VERDİKLERİ NOTA ETRAFINDA / Mehmet Nazmi**
- **BİTARAF MEMLEKET SEFİRLERİNİN NOTASI / Haricî işler Komisarı Çiçerin**
- **YOLDAŞ ALİMCAN İBRAHİMOF / (Hasta yoldaşımız iyileşiyor haberi)**
- **HARİCİ İŞLER KOMİSARYATININ TÜRKİYE'YE BİR NOTASI / Haricî işler Komisarı Çiçerin**
- **TÜRKİYE HAKKINDA / M. Nazmi**
- **BİR VAK'A-İ FECİA -II- / Burhan Sabit**
- **DİVAN / İmzasız**
- **AÇIK MEKTUP: Bu mektupta Türkiye'de Ermenilere yapılan zulümlerden bahsedeceğim / Süleyman Aziz**
- **DAHİLÎ HABERLER: KAZAN AKSÜLİNK1LÂPÇ1LARDAN BOŞANDI, SAMARA HAKKINDA DÜŞMAN TARAFINDAN DEMİRYOL KÖPRÜSÜNÜN ATILMASI, ALABOGA ALINDI, SİZRAN ALINDI, KRASNİOFİMSK ŞEHRİ ALINDI, EKRİZ'İN ALINDI, KOMÜNİSTLERİN GALEBESİ, 40 FOD ALTIN BULUNMUŞ, HOVALİNSK ve GORKİ'NİN ALINDI, KIZIL URAL / İmzasız**
- **HARİCÎ HABERLER: Merkezî Devletler İttifakının Bozulması.**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 10

30 Teşrinievvel 1918, Moskova

Türk Komünistlerinin Türkçe Naşir-i Efkârı

- **FACİANIN SON PERDESİ, TEŞRİN-İ EVVEL (OKTYABR) BAYRAMI. MÜSLÜMAN KOMÜNİSTLER SİYEZDİ / Mustafa Suphi**
- **TEŞRİNİEVVEL (OKTYABR) BAYRAMI / İmzasız**
- **TEŞRİNİEVVEL İNKILÂBININ BİR YILLIK BAYRAMI MÜNASEBETİYLE / İmzasız**
- **RUSYA ŞÛRÂLAR HÜKÛMETİ'NİN AMERİKA REİS-İ HÜKÛMETİ WİLSON'A VERDİĞİ NOTA HÜLÂSASI / Haricî İşler Komiseri Çiçerin**
- **RUSYA ve HİNDİSTAN / İmzasız**
- **MÜSLÜMAN KOMÜNİSTLERİ SİYEZDİ / (Kurultay'ın açılışında ve 1. Gün programında Yoldaş Mustafa Suphi'nin ve -3. Gün- Yoldaş Lütfi'nin konuşması veriliyor), 5. Gün "İlmî Heyet" reisi Yoldaş Mustafa Suphi, -İlmî Heyet- çalışmaları hakkında bilgi aktarıyor)**
- **HARİCÎ HAVADİSLER: TÜRKİYE İLE SULH ŞERAİTİ; TÜRKİYE İLE MÜTAREKE AKDİ; MÜTTEFİKLER TARAFINDAN İSTANBUL'UN İŞGALİ; ENVER PAŞA'YA SUİKAST; TALÂT VE CEMAL PAŞALARIN FİRARI; ALMANYA'DA İHTİLÂL; ALMAN İMPARATOR VE İMPARATORİÇESİNİN FİRARLARI; SAKSONYA KRALININ SUKUTU; BERLİN İCRA KOMİTESİ MECLİS-İ MEB'USAN ALEYHİNDE; BERLİN İCRA KOMİTESİNİN GÜRÜLTÜLÜ İÇTİMÂİ / İmzasız**
- **KAPİTAL (Şiir) / Cevdet Ali**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 11

13 Kanunuevvel 1918, Moskova

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları

- **İLÂN / Reis Yoldaş Yalimof**
- **İLÂN / Reis İshak Rahmetüddin**
- **RUSYA KOMÜNİST (BOLŞEVİK) PARTİSİ MÜSLÜMAN UYUŞMALARI MERKEZ BÜROSUNUN HİTABI / Reis Yoldaş Yalimof**
- **TÜRKİYE'DE NELER OLUYOR? / Mustafa Suphi**
- **KIZIL ŞİMAL'E KISA CEVAP / İmzasız**
- **MÜHİM BEYANAT / İmzasız**
- **ŞİMÂL TÜRKLERİ ARASINDA MÜHİM BİR MÜESSESE İLMÎ HEYET -1- / Mustafa Suphi**
- **BEYNELMİLEL BÜYÜK MİTİNG: YOLDAŞ BALBANOVA'NIN NUTKU, YOLDAŞ RAKOSKAVA'NIN NUTKU, YOLDAŞ JAK SADUL'UN NUTKU, YOLDAŞ YUSUPOV'UN NUTKU, YOLDAŞ FEYNBERG'İN NUTKU, YOLDAŞ MUHAMMET HÂDİ'NİN NUTKU, YOLDAŞ MUSTAFA SUPHİ'NİN NUTKU, YOLDAŞ RECEP BUMBÎ'NİN NUTKU, YOLDAŞ LAOS YAJAVAN'IN NUTKU.**
- **AÇIK SÜTUNLAR: TÜRK-ERMENİ FACİALARI, İKİ MEKTUP-İKİ FACİALI LEVHA, BAKÛ FACİALARI KANLI GÜNLER / Mahmut Celalettin**
- **DAHİLİ HABERLER: BERLİN'DE BİR RUS HEYETİ; RUSYA KOMÜNİST BOLŞEVİKLER PARTİSİ MOSKOVA MÜSLÜMAN TEŞKİLATININ İÇTİMAI / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 12

12 Şubat 1919, Moskova

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları

- **TÜRKİYE'DE FEDERALİZM YAHUT TAKSİM POLİTİKASI / Lebip**
- **KARL LİEBKNECHT ve ROSA LUXEMBURG / L. İsmet**
- **RUSYA VE MÜTTEFİKLER: HARİCÎ İŞLER AHALİ KOMİSARININ RADYO TELGRAFI / Ahali Haricî İşler Komisarı Çiçerin**
- **TÜRKİYE'DE / L. İsmet**
- **İNGİLİZ ve FRANSIZLARIN TÜRKİYE'Yİ İŞGALLER MÜNASEBETİYLE / C. A.**
- **ŞİMAL TÜRKLERI ARASINDA MÜHİM BİR MÜESSESE İLMÎ HEYET -2- / Mustafa Suphi**
- **TÜRK KOMÜNİSTLERİNİN İNKILÂP DESTANI / Cevdet Ali**
- **HARİCÎ HAVADİSLER: K. LİEBKNECHT, R. LUXEMBURG'UN ÖLDÜRÜLMELERİ; TÜRKİYE'NİN TAKSİMİ; TÜRKİYE'DE SEFALET ve BOLŞEVİZM; TÜRKİYE'DE YENİ HÜKÛMET; ERMENİ FACİALARI VE MÜSEBBİPLERİNİN MUHAKEMESİ; UKRAYNA'DA; İTALYA'DA; BİTARAF HÜKÛMETLER; SULH HAKKINDA; İRLANDA; AMERİKA'DA ŞÛRÂLAR; ALMANYA'DA; TÜRKİYE'DE NELER OLUYOR; ENVER ve CEMAL PAŞALAR; TÜRKİYE MECLIS-Î MEBUSANI'NDA; TÜRKİYE'DE HEYECAN / İmzasız**
- **DAHİLÎ HAVADİSLER: UFA'NIN ALINMASI; ORENBURG'UN ALINMASI; PARTİ HAYATINDA**
- **ASTRAHAN'DA; SARATOV'DA; RAZAN'DA / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 13

Nisan 1919, Simferepol - Akmescit

- **İKİNCİ DEVİR / Mustafa Suphi**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 14

20 Nisan 1919, Simferepol - Akmescit

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları

"Yeni Dünya" Gazetesi "Türk" Komünistleri Teşkilâtının Nâşiri Efkârıdır.

- **ŞARKTA İÇTİMAÎ İNKILÂP ve MAĞLÛP MİLLETLER / Mustafa Suphi**
- **BÜTÜN DÜNYANIN MAZLUM İŞÇİ HALKLARI BİRLEŞİNİZ! SOSYALİZM CİHADI EY MAZLUM İŞÇİ VE KÖYLÜ YOLDAŞLAR! / Türk Komünistleri İhtilâl Komitesi**
- **KOMÜNİST ENTERNASYONALİNİN UMUM CİHAN İŞÇİ HALKINA BEYANNAMESİ / İmzasız**
- **RUSYA İÇTİMAÎ İNKILÂBINA DAİR VESİKALAR**
- **RUSYA'NIN SOSYALİST FEDERALİST ŞÛRÂLAR CUMHURİYETİNİN KANUN-U ESASÎSİ / İmzasız**
- **TÜRKİYE'DE MAARİF İŞLERİ / S.**
- **MAYIS 1 BAYRAMININ PROGRAMASI / İcra Komitesi**
- **SON HABERLER: TÜRKİYE'DEKİ İNKILÂP HAREKETLERİ HAKKINDA SON HABERLER; SİVASTOPOL'DA HADİSELER; GALİÇYA'DA SOVYET HÜKÛMETİ; İTALYA'DA İNKILÂP BÜYÜYOR; SİMİVROPOL'DE PROPAGANDA ŞUBESİ; BÜTÜN RUSYA MERKEZ KOMİTESİ MURAHHASLARININ SİMİVROPOL'E GELMELERİ ve MİTİNG / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 15

6 Mayıs 1919, Simferepol - Akmescit

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları

"Yeni Dünya" Gazetesi "Türk" Komünistleri Teşkilâtının Nâşiri Efkârıdır.

- **SİMİVROPOL'DE PROPAGANDA ŞUBESİ / İmzasız**
- **BÜTÜN DÜNYA İŞÇİ ve KÖYLÜSÜNÜN MÜŞTEREK VATANI / Mustafa Suphi**
- **KIZIL YILDIZ / İmzasız**
- **RUSYA'NIN SOSYALİST FEDERALİST ŞÛRÂLAR CUMHURİYETİNİN KANUNU ESASİSİ / İmzasız**
- **TÜRKİYE HAKKINDA YENİ MALÛMAT / Son Posta**
- **MÜSLÜMAN KOMİSARLIĞINDAN BİR SUAL / Ömer Sami**
- **AÇIK SÜTUNLAR / Komünist A(yın). Nedim**
- **KOMÜNİST ENTERNASYONALİNİN UMUM CİHAN İŞÇİ HALKINA BEYANNAMESİ /**
- **DAHİLÎ HABERLER: İLAN NUMARA 9 / Maliye Şubesi Müdürü C. Beşevli; KIRIM MİLLÎ MİLİSYASININ EMRİ; AKMESCİT UYEZDİ ASKERÎ KOMİSARLIĞININ EMRİ; AKMESCİT'TE MAYIS BAYRAMI; KATERİNA HEYKELİNİN KALDIRILMASI; SOVYET HÜKÛMETİ İLE İSVEÇ ARASINDA TİCARÎ MÜBADELE; SAKSONYA İLE SOVYET HÜKÛMETİ ARASINDA TİCARÎ MÜBADELE; AKSAY-I ŞARKTA VAZİYET / İmzasız**
- **HARİCÎ HABERLER: CİHAN İNKILÂBI ETRAFINDA ALMAN GENÇLERİNİN PROTESTOSU; İTALYA'NIN TEHDİDİ; İTALYAN SOSYALİSTLERİNİN BEYANATI; MACARİSTAN ÜZERİNE TECAVÜZ; MACARİSTAN'DA SİYAH ASKERLER; KOMÜNİST ENTERNASYONALİNİN PROGRAMI BÜTÜN LİSANLARA TERCÜME EDİLİYOR; SON HABERLER / İmzasız**
- **UMUMÎ İÇTİMÂ / Reis Mithat Refaof**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 16

9 Mayıs 1919, Simferepol - Akmescit

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
"Yeni Dünya" Gazetesi "Türk" Komünistleri Teşkilâtının
Nâşiri Efkârıdır

YAŞASIN BÜTÜN RUSYA'NIN SOSYALİST KOŞMA HALK ŞÛRALARI CUMHURİYETİ!
YAŞASIN BU ŞÛRALARA KENDİ İSTEĞİ İLE KOŞULAN YENİ KIRIM!
YAŞASIN BÜTÜN DÜNYANIN HÜR İŞÇİ VE KÖYLÜ MİLLETLERİNİN HÜR VE MUHTAR İTTİFAKLARI!
YAŞASIN ENTERNASYONAL!

- **YENİ ÜLKEYE YENİ CUMHURİYET / Mustafa Suphi**
- **TÜRKİYE'DE OLUP BİTEN İŞLER / (Son Posta) A. R.**
- **İSTANBUL GAZETELERİNDEN:**

KİM KİME NASİHATA GİDİYOR / Alemdar

ANADOLU'DAKİ KÖY VE KASABALARIN TAMİR VE ISLAHI / Tercüman-ı Hakikat

İSTANBUL'DA YENİ BİR DİVAN-I HARP/ Tercüman-ı Hakikat

(İSTANBUL'DA) GAZETELER KAPATILIYOR / İmzasız

AŞK OLSUN REFİ' CEVAT / Yeni Dünya

- **MUVAKKAT KIRIM İŞÇİ VE KÖYLÜ HÜKÛMETİNİN BEYANNAMESİ: İŞÇİ YOLDAŞLAR!; KÖYLÜ YOLDAŞLAR! KIZIL ORDU ASKERLERİ YOLDAŞLAR!; KIRIMLI VATANDAŞLAR! Amele ve Köylü Muvakkat Kırım Hükûmetinin reisi namına: Dimitri Ulyanov**
- **ŞÛRÂLAR HÜKÛMETİ VE ONUN DOSTLARI VE DÜŞMANLARI -I- / İmzasız**
- **RUSYA SOSYALİST FEDERALİST ŞÛRÂLAR CUMHURİYETİNİN KANUN-I ESASİSİ / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 17

13 Mayıs 1919, Simferepol - Akmescit

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
"Yeni Dünya" Gazetesi "Türk" Komünistleri Teşkilâtının
Nâşiri Efkârıdır

- **ANADOLU VE İSTANBUL / Mustafa Suphi**
- **YALTA TÜRK KOMÜNİSTLERİ HAYATINDAN / İmzasız**
- **TÜRKİYE'NİN TAKSİMİ / Metne mutabıktır: (imza)**
- **KOMÜNİST YOLDAŞLARA KISACA TALİMAT / İmzasız**
- **DAHİLİ HABERLER.: AKMESCİT ŞÛRÂLARINA SAYLAV; SOVYET MÜESSESELERİ VE TEŞKİLÂTINDA HİZMET EDEN MEMURLARIN HİZMET ÜCRETLERİ / İmzasız**
- **KOMÜNİST ENTERNASYONALİNİN UMUM CİHAN İŞÇİ HALKINA BEYANNAMESİ İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 18

14 Mayıs 1919, Simferepol - Akmescit

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
"Yeni Dünya" Gazetesi "Türk" Komünistleri Teşkilâtının
Nâşiri Efkârıdır

- **MEDENÎ CANAVARLAR / Mustafa Suphi**
- **CİHAN MADRABAZLARI / İmzasız**
- **ŞÛRÂLARA SAYLAV HAKKINDA / İmzasız**
- **TÜRKİYE'DE OLUP BİTEN İŞLER LÂZİSTAN HAVALİSİ ve BATUM / A.R.**
- **AÇIK SÜTUNLAR: KOMÜNİSTLERİN BİZİM MUHİTİMİZDE KULLANACAKLARI TARZ-I HAREKET NASIL OLMALIDIR? / Ömer Sami**
- **KOMÜNİST ENTERNASYONALİNİN UMUM CİHAN İŞÇİ HALKINA BEYANNAMESİ / İmzasız**
- **ŞÛRÂLAR HÜKÛMETİ ve ONUN DOSTLARI ve DÜŞMANLARI -II- / İmzasız**
- **FACİALI TELGRAF / İmzasız**
- **KIRIM HABERLERİ: SİVASTOPOL MÜSLÜMANLARININ İÇTİMÂI / İmzasız**
- **DAHİLÎ HABERLER: ROMANYA'NIN CANAVARLIKLARINA KARŞI; TROÇKİ GARB MEYDAN-I HARBİNDE; ROMANYA CANAVARLARI; KIRMIZI CEPHE - ŞİMAL HATTI; GARP CEPHESİNDE; ŞARK CEPHESİ / İmzasız**
- **HARİCÎ HABERLER: ŞÛRÂLAR RUSYASI ve ALMANYA; ALMANYA HÜKÛMETİNİN HİTAPNAMESİ / ALMANLAR SULHÜ İMZA EDECEKLER; BİTARAFLARIN HOŞNUTSUZLUĞU; SULH KONFERANSI ETRAFINDA; SULH KONFERANSI HAKKINDA; İRLANDA'NIN İSTİKLÂLİYETİ MESELESİ / İmzasız**
- **UKRAYNA'NIN ŞİMALÎ GALİÇYA HALK CUMHURİYETİNE GÖNDERDİĞİ NOTANIN SURETİ / Halk Komisarları Şûrâsının reisi ve Haricî işler Komisarı Rakovski**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 20

18 Mayıs 1919, Simferepol - Akmescit

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
"Yeni Dünya" Gazetesi "Türk" Komünistleri Teşkilâtının
Nâşiri Efkârıdır

- **KISSADAN HİSSE / Mustafa Suphi**
- **AKMESCİT İŞÇİ-KÖYLÜ ve KIZIL ORDU MEBUSLARI ŞÛRÂSININ RESM-İ KÜŞÂDI / İmzasız**
- **RUS KOMÜNİST (BOLŞEVİK) FIRKASININ PROGRAMI / İmzasız**
- **DÜNYA-YER / Yazan işçilerden Osman Deren**
- **AÇIK SÜTUNLAR: ESKİ ve YENİ MEKTEPLER / Bir Mektepli**
- **KIRIM MÜSLÜMANLARI MAARİF İŞLERİ HAKKINDA BİR MÜŞAVERE / İmzasız**
- **TÜRKİYE'YE DAİR HAVADİS / İmzasız**
- **KIRIM HABERLERİ; İNGİLİZ-FRANSIZ HUDUTLARI; DOLANDIRICILARIN BİRİNCİ ADAMLARI; GRİGORYEF İLE MÜBAREZE; ZÂDEGÂNLARIN TARDI / İmzasız**
- **ARKADAŞLAR! / Kırım Şûrâ Cumhuriyeti Halk Komisarları Şûrâsı**
- **İŞÇİ VE RENÇBER HALK MENFAATİNİ GÖZETİCİ "YENİ DÜNYA" GAZETESİ İDAREHANESİNE / [Ayın]. Nuri**
- **KARADENİZ SEVAHİLİNİN ABLUKAYA ALINMASI / İmzasız**
- **BATMIŞ GEMİLERİN ÇIKARILMASI / İmzasız**
- **ÇİÇERİN VE ŞERAİT-İ SULHİYYE / İmzasız**
- **BESARABYA CUMHURİYETİ / İmzasız**
- **DAHİLÎ HABERLER: GRİGORYEF İSYANI; ŞÛRÂLAR MACARİSTAN'DA / İmzasız**
- **HARİCÎ HABERLER: ALMANYA'NIN PROTESTOSU; BELÇİKA ORDUSUNUN TERHİSİ; AVUSTURYA ŞÛRÂLAR HÜKÛMETİ ARİFESİNDE; SİLEZYA'NIN (VERSAİLLES) SULHÜNE PROTESTOSU; KIZIL ORDUNUN GALEBESİ BUDAPEŞT, BELÂKUN (NESAÇE'DEN) UKRAYNA ŞÛRÂLAR HÜKÛMETİNE; AKTESTLANDİYA'DA; HAYDUTLAR MUAHEDESİ; İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 26

25 Mayıs 1919, Simferepol - Akmescit

Birleşiniz Bütün Dünyanın Proletaryası
"Yeni Dünya" Gazetesi "Türk-Tatar" Komünistleri Teşkilâtının
Nâşiri Efkârıdır

- **İÇTİMÂ / İşçi ve Köylü Cemiyetini açmaya memur İsmet**
- **İLÂN / Amele Sanatkârlar Cemiyeti NAZAR-I DİKKATE**
- **Merkez İcraat Komitesi / İmzasız**
- **KIRIM'DA ECNEBİ TEB'ASI / Mustafa Suphi**
- **AÇIK SÜTUNLAR GEÇEN HESAPLAR / Zekeriya**
- **KOMÜNİST ENTERNASYONALİNİN PLÂTFORMASI RUSYA İÇTİMAÎ İNKILÂBINA DAİR TARİHÎ VESİKALAR / İmzasız**
- **BAKÛ HABERLERİ: AZERBAYCAN'A KARŞI SUİKAST; ERMENİ FİRARİLERİNİN HALİ; GÜRCİSTAN HABERLERİ, GÜRCİSTAN'IN PARA İHTİYACI; TİFLİS DARÜLFÜNUNUNUN BAKÛ'YA GÖÇÜRÜLMESİ; GÜRCİSTAN İNKILÂP ARİFESİNDE; GÜRCİSTAN'DA RUS MEMURLARININ HÂLİ; KIRIM HABERLERİ, YUNANLILAR İLE MÜZAKERAT; GÖNÜLLERİN VAHŞİLİKLERİ; KERÇ CEPHESİNDE; UKRAYNA DERSLERİ; BEDAVA ÇOCUK BESLENMESİ; KÖYLÜLER KOLÇAK ALEYHİNDE ; ZELYONİ MUHASARADA; AKSÜL-İNKILÂP HAREKÂTI İÇİN İDAM ; UKRAYNA ve RUSYA MACAR AMELELERİNİN SİLÂH ALTINA ALINMASI; GRİGORYEF İSYANI BİTMEK ÜZERE; SONKİ ÜMİT DE YIKILDI; FEVKALÂDE KOMİSYONUN FAALİYETİ; AHALİYE KARŞI TAZYİKAT; İSVEÇ VAPURU; KIRMIZI CEPHE; GRİGORYEF AMELELERİ ÖLDÜRÜYOR; ŞARK CEPHESİNDE MUVAFFAKİYET; KIRMIZI ASKER İLERLİYOR; PETROGRAD ŞİDDETLİ İDARE ELİNDE; KİŞİNEV'İN BOŞALTILMASI; KARA GÜRUH TEŞKİLATI; UKRAYNA MERKEZÎ İCRA KOMİTESİNİN BERLİN ŞÛRASINA MÜRACAATI; MÜTTEFİK NAKLİYESİNİN ZAPTI; GRİGORYEF'İN MAĞLÛBİYETİ; DİBENKO KUMANDAN. GRİGORYEF KAÇIYOR / İmzasız**

- **HARİCİ HABERLER: İTİLÂFÇI SOSYALİSTLERİN SULH MUAHEDESİ HAKKINDA MANİFESTOSU; MÜSTEMLEKELERİN TALEBİ; MESULİYET EBERT İLE SCHEİDEMANN'A YÜKLENİYOR; SCHEİDEMANN HÜKÛMETİNİN İSTİFASI İHTİMALİ; ALMAN-AVUSTURYA İTTİFAKININ BİTİRİLMESİ; TÜRKİYE'DE TERHİS EDİLEN ASKERLERİN İSYANI; AFGANİSTAN'DA KARDAŞ MUHAREBELERİ; MACARLARIN MUZAFFERİYETİ; MACARİSTAN KIRMIZI ORDUSUNDAN KORKUYORLAR; UFAK YER SAHİPLERİNİN VERGİLERDEN AZAD EDİLMESİ; SİBİRYA'DA KIYAM; ALMAN AVUSTURYA TİCARET DONANMASININ TALİHİ; RUS MESELESİ; VERSAİLLES KONFERANSI ALEYHİNDE; İRLANDA MECLİS-İ MÜESSİSANI; ROMANYA İNKILÂP ARİFESİNDE; POLŞA'DA (Lehistan); MACARİSTAN HÜKÛMETİNİN TEKZİBİ; FRANSA'DA BUHRAN; KİEL AMELELERİ KOMANİST; KİEL AMELELERİ KOMANİST / İmzasız**
- **HEVESKÂR ŞİİRLERİNDEN AMELE İNKILAP ŞARKISI / M.N.**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 2/50

28 Haziran 1920, BAKÛ

Birleşiniz Bütün Dünyanın İşçileri – Yaşasın Mazlum Halkın Âzâdisi

Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilâtı Merkezî Heyetinin ve Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar

- **SALTANATTAN SONRA; Mustafa Suphi**
- **İÇTİMAİ İNKILÂBIN GİDİŞİ / Islahi**
- **KIZIL YAPRAK; SERMAYEDÂRIN İDEALİ? / Isırgan**
- **KÖHNE ÂLEME BİR NAZAR / F.**
- **ANADOLU KAZDINLIĞI VE KOMÜNİZM / Eşref Kızı Nebahat**
- **İNKILÂP ŞİİRLERİ; ŞANLI MAZLUM/ Feyzullah Sacit**
- **FIRKA HAYATI; TÜRKİYE KOMÜNİST TEŞKİLÂTI BAKÛ KOMİTESİ / İmzasız**
- **İNKILÂP HABERLERİ: TÜRKİYE'DE; HUSUSİ İSTİHBARAT / İmzasız**
- **ŞARK HABERLERİ; RUSYA ŞÛRÂSI İLE ÇİN CUMHURİYETİ ARASINDA İTİLAF / İmzasız**
- **İNKILÂP YOLUNDA; AZERBAYCAN-ERMENİSTAN DAŞNAK VAHŞETLERİ / (Azerbaycan K. F. Merkez Komitesi Nanayşvili, Mikoyan), (R. K. Fırkası Ermenistan Komitesi Vekili Kostatyan), (Ermenistan İnkılâp Komitesi Reisi Aves)**
- **AFGANİSTAN'DA; HİNDİSTAN'DA; GÜRCİSTAN'DA / İmzasız**
- **GARP HABERLERİ: VENİZELOS'UN BİR NUTKUNA GÖRE TÜRKİYE MUHÂDESİNİN ESASLARI / İmzasız**
- **FIRKA İLANI / Türkiye İştirakiyyun Komitesi Bakû Komitesi**
- **MÜHİM İLMİ MÜNAKAŞA / İmzasız**
- **MAARİF VE MEDENİYET ŞUBESİ / imzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 3/51

8 Temmuz 1920, BAKÛ

Birleşiniz Bütün Dünyanın İşçileri – Yaşasın Mazlum Halkın Âzâdisi

Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilâtı Merkezî Heyetinin ve Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar

- **TARİHİ VAZİFE / Mustafa Suphi**
- **TÜRKİYE'YE DAİR / Islahi**
- **KIZIL YAPRAK: ONLARIN MİLLİYETÇİLİĞİ / Isırgan**
- **TÜRKİYE'NİN TAKSİMİ / A. C.**
- **ANADOLU KADINLIĞI VE KOMÜNİZM / Eşref Kızı Nebahat**
- **BUGÜNÜN KADINLARINA / Hilmi Kızı Naciye**
- **GÜRCİSTAN MENŞEVİKLERİ İNHİLÂL ARİFESİNDE / M. M.**
- **MATBUAT / İdare**
- **ACIKLI BİR ZEVÂL / İmzasız**
- **INKILÂP HABERLERİ: TÜRKİYE'DE / İmzasız**
- **ŞARK VE GARP HABERLER: BEYNELMİLEL KOMÜNİSTLERİN İKİNCİ KONGRESİ; BREZİLYA AMELE KONGRESİ ÜÇÜNCÜ BEYNELMİLELİYETİNİ KABUL EDİYOR; 3'ÜNCÜ BEYNELMİLELİYETE İLTİHAK; DAHA'DA BİZİM MÜTTEFİKLERİMİZ; FIRKA İLANI / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 4/52

12 Temmuz 1920, BAKÛ

Birleşiniz Bütün Dünyanın İşçileri – Yaşasın Mazlum Halkın Âzâdisi

Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilâtı Merkezî Heyetinin ve Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar

- **MİSAFİR PAŞALARIMIZ / Mustafa Suphi**
- **BİR YARIM MAKALE / Islahi**
- **YENİ VE HALASKAR TÜRKİYE / Hüseyin oğlu**
- **GİZLİ CİNAYETLER / İmzasız**
- **İNKILÂP HABERLERİ / İmzasız**
- **GARP AMELELERİNE / İmzasız**
- **"İŞÇİLER MARŞI" / M. Kâzım**
- **İNKILÂP ORDULARI NAHÇIVAN'DA BİRLEŞTİLER / İmzasız**
- **AVUSTURYA AMELELER ŞÛRÂSI BEYANNAMESİ / İmzasız**
- **TEBRİZ İNKILÂBI / İmzasız**
- **RUSYA ŞÛRÂSIYLA MÜSALÂHA İÇİN / İmzasız**
- **İTALYA'DA HARBÎ İHTİLÂL / İmzasız**
- **TÜRKİYE HABERLERİ / İmzasız**
- **FECİ BİR VAKA / İmzasız**
- **SİYASİ HABERLER: KIRMIZILARLA MÜZÂKERÂT; AMERİKA VE CEMİYET-İ AKVAM; ŞÛRÂ RUSYASI VE AMERİKA; İNGİLTERENİN ŞARKTAKİ VAZİYETİ; HİNTLİLERİN İNTİHÂBI / imzasız**
- **ANTANTA, İTİLÂF, AVRUPA HEYETÎ DÜVELİYESİ / Ahmet Motoşov**
- **GAZETELERDEN: MUHAREBEYE KİMLER BAŞLADI VE ONU KİMLER BİTİRECEKTİR?; İRAN UFKUNDA HÜRRİYET GÜNEŞİ / imzasız**
- **FIRKA HAYATI: TÜRKİYE İŞTİRAKİYYUN KITASINDAN; EN SON HABER / imzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 5/53

19 Temmuz 1920, BAKÛ

Birleşiniz Bütün Dünyanın İşçileri – Yaşasın Mazlum Halkın Âzâdisi

Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilâtı Merkezî Heyetinin ve Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar

- **İKİNCİ KONGRE / Mustafa Suphi**
- **KARDEŞ SESİ: AZERBATCAN KADINLARINDAN MEKTUP / Eşref kızı Nebahat**
- **KIZIL YAPRAK: İstanbul Hükûmeti /Isırgan**
- **TÜRKİYE HABERLERİ / İmzasız**
- **İNKILÂP HABERLERİ / İmzasız**
- **REŞT'TE İRAN KOMÜNİST FIRKASI / İmzasız**
- **MÜLÂKAT: İRAN İNKILÂBINA DAİR / Ali Hanof ile**
- **İNKILÂP ŞİİRLERİ: İNKILÂPÇI RUHU / Feyzullah Sacit**
- **TÜRKİYE'YE DAİR: TÜRKİYE'DE ANÂSIR MESELESİ VE ŞÛRÂ USULU-İ HÜKÛMET / İmzasız**
- **GAZETELERDEN: BİLGİ VE SİLAH; TÜRKLER ANTANTA'NIN VERSAY ŞARTLARINA FATİHA OKUDULAR / "İhbar"dan"**
- **FIRKA HAYATI: TÜRKİYA İŞTİRAKİYYUN TEŞKİLATI BAKÛ HEYETİNİN FIRKA MEKTEBİ PROGRAMI / İmzasız**
- **ESNAF HAREKETLERİ / imzasız**
- **RUSYA SOSYALİST FEDERALİST AMELE ŞÛRÂ CUMHURİYETİ'NİN KANUN-I ESASİSİ / İmzasız**
- **TÜRKİYE'DE İNKILÂP HAREKETİNİN TARİHİ / imzasız**
- **KOOPERASYONLAR VE İSTİKLÂL CEMİYETLERİ; RUSYA'DA İNKILÂP HAREKÂTININ TARİHİ; KIRMIZI ORDU TEŞKİLATI; FIRKADA TEBLİGAT VE TEŞKİLAT FAALİYETLERİ; İKTİSADİYYAT VE TARİH-İ MEDENİYETLE MÜNASEBETİ; MEDENİYET TARİH-İ UMUMİYESİ; İŞTİRAKİYYUN FIRKASI PROGRAMI / İmzasız**
- **ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL İKİNCİ KONGRE HEYETİ RİYASETİNE TELGRAF / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 6/54

22 Temmuz 1920, BAKÛ

Birleşiniz Bütün Dünyanın İşçileri – Yaşasın Mazlum Halkın Âzâdisi

Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilâtı Merkezî Heyetinin ve Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar

- **ÜÇÜNCÜ KOMÜNİST ENTERNASYONALİN İRAN, ERMENİSTAN VE TÜRKİYE'NİN MAZLUM AHALİSİNE BEYANNAMESİ / Reis Zinoviyev, Katip Radek**
- **KIZIL YAPRAK: DOLAP (?) / Isırgan**
- **TÜRKİYE ZAHMETKEŞ AHALİSİNE / Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilatı Merkezî Heyeti**
- **ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONALİN İKİNCİ KONGRESİ MÜNASEBETİYLE / A. Helemokoş**
- **FUZÛLÎYE NAZİRE: MÂZÎDE BİR İTİRAF / Feyzullah Sacit**
- **YAKIN ŞARK ENTERNASYONAL İNKILÂPÇILAR KONFERANSI / İmzasız**
- **SİYASİ HABERLER: AZERBAYCAN ŞÛRÂ CUMHURİYETİ'NİN TASDİKİ; ŞARKÎ ANADOLU'DA İNKILÂP HAREKETLERİ / İmzasız**
- **İNKILÂP HABERLERİ: ALMANYA'DA ASKER İHTİLALİ; BALKANLARDA YENİ BİR MUHAREBE; ROMANYA'DA TATİL-İ EŞGAL; ALMANYA'DA TATİL-İ EŞGAL; İRLANDA'NIN İNGİLTERE'DEN İFTİRÂKI; JAPONYA'DA AMELE HAREKETLERİ; BULGARİSTAN'DA KOMÜNİZM; YİNE BALKANLARDA; HİNTLİLER VE KIYAM / İmzasız**
- **ANADOLU'DAN: MÜHİM BİR MEKTUP; KAZIM KARABEKİR PAŞA'NIN MEKTUBU; ŞEHİT YOLDAŞLAR HAKKINDA / İmzasız**
- **FIRKA HAYATI: MAARİF VE MEDENİYET ŞUBESİ; FIRKAYA MEKTUP / İmzasız**
- **EN SON HABERLER / TÜRKİYE'DE; TÜRKİYE HEYET-İ MURAHHASASI; ANADOLU AHVALİ / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 7/55

26 Temmuz 1920, BAKÛ

Birleşiniz Bütün Dünyanın İşçileri – Yaşasın Mazlum Halkın Âzâdisi

Türkiye İştirakiyyun (Komünist) Teşkilâtı Merkezî Heyetinin ve Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar

- **EMPERYALİST İNGİLTERE VE SOSYALİST RUSYA / Mustafa Suphi**
- **KIZIL YAPRAK: AKS-İ İNKILÂBIN MANTIĞI / Isırgan**
- **HÜKÛMET NEDİR? / A. C.**
- **ROZA LUKSEMBURG / İmzasız**
- **ESKİ ÂLEMİN ŞİARLARI -1- / F.**
- **MÜLÂKÂT: TEŞKİLATIMIZIN ASKERİ KITA KUMANDANI YOLDAŞ ABİD ALİM İLE / İmzasız**
- **İDAREDEN ADRESİNE GAZETE GÖNDERİLENLER / İmzasız**
- **SİYASİ HABERLER: 3'ÜNCÜ ENTERNASYONAL'İN 2'İNCİ KONGRESİ; ALMAN AVUSTURYA'SINDA KOMÜNİST FIRKASI; CENUP SLAVLARINDA KOMÜNİST FIRKASI; TÜRKİYE KABİNESİNİN İSTİFASI / İmzasız**
- **GAZETELERDEN: İNGİLTERE İSTANBUL'U ZAPT VE TÜRKİYEYİ İDAM ETMEK İSTİYOR / İkbal**

----------o----------

YENİ DÜNYA, No: 19/67

17 Şubat 1921, BAKÛ

Birleşiniz Bütün Dünyanın İşçileri – Yaşasın Mazlum Halkın Âzâdisi

Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Heyetinin Fikirlerini Neşreder ve Haftada İki Defa Çıkar

- **MOSKOVA KONFERANSI / A. C.**
- **İSTANBUL'DA İŞÇİ HAREKÂTI: BUNA DAİR ALDIĞIMIZ İKİ MAKELEYİ DERC EDİYORUZ / İmzasız**
- **İSTANBUL'DA BEYNELMİLEL İŞÇİLER BİRLİĞİ / D. K.**
- **ANADOLU'DA RESMİ KOMÜNİST FIRKASI / İmzasız**
- **HARP ZENGİNİ -MONULOG- / A. C.**
- **İSTANBUL'A DAİR: ANTANTA'NIN TAZYİKİ / İmzasız**
- **ANADOLU'DA GREV / İmzasız**

----------o----------

YENİ DÜNYA'DA:
İSİMLERE GÖRE MAKALE BAŞLIKLARI

A. A.: (Sayı 18) Şuralara Saylav Hakkında:

A. C. : (Sayı 3-51) Türkiye'nin Taksimi; (Sayı 7-55) Hükümet Nedir?;

A. Helemukoş: (Sayı 6-54) Üçüncü Enternasyonalin İkinci Kongresi Münasebetiyle;

A(yın) Nedim: (Sayı 15) Açık Sütunlar-Zalimler Dünyasından;

Abdurrahman: (Sayı 7) Talebe-i Ulumdan Bir Efendinin Sosyalizme ve Rusya Şuralar Hükümetine Nazarı;

Abid Alimov: (Sayı 7-55) Abid Alimov ile Mülâkat;

Ahmet Motoşof: (Sayı 4-52) Antanta İtilâf Avrupa Heyeti Düveliyesi

Ali Hanof: (Sayı 4-52) İran İnkılâbına Dair;

Alimcan İbrahimof: (Sayı 6) Büyük Ümitler Yolunda; (Sayı 8) Bir İki Söz;

A.R. : (Sayı 16) Türkiye'de olup Biten İşler; (Sayı 18) Türkiye'de Olup Biten İşler Lâzistan Havalisi ve Batum;

Asım Necati: (Sayı 6) Türk Sosyalistleri Konferansı konuşması;

Aydemir: (Sayı 1 -1921-) Anadolu'da Ne Gördüm;

Ayn ül-Hayat Mamina: (Sayı 3) Reddiye;

Bir Mektepli: (Sayı 20) Eski ve Yeni Mektepler;

Burhan Sabit: (Sayı 8) Bir Vaka-i Fecia 1; (Sayı 9) Bir Vaka-i Fecia 2;

C. D.: (Sayı 1 -1921-) Bizde Fırkalar;

C. Seyfettin: (Sayı 8) Hitabe-Ey Fakir ve Mazlum Olan Türk Halkı;

Cevdet Ali: (Sayı 6) Türk Sosyalistleri Konferansı konuşması; (Sayı 7) Kahrolsun Harp, Viran Yurdumda -Şiir-; (Sayı 10) Kapital -Şiir-; (Sayı 12) İngiliz ve Fransızların Türkiye'yi İşgalleri Münasebetiyle; Türk Komünistlerinin İnkılâp Destanı

Çiçerin: (Sayı 7) Şanhay'daki Çin İnkılâpçıları Reisi Doktor Sukuyo Take'ye Teşekkürat; (Sayı 9) Cevabî Nota, Harici İşler Komisaryatının Türkiye'ye Bir Notası; (Sayı 10) Rusya Şuralar Hükümetinin Wilson'a Verdiği Nota Hülâsası; (Sayı 12) Rusya ve Müttefikler Harici İşler Komisarının Radyo Telgrafı;

Dal. Kaf.: (Sayı 67-19) İstanbul'da İşçi Harekâtı 1;

E. Ödiye: (Sayı 9) Bi-taraf Memleket Sefirlerinin Notası;

E. Ş.: (Sayı: 2) Yeni Dünya Gazetesine;

Eşref Kızı Nebahat: (Sayı 2-50) Anadolu Kadınlığı ve Komünizm 1; (Sayı 3-51) Anadolu Kadınlığı ve Komünizm 2; (Sayı 4-52) Azerbaycan Kadınlarına Mektup;

F. : (Sayı 2-50) Köhne âleme Bir Nazar; (Sayı 7-55) Eski Âlemin Şiarları 1;

Fahri: (Sayı18) Komünistlerin Bizim Muhitimizde Kullanacakları Tarz-ı Hareket Nasıl Olmalıdır?;

Habidullah Fethi: (Sayı 5) Mektup

Hilmi Kızı Naciye: (Sayı 3-51) Bugünün Kadınlarına;

Hüseyin Hüsnü: (Sayı 3) Açık Mektuplar; (Sayı 7) Şark ve Sosyalizm;

Hüseyin oğlu: (Sayı 4-52) Yeni ve Halaskâr Türkiye;

Isırgan: (Sayı 2-50) Sermayedarın İdeali; (Sayı 3-51) Onların Milliyetçiliği; (Sayı 5-53) İstanbul Hükümeti; (Sayı 6-54) Dolap; (Sayı 7-55) Aks-i İnkılâbın Mantığı;

Islâhi: (Sayı 2-50) İçtimaî İnkılâbın Gidişi; (Sayı 3-51) Türkiye'ye Dair; (Sayı 4-52) Başlık Yok;

İdare: (Sayı 3-51) Matbuat;

L. İsmet: (Sayı 12) Karl Liebknecht ve Roza Luxemburg, Türkiye'de;

M. Kazım: (Sayı 4-52) İşçiler Marşı;

M. M.: (Sayı 3-51) Gürcistan Menşevikleri İnhilâl Arifesinde;

M. N.: (Sayı 26) Heveskâr Şiirlerinden-Amele İnkılâp Şarkısı;

M. Nazmi: (Sayı 5) Muteber "Yeni Dünya" Gazetesine Açık Mektup; (Sayı 6) Türk Sosyalistleri Konferansı konuşması; (Sayı 8) Enternasyonalizm, Türkiye'de Ermeni Faciaları; (Sayı 9) Bi-taraf Memleket Sefirlerinin Verdikleri Nota Etrafında, Türkiye Hakkında;

Mahmut Celalettin: (Sayı 11) Türk-Ermeni Faciaları İki Mektup-İki Facialı Levha Bakü Faciaları Kanlı Günler;

Mikoyan Naneşvili-Kostatyan-Aves: (Sayı 2-50) Azerbaycan-Daşnak Vahşetleri;

Mollanur Vahidov: (Sayı 2) Bütün Rusya Asker, İşçi ve Ekinci Şuralarının Üçüncü Umumi İçtimaı ve Milletler; (Sayı 6) Türk Sosyalistleri Konferansı konuşması,

Mustafa Suphi: (Sayı 1) Cenuptaki Türk Yoldaşlarına Türk Kardaşlarına, Eski ve Yeni Rusya Türk ve Müslüman Memleketleri, Rusya İnkılâbında Müslümanlar, İktisadi Revolutsiya; (Sayı 2) Uluğ Türkistan Cumhuriyeti İlan Olundu, Türkiye'de İnkılâp Olacak mı?, Tehlike Karşısında İntihar, 1 Mayıs, Şimal Türklerinin Muhtariyeti; (Sayı 3) Osmanlı Sefirinin Notasına Cevap, Hindistan Seferi; (Sayı 4) Bakü Faciaları, Türkiye Sefirinin Yeni Bir Notası Daha; (Sayı 5) Sultan Mehmet Han-ı Hâmis'in Vefatı, Şuralar Beşinci

Umumi Kurultayı, Kuyaş Gazetesine Cevap -Türkiye'de İşler-; (Sayı 6) Türk Sosyalistleri Konferansı -Açılış Konuşması-; (Sayı 7) Türkiye Etrafında Politika ve Sosyalizm, (Sayı 10) Facianın Son Perdesi, Teşrinievvel Oktyabr Bayramı. Müslüman Komünistler Siyezdi, Müslüman Komünistler Kurultayı konuşması; (Sayı 11) Türkiye'de Neler Oluyor?, Şimal Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese İlmî Heyet 1, Moskova Beynelmilel Büyük Miting konuşması; (Sayı 12) Türkiye'de Federalizm Yahut Taksim Politikası, Şimal Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese İlmî Heyet 2; (Sayı 13) İkinci Devir; (Sayı 14) Şarkta İçtimai İnkılap ve Mağlup Milletler; (Sayı 15) Bütün Dünya İşçi ve Köylüsünün Müşterek Vatanı, Kızıl Yıldız; (Sayı 16) Yeni Ülkeye Yeni Cumhuriyet, Şuralar Hükümeti ve Onun Dostları ve Düşmanları; (Sayı) 17 Anadolu ve İstanbul; (Sayı 18) Medeni Canavarlar, Şuralar Hükümeti ve Onun Dostları ve Düşmanları; (Sayı 20) Kıssadan Hisse, (Sayı 26) Kırım'da Ecnebi Tebaası; (Sayı 2-50) Saltanattan Sonra; (Sayı: 3-51) Tarihi Vazife; (Sayı 4-52) Misafir Paşalarımız; (Sayı 5-53) İkinci Kongre, (Sayı 6-54) Türkiye'nin Zahmetkeş ahalisine Davetname; (Sayı 7-55) Emperyalist İngiltere ve Sosyalist Rusya; (Sayı 65-17) Büyük Millet Meclisi ve Komünist Fırkası;

Osman Deren: (Sayı 20) Dünya-Yer;

Ömer Sami: (Sayı 15) Müslüman Komisarlığından Bir sual;

Feyzullah Sacit: Şanlı Mazlum -Şiir-; (Sayı 4-52) İnkılâpçı Ruhu -Şiir-; (Sayı 6-54) Mazide bir İtiraf;

Stalin: (Sayı 1) Millî İşler Komisaryatının Vilayet Komisarlarına Hitap Telgrafı;

Süleyman Aziz: (Sayı 9) Açık Mektup: Türkiye'de Ermenilere Yapılan Zulüm;

Şevket Mustafa: (Sayı 6) Türk Sosyalistleri Konferansı konuşması;

Uluğ Türkistan Gazetesi: (Sayı 2) Türkistan Cumhuriyeti'nin Hudutları;

Yakup Mamişev; (Sayı 8), Kazan'ın Alınması Münasebetiyle;

Zekeriya: (Sayı 26) Açık Sütunlar-Geçen Hesaplar;

Zinoviyef-Radek: (Sayı 6-54) Üçüncü Komünist Enternasyonalin İran, Ermenistan ve Türkiye'nin Mazlum Ahalisine Beyannamesi;

----------o----------

Yeni Dünya Gazetesi Yazarları ve Yaşamlarına Dair Kısa Notlar:[2]

Abid Alimov: (1900-1936)

Ural bölgesi Penta eyaletinde doğdu. Yoksul ve yetim bir çocukluktan sonra 17 yaşında Bolşevik devrimi yaşadı. Ural Bölgesi Müslüman Komitesi, Volga ve Sibirya Tatarları Milli Teşkilatı delegesi oldu. Bolşevik partiye katıldı. Mustafa Suphi ile tanışması muhtemelen bu dönemdir. Mustafa Suphi ile birlikte Moskova, Taşkent'te örgütlenme çalışmalarında bulundu, Mustafa Suphi tarafından propaganda ve teşkilat işleri için Azerbaycan'a gönderildi. Mustafa Suphi'nin Bakü'ye gelmesinden sonra Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi Askeri Şube sorumlusu olmuş, kuruluş kongresinde başkanlık divanında yer aldı. Suphilerin Türkiye'ye dönmelerinden sonra Bakü'de Dış Büro'da ve Teşkilat Büro'sunda bulundu, KUTV'da uzun süre çalışmıştı. Yeni Dünya'nın sayı 7-55 sayısında Abid Alimov ile bir mülakat yayınlanmıştır.

Mollanur Vahidov (1885-1918):

Kazan'da doğdu, Tatar. 1907'de Petersburg Politeknik Okuluna girdi, politik nedenlerle atıldı. 1907'de Bolşeviklere katıldı. 1917'de Kazan Müslüman Sosyalist Komitesi'ni kurdu. Kızıl Bayrak gazetesini çıkarmaya başladı. 1918'de Lenin tarafından Müslüman Merkez Komiserliği başkanlığına atandı. Aynı yıl Stalin'le Tatar-Başkırt Cumhuriyeti kuruluş çalışmalarına katıldı. Moskova'da, Rusya Müslüman Emekçileri Konferansı'nı örgütleyenler arasındaydı. Rus Komünist Partisi'nden bağımsız Müslüman Komünist Partisi kurulması için çalıştı. İç Savaş'ta Troçki'nin onayıyla Müslüman Kızıl Ordu'nun kurulmasını sağladı, ilk başkanı Vahidov'du. Temmuz 1918'de Rusya Sovyetler Beşinci Kongresi'nde Müslüman Fraksiyonu toplantısında

2 Burada isimleri olan kişilerin yaşamlarına ait bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: Hamit Erdem, *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*, Sel Yayıncılık 2. Baskı, İstanbul 2019; *Türkiye İştirakiyun Teşkilatı*, Derleyenler: Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Sosyal Tarih yayınları; Erden Akbulut-Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan Türkiye Komünist Partisi'ne, Cilt 1 1919-1923*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2012; Emel Akal-Mustafa Çulvaz, *Yeni Dünya Bakü Sayıları*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2022; Ayşe Rorlich Azade, *Volga Tatarları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000; Mustafa Öner, *İdil-Ural'dan Bir Aydın Alimcan İbrahim,* Türk Yurdu Dergisi, Eylül 2001, Sayı 169; Hüseyin Adıgüzel, *Milli Komünizmin Öncüleri-Vahidov*, İleri Yayınları, İstanbul 2006; Emel Akal, *TKP 1918-1920, Kim Hakiki Komünist?,* İletişim Yayınları, İstanbul 2024.

Müslüman İşleri Merkez Komiserliği Yönetim Kurulu Başkanlığına seçildi. (Yönetim Kurulunda Alimcan İbrahimof ve Mustafa Suphi'de vardı.) Kazan'ın Çekoslovak birliklerince işgali üzerine Kazan'ı kurtarmaya gitti. Sokak çarpışmalarında esir düştü, 19 Ağustos'ta kurşuna dizilerek öldürüldü.

Alimcan İbrahimof (1887-1938);

Başkurdistan doğumlu Tatar. Öğretmen, yazar, dil bilimci, edebiyatçı. 1912'de Kiev'de üniversite öğrencisiyken devrimci görüşleri nedeniyle tutuklandı. 1917 devrimini coşkuyla karşıladı. Müslüman Komiserliğinde Vahidov'la birlikte çalıştı. Sosyalist Devrimciler ve Müslüman komünist hareketin önemli liderlerinden. 1918'de Mustafa Suphi'nin başkanı olduğu "Türk Sosyalistleri Konferansı"na; İdil-Ural Tatar-Başkırt Sol Sosyalist Devrimciler Heyeti Merkeziyesi adına katıldı. Müslüman Komiserliğin yayın organlarından "Çolpan" gazetesinin yöneticilerinden. Tatar ruhunu aydınlatmak için; "Batı'nın İlyada'sı, İlahi Komedyası ile birlikte, Doğu'nun Firdevsi, Sadi ve Fuzuli'den aynı anda yararlanmayı savundu. 1937'de tutuklandı, Kazan'da Plepen hapishanesine kapatıldı. Davası sonuçlanmadan bir yıl sonra cezaevinde öldü.

Feyzullah Sacit (1892 Kırşehir-1970 İstanbul);

Yeni Dünya'da "Isırgan" Mahlasıyla beş yazısı ve farklı sayılarında şiirleri vardır. Feyzullah Sacit, Mülkiye mezunu ve Türk Ocağı kurucularındandır. Birinci Dünya savaşı yıllarında Sarıkamış'ta askerlik, 1919'da Azerbaycan'da milliyetçi Müsavat iktidarın davetiyle Bakü'de öğretmenlik yapmıştır. 1920'de Bakü'de örgütlenen Türkiye İştirakiyun Teşkilatına katılmış, ancak milliyetçi görüşlerini korumuş, İttihatçıların kurduğu Komünist partinin önde gelen isimlerinden Dr. Fuat Sabit ile işbirliği yapmıştır. 1920-21'den sonra komünizmden kopmuş, Türkiye'ye dönerek, 1952 yılına kadar farklı ilçelerde kaymakamlık yapmış, 1952'de emekli olmuş, milliyetçiliği ağır basan edebiyat ürünleri ile eserler vermiştir.

Hilmi Kızı Naciye:

TKP Merkezi Heyet üyesi (Arap) lâkaplı İsmail Hakkı'nın kız kardeşidir. (İsmail Hakkı ve Naciye Hanım'ın babası Hilmi Bey siyahî bir kadınla evlenmiş ve üç çocuğu olmuştur. Küçük kız kardeş ise bir aşk intiharıyla yaşamını kaybetmiştir.) Naciye Hanım öğretmendir, Bakü'de yapılan Doğu Halkları Kurultayı'nda delege seçilmiş ve Doğu dünyası kadınları adına kurultayda konuşma yapmıştır. Daha sonra 1921'de TKP adına İstanbul'a gönderilmiş parti adına burada çalışmalara katılmıştır.

Cevdet Ali:

Mustafa Suphi ile 1918'de, Kazan'da tanıştı. Aynı yıl Moskova'da yapılan Türk Sosyalistleri Konferansı'na delege olarak katıldı. Esir Türkler arasında Teşkilat çalışmalarına aktif olarak katıldı. Müslüman Komünistler Kurultayı'nda, Türk Komünistleri Teşkilatı Kazan Şubesi ve Türk Kızıl Ordusu vekili sıfatıyla katıldı. 1919'da İstanbul'a gönderildi ve burada oluşturulan Komünist Grubun sekreterliğini üstlendi bir süre sonra Ankara'ya geçti. Yeni Dünya'da şiirleri ve makaleleri yayınlandı.

Eşref Kızı Nebahat:

Bu imzasıyla önemli üç makalesi olan Nebahat Hanım'ın yaşamı üzerine ne yazık ki bilgimiz bulunmuyor. Yeni Dünya'nın (Sayı 2-50) Anadolu Kadınlığı ve Komünizm 1; (Sayı 3-51) Anadolu Kadınlığı ve Komünizm 2; (Sayı 4-52) Azerbaycan Kadınlarına Mektup başlıklı makaleleri yanında Naciye Hanım, Nebahat hanımla birlikte Türkiye İştirakiyun Teşkilatı'nın kongre hazırlık toplantılarında "Kadın Hareketi Hakkında Layiha" başlığıyla bir rapor hazırlandıkları bilgisi bulunmaktadır.

Hüseyin Hüsnü:

22 Temmuz 1918 tarihinde Moskova'da toplanan Türk Sosyalistleri Konferansı'na Astrahan'dan katılmıştır. Burada yaptığı konuşma "Şark ve Sosyalizm" başlığıyla Yeni Dünya'nın altıncı sayısında yayınlanmıştır. Hüseyin Hüsnü makalesinin bir bölümünü Şeyh Bedreddin hareketine ayırmış, *"Sosyalizmin mucidi Karl Marx'dan asırlar önce aynı maksat, aynı niyet, aynı âmâl ile beşeriyete hitap ve sırf bu uğurda fedâ-yı can eden bir büyük sosyalisti Bedrettin Simavi'yi okuyucularımıza tanıtmak isteriz"* diye yazmıştır. Hüseyin Hüsnü 1918'de Mustafa Suphi grubuna girmiş, İstanbul'a gönderilmiş, Ziynetullah Nevşirvanov'la Sosyal Demokrat partide birlikte olmuş, sonra Rusya'ya dönmüş, 1920'de Upmal Angarski ile Ankara'ya gelmiş, Sovyet elçiliğinde tercüman olarak çalışmıştır. Seyyare Yeni Dünya gazetesinde "Çerkes Ethem yanlısı bir makaleyi Nizamettin Nazif ile birlikte yazdığı" suçlamasıyla sınırdışı edilmiş, daha sonra yeniden Ankara'ya yeniden dönmüştür. Ankara'da (1922'de kurulan) Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üyesi olarak partinin yayın organı Yeni Hayat'ta "Tufan" mahlasıyla yazılar yazmış ve 1921'de Suphilerin katlinden sonra Bakü TKP'si içinde adından söz ettirmiştir.

M. Nazmi:

Yeni Dünya'ya M. Nazmi imzasıyla önemli yazılar yazan isim TKP Merkezi Heyet üyesi "Nazmi" olabilir mi? Bu güçlü bir ihtimaldir. Eğer öyle

değilse; Yeni Dünya *(Sayı 5) Muteber "Yeni Dünya" Gazetesine Açık Mektup; (Sayı 6) Türk Sosyalistleri Konferansı konuşması; (Sayı 8) Enternasyonalizm, Türkiye'de Ermeni Faciaları; (Sayı 9) Bi-taraf Memleket Sefirlerinin Verdikleri Nota Etrafında, Türkiye Hakkında*; başlıklı ve bilinç düzeyi yüksek bir kalemden çıktığı açık olan bu yazıları yazan M. Nazmi araştırılmaya değer.

A. C.:

A. C. imzasıyla Yeni Dünya'da yazan kişi Ahmet Cevat'tır (Emre). (1887 Resmo/Girit)-1961 Ankara).

Ahmet Cevat, Harbiye'de okurken İttihat ve Terakki örgütlenmesine katıldığı gerekçesiyle Abdülhamit tarafından Trablusgarp'a sürülen aydınlardandır. 1908 sonrası İstanbul'a dönerek farklı dergi ve gazetelerde yazılar yazmış, öğretmenlik yapmıştır. Dilbilim alanındaki çalışmaları ile dikkat çekmiştir. 1910'da yazdığı Lisan-ı Osmani adlı eseri liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Ahmet Cevat daha sonra Bakü'ye geçerek TKP kuruluş sürecinde yer almıştır. Dönüş sürecinde Bakü'de kalarak Harici Büro'da görevlendirilmiş, 1922'de Ankara'da THİF Kongresi'nde Komintern'in 4. Kongresi için delege seçilmiştir. Ahmet Cevat, İstanbul Komünist Grubu tarafından da Komintern 5. Kongresi'ne delege olarak gönderilmiştir. 1925 TKP Akaretler Kongresi'ne katılan Ahmet Cevat bu kongreden sonra partiden uzaklaşmış, Kemalist yapı içinde Türkoloji ve eğitim üzerine çalışmalara katılmıştır.

Aydemir:

Aydemir imzasıyla yazan Şevket Süreyya Aydemir'dir (1897 Edirne-1976 Ankara). Çocuk yaşlarından itibaren siyasetle ilgilendi, İttihat ve Terakkiye üye oldu, Birinci Dünya Savaşı'na gönüllü yazıldı, Kafkas Cephesi'nde yaralandı. Edirne'de öğretmen okulunu bitirdi, öğretmenlik yaptı. Azerbaycan yönetiminin Türkiye'den öğretmen istemesiyle, Azerbaycan'a gitti. Komünist ideolojiyle burada tanıştı. TKP kuruluş sürecinde yer aldı. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde okudu. 1923'de Türkiye'ye döndü. Aydınlık dergisinde yazılar yazdı. Grigori Zinoviyev, Luzovsky ve Pierre Pascal tarafından yazılan "Lenin ve Leninizm" adlı kitabı Sadrettin Celal Antel ile birlikte Türkçeye çevirip yayınladı. 1925 tevkifatlıyla on yıl cezaya çarptırıldı. 1928'de TKP'den ayrıldı. Kadro dergisi kurucularından ve ideologlarındandır. Çok sayıda biyografiler kaleme aldı.

----------o----------

DİZİN

A

Abdülhak Hamit Tarhan 461
Abid Alimov 41, 54, 551, 571, 655, 659
A. Cerrahoğlu (Kerim Sadi, Nevzat Cerrahlar) 37
Adam Smith 249
Ahmet Bedevi Kuran 39
Ahmet Cevat (Emre) 27, 37, 70, 71, 662
Ahmet Ferit (Tek) 21, 44, 453
Ahmet Rasim 272, 274
Ahmet Rıza 32
Akdes Nimet Kurat 18
Albayrak (gazete) 567, 568, 582
Ali Fuat Paşa (Cebesoy) 616, 619
Ali İhsan Bey 612, 614, 615
Alimcan İbrahimof 632, 634, 635, 655, 660
Ali Rıza Bey 18, 19, 379
Ali Şükrü Bey 72, 73
Anastas Mikoyan 50
Arsen Avagyan 62
Asım Necati 57, 632, 655
Auguste Comte 24
Aydınlık Sosyalist Dergi 22
Ayn ül-Hayat Mamina 628, 655

B

Bahaddin Şakir (Bahaiddin Şakir) 559, 560
Basiret (gazete) 40, 395
Bebel 454
Bedri Bey 53, 419, 559, 560
Bekir Sami (Kunduh) 569, 609, 614
Bela Kun 51, 507

Besim Atalay 612, 616
Beynelmilel Şark Tebligat Şurası 47, 49
Birinci Doğu Halkları Kurultayı 46, 50, 51, 55
Budu Mdivani 65, 70
Burhan Sabit 635, 655

C

Câmi Bey (Baykurt) 20
Carlyle 464
Cavid Bey 20, 167, 175, 176, 181, 182, 214, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 340, 341, 342, 351
Celal Korkmazov 51, 56, 57
Celal Nuri Bey (İleri) 336, 338
Célestin Bouglé 27, 31, 311
Cemal Paşa 21, 419, 559, 560, 636, 638
Cevdet Ali 632, 636, 638, 655, 661
Charles Gide 27, 192, 193, 195, 196, 209, 243

Ç

Çekoslovak Birlikleri 476, 660
Çerkes Ethem 66, 661
Çiçerin 71, 443, 470, 504, 565, 569, 612, 614, 633, 635, 636, 638, 645, 655
Çolpan 426, 660

D

Dadaş Bünyadzade 42, 51, 55, 571
Denikin 44, 519, 561, 577
Dış Büro 13, 43, 65, 71, 72, 612, 624, 659
Diderot 184, 191, 337
Dimitr Şişmanov 37
Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti 71
Donanma (gazete) 11, 20, 235

E

Elena Stasova 50, 55, 67
Emek 66
Emine Muhiddinova 48
Engels 454, 533, 596
Enver Paşa 51, 53, 398, 419, 450, 475, 608, 612, 614, 636
Eşref Kızı Nebahat 648, 649, 651, 656, 661

Ethem Nejat 20, 21, 27, 56, 57, 58, 571, 594, 609, 613

F

Feyzullah Sacit 648, 651, 652, 657, 660
Fitnat Hanım 19
Fransız Solidarizmi 27
Frédéric le Play 203, 205
Frédéric Le Play 27, 28, 191, 207
Fuat Sabit 52, 53, 62, 660

G

Galip Kemalî Bey (Söylemezoğlu) 434, 435, 443, 444, 470, 575
Gaspıralı İsmail Bey 39, 392, 393
G. M. Serrati 46
Grigori Ordjonikidze 50
Gülsüm Karamustafa 64

H

Hak (Gazete) 11, 22, 33, 319, 322, 324, 333, 336, 339, 344, 347
Hakkı Behiç Bey 612, 615
Halil Hilmi Efendi 19, 379
Halil Paşa 52, 53, 54
Hegel 159, 186
Hilmi Kızı Naciye 649, 656, 660
Hilmioğlu İsmail Hakkı 56, 57, 58, 571
Hüseyin Cahit Yalçın 20
Hüseyin Hüsnü 628, 632, 633, 656, 661
Hüseyin Sait 57
Hüseyinzade Ali Turan 28

I

Isırgan 648, 649, 651, 652, 653, 656, 660
Islahi 648, 649, 650

İ

İbrahim Tali (Öngören) 569
İçtihat (dergi) 20, 327
İfham (gazete) 20, 21, 22, 34, 38, 44, 350, 373, 376, 380, 392, 435, 444, 451, 452, 453
İkbal 39, 40, 371, 393, 394, 395, 653

İktisad-ı İçtimaî 26, 33, 190, 191, 192, 193, 194, 289, 338
İlmî Heyet 476, 477, 478, 479, 480, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 576, 636, 637, 638, 657
İlm-i İçtimaî Nedir (Kitap) 31, 311, 312
İmam Raguza 32
İrtika (gazete) 11, 79, 80
İsmail Çitoğlu 57
İsmail Firdevs 42
İsmail Hakkı (Kayserili) 13, 46, 51, 56, 57, 58, 65, 70, 71, 571, 612, 614, 618, 619, 621, 660
İsmail Hakkı Tekçe 73
İsmail Lütfi 468, 471
İsmail Rahmetellin 468
İttihat ve Terakki 20, 23, 33, 36, 37, 38, 40, 52, 53, 56, 350, 399, 451, 473, 491, 492, 557, 559, 569, 574, 593, 614, 615, 616, 662
İzvestiya (gazete) 47

J

Jale İsmet 18
Jean Baptiste (Say) 87, 249, 363
Jean-Jacques Rousseau 111, 120, 203, 205, 289, 291
Jean Jaurès 38

K

Kâhya Yahya 67, 72, 73
Kamenev 481
Kâmil Paşa 154, 155, 213, 451, 452
Karahan 443
Karl Marx 76, 233, 292, 434, 454, 459, 564, 614, 661
Kazım Karabekir 50, 52, 53, 56, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 608, 610, 612, 614, 616, 619, 652
Kerenski 405, 526, 574
Kızıl Bayrak (gazete) 13, 42, 439, 629, 659
Koçi Bey 385
Kolçak 519, 529, 561, 646
Komintern 45, 46, 50, 51, 60, 61, 70, 71, 571, 662
Komünist Beyannamesi 533, 580
Kuyaş (gazete) 403, 449, 450, 451, 457, 630, 657
KüçükTalat (Talat Muşkara) 53

L

Lassalle 454
Lebip 491, 493, 624, 638
Lenin 46, 482, 484, 486, 502, 504, 549, 562, 565, 580, 581, 625, 626, 634, 659, 662
Leyla Hanım 19
L'Humanite (gazete) 669
L. İsmet 638, 656
Lütfi Necdet 57, 571

M

Mahmut Celalettin 473, 637, 656
Mahmut Şevket Paşa 21, 39, 175, 176, 177, 181, 262, 263, 380, 401, 449, 451, 452, 453, 491, 492
Maria Hanım 67
Mehmet Emin 51, 54, 57, 571, 604, 605, 608
Mehmet Emin Resulzade 39
Memnune Hanım 19, 379
Merkez Müslüman Komisarlığı 458
Meşrutiyet Halkçılığı 25, 27, 28
Milli Meşrutiyet Fırkası 34, 491
Mirseyit Sultangaliyev 41, 42, 45, 51
Mithat Paşa 197, 216, 217, 334
M. Nath Roy 45
M. Nazmi 473, 630, 632, 634, 635, 656, 661, 662
Mollanur Vahidov 41, 42, 626, 628, 632, 656, 659
Montesquieu 30, 111, 120, 159, 184, 187, 191, 210, 249, 335, 337, 412
Moskova Mitingi 481
Muhiddin Bey (Birgen) 612, 615
Mustafa Kemal 13, 52, 53, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 557, 559, 567, 577, 604, 605, 606, 607, 610, 619
Mustafa Maksut 62, 551
Müslüman Komünistler Kurultayı 43, 44, 465, 468, 476, 494, 657, 661

N

Naciye Hanım 57, 660, 661
Napolyon 84, 89, 166, 207, 221, 273, 386, 421
Nazım Bey 65, 612, 615
Nâzım Hikmet 15

Nâzım paşa 452, 453
Nazmi 56, 57, 58, 571, 617
Neriman Nerimanov 50, 55
Nevsal-i Milli (yıllık) 355
Niyazi Subayev 39, 40, 392, 394

O

Ostrovski 51

Ö

Ömer Hayyam 76

P

Paris Komünü 23
Pavloviç 51, 55, 59, 71, 571, 572
Petrograd mitingi 13, 485
Pozitivizm 24
Prens Sabahaddin Bey 491, 492

R

Radek 51, 652, 657
Rasih Nuri İleri 22, 25
Ricardo 249

S

Sadi Şirazi 76
Sadrettin Celal (Antel) 21, 662
Sait Gabiyev 50
Salih Zeki (Kuşarkov) 53, 54, 55, 61, 62, 142, 580
Samih Çoruhlu 18
Say ü Amel (Dergi) 29, 30, 208
Selim Mehmetoğlu 57
Servet-i Fünûn (gazete), 82, 86, 90, 95, 100, 106, 113, 115, 118, 120, 161, 167, 175, 182, 186, 190, 197, 203, 211, 239, 244, 248, 255, 264, 269, 275, 281, 289, 295, 300, 306, 313
Sokrat 80, 159, 186
Sol (S.R.) 422, 447, 471
Sosyal Darvinizm 24
Soysallıoğlu İsmail Suphi 616
Staçko 51

Stalin 32, 504, 608, 625, 628, 657, 659
Sultan Mehmed 273, 445, 446
Süleyman Aziz 473, 635, 657
Süleyman Necati 567
Süleyman Nuri 52, 53, 57, 58, 61, 62, 65, 551, 597
Süleyman Sami 54, 57, 61, 604, 605, 607, 619

Ş

Şefik Hüsnü 37
Şerif Manatov 41, 42, 62
Şevket Süreyya (Aydemir) 662
Şeyh Bedreddin 76, 661

T

Talât Paşa, 400, 435, 451, 465, 471, 506, 507, 559, 593
Tanin (gazete) 11, 19, 20, 25, 122, 124, 125, 126, 128, 133, 140, 144, 147, 151, 154, 211, 213, 350, 351, 352, 379, 615, 628
Tatil-i eşgal, 33, 191, 194, 195, 264, 265, 266, 267, 268, 290, 292, 297, 337, 373, 374, 573, 654
Tesai Cemiyetleri (Kooperatifler) 27, 327, 329, 332
Tevfik Rüştü (Aras) 612, 615, 616, 619
Topal Osman 73
Trade-Union 295, 296, 297, 298
Troçki 48, 565, 664, 659
Türkiye Defteri (dergi) 22
Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası 68
Türk Komünist Fırkası 37, 52, 53, 54, 579
Türk Sosyalistleri Konferansı 43, 44, 58, 473, 655, 656, 657, 660, 661, 662
Türk Sosyalistleri Konferansı 458

U

Upmal Angarski 69, 70, 661

V

Vâlâ Nurettin 15
Vazife (gazete) 20, 21, 22, 38
Vazife-i Temdin 22, 28, 33, 34, 35, 300, 301, 317, 355, 356, 362, 363, 365, 366, 369, 379
Von Mirbach 447, 630, 631
Vrangel 565, 577, 607

Y

Yefrim Eşba 69, 70
Yeni Ufuklar (dergi) 22, 32
Yeniyol (gazete) 567
Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu) 612, 615
Yusuf Akçura 20, 39
Yusuf Kemal (Tengirşenk) 54, 62, 66, 569, 580, 616, 619
Yüzbaşı Yakup 53

Z

Zanbur (dergi) 45
Zinovyev 50, 51
Ziya Gökalp 28

MUSTAFA SUPHİ
TOPLU YAZILAR

"Mustafa Suphi / Toplu Yazılar" kitabı, Mustafa Suphi'nin 1908-1921 yılları arasında yazdığı ve bizim ulaşabildiğimiz; bütün yazılarını, makalelerini, bildiri ve mektuplarını bir kronoloji ile bir araya getirmektedir.

Mustafa Suphi'nin hem 1913 yılı ve öncesi dönemlerini hem de Rusya'da 1918'den itibaren Marksist kimliğiyle faaliyette bulunduğu yıllarını kapsayan yazılarının *"Mustafa Suphi / Toplu Yazılar"* başlığı altında bir araya getirilmesiyle; onun en başından beri *yazıya dökülmüş düşünceleri bir bütünsellik içinde ortaya konulmakta* ve liberal-demokrat düşünceleri olan bir Osmanlı aydınından, Türkiye Komünist Partisi'nin kuruculuğuna uzanan öyküsü dolaysız olarak aktarılmaktadır.

Mustafa Suphi / Toplu Yazılar kitabı tarihsel öneminin yanında; bir ucu günümüze uzanan toplumsal tartışmaların kökenine inerken, arkasındaki dokusuyla; tarihi olayları, insanları ve mekanları da tüm canlılığıyla göz önüne sermektedir.

978-605-4513-96-3

SOSYAL TARİH YAYINLARI